

Δ

ΩΩΩψΩΩΩ

Ilpo Saastamoinen:

ΩΩΩΩΩΩΩψΩΩΩΩΩΩΩ

LAULU~PUU~RUMPU

ΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩΩ

Saamelaismusiikin alkulähteillä

Q Q Q ψ Q Q Q

ΩψΩ

ψ

ΛΛΛ†ΛΛΛ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

Ω*Ω

Ω*♣*Ω

Ω*Ω

Q

Musiikkitieteen lisenssiaattityö
Jyväskylän yliopiston musiikkitieteen laitos 1998

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta: humanistinen
Laitos: musiikkitiede
Tekijä: Ilpo Saastamoinen
Työn nimi: Laulu-puu-rumpu; Saamelaismusiikin alkulähteillä
Oppiaine: musiikkitiede
Työn laji: lisenssiaattitutkimus
Aika: 11. 05. 1998
Sivumäärä: 611

Tiivistelmä:

Tutkimus jakautuu kolmeen osaan:

I Tutkimuskohde ja menetelmät. Jakso käsittelee kysymystä sisä- ja ulkolähtöisen menetelmän käyttämisestä tutkimustyössä, joka paneutuu saamelaismusiikkiin muusikon näkökulmasta mutta käsittelee saamelaismusiikin terminologiaa etymologisesta näkökulmasta. Tutkimuksessa päädytään näkemykseen, jonka mukaan ns. eeminen ja eettinen (etisistinen) menetelmä ovat toistensa välttämättömiä kääntöpuolia. Tutkimustyö on siis samalla molempia näkökulmia edustava - riippuen siitä mihin työn näkökulma suhteutetaan. Sisälähtöinen (eeminen) näkökulma pyrkii ymmärtämään musiikkia ja sitä koskevaa puhetta perinnekehityksen sisältä käsin. Käytännössä tämä tarkoittaa asioiden välisten suhteiden ymmärtämistä ilmiön omien juurien kautta so. historiasta ja aikajanasta käsin. Ulkolähtöinen menetelmä tekee vertailua tutkijan maailmankuvan ja musiikkiteoreettisen tietämyksen avulla yrittäen nähdä tutkittavien seikkojen paikan laajassa yhteydessä muihin kulttuureihin - siis vertaillen.

Musiikkiterminologian tutkimuksessa päädytään ns. kantasanajärjestelmän sijasta näkemään sanojen väliset yhteydet yli kielikuntarajojen. Tällöin päädytään 'alkukuva' -käsitteeseen, jossa sanan eri merkitykset eri kielissä ovat kuin toisiaan täydentävän palapelin osasia, joista alkukuva (esim. myytti tai riitti-prosessi) muodostuu. Tähän jaksoon kuuluu lopuksi saamelaismusiikin luokittelu ja sen alueellinen vertailu kielellisten aluejakautumien kanssa.

II Kieli tekstinä. Tutkimus on valinnut erityiskohteekseen kolme saamelaista musiikkitermiä: A) joiku, B) luhti (leu'dd, luvvjt) ja C) shumer-rumpu. Kirjoittaja päätyy lopputulokseen, jonka mukaan:

1) Em. sanueet ovat yhteydessä niin muihin urallisiin tai suomalais-ugrilaisiin kieliin yhtä hyvin kuin indoeurooppalaisiin kieliin. Muissa kielissä olevat merkitykset täydentävät alkukuvaa, jonka sisältö antaa viitteitä a) 'soidinmenoista', b) shamanistisesta rituaalista tai c) kuolemasta. Pyhä ja profaani ovat mukana kaikissa tapauksissa, jolloin sanue ei itsessään selvitä, mistä tapauksesta kulloinkin on kysymys.

2) Alkukuvan sanamerkitykset ovat historian kuluessa sirpaloituneet hajalleen tilaan - siis eri kieliin - normaali-todellisuudessa. Uskonnollisessa tai seksuaalisessa riitissä nämä merkitykset ikään kuin kokoontuvat yhteen pisteeseen - tietystä pisteestä aikajanalla tapahtuvaksi prosessiksi. Tällainen riitti on sitä 'pyhempi' mitä vähemmän sillä on seksuaalisuuteen viittaavia tietoisia piirteitä. Tällaisia alkukuvakäsitteitä ovat mm. saamelais-ten 'luottamuksen puu' I. 'hiiden vene' sekä alunperin Friisin esittämä ajatus shamaanirummusta Kalevalan esittelemänä 'Sampona'.

3) Tutkimuksen kuluessa kehittyi myös näkemys sanoista abstraktioina, joille on olennaista monimerkityksisyys, -selitteisyys sekä näiden merkitysten liukuminen - jopa niin että ne lopulta muuttuvat omiksi vastakohdiksi. Näkemys poikkeaa huomattavasti perinteisestä ajatuksesta, jonka mukaan sanat pyrkivät säilyttämään 'alkuperäismerkityksensä'.

III Musiikki tekstinä. Jakso keskittyy ensisijaisesti määrittelemään saamelaismusiikin rytmisen mallin, jonka pohjana on sekajakoisuus. Tähän sisältyy esimerkinomainen rytmikasta muodostuva 'alkuainetaulukko', joka sisältää rytmikaavat (makrotahtilajit, syklit) 5- ja 40 -jakoisten (etupäässä pohjoissaamelaisten) joikujen välillä. Lisäksi kahdella analyysiesimerkeillä valotetaan improvisaatioiden sääntö-poikkeus -vuorottelusta syntyviä rakenteita itäsaamelaisessa musiikissa.

Asiasanat: Saamelaismusiikki - improvisointi - rytmikka
joiku - luhti - leu'dd - luvvjt - shumer-rumpu - etymologia
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopiston musiikkitieteen laitos

Laulu - puu - rumpu**Saamelaismusiikin alkulähteillä****Osa I: Tutkimuskohde ja -menetelmät**

1A	Tutkimuksen tavoitteet	1
	Ymmärtämisen alkuehdot	1
I	Tutkimustuloksena elävä musiikki	2
	Konkreetitset tavoitteet: 1) Saamelaismusiikin ymmärtäminen kuulijana 2) Saamelaisten perinne-	
	musiikin säestäminen tyylinmukaisesti 3) Saamelaisten musiikin improvisoiminen ja luominen tyylin-	
	mukaisesti 4) Musiikkitermien ja kulttuuritaustan tuntemus ymmärryksen pohjana	
II	Työmenetelmänä vuorovaikutus	3
II A)	Tutkimusmenetelmien yleistä arviointia	4
	1) Usko musiikin ja tieteen kumulatiiviseen kehitykseen	
	2) Tutkija/tutkittava -käsitteiden subjektiivisuus	5
	3) Utopia yksiselitteisestä musiikista	6
	4) Yksiulotteinen vai 'sumea' näkökulma?	8
	5) Kaksisyhteinen (duaalinen) maailmankuva musiikin pohjana	9
	6) Tutkimuskohteena ihminen	10
	7) Kaaos, traditio vai ihminen?	11
	8) Sääntö/poikkeus –hahmokokonaisuuden sumeus	14
II B)	Musiikin ja kielen eeminen/eettinen tutkimusmenetelmä	16
	1) Ulkolähtöinen näkökulma	
	2) Sisälähtöinen näkökulma	17
	3) Kantasana- ja kantasävelmä -käsitteiden kritiikkiä	18
	4) Muna ja kana; kielitiede ja kansan puhe	20
	5) Variointi varajärjestelmänä	21
	6) Musiikki ja puhe leikkinä	
	7) Eemisen ja eettisen lähestymistavan tuloksien vertailua	22
III	Hyvä itsetunto tutkimustyön edellytyksenä	25
	1) Ugrilais-länsimainen identiteetti 2) Globaalinen identiteetti 3) Yleisinhimillinen identiteetti	
	itsensä löytämisen apuna 4) Rooli-identiteetin ja minuuden välinen suhde	
IV	Tutkimustulosten arviointia	26
	1) Moniselitteisyys rikkautena 2) Tutkimuksen sulautuminen elämänpyörään 3) Yhteenveto	
1B	Sanojen tutkimisesta	37
IA)	Etymologian unohdetut ja kuoliaaksivaivat kylähullut. 1900-luku	
IB)	Uuden etsimistavan löytämisen ongelmia	42
II	Näkemyksiä musiikkitermien historian tulkitsemisesta	47
	1) Sanojen muuntuminen oraalisisessa kulttuurissa	
	2) Yhteinen alkusynty vai erilliset neitseestä syntyminen?	48
	3) Kieli vuorovaikutussysteeminä	50
	4) Kantasanat vai alkukuvien assosiaatiomaailma?	51
	5) Yksiselitteisestä moniulotteisuuteen	

	6) Sanojen 'alinen' ja 'ylinen'	52
III	Sanojen analyysin perusteita	54
	1) Sanojen muuntelun alkulähteillä	
	2) Sanan kääntyminen vastakohtakseen	55
	3) Uskaltautuminen vieraille maaperälle	57
	4) Sanojen selityksestä myyttien ja alkukuvien näkemiseen	58
	5) Holistiseen I. juustonreikäiseen kokonaisnäkemykseen	62
	6) Kaleidoskooppi	70
2	Saamelaismusiikki maailmankartalla	77
	1) Saamelaisten taustahistoria 2) Saamelaismusiikin asema muiden alkuperäiskansojen joukossa	
	3) Intervallisuhteiden "soinnullisuus" 4) Vanhakantainen AB- tai A-A1 -muotorakenne	
3	Joikuluokitukset	83
A	Jakotapoja	
	I) Alueelliset erot	
	II) Musiikilliset erot	
	III) Aiheittain jakaminen	
	IV) Esitysnäkökulmaan perustuvat jaottelut	85
	V) Motiivi- ym. luokitteluperusteita	86
	VI) Itäsaamelaisesta musiikista esitetyt luokitukset	87
	VII) Aikaprospektiivi ja diakroninen näkökulma	
B	Käsilläolevan tutkimuksen suhde luokituksiin	90
4	Joikutyyli alueittain	91
A)	Kielialueet suhteessa joikutyyliin	
B)	Ehdotus joikualueiksi kielellisin ja musiikillisin perustein	92
C)	Tiivistelmä joikualueista musiikkitietämyksen valossa	93
	I Läntinen alue:	94
	1) Ruotsin saamelaiset	
	2) Käsivarsi	95
	3) Kautokeinon alue	96
	4) Koillisaamelaiset: A) Tenon alue B) Inarinsaamelaiset C) Merisaamelaiset	
	II Itäinen alue:	98
	5A) Kolttasaamelaisten leu'dd	
	5B) Kahden laulukulttuurin kohtaaminen	100
	6) Kuolan saamelaiset	102
D)	Vertailu suomalais-karjalaiseen kansanlauluun	103
5A	Musiikin jaottelun ongelmia	104
	1) Soitinsäestys	
	2) Rytmikka soitinsäestyksen ongelmana	105
	3) Itäsaamelaisten tanssista	106
	4) Itäsaamelaisten soitinmusiikista	107
	5) Moniäänisyyden tulkintakysymys	108
5B	Joien äänenmuodostuksesta	110
	1) Niekut	
	2) Falsetti	111
	3) Vibraatto	
	4) Gutturallinen äänenmuodostus ja säveltason nousu	112
6	Joien määritelmiä	114
	1) Joien omistussuhteista	
	2) Joikaaminen musiikkina	115
	3) Tekstin, melodian ja rytmin nokkimisjärjestys	
	4) Tutkimuksessa käytetyt joien määrittelyt	116

III
Osa II: Kieli tekstinä

7	Joiku -termin historiaa	118
	A) Joiun syntyyn liittyvän myytin tarkastelua	
	B) Joiku -sanon muunnelmia	121
	1) Joiku	
	2) Karjalan joiku	122
	3) Voihkia vai luikata?	123
	4) Soida vai hiihtää-hyppiä (harallaan)?	125
	5) Jakautuminen - jakaminen - pariutuminen	126
	6) Janoinen joiku	127
	7) Joiku-sanon synty	129
	8) Jav'zet -joikukuvailu	131
	9) Joiun 'vuolle'	132
	10) Hantien 'nars juh' ja saamelaismaailma	134
	11) Riivaaja-joiku	138
	12) Joiun henki	142
	13) Lisäsanastoa	143
8	Vuolle 1) 'Valla' ja joen vuo 2) Henkinen yhteys joikuun	147
9	Sanat ja joiku	151
	1) Dolosh juoigan - muinaiset tarulaulut	
	2) Tsoabmut; sanoilla varustettu joiku	153
	3) Kaunis – musta nostattaja–seppä. 4) Sepän sauva 5) Moniselitteinen seppä	
	6) Dajahusat	158
	7) Dajahallat	161
	8) Tuulesta temmattuja sieni-itiöitä 9) Lisäsanastoa 10) Æ-B-Q - kotkanpesällä	
	11) Tukisanastoa	180
10	Pajatus	183
	1) Puhe-laulua	
	2) 'Pai-pai paitaressu' 3) Paju-petos 4) Paja-arpa 5) Työpaja 6) Kuumentaminen	184
	7) Paja-Ukkonen 8) Pajatus - nostatus 9) Uskonnollinen vai seksuaalinen toimitus?	187
	10) Maanitus ja manaus	189
	11) Jälkiruokana 'poet'	190
	12) Katsaus muiden kielten paja-sanueisiin 13) Yhteenveto	191
11	Luohti; Luohti-sanueen etäpäätteet	200
12	Leu´dd	204
	1) Eräs leu´ddin kuvaus 2) Leu´ddin etymologiaa ja mytologiaa	
13	Luvvj	207
	1) Shamanistisen laulannan jäänteitä?	
	2) Eeppistä totuutta ja tarinaa	208
	3) Lovi, lipe(v)ä ja luku	210
	4) Etäisiä assosiaatioita	211
	5) Luottamuksen puu	216
	6) Elohiiri	221
	7) Ruuhi - Hiiden/uskon vene	224
	8) Käänteismaailman kaarnalaiva	228
	9) Saamelaisten salakieli	234
	10) Sala- ja leikkikielten tarkastelua	238
	11) Bockin perheen saaga	243
	12) Eurooppalainen käänteiskieli	245
	13) Transsi-uni	249
	14) Pyhä lehto	250
	15) Sana ja laulu	251
	16) Laulu, luote, 'ajje' ja 'galen'	253
	A) Laulu ja luote B) Ajje C) Galan-galles 255	

IV

17)	Jälkihuomautuksia	256
18)	Lisäsanaa	258
19)	Yhteenvedo luvvit -sanueen tarkoiteista	263
20)	Luohti ja Karjalan sanueita	269
21)	Tukisanastoa	270
14	Tavujen käyttö	281
A)	Länen ja pohjoisen "tihulaisen rallitusta"	
1)	Launoksen tavukokoelma	282
2)	'Vallavallavalla'	283
3)	'Vel-jo'	284
4)	'Lei-jo' - 'lullu-ko'	
B)	Itäsaamelaisten täytetavut	285
C)	Karjala	286
D)	Sanatavut musiikillisen rakenteen selventäjinä	287
1)	'Go'-tavu 2) Itäsaamelainen 'da'- tai 'a' -tavu 3) La':n ja 'lu':n sävelkorkeus	
4)	Henkilönimet 5) Lallatustavujen merkitys musiikkianalyyseille	
15	Noitarumpu soittimena	290
16	Noidan työ	293
1)	Noita-sanue	
2)	'Shamperi-rumpu soikoon'	296
3)	Hamara ja kamara nukutustyössä	297
4)	Sumiseva ääni	298
5)	Mehiläisparvi	300
6)	Sääsket	
7)	Kievre	301
8)	Kannus	304
9)	Kobdas	305
10)	Kikki-hyppy	308
11)	Lyöntikapula ja noidan apulaiset	311
12)	Rummulla 'taamominen'	312
13)	Pomppiva arpa l. birra	314
14)	Veikeä sammakko	317
15)	Sampo - kirjokansitamburiini?	318
16)	Uralilaista, nostraattista ja proto-duraljan-sanastoa	323
17)	Salamerkkien maailma	325
18)	Soiva-puu	326
19)	Lintukotolaiset ja koirankuonolaiset	327
20)	Sampor-rumpu - kaiken yhdistäjä, kaiken hyvän antaja	330
21)	Pyhä sammakonpoika	336
22)	Silkki-uikku ja kaur-kuikka	338
23)	Napa-alueella	341
24)	Kapulakielinen luu-naula	342
25)	Äärettömän sykkivä symmetria	345
26)	Noitamenojen tukisanastoa	351
17	Noidan työn jälki.	355
27)	Alkukuikka	
28)	Yhteen koottua sana-esineistöä	364
29)	Laulu-puu-rumpu	376
30)	Perälauta	378
31)	Rumpu-lisäyksiä	392
32)	Matti-Myöhäset	407
18	Sanatutkimuksen tulokset	445
I)	Loppunäkymä sanojen duaalisesta maailmankuvasta	
ii)	Runo tutkimusmetodin tuloksena	452

Osa III: Musiikki tekstinä

19	Rakenteet joikunuotinnuksen lähtökohtana.	455
	1) Terminologian epäyhdenmukaisuus; A) Sää B) Ssäkeistö C) Symmetria	
	2) Rytmikaava ja sykli	457
	3) Nuotintamisvaikeudet; tekstin ja musiikin suhde	
	4) Aiheiden muuntelu	458
	5) Rytmikaava	459
	6) Acerbin teksti analyysiesimerkkinä	460
20	Joikujen kirjo	462
	Tuhat joikua sadan perusteeman sijasta	
A	Määrämittainen joiku	464
	1) Joiun rakennemallien etsintää	465
	2) Määrämittaisuus ja toistumattomuus	466
B	Improvisaatioanalyysi	468
	1) Musiikin 'roskakorin' silppuinen sisältö	469
	2) Tempomuutosten vaikutus rakenteeseen	470
	3) Improvisaatio informaatiolähteenä	471
C	Rytmikaavoihin perustuva luokitus	473
	1) Ugrilaista rytmiluokituksen historiaa	
	2) Kaksi- ja kolmijakoisuuden avioliitto	474
	3) Terminologian täsmentäminen	475
	4) Rytmikaavojen soveltaminen käytäntöön	476
	5) Triolit ja synkoopit	477
	6) Kaksiselitteinen sumeus	
	7) Rakenteiden sipulimaisuus makrotahtilajeissa	478
	8) Joikujen syklisyys	479
	9) Tahtilaji - rytmikaava - sykli	481
	10) Symmetria	
	11) Rytmikaava muistamiskeinona	482
	12) Rytmikaavan muuntelu	483
	13) Musiikillisten osatekijöiden itsenäisyys	
	14) Itsenäisten osatekijöiden tuottama moniselitteisyys	484
D	Transkription moniselitteisyys	486
21	Rytmikaavajärjestelmä	488
	5-75-jakoiset rytmikaavat	489
22	Nuottiesimerkit	529
23	Kuolan saamelaisten musiikkiperinteestä	557
	Kola Sámi musical tradition -projekti	
	1) Leu'dd / luvvj; improvisaatiota ja säkeistölaulua	558
	A) Lauluaiheisto	560
	B) Vaihtomittaisuus vanhimman laulukerrostuman tunnusmerkkinä	
	2) Synkopointi	562
	3) Lovozeron luvvj ja Marina Sorvanova	564
	4) Nikolai Kuzminin tyyli- ja rytmipiirteet	566
	5) A) Päättäjätanssit B) Tanssi suuntaa etsimässä	568
	6) U'stten - leu'dd -analyysi	570
	7) Koulutuksen suunnittelukysymyksiä	573
	8) Luvvjien nuotintamisesta	576
	9) A) I. Travinan nuottiesimerkki (<i>Mierre jodtjem</i>) B) Muotorakenne	579
24	Kuolansaamelaista musiikkia käsittelevät lähteet	588
	Eestiläis-suomalaiset artikkelit	
	Katsaus olemassaolevaan ääniteaineistoon	589
	Venäjänkielinen (siteeraamaton) kirjallisuus	590
	Lähdekirjallisuus	593

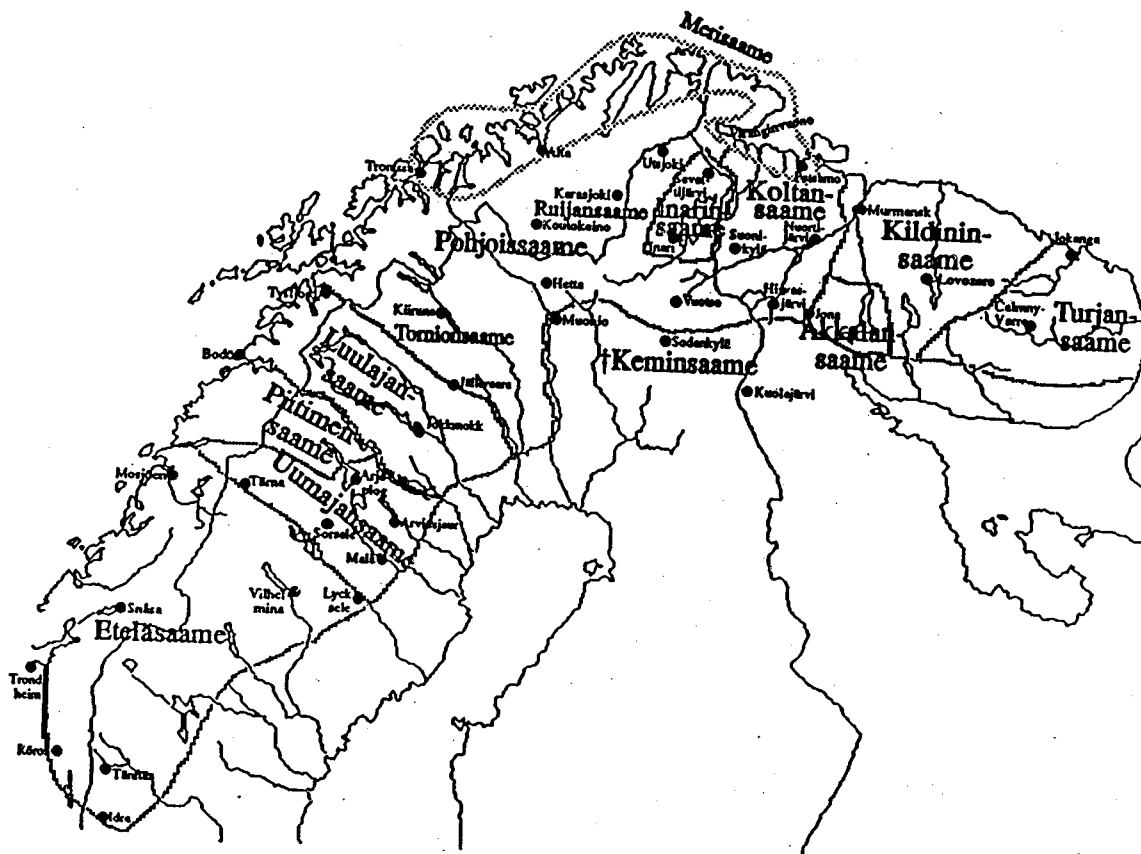
Merkinnöistä:

- > -merkki ei tarkoita omissa sanaluetteloissani sitä, että sanat olisivat välttämättä jonkinlaista sukua keskenään. Mutta jos olen siteerannut jotakuta tutkijaa, niin silloin sukulaisuussuhde tavallisesti on näytetty joko >- tai <-suuntaan.
- >? -merkki on kysymyksenluonteinen assosiaatioehdotus, josta en itse ole varma
- ; -merkki vastaa suunnilleen omissa yhteyksissäni käyttämää >-merkkiä. Kysymyksessä on tilan säästämiseksi peräkkäin pantujen sanojen erottelu toisistaan.
- ~ -merkki tarkoittaa 'on suunnilleen sama kuin'.

Lyhennyksiä: Omissa teksteissäni on muutama kieliä koskeva yleisestä käytännöstä poikkeava lyhenne:
 F = suomenkieli; R = ruotsinkieli; S = saksankieli; E = englanninkieli

Lainattujen teosten lyhennykset ovat kirjoittajien itsensä käyttämiä ja on selitetty alkup.teoksissa.

Haluan lausua kiitokset vaimolleni Ene Viidangille merkittävästä avusta työni valmistumiseksi. Samoin kiitän mm. Pekka Toivasta ja Kari Hakalaa kieltä koskevista rohkaisevista keskusteluista.

Kuva J. Lehtirannan ja I. Seurujärvi-Karin artikkelista 'Saamelaiset' (s. 124) kirjassa Johanna Laakso (toim.): 'Uraillaiset kansat, WSOY, Juva 1991.

1A Tutkimuksen tavoitteet

Ymmärtämisen alkuehdot

Ensimmäinen lähtökohta on selvittää itselleen koko työn päämäärä - se mikä tarkoitus työlläni on ja miten se vaikuttaa mahdollisesti tutkimuskohteeseen, sitä ympäröivään maailmaan sekä itseeni. Ympäröivällä maailmalla tarkoitan yhtä hyvin tutkittavan kulttuurin kuin oman kulttuuripiirini nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Käytännössä on kysymys siitä, vaikuttavatko työni tulokset yleiseen suhtautumiseen kyseistä osakulttuuria kohtaan. Tutkimus ei pyri muuttamaan tai ohjaamaan itse kulttuuria vaan sen sijaan laajentamaan meidän ymmärtämystämme siitä. Toisaalta se saattaa auttaa itse kulttuuria tiedostamaan oman erityislaatunsa entistä paremmin, mikä seikka yleensä koetaan positii-visena tekijänä niin yksilön kuin yhteisön kyvyssä tulla toimeen ympäristönsä kanssa. Valitettavasti on niin, että pelkkä yleinen suvaitsevaisuus tai kunnioitus ei aina riitä. Mielipiteemme jostain kulttuurista ei ole uskottava, mikäli emme pysty perustelemaan sitä jollain viestinnän keinoilla myös ko. kulttuurin sisällä eläville ihmisille. Musiikin ollessa kyseessä olen ymmärtänyt asian niin, että on länsimaisen tietämyksen termeillä ja keinoilla osoitettava, miksi jotakin kulttuuria kannattaa arvostaa tasavertaisena länsimaisen perinteen rinnalla. Uskottavuus lisääntyy luonnollisesti, mikäli pystymme osoittamaan arvostuksemme myös käytännön teoilla emmekä vain puheissa tai kirjoituksissa.

Yritän käsitellä saamelaisten perinnesäveltäjämusiikkia, joikua, länsimaisen musiikin tietämyksen sanastolla ja symboleilla sekä niiden avulla osoittaa, miksi joikua tulisi arvostaa tasavertaisena musiikkikulttuurina minkä tahansa muun kulttuurin joukossa. Yritän löytää joiun identiteetille sellaisen muodon ja sisällön, jota länsimainen ihminen kykenisi ymmärtämään.

Tämä ajattelumalli on käsittääkseni vastakohta sille länsimaisen tieteen alitajuiselle tai tiedostamattomalle arvoilofian sinnikkäästi elävälle jäänteelle, jonka mukaan tiedon hankinta on tieteen tärkein tehtävä. Tämän kiiltokuvanaamion takana piilee kuitenkin ajatus, että tiedon avulla joku voi hallita maailmaa. Tätä kautta selittyy se ilmiö että käsiin saatua toisten luomaa tietoa saatetaan suojella - ei pelkästään toisilta utelailta vaan myös tiedon luojailta so. alkuperäiskansoilta itseltäänkin. Tämä on mahdollista vain maailmassa, jossa kyseinen tieto voi merkitä tavalla tai toisella taloudellista hyötyä, jos ei rahaa niin työtä tai ainakin mainetta. Tiedonhankkijat eivät voi suhtautua pyyteettömästi tutkimustuloksiinsa.

Vastakohtana olisi tällöin käsite 'sopeutuminen maailmaan'. Tämä käsite sisältää kuitenkin ehdottoman tasa-arvon ja kunnioituksen vaatimuksen ympäristöä kohtaan. Siirtomaajärjestelmän avulla valtansa luoneen länsimaisen yhteiskuntajärjestelmän on vaikea sopeutua uuteen maailmankuvaan, joka ei tulevaisuudessa enää voi perustua heruuteen joitakin muita ryhmiä kohtaan.

Kun jatkossa käsitelen tutkimustyön yleisiä päämääriä, on matkan varrelle kiteytynyt kolme konkreettista tavoitetta. Ne esiintyvät tässä jaksossa hajalleen siroteltuina ja sitä paitsi käänteisessä järjestyksessä, koska ne antavat ikään kuin värityksen konkreettiselle työsuunnitelmalle. Tästä syystä kertaan nuo kolme johtolankaa ajallisesti 'oikeassa' järjestyksessä:

- III Hyvä itsetunto tutkimustyön edellytyksenä
- II Työmenetelmänä tasa-arvoinen vuorovaikutus osapuolten välillä
- I Tutkimustuloksena elävä musiikki.

I Tutkimustuloksena elävä musiikki

Konkreettiset tavoitteet:

Tutkimuspäämäärät tähtäävät - kulttuurin yleisen ymmärtämisen lisäksi - toiseenkin, konkreettisempaan tavoitteeseen. Sen olen ilmaissut jo gradutyöni (Saastamoinen 1994) johdannossa. Toistan tavoitesisällön lyhyesti:

1) Saamelaismusiikin ymmärtäminen kuulijana

Lähtökohtana tutkimukselle on sen tosiasian myöntäminen, että relevantein osa tutkimuksesta **on jo tehty**. Sen ovat tehneet ne kaikki perinteen jatkajat vuosisatojen ajan oman kulttuuriperinteensä opetteluprosessin yhteydessä. Etnomusikologisen näkökulman tehtäväksi jää näin ollen selvittää kyseisen kulttuurin **ulkopuolisille** ihmisille, mistä tässä on kysymys.

Ongelma ei ole kulttuurin sisäinen, vaan ongelma on kyetäänkö kulttuuria ymmärtämään länsimaisesta musiikkitraditiosta käsin, vai tarvitaanko jotain uutta näkökulmaa. Mikäli oma traditiomme ei ymmärrä joikua, täytyy muutoksen tapahtua meidän traditiossamme ja ajattelumalleissamme - ei joiussa. Joiun ei tulisi muuttua niin, että se voidaan valmiina lokeroida johonkin tiettyyn nurkkaan, palaseksi valmista käsitystämme analysoidusta maailmanmusiikista. Aluksi tyydymme - itse tekemisen sijasta - opettelemaan kyseisen kulttuurin ymmärtämistä sen omilla ehdoilla, vaikka jäisimmekin ikuisiksi outsidersiksi.

2) Saamelaisten perinnesäestämisen säestäminen tyylinmukaisesti

Jos kulttuuri on selvästi vaarassa tuhoutua, voimme joutua puuttumaan tutkimustuloksiemme kautta saadun ymmärryksen avulla itse kulttuuriin. Voimme tarjota omaa näkemystämme esim. kouluopetuksen suunnittelemisessa - mielessä se, että **autenttisesti soiva musiikki on tutkimuksen onnistumisen paras todiste ja työnäyte**. Ainakin takana täytyy olla tietoisuus siitä, mitä se on. Jo tänä päivänä kuulemme maailmalla saamelaisten tekemiä äänilevyjä yhteistyössä kulttuurin ulkopuolisten muusikoiden kanssa. Niistä ei selviä musiikin alkuperä muutoin kuin kielen kautta. Musiikillisesti jotkut voisivat yhtä hyvin olla tehtyjä jossain Tyynen valtameren saaristossa, Intiassa tai USA:ssa. Muusikot soittavat mitä ennestään osaavat - yrittämättäkään ottaa selville, mistä joiussa on kysymys. Ja joikaajat yrittävät sopeutua parhaansa mukaan länsimaiseen estetiikkaan, jolloin pahimmassa tapauksessa kaikki omaperäinen, mitä saamelaisuudessa voisi olla, katoaa lopputuloksesta. Toki tunnelmaisun tasolla yhteistäkin uutta voi löytyä, mutta silloin saamelaisuus voidaan yhtä hyvin korvata millä tahansa vaihtoehdolla.

Tällä tavalla karsittuna jää jäljelle täsmennetty kysymys: **Kuinka tehdä yhteistyötä saamelaisjoikaajien (tässä laajana yleisnimityksenä) kanssa niin, että tiedossa olevat erityispiirteet tulisivat korostetusti esille yhteistuotannossa?** Tässä tutkimuksessa en kykene paneutumaan äänenmuodostusseikkoihin, vaan keskityn erityisesti minua henkilökohtaisesti viehättävään erityisaiheeseen - rytmiikkaan.

3) Saamelaisten musiikin improvisoiminen ja luominen tyylinmukaisesti (Ks. myös: Saastamoinen 1994, 1)

Tämän kysymyksenasettelun takana on tieto siitä, että soittimet eivät perinteisesti ole kuuluneet länsi- tai itäsaamelaisten laulumusiikkiin. Toisaalta nämä kulttuurinmuodot elävät kriisikauttaan. Elleivät ne kykene sopeutumaan länsimaisen kulttuurin tekniikkaan

ja muihin ehtoihin, ne tulevat hiipumaan pois kansojen laulujen kirjosta. Soittimien yhdistäminen tähän musiikkiin saattaa olla tärkeä piristysruiske erityisesti nuorison kulttuuriharrastukselle.

4) Musiikkitermien ja kulttuuritaustan tuntemus ymmärryksen pohjana

Jos kohtien 1-3 vastauksien saamiseksi käytetään musiikkianalyysin menetelmiä, niin kokonaisuuden ymmärtämiseksi tarvitaan tutkimusta myös musiikkia koskevasta puheesta (Ks. esim. Pekkilä 1988, 40-42,46, 55 ja 57-63). Käytännössä tämä tarkoittaa saamelaismusiikin historian tutkimista sekä uutena aspektina keskittymistä musiikkitermien etymologiseen selvittelyyn. Tämä työ taas vaatii yleistä saamelaismytologiaan perehtymistä. Siltä osin jatkan siis mm. George Herzogin ja Merriamin aloittamaa perinnettä - Pekkilän väitöskirjassaan tiivistämänä: 'Juuri Herzog ymmärsi, että kansanomaiset musiikkitermit eivät ole pelkkä kuriositeetti, vaan niillä saattaa olla merkitystä pyrittäessä ymmärtämään musiikkia' (Pekkilä 1988, 34-35).

II Työmenetelmänä vuorovaikutus

Näkökulmani syntyy siitä yksinkertaisesta seikasta, että oman rajallisuuteni takia en ole kyennyt opettelemaan tutkimani musiikinlajin edustajien äidinkieltä. Tämä on normaalia elämää soittajalle, jolle kansainvälistyvässä maailmassa on lähes arkipäivää kommunikoida vieraiden kulttuurien edustajien kanssa vain musiikin kautta. Jos ideaalina olisi täydellisen tieteellisen tiedon vaatimus, jäisi kaikkein tärkein - ihmisen kohtaaminen - toteutumatta.

Kohtaaminen on tasa-arvoista vain jos molemmat osapuolet ovat vajavaisia ja puutteellisia sekä virheellisiä toisen osapuolen ymmärtämisessä. Kysymyksessä on silloin prosessi, joka on kiinnostavin juuri silloin kun se on kesken. Tasa-arvon arkipäivä saavutetaan vasta sitten, kun prosessi on käyty läpi. Tasa-arvo ei enää ole yhtä kiinnostava kuin itse prosessi, mutta se antaa palkkioksi keskinäisen kunnioituksen, jota meidän pitäisi olla hakemassa. Musiikin tutkimus antaa yhden välineen tämän prosessin toteutumiseksi.

Objektiivisuutta hakenut länsimainen tieteen filosofia on tullut tiensä päähän ymmärtäessään lopulta että itse tutkimus vaikuttaa väistämättä tutkimuskohteeseen. Sivullinen tarkkailija pannaan aina merkille. Hiljainen sivullinen merkitsee koesoittotilanteen kasvotonta neutraalia tuomaria, jolla on lopulta piilevä valta. Vain vahvat kulttuurin edustajat kykenevät olemaan ikään kuin vieras sivullinen ei olisikaan läsnä vaikka onkin paikalla.

Etnomusikologiassa ja musiikkitieteessä tämä tarkoittaisi, että - saadakseen objektiiviset tulokset - tutkijan pitäisi olla poissa. Tämä voi tapahtua vain kahdella tavalla: joko hän pysyy poissa fyysisesti - jättäen kohteen oman onnensa nojaan - tai sitten hän on läsnä ja 'kuitenkin' poissa, so. hän sulautuu niin hyvin yhteisöön, ettei hänen läsnäoloaan enää huomata.

Jälkimmäinen tapa johtaa kuitenkin ojasta allikkoon, sillä tässä tilanteessa tutkija ei enää voi pysyä objektiivisena. Hän saattaa samaistua näihin ihmisiin liian hyvin ollakseen enää 'luotettava'. Hän näkee asiat sisältäpäin ja ulkopuolella hänet koetaan tutkitavan yhteisön 'puhemieheksi'. Palkintona kuitenkin toisella puolen on se, että yhteisö hyväksyy tutkijan jäsenekseen, vaikkei hän vielä kaikilta osin edes 'ole yhtä' yhteisön kanssa. Ymmärtäminen on tuottanut väistämättä ykseyden tunteen, siis ryhmäidentiteetin ymmärrettyjen ja jälleenkoodattujen elämänalueiden osalta.

Muusikkona tutkin saamelaisjoikua ja muita musiikkikulttuureita oppiakseni ymmärtämään. Päämäärän saavuttamisen tunnistaa siitä, että kykenen jatkamaan omalla tavallani siitä, mihin toinen lopettaa (omassa tapauksessani ainakin äänenmuodostusta ja laulukieltä lukuunottamatta). Soittajana tunnen olevani oikeilla jäljillä, jos kykenen ennalta-arvaamaan tai -tietämään riittävästi musiikista voidakseni säestää sitä perinteen-taitajien hyväksymällä tavalla. Pää tavoitteena ei silloinkaan ole musiikin osaaminen itseisarvona vaan mahdollisuus kokea ykseys tämän kulttuurin ihmisten kanssa.

Sanoman ennalta-arvattavuus on taso, jolla voimme kohdata musiikin globaalisesti. Tähän viittaa mm. William P. Malm puhuessaan 'jännityksen ja sen laukeamisen universaalista ilmenemisestä' kautta koko maapallon musiikkikulttuurien (Malm 1967, 148).

Ryhmäidentiteetti syntyy siitä, että kaikilla on samankaltainen adekvaatti suhde musiikin informaatioon so. he ovat johonkin pisteeseen saakka suunnilleen samassa asemassa musiikin ennakoitavuuden suhteen. Vuorovaikutus ei ole silloin joko ottavaa tai antavaa vaan sekä ottavaa että antavaa. Musiikin teknisen puolen lisäksi on opittava tuntemaan musiikin henkinen sisältö, siis sopiva tapa asennoitua sydämellä musiikkiin. Tällöin tiedollisen sanoman sisällölle tulee mielekkyys, joka ilmenee tunnetasolla.

A) Tutkimusmenetelmien yleistä arviointia

1) Usko musiikin ja tieteen kumulatiiviseen kehitykseen

Eräs suurimpia tutkijoiden kompastuskiviä suhteessaan joikuun yms. kansanmusiikkiin on ollut arkaaisten, ainakin osin improvisoitujen muotojen ymmärtäminen länsimaisesta taide-estetiikasta käsin. Ongelma on piilotettu tekstien hämäryyteen, joten on palattava ajassa taaksepäin löytääksemme itse asian ytimeen. Arvostetulta kansanmusiikin tutkijaltamme A.O. Väisäselältä löytyy sittenkin vuosisatamme alkupuolen vallitseva ajatustapa selkokielisessä muodossa pariinkin otteeseen: "Vienan Karjalan joiussa olemme tekemisissä alkuperäisimmän suomalaisen laulunlajin kanssa, jonka erikoisuudet...ovat perintöä niiltä ajoilta, jolloin heimomme oli samalla kulttuuritasolla, jolla monet luonnonkansat vielä tänäkin päivänä" (Väisänen 1917, 71).

Vuotta myöhemmin Väisänen kirjoittaa: "Huomiota vaille on melkein kokonaan jäänyt omituinen, rakenteeltaan alkukantaista kehitystasetta edustava *proosarunous*, joka elää karjalaisilla murrealueilla" ja edelleen: "Tutkimuksen on helppo, varsinkin Inkeristä, löytää todisteita siihen, kuinka tämä alkukantainen runous valmistaa vähitellen tietä rakenteellisesti ja sisällyksellisesti kehittyneemmälle, mitalliselle, siirtäen kaunistuskeinonsa sen palvelukseen. Samoin on yleispiirtein *sävelmäinkin* laita" (Väisänen 1918, 179-181). Kuitenkin jo komparatiivinen musiikintutkimus oli - ainakin kirjoituksissaan - sitä mieltä, että "...luonnonkansojen...musiikki ei ole mikään meidän musiikkimme esiaste vaan oma erityinen maailmansa omine lakeineen ja historioineen" (Bose 1934, 937-938).

Anna-Leena Siikala selventää, mistä on kysymys: "...evolutionismin hengen mukaisesti katsottiin, että kaikki kulttuurin tuotteet kehittyvät yksinkertaisista alkumuodoista monimutkaisemmiksi.", kun taas esim. Martti Haavio esitti runojen syntyvän ehjinä kokonaisuuksina ja kuihtuvan vähitellen pois. "Tämän hetken folkloristiikka ei pidä kumpaakaan näistä yksiviivaisista näkemyksistä päteväenä. Kansanrunouden elämä on monimutkainen prosessi, jossa muistinvaraisina elävät runot tuotetaan ja tulkitaan yhä uudelleen uusissa tilanteissa. Näin runot saattavat laajeta ja supistua." Ja edelleen: Ulla Piela korostaa tietäjän kykyä improvisaatioon ja aiheiden yhdistelyyn (Siikala 1992, 67-68).

Evolutionismi ei suinkaan ole vielä kuollut. Lokakuussa 1984 Amsterdamissa UNESCO:n alaisuudessa järjestetyssä säveltäjä-symposiumissa säveltäjä Ton de Leeuw esitti näkemyksensä kansan- ja nykymusiikin välisestä suhteesta, että "kansanmusiikki on hedelmällinen maaperä, jonka ravinteita nykysäveltäjät hyödyntävät". Kysymys on äärimmäisen monimutkainen, sillä rajat 'hyödyntämisen' ja 'perinteen jatkamisen' välillä menevät herkästi sekaisin.

Onko niin, että meitä vieläkin pelottaa nähdä, mikä improvisoidussa proosarunoudessa tai musiikissa on yhtä korkealla kehitystasolla kuin määrämälliseen muotoon kangettu länsimainen runous tai laulu. Vai onko kysymys vain halun puutteesta? Kirjaaminen voi olla tarkoituksenmukaista, mikäli uskallammekin etsiä järjestyksen sijasta kaaosta. Jos emme kaoottisuutta ymmärrä vielä nyt, ei se saa olla esteenä tutkimukselle.

Väisänen uskalsi tuon askeleen ottaa, vaikei itsekään vielä kaikkea ymmärtänyt. Hän luotti siihen, että joskus sitä tullaan ymmärtämään. Kaoottisuus viehätti häntä täsmälleen samoin kuin se on viehättänyt alkuperäiskansoja mahdollisesti tuhansien vuosien ajan. Nykyisin me nimitämme sitä improvisoinniksi, ehkä joissakin tapauksissa moniselitteisyudeksi ja uusimman terminologian mukaan 'sumeudeksi'.

Mielestäni Siikala on maininnut aivan oikein tärkeän sanan 'prosessi'. Sana kuvaa nimenomaan 'keskeneräistä' tekemistä, so. luovaa työtä täsmälleen siinä mielessä kuin taiteilija tekee taulua. Kun se on valmis, lopullinen, hän 'hylkää' sen. Siinä ei ole enää mielenkiintoa hänelle itselleen, koska hän aina haluaa tehdä uutta. Niin kuin eläimet ovat täysin välinpitämättömiä kuollutta lauman jäsentä kohtaan. Musiikin jähmettyminen kiinteään muotoon ei enää kiinnosta tekijää - tradition erikseen määäämiä poikkeuksia lukuunottamatta (riittiloitsut yms.), vaan se jää ei-tekijöiden koettavaksi. Tietenkin tekijä voi suhtautua valmiiseen tuotokseensa mahdollisesti siitä nauttien, mutta pikemminkin erittäin asiantuntevana kokijana kuin tekijänä.

'Keskeneräisyys' on siis luomisprosessissa tekijälle kiinnostavinta, koska hänellä on siinä mahdollisuus improvisaatioon ja leikkiin. Hän ei vielä itsekään tiedä, kuinka se päättyy ja kuulijoille tämä luova osuus merkitsee ainakin jollain tasolla ennalta-arvaamattomuutta, siis kaoottisuutta. Siksi juuri kaoottisuus on improvisaatio-analyysien tärkein tutkimuskohde. Järjestyshakuisuus kuuluu toistettavan musiikin tutkimukseen.

2) Tutkija/tutkittava -käsitteiden subjektiivisuus

Kenties vähiten käsitelty mutta eräs tärkeimmistä seikoista on tutkijan persoonallisuus ja hänen motiivinsa arviointi. Toinen tutkija ei saa mitään ja toinen saa myöhemmin. Tai päinvastoin. Tämä näkökulma on kaikkein ratkaisevin, sillä tutkijasta tulee informantti ja informantista tutkija. Aiheesta kirjoittaminen saattaa olla eräs etnomusikologian vaietuisista tabuista. Kysymyksenasettelu voisi olla: Mitä tapahtuu, kun usea tutkija on saman informantin luona? Miten alan oma tiedeyhteisö vaikuttaa musiikkielämään? Miten yhteisön jäsenet määrittelevät toistensa kompetentin ja performanssin? Ketkä yhteisön jäsenistä ovat 'informantteja' ja ketkä 'tutkijoita'?

Tarvitsee vain ottaa esille Erkki Pekkilän (1988, 291-294) ansiokas kysymyslista informantille ja korvata sanat 'soittaja', 'pelimanni' jne. sanalla 'tutkija' sekä vastaavasti sanat 'laulu', 'soite' tai 'musiikki' sanalla 'tutkimus' tai 'artikkeli'.

Tämä voisi yhtäläillä olla musiikkitiedettä, sillä etnomusikologian suhde informanttiin on perinteisesti monissa yhteyksissä osoittautunut länsimaisesti ylhäältä alas suuntautuvaksi. Tähän 'eettiseksi' nykyterminologian mukaan sanottuun asenteeseen sekä sen 'eemiseen' asennevastakohtaan palaan myöhemmin yksityiskohtaisesti. Otan aluksi

esille vain yhden esimerkin, jossa Erkki Pekkilä siteeraa Merriamin (1964, 32) tekstiä tutkijasta: "He is then in position to generalize about the system from his broader knowledge of music systems in general" (Pekkilä 1988, 281).

Juuri tuo 'laajempi tieto' asettaa musiikintutkijan informanttinsa yläpuolelle, vaikka kysymys on vain muunlaisesta – ei laajemmasta – tiedosta. Tietojen erilaisuus syntyy yksinkertaisesti siitä, että musiikintutkimus ja -tutkija ovat pelimannin tai joikaaajan musiikillisen todellisuuden kannalta vähäpätöinen sivujuonne, kun taas musiikintutkijalle kyseinen musiikki on vain eräs esimerkkitapaus, 'case' kaiken muun musiikintutkimuksen joukossa. Sumean logiikan mukaan nämä 'joukot' ovat toistensa osajoukkoja.

Muusikon 'eeminen' lähtökohta suhteessa omaan musiikkiinsa on ennen kaikkea diakroninen, kun taas tutkijan 'eettiset' (so. 'etisistiset') edellytykset viittaavat synkroniseen lähtökohtaan (em. käsitteistä ks. Leisiö 1988, 18 ja Pekkilä 1988, 35-37). Näiden kahden ääripään kohtaamisesta voitaisiin oikeastaan puhua vain silloin, kun tutkija tutkii itse oman elämänsä kulttuurin osaa tieteen valossa. Valitettavasti alkuperäiskansojen edustajille on harvoin suotu mahdollisuus tällaiseen yhdistelmään, joten ulkopuolisten on täytynyt yrittää tehdä voitavansa. Yhteiskunta ei välitä vähemmistöjensä ymmärtämisestä, jos vähemmistö koetaan konehakuisen kehitysideologian riippakivenä.

Yksityisen ihmisen tai ryhmän musiikkikulttuurin sisältämä viestintä on mahdollista ymmärtää täysin siis vain itse elämällä 'eemisesti' tuon kulttuurin sisällä. Luonnollisesti se on vain suppea osa maailman sisältämästä musiikista, joka on taas tutkijan erikoisalaa.

On kuitenkin mahdollista (ellei peräti todennäköistä), että mitä suppeampi viestinnän maailma on, sitä suuremman merkityksen koodatut viestit voivat saada vastaanottavassa ihmismieleessä. Koodauksessa ei nouse esille pelkästään musiikki vaan kaikki ne aikaisemmat kokemukset, jolloin vastaavaa musiikkia esitettiin. Tähän maailmaan tutkijan on vaikea päästä. Hänen maailmansa on jo ennakoita liian suuri.

3) Utopia yksiselitteisestä musiikista

Velho: *"Kelpas kyllä hopearaha, mutta eipäs koskenut konttiluihin"* (Kalervo Uuttu, Riekkö -opperan libretto 1995).

Sellainen musiikki, joka antaa tutkijalle mahdollisimman vähän, on herättämänsä tunne yms. -elämän vuoksi yhteisön sisäpiirille kaikkein tärkeintä ja yhdistävintä, koska se muodostaa tradition ytimen. Tämä on ilmeisen selvästi näkyvissä lasten maailmassa joka kerta, kun ihmettelemme, kuinka 'pienestä' lapset voivat tulla onnellisiksi. Tutkittavan ja tutkijan juuret eivät koskaan voi olla täysin samat. Niin eivät myöskään mieltymykset.

Voimme viettää vuosikausia haastatellen lastenmusiikin tekijöitä heidän musiikkisanoistaan ja musiikin tuottamismekanismistaan puhumattakaan satojen lastenlaulujen analysoinnista ja järjestämisestä musiikillisiin luokkiin. Voimme pitää säveltäjien tai soittajien puheita tässä suhteessa toissijaisina musiikin rakenteisiin verrattuna. Voimme määritellä lasten haastattelun vähemmän tärkeäksi edellisiin verrattuna – ellei peräti tarpeettomaksi tulosten ennalta-arvattavan heterogeenisuuden johdosta. Jätämmekö myös lasten omat improvisaatiot tutkimatta niiden 'tekstiksi kiteytymättömän' sekavuuden tähden? Tällöin ihanteeksi jää Uspenskij'n ideaali sellaisesta musiikin päämäärästä, jossa 'kuulija yhdistää tietyn idean tiettyyn kuvaan' (Vrt. Pekkilä 1988, 27, 60, 75-78).

Tällainen tilanne olisi pahinta mitä musiikille voi tapahtua. Kysymyksessä on selkeä haave henkisen väkivallan käytöstä. Musiikillinen huumepestos tuottaisi siis ennalta-arvattavan yksiselitteisen seurauksen. Uspenskij'n ajatusta on vaikea ymmärtää esim. Timo Leisiön näkökulmasta: "Musiikki...ei niinkään ole viestejä siirtävä vaan *viestejä synnyttävä kommunikaatiolaji*" (Leisiö 1988, 44).

Onhan koulu sitä paitsi 'kehittynyt' jo niin paljon, että lasten välituntileikeillä on (vain opettajien mielestä) selvä alku ja loppu – sinänsä harvinainen ilmiö alkuperäiskansojen lasten elämässä. Onko sivistys kehitystä vai muuntumista? Tätä näyttää jossain määrin epäilevän jo Thomas Kuhn (1970, 20) todetessaan kehityksen paradigmojen vaihtuvan aika ajoittain uusiin (Pekkilä 1988, 27), vaikkakin käyttää vielä rasitteista 'kehitys' -sanaa.

Todellinen haaste etnomusikologialle on selvittää, miksi lapsi voi nauttia kuulemastaan – jopa itse tekemästään – musiikista suunnattomasti, kun mikään musiikillinen analyysi ei löydä itse musiikista mitään sellaista, jonka perusteella niin suuri nautinto olisi todennäköistä. Voisiko vastaus kenties olla:

1) Mitä yksinkertaisempi so. abstraktisempi ärsyke, sitä laajemmat mahdollisuudet se suo vastaanottajan omalle luomiskyvyille. Näin ollen musiikin merkitys saisi vastauksensa ennen kaikkea kokijan ulkomusiikillisista mielikuvista. Kolmisävelikkö-melodia antaa mahdollisuuden ymmärtää se ainakin yhtä moneen eri sävellajiin kuuluvana. Diatoninen asteikko ei anna sijaa tällaiselle ajattelulle, ellei sitä tulkita 12-säveljärjestelmän osana.

2) Mitä suppeammasta materiaalista musiikillinen maailma on rakentunut, sitä pienemmät erot kasvavat tuon maailman sisällä merkittäviksi. Yleisesti tunnettua on, että inuiiteilla on uskomattoman paljon erilaisia 'lunta' merkitseviä sanoja. Sama koskee luonnollisesti saamelaisten poroon liittyvää sanastoa. Muille nuo erot ovat 'puhelinlankojen laulua'.

3) Mitä suppeampi vastaanottajan koodausjärjestelmä on, sitä pienempi on sellaisen materiaalin määrä, joka voidaan em. arkiston pohjalta tulla (musiikillisesti tai sanallisesti) 'oikein' (relevantisti) jälleenkoodatuksi. 'Ymmärtäminen' on tässä yhteydessä katsottava pikemminkin tilastolliseksi todennäköisyydeksi kuin musta-valko -vaihtoehdoksi. Tähän yhteyteen kuuluu lisäksi 'sumeaa', osittainen ymmärtäminen koko kirjoitettiin.

Em. vastausvaihtoehdot ovat pelkästään looginen seuraus itse informaation luonteesta – siis harvinaisuuden samaistumisesta tärkeyteen ja merkitsevyyteen. Tässä yhteydessä 'yleisyys' merkitsee ainoastaan sanoman traditioon perustuvaa kantoaaltoa, joka varmistaa kokijan viihtymisen vastaanottimen ääressä (Ks. esim. Saastamoinen 1985, 12-30 sekä 1990, 27-32).

E. Itkonen on todennut informaation luonteesta: '... Merkkijärjestelmässä eli koodissa on yksityisen merkin informaatioarvo, ts. sen välittämä informaatiomäärä, sitä pienempi, mitä suurempi on sen esiintymistodennäköisyys' (E. Itkonen 1966, 75-76). Esitys ei kuitenkaan huomioi sitä, että sanoman vastaanottaja määrittelee itse jälleenkoodauksen yhteydessä, mikä viestissä on 'samanlaista' ja mikä 'erilaista'. Ulkopuolinen kokee helposti kaikki kuulemansa joiut 'samanlaisina'. Tällöin musiikillisen sanoman antama informaatiomäärä väistämättä on aina subjektiivinen käsite.

Jostain tämän suuntaisesta näkökulmasta on kysymys, kun paneudumme saamelaismusiikin pettäviin syövereihin. Pettäviin siksi, että näennäisen yksinkertaisuuden takana piilee äärettömän monimutkainen melodian, rytmiikan ja tekstin pyydysverkko, jonka takana on toinen, vielä vaarallisempi – saamelaisten 'kaksiyhteinen' maailmankuva.

Edellä olevan jälkeen minun on vaikea henkilökohtaisesti enää määritellä musiikkikulttuurin syvä- ja pintarakenteita (Leisiö 1988,78-79) objektiivisesti. Hierarkian sijasta näen ne toistensa käänteiskuvina, joskaan en kykene vielä muotoilemaan näkökulmaa selkeämmin kuin mitä edellä olen sanonut eemis-eettisestä ja diakronis-synkronisesta vastakkainasettelusta. Syvärakenne ei ole pyhä. Moderni runous, performance sekä free jazz ovat osoittaneet vakuuttavasti, että myös lauserakenteilla voidaan leikkiä ja kuitenkin tuottaa mielekkäitä kokemuksia. Tällöin pintarakenne muuttuu tavallaan itse syvärakenteeksi, joka puolestaan jää pinnalle kellumaan. Traditio ja luovuus ikään kuin vaihtavat paikkaa valtaistuimella. Jos tällainen pyrkimys on syntynyt kulttuurin sisältä käsin, ei sitä voida pitää epäortodoksisena eikä kulttuuriin kuulumattomana ja siksi vähempiarvoisena.

4) Yksiulotteinen vai sumea näkökulma?

Länsimaisen tieteen teorian ihanteena on ollut systemaattinen yksiulotteisuus, joka on ilmennyt haaveena yhden objektiivisen todellisuuden olemassaolosta lopullisena totuutena. Tämä on johtanut siihen että fysiikka pitkiksi ajoiksi melkein lannisti metafysiikan muttei kirkkoa ja kirkko puolestaan melkein voitti pahan vallan so. 'noituuden' maailmasta muttei lopullisesti. Yhden todellisuuden diktatuurihakuisuus on kuitenkin ollut leimaa-antavana piirteenä länsimaisen ajattelun arvopäämäärille. Karkeasti yleistettynä länsimainen ajattelu pitää päiväpuolta "oikeana" ja yöpuolta "vääränä".

Sairastamme kaikki 'yksi-mielitautia', joka näkyviin puhjenneessa muodossa on saanut nimen 'skitsofrenia'. Yritämme eristää hahmon irti taustastaan, jolloin se kuolee. Olemme siis voittaneet yöpuolen vallan ja eristäneet joko tekijän teostaan tai teon kohteestaan. Tämän yksiulotteisen maailman symboli on sädekehä.

Saamelainen kokee hahmon ja taustan yhteenkuuluvuuden ja samanarvoisuuden, siis kaiken kaksiselitteisyyden, jonka symbolina voitaisiin pitää äärettömyyden merkkiä, itsensä ympärille taivutettua rengasta, joka siis molempiin suuntiin näyttää sekä pinta-että pohjapuolensa. Siinä saattaa piillä joiun kaksi- ja kolmijakoisuuden vuorottelun salaisuus.

Tässä avautuu itse asiassa suurin kuilu saamelaisen ja länsimaisen ajattelun välillä. Vaikka pakanuus jätettiin taakse niin saamelaisten kuin suomalaistenkin osalta jo vuosisatoja sitten, eivät maailmankuvan perustana olevat ajattelumallit suinkaan hävinneet saamelaisilta - puhumattakaan obinugrilaisilta sukukansoilta. Suomalaiset jättivät hyvästit itäisen perintömme ajattelumalleille Kalevalan myötä, jonne tuo vanha maailmankäsitys säilöttiin tarunomaisessa muodossa. Emme enää ymmärrä, miksi 'Ilman Impi' voi samanaikaisesti olla 'Veen Emonen'.

Juha Pentikäisen termiä lainataksemme - 'saamelaisten maailmankuvan kognitiivinen kartta' on vielä tänä päivänäkin ainakin monilta osin tallella (Pentikäinen 1995, 31). Tuo kartta vain ei ole yksi yhtenäinen möykky, joka syntyy, elää ja kuolee. Sillä on yhtä monta eri pituista elämää kuin siinä on osatekijöitä. Muutokset ovat sen sisällä mielekkäitä samalla tavoin kuin kartan esikuvana oleva joenuoma kaivaa tietään yhä uusiin paikkoihin, oikaisee itseään ja perustaa saarekkeitä toisaalla. Vesi ja ranta ovat yhtä, koska niiden muutokset heijastuvat ensisijaisesti toistensa käänteiskuvissa. Vesi syö rantaa ja ranta patoaa vettä.

5) Kaksiyhteinen (duaalinen) maailmankuva musiikin pohjana

Lyhyesti sanottuna saamelaisten peruskäsitys maailmasta pohjautuu yksiulotteisen todellisuushanteen sijasta kahden samanaikaisen todellisuuden samantarvoisuuteen ja -kolmantena näkymättömänä tekijänä - niiden väliseen riippuvuussuhteeseen. Korostan sitä, että niitä ei tässä määritellä "hyvän" ja "pahan" termein, vaan todellisuuden yhtä tärkeinä osatekijöinä.

Tässä yhteydessä en voi paneutua asiaan sen perusteellisemmin. Totean vain, että saamenkielen harvinainen duaalimuoto on eräs näistä kaksiselitteisen maailmankuvan näkyvistä jäänteistä. Hengellinen ja maallinen ovat siinä toisensa täydentäviä käännteiskuvia niin kuin yö ja päivä, teko ja teon kohde. Toista ei voi olla ilman toista. Sanoilla on useissa tapauksissa henkinen ja maallinen symbolitaso, josta syystä kieli itse - varsinkin lauletuissa teksteissä - on vaikea ymmärtää.

Saamelaismusiikin ymmärtäminen yksiulotteisen maailmankuvan pohjalta on tästä syystä joko vaikeaa tai sitten lähes mahdotonta. Kaksiselitteisyys ilmenee musiikin kuvauksissa etupäässä kielteisessä muodossa: Joiulla ei ole alkua eikä loppua. Dualistiselle tai - jos sallitaan sanoa - kolmiyhteiselle kielelle käännettynä tämä tarkoittaa, että joiulla voidaan sanoa olevan alku sekä loppu, mutta ne ovat erottamattomat. Ne ovat toistensa sisällä, joten alku voidaan kuvata loppuna ja loppu alkuna. Ja molemmat voivat sijaita missä kohden musiikkia tahansa. Alussa on aina hitunen loppua ja loppu sisältää uuden alun kuvan itsessään. Tyypillistä sumeaa logiikkaa, jota länsimaiden tiede on vasta hapuilemassa käsityskykynsä ulottuville.

Me ymmärrämme musiikin loppuneen silloin, kun ääni lakkaa kuulumasta. Sen jälkeen syntyvät muistot. Saamelaiselle musiikki jatkuu vielä loputtuaankin, se jatkaa elämäänsä, mutta ilmenevän muodon sijasta piilossa, ihmisen tajunnassa, jossa sen vaikutus voi olla vielä voimakkaampi kuin itse kuuluvan esityksen aikana.

Tässä ajattelumallissa sääntö ei ole itseoikeutettu hallitsija, sillä poikkeukset ovat sen tasa-arvoinen vastapuoli - harvinaisuudestaan syntyvän informaation määrän kautta. Informaatiotodellisuudessa kohtalon vaaka on aina - ulkonaisesti - epätasapainossa, koska pienempi määrä painaa aina enemmän! Tässä mallissa sanalla tai lallatustavulla ei ole loppua, koska sen loppu voi yhtä hyvin olla jo uuden sanan alku. Kerrottava asia ei ole olemassa vain "nyt". Se voi samanaikaisesti olla ehkä huomenna tai sitten se on jo voinut tapahtua jo kerran aiemmin, ehkä useita kertoja.

Joiun pentatoniikka ei ole itsetarkoitus. Se palvelee myös sumeaa tarkoitustaan; asteikon perussävel voi kuulijalle hahmottua yhtä helposti kahdella eri tavalla kuin yksiselitteisesti. Samaa moniselitteisyyttä ilmentää myös rytmikka. Jos joiku on vain joko kaksi- tai kolmijakoista, sitä voidaan perustellusti pitää vaikutteena länsimaisesta kulttuurista, koska kyseinen ilmiö on ristiriidassa vanhan saamelaisten maailmankuvan kanssa. Sen pohjalta on tietenkin luonnollista, että kaksi- ja kolmijakoinen ajattelu esiintyvät rinta rinnan jo yhden joiun, leu'ddin tai luvvjtin sisällä.

Tästä on loogisena seurauksena sama ilmiö kuin 'merkityksettömissä' lallatustavuuissa ja täytesanoissa; emme aina voi tarkalleen tietää, onko yksityisen sävelen kohdalla kysymyksessä edellisen iskualan loppu vai uuden iskualan alku. Kaksi- ja kolmijakoisuus voi siis osittain olla limittäistä ja tämä limittäisyys on tarkoituksellista.

Kun saamelainen sanoo siis joikuvansa 'jonkun' eikä 'jostakin', tarkoittaa hän juuri tätä teon ja teon kohteen näkymätöntä avioliittoa, joka on enemmän kuin kaksi erillistä asiaa. Jos kaiken keskipiste on nimeä vailla oleva joiku, ovat tekijä ja teon kohde kuin sen ympärillä toisiaan takaa-ajavat vastapuolet. Emme voi sanoa, kumpi on syy ja kumpi seu-

raus, koska seuraus, teon kohde, on houkutellut jonkun tekemään joiun. Kysymyksessä on ikään kuin hahmon ja sen käänteiskuvan yhteen kytkentä. Heti kun toinen ilmestyy, on toinen jo nähtävillä - käänteiskuvaksi naamioituneena taustana kuten kaksiselitteisissä hahmopsykologian esimerkkikuvissa. Tällainen ajattelu on länsimaisen maailmankuvan avaamaton Gordionin solmu. Perinteisesti solmu on avattu miekan iskulla.

Ristiriita kahden maailmankuvan välillä on niin syvä, että emme oikeastaan vielä kykene kohtaamaan koko ilmiötä tietoisella tasolla. Meidän oma alitajuntamme sotii kokemustamme vastaan. Vaimoni ei suinkaan ole ainoa ihminen, jonka kanssa olen käynyt tulikivenkatkuksia keskusteluja siitä, mikä on tietyissä erityistapauksessa se 'oikea' transkriptio. Yksiulotteinen ihminen ei kykene kohtaamaan tällaista tilannetta luonnollisena, koska hänelle (siis minulle) täytyy olla olemassa oikea ja väärä tulkinta.

On mahdotonta kuvitella, että kaksi erilaista hahmotustapaa voisikin olla minimimäärä oikeita vaihtoehtoja. Tähän aavistukseen olen päätenyt huomattessani tehneeni samasta joiusta kahtena eri kertana kaksi täysin erilaista nuotinnosta - usein sekä rytmisesti että melodisesti. Ja toinen minäni loukkaantuu, jos toinen minäni syyttää sitä amatööriksi. Nuotintamiskykyäni ei huonone tai parane niin merkittävästi yhden vuorokauden aikana. Parantua voi vain näkökulma, se että kykenen katsomaan ongelmaa täysin uusin silmin seuraavana päivänä.

6) Tutkimuskohteena ihminen

'Kuten ei taideteos, ei joikukaan ole esteettisen elämyksen kohde, vaan tuon elämyksen ilmaisija ja välittäjä. Välittäjänä ja ilmaisijana taideteos on käsitettävä symbolina, jota ei saa samastaa sen kohteen kanssa kuten kielessäkään ei voida samastaa sana-symbolia ja sen ilmaisemaa merkitystä. Joiulla olisi siten taiteellinen luonne, sillä eikö voida sanoa, että se kuvatessaan saamelaisen läheistä ja kokonaisvaltaista suhdetta kaikkeen ympärillään olevaan ja sen ollessa tuon suhteen ilmaisija ja syventäjä samalla on esteettisen elämyksen ilmaisija? (Päivi Lappalainen 1984, 8; Krohn- ja Laitinen -sitauit)

Väärinymmärtämisen ongelmat alkavat siitä, että pidämme taiteellisena tuotteena sellaista, joka itsessään on työkalu tai työstön kohde, prosessin osa. Joiku ei ole. Se on tehtävä joka kerta uudelleen - alusta. Joiku on kuin öljyvärit, puukko, puu tai paperi jota noilla välineillä käsitellään. Sellaisenaan ne eivät ole muuta kuin pelkkä materiaali, josta itse virtuaalitodellisuus muodostetaan. Väärissä käsissä näillä asioilla yksin ei ole mitään arvoa. Joiku on länsimaiselle ihmiselle kuin suopunki käyttöympäristöstään kaupunkiasunnon seinälle tuotuna - se on pelkkä koriste-esine.

Käytännössä tämä asettaa työni tutkijana paradoksiseen tilanteeseen. Saavuttaakseni etsimäni so. ymmärtämyksen tietystä musiikista minun onkin asetettava päämääräksi joiun takana olevan ihmisen ja hänen hahmottamansa käsitemaailman ymmärtäminen ja alistaa musiikin tutkimus tämän päämäärän palvelukseen. Jos etsin tietoa sen itsensä takia tai tavoitellakseni valtaa saamani tiedon avulla, saatan kohdata vain kaaosta, koska olen sokea päämäärän suhteen. Pandoran lipas löytyy vain sellaisista käsistä, missä ei ymmärretä lippaan sisältöä. Pandoran lipas on aina vaarallisissa käsissä. Muualla se ei enää ole Pandoran lipas.

Parhaimmillaan tutkija voi löytää aineiston takaa ihmisen. Vaikeampi kysymys saattaa olla se, löytääkö tutkija ihmisen itsessään työnsä kautta. Tavallisesti tämä kysymys on niin vaikea, ettei sitä hahmoteta kysymykseksi lainkaan. Se sivuutetaan, koska tieteessä

siihen ei edellytetä otettavan kantaa. Seurauksena on helposti länsimaisen koneysteiskunnan tekninen, valmiiksi käsiin kuollut tuote. Se kiiltää puhtautta, mutta se ei elä. Se on kuin kiiltävä valokuva, joka voi tuoda onnea, vaikka onkin vain muisto menneestä. Onko tuo paljonpuhuva kuva tutkimuksen päätepiste? Eikö tärkeämpää ole se, miten kuva vaikuttaa tutkimuskohteen ja tutkijayhteisön väliseen prosessiin tulevaisuudessa. Jos tämä vuorovaikutus alkaa elää, ei itse kuvakaan ole kuollut, vaikka olisikin mattapintainen.

Jos tutkijan iltarukouksen sisältö on tähän saakka ollut lähinnä toive mahdollisimman suuren aarteiden löytämisestä, niin tänä päivänä rukouksen sisältönä tulisi olla: Auta itseäsi muistamaan, ketkä kaikki ovat osallisina tässä prosessissa ja auta, että kaikki saisivat iloita tämän prosessin tuloksista ja oman osuutensa huomioonottamisesta. Vuorovaikutus on määritelmänsä kautta tasapuolista antamista ja saamista. Kaikki tämän ulkopuolella oleva on jonkun osapuolen harjoittamaa hallitsemista tai ryöstämistä.

Jos iltarukouksen sanoja ei löydy, löytyvät ne Samuli Paulaharjun kirjaamilta sivuilta. Siellä sanotaan: "Joiussa pitää myös olla 'sisälläpito'. Sillä ei lappalainenkaan turhia ulvo eikä volise, vaan hän laulaa aina asiaa. **Itse joikaaminen ei ole niinkään tähdellistä kuin se asia, mistä joikaaminen johtuu**" (Paulaharju 1922, 105).

Paulaharjun teksti synnyttää elämää - ainakin minussa. Yritän kaivautua joiun syntyä edeltävän pimeyden taakse - ihmiseen ja hänen ajatusmaailmaansa. Oma tehtäväni on selvittää, miksi ja mitä minulle niin monet ovat laulaneet. Vasta sitten osaan maksaa kiittolisuudenvelkani - jos kykenen.

*Joiku ei ole. Se ovat. Kun sitä ei ole, on se näkymättömissä ja kuulumattomissa. Ja kun se on, peittää se puolestaan jonkin näkymättömiin. Ja piiloon jäänyt osa on osa itse joi-
kua. Se näyttää kerrallaan vain yhden puolensa. On osattava katsoa sitä omasta näkö-
kulmasta. On osattava katsoa itseäni sen näkökulmasta. Ja lopuksi on löydettävä se,
mikä meitä yhdistää ja kuljettava sitä siltaa pitkin meitä molempia katsellen. Jos kykenen
katsomaan sitä silmiin näistä kolmesta eri näkökulmasta, saattaa minulla olla mahdolli-
suus ymmärtää sitä joltain osin. Ja silloin olenkin jo sen sisällä. Ja se alkaa viedä minua.
Ja minä huomaan olevani osa sitä. Se ei ole pelkästään osa minua. Nunnunnaa.*

Tutkiessani saamelaisjoikua huomaankin tutkineeni omaa itseäni ja sen rajoittuneisuutta ymmärtää tyystin toisenlaista ajattelurakennelmaa. Eikö ihannetila lopulta olekin se, että tutkiessani jotain ulkopuolellani olevaa päädynkin oman itseni muokkaamiseen yhtä todennäköisesti kuin tutkimani kohteen muutosyrityksiin. Tiedän vain, että tällä asenteella liikkeelle lähtiessäni minulla on vähintäinkin jonkinlaiset edellytykset vuoropuhelun syntymiseen.

Jos lähden 'kasvattamaan' ja 'kehittämään' tutkimuskohdettani, pitää minulla olla todella vahvat eväät oikeuttaakseni tekoni. Vastuu on kenties liian suuri yksin kannettavaksi. Vuoropuhelun avulla sitä sentään voidaan jakaa osin molemmille osapuolille. Lapsikulttuureja ei ole olemassa. On kulttuureja, jotka ovat olemassa vain toisten kulttuurien kohtaamisien kautta - yksilöllisellä tai yhteisöllisellä tasolla. Sisäisesti ja ulkoisesti.

7) Kaaos, traditio vai ihminen?

Minna Riikka Järvinen kirjoittaa joikututkimuksessaan: "Irgiluhti ja Uutelan Uulan joiku on vapaarytmisen ts, sen pulssi ei noudata sellaista säännönmukaisuutta, joka olisi kirjattavissa tai jonka kirjaaminen olisi tarkoituksenmukaista" (Järvinen 1994, 99).

Olemmeko aivan varmoja, että säännönmukaisuuden hakeminen on aina ainoa oikea

tapa? Joskin on mahdollista, ettei vapaarytmys ole aina kirjattavissa, ei se tarkoita välttämättä kirjaamisen tarkoituksenmukaisuuden mitätöintiä. Epäselvät tapaukset muodostavat päinvastoin tavallisesti solmukohtia, joiden määrittelemisen on tärkeää ymmärtääksemme, mikä säännöstö improvisointia ohjaa. Tällaisten sumeiden solmukohtien määrittely on paradigmaattisen nuotinnuksen yksi tärkeimpiä kohteita.

Ihminen ei ole kaottinen. Ihmiset eivät jakaudu kaottisiin ja järjestyksessä oleviin, vaan kaaos ja järjestys on heissä tasapainohakuisena vuorovaikutusjärjestelmänä. Tässä järjestelmässä kaaos edustaa luovuutta, uutta informaatiota ja järjestys traditiota, vanhaan nojaamista, juurilta lähtemistä. Luovuus on aina yksilöllistä, eriytymistä, kun taas perinne on yhteisöllistä, koossapitävää. Informaatio merkitsee tässä yhteydessä viestin lähettämistä, siis työtä ja nollainformaatio viestinnän tarpeettomuutta, lepoa.

Mitä eroa tässä ajattelutavassa on perinteiseen musiikintutkimukseen? Vaikka tieteen piirissä pidetään selviönä yksinkertaisuuden, kauneuden ja totuuden välistä suoraa suhdetta, on etnomusikologian historia täynnä esimerkkejä, jotka ovat nähneet vieraisa musiikkikulttuureissa vain kaottisuutta.

Osin tätä on jopa haettu. Silloin tarkoituksena on ollut osoittaa kansanmusiikeissa oleva monimutkaisuus länsimaisen estetiikan hengessä. Lineaarisen tai evolutionistisen kehitysteorian mukaan korkea taide on siis kehittyneempää, koska se on monikerroksellisempaa kuin ei-taide. Kaaoksen monimutkaisuuden nostattaminen esiin kansantaiteesta on ollut heijastusta joko etnisen ryhmän sulkeutuneisuudesta tai - ääritapauksessa - itse tutkijan alemmuudentunteesta länsimaisen kulttuurin hallitsevassa arvomaailmassa. Ihminen ei ole vain kaottinen. **Jos musiikintutkimus ei löydä kaottisuuden takaa enää muuta, ei se palvele tutkijan ja tutkittavan välisen kommunikaation synnyttämistä vaan päinvastoin etäännyttää kulttuureja toisistaan.** Tässä mielessä tutkimus voi tehdä yhtä paljon pahaa kuin hyvää. Molemmat kulttuurit kärsivät seurauksista.

Tutkiessani joiku- ja leu'dd-improvisaatioita minun on päästävä kaaoksen taakse, sen tuolle puolen, niin syväälle, että tutkimuskohteen lopulta auetessa paljastamaan salaisuutensa löydänkin uuden ilmiön sijasta oman itseni. Löytö ilmenee ajatuksena: "Näinhän minä itsekkin teen!" Kun teen tai luon jotakin, on minulla vain kourallinen helposti muistettavia - käytännössä automatisoituneita - toimintamalleja, joiden avulla kaiken pitäisi parhaimmillaan sujua lähes itsestään niin kuin uiminen.

Tässä ei suinkaan ole kysymys siitä, että ymmärtäessäni yhden alueellisen musiikin kielen ymmärtäisin samalla kaikki. Kysymys on vain informaation välittymisen eli kommunikaation yleisestä globaalista - ellei peräti universaalista - tasosta: kieli on kokijalleen joko ennalta-arvattavaa tai ennalta-arvaamatonta - useimmiten jostain em. ääripisteiden väliltä. Siinä kaikki. Tällä tasolla kaikki viestinnän keinot ovat samalla lähtöviivalla. Tämän tutkimuksen puitteissa en edes yritä luonnehtia sitä assosiaatiomaailmaa, joka kokijassa tavallisesti syntyy musiikin kuuntelun yhteydessä ja joka useissa tapauksissa on jopa riippumaton sanoman ymmärrettävyydestä. Tällöin musiikki "säestää" kokonaistilanteesta kehkeytyvää elämystä.

Improvisaatioista löysin aluksi vain kaaoksen, monimutkaisuuden ja epäloogisuuden. Vasta kun huomasin, miten täydellinen tuo kaaos oli, kuinka se muodostui sarjallisuuden, toistuvuuden ja symmetrioiden, käänteisyyden ennalta-arvaamattomasta vaihtelusta, ymmärsin kaiken takana olevan rautaisen logiikan. Tämä logiikka välttää systemaattisesti ja kurinalaisesti järjestystä samassa määrin kuin se toisaalla on tiukasti perinteen antaman selkärangan - siis järjestyksen - toteuttaja. Juuri tämä tarkoituksellinen syste-

maattisuus tuotti lopulta makrotason järjestyksen, jossa kaikki osatekijät olivat täydellisessä keskinäisessä tasapainossa.

Tuolloin ymmärsin musiikin luomisen suhteen leikkiin, jonka viehätys perustuu ennalta-arvaamattomuuteen tarkoin määriteltynä annoksina so. säännön ja poikkeuksen, luomisen ja tuhoamisen, perinteen ja luovuuden väliseen vuoropuheluun. Löysin siis itseni tekemässä päätöstä: "Nyt yritän tehdä yllätyksen". Samalla ymmärsin Carlos Castanedan Don Juan -noidan opetuksen välttää kaikkia rutiineja omassa elämässä. Ymmärsin, mikä viehätys piilee jääkiekko- tai jalkapallo-otteluissa, nyrkkeilyssä ja pöytätenniksessä tai kilpa-ajoissa ja vedonlyönneissä sekä korttipelissä, vaikka useimmat noista elämänalueista ovat henkilökohtaisesti jääneet suhteellisen merkityksettömiksi. Omilla kiinnostusalueillani kohtaan saman ilmiön riittävän usein. Minulle riittää ymmärtämys siitä, että nuo toiset nauttivat kohtalon arpapelistä varmasti samassa määrin kuin minä omilla elämänalueillani.

On siis mentävä kaaoksen taakse niin pitkälle, että löydän ne muutamat perusmallit, joiden avulla musiikin luova tuottaminen - jokaiseen elävään kulttuuriin kuuluva improvisoiva puoli - on suhteellisen yksinkertaista ainakin siihen harjaantuneelle. **On siis löydettävä molemmat puolet - kaos ja järjestys.**

Käänteisesti ajateltuna tämä tarkoittaa tietenkin sitä, että banaalilta tai primitiiviseltä näyttävän yksinkertaisuuden takaa on etsittävä kaoottisuutta. Ellei sitä löydy, on kyseinen kulttuuri joko sairas, tai sitten kaoottisuus so. luovuus esiintyy jollakin toisella kulttuurin alueella tasapainottamassa ensin mainitun alueen valta-asemaa. Tavallisesti tämä ilmenee musiikin sisällä siten, että jokin osatekijä on toistuva jonkin toisen osatekijän muunnellussa luovasti, ennalta-arvaamattomasti. Näin voi olla yhtä hyvin musiikin ja tekstin kuin melodian ja rytmin välisessä suhteessa. Kuin harakka tervatulla sillalla: jos toinen pysyy, niin toinen muuntelee, jos toinen laskee niin toinen nousee.

Jos traditiota ja luovuutta on pidetty toistensa vastakohtina tai toisiaan täydentävinä, lähtisin niin kielen kuin musiikinkin suhteen vielä pitemmälle. Näen informaation ja kommunikaation siirtymisen prosessina, jossa on itsensä ympäri kiertävä kolmikanta selkäranka: traditio - luovuus - tuhoaminen. Siinä viimeainittu on osa ensin mainitun olemassaoloa. Toisaalta tuhoamisella on hyvin tarkka säännöstönsä - tavallisesti alitajuisen mutta ainakin sanoin ilmaisematon. Neutraalimmin asian voisi ilmaista käyttämällä kahta vastakkaiskäsitettä; pysyminen ja muutos. Siinä prosessissa pysyvyys voi jatkua vain (sisäisen) muutoksen kautta ja muutos puolestaan on kaoottista ilman pysyvyysaiheksia. Olemme valinneet antiikin ajattelusta vain pysyvyyteen vetoavan puolen.

Tätä näkökulmaa edustaa musiikki (tai kieli yms. kommunikaatiokeino), joka kloonimaisesti toistettuna siirtyy sukupolvelta toiselle vuosisatojen. ellei -tuhansien ajan. Tällaisen informaation siirtämisellä on nähtävästi aina ulkomusiikilliset yhteisön maailmankuvaan perustuvat syyt. On kysymys rituaaleista, riiteistä, arvokkaaksi koetun perimätiedon siirtämisestä - vaikka sitä ei aina enää ymmärrettäisikään. Vanha määritellään hyväksi ja itse abstraktin hyvyyden vuoksi säilyttämisen arvoiseksi.

Näin on suurelta osin laita länsimaisen musiikin ja eurooppalaisten yhteiskuntien välisessä suhteessa. Itkuvirsiperinnettä ei koeta länsimaistuvan Suomen kulttuurin peruspiiriksi. Sitä ei edes yritetä opettaa ymmärtämään perinteen jatkamisesta puhumattaakaan. Tämä ei ole kenenkään erityinen syy, koska itse yhteiskunta ei enää ymmärrä, miksi runolaulu voisi olla tärkeä kulttuurin säilymiselle. Saamelaisjoiussa säilynyt ugrialisperinne puolestaan ei kuulu suomalaisen kansallisen kulttuurin piiriin ennenkuin se on niittänyt mainetta ohi suomalaisen alemmuudentunteen kaikkialla muualla. Hymistely

alkaa vasta kun joku saavuttaa ylikansallista arvostusta maamme kulttuurikasvatuksesta huolimatta.

Itäinen ugrilainen tai myöhempi kalevalainen musiikkiperintömme on saanut kirkkolaitan tai kirkkoslaavin kohtalon osakseen. Sen pysyvyydestä tai säilymisestä huolehtivat enää harvat ja valitut tehtävään vihkiytyneet tai vihityt. He ovat luopuneet kantamasta huolta siitä, ettei kansa enää ymmärrä käytettyä kieltä, koska julkinen valta on kanonisoitunut sen pyhäksi. Tavallisen ihmisen ei edes tarvitse ymmärtää pyhää. Riittää, että hän julkisesti tunnustaa runolaulun tai joiun kansalliseksi aarteeksi siinä missä aapiskirjätkin vaikka salaisesti pitää edellistä jälkimmäisen tasoisena. Aapinen ei kuulu aikuisten maailmaan!

Musiikki tarvitsee omat herännäisliikkeensä, jotka pikemminkin yhteiskunnasta huolimatta kuin sen tuella yrittävät palauttaa jotakin sellaista, joka on jätetty matkan varrelle. Yksiuolotteisen lineaariseen evolutionistiseen jatkuvan kehityksen teoriaan uskovon yhteiskunnan on mahdotonta ymmärtää toisesta todellisuudesta kumpuavaa sananlaskua: Minkä taakseen jättää, sen edestään löytää. Tällainen sananlasku on hullun puhetta ruohonkortta ylöspäin nousevalle mittarimadolle. Neliuolotteiseksi sanottu aika-avaruusjatkumomme on liian yksinkertainen malli kuvaamaan esi-isiemme todellisuuskäsitystä, jonka kaleidoskooppimaisessa maisemassa meidän koko todellisuutemme oli vasta ensimmäinen ulottuvuus.

Valikoitua perinnettä pyhänä toistava kurinalaisuus vaatii kuitenkin vastapuolensa, joka ilmenee musiikin jollakin toisella osa-alueella tai sitten leikeissä, kuva- tai puheilmäisyydessä, tanssissa, käsityössä tms. elämän alueilla - terveessä yhteisössä. Jos perinteeseen pohjautuvat purkautumistiet on luotu umpeen, ne raivataan auki vaikkapa afro-amerikkalaisesta kulttuurista lainatuilla malleilla. Tämä seikka paljastaa, ettei musiikki ole itseisarvo sinänsä vaan eräs kommunikaatiokeino muiden ilmaisumuotojen joukossa. Se voidaan korvata jollain muulla ilmaisukeinolla kulttuuri-identiteetin katoamatta.

Sama koskee kieltä. Kun se nostetaan itseisarvoksi, seuraa loogisesti johtopäätös, että kielen kuolema merkitsee samalla väistämättä kulttuurin kuolemista. Vastakkaisena esimerkkinä olen useissa yhteyksissä viitannut Amerikan mantereen neekeriväestön tilanteeseen. Nämä ihmiset ovat kadottaneet äidinkieltensä jo useita sukupolvia sitten, mutta heidän identiteettinsä on edelleen tunnistettavissa musiikin kautta. Tapa tehdä musiikkia tai reagoida siihen tanssin kautta yhdistää heidät. Edellä oleva ei suinkaan tarkoita sitä, että pitäisin musiikkia tässä suhteessa kieltä tärkeämpänä.

8) Sääntö/poikkeus –hahmokokonaisuuden sumeus

Erkki Pekkilän väitöskirja (1988) lähtee ajatuksesta, että musiikki ymmärretään kommunikaatioksi ja musiikkikulttuuri informaatiojärjestelmäksi. Näin ajatellen musiikkikulttuuri...luo puhetekstejä ja musiikkitekstejä (Järviluoma 1988, 3).

Olen analyysilähtökohdissani täysin samaa mieltä. Loogisena johtopäätöksenä kuitenkin on: Jos "tekstit" yleensä ovat informaatiota, on oltava mahdollista, että puhetekstejä käsitellään musiikkiteksteistä löydetyillä analyysimenetelmillä. Tähän ajatteluun olen kerta toisensa jälkeen päätenyt tutkiessani joiun tavulaulutekstien rakenteita - mutta myös musiikkitermien syntyä koskevassa etymologisessa tarkastelussa. Sanat näyttävät elävän kuten musiikki. Niillä saattaa olla samanlaista kaaoksen ja järjestyksen välistä vuorovaikutusta, joka mahdollisesti synnyttää symmetrisiltä näyttäviä rakenteita.

Kokemus muodostuu viestin lähettäjistä, koodatusta viestistä ja sen vastaanottajan jälleenkoodauksesta (Ks. mm. Leisiö 1988, 19, 31, Pekkilä 1988, 12, 81-82 ja Saastamoinen 1985, 12-35).

Esitystilanne ja -ympäristö muodostavat ympärille eräänlaisen mikromaailman, osittain suljetun munankuoren, joka antaa tavallisesti kehykset kommunikointitapahtuman läpiviemiseksi. Mikäli musiikki on kaksiselitteistä, ovat hahmo ja tausta äärimmäisen herkässä tasapainohakuisessa tilassa keskenään. Tällaisessa tilanteessa häviävän pieni muutos viestissä voi saada aikaan mullistuksen hahmotusprosessissa, koska hahmo voikin yhtäkkiä muuttua taustaksi ja tausta huomion kiinnittäväksi hahmoksi. So. mitä tarkempi tasapaino, sitä pienempi muutos keikauttaa sen ylösalaisin. Tämä ajatusmalli on yleisesti tunnettu mm. Ilya Prigoginen kaaosta käsittelevissä kirjoissa - kylläkin lähinnä kemiallisten ilmiöiden yhteydessä sekä fraktaaleja käsittelevän kirjallisuuden klassisessa 'Butterfly' -ilmiöistä (Prigogine 1984, 14 sekä Gleick 1987-8, 20).

Emme siis löydä lopullista totuutta joikuanalyysien kautta, koska emme voi kuvata tämän kolmikannan kaikkia osapuolia. Varmaa on, ettei vanhakantainen sääntöjen etsimisperiaate tuota tyydyttävää ratkaisua kuin joissakin erikoistapauksissa. Valtaosa analyysien tuloksista jää väistämättä sumeiksi. Tämä ei suinkaan ole pettymys, jos lähtökohtana onkin sumeuden löytäminen selkeiden koulukirjasääntöjen sijasta.

Tätä suuntaa on musiikkitieteessä haettu jo pitemmän aikaa. Erään näkökulman siihen on tuonut mm. Jukka Louhivuori käsitellessään virsien muuntumista. Hän toteaa: "Joko yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat sävelmiin muuntumisen nopeutumisenä tai yhteisö pyrkii ympäristössä sattuvien rajujen muutosten vastapainoksi lisäämään turvallisuuden tunnettaan säilyttämällä tietyt kulttuurinsa elementit muuttumattomina" (Louhivuori 1986, 204). Louhivuoren väitöskirja (1988) pohtiikin niitä rajoja, joiden sisällä sävelmä voi varioida - ollakseen silti edelleenkin yksi ja sama sävelmä ihmisten mielissä (Järviluoma 1988, 3).

Konkreettisella tasolla saman asian on esittänyt Pirkko Moisala sanoessaan: "Itse asiaansa rytmikaavasta ei ole olemassa soitettuna yhtä oikeaa perusmuotoa, jota varioitaisiin, vaan rytmikaava on tietyn iskumäärän ja karaktäärin omaava lyöntisarja, joka voidaan toteuttaa lukemattomilla eri tavoilla (Moisala 1993, 12-13).

Varsinkin itäsaamelaisen musiikin suhteen Moisalan esittämään näkemykseen on helppo yhtyä. Se ilmenee aikaisemmin julkaisemassani yksisävelikköisen kolttaleu'ddin analyysissä, jonka olen tehnyt 'paradigmaattis-preskriptiivisen' (Leisiö 1988, 78, 117) nuotinnuksen pohjalta. Käytännössä se tarkoittaa yleistä pyrkimystäni saada nuottikuva näyttämään niin selkeältä kuin mahdollista soitettavuuden kannalta ajateltuna. Samalla sen kuitenkin tulee ehdottomasti kuvata ne asiat, joita kulloinenkin analyysi käsittelee.

En kuitenkaan pyri eliminoimaan poikkeuksia, vaan yritän etsiä tilastollisesti säännöiksi hahmottuvien ilmiöiden ja vähemmän usein toistuvien poikkeuksien välistä vuorovaikutusta. Säkeistömäisesti toistuvan syklisen joiun osalta tämä menetelmä ei tietenkään tuota samanlaisia tuloksia kuin laveasti muuntelevat leu'ddit tai luvvjtit.

Kognitiivisen musiikkitieteen aivoverkkoja jäljittelevät tietokonemallit lienevät hyvä osoitus, kuinka jokin musiikin osa-alue voi ilman kirjoitettua teoriaa elää ja kehittyä täysin mielekkäällä tavalla. Tästä seuraa luonnostaan tutkimusperiaatteitteni yksi tavoite: **musiikin tekemisen tärkeyden korostuminen tutkimustulosten pohjalta**. Kun olemme tekemisissä elämästään taistelevien pienkulttuurien kanssa, ei tätä näkökulmaa voi jättää toisarvoiseksi.

Kuolan saamelaisia kiinnostaa se, kuinka heidän nuorisonsa kykenee jatkamaan perinnettään luovalla tavalla. Meidän tutkimuksemme kiinnostavat heitä vain siltä osin kuin ne palvelevat heidän päämääriään. Mikä muu päämäärä tutkijoilla voisi nousta tämän yläpuolelle? Kenties se, että oppii ensin itse ymmärtämään, sillä tieto ei vielä riitä. Tieto on vain puoli totuutta. Kun ymmärrys syntyy, ei enää ole kysymys pelkästään musiikista. Ymmärrystä ei vielä ole se, että tutkimuksen tulisi palvella vain tutkimuskohdetta itseään. **Tasapuolista vuorovaikutusta** on vasta se, että myös tutkija (tai tutkijayhteisö) itsekin tuntee saaneensa jotain arvokasta itselleen. Vain kaupankäynti on siis tasa-arvoista kanssakäymistä. Siitä tietysti alkaa kokonaan toinen problematiikka: Minkä arvoisia ovat lasihelmet? Itäsaamelaisilla ne ovat välttämätön osa naisten päähineen koristekirjontaa. Jossain virtuaalimaailmassa heillä olisi leu'ddin sijasta tarjota lapsillemme harvinaisia jääkiekkomestareiden kuvia...

Kaikki merkit viittaavat siihen, että vielä tämän vuosisadan alkupuolella kysymys on ollut vain ja ainoastaan musiikista ja sen ympärille liittyvästä tiedosta. Niinpä Erkki Pekkilä toteaaakin George Herzogin 1930 -luvun tutkimuksista: "...siinä ei musiikkia enää tutkittu itsensä takia vaan jotta tulosten avulla voitaisiin määrittää kulttuurialueita" (Pekkilä 1988, 32). Itse ihmistä on alettu varovasti lähestyä vasta vuosisatamme jälkipuoliskolla.

B) Musiikin ja kielen eeminen/eettinen tutkimusmenetelmä

Käytän lähtökohtana Kenneth Piken jaottelua kulttuurin *sisäiseen l. eemiseen* ja *ulkoiseen l. eettiseen* tarkastelutapaan Pekkilän esittelemänä: 'Kulttuurin omille näkemyksille ulkoinen eli "eettinen" tarkastelutapa on tutkijan tapa tarkastella asioita, ja sen lähtökohdat ovat analyttisiä ja vertailevia. "Eeminen" eli sisäinen näkökulma taas edustaa tapaa, jolla kulttuurin jäsenet hahmottavat, jäsentävät ja arvottavat itse omaan elämänpiiriinsä kuuluvat asiat' (Pekkilä 1988, 35-37).

Minun on joskus vaikea ymmärtää, miksi musiikkia käsitellään 'tekstinä', kun se on kuitenkin oraalisessa muodossa oraalisessa kulttuurissa. Historia kertoo, että kuolonvarainen analysointi on riittänyt kulttuurin omien jäsenten oppimistyöhön. Ja informaationa ääniaallot ovat yhtä arvokasta materiaalia kuin valoallot. Musiikin käsitteleminen 'tekstinä' on jo valinta 'eettisen' näkökannan hyväksi, koska yksikään etninen musiikkikulttuuri ei ole tarvinnut kyseistä käsitettä oman musiikkinsa vaalimiseksi.

1) Ulkolähtöinen ('eettinen') näkökulma

Tutkimustyössäni olenkin joutunut mielenkiintoiseen ristiriitaan näiden kahden lähestymistavan välillä:

Käsitellessäni saamelaismusiikkia noudatan tiukasti ulkopuolisen tutkijan **eettistä** (joskus myös 'etisistinen') näkökulmaa. Syynä on se, että esittäessäni itse saamelaismusiikkia minulla on pitkäaikainen länsimainen musiikillinen ajattelutapa ja sitä kautta hankittu soittimen hallintataito sekä siihen sidoksissa oleva ajattelu. Ja päästäkseni sisälle saamelaiseen musiikilliseen ajatteluun minun pitäisi valita uusi soitin. Mutta kun kyseisessä kulttuurissa ei ole käytetty soittimia joikusäestyksenä. Olen valinnut helpomman tien ja päätyneet yrittämään ymmärtää joikua omasta musiikkikoulutuksestani käsin ja tehdä analyysit oman kulttuuripohjani menetelmin.

Seurauksena on kuitenkin ollut se, että olen tavallaan joutunut luomaan itselleni uuden musiikin luokitusjärjestelmän s.o. rytmikaavoihin perustuvan ajattelumallin, jollaista en

ole tarvinnut oman kulttuurini sisällä - olkoonkin että vastaavia teorioita on niin arabialaisen kuin intialaisenkin musiikin piirissä. Tässä mielessä tuota teoriaa voisi sanoa puhtaasti saamelaiseksi, koska se on syntynyt nimenomaan saamelaismusiikin omista erityispiirteistä käsin. Vaikka siis olen ollut ulkopuolinen, ei se ole estänyt saamelaismusiikkia vaikuttamasta länsimaisen musiikinteorian sisältöön (minun tapauksessani) prosessin aikana. Eettisen tutkimusmenetelmän vaikutukset ovat siis olleetkin eemisiä, koska olen joutunut korjaamaan omaa musiikin teorian järjestelmäni saamelaismusiikin tarjoaman uuden ajattelutavan painostuksesta.

2) Sisälähtöinen ('eeminen') näkökulma

Suhteessa musiikkisanastoon olen noudattanut puolestani tiukasti **eemistä** lähestymistapaa. Käytännössä se on ollut asettumista alkuperäiskansan 'puolelle', yritystä nähdä maailma heidän silloisilla silmillään, silmillä jotka olivat mukana, kun noiden musiikkitermien syntysanat lausuttiin. Se on merkinnyt matkaa mytologian maailmaan, maailmaan joka on rajoittunut yhteen sanaan kerrallaan. Olen koettanut katsoa, miltä ympäristö sen silmälaseilla, sen sanan kautta katsottuna on näyttänyt. Tällä menetelmällä olen väistämättä joutunut vastakkainasetteluun hyväksytyyn kielitieteen menetelmien kanssa. Puolustuksenani on kuitenkin ollut ajatus: saamelaiset eivät voineet tietää, mitä kielitieteilijät heidän kielestään tulevat ajattelemaan. Heille kieli oli erottamaton osa puhetta, mutta myös musiikkia, arkielämää, uskontoa ja - mikä tärkeintä - sukupuolisuutta, jota he näkivät eri silmin kuin tämän päivän kaupunkilaisihminen. He olivat jatkuvasti todistajina luonnon ja sen eläinten suvunjatkumisessa. Siittäminen oli arvokas osa kansan kulttuuria. Olen yrittänyt nähdä ja maistella noita sanoja sen mukaan, minkälaisia assosiaatioita mikin sana saattoi synnyttää ihmisten kielen rajallisessa maailmassa.

Kun tarkastelen omaa asennettani tarkemmin, huomaan kuitenkin pian, että 'eemisyyteni' on lumetta:

1) Sanojen assosiaatiomaailmoja yhdistellessäni minun on oltava 'tietoinen' myös naapurikielten sanoista.

2) Lisäksi minun on osattava nähdä sanojen 'samuus' siinä missä äidinkielenä puhuja näkee vain erilaisuutta - ainakin tietoisella tasolla. Nämä ovat puhtaasti eettisiä asenteita, joita tarvitsen päästäkseni sisälle juuriin.

3) On vielä kolmas tekijä, joka liittyy tietoiseen 'eettiseen' asenteeseen - joka minulle kieltä taitamattomana onkin helppoa: **Kuulen sanat 'väärin' sekä tarkoituksettomasti että tarkoituksellisesti.** Tämä on välttämätöntä kyetäkseni kuulemaan 2. -kohdan edellyttämällä tavalla. Mutta kun menemme kielen vanhoihin kerrostumiin - niihin joiden avaimet löytyvät vain naapurimurteista tai -kielistä, olen yhtälailla ulkopuolinen asialle kuin syntyperäiset ihmiset itsekin. Korostan vielä: suhteessa naapurikieliin syntyperäiset kielen puhujat ovat samassa tilanteessa kuin minä nyt. He perustavat ymmärryksensä tahalliseen ja tahattomaan 'väärinkuulemiseen', koska haluavat toisaalta olla myös 'luovia' ja toisaalta säilyttää kielellisen itseidentiteettinsä, erottua naapureista - samalla pitäen hauskaa heidän kielenä kustannuksella. Luonnollisesti tämä kaikki edellyttää jonkinasteista minimitason perusymmärtämistä, jolloin väärinymmärtämiset jäävät kuitenkin lopulta poikkeuksiksi vähemmistöasemaan.

Eeminen ja eettinen asenne ovat saman asian eri napoja, joiden varaus vaihtelee elämän sykkettä muistuttaen. Kohtalon vaaka huolehtii siitä, että molemmat asenteet ovat jatkuvan keskinäisen kilpailun tai toisensa etsimisen tuottamassa tasapainossa.

3) Kantasana- ja kantasävelmä -käsitteiden kritiikkiä

Kielitieteen etymologisen tutkimuksen takana piilee ajatus, että löydettyämme 'oikeat' kantasanat meille on mahdollista johtaa muut sanat niistä puhtaan matemaattisen logiikan päättelysääntöjä noudattaen. Kun näin onnistutaan tekemään vain muutamissa ideaalitapauksissa, on ajateltu sen johtuvan vain siitä, ettemme vielä tunne kaikkia tarvittavia päättelysääntöjä. Taustalla näyttäisi piilevän ideaalikuva mekanistisesta logiikasta humanistisen tieteen käyttöjärjestelmänä. Musiikin alueella olemme onnistunut 'tappamaan' itse musiikin sillä hetkellä kun olemme löytäneet teorian, joka annetuista alkuasetelmista voi kertoa, kuinka musiikki tulee jatkumaan. Tällainen asetelma johtaa mielettömyyteen, koska se kivettää musiikin teoriaksi ilman mahdollisuutta luovaan toimintaan. Kieli kuolee myös sillä hetkellä, kun joku luulee osaavansa säännöstön niin hyvin, että katsoo oikeudekseen asettaa kielelle 'oikeakielisyyden' vaatimia rajoituksia. Säännöt voivat ainoastaan kuvata menneisyyttä mutta eivät sanella tulevaisuutta. Niin musiikin kuin kielenkin kohdalla voidaan - sanelemisen sijasta - ainoastaan ennakoida todennäköisyyksiä tulevasta kehityksestä.

Kantasanoihin perustuva matemaattis-looginen johtaminen onnistuu parhaiten, kun sanat ovat jäätyneitä kiinni vanhoihin merkityksiinsä. Mutta jo 1887 ranskalainen Darmesteter tarkasteli sanoja niiden syntymisen, elämisen ja kuoleamisen näkökulmasta (Streng 1925, 27). Samansuuntaisia ajatuksia esitti Wundt 1900 lähtiessään ajatuksesta, että sanan merkitys ei oikeastaan ole muuta kuin se, mitä yksilö sanalla tarkoittaa (Streng 1925, 28). Tuossa näkökulmassa on vain jäänyt pois asian toinen puoli - se kuinka toinen yksilö tuon lausutun sanan ymmärtää so. millaiseen maaperään sana on kylvetty. On siis aina kysymys vähintään kahden yksilön välisestä ymmärtämisprosessista. Tällaiset ilmiöt edellyttävät joka tapauksessa sanan ulkoasun tai merkityksen, tarkoitteen muuttumisen ensisijaisuutta kivettymiseen verrattuna. Näyttääkin siltä, että jonkin sanan ympärille rakentuvaa alkukuvaa etsiessäni sanan nykyinen merkitys muuttuu joksikin muuksi sitä varmemmin, mitä yksityiskohtaisemmaksi alkukuva täsmentyy. Tämä selittyy sillä, että 'kuningassanan' on oltava sopusoinnussa assosiaatiomaailmaltaan kaikkien itse 'poikimiensa' sanojen kanssa.

Eemisen menetelmän käyttöönotto on pakottanut minut osin unohtamaan vertailevan kielitieteen äänteenmuuntumisia kuvaavat säännöt, joilla kaikki sanojen välinen sukulaisuus lopullisesti testataan. **Muuntelusääntöjen pohjalta syntynyt 'kantasanoihin' perustuva järjestelmä edustaa pelkästään länsimaisen kulttuuritradition sanelemaa 'eettistä' näkökulmaa.** Yhtäkään teoreettisesti luotua kantasanaa ei - määritelmänsä mukaisesti - tietävästi ole lausuttu ääneen missään puhekielessä. Ihmisten toteuttama sanojen äänneasun muuntelu on perustunut kirjoittamattomiin, usein alitajuisiin sääntöihin, jotka ovat sekä sumeita että liukuvia. Niistä poikkeaminen on osa itseidentiteettiin sidoksissa olevaa luovuutta, joten niihin sisältyy aina poikkeuksien hiirenkolo.

'...hiirenkolosta hinkaloon, hinkalosta hillasuolle, hillasuolta hiidenkivelle, hiidenkiveltä kiviaidalle, kiviaidalta aitan ovelle, aitan ovelta ovenrakoon, ovenraosta rotanloukkuun, rotanloukusta rotankoloon, rotankolosta hiirenkoloon, hiirenkolosta hinkaloon...'

Mikä tässä ketjussa on kantasana? Kantasanaa tai -sävelmää ei löydy, koska kysymyksessä on 'net'. Verkko. Eikä sekään ole kaiken alku: *'...netistä night'tiin - naitista naattiin, naatista internaattiin - internaatista inttiin - intistä neitiin - neidistä nättiin - nätistä nettiin...'* Verkon juuri on siellä, mistä sinne kulloinkin sukelletaan. Verkossa jokainen sil-

mä on yhtä 'oikea', jos se vain hoitaa tehtävänsä. Verkko on verrattavissa suon tai joen ylittämiseen. Usein on olemassa monta oikeaa ratkaisua mättäältä mättäälle, kiveltä kivelte - joskus jäälautalta toiselle, mikä syksyllä saattaa olla jopa nopeampi tie perille.

Tuomo Jämsä toteaa: 'Jokainen kai tuntee asuvansa oman maailmansa keskuksessa. Tämän seikan opin tuntemaan tehdessäni nuorena ylioppilaana matkan Pohjois-Suomen Lappiin. Kun kyselin vanhoilta asukkailta, kuuluiko heidän paikkakuntansa jo Lappiin, he aina kielsivät sen päättäväisesti ja osoittivat kohti pohjoista; Lappi alkaisi vasta sieltä' (Jämsä 1988, 59). Ja kun joku sitten vihdoinkin pääsee perille, kerrotaankin (E. 'narrate') hänelle, että 'pohjoinen' l. 'nuorti' (nirrhte) tarkoittaa itää-etelää-kaakkoa-koillista yhtä hyvin kuin 'kolttaa' tai pohjantähteä ('nuorti-taste').

Samuli Paulaharjua vapaasti siteeraten: Kun entisajan sompiolainen aamulla astui kodasta ulos, palvoi hän sitä kohdetta, joka ensimmäisenä pisti hänen silmänsä.

Tällä tavalla muinaiset ihmiset ovat päivittäin hypänneet 'elämän kelkkaan', sillä kaikki, mitä ympärillä oli, edusti lopulta yhtä ja samaa kaikkeuden kiertokulkua. Ei mikään ollut ehdoton alkupiste. Eikä myöskään loppu. Elonpyörä on kuin poroelo aitauksessa. Kierittää yhteen suuntaan. Siihen vain tullaan ja siitä vain poistutaan. Loppu ei ole elämisen arvoista. Ja elämänpyörä pyörii vain, koska siihen hypätään. Jokainen sisääntulo on lisävauhdin antaja. Emme ole pelkästään passiivinen ketjun lenkki. Saamelaisjoikkaajan repertoaari on kuin moniosainen sinfonia. Ei ole välttämätöntä tietää mistä joiusta lähdetään liikkeelle. Sinfoniaan voidaan 'hypätä' sisälle mistä kohdasta tahansa. Sisäänmenoaukko on esittäjän ja ympäristön vuorovaikutuksen summa.

Etnomusikologia on luopunut omasta 'kantasana'-teoriastaan ja etsii abstraktisen perusmelodian sijasta variaatioiden kirjoa. Se antaa perustaksi yhden kiinteän melodian sijasta rajatun äänimateriaalin muuntelusäännöstön. Viimemainittu näkökulma edustaa eemistä lähestymistapaa. Olen yrittänyt soveltaa sitä musiikkitermien historian valottamiseksi. Variaatiot ovat eräällä tavalla 'salakieltä'. Niiden merkitys ja erot tulevat vain ajan myötä tutummiksi.

Sanattomuus nostaa tietoiseen mieleen sanat ja sanat muistuttavat sanattomasta. Kaksijakoisuus tuo mieleen kolmijakoisuuden ja kolmijakoisuus puolestaan kaksijakoisuuden - ainakin sen puutteen. Mieleen tuleminen ei kuitenkaan tapahdu kuin 'valituille'. Ja valitut tuovat mieleen valitsemattomat, mieleen tuleminen tuo mieleen ei-mieleen-tulemisen.

En tarkoita, että joikututkimuksen tulisi noudattaa tätä logiikkaa. Totean ainoastaan, että joiun ymmärtäminen tuskin on mahdollista ilman tämäntyyppisen ajatteluprosessin läpikäyntiä, koska se on osa joikua. Yksiulotteinen maailma ei voi joikua synnyttää.

Jos ja kun tutkimuksessani olen löytänyt esim. latinankielisen sanan, joka liittyy ulkoasultaan - ehkä myös merkitykseltään - käsiteltävään aiheeseen, ei tällä löydöllä ole mitään tekemistä sen kanssa, että latinan sana jotenkin automaattisesti olisi vanhempi juurisana. Yhdenkään sanan osalta en voi tällaista vakavissani esittää. Ehkä en ole vielä ennättänyt tutkia 'itäisiä' kieliä (jukagiiria, jakuuttia, samojedikieliä tms.) riittävästi, jotta olisin voinut esitellä sieltä löydetyn sanan, jonka olisi ollut vaikea tai mahdoton periytyä antiikista.

Ajatus kielistä 'verkkona' ei lähtökohtansa perusteella edes ole kiinnostunut mahdollisen kantasanan löytymisestä. Ja jos sellainen löytyisi, olisi sen merkitys jo laajennut niin suureksi, etten enää tiedä mitä se 'yksiselitteisesti' tarkoittaa. Kantasanan tilalle astuisi 'alkukuva' -käsité, joka sellaisenaan jo on monitasoinen ja siis sumea.

4) Muna ja kana; kielitiede ja kansan puhe

Toinen jyrkkä ero on **kielikuntien rajojen tietoinen unohtaminen**: En minä ole voinut - eemisestä näkökulmasta käsin ja historiallisen etnisen ryhmän joukkoon ajatuksissani samaistuen - tietää, onko tuo ugrilaista ja tämä germaanista kieltä. Olen tietämättäni ollut informaation olemuksen vanki: kaikki harvinainen ja poikkeuksellinen on ollut kiinnostavaa. **Sana tai sävelmä on otettu omaan käyttöön, jos sille on ollut tyhjä paikka** mieleni talossa. Mitä enemmän sanoja sen parempi. Mitä monitasoisempia symbolikerroksia - sen parempi. Mitä moniselitteisempiä sanoja - vielä parempi, koska niitä voi käyttää hyväksi satuja kerrottaessa, myyttejä ja uskonnon perintöä jälkipolville siirrettäessä. Ugrialaisena minua on kiinnostanut alkusointu, jonka tärkeys syntyy painosta sanan ensimmäisellä tavulla. "Onnimannista matikka" - tyyppiset sanaketjut ovat olleet ammoisista ajoista saakka tuttuja myös obinugrilaisille kansoille, joiden keskuudessa kieli syntyi lapsille näiden ketjujen kautta.

Eräs esimerkki tästä lienee suomalais-ugrialaisten kansojen lainaamat tanssisävelet. Yksinvaeltaja-metsästäjäkansat eivät tarvinnut tansseja muulloin kuin mahdollisesti karhunpeijajaisten kaltaisissa rituaaleissa. Vain tällainen menneisyys saattoi antaa tilaa niin suositulle nopeatempoiselle slaavilaisperäiselle tanssilaululle ja -soitteelle. Pyhä otti itselleen maallisen hahmon samalla kun maan päällä ilmennyt vanha pyhä nousi viimeisen rituaalisavun muodossa ylisiin. Kuin nostaisi kannulla vettä joesta juodakseen ja laskisi loput takaisin pyhyiden loputtomaan virtaan.

Tässä tanssin uusjaossa joku silloin tällöin jää ilman paria. Saamelainen elämänmuoto ei enää osannut kytkeä mennyttä ja tulevaa - ehkä siksi, etteivät valssi ja marssi oikein istuneet kaksiselitteiseen maailmankuvaan. Vain katrilli ja jotkut muut tanssit saamelaisittain käsiteltyinä sekajakoisina muotoina antoivat tilaa suhtautua musiikkiin kuin shamaanirumpuun: taustalla soivasta musiikista ei juuri välitetä.

5) Variointi varajärjestelmänä

Samannäköiset sanat ovat yhden ainoan alkukuvan osia. Nuo osat liittyvät yhteen kolmella mahdollisella tasolla: arkipäivätajunnan, uskonnon ja suvunjatkamisen tasoilla. Tässä alkukuvassa musiikki ei enää ole itseisarvo, vaan se on osa suurempaa kokonaisuutta. Se on välikappale täsmälleen samassa mielessä kuin kielikin on välikappale. Sitä joko käytetään niin, että se tuottaa toivotun tuloksen, tai sitten se epäonnistuu tehtävässään. Seurauksena on uusi yritys - niin kauan, kunnes välietappi saavutetaan. Ja jos ei sittenkään onnistu, niin käytetään varajärjestelmää - toista sanaa.

Harvalla asialla on vain yksi nimitys, sillä yksi nimi on vain yksi dimensio. Jokaisella asialla on puolestaan vähintään niin monta ulottuvuutta kuin sillä on erityispiirteitä. Ja nimet annetaan vain erityispiirteiden mukaan. Kissa tunnetaan kiiluvista silmistään, kynsistään ja kehräämisestään. Käärme on käärme vain siltä osin kuin sillä on kaksihaarainen kieli, myrkkyhampaat, ajoittain esiin työntyvät jalkaräpylät sekä luikerteleva olemus. Jos saamme sanan avulla kaksi piirrettä esille, tulevat muut jo liimautuneina kiinni ensiksi kutsuttuun ominaisuuteen. Jos yksi sana unohtuu, kaivamme esiin toisen, jotta saamme käärmeen kesytetyksi.

Niin kuin tarvitsemme varalta tulitikkuja vielä sähköän aikakaudella, niin samoin on saamelaisilla ollut sekä joiku että luohi, jotka molemmat päätyvät samaan alkukuvaan - mutta kokonaan eri sanoja käyttäen. Mahdollisesti on joskus ollut - tai on - kolmaskin varajärjestelmä: vuolle tai laulu. Ehkä kolmatta järjestelmää voitaisiin verrata piikiven, tuluksien tai puun hankausmenetelmien käyttöön. en vain osaa sanoa, mikä näistä lau-

lun termeistä olisi kaikkein vanhin. Näin toimivat myös musiikin variaatiot. Musiikissa on aina tarjolla epäluukuinen joukko muuntelumahdollisuuksia, jotka eivät suinkaan estä tunnistamasta alkuperäiseksi tarkoitettua sävelaihetta.

Vaihtoehtokuvien tärkeysjärjestys on jokaisella etnisellä ryhmällä erilainen. Alkukuvan kolmitasoisuus ja sitä vastaavien sanojen kolmiyhteys on sumean logiikan kaltainen. Se on kuin internet, johon mennään sisälle mistä pisteestä tahansa, ja kuvakulma on joka kerta erilainen. Se mikä yhdellä kerralla näytti puun juurelta onkin nyt latva. Ei ole mitään yhtä pistettä, josta kaikki välttämättä voidaan loogisesti johtaa. Alkujuuri on se paikka, mistä kulloinkin pujahdamme tuon alkukuvan maailmaan - kunhan vain osataan riittävä määrä tunnussanoja.

Jos meillä on vene, niin tarvitsemme veden, jotta veneestä olisi hyötyä. Ei voida sanoa, että jompikumpi on tärkeämpi. Voidaan sen sijaan arvioida, että vesi on vanhempi kuin vene. Ilman venettä vesi on este, mutta veneen kanssa se on matkan nopeuttaja. Ja vene tarvitsee joko pohjatapin tai maston... tai ainakin melan... Siinä onkin kaikki tarvittava. Ja ne kuuluvat yhteen. Toinen ei ole toista tärkeämpi. Vene on hyvä, koska siitä on apua tuonpuoleisessakin - mutta nurinpäin käännettynä, sillä 'tuossa toisessa' maailmassa kaikki muukin on nurinpäin. Veneestä tulee sadekatos, tai sitten taivas muuttuu mereksi ja saivojärvi taivaaksi. Kuin aaltoliike, jossa ylhäällä ollut muuttuikin aliseksi ja päinvastoin. Tarvitaan vain jokin kolmas, joka kykenee tämän liitoksen aikaansaamaan. Sen, että kahden eri asian tajutaan liittyvän yhteen - kuin sateenkaari tai kihlasormus tai shamaanin, noidan tunneli.

6) Musiikki ja puhe leikkinä

En olisi tätä muuten tajunnut, ellei musiikissa ilmenevä säännön ja poikkeuksen välinen leikki, peli olisi tuohon ajattelumalliin johdatellut. Improvisaatio joikuun, leu'ddiin ja muihin kuuluvana elementtinä on epäjärjestyksen ja järjestyksen välistä leikkittelyä. Ja tuon leikin täytyy olla olemassa, jotta se eläisi. Niin kuin revontulia ei ole ilman leikkiä. Koska leikki pitää elämän tasapainossa. Traditio ja luovuus leikkivät keskenään niin kuin syy ja seuraus. Joskus syy on mutta seurausta ei tule, ei näy. Ja joskus taas jotain on täysin ilman mitään syytä. Se on piilosilla oloa ihmisen kanssa. Tämän asian ymmärtäminen jaksoi pitää esi-isämme hengissä ja kulttuurin vaalijoina vuosituhansien ajan. Ja tuon ajan pituus on osoituksena siitä, että he olivat oikealla tiellä. Heille kolme elämän tai ajattelun tasoa olivat tasa-arvoisia, koska jos kaksi oli epätasapainossa niin kolmas toimi sovittelijana.

Ei ollut likaa sinänsä - oli likaista vain tietyissä tilanteissa. Metsästäjän tuli kyetä työntämään kätensä saaliseläimen mahaan poistamaan sisuksia. Sama koski seksuaalisuutta, "luottamuksen puuta". Siinä nurinpäin kääntyneisyys saattoi viitata yhtä hyvin uskonnolliseen kuin sukupuolisuuden tasoon. Keskiseen maailmaan se ei kuulunut, koska se oli 'nurinpäin', 'ylösalaisin'.

Meidän maailmaamme tällainen ajattelu ei ole kuulunut. Ehkä siksi meidän on niin vaikea ymmärtää. Niinpä myös etnisen musiikin säilymisen ongelma on meidän ongelmamme - ei niiden jotka kyseistä kulttuuria ovat kantaneet sukupolvesta toiseen. Meidän ongelmamme on ymmärtää, koska meillä on ylivoima ja valta tuhota halutessamme nuo kulttuurit - joko tietoisesti, huomaamatta tai välinpitämättömyydestä johtuen. Läntinen maailma on aseilla, viinalla, uskonnolla ja massatiedotusvälineillä alistanut pienet kulttuurit. Eivät ne enää kykene yksin selviytymään, joten meidän on tunnettava vastuumme, koska olemme ottaneet niiltä pois edellytykset vastata omasta olemassaolostaan.

7) Eemisen ja eettisen lähestymistavan tuloksien vertailua

Eeminen lähtökohta musiikkitermien etymologioiden tutkimuksessa johdatti minut mytologioiden alitajuisiin monikerroksellisiin merkityssisältöihin, joita kyseinen kulttuuri ei itse ole tiedostanut. Samaan tulokseenhan pääsin eettistä tietä luokitellessani joiun rytmikaaviot eräänlaiseen järjestykseen. Kukaan saamelainen ei ollut ajatellut niitä asioita minun tavallani. Mutta heti ymmärrettyään sen, mitä olin ollut ajamassa takaa, sain palautteena hyväksyntää heiltä itseltään: 'Näinhän se tuntuu hyvältä. Kumma kun en ole ennen tullut sitä näin ajatelleeksi... Se tuntuu toimivan.'

Oman tutkimukseni pohjalta näyttää siltä, että valintaa eemisen ja eettisen lähestymistavan välillä ei ole muulla tasolla kuin että itse tutkimusprosessi määrää kussakin tilanteessa menetelmän, kun aikomuksena on päästä järkevään lopputulokseen. Ja lopputulokseksi ei riitä vain kuvaaminen, sillä se on jo syntyessään vain historiaa, traditiota. Tutkimuksen tulisi kyetä antamaan eväitä myös luovalle toiminnalle kulttuurin sisällä tulevaisuudessa. Tästä ei selvitä ilman improvisoinnissa esiintyvää säännön ja poikkeuksen välistä informaatioleikkelyä, jossa kuulija on täysin samanveroisessa peliasemassa esittäjään nähden. Arvuuttaminen tarvitsee aina kaksi osapuolta. Nollainformaatio ja sen toinen 'minä', äärettömän suuri informaatio ei teoriassa tarvitse kuin yhden osapuolen - viestin lähettäjän, joka on aina yksin. Siksi edes lähettäjäkään ei ole olemassa muille kuin hänelle itselleen.

Jotain vastaavaa ilmenee saamelaisten myyttisissä taruolennoissa. Joko heillä on niin monia reaalityodellisuudessa yhteen sopimattomia piirteitä, että heistä tulee epätodellisia, tai sitten he ovat 'vajaita' olentoja. Heiltä puuttuu jokin ominaisuus - sukupuoli tms. - josta syystä heitä ei voida tunnistaa tämän todellisuuden piiriin kuuluvaksi. Arvoituksen avaimet on kuitenkin kätketty johonkin. Ne löytyvät tavallisimmin naapurimurteista, naapurikielistä tai sitten hyvinkin kaukaisista kulttuureista, kun on kysymyksessä äärimmäisen vanha myytti tai sitten välissä olevat linkkiasemat ovat kadottaneet aikoinaan välittämänsä tiedon. Se, miksi ratkaisun avainta ei helposti löydy oman kielen sisältä, johtuu tavallisimmin salaisuuden avaimen tabuluonteesta - joko uskonnollisesta tai seksuaalisesta.

Poikkeukset ovat tutkimuksen kannalta siis yhtä tasa-arvoisia ja tärkeitä kuin löytyneet säännöt. Kohtalon vaaka on aina vinossa, koska poikkeukset painavat informaatiovaa'assa - määräänsä nähden - suhteellisesti enemmän kuin säännöt. Ilman jompaa kumpaa osapuolta emme pääse käsiksi kulttuuriin luovana toimintana, jolle traditio antaa maaperän kasvualustaksi. Jos poikkeusta so. informaatiota ei hyväksytä mukaan, jää tutkimus kuolleen kuvaukseksi. Koska poikkeukset ovat nimensä mukaisesti suhteellisen harvinaisia, on virhe tuijottaa määrällisiin suureisiin ja pitää jonkin asian suurta esiintymistiheyttä sen paljouden vuoksi tärkeänä. Se, että suuri joukko ihmisiä nyt pitää jostakin tietynlaisesta musiikista, merkitsee vain, että vääjäämättömästi lähenee se päivä, jolloin tämä ei enää pidä paikkaansa. Muuttuessaan ennalta-arvattavaksi musiikki on siirtymässä vanhuuden lepoon ja antamassa tietä uudelle omaa sukupolvi-identiteettiään hakevalle nuorisolle.

Itse-identiteetin rakentaminen tasa-arvoiseksi ryhmä-yhteenkuuluvuuden rinnalle on se syy, joka saa ihmiset muuttelemaan niin myyttejä kuin musiikkiakin. Jotkut tunnusmerkit ovat vain niin pitkäikäisiä, että pystymme tunnistamaan joitakin asioita niin kielen kuin musiikinkin alueella jopa tuhansien vuosien takaa. Shakkipelin säännöt muuttuvat ajan

saatossa hyvin vähän. Kuitenkaan ei tiedetä varmuudella koskaan käydyn kahta täsmälleen samanlaista peliä alusta loppuun - ehkä muutamaa lyhyttä alkeistason opetuspeliä lukuunottamatta. Normaalitilanteessa kukaan osapuoli ei kykene muistamaan, oliko kokemusprosessi täsmälleen samanlainen jollain aikaisemmalla tapahtumakerralla. Tällöin identtisyys tai epäidenttisyys kadottaa itseisarvonsa. Merkittävää on vain koettu identtisyys tai sen vastakohta. Tällainen tuntemus puolestaan voi syntyä, vaikkei ulkoinen todellisuus olisikaan täsmälleen kokemuksta vastaava. Jokin voi 'kuulostaa' samalta vaikka onkin 'eri' - jonkun toisen mielestä.

Jokainen ulosastuminen kulttuurin sisältä toiseen kulttuuriin on eräässä mielessä eettinen teko, joka sisältää mahdollisuuden luovaan toimintaan. Se voi johtaa perinteisen sääntöjen maailman poikkeuksien löytämiseen ja niiden julkiseen tiedostamiseen. Eeminen lähtökohta on traditiota säilyttävää, joka sellaisena vahvistaa ryhmä-yhteenkuuluvuutta siinä, missä eettinen näkemys samaistuu itseidentiteettiin. Vierasta kulttuuria tutkiva tieteilijä on oman yhteisönsä eemisestä pesästä lentoon lähtevä jäsen, tutkimusmatkailija, löytöretkeilijä, valloittaja, jonka 'eemisyys' perustuu siihen, tuoko hän lisää ruokaa pesään, so. onko hän 'eettinen' suhteessa tutkimuskohteeseensa. Hänet toinen kulttuuri ottaa vastaan joko eemisesti tai eettisesti - riippuen siitä, voittaako uteliaisuus pelon, luovuus tradition so. millainen identiteetti kohderyhmällä itsellään on.

Loogisesti loppuunvietynä eettinen metodi - yksinään käytettynä - johtaa umpikujaan, jollaisia olemme voineet todeta esim. shamanismin tutkimuksen piirissä jopa usealla tieteenalueella. R. Gordon Wassonin mukaan rituaaliin osallistuvat tutkijat ovat subjektiivisen kokemuksensa kautta diskvalifioituja, kun taas 'objektiivinen' sivustakatsominen tieteellisenä ihanteena perustuu täydelliseen tietämättömyyteen aiheesta (Matti Y. Karjala 1997, 18-19). Eikö eettiseltä tutkijalta pitäisi kieltää kohderyhmän kielen opiskelu, koska se johtaa kenties ilmaisuihin, joita ei voi kääntää tieteelliselle kielelle? Joko informantit on opetettava käyttämään tutkijan tiedekieltä tai sitten hätätapauksessa tulkin käyttö olisi sallittua. Toisekseen tutkija ei voisi tutkia omaa kulttuuriaan, koska hänen tältä osin eeminen lähtökohtansa on väistämättä subjektiivinen - ellei hän ole jo oman kulttuurinsa 'luopio' so. puhtaan tiedemaailman edustaja. Lopulta vaatimus täydellisen puhtaasta eettisyydestä osoittautuu em. esimerkkien valossa mahdottomaksi.

Puhtaassa muodossa käsitteitä eeminen ja eettinen ei ole olemassa. Oman kulttuurinsa (kansalaisuus tai tiedeyhteisö) kannalta eemisenä pysyvä tutkijajäsen on väistämättä eettinen suhteessa vieraaseen kulttuuriin. Toisaalta eeminen suhtautuminen tutkittavaan kulttuuriin muuttaa tutkijan itsensä eettiseksi suhteessa lähtökohtana olleeseen omaan kulttuuriinsa. Eemisyys on tradition kantamista ja sellaisena edustaa ryhmäidentiteettiä, kun taas eettisyys on kulttuurin laajentamista, parhaimmillaan luovuutta mutta huonoimmillaan tarpeetonta itsetuhoa, joten se assosioituu poikkeamiin säännöstöstä, itseidentiteettiä. Tasapainohakuisuus kahden tutkimusfilosofian välillä on ainoa ennakkovarustus tutkimusmatkalle lähdeäessä.

Kielitiede - instituutiona - edustaa jossain mielessä 'etnistä vähemmistöä'. Olen tähän saakka yrittänyt suhtautua siihen 'eemisesti' - siis opetella ymmärtämään sen ajatuksensuoksua sen omista annetuista ehdoista käsin. Jos kuitenkin yritän suhtautua itse kieleen samalla tavoin, huomaan että minun on muutettava asennettani ja katsoa kyseistä tiedeinstituutiota itseään eettisestä näkökulmasta ja nähdä se yhtenä monien erilaisten kieleen suhtautumistapojen joukossa. Ja väistämättä minua alkaa kiinnostaa se, kuinka ih-

miset ovat oppineet käyttämään sanoja silloin, kun kirjoitettua kielitiedettä ei vielä ollut olemassa. En siis hyväksy täysin kielitieteen pelisääntöjä. Minua kiinnostaa etninen kieli samalla tavalla kuin etninen musiikki: Jos kohtaan pelkän säännösten, se ei kiinnosta minua, koska siitä puuttuu luovuuden sallima poikkeuksen mahdollisuus. Jos kohtaan vain kaaosta, on etsittävä uudenlaista - riittävän yksinkertaista - säännöstöä, joka antaa tilaa poikkeuksia hyödyntävälle leikille.

Tässä prosessissa olen päätenyt kielitieteellisten äänne- ja muutosääntöjen sijasta 'alkukuviiin', jotka alkavat elää yhden sanan avulla. Eikä tuo ensimmäinen sana ole merkitykseltään tarkka, sillä se sisältää itsessään oikeastaan kaiken mitä itse alkukuvakin kertoo. Ja kuvassa on monta väriä, monta merkitystasoa, joista osa on aina piilossa ja vain yksi näkyy selvästi päivätaunnassa. Todellisessa elämässä nuo toiset tasot kuitenkin ovat aina läsnä - ainakin aikuisille. Lapsilta osa pidetään salassa, kunnes 'kummisetä' tai '-tät'i' opettaa - ilman vanhempien läsnäoloa - tuon maailman salatun sisällön ja symboliikan. Lapsi aikuistuu, kun hän ei enää usko, että 'isä ja äiti ovat paikkaamassa verkkoa pimeässä aitassa kesän kuumana päivänä'...

Tässä vaiheessa lienee jo selvinnyt, kuinka huono käsitepari 'eeminen-eettinen' on. Valloittajan mahdollisesti harjoittama riisto tai vakooja-tiedemiehen 'eettinen' uteliaisuus näyttävät moraalisesti hyvin kyseenalaisilta, siis epäeettiseltä toiminnalta. Paremman puutteessa käyttäisinkin esim. sanoja 'sisä- ja ulkolähtöinen', ellei sanapari 'sisäistävä - ulkoinen' riitä kuvaamaan menetelmien välisiä eroja.

Lähtiessäni eemisestä näkökulmasta käsin selvittämään musiikkitermeihin liittyvää assosiaatiomaailmaa on jossakin vaiheessa täytynyt hypätä ulos eettiseen näkökulmaan. Syynä on se, että kieltä syntyperäisesti puhuva on oman tietoisuutensa vanki, eikä helposti hyväksy ulkopuolisen havaitsemia assosiaatioita, koska hänen tietoinen minänsä ei ole koskaan kulttuurin sisällä tuollaista yhdistämistä kokenut eikä tarvinnut. Kulttuurin edustaja saattaa ajatusmaailmaltaan olla jo lähellä teollistuneen yhteiskunnan ihmistä. Hän käyttää omaa kieltään ja sanojaan länsimaisen kulttuurin ehdoilla. Yhden kielen sisällä sanojen väliset äänne-erot näyttävät syntyperäisestä puhujasta suuremmilta kuin ulkopuolelta arvioituna, joten ulkopuolisen on helpompaa yhdistää sanoja 'uhkarohkealla' tavalla.

Eemisen ja eettisen näkökulman yhdistelmällä itse sanojen tutkiminen ja vertailu on joutanut tutkijan eräällä tavalla ennalta-arvaamattomaan päätelmään kolmesta 'shamanistisesta' tasosta, joilla yksityinen sana seikkailee olemassaolonsa aikana:

- 1) arkielämän 'julkinen' so. sanan hallitsevin taso ('keskinen' maailma)
- 2) abstrahoitu, hengellinen tai myyttinen symbolitaso arvoituksineen ('alinen')
- 3) elämän jatkuvuuteen liittyvä seksuaalisymboliikan taso tabuineen ('ylinen')

Tabu-käsite koskee kohtia 2 ja 3, jolloin sanan pojalla oleva konkreettinen 1-kohdan merkitys löytyy vasta jostakin toisesta murteesta tai kielestä. Tämän avainsanan löytäminen edellyttää ehdottomasti eettistä lähestymistapaa. Ulkopuolinen tuntematon maailma on poissuljettu eemiseltä näkökulmalta.

Virolainen lääkäri-'sensitiivi'-kansanparantaja Luule Viilma toteaa sanojen merkityksestä: 'Hyvin viisaalle ihmiselle sisältää yksi sana koko elämänfilosofian, koko maailmankatsomuksen ja liikkeen' (ymmärtämisen) (Viilma 1997, 44).

III Hyvä itsetunto tutkimustyön edellytyksenä

Yhdistäessäni eemisen ja eettisen lähestymistavan omassa työssäni, on tuloksena kiteytynyt konkreettisten tavoitteiden ohella myös joukko niihin ohjaavia henkisiä asennoitumistavoitteita:

1) Ugrilais-länsimainen identiteetti

Pyrin tutkimaan **joikua osana eurooppalaista maailmaa**: en pelkää eristettynä suomalais-ugrilaisen kielipuun haarana. Mielestäni on selvää, että vuosisatojen ja -tuhsien varrella informaatiovaihtoa on tapahtunut vähintään yhtä paljon läntisen Euroopan kuin itäisen menneisyydenkin kanssa. Tähän viittaa yhtä hyvin nelisäkeisen säkeistömuodon yleisyys pohjoissaamelaisessa joiussa kuin se hämmennys, jonka valtaan olen joutunut musiikkitermien juuria selvitellessäni. Joskus tuntuu siltä kuin eri kieliryhmät olisivat toistensa kanssa osin sisäkkäin pyöriviä ympyrän kehä. Niiden kosketuskohdat vuotavat toisiinsa uutta raaka-ainetta käsiteltäväksi ja suodatettavaksi.

2) Globaalinen identiteetti

Edellä esitetyjä tavoitteita ei voi toteuttaa ilman näkökulmaa, joka koskee omaa asennettamme identiteettiin. Menneitä aikoja luonnehtii historiallisissa olosuhteissa oikeutettu pyrkimys löytää erityislaatumme Euroopan ja maailman kansojen joukossa - osana suomalais-ugrilaista kieliperhettä. Nyt on aika alkaa etsiä **yhteyttä muihin kansoihin** uskaltamalla nähdä myös se, missä suhteissa olemme yhtä niiden kanssa. Tulosten joukossa voi ilmetä kiusallisia maahan putoamisia. Jokin seikka jota olemme pitäneet identiteettimme perusasiana voi osoittautua olevan tulos vuorovaikutuksesta menneisyydessä joidenkin muiden kansojen kanssa. Voin tässä vain todeta, että muuta tietä ei meillä ole. Emme ole neitseestä syntyneitä.

3) Yleisinhimillinen identiteetti itsensä löytämisen apuna

Saavuttaakseni etsimäni so. ymmärtämyksen tietystä musiikista minun onkin siis asetettava päämääräksi itse **ihmisen ymmärtäminen** ja alistaa musiikin tutkimus tämän päämäärän palvelukseen. Mutta **löytääkö tutkija ihmisen itsessään?** Tämä saattaa olla vielä vaikeampi kysymys, sillä ensin pitää löytää muut tuohinaamioidensa takaa. (Kysymystä on käsitelty myös kohdassa 'Tutkimusmenetelmien yleistä arviointia': 6.)

Pidän tärkeänä etsiä joiun takana olevaa ihmistä, joka sydämellään tuo oman lisänsä perinteeseen ja joka toiselta puolen kaivaa maata sen jalkojen alta tervettä ajattelua käyttäen sekä omaa luomiskykyään toteuttaen. Hän ei pyri tuottamaan monimutkaisuutta itseisarvona vaan ainoastaan tasapainoisessa suhteessa perinteeseen. Siltä osin kuin toiminta on älyllistä, ei se perustu sääntöjen viidakkoon vaan muutamaaan harvaan peruseriaatteeseen. Alitajuinen tradition tuntemus hoitaa itse loput.

Tästä näkökulmasta joiku on kuin Tarot-korttien tähtinainen, joka nostaa joesta vettä ja kaataa sen takaisin nostopaikan viereen. Joiku on tradition virrasta hetkeksi näkyville nostettu vesikannullinen, josta maistetaan siemaus ja loput kaadetaan takaisin. Sinne vesi joskus palaa joka tapauksessa. Meidän vastuumme on siinä, millaista vettä laskemme jokeen takaisin. 'Minkä taakseen jättää sen edestään löytää'. Ajatus sopii hyvin saamelaiseen maailmankuvaan, mutta milloin me löydämme sen uudelleen?

4) Rooli-identiteetin ja minuuden välinen suhde

Ja lopuksi: Jos yritän nähdä joiun takana olevan ihmisen, on minun kyettävä ilmaisemaan myös itseäni. **Minuus on enemmän kuin tutkija.** Tutkija on vain yksi osa minuuttani. Joikaaja on enemmän kuin hänen esittämänsä joiku. Jos joikaaja ei aina ole vakava, jos joiku ei ole aina vakava, jos kohtaamisemme eivät aina ole vakavia, niin miksi ihmeessä minun tulisi olla aina vakava kirjoittaessani tästä kaikesta?

Jos kirjoitan joiusta tai leu'ddistä aina vain vakavasti, teen vääryyttä kuvatessani kohdetta yksipuolisesti. Vakavuus on oire ahdistuksesta, jonka takana saattaa piillä pelko tiedon riittämättömyydestä tms:sta. Lapsi suhtautuu tietojensa vähyyteen terveesti. Se kykenee iloitsemaan. Ymmärrän, jos sillanrakentajainsinööri tekee työnäytteensä vakavasävyisenä, mutta olemmekin melkein yksimielisiä siitä, että hän on tekemisissä 'kuolleen' materiaalin kanssa. Joikukin on sillanrakentamista, mutta henkisiin siltoihin kuuluu huumori yhtälailla kuin vakavuus. Jos sitä tehdään ilolla, olisi tuon ilon välityttävä jotenkin myös kuvauksessa. Jos ei ole siteerattavaa tekstiä, ei voi oikein luottaa siihen, että pelkkä nuottikuvakaan herättäisi kovin suurta hilpeyttä. Tietenkin kirjoittajan pitää myös olla -joikaajan tavoin - varma asiastaan ennenkuin uskaltaa irrotella. Tällä asenteella on kuitenkin kyky samalla ottaa vastaan kritiikkiä rakentavasti tosikkomaisuuden sijasta. Pidän tätä tavoittelemisen arvoisena tutkimusasenteena.

En oikein tiedä, mistä kuivan asiallisuuden ihanne on pesiytynyt humanistisiin tieteisiin, jotka toisella aivopuoliskollaan ylpeilevät sillä, että käsittelevät elävää ja inhimillistä todellisuutta. Tiedän vain, että tieteen joskus uskonnollisen vakava asenne karkottaa tavallisen ihmisen etäälle tutkimustuloksista.

Jos siteeraan jotakuta kirjoittajaa, on kuitenkin lähes yhtä tärkeää se kuinka hän sanoo kuin se mitä hän sanoo. Gottlundia ja Launista siteerataan jopa useammin kuin Väisästä, joka epäilemättä tiesi kansanmusiikista vähintään saman verran kuin ensin mainitut. Jotenkin vain jotkut uskaltavat panna enemmän sydäntään likoon - Paulaharjun ja Pältsin tavoin - kuvatessaan ihmistä. Tapa sanoa tuntuu tänä päivänä yhä enemmän merkittävältä, varsinkin kun tieteellisenä totuutena hyväksytyt yksiselitteisyys alkaa seistä jatkuvasti heikkenevällä pohjalla - ainakin ihmismieltä ja sen tuotteita tutkittaessa.

Yritän siis - ainakin aika-ajoittain - ilmaista ajatuksiani muodossa, joka kiinnostaisi asiaan perehtymätöntäkin lukijaa - ei vain sisältönsä vaan myös ilmaisutapansa vuoksi.

IV Tutkimustulosten arviointia

Pekkilä toteaa ratkaisumalleja tutkimukseen hakiessaan: 'Ongelmien ratkaisu edellyttää kahta toimenpidettä. Ensimmäinen ja tärkein on, että analyysiä ei kohdisteta pelkästään sanallisiin ilmaisuihin, vaan että se kohdistuu samanaikaisesti myös kulttuurin musiikki-materiaaliin. Näin saadaan ote toisaalta sanallistamattomista käsitteistä, jotka kätkeytyvät itse musiikkiin ja ovat pääteltävissä vain sen rakenteista; edelleen pystytään vertaamaan, mitä informantit sanovat musiikin olevan ja mitä se todellisuudessa on, Toinen toimenpide on analyysin saattaminen eksplisiittiseksi.... Ajatuksena on, että informantit tuottavat sekä tarkoituksellista että tahatonta tietoa musiikista: tarkoituksellisesti annettua tietoa ovat informanttien sanalliset, musiikkia koskevat lausumat ja tahatonta tietoa taas musiikki itsessään. Edellisessä tapauksessa informantit sanovat, millaista musiikki heidän mielestään on, jälkimmäisessä musiikki kertoo sen itse' (Pekkilä 1988, 52-53).

Vähän myöhemmin Pekkilä peräänkuuluttaa vaatimusta antaa lukijalle mahdollisuus tarkistaa hänelle (musiikista tai puheesta) esitetyn analyysin todenperäisyys (Pekkilä 1988, 56).

Ongelma on siinä että vaatimusta objektiivisesta lopullisesta todellisuudesta ei voida toteuttaa. Ihminen joka voi päättää analyysin todenperäiseksi on fiktio. Analyysi saattaa kuvata musiikkia (tai puhetta), mutta ei voi koskaan lopullisesti vastata kysymykseen, miksi tietty musiikki tehoi näin tuohon ihmiseen mutta tähän joko ei tehonnut millään tavalla tai sitten tehoi kokonaan toisella tavalla. Voimme ainoastaan kuvata suuresta ihmisjoukosta jollain tavoin prosentuaalisesti sen, miten monella eri tavalla kyseinen musiikki koettiin, mutta se ei kerro vielä mitään musiikin vaikutuksesta poissaolevaan ihmisten enemmistöön. Kaikki johtopäätökset voivat olla korkeintaan paikallisia tai ajallisesti rajallisia. Yleispäteviksi ajattomiksi määritelmiksi ne eivät kelpaa.

1) Moniselitteisyys rikkautena

Ainoa vastaus tähän kysymykseen - minun kohdallani - on pitää tutkimustulosten suhteellisuutta - ja tässä mielessä objektiivisen totuus-ideaalin vastakohtana - pikemminkin rikkautena. Tämä moniselitteisyys tutkimustuloksissa on lähempänä elävän elämän monipuolisuutta kuin yritys nostaa jokin yksityinen näkökulma muita arvokkaammaksi, muiden yläpuolelle. Se mitä musiikki kertoo itsestään riippuu vastaanottajasta.

Ongelman perussy on siinä, että heti kun kuvittelemme löytäneemme absoluuttisen vastauksen ongelmaan, siis absoluuttisen totuuden, voimme samaan hengenvetoon luoda teoreettisen mallin yksityistapauksesta, jossa tämä ei toimi, koska totuutta havainnoivat systeemit ovat poikkeuksetta itse jollain tavoin vajavaisia. Vain 'kaikkietävä' omaa tarvittavat valmiudet tähän sankarityöhön.

Jos itse kuvittelen löytäneeni nerokkaan lähestymistavan saamelaismusiikin rytmien salaisuuksiin ja sen kautta nopeaan oppimiseen, niin samalla hetkellä jo voin kuvitella toisen ihmisen, jolla on esim. huono numeromuisti. Hänelle minun menetelmäni ei sovi. Se ei nopeuta hänen oppimistaan vähääkään.

Tässä suhteessa yhdyn Thomas Kuhnin näkemykseen tieteen nykäyksittäin etenevästä ei-kumulatiivisesta kehityksestä (vrt. Pekkilä 1988, 27). Kun kivi putoaa veteen, joku tutkii sitä, mistä kivi tuli. Toiselle on tärkeää, mihin kivi meni. Ja kolmas keskittyy ymmärtämään tapahtuman seurauksia, aaltoliikettä veden pinnalla. On helppo kuvitella, kuinka eri näkökulma-ikkunat ovat eri aikakausina eri tärkeysjärjestyksessä, vaikka yhtäkään näkökulmaa ei voida osoittaa objektiivisesti toista tärkeämmäksi. Näkökulman tärkeys on koettua tärkeyttä. Kumulatiivisuus ei aina toteudu, koska näkökulman vaihtuessa osa aikaisemmin hankitusta tiedosta jää unohtuksiin epämääräiseksi ajaksi.

Oppilaitosjärjestelmien ylläpitämisen kumulatiivisen tiedon utopian sijasta on vain näkökulman vaihtamista eri aikakausina ja eri puolilla maailmaa. Tämä ei kuitenkaan sulje pois optimistista asennetta siitä, että tavoitteena ainakin tulisi olla keskinäisen ymmärtämisen lisääminen eri kulttuureiden välillä. Eriarvoisuus syntyy ymmärryksen puutteesta. Ja ymmärrys on yhtä hyvin uskon kuin tiedon asia. Hyvä lääkäri ei voi parantaa sairasta, ellei potilas edes halua tulla vastaanotolle. Jos musiikkitiede ei kykene hoitamaan lääkärintehtäväänsä niin, että ihmiset etupäässä pysyvät terveinä, on aika perehtyä uudelleen vanhoihin kansanperinteisiin, joissa parantaminen on toiminut menneisyydessä ylittävästi usein kohtuullisen hyvin. Musiikkitieteellä on vaikutusta ja merkitystä vain siinä määrin kuin sillä on hyvä maine asiakaskunnan piirissä.

Kulttuuritradition osana puhuttu kieli on kuin musiikki: perinteen, kollektiivitradition osittainen tuhoaminen jokaisessa yksilöllisessä ilmaisussa on välttämätön osa perinteen selviytymisstrategiaa. Täysin ennalta-arvattavasti käyttäytyvä luonnoneläin ei selviä

hengissä olemassaolotaistelusta. Poikkeukset ovat harvinaisia. Kielenkin alueella yksilöt etsivät jatkuvasti harvinaista. Heidän yksilöllisyytensä vahvistuu ryhmän sisällä joka kerta, kun he kertovat 'uutisen' tai välittävät 'hyvää sanomaa'. Tätä kielivalmiuksien jatkuvaa loputonta laajenemistarvetta raja-aitojen kyllästävä perinteinen kielitiede ei ole pystynyt ymmärtämään.

Uteliaisuus harvinaista kohtaan on luonteenomaista ihmiskunnalle, koska harvinaisuus ja informaatio kulkevat käsi kädessä. Ne ovat siis suoraan verrannollisia keskenään. Usein 'harvinaiselle' jopa löytyy paikka (jopa juhlapaikka) omassa elinympäristössä. Palapelin osaset loksahavat paikoilleen, kun myyttien tapan 'tieto' on ensin haettu jostakin muualta. Tämä selittää, miksi ugrilaiskielissä ja Euroopan muissa kielissä näyttää olevan niin paljon yhteisiä sanapohjia.

2) Tutkimuksen sulautuminen elämänpyörään

Elävä musiikin tai kielen teoria on kuin poro, joka sulautuu juoksevaan tokkaan. Eräissä tapauksissa siitä voi tulla jopa 'johtajaporo', joka näyttää suuntaa. Muutoin se muuttuu suopunkia käyttäväksi paimeneksi, joka käyttää valtaa 'alempiaan' kohtaan pysäyttämällä toisen olennon liikkeen. Onko meillä oikeus tehdä näin toisia ihmisiä kohtaan? On olemassa myös hyviä paimenia...

Eri asia on, koemmeko 'poroina' symbioosin paimenen kanssa oman elämämme ja elossapysymisemme kannalta mielekkäänä. 'Hyvä paimen' osaa juoksentaa porotokan paremmille ruokapaikoille tai tuoda niille syötävää nälkätalvina. Jos näin on, että molemmat osapuolet hyväksyvät tilanteen, ovat ne samassa veneessä. Toinen on vene ja toinen on tappi. Kumpikaan ei selviä ilman toista. Suhde voi perustua vain tasavertaisuuteen. Hyvän teorian mitta on se, kuinka hyvin se voi ymmärtää jatkuvaa muutosta. Pelkkä menneisyyden luokittelu tuottaa vain kuolleen maailman, joka mekanistisesti odottaa kaiken tulevaisuudessakin sujuvan 'säätöjen mukaan'.

Humanistiset tieteet näyttävät perustoiltaan olevan uskonvaraisia. Käsitystä eri kulttuurien itsenäisestä, neitseellisestä synnystä ei voida todistaa oikeaksi eikä vääräksi. Vaikeaa on myös pitävästi todistaa yksi yhteinen alkusynty. Kun olemme uskonvaraisesti valinneet edellisen vaihtoehdon, tapahtuu kaikki sen jälkeen loogisesti: Mitkä tahansa kaksi kieltä eivät ole sukulaisia niin kauan, kunnes niiden välinen sukulaisuus on todistettu. Miksi näin päin eikä toisinpäin: Mitkä tahansa kaksi kieltä ovat sukulaisia (miten se sitten 'objektiivisesti' osoitetaan) niin kauan kunnes asia on todistettu paikkansapitämättömäksi. Valinta on looginen, koska yhteiskuntajärjestyksemme vaatii sitä: 'Epäilty on syytön, kunnes hänet on todistettu syylliseksi'. Oikeuslaitoksemme perustana on usko yhteisen alkusynnin olemattomuuteen so. usko 'neitseelliseen' tekoon. Yhteiskuntajärjestelmämme romuttuisi, jos hyväksyisimme ihmiskunnan kollektiivisen syyllisyyden kaikkiin maailman rikoksiin. Ottamatta kantaa siihen, kumpi tie olisi 'oikea' totean vain, että näiden käsityskantojen syvimmät perustat ovat uskonvaraisia ja että nämä perusvallinat sanelevat sen, kuinka tiedettä käytännössä toteutetaan.

Jos tutkimukseni avulla olen voinut nostaa saamelaisuudesta tietoisuuden piiriin jotain sellaista, mikä siellä voidaan myöntää alitajuisesti olleen olemassa, on tärkein palaute se, jonka saan saamelaisilta itseltään. Tässä mielessä eeminen asenne tutkimustyössä on itsestään selvä. Mutta ilman eettistä näkökulmaa en olisi voinut sukeltaa tuon musiikin ja mytologian alitajuisiin syvyiksiin.

On tarpeetonta tässä pohtia, kumpi on tärkeämpi, kumpi oli ensin, sillä:

**Munaa ei voi olla ilman kanaa ei voi olla ilman munaa ei voi olla -
 voi olla ilman ei voi olla kanaa ilman munaa ei voi olla ilman munaa kanaa
 ilman ei voi olla munaa voi olla ilman kanaa ei voi olla vai ei voi olla...**

Ugrilaisen maailmankuvan vastaus tähän haasteeseen voi olla esim. syrjäänien (komien) tapaan:

... *Bięn sott'sęm.*
Bijs kięn? Vaęn kuęm.
Vajs kięn? Eška juvęm.
Eška kięn? Vuvde kajęm.
Vudis kięn? Šir pię-tvęm.
Širis kięn? Nalkje šedęm..."

"... Tuli poltti. Missä tuli? Vesi sammutti. Missä vesi? Härkä joi. Missä härkä? Meni 'metsään' (laitumelle). Missä metsä? Hiiri söi. Missä hiiri? Nakki (=ansa) nieli..." (Wichmann 1916, 337-8).

Ei ole sattuma, että ajattelua on 'salaa' johdettu ymmärtämään elämän syklisyyttä assosiaatioketjun avulla. Ajattelumalli on täsmälleen sama kuin mitä itse olen yrittänyt soveltaa sanojen etymologisissa johdatteluissani. Tärkeää ei ole edes sanan ulkonäkö vaan sen **kuvan tajuaminen**, johon sanat liittyvät. Koska kuva on samalla kuvien sarja, ei sillä voi olla objektiivista juurta. Juuri on aina siellä, mistä ketju kulloinkin aukeaa piirinsäälle pääsemiseksi. Tai sukan 'silma' lähtee 'juoksemaan' (est. 'lüddama') kudosketjusta ulos...

Päivi Lappalainen on onnistunut ULMA:n arkistoista löytämään saman Onnimanni-ilmiön myös saamelaiden ketjujoiusta, joka alkaa:

"Niilaža vāl'lj'zam lán munji máidov!

Mav galg máidoin dakkat? - Vuoražav vuöččiedh.

Gusnie lä vuoražis?..."

(Nils-veljeni, lainaa minulle jousipyssy. Mitä sinä pyssyllä? Ammun harakan. Missä harakka?...) (Lappalainen 1984, 102). Alkuperäismuodossaan tarina vielä jatkuu:

... *'Háika čákkán.*
Gusnie lä hái'ka? Balvan šaddii.
Gusnie lä balvva? Čáccien gálgii.
Gusnie lä čáccie? Hávván šaddii.
Gusnie lä hávva? Váles čuokkan šaddii.
Gusnie lä váles-čuokka? Čaanii jildu-ja vuöllöai
skærjæh battas(ne) givdnjahijen.

'...hongan latvassa. Missä honka? Muuttui pilveksi. Missä pilvi? Virtasi (pois) veteen (vedeksi?). Missä se vesi? Muuttui mereksi. Missä meri? Muuttui 'valaksi' (*váles-čuokka*). Missä 'valas'? Ryömi hyllyn alle sakset perässä riippuen'. (Grundström-Smedeby 1963, 55-56) Ison tammen tarinan versio vai piiloseksiä?

Myytit ovat aikuisten arvoituksia. Siitä syystä myytin sisälle sukeltava tutkimus onnistuu, jos se tavallaan itsekkin muuttuu myytiläiseksi, runoudeksi. Houkuttelevaksi ja uteliaisuutta

herättäväksi tutkimus voi muodostua vain, jos sillä on oma Akilleen kantapäätänsä; jotain on liikaa tai jokin ratkaiseva tekijä puuttuu, jolloin tutkimus itse on taruolentoon verrattavissa. Se vaikuttaa elämäämme myös alitajunnan mystisellä tasolla. Tutkimus joka luottaa vain ihmisen 'keskisen maailman' eli arkitajunnan syvyyksiä, jää väistämättä vajanaiseksi. Se on kuin turistiritikamaa, esine, johon ihastutaan, mutta joka pian pannaan pois syrjään, koska sille ei löydetä käyttöä pitkällä tähtäyksellä. Täydellinen tutkimus on valmis tuote. Se ei houkuttele ketään jatkamaan, ellei se johda uuteen probleemaan, jonka ratkaisemisesta joku toinen löytää itselleen elämäntehtävän. Uusien probleemien - tai ainakin saavutettujen ratkaisumallien testaushalujen - synnyttäjänä toivon tutkimukseni onnistuneen vähintään kohtalaisesti. Vähintä mitä sen tulisi tehdä on kiinnostuksen herättäminen saamelaiskulttuureja kohtaan. Vasta silloin se erottuisi aikaisemmista tulkintayrityksistä, jotka ainakin musiikin osalta ovat päinvastoin vieraannuttaneet ihmisiä pois saamelaisuuden loputtomasti kiehtovasta 'kaksiyhteisestä' todellisuuskuvasta, tradition ja yksilöllisyyden universaalista revontulileikistä. Kukapa haluaisi, että sateenkaari riittäisi yksin korvaamaan revontulien leimun.

Sanalla 'kaksiyhteinen' koetan esitellä maailmankuvaa, jossa on kaksi toisilleen käänteistä todellisuutta; oikeinpäin oleva reaalin todellisuus ja nurinpäin oleva shamanistinen / seksuaalinen todellisuus. Näin myös musiikissa kaksi- ja kolmijakoisten iskualojen vastakkaisuudessa ja musiikillisten rakenteiden peilisyymmetrioissa sekä säännön ja poikkeuksen välisessä improvisointipelissä.

Muuttuessaan ajoittain runoudeksi tämä tutkimus ainoastaan yrittää - sisältä käsin - kuvata musiikkikohteen eemistä, sisäistä maailmaa niiltä osin, joiden kuvaamiseksi pelkkä tieteellinen kieli ei riitä. Viime kädessä olen tutkimustyössäni kuitenkin lopulta yksin, koska en voi välttää ulkokohtaista asennetta - en tutkimuskohteeseen mutta en myöskään tradition sanelemiin tutkimusmenetelmiin, siis siihen toiseen tutkimuskohteeseen. Ne peilautuvat toistensa kautta minulle. Olen siis kolmas tutkittava itse, jos asenteeni perusteella löydän yhdenkään uuden näkemyksen tästä kokonaisprosessista.

En voi hyväksyä 'eettinen' -termin käyttöä, koska näen tuon menetelmän pikemminkin 'ulkosiittoa' exit- asemasta käsin. Niinpä alankin näkemään käsitteparin sanoina 'emic' ja 'exotic' - siis eksoottisesti. Tämä sana etäännyttää minut outsideriksi sopivasti molempien maailmojen näkökulmista katsottuna. Enhän oikeastaan kuulu kumpaankaan vielä - tämän tutkimukseni osalta, vaikka joiltain muilta osin olen jo kuulunut molempiin. Tästä näkökulmasta sanaan sisältyvät myös käsitteet exile ja exodus; olen siis myös 'maanpakolainen'. Nyt kuitenkin olen ensiksi itse 'eksoottinen' tutustumiskohde, jonka sanoma arvioidaan kummankin ulkopuolisen maailman taholta.

3) Yhteenveto

Tutkimuskokonaisuus jakautuu em. näkökohdat huomioonottaen kahteen osaan:

A) Musiikkia koskevan puheen tutkimiseen so. musiikkitermien ja musiikin esittämistilanteisiin liittyvien sanojen taustaan

B) Musiikkiin itseensä 'tekstinä' (vastentahtoisesti sanottuna) so. rakenneanalyysiin erityisesti improvisaation luova panos huomioiden.

Näihin kohteisiin liittyvät seuraavat oletukset:

A1) Musiikkitermien etymologiset taustat eivät ole kadoksissa. Ne on etsittävä ympäröi-

vien kielten sanastoista ottaen huomioon se mahdollisuus, että sanat ovat informaatio-teorian periaatteiden mukaan pyrkineet historian aikana hajautumaan 'kaoottisesti' so. etsiytymään jokaiseen mahdolliseen kolkkaan mihin ne suinkin voivat löytää tiensä. Vastaanottajapuolen näkökulmasta katsottuna tämä merkitsee sääntöä: mitä harvinaisempi sana, sitä enemmän informaatioarvoa sillä on ja sitä halukkaammin se otetaan vastaan. Sanaparsi 'Siitä puhe mistä puute' sopii tässä mielessä kuvaamaan kielen taipumusta sanojen keräilyyn yleisemmässäkin kuin pelkästään seksuaalisessa mielessä. Harvinaisuus on aina kiinnostavaa.

Sanojen piilotason merkitykset ovat tavallisesti tallessa jossain naapurikielessä, jota tästä syystä pidetään 'primitiivisempänä' ja josta halutaan pysytellä erossa, ettei A2-kohdan sisältö tulisi kielessä liian julkisesti esille.

A2) Vasta tutkimustyön kuluessa on ilmennyt ensimmäisen olettamuksen rinnalle toinen olettaus. Sen mukaan naapurikielten sanasto kytkeytyy käsiteltäviin (saamelais-) kieliin siten, että musiikkisanaston juuret näyttävät löytyvän elämää ylläpitävän seksuaalisen energian tasolta. Tämä merkitsee sitä, että kaikkia sanoja tulee testata mahdollisen piilevän seksuaalisymboliikan löytämiseksi. Tämä periaate siksi, että vain sitä kautta ilmenee sanojen välinen huomattavasti läheisempi - ja samalla laajempi - sukulaisuus kuin se, minkä perinteinen kielitiede on uskaltanut nähdä.

Saamelaisten - niin kuin suomalaistenkin - musiikkitermien läheinen yhteys kaikkiin mahdollisiin soidinmenoihin, shamanistiseen rituaaliin ja valitukseen on tullut yllätyksenä tutkimuksen tekijälle itselleen.

A3) Perinteisen kantasanoihin pohjautuvan etymologisen selittelyn tilalle astuu 'alkukuva' -käsite. Se edellyttää sanojen normaaliksi käyttäytymiseksi merkityksen hajautumista ja siirtymistä lähtöpisteestä asteittain yhä laajemmille tasoille - vastakohtana ideaalille sanasta, jonka yksi ainoa oikea merkitys säilyy vuosituhannesta toiseen ja josta sukulaissanat johdetaan loogisten kielen muuttumissääntöjen avulla matematiikan tapaan. Alkukuvateoria toteutuu sitä paremmin, mitä useampia kuvaan sopivia merkityksiä ulkoisesti samankaltaisille sanoille löytyy - kielikuntien raja-aidoista välittämättä. Sanojen väliset suhteet ilmenevät tällöin samanlaisina kuin palapelin osat, joista alkukuva muodostuu.

A4) Alkukuva ei ole konkreettisen todellisuuden ilmaus. Se ei ole historiallinen fakta. Se on virtuaalinen malli, joka sisältää saman ajatuksen toteutumisen 'ylisen', 'keskisen' ja 'alisen' tasoilla. Niiden todellisuusarvo riippuu silloin sanoman jälleenkoodaajan ajatusmaailman senhetkisestä tilasta. Tämä on mahdollista siksi, että tappamisen, uskonnollisen riitin ja rakastelun terminologia kielissä on sama. Sanoman viestittäjän ja vastaanottajan ajattelun kulloinenkin taso ratkaisee yksityistapauksessa, kuinka sanat tulkitaan.

A5) Näitä ilmiöitä tutkiessamme joudumme arvioimaan nykykielen sanojen tarkoitteiden objektiivisuuden uudelleen. Tämä johtuu siitä, että nähdessämme alkukuvan sanojen kokonaisuuden, joudumme määrittelemään sanaston 'kuninkaaksi' joko kokonaan toisen sanan kuin se mistä lähdimme liikkeelle tai sitten huomaamme, että sanan jokin sivuvivahde osoittautuukin hallitsevaksi. Tämä prosessi on läpikäytävä siksi, että on löydettävä palapelistä jokin niin yleinen sana, että muut ovat sille eräällä tavalla 'alisteisia'.

A6) Sumean logiikan mukaan yhdessä alkukuvassa johtajana esiintyvä sana saattaa olla toisessa alkukuva-asetelmassa alisteinen sellaiselle sanalle, joka oli 'sivuilmionä' ensimmäisen kuvan kokonaisuudessa. Kaunopuheisesti sanottuna: Kokonaisuus voi olla osansa osa (uudessa tilanteessa). Ja toisaalta 'osa' voi - eräissä tapauksissa - sisältää jossain määrin kokonaisuuden johon se aluksi näyttää kuuluvan alisteisena.

A7) Kun sanojen suhteita tutkitaan tarpeeksi pitkälle, löytyy 'madonreikinä' toimivia

linkkisanoja. Niiden äänteellinen ulkoasu on niin moniselitteinen, että ne saattavat samantarvoisesti viitata useampaan alkukuvaan.

A8) Kun sana on 'kasvanut' täysi-ikäiseksi, se sisältää niin monia merkityksiä, että se tavallaan kuvaa tarpeen vaatiessa koko merkittävän todellisuuden. Tämän todellisuuden ainekset ovat: synty - häät - hautajaiset.

(Ajatus on alunperin spengleriläinen, mutta Spengler ei viitannut kulttuurin elinkaaren huippukohdan shamanistiseen eikä seksuaaliseen viitekehyykseen, so. taitekohdan (napa-alueen) kaaokseen, orgasmiin, tanssiin yms., koska ilmiötä on vaikea tunnistaa pitkien kehityskaarten mittakaavassa.)

Henkisellä tasolla tähän kolmoisdraamaan kuuluu uskonnollinen elämä ja fyysisellä tasolla jälkeläisten tuottaminen ja elämän jatkumisen varmistaminen. Molemmat puolet sisältävät jonkin määrän kielellisiä tabuja, jotka kierretään symboli-ilmaisujen avulla. Tästä sanojen ominaisuudesta johtuen täysin toisistaan poikkeavista sanoista syntyneiden alkukuvien määrä on yllättävän rajallinen. Tämä tutkimus ei varsinaisesti ota kantaa siihen, koska kysymys on liian laaja. Tässä tutkimuksessa pyritään antamaan pari kolme esimerkkiä, joita - niitäkään - ei ole kyetty analysoida loppuun saakka.

A9) Sanojen väliset suhteet ovat verkko, jonka 'juurta' ei löydy. Elämä itse kääntää tuon juuren välillä nurinpäin - taivasta osoittamaan. Olemme siis tekemisissä pikemminkin napojensa sähkövarausta vaihtavan sykkivän ilmiön kanssa. Nimitän sitä tässä yhteydessä varovasti 'elämäksi'.

A10) Sanojen siirtyminen kielestä toiseen sisältää tavallisesti sekä 'väärinkuulemista' että 'väärintymmärtämistä'. Tämä pätee poikkeuksitta äännteisiin, jotka eivät sisälly vastaanottajakieleen.

B) Se mikä näyttää kaoottiselta musiikilta länsimaisesta näkökulmasta katsottuna on ajattelumalleistamme johtuva harha. Musiikkia luovat ihmiset ovat pohjautuneet aina mahdollisimman yksinkertaisiin perusmalleihin, jotta esityksessä jäisi tilaa leikkivälle luovuudelle eli improvisoinnille. On siis löydettävä 'näennäisen' monimutkaisuuden keskeltä ne periaatteet, joiden puitteissa ns. tavallinen ihminen vapaa-aikanaan kykenee tuottamaan ennalta-arvaamatonta musiikkia noudattaen vain yksinkertaista 'säännöstä poikkeamista hallitulla tavalla' -periaatetta.

C) Matemaattisten mallien kykenemättömyys kuvata niin musiikkia kuin kieltä johtuu näiden kommunikaatiomenetelmien erityisluonteesta. Ne toimivat kaksitahoisesti: sekä yksilöidentiteetin tunnuksina, poikkeavasti että ryhmäyhteyttä hakevina, traditiosäännösten samaistuen. Tämä näkökulma vaatii siis aina kaksiselitteistä näkökulmaa yhdelle ilmiölle. Tällä voitetaan se, että yksi teoria selittää toisaalta aina vähintään kaksi erilaista ilmiötä. Poikkeukset ovat tällöin ehdoton osa selitystä, sillä 'peliä' ei voi selittää ilman poikkeushakuisuutta pelaajien motivaation kannalta katsottuna. Sääntöhakuisuus puolestaan takaa sen, ettei peli muodostu liian kaoottiseksi.

Se, osoittaako tämä tutkimus edellä mainitut oletukset uskottaviksi, on lukijan päätettävissä. Joka tapauksessa sitä tietä jolle olen lähtenyt, ei vielä ole kuljettu loppuun. Umpikujan sijasta edessä näyttää olevan valtavan suuri valkoinen läikkä mieleemme kartalla. Olen yrittänyt omalta osaltani avata ainakin osan niistä ajatusrakenteiden lukoista, jotka ovat olleet esteenä tämän alueen kartoittamiseksi. Välillä on tuntunut siltä kuin yrittäisi ryöstää Sampoa vuoren sisältä seitsemän lukon takaa.

Vahvin lukko näyttää kuitenkin lopulta sijaitsevan ornassa mielessämme. Omien seksuaalisten juurien tunnustaminen näyttää olleen vähintään yhtä vahva tabu kuin saamelaisien seita kansanaan. Tuo alue on perinteisesti nähty 'pahan' valtakuntana ja ihmisen

'esiasteen' tunnusmerkkinä. Haluamme edelleenkin kieltää sukulaisuutemme kaiken tämän kanssa. Tästä syystä raiskaamme kielellisesti ja henkisesti jatkuvasti sitä, mitä natiivikansat ovat pitäneet pyhänä. Tämä on johtanut jatkuvaan epärehellisyyteen länsimaisen humanistisen tutkimuksen piirissä. Emme uskalla nähdä 'pyhinä' pitämiemme nimien ja sanojen pohjalla piilossa olevaa seksuaalista, elämää säilyttävän voiman läsnäoloa. Siksi Kaaban musta kivi on peitetty verholla. Siksi olen jättänyt tästä tutkimuksesta pois esim. sen, mitä sanallisia yhteyksiä 'shumer' -rummun ja 'Jumi' -jumalan välillä on. Yhteyksien selvittäminen vaatisi rinnalle toisen samanlaajuisen tutkimuksen kuin nyt käsillä oleva.

Yhdessä tärkeässä seikassa tutkimukseni jää pelkästään kuvauksen tasolle. Kuvaan vain sen, millainen levikki sanoilla on, mutta jätän täydellisesti vastaamatta kysymykseen **kuinka näin on voinut tapahtua**. Vastausvaihtoehtoja ovat käsittääkseni:

1) Samankaltaisen ulkomuodon omaavilla sanoilla on yhteinen alkukuva, joka on kyseisen sanueen äiti-isä-juuri. Tämä edellyttää sitä, että eri kieltä puhuvat ihmiset ovat aikojen kuluessa olleet fyysisessä ja konkreettisessa kosketuksessa toisiinsa tutkimusretkien, kaupankäynnin, sotien, neidonryöstöjen ja naimakauppojen kautta. Tämä näkökulma asettaa uuteen valoon käsityksemme indoeurooppalaisten ja suomalais-ugrialaisten kielten välisestä kanssakäymisestä, sillä käsiteltävinä olevista musiikki- yms. termeistä ei enää voida sanoa, kummastako kieliryhmästä ne alunperin ovat kotoisin.

2) Em. sanueet ja niiden tarkoitteet ovat levinneet jollakin tieteelle vielä tuntemattomalla tavalla ilman reaalityodellisuuden fyysistä kanssakäymistä. Historia antaa kylläkin tästä menetelmästä loputtomasti esimerkkejä. Ensimmäiseksi tulevat mieleen shamanistiset tietoisuudentilat, joiden uskotaan olevan alkuna myös monille myyttien syntymisille. Keski-Aasiassa on todennettu ja dokumentoitu viime aikoihin saakka esim. satujen syntyä shamanistisen tietoisuudentilan antamalla eväillä. Toinen dokumentoitu alue alkaa jo Raamatun kuvauksilla 'kielilläpuhumis-ilmiöistä'. Niistä on kuvauksia runsaasti myös tällä vuosisadalla. Nämä lähtökohdat edellyttävät uskomusta siihen, että epätavallisessa tietoisuudentilassa pystytään tavoittamaan ikään kuin radion aaltopituuksilla tietyn sanan merkityksiä eri kielissä - ilman fyysistä tämän todellisuuden kokemusta. Myytti olisi tässä tapauksessa alkukuva, prosessi, jonka osat voidaan kuvata 'kolmesta sanasta käsin'. Tällöin myytti ei kuvaa konkreettista tapahtumaa vaan jonkin 'ajatuksen' monikerroksellisen kokonaisuuden. Ajatuksen 'ruumiillistuneet muodot' ovat tällöin eri kieliin hajonneita samajuurisia tabu-sanoja, joita kollektiivinen itsesuojeleuvaisto pitää erillään arkitajunnan ja -kielen tasosta.

3) Jos tarvitsemme kolmannen vaihtoehdon, on se jo tavallaan testattu. Vuosisatojen ajan on toistettu fraasia siitä, että harrastelijat voivat johtaa sanoista mitä tahansa. On uskottu, että

A) *Sanat polveutuvat yhden kieliryhmän yhdestä 'kantasanaasta', johon tutkittava sana on voitava palauttaa hyväksytyjen loogisten päättely- ja johtamissääntöjen avulla.*

Ensinnäkin on kysymys 'matriarkaalisesti' painottuneesta tieteestä. Toisekseen on kysymys uskosta 'neitseestäsyntymiseen' - **ilman isää**. Kääntäen sanottuna: Jos sanalla onkin vähintään kaksi (mahdollisesti 'pyhä henki' kolmantena) vanhempaa, on etymologinen tutkimus jatkuvasti huonon itseidentiteetin vaivaama, koska sanalle saattaa kuitenkin jonain päivänä ilmestyä 'äitinsä' lisäksi toinenkin vanhempi vaatimaan isyysoikeuttaan lapseen. Tästä syystä tulemme jatkuvasti näkemään keskenään kilpailevia koulu-kuntia. Itse uskon sekä isän että äidin olemassaoloon sekä heidän keskeiseen avioliittoon, jolloin 'löytölapsen' tapaaminen osoittaa, että vanhemmat eivät **vielä** ole tiedossa.

Alkukuvan näkemällä saan eteeni vanhempien lisäksi myös sukulaisten koko kansanpaljouden - mukaanluettuina 'tietäjät itäisiltä mailta'.

B) *Sanojen etymologinen tutkiminen voi tapahtua vain tunnettujen kieliopillisten sääntöjen valvonnan alla, koska pelkkä samankaltaisuuksien näkeminen johtaa em. kaottiin lopputulokseen.*

Tietyvästi em. uskonvaraista mielipidettä ei koskaan ole tieteellisesti osoitettu oikeaksi. Asennetta kuvaa kuitenkin äärimmäisen varovainen suhtautuminen vielä tänä päivänä esim. nostraattiseen kielen tutkimukseen. Menneisyyden tutkimuksia esim. suomen ja heprean sanojen yhtäläisyyksistä on pidetty historian harha-askelina. Hieman samantyyppistä asennoitumista on vielä huomattavissa myös suhtautumisessa 'vertailevaan musiikkitieteeseen'.

C) *Sanat eivät ole sukua toisilleen ennenkuin sukulaisuus on 'todistettu'.* Kielikuntien välisten erojen selvittäminen on siis tärkeämpää kuin niiden kielen piirteiden näkeminen, mikä on yhdistänyt ihmisiä yli kielialueiden rajojen. Yhtä uskonvaraista on olettaa (jota itse käytän tässä tutkimuksessa), että sanat ovat sukua toisilleen, kunnes toisin on osoitettu.

D) *Etymologisista muuntumissääntöistä piittaamattomat muiden tieteenalojen esittämät assosiaatioketjut eivät tarvitse 'vääräksi' osoittamista. Ne ovat 'väärä' automaattisesti, ellei joku kielitieteilijä ole osoittanut niitä tiettyjen sääntöjen pohjalta tosiksi.*

Tästä seuraa se, ettei jonkun Wettenhovi-Aspan sana-assosiaatioita tarvitse osoittaa vääräksi. Ne ovat - uskonvaraisesti - väärä, koska ne herättävät hilpeyttä. Edellä esitetty ei merkitse sitä, että minä uskoisin Wh-A:n johtopäätöksiin, Mutta tiedostan, että asenteeni on uskonvarainen useimpien yksityiskohtien osalta. Tiede ei uskalla enää palkata hovinarreja, sillä rahat ovat menneet 'keisarin uusiin vaatteisiin'. Sanojen alaston puoli on tieteelle tabu.

E) *Sanojen seksuaalisymboliikan vaikutukset sanojen merkityskenttiin eivät kuulu kielitieteen piiriin. Tieteellisen rehellisyyden nimissä seksuaalisanoja (niiden keräämistä) ei kuitenkaan voida konkreettisesti sulkea pois tutkimuksen piiristä.*

Tämä on ollut kenties vahvin lukko, joka on estänyt kielitiedettä muodostumasta 'tieteeksi' sanan rehellisyyttä sisältävässä merkityksessä. Syitä tähän tabuksi muodostuneen tutkimattoman alueen syntyyn en voi tässä ryhtyä erittelemään. Harva on uskaltanut tutkimaan sanojen sukujuuria ottamalla huomioon myös sanojen salaiset merkitykset, jotka ovat kuuluneet joka kodin arkielämään ihmiskunnan aamuhämäristä lähtien. Tässä yhteydessä lausun kuitenkin kunnioittavan kiitokseni jälkikäteen niille elävän elämän kenttätutkimuksia tehneille tiedemiehille, jotka mitään pelkäämättä ovat tunnollisesti taltioineet myös tabuina pidetyt sanat. Heidän rehellisyytensä on ollut ratkaiseva apu omassa työssäni - olkoonkin että kaikkein pyhimmät asiat on käännetty vain latinaksi, kreikaksi tai venäjäksi, joista en itse osaa yhtäkään.

F) *Koska 'amatöörit' voivat johtaa sanoista mitä tahansa, eivät johtamismenetelmät voi olla oikeita. Ei voi olla 'oikein', että kaikki voidaan johtaa kaikesta - puhumatakaan siitä että seksuaalisuus paljastuisi kielen synnyn ja elossapysymisen välttämättömäksi edellytykseksi.*

Jos olisi olemassa menetelmä, joka kykenee johtamaan koko inhimillisen kielen jostain tieteelle tuntemattomasta lähtökohdista käsin, oltaisiin, että menetelmän kimppuun käytäisiin koko tieteenalueen täysillä resursseilla. Koska näin ei ole tehty, herää kysymys, haluaako kielitiede, ettei 'kaikkea' pystytä selvittämään. Luulisi että tällaiset menetelmät pitäisi tutkia, jotta saataisiin selville, 'onko polulla sydäntä'.

Yrjö Kallinen totesi aikoinaan, että käytännön toteutuksessa kaikki suuret uskonnot ovat muuttuneet käännteiskuvikseen - omien ihanteidensa irvikuviksi. Kun tieteen ihanteena

on ollut rehellisyys, voidaan jo siitä päätellä, mihin sillä on taipumusta kallistua - sikäli jos Kallisen kuvausta voidaan pitää yleisinhimillisenä käytännön esimerkkinä.

Omalta osaltani yritän varovasti luoda niitä kielentutkimuksen valkoisia läikkiä menetelmillä, jotka on tuomittu vääriksi ennen kuin niitä on edes vakavasti kokeiltu. Näillä löytöretkien uusilla maisemilla ei ole ammattilaisia eikä amatöörejä. Olemme korkkaamattoman pullon ääressä - samoin kuin Beatlesit olivat aikoinaan vallatessaan musiikista alueen, jota taidemusiikki ei aikanaan ollut katsonut lähestymisen arvoiseksi.

Jos menetelmäni eivät kuulu tieteen piiriin, en missään nimessä haluaisi vaihtaa menetelmää vaan vaihtaisin näkemystäni tieteestä. Musiikin alalla tämä on ollut eräs peruslähtökohtiani improvisoinnin opetuksessa. Koska länsimaisen musiikkijärjestelmän pelisäännöt näyttävät haluavan tietoa siitä, kuinka voidaan määritellä 'hyvä musiikki', syntyy automaattisesti arvohierarkia, jossa toiset ovat huipulla ja toiset unohduksissa.

Tämä ongelma poistetaan improvisointikasvatuksessa siten, että luodaan sellaiset pelisäännöt, joiden toteuttamisessa kukaan ei ole itsestään selvästi toista parempi, vaan ilo tulee ennen kaikkea osanottajien 'virheistä', koska ne synnyttävät erilaisuutta. Pelisäännöt luodaan siis 'paikan päällä' ja varotaan ottamasta niitä pelisääntöjä, jotka vallitsevat seinien ulkopuolella olevassa maailmassa. Ja erilaisuus pitää musiikkipelit kiinnostavina, koska ihmisten persoonallisuus tuottaa aina yllätyksiä, ellei tuota persoonallisuutta pystytä kahlehtimaan arvohierarkian 'ruotuun'. jossa jotain osa-aluetta opiskelleet ovat automaattisesti etevämpiä kuin 'amatöörit'. Tällainen näkökulma edellyttää aina 'virallista' näkemystä siitä, minkä näköinen tuo pelikenttä saa olla, jotta usko toisten paremmuuteen säilyy ja instituutio saa elämälleen oikeutuksen mesenaateilta. Kun on eliminoitu pois halu 'olla parempia kuin toiset', pystytään lähestymään musiikin neitseyttä ja näkemään sen ilmenemismuotojen moninaisuus rakkaudella.

Olen koettanut tutkia sanoja rakkaudella ja päätenyt lopputulokseen, että vain rakkaus voi tehdä sanat sukulaisiksi toisilleen. Tuon sukulaisuuden näkeminen kaikissa sateenkaaren väreissään on ollut hätkähdyttävä kokemus. Yritän siirtää osan näkemystäni tämän tutkimuksen avulla myös niille, jotka haluavat katsoa maailmaa tästäkin näkökulmasta. Minun asiani on ollut tuoda se esille. Mutta en kannu huolta siitä, kuinka moni hyväksyy tutkimuksessa esitetyt perustelut riittäviksi. Ymmärrän kielteisenkin näkökulman, koska nyt esiteltävä materiaali muodostaa vain kolmanneksen siitä aineistosta, joka itseni on ollut läpikäytävä vakuuttautuakseni kulkemani tien arvosta.

Kieli on taidetta ja taide on leikkiä, peliä kanssaihmissen välillä. Jos pelkäämme enemmän pelissä mahdollisesti sattuvia vahinkoja tai häviämistä enemmän kuin pelin tuottamaa iloa, niin silloin täytyy jäädä pelistä pois. Tämän päivän humanistinen tutkimus pelkää enemmän virheiden tekemistä - mitä ne sitten saattaisivatkin olla - kuin luovien ideoiden syntyä. Musiikin ja musiikkitieteen viime vuosikymmenien historia ja siinä tapahtuneet mullistukset voisivat olla esimerkkinä siitä, mitä kielitieteessä väistämättä tulee tapahtumaan ensi vuositukselle siirryttäessä.

Toivon tässä tutkimuksessa esitettyjen muutamien musiikkitermien taustan ja levinneisyyden analyysin osoittavan, että sanoista ei helposti voi johtaa 'mitä tahansa', vaan että tuloksena saamme näkyville eräänlaisia kielialueiden rajat ylittäviä alkukuvia, joiden esittelemä sisältö on kuitenkin sisäisessä sopusoinnussa. Samalla tämä näkymä tuottaa kuitenkin vaatimuksen nähdä sanat uudella tavalla - eräänlaisina sanaryhmien seppelrenkaina, joiden liitoskohdassa henkiset vastakohdat rakkaus ja viha, elämä ja kuolema voidaan ilmaista samalla sanalla tai sen hiuksenhienolla muunnelmalla.

'Saalis' ~ saks. *Fell* (= nahka); 'syö' = unk. *fal* (*falat* = suupala) ja 'ansa' = saks. *Falle*. Siksi saalis, ansa ja syöminen ovat yhtä. Syöminen yhdistää saaliin ja ansan toisiinsa -

syntiinlankeemuksessa (engl. *Fall*) - niin kuin nieleminen, nielu yhdistää ympyrän ja viivan. Jokaista asiaa katsotaan aina sekä sisältä että ulkoa käsin, koska mikään ei ole yksin. Siinä maailmassa saasta ja kaikkeus, sota ja kauneus, kulta ja kylmyys, rakkauden lämpö ja kiirastulen piinapenkki, orgasmi ja kuolema, pyhä ja paha ovat yhtä. Niin kuin T. S. Elliotin 'tuli ja ruusu ovat yhtä'. Molemmat näkevät. Näkeminen yhdistää ne.

Perinteinen kielitiede on tehnyt ensiarvoisen tärkeän työn luomalla sanojen kiistattoman sukulaisuuden kivipilareista porraspuita (S. *Leiter*) taivaaseen astumiseksi tai joen ylittämiseksi tuntemattomaan kiveltä kivelle hyppimällä. Koska näen ne, on helppo (E. *light*) kulkea Tuonelan virran yli käärmeitä sihisevien karikkojen johdatellessa (S. *leiten*) kulkua. Olenko oppinut kulkemaan vetten päällä - jälkiä (ven. *sled*) jättämättä? Elämän (E. *life*) kielen so.-äänteis-maailmassa se on mahdollista.

Kun kerrasta toiseen näen, miten hyvin ja täydellisesti kieli-ihmiset ovat sanoja tiukkojen sääntöjen mukaan johtaneet, koen kauhunhetkiä siitä, millaista valtavaa tuulimyllyä vastaan olen ryhtymässä taistelemaan. Viimeksi se tapahtui tutkiessani Juha Janhusen täydellisyyttä hipovaa siperialaisten ym. shamaaninimitysten kirjoa.

Kun toisaalta huomasin, että jotkut säännöt estivät sanueiden (~ kymmenen toisilleen 'vierasta' ryhmää) kytkemistä turkmeenilaisiin *bakhshy* -shamaaneihin, Vedan soma-juomaan ja *pangh* -kärpässienisanueeseen, jotka minulle olivat linkkejä mm. ugrilaiskielten peruskäsitteisiin (*pää, sana* jne.), heräsi jälleen jonkinlainen usko tämän mielettömän tehtävän läpikulkemiseen.

Toivoa herättänyt näkemykseni oli:

Mikään ei lopulta ole kadoksissa. Kaikesta olleesta on näkyvä jälki jossakin. Tämä on varmistettu niin moneen kertaan, niin monella eri tavalla, että väistämättä päädymme perille, jos vain jaksamme kulkea tien horjumatta loppuun. Sillä kaikki sanat ovat lopulta keskenään sukulaisia. Ne johtavat kolmen käsitteen piiriin: laulu-puurumpuun, puun ja rummun yhteislauluun, 'sing'in ja song'in avioliittoon, cain'on ja choir'aan yhteiselämään, Day-nielun ja Lay-joonin vaihtokaupan-kiertokäyntiin, Cling'in ja Klang'in keskinäiseen kaavunvaihtoon.

Mitään ei ole kadoksissa, koska perille johtava tie on monisäikeinen palm'ikko, sanojen ketjulaulusta yhteen solmittu, lehvämatolla päällystetty. Kaikki tiet kiemurtelevat helmeä kohti, vaikka yksikään niistä ei ole toisensa kaltainen. Koska kaikki tiet ovat yhtä ja samaa kotitietä. Meistä itsestämme riippuu, kuljemmeko kotia kohti vai siitä pois päin. Aina on kuitenkin joskus palattava takaisin - juurille.

Mutta kullakin kerralla vain yksi pääsee perille. Ei niin, että toisten matka olisi ollut turha, vaan niin, että perille pääsee vain yhden kerran 'ensimmäistä kertaa'. Kaikki muu on jo tuttua toistamista. Ja jokaisella meistä on oma vuoromme - joskus. Koteja on sanojen maailmassa yhtä monta kuin on sinne kulkevaa tietä, sillä jokainen umpikuja on saman yhteisen kotiportin tuohinaamion takaa paljastuva ovi. Ja oven takana aukeaa toinen - takaovi - ja sen takana on saman äsken kulkemamme ja kokemamme elämän ansapolun käänteiskartta, joka tulee aina mukaamme, minne ikinä lähdemmekin kierrostamme tekemään. Sen tehtävä on opastaa meidät takaisin tarvittaessa. Tuo mielen kartta on osoittautunut hyvin yksinkertaiseksi: Siinä on yksi kehä ja yksi viiva 'Q'. Sisään ja ulos johtavia viivoja on kullakin kerralla vain yksi, mutta aikadimensiosta päin katsottuna ne yhdessä muodostavat renkaalle auringon säteilevän sädekehän.

1B Sanojen tutkimisesta

IA) Etymologian unohdetut ja kuoliaaksivaioletut kylähullut

Eräs harvoista kohdalleni osuneista tutkimuksista, joissa on huomioitu myös 'epäortodoksiset' suomenkielen etymologioiden tutkijat on **Mikko Korhosen** Finno-Ugrian language studies in Finland 1828-1918 (Korhonen 1986, 25-34). Lähteinä seuraavalle luettelolle Korhonen käyttää mm. O. Donnerin, Ahlqvistin ja Heikelin teoksia.

Enevald **Svenonius** (1617-88) - Hän esittää nelisenkymmentä vertausta suomen, kreikan ja heprean välillä osoittaakseen, että suurella osalla suomen sanoista on lähtökohdansa näissä kielissä.

Eric **Cajanus** (1675-1737) esitti joukon suomalais-heprealaisia yhteisiä etymologioita.

Olof **Rudbeck** (1660-1740) pyrki osoittamaan sukulaisuutta suomen, saamen ja heprean välillä, joskin pani merkille myös unkarin ja suomen sukulaisuutta.

Daniel **Juslenius** (Aboa vetus et nova 1700) sekoitti faktoja ja fiktioita kytkiessään yhteen samankaltaisuuksia suomen, kreikan ja heprean välillä, vaikkakin arveli suomenkielen syntyneen kreikankielen tavoin itsenäisenä Baabelin kielten sekoituksen yhteydessä. Hän arveli hepreaa kaikkien kielten äidiksi, koska niissä on heprealaisia aineksia. Ne ilmenivät mm. 'salakieli' -sanoina, joissa kirjaimet olivat käänteisessä järjestyksessä suomalaisiin sanoihin verrattuna. Myöhemmin Juslenius keskittyi suom. ugrilaisiksi nykyisin tunnustettuihin kieliin todeten yhtäläisyyksiä myös tataarikielten kanssa.

Gabriel **Arctopolitanus** (1705-1732) uskoi suomalaisten, eestiläisten ja saamelaisten olevan israelilaisten jälkeläisiä. Samantyyppisiä ajatuksia esittivät Matthias **Hallenius** (1697-1748), Fridericus **Collin** (k. 1816) ja C.G. **Weman**.

Michael **Avellan** (1736-1807) vertasi toisiinsa samalta kuulostavia suomen ja arabian sanoja.

Niils **Idman** (1716-96) todisteli aikoinaan myös suomen ja kreikan yhteyksiä täysin mielikuvituksesta temmattujen etymologioiden avulla. Hänen mukaansa suomalaiset olivat alun perin skyyttalaisia - Leibnizin käsityskantojen mukaisesti. Hän kuitenkin luopui käsityksestä heprealaisista suomalaisten kantaisina.

Leibniziin nojautuen monet tutkijat etsivät suomen- ja saamenkielistä vanhinta kerrostumaa skandinaavisista ja germaanisista kielistä, koska oletettiin, että alue oli alunperin ollut näiden kansojen asuttama ennen ruotsalaisten tuloa. Tätä käsitstä edustivat mm. Erik **Brenzelius** ja Elias **Brenner** (1647-1717). Jälkimmäinen löysi 23 tällaista ruotsista jo käytöstä poistunutta sanaa.

Matthias **Hallenius** (1699-1748) piti Brenneriin nojautuen lähtökohtana suomalaisten skyyttalaista alkuperää ja piti siksi goottilaisia suomalaisista polveutuneina (De Borea Fennica). Nykyinen kielitiede ei hyväksy esimerkkejä skyyttalaisperäisiksi. Ruotsissa tunnetuimmat skyyttalaisteorian puolustajat olivat Arvid **Moller** (1674-1758) ja Johan **Ihre**. Vielä 1818 Rasmus **Raskin** kirjassa tuettiin Leibnizin ajatusta suomalaisista Skandinavian alkuperäiskansana (Korhonen 1986, 25-34).

Tämän ohella Korhosen perusteellisessa katsauksessa keskitytäänkin suomalais-ugrilaisen kielen tutkimuksen historian kuvailuun. Siinä on kuitenkin jäänyt mainitsematta Kristfrid **Gananderin** Mythologia Fennicassa esittämät vertailut mytologisten nimien osalta suomen, heprean ja kreikan välillä koskien mm. Jumala-nimen alkuperää (Ganander 1995, 44-45).

Toinen teos, jossa on mainintoja vastaavanlaisesta suomen kielen varhaistutkimuksesta on **Aulis J. Joen** 'Uralier und Indogermanen (SUST 151, Helsinki 1973).

Ensimmäiseksi Joki mainitsee **Leibnizin**, joka piti suom. (-ugrilaisia) Skandinavian ensimmäisinä asuttajina, arveli suomensukuisten kielten ulottuvan Pohjanmereltä Kaspianmerelle ja piti näitä kieliä alunperin 'skyyttalaisina', jotka olivat sittemmin osin sekoittuneet slaavilaisiin ym. kieliin. Leibniz arveli kaiken perustana olevan muinaisen yhteiskielen, joka ulottui Atlantiata Tyynelle valtamerelle ja jonka jälkeläisiä olivat kielet kuten bretanje, saksa, latina, kreikka, sarmatia, suomi ja arabia. Tämä kantakieli lopulta jakautui koko pohjoisen Euroopan kattavaksi 'jahvelaiseksi (japhetisch > 'kelttiläis-skyyttalaiseksi')' sekä etelässä vallitsevaksi 'aramealaiseksi' kieleksi. (s. 3-4)

Toiseksi Joki mainitsee Daniel **Jusleniuksen** suomen, heprean ja kreikan kielten vertailijana. Kantakielenä oli Jusleniuksen mukaan heprea, kun taas kreikka ja suomi olivat Babelin sekoituksessa syntyneitä 'kardinaalikieliä'. Näin esim. kreikan λαλειω = fi. 'laula' (S. 'singe'). Joki korostaa sitä, että sanakirjassaan (1745) Juslenius oli jo luopunut heprean ja suomen vertailuista. (s.4)

Ruotsalainen Arvid **Moller** arveli (1756) suomen, lapin ja ruotsin olevan alkuperältään 'kitisch, getisch oder skytisch'. Skyyttalaista alkuperää Moller arveli olevan sanat 'mesi', 'nimi', 'orpo' ja 'vesi'.

Johannes **Ihren** mukaan sarmaatit tai hunnit olivat pohjolan ensimmäisiä asukkaita. Heidän jälkiään löytyy yli 300:ssa suomalais-germaanisessa sanavertailussa (mm. 'kota').

Jonas **Hallenberg** esitti 'Ruotsin valtakunnan historiassa' (1769-1783), että alkuperäisasukkaita Skandinaviassa eivät olleet suomalais-lappalaiset vaan germaanit. Yhteydet persian kieleen ilmenivät esim. sanassa fi. *jää* = pers. *jech*, oss. *ich*, *jich*. (s.5-6)

Nils **Idman** (1774) piti suomalaisia kreikkalaisten läheisyydessä joskus asuneina skyytteinä yli viidensadan sanavertailun tukemana - joukossa mm. fi. *työ* = kr. δουη; fi. *uni* = kr. οναρ; fi. *me*, *te* = kr. μευ, τε, lat. *mus*, *tis*.

'Täysin mahdottomina' Joki pitää J.G. **Orteliuksen** unkarin ja heprean välisiä vertailuja kuten unk. *idó* 'Zeit' = kr. ετος tai unk. *szem* 'Auge' = kr. ομμα. Tämän luettelon jälkeen Joki keskittyy nykyiseen jyrkkään suom. ugr. kielten erotteluun indoeur. tai muista kielistä. C. **Gananderia** hän pitää melko kritiikittömänä - huolimatta Idmanin kreikkalais-suomalaisien sanavertailujen täsmentämisestä (Joki 1973, s. 6-7, 9).

Arvioidessaan J.L. von **Parrot**'in perusteluja suomalaiskielin pohjautumisesta keltin kieleen ja mm. 'Samojeden' -sanana syntyä osista toteaa Joki: '...kommt dem Werk keinerlei wissenschaftliche Bedeutung zu'. Samassa yhteydessä Joki tiltaa myös Jacob **Grimm**-in käsityksen suomenkielen vaikutuksesta germaaniin kieliin keltin ohella esim. 'koska *neiti* toki on uralilaista alkuperää' (Joki 1973, 14-15).

(Tässä mielipiteessä jo tiedetään, ettei tiede voi muuhun tulokseen koskaan enää tulla-kaan. Olemme tekemisissä puhtaasti uskon kanssa - tieteen sijasta. Tarkoitin sitä, että läheistyessämme yhä puhtaampaa tiedettä huomaamme yhä selvemmin ja selvemmin, että se jää lopulta uskon varaan. Palaamme myöhemmin 'neitiin' uudelleen.)

Joan näkökulma sisältää implisiitisti ajatuksen: Koska nykyaikana ajattelemme 'oikein' kielen synnystä ja sanojen johtamisesta, ei sanojen sukulaisuudella Parrotin esittämässä muodossa ole merkitystä. Koska hänen menetelmänsä ovat väärät, ei itse asiaa kannata sen enempää tutkia. Teoria tuomitaan siis vääräksi, koska sitä tutkitaan väärällä tavalla, so. lapsi heitetään pois pesuveiden mukana. **Jos** nimittäin sanoille sattuisikin joskus vahingossa löytymään yhteinen alkusynty, niin nykyisin vallitsevan tieteen näkökulman epärehellisyys paljastuisi välittömästi. Jumalaa ei voi olla, koska **tiedämme** lähestyvämme häntä oikealla tavalla... Miksi helvetissä hän ei vastaa? Miksei hän tottele?

Parrotin tieteellinen merkitys tälle päivälle on siinä, että hän on huomionut tiettyjen sanojen yhtäläisyyden eri kielissä. Kenen vastuulla on osoittaa **oikeilla** päättelymenetelmillä, että hänen huomiollaan on merkittävyyttä. Näitä epäortodoksien kokoamia sanastoja ei voida tutkia uuden näkemyksen valossa, koska ne on natsi-Saksan menetelmien - (jos ei nyt aivan poltettu) - tai neuvostovallan ajan tavoin kätkeyty tuhannen lukon ja seitsemän oven taakse niin, että vain kielen kuninkailla on mahdollisuus perehtyä noihin kerettiläisiin synninpesiin. Etteivät ne vahingoittaisi ihmisen ajattelua.

Tämä mielipiteeni ei estä minua kuitenkaan hyödyntämästä Joen itsensä kokoon keräämiä sanaperheitä - silloin kun katson tarpeelliseksi. Koetan vain olla välittämättä siitä, kun hän sanoo, milloin jotkut sanat eivät voi (~'saa') kuulua yhteen.

Suomalaisesta kylähullu-kielitieteestä tulee yleensä ensimmäisenä mieleen **Sigurd Wettenhovi-Aspa**, joka johti valtavan määrän paikannimistöä yms. sanastoa - jania, intiaa ja egyptiä myöten - suomalaisesta muinaiskielestä tukeutuen jossain määrin lukuisiin 1800-1900 -lukujen eurooppalaisiin professoritason tutkimuksiin. Hänen mielestään shamaania merkitsevä - alunperin sanskritin sanana pidetty *samma ne* muodostuu suomen sanoista 'sam' (tarkoittaa salaista voimaa) sekä houkuttelua ja vannomista tarkoittavasta (maanitus -sanan) muodosta 'maanija'.

Wettenhovi-Aspan (1936, 7-30) esittämä kielentutkijoiden *favourite* -lista on seuraava:

Erikus Gyllenhjärta-Kajanus (teologi): Vertailu suomen ja heprean kielten välillä 1696

Nils Idman (teol. toht.): 1774 esitti suomen olevan lähempänä vanhaa kreikkaa kuin hepreaa

Keisarinna **Katarina II** puhui aikoinaan kaikkien kielten yhteisestä alkuperästä

Prinssi **Louis Lucien Bonaparte** - (W-A:n mielestä aikansa suurimpia kielineroja) - vertasi baskin ja suomen kieltä toisiinsa

Julius von Klaprot puhui 'noin 5000 v. sitten saksalaistuneista suomalaisista'

Prof. **Gustav Kossina** (1909-11) 'osoitti' supmalaisten asuttaneen muinoin nykyistä Saksan aluetta. 'Vielä Tacituksen aikaan pitivät germaanit 'Tuiskoa' yhtenä esisistään'. Hänestä on tullut nimi *tysk* (saksalainen).

Antropologi **Isac Taylor** (Darwinin oppilas) totesi 1889, että arjalaiset olivat vain pieni oksa finno-ugrilaisessa sukupuussa.

Prof. **Jules Martha** osoitti 1912, että etruskien kieli kuului fenno-ugrilaiseen kielikuntaan.

Prof. **Heinrich Winkler** piti japanin kieltä uralilais-altailaisen kieliryhmän jäsenenä.

Wilhelm von Hevesy osoitti, että fenno-ugrilaisia kieliä (Munda, Mundari, Savari jne.) puhuttiin vielä vuosisadan alkupuolella Gangesin ja Himalajan välillä ('Finnisch-Ugrisches aus Indien').

Nikolai Anderson osoitti ('Studien 1879) fenno-ugrialaisten ja indogermaanisten kielten sukulaisuuden.

(**Björn Collinder** kosketteli samaa seikkaa teoksessaan 'Indo-Uralisches Sprachgut' v. 1934.)

Egyptologi **Leo Reinisch** (professorina Wienissä 1868-1903) esitti Afrikan, Aasian ja Euroopan kielten pohjautuvan yhteiseen alkukieleen. (Wettenhovi-Aspa 1936, 7-10).

Lisäksi hän mainitsee eri yhteyksissä hengenheimolaisuutta mm. C.A. **Gottlundin** ja Elias **Lönnotin**.

W-A:n ongelma oli se, ettei hänellä ollut varsinaisesti mitään muuta teoriaa lähtökohtanaan kuin luja usko suomenkielen asemaan muiden kielten emäkielenä sekä sanojen yhdistäminen toisiinsa kielellisten assosiaatioiden avulla. Päättelyketjut jäivät täten useimmissa kohdin hyvin avonaisiksi ja siitä syystä epäluotettaviksi.

Toinen syy varmasti oli se, että hän harrasti tutkimustyötään virallisten instituutioiden ulkopuolella, mikä sinänsä on anteeksiantamatonta. Siitä huolimatta historia on täynnä epäortodoksia yksityisajattelijoita, joiden oivallukset ovat muuttaneet maailmaa vähintään yhtä paljon kuin viralliset instituutiot - niin uskonnon, filosofian, arkeologian, musiikin kuin kielitieteenkin alueilla.

Entäpä jos W-A:n menetelmä onkin kirjallinen esimerkki siitä, kuinka kuulonvaraisen kulttuurin sisällä elävät ihmiset ovat käyttäneet kieltä? Kuulonvaraisessa kulttuurissa ei ole kielitieteellisessä mielessä sanojen etymologiaa eikä historiaa. On vain uusi sana ja sen herättämät oman kulttuuritaustan antamat assosiaatiot, jotka ratkaisevat sen kuinka sana hahmotetaan ja millainen merkitysvivahde sille annetaan, so. kuinka uusi sana 'väärinymmärretään'.

Mielenkiintoisen katsauksen epäortodoksiseen suomenkielen etymologisen tutkimuksen historiaan on kirjoittanut Wettenhovi-Aspan henkinen oppilas asemapäällikkö **Elias Lönnqvist** (1875-1949), jota ei mainita sanallakaan missään alan kirjallisuudessa - lukuunottamatta Halén - Tukkinen kirjaa Sigurd Wettenhovi-Aspan elämästä (Halén - Tukkinen 1984). On totta, että hänen kirjasensa Suomenkieli kaikkien kulttuurikielten avaimena (Tekijän kustantama, 1931, 3.p. Helsinki 1935) on vain vajaat 80 sivua, mutta siinä on mainittu melkoinen joukko toisinajattelijoita:

Eric Justander (joka 1600-luvun loppupuolella esitteli suomenkielen emäsanojen ilmenemistä ruotsinkielessä),

Enevald Svennonius (joka näki runsaasti yhteyksiä heprean, kreikan ja suomen välillä kirjassaan 'Järjen vangitsemisesta' 1662),

Eric Cajanus (Linguarum hebraeae et fennicae convenientia 1697),

Daniel Juslenius (kielitieteen professoriksi 1712: suomi-babyloni-tatari-slavooni),

Elias Brenner (~ 1716: suomi > ruotsi)

Mathias Hallenius (De Borea Fennica 1732: Goottilaiset polveutuvat suomalaisista so. - Lönnrotin tapaan - skyyttalaisista.)

pastori Bartholdus **Vhaelin** (Suomen kielioppi 1733, jossa vertailuja hepreaan),

Michael Avellan (väitöskirja 1757: arabian ja suomen vertailuja)

Fredrik Collin (De Origine Fennorum 1764-66: heprea-suomi -kytkennät),

J. Fabritius (väitöskirja 1766: ruotsi syntynyt suomesta),

Garl Gustaf Weman (1767 väitöskirja suomen ja heprean yhtäläisyyksistä),

Nils Idman (1774 teos suomen ja kreikan yhtäläisyyksistä hepreaan verrattuna)

H.G. Porthan (väitöskirja 1795: ruotsalaiseen lhreen nojautuen esittää, että muinoin koko Skandinaviassa asui suomalaisia heimoja. Tämä näkyy mm. saamelaisten paikannimien levinneisyydessä)

Ghristian Eric Lennquist (samoilta ajoilta Porthanin oppilaana väitös 'Muinais-suomalaisten taikauskoisuudesta'; vertailuja itämaisten kielten kanssa),

E. Lönnrot (1847: 'Voisipa vielä tapahtua, että suomenkieli ulkomailla eräänä kauniina päivänä saavuttaisi sen korkean aseman, joka sanskritin kielellä nykyään on lingvisteillä.'),

M.A. Castren, Aasian tutkimusmatkailija ja kielitieteilijä 1800-luvun puolivälissä,

Isaac Taylor ('The Origin of the Aryans 1889): 'Arjalaiset ovat suom. ugrilaisten haara.' ja hänen oppilaansa

K.E. Wolff, jonka mukaan suomalaisia on muinoin asunut alpeilla ja Pohjois-Italiassa.

Tähän yhteyteen on lisättävä Lönqvistin mainitsemien lisäksi tunnettu Lapin tutkimusmatkailija **J. A. Friis**, joka määritteli Sampo-myllyn tamburiiniksi, so shamaanirummuksi jossa oli 'kirjokansi'.

Friisin mukaan Ilmarisen takoma Sampo muodostui:

'Joutsenen kynän nenästä'	= kuvien maalaus
'Maholehmän maitosesta'	= rummun kalvonahka
'Ohran pienestä jyvästä'	= rummun soikea muoto
'Kesä-uuhun untuvasta'	= siitä tehdyllä langalla ommeltu

1900-luku (Lönqvistin mukaan):

prof. Gustaf **Kossina** (1900 - I. 'Der Ursprung der Urfinnen und Urindogermanen') (Suomi on hyvin lähellä alkuindogermaania kieltä... Sen tieltä Skandinavian alkupe- räiskulttuuri levisi Itä-Siperiaan, ehkä aina Japaniin saakka.)

E.R. **Lanin**: Eräs suomalaisten haara rakensi Babylonin, prof. Gudmund **Schütte** ('Vore Oldfäder Gotthiod': Suomalaisia kuningasvaltoja on ollut Saksassa),

tri Arthur **Gleye** (tulkitse erästä kreettalaista kiekkokirjoitusta suomen ja viron avulla kirjassaan Kretische Studien I. Die westfinnische Inschrift auf dem Diskus von Phaestos. Tomsk 1912),

E.N. **Setälä** ('Jos indoeurooppalaisilla ja uralilaisilla kielillä on yhteinen kantakieli, olisivat siitä peräisin ehkä sanat kuten 'komi' (=syrjääni, so. 'ihminen'); wog. 'khum' = ihminen

Louis Lucienne **Bonaparte** (vertailuja suomen ja baskin kielten välillä), prof. Le **Plongeon** (vertailuja heprean, kreikan ja mayakielen chipanesien murteen välillä)

kirjailija August **Strindberg** (hepreankieltä juurikielenä pitävä); 'Kaikkia kieliä löydetään kaikista kielistä'. Kirjassa 'Världspråkens rötter': 'Suomenkielen ilmeneminen siellä (Keski-Amerikassa) on huvittavaa',.

V. **Rydberg** (Undersökningar i germansk mytologi)

Leo (Heinrich?) **Reinisch** (1832-1919): (Einheitlicher Ursprung aller Sprachen der alten Welt)

Alfredo **Trombetti** (L'unità d'origine del linguaggio'. Bologna 1905) (Lönqvist 1935, 7-34)

Strindbergin tavoin Reinisch ja Trombetti olivat nostraattisen kielentutkimuksen edeltäjiä vuosisadallamme. Trombetti huomautti kriittisesti jo 1905, että yksimielisyys vallitsee indoeurooppalaisten kielten yhteisistä juurista, mutta yhtäläillä ollaan yksimielisiä siitä, ettei näitä yhteisiä juuria ole indoeurooppalaisten ja suom. ugrilaisten kielten välillä. (Ruhlen 1994, 42).

Lönqvistin kirjasta antaa (edellä mainittuja tietoja osin täydentävä) Halén-Tukkisen kirja arvion: 'Tämä täydellisessä epätieteellisyydessään rattoisa kirja...' (Halén - Tukkinen 1984, 318). Oli miten oli, osoittaa Lönqvistin ajatusratoja se, että hän kiinnitti huomiota intian, kreikan ja latinan deva(s) / Deus / Dios -sanojen yhteyteen pohjolan Tiwas -jumalan ja suomen taivas -sanojen kanssa. Tämä on ensimmäisiä klassisia esimerkkejä, joita nostraatikot tänä päivänä antavat kuvatessaan tutkimustuloksiaan (> John Lawler).

Pentti Pajunen esitti kahdeksanosaisessa kirjoitussarjassaan 1960-luvun alussa vertailuja Kalevalan ja eurooppalaisen paikan- ja henkilönimistön välillä. Niissä hän sijoitti Kalevalan Pohjolan Konstantinopoliin kuvailtuaan sitä ennen tarkasti Euroopan läpi kul-

Sanojen tutkimisesta

keneen jokireitin Baltian (Itä-Preussin) 'Samlandin' kautta Niemen- ja Dnepr-jokia (=Tuonelan joki) pitkin Kalevalassa esiintyvien luonnonkuvausten ja nimistön perusteella. Dneprin suulla olevasta saaresta onkin löydetty ikivanha ruotsalainen riimukivi. Joki itse oli tietysti täynnä 'sampi'-kaloja, isoa haukea suurempia.

Muita 70-80-luvun kuoliaaksi vaiettuja harrastajatutkijoita löytyy niin egyptin kuin japanin kielenkin vertailun alueelta.

Esa Anttonen ansaitsee erikoismaininnan Etelä-Amerikan kechuakielen ja kalevalaisen kielemme vertailussa. Entinen liikennelentäjä teki ensimmäisen matkansa Peruun 1971 ja päätyi myöhemmin vertaamaan suomeen - ei pelkästään kechuaa vaan myös dravidakieliä. Hänen mukaansa kechuan *jumai* = 'siittää', *juma* = miehen siemen ja *jumaq* = 'siittäjä', 'luoja' so. täsmälleen samamerkityksinen sana kuin mitä se on ollut vanhempina aikoina suomalaisten käytössä (Anttonen 10.03.1985). On merkillepantavaa, että vielä vuosisatamme alkupuolella Harva (1915) ja Krohn (1914) mainitsivat teoksissaan saamelaisten ja suomalaisten yhteisen kantaisän *Jumin*, mutta Siikalan (1992) ja Pentikäisen (1995) teoksissa tästä ei puhuta enää sanaakaan.

Edesmenneiltä hepreantutkijoilta ei jäänyt huomaamatta (ks. Ganander 1995, 45: *Jom* = 'päivä' ja *El* = 'jumala'; kr. *omoloios ksenos* = Jupiterin epiteetti), että muinaisten suomalaisten kunnioittaman Päivän heprealainen vastine on *jom* (*jom gimel* = tiistai; *qiJum* = olo; *iJum* = uhkaus). Kysymyksessä on kuitenkin epäilemättä hyvin korkean abstraktisuuden tason sanavartalo, kuten esimerkit osoittavat. Komeilla *omel* = paholainen ja *Joma* ('*jomalen*', '*jomalis*') = noita (Wichmann 1916, 17-29). Tämä merkitys ei ole sopinut etymologiasanakirjojen esimerkiksi sen enempiä kuin saamelaisten Jumikaan tai unkarin *gumó* 'juurimukula' ja *gyümölcs* 'hedelmä'. Toisaalta SKES ei pidä 'jumia' eikä 'jumalaa' edes arjalaisena lainana.

Ei liene yhteensattuma, että Jumon kakseus-parillisuus ja 'päivä' -dimensiot ulottuvat myös toisen suurmogulin epiteetteihin:

Kaljuste (Latvia-Liettua-Puola etc., 1996):

dvīņi = kaksoiset = lit. *dvyniai*, E: *twins* (>? E. *duo* - < R. *tvā*, S. *zwei*)

> lit. *duona* = leipä (>? E. *dew* = kaste)

divi = kaksi (lit. *du*, pol., russ. *dva*) > latv. *devīņi*, lit. *devyni* = yhdeksän

>? E. *divide* = jakaa; *division* = jakaminen, jako; *divination* = ennustaminen

>? E. *dive* = sukeltaa; syöksyä; tunkea kätensä jhkn; kaivella; tunkea

>? E. *divers* = erilaiset; *divest* = riisua; ottaa; *divide* = vedenjakaja; kuilu

diena = (lit. *diena*) päivä (>? *day*, *dia*, *Tag* etc.)

Dievs = (lit. *Dievas*) Jumala >? E. *divine* = jumalallinen; ennustaa

dziesma = laulu; *dzimt* = syntyä (lit. *gimti*) >? F., saam. **jum-*; synti; E. *gemini* etc.

tēvs = 'isä' (lit. *tēvas*; *tēvai* = vanhemmat)

Viimeisiä esille tulleita yksityistutkijoita on **H.P.A. Hakola**, joka aloitti dravida- ja ketchua-kielten vertailun suom.-ugrilaisiin kieliin yhdessä Esa Anttosen kanssa. Hänen laajin teoksensa *Duraljan vocabulary* (1997) käsittelee em. kielen suhdetta nostraattiseen perussanastoon. Olen siteerannut häntä useiden sanueiden selvittelyssä, vaikka olen vielä jättänyt pois enimmäkseen viittaukset ketchuakieleen, koska en käsittele uuden mantereiden aluetta myöskään tutkimukseni musiikillisessa osassa.

Ior Bock on viime vuosien suurimman kylähullun maineessa. Hän suoritti jopa kivaus- ja kielitieteellisiä tutkimuksia 90-luvun alussa kalevalaista aarteistoa etsiessään. Ajatus perustui perheen sisällä sukupolvesta toiseen siirtyneeseen saagaan, joka pohjautui yksittäisten kirjainten sisältämään ikivanhaan informaatioon kalevalaisesta nimistöstä (Ior Bock 1996). Sampo oli Bockin saagan mukaan 'yhteinen puu', *tillsammansvarande påle* (s.25). Tois- taiseksi Sampo sijaitsee tavoittamattomissa vuoren sisässä seitsemän lukon takana.

IB) Uuden etsimistavan löytämisen ongelmia

Kuinka kyetä astumaan perinteisen ahtaan tieteellisen näkemyksen yli ja löytää samuutta siellä, missä tähän asti on erojen osoittamista pidetty puhtasoppisempina tieteen tekemisenä? Miten katsoa uralilaisen kantakielen taakse esim. 'imeä' -sanan kohdalla ja uskaltaa yhdistää se myös emoon, imettäjään, so. äiti-sanueisiin muissa kielikunnissa? (Ks. 'Kantasanat ja alkukuvien maailma')

Emmekö uskalla nähdä sen läpi, että protosanat sisältävät kokonaistapahtuman, jonka osia voidaan kuvata protosanan variaatioilla? Protosana on kuin kuva prosessista. Emä ja imeminen kuuluvat yhteen, ne ovat sama kuva kahdesta eri näkökulmasta katsottuna. Miksi niiden taustoja etsitään erikseen ikään kuin niitä ei olisi toisilleen olemassa? Se, että jossain muussa kielikunnassa näitä ei ole yhdistetty samalla sanajuurella kertoo vain sen, että asiaa katsotaan jostain toisesta dimensioista. Kielten rikkaus onkin siinä, että samoja asioita katsotaan useista eri näkökulmista, eri seikkoja korostaen, jolloin kahden kielen sanoilla ei näytä olevan välttämättä mitään yhteyttä keskenään ulkoasultaan eikä merkitykseltään.

Viime vuosikymmenien globaalista vertailevaa kielen tutkimusta edustavat käsitteet 'Mother tongue' ja **nostraattinen** kielen tutkimus. Puuttumatta tähän alueeseen tarkemmin mainitsen vain alan muutamia nimiä: V.M. Illič-Svityč (nostraatikko 1967, 1971), A. B. Dolgopol'skij, V. Shevoroschkin (1989 >), Allan Bomhard ('Mother tongue' -suuntaus 1991>), Merritt Ruhlen (1988), Joseph H. Greenberg (Amerikan intiaanikielten ryhmittäminen kolmeen kolmeen kieliperheeseen: 'Language in the Americas' 1987), O.J. von Sadvoszky (Penutian-intiaanien ja obinugr. kielten vertailua jne. Termin 'nostraattinen' esitti Holger Pedersen jo v. 1903 - kylläkin hieman eri sisältöisenä (Joki 1973, 354). Hajamainintana haluaisin vielä muistuttaa venäläisestä edeltäjästä N.J. Marr'ista (1864-1934), jonka mukaan (kuten *monogeneettisen* teorian kannattajat kuten esim. Trombetti) kaikki kielet ovat kehittyneet yhdestä peruskielestä, jonka vanhinta käyttöä edusti rituaalien sanasto. 'Äänneyhtymät *sal, ber, jon* ja *roš* olivat ne äännteelliset peruselementit, joista kaikki maailman kielet myöhemmin hahmottuivat vuorovaikutusprosessin kautta. Niinpä ihmissuvun alkukieli voitaisiin vieläpä nytkin havaita kielellisten ilmiöiden moninaisuuden läpi' (Ivić 1966, 106-7).

Suomalaisista viime aikoina ovat erityisesti olleet esillä **Kalevi Wiik**, jonka teorioita Euroopan ugrilaisasutuksesta ei ole pureksimatta nieltä. Wiikin lähtökohtana ovat arkeologien (mm. Paul Dolukhanov ja Milton Nunez) todistukset siitä, että jääkauden jälkeinen asutus Euroopassa Itämeren tuntumassa puhui uralilaisista kielistä. ('The periglacial zone is roughly equal to the Baltic Sea basin') (Wiik 1995, 75).

Wiikin näkökulmaa on tukenut mm. virolainen **Ago Künnap**, joka pitää mahdollisena, 'että uralilais-indoeurooppalaiset kielikontaktit toimivat jo kymmeniä tuhansia vuosia sitten eli silloin, kun ne kielet eivät ehkä olleetkaan vielä varsinaisia uralilaisia ja indoeurooppalaisia kieliä' (Künnap 1998, 41-42). Tätä kosketuspintaa olen etsimässä.

Uudenlaisia näkemyksiä ovat - nähtävästi turhaan - yrittäneet myös tarjota mm. Jan-Ola Östman & Jarno Raukko, joiden lähtökohtana on ollut arvioida ruotsin ja suomen väliset sukulaisuusilmiöt yhtä painaviksi kuin suomen ja mordvan väliset yhtäläisyydet konsanaan (Ks. esim. 'The 'pragmareal' challenge to genetic language tree models', 1995).

Omaa alkukuviiin perustuvaa menetelmääni voisi verrata perinteiseen etymologiaan sävelasteikkojen vertailuna. Jos ennen on käytetty diatonista asteikkoa tai jopa 3-5 -sävelikköjä, käytän omassa työssäni 12-säveljärjestelmää, joka pakostakin joutuu hylkäämään suppeampia asteikkoja koskevat musiikin teoriat. Näillä tarkoitan sanojen muuntelua koskevien johtamissääntöjen rajallisuutta ja merkitystä verrattuna alkukuvien 'hengen' tulkitsemiseen ja siten puuttuvien kielellisten aukkojen tilkitsemiseen. Alkukuvien puuttuvien osien sijoittaminen paikoilleen väistämättä rikkoo ahtaita muuntelusääntöjä eikä voi keskittyä jokaisen osatekijän 'oikeaoppiseen' yhteenkuuluvuuteen palapelissä. Katson, sopiiko uusi osa tyhjään paikkaan, mutta en ala mittaamaan kaarevia kulumia millimetrin kymmenesosamitalalla etukäteen. Osa joko sopii aukkoon tai ei sovi. Sen ratkaisee **kuvan täydentyminen** - ei se, onko paperin paksuus oikea. Jos kuva täydentyy oikein, niin silloin osan muoto on myös oikea - itsestäänselvytenä.

Jos kuvassa on luontomaisema, niin perinteinen etymologia tutkii esim. voiko se siirtyä 'puusta puuhun' ilman väliin jääviä aukkoja. Tällä tavalla sille paljastuu vain puun osuus maisemasta. Jos se tutkii jotain muuta osatekijää, se ei voi ymmärtää, että viimeainittu on samassa kuvassa 'puiden' kanssa eikä näin ollen pääse käsiksi kuvan kokonaisuuteen, johon kuuluu myös ajassa tapahtuva muuttuminen, ruohon ja puun ymmärtäminen kasvikkunnan osiksi ja se, että koko tätä maisemaa hallitsee itse elämä, jonka tehtävänä on **lajin elossapysyminen ja lajin jatkaminen**. Ilman tätä näkökulmaa kuva on nykyajan huipputekniikan tulos - valokuva joka ei kykene itsenäiseen elämään eikä voi lisääntyä itsenäisesti.

Olen itse pitänyt tärkeänä, että näkemäni alkukuvat **sykkivät**. Syke on elämän merkki. Luuranko ei elä eikä lisääny. Sanat ovat elämän ja synnyttämisen peilikuva sanojen 'saivomaailmassa'. Ne vaativat saman ymmärtämisen kuin elämä itse, joka syntyy vain kahden - lähes samanlaisen - yhdistymisestä. Ja liittoutumia on kahdenlaisia: joko kaksi samannäköistä sanaa sisältää eri merkitykset, jolloin liittoutuminen kuuluu aikaan ja ajalliseen perättäisyyteen samassa tilassa, paikassa. Ne mahtuvat samaan tilaan vain perätysten. Tai sitten kahdella erinäköisellä sanalla on sama tarkoite, sama merkityssisältö. Silloin ne liittyvät yhteen siten, että voivat esiintyä samanaikaisesti. Tällöin niiden on sijaittava hieman eri paikoissa. Jotta molemmat vaihtoehdot toteutuisivat yhtä aikaa, on tällaisten alkusanojen mentävä naimisiin ja tultava 'yhdyssanoiksi', jotka aloittavat oman itsenäisen elämän kodistaan irtautuneina.

Ei vanha kielitiede ole tehnyt työtä turhaan. Se on kerännyt palapelin osaset ja lajitellut ne niin että 'kuuset' ovat omassa pinossaan, 'koivut' toisessa ja 'ruohikko' sekä 'järvi' omissa paikoissaan. Tämä alkulajittelu helpottaa palapelin kokoamista merkittävästi, koska jäljelle jää vain kuusikon ja koivikon yhteisen raja-alueen löytäminen ja tuon 'sumean' kuusikko-koivikko-alueen sijoittaminen paikalleen. Kaiken takana on kuitenkin oltava usko, että nämä kerätyt pinot kuuluvat yhteen ja samaan palapeliin, jolla on yhteinen 'alkujuuri', pelin luoja, jonka orna taustahistoria ei meitä nyt kiinnosta, sillä hänet itsensä on luotu täsmälleen samalla tavoin - osasista jotka taas jokin muu on kyennyt näkemään yhtenä elävänä kokonaisuutena.

Palapelit muuttuvat eläviksi siten, että me itse käyttäydymme ikään kuin se olisi elävä, kohtelemme sitä elävänä ja tunnemme sen sukulaiseksemme. Ellei se herää siitä -

meidän uskostamme - henkiin, se ei ansaitse olla elävien kirjoissa. Se alkaa kiertää kehää niin kuin kissa kuumaa puuroa, koska sen pelko kohdata uusi on suurempi kuin sen kokeilunhalu. Siksi kielitieteen tehtäväksi on jäänyt pikemminkin virheiden osoittaminen kuin löytöretkien teko uusien näkemysten alueelle. Se on jäämässä sivustakatsojaksi, joka voi vain tavanomaisen arvostelevan asenteensa lisäksi odottaa uutta vapahtajaa. Osallistumaton kielitiede voi rakastaa vain jumalia, koska he ovat auktoriteetteja.

Kielitieteen paikka kuuluu elämän pelikentälle - ei katsomoon. Katsomossa ei voi tehdä virheitä - eikä joudu myöskään haukutuksi. Katsomossa voi vain osoittaa muiden tekemiä virheitä ja toisaalta palvoa sankareita - joita on näkyvillä yllättävän harvoin jumalan kaipauksen voimaan verrattuna. Jos se kokee itsensä liian vanhaksi, on sen ainakin osattava siittää sellainen jälkipolvi, joka uskaltaa hypätä elämän pyörään.

Ki Mantle Hood siteeraa eräässä esitelmässään - kolmannen käden kautta - Gary Zukovia: *'May the universe in some strange sense be "brought into being" by the participation of those who participate? ... The vital act is the act of participation. "Participator" is the incontrovertible, new concept given by quantum mechanics. It strikes down the term "observer" of classical theory, the man who stands safely behind the thick glass wall and watches what goes on without taking part. It cannot be done... The concept of scientific objectivity rests upon the assumption of an external world which is "out there" as opposed to an "I" which is "in here"... The problem that went unnoticed for three centuries is that a person who carries such an attitude certainly is prejudiced. His prejudice is to be "objective", that is, to be without a preformed opinion. In fact it is impossible to be without an opinion. An opinion is a point of view. The point of view that we can be without a point of view is a point of view'* (Zukov 1986, 54-6 > Hood 1990, 273).

Mikä on meidän ennakkoasenteemme? Kun ajattelemme, että Jumala-sana ei voi pohjautua kaksoistähkään, sokeisiin kaksosiin, hedelmään eikä nalkkiin jäämiseen, emme enää ole sivustakatsojia. Olemme osanottajia prosessissa, joka vaikuttaa suhteeseemme tutkittavan kielen puhujiin - halusimmepa sitä tai emme. Historia osoittaa, että 'objektiivisen' tutkimustyömme tuloksena on raunioituneita kulttuureja, hätää ja riistoa. Emme ole sen prosessin ulkopuolella. Kun pidämme selviönä ajatusta useiden kielikuntien neitseellisestä synnystä ja - tärkeimmiltä osin - hermeettisestä erakonelämästä, olemme uskonvaraisin perustein rakentamassa yleistä suhtautumista toisiin kansoihin. Edes kielentutkija ei voi koskaan olla objektiivinen, koska hänellä - niin kuin musiikintutkijallakin - on pohjalla jokin uskonvarainen peruskäsitys, jota ei voida tieteellisesti todistaa. Kun uskomme, että venäjän *sledy* 'jäljet' ei voi olla tekemisissä suomen 'ladun' kanssa (vaikka väliin laitettaisiinkin saks. 'leiten' ja engl. 'lead'), niin elämme aktiivisesti tätä maailmaa ikään kuin tuota esitettyä yhteyttä ei olisi - vaikka tiedossa on esim. *häänteen läsnä- tai poissaolo itäm.suomalaisten sanojen aluissa. Kun tällaisia asenteita on tuhansittain, ollaan jo näkyvissä asennetavoissa suhteessa johonkin toiseen kieleen tai kansaan. Näköjään on niin, että maailmankuvan täytyy ensin todella romahtaa kaasaan, ennenkuin ajatuspinttymät osaavat hakeutua uusille urille.

Koltankieli sanoi jäähyväiset elämälle silloin kun vanhemmat näkivät kuinka väärin heidän lapsensa puhuivat äidinkieltään. Se oli viimeinen pisara tuossa traagisessa tapah-
tumasarjassa, jossa tuntemattomalla isällä on ollut sormensa pelissä. Jos lapset puhuvatkin nyt 'isän' kieltä, voimme alkaa jäljityksen. Jäljet johtavat sylttytehtaalalle.

Toistuuko tämä tragiikka kielitieteen alueella? Merkkejä on näkyvissä siitä, että ihmiset menneisyydessä olisivatkin ajatelleet 'väärin', kun ovat assosioineet sanoja sillä tavalla kuin mitä itse olen tässä tutkimuksessani tehnyt; väärin kuulemalla, väärin ymmärtämällä

ja tietoisesti väärin sanomalla. Kuitenkin kaikki nämä menetelmät ovat olleet kansojen käytössä kielen syntyisestä saakka. Niin kuin fyysinen harhautus, naamiovärytys, jälkien peittäminen yms. ovat olleet elämää ylläpitävänä voimana elollisen luonnon osien välisessä kommunikaatiossa.

Umpikujaan ajautuneelle elämälle ei jää muuta mahdollisuutta kuin palata alkuky-symykseen: Entäpä jos kaikki onkin toisin kuin miltä minusta näyttää... Olen tutkimukses-sani kulkenut sitä tietä niin pitkälle, että voin sanoa - ainakin alkupäästä - sen johtavan kaaoksen sijasta toisenlaiseen näkemykseen, joka on vähintään yhtä looginen kuin se, miten olemme arvelleet todellisuuden rakentuvan. Tuon hämyisästi näkemäni maailman rakenne on kuitenkin toisenlainen: se ei ole neitseestä syntynyt. Sillä on sekä äiti että isä. Ja ajankulukseen - Paratiisin iloissa - he pelaavat keskenään korttia - sanoilla. Nuo kortit ovat siitä ihmeellisiä, että ne menevät naimisiin, synnyttävät perillisiä ja nämä sa-nalapset hyöriivät iloisina vanhempiensa jalkojen juuressa...

Olen sitä mieltä, että mikään ei ole liian myöhäistä muutokselle, koska mitään tärkeää ei vielä ole kadotettu. Informaation olemuksen mukaan yhä harvinaisemmaksi käyvän sa-nan voima tehostuu kääntäen verrannollisesti sen pienenemiseen tai harvinaistumi-seen. Mitä harvinaisemmaksi sana menee, sitä enemmän joku pitää siitä kiinni tai koet-taa saada sen hyvään talteen myöhemmille, ymmärtäville sukupolville. Juuri näin ovat kielitieteilijät tehneet tallentaessaan ugrilaista kieliperintöämme, jossa monet sanat ovat avaimia kielijärjestelmämme ymmärtämiseen. Yhtä kunnioitettavasti ovat toimineet ne pikkukansat, jotka jaksoivat - meistä huolimatta - pitää huolta kielestään niin kauan, että jotkut tulivat ja tallensivat sen ennen lopullista tuhoa.

Pieni voi aina piiloutua suurelta, mutta suuren on vaikea mennä pientä piiloon. Sii-tä syystä suuren on oltava voimakkaampi, koska se tältä osin on heikommassa asemas-sa. Tässä mielessä informaatio-universumi on ristiriidassa näkyvän todellisuuden kans-sa. Kun mietin, miksi näin on käynyt, saan eteeni alkukuvan: Varhaisessa vaiheessa ih-miseksi nimeämämme olento 'vaistosi', että pienessä on samalla suuruus ja suuressa pienuus. Kun hän sitten ensi kerran maistoi 'hyvän ja pahan tiedon' sienipuusta, ei ollut muuta mahdollisuutta kahdesta kuin nähdä asia käänteisenä. Alkuihmisen ensimmäi-nen ekstaattinen kokemus oli mielikuvissaan nähdä meidän nykyinen maailmamme pa-ratiisin kaltaisena Eldoradona. Siinä maailmassa 'suuri' olikin todella suurta ja 'pieni' vastaavasti absoluuttisen pientä. Muinainen ihminen näki siis ensin unessa hierarkkisen maailman, meidän nykyisen maailmamme.

Ei se tietysti aivan noin yksinkertaista ole, koska tietyt hierarkiat näyttävät vallitse-van myös eläinten parissa. Ne vain eivät näytä tarkoituksellisesti tuhoavan maapalloa eivätkä lajitovereitaan niin kuin ihmiset. Luonto kasvattaa puita, jotta niitä riittäisi myös tulevaisuudessa, mutta me katkomme niitä saadaksemme omat varastomme täyteen - ti-lapäisesti. Tietämyksemme on ottanut vallan vaistoltamme. Emme usko edes omaan tu-hoomme vaistonvaraisesti - vaan vasta sen jälkeen kun joku muu laskee, että olemme hetken kuluttua tuhon partaalla.

Ja nyt, kun ajoittain jotkut meistä kohtaavat toisen todellisuuden - vaikkapa unessa - ei jälleen ole muuta mahdollisuutta kuin nähdä se käänteisenä. Suuri paljastuu jälleen pieneksi naamionsa riisuttuaan ja pieni kohoaa ennen näkemättömään suuruuteen. Haaveilemme paratiisista, jossa ei enää tunnettu absoluuttisia suuruuksia. Juuri nyt olemme kolkuttelemassa - tässä tietoisuuden tilassa - jälleen tuon (IpN) *ruohtas/ruoktu* - juuri-kodin *ruoktu*-suljettua porttia. Sen takana on Kohtalon vaaka, jossa 'pieni' painaa sitä enemmän mitä pienempi se on (so. mitä harvinaisempi ja siis informaatio-arvoltaan painavampi).

II Näkemyksiä musiikkitermien historian tulkitsemisesta

Joikua, luohia, leu'ddia, luvvtjia ja kieltä käsittelevässä osassa olen saanut lukuisia vihjeitä Kuolan saamelaiselta Ekaterina Korkinalta, kolttasaamelaiselta Jaakko Gauriloffilta sekä eestin ja venäjän kieliä koskevaa tietoutta ja käännösapua Ene Viidangilta, joka itsekkin on tutkinut Kuolan saamelaisten musiikkia. Käytetyt sanakirjat on kaikki mainittu kirjallisuusluettelossa. Tekstin luettavuuden vuoksi en ole erikseen maininnut aina näitä jokaisen vieraan sanan yhteydessä. Tästä ei liene suurta haittaa, koska sanojen kielitteellinen oikeinkirjoitus edellyttäisi yhden ainoan oikean perussanan löytymistä. Mutta saamen kielissä me löydämme vain variaatioita, jotka nekin on kirjoitettu vähintään kahdella tai kolmella eri tavalla.

1) Sanojen muuntuminen oraalisisä kulttuurissa

Ääntämys on joka tapauksessa niin erilaista – osin jopa persoonallista – ettei yleisen kirjakielen puuttuessa tai sen nuoruuden vuoksi kuitenkaan voisi tehdä oikeutta kaikille sanoille. Seurauksena on, että käsittelen Matti Sverloffin ja toisaalta Mosnikoff-Sammallahden koltansaamen sanakirjoja tietolähteinä tasa-arvoisesti – huolimatta siitä, että jälkimmäinen edustaa virallista oikeinkirjoitusta. Syynä on myös sanojen etsimisen vaikeus, koska edellinen on suomesta koltansaameksi ja jälkimmäinen päinvastoin. Toisaalta kirjoitus- tai ääntämyserot voivatkin lopulta toimia välittävinä linkkeinä sanojen etymologian ymmärtämiseksi.

Annan siis satojen kukkien kukkia. Päästäkseni sanojen synnyn lähteille ja saadakseni mesikennoni täyteen en voi puristisesti rajoittua vain yhteen kukkalajiin tai valita vain parhaimman edustaja joka lajista. On maistettava jokaisen kukan siitepölyä, jotta minulla olisi jotain kotiinkuljetettavaa. Onnistuakseni keruussa minun on tunnistettava erilaisuus, se että sama kukka voi esiintyä vaaleanpunaisena yhtä hyvin kuin violetinsinisenä versiona. Vihreästä lehdestä tiedän kesän ja nuoruuden olevan käsillä. Punaisesta lehdestä minun on nähtävä sanat 'syksy' ja 'kypsyminen'.

Sanoihin liitettynä tämä tarkoittaa uskallusta maistella sanoja, joilla näennäisesti kirjaimet ovat vaihtuneet tai eivät oikein ole kohdallaan. Tällaista tapahtuu huomattavassa määrin jo suomenkielen eri murteiden välillä. Naapurikielillä on ollut useita satoja vuosia aikaa käsitellä, sulatella ja muunnella toisista kielistä saatua informaatiota.

On vain löydettävä periaatteet, joiden mukaan sanojen ulkonäkö todennäköisimmin on voinut muuntua. Jos ne ovat luojiensa kuvia, voimme uskoa niitä kohdellun kuin vaatteita; pyhävaate siirtyy vähitellen arkikäyttöön, kunnes se pannaan varastoon odottaman uusia sukupolvia. Joskus vaatteet saavat syntisyyden leiman, joskus ne käyvät liian pieniksi. Ja jotkut vaatteet eivät sovi uusiin ammatteihin. Tilalle ostetaan uudet, mutta vanha rakas nimi pidetään käytössä. Ja niin edelleen. Näillä silmillä yritän katsoa sanojen syntyä ja ymmärtää niiden muuttumisen historiaa.

Sanallisen tutkimusretkeni aikana löysin henkistä tukea eräästä Kaisa Häkkisen artikkelista, jossa hän toteaa: "Jo muinaisen Kreikan filosofit pohdiskelivat kielen syntyä, ja etymologinen tutkimus oli alun perin sanojen analyysia, jonka tavoitteena oli paljastaa maailman eri ilmiöiden alkuperäiset nimeämisperusteet... Äänteellinen motivaatio saattaa ajan mittaan haalistua etenkin silloin, jos merkitys muuttuu. Verbi *puhua* on alkujaan tarkoittanut 'puhaltaa, puh-kua'... Eräät antiikin etymologit pitivät mahdollisena, että **sanoihin kätkeytyisi tyypistetyssä muodossa jonkinlainen laajempi tarkoitetta kuvaileva ilmaus**. Sanat olisivat siis oikeastaan lyhenteitä, sen tapaisia kuin *sosiaaliturvasta* saatu *sotu*..." (Häkkinen 1995, 42).

Tekla Dömötör toteaa: 'The name of life-soul with the Ob-Ugrians is connected - just like with the Hungarians - with the world *lélegzen!* 'to breath' (Dömötör 1989,123). Laulu on siis 'löylyä' ja henkeä (*lif*).

S. Wettenhovi-Aspan (1936) menetelmä saattaakin ehkä olla kirjallinen esimerkki siitä, kuinka kuulonvaraisen kulttuurin sisällä elävät ihmiset ovat käyttäneet kieltä - kylläkin ilman W-A:n kansallista filosofiaa - onneksi. Kuulonvaraisessa kulttuurissa ei ole kielitieteellisessä mielessä sanojen taipumissääntöjen sanelemaa etymologiaa eikä historiaa. On vain uusi sana, sille mahdollisesti löytyvä tyhjä paikka omassa kielessä ja sen herättämät oman kulttuuritaustan antamat assosiaatiot, jotka ratkaisevat sen kuinka sana hahmotetaan ja millainen merkitysvivahde sille annetaan, so. kuinka uusi sana 'väärinymmärretään'.

Muinaisuuden ihminen ei ollut kielitieteilijä. Hän kuuli väärin, assosioi omalla erityisellä tavallaan, tulkitsevä väärin - omasta kielestään käsin - ja käytti väärin tilapäisesti kaukaa tulleita sanoja - hampaattomien ihmisten suusta ja kieleltä lähteneitä. Kuitenkin hän oli utelias; toi matkamuistona retkiltään esineiden ohella sanoja ja tarinoita - niin kuin hän ne oli väärinymmärtänyt. Ja jotkut niistä matkamuistoista jäivät eloon ja alkoivat siementää jälkikasvua uudessa paikassa uusien ihmisten keskellä. Minä haluan kuulla sanat avoimesti noiden menneisyyden ihmisten tavoin, ilman historiaa, ilman kielioppia, pelkästään pohjaten suhteeni sanaan sen minussa synnyttämien subjektiivisten assosiaatioiden pohjalta. Näin lienee sanojen siirtyminen kielestä toiseen tapahtunut kuulonvaraisissa kulttuureissa.

2) Yhteinen alkusynty vai erilliset neitseestä syntymiset?

Sanojen takana oleva maailma on alkanut kiinnostaa jännitysromaanin tavoin enemmän kuin itse sanojen virallinen oikeaoppinen etymologia. Ehkä olen vain oppinut 'väärinymmärtämään oikein'. Musiikin alalla tällainen harrastelijamaisuus oli pakko hyväksyä viimeistään Beatlesien jälkeen 60- ja 70 -luvulla. Kukaan ei voi kieltää toista tulemasta omalle reviiirilleen henkisen elämän alueella. Huippu-urheilun tulokset voivat syntyä vain maaperästä, jossa mahdollisimman moni amatööri on asiasta kiinnostunut. Kommunikaatioteorioiden ja sumean logiikan aikakaudella erilaisten näkökulmien pitäisi olla tervetullut ja ahdistusta huojentava rikkaus. Ikuisia auktoriteetteja on musiikista enää turha etsiä. Useat erilaiset mutta vahvat suuntaukset koetaan toisiaan täydentävänä rikkautena, ei vaarana.

Kansallisen itsetunnon vahvistamistarve on johtanut tutkimukseen, joka osoittaisi millä tavalla suomalais-ugrilaiset kielet eroavat muista kielikunnista. Tämä on kuitenkin vain toinen puoli asiasta. Yhtä oikeutettua on pohtia sitä mikä yhdistää eri kieliä ja kielikuntia. Musiikkiin projisoituna tämä tarkoittaisi suunnilleen samaa, kuin että pohtisimme kuinka soittaa eri lailla kuin toiset ja olla kiinnittämättä huomiota siihen, kulkeeko sanoma, viesti yleensä ottaen enää perille lainkaan. Ongelma on jo olemassa konkreetisesti nykymusiikin alueella.

Tämä ei ole suomalaisen ajattelun kriisi, vaan tämä on länsimaisen ajattelun kriisi. Olemme valinneet uskonvaraisesti tien, jossa sanojen mahdollinen sukulaisuus on todistettava, jotta sukulaisuus olisi yleisesti hyväksyttävää (Esim. Häkkinen 1990, 1996 sekä Kulonen 1996). Millaiseen kielitieteeseen johtaisi ajatus, jonka mukaan eri kielikuntienkin sanat ovat perimmiltään toistensa sukulaisia, ellei toisin osoiteta?

Kielitieteessä muutosta tähän suuntaan ennakoivat vanhaan mantereeseen (osin Afrikkaan ja Japaniin) keskittyvä 'nostraattinen' sekä globaalisesti kattava 'Mother Tongue' -

tutkimussuunta, jotka lähtivät liikkeelle kolmisenkymmentä vuotta sitten hyvin laaja-alaisista kieltenvälisistä sukulaisuussuhteista.

Eri-laisuuden osoittaminen on johtanut kieliopillisten kysymysten nostamiseen sanojen etymologisen vertailun edelle kieliperheiden eristämässä toisistaan. Osittain uskonvorausaisesti on myös hyväksytty käsitys, että yhteisten sanojen esiintyminen osoittaa aina lainaa indoeurooppalaisista kielistä suomalais-ugrilaisiin päin, vaikka nostraattisen protokielen tasolla koko kysymystä on lähes mahdoton edes esittää. Kyseisellä tasolla ei ole enää mielekästä ajatella kansallisesta näkökulmasta.

Meidän on aika ryhtyä vähitellen tutkimaan myös niitä yhtäläisyyksiä, joita ilmenee suomalais-ugrilaisen ja indoeurooppalaisen kielikunnan välillä sulkematta pois laajempia mahdollisia yhteyksiä ainakin Euroopan ja koko Aasian alueella. Viimeistään Jyväskylän fennougri-kielikongressissa 1995 kävi laajallekin yleisölle selväksi, että ainakin geneettinen korttipakka on sekoitettu kokonaan uudestaan. Saamelaisilla geneettinen erillaisuus on säilynyt, mutta suomalaisia ei erota oikeastaan mikään keskieuropalaisista. Tämä merkitsee kielitieteen alueella myös ainakin osittaista uudelleenarviointia.

Wiik toteaa: 'Unohtakaa koko juttu Volgan mutkasta.' Uralilaista kantakieltä on hänen mukaansa puhuttu laajalla vyöhykkeellä Pohjois-Euroopassa 7-9000 vuotta sitten. Todisteina Wiik esittää germaanisten kielten ensi tavulle sijoittuvan sanapainon, latinan b-d-g -kirjainten kovettumisen p-t-k -kirjaimiksi sekä sanojen (esim. *žeme*) etymologiat (Linstedt 1997,30 sekä Wiik mm. 1997, 14-16, 1997b, 75-98).

Emme enää tiedä, kenen geeneistä olemme tulleet. Matkan varrella kylläkin olemme omaksuneet ja kehittäneet suomenkielen. Vaikka vanhimmat kirjalliset todistukset kielistä ovat vain noin 6000 vuoden ikäisiä, on vanhimmalle Itä-Euroopasta löydetyille huilulle arvioitu ikää kymmeniä tuhansia vuosia. Epäilemättä tuolloin on myöskin puhuttu - osittain samoilla sanoilla mitkä jossain muodossa nytkin ovat käytössä - mahdollisesti juuri suomalais-ugrilaisien säilyttäminä.

Ainakin viimeinen jääkausi on pumpannut heimoja kulkemaan etelä-pohjoissuunnassa muuttolintujen tavoin. Olihan M.A. Castrén sitä mieltä, että ugrilaiset esi-isämme pakenivat (vedenpaisumusta?) Sajarin vuoristoon saakka (Häkkinen 1996, 67). Tätä ei nykyisin pidetä uskottavana. Uskomme kyllä jääkauden olemassaoloon. Missä ugrilaiset silloin olivat, vai oliko heitä vielä? Olemmeko me niitä samoja, vai olemmeko lainanneet heiltä vain kielen? On yleisesti tunnettua, että kielikuntamme on ollut kosketuksissa varhaishistoriassa turkkilais-tataarilaisiin kieliin. Musiikin alueella tätä ei ole uskallettu osoittaa pelossa leimautua vuosisatamme alkupuolen saksalaisen komparatiivisen etnomusikologian edustajaksi.

Sama pumppaaminen on tavalla tai toisella tapahtunut myös Euroopan alueella. Jotkut saamelaiset asiasta kiinnostuneet ovat ihmetelleet Ranskan luolamaalausten ja Skandinaavian (saamelaisten?) kalliopiirrosten välisiä huomattavia yhtäläisyyksiä. En tiedä yhtäkään vertailevaa tutkimusta asiasta. Myytit kulkevat vain huhupuheina. Vasta nyt on kallio- ja luolamaalauksia alettu tutkia shamanistisesta näkökulmasta (mm. Tieteen kuvalehti 1/1998).

Saamelainen Johan Högman antoi kirjoittajalle 80-luvulla vakuuttavan esimerkin suomenkielen perussanaston syvästä yhteydestä muuhun Eurooppaan todetessaan, että 'nopea uros-peura' on saameksi 'vâlis vârris sârvis' ja latinaksi *velox verres cervus*, joista sanoista ainakin viimeksimainittu on lainautunut jo arjalaiselta kielikaudelta (Kulonen 1993, 107). Emme vielä välitä siitä, että ven. червь = 'mato' (Kaljuste 1996, n:o 323).

Kuinka päästä näkemään eri kielikuntien sanoja yhdistävät tekijät erottavien tekijöiden sijasta? Olisiko yritettävä nähdä joitakin protosanoja ikään kuin alkukuvina, joiden piirissä siirrytään yksityiskohdasta toiseen pienten ääntämiseröjen avulla?

3) Kieli vuorovaikutussysteeminä.

Suhteessa kieleen olen tehnyt rohkean hyppäyksen. Objektiivisten sanamerkitysten sijasta haenkin esille mahdollisimman täydellisesti sen kirjavan assosiaatiomaailman, johon kulloinkin selvittettävä musiikkitermi tietoisesti tai alitajuisesti viittaa. Piilosymboliikka antaa sanalle värityksen. Assosiaativäriytyks on kuin geenikartta, joka ei näy välttämättä ulospäin mutta joka selvittää sanojen väliset piilossa olevat perinnölliset sukulaisuussuhteet. Sukulaisuussuhteet puolestaan viittaavat kantaisään, alkukuvaan, protokuvaan, joka ei enää ole yksityinen sana vaan kokonaisen prosessin kuvaus, jota alunperin on kuvattu vain yhdellä sumealla sanalla.

Sumeus tässä tarkoittaa sitä, että kyseinen sana voi kuvata mitä tahansa prosessin osaa. Kun tartumme osaseen, näemme samalla virtuaalisesti koko prosessin - kuin hologrammikuvana. Tällä menetelmällä sanojen etymologiaan paneutuvat tutkimusmatkani ovat avanneet ajoittain huimia visioita, jotka olen kirjannut riippumatta siitä, kuinka tiukasti ne täyttävät kielitieteelliset kriteerit.

Jostakin on lähdettävä liikkeelle, sillä tutkijoiden esityksistä paistaa pikemminkin erisuuntaisten arvelujen kirjo kuin yksimielisyys sanojen alkuperistä. Useiden termien osalta selityksiä ei ole edes yritetty etsiä. Tätä asiaa ei ilmeisesti voi jättää kielitieteilijöiden vastuulle, koska vastauksien saaminen voisi jäädä liian pitkän ajan päähän. Sanojen käytöllä ei ole kirjoitettuja sääntöjä. Sanan merkitys on sen elämä, se missä yhteyksissä sana löytyy ja miten sen ulkoasu muuntelee.

Sanalla ei ole yhtä tiettyä oikeaa perusmerkitystä. Hyvällä sanalla on ainakin kaksi tai kolme päämerkitystä. Joku niistä voi olla piilossa, joku taivaassa ja joku näkyvillä. Tässä suhteessa naapurikulttuurit saattavat täydentää toisiaan - erityisesti tabu-sanaston ollessa kyseessä. Ja päinvastoin: hyvällä ja tärkeällä asialla on vähintään kaksi kolme eri sanaa ilmiänsunaan. Toinen on automatisoitunut varmistamaan, ettei asia pääse vahingossa kuolemaan. Tästä näkökulmasta katsottuna vanhan sanan synty ei juuri koskaan ratkea itse kielestä tai kieliperheestä käsin.

Jos kielitieteen sukulaisuuskäsite rakentuu kieliopillisten samankaltaisuuksien tärkeydelle, tarvitsee elävä kulttuuri myös henkisen selkärangan. Sanojen synty ja etymologia kuvaavat kielipuun aineenvaihduntaa. Ja se tapahtuu yhtä hyvin lehtien, magneettikentän yms. tekijöiden kuin juurien kautta. Vain perintö on annettu siemenessä. Eivätkä juuret tässä mielessä ole puun ainoa ydin. Juuret ovat lehtien tapaan keino kerätä ympäröstä ei-puumaista informaatiota ja muuttaa se puumaiseen muotoon. Ainekseksi hyväksytään vain sellaista, joka jotenkin on jo ennestään tuttua, puun sisällä olevaa ja jota siksi halutaan lisää. Sanojen ja toisaalta yhtä hyvin sävelien kuin melodia-aiheiden vuorovaikutus on palapelien sovittamista yhteen.

Kieli on puu, joka kerää 'kieliruokaa' - uusia sanoja ja uusia tarkoitteita - maasta ja ilmasta.

4) Kantasanat vai alkukuvien assosiaatiomaailma?

Kuinka kyetä astumaan perinteisen ahtaan tieteellisen näkemyksen yli ja löytää samuutta siellä, missä tähän asti on erojen osoittamista pidetty puhtasoppisempana tieteen tekemisenä? Miten nähdä esimerkiksi uralilaisen kantakielen taakse esim. 'yleisuralilaisen' 'imeä' -sanan (lpN *njâmmât*; unk. *emlő* = rinta, nisä, utare) kohdalla (Häkkinen 1990, 172, Kulonen 1993, 102; ks. myös SSA, 226), jos kerta'nimi' (lpN *nâmmâ*) hyväksytään 'indouralilaiseksi' sanaksi (Häkkinen 1990, 234)?

Edellinen ('imeä') esiintyy turkkilaiskielten - kuten esim. uigurin (äm, im) - lisäksi yhtä hyvin jukagiirissa ja koreassa (eme = äiti) (Räsänen 1969, 41-42) kuin myös hepreassa (am, im, em?) emoa, imettäjää, so. äitiä tarkoittavana? 'Mongolian kielessä on sana 'Em', joka tarkoittaa naista, vaimoa, yrttiä, lääkettä ja huumetta. Samaa sukua ovat suomenkielen sanat emä, emo, emätin, emäntä ja emäs' (Nikulainen 1997, 20). Róna-Tas esittää paljastavan lisäsanana; 'The word for 'mouth' is *ama(n)* in Mongolian and has to be compared with T (=tavgi-sam.?) *am* 'vulva' and not with (T) *ayiz* 'mouth'. The word for 'human mouth' is *amya* in Evenki, Even, Negidal, Oroch' (Róna-Tas 1983, 240-241). Häveliäisyssyytkö estävät näkemästä sanojen piilotajuntatasoa? Suu kuin suu.

Emmekö uskalla nähdä sen läpi, että protosanat sisältävät kokonaistapahtuman, jonka osia voidaan kuvata protosanan variaatioilla? Protosana on kuin kuva prosessista. Emä ja imeminen kuuluvat yhteen, ne ovat sama kuva kahdesta eri näkökulmasta katsottuna. Näiden käsitteiden yllä lepää seksuaalinen piilotaivassymboliikka: Lapsi imee suullaan, mutta myös 'emätin-suu' imee! Ja tässä tuskin on kysymys synnyttämisestä. Miksi niiden taustoja etsitään erikseen ikään kuin niitä ei olisi toisilleen olemassa? Se, että jossain muussa kielikunnassa näitä ei ole yhdistetty samalla sanajuurella kertoo vain sen, että asiaa katsotaan jostain toisesta dimensiosta. Kielten rikkaus onkin siinä, että samaa asiaa katsotaan useista eri näkökulmista - eri seikkoja korostaen - jolloin kahden kielen sanoilla ei näytä olevan välttämättä mitään yhteyttä keskenään ulkoasultaan eikä merkitykseltään.

5) Yksiselitteisestä moniulotteisuuteen

Tieteessä vallitseva yhden objektiivisen todellisuuden ihannointi on varmasti jossain määrin sidoksissa länsimaissa vallitsevaan yksijumalaisuuteen. Kielitieteessä se merkitsee sitä, että 'hyvässä' tilanteessa sanalla on yksiselitteinen merkitys ja että se voidaan yksiselitteisesti johtaa jostain tietystä toisesta sanasta.

Tämän ajattelun vastakohdaksi esitän käsityksen, että oletetun ikivanhan protokielen yhdellä sanalla on alunperin ollut lähes rajaton määrä merkityksiä. Se on ollut kokonaisen prosessin kuva, jonka osatekijät, näkökulmat ja tapahtumajärjestys on johdettu tästä alkusanasta. Protosana alkaa siis 'poikia' lapsisanoja.

Pohjoissaamen 'goddi' = peura ja 'goddi,' = tappaja (SSSS 1993). 'Kanna (!)' on puolestaan kuöde(!). Turjansaamen *kōnn-t* tarkoittaa sekä 'peuraa' että 'tapa' tai 'tuhoa'. Kildinissä myyttisen peuran nimi 'Myandash' tarkoittaa myös suoperäistä maata, jossa peura kulkee (Sergejeva 1994, 166-167). Metsästäjä - tappo - kontio-saalis - tapahtumapaikka - kotiin-kanto (kontissa) ja 'Götze' -uhritoimitus ovat yksi ja sama asia yhteen kietoutuneina - kuun/kuu-lihan nostattamalla vesijättömannulla, alkusuolla.

Tässä tilanteessa 'hyvä sana' ei olekaan sellainen, jolla on yksi selkeä objektiivinen merkitys. Hyvä sana on kuin poroisäntä; mitä enemmän joikuja ja poroja hänellä on, sitä paremmat mahdollisuudet on hänen suvullaan elää vahvana ja pitkäikäisenä, sitä laajemmalle - jälkeläisten muodossa - sukujuurten vaikutus leviää.

Ajattelumalli on tavallaan käänteinen perinteiselle kielitieteelle. Se, että 'objektiivinen' yksiselitteinen todellisuus muodostuukin useiden yhtä oikeiden näkökulmien summasta, osoittautuukin positiiviseksi seikaksi. Noita eri näkökulmia on viime kädessä yhtä monta kuin on havaitsoitakin eli itse asiassa rajattomasti. Sana on siis sitä parempi tai vahvempi mitä enemmän merkityksiä sen piiriin voidaan sisällyttää (peruskuvan loogisen yhtenäisyyden silti katoamatta).

Mitä syvemmälle kuvaan mennään, sitä pienempiä yksityiskohtia alkaa erottua ja sitä suuremmiksi kasvavat mahdollisuudet siirtyä assosiaatioketjujen kautta kokonaan uusille käsitetasoille tai uusille elämänalueille. Protosanalle tulee voimistuva pakko jakautua alkusolun tavoin kahtia. Niin kuin Jumala loi maailman jakamalla ykseyden kahdeksi. Varsinaisesti mitään uutta ei syntynyt, mutta todellisuus alkoi tajunnassa näyttäytyä kahdena, so. vastakohtaparina. Jos pari on 'eri sukupuolta', saattaa sama nimi koskea kahta näennäisesti aivan erilaista käsitettä.

Kun räjähdysenomainen jakautuminen kahteen on kerran alkanut, on se loputonta. Aar-kotka irtautuu Aas-raadosta. Jokainen protokuvan dimensio puolestaan on assosiaatiivinen linkki kaikkiin niihin asioihin, joilla on sama ominaisuus kuin sillä kyseisen dimension erityispiirteellä, joka erottaa sen alkukuvan muista näkökulmista.

Sana siirtyy reaalitasolla paikasta toiseen kuten esim. suomen 'aidasta' tulee eestin 'tarha' (= aed / aia). Protokuvaa tai -sanaa katsotaan ikään kuin sisä- ja ulkopuolelta samanaikaisesti, kahdesta eri perspektiivistä.

Mitä lähemmäksi pääsemme olettamaamme sanan juurta so. 'kantasanamuotoa'. sitä lyhyemmäksi tuo sana typistyy. Ja musiikkiasteikon tavalla se supistuessaan alkaa käydä yhä moniselitteisemmäksi alkaen lopulta merkitä lähes kaikkea. Sana on silloin 'noussut taivaaseen'. Se on valmis ottamaan vastaan mytologian jumalan tai ainakin universaalin sankarin tehtävät. Kun etsimme sanan objektiivista kantamuotoa, joudumme lopulta tekemään sellaisia kysymyksiä kuin "Mikä on sateen alku?" Vastauksena voi olla vain kehäpäättelmä, koska sateen alku 'kiertää ympyrää'. Alku on siellä, mistä aloitamme kyselyn. Oletan että kielen kanssa tilanne on suunnilleen sama. Mitä lähemmäs juuria tulemme, sitä hitaammaksi matka käy. Kuin lähestyisimme absoluuttista nollapistettä, tilan ja ajan käännekohtaa, josta päästään läpi vain siirtymällä shamaanitunnelin tavoin 'toiseen todellisuuteen'. Milloin kesä alkaa? Sen toinen, seuraava alku alkaa itää jo edellisen alun yhteydessä. koska sitä itseään alkaa jo syntymähetkellä olla vähemmän ja vähemmän. Samalla talven tunnusmerkit alkavat voimistua yhä enemmän ja enemmän. Lopulta on jäljellä enää vain vähän kesää ja paljon talvea. Uusi hahmotustapa on liukuva käsite, sillä on mahdotonta saada täsmällistä yksimielisyyttä

6) Sanojen 'alinen' ja 'ylinen'

'Siperian asukkaat jakavat yleensä kaiken metsän kahteen ryhmään, mustaan ja valkoiseen, ja sama jako sovelletaan usein myös maahan, veteen, ilman lintuihin, meren kaloihin ja melkeinpä kaikkiin luonnon esineihin. Näillä nimityksillä ei tarkoiteta pelkästään esineiden väriä ja ulkonäköä, vaan myös niiden sisäisiä ominaisuuksia, ja siitä syystä jaetaan myös ihmiset ja jumalatkin mustiin ja valkoisiin. Metsään sovellettuna "mustalla" tarkoitetaan kaikenlaista havumetsää, kun taas "valkoinen" merkitsee sekä koivua että

muitakin lehtipuita' (Castrén 1855, 323).

Sana hajoaa 'pystysuorassa' tasossa kahteen - jopa kolmeen - tasoon. Sanan näkyvin merkitys reaali maailmassa on eräässä mielessä maskuliininen, päivätajuntaan esille työntyvä. Se tavallisesti näyttää sanan 'objektiiviselta' merkitykseltä, joka näin olisi sanan 'kolmas' I. 'keskisen' maailman taso. Feminiininen puoli on ikään kuin alisen so. piilotajunnan yöpuoli omaten esim. seksuaalisen tason assosiaatioita. Kolmas 'ylinen' taso on neutraali abstraktio, joka voi liittyä pyhiin tai muuten uskuntoon, moraaliin jne. liittyviin asioihin - symbolitasolla. Mutta ylinen, keskinen ja alinen vaihtavat jatkuvasti paikkaa; ne voidaan yhtä hyvin määritellä toisinkin päin - näkijästä riippuen.

'Naiseen liittyviä kuvia ovat marja, silkki, koivu, kukkanen ja taimen... Kaunista tyttöä saatetaan lisäksi nimittää prinsessaksi ja kuvata hänet pieneksi kelloksi... Mieheen liittyviä kuvia ovat puolestaan korpinnokka, pukki (pässä), poro (kermikkä) ja kointähti... "Oskar Naes, enkelin hymy, ketun luonne, riekon askeleet ja karhun kourat. Na..." (P. Lappalainen 1984, 89-90).

Vaikka kielessämme ei ole sukua ilmaisevia artikkeleita, ei se estä itse sanoja sisältämästä vahvojakin seksuaalisuuteen liittyviä aspekteja. Ei ole epäilystäkään, kumpaa sukupuolta sanat 'tappi' ja 'kolo' edustavat. Näyttää siltä, että jos sanalla voi teoriassa olla sukupuoli, löytyy sellainen vastine myös kyseisestä kielestä. Kun sanapari 'jumiutuu' toisiinsa kiinni, ilmenee se kokonaisuutta kuvaavana neutraalina sanana, joka ei siis ole sukupuoleton vaan jolla on samanaikaisesti kaksi sukupuolta, siis eräänlainen yhteen liittävä - mutta toiselta aspektiltaan erottava, luova Janus-kuu-kasvoinen jumaluus, joka toimii sekä sisältä ulos että ulkoa sisälle.

Näyttää siltä, että sama sanasto liittyy toisaalta kaikkein vanhimpaan shamanistiseen kerrostumaan ja toisaalta uudempaan maskuliiniseen todellisuuteen, sepän pajaan. Vanha sanasto pantiin soveltumaan uuteen rautakauden tekniikkaan, jolloin vanhoista käyttömerkityksistä vähitellen alkoi tulla ikään kuin 'leikkiä' so. shamanistinen näkökulma muuttui 'taiteelliseksi' näkökulmaksi, runolaulajan maailmaksi. Kun tämän sanaston mukana nousin savupilvessä pajasta ylisiin, niin muutamat oudot sanat pakottivat palaamaan maan pinnalle. Tällä kertaa olikin vastassa koskaan kuolematon elintoiminta- sekä sukupuolistaso, johon loput sanat istuivat luontevasti. Tällä tajunnan tasolla aakkosellinen sanajärjestys noudattaa hämmästyttävän tarkasti luonnon tapahtumajärjestystä; tilaan satunnaisesti sirotelluilta näyttävät sanat muuttuvat yhtäkkiä tarkkaan määritellyn tapahtumasarjan loogisesti yhdessä paikassa eteneväksi kuvaukseksi. Tila ja aika vaihtavat roolejaan.

Sanojen kerääminen yhteen nippuun pelkästään assosiaatioiden tuottamiin mielikuviin perustuen on tuomittu kielitieteessä tällä vuosisadalla maan rakoon. Se ei kuitenkaan poista tosiasiaa, että juuri näin ihmiset ovat siirtäneet sanoja kielestä toiseen - kuin matkamuisia, jotka kotiin palatessa ovat hämärtyneet epätarkoiksi, jos niitä alunperinkään on kuultu ja ymmärretty 'oikein'. Mitä harvinaisempi sana, sitä suurempi informaatioarvo sillä on ja sitä suuremmalla mielenkiinnolla se otetaan vastaan. Kokonainen kieli tarvitsee sen sijaan väkivaltaan verrattavan mullistuksen kyetäkseen syömään alkuperäiskielen. Jokin uusi teknologia saattaisi kyetä siihen rauhanomaisesti.

Musiikin alueella ollaan jotenkin samanlaisesta vertailutilanteessa. Etsimme teemojen samankaltaisuuksia asteikoista lähtien, mutta improvisoitavat, rytmikan rakenne ja käsittely sekä instrumentaatio saattavat tehdä melodioiden läheisenkin samankaltaisuu-

den tunnistamisen mahdolliseksi. Vasta kun rohkenee hypätä aidan yli tuntematto-
maan ja kuunnella vertailumateriaalia 'vieraantuneesti', saattaa uuden kulttuurin te-
maattinen samankaltaisuus paljastua ja yhtäkkiä alat 'ymmärtää' kyseistä musiikkia. Se
merkitsee relevanttien odotusten syntymistä ja musiikin ennalta-arvaamista tästä näkö-
kulmasta käsin sopivassa määrin.

III Sanojen analyysin perusteita

1) Sanojen muuntelun alkulähteillä

Ennenkuin alan läpikäymään saamelaisten musiikkisanojen viidakkoa, haluan tiivistää
perusteet, joiden avulla olen kielellistä materiaalia tutkinut - muusikon näkökulmasta.

1) Minua ei kiinnosta niinkään, mitä kieli on, vaan se mitä se mahdollisesti välittää
erilaisissa kognitiivisissa maaperissä kasvaneille kuulijoille. Kulttuurin sisällä elävä ih-
minen, kulttuurin tutkija ja kadunmies ovat silloin yhteismitattomassa asemassa toisiinsa
nähdessä. Kokemuksessa kysytään vain yhtä asiaa; kuinka paljon se laajentaa juuri sinun
senhetkistä maailmaasi. Sanat ovat vain siemeniä jotka lähtevät tai eivät lähde itämään.
Alitajuisella tasolla, muuntuneen todellisuuskäsityksen alkulähteillä tutkija ja nykypäivän
juntti ovat samassa asemassa. Kipinä joko syttyy heissä tai ei syty. Ja se ei ole sanojan
vika.

2) En ole niinkään kiinnostunut sanojen mahdollisesta suomalais-ugrilaisesta alku-
perästä vaan niiden mahdollisuudesta kuulua johonkin vielä vanhempaan 'proto- tai isä-
äiti-kieleen'. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että merkitysvertailun lähtökohdaksi hy-
väksyn yhtäläillä - kaikkien ugrilaiskielten lisäksi - niin romaaniset, germaaniset kuin
turkkilaiskieliinkin kuuluvat sanastot.

3) Tässä mielessä liikun mahdollisesti sanojen tiedostamattomalla tasolla toimivien
assosiaatioiden parissa. Tällä tasolla 'tuntemme' mutta emme 'tiedä' sanojen yhteyttä
toisiinsa.

4) Eri kielten sekoittumista toisiinsa on tapahtunut niin kauan kuin kieltä on ollut
olemassa. Kieli ei synny tyhjästä neitseellisesti, vaan sen luojana on ihmismielen kogni-
tiivinen kartta, jossa uusia alueita nimitetään vain vanhan kautta. Keihäs muuttuu kaa-
reksi, kaari jouseksi, jousi iskuriksi ja lopulta maanviljelykseksi. Argo muuttuu agroksi.
Periaate on erämiehen periaate: eränkävintialuetta laajennetaan vain varman päälle.
Vain uskalikot lähtevät hullujen taiteilijoiden tavoin uhkarohkeille tutkimusmatkoille.
Maalisille tai henkisille. Ja heitäkin tarvitaan. Tämä on yleensä ollut miesten tehtävä.
Naiset ovat sillä välin ylläpitäneet perinnettä, jotta elämä yleensä jatkuisi. Miehet luovat
menneisyyttä, historiaa ja naiset tulevaisuutta, elämää.

5) Sanat ovat musiikkia miniatyyrikoossa. Kaikki tarvittava vanha on kylvövakassa,
sanan tai musiikin, laulun alussa. Mutta erilaisia perinteen tarjoamia johdantoja, introja
voidaan jossain määrin vaihdella laulujen kesken - vaihtelun vuoksi. Kielioppi puoles-
taan on eräänlainen asteikko tai tahtilajijärjestelmä, siis tähteet, ruodot eli runko. Muun-
telu on tietoista sanan keskellä. Loppu voi jo unohtua tai sitä ei ennätetä sanoa.

Musiikkina sanat suhtautuvat toisiinsa sävelten tavoin. Niiden järjestys on joko ennalta-
arvattavaa tai -arvaamatonta viestinlähettäjän intentioista ja taidoista riippuen. Niiden
keskinäisen järjestyksen tuhoaminen on yhtäläillä osa elävää perinnettä kuin niiden
tarkka toistaminen. Uusia sanoja voi esiintyä vain tarkkaan arvioidussa suhteessa en-
nestään tuttuihin sanoihin. Sanojen jatkumoa voidaan siis arvioida musiikkina kielitie-
teestä riippumatta.

6) Sanat syntyvät, kukoistavat ja kuolevat. Niiden elämää ilmentää se, että ne väistämättä muuttuvat kulminaatiopisteessä vastakohtikseen. Syynä on niitä käyttävien ihmisten huono muisti, kapinallisuus tai erottautumishalu, identiteetti. Ero tehdään kääntämällä positiivinen negatiiviseksi tai päinvastoin. Tämä tapahtuu yleensä pienemmän ja suuremman kohdatessa. Tasaveroiset kumppanit sulautuvat toisiinsa ja etsivät kielen yhdistämistä erottamisen sijasta. Vastakohtiksi muuttuminen näkyy selvästi ilmansuunnissa, uskontotermeissä (Jumalten muuttuminen paholaisiksi jne.) ja käsitepareissa alhaalla-ylhäällä, ulos-sisään, tulla-mennä yms. Kun etsin sanojen yhteyttä toisiinsa, merkitsee niiden vastakohtaisuus yhtä paljon kuin samamerkityksisyys.

7) Kirjaimet voivat vaihtaa paikkaa symmetrisesti keskenään tai sitten ne siirtyvät sarjassa eteen- tai taaksepäin. Molemmat tavat kertovat jotain sanan merkityssisällön muuttumisesta. Ensimmäistä vaihtoehtoa kuvaavat lasten sanaleikit kuten anna mennä - manna ennä. Jälkimmäistä taas vaikkapa 'risk' - 'kris'. Jos musiikki voi muuttua näin, niin mikseivät sanatkin - mielekkäällä tavalla.

8) Vaikka olen tutkinut sanojen juuria alkukuvan kokonaisuutta mielessäni pitäen, olen huomannut samaan yhteyteen liittyvien sanojen noudattavan tiettyjä ulkoasun muutosta koskevia normeja. Mainitsin jo edellä latinan b-d-g -kirjainten kovettumisen p-t-k -kirjaimiksi. Tämän lisäksi samaistan useissa tapauksissa sellaiset vaihtelut kuten: b>v>b; v>f>v >< ph; s-c-k; harvemmin l>r>l tai m>v>m (kymrinkielen kautta), ha-a (alkutavun kirjainkadon tai -lisäyksen); sch-ch-s-dz -vaihtelut jne. En yritä luokitella näitä, koska uhkarohkeuteni selviää kulloisestakin asiayhteydestä. Em. muuntelutavat ovat yleisesti käytössä perinteisessä kielitieteessä. Erona on vain se, että tällaisia sääntöjä pidetään tavallisesti pätevinä vain kahta tiettyä kieltä - tavallisesti yhden kielikunnan sisällä - vertailtaessa. Kaiken takana on 'väärinkuuleminen' - erityisesti silloin kun vieraan kielen äännelelle ei löydy vastinetta omassa kielessä tai jos jokin kirjainyhdistelmä on vaikea ääntää. Ratkaisevampaa on kuitenkin se, että vieras sana assosioituu omassa kielessä ulkoasultaan samankaltaisena esiintyvään erimerkitykselliseen sanaan.

9) Informaatiolähteinä sanat ovat kuin 'valosiemenenkantajia'. Ne ovat entropiahakuisia ja pyrkivät hajautumaan kaikkialle sinne, minne ei ole pääsykieltoa. Kuin koivun siitepöly. Tässä mielessä on samantekevää, ovatko sanat syntyneet yhdestä 'puusta' so. ennen 'Baabelin muurin sortumista' vai ovatko ne syntyneet eri pesäkkeissä toisistaan riippumatta. Oleellista on niiden 'lähetystehtävä' sekä 'saivomaailman' olentojen kaltainen tarve heijastaa maanpäällistä ihmiseloa; paritella, piiloutua, loistaa, tappaa, syödä jne. antiikin jumalien tapaan.

Mitä tämä entropiahakuisuus on saanut aikaan viimeisten kymmenientuhansien vuosien aikana? Sen, että puuro on hämmennetty, että jokaisen alkukuvan, protosanueen tms:n siemeniä pitäisi löytyä jokaisesta kielestä - ainakin indoeurooppalaisissa ja uralilaisissa kielissä - mieluummin koko nostraattisella kielikunta-alueella. On meidän probleemamme - jos uskomme edelliseen väittämään - löytää teoria, jolla saamme tuon kaaos-entropiatilan näkyvään muotoon. Ilman 'alkukuvia' voi olla vaikea löytää 'kaikkia sanoja kaikista kielistä'.

2) Sanan kääntymisen vastakohtakseen

10) Paitsi se, että kuulemme sanan väärin voimme lisäksi kuulla sen 'oikein' mutta ymmärtää sen 'väärin' - oikeastaan 'kääntää' sen väärin sanan musta-valko -merkityksessä. Rakkaus on 'syntisen' näkökulmasta jumalallisen kohtaamista mutta jumalan näkökulmasta perisyntin paljastumista ihmisessä.

Lyhyesti pari esimerkkiä: Latinassa *polio* = kiillottaa, viilata, siivota, valkaista, kaunistaa

mutta *polluo* = sokaista, liata, saastuttaa, häväistä. Meillä sama ero esiintyy viron sanan *põll(u)*- yhteydessä. Suomessa se ymmärretään joko 'peltona' tai 'pilluna'. Tilanteesta riippuen. Tällaiset paikat ovat sanojen navanvaihtopaikkoja. Rakkaudessa musta vaihtuu valkeaksi **tai** valkea mustaksi. Nähtävästi tämän täytyykin vuorotella, jotta kohtalon vaaka heiluisi tasaisesti molemmille puolille.

11) Kun perinteinen etymologia pysähtyy ja takertuu 'alkukuvan' yhden osa-alueen (esine tms.) verkkoon, minä yritän puolestani nähdä **koko kuvan sisältävän liikuvan prosessin:**

A) Katson ensin yhden sanan kaikki mahdolliset assosiaatiot. Mutta mikä on 'yksi sana' jos se vaihtelee ulkoasultaan jo kielen sisällä enemmän kuin mitä uskallan ulkonäön perusteella valita vieraista kielistä?

B) Katson millä **muilla** sanoilla on alkuperäissanaa vastaava tarkoite t. merkitys sekä omassa että naapurikielissä. Kun käsittelem näitä sanoja A-kohdan tavoin, on käsissäni sanojen ketju '...Onnimannista matikka...' - menetelmä jolla ugrilaiset ovat kielen assosiaatioita harjoitelleet ja opettaneet. Sanaketju muodostaa puolestaan 'verkon' josta olemme jo puhuneet.

C) Etsin samankaltaisuuksia samaa merkitsevien mutta ulkoasultaan erilaisten sanojen suhteissa lähimpiin assosiaatioihin. Hälytyskellot alkavat soida, jos *mouse* - *moose* -suhteelle löytyy parihi *hiiri* - *Hirsch* -sanue. Kyseessä on 'sattumaksi' arvioitava tapaus niin kauan kunnes vastaavia löytöjä alkaa ilmetä huomattavassa määrin tai jos löytyy teoria, joka alkaa vaatia etsimään tuon suuntaisia lisäesimerkkejä.

Otan malliksi lähempänä toisiaan olevat sanueet - mielessä ajatus 'verkosta' naiseuden eräänä symbolina. LpN *nuohtti* = nuotta ja *nisu*, *nisson* = nainen (vaimo). Englannissa puolestaan *net* = verkko ja *nice* = sisarentytär (*nicy* = namu jne.). Riippumatta siitä, ovatko *nuohtti* ja *net* samasta juuresta lähtöisin, on niiden suhde feminiiniseen sukupuoleen sama. Tällainen seikka näyttää poikkeukselta - mutta vain täsmälleen niin kauan kuin emme ole huomanneet, että **kaikkien** sanojen kohdalla tilanne ehkä onkin sama!

Tätä seikkaa yritän valottaa työssäni - merkkinä ajatteluratojen piilevistä samankaltaisuuksista kielestä riippumatta.

Erkki Itkonen on todennut: 'Rinnastettavien sanojen merkitysten ei liioin tarvitse olla identtiset, koska tunnettua on, että sanojen merkitykset voivat muuttua' (E. Itkonen 1966. 91). Lainaamme Öhmannilta (1964, 100) yhden tapauksen: Saks, *Dirne* = neitsyt > huora. Entä jos käännetään Itkosen lause muotoon: '...voivat **säilyä** (erikoistapauksissa).

Oma - edellistä määritelmää laajempi alkukuva-näkemykseni lähtee siitä, että sanan tarkoite **sääntöpohjaisesti** 'nyrjähtää' historian aikana, kun sana siirtyy kuvaamaan alkukuvan osa-alueita. Kuitenkin se 'hengessä' säilyttää uskollisuutensa alkukuvan näky-mälle ja sen assosiaatiomaailmalle. Tällöin on vakavasti otettava mahdollisuus, että siemenet jatkavat elämäänsä fraktaalien tavoin. Ne saattavat olla piilossa 'maan alla' pitkiäkin ajanjaksoja, ne saattavat kulkeutua viettinsä kantamana pitkillekin kosiomatkoille ennenkuin alkavat taas itää. Matkaa auttaneet linkkiasemat ovat puolestaan voineet kadota historian saatossa.

Sana ja sen tarkoite ovat ikäänkuin kääntäen verrannollisia: Jos sanan ulkoasu pysyy, sen tarkoite pyrkii 'nyrjähtämään' sijoiltaan. Jos sanan ulkoasu muuttuu, sen tarkoite (assosiaatiokuva) pyrkii säilymään. Jos molemmat puolet kivettyvät paikalleen, sana 'nousee taivaaseen'; siitä tulee kantaäiti tai -isä - lopulta muinaissankari, puolijumala. Ja ennen muuttumistaan jauhoksi, sateeksi tai hiökäksi siitä on tullut kaksineuvoinen urosnaaras. Tällöin se on kypsä nousemaan taivaaseen yhtenä jumalista, joiden nimi tarkoittaa **kaikkea**. Nimestä on enää jäljellä ehkä vain yksi kirjain, joka uutena aionina taas

palaa maan päälle aloittaakseen uuden kiertokulun.

Tähän minä uskon ja tältä pohjalta katson olevani velvollinen vertaamaan saamelaisten musiikkisanastoa myös indoeurooppalaisiin sanueisiin ja niiden tarkoitteisiin. Vain ajan puute on estänyt tekemästä laajempia vertailuja.

Eemis-tyyppisestä oraalisen kulttuurin asenteen matkimisesta käsin minua eivät kiinnosta kieliopilliset kysymykset eivätkä sanojen ulkoasujen muuntelusäännöt muutoin kuin kuuntelemalla mitkä sanat **kuulostavat** samanlaisilta. Luonnollisesti oman väärinymmärtämiseni raja kulkee kokonaan muualla kuin kieltä alkuperäisesti puhuvalla. Tärkein merkittävä seikka on, assosioituuko tietyn sanan ulkoasu käsittelemäni alkukuvan sanastoon vai ei. Sen jälkeen pääasia on, minkä lisän ko. sanan tarkoite antaa alkukuvaan, onko sanalla valmis paikka tässä palapelissä. Joskus harvoin sanan tarkoite ei millään istu paikalleen. Silloin jätän sen yksinkertaisesti syrjään odottamaan pelin rakentumista siihen kuntoon, että sanan muotoinen tyhjä paikka ilmestyy näkyviin. Koska kohteena teoreettisesti ovat kaikki sanat, ei tämä palapeli tule koskaan valmiiksi. Yritän tehdä vain oman osuuteni. Sillä siisti.

3) Uskaltautuminen vieraalle maaperälle

Maailmasta löytyy paljon laulutekstejä, joiden sanojen merkitystä ei enää tunneta, mutta joilla tiedetään olevan merkitys. Yritän päästä noiden merkitysverhojen taakse. Tulokset saattavat ilmetä sellaisessa muodossa, ettei niitä voi käsitellä älyllisesti, koska niiden vaikutus suuntautuu suoraan (kollektiiviseen?) alitajuntaan, minän tiedottomalle, shamanistiselle tasolle.

Tämänkaltainen traditio on usein kulttuurin selkäranka, tahti, eli sydämenlyönti. Kulttuuri elää ja kuolee vanhimpien laulujensa mukana. Joskus tapahtuu paradoksaalisesti niin, että uudet tulokkaat ottavat tehtäväkseen kaikkein visuummin vartioida vanhan puhdasoppista toistamista. Tämä on käsitettävää siinä mielessä, että aarteena pidetään yleensä sitä mitä ei ymmärretä vielä tai enää.

Kaikkein puristisimmat ja konservatiivisimmat ihmiset olen tavannut saamelaistulokkaiden joukossa tai niiden ulkopuolisten joukossa jotka pitävät huolta saamelaisten kokoomasta. Onneksi olen tavannut heitä vähän - kuitenkin riittävästi (joskus itseni mukaanlukien) ymmärtääkseni, että saamelaisuuden tutkijalle tämä asenne on erittäin vaarallinen houkutus tiedon lisääntyessä. Kulttuurin itse viisastuttamat jäsenet ymmärtävät luovuuden ja tuhoamisen välttämättömyyden elossapysymisen ehtona. Tästä syystä tutkijapolven nouseminen saamelaisten itsensä parista olisi tärkeää.

Oma lähtökohtani on se, että musiikin tutkijana toimin oman kulttuurini alueella, musiikin tekemisen alueella. Tutkin siis omaa kulttuuriani vaikka tutkinkin toista kulttuuria. Tämä tarkoittaa, että musiikin tutkimuksessani olen enemmän oman kulttuurini piirissä kuin moni saamelainen, joka - esim. uskonnollisen ympäristön vaikutuksesta - tietää yllättävän vähän joiusta. Kuuntelen toki mielelläni heidänkin neuvojaan ja mielipiteitään, koska ne ovat myös osa tuota kulttuuria.

Omassa osin ulkopuolisessa asemassani minun on kuitenkin helpompi monia saamelaisia paremmin nähdä musiikillisia alue-eroja koskevien ennakkoluulojen yli. Parhaimmillaan tämä ilmenee siellä, että kykenen musiikin viitekehyksissä näkemään pienen ihmisen myös siellä, mihin valtaväestön katseet eivät ulotu. Ja valtaväestöllä en tarkoita tällöin suomalaisia, norjalaisia tai ruotsalaisia, vaan itse saamelaista valtaväestöä, joilla on sama houkutus suhtautua omiin vähemmistöihinsä samalla tavalla kuin suomalainen, venäläinen tms. valtaväestö saamelaisiin yleensä.

Suomalais-ugrialaisten yksinkulkijoiden yhteinen peruspiirre lienee se, että oma elo tuhoetaan itse mieluummin kuin annetaan se vieraille tai vainolaiselle. Tutkijat ovat niitä harvoja, joilla voisi olla innovoivaa tietoa erityisalastaan. Se pidetään kuitenkin kätkeynä - niin kuin jos siemeniä ei kylvettäisi peltoon siinä pelossa, että taivaan ja kaiken maailman linnut tulevat ja nokkivat ainakin osan niistä. Tai toisaalta pidetään perinnettä itseisarvona niin kuin maatalon nuori isäntä, joka jätti kesantoniityn kyntämisen, koska sitä ei oltu tehty edellisenäkään vuotena.

Uskaltaudun kielitieteen mandaatille seikkailuretkelle, koska ainakin musiikkisanastoa koskien se ehkä jäisi kielitieteilijöiltä tekemättä minun elinaikanani. Ja minulla ei ole varaa odottaa sitä, koska asia kiinnostaa minua tavattomasti. Tässä dokumentoima henkisen todellisuuden tutkimusmatkani on ollut yksi elämäni avartavimpia kokemuksia. Minun itseni oli tehtävä tämä matka, koska kielentutkijat - ehkä musiikillisen epätieteellisyden pelossaan - eivät uskaltaudu minun mandaatilleni.

Olen uskaltanut tehdä päätökseni niissä olosuhteissa, joissa minulla ei ole pelkoa epätieteelliseksi leimautumisen seurauksista. Uskallan lähteä seikkailuun, koska muut kuitenkin tavalla tai toisella pitävät huolen sen pois karsimisesta tutkimuksestani, mikä ei ansaitse eloonjäämisen oikeutta. Tässä mielessä hyväksyn tieteen maailman pelisäännöt. Yritän toimia parhaani ja kaiken kuvittelukykyäni mukaan kylväjänä. Kielitiede niittääköön sadon yhteydessä myös rikkaruohot - ellei koko pelto ole lakoontunut. Itse kutsun tätä musiikilliseksi luonnonniityksi, jonka kauneus syntyy juuri rikkaruohojen paljoudesta.

Jos uskaltaudun vapaasti heittäytyä musiikillisen luovuuteni tielle kielen parissa, jää lopulta 'tähteeksi' jokin ajatus, joka lähtee virtaamaan lähteen tavoin ja ohjaa jonkun toisen kartoittamaan sen virtaa seuraten uusia henkisen kulttuurimme maisemia ja näkymiä, jotka mielestäni jo nyt näyttävät huikaisevan mahtavilta.

4) Sanojen selityksestä myyttien ja alkukuvien näkemiseen

Onko sanoja koskevien tutkimusmatkojeni tuloksena jotain kielitieteen alueeseen kuuluvaa, jotain sellaista kuten esim. sanojen etymologisten juurien löytäminen uudella tavalla? Vastaan tähän kieltävästi. Alkukuvat ovat syntyneet sana-assosiaatioista, jotka puolestaan ovat syntyneet imitoimalla so. asennoitumalla ikivanhan oraalisen kulttuurin edustajan asemaan virtuaalisesti. Virtuaalisesti siksi, että olen käynyt läpi yhtä suuren sanamateriaalin kuin jonkin kulttuurin edustajat tuhansien vuosien aikana yhteensä - koko ajan jossan määrin väärin ymmärtäen kuulemansa.

Alkukuvat eivät vastaa kielitieteen 'kantasana'-käsitettä vaan paljastavat jonkin myytin, tarun, uuden tason virtuaalitodellisuuden. Ja tällaisen myytin takana on jonkin protokuvaaan liittyvän sanan hajoaminen sirpaleiksi, lastuiksi, jolloin hieman toisistaan eroavat sanat kuvaavat myytin eri dimensioita - joko reaalityodellisuuden palasia tai sitten erilaisia merkity- tai symbolitasoja.

Saamelaisten musiikkisanasto näyttää keskittyvän muutamien tietynlaisten alkukuvien ympärille:

A) 'Alinen' perimän ja menneisyyden siirtäjä-äitinä;

1) Myytit. Tämä tutkimus ei anna mahdollisuutta analysoida yhdenkään myytin sanastoa perusteellisesti. Viitauksia sen sijaan on tehty mm. Meandash-peuraan, karhun ja naisen yhteiseloon, syöjättäreeseen ('Atsen-nieda) sekä yleensä 'suuren muuttumiseen

pieneksi tai pienen suureksi' - maallisen projisoitumista taivaalle ja päinvastoin. Taustalla on kiinteä käsitys kaiken kakseudesta ja näiden kahden osapuolen ikuisesta toistensa kiertämisestä, 'kaksineuvoisuudesta'.

2) Musiikki (taivaallisena) laulun virtana, imuna ja juomana vastakohtana arjen 'puuron puremiseen'.

B) 'Keskinen' reaalitodellisuus; (syntymä-elämä-kuolema; saalis ja syöminen)

3) Saaliin pyydystäminen ja metsästyks, sitä edeltävä tiedustelu ja sitä seuraava uhritoimitus, riitti 'luottamus-puineen' ja 'hiidenveneineen'. Palvonnin ulkoiset muodot.

4) Shamaani-noidan ulkoinen työ ja sen kolme henkistä tasoa: alinen, keskinen ja ylinen heijastamassa sanatarkoitteiden kolmea tasoa olemassaoloa reaalitodellisuudessa, myytti-abstraktioita sekä näitä yhdistävää parittelutodellisuuden (usein piilotajuista) tasoa tai kerrostumaa. Kysymyksessä on tämän koko luettelon pääjaksojen sipulimainen 'pienennös'.

5) Nuotiotuli laulavine sääskiparvineen (kosken partaalla).

C) Luovuus 'yლის' edustajana; (elämän jatkaminen tulevaisuuteen)

6) Metson tai muun soidin sekä porojen kiima-aika

7) Runoilija-petkuttaja-sanaseppä; pajunköyden syöttäjä. Tämän pohjalla on tabu-sanaston luominen, salakieli joka on lapsilta peitossa ja joka myöhemmin opitaan 'kummeilta'. Jos sukupuoliuus on täysin piilossa, sanoista tulee 'pyhiä' ja pelottavia.

8) Makuupaikka 'työpajana'; parittelu kaiken edellisen läpäisevänä kerrostumana.

On huomattava, että jokainen kolmesta osasta jollain tavoin sisältää mikrotasolla jo itsensä vastakohtan - siis oman tuhon siemenet. Jos mikä tahansa kolmesta tasosta otetaan lähtökohdaksi, se toimii kahden muun välisenä 'parittajana' so. antaa niille mielekkään merkityksen. 'Keskiseen' maailmaan nähden kaksi muuta ovat ikäänkuin 'ylösalaisin'. Ne edustavat epätavallista käänteis-todellisuutta - osin kätkeytyinä häveliäisyssyistä varsinkin lapsilta ja osin tabun yleisen pelottavuuden tähden - silloin kun Se on kätkenyt oman rakkauselämänsä jopa aikuisilta.

Kommunikaatioteorian mukaisesti alkukuvissa on myös häiriöitä. Häiriöt ovat niitä mukaanotettuja sanoja, joiden merkitystä en ole onnistunut vielä liittämään alkukuvan konkreettiselle tasolle - mutta en myöskään shamanistiselle enkä suvunjatkamistasolle. Näin on aina elävässä elämässä. Virhe kuuluu jopa kasvien mutanttimuotoihin ihmiselämästä puhumattakaan. Juuri tämä erottaa humanistisen näkemyksen liekin objektiivisen tieteen kylmästä ja savuttomasta alttarista. Virhe-elementit ovat kuin kansanlaulun toisinto, joka ei koskaan saavuta 'sitä oikeata alkuperäistä' abstraktioksi muuttunutta alkusiementä. Originaaliteema ja kantasana ovat jo tehneet tehtävänsä, sillä musiikki ja kieli ovat täydessä kasvussa. Siemen on jo niissä itsessään, geenistössä, joten niiden ei tarvitse murehtia alullepanneen siemenen muuttumista maan mullaksi, sillä se on kunnialla hoitanut oman tehtävänsä joten sen kuuluukin kadota. Ei se ole kuollut - sillä tavalla kokonaan.

Alkukuvaan liittyvä sanastoni puolestaan selvittää - ainakin osin - sen kuinka tuota myyttiä on reaalisoitu tässä todellisuudessa, historiassa. Näin olen päätenyt näkemään riititoimituksen, jossa musiikki ja sen sanasto on vain yksi osatekijä, pikemminkin yksi piilotaso, kun riittiin sisältyä lisäksi henkisesti läsnäoleva seksuaalisymboliikka - siis mahdollisuus tulkita koko sanasto suvunjatkamisprosessin kuvauksena. Tiedämme, että uskon-

nollisissa menoissa viimeksimainittu taso on konkretisoitunut henkisestä virtuaalitodellisuudesta konkreettiseksi toimitukseksi. Näin lienee käynyt esim. Kuolan Meandas-peuran myyttiä kuvaavassa riitissä. Ja päinvastoin: Seksuaaliaktissa on joka kerta mukana - ihmisen käyttämän kielen kautta - myös muut todellisuuden tasot - mutta nyt ne puolestaan virtuaalisina.

Lopuksi yritän vielä kerran täsmentää näkemykseni logiikan näkökulmasta: Sen sijaan että pohtisin, kattaako tämä sana tuon tapahtuman, kohteen, asian tai esineen (so. onko 'tapahtuma' sana-isän 'lapsi', luokan jäsen), yritän nähdä onko tämä sana osallisena tuossa tapahtumassa, hyväksytäänkö se mukaan leikkiin. Ensimmäisessä tapauksessa prosessi - tapahtuma yms. - on jäsenenä tietyn sanan hallitsemissa luokassa. Jälkimmäisessä tapauksessa itse tutkittava sana on vain jäsenenä, siis osallinen luokassa, joka kantaa nimeä 'tapahtuma', 'prosessi', 'asia' jne.

Näkökulmasta riippuen 'luokka' ja sen 'jäsen' siis vaihtavat paikkaa. Olen päätenyt lopulliseen pesäeroon koko länsimaista ajattelua hallitsevan aristotelisen yksiulotteisen logiikan kanssa.

On siis kaksi samanaikaista näkökulmaa, jotka molemmat ovat 'oikeita'. Yllättäen olenkin itse samanlaisen dualistisen näkemyksen verkon keskellä, jollaista olen pitänyt saamelaisen ajattelun tärkeänä erona länsimaiseen ajatteluun verrattuna. Oleelliseksi tässä jää vain näkökulma, joka on siis valinta kahden (tai useamman) tien välillä.

Selvittämättä tässä yhteydessä jää, milloin poikkeus säännöstä on vain vähäpätöinen sivujuonne ja milloin se taas - harvinaisuutensa vuoksi - on informaatiopommi, linkki joka johtaa toiseen todellisuuteen, toisen sanan maailmaan. Tilastotiede tuntee vain vähämerkityksisen, vähäisen poikkeuksen. Ja kuitenkin samalla pieni mitätön 'pohjanauha', neula heinäsuovassa on opastanut vaeltajakansoja selviytymään olemassolosta vuosituhansien ajan.

Kun tarkastelen itsekriittisesti tätä tajuamaani näkökulmaa huomaa helposti, että minun on ensin otettava kantaa dualistiseen filosofian edellä esitettyihin perusteisiin, ennenkuin on mielekästä ryhtyä arvioimaan vieraan kielikunnan yksityisen sanan oikeutta kuulua johonkin toisen kulttuuripiiriin alkukuvaan. Enää ei riitä se uskonvarainen väite, että 'mistä tahansa sanasta voidaan johtaa mitä tahansa', koska näin ei - tämän tutkimusten johtopäätösten mukaan - näytä olevan. Tiettyyn alkukuvaan on sidoksissa vain tietynlainen rajallinen (vaikkakin monikielinen) sanasto. Se voidaan linkittää tietysti mihin muuhun sanastoon tahansa, mutta etäisyydet eri sanueisiin ovat eripituiset. Kauimmat häipyvät niin syväälle sumuun, ettemme kykene edes halutessamme assosioimaan niitä lähtökohtana olevaan sanueeseen.

Eri kielissä samaa alkukuvaa koskeva sanue on ulkoasultaan erilaista, mutta sanojen linkittämisen logiikka näyttää olevan yleisinhimillistä.

Valtaosa käsittelemästäni musiikkisanastosta näyttää päätyvän eräällä konkreettisella tasolla keäiseen itikka-tai mehiläisparveen ja toisella tasolla metson soitimeen peurahirvaiden rykimäaikaan tai vastaavaan. Ja nämä taas puolestaan yhtyvät shamaanin loitsinnassa. Tällainen sanojen välinen suhde näyttää esiintyvän myös monissa sellaisissa musiikkisanoissa, jotka eivät mahdu tämän tutkimuksen piiriin.

Voin vain todeta, että paluutietä menneeseen ei ole. Menneisyys on muuttunut kaotiseksi painajaisuneksi, jossa tiede näyttääkin yhtäkkiä runoudelta ja jonka 'taide' näyttää tänä päivänä olleen paljon lähempänä sitä todellisuutta, joka kykenee siementämään ja jonka siemenestä todella kasvaa jotain uutta. Joka ei muistele menneitä mutta kantaa

kuitenkin oppimansa historian tuleville sukupolville. Siementää ei voi ilman seksiä. Sukupuolisen näkökulman puuttuminen tekee mistä tahansa humanistisesta tieteenalasta runoutta, koska se yrittää selittää lapsen syntymisen ilman isää. Musiikin tutkimuksessa se näkyy poikkeuksettomana säännön epätoivoisessa etsinnässä. Uskonossa se näkyy joulukertomuksena. Kielitieteessä se näkyy Jumala-sanana etymologian selittämistä ilman kaksoisuutta, yhdyntää, jumi-liitoskohtaa ja sen tuottamaa hedelmää. Tämän päivän tiede on tulevaisuuden runoutta joka ylittää jopa Kalevalan taidossaan piilottaa suvunjakamiseen liittyvä välttämättömyys.

Menneisyydessä tätä vain ei uskallettu nähdä, koska näkijät poltettiin. Eivät saamelaiset suinkaan olleet ainoa ihmisryhmä joka peloteltiin mykäksi. Polttoroviolla kärsimykset loppuvat, mutta elössaolevat kärsivät niin kauan kunnes itse pääsevät polttorovion armahtavaan helmaan. Niinkuin musta ja valkea vaihtavat paikkaa shamanistisessa kokemuksessa niin samoin rankaisijat - jotka jäävät eloon - saavat oman 'elinkautisensa'. Stalin tappoi pahimmat vastustajansa kaikkein viimeiseksi. Ikäänkuin elämä itse olisikin pahin mahdollinen rangaistus - kuolemaakin kauheampi.

Tämän paremmin en vielä osaa näkymiäni selittää. Tunnen vain, että olen päässyt menneisyyden näkemisessä hieman alkukuvia pitemmälle. 'Onnimanni'-matkallani sanojen merkitysten parissa olen edistynyt jo 'matikasta maitopyörään ja maitopyörästä pytikään'. Nöyryydellä suuruuden edessä.

Olen oppinut ymmärtämään, että löytämäni ratkaisut eivät ole 'parempia' kuin entiset. Kysymys on vain uuden kukan löytämisestä kedolta, jonka muut kukat jatkavat kukkimistaan täydessä rauhassa. Eivät löytöni niitä sammuta. Eivät ne ole 'vähemmän oikeita' siksi, että uusi kukka on löytynyt. Tuo kukka on ollut siellä koko ajan. On kokonaan minun oma ongelmani, jos kadotan kaikki muut näkyvistäni. Ja pieneksi hetkeksi tällainenkinkin sokeus on anteeksiannettavaa.

Kenellä on kanttia mennä tuonne 'Sumean Logoksen Mesi-Niityksi' nimittämälleni kedolle ja ilmoittaa, että siellä on vain yksi ainoa oikea kukka? Ja kun palaan joskus samalle virtuaali-pientarelle, tulen aina eri suunnasta, eri lailla. Eikä löytämäni kukka ikinä ole juuri se sama kuin ennen. Siellä on niin monta asuinsijaa että hirvittää. Jokaiselle kävijälle omansa.

Herään kuin unesta kävellessäni toiselle niitylle ja nähdessäni kasvitieteilijän kumartuneena keskellä peltoa kasvavan harvinaisen ohdakkeen äärelle. Samalla tulee paikalle pellon omistaja. Heille syntyy sanaharkka siitä, että luonnontutkija haluaisi suojella tuon harvinaisen yksilön. Maanviljelijälle se näyttää 'hukkakauralta', 'torajyvältä' tms:lta, joka on ehdottomasti kitkettävä pois muuten homogeenisesta kasvustosta. Hän toteaa vierailijan polkeneen lakoon useita neliömetrejä hänen ammatikseen viljelemäänsä maan antimia. Poistun paikalta osaamatta sanoa mitään. Jään kuitenkin pohtimaan, miksi yksi ainoa 'oikea' kukka onkin se ainoa 'väärä' rikkaruoho. Samasta kasvustahan siinä on kysymys. Tässä vaiheessa vihastunut... En näe enkä kuule enää jatkoa, koska en ole enää siellä vaan jossakin muualla.

Nyt kysyn itseltäni, olinko siellä 'oikeasti' vai en. Jos olin siellä 'väärästi', niin miten on mahdollista, etten olisi tullut ajatelleeksi koko tätä asiaa. Jos olisin joskus ollut siellä 'oikeasti', niin mitä takeita on siitä, että käyntini olisi tuottanut yleensä mitään ajatuksia. Ehkä sittenkin oli parempi vierailu tuossa maisemassa 'väärästi' ja kirjoittaa siitä tähän.

Vain tällaisen vierailun kautta syntyy vertaus omaan tutkimustyöhöni. Olen vierailut saamelaismaailmassa ennen kaikkea virtuaalisessa muodossa - kirjojen ja äänitteiden

avulla - tätä tutkimusta tehdessäni. Olen kurkistanut tuohon maailmaan kuin keittiön oven kautta. Salaa. Nähdäkseni miten asiat ovat tapahtuneet ikäänkuin minua ei olisi-kaan ollut. Minut on ottanut vastaan 'saivokansa' valkeissa juhlavaatteissaan. Ja he ovat puhuneet minulle ajatuksensiirtomenetelmää käyttämällä. Ovat hyväksyneet vierailuni, koska jonkun on kerrottava siitä, mitä todella tapahtui ennenkuin passit, passitukset, kirkkopyhät ja päihdeongelmat tulivat. Nyt hirvittää, uskallanko kertoa tästä. Ovatko tämän toisen virtuaaliodellisuuden tunnantarkat valokuvaajat valmiita hyväksymään riiman alituksen ultra-violentien valon ylimalleisia keinoja hyväksikäyttämällä. Voin ainoastaan vastata: Käärme-sana vietteli minut ja minä söin Sen. Nyt olen tarjoamassa sitä *pois-on... nea...*

5) Holistiseen I. juustonreikäiseen kokonaisnäkemykseen

Marshall McLuhan on sanonut kuuluisan lauseen: '**Väline on viesti**'. Olen tutkimuksessani noudattanut tätä periaatetta yrittämällä nähdä saamelaisten musiikkitermit suuremman kokonaisuuden osina. Tämä näkökulma näyttää niin todelliselta ja selkeältä, ettei mulla nähtävästi ole paluuta pelkästään erittelevään analyysiin. Oikeastaan sillä ei ole enää väliä, koska - riittävän pitkälle vietyä - analyysi johtaa kuitenkin suuremman yhteyden näkemiseen. Vain eemisen ja eettisen menetelmän yhdistämällä tapahtuu todellinen *et'-en'emy-nen*. *En* ja *ett* samassa emikukassa - vihollisen vaaniessa meden kerääjää.

Tiivistääkseni lopuksi McLuhanin mietteen ilmenemisen saamelaissanojen maailmassa otan esimerkiksi

'sanan' (lpN sátni; kolt. sää 'nn, saa 'ni, lnlp säni-, sääni, vir. *sōna*, unk. *szó*),

jota kantaa perille kolttien saan (sann; *sānid* = saneja; *sānān* = sanejani) l. **sani-kelkka**.

Jos se oli ahkion muotoinen, niin se (lastattuna) oli kolt. čuāvťos tai unk. **csónak** (vene).

Sanojen synnyttäjänä (esim. lnlp: siittađ = luoda karvaa; šaddaaš = syntyisin; šoddād = syntyä; šoddām = syntymä; šoddiš = hedelmällinen; lpN: šaddan:m = syntyminen; suddu = synti; kolt. šeāt't = sopia, sopeutua, olla soveliasta; *šēddim* = tulimme; *šgdd-eččam* = isäni; šeätt = sijata vuode; šādd = kasvi, hedelmä; sato; šōddād = syntyä, tapahtua, tulla jkskn; šōddām = koti-, syntymä-)

sekä (maailmaan-)saattajana [kolt. sa 'tti; lnlp saattāš, satāšid; sáātu, sattu (kyyti); sáttulāš (kyytimies); lpN: sáhttit = saattaa, olla mahdollista; sáhtašepmi = kolt. sátt = saatto; sá 'ted = saattaa]

on näiden kahden 'kaatava' (lpN njeaidit = kaataa) yöpuolinen 'naittaja-yhteenliittymä' (*njaddiet - njatēt - njāddēd - njāddēed - njāā' dēd - nq' ddeđ - 'noťted*)

so. noita jolle löytyy pohjoissaamesta nimi sáhtán, Paatsjoelta sáttan, inarinsaamesta sáttán tai sottaán -pahus (saatana) -

sáidi-sei(ti)kala-verkkojen sadedē-(sadam)-levittäjä tai pingottaja (kolt. sá 'dded).

Saattamassa ('suatil-la') suádis / suáddás-tikun,

(unkarin) széna-heinän,

(lnlp) kyeli kalan tai

(lnlp) pieinis-saparon (unk. *pénz* = raha; *satnya* = kitukasvuinen)

pienoista asiaa... (säti- = mitä tahansa)

sydämessään (kolt. čāā 'đ, čāddam)

tai (arab. 'singer') šādī -laulamassa sōt-makealla sōť (*šwāt*) -äänellä (est.) siid -silkkisiä

seytten -kieliä näppäillen. Seitten-tähtien selällä... (S. *Saiten* ks. Leisiö 1996-7, 110)

Jos se kulkeekin kelkalla (kolt. *ķeâlkk*; IpN: *gielká*; Inlp: *kiäl'kká*, *kiälhá*),
 niin 'millä kielellä' (IpN *man gillii*, *mainna gielain*; kolt. *ķiõll*; Inlp *kielâ*; IpN: *giella*; ostj. *kõl*)
se kertoo? Se kilkuttaa (kolt. *kolkk* = *kulkunen*)
 tai 'kelaa' (kolt. *ķie ll*, *ķiä ll* = *kela*; *ķiõll* = *ansa*; 'koldei' = *nuotata*); IpN: *giella* = *kiela*,
 suopungin *reikä*; Inlp: *kielâ* = *ansa*, *paula*)
ķiõld-kildiniläisittain 'kili-kieli-kelloa' (kolt. *ķeâl'l*: Inlp: *kiäl'lu*, *kiälu*; IpN: *biel'lu*),
 jonka 'köli'-puoli (Inlp: *kielâs*, *kiellâs*) kalkattaa-kolkuttaa.

Kenellä on korvat (IpN: *beallji*; kolt. *pe llj*; Inlp: *pelji-piäl'jás*)
 se kuulkoon (IpN: *gullat-gullugul'lot-beljo- t. bealjebealástallat*; kolt: *kuulli-kuullád-kõõll-kullu-*
koll'jed; Inlp: *kullee-kulluđ-kulo-*),
 koska se kieltää (kolt. *ķiõld*; *ķie ldded* = IpN *gieldit*; Inlp: *kiäl'du*; *kiel'did*, *kiäldám*)
kaiken - puhumalla 'varmasti' (kolt. *vâ rmm* = *saatana*; R. *varm* = *lämmin*),
'ympäripyöreitä' (Inlp: *kiel'dâ* = *kunta*, *pitäjä*;)
 tai olemalla kielitaidoton, kielelön tai mykkä (kolt. *ķiõlte* 'mes).

Myöntää ja kieltää - vuorotellen - siinä tuon kielevän kie'les- t. kiälläs -valehtelijan so.
mestarikertojan (kolt. *maainsteei*) 'monsteri'-aave-sanoma.
Varsinainen kielikello-kanteliija-kielijä-kavaltaja-petturi (kolt. *ķiõlõõtti*).
 Joulupukki (santa C) talvityössä Luciferin valoviestiä tuomassa.

Saamelaisilla oli nimeltään samantapainen jumala *Hora-galles* -ukko. Tarkemman kuvauksen näistä puuhista antaa Olaus Sirma - Setälän kautta Raija Bartensin tulkitsemana: 'Eli laulu tehdään siten, kuinka kukin parhaiten kuvittelee pystyvänsä lauluun sanat ja sävelen tekemään (*fatta och componera*... Sirma käytti *fatta* -verbiä kääntäessään rivin *Faurágáidhe sadiede* [E. Itkonen: 'lemmenlauluja laskettamaan']
 'wijsana owijsz faatandesz' - (Setälä 1890: 112,113)' (Bartens 1992, 222).
 Jätän yhteydet saatana-sanueeseen lukijan pääteltäväksi. Muistutan kuitenkin *visa*-sanan mahdollisesta yhteydestä 'tiehen' ja 'tien näyttämiseen' (esim. norjan 'vei', engl. 'way' sekä ruotsin 'visa' = näyttää), jolloin lausetta voitaisiin tulkita: '*vis-sana och vis sätta-fatta-set-seed-feed*' jne. aina viron *vaatama* ('katsoa') -sanueisiin saakka.
 Edellä ei ollut tilaa muutamalle lisäsanalle, jotka vielä otan selvennykseksi T.I. Itkoselta:

33. IpN. *gäldda* 'caudex (puunrunko, hirsi; haaksi)',
 I. *kołda* 'pölkky', Ko. *ķełđta*, T. *kałđta* s. *kelles* 'ranka'
86. IpKo. *kōlak'E* 'leikkiahkio ~ s. *kola* 'yhdestä puusta veistetty jalaksentapainen ajoneuvo t. lasten mäenlaskuväline'
87. IpI. *kollòd*, *kolòm* 'kuoria mäntyä', *kollòm* 'sarvinen petun kaapimis-ase, luta'
 Ko. *köłlam* ~ s. *koloa* 'kuoria kaarnaa, havupuun kuorta'.
 Lp. *kollòm* > s. *kuloin* id.
454. IpN. *čadnat*, *čanam* 'vincire, ligare, affigere', *čanas* 'ligamen', 'l-tum'
 Luul. *čatna-* 'binden', *čanās* 'band', I. *tšōnam* 'sitoa', *tšōnas* 'side'
 vrt. s. *sonnus* 'uppfästad klädfäll, skört' (T.I. Itkonen 1918-20)
 > vrt. (SSSS: IpN) *čatnat* 'kytkeä'
120. IpKld. *tšūanne* etc. 'ahkio, pulkka' (T.I. Itkonen 1928)

LWS 6067: *saw(u)Tàlm* 'poron penis'

6069: *sawTet* 'hieno sade' (~ suom. *savu?*); 6076: *sàttie* (*sàttan*) 'hiekkä' (sand).

>? Vrt. lit. *sodas* (russ. сад >? F. sato) = puutarha; latv. *sūna* = sammal; *sēne* = sieni

Koltaksi: saa 'ni, sää 'nn = 'sana'

> saan = 'reki, sani' ('kelkka') (monikollinen muoto!) (= pol- *sanki* pl. >? F. hanki).

vöönâs t. vönnaz = 'vene' (> nurinkäännettynä 'sanov')

> čiâlk = lause (F. 'selko-') >? E. talk = puhe

Collinder (1955, 147):

IpKola *čyõnne* (**sona*) 'sledge' ~ TatKazan *čana*; ~ Turkmen *šaana* ~ Tšuvaš *sona*
~ Kirgiz *šana*; Šor *šana* 'Schneeschuhe'; Mongol *cana* 'sledge; Schneeschuhe'

Vastaus 'saan' -sanana todelliseen alkuperään (yksikössä) löytynee IpN sanojen čaihni = 'pohjantikka', čaṇadit = 'tulla sisään'; čoabmut = 'jäykistyä, tulla kömpelöksi, töhertää, tunaroida; čoanohas = pidätysporo ja čoaṅkut = kohmettua (jäsenistä, ihmisistä) väliltä.

On lukuisia syitä epäillä, että 'kelkka', 'reki', 'lumikenkä', 'suksi', 'nuoli' ja lopulta 'jalka' sekä 'sana' ovat kaksiselitteisiä käyttöyhteyksiltään: Ne tekevät uran ja kantavat viestiä. Upotettuaan kapulan kouraan jatkaa seuraava viestinkuljettaja yhä painavampaa taakkaansa kannatellen maalia kohti.

F: 'kieli', 'puhe' = (Est.) *keel*, (Mordva) *kel*, (Mansi) *kelä*, (Hanti) *köl*, (Tam.) *kilavu*, (Mong.) *kele(n)*, *kele* (Hakola 1997; 108).

(Mong.) *sana* - 'ajatella', 'heijastaa', (vanh. Turk.) *sana* 'laskea' (Hakola 1997; 288).

lat. *sationem* = kylvöaika, -kausi; kylvö > ransk. *saison* (Renkonen 1954, 170).

S. *Ziel* = tarkoitus, tavoite (= pol. *cel*, ven. цель > E. *soul* 'sielu')

> lit. *žinios* = tieto; latv. *saņemt* = saada >? 'genius' (< kolt. *cenn* = naisen häpy)

Arabia: *saut* (*aswât*) = ääni (E. 'voice, vote'); *ganna* (*yugannî*) = laulaa (E. 'sing')

> *šâdî* (*mugannî*) 'singer'; *šadaqa(-t)* 'charity; alms' (Steingass 1978).

Palestiina: *sādis* (*sādse*) 'kuudes'

šadīd 'violent' (hurja); *sayyid* (pl. *sāda*) 'Sir' (herra)

šōṭi 'vocal' > *šōṭ* (*šwāt*) 'voice', (s.) 'vote' (Halloun 1997).

(SSA 1995, 340:) IpN *giella* = IpR *perme* = **linnunansa**, 'permi' ('sadin', hirttosilmukka?) Entisajan Itä-Suomessa ja Pohjanmaalla **kieltää** = **kehottaa**... (Kirsti Aapala: 'Kieli keskellä suuta', HeSa 20.1.1998). **Kieli on siis sadin**, ansa, joka on *viritetty* pohjoissaamessa sanalla *gealdit* ja koltansaamessa sanalla 'pingottaa' = *sā 'dded*.

Milka Ivić on siteerannut kirjassaan H. Steinthalia, lingvistisen psykologian perustaja: '...sanojen merkitykset eivät ole tarkasti määritettäviä, jokainen yksilö sanaa lausuaan leimaa sen omalla henkilökohtaisella kokemuksellaan, omalla yksilön psykologiallaan, niin että sanat saavat varsinaisen merkityksensä vasta sillä hetkellä kun ne puhutaan' (Ivić 1966, 51). Puhe on vain eräs osa kokonaistilannetta niinkuin musiikkikin esityshetkellään. Irroitettuna alkuperäisyhteydestään se karsii edelleenkin niitä lukemattomia potentiaalisia mahdollisuuksia, joilla sanottu, laulettu tai soitettu voidaan tulkita.

Kun kieli on suoraviivaista, on se juhaviestin tuovaa puhekieltä ja kun se on mykkä, kielevä, sekava, *kielonhajuinen* tai 'pyöreä' kuin kielain, on se ansa, joka pitää kiertää. Naapurikieliet ovat viritettyjä ansoja, sillä niillä on vartioituna oman kielemme piilota-so. Haluamme erottautua, koska ne paljastavat sen mitä itse haluamme kätkeä.

Kieli on jo taidetta!

Sanat jatkavat sukua kahdella tavalla: joko kloonautumalla tai parittelemalla. Yhdys-sanoja lukuunottamatta tutkimme etupäässä klooniversioita, jolloin ihanteena on ollut sanan takaa löytyvä 'neitsytäiti'. Oma lähtökohtani on se, että sanalla tulisi olla myös isä sekä jokin kolmas tekijä, joka liittyy isän ja äidin yhteen. Tällöin ihanteena on useiden merkitysten välinen suhde sanan assosiaatiomaailmassa. Voitaisiinko sanoa, että sanat 'parittelevat' myös esineiden tai asioiden kanssa, koskapa löytyy hyvin harvoja sanoja, joiden tarkoite olisi vuorenvarmasti säilynyt syntyhetkestä tähän päivään saakka täsmälleen samana. Ehkä jossain onkin näin, mutta jostain muualta löydämme yhtä vuorenvarmasti saman sanan aivan eri tarkoitteen kanssa muhinoimassa. Ihmisetkö ovat parittajäämmiä, jotka hoitelevat sanoja kuin karjaa?

Muuntumisesta lainaan kaksi erilaista perusasetelmaa: Eräässä Ranskan murteessa 'kissa' oli aikanaan *gatt* (<cattus) - kuten myös kukkokin (<gattus), joten kukosta täytyi tulla *vicaire* sekaannusten välttämiseksi. Toisaalta ranskankielessä alkuperäisin nimitys mehiläiselle on ollut *apis*, joka poistui käytöstä siellä, missä se lausuttiin enää äänteellä 'é' (Ivić 1966, 81-2).

Näyttää hetkittäin siltä, että sanan sukupuolisymboliikka ('ylinen'?) - sekä toisaalta 'pyhyys'- ja 'tabu'-dimensiot ('alinen'?) - tulevat 'isän' puolelta, kun taas 'Madder-akka' antaa sille materiaalisen käyttömuodon, arkitajunnan. Varovasti arvioituna näyttäisi myös siltä - edelläsanotusta johtamalla - että 'isäpuoli' edustaa samalla 'aikasammasta', maailmanpylvästä jonka sisällä tapahtumasarja etenee tietyssä järjestyksessä yhteen paikalliseen pisteeseen sidottuna ja 'äidinpuolinen' maailma on yhdessä hetkessä näkyvä sirpaloitunut todellisuuden verkko, jonka mustien 'silmäaukkojen' sisältä löytyvään aikasammakseen maskuliiniset 'aikakalat' uivat harhailtuaan aikansa paikallisuuden valtamereissä.

Jokaisen verkonsilmän takana avautuva todellisuus on hieman erilainen kuin viereisen mustan aukon kautta katsottuna. Todellisuus on sama, mutta sinne pujahtaneet eivät koskaan ole keskenään täysin identtiset, joten eteen avautuva todellisuus on jollain omituisella tavalla käänteinen yksilön 'maallisen' elämän aikana hankittuun kokemusten ja niiden synnyttämien subjektiivisesti käsiteltyjen muistojen mielikuvamaailmaan verrattuna. Tässä mielessä aikasampaan läpi koettu todellisuus ei ole sattumanvaraisesti eri yksilöille eri tavalla näyttäytyvä. Tätä tarkoittaa ehkä vanha viisaus puhuessaan 'karman laista'.

Epäselvyyksien ja liian yksioikoisten johtopäätösten tekemisen välttämiseksi korostan sitä, että kaikessa mikä elää, on jo kaksi eri sukupuolta sisäkkäin tai rinnakkain. Eroja on vain siinä, kumpi osapuoli kulloinkin on 'hallitsevassa asemassa'. 'Luolan peto' voi olla 'syöjätär' siinä missä kaivonkatsojan 'vesisauva' on poeettinen seireenilaulaja - tällä kertaa kylläkin pystymastoon ikuisesti sidottuna *odd-uss-Zeit-uss* -sankarina (est. *uss* 'mato, käärme').

Informaatioteorian kannalta katsottuna tila ja aika ovat kuin alkeishiukkasfysiikan kvarkkipari. Osapuolten informaatioarvo on kääntäen verrannollinen niiden kokoon nähden.

Sanojen tutkimisesta

Kun tila muuttuu aikajanapisteeksi, on ajalla yhä suurempi ja suurempi tarve kokea tila itsessään - harvinaisena postimerkinä - jolloin tilapisteen vetovoima 'syö aikaa ja ulostaa sen tilana' - takaisin maaksi!!! Ja kun aika supistuu 'nykyhetkeksi' - näkyy vain universumin kattavana välähdyksenä, on tiladimensiolla sitä pakottavampi tarve supistaa itseään mahtumaan ajan mustasta nielusta läpi Paratiisin iloihin. Juuri siksi Paratiisi on aina 'poissa' - lukuunottamatta ekstaattista liitoskohtaa - Sammon myllyä, jossa aika ja tila viettävät häitään yhdessä - vuorotelleen toisikseen muuttuvina - niin nopeasti, että niiden itseidentiteetti on kadonnut ja ne ovat 'yhtä'.

Tältä todellisuus näyttää sanojen maailman takana olevilla suurilla silmillä katsottuna. En ihmettelisi, jos muukin todellisuus - musiikki mukaanluettuna - käyttäytyisi samalla tavalla. Tätä kautta tulee ymmärrettäväksi, kuinka tehokas on kahden tai korkeintaan kolmen teeman rakentama kansanlaulu: korkean ja matalan sävelen sekä lyhyen tai pitkän tauon avioliitto, jossa jokaiselle variaatiolle on varattu ikioma sudenkuoppansa universumin uinuen keinuvassa verkossa.

Tilan ajan suhteesta syntyvästä duaalisesta näkökulmasta katsoessani en suinkaan tunne olevani yksin. Itse asiassa kysymys on vanhasta kielitieteen kahdesta tutkimusmenetelmästä: '**Synkroninen** tarkastelu kohdistuu kielelliseen tilanteeseen, joka vallitsee tietynä ajankohtana, **diakroninen** taas kielen johonkin kehitysvaiheeseen... **Diakroninen** (eli **dynaaminen**) kielentutkimus kohdistuu kielihistoriaan; vallitsevan tilanteen selvittäminen kuuluu **synkroniseen** (eli **staattiseen**) kielentutkimukseen' (Ivić 1966, 137).

Jos yhdiistän em. termit musiikintutkimuksen käsitteisiin **eeminen** ja **eettinen** lähestymistapa, on samankaltaisuus silmiinpistävä oman lähestymistapani kanssa: Aikapatsasta myöten kulkeminen yhdessä paikkapisteessä on **diakronista** eli **eemistä**, koska katson näkymiä kyseisen paikan 'sisältä' käsin pitkäkhön ajan kuluessa. Synkroninen näkökulma on 'eettistä', koska katson laajaa - yhteen hetkeen jähmettynyttä staattista tilaa - ylhäältä käsin ja historiasta tietämättömänä - huonomuistisen Jumalan tavoin. Tällöin väistämättä vertailen eri pisteiden välisiä asioita. Olen siirtynyt suuruuden ja paremmuuden värillisten ja värittömien tuohinaamareiden hierarkiseen maailmaan, koska en kykene enää näkemään ihmisten omaa **suhdetta** kulttuuriinsa. Koska olen 'poissa-ylhäällä'.

Eemisessä näkökulmassa ongelmani on olla 'pieni ihminen', hiiri joka on epävarma siitä, onko todellisuus muuallakin samanlaista kuin miten hän sen kokee - lapsen tavoin opettajan valvovan silmän alla ympyrää pienessä aikakolossa pyörien. Mutta elämälläni on jotenkin **tarkoitus: Päästä pois nykyhetkestä. Minun on muututtava, koska ympäristö ei muutu.** Tästä syystä jumalat ikävystyvät helposti, sillä heidän luomassaan maailmassa **katse voi vain harhailla paikasta toiseen ikuisessa nykyhetkessä, koska sisäistä muutosta ei tapahdu.** Näkymätkö soikaisevat oman ajattelun tarpeen. Tällainen Jumala on oman loisteensa orja. Häneltä puuttuvat aivot, ja juuri siksi **Hänen** syntiinlankeemuksensa on haave maistaa hiirulaisen elämän-puusta. Hän on samalla tavoin Paratiisinsa vanki. Erona on se, ettei hän pääse sieltä ulos, koska se on niin suuri että se peittää kaiken. Kun hiiren ongelma on se, ettei hän pääse sinne takaisin sisälle, koska se on niin pieni! Ja molemmat syövät toistensa kielletyistä puista - vuorotellen. Paratiisin kaksi puuta ovat todellisuuden käänteispuolien kohtaamispaikat - ne kaksi napaa, joista tullaan sisälle tai mennään ulos - mutta vain unessa. Tämä vuorovaihtelu näyttää olevan ominaista koko universumille. Paikallisia eroja on vain tapahtumakulun nopeudessa. Samasta perusasetelmasta näyttää siis olevan niin monia nimityksiä, että tuskin yksikään niistä suoraan saa riittävästi ääniä kuninkaaksi tullakseen.

Sovellettuna musiikkiin kysymys näyttäisi olevan musiikillisen tilan ja aika-keston välinen kissa-hiiri -leikki. Se alkaa kahdesta sävelkorkeudesta tai kahdesta aikamitasta kahden 'nuotin' välillä, laajenee kahden fraasin keskinäiseksi kisailuksi, kahden laulun vuorotteluksi, kahden vuodenajan väliseksi vastakohtaisuudeksi musiikin avulla nähtynä, kahden eri elämänjakson väliseksi muutokseksi ja kahden sukupolven erilaiseksi musiikkinäkemykseksi, kunnes lopulta käsittää kahden eri seikkoja painottavan musiikinhistoriallisen aikakauden väliseksi aaltoliikkeeksi.

Tässä prosessissa ei ole minkäänlaista kumulatiivista kehityksen suuntaa - on vain kahden eri näkökulman välinen kaksoiskiikku ajan saatossa. Toinen on aina sääntö ja toinen poikkeus. Suurenemisen ja pienenemisen tiet vain on kuljettava loppuun napaarajalle asti, jolloin kaikki jälleen kääntyy vastakohtakseen. Toinen menee lepäämään ja toinen aloittaa aamuvirkun työnsä. Kuin yö ja päivä. Nainen ja mies jotka kypsytävät tuotteitaan saman pimeyden eri päissä. Toinen kantaa lasta, toinen soidinmurheita...

Oleellista on, ettei todellisuuden kahta puolta saa koskaan irroitettua toisistaan. Väkivaloin sitä voidaan tehdä jossain määrin: Valtavien laitteistojen avulla saadaan kvarkin osaset hetkittäin erilleen - mutta vain kuin pikkulapsi, joka repii tutkittavalta hyönteiseltä ensin siivet, sitten jalat, sitten pään ja lopuksi raadon etu- ja takaosan varmistukseksi että se on todella kuollut. Tämä hirvittävä uteliaisuus lienee sitten se, mikä erottaa ihmisen eläimestä; mistään opetuksista piittaamaton halu syödä hyvän ja pahan tiedon puusta yhä uudelleen ja sitten juoksemaan kiireen vilkkaa karkuun, ettei kukaan ennätäisi rangaista.

Tuo Paratiisin traaginen tarina toistuu joka päivä joka puolella maailmaa. Hätkähdyttävästi se on taltioituna eräässä Kauko-Siperian jukagiirien kertomassa - Björn Collinderin Jochelsonin materiaalista litteroimassa - tarinassa, jossa (heidän *angluksi* kutsumansa) outo muukalainen tuli ensimmäisen kerran heidän erämaa-asuinsijoilleen tarjoten tupakkaa ja viinaa. Ja katso! Se olikin parempaa kuin heidän siihenastinen elämänsä, vaikka se näkyikin vain irvistelynä, yskimisenä ja maksukyvyn alentumisena (Collinder 1940, 109-125). Tästä eteenpäin tarina on täysin omalla vastuullani:

Ja he menivät vaimojensa luo ja sanoivat nyt tietävänsä mikä on parempaa kuin mihin he olivat siihen asti tottuneet. Ja katso! Vaimokin otti ja maistoi todeten sen kaiken hyväksi. Ja katso! Tuli taas *anglu* ja he huomasivatkin olevansa alasti. Niin he antoivat sata soopelinnahkaa vastineeksi punaisesta nenäliinan kokoisesta kangaspalasta, jolla vaimo saattoi peittää alastomuutensa. Miehellä ei niin väliä, koska siihen uniaikaan Paratiisissa ei kulkenut naispuolisia *anglujia*. Mutta kun mies matkusti ensimmäisen kerran Paratiisin toisella laidalla sijaitsevaan *anglukylään* ja huomasi itse olevansa alasti, pakeni tuo initiaalinen, natiivi-syntyinen aviopari kauhistuen pilkka- ja ivahuutojen lenteleviä tulikiviä kauas pois. Kivulla ja hiellä he toteuttavat *anglun* tahtoa, joka kuuluu: Oppikirjojen mukaan Jumalalla menee aina hyvin kunhan ihmisen kärsimys pidetään aisoissa.

Sanojen etymologisessa tutkimuksessa tämän kaiken olisi jollain tavoin tultava esille. Erityisen tarkkailun kohteena tulisi olla se, kuinka naapurikielen puhujat muuntavat peruskielen sanoja taiteellisten tarkoituserien vuoksi, so. käyttävät jotakin sanaa tietoisesti uudessa merkityksessä. Jos halutaan pilkata, niin alkuperäissana jaetaan toisenlaisiin tavuyhtymiin; Berserkeistä tuleekin tällöin 'pers-Erkkejä' (Ko. malli on täysin teoreettinen - koskien 'kärpässiini-viikinkejä'). Joskus nimittäin tuntuu siltä kuin kivitauluihin kirjoitetut maksukuitit olisivat ainoaa aitoa todellista kieltä.

Ennen - hierottaessa kauppoja - molemmat osapuolet tunsivat kielen kaksiselitteisyyden, mutta nykyisessä oikeuskäytännössä kaksiselitteisyyden tunteminen on vain yhteiskunnan hallitsijoiden hallussa. Oikeusistuin on tässä mielessä jo periaatteessa eriar-

Sanojen tutkimisesta

voinen kansalaisia kohtaan. Toinen osapuoli tuntee kielen koukut, toinen ei, eikä hänellä yleensä ole varaa maksaa asiantuntijaa itselleen.

Kielen kaksiselitteisyys ilmenee joka kerta kesämökillä - suomalaisessa todellisuudessa ulkovessoineen ilman rullapyyhettä. Joka kerta kun joku on lähdössä vessaan ja pyytää 'Keitelelen uutisia' mukaansa, on arvattava, antaako hänelle uuden vai vanhan lehden. Asia nimittäin riippuu siitä, kummallako päällä asiakas aikoo lehteä lukea. Elämä on elämisen arvoista vain silloin, kun jokin osa siitä on salattua.

Olemme pohjimmiltamme parantumattomia uhkapelureita. Eevan tapaus lienee ensimmäisiä kirjoihin taltioituja - ellei itse 'kahden-puun-istuttaja-Luojaa' oteta huomioon. Keski-Idästä Kaksoisvirtojen maan tienoilta lienee peräisin myytti eräästä näistä luoja-jumalista, joka totesi: 'Toivottavasti se toimii tällä kerralla' - yrittäessään luoda maailmaa noin kahdettakymmenettä kertaa.

Jo etnisen musiikin tutkimuksessa olemme huomanneet, että säännöstä poikkeaminen on välttämätön osa traditiota, joka kuolee ilman kansan parissa esiintyvää luovuutta.

1) Ensimmäinen opetus, mikä meidän tulisi painaa mieleemme merkityksien siirtymisessä on, että 'hyvällä' on taipumus muuntua 'pahaksi' ja että 'pahalla' on taipumus naamioitua 'hyvän' nimen taakse, koska ne ovat vain saman kokonaisprosessin eri vaiheita.

2) Toinen opetus on se, että sana ei elä, ellei sillä ole 'renkaaseen' tai 'tappiin' liittyvää sukupuolista symboliarvoa. Muussa tapauksessa se joko on vieä 'das Kind' - lapsen asemassa tai sitten se on vanhentunut kyvyttömäksi. Tämä ei suinkaan tarkoita viisauden tai voiman vähenemistä. Päinvastoin - hyvin vanhat ja vahvat sanat saavuttavat lopulta jumaluuden asteen, josta sitten joku muu kieli tekee vuorostaan 'paholaisen'. Toinen mahdollisuus on, että kaiken käsittävä sana muuttuu 'maan tomuksi'. Se on henkistynyt vain toimittamaan yhteenliittäjän roolia.

Suomen 'ja' -sanan pitäisi tämän mukaan olla ikivanha jumaluutta merkitsevä sana, jota ei enää voi käyttää edes seksuaalisuuteen viittaavana. Se on kadottanut fyysisen olemuksensa. Englannin 'and' on kenties nuorempi, koska sille löytyy vastine ruotsin 'unduvaisesta' ande ('henki') -sanasta - tai sitten (S.) Ende (E. end) -'lopusta'. On sentään... On 'jakaa', 'jauhaa' sekä 'jama' (liitos; väli), jotka kaikki esiintyvät SSA:n (233-238) mukaan myös UEW:ssä ja siis kuuluvat ikivanhaan uralilaiseen kantakieleen, mutta joille ei ole esitetty indoeurooppalaisia vastineita. Vain 'jaama' (tie; kuoppa) -sanoille SSA on löytänyt vastineita: ven. (+turk.) 'jam' = postiasema; (ven.) jáma = kuoppa. Jama-sanasta voisimme kuitenkin päästä sen arvoiseen germaaniseen sanaan, S. 'ja' = kyllä!

Löytyy vielä kauempaa kylläkin yksi vastaavan voiman (= vir. jõud) omaava sana:

hepr. (3050:) Yâhh (engl. äänn. 'yaw') ~ Jah - pyhä nimi; Herra; kaikkein voima-innokkain

< (1933-4) hâvâ (engl. haw-vaw), hâvâh (engl. hav-aw') 'to exist'

~ (1961) hâyâh (engl. haw-yaw) 'to exist, be, become'

> (3068) Yehôvâh (engl. yeh-ho-vaw) 'itse-oleva, ikuinen', juutalaisten Jehovah-Herra (Strong: ...Bible words 1996). **Jau-ha-va** Sampo (?), joka **yhdistää ja erottaa** (mordv. **ja-voms** = 'erottaa, jakaa')... Voiko jumalaa **ja and-i-jumalaa** sen paremmin ilmaista?

Vain suurin kansanviisaus näkee sen, kuinka tärkeä on sanojen sukupuolinen **liitoskohta**, sillä se on näennäisesti kaikkein vähäpätöisintä maata, savea tms., joka kuitenkin kätkee itsessään solmukohdan, helmen. Sanat elävät näiden kolmen todellisuuden dimension sisältämässä maailmassa, joka on koko ajan prosessissa, käymistilassa.

Mikseivät mytologiat ole edellisen kaltaisia? Kyllä niitä on, mutta niiden yhdistävät side-sanat ovat kadonneet. Eikä niitä tällaisina haluta kuulla, vaan puhutaan mieluummin 'keisarin uusista vaatteista'. Syitä tähän on arveluni mukaan kaksi:

Nämä näkymät ovat pelottavia ja mielenterveyttä koettelevia uskonnollisista syistä, koska sukuvietin sanakaaoksen takaa paljastuva voima ilmenee sitä vahvempana mitä korkeammasta mielteestä on kysymys. Sitä tiukemmin uskonnollinen mytologia pyrkii pitämään piilossa tämän seikan.

Toisekseen nämä näkymät ovat hävettäviä (Inlp: *kuolah* = mon./mask.häpy) kuolemansyntejä, koska uskonasioiden perinteinen sukupuolettomuus kieltää seksuaalisuuden olemassaolon, joten yksilö pitää herännyttä 'väärää' mielikuvaa omasta itsestä esiintulevana torumisen (Inlp: pelkkilid) arvoisena pergâlâh-'syntinä'. Sukupuolettoman uskonnon näkökulmasta katsoen arkielämän todellisuus muuttuikin saduksi, josta vain luetaan, mutta jota ei itse ole mahdollista kokea. Niinkuin myytit ovat meille satuja tänään.

Kuitenkin sanojen 'julkisten' tarkoitteiden (merkitysten) takana piilossa oleva seksuaalisymbolinen taso on se, joka kykenee saattamaan avioon ulkoasultaan ja näennäismerkityksiltään eri kielissä ilmenevät eri sanat. Edellytyksenä on kuitenkin, että avioliiton on oltava mielekäs. Tämä virtuaalinen sanojen parittelu on sikäli erikoinen laadultaan, että yhteenliittymästä syntyvät jälkeläiset ovat jo aikoja olleet kielissä olemassa. On ikäänkuin nyt vasta tutustuisimme uuteen perheeseen, joka on jo siittänyt jälkeläisensä. Emme vain ole tienneet, että nämä ja nuo sanat kuuluvat tähän tai tuohon tapaamaamme perheeseen.

Siteeraan lopuksi Jorma Koivulehtoa - lopusta alkuun päin - kun hän lopuksi toteaa: 'Kieltämättä olisikin omituista, jos kielikunnat eivät viime kädessä olisi mitenkään sukua keskenään, kun toisaalta tiedämme, että ne vanhojen lainasanojen todistuksen mukaan ovat jo erittäin varhain olleet naapureita.'

Sitä ennen hän myös huomauttaa: 'Kukapa voisi - ilman säännöllisten äännelakien tukea - arvata, että ruotsin *hjul*, englannin *wheel*, (muinais-) kreikan *kyklos*, muinaisintian *cakrah* ovat alun perin sama sana, saman indoeurooppalaisen 'pyörää' merkitsevän sanan edustajia. Joudumme eräänlaiseen noidankehään: yhteiset sanat eivät saisi liian paljon muistuttaa toisiaan, mutta juuri siksi niitä olisi vaikea löytää' (Koivulehto1993, 189).

Vastaavanlaista muuntelua tapahtuu tietysti myös yhden sanan sisällä. Paremman puutteessa otan helpohkot esimerkit (Öhman1964, 57):

Arabia: *kitāb* = kirja; *kātib* = kirjoittaja; *kātaba* = 'hän on kirjoittanut'.

Heprea: *gādōl* = suuri; *gōdel* = suuruus; *gādel(ā)* 'hän oli suuri'.

Edellisen perusteella laadin vihonviimeisen säännön työni tueksi:

Jos sanojen ulkoasulla on oikeus muuttua ja silti säilyttää todistettava sukulaisuutensa tiettyihin toisiin sanoihin, niin sanojen merkityksellä on yhtä suuri oikeus muutokseen - jos vain löydämme 'säännöllisiä äännemuunnoslakeja' vastaavan ohjenuoran muutoksen rajojen ymmärtämiseen. Minulle äännelakeja vastaava säännöstö on alkukuva, joka on prosessi - siis ajassa liikkuva. Säännöstö muodostuu siitä, sopiiko sana alkukuva-prosessiin palapelin osana vaiko ei.

Kun etsin erimerkityksisiä samalta näyttäviä sanoja, noudatan - lähinnä korvaani luottaen - suurinpiirtein perinteisen tieteen äännelakien kokoelmaa - kylläkin hyvin vapaasti, koska pidän lähtökohtana sanan väärinkuulemisen mahdollisuutta (historiallisessa alkuperäistilanteessa). Äännelait nimittäin sisältävät ainakin tavallisimmat väärinkuulemisen

mahdollisuudet kirjattuina säännöstöissään. Rikon noita lakeja kuitenkin myös tietoisesti, koska oletan alkuperäiskansojenkin näin tehneen, koska kielitieteen kirjoitettuja tai tietoiseen minään tulikirjaimin syövytettyjä määräyksiä ei kukaan ollut antamassa ennen kirjakielten ilmestymistä hallitsijan pallille. Vain omat vanhemmat ja elinyhteisö ohjasivat kielen kulkua, joka eli kahden rinnakkaisohjeen varassa - niinkuin musiikkikin: opettele traditio (ryhmäidentiteetti) ja opettele käyttämään sitä luovasti (itseidentiteetti). Ja luovuus on - luovasa kielenkäytössä - samaa kuin 'pieni' tappaminen - niinkuin elonkorjuu, joka kuului ihmisten elämään saaliin tappamisen jäädessä vähitellen syrjäisempään asemaan. Koska saaliin ja viljan 'tappaminen' tehtiin samanlaisella rakkaudella, ei nähty mitään syytä erottaa 'syntyä' ja 'syntiä' tai 'siementä' ja 'saastetta' kovin erilleen toisistaan. Kaikki vain muuttui toisenlaiseksi saadun orgasmin jälkeen.

Jos ihmisillä on joskus ollut tietoinen tarve erottaa jostakin sanapohjasta 'salasana', niin he varmuudella ovat rikkoneet jokaista tuntemaansa säännöstöä saadakseen sanan kätettyä piiloon mutta kuitenkin samalla säilyttäen muistuman alkuperäisestä, jotta vihiä kietyneet voivat sanan tarvittaessa tunnistaa. Tähän mahdollisuuteen on aina varauduttava. Tämä tarkoittaa käytännössä ennen kaikkea tutun sanan symbolimerkityksen muuttamista. 'Linnusta' voi tulla 'kala' jos käyttöyhteys paljastaa, että sana on siirretty käänteismaailmaan. Karkeasti ottaen 'sukeltavan linnun' ja 'lentävän kalan' pitäisi heti herättää epäilyksiä sanan mahdollisesta piilomerkityksestä. 'Pyhät' tabusanat ovat helpoimmin tällaisen kohteluan alaisia. Mutta juuri ne saattavat olla kaikkein vanhimpia ja kattavimpia sanoja, jotka jo ovat kohonneet 'jumaluuden' astelle.

Sanat itse rakentavat alkukuvan. Minä en itse voi sitä etukäteen päättää, mikäli lähden liikkeelle yksityisestä sanasta. Ja kun kuva on puolivalmis, vasta silloin alan aavisteilla, mitä siitä vielä saattaa puuttua. Kuva itse ilmoittaa, milloin se on valmis, sillä siihen ei voi lisätä enää mitään ilman että se alkaa vähitellen muuttua kokonaan toiseksi kuvaksi.

Alkukuva tarvitsee elääkseen ulkoasultaan samoilta näyttäviä sanoja, joilla kuitenkin on eri merkitykset (kun perinteinen kielitiede hakee samanmerkityksisiä sanoja uskaltuen - ulkoasultaan - yhä erilaisempien sanojen pariin). Koska ns. sukulaiskielissä samalla sanalla pyrkii olemaan sama tarkoite, on erimerkityksisiä sanoja haettava naapurikielikunnista, joissa sanojen vanha merkitys on säilynyt tai sitten saanut lähtökieleen verrattuna uuden merkityssisällön. Naapurikielissä sanojen tabu-merkitykset ovat ikäänkuin turvassa. Tällöin ne eivät sotkeudu arkikielen profaaniin sanan käyttöön ja antavat mahdollisuuden puhua esim. pahaa toisista - selän takana. Tämä on vakavasti otettava ilmiö. Muutenhan ei saamelaisilta olisi kielletty äidinkielen käyttöä kouluuyhteisössä. Tällainen pelko luonnollisesti edellyttää huonoa itsetuntoa valtaa pitäviltä. Mutta sitähan on kaikkina aikoina riittänyt valloittajille tarpeeksi, koska he tietävät olevansa ryöstäjiä, ja tietävät, että alistetut myös tietävät...

6) Kaleidoskooppi

Lopputuloksena sanojen tarkkailusta Tarot-korttien 'The hanged man' -käänteisyyden tavalla ilmenee kolme näkymää:

1) Sanojen maailma ilmenee kolmella tavalla: A) tilaan sirpaloituna, jolloin saman sanan eri merkitykset ovat hajautuneet kieliin Ison Tammen lastujen lailla, B) ajan perättäisyydestä muodostuvaksi sammas-patsaaksi, jolloin huomio on supistunut tilan yhteen pisteeseen ja sen tapahtumajärjestykseen ja C) shamanistiseen näkemykseen, jolloin tilaan sirpaloitunut 'aika' nähdään samasta juuresta syntyneenä, jolloin sanojen merkitysten sukulaisuus on havaittavissa yhdellä hetkellä. Tästä dimensiosta puuttuu ai-

ka: Prosessin tapahtumajärjestys nähdään yhdellä hetkellä - ikäänkuin kuvana. Tällöin kuitenkin kaikki ilmenee kuin symbolisesti, varustettuna kaksiselitteisyydellä unen tapaan nähtynä. Kuvassa tulevaisuus ja menneisyys ovat sekoittuneessa tilassa.

Jos tapaukset A ja B ovat toisilleen kääntäen verrannollisia, ne alkavat sykkiä, koska ne vaihtuvat toisikseen koko ajan. Niiden vuorovaikutusta voitaisiin verrata kaaosteorioiden 'strange attractors' -malliin. Kun ääripiste saavutetaan, tapahtuu kääntyminen toiseen suuntaan. Tällainen liike muodostaa automaattisesti 'kaksinapaisen' järjestelmän. Sen käänteishetkeä kuvaa sanojen merkitysten muuttuminen bifurkaatiotilassa vastakohtakseen. Paikka on 'Sammon mylly' joka jauhaa kaiken uuteen käänteiseen muotoon.

2) Yhä uudelleen ja uudelleen törmään edellisen kohdan käsittelyssä symboliin, joka muistuttaa sormusta ja siinä olevaan kahden todellisuuden kohtaamispistettä, helmeä joka on avain 'toiseen todellisuuteen' lasso renkaaseen, josta nuora purkautuu lenkistä ulos. Kuva on kuin linnunansa, lasso, sammakonpoika, egyptin 'ankh' -merkki. Toisissa yhteyksissä kuva muistuttaa sienen ja sen käänteiskuvan - yösalaisin olevan masto-veneeseen muotoa. Niiden välissä on meidän todellisuutemme: oikein päin oleva laiva, joka on sienen peilikuva vedessä. Kolmas todellisuus on aina näkymätön, sillä se on itse **näkökulma**, josta näitä kuvia tarkkaillaan. Näkökulma yhdistää nämä toisistaan erilliset todellisuudet yhdeksi kokonaisuudeksi. Näkökulman symboli on sormuksen helmi, lasso solmu jne. Näkökulma on kuin ansapolun varrella oleva koti, johon päästään vain juurille - takaperin - kulkemalla.

3) Paras vertauskuva tällaiselle inhimillistä elämää heijastavalle sanojen saivomaailmalle (*saivo* tarkoittaa jossain Keski-Aasian kielessä 'silmää') on kaleidoskooppi: Kun katsomme kaleidoskoopin moninkertaistavan putken läpi muutamaa putkessa hajallaan ja sekaisin olevaa eriväristä murusta kokonaisuutena, näemme tilan järjestäytyneenä kauniiksi symmetriaksi. Mutta kun katsomme yhtä pistettä - samoja murusia - putken toisesta päästä, näemme saman tilan kaoottisena sirukasana.

Sanojen maailmassa ajan sammaspylväessä sirut puolestaan ovat järjestäytyneessä aika-tilassa kauniin kokonaisuuden muodostaen. Tuo kokonaisuus on (uskonnollisen tai seksuaalisen) riitin tapahtumajärjestys. Kun katsomme tilaa yleisesti - tässä todellisuudessa - riitin osat ovat hajautuneet kaoottisesti eri kielten sisältämiksi sanoiksi, joiden keskinäistä yhteyttä on mahdoton havaita.

Kaleidoskoopissa supistunut näkemys siis näyttää kaoottiselta ja laaja kokonaisnäkemys (putken 'oikeasta' päästä - siis pienemmästä reiästä kiikarin tapaan katsottuna) symmetrisesti järjestäytyneeltä. Elämässä taas aikajanelle supistunut näkemys näyttää järjestäytyneeltä - tapahtuman alusta loppuun kiertyvältä sormuskuvalta, kun taas 'laaja' näkemys - reaali maailma meidän arkisilmillämme katsottuna - näyttää moninaisuuden sekasotkulta. Kaleidoskooppi on siis käänteisessä suhteessa meidän reaali maailmaamme ja sen näkemistapaan. Shamanistisessa - kaiken yhdistävässä - todellisuudessa arkitilaan hajooneet sirpaleet kokoontuvat jälleen yhteen shamaanin näkömaisemassa, vaikeivät olekaan reaalisesti välttämättä läsnä. Shamaani ymmärtää ne 'symmetrisinä' näkyminä, tajuaa niiden välisen liitoksen ja sukulaisuuden, koska hän on palannut 'juurilleen' takaperoisesti kulkien ja nähden.

Ajan ja tilan kääntäen verrannollisuus nähdään siis 'takaperoisesti': Normaali todellisuudessa käänteisyys on sitä, että maailma pysyy ja katsoja tai kohde kääntyy peilikuvakseen; 90 tai 180 astetta pysty- tai sivusuunnassa. Shamanistisessa ja kielen käänteistodellisuudessa kohde tai katsoja sensijaan pysyy samana, mutta itse ympäröivä maailma kääntyy omaksi peilikuvakseen tai symmetriseksi vastakohtakseen. Se ikäänkuin riisuu naamionsa ja näyttää 'todellisen' olemuksensa niinkuin hantit karhunpeijaisrituaaleis-

saan panevat tuohinaamiot päähänsä ja ottavat ne sitten pois. Tällaista maailman itsensä käänteisyyttä meidän on nykyisellä ajattelullamme varustettuna mahdoton ymmärtää. Maailma sinänsä ei 'käänny', vaan me näemme sen käänteisenä. Nurinkäännytyssä maailmankuvassa kaikki ilmenee toisiinsa nähden syy- ja sukulaisuussuhteessa. Kalevalan Kullervo on vihdoinkin tunnistanut oman sisarensa...

Kaleidoskoopimaailma on informaatiotodellisuuden universumi. Kun perinteinen fyysinen maailma sisältää kolme tilalottuvuutta ja ajan neljäntenä dimensiona, niin informaatio-universumi palautuu jälleen kolmiulotteiseksi: Ensimmäinen dimensio on tila, paikka, toinen on aika, so. tilan muutos ja kolmas ulottuvuus on **tapa** jolla vastaanottava systeemi hahmottaa (aktiivisesti) tila-aika-maailman. Ja systeemillä on täsmälleen kaksi tietä valittavana. Molemmat vaihtoehdot ovat yhtä houkuttelevia. Kun vaaka on tasapainossa, so. lähellä kahtiajakautumista, bifurkaatiopistettä, vaihtoehdot alkavat 'välkkyä' vuorotellen. Näemme kuvan kuin Escherin grafiikkana, jossa syvyysulottuvuus vaihtaa tilaa petollisesti. Tila on koko ajan sama, mutta tarkkailijan valinta ratkaisee, millä tavalla hän tuon tilan hahmottaa. Ja tuo valinta on se, mikä ratkaisee tarkkailijan suhteen näkymään. Ja hän käyttäytyy valintansa mukaisesti. Tämä käyttäytyminen puolestaan on joka suhteessa 'todellista' vaikka käyttäytymisen 'syy' ei ole enää itse todellisuudessa vaan näkökulman valinnassa.

Kun suhteutan tämän musiikkiin, havaitsen samat kolme dimensiota:

1) Musiikin tiladimensio on sen laatu tilassa: korkea-matala, voimakas-hiljainen, yksi- t. moniääninen, laulettu-soitettu, sanojen kanssa - ilman sanoja, sointuva-soinniton samalla t. eri soundilla 'soiva' jne.

2) Musiikin syke ajassa, musiikin pulssi, so. se tempo, jolla ensimmäisen kohdan muutokset tai muuttumattomuus ilmenevät.

3) Komon näkökulma on sanoman, viestin vastaanottaja. Kysymys on siitä, miten hän **hahmottaa** kuulemansa. Mitkä seikat muodostavat kokonaisuuksia, minkälaisia musiikillisia hahmoja jälleenkoodauksessa syntyy, miten kuulija 'ymmärtää' kuulemansa. Tässä prosessissa kaoottisuus ja järjestäytyneisyys ovat jälleen vaihtoehtoja.

Musiikki 'pelinä' tai 'leikkinä' on sitä, että viestin lähettäjä tietää vastaanottajan perimmäisen halun kuulemansa 'ymmärtämiseen' eli hahmottamiseen. Tästä seuraa välittömästi halu tuottaa 'harhahahmoja', mitä tahansa kujeilua, jotta kokijan kiinnostus saadaan pysymään musiikissa (tai sen lähettäjässä). Olemme palanneet soidinmenojen sokeaan leikkiin.

Kun riitissä ollaan sokeita todellisuudelle, on tämä näkökulman rajallisuus vain näennäistä, sillä transsissa nähdään tämän todellisuuden kaksi dimensiota - aika ja tila - samanaikaisesti, siis arkitodellisuutta laajemmalla tavalla, koska riitin suorittaja ymmärtää omat juurensa takaperoisesti kotiin kulkiessaan - elämän alkulähteille saakka.

Nyt on enää samantekevää, kohdistuuko soidinmeno toiseen sukupuoleen vai toiseen todellisuuteen, 'jumaliin', sillä soidinmenojen tarkoitus on lepytys, viettely, parittelu ja saaliin kanto kotiin. Oli kysymys koiraasta tai naaraasta, on 'saalis' aina vatsassa. Riitti on muuttunut 'saastaksi', koska se ei enää kiinnosta osapuolia. Jumalilla ei ole fyysistä muotoa, joten niiden kanssa voidaan paritella vain henkisesti. Tällöin ihminen näkee tai vaan autuuden ja jumalat puolestaan saavat välähdyksittäin aistia maallisista iloista. Ja lopulta tämä kaikki on yhtä samaa universaalista kokonaisuutta - niin näkyvää kuin näkymätöntä Shivan ikuista tanssia elämän pyörässä. Tässä tanssissa on kuljettava sekä etu- että takaperin, koska muuten ei voida palata kotiin, helmeen.

Vasta nyt lopuksi alan ymmärtää, mikä on meidän syvin ongelmamme sanojen juurien tutkimisessa. Ongelma on täsmälleen sama kuin alkeishiukkasia käsittelevässä tutkimuksessa: Mitä tarkemmin määrittelemme paikan sitä sumeammaksi muuttuu ajan, hetken määrittely ('hiukkasen nopeus'). Ja käänteisesti: mitä tarkemmin määrittelemme hetken, sitä sumeammaksi muuttuu paikan käsite.

Sovellattuna eriyttävään sanojen etymologiaan päädyimme myöhemmin esitettyjen (*nisä-* ja shamaanirumpu -sanueet) esimerkkien kaltaiseen lopputulokseen: Kun sana määritellään tarkasti, meillä on edessämme eri juurta olevien sanojen **paljous**. Aika on siinä supistunut (tai hajonnut) yhdessä hetkessä ilmeneväksi tilaksi, tammen levinneiksi lastuiksi, joita ihmettelemme 'tässä ja nyt'. Olemme saavuttaneet täsmällisen pisteen, jonka nimi on 'nisä', mutta emme kykene kytkemään sitä sen enempää äitiin kuin lapsenkaan - aviomiehestä puhumattakaan. Se on todellisuudesta irroitettu abstraktio, vajana olento, joka ei kykene elämään yksin ja kuolee pois. 'Nisä' sanaa ei löydy kuin 'suoraan alenevassa polvessa' toisiinsa liittyvissä puoli-identtisissä kielisukulais-kulttuurissa.

Paljon enemmän näyttää kuitenkin olevan 'nisää' tarkoittavia sanoja, jotka poikkeavat ulkonäoltään toisistaan totaalisesti. 'Nisää' etsiessämme löydämme siis vain sanojen erilaisuuden, paljouden ja kaaoksen. Olemme unohtaneet tärkeän perusajatuksen: Ko-keakseen 'nisän' 'nisänä' niinkuin minä, täytyy **erilaisen** ihmisen käyttää **erilaista** sanaa. Jos hän käyttää minun sanaani, kokee hän väistämättä jotakin, mikä on jolenkin lip-sahtanut sivuun siitä tunnekokemuksesta mikä minulla on sanan 'nisä' kuullessani.

Tässä tutkimuksessa yritän luoda tuohon maantieteelliseen tilaan pyörremyrskyn, joka imee hajalleen siroteltuja sanoja ja kokoaa ne yhdeksi pystysuoraksi aikaspiraaliksi. Siihen keräytyvät nyt ne erimerkityksiset sanat, jotka muodostavat järjestyneen tapahtumaketjun. Tällöin sanat ikään kuin paljastavat naamionsa ja ilmoittavat todellisen minänsä. Kymmenistä eri näköisistä *rumpu* -sanoista vain yksi ilmoittautuu paikalle, mutta tuo tullessaan koko rituaalin ainesosat - aikajärjestyksessä. Sanat muistuttavat toisiaan, mutta täyttävät aikajanalla jokainen hieman eri paikan, joten ne mahtuvat yhteen pisteeseen.

Tässä pyörretodellisuudessa karpässien *pangh* -muoto (~ E. 'fungus') hakeutuu shamaanimatkan tunneliin (engl. *funnel* = 'suppilo, savutorvi' ~ 'fun-nielu!'), joka vie - ainakin osin - 'pelottavalle' (engl. *funk* = 'pelätä' > *funky* music) matkalle tuntemattomaan ja jolle matkalle uskaltautuvan shamaanin on siksi varustauduttava hyvin: Hän tanssii (E. 'jump') oman rituaalinsa varustautuneena sienen muotoiseen päähineeseen: 'kypärä' = vatj. *tšüpä*r, lp *gâpper*, kolt. (korva = pe'lj) *keä'p'per*, ven. *kíver*, puol. *kiwior*

(>~ ? 'antaja-kivääri' ~ saks. 'Geber-Gewehr')... 'tšappa-seppä'

(< Ks. myös 'Luvvit' -jakson *čapp-a* -sanue)

~ Hanti: *cipän/šepan/sepan* 'sorcery' (Janhunen 1986, 109).

Ja jos 'kypärä' on saks. *Helm*, niin kolttatytön päähine on pee'rvesk (< pee'rel = helmi; pee'rr = linnun piira, kiviipiira; pee'ren = 'pielus') > 'pirra', 'birra' ~ noitarummun rengas ja Kuolan kld *vürre* = 'luottaa, uskoa'. Huom. Myös kolt. pe'sser = helmi, mutta pess = 'pyssy' ja pää'ss = pyhä. Pyhä-helmi-pyssy'...?

Ei - vaan **'pää' on jo sieni** (*πανχ*):

LpN *bagye* 'poron sarven paksuin pää'; md *pe* '(loppu)pää;

votj. *pun, pum* 'loppu; kärki'; syrj. *pon, pom* '(alku)pää, kärki; loppu;
 vog. *pän, pänk, punk* 'pää'; unk. *fej, fó* 'pää'; ?samJr. *pa-* 'alkaa'; Jn *pe*;
 T. *feai, feae* 'loppu(pää), huippu' (SSA s.462). ~ Kolt. *vuei'vw* > F. 'aivo(t)'...(!)

Vielä kerran: Ei! Juha Janhunen on mielestäni saanut neronleimauksen erotellessaan ylimääräisen krääsän pois sanoista ja palauttaessaan Proto-Jenisein kielessä asian alkutekijöihinsä: *pä(-) = 'shaman's drum' > *päs > Ket *xa*, Yug *fas*, Kot *feš* (Janhunen 1986, 105).

'Pää' on myös rumpu, kaiken alku, mutta myös loppu, koska se muuten olisi 'toispuolinen' pää! Vain 'oikealla' päällä on kaksi vastakkaismerkitystä. Vasta silloin se hallitsee kaksi asiaa samalla kertaa. Se on jo melkein puolijumala. Sen abstraktisuus syntyy sen tarkoitteen materialistisesta kattavuudesta. Kaikessa vajavuudessaan se on 'paljon haltija', koska se itse on 'sumea', vajaaulotteinen, puolitodellinen, henki. Se on kuin komisävelinen asteikko, joka sopii kolmeen pakkaan diatonisessa seitsesävel-asteikossa.

Alan uskoa, että kun menneen ajan vanhakansa näki maassa jonkin ihmeellisen muotoisen tikun, ei se alkanut tehdä 'tikusta asiaa' so. etsimään toisia samanlaisia tikkuja läpi elämänsä - aikamme sanaetymologian tavoin - muutoin kuin poikkeustapauksessa (ollessaan vatsa täynnä valmis tekemään taidetta tulevia soidinmenoja varten.). Pikemminkin se ajateli: Mitä tikusta voisi tehdä? Mihin sitä voisi käyttää? Ja kun tikun soveliaisuus paljastui johonkin tiettyyn tarkoitukseen, esim. tulen tekemiseen, oli muistin kannalta järkevää antaa noille kahdelle asialle vihkisormus, antaa niille sama nimi, että ne muistuttaisivat toinen toisestaan.

Koska käyttötarkoituksia tai -yhteyksiä tavallisesti yhdellä esineellä oli useita, piti nimien muodostaa keskenään yhteensopiva palapeli, joka ei sotkeutuisi toisten palapelien assosiaatiomaailmaan. Jos hiillockseksi palaneelle sytytystikulle annettiin kasteessa 'oikeaa' tikkua muistuttava nimi, niin sormus oli valmis. Sen molemmat päät kohtasivat toisensa nuotiotulen helmiäisloisteessa. Taimi ja tuhka - sanan yhdistäminä. Nimi taikoi muistin tuhkapesästä aina tarvittaessa esille uuden tikun, kun tulta tarvittiin.

Tätä kautta *ash-es* -tuhkasta alkoi syntyä *ars nova* -taidetta. Jos sana annetaan asialle sen jonkin erikoisuuden perusteella, niin varmasti karhu oli eräs vanhimmista taiteilijoista: se keksi panna *arse* -takapuoleensa pihkatapin niin, että ihminenkin tuon meripihka-marjan vihdoon huomasi ja antoi sille nimen '(björn-karhunperse-)...kivi' (barnsteen, Bernstein, bärnsten etc. < E: *barn* = lato, talli; *barnacle* = hanhenkaula; **ta-kiainen**; hevosen 'huulipuristin'; *barny* = tallin- esim. '-hajuinen'). Koltan *pä rnn* -lapsethan ovat myytin mukaan karhuisän ('far' ~ S. *Farre* = sonni) (S.) *Farn* -sananjalalla siittämiä. Tuosta ei ole pitkä matka engl. *fart* ('pierrä' ~ S. *Farz* > 'farssi') -sanan kautta Eevan kantapäähän (S: *Ferse*) eli 'hehko-hiehoon' = S: *Färse* (*Ferkei* = 'porsas; tahra'; *bersten* = haljeta, revetä; ravistua; särkyä, pakahtua > 'pyrstö?'). Ja isä pysyy kaukana taivaassa.

Wotj. *beriz, börüz, beriž* 'Linde' = syrjP *beris* < urperm. **berid'z*(?)

< (iran.?) ~ oss. *bærzæ* 'Birke'; afgh. *barj* 'the bark of a tree'

< ai. *bhūrjāh* 'eine Birkenart'; päli *dhūja-* 'a kind of willow'; kaf. *brūj* 'Birke' jne. (A.J. Joki 1973: N:o 20, s.255)

> vrt. latv. *bērzs*, lit. *beržas*, pol. *brzoza*, russ. берёза = 'koivu' (Kaljuste 1996)

Alan aavistella, miksi tuohinaamiot kuuluivat karhunpeijaisiin... En vain vielä tiedä lopulista sidettä niiden ja muun sanueen välillä, mutta hantien karhuvirret ovat monivärssyisiä kohteen itse viruessa virsissään juhlatalossa. En tiedä... vielä. Jonakin päivänä tulen tietämään, löytämään välistä puuttuvat sanat, jolloin ne solmiutuvat *verse* -säikeistöksi - *ursan* kunniaksi.

Menneisyyden ihmisen sanasto oli kuin ansapolun varsi - täynnä näkymättömiä merkkiketjuja, jotka olivat toinen toisensa kanssa palmikolle vyyhdettynä - niin ettei yhden yksityiskohdan unohtaminen merkinnyt vielä mitään reitin muistamisen kannalta. Ihmismielen kognitiivinen kartta yhden sanasirun mikroaaltouunissa.

Jos sana on 'kuva', se 'alkaa' siitä mihin pisteeseen huomio ensiksi osuu - kuin entisten sompiolaisten yksi-päiväinen jumala. Tällöin kaksi samaa asiaa kuvaavaa sanaa voivat olla missä järjestyksessä tahansa. Jos kysymyksessä on 'kuulo-kuva' eli musiikki, se alkaa siitä pisteestä, missä se alkaa 'soimaan' päässä. Täsmälleen niinkuin joikumelodian mieleenpalauttaminen. Sana ja sävel ovat tässä mielessä 'kuvia' joilla ei aluksi ole aikasidonnaisuutta - ne 'näkyvät' ikäänkuin kokonaan yhdessä silmänräpäyksessä. Vasta kun alkupiste on tavalla tai toisella määrätynyt, kytkeytyy aikadimensio päälle, ja kuva muuttuu 'tapahtumaksi', aikajanaksi tässä ja nyt - rajoittuneessa tilassa, käsin koskeltavana...

Kun arvioin kahden sanan välisiä kytkentöjä, en ajattele sitä, johtuuko tuo sana tästä vai jostakin toisesta. Kysyn, millaisen kuvan nämä kaksi sanaa tuottavat yhdessä, tai: 'onko kuva paremman tuntuinen, jos otankin tilalle tuon sanan'. Kuvaa ei paranneta sillä, että tuhansien sääntöjen avulla osoitetaan etteivät nämä kaksi sanaa voi kuulua yhteen. Kuva paranee vain tuomalla esiin toinen, yksinkertaisuudessaan kauniimmalta näyttävä kuva. Tulemme siirtymään sanojen vertailusta kuvien vertailuun.

Tämä kehitys on luonnollista, koska nykyisessä muodossaan kielitiede voi tuottaa vain uusia, entistä tarkempia sääntöjä, jotka soveltuvat yhä suppeammille alueille. Kun tämä kehitys jatkuu riittävän pitkälle, ei ole enää ketään, joka voisi hallita koko säännöstön kirjavan rikkatunkion. Kielen edustuskartano on muuttumassa sananlakien kompajalkojen takapihaksi, jonne kukaan ei halua mennä enää sen vaikeakulkuisuuden vuoksi. Säännöstö alkaa muistuttaa lakikirjakokoelmaa, joka joutuu muiden elätettäväksi, koska sillä itsellään ei ole enää mitään, joka pitäisi sitä hengissä. Kaikki on kivettynyt lain tauluiksi.

Toisesta näkökulmasta katsellen näen sanat edelleen jakautuneina eri sukuihin. Nyt kuitenkin tilalla on maskuliininen pystysuora aikasammas sekä kumoon kaadettu iso tammi tilaan siroteltuine lehtineen - ikuiseen nykyhetkeen sidottuna paikan symbolina. Menneiden aikojen luonnonkansat ajattelivat aikajanan kautta enemmän kuin me nykyisin. He näkivät pienen suurenemisen ja suuren pienenemisen välisen samuuden, yhteisyyden. Siksi he antoivat niin samankaltaiset nimet niin erisuurille asioille. Tiladimensiosta katsottuna em. asiat puolestaan tarvitsivat mahdollisimman erilaiset nimet. Kun jälkimmäinen ei voinut nähdä ajan erilaisuutta, joka piili erinäköisten tilailmiöiden takana ja koki siis tavallaan historiattomasti (vailla yksilöllisen historian ymmärtämistä), niin edellinen puolestaan ei voinut nähdä tilan samuutta, yhteistä sukulaisuutta; sitä, että jos-sain muualla aivan toisennäköiset ihmiset kokevat täsmälleen samaa omissa riiteissään. Seurauksena oli tilan sisäisen erilaisuuden ymmärtämättömyys, naapurikansojen ymmärtämättömyys ja vieraiden kulttuurien ymmärtämättömyys.

Nämä kaksi suuntaa hakevat jokaisessa meissä keskinäistä tasapainoa, jotta selviäisimme tästä elämästä hengissä kohtuullisella mielenterveydellä varustettuina. Näkemykseni on puhtaasti dualistinen niinkuin saamelaisten ajatusmaailma. Ikään kuin olisin tullut tutuksi kahden suuren henkisen johtajan kanssa. Toisen nimi - tällä kertaa - on Yön Aikasammas. Se tietää, kenestä on syntyisin, mutta ei tiedä, mistä on kotoisin. Koska se on aina kotiluolassa eikä liiku missään. Toisen nimi on Päivän Perhoskanssa. Se puolestaan on kaikkialla samanaikaisesti, mutta ei ole pienintäkään tietoa isästä, kun on kote-losta kuoriutunut. Ei ymmärrä ajakulusta mitään. Kerää diakuvia maailmasta ja pelkää mustia pisteitä.

Menninkäinen ja päivänsäde ovat tämän tutkimuksen aikana vihdoinkin tavanneet toisensa - iltahämärissä kuun rakentaessa sillan lheidän kohtaamiselle. Heidät on aika kuu-lutta vihille. Mietin vain: Kun Aika ja Tila saavat aikanaan esikoisen, niin mikä hänelle pitäisi antaa nimeksi? Aikamoinen tilanne...Tilamainen 'ajanne' on yhtä vaikea käsittää kuin 'laaksonomainen kukkula'. On ehkä katsottava siitä hieman viistoon, niin saattaa nähdä 'Saaronin liljan', jolloin kysymyksen näennäisyys paljastuu todellisen kevään tuohinaamioksi. Ja se tihkuu mahlaa.

Jäljelle jää kysymys: Onko 'aika' pelkästään tapa katsoa samannimisinä pysyvien asioiden 'muuttumista' niiden 'erilaisuuden' sijasta? Onko 'tila' vain (salaisesti keskenään sukua olevien) asioiden erilaisuuden näkemistä - ymmärtämättä niiden muuttumista toisikseen? Jos näin on, niin 'aika' ja 'tila' ovat olemassa vain havainnoitsijan, kokijan kautta, kyberneettisten systeemien muistissa, muistiyksiköissä. Ja vielä: Onko olemassa mitään, millä ei olisi 'muistia'?

malais-ugrialaisten alkukotina. Kossinan näkökulman muunnelmaa edustaa 1990-luvulla mm. Kalevi Wiik, jonka teoria perustuu germaanisten kielten painotuksen sijoittumiseen sanan ensi tavulle ugrilaiskielten tapaan. Yksimielisyys vallitsee ainakin siitä, että balttilaislajinoja on matkan varrella siirtynyt suomalais-ugrilaisiin kieliin sinne tänne.

Rodullinen selvittely on yhtä mutkikasta. 'Protolapponidi' -käsite voi olla euripidin ja mongolidityypin alkumuoto - ellei sitten ole peräisin jostakin kaukasialaisesta perusryhmästä. Historiallinen kehityskaari katsotaan joka tapauksessa alkaneeksi heti jääkauden jälkeen n. 9500 vuotta sitten. Viimeisin viides kausi on varsinainen saamelaisaika noin vuodesta 800 jKr. (Carpelan 1994, 15-42). Kielen tutkimuksen näkökulmasta osapuilleen samansuuntaisia ajatuksia esittää myös Ulla-Maija Kulonen (1995, 87-100).

Protokielen tutkijat ovat jo vuosikausia yhdistäneet maapallon puhuttuja kieliä toisiinsa sanojen avulla, samalla kun kielitieteilijät yleensä ovat keskittyneet sukulaisuuksien etsimiseen kieliopin kautta - siis pyrkineet eristämään kielet toisistaan. Ns. protokielen etsintä on jo maailmalla kuitenkin täydessä käynnissä.

Philip E. Rossin mukaan läntiset suomalais-ugrilaiset kansat ovat osa uralilaista kieliryhmää maailman 19 muun ryhmän joukossa. Nämä kansat ovat kartan mukaan jääneet pussiin, joka muodostuu indoeurooppalaisen kieliryhmän kiilasta läpi Aasian aina Kiinan rannikolle, Sahalinille ja Kamtshatkalle saakka. Tällaiseen indoeurooppalaisten kielten ja 'kauppareittien' pussiin emme ole voineet päätyä ilman kielellistä vaihtoa ympäristön kanssa (P.E. Ross, 1991, 73).

Useimmat tutkijat perustavat lähtökohtansa William Jonesin huomioon vuodelta 1786, jonka mukaan sanskriitti oli sukua latinalle ja kreikalle (ks. V. Shevoroshkin 1990, 22 ja R. Lewin 1990, 42). Aihetta 'kaikkien elävien kielten äidistä' ovat lisäksi käsitelleet takavuosina mm. Peter Bellwood (1991, 70-75) ja L.L. Cavalli-Sforza (1991, 72-78).

Musiikkitiede ja erityisesti etnomusikologia, jonka alueelle nämä asiat osaltaan kuuluisivat, on vieläkin säikähdyksissä komparatiivisen musiikkitieteen epävarmoiksi osoittautuneista tuloksista muutamia vuosikymmeniä sitten. Tämä ei kuitenkaan saisi estää tutkimusta, jolla muut tieteet ovat jo tehneet selkeitä näyttöjä. Oma lyhyt katsaukseni saamelaismusiikkiin globaalisessa yhteydessä on tässä vaiheessa pikemminkin kivenheitto kuin aiheeseen todella uppoutuminen. Jostain on kuitenkin aloitettava.

Varmaa ainakin on, ettei saamelainen kulttuuri ole muotoutunut eristyksissä. Se on koko 10000 vuotta ollut vuorovaikutuksessa mitä moninaisimpiin suuntiin, joten on selvää, että siitä löytyy myös länsimaisia aineksia. Toistaiseksi musiikkia ei ole pidetty pätevänä tekijänä esitettäessä arveluita saamelaisuuden historiasta. Tästä syystä esitän muutamia huomioita, joilla saattaa olla merkitystä saamelaismusiikin juurien selvittelyssä.

Luohti-, luvvjit-, leu´dd- ja laulu sanojen etymologioita pohditaan toisaalla tässä tutkimuksessa, mutta otan nyt esille pari kaukaista esimerkkiä musiikkitermien mahdollisista muunnoksista yhteisistä.

2) Saamelaismusiikin asema muiden alkuperäiskansojen joukossa

Hyväksymme tietäntyyppisten soittimien hyvinkin laajan levinneisyyden vanhalla manteleella. Kuinka vaikeaa onkaan hyväksyä melodioiden, soitinimitysten tai musiikkitermien vastaavanlainen levinneisyys. Musiikintutkijat ovat sovinnolla alistuneet kielitieteessä muodissa olevaan äärimmäiseen purismiin.

Verrattuna muiden kansojen musiikkikulttuureihin saamelaismusiikin tunnusmerkkejä

2 Saamelaismusiikki maailmankartalla.

1) Saamelaisten taustahistoria

Saamelaisten kulttuuriin ovat erityisesti vaikuttaneet seuraavat tekijät:

A) Vaeltava elämäntapa I. nomadismi, joka alkoi villipeurojen metsästykseseen erikoistumisena mutta vaihtui suhteellisen myöhään porotaloudeksi ja porojen kasvatukseksi.

B) Pitkä vaellushistoria monien muiden suomalais-ugrialaisten kansojen tapaan. Reitti on historian hämärän peitossa. Henkilölaulu (-joiun) esiintyy Aasiassa hakassien, jakuuttien, Kamtsatkan ym. alueiden kautta aina Tyynelle Valtamerelle.

C) Pitkä kokemus elämisestä arktisessa ympäristössä.

D) Suomalais-ugrilaiseen kielikuntaan kuulumisen yhdistyneenä kulttuurivaihtoon ainakin indogermaanisten kansojen kanssa.

E) Shamanismi ja noidan tärkeä osuus henkisessä elämässä. Ilmiö on yleinen kautta koko Siperian. Samoin totemismin muodot, karhun erikoisuus mytologiassa jne.

F) Siida-kyläjärjestelmä. Tämän käsitteen yhteyteen kuuluvat niin porokarja kuin seidatkin. Kylä on ollut suurin yhteiskunnallinen järjestelmä. Saamelaisheimot ovat aina olleet pienvähemmistöjen asemassa. Poro on ollut ainoa kulkuväline veneen lisäksi.

G) Eristyneisyys, joka on syntynyt vuosittaisesta jutaamisesta poroelon mukana. Tämä järjestelmä on viivästyttänyt kristinuskon juurtumista saamelaisuuden osaksi sekä samalla auttanut ikimuistoisten perinteiden säilymistä jopa nykyaikaan saakka. Näitä tunnusmerkkejä uskonnollisen elämän lisäksi ovat kielen arkaaisuus, kansallispuvun käyttö, käsityötaito (luonnonmateriaaleista), omaperäinen laulutapa, ikivanha mytologia sekä kotakulttuuri ja suhde luontoon.

Lyhyesti sanoen saamelaiset edustavat ihmiskunnan kollektiivisen muistin viimeisiä elossa olevia vartijakansoja.

Saamelaiskulttuurin historiaa, yleistä taustaa ja nykypäivääkin on kuvattu alan klassikojen (Acerbi, Schefferus, Manker, Turi jne.) ohella lukuisissa yleisesityksissä (ks. mm. T.I. Itkonen 1948, E. Itkonen 1963, Karl Nickul 1970 ja Mikko Korhonen 1981), tekstitutkimuksissa (Aikio etc., P. Lappalainen ja Hirvonen) sekä lisäksi varsin kattavasti useissa musiikkitutkimuksissa (Tirén, Edström, Lüderwaldt, Laitinen, Kantola, Graff, Kjellström, Arnberg ja Järvinen), joten se ei kaipaa tässä yhteydessä erikoishuomiota. Käsillä olevassa tutkimuksessani keskityn musiikillisiin piirteisiin.

Saamenkielen lähtökohtaa on arvioitu milloin minnekin. Christian Carpelan edustaa viimeaikaista alan käsittelyä mainitsemalla sukupuu-, aalto- ja kontaktiteoriat siitä, kuinka saamenkieli on polveutunut. Jotkut puhuvat Volgan mutkan alkukodista, jotkut saamelaisten samojedi-alkuperästä, toiset olettavat saamelaisten olleen vanhin Skandinavian kantaväestö. Jotkut puhuvat Uralilta Itämerelle ulottuneesta ugrilaisvyöhykkeestä.

Gustaf Kossina oletti v. 1909 Keski-Euroopan olleen sekä indoeurooppalaisten että suo-

ovat laulettu musiikki, pohjoisille alkuperäiskansoille tyypillinen äänenmuodostus ja pitkälle kehittynyt sekatahtilajisuus.

Saamelaiset eivät itse - myyttiensä kertoman mukaan - ole saaneet joikutaitoa muilta ihmisiltä vaan joko 'Ulda' - maahisilta, itse Pirulta mm. (Læstadiuksen mukaan), Aasa-jumalilta (Tirénin siteeraamana) tai sitten suoraan eläimiltä: 'On syytä olettaa, että tehtäessä karhuun liittyvää musiikkia saamelaiset sepittivät karhun kutsut (myös vihellykset?) ja huudot melodioiksi. Tämä on itse asiassa se tapa, jolla joiku on tehty' (Norlander-Unsgaardin Arnberg-sitaatti 1985, 191).

Lähimmät ulkonaiset samankaltaisuudet luonnollisesti löytyvät muiden - erityisesti arktisten alueiden suomalais-ugrialaisten kansojen joukosta mutta myös yleisemminkin arktisilta alueilta sekä toisaalta Keski-Aasiasta Kamtshatkalle aina Japanin Ainu-kansaan saakka. Niille kaikille yhteistä on yhteys shamanismiin, sekajakoisuus sekä osin gutturaalinen äänenmuodostus.

'Ernst Emsheimer...on myös viitannut paralleleihin joiun ja muiden itäisten kansojen välillä. Maalailevia eläinlauluja ei ole pelkästään saamelaisilla ja ostjakeilla... Kirgiisit ja giljakit ovat esimerkkejä samanlaisten traditioiden omaavista kansoista' (Ternhag 1988, 102). Samalla Emsheimer viittaa henkilölaulujen esiintymiseen Obin ugrilaisten lisäksi samojedeilla ja tshuktseilla (Arnberg 1969, 59).

Yhtenevyyksiä ilmenee myös muualla, joskus yllättävän kaukana. Ensiksi mainittakoon udegit, joka on Ussuri-joen ja Dersu Uzalan tiikerimetsikköjen lähistöllä Vladivostokista pohjoiseen asuvan pienen metsästyksellä ja kalastuksella elävän vähemmistökansan - Udegien - laulutyyli muistuttaa joissakin tapauksissa erehdyttävästi pohjoissaamelaista joikua varsinkin niekkujensa runsauden ansiosta (Saastamoinen 1990, s. 47 sekä Melodija-LP 19759 007, B1).

Hidastempoista tunnelmallista joikutyyppiä lähellä on puolestaan Intian äärimmäisessä koilliskulmassa elävän Naga-heimon melodiatyyli (Indian folk tunes, SP 2878, B2). Saamelaisvastine heidän lauluunsa olisi vaikkapa Mattis Hætan usein esittämä joiku Molesvuomi silba, joka Kantolan (1984) kirjassa esiintyy nimellä Mare-Jussa-Jouna (N:o 73). Naga-laulun yhdistävä piirre joikuun verrattuna on myös syklimäinen rakenne; melodian päätös on itse asiassa jo seuraavan säkeistön alku. Yksiselitteistä alkua tai loppua on siis vaikea määritellä. Tämähän on luonteenomaista symmetrisille muodoille, joissa alun ja lopun täytyy jo symmetrian omien vaatimusten mukaan muistuttaa toisiaan.

Melodiankaaren suhteen on löydettävissä muitakin vastaavuuksia joidenkin alkuperäiskansojen joukosta. Asiasta muistutti eräs world music -rocklevy 1994, johon oli 'sämpälätty' saamelaisjoikua muistuttavaa alunperin Taiwanilta d'Ami kansalta peräisin olevaa alkuperäisäänitettä. Globaalinen tutkimus tulee kenties vielä kerran heräämään henkiin, vaikka komparatiivinen etnomusikologia onkin pysähtynyt Alan Lomaxin helmaan.

Kaikkein kauimpaa löytyvä sukulaisilmiö on Alan Lomaxin (1968) esiin tuoma yhteys Tullimaan Ona- I. Selknam-intiaanien shamanistiseen lauluun (Esim. Selknam Chants, FE 4176, I:B9). Tässäkin tapauksessa gutturaalinen ja vanhakantainen äänenmuodostus on silmiinpistävin yhdistävä tekijä. Mutta myös niekkujen runsas käyttö sekä pentatoniikkaakin suppeammat asteikot ilmentävät saamelaisjoiun kaltaista vanhakantaisuutta. Sekajakoisuuden lisäksi merkityksettömiltä vaikuttavien välitavujen runsas käyttö samais-
taa ko. laulutyylin helposti myös joikuun erityisesti siksi, että laulu usein alkaa tällaisilla tavuilla ja ensimmäinen sana tulee vasta pitkän ajan kuluttua laulun keskelle. Melodiatyyppi ei ole kaukana myöskään Kuolan saamelaisten luvvijt'ista.

Alan Lomax näki siis huomattavaa samankaltaisuutta Tulimaan intiaanien ja saamelaisjoiun gutturaalisessa äänenkäytössä, mikä antoi molemmista erittäin vanhakantaisen vaikutelman. Jo T. Lehtisalo mainitsee puolestaan muita lähteitä siteeraten, että tulimaa-laiset toistavat loputtomasti lauluissaan yksittäisiä lauseita, sanoja ja tavuja (Lehtisalo 1937, 11). Em. Folkways LP:n tekstissä todetaan, että selknameilla oli joskus tapana laulaa jotain tiettyä laulua *'todo de la noche'* - koko yön läpeensä.

3) Intervallisuhteiden "soinnullisuus"

Pentatoniikka -sana ei selitä paljoakaan saamelaisjoiun melodiikasta. Puolisävelaskeleeton pentatoniikka niekkuhyppyineen joka tapauksessa tuottaa helposti intervalleja, jotka saattavat hahmottua harmonisina ilmiöinä. Heikki Laitinen korostaa tutkimuksessaan erityisesti duuriterssi-intervallin tärkeyttä (Laitinen 1994, 90).

Columbian pohjoisosissa asuvien Cuna- ja Yuko-Motilon intiaanien munniharpulla säestetty laulu (Melodia arhuaca, Instituto Colombiano de antropologia, Daro International -LP) on erehdyttävän lähellä tunturien yllä aluttomasti ja loputtomasti leijuvaa duurin peruskolmisointuun rakentuvaa joikua, jota muut harmoniasuhteet eivät ole päässeet sotkemaan.

Cuna-joikujen samankaltaisuus näkyy myös sävelalassa; ylhäällä aloitetaan kvintistä, josta laskeudutaan - yli oktaavin verran - perussävelen alapuoliseen terssiin ja siitä edelleen nouseaan alakvinttiin, joka samalla on melodian päätössävel. Merkillistä on, että Cuna-intiaaninen shamanistinen laulu on - kirgiisien ohella - eräs kalevalaista laulumme lähimpänä olevista melodiatyypeistä.

Jos vielä pohdimme, mikä olisi kyseisen Etelä-Amerikan intiaanien munniharpulaulun yhteys joikuun, niin huomaamme yhden mielenkiintoisen seikan: Molemmat musiikit pohjautuvat pikemminkin harmoniseen kuin asteikolliseen ajatteluun. Käytetyt pääsävellet ovat samalla duurikolmisoinnun muodostavia säveliä - erityisesti pohjoissaamelaisessa joiussa. Luonnollisesti puolisävelaskelia vailla olevien pentatonisten asteikkojen runsas käyttö jo sinänsä tuottaa helposti terssi- tai seksti-intervalleja. Mutta se ei selitä koko totuutta.

Tätä ilmiötä pohti aikoinaan jo Ilmari Krohn artikkelissaan *Melodien der Permier*. Sekä omiin että Robert Lachin tutkimuksiin tukeutuen hän erotti suomalais-ugrialaisten kansojen lauluissa kaksi melodista päätyyppiä: A) pentatoninen (turkkilais-tataarilaisvaikutteinen) sekä B) diatonis-resitatiivisen, joka olisi siis tyypillistä suomalais-ugrialaista melodiikkaa. Krohnin mukaan tämä ero tulee esille jo marien ('tsheremissien') ja udmurtien ('votjakkien') lauluja vertailtaessa. *Suomalaisessa, eestiläisessä, inkeriläisessä ja itä-karjalaisessa laulussa pentatoniikka on harvinaista (?)* (Krohn 1928, 89-91).

Tuohon aikaan kuitenkin jo oli selvillä - Launiksen tutkimusten perusteella - että joiku kuuluu ainakin suurelta osin pentatoniseen ryhmään. Kysymystä syventää tietysti vielä se, että itäsaamelainen leu'dd ja luvvjit kuuluvat tässä yhteydessä pikemminkin B-ryhmään yhdessä karjalaisten itkujen ja runolaulun kanssa. Laajat intervallit olisivat ymmärrettäviä siellä, missä soittimet helposti antavat malleja esim. ksylofonin tai huilun tapaan, mutta saamelaisten perinteinen soitinkulttuuri on tunnetusti ollut lähes olematonta.

Tämä seikka on sängen kummallinen, sillä alkuperäiskulttuurien globaalinen jako pohjoisen ja etelän musiikkiin on juuri suhteessa intervalleihin. Päiväntasaajan eteläpuolella, erityisesti Tyynen valtameren alueella, Etelä-Amerikan alkuperäisintiaanien keskuu-

dessa mutta myös Afrikassa, vanhakantaisimman musiikin tunnusmerkkinä on juuri 'soinnullinen' ajattelu, jolla tarkoitan runsasta terssiä suurempienkin intervallien suostamista. Melodiat muodostetaan usein - länsimaisin termein sanottuna - duuri- tai mollikolmisoinnun sävelistä, joiden järjestystä sitten vain muutetaan improvisoimalla. Yksityisten sävelten tai aiheiden järjestys on siis ennalta-arvaamaton (Saastamoinen 1990, esim. 10-13, 17, 21A, 25, 27, 48-50).

Pohjoisella pallonpuoliskolla tämä on - joiun niekkuja lukuunottamatta - harvinaista. Laulettu musiikki pohjautuu etupäässä koko- ja puolisävelaskelin eteneviin asteikkoihin. Sointusävelistä rakentuvat melodiat ovat harvinaisia. Tästä syystä on todella kummallista, mistä tunturisaamelainen joiku on omaksunut "soinnulliseen" ajatteluun pohjautuvan piirteensä. Eihän varsinaisia tietoisia sointufunktioita kuitenkaan vielä esiinny uudem-paa joikua lukuunottamatta. Tämähän on yksi niistä piirteistä, jotka tekevät joiun ja Kuolan saamelaisen luvvt'in niin erilaisiksi.

Tuottaako yleinen pyrkimys erilaisuuteen ja persoonallisuuteen pitkien aikavälien ku-luessa väistämättä tämäntyyppisiä "mustia lampaita" eri puolilla maapalloa? Vai onko tämänlaatuisen musiikin pohja niin vanhaa ihmiskunnan yhteistä perua, että olemme tarkastelemassa sen hajalleen levinneitä jäänteitä siellä, missä tuon varhaisen kehitys-vaiheen merkit jostain syystä eivät ole hävinneet vuosituhansien saatossa.

Antaisiko nykytieteen fraktaali-käsite uuden mallin samalta näyttävien ilmiöiden 'matemaattisesta' sukulaisuussuhteesta? Se mahdollistaisi 'neitseellisen' alkusynnyn eri puolilla maapalloa - kuitenkin siten, että perussiementä tulisi hakea itse musiikin synnyn alkulähteiltä. Vertailukohtana olisi tällöin samankaltaiset ilmiöt kuten esim. uinti- ja lentotaito tai kameleonttimainen värinmuuntamiskyky, jota esiintyy hyvin erilaisissa ja suvultaan keskenään kaukaisissa elämänilmiöissä.

On jopa todennäköistä, että vastauksia näihin kysymyksiin ei enää koskaan tulla löytämään. Kuitenkin nuo samankaltaisuudet ovat todellisina olemassa odottamassa yhä uusia ja uusia vastausmalleja. Ehkä saamelaisille itselleen riittää tämä tieto, koska yhteisten musiikillisten piirteiden kautta he voivat löytää henkisiä "serkkujaan" ja pohtia myös yhdessä, kuinka näitä katoavia kulttuurien muotoja voidaan auttaa säilyttämään elinvoimansa, joka jo monilta pikkukansoilta on kulunut peruttamattomasti loppuun.

4) Vanhakantainen AB- tai A-A1 -muotorakenne

Columbian Murui-intiaaneilta löytyy Suonikylän kolttaleu'ddin tapainen melodiatyyppi, jota myös improvisoidaan samaan tapaan (Saastamoinen 1991, 43). Joissakin yhteyksissä näyttää vahvasti siltä' että tuo melodiatyyppi olisi ketchuankielisten inkojen suosituimpien laulumelodiamallien pohjana. Inkoilla nuo mollisävyiset melodiat vain ovat muuntuneet säkeistolauluiksi ilman alkuperäiseen improvisaatioon kuuluvaa sekajakoi-suutta.

Joskaan ei sukulaisuudesta niin ainakin laulutyylin arkaaisuudesta kertoo se, että jos-sain määrin samankaltainen melodiatyyppi (kahden eripituisen säkeen muoto, sekaja-koisuus, mollisävy, improvisaatio sekä lyhyen alkusäkeen ja pitkän loppusäkeen äänia-lasuhteet jne.) esiintyy myös Kiinassa Jiangsun maakunnassa Wu'n alueen ainoana melodiatyyppinä, joka on olemassa vain satojen kertakäyttövariaatioiden muodossa (Kouwenhoven-Scimmelpenninck 1990, 313-328).

Kolttien leu'dd on lähempänä karjalaisten itkua ja sen kautta myös kaksiaiheisen runo-laulun vapaamittaisia rinnakkaisilmiöitä kuin joiku. Siksi onkin luonnollista, että läpi koko Aasian tavattavat samankaltaisuudet viittaavat pikemminkin itä- kuin länsisaamelaiseen

lauluun. Merkillepantavaa on, että Pohjois-Amerikan intiaaneille tyypillistä portaittain laskevaa kolmisäkeistä rakennetta ei saamelaisilla esiinny käytännöllisesti katsoen lainkaan. Toinen valkoinen läiskä rinnakkaisilmiöiden suhteen on Afrikka.

Saamelaismusiikkia on hyvin säästeliäästi käsitelty suomalais-ugrilaista musiikkia koskevissa - pääosin unkarilaisten tekemissä - vertailevissa tutkimuksissa. Tämä johtunee lähinnä runolaulun hallitsevasta osuudesta vertailuissa. Yhtään lausetta en ole nähnyt kirjoitettavan 'kalevala-melodiikasta' saamelaismusiikin yhteydessä. Kuitenkin Venäjän koltilta näyttäisi löytyvän selkeitä esimerkkejä runolaulun kosketuksista myös itäsaamelaisen musiikkiin. Asia odottaa tutkimistaan.

Musiikin suhteen ei ole kiinnitetty vähäisintäkään huomiota siihen, että kalevalaisen laulumelodiikkamme lähin veljesilmiö löytyy elävässä muodossaan vielä tänään Afganistanin kirgiiseiltä (Dor & Nauman 1978, LP-levy). Näitä mm. *Manas* -tarustoa sisältäviä lauluja pidetään jokaisen kirgiisin musiikillisena ABC:nä, joten sitä löytyy hyvin vähän levyiltä. Sen sijaan yleisesti on tunnettua, että kielikuntamme on ollut kosketuksissa varhaishistoriassa turkkilais-tataarilaisiin kieliin. Musiikin alueella tätä ei ole uskallettu osoittaa pelossa leimautua vuosisatamme alkupuolen saksalaisen komparatiivisen etnomusikologian edustajaksi.

Problematiikka on siis hieman samanlaista kuin kielenkin tutkimuksessa. Koska tässä yhteydessä ei ole mahdollisuuksia käsitellä laajasti musiikin vertailua edes vanhan mantereen puitteissa, lainaan lopuksi tuoretta Jaan Kaplinskin kirjoitusta samasta aiheesta - hieman laajemmasta näkökulmasta:

'Virolainen monipuolinen nero... Uku Masing... oli aikoinaan myös kiinnostunut Pohjois-Amerikan alkuasukkaiden ja suomalais-ugrilaisten kansojen kansanperinteen yhteispiirteistä... Nykyisessä skeptisessä suhtautumisessa niihin saattaa olla osasyynä sekin, että emme pysty selittämään niiden olemassaoloa muuten kuin pelkkänä sattumana: ajatus yhteyksistä yli Atlantin valtameren ennen viikinkejä ja Kolumbusta tuntuu mahdottomalta. **Mutta jos tulevaisuudessa tulee ilmi, että senkaltaisia yhteyksiä kuitenkin lienee ollut, olisi hyötyä siitäkin, että kansanperinteen tutkijat ovat ottaneet huomioon mainittujen kaltaiset rinnakkaisuudet.**'

(Jaan Kaplinski: Pohjoisen ukko Ugluchopt ja Vipusessa kanti. Hiidenkivi 2/98, 21).

Vaikka itse uskon enemmän muinaisiin yhteyksiin idän kautta uudelle mantereelle, edustaa Kaplinskin näkemys esimerkkiä siitä, että taiteilijoiden rehellisyys voisi toimia esimerkkinä myös humanistisille tieteille, jotka häpeävät tietämättömyyttään ja kieltävät kertomasta siitä ulkopuolisille. Itse olen työssäni paljolti ollut juuri tuollaisten hajallaan olevien tiedon sirpaleiden varassa - kiitollisena siitä, etteivät muodissa kulloinkin olevat kivettyneet ajattelumallit ole onnistuneet noita okaina tieteen lihassa olevia perusfaktoja hävittämään. Vain niistä voi kehittyä uusi näkemys, jos tämänpäiväiset osoittautuvat joskus käyttökelvottomiksi. Vai hivommeko jo lopullisen totuuden lanteita?

3 Joikuluokitukset

A) Jakotapoja

Joikuluokituksia on tehnyt jokainen tutkija, joka on kirjoittanut joikaamisesta. Eräs kattavimpia on Päivi Lappalaisen näistä tekemä yhteenveto (1984, 36-40). Yleensä nuotinnuskokoelmissa on huomioitu useita eri järjestelmiä samanaikaisesti. Kirjallisuuden esimerkkien perusteella eri joiut voidaan luokitella ainakin viidellä eri tavalla.

I Alueelliset erot

Tätä jakoperustetta on käytetty tarkemmin luvussa 'Joikutyyliä alueittain'. Kyseiseen ryhmään voisi sijoittaa **Grundström-Väisänen-Smedeby**n Lapska sånger I-II -kirjat. Kyseinen luokitus ei kykene sujuvasti ymmärtämään eri alueilta kerättyjä mutta musiikillisesti identtisiä esityksiä mutta ei myöskään yhdeltä laulajalta tallennettuja joikuja, jotka hän on oppinut useilta paikkakunnilta. Toisekseen se ei pysty näkemään ajan tuomia vaikutuksia. Jakotapa ei tee myöskään eroa joikuaiheiden eikä esitysyhteyden suhteen.

II Musiikilliset erot

Tähän ryhmään kuuluu itsestäänselvyytenä kaikilla tutkijoilla jako laulu- ja soitinmusiikkiin, sanojen mukana- tai poissaoloon mutta myös melodioiden rakennetyyppeihin. Tässä tutkimuksessa keskityn erityisesti rytmikkaa koskevien luokitusjärjestelmien ongelmiin. Ryhmään kuuluisivat täten esim. **Launiksen, Lüderwaldtin ja Kantolan** käyttämät rytmi- ja melodialuokitukset. Jaottelu joikujen esittäjien perusteella muodostaa moniselitteisen tilanteen, sillä sen tulisi kuulua myös kohtaan I; 'alueelliset erot'. Kysymysmerkkiksi jää, ovatko mimiikka ja gestiikka musiikillisiksi eroiksi luokiteltavia. Nehän eivät 'kuulu' vaan ainoastaan 'näkyvät' esityksessä. Elehtiminen ja liikkuminen näyttävät kuuluvan saamelaiseen lauluun koko alueella.

III Aiheittain jakaminen

- 1) Itäsaamelaisen musiikin jaottelumalleissa esitellään Irina **Travinan** tekemä tekstisällön kohteisiin perustuva jaottelu (Travina 1987).
- 2) Väinö **Salminen** esitti kertomusten perusteella kaksi tyyppiä: toisia käytettiin poroja kaitsiessa ja toiset olivat laulujoikuja (Salminen 1907, 15).
- 3) Karl **Tirén** (1942) erottelee aiheet seuraavasti (sis. luettelo sekä s. 66):
 - A) maagiset joiut
 - B) alkuperäiset sekä muualta vaikutteita saaneet joiut (ja laulut), joiden sisältönä on:
 - a) kosmos,
 - b) maa ja maisema,
 - c) vesi,
 - d) sää,
 - e) villieläimet,
 - f) kesyt eläimet (10 alatyyppeä),
 - g) muu eläinmaailma (linnut, hyönteiset jne.),
 - h) ihminen (9 alatyyppeä),
 - i) henkimaailma,

- j) tunne-elämä,
- k) muut aiheet,
- l) erilaiset lauluryhmät (joiut?), joihin kuuluu Edströmin jäljempänä A-kohdassa mainitsemien lisäksi
 - paimenlaulut, (Reinoluoteh, Pättsovuoleh; Lappalainen: 'porojoiut')
 - humoreskit, (Hausken)
 - kristilliset laulut (Lauloh) ja
 - vaelluslaulut (Sirtemlauloh; Lappalainen: matkalaulut, marssit).

Viimemainitut on Edströmillä kuitattu sanalla 'muutto', joka tarkoittanee jutaamista kesä- ja talvipaikan välillä. Käsite on laajassa mielessä vaillinainen, sillä 'matkallaolo' on tärkeä käsite ainakin itäsaamelaisten laulukulttuurissa. Globaalilla tasolla aihetta on erinomaisesti tarkastellut Bruce Chatwin Australian aboriginaalien laulureittejä käsittelevässä kirjassaan *Song lines* (suom. Näkymättömät polut, Tammi 1988). Luokittelussa on yhdistelty sekä Järvisen että Lappalaisen tulkinnat Tirénin jakotavasta (ks. myös Einejord 1975, 34).

4) Yleisintä tapaa jakaa joiut aiheittain ovat käyttäneet mm. Karl-Olof **Edström**, jonka luokittelu löytyy myös Järvisen tutkimuksesta:

A) ihminen;

- 1) henkilöjoiut
- 2) herja-soima-naljajoiut (Tirén: Vassjeluoteh; Lappalainen: 'pilkkajoiut')
- 3) kehtojoiut (Tirén: Tullä-lullemana-luoteh)
- 4) muutto (Tirén: Jättem-lauloh; Lappalainen: 'jutausjoiut')
- 5) tapaaminen ja eroaminen (Tirén: Ärroluoteh; Lappalainen: kohtaus- ja eroamis-)
- 6) työ
- 7) rakkaus (Tirén: Rakes-luoteh, kieresvuotavuoleh)
- 8) kosinta (Tirén: Suognoluoteh)
- 9) häät (Tirén: Hädjaluoteh)
- 10) juominen (Tirén: Jukkamvuoleh; Lappalainen: 'viinajoiut')
- > suru (Tirén: Mårasj-luoteh t. surkuvuoleh)
- 11) muut aiheet (humoreskit; Tirén: Hauskeh).

B) eläimet

C) luonto ja **sivilisaatio**.

5) Edströmin, Paavo Ravilan ja Päivi Lappalaisen pohjalta Minna Riikka **Järvinen** on päättänyt luokitteluun

- a) sosiaaliset suhteet,
- b) elinkeinot,
- c) elinympäristö,
- d) uskomukset ja
- e) hengellinen elämä / kulttuurin sisäistä informaatiota sisältävät (esim. sanattomat) joiut (Järvinen 1994, 71-73).

Ongelmalliseksi muodostuu viimeinen kohta, jonka sana 'hengellinen' viittaisi pikeminkin virsiin kohdan d) vastakohtana. Toisaalta sanattomat joiut eivät välttämättä ole pelkästään kulttuurin sisäisiä. Ei ole suurta eroa siinä, mainitaanko henkilöjoiun kohteen nimi ennen esitystä vaiko esityksen aikana. Myöskään ikonistiset tai imitatiiviset joiut eivät välttämättä rajoitu kulttuurin sisälle vaan ovat vieraallekin suuntaa-antavia - ainakin jos on kysymys luonnon ja eläinten äänistä.

Kieltä taitamattomalle on samantekevää mitä tekstissä sanotaan. Informaatio jää silloin-

kin 'kulttuurin sisäiseksi'. Ajatusmallin perusteella voisimme yhtä hyvin sanoa, että kaikki maailman soitinmusiikki on kulttuurin sisäistä informaatiota erotukseksi esim. swahilinkielisestä laulusta. Toisekseen kätkeyt merkitykset eivät ole aina kätkeytyjä pelkästään ulkopuolisille. Ne voivat olla kätkeytyjä jopa omalle naapurille. Kulttuurin sisäinen informaatio on viime kädessä sipulimaisesti mikrotasolta makrotasolle kertautuva käsite.

Järvisen luokituksessa sanat 'ihminen' ja 'eläin' on piilotettu sangen viitteelliseen verhoon. On kuitenkin huomattava, että noin 80% Tirénin suuntaa antavasta materiaalista koskettelee ihmistä tai poroa. Tämä tulisi aina ottaa huomioon luokitteluja tehtäessä. Henkilöjoikujen nostaminen huomion kohteeksi on perusteltua, koska se kytkee saamelaisjoiun yhteyteen niin Siperian alkuperäiskansojen kuin eskimoiden ja Pohjois-Amerikan joidenkin intiaaniheimojen kanssa (Lehtisalo 1937, 34-35). Edström on tehnyt kyseisen vertailun vain suomalais-ugrilaisia koskien (Edström 1978, 110-111) mainitsematta viitteitä henkilölaulun levinneisyyteen jopa laajalle arktisten alueiden ulkopuolelle.

Aiheiden perusteella suoritettu jako ei näe esim. sisällöltään eriaiheisten joikujen mahdollista musiikillista samankaltaisuutta.

IV Esitysnäkökulmaan perustuvat jaottelut.

Tämä joikuluokitus korostaa fyysisten kohteiden sijasta pikemminkin joiun funktiota, si-donnaisuutta käyttötarkoitukseen

1) Ola **Graff** on korostanut Tirénin tapaisen jaottelun rinnalla Eliel Lagercrantzin käyttämää luokitusta

- a) lyyrisiin,
- b) 'demonisiin',
- c) eepisiin ja
- d) humoristisiin-traagisiin-elegisiin tms. mielialajoikuihin

(Lagercrantz 1960, 221-222 sekä 1966 ja Graff 1993, 401).

2) Tarkalleen ottaen **Lagercrantz**in vanhin jako on seuraava:

- I) Lyyriset aiheet, jotka jakaantuvat
 - a) puhtaaseen lyriikkaan
 - b) hymneihin (1 kpl)
 - c) loitsulauluihin ja luonnekuvauslauluihin sekä

II) eepiset aiheet;

- a) toiminta-aiheet ja -olosuhteet
- b) aidot balladit sekä
- c) sadunomaiset aiheet (Lagercrantz 1928, 119).

3) Ernst **Emsheimer** on käyttänyt kohteeseen viittaamistapaan ja sen abstraktisuuden asteeseen perustuvaa luokitusta:

- a) rytmis-motoriset motiivit,
- b) ääni-imitaatiot,
- c) sävelmaalailut ja
- d) assosiaation (kromatiikka jne.) avulla merkitysilmäisun saavat laulut (Emsheimer 1964, 83).

Luonnollisesti tämäntyyppiset jaottelut sopivat paremmin sanallisen tai kuvallisen kuin nuotti-ilmaisun menetelmillä kuvattaviksi. Erot ilmenevät siis tasolla ikonistinen tai imitoiva, symboloiva sekä assosioiva. Kätkevä-termi kuuluisi luontevasti tämän sarjan jatkoksi

eriasteisten realistisuustasojen negaationa.

4) Heikki Laitinen (1978, 22-23) on esittänyt lyhyen tämän päivän näkökulmaan pohjautuvan uuden luokituksen:

- 1) vanhat ja uudet joiut (= ikä)
- 2) uudet laulut ja laulelmat (= laulutavan originaalisuusaste)
- 3) käännöslaulut ja laulelmat (= käytetty kieli)
- 4) soitinmusiikki (= esitysväline).

Edelliset näkökulmat eivät huomioi alue-eroja sen enempää kuin esitystapaakaan, joten nekin ovat väistämättä vajavaisia yksinomaisena joikuluokitusperiaatteena.

V Motiivi- ym. luokitteluperusteita

1) Israel Ruong käyttää aiheista - tai kohteista - sanaa 'motiivi', joita on kolmea tyyppiä: luonto, poro ja ihminen. Neljäs ryhmä olisi näiden erilaiset yhdistelmät. P. Lappalaisen mukaan sekä Lüderwaldt että Edström ovat käyttäneet Ruongia esikuvanaan omis- sa luokitusjärjestelmissään - Edström kuitenkin myös Tiréniä (Lappalainen 1984, 37-38).

2) Jon Eldar Einejordin tutkielma Luotti-Juoigos-Dajahus (1975) keskittyy joikutekstien analyysiin, jota en pidä oman tutkimukseni piiriin kuuluvana, joten sen referointi on jäänyt vähäiseksi. Toistan lyhentäen P. Lappalaisen tiivistelmän Einejordin jaottelusta:

A) muoto: tekstilliset - tekstittömät joiut

B) funktio: käyttöyhteydet

C) kohde: ihmiset - eläimet - muut konkr. objektit - luonto - puoli-abstr./obj. kohteet

D) sisältötyyppi: esim. poro olentona, rikkautena jne. ~ vrt. Tirén~in 14 kohtaa

> *luotti* (luotti) (sävelen ja tekstin muodostama kokonaisuus) keskittyy objektiin

> *juoigus* (sävel+teksti+mimiikka) keskittyy motiiviin (=joikaajan ja kohteen suhde)

(Einejord 1975, 34-35: '...*luotti* er konsentrert om objektet, medan *juoigos* er konsentrert om motiver.' > Lappalainen 1984, 38-39).

3) Unohtaa ei sovi myöskään Päivi Lappalaisen ('Dál mi juoiggasta' vel', Turun yliopisto 1984, 123-124) A. I. Guttormin joiuista tekemää luokittelua 34 eri kohteeseen (ks. Pekkilä 1988, 284), jota en tässä yhteydessä ole pystynyt numeraalisesti laskemaan. Lappalainen kylläkin toteaa Guttormin joiuista, että Edströmin kohdat 2-11 tulisi sijoittaa 1-kohdan (henkilöjoiut) alaotsikoiksi ja että 'motiivi' merkitsee konkreettisesti ilmaistavissa olevaa aiheilmaa (rikkaus, onni, ylpeys, kauneus, teko, naissankaruus, juoppous jne), mutta joka ei vielä kerro, onko suhde aiheeseen ihaileva vai kriittinen (Lappalainen 1984, 39.40).

4) Vuokko Hirvosen Oulun yliopistoon 1991 tekemä - tietävästi saamenkielinen - pro gradu -työ joikuteksteistä ('Gumpe luodis áillohazzi') jää tässä yhteydessä valitettavasti esittelemättä.

5) USA:ssa on 1993 ilmestynyt väitöskirja Jones-Bamman, Richard Wiren: "As long as we continue to joik, we'll remember who we are". (Univ. of Washington). Väitös käsittelee nähtävästi pikemminkin uutta säestettyä saamelaislaulua etnisen identiteetin herättäjänä 1960-luvun lopusta lähtien kuin traditionaalista joikua, joten se jää oman tutkimukseni ulkopuolelle. Ei ole tietoa sen mahdollisista luokitusperusteista.

VI Itäsaamelaisesta musiikista esitetyt luokitukset

- A) Heikki Laitinen erottaa kolttien musiikissa seuraavat alueet:
- 1) huhuilut
 - 2) eläinten äänten matkinnat
 - 3) eläinten maanitukset
 - 4) luontoaiheiset laulut
 - 5) henkilölaulut (pääosa musiikista)
 - 6) morsian- ja kuolinitkut
 - 7) hengelliset laulut
 - 8) lasten tuuditustaulut
 - 9) tanssi- ja leikkilaulut (erityisesti katrilli)
 - 10) venäläiset sotilaslaulut ja
 - 11) soitinmusiikki (Laitinen 1977 ja 1981).

Vertailun vuoksi mainittakoon:

B) Irina Travinan kirjassa mainitut aiheet: matkalaulut, henkilökohtaiset laulut, legendat, kalamiesten laulut, kotityölaulut, kehtolaulut, kosio- ja häälaulut, lyyriset laulut, tanssilaulut, neuvostoajan kolhoosi- ja kansanlaulut, pilkkalaulut sekä porotalous- ja poropaimenlaulut (Travina 1987, 5-7 ja 140-141).

C) Ene Viidangin luettelo: henkilökohtaiset luvvjitit, eläinaiheet, legenda- ja tarinaaiheet, itkut sekä (tav. venäläisvaikutteiset) leikkilaulut (Viidang 1990, 48-50).

Idän eppisten henkilölaulujen sisältö selittää osan eri saamelaisalueiden luokitteluissa olevista eroista. Harvasanaista tunturijoikua monipuolisemmin leu'ddit ja luvvjitit sisältävät samalla kertaa useita eri aihepiirejä. Maisema, poroelo ja ihmiselo kuuluvat samaan kokonaisuuteen.

Luonnollisesti lainatavaraa virsistä tanssisävelmiin löytyy kaikissa saamelaisten musiikin luokissa. Merkillepantavaa on kuitenkin itäsaamelaisten itkujen puuttuminen pohjoisesta ja läntisestä perinteestä. Venäläisten sotilaslaulujen sijalla muualla on kulloisenkin ympäristön kansanlaulu.

Kuolan saamelaisten laulusta nousevat esille erityisesti legenda- ja tarinalaulut, joiden tunnusmerkkinä on puheen ja laulun vuorottelu. Tärkein ryhmä on kuitenkin henkilölu'vvt, joka saattaa sisältää legendanomaisia aineksia. Kolttien tapaan katrilli- yms. tanssi on musiikkiperinteen toinen tärkeä osa. (M. Sarv 1990, 36-37 ja Viidang 1990, 49). Tarkempi Kuolan musiikin erittely on kohdassa 'Kuolan saamelaisten musiikkiperinteestä'.

VII Aikaperspektiivi ja diakroninen näkökulma

Alueellisen luokituksen yhteydessä käytetään usein aineiston luokittelua joko henkilöiden tai keräysjärjestyksen - siis eräässä mielessä ajallisen järjestyksen - mukaan. Esimerkiksi M.R. Järvisen nuotinnokset on järjestetty levymateriaalin esitysjärjestyksen mukaan.

Omalta osaltani nostaisin ajallisen perspektiivin edelläolevien luokitusten rinnalle tärkeänä näkökulmana. Näkökulma sivuaa jossain määrin jaottelua a) synkroniseen i. tämän päivän tilanteen tutkimiseen ja b) diakroniseen i. historian huomioonottavaan tutkimukseen (Ks. Leisiö 1988, 13-14 ja Järvinen 1994, 144).

Ajallisuus siis on totuttu liittämään musiikin historiaan, jolla on länsimaissa merkittävä asema. Saamelaisjoiun tutkimusta on kuitenkin vaikea tehdä länsimaisen musiikin historiankirjoituksen tapaan, koska tietomme menneisyydestä ovat lähes olemattomat. Äänitetyt dokumentit ovat alle 100 vuotta vanhoja ja kirjoitettuja nuotteja on tätä edeltävältä ajalta tuskin ollenkaan. Muut kirjalliset lähteet ovat etupäässä muiden alojen edustajien kirjoittamia kuvauksia musiikin esitystilanteista ilman varsinaista musiikillista analyysia.

Ongelma on siinä, että käsitteet 'synkroninen' ja 'diakroninen' ovat sumeita, osin sipulimaisia: 'Tämän päivän tilanteen tutkimus' on itse ajassa tapahtuvaa, tiettyyn ajalliseen mikrotason järjestykseen pohjautuvaa toimintaa, jota yritän seuraavassa luettelossa osittain kuvata.

Toisaalta historia on aina paikallista historiaa. Se koskee joko yhtä tai useampaa aluetta jolloin alueiden käsittelyjärjestys itse on jo aikaan sidottua toimintaa. Asiaa mutkistaa vielä se, että historian lukija saattaa valita oman järjestyksensä, joka eroaa kirjoittajan antamasta ajallisesta järjestyksestä.

Itse asiassa jokaiselle ihmiselle muodostuu oma historiantietoutensa - ei ajallisessa vaan - persoonallisessa järjestyksessä, tietenkin yhteisiä koulu- tai yliopistokursseja lukuunottamatta, jotka koskettelevat vain hyvin pientä ryhää. Meidän historiantietomme muodostuu siis ko. informaation saapumis- ja työstöjärjestyksestä. Omaksumme länsimaisen musiikin siinä järjestyksessä kuin elämä sen antaa meille. Siinä järjestyksessä ensin tullut informaatio on aina tärkeintä, koska se muodostaa oman henkilökohtaisen musiikkikulttuurimme traditiopohjan ja kognitiivisen kartamme ensimmäiset merkinnät, joiden pohjalta lähdemme kokemaan maailman turuja.

Saamelaisjoiulle on luonteenomaista 'historiattomuus', sillä monet joiuista ovat eräänlaista kertakäyttötavaraa. Tekstiin sidotun henkilöjoiun ikä on tavallisesti yhden ihmisen elinikä, korkeintaan kaksi kolme sukupolvea. Kuvaavaa on, ettemme voi sanoa edes tätä varmuudella. Kuulonvaraisessa perinteessä joiun kuoleminen on ollut tavanomaista. Tässä mielessä joikujen määrä ei ole ollut erityisemmin kumuloituva.

Joiun historia musiikkina on siis hyvin ylimalkaista. Se on ollut eräänlaista makrotason persoonatonta aikajärjestyksen kuvausta. Vastakohtana tälle nostaisin esiin kysymyksen mikrotason ajallisuuden huomioimista myös tutkimuksessa. Perusteena tälle ovat seuraavat seikat:

A) Tavallisesti keräys- so. nauhoitusjärjestys (= kokijan näkökulma) on tutkijalle samalla ensimmäinen nuotinnusjärjestys. Siinä yhteydessä edellisen joiun ääniala ja mahdollisesti sävellaji vaikuttavat seuraavan joiun analyttiseen hahmottamiseen. Tämä synnyttää helposti väärintulkintoja ja -arvioiteja. Tähän seikkaan olen törmännyt nuotintamisen yhteydessä myös silloin, kun edellisen joiun rytmikka sotkee uuden joiun rytmisen hahmottamisen. Monen sekajakoisen joiun jälkeen yritän väkisin hahmottaa uuden 4/4 -joiun myös sekajakoisena. Tuloksena on kaoottinen hahmottaminen. Sama ilmiö esiintyy myös käytettyjen peräkkäisten sävelasteikoiden suhteen.

B) Useat peräkkäin esitetyt joiut ovat suhteessa toisiinsa (esittäjän 'eemisestä' näkökulmasta ks. esim. Pekkilä 1988, 35-37). Meiltä puuttuu täydellisesti tutkimus siitä, millä perusteilla esittäjä valitsee esitysjärjestyksen, ellei ole kysymys 'julkisesta' esiintymisestä tanssi- tai konserttitilanteessa.

Useissa tapauksissa syntyy vaikutelma, että esitysjärjestyksessä otetaan huomioon täsmälleen samoja seikkoja kuin ns. konserteissakin - siis pyritään taiteelliseen kokonai-

suuteen käyttämällä tehokeinoina:

- 1) traditon varmintä pohjaa aloituksena
- 2) huomioimalla tempot, äänialat, asteikot, aiheet, tunnelmat ja muut musiikilliset tai ulkomusiikilliset tekijät siten, että syntyy vastakkainasettelua, harkittua toistoa (lähisukuisia teemoja) sekä muita menetelmiä. Tämä on tavallista varsinkin suuren repertuaarin hallitseville joikaajille.

C) Muistamisjärjestykseen perustuva joikujen esitysjärjestys on siis vain yksi monista valintaperusteista.

D) Levyillä ja kaseteilla oleva esitysjärjestys ei liene koskaan sama kuin nauhoitusjärjestys, mikäli esittäjä itse on osallistunut päätöksentekoon. Toisaalta kenttä-äänitystilanteissa esitysjärjestys on sängen usein tutkijan kysymysten yms. tekijöiden johdattelema.

E) Itsesensuurista johtuva esittämättä jättäminen, jolloin ko. esitys paljastuu ehkä vasta vuosien kuluttua. Tällainen alue on ollut ennen kaikkea shamanistiset ym. laulut, piikalliset tai 'rivot' laulut sekä yleensä kielteisiä seurauksia mahdollisesti aiheuttavien laulujen esittäminen. Itsesensuurin taustalla ovat yhtä hyvin olleet kirkko kuin ateismi. Kaikki saamelaiset ovat jossain muodossa eläneet näiden seikkojen puristuksessa; lännessä aluksi kirkko ja sittemmin uskonlahkot, idässä ensin kilpailuyhteiskunnan maallistuminen ja sittemmin kommunismi.

Estävät tekijät voivat olla yhtä hyvin ryhmän sisäisiä kuin ulkopuolisen yhteiskunnan taholta odotettavissa olevia. Tällaiset laulut paljastuvat vasta kun vaaratilanne on vanhentunut, tai ilmenee uusia vaaratekijöitä laulun esittämättä jättämisestä. Tällaista olemme tavanneet nykypäivänä, kun vanhoilla on päällimmäisenä pelko kulttuurin kuolemista.

F) Tallennusmenetelmien kehittyminen ja historia.

G) Tutkijan arvomaailma. Erityisesti varhaisempi tutkimus keskittyi vain siihen mikä jo oli katoamassa. Tämän päivän elävän arkitodellisuuden tutkiminen lähellä omaa itseä olevassa elinympäristössä on korostunut vasta viime vuosikymmeninä. Kilpailuyhteiskunnassa elävän säveltäjän tai muusikon tutkiminen leimautuu helposti taloudellisiin tavoitteisiin liittyväksi. Osallistujilla on helposti 'oma lehmä ojassa'. Minun arvomaailmani on tärkeänä osana kuulunut katoavan musiikin tallentaminen, sillä huomispäivänä näitä ihmisiä ei enää ole. Dokumentoimattoman perinteen katkeaminen on jollain tavalla lopullista ja peruuttamatonta.

Aikaprospektiivi risteilee siis läpi kaikkien muiden luokitusalueiden. Se on pitkittäisleikkauksena vastakohtana pysähtyneen ajan tilaan sijoittuvalle alueelliselle poikittäisleikkaukselle. Molemmat näkökulmat ovat tarpeellisia. Diakroninen ja synkroninen tutkimus ovat periaatteessa siis kääntäen verrannollisia. Mitä syvemmälle menneisyyteen tutkimus laajenee, sitä suppeammaksi käy nykyhetken alueellinen tms. vertailu.

Tulevaisuudessa vielä nyt elävät joikulaajat ikävä kyllä tulevat suppenemaan - parhaassa tapauksessa ainakin muuttumaan, sillä perinteiset elinkeinot ja suhde luontoon ovat suurien muutospaineiden alla. Romahdus tulee tapahtumaan viimeistään silloin, kun joikukulttuurin periytyminen jää koululaitoksen tehtäväksi.

B) Käsilläolevan tutkimuksen suhde luokituksiin

Yhteistä kaikille edellämainituille luokitusperusteille on se, että mikään niistä yksinään ei kykene kattamaan joikukulttuurin täydellistä kuvausta. En ole edes vaivautunut luettelemaan kaikkia mahdollisia puutteita jokaisessa tapauksessa. Olen maininnut niistä esimerkinomaisesti siellä täällä. Peruseriaate on oikeastaan: Jos valitsemme yhden luokitusperusteen, jäävät kaikki muut dimensiot tarkkailumme ulkopuolelle. Tämä tarkoittaa, että luokittelussa tulisi ottaa huomioon joka ainoa edellä luetelluista luokitusperiaatteista. Yhden tutkimuksen puitteissa tämä on lähes mahdotonta, joten meidän on luovuttava tietyistä näkökulmista 'avoimesti' so. tiedostaa se kuvakulma johon kullakin kerralla keskitymme.

Toisin päin sanottuna: Jos tutkimus keskittyy yhteen laulajaan, joka on oppinut taitonsa perhepiirissä, sulkeutuu esim. aluejakoperiaate automaattisesti pois tutkimusnäkökulmien joukosta tarpeettomana. Joissakin tapauksissa jotkut luokitustyytit eivät yksinkertaisesti sovellu hyödyntämään päämääriä. Tässä suhteessa jokainen tutkimus on valinnoiltaan uniikki.

Koska keskityn tutkimuksessani joiun rytmiiikkaan, en yritä laatia tässä yhteydessä uutta yleistä joikuluokitusta. Rajoitan sen käsittelyn koskemaan aiheeseen liittyvää terminologiaa, joka kylläkin sisältää eräänlaisen laulutyylien luokituksen käytettyjen nimien etymologian perusteella. Pääasiallisesti on kysymys sanallisen ja sanattoman joiun välisistä eroista sekä niiden väliin sijoittuvista täytesanojen ja -tavujen kirjosta.

Muilta osin oma joikututkimukseni seuraa Armas Launiksen jalanjälkiä ainakin siinä, että jätän niekkujen, korusävelien ja äänenmuodostuksellisten tekijöiden hallitsemisen nykyisin saatavissa olevien nauhoitteiden vastuulle. Pyrin ymmärtämään joikua sekä säestävän muusikon näkökulmasta ja siihen liittyvän musiikin teorian kannalta - erityisesti tarkkaillen rytmiä sekä muotorakenteita laajassa mielessä. Itseäni koskien tämä tehtävä on jo merkittävässä määrin onnistunut. Tämän tutkimuksen tehtävä on yrittää välittää löytöjeni tulokset myös muille... ei-joikumaisessa muodossa.

4 Joikutyyliä alueittain

Joikutyylien jakautuminen alueittain 80-luvun tietämyksen pohjalta on suhteellisen hyvin esitelty Tuula Kantolan kirjassa Talvadaksen joikuperinne sekä myöhemmin tiivistetyssä artikkelimuodossa. Siinä alueet jaotellaan ensin karkeasti läntiseen ja itäiseen osaan. Rajana idän ja lännen välillä on Inari-järven seutu. Läntinen osa puolestaan jakautuu eteläiseen ja pohjoiseen osaan rajan ollessa Kantolan mukaan Ruotsin Kiirunan kohdalla. Pohjoinen osa taas sekin jakautuu tällöin läntiseen ja itäiseen osaan. Länsiosan keskuspaikkana on Kautokeinon-Enontekiön alue. Itäiseen alueeseen kuuluu tällöin koko Tenon ympäristö laajassa mielessä - Karasjoki ja Utsjokivarsi mukaanluettuna (Kantola 1984, 35-41 sekä Landau 1986, 14-16).

Minna Riikka Järvinen yhtyy suunnilleen Kantolan jaotukseen, mutta on jostain syystä sekoittanut kahdessa kohdassa Teno- ja Tornion-Muonionjoen nimitykset, mikä sotkee hieman lukijaa (Järvinen 1994, 18 ja 59).

A) Kielialueet suhteessa joikutyyliin.

J.E. Rosberg on aikoinaan määritellyt vuosisatamme alkupuolen kielialueet lyhyesti ja ytimekkäästi yli kahteenkymmeneen eri ryhmään (Rosberg 1928, 222-225). Hänen ja muiden aikalaisten kirjoituksissa näkyy vielä selvästi, kuinka tärkeänä pidettiin aluejaon ja uskonnon lisäksi myös elinkeinoa so. jakoa (puoli)nomadisiin poro- ja tunturisaamelaisiin, kalastaviin joki-, järvi- tai merisaamelaisiin ja villipeuran, riekon yms. pyyntiä harjoitaviin metsäsaamelaisiin (esim. Karjalan ja Kuolan välisillä erämaa-alueilla. Tänä päivänä nämä erot ovat jo niin kaventuneet, ettei niille voida enää nähdä vastinetta laulutyyliissä. Myös Korhosen kieliluokituksessa (1981) murteiden määrä on vähentynyt ainakin viidellä.

Kielitieteelliseen näkökulmaan perustuvan luokituksen ovat 1990-luvulla esittäneet Juhani Lehtiranta ja Irja Seurujärvi Kari (Johanna Laakso, toim. 1991, 131).

Aivan tuoreissa kuvauksissa saatetaan kolttasaamelaisien alueeksi merkitä pelkästään Venäjälle kuuluva Kuolan alue, kun sen sijaan varsinainen kolttala-alue Suomen puolella on merkitty inarin-saamen kielialueeksi (Ks. Lehtiranta-Seurujärvi-Kari 1991, 124).

Yksi uusimpia aluejakoehdotuksia on Juha Pentikäisen esittämänä kirjassa Johdatus saamentutkimukseen (Kulonen-Pentikäinen-Seurujärvi-Kari 1994, 136).

Kieli- ja joikualueet menevät raja-alueilla osittain sekaisin. On muistettava tunturi- eli porosaamelaisien juttaminen sisämaan sekä rannikon (talvi- ja kesäpaikkojen) välillä 'papeilta piilossa' verrattuna kalastavien joki-, järvi- ja merisaamelaisien paikallaan pysyvään elintapaan. Tunturin ja rannikon saamelaiset olivat siis varmuudella tekemisissä toistensa kanssa aikojen kuluessa, joten joikukin sai vaikutteita molemmista.

Toisena seikkana on tärkeä todeta, että joikujen tallennuspaikka ei välttämättä ole sama kuin se alue, missä joit on opittu. Hyvä esimerkki on A.I. Guttorm, jonka ohjelmisto kulkee Karasjoen nimellä. Kuitenkin Guttorm oli syntynyt Utsjoen pitäjässä ylä-Tenolla, oppinut lapsuutensa joit Norjan puolella Utsjokea vastapäätä Launiksenkin mainitsemalta O.I. Olsenilta, vietti nuoruutensa Tenon alajuoksulla rajan molemmin puolin ja muutti lopulta Karasjoelle ja Altaan (Aikio 1972, 3-4).

En toistaiseksi näe mitään perustetta pitää kielialueita itsestään selvästi identtisinä musiikinalueiden kanssa eläessäni itse maassa, joka lainaa muualta musiikin mutta esittää sen suomeksi. Melodiat ylittävät rajoja kieltä helpommin.

Olennaista on tässä pohdiskelussa nähdä kieli ja musiikki itsenäisinä osatekijöinä, jotka ovat tasa-arvoisessa vuorovaikutuksessa, mutta joita voidaan analysoida itsenäisinä ilmiöinä, joiden erilaisista rakenteista syntyy lopulta kompleksinen monikerroksellinen makrotason kokonaisuus. Kieli on vain osa musiikkia, mutta samanaikaisesti musiikki on vain osa kieltä. Olemme sumean logiikan tyypillisellä alueella, jossa myös osa voi sisältää kokonaisuuden (Kosko 1993, 33). Seuraavassa yritän luoda kompromissia, jossa kielelliset alueet olisi kuitenkin huomioitu, koska musiikillinen tietomme tyylialueista on toistaiseksi melko vähäistä.

B) Ehdotus joikualueiksi kielellisin ja musiikillisin perustein

Seuraavaa musiikillinen aluejako saamelaiden perinteisten laulamistapojen suhteen nojautuu ennen kaikkea mm. Mikko Korhosen esittämiin kielialueisiin (Korhonen 1981):

Läntinen alue:

- 1 (A) **Ruotsin (ja Norjan) etelä- ja keski-saamelainen alue** (Jemtlanti, Uumajan-, Piitimen- ja Luuläjänlappi): 'vuolle' (lounainen alue) ja 'tsoa[b]me'.
- 2 (B) Ruotsin pohjoisosa, pohjois-saamelainen alue: **Tornion-lappi** sisältäen A-kohdan tapaan myös Norjan puolella asuvat saamelaiset sekä - joltain osin - Karesuvanto ja Suomen **käsivarren seutu**: (luoteinen dajahusat-dajatusat-dajahala -alue).
- 3 (C) **Läntinen pohjoissaamelainen alue**: Norjan ja Suomen pohjoissaamelaiset käsivarren itäpuolella, so. 'Kautokeino - Enontekiön joiku' ('pohjoinen luhti'): Käsivarsi - Enontekiö - Kautokeino - Nunnanen - Alta ja Masi, siis Ruijan-lapin läntinen murreryhmä. Vuotso, Länsi-Inari ja Sodankylä jäävät kysymysmerkeiksi.
- 4) **Koillissaamelaiset** ('Tenon luhti') sekä rannikkoalueet.
 - (D) Itäinen pohjoissaamelainen alue: Karasjok? Angeli? Talvadas, Pulmanki, Utsjoki, Inari, jne. eli Tenon varsi sekä **inarin-lapin kielialue** Inarin seudulla.
 - (E) **Merisaamelainen alue**: Varanginvuono, Tana, Nesseby jne. mahdollisesti Kvenangeniin saakka.

Itäinen alue:

- 5) **Koltat** kielisukulaisineen Venäjän Ylä-Tuloman, Tuloman ja Jonan seuduilla (leu'dd).
 - (F) **Suomen koltat**: Sevettijärvi, Keväjärvi, Nellim(i) so. entinen Paatsjoki-Suonikylä-Nuortijärvi(?) - Petsamo-Boris Gleb. On huomattava että Petsamon (Paatsjoki, Boris Gleb /Kolttaköngäs) kolttien ja Suonikylän (Lutto, Tuloma) kolttien välisen murreeron lisäksi saattaa ilmetä myös musiikillisia eroja. Suomessa kolttia lienee n. 500 henkeä. Norjan kolttilta (~ 50 henkeä) ei ole tiedossa yhtäkään tallennettua perinnelaulua. Heidän kulttuuristaan voidaan todeta Sinikka Semenojan sanoin: 'Norjan kolttien kulttuuri on enää muisto' (Semenoja 1995, 87). On sanottu: 'Koltat ovat nimittäneet itseään vain saamelaisiksi, mutta muiden antama koltta-nimitys vakiintui, jotta heidät erotettaisiin muista saamelaisryhmistä' (Saarinen-Suhonen 1995, 38). Tämä pohjautunee Rosbergin artikkeliin, jonka mukaan Kuolan saamelaisia kutsuttiin aikoinaan yhteisnimellä 'koltat' (skolter') (Rosberg 1928, 223). Micit Iwanowits on (esitelmässään 'Skoltene i Norge' Rovaniemi 1.3.1997) todennut päinvastoin. Hänen tutkimustensa mukaan ikimuistoisista ajoista saakka kalastajakoltat

eivät ole - ainakaan Norjasta löydettyissä - virallisissa asiapapereissa käyttäneet itsensä nimitystä 'saamelainen' vaan 'koltta'.

Kolttä -sanaa itseään vastaa inarinsaamelaisen Jouni Paadarin (haastattelu 27.1.91 Rovaniemellä) mukaan 'koldei' (nuotata), joka on tunturisaamessa 'nuohtaaht'. Nuorhtalaš tarkoittaisi tällöin itäläistä so. idän saamelaista (vrt. Nuortijärvi).

Mosnikoff-Sammallahden KSSS (1988) kertoo kuitenkin yksiselitteisesti: Säa 'mm = koltta, sä 'mmlaž = kolttasaamelainen ja säämas = koltaksi. Tämä on siis kolttien itsestään ja kielestään käyttämä sanapohja. On vielä sana, joka paljastaa *kolttä*-sanan ulkopuolisten - jopa mahdollisesti muiden saamelaisryhmittymien parista liikkeellelähteneeksi:

Inlp kielä; lpN: giella = 'kieli'; lpN gielidit; Inlp: kiel'did, kiäldám = kieltää) kolt. Ķiölte 'm(es) = kioletön; kielitaidoton; mykkä. Lienee selvä, ettei kukaan käyttäisi **omasta** kielestään tuollaista ilmaisua. Näyttää puhtaalta enemmistö-vähemmistö -veljeskansasuhteelta. Viimeiselle termille ei kolttien itsensä jälkeen löydy enää ketään muuta kuin 'kildiniläiset': kolt. Ķiöld = 'kildininkieli'. P. Veresin mukaan myös obinugrialaisten *me-ne* (he)-identiteetti ilmaistaan '**puhuvat/mykät**' vastakohta-asettelulla kuten slaav. kielissä (*slovo* = 'sana, puhe'; *nemec* = mykkä > unk. *német* = 'saksalainen') (Veres 1989, 319).

Nykyisin on ilmeisiä tarpeita nähdä kolttasaamelaisuus yhtenä saamelaisvähemmistönä, joten koltat itsekin käyttävät tätä erottavaa termiä erityisasemansa osoittamiseksi.

G) **Venäjänsä koltat:** Ylä-Tuloman (+Padun/Patuna) ja Tuloman koltat (~ 100 henkeä), joiden kieltä kutsutaan Sergejevan ym. mukaan erikseen Nuortijärven saameksi. Akkalansaamen viimeiset harvat puhujat asuvat nykyisin Ionassa (Joonä). (Sergejeva 1995, 69) Savukosken korkeudella.

6) **Kuolan saamelaiset:** Kildinin ja Turjan luvvit.

H) **Kildinin-saamelaiset:** Lovozero, Loparskaja, Teriberka, Shongui, Varsina. Venäläiset ovat käyttäneet Kuolan saamelaisista nimitystä 'lappalaiset' i. 'lopar'. Kildiniksi heidän itsestään käyttämä nimitys on Sergejevan mukaan 'sam', 'sam'lenč', (mon.) 'sam'lä' (Sergejeva 1995, 77). Määrä on laskutavasta riippuen 1000-1500 ihmistä, joista muutama sata puhuu enää äidinkielellään

Kildinin sana 'Kuelle' tai 'Ku(u)lljokk ja kolttien 'Kuol(l)ak olivat pohjana karjalan 'Kuola' lle, josta tuli ven. 'Kola' (T.I. Itkonen 1942, 46). Koltan 'kue'll' (kala) saattaa olla eräs tärkeimmistä sanan pohjamerkityksistä, johon Itkonen ei kuitenkaan em. yhteydessä viitanut - ehkä asian itsestäänselvyyden vuoksi.

I) **Turjan- I. jokangansaamelaiset** (engl. 'Ter'), joiden musiikkia ei juuri enää ole elävässä muodossa saatavilla: Gremihha, Jokanga, Krasnoshtshelje(?). Heitä lienee enää noin 20 henkeä.

Eryteisesti kohtien A-B, B-C, D-E ja toisaalta F-G sekä H-I väliset musiikilliset erot ovat epäselviä. Samoin on tilanne osittain kohtien D-E-F välillä, ennen kuin Launiksen 1922 nuotintamat "kolttajoiut" on analysoitu ja inarin-saamen kielelle osoitettu omaperäinen musiikillinen vastine, josta suomalais-norjalaisen kansanlaulun vaikutus on ensin eliminoitu.

C) Tiivistelmä joikualueista musiikkitietämyksen valossa

Jäljelle jää täten kuusi musiikillisesti toisistaan erottuvaa mutta osin päällekkäistä ryhmää. Kaikkien alueiden sisälle ulottuu luonnollisesti valtaväestön kansanmusiikin vaikutus, joka nyt on päätyvässä yleiseen länsimaistumiseen.

Seuraava luokittelutarkennus on pikemminkin ehdotus työpohjaksi tulevaisuutta varten so. luettelo tutkimattomista asioista kuin yritys tässä todistaa näinkin paljon kielialueista erkaneva jaottelu oikeaksi. Tosiasia on, ettemme oikeastaan tiedä tämän enempää musiikillisista eroista tällä hetkellä, koska jaotteluanalyysit ovat perustuneet pikemminkin kieleen kuin musiikkiin. Tämä tutkimus siirtää aluejaottelun perusteet tuonnemmaksi tulevaisuuteen.

I Läntinen alue:

1) Ruotsin saamelaiset

Ruotsin alueella esiintyvälle saamelaisjoiulle (vuolle) ovat luonteenomaisia pitkätkin eepiset tekstit, runsas mollisävyisten asteikkojen esiintyminen, ylöspäin aina falsettiin saakka ulottuvat niekut mutta toisaalta arkaaiset kaksi- tai kolmisäveliset asteikot ja improvisoidut rakennemuodot. Valtaosassa on kuitenkin melko laulumainen intonaatio verrattuna Kautokeinin alueen joikuun. Esiintyy myös ns. tarinalaulutyyppejä, jossa kertoja vaihtelee puhetta ja joikaamista hetkestä toiseen.

Ruotsalaisen kansanlaulun vaikutus on selvästi kuultavissa äärimmäisen vanhakantaisuuden joukossa (mm. korotetun VII asteen so. alajohtosävelen käyttö mollissa sekä harmoniasuhteiden esiintyminen länsimaisittain katsoen epäloogisissa muodoissa).

Itäsaamelaisen tradition mukaisia itkuja ei liene läntiseltä alueelta tallennettu vuoden 1916 jälkeen (Leisiö 1978, 11).

Olen koettanut turhaan tiedustella Ruotsin saamelaisilta, miten etelä- ja keskisaamelais-ten vuolle-joiut eroavat toisistaan musiikillisesti. Vastauksena on päänpudistus. Termien 'vuolle' ja 'luohti ('joiku') suhteen rajanveto pohjoissaamelaisiin on selkeä ainakin Rydvingin mukaan. Se kulkee nimenomaan Luulajan-saamen ja pohjoissaamen välillä (Kjellström 1988, 91).

Asiaa ei kovin paljon selkeytä Israel Ruongin määritelmä: 'Joikaaminen ilman sanoja on tavallisinta Jokkmokissa, Arjeplogissa, Sorselessa ja Tärnassa. Pitemmälle pohjoiseen mentäessä on joiun sanallinen sisältö usein yhtä tärkeää ja joskus jopa tärkeämpää kuin melodia ja rytmi' (Einejordin siteeraamana 1975, 129).

Jollain tavoin Rolf Kjellströmin esittämä käsitys joiun pituuden vaihtelusta sopii kuitenkin edelliseen:

- a) lyhyet yksinkertaiset miniatyyrikuvat jollaisia on valtaosa länsisaamelaisista joiuista
- b) pitkät eepiset runot, joita on etupäässä itäsaamelaisilla mutta jollaisia myös esim. Nils Mattias Andersson (Tärna) joikaa ('Pappi' ja 'Oulavuolie')
- c) pitkät proosakertomukset esim Nils Hotilla (Käsivarsi) mutta myös Jonas Steggolla (Arjeplog) (Kjellström 1988, 21).

Kjellström on myös yrittänyt luonnehtia yleiseroa **etelän** (=Ruotsinsaamelaisten?) ja pohjoisen välillä. Arnbergia - T. Kantolan kautta - lainaten hänkin korostaa eteläisen tyylin suppeaa aluetta (~ kvintti) sekä lyhyitä monta kertaa toistuvia ja asteikkohyppyjä vail- la olevia motiiveja, jolloin tuloksena on tietty monotonisuus (Arnberg 1969, 50 > Kantola 1984, 40 > Kjellström 1988, 96). Tästä määritelmästä puuttuvat käsittääkseni ainakin variaatioiden ja omaperäisen niekkutyylin painottaminen.

Tirénin yleisteoksen (1942) ja Grundströmin 'Lapska sänger I-II' (Uumajan ja Piitimen Lappi) -kirjojen lisäksi tämän alueen vuolle-joiuja on tallennettu Ruotsin radion Jojk - LP-levysarjalle sekä siihen liittyvään kirjaan (Arnberg-Ruong-Unsgaard 1969). Ne on

kerätty lähinnä Åselen Lapista sekä erityisesti Piitimen seuduilta ja niissä henkilöjoikujen osuus on - kuten Tiréninkin kokoelmassa - vain noin puolet. Kautokeinon - Tenon alueelta tallennettu materiaali sisältää sen sijaan henkilöjoikuja noin 90%... Ruotsin Lapin joiut osoittavat siis suurempaa variaatiota sisältönsä puolesta kuin pohjoisen alueen (Lappalainen 1984,99-103).

Saamelaisten omien äänitearkistojen (Jokkmokk, Umeå) lisäksi nauhoitekokoelmia on ainakin Tukholman Musik-museet'issa ja Upsalassa Murre- ja kansanperinnearkistossa sekä Upsalan yliopiston musiikkitieteellisessä instituutissa.

2) Käsivarsi

Israel Ruongin mukaan joikaaminen ilman sanoja on tavallisinta Jokkmokissa, Arjeplogissa, Sorselessa ja Tärnassa, mutta pohjoiseenpäin mentäessä sanallinen sisältö alkaa olla yhtä tärkeä tai jopa tärkeämpi kuin melodia ja rytmi (Einejord 1975,6).

Käsivarren-Karesuvannon joiku on välittävä muoto Ruotsin ja pohjoisen tunturisaamelaisjoiun välillä. Kummankin lajin tyylipiirteitä löytyy, mutta alueen erikoisuutena ovat saameksi, ruotsiksi ja suomeksi esitetyt joikutekstit, joissa laulukieltä vaihdetaan jopa kesken esityksen. Esimerkkejä ovat Tirénin kokoelmasta löytyvien lisäksi Nils (Niila) Hotti (SR-levysarja 12-13. Ks. myös Timo Leisiön nuotinnus 1978, 6) ja Jouni Hotti (Ala-Könni 1963 N:o 593-595). Musiikillisesti ne muistuttavat Ruotsin saamelaista eepistä laulutyylistä vuolletta. Improvisoitu tekstisisältö aiheuttaa muutoksia rakennekaavassa. Säkeistöt eivät siis ole identtisiä, mutta muistuttavat kuitenkin musiikilliselta rakenteeltaan selvästi toisiaan. Mm. Wimme Saari on joiltakin osin tämän perinteen nykyisiä jatkajia.

Mahdollisesti juuri tällä alueella on löydettävissä Paulaharjun mainitsema tapa tehdä joiku myös omasta itsestä. "Jotkut sukkelat lapinäijät saattavat tekaista joikauksen itsensäkin, ottavat vain elämäkertansa taikka muut sattuvat sanat ja panevat niihin oman erikoisen nuottinsa. Ja sitä sitten saattavat ruveta muutkin joikaamaan" (Paulaharju 1922, 111). Kysymyksessä voisi olla esim. Hottien suku (Sveriges Radio -levysarja sekä Ala-Könnin kokoelmat). Kjellström lienee osin tarkoittanut juuri tämän alueen joikua puheessaan erehdyttävästi 'pohjoisista joiuista' yleisnimikkeellä (Kjellström 1988, 96).

Saamelaisradion toimittaja Kalle Mannela Karesuvannosta on haastattelussani 19.5. 1995 Tallinnassa antanut eräästä käsivarren seudun sanallisesta joikutyylistä termin Biennit luodit. Se viittaa Biennit -sukuun (Pietti Vasara I. Piennin Jussa sekä Mikkel Vasara), jonka jäsenillä on ollut tapana esittää ympäristön tyylistä poikkeavia eeppejä pitkiä tarinoita. Niistä saatetaan käyttää myös termiä '*dajahala*'. Tämä tiedonanto vahvistaa arviota siitä, että sanoilla varustettu luohi on ollut varsin yleinen saamelaisten parissa. Todennäköiseltä näyttää, että kirkon vaikutus piilotti joiun sanallisen sisällön sisäänpäin kääntyneeksi, vai asialle vihkiytyneiden kesken ymmärrettäväksi vähäsanaiseksi symbolikieleksi.

Musiikin rakenne ja sanojen runsaus näyttävät olevan toisiinsa sidoksissa. Yleispiirre on se, että määrämittainen joiku - kuten esim. luohi - sisältää sitä vähemmän sanoja, mitä monimutkaisempi melodian rytmisen rakenne on. Tallaiset 'laulumaiset' kertautuvat rakenteet ovat melodioiltaan sitä yksinkertaisempia mitä enemmän ne sisältävät laulullista tekstiä. Improvisointi siirtyy mikromaailman alueelle - taululuvariaatioihin tai melodian varioivaan koristeluun. Itäsaamelaisen laulamisen määrämittaton improvisoitu eepinen laulu antaa mahdollisuuden runsaaseen tekstiin, koska melodia ei ole alistettu määrämittaisuuden formaattiin eikä sisäiseen sellaisenaan toistuvaan rytmiseen sykliin.

3) Kautokeinin alue

Kautokeinin joiuksi voitaisiin sanoa läntistä pohjoissaamelaista läntisen Finnmarkin joi-
kua (Käsivarsi-Enontekiö-Kautokeino-Alta-Masi, osin Karasjoki jne.). Sen tunnusmerkki-
nä on kaikkein pisimmälle viety sekatahtilajisuus toistuvan syklisen tai säkeistömäisen
rakenteen puitteissa, erittäin vanhakantainen äänenmuodostus, jolle kuitenkin samalla
on tyypillistä suora vibratoton ja täysjännitteinen äänenkäyttö sekä portaattomasti nou-
seva sävelkorkeus, salaista symboliikkaakin omaava harvasanaisuus, runsaat merkityk-
settömät välitavut, asteikkojen duurivoittoisuus, portaittain kulkevan asteikon sijasta
(joskus hyvinkin laajat) intervallihyppyt (nooni ei ole harvinaisuus), alaspäiset niekut, jos-
kus falsetin käyttö ruotsinsaamelaiseen tapaan (esim. Ailu Valkeapään 'Länsituuli') sekä
henkilöjoikujen runsas osuus materiaalista.

Kun tämä pohjoissaamelainen (usein myös 'tunturisaamelaiseksi' nimetty) joiku monilta
osin on parhaiten säilyttänyt vanhakantaisuutensa, niin on kuitenkin kysymysmerkki,
kuinka nelisäkeinen - siis melko uudelta vaikuttava - muoto on juurtunut kyseiseen joiku-
tyyliin niin syvälle. Melodiikalla sinänsä on hyvin vähän tekemistä pohjoismaisen kan-
sanlaulun kanssa, mikä näkyy - omaehtoisen rytmiiän lisäksi - mm. harmoniasuhteiden
puuttumisena.

Pohjoissaamelainen 'joiku' (=luohti) on se, mikä muualla maailmassa tunnetaan joiku-
nimisenä musiikkina. Hyvin harvat ulkopuoliset sen sijaan ovat itse voineet omaksua au-
tenttista joiun esittämistapaa - lähinnä äänenmuodostuksellisten vaikeuksien vuoksi.

Tältä alueelta löytyvät parhaat improvisoinnin taitajat. Vähäsanaisen ja runsaasti välita-
vuja sisältävien tekstien improvisointi on lähes vakiotapa, mutta löytyy myös erinomaista
vapaamittaista melodiaimprovisaatiota, joka rakenteeltaan - ei kuitenkaan melodiikal-
taan - lähestyy jo kolttien leu'ddia. Eräs parhaista esimerkeistä on Ingor Ántte Áilu Gau-
pin 'Jienat jietnadit jienjaiguin' (IRLP-6, 1982).

Tämän alueen tyyli ei kuitenkaan ole niin yhtenäinen kuin saattaisi luulla. 'Jopa tänään
voidaan todeta, että esim. Karasjoella vallitsee selkeä ero joikaustaidossa paimentolais-
ten ja kiinteästi asuvien saamelaisen välillä. Tämä ilmaisee poronhoidon ja joiun välistä
kiinteää suhdetta' (Kjellströmin N.A. Valkeapää -sitaatti 1988, 97).

Lüderwaldtin ja osin Launiksen ja Lagercrantzin (1966) lisäksi erityisesti Ala-Könnin tal-
lenteet koskevat tätä tyyliä. Graffin ja Einejordin joikututkimukset perustuvat ennen kaik-
kea tähän alueeseen. Heikki Laitinen on käsitellyt joikumelodioiden pentatoniikkaa eri-
tyisesti Launiksen materiaali lähtökohtanaan (ks. Laitinen 1994, 83-96). Hän on kiinnit-
tänyt huomiota pentatonisia asteikkoja suppeampien skaalojen yleisyyteen joiussa.

Laajin alueen äänitekokoelma (Laade, Lüderwaldt, Stockmann, Graff jne.) lienee kuiten-
kin Tromsøen museon äänitearkistossa. Tiedossa ei ole, millainen on Yves Delaporte -
Michèle Roué (1972-75) -kokoelma (330 joikua) Kautokeinosta (Delaporte 1978, 116).
Sama kysymysmerkki koskee G. Szomjas-Schiffertin 1966 keruumatkan 250 joikua, joi-
den säilytys- tai kopioarkistoista ei edes saamelaisilla taida olla tietoa (S-Schiffert 1973,
51).

4A) Koillissaamelaiset: Tenon alue

Tenon alueen ja itäisen Finnmarkin (Angelin, Talvadaksen, Karasjoen, Karigasniemen,
Utsjoen ja Inarin) luohti on laulullista ja ilman vanhaa intonaatiota. Melodiat ovat tahtila-
jeiltaan yksinkertaisempia ja säkeistömuotoisia. Kuitenkin parittomat säkeistöjen tahti-

määrät ovat yleisiä. Eroa voisi luonnehtia siten, että pohjoinen joiku muuntelee rytmisesti nopeammin, so. 2/8- ja 3/8 -iskualoina jo yhden tahdin sisällä. Laulliselle joiulle on puolestaan ominaista 2/4- tai 3/4 -tyyppisten säkeiden tai tahtien vuorottelu. Tanan Skipagurrassa nauhoitin Ingrid Tapion saamenkielisiä 'luohteja' 29.1.91. Virkistääkseen muistiaan hän kaivoi pöytälaatikostaan paksun ruudullisen vihkon, joka oli täynnä näitä pitkiä tekstejä, jotka olisivat sinänsä aarre kielentutkijoille.

Laulujoiuille luonteenomaista on siirtyminen duurista rinnakkaismoolliin sekä runsas sanojen käyttö. Joskus niitä on vaikea erottaa lauluista. Improvisoinnilla on melko vähän sijaa. Länsimaisen perinteen mukaiset loogiset harmoniasuhteet ovat usein jo erotettavissa. Tältä alueelta ovat tulleet useimmat yleisesti tunnetut kolmi- tai nelijakoiset iskelmiksi levinneet joiut. Tämä joikutyyli on ollut ulkopuolisille kaikkein helpointa omaksua, joten koulujen näkemys 'joiusta' perustuu lähinnä Tenon alueen joiku-lauluun.

Kjellström pitää tätä aluetta pohjoisen alueen itäisenä osana, jolla on tunnuspiirteinä lempeys taisävyisyys verrattuna pohjoisen länsiosan hyppivään ja epäsäännölliseen melodiikkaan (Kjellström 1988, 96).

Launoksen kirjan lisäksi tätä aluetta kattavat Aikion (etc.), Kantolan (Dalvadas) ja osin Lagercrantzin (1966) nuotinnuskokoelmat sekä Päivi Lappalaisen lähinnä A.I. Guttormin - joskus poikkeuksellisenkin pitkiin teksteihin kohdistuva analyysi (Lappalainen 1984 < ks. myös Aikio etc.). Toistaiseksi ei ole tiedossa, missä määrin Lagercrantzin sonografilla tutkimaan Enontekiön-Karasjoen materiaalia on löydettävissä kuultavina äänitteinä, jollaisia hän mainitsee saaneensa norjalaiselta tutkijalta Thor Fretteltä (Lagercrantz 1966, 4). Kyseinen kokoelma kuitenkin kertoo siitä, etteivät alueelliset erot ole selviä, vaan joikutyyliä esiintyvät alueellisesti limittäin.

4B) Koillissaamelaiset: Inarinsaamelaiset

Varsinainen inarinsaamelainen luhti on kysymysmerkki. Järvisen mukaan "Raja itäisen ja läntisen perinnealueen välillä kulkee suurinpiirtein Inarijärven itärantaa pohjoiseen, jolloin itäpuolelle jäävät...inarin-, koltan-, kildinin- ja turjansaamelaiset. Itäisen alueen vokaalinen musiikkiperinne eroaa selvästi läntisen alueen joikuperinteestä" ja edelleen: "Itäiseen ryhmään kuuluisivat luultavasti myös inarinsaamelaiset..." (Järvinen 1994, 8, 55-56). Kuitenkin jo Heikki Laitinen toteaa: "Ainakin tällä vuosisadalla Inarin alueen länsiosissa asuneet ovat noudatelleet pääasiassa pohjoissaamelasta joikutyyliä ja muualta on saatu talteen vain muutamia sävelmiä, jotka nekin kertovat enemmänkin uusista vaikutteista kuin vanhasta perinteestä." (Laitinen 1981, 192-193).

On totta, että vielä 1800-luvulla on merkkejä itäisen perinteen sijaitsemisesta paljon lännempänä kuin nykyisin. Mutta vastaavasti vuosisadan vaihteesta on tietoja inarinlappalaisten oleskelusta kaakossa Kuolajärvellä ja Kuusamossa saakka (Rosberg 1928, 228). Ikävä kyllä siitä on jäljellä vain teksteihin perustuvia arvioita - ei kuitenkaan musiikkia vertailukelpoisessa mielessä. Inarinsaamelaisen musiikkiperinteen sijoittaminen itäiseen ryhmään on tänä päivänä vähintäänkin problemaattista, koska emme tiedä, mitä inarinsaamelainen joiku on ollut.

Osin luoteesta tulleen Sodankylään ja Vuotsoon suuntautuneen muuttoliikkeen vuoksi on inarinsaami kielenä jäänyt 'pussiin' ja hyvää vauhtia sekoittumassa pohjoissaameen, mikäli on välttynyt jäämästä suomenkielen jalkoihin. Monet suomalaiset tai norjalaiset kansanlaulut ovat pitkällä saamenkielisillä teksteillä laulettuna saaneet tutkijoiden luokituksissa joiun arvon.

Kolttasaamelainen Jaakko Gauriloff on kertonut kouluun tullessaan ensimmäiseksi oppineensa 'inarilaisen joiun', joka on tyypillinen laulunomainen tenolaisen tyylin 'rallatus'. Jos inarinsaamelaista joikua on olemassa, on se ehkä kaikista eniten sulautunut yhteen säkeistolaulun kanssa tai sekoittunut itäiseen pohjois- tai merisaamelaiseen luontiin. Tätä tukee A.O. Väisäsen toteamus, että "kolttain sävelmistö on yleensä toista maata kuin heidän kieliheimoistensa Inarin- ja tunturilappalaisten joikaukset. Laulun nimityskään ei ole yhteinen" (Väisänen 1942, 178).

4C) Koillissaamelaiset: Merisaamelaiset

Pohjois- ja koillirannikon merisaamelainen joiku on näistä kaikista kenties vähiten tunnettu. Kuitenkin tunnettu joikaaja Per Hætta on todennut, että rannikkoalueilla joiulla on aivan toisenlainen luonne (Graff 1991, 22). Armas Launis puolestaan kirjoittaa: "Tenojoen suulla...jouduin yksinomaan kalastajalappalaisten pariin, joille saamein omintuinen laulutapa, joikaaminen, ei varsinaisesti kuulu. Tenojokivarren asujainten joukossa ei ollut monta, jotka siitä tiesivät..." (Launis 1922, 132). Merkittävää on Launoksen käsitys siitä, että koko Tenon varsi kuului tässä mielessä musiikillisesti alueeseen, jossa joikua ei tunnettu - tai ei sanottu tunnettavan.

Yleisesti ottaen koillirannikon laulunomainen(?) merisaamelais-luonti (Varanginvuono, Nesseby, Skippagurra jne.) kuuluu tähän ryhmään. Sitä koskevat äänitteet keskittynevät Tromsøn museon äänitearkistoon. Eräs harvoja alan julkaisuja on Johan Andersenin ja Olav Dikkasen 'Varjavuonna' -kasetti (JMC 1011, 1987). Siinä oleva äänite "Gumpe" (A8) on syntynyt E. Lagercrantzin (1960) merisaamelaisten joikulitterointien (N:o 125b) innoittamana. Hänen nuotinnustensa tutkimista vaikeuttaa se, että nuotinnukset on tehty suoraan kymografikäyröistä absoluuttisiin sävelkorkeuksiin. Melodian hahmottaminen nuoteista on monissa tapauksissa lähes mahdotonta. Ehkä tietokonetekniikalla kyseiset käyrät voitaisiin jotenkin muuntaa kuultavaan muotoon.

Alueiden suhteen on syytä olla tarkkana, ettei esim. sekoita Lagercrantzin artikkelissa 'Gesangsmotive aus Nesseby' (Varanger) olevaa ainoaa nuotinnosta (aurinko-hymnistä) merisaamelaisiin, koska se onkin merkitty muistiin Ruotsin Arjeplogissa (Lagercrantz 1928, 121)!

II Itäinen alue:

5A) Kolttasaamelaisten leu'dd

Kolttasaamelainen leu'dd poikkeaa kaikista edellä mainituista selvästi sekä kielen että melodiikan suhteen. Ei ihme, että Carl Widstrand arvioi kolttaleu'ddin lähemmäksi Ruotsin eteläsaamelaista vuolletta kuin pohjoissaamelaista joikua (Widstrand 1961). Leu'dd on lähes aina runsassanaista improvisoitua (lyyris-)eoppista kerrontaa tunnusmerkkinään yleensä kaksi pituudeltaan vaihtuvaa säettä tai melodia-aihetta - usein Suonikylän perusmelodiatyyppin tapaan mollisävyisenä.

Sana 'perusmelodiatyyppi' kuvaa myös erästä rajanvetoa luontiin. Heikki Laitinen toteaa osuvasti: 'Kolttasaamelainen leudde ja pohjoisen Venäjän Karjalan joiku kertovat kaiken kohteestaan sanallisesti... Henkilö ei heijastu musiikissa, vaan musiikki on pikemminkin eräänlainen riippumaton ilmaisukeino, so. erillään laulutekstistä (poem). Tavallisesti laulussa on esitely enemmän kuin yksi henkilö, koska laulu kertoo heille sattuneista tapahtumista nuorten ihmisten rakkausasioiden ollessa tavallisin aihe' (Laitinen 1994, 92).

Henkilölaulut kuuluvat itäsaamelaiseen perinteeseen yhtä lailla kuin pohjoissaamelaiseenkin, mutta esitystraditiossa on myös eroja. Jaan Sarvin mukaan laulu voidaan antaa esim. häälahjaksi nuorille. 'Itäsaamelaiselle traditiolle minämuoto on jopa luonteomainen' (Bartens 1992, 217). Tarkennan edellistä vielä toteamalla, että kertoessaan laulamalla sukulaisestaan tai tuttavastaan laulaja saattaa aloittaa leu'ddin minä-muodossa.

Itäsaamelaisessa perinnelaulussa muutama paikkakuntakohtainen melodiatyyppi hallitsee koko 'kylän' arkaaisinta lauluperinnettä. Suonikylän hallitseva melodiatyyppi on helposti erotettavissa kildininsaamen 'perusmelodioista', joita voidaan kuulla niin Lovoze-rossa, Loparskajassa kuin Teriberkassa, joihin paikkoihin tietyt suvut ovat asettuneet. Henkilölauluista puuttuu tässä mielessä persoonallinen musiikillinen piirre.

Perinteinen pohjoissaamalainen henkilöjoiku taas on syntynyt - puhtaimmassa tapauksessa - suoraan isovanhempien henkilöjoikujen musiikillisesta materiaalista, joten se ei samalla tavalla ole koko kylän yhteistä perinnemateriaalia. Siellä varotaan käyttämästä naapurisuvun teema- tai rytmiaiheita omiin tarkoituksiin. Mikuševin mukaan jälkeläiset ovat säilyttäneet henkilölaulua Komissa kuin perhekalleutta (Bartens 1992, 219). Toisessa yhteydessä olen maininnut samanlaisesta henkilölaulun antamisesta perintönä myös hakassien keskuudessa.

Muutaman hallitsevan melodiatyyppin valta-asemalle näen kaksi tärkeää syytä:

- 1) Melodian ja sanojen samanaikainen improvisointi edellyttää niin hyvää materiaalin ja formulavaraston hallintaa, ettei yksi laulaja tavallisesti kykene perinteisellä tavalla esittämään kuin 10-20 eri melodiaa. Tällöin hän kylläkin voi laulaa samalla melodiatyyppillä useasta eri aiheesta (henkilöstä). Kuitenkin jos melodia on 'väärä', ei laulamisesta oikein tahdo tulla mitään. Tämän lisäksi laulaja saattaa helposti muistaa yhteensä satakunta laulua, jotka eivät kuitenkaan sisällä improvisointia samassa määrin kuin varsinaiset 'perusleu'ddit.
- 2) Edellämainitusta johtuen jotkut - mahdollisesti alunperin jollekin suvulle ominaiset - melodiatyyppit ovat levinneet omaisten lisäksi kylän muidenkin asukkaiden käyttöön. Usein kuultuina ne helposti omaksutaan myös oman improvisoinnin perusmateriaaliksi.

Kokonaisuutena leu'ddin laulutyyli tulee jo lähemmäksi karjalaista joikua tai itkua kuin saamelaisjoikua. Pisimmillään nämä henkilö- ja kylähistoriikit voivat olla jopa yli sadan säkeen mittaisia (Korhonen 1983, 134). Kesällä 1996 nauhoitettiin Kola Sámi Musical Tradition -projektin yhteydessä A.I. Moshnikovalta Tulomassa 12'45" pitkä improvisoitu leu'dd, joka sisältää n. 125 'säettä' (so. lausetta tai nuottiriviä). Saman laulajan n. 5 min. lyhyempi toinen leu'dd on nuotinnettuna n. 80 riviä (~ 'säettä').

Korhosen mukaan "länsilappalaiset joiut ovat suuressa määrin, joskaan eivät täysin, improvisatorisia, kun taas kolttalaulut ovat enemmän tekemällä tehtyjä" (ibid., 135). Allekirjoittaneen ko. musiikista saama käsitys - osin myös Heikki Laitisen tutkimukseen perustuen - on suunnilleen päinvastainen. Korhosen näkemys soveltuu korkeintaan toiseen puoleen tunnetusta materiaalista. Kysymyksessä ovat 'laulliset' leu'ddit, jotka osin pohjautuvat naapurikulttuureista saatuihin lainoihin ja vaikutteisiin. Eepinen 'perusleu'dd' on - ainakin aikaisemmin - ollut etupäässä improvisoitua niin Suonikylässä kuin Luujärvelläkin.

Korhonen jatkaa vielä: '...on käsitteellisesti selvempää rajoittaa termi *joiku* tarkoittamaan nimenomaan tiettyä länsilappalaista kansanmusiikin lajia ja sanoa kolttien lauluja vain lauluiksi. (Vrt. Laitinen 1977)' (Korhonen 1983, 135). Vaikka Heikki Laitinen onkin käyt-

tänyt laulu -käsitettä ylesterminä kirjoittaessaan kolttasaamelaisesta musiikista, on Korhosen suositus vähintään harhaanjohtava, sillä laulu -termiä voitaisiin soveltaa korkeintaan vain osaan kolttien musiikkia, jos halutaan korostaa leu'ddin omalaatuisuutta erotukseksi 'laulusta'. Laulu -käsite ei oikeastaan sovi myöskään käytettäväksi, jos halutaan tehdä ero länsi- ja itäsaamelaisen laulannan välillä.

Tämä osoittaa, kuinka vähän meillä on vielä yksimielistä tietoa, koska meiltä puuttuvat tekstein varustetut nuotinnukset. Helena Semenoff ja Vassi Semenoja aloittivat 80-luvun lopulla vanhojen kolttäänitteiden litterointityön, joka saattaa tuoda arvokkaan lisän tutkimukseen. Kuola-projektissa 90-luvulla tätä työtä ovat tehneet myös Domna Fofonoff ja erityisesti Satu Mosnikoff.

Arkaaista äänenmuodostusta laajoine niekkuineen ja vibraattoineen esiintyy hyvin selvästi vanhoissa T.I. Itkosen vahaliieriöäänitteissä vuodelta 1913 kuten esim. leu'ddissa Heinäsaaresta (N:o 21). Niiden joukossa on toisessa yhteydessä analysoimani yksisävelikköön pohjautuva leu'dd (Saastamoinen 1987, 66-95 ja 1994, 73-108).

Mikäli laulullista säkeistömuotoa esiintyy, on se selvästi uudempaa perua. Improvisoitujen esitysten rytmikka on 'vaikeimmillaan' täysin toistumatonta ja vapaamittaista.

Koltilta löytyy myös itkuja, joista Timo Leisiö käyttää termiä '*riahk*'. Länsisaamelaisilta niistä sen sijaan on vain hajanaisia historiallisia mainintoja (Leisiö 1978, 11). Kuolansaamelaisilta löytyvät sanat 'itku', 'parkuna' (*reakk*) ja 'kirkuna' (*riegk*). Koltassa reäkkad, reäggam on 'itkeä' ja reäkkmoš on 'itku'. Leisiön tarjoama sana on sikäli 'vaarallinen', että sen ympärillä pyörii kokonaan toiseen suuntaan liittyvä assosiaatiomaailma koltan ohella pohjoissaamassa: synti, rietas, rengas, siitepöly ja rikas.

Itkun säilymiseen idässä lienee syynä ortodoksisen kirkon erilainen vaikutus saamelaisen perinteisiin. Niitä on nauhoitettu vielä 1960- ja 1970 -luvuilla hautajaisten yhteydessä. Jaakko Gauriloff on haastattelussa (Lovozero 13.7.96) maininnut erityisistä 'miesten itku-leu'ddeista', joita muistitiedon mukaan spontaanisti laulettiin veneen koskessa kaatumiseen liittyvien hukkimistapausten välittömässä yhteydessä tai sitten karhun kohtaamisen tai kaadon yhteydessä sattuneessa kuolemantapauksessa.

Perusteellinen ja samalla ainoa yleistutkimus kolttamusiikista on Heikki Laitisen gradu-työ (1977), joka pohjautuu Ala-Könnin yleisradiolle 1961 keräämään sangen laajaan äänitekokoelmaan. Myöhemmin (1973) Laitinen keräsi radiolle myös itse suuren valikoiman kolttamusiikkia, joka on vielä kuitenkin julkaisematta. Aihetta on käsitelty myös tämän tutkimuksen kirjoittajan omassa pro gradu -työssä (Saastamoinen 1994).

Kolttamateriaalista valtaosa sijaitsee Yleisradiossa (Ala-Könni, Laitinen), mutta myös SKNA:ssa ja Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksella on ko. materiaalia.

Oma lukunsa on 1994-1997 Tromsø'n yliopiston projekti 'Kola Sámi Musical Tradition', jonka puitteissa on kerätty noin 600 laulettua äänitettä ja jonka käsittely on vielä kesken.

5B) Kahden laulukulttuurin kohtaaminen

Mm. J. Fellmanniin ja E. Itkoseen viitaten Raija Bartens toteaa, että itäisen laulun alue on aiemmin ulottunut myös läntisille saamelaisalueille. Itäsaamelaisia henkilölauluja muistuttavia - vailla lallatussanoja olevia - lauluja on tallennettu myös länsi- ja pohjoissaamelaisilta. Itkosen mielestä 'laveasti sitä ja tätä kertoilevissa henkilöjoiuissa' on kysymys joiun alkeismuodosta tai sitten turmeltumisesta (!). Tällaisia pitkiä minä-muodossa olevia tekstejä sisälsivät myös Schefferuksen Lapponia -teokseen 1673 sijoitetut Kemin Lapis-

ta olevan Olaus Sirman laulut (Bartens 1992, 217-218).

En omasta puolestani näe minkäänlaisia perusteita olettaa, että luontoaiheiset joiut olisivat vanhempia kuin henkilöaiheiset eepiset laulut. Päinvastoin näyttää siltä, että kaksi-aiheiset, määrämättömät ja runomitattomat muunnellen kertovat leu´ddit tai luvvjtit edustavat yhtä perustellusti vanhempaa kerrostumaa kuin - monissa tapauksissa - nelisäkeisiksi kiinteytyneet toistuvat ja määrämittaiset luohiti/joikutyyppiset melodiat.

Ruotsin saamelaisilta on tallennettu viime aikoihin saakka niin lallatusjoikuja kuin pitkiä eepislyyrisiä tekstejä, joten Widstrandin esittämä yhteys jälkimmäisten sekä I.Ruongin 1961 tallentamien kolttalaulujen välillä on ymmärrettävää.

Rosbergin mukaan vielä 1890 oli Olonetsin Karjalassa kaikkein syvimmässä erämaassa karjalaa puhuvia saamelaisia erotuksena Kuolajärvellä Kuusamossa ja toisaalta Imandran ja Kantalahden välisellä alueella (Rosberg 1928, 222) elävästä saamenkielisestä väestöstä, joten alue on varmasti ollut suurempi ajassa vielä taaksepäin mentäessä.

Toisinpäin ajatus on kulkenut T.I. Itkosella, joka jakoi kolttalaulut kahteen tyyppiin: henkilölauluihin sekä vanhempiin, 'valon tekemisen aikana laulettuihin' eläin- ja luontojoikuihin, jotka olivat **lappalaisten lyhyiden joikujen kaltaisia** (Itkonen 1948, 562). Heikki Laitinen puolestaan toteaa lakonisesti: "Kolttasaamelainen laulu (leu´dd) eroaa pohjoissaamelaisesta joiusta sekä tekstiltään että musiikiltaan." (Laitinen 1981, 194). Hänen väitteensä perustuu huomioon, että Armas Launoksen v. 1922 keruumatkallaan tekemät nuotinnukset olivat ainakin tietyissä tapauksissa lyhenneltyjä yhteenvetoja leu´ddeista, joita onnistuttiin pitkinä ja osin improvisoituina versioina tallentamaan Ala-Könnin toimesta 1961. Laitisen vertailevat nuotinnukset osoittavat, että Launoksen nuotinnukset ovat - ainakin osittain - vain joikujen näköisiä lyhennelmiä (Laitinen 1977, 104, 142 ja 151).

Rannikkoalueelta Tulomajoen suulta (Boris Gleb jne.) Armas Launis tallensi siis muun äänitetyn kolttamateriaalin ohessa vain nuoteille eräänlaisen 'sekatyylin'. Se sisälsi hyvin lyhyitä sekatahtilajisia, lähes hokemilta vaikuttavia henkilöaiheisia tai leikkeihin liittyviä joikuja, jotka selvästi poikkesivat leu´ddin yleisestä tyylistä. Keruuaineisto on kuitenkin vielä tutkimatta, eikä ole tarkkaa tietoa, mitkä nuotinnuksista ovat vain lyhenteitä pitkistä leu´ddeista ja mitkä tällaisia 'todellisesti' lyhyitä 'joikuja'. Launoksen omat vahaliერიöäänitteet sen sijaan sisältävät vain tyypillisiä henkilöleu´ddeja, joten ne eivät suoraanaisesti tue teoriaa kolttajoiuista. Joiunomaista näissä lyhyissä melodioissa on yksinkertaisen ja toistuvan muodon (a-a1... tai ab) lisäksi pelkkää henkilönimeä toistava teksti. Tällainen ei kuulu laveasanaisen leu´ddin kieleen, joten tyyli mielestäni pitäisi erottaa niin leu´ddista kuin laulustakin.

Asian selvennykseksi on muistettava, että Muurmannin rannikon länsiosassa Muotkan seuduilla on vuosisadan alkupuolella asunut ns. filmanveja eli luterilaisia saamelaisia, jotka pohjautuvat Finnmarkin ja Inarin porosaamelaisista ja jotka eivät siksi sekoittuneet niinkään kolttiin kuin norjalaisiin ja suomalaisiin Rosberg 1928, 223). Oli miten oli, niin vuorovaikutusta on varmasti ollut puolin ja toisin - myös musiikin osalta. Tällöin melodi- n aines oli pikemminkin itäistä perua mutta muotoraketeen määrämittäisyys läntisen luohiti-joiun kaltainen.

T. I. Itkoseen perustuen myös Heikki Laitinen toteaa: Paatsjoen varren kolttasaamelaiset olivat Norjan tunturisaamelaisten naapureina läheisessä kulttuuriyhteydessä näihin: esimerkiksi heidän murteensa lähenee kolttasaamelaisten murteista eniten läntisiä (tunturi)-saamelaisia murteita (Laitinen 1977, 35).

Tätä tyyliä muistuttavia äänitteitä on joka tapauksessa myös vanhemmissa Kuolan

alueelta kerätyissä Venäjällä sijaitsevilla äänitekokoelmissa. Mutta toistaiseksi on epäselvää, onko ne tallennettu samoilla alueilla syntyneiden ihmisten parista vai muualta Kuolasta. Väisäsen keruumatka v. 1926 tuotti myös runsaan määrän leu'dd-äänitteitä, nuotinnuksia ja tekstilitterointeja, jotka kuitenkin odottavat vielä perusteellista analyysiä ja editointia.

Tähän mennessä on jo käynyt selväksi, että Launiksen 1922 nuotintamia esityksiä saatiin tallennettua elävinä esityksinä Ylä Tulomassa elokuussa 1994 Anfissa Gerassimovalta. On eri kysymys, voidaanko niitä pitää joikuina, leu'ddeina vai lauluina. Alkuvaikeus on se, että ne ovat kiinteärakenteisia lyhyitä melodioita, joita mielelläni nimittäisin 'lauluiksi' kuten esim. Launiksen nuotinnus n:o 62 ja Anfissa Gerassimovan esitys (Kuola 1994: DAT 1:1A-B).

Variointitekniikka on rakenteen tiukkuudesta johtuen lähempänä luhtia kuin leu'ddin runsaasti rönsyilevää improvisaatiota. Toisaalta tyyppillinen *ab* -muotorakenne näyttäisi edustavan laulua ja sangen usein nelisäkeistä luhtia vanhempaa perinnettä.

Edelläkirjoitettu huomioiden analysoin P. Lappalaisen aihetta koskevan kappaleen seuraavanlaisen sisällön: 'Itäiseen joikualueeseen kuuluvat myös kolttien joit, jotka poikkeavat muista omaksi ryhmäkseen. Tämä tulee esiin varsinkin heidän henkilöjoiuisaan, jotka ovat eepisen pitkiä, esitettyinä jopa puolisen tuntia kestäviä (T.I. Itkonen 1971, 254). Merkityksettömiä tavuja ja niiden kertaamista ei esiinny, joskin mukana saattaa olla sidevokaaleja (Väisänen 1942, 178). T.I. Itkosen mukaan niiden runomitta ei täytä metriikan vaatimuksia, mutta jonkinlaista poljentoa esiintyy (T.I. Itkonen 1971, 254)... Idässä säilymiseen on kaksi mahdollisuutta: joko suomalainen vaikutus on säilynyt idässä tai tyyppi on kokonaisuudessaan suomalaisten kontaktien seurasta' (Edström 1978, 114) (sitaatit P. Lappalainen 1984, 96).

Laulujen pituus kertoo, että kysymyksessä ei ole edellähahmottelemani 'kolttajoiku' vaan tyyli puhdas perinne-leu'dd. Merkityksettömät tai merkitysvihjeiset tavut muodostavat tärkeän rakenne-elementin leu'ddeissa ja niitä esiintyy runsaasti. Runomittakysymys puolestaan on esitelty arvoväritteisesti. Ei ole minkäänlaista perustetta olettaa, että se olisi tästä syystä jotenkin rakenteeltaan 'alkeellisempää' tai 'yksinkertaisempää'. Informaation kannalta katsottuna tilanne on pikemminkin päinvastoin.

Leu'ddin mahdollisesta alkuperästä totean, että se, suomalainen runolauluperinne (vanhassa improvisoidussa ja mahdollisesti määrämättömässä muodossaan) sekä karjalaiset itkut ovat yhteistä suomalais-ugrilaisesta musiikkiperintöä, joka sittemmin on - ehkä kristinuskon myötä - kadonnut niin länsisaamelaisilta kuin suomalaisiltakin. Leu'dd edustaa vanhempaa kerrostumaa kuin pohjoissaamelainen joiku (varsinkin tuoreessa 'nelisäkeisessä' muodossaan) tai riimitetty kalevalamittainen runolaulu. Toki leu'dd on jälkimmäistä musiikillisesti lähempänä. Karjalaiset itkut, runolaulun vanhimmat *aa1*- tai *ab* -muodot ja leu'dd ovat melkoilla ajallisesti samasta kulttuurikerrostumasta peräisin. Ja ainakin itkuista voimme hyvällä syyllä olettaa, että ne ovat yksi vanhan mantereen kauimmin säilyneitä musiikinmuotoja, joiden melodiikassa on hämmästyttävän paljon samankaltaisuutta pitkistäkin välimatkoista huolimatta.

6) Kuolan saamelaiset

Kuolan saamelaisten tutkimus on lisääntynyt huomasti rajojen auettua 1990-luvulla. Laajemmista yleisartikkeleista ja raporteista mainittakoon mm. Ilkka Lappalaisen (1992), Jorma Mattsonin (1994, 46-47), Helena Ruotsalan (1993, 7-17) ja Afanasjeva - Rantalan (1993) julkaisut. Vertailevaa alueellista tutkimusta vaikeuttavat saamelaisten kokemat

pakkomuutot Lovozeroon tai muihin kaupunkeihin joko voimalaitosten patoaltaiden tai sotilas- ja raja-alueiden tieltä. Jos venäläisten keräämää äänitemateriaalia yleensä on saatavilla, on se monilta osin puutteellisesti dokumentoitua ja tekniseltä tasoltaan heikkoa.

Kuolan saamelaismusiikki ja sen pääpiirre *luvvjit* -laulut ovat tutkimatta Irina Travinan kirjaa (1987) ja muutamia artikkeleita lukuunottamatta. Tromsøen yliopiston yhteispohjoismainen projekti 1994-97 tulee valottamaan ainakin osaa tästä hyvin mielenkiintoisesta vanhakantaisesta laulutyylistä. Sen ulkonaiset puitteet ovat vanhoissa muodoissa suunnilleen samat kuin leu'ddissa, mutta ajoittain falsettiin saakka ulottuvat suuria intervallihyppyjä sisältävät niekut ja vahvat tiheät vibratot antavat oman lisäleimansa vapaamittaiseen, rytmisesti hyvin monimutkaiseen ja tiettyjä säveliä arvoituksellisesti venyttelevään laulutyyliin.

Kun Tromsøen projektin äänitekokoelma on saatu analysoitua, tulemme ehkä hämmästyttämään itäsaamelaisen laulun yllättävien asteikkojen runsaudesta, huojuvasta terssi-intervallista (~ karjalainen itku ja joiku?), nopeista modulaatioista ja yllättävästä kromatiikasta.

Luoteis-Kuolan (Tuloma, Ylä-Tuloma) laulut ovat kolttaleu'ddeja - onhan kielikin kolttasaamea. Mikk Sarvin mukaan melodiakoristeiden käyttö lisääntyy itään päin mentäessä. Eniten niitä käyttävät turjansaamelaiset (Sarv 1990, 36-37).

Vielä on selvittämättä, poikkeavatko kildinin- ja turjansaamen kieliryhmien musiikit toisistaan muutenkin kuin erityyppisten melodioiden suosimisessa ja ovatko Akkalan (Babinskin) ja Jokangan alueet myös musiikillisesti erotettavissa muista tyyleistä.

Elävää turjansaamelaista laulua on tänä päivänä lähes mahdoton löytää, mutta varsinkin virolaisten toimesta (Jaan Sarv 1977, Mikk ja Marju Sarv sekä Ene Viidang 1989-90 jne.) sitä ennätettiin tallentaa Krasnoshtsheljessä neuvostovallan aikana suhteellisen runsaasti Tshalmne-Varre'n kylässä syntyneeltä **Klavdia Grigorjevna Matrjohhinalta** (1910-1991), joka oli nähtävästi viimeinen turjansaamelainen runolaulaja.

D) Vertailu suomalais-karjalaiseen kansanlauluun

Joiku-termin äärialueina idässä ovat Karjala ja Inkeri. Väinö Salmisen Uhtualla tapamat joiut olivat runosävelmävaikutteisia. Inkerin ja Aunuksen joiut ovat olleet runomittaa tavoittelevia ja monisanaisia (Väisänen-Salminen -sitaitit - ks. Lappalainen 1984, 96).

En tässä tutkimuksessa paneudu karjalaiseen joikuun lainkaan, koska sen musiikilliset sukulaisuussuhteet - muutamia rajakosketuksia lukuunottamatta - viittaavat ennen kaikkea karjalaisiin itkuvirsiin sekä 'kalevalaiseen' lauluun. Pohjoissaamelaisen joiun piirteiden kanssa sillä ei ole käsittääkseni mitään muuta tekemistä kuin että molemmat käsittelevät henkilöaiheita. Karjalaisten joikujen loppuosassa esiintyvää sanatonta kertosaettä olen tosin tavannut luu-luu -muodossa Ylä-Tuloman koltan Anastassia Gerassimovan esityksissä, mutta en kenelläkään muulla laulajalla. AOG:n tapauksessakaan ei ollut kysymys tarkasti toistuvasta kertosaäkeestä vaan melodiaformulan varioivista kertauksista. Viitaan tässä myös Heikki Laitisen mainintaan erillisestä 'laulukielestä': 'The use of alliteration is so abundant in Karelian yoicks and laments that this alone makes their song language independent' (Laitinen 1994, 93).

5A Musiikin jaottelun ongelmia

Ehkä parhaan - ainakin nasevimman - esityksen saamelaisten soitinmusiikista on kirjoittanut Jaakko Fellman 1800-luvun alkupuolella: 'Soittoa ja laulua ovat lappalaisetkin jo ammoisista ajoista harrastaneet. Mutta heidän soittokoneensa ja niillä aikaansaatu soitto oli muinoin, kuten nytkin vielä, *mitä yksinkertaisinta* laatua. Paitsi monenmoisia rumpuja, joita kuitenkin, ei ainakaan enää pakanuuden ajan loppupuolella käytetty seurusteluhuvien lisäämiseksi vaan jumalien kunniaksi toimitetuissa menoissa ja noita-temppujen suorittamisessa, oli heillä jo muinoin myös toisenlaisia soittokoneita, kuten tuohi- tai puutorvia. He käyttivät myös varsin alkuperäisiä pajunkuorista tehtyjä puhallustorvia, ja huuliharppukin oli aikoja sitten heillä tunnettu. Mutta häissäkään näitä koneita ei käytetty, sillä niissä ei ole tapana soittaa, paitsi joskus Alalapissa, jossa tanssisoittoa suoritetaan viululla' (Fellman 1980, 52).

Sitaatista ilmenee tärkeitä seikkoja:

A) Puhallinsoittimet muistuttivat todennäköisesti vastaavia suomalaisia perinnesoitteita.

B) Noitarumpua käytettiin vain uskonnollisissa yhteyksissä - ei siis esim. tanssimusiikkisoittimena huvittelumielessä.

C) Soitinmusiikki ei käytetty juhlien (häiden - mahdollisesti myös hautajaisten ym. perhetapahtumien) yhteydessä. Sillä ei ollut merkittävää kulttuuritraditiota takanaan. Ei kylläkään enää voida arvioida, mikä soitteiden 'yksinkertaisuuden' aste oli verrattuna johonkin Teppo Revon soitteisiin, koska Fellman näki myös laulettu joiut yksinkertaisena musiikkina. On kylläkin muistettava, että hän tietämyksensä perustui etupäässä Tenon alueen 'laululliseen' joikutraditioon, joka ei rytmikaltaan ole kaikkein 'vaikeinta' laatua. Fellmanilla oli ehkä parempaa pätevyyttä arvioida soitteiden laatua, koska suomalaisten paimensoittojen intonaatio ei kovin paljoa ole voinut erota saamelaisten soittimien äänenmuodostuksesta. Sen sijaan tilanne on aivan toinen verrattaessa toisiinsa laulutekniikoita.

Peuran kesyttäminen poroksi on huomattavasti nuorempi ilmiö kuin lehmän, hevosen, sian tai lampaan tarinat kotieläiminä. Tästä syystä myöskään paimensoittoperinne ei saamelaisilla ole voinut olla kovin pitkäaikainen suomalaiseen traditioon verrattuna. On ymmärrettävää, että joikaamista pidettiin pajupilliä parempana susien pelottelijana: 'Poroja paimentavan on täytynyt laulaa ahkerasti, sillä jos paimen pysyy ääneti, saapuu susi helposti laumaan' (Fellman 1980, 53). Fellman oli ehkä pätevämpi arvioimaan soitinmusiikkia kuin laulamisen monimutkaisuutta. Jos torvien, huilujen tai pillien soitto olisi saamelaisilla kehittynyt paimenten harjoittamaksi kansantaiteeksi, olisi siitä jäänyt selkeitä jälkiä, sillä kirkolla ei olisi ollut mitään perusteita tuomita tällaista harrastusta. Joiun kohdalla tilanne oli kokonaan toinen, koska se liittyi 'pakanallisuuteen'.

D) Soitetun tanssimusiikin sijoittuminen Ala-Lappiin viittaa sen syntyneen suomalaisesta vaikutuksesta. Se oli uutta etelän lainatavaraa niin kuin huuliharppukin.

1) Soitinsäestys

Soitinmusiikin esiintyminen saamelaisten perinnesäestysmusiikissa on niin vähäistä, ettei sillä ole merkitystä aluejakoa laadittaessa. Meillä on vain hajanaista sirpaletietoa soittimien käytöstä toista maailmansotaa edeltävältä ajalta. Kadonneella väinönputkesta tehdyllä fadnolla (oboe) on saattanut olla yhteys Louise Bäckmannin mainitsemaan Fudno-paholaiseen (Bäckman 1975, 51). Saamelaissoitinten karun lyhyen historian on Timo Leisiö esittänyt artikkelissaan saamelaismusiikista (Leisiö 1978, 14-15).

Minna Riikka Järvinen on kritisoinut Tuula Kantolan (1985, 35-41) ym. etupäässä kieli-alueisiin perustuvaa aluejakoa sillä perusteella, ettei se sovellu soitinmusiikin käsittelyyn. Soitinmusiikilla Järvinen tarkoittanee ennen kaikkea shamaanirummun käyttöä, koska muusta soitinsäestyksestä hän antaa vain yhden - Guttormin mainitseman esimerkin, jonka perusteella hän toteaa, että säestyksettömyys ei ole joikua ilmaisumuotona ohjaava periaate (Järvinen 1994, 55, 65).

Guttormin esimerkki lienee ensimmäinen laatuaan ja sellaisenaan merkittävä tieto puhuttaessa vuosisatamme jälkipuoliskolla alkaneesta joikusäestyksen historiasta. Guttorm puhuu kolmen miehen (hanuri-torvi-kitara) joiku-laulu-orkesterista. Sillä oli kaksi joikulaulua, jotka oli tehty tanssilauluiksi. Niistä ainakin toinen hänen muistinsa mukaan esitettiin laulettuna (Aikio 1972, 209, N:o 84: 'Dagfin Balto'). Tämä tyypillinen tenolainen laulunomainen 4/8-joiku ei riitä osoittamaan tarvetta soitinsäestyksen alueelliseen luokitteluun ennen 1960-70 -lukujen vaihdetta.

2) Rytmikka soitinsäestyksen ongelmana

Peruskysymys tiivistyy oikeastaan joiulle hyvin tavanomaisen 5/8 -tahtilajin ymmärtämiseen 3/4 -tahtilajina. Tätä tarkoitti luultavasti Tirénin maininta luontien esittämisestä polskan ja valssin 3/4 -tahtilajissa, mitä pidettiin 'banaalina'. Tällä tavalla laulettiin halvaksivaan sävyyn (staaloista ja) veronkantajista, jotka saivat tanssia valssia saamelaisjoiun mukaan (Kjellström 1988, 99).

Kaikki tutkijat kuitenkin ovat yksimielisiä siitä, että joiun rytmikalle on ominaista sekatahtilajisuus. Järvinen kirjoittaaakin Launikseen ja Aikioon pohjautuen: "Huolimatta vaihtuvista metreistä rytmikka on ollut joiun vähiten varioiva elementti" (Järvinen 1994, 66). Sen ilmeneminen makrotasolla parittomina tahtimäärinä on sen sijaan jäänyt monilta huomaamatta. Lisäksi em. lausunto soveltuu vain joiun pohjois- ja Tenon-saamelaisiin muotoihin. Vuolle, leu'dd ja luvvj't ovat ainakin vanhimmissa muodoissaan päinvastaisia ilmiöitä. Toisaalta pelkkä rytmikan muuntelu ilman melodista muuntelua on äärimmäisen harvinaista.

Nykysoitinten ilmestyminen kuvaan on kokonaan toinen kysymys, sillä säestyksellisen 'uuden' joiun suhteen ei voida puhua enää minkäänlaisista aluerajoista. Sitä tehdään yhtä hyvin Helsingissä kuin Lapissa. Tyylierot eivät enää ole paikallisia. Tiedot erilaisten soittimien alueellisesta levenneisyydestä menneisyydessä sen sijaan ovat niin vähäisiä, että yhdenkin perinnesoitinta koskevan tiedon löytyessä voidaan vain olettaa sen olleen käytössä laajemminkin alueella.

Järvisen lausuntoa säestyksettömyyden merkityksestä on vaikea tulkita, joten yritän esittää oman näkemykseni: Itse traditionaalinen joiku on säestyksen olemassaoloa ohjaava periaate. Syynä ei voi silloin tietenkään olla rytmikan tärkeys vaan rytmikassa esiintyvän vaihtojakoisuuden tärkeys. Se määrittelee, voidaanko säestystä käyttää vaiko ei. Koska 'kautokeinolainen' joiku on suurelta osin ollut sekatahtilajista, ei ole näyttöä yhdestäkään tapauksesta, jossa nopeasti vaihtuvat kaksi- ja kolmijakoiset iskualat olisi huomioitu säestyksessä adekvaatisti. Kitara- yms. säestykset astuvat kuvaan vain joko kaksi- tai kolmijakoisten tahtilajien yhteydessä so. tenolaisen joiun säestyksessä tai muissa siltä osin, että nopeat sekajaot on hidastettu 2/4-, 4/4- tai 3/4 -tahtilajeihin, kuten levyesimerkit osoittavat. Olen maininnut aikaisemmin jossain yhteydessä, että soittajia 'ei päästetty' säestämään 'traditionaalista' joikua vaan ainoastaan 'uutta' joikua esim.

saamelaiskiertueella Neuvostoliitossa 1977.

Vanhan soitinmusiikin sekajakoisuudesta tiedämme hyvin vähän. Paljoa ei voi päätellä yhdestä Tirénin fadno-oboen nuotinnuksesta (Tirén 1942, 22). Toiselta puolen kylläkin on kuultavissa, kuinka hyvin Mikkel A Bongo hallitsee sekajakoisen joiun rytmiiikan omalla erikoissoittimellaan (JLP 105, 1980). Tässä mielessä soitinsäestyksen mukanaolo nykyisin määräytyy etupäässä joikutyylin perusteella ja ilmaantuu mukaan vain rytmiiikaltaan yksinkertaisten 'laulumaisten' joikujen yhteydessä - silloinkin joissain tapauksissa yrittäen saada joiun vaihtuvat tahtilajit pakotettua joko parilliseen tai kolmijakoiseen pakettiin.

Tahtimäärien parittomuus paljastaa, mistä on lopulta kysymys esim. Piera Balton tenolaisjoikulevyllä (JLP 606), jota olen tarkastellut toisessa yhteydessä. Sekajakoisen joiun säestys perinteiseen rytmiiikkaan nojautuen odottaa vielä tulemistaan (ks. esim. Saastamoinen 1985, N:o 143). Näyttöjä on alkanut ilmaantua vasta 1990-luvulla, ellei huomioda aikaisempia tapoja käsitellä joikuja rubatossa Nils-Aslak Valkeapään tapaan.

3) Itäsaamelaisten tanssista

Sanalle 'tanssi' ei ole vastinetta saamen kielissä. Kuitenkin sanat kuten 'käveleminen peräkkäin', 'pyöriminen (ympäri)' voivat kuvata tanssimista samoin kuin sanat 'polkeminen', 'huitominen' ja 'hyppiminen' shamanistisissa yhteyksissä (Norlander-Unsgaard 1985, 189). Tässä on lähes kaikki mitä yleensä tiedämme saamelaisten tanssista. Valtaosa termeistä liittyy noidan toiminnan kuvauksiin.

Idän katrillitanssi on vanhin tunnettu tanssikulttuurin muoto koko Saamen alueella. Obinugriilaisten karhujuhlien tansseista aavistamme, että joskus muillakin suomalais-ugri-laisilla on ollut metsästäjäkulttuuriin liittyvä arkaainen tanssiperinne. Nyt tuo traditio on kuitenkin kadonnut niin saamelaisilta kuin suomalaisiltakin.

Muutamasta suomalaisten kirjoittamasta kirjasta saamme hieman näkymiä siitä, miten kolttatansseja pidettiin entisessä Suonikylässä. Hilja Vartiainen vietti siellä jonkin aikaa opettajana, ja joutui seuraamaan ja osallistumaan myös tanssi-iltoihin:

'Tanssit saadaan pystyyn yks'kaks', milloin vain on väkeä koolla muutamia pareja. Hyvä on, jos sattuu joukossa olemaan joku huuliharpun tai harmonikan soittaja. Ellei ole, tyydytään soittamaan suulla ja polkemaan tahtia sitä lujemmasti.

*Oikeauskoiselle koltalle ovat tanssit luvalliset paastottomana aikana. Paastonaika, las-
kiaissunnuntaista pääsiäiseen, on kieltäytymisaikaa tanssinkin suhteen. Sitä enemmän
sitten hypelläänkin ennen ja jälkeen paaston... Pieni Huotarintupa oli täpösen täynnä
väkeä. Lavitsoilla istui sylkkäin naista, miestä ja lasta. Lattialla, korkeintaan parin neliö-
metrin alalla, tanssittiin katrillia... Kolttapojat ja miehetkin, sillä mukana olivat vanhat ja
nuoret, tassuttelivat ensin paikallaan, kunnes tahdit tapasivat. Heillä sentään jalat hei-
lahtelivat aika nopsasti, mutta naisväki taapersi kuin surusaatossa... Eipä silti, etteikö
tanssista olisi nautittu ja iloittu. Kuului vain tyyliin olla arvokkaan vakava naamaltaan. Is-
tuva miesväki polki tahtia tai rallatti suullaan. Illepin Jaakkima puhalteli huuliharppua,
Nikolai Gavrilloff turuutti haitaria. Karvakengän pohjat liitsivät märällä, likaisella lattialla.
"Saukonraatoa" oikein tuuleksi kuumassa tuvassa, leveät hameet heiskuivat ja lennätte-
livät piisin tuhkat yli tanssiväen. Sylilapset tekivät itkua äitinsä lattialla hyppiessä. Mutta
kolttaemäntä istuu vain arvokkaana lavitsalla... Näin tehdään keväiset päivät puoliltapäi-
vin puolille öin ja ylikin sen. Vaikka kreikkalaisessa kirkossa on pyhiä varsinkin pääsiäi-
sen aikana melkein areton viikko, eivät ne kuitenkaan riitä tanssipäiviksi. Pannaan arki-
päiviä lisää. Ja yhä kansa vain jaksaa... Emme me malttaneet arvokkaasti astella. Hy-
pimme kuin viisitalviaat. Tanssittaja nauroi, katsojat nauroivat, emännätkin... Posket heh-*

Musiikin jaottelun ongelmia

kuivat, hiki valui, ei tuntenut saukonraatoa, ei piisin tuhkaa, ei ahtautta, Sillä hauskaa oli... Viatonta on erämaanlasten tanssi-ilo. Sangen viatonta. Niin he ovat kuin lapset leikkiessään. Tanssitkin ovat kauniita, monivuoroisia katrilleja. Se ei ole sitä nykyajan kinttu-kulttuuria, jatsia ja muuta hytkytystä' (Vartiainen 1929, 154-158).

Jos katkelmasta paljastuu ajalle tyypillinen 'äidillinen' suhtautuminen 'luonnonlapsiin', niin vielä enemmän samaan suuntaan mennään kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyneessä toisessa samaa aluetta käsittelevässä kirjassa:

'...huomasin pirtin lattialla vanhojen partasuu-urosten nuoriensa kanssa pistelevän katrillia kilvan kylän nuorison kanssa.... Tämantapaisia "häitä" oli kylässä arjesta huolimatta vietetty pitkin talvea melkein jok'ikinen ilta aamuyöhön saakka... Tuon katrillin kahdestoista osasta... oli vähäisin muutoksin kuusi ensimmäistä osaa kulkeutunut tänne Pohjan perille. Ja voi miten mielistyneitä koltat näkyivät siihen olevan! ... Näkemisen arvoista oli, kun vanhat partaniekat veivät ryppyposkisia eukkojaan tanssiaskelin keskelle lattiaa pyörähtääkseen siinä vastaparinsa edessä muutaman, joskus hyvinkin mutkikkaan kuvion... Ja tätä menoa kesti katkeamattomasti myöhäisestä yöstä huolimatta tunti toisensa jälkeen kello kolmeen asti aamuyöhön, jonka jälkeen mentiin väsyneinä ja hikisinä nukkumaan, jotta seuraavana iltana taas jaksettaisiin uusin voimin... Sivullisen havainnoitsijan huomio kiintyy pakostakin uupumattomaan hanuriniekkaan, joka nurkasaan istuen ja hikoillen on valmis vetelemään samat sävelet yhä uudestaan ja uudestaan... Mutta tämä soittajan sisua kysyvä työ palkitaan aina jokaikisen tanssin jälkeen oikein kädestä pitäen. Tanssin loputtua nimittäin järjestyvät kaikki tanssiin osallistuneet miehet jonoon mennäkseen sitten puristamaan kiitokseksi soittajan kättä...kysyin viimein kylänvanhimmalta... eikö heillä ole muita tansseja ollenkaan, kun aina vain tuota yhtä ja samaa menevät... "Näytetään vieraalle, kuinka me kylvämme tattaria!"... Kun rivit olivat valmiit, läksivät miehet ahtaassa rintamassa käsistä toisiaan pitäen ryntäämään naisiin päin tömisyttäen ankarasti jaloillaan. Yksitoikkoisella laululla säestivät kaikki, jotka pirtissä olivat... eikä monilla ollut laulun sanoista enempää kuin sävelestä aavistustakaan..."Tattaripellon ky-ylvämme, kylvämme."... En sentään katsonut voivani lähteä "toisten tattaripeltoja tallaamaan", vaan jonkin muka tärkeän asian varjolla poistuinkin koko sierratuvasta' (Hämäläinen 1938, 102-110).

Ero länsisaamelaiseen musiikkiin tulee esille tanssin funktion kautta. Kuolan saamelaiset ovat kolttien tavoin olleet selkeästi venäläisen kulttuuripiirin alasina. Perinnetanssien kadottua sukupolvia sitten noitien mukana ikuiseen loveen, tuli Venäjältä tilalle kuitenkin katrillitanssi, johon nykyaikainen soitinsäestys sopi mainiosti. Joitakin hajatietoja kuitenkin on myös perinnesoitimmista.

4) Itäsaamelaisten soitinmusiikista

Mikk Sarven esittämä soitinluettelo Kuolasta on lyhyt mutta merkittävä. Siinä on lueteltu a) kanteletta muistuttava 3-7 kielinen soitin, b) 5-6 huilun yhtäaikainen soittaminen, c) mahdollisesti edelliseen liittyvä maininta koivuisesta pan-huilun kaltaisesta soittimesta, d) isommasta päästä soitettava lehmänsarvi, e) hampailla toisesta päästä kiinni puristettava lanka, f) shamaanirumpu (maljamainen) sekä tietenkin hanuri (Sarv 1990, 37-38). Jekaterina Korkinalta olen haastattelun yhteydessä huhtikuussa 1995 saanut vielä muutamien soitinnimen. Käytössä on ollut maracas -tyyppinen helistin, joka on tehty riekon kurkusta - nähtävästi kaulanikamista. Soittimen nimi on 'shereda'. Uuden version tästä soittimesta näin Lovozerossa 1994. Soitin oli suurempikokoinen, koska se oli valmistettu liittämällä poron kurkun palanen puiseen kahvaan. Sisällä oli kiviä, herneitä tms. materiaalia.

Soittotuohen nimitys on *'piessj'*. Sen ääni viheltää (*'njurke'*) kuin pajupilli. Yhteys on kiinnostava, koska Leisiön mukaan Norjan saamelaisten nimitys pajupillille on *'njurgânâs'* ja koltilla *'njurginjas'* (Leisiö 1978, 15). Korkina antoi kyseisen soittimen ääninäytteen käyttämällä tuohena ohutta muovikelmua.

Sanakirjan (Mosnikoff- Sammallahti 1988) mukaan koltan

pea 's's = tuohi > vrt. piä 'cc/pie 'cc = mänty; pettu; piä 'ss = pesä

nju 'rgg'stööllâd = vihellellä

njuhčč = joutsen > vrt. njuhččâm = kieli (suussa) > nuâkkad = tuudittaa (>? joikua)

5) Moniäänisyyden tulkintakysymys

E. Emsheimer -sitaatissa on toisessa yhteydessä mainittu miesten ja naisten yhteislaulusta, jolloin naisten ääni oli matala, miesten korkea. O. Edström jättää valittavaksi, tarkoittaako 'korkea' kovaa laulamista ja 'matala' hiljaista ääntä. Rheenin mukaan lauluvan nimi oli *'duura'* (Edström 1978, 77). Hän täsmentää, että sekä ennustajamies että avustajat laulavat (tai joikaavat) selvällä äänellä, miehet karkeammalla, naiset hienomalla ja hiljaisemmalla äänellä. Leemin mukaan taas läsnäolijat eivät saanet laulaa äännekkäästi (Læstadius 1994, 209).

En ole tutkinut termin etymologisia mahdollisuuksia. Selityspenuste voisi olla esim. 'Thor' -sana - ellei ole kysymys tyre'istä so. noidannuolista tai -karvapalloista tai (R.) *'tur'* -vuorottelusta.

Kysymys yhteislaulusta on erittäin mielenkiintoinen, sillä unkarilainen György Kádár kirjoittaa unkarilaisten käyttävän käsiteparia 'ohut-paksu' korkeista ja matalista äänistä. Hän jatkaa: "Käsitteet korkea ja matala ovat olleet todennäköisesti suomalaisille tuntemattomia. Tuskinpa viisikielistä kannelta muuten pidettäisi toisinpäin" (Kadar 1996, 60). Oli miten oli, on epätietoisuutta siitä, laulettiinko shamaani-istunnoissa aina unisonossa (so. miehet korkealta ja naiset matalalta), vai käytettiinkö myös oktaavi-unisonoa ('hiljaalujaa' -asteikolla).

Edellä mainitun kaltaisesta laulannasta meillä ei tietääkseni ole olemassa yhtäkään äänitallennetta, joten käsittelen tästä lähtien vain 'moniäänisen' joikaamisen mahdollisuuksia. Palaan kylläkin tähän kysymykseen vielä joiun äänenmuodostukseen liittyvän falsettijoiun käsitteen yhteydessä.

Sen sijaan on paljonkin näyttöjä siitä, että muilla arktisilla kansoilla useat shamaanit lauloivat samanaikaisesti tai että läsnäolijat osallistuivat laulantaan. Bogorasin ja Donnerin mukaan näin on ollut niin tshuktsheilla kuin samojedeilla (Edström 1978, 90). Se, mitä esim. nganasan-shamaanit laulavat yhdessä, on levyjen kuulemisen perusteella melko selkeästi heterofonista, so. eritymistä, erimelodista, eritekstistä ja eritempoista laulantaa (Nganasanskaja muzyka, Melodija 17651 003, 2-LP).

Radiotoimittaja Juhani Lihtonen teki joskus 1970-80 -lukujen vaihteessa äänityksiä saamelaishäistä, joista voi kuulla useita eri joikuja samanaikaisesti - kaikki eri sävellajeissa ja eri tempoissa. Tästä ei juuri voi käyttää osuvampaa sanaa kuin 'heterofonia'. Olen ollut sellaista kokemassa Mordvassa kuunnellessani seitsemän naisen samanaikaisesti esittämiä eri kuolinitkuja (Maailman Musiikin Keskus; kenttä-äänitysmatkan N:o 116, Tengushevo 25.10.93).

A.O. Väisänen äänitti 1926 kahden koltanaisen, Mari ja Kaisa Gauriloffin (?) yhdessä esittämän leu'ddin, jonka hän koki mahdottomaksi nuotintaa (Fonogrammit 206-207, N:o 18-19). Kuolan alueelta on tallennettu vastaavia esimerkkejä viime aikoihin saakka,

mutta ilmiö ei ole tuntematon pohjoissaamelaistenkaan alueella - ehkä yksi tapaus sadasta.

Heterofonisessa yhteislaulussa ei niinkään ole kysymys toisen laulajan osaamattomuudesta tai väsymisestä vaan saman aiheen samanaikaisesta laulamisesta ilman pyrkimystä löytää täsmällinen unisono tai edes kuunnella toisen esitystä. Jos moniäänisyyden hakuisuus olisi tiedostettu kulttuurissa, olisi siitä saatavilla melko varmasti myös suullisia selityksiä. Sellaisia ei kuitenkaan ole muusta kuin unisonoon pyrkivästä yhteislaulusta (shamaani-istunnot) ja toisaalta useiden ihmisten joikaamisesta samanaikaisesti häissä, juhlissa jne. Leu'ddien ja luvvtien kohdalla tämä on ymmärrettävää, koska improvisaatiota ei voi - oman määrittelynsä vuoksi - osata 'ulkoa'.

Kokonaan toinen asia on, että heterofoninen yhdistelmä voidaan kokea elämyksellisesti - niin saamelaisten hääloilotusta kuin mordvalaisitkuja kuunnellessa (Saastamoinen 1985, N:t 112-113). Musiikin kokeminen musiikkina ei riipu välttämättä tekijöiden intentioista so. siitä, onko ilmenevä heterofonia tarkoitushakuista vaiko ei.

Olennaista on se, tarvitseeko heterofonia jotain uutta harjoiteltavissa olevaa tai kokemuksen kautta syntyvää säännöstöä saadaksesen ulkopuolisilta 'polyfonian' nimen. Mikään ei viittaa siihen, että saamelaiset laulaisivat yhdessä jonkin toisen säännöstön mukaan kuin yksin joikatessaan tai leu'ddeja laulaessaan. Perinnejoiun tiukempiraaminen ja sellaisena toistuvampi muoto vain aiheuttaa sen, että tarkoituksellinen saman melodian yhteisesitys on lähempänä unisonoa kuin vahvasti improvisoidun eepin leu'ddin.

M.R. Järvinen asettaa osin kyseenalaiseksi tutkijoiden pätevyyden arvioida, onko 'moniäänistä' joikua olemassa. Joko istunnot ovat olleet kahdenkeskisiä tai sitten subjektiivinen tutkija ei ole oman harmoniakäsityksensä pohjalta havainnut ko. ilmiötä (Järvinen 1994, 123-124).

Tämä perustelu jättää huomiotta koko suullisen perimä- ja muistitiedon, jonka tallentamisessa tutkijan ei ole tarvinnut välttämättä olla itse todistamassa tilannetta. Jos tällainen perinne olisi (ollut) olemassa, siitä olisi jälkiä myös suullisissa kertomuksissa, jotka puolestaan eivät ole sidoksissa tutkijan harmoniakäsitykseen. Toisaalta tutkijan harmoniakäsitystä tarvitaan välttämättä silloin, kun hänen on ratkaistava, missä määrin joiku on saanut kenties vaikutteita länsimaisesta 'kolmen soinnun' harmonikaavasta. Musiikintutkija koodaa silloin viestin oman kulttuurinsa kielelle - paremmin tai huonommin. Subjektivisen näkökulman mukanaolo - länsimaisen musiikinteorian muodossa - on väistämätön osa musiikintutkimusta.

Itsekin saamelainen tutkija Nils Jernsletten toteaa - ensin Wiklundin arviota lainaten: "Joikutraditioon ei siis kuulu joikata yhdessä unisonossa tai kuorossa" (Jernsletten 1978, 114). Omasta puolestani olin soveltamassa 1970-luvun alussa gruusialaisen kuorolaulun mieltymystäni saamelaisjoikuun Nils-Aslak Valkeapään 'joikujazzin' kokeilujen yhteydessä. Tuolloin se koettiin uutena näkökulmana moderniin joikuun. Kyseistä selkeästi soinnullista moniäänistä yhteislaulutapaa on nykyisin esiintynyt siellä täällä eri yhteyksissä (Ks. mm. Järvinen 1994, 118). Moniäänistä päällekkäisimprovisointia ovat kokeilleet myös Inga Juuso (DAT CD-9, 1991) sekä Wimme Saari (ZENCD 2043, 1995).

5B Joiun äänenmuodostuksesta

Omaehtoisen rytmikan lisäksi toinen saamelaismusiikin tunnusmerkki on äänen intonaatio. Se on kuitenkin ylivoimaisen vaikea asia sanoin kuvattavaksi tai nuotein merkitäväksi, joten se tulee vielä pitkään olemaan musiikkitieteen ulottumattomissa. Sen opetteluun ei vielä ole minkäänlaista teoriaa. Jotkut vain oppivat sen kulttuurin sisällä elämällä.

En tässä yhteydessä käsittele erilaisia äänenmuodostustapoja yksityiskohtaisesti. Jokainen tutkija siitä on jotain kirjoittanut, mutta opettelemista auttavan todellisen tiedon saavuttaminen vaatisi oman erillistutkimuksensa. Äänenkäytön suhteesta niekkuihin on kyläkin olemassa Szomjas-Schiffertin perusartikkeli (1973, 51-61) sekä Timo Leisiön vertaileva artikkeli saamelaisten laulutyylistä, jossa hän asettaa kysymyksen, miksi saamelaisilla on suomalais-ugrilainen kieli mutta sirkumpolaarinen joiku-intonaatio kuten esim. hanteilla (Leisiö 1988?, 1). Varauksellisesti sen sijaan voisi suhtautua Bartensin (1992, 216) siteeraamaan Heikki Laitisen kantaan siitä, että saamelainen laulutyyli on tärkein koko Saamenmaata yhdistävä musiikin piirre (Laitinen 1981, 181). Tavallista laulullista äänenmuodostusta esiintyy joka puolella Saamenmaata.

Joiun erikoinen äänenmuodostus ei suinkaan ole jokaisen saamelaisen perustaitoihin kuuluva ilmiö, vaan siinä on suuriakin paikallisia eroja. Esimerkkinä on tavallisesti mainittu Kautokeinin gutturaalisen ja Tenon laulullisen joikutyylin välinen ero (mm. Järvinen 1994, 116-117).

1) Niekut

"Sillä joka joiussa on oma nuottinsa, johon on pantu oikku "pykkeitä", joissa pitää vuoroin laskea, vuoroin taas nostaa, aivan niin kuin virren veisuussakin ääntä jutkutetaan. Ja toista kohtaa pitää venyttää hyvin pitkään, mutta toinen paikka sutkauttaa vain lyhyesti" (Paulaharju 1922, 105).

Saamelaiselle laululle ovat tyypillisiä korusävelet, jotka sisältävät suuren hyppäyksen ylös tai alas. Ainakin osa korusävelistä puolestaan saattanut syntyä arktisella alueella yleisesti tavattavasta tyylistä antaa rytmistä potkua melodialle korostamalla jokaista painolliselle tahtiosalle osuvaa säveltä voimakkaasti aksentoimalla. Tällaista pulssin painottamista selkeyttää esim. pieni etuhele jokaisen iskusävelen edessä.

Saamelaismusiikin etu- tai jälkiheleestä voitaisiin myös käyttää niekku-nimitystä. Pohjoissaamelaisessa joiussa hele näyttää tavallisesti sijoittuvan pääsävelensä jälkeen, jolloin sanatavu muuttuu vasta niekun jälkeisellä sävelellä. Toki päinvastaisiakin tapauksia on. Mikäli korusäveliä on kaksi, esiintyvät ne yleensä ennen pääsäveltä eivätkä sisällä suuria intervallihyppyjä. Tämä on luonteenomaista pikemminkin itä- kuin länsisaamelaiselle laululle. Tavujen vaihtuminen onkin tärkein apukeino, kun määritellään korusävelen sijainti iskualan alkuun tai loppuun.

Suomalaisesta perinnelaulusta tuttu 'niekku' -sana saattaa olla vanha, jos se on peräisin juoksevan naarasriekon äänen matkimisesta. Tätä on äänitetty niin Länsi- kuin itäsaamelaisten keskuudesta (Esim. 'Kola Sámi Tradition' Ylä-Tuloma 1994, N:o 92). Imi-taatioissa käytetään alasputoavaa niekkua yhdessä tavujen 'nja', 'nia' tai 'knia' kanssa: 'Kniakkniakkniakkniakk...' Niekkujen tausta voi siis olla eläinten äänten matkimisessa mutta toisaalta myös shamanistisessa laulussa. Koltilla on nimittäin toinenkin sana: 'kyykkyy' = njákkad ja 'kyykistyä' = njikkloötäd. Sana kuvaa hyvin vanhakantaisen laula-

misen äkillisiä melodiahyppyjä.

Pohjoissaamelaiset suosivat alaspäisiä niekkuja, kun taas itäsaamelaisten - varsinkin Kuolan alueella - ja Ruotsin saamelaisten tyyli suosii ylöspäisiä nopeita glissandoja. Ruotsin saamelaisten vanhakantaisissa kaksi- ja kolmisävelisissä joiussa esiintyy suuriakin intervallihyppyjä - ainakin niekkujen yhteydessä. Tällöin niekku usein ulottuu ylöspäin aina falsettiin saakka. Vastaava ilmiö esiintyy jossain määrin Kuolan saamelaisten luvvjt'eissa, joissa Senkevitch-Gudkovan mukaan suositaan ylöspäistä kvarttiin ulottuvaa trilliä tai niekkua (mm. S-Gudkova 1960, 130).

Alaspäin putoava niekku (= 'jälkihele'?) on runsaasti edustettuna pohjoissaamelaisessa joiussa siten, että niekku ulottuu useimmiten perussävelen alapuoliseen kvinttiin, terssiin tai jopa oktaaviin (esim. Szomjas-Schiffert 1973, 56-59). On tapauksia, joissa hyppy saattaa ulottua asteikon perussävelen alapuolisesta V asteesta yhdeksänteen - jopa I asteen oktaavikerrannaiseen saakka.

Näin suuria hyppyjä ei käytetä suomalaisessa kansanlaulussa. Puhuminen 'kaksoisglissandoista' tai 'appoggiaturasta' tuntuu kuitenkin kaukaa haetulta. Lisäksi näyttää sille, että niekuilla on tärkeä aika-arvoinen merkitys sekajakaisissa joiussa. Tämä puoli on jäänyt tutkijoilta valitettavan usein huomaamatta. Seurauksena on väistämättä rytmisen rakenteen virhearviointi eritoten pohjoissaamelaisen joiun yhteydessä.

Hyvin karkeasti sanottuna Ruotsin saamelaismusiikissa on tavallista, että melodia kaa-reilee alhaalla ja niekut - jossain kiinteässä sävelkorkeudessa - ylhäällä. Pohjoissaamelaisessa joiussa melodia kiertelee ylhäällä ja vakio-korkuiset niekut alhaalla. Kantola on oivaltanut tämän osuvasti tyyllilajien eroja osoittavissa esimerkeissään (Kantola 1984, 40-41). Itäsaamelaisten leu'dd ja luvvjt ovat tässä suhteessa lähempänä Ruotsin- kuin pohjoissaamelaista laulutyyliä.

On teoreettisesti mahdollista, että tehtäessä uusia joikuja hidastamalla ja harventamalla jotain olemassaolevaa joikua myös käytetyt niekut täsmentyvät itsenäisiksi melodiaääniksi. Niekkujen tärkeää merkitystä rytmikalle käsittelen tarkemmin toisessa yhteydessä. Niekulle määritelty täsmällinen kesto muodostaa oikeastaan rungon koko saamelaismusiikin sekatahteihin perustuvalla ajattelumallille.

2) Falsetti

Haluaisin kiinnittää huomiota vielä yhteen erityispiirteeseen, *falsetin* käyttöön, jota ilmenee Ruotsin saamelaisten ylöspäisissä niekuissa, mutta joka pohjoissaamelaisen paris-saattaa muodostua koko joiun hallitsevaksi äänen käyttötavaksi.

Tirén epäilee 'suomalaisten uskomusta', että saamelaiset olisivat oppineet falsettilaulun Aasa-jumalien loitsulauluista ja että tällä seikalla olisi yhteyttä intialaisiin joogiin (Tirén 1942, 63). Puuttumatta Aasa-tarustoon totean vain, että kysymys näyttää olevan kotkaan liittyvästä mytologiasta. Tällöin falsetti olisi ikään kuin kotkan äänen matkimista esim. tuuli-aiheisissa tai tuulen lailla valittavissa joiussa. Asia on liian laaja tässä yhteydessä käsiteltäväksi.

3) Vibraatto

Länsisaamelaisessa joiussa esiintyy vibraattoja hämmästyttävän vähäisessä määrin. Syy lienee perusäänemuodostuksessa sekä yksi kerrallaan esiintyvien niekkujen valta-asemassa. Kuitenkin tällä koristelutyylillä on oma terminsä: Hitaiden ja nopeiden tremolojen ja vibraattojen tuottamiseksi laulaja väräyttää ääntään eli *sojatadda!* (Lahtinen

1981, 12). Termi tulee sanasta 'sojadit' (taipuilla, notkua) > 'sojahit' (taivuttaa). Itäsaamelaisten laulamissa esiintyy vibraattoa, jota joskus on vaikea erottaa moninkertaisesta trillistä. Sen erityispiirre on, ettei se juuri koskaan rajoitu länsimaisen laulamisen neljäsosa- tai joskus jopa puolisävelaskeseen laajuiseen huojuntaan vaan sisältää tavallisesti jonnekin terssin ja kvintin välille sijoittuvan 3-4 sävelen hyvin nopeasti esitetyn sävelryppään. Tämä on hyvin selkeä erityispiirre pohjoissaamelaiseen laulamistyyliin verrattuna. Länsimaiselle äänenmuodostukselle rakentuva vibraatto sen sijaan esiintyy yleisemmin, kun laulajat esittävät länsimaisperäisiä 'lauluja'. Tämä pätee koko saamelaisalueella.

4) Gutturaalinen äänenmuodostus ja säveltason nousu

Pelkin musiikillisin perustein saattaa olla vaikea erottaa toisistaan etelä- ja itäsaamelaisista äänenmuodostusta, mikäli jälkimmäisessä ei esiinny vanhan tyylin vahvaa vibratoa tai Kildinin alueelle tyypillistä monimutkaista korusävelikköä. Sen sijaan pohjoissaamelaiset alaspäiset niekut liittyvät lähes poikkeuksetta erilaiseen - syvältä kurkunpäästä tulevaan - äänenmuodostukseen. Ylöspäiset niekuthan liittyvät koko alueella helposti falsettiin.

Säveltason portaaton kohoaminen on huomioitu tutkimuksessani toisaalla itäsaamelaisen laulun yhteydessä, joten en puutu siihen tässä erityisesti. Kuitenkin huomauttaisin Tuula Kantolan Arnberg-sitaattia, jonka mukaan joiulle tyypillistä on 'intervallien lausuminen horjuvalla äänellä' (Kantola 1984, 40). Alkuperäisteksti kuuluu: "...intervals are intoned with a faltering voice" (Arnberg-Ruong 1969,50-51). Ajatuksellisesti on kysymys siitä, että intervallit on 'intonoitu' (äännetty, so. laulettu) horjuvasti, mikä tarkoittaa kokemusteni mukaan jatkuvaa suurten intervallien laulamista ylävireisesti äänen tarkoituksellisesta 'prässäyksestä' johtuen. Arnberg korostaakin, ettei tätä pidä luulla musikaalisuuden puutteeksi.

Äänenkorkeuden nousu tulee esille kilpalaulantatilanteissa mutta - käsitykseni mukaan myös tahattomasti jännitystä aiheuttavissa esiintymisissä orkesterin kanssa. Varsinainen musiikillinen rakenneaines tason noususta syntyy kildininsaamelaisilla, joiden tyyliin kuuluu hetken kuluttua yllättävissä paikoissa tehdä suuri hyppy alas ja aloittaa uusi nousu jälleen äänialueen alarajojen tuntumasta.

Ei ole olemassa esim. minkäänlaista tutkimusta siitä, missä määrin gutturaalinen intonaatio ja säveltason portaaton nousu ovat sidoksissa toisiinsa. On olemassa suuria paineita säveltason nousun eliminoimiseksi pois joiusta, koska sitä ei voida nykyisen makukäsityksen mukaan liittää kevyen musiikin ehdoilla tuotettuun joikusäestykseen. Soittimen mukaantulo joikukulttuuriin on kuitenkin sellainen rattaanpyörähdys, jota ei voi enää palauttaa takaisin. Soittimet ovat tulleet joikuun jäädäkseen - kuitenkin ilman että kukaan vielä tietää, viekö se vanhalta intonaatiolta elossapysymisen edellytykset.

Voi olla, että vanhakantainen äänenmuodostus voi pysyä hengissä vain perinteisen yksinjoikaamisen yhteydessä. Nykypäivän maailmassa sillä tyylillä ei kuitenkaan ole juuri mahdollista esim. ansaita elatuksensa ammattilaisena. Mielenkiintoista on nähdä, mitkä piirteet joiusta tulevat säilymään, kun se alkaa saavuttaa kansainvälistä suosiota yhtenä maailmanmusiikin muotona.

Uskonnon joikukielteisyys on vaimentanut joiun sävelet monista kodeista. Ja jos kodin antamaa opetusta ei ole ollut tarjolla, on joikaamiseen liittyvää äänenmuodostusta ollut vaikea opetella. Se on jäänyt kielletyksi hedelmäksi.

On surullista, että yksi näistä pienten kulttuurien yhteisistä laulupiirteistä on väistämättä

katoamassa länsimaisten kauneuskäsitysten peittoon. Onhan juuri äänenmuodostus kielen ohella se asia, joka vaatisi kaikkein pisimmän koulutuksen - itse asiassa koko lapsuuden ja nuoruuden viettämisen ko. kulttuuriyhteisön keskellä. Juuri sitä on vaikeinta opettaa kouluolosuhteissa. Jos arkaainen äänenmuodostustapa kuolee pois, ei näille erillisille pikku kulttuureille jää enää paljoakaan yhteisiä tekijöitä, joista ne voitaisiin tunnistaa osiksi ihmiskunnan vanhinta perintöä.

Kenties joiun rytmiikka tulee olemaan se tekijä, joka takaa joiun tulevaisuuden omaehtoisena ilmiönä maailman musiikkikulttuurien keskellä. Aika ei ole vielä kypsä yleisen kiinnostuksen syntymiselle perinteistä äänenmuodostusta kohtaan.

6 Joiun määritelmiä

'Suomen sanasta *joikua* ja saamen *juogat*-verbistä ei voi päätellä, ovatko ne keskenään sukulaisia vai onko kyseessä lainautumaa puoleen tai toiseen' (P. Lappalainen 1984, 15). Ainoa löytämäni selkeä merkitysero joiku- ja luhti- sanojen välillä on Einejordilla: (Einejord 1975, 34-35: '...*luotti* er konsentrert om objektet, medan *juigos* er konsentrert om motiver.' Asiaa on käsitelty joiun luokitteluperusteiden yhteydessä.

1) Joiun omistussuhteista

Vuolle- tai luhti-nimitystä kantavilla lauletulla henkilökohtaisella sävelmällä ei ole ollut erityistä verbistä johdettua ('joiku'-) nimeä mahdollisesti siksi, että se on ollut itse teko, so. liitos joka on yhdistänyt tekijän ja teon kohteen. Henkilöjoiulla on siis ollut oikeastaan kaksi tekijää, joita ei voi erottaa siltä osin toisistaan. Toinen omistaa joiun, mutta toinen esittää sen. Mistä se silloin on lähtöisin - siinä tilanteessa? Joiun omistajan ei sovi esittää itse omaisuuttaan. Sitä pidetään rehvasteluna. Tämä on ymmärrettävää, jos joiun melodis-rytmisen kokonaisuuden on palvellut sosiologisia tarkoituksia so. muistuttanut siitä, mistä sukupuusta kyseinen henkilö polveutuu. Tällaisia merkityksiään lauluilla on ollut esim. Tyynen valtameren alueella (Ks. esim. W.P. Malm 1967, 2, 13).

"Kun joiku on saatu nk. joikusepältä, se ei kuitenkaan ole tekijänsä omistama, vaan siitä tulee yhteisön ...kollektiivista omaisuutta" (M.R. Järvinen 1994, 77). "On selvää, että omistussuhteiden muuttuminen siten, että tietty esitys ja uudet sävelmät ovat tekijänsä henkilökohtaista omaisuutta eivät edistä perinteen vapaata siirtymistä (Järvinen, 130-131). Toisaalta Matti Lahtinen siteeraa Kerttu Vuolabian sanoessaan henkilöjoiuista: "Laulun kohde ei itse koskaan tee eikä esitä omaa lauluaan. Hänellä on myös oikeus kieltää sen esittäminen, joten hänellä on eräänlainen tekijänoikeus itseensä liittyviin lauluihin" (Lahtinen 1981, 12).

Kuka omistaa joiun tekijänoikeudellisesti? Asiaa voidaan pohtia vertaamalla joikua niemeen, joka 'pannaa' lapselle. Toisilla on oikeus tehdä joiku, mutta kun se on annettu pois, tekijänoikeus joltain osin lakkaa, koska joiku ei ole 'ihmisestä' vaan joiku on 'ihmistä', osa häntä. Asian voisi sanoa suoremmin: **Joiku on lahja, joka on lahjan saajan omaisuutta niinkuin ihmisen nimi.** Toiset eivät saa - pääsääntöisesti - tämän jälkeen käyttää samaa nimeä - itsestään, koska se on varattu joiun lahjana saaneelle.

Mielestäni samanlainen ajattelumalli sopisi koskemaan myös elollista luontoa: tunturi 'omistaa' itsestään tehdyn joiun, joten esittäessäni jonkin tunturin joikua minun olisi tehtävä se ainakin tietyllä kunnioituksella. Ellei se ole pilkkajoiku...

Obinugrilaisilla henkilölaulut ovat olleet merkittävä musiikin osa-alue. Sama funktio on henkilölaululla osin vielä tänäkin päivänä Hakasiassa, jossa laulu on mahdollista saada perintönä lähisukulaiselta. Vastaavia ilmiöitä tapaamme läpi Siperian ja Kauko-Idän. Henkilölaulu on saattanut olla yhtä vahva identiteetin tae kuin henkilön oma nimi. Tässä tapauksessa sen juuret johtaisivat syvälle historian hämääseen.

Keski-Aasian tutkimusmatkailijat ovat useissa tapauksissa kuvanneet, kuinka jossain Tiibetissä ihmiset eivät mielellään kertoneet nimeään, koska pelkäsivät henkensä joutuvan vieraan haltuun. Laulun synnyn tuntemisella voi olla sama mahti kuin Kalevalassamme sanojen synnyn hallitsemisella.

2) Joikaaminen musiikkina

Giuseppe Acerbi kuvasi joikua v. 1799 seuraavasti:

'...pystyin saamaan heistä irti ainoastaan joitakin hirveitä huutoja, joiden jatkuessa minun oli toisinaan pakko tukkia korvani sormilla... tunturi- ja vaeltajalappalaisilla ei ole heikointakaan käsitystä mistään harmoniaan liittyvästä... Panin ne paperilla (so. 'vaeltajalappalaisten kirkumiset'), kun nuo poloiset pinnistivät kurkkujaan... ottamatta huomioon kestoja tai tahtia, joita heillä ei ole. Sävelmät eivät ole kolmattaosaakaan alkuperäisistä lauluista, koska näissä ei ollut muuta kuin samojen sävelien jatkuvaa toistoa. Hengitysilman loputtua lappalaiset jatkoivat samaa kirkuvaa ilmaisua eräänlaisella heikkenevällä tai häipyvällä äänellä niin kauan kuin heillä oli hitunenkin ilmaa keuhkoissaan. Heidän musiikkiansa, jossa ei ole mieltä eikä mittaa, aikaa eikä tahtia, rajoitti vain ilman ehdoton loppuminen ja laulun pituus riippui kokonaan mahan suuruudesta ja keuhkojen voimakkuudesta...' (Acerbi 1963, 73-74).

Belgialainen musiikkitieteilijä François Joseph Fitis väitti esitelmässään 1867, että lappalaiset ovat ainoa kansa joka ei laula (Arnberg 1969, 61). Paradoksaalista on, että hän tavallaan oli täysin oikeassa, sillä saamelaiset tekevät selvän pesäeron joikaamisen ja laulamisen välillä.

Suhtautuminen joikuun on kääntynyt hieman ymmärtäväisemmäksi sitten Fitis'in ja Giuseppe Acerbin päivien. Vielä 1918 Christian Gierløff kielsi lappalaisilla olevan historiaa, omia lauluja tai ylipäättänsä mitään musiikkia (Graff 1991, 19).

Joiun yhteys saamelaisten muinaisuskontoon, shamanismiin käy ilmi mm. Louise Bäckmanin sitaatista:

'Yhteys säjva -henkiin saavutettiin laulamalla ja lyömällä rumpua. *Juoigedh*, ruotsiksi 'att joika', on erityinen saamelaisten (Lapps) laulamisen tapa' (Bäckman 1975, 144).

Esimerkkinä lyhyistä määritelmistä otan erään kauimpaa tulleista, ranskalaiselta tutkijalta: "Lapin laulu tai 'yoik' on lyhyt, spontaani ja suuressa määrin improvisoitu laulu, jonka aiheet koskettelevat joko luontoa tai ihmisiä (Delaporte 1978, 116). Toinen esimerkki puolestaan kertoo täysin päinvastaisen esimerkin, sillä Björn Collinder toteaa Jonas Eriksson Steggon joikaamisesta lyhyesti: "...se ei ole improvisaatio"(Grundström 1958, 7-8).

Yllättävä on Karl Tirénin maininta, että Jens Otterbechin (1920) ja Isak Saban (myös Lagercrantzin tuntema saamelaisjoikuspesialisti) mukaan kolttasaamelaisilla ei ole tekstin lisäsanoja (tai -tavuja), vaan että heidän laulunsa on monessa mielessä kadottanut lappalaisen luonteensa (Tirén 1942, 30).

Sanallisen joiun sisällön rakenteesta Päivi Lappalainen on antanut seuraavan kaavion:

- 0) Johdanto ('Nyt joikaan...') - ei välttämätön
- 1) Nimeäminen (kohteen etunimi, johon saattaa liittyä luonnehdinta 'iso' jne.)
- 2) Luonnehdinta (esim. jonkin tunnetun ominaisuuden määrittely)
- 3) A) Kuvailu I. kertova osa (yhtyy usein 1- ja 2-kohtiin)
- B) Mahdollinen päätelmä

(Lappalainen 1984, 41-54 < vrt. myös Einejord; sis. luettelo 1975)

3) Tekstin, melodian ja rytmin nokkimisjärjestys

Joikututkimuksen historia osoittaa ainakin neljä perusvaikeutta: Ei tiedetä tarkalleen,

- 1) pitäisikö joikuun kuulua sanat vaiko ei,
- 2) ovatko sanat tärkeämmät kuin melodia; '...melodin är viktigare än orden' (H. Laiti-

nen 1981, 182 Ternhagin siteeraamana < ks. Kjellström etc. 1988, 74),

3) onko melodia tärkeämpi kuin rytmi vai päinvastoin. Esimerkkinä otan sitaatin: 'Variantenbildungen lassen erkennen, dass die Melodik im Vergleich zur Rhythmik eher von sekundärer Bedeutung ist' (Emsheimer 1964, 83 > Arnberg 1969, 55 > Kantola 1984, 40).

4) Saman ongelman kohtaamme, kun on kysymys siitä, kuuluuko improvisaatio joikaamiseen vaiko ei.

5) Mikä on *juogat* -termin käyttöalue. E. Itkonen on todennut: Saamelaisen laulun esittämisestä käytetäänkin kaikissa saamenkielissä samaa verbiä *juogat* "joikua" - laululajeista, niiden teksteistä, käytetään sen sijaan eri saamelaiskielissä eri substantiiveja (E. Itkonen 1963, 526, Bartens 1992, 216).

Viimeisestä kohdasta on kuitenkin todettava, ettei se pidä ainakaan nykyisin paikkaansa. Näyttää siltä, että itäsaamelaisten keskuudessa *juogat* -verbiä käytetään kuvaamaan ennenkaikkea pohjoissaamelaista joikaamista, koska omasta laulamisesta käytetään keskinäisessä puheessa aina *leu´dd-* ja *luvvjt* -sanojen johdannaisia.

Ennakkoluulot eivät kosketele vain meidän suhdettamme joikuun. Joiku ilmenee niin monessa muodossa, että on näyttöä saman suhtautumisongelman olemassaolosta myös eri saamelaisalueiden kesken. Tässä mielessä saamelaiset eivät ole yksi homogeeninen kansa. Uskonnollisuus saattaa olla suhtautumisessa ratkaisevampi tekijä kuin kansallisuus.

Tutkimukset ovat yhtä moniselitteisiä kuin saamelaisjoiku itse; siitä ei saa otetta, jos sen luulee saaneensa käsiinsä, se karkaa juuri kun sen on saanut kiinni. Ja tämä on paras elämän merkki. Joiku on elävää perinnettä. Ehkä sen kuolinhetki koittaa vasta silloin, kun sen tutkimus on kaikilta osin tullut objektiivisen yksimieliseksi. Mutta se hetki tarkoittaa samalla tutkimuksen itsensä kuolemaa. Maailman valmiiksi tuleminen on toteutumaton utopia. Mutta maailman prosessointi merkitsee vuoropuhelua, joka pitää elämän yllä.

Olen pyrkinyt esittämään ehkä liiankin paljon kritiikkiä aikaisempien tutkimusten musiikianalyysiä ja transkriptioita kohtaan. Pidän tätä kuitenkin tärkeänä tilanteessa, jossa saamelaisten musiikin laaja-alaiset tutkimukset voi luetella lähes yhden käden sormilla ja julkista keskustelua käydään aiheesta tuskin koskaan.

4) Tutkimuksessa käytetyt joiun määrittelyt

Joiku -sana tulee nähtävästi jäämään suomenkieliseen saamelaisten laulua kuvaavaksi pääsanaksi. Tässä tutkimuksessa käytän sitä itse kuten saamelaisetkin suomeksi puheessaan. Toivon asiayhteyden kulloinkin täsmäntävän, missä merkityksessä käytän kyseistä sanaa:

A) Ahtaimmassa merkityksessään **joiku** = (pohjoissaamalainen) **luohti** erotuksena muista länsisaamelaisista (vuolle - , tsábbmut- ja dajahusat) nimityksistä. Hiuksenhieno ero sanojen välillä olisi tällöin se, että luohti-termi painottaisi käytännössä ehkä hieman enemmän sanallista sisältöä kuin 'joiku'.

B) Erotukseksi itäsaamelaisesta laulamisesta (kolttien leu´ddeista sekä Kuolan saamelaisten luvvjteista) tai 'laulusta' =lávla, lávlut) yleensä (esim. Graff 1993, 384). Tällöin **joiku** = **luohti** = **vuolle** (~ dajahusat + tsábbmut) tarkoittaen tällöin länsisaamelaista laulamista.

C) Yleissanana koko saamelaisesta laulukulttuurista erotuksena länsimaisesta lau-

lukulttuurista. **Joiku ~ vuolle ~ luohiti ~ leu'dd ~ luvvjit** - myös sanallisine muotoineen.

D) Näyttää selvästi siltä, että varsinkin vuolle, leu'dd ja luvvjit ovat yhteydessä 'laulaa' -sanon vanhimpaan shamanistiseen sisältöön - myös luotteisiin eli **luku-loitsuihin**. Vasta tämän jälkeen sanan piiriin tulisi mahdollisesti kuulumaan myös 'karjalainen joiku'. Tällaisissa tapauksissa edellytän tulkinnan erikseen mainitsemista. Muulloin asiayhteyden ja vertailukohtien yleinen taso tai laajuus toivottavasti ilmaisevat sen, kuinka yleisessä merkityksessä käytän joiku-sanaa.

E) Käytän 'laulu'- ja 'laulaminen' -termejä myös joiusta ja joikaamisesta kaikkein yleisimmässä mielessä suullisesti esitetyn musiikin symbolina vastakohtana 'puheelle' ja soitinmusiikille. Tätä tasoa edustaa myös tutkielmani otsikko 'Laulu-puu-rumpu', koska kysymyksenasettelu on työn kuluessa laajentunut yleisinhimilliseksi.

Näin katsottuna joiku ja laulu ovat joskus olleet sama asia. On vaikea nykyisten tietojen perusteella arvioida sitä, kumpi niistä on vanhempi. Itse 'joiku' -substantiivi lienee nuorta perua. Joiku-luohiti on maskuliininen, esiin työntyvä keskusta, jonka reunoilla ovat feminiiniset 'laulu' -pohjaiset vuolle ja leu'dd-luvvjit. Luohiti ja vuolle, luohiti ja leu'dd, hede ja emi. Tämä asetelma järjestyy uudelleen siinä vaiheessa, kun tekstipainotteiset tsåbbmut ja dajahus astuvat esille ja valtaavat johtopaikan.

Rajanveto ei voi tänä päivänä olla helppoa. Yleisesti tunnettua on, että kautokeinolaiset sanovat Tenon joikua 'laulamiseksi'. Jälkimmäiset taas puhuvat edellisten 'ulvomisesta'. Emme osaa tarkalleen sanoa, missä vaiheessa Mari Boinen laulut alkakisivat kuulua joiun piiriin, vaikka hän Angelin tyttöjen mielestä olisikin 'hyvä joikaaja' (Järvinen 1994, 117). Sopivampaa nykyisen 'sumean' tietämyksen mukaan olisi kysyä, paljonko 'joikua' hänen tietty lauluesityksensä sisältää. Kysyyhän Heikki Laitinenkin tietystä musiikillisesta osatekijästä: "Montako 'improa' se on" (Laitinen 1993,36).

Joiku, luohiti, leu'dd, luvvjit ja laulu ovat tyypillisiä sumeita käsitteitä - niinkuin kaikki muutkin käsittelemämme musiikkitermit.

7 Joiku -termin historiaa

A) Joiun syntyyn liittyvän myytin tarkastelua

Utsjoen ja Inarin kirkkoherrana 1800-luvun alkupuolella toiminut Jaakko Fellman kirjoittaa joiusta seuraavasti: - Lauluun... (saamelaisilla) on ammoisista ajoista ollut enemmän harrastusta (kuin soittoon). Laulujansa he nimittävät "juoigam" eli "juoigem", ja laulamista kutsutaan joikaamiseksi. Virsiä varten sitävastoin he käyttävät sanaa "lavi" tai "lavllo" ja laulaa virsiä on "lavllot".

'Näitä juoigam -lauluja suoritetaan omituisella ja jotensakin yksitoikkoisella, milloin suorillisella ja valittavalla, milloin hilpeällä, milloin taas kosta ja raivoa uhkuvalla nuotilla. Kun laulun tulee ilmaista vihaa, liittyy siihen usein hammastenkiristys, ja kun se on ilkkuva, suoritetaan se äänellä, joka ainakaan siihen tottumattomille korville ei ole mieluinen. Teksti on usein tilapäinen ja sisältää nykyään varsin usein vain muutamia sanoja, joita laulaja loppumattomiin toistaa, lisäten niihin kaikenlaisia sivuääniä kuten aa, oo ja senkaltaisia. Tuo alituinen äänten ja sanojen jopa yksityisten tavujen toistaminen luo näihin lauluihin niiden suuressa yksinkertaisuudessaan jonkinmoisen runollisen vivahduksen. Sisällyksen puolesta ne tavallisesti ovat kovin mitättömiä, ja varsin puutteellinen on muotokin, jota koetetaan korjata mainituilla moninlaisilla äänillä.

Mutta vaikka lappalaisten laulu kehityksessään onkin tauonnut, lappalainen sentään laulaa ahkerasti. Kuten lapsi jokeltaa, hänkin laulaen jokeltaa häntä ympäröivistä esineistä. Hän laulaa, samalla tekstiä laatien, meren aalloista, järven laineista, viheriöivästä lehdosta, pauhaavasta koskesta, pulppuavasta lähteestä, tuuheasta puusta, kaatuneesta hongasta, kuihtuneesta oksasta, milloin toisesta, milloin toisesta eläimestä, sannalla sanoen, kaikesta, mikä ilmenee hänen katseelleen ja esiintyy hänen nähtäväkseen' (Fellman 1980, 52-53).

Fellmanin aikalaisen Lars Levi Læstadiuksen suosimat myytit joiun synnystä ja olemuksesta ovat asenteeltaan hieman toisenlaisia:

'Maahisen tyttäreillä sanotaan myös olevan (pitkät hiukset ja) kauniin veisun, jolla he suostuttavat ihmisen poikia, mutta heidän veisunsa ei ole muu kuin huoruuden laulut ja viinalaulut... Saamelaiset ovat oppineet maahisten laulun, **Kadniha-vuolle**... (Turin mukaan) Saamelaiset olivat oppineet taitavilta uldilta joikaamisen, jota kuulivat usein' (Outakoski 1991, 63, 85, 124).

Nilla Outakoski toteaa Læstadiuksen lauseista: 'Tyttäret samoin kuin muutkin maahiset lauloivat, oikeastaan joikasivat, näin perinne kertoo. Læstadiuksen saarnat maahistyttären huoralauluista ovat perinteen vastaista' (Outakoski 1991, 132).

Jatkan Fellmannilla - mutta nyt Læstadiuksen toistamana: 'Sanan takana "Loween langeta", joka on suomea ja merkitsee langeta horrokseen, on, huomauttaa herra Fellman: "Voidakseen langeta horrokseen täytyy omata taidon taitavuus laulaa noitalaulua, joka lapiksi kirjoittajan mukaan on "jåiget" (juoiket). Taidon jäikata eli laulaa noitalauluja oli eräs akka oppinut perkeleeltä siten että perkele sylkäisi akan käteen, josta akka nuoli syljen, jonka vuoksi joikauksen nyttemmin luullaan kuuluvan paholaiselle. Fellm.' (Læstadius 1994, 286-7). (Obin-ugriilaisten mukaan karpässieni sai alkunsa taivaan jumalan syljestä. Ks. Vértes 1989, 162).

Alkuperäinen Fellman osoittautuu Læstadiusta avarakatseisemmaksi ja neutraalimmaksi asenteiltaan, sillä Læstadius oli sitaatissaan jättänyt pois hyvin tärkeän näkökulman,

jotka Fellman on maininnut:

'Oikeastaan lappalainen joikaa kun hän on jossakin toimessa tahi kun hän on liikkeessä, sillä joikaamista mitään toimittamatta pidetään nykyään kristillisellä aikakaudella sekä syntisenä että vaarallisena, koska perkele voi silloin laulajaa vahingoittaa. Sitä hän kuitenkin ei voi, jos laulaessa ollaan jossakin toimessa' (Fellman 1980, 53). Vasta tämän todistuksen jälkeen seuraa Læstadiuksen - tietoisesti vai tahtomattaan väärin - siteeraama kohta joiun syntytarusta, jolla hän pyrki osoittamaan joikaamisen yleensä synniksi.

Fellmanin itse esittämä muoto (kylläkin suomennoksena) kuuluu: 'Perkele onkin se, niin väitetään, joka on opettanut ihmisiä joikaamaan. Venäjän lappalaisten kertoman mukaan paholainen siihen opetti vanhan akan, joka sitoutui opetuksen palkaksi hehkuvas-ta kivistä nuolemaan pois perkeleen syljen. Voi helposti otaksua, että papit entisaikoina saivat lappalaisiin istutetuksi tämän käsityksen joikaustaidon synnystä' (Fellman 1980, 54).

Læstadius itse - juuriltaan saamelaisena - on pyrkinyt siis sensuroinnin sekä sitaatiksi ilmoittamansa väärennöksen avulla säilyttämään kirkon satojen vuosien takaisen asenteen. Ei-saamelainen kirkon edustaja Fellman näki joikaamisen suurelta osin pikemminkin kansantaitena ja samalla kritisoi epäsuorasti kirkon aikaisempaa suhtautumista joi-kuun. Joiun tämänpäiväinen halveksuttu asema näyttää olevan pikemminkin - hehku-van kiven (= kildinin *kie'dg*) kädeksi (= kildinin *kidd*) muuttaneesta - Læstadiuksesta kuin valtioista tai kirkosta lähtöisin.

T.I. Itkosen mukaan Suonikylän Vilgisjärven lähellä olevalla Pyhävuorella oli sijainnut kunnioitusta ja porouhreja vaativa palvontakivi *pal'va-k'ed'ge*. (Itkonen 1946, 36). Kirkkoherrojen kuvaamassa myytissä on alitajuisesti näkymä uhrin paistamisen yhteydessä kuumenneesta kivistä ja siihen liittyvästä laulannasta ja mahdollisesta kumartelusta. Tähän kuvaan ei lämmin käsi sovi. Mitä nuolemiseen tulee, löydämme sillekin vastineen inarinsaamelaisien palvontamenoista puuseitaa kohtaan: 'Se asetettiin kiveä vasten ja rukoiltiin polvillaan ja suudeltiin (*tsu.õmmästelle*) sitä' (Ravila 1934, 85).

Nykyinen saamelaisnäkökulma karttaa tätä aihetta pyrkiessään korostamaan ei-saame-laisten pappien vahingollista vaikutusta saamelaiskulttuurille sekä heidän epäluotetta-vuuttaan historioitsijoina. Osin tämä kaikki on Læstadiuksen itsensä ansiota. Olihan hän tietävinään mm. että 'Kuolan seutujen lapin murre muistuttaa enemmän suomen kuin la-pin kieltä' (Læstadius 1994, 32). On ilmeistä, ettei Læstadius tuntenut kildininsaamea kovin hyvin, mutta kuitenkin uskaltautui muuttamaan 'veden viiniksi' ajaessaan omia us-konnollisia tarkoituseriään. Tämä sitaattiväärennös osoittaa, ettei hän kyennyt asennoi-tumaan joi-kuun tiedemiehen rehellisyydellä, vaan teki sen uskonnon antamasta tunne-pohjasta ja tarkoituseristä käsin.

Jotten tekisi vääryyttä Læstadiukselle, lainaan hänen käsityksiään joiusta yleensä:

'Heidän laulunsa liikkuu kvartin ja kvintin sisällä kuten Blom huomauttaa, ja on erittäin vastenmielistä musiikkikorvaa omaavalle. Tämä koskee kuitenkin vain tottumaton-ta; sillä kun lappalaisten lauluun tottuu, sen huomaa melko miellyttäväksi.

Kukaties ei Blom, sen koommin kuin Zetterstedtkään (joka myös tuomitsee heidän lau-lunsa) ole kuullut muiden kuin humalaisten lappalaisten joikaavan. Upsalan manalle mennyt kapellimestari Hæffner on sanonut, että lappalaisten laulu on joissakin tapauk-sissa ylevän juhlallista. N.B. Luontoäänenä tai luontaisen tunteen puhtaimpana ilmaisu-na sitä voidaan tietyissä tapauksissa kutsua juhlavaksi, kun se esitetään puhtaalla nai-säänellä raikuvassa metsässä.

Mutta... ei pidä luulla, ettei siinä ole variaatioita. On olemassa erityisiä ääniä surun ja toi-

sia ilon ilmaisuun, erityisiä modulaatioita joilla ilmaistaan rohkeutta ja pelkuruutta. Lapin kielessä jokaisella eläimellä on oma laulunsa siihen liittyvine sanoineen, jotka ilmentävät eläimen luonteenlaatua. Jokaiselle vähänkin huomattavammalle henkilölle on omistettu laulu, joka kertoo henkilön omasta tyylistä tai erilaisista käytöstavoista. Nämä laulut ovat modulaatioiltaan yhtä muuttumattomia kuin ne ovat lukemattomia määrältään. Mutta vaikkapa lauluun improvisoiduilta sanoilta ei puutu runollista ylevyyttä, ei niissä voi kuitenkaan havaita minkäänlaista merkkiä rytmistä. Olen muuten nähnyt lappalaisia yhtä haltioissaan ja laulunsa inspiroimina kuten joku fosforistien koulukunnasta on uskonut, mikä osoittaa, etteivät he ole niin tunteettomia kuin jotkut myöhemmät kirjoittajat ovat hällunneet uskotella (Zetterstedtin matka 2, s. 56)' (Læstadius 1994, 29).

Edellisestä voidaan huomioida seuraavaa:

- A) Læstadiuksen suhde joikuun näyttää tässä yleisesti varovaisen puolustelevalta.
- B) Hän luottaa Blomin arvioon kvarti- tai kvintti-ambituksesta, vaikka on helppo milloin tahansa havaita, että ääniala tunturisaamelaisten henkilöjoiuissa ylittää vähintään yhtä usein oktaavin. Vanhin - mahdollisesti shamanistisen kauden - kerrostuma ja toisaalta jotkut sukutyylit rajoittuvat kvintiin ja sitä pienempiin äänialueisiin.
- C) L. puhuu naisten joiusta 'raikuvassa metsässä', kun yhtä luonteva esityspaikka - saamelaisten tarjoaman mielikuvan mukaan - perinteisesti on ollut puuton tunturiseutu porotokkineen ja seitakivineen. L. ei ilmeisesti ole ollut jutaamassa protokan mukana.
- D) 'Modulaatio' tarkoittanee - musiikkitermin sijasta - muuntelua, variointia yleensä.
- E) L. puhuu 'huomattavista' henkilöistä, mutta ei mainitse mitään jokaisen tunturisaamelaisen ikimuistoisesta oikeudesta saada oma lähisuvun melodia-aiheisiin perustuva henkilöjoiu - mahdollisesti jo lapsena.
- F) Uskomus joiun rytmittömyydestä on myytti. Käytännössä tämä tarkoittaa, ettei rytmikasta ole sanoilla kuvattavaa teoriaa. Joikuja itse osaamattomalle - mahdollisesti Læstadiukselle itselleen - 'rytmittömyys' on kuitenkin täyttä totta, koska ilman kodin antamaa traditiota nuo rytmit vaikuttavat kaoottisilta ja ovat liian vaikeita yhtäkkiä opittaviksi. Kaikki merkit viittaavat siihen, ettei Læstadiuksella ole ollut omakohtaista kokemusta joiun esittämisestä. Tästä syystä hänen arvionsa eivät ansaitse erityistä painoarvoa. On traagista joikukulttuurin kehityksen kannalta, että hänen ulkokohtaista suhdettaan siihen tulkittiin myöhemmin niin kielteisellä tavalla lestadiolaisuuden piirissä - meidän päiviimme saakka.

Mikä oli Fellmanin itsensä suhde näihin 'noitalauluihin'? Hänelle ne edustivat vain pientä vähemmistöä arkipäivän joikuihin verrattuna. Suhde niihin oli äärimmäisen kunnioitettava:

'Mutta paitsi näitä...jokapäiväisiä lauluja, jotka tavallisesti liittyivät näkyväisiin esineihin, tavataan lappalaisilla n.s. **Tolas juoigam** eli muinaislauluja, joissa kosketellaan myös ylluonnollisia voimia ja näkymättömiä olioita. Niissä kerrotaan osaksi lappalaisten muinaisista kohtaloista, osaksi ne ovat semmoisia, joita laulettiin uhreja ja noitumisia toimitettaessa, osaksi semmoisia, joiden tarkoitus oli saada metsien ja vesien tuotteet kartutetuiksi. Kun niitä entisaikoina suoritettiin kokoontuneen väestön läsnä ollessa, johti laulua *Raadeädje, Serve-olmai, siite-ised* tai *noide*. Nämä laulut elävät nyt enää vain katkelmina jonkun iäkkään henkilön muistossa. Ja hyvin vastenmielisesti niitä ilmoitetaan, osaksi maallisen rangaistuksen pelosta, osaksi uskonnollisesta arkaluontoisuudesta. Sillä semmoisten perkeleellisten ja tuhoa tuottavien laulujen, niin sanotaan, ei pidä joutua jälkimaailman muistettaviksi'.

Ja edelleen: 'Lappalaisten vanhoissa lauluissa ilmenee enimmäkseen epätoivo ja synkkyys, huoli ja kärsimys, suru ja hätä. Ne kuvaavat alakuloista elämää, joka ei liiku ruu-

suilla tai kukkasilla sirotetuissa laaksoissa, vaikka niissä joskus hämmöittää onnellisemman ajan muisto. (Olen aina ihailut joiusta pursuavaa elämäniloa...)

Kuten suurimmaksi osaksi kaikki pohjolan kansanrunous on romanttista, niin on lappalaistenkin. Niissä he käsittelevät puroja, oja, vesiä y.m. elävinä olentoina, mutta niissä ei esiinny lappalaisten oma voima, vaan heidän ulkopuolellaan oleva yli-inhimillinen tarmo, jonka avulla metsät ja vuoret syöstään mereen ja suoritetaan muita suurtöitä' (Fellman 1980, 54-56).

B) Joiku -sanan muunnelmia

1) Joiku

Väinö Salmiselle selitettiin 'joikun' nimen johtuvan siitä, että "...kaukaa kuullen luulisi lappalaisen huutelevan vain 'joi-joi-joi-joi. Väliin onkin lapin sanalla *'juihkā'* sama merkitys kuin suom. 'huikkaa'. Joikaamista kuvaava alkuperäissana tulisi kirjoittaa muotoon *jujēkat* (Salminen 1905, 3). A.O. Väisänen yritti myös palauttaa joiku-sana onomatopoeettiseen alkuperään so. lähteväksi huhuiluista 'joo-i hoo-i'. Tällöin nousee esille myös ruotsin *'joddlä'* (=laulaa huhuilemalla) (Väisänen 1917,89-90), joka kuitenkin on liiaksi assosioitunut 'jodlauseen'.

Sanojen sekavuutta lisäävät muutamat erikoistilanteissa käytetyt rituaalitermit, joista antaa viitteen L.L. Læstadius. Hän siteeraa Fjellströmiä seuraavasti: 'Karhulaulua, joka muuten oli nimeltään "Juoikem" kutsuttiin karhunmetsästäjäkielellä *Siggem'* (Læstadius 1994, 166). Fjellström jatkaa: "Kun he (=karhunkaatajat) sitten tulevat niin lähelle kotipaikkojaan, että heidät voidaan kuulla, he aloittavat tässä tilaisuudessa käytettävän laulun... myös naiset vastaavat miesten lauluun laulaen sekä metsästäjät että kaadetun karhun tervetulleiksi. Sellaista laulua kutsutaan "*fides*", joiku (s.17) (Læstadius 1994, 169).

Lehtirannan yhteissaamelainen sanasto (YSS1989) luettelee saamelaisalueen 'joikua' -termit lännestä itään seuraavalla tavalla: *E: juojgedh - U: juaigat - A: juoj'kat - L: juoi'kat - P: juoi'gât - I: juojgađ - K: juõiggâd . Kld: jūjgeđ - T: jījgd.*

Suomenkielessä: **Joikua** = *joukoa, joukua > joukata* = laulaa (yksitoikkoisesti; lappalaiseen tapaan), loilottaa; ääntää; soida > Karj. *'joikuo'* = laulaa kovaäänisesti, pitkävetoisella nuotilla; ammua, soida, moikua, kaikua, kehua, kiittää, haukkua, parjata, panetella, juoruilla > Liivi: *'juoik'* = valittaa, vaikeroida. (SSA)

Saamelaisjoiun tutkimus on itse musiikin osalta vielä alkuvaiheessa. Yksiselitteistä termiä ei ole löydetty joiulle, jota Isaac Olsen 1716 kuvasi *'luete'* -sanalla (Graff 1993, 391). Peder Högströmin 1748 käyttämä termi oli *'Juoikem'*, Gustav Peter Blom käytti 1830 ilmaisua *'Gjeiken'*, Petrus Læstadius 1831 *'wuolle - wuoleh'* ja G.A. Borgen 1866 *'Jøjking'* (Einejord 1975, 3).

Yhä selkeämmin tulee esille pohjoissaamelaiden oma käytäntö:

Joiku eli *juoig[g]us* (joejkedh, jojk, joik, yoik, Juoiken, Joiken, joig, joigen, Joigos, Jodler, eest. 'joiud', ven. 'ёйги' jne.) korvataan sanoilla 'luohti' (mon. luodit), joka esiintyy myös muodoissa luete, luodti luohtti, luodis t. liv'dâh. Eri sanamuotoja esiintyy mm. CD-levyllä Luodis luohtái (ICD 921).

Joikaamista kuvaava teonsana sen sijaan on *juoigat, juoi'gâh, juoig[g]an* sekä Leisiön

(1988, 93) mukaan karjalan *'joiguo'* ja liivin *'juoik'* jne. A.O. Väisänen toteaa, että laulun nimityksenä on joiku-sana tunnettu Lapissa, vieläpä Inkerissäkin saakka (Väisänen 1918, 180).

C.A. Gottlund (1832, 14-15) kertoi lappalaisten käyttävän 'uluamisestaan' sanoja *'juoiket'* tai *'juoikastallet'*, joka tarkoittaa loilottelemista tai hyräilemistä. Oma laulu oli *'juoikem'* mutta vieras laulu *'laulom'*, *'veisa'* tai *'wuöle'*. Paulaharjun saamelainen 'loikkasee nunnuttamalla joikastuksen' tai 'juotkun' 'jutkuttamalla' tai 'juorottamalla' (Paulaharju 1922, 108-114).

Ekaterina Korkinan mukaan Kuolan saamelaiset käyttävät joskus sanaa *'joikseshgudde'* kuvaamaan huvittavalta kuulostavaa juopuneen taitamattomaa loilotusta (E.K:n haastattelu 23.4.1994).

Erkki Itkonen (Lappische Chrestomathie 1993):

No.884: *juoi'gât* = singen, joikua > *juoi'gâm* = joiku (*juoigos, jui'gus*)

Toisissa lähteissä (mm. Haavio 1967, 323):

lpR *juoiket* > L *juoi'kat*, N *juoi'gat*, I *juoigad*, T *jijki* = joikua, laulaa lappalaiseen tapaan.

Siteeraan lopuksi tiivistelmän nykykäytössä olevista pohjoissaamen sanoista:

juoigat = (juoikat)joikata (Ruongin mukaan joiun melodis-rytmisen osuus)

> Tirén (1942, 39-41): 'juoikaim' = joikata saamelaisten 'heittosävelistä' laulua

juoigastit = ruveta joikaamaan, virittää joiku

juoigadit = joiuskella > *juoigatit* = joiuttaa, saattaa joikumaan

juoigalas = joikuvainen, paljon t. usein joikuva

juoigus = joiku > *juoigosas* = pikku joiku (Lappalainen 1984, 14).

Raija Bartens toteaa joiku-terminologiasta: Saamelaisen laulun esittämisestä käytetäänkin kaikissa saamelaiskielissä samaa verbiä 'juoigat', joikua (Bartens 1992, 216).

Tässä suhteessa on kuitenkin tehtävä selvä ero itä- ja länsisaamelaisten välillä. Koltat käyttävät sanaa *'leu'ddjed'* = joikua ja Kildinin saamelaiset sanaa *'liudtjed'*, *'luudtad'*, *'luvv'ted'* (*luvvjted*) tms. On kyllä totta, että koltat usein - suomalaisille puhuessaan - käyttävät 'joikata' -ilmaisua, mutta Kuolassa 'juoigat' -termiä ei käytetä normaalielämässä omaa laulamista kuvaavana musiikkiterminä lainkaan, vaikka itse sana on siellä tunnettu: Nuortijärvi: *jūđgkvd* = joikaaja, *jūđgkamđš* = joikaus, joiku; Kildin: *juḡgkvδ* = joikua, joikata; *juḡgkeĩ* = joikaaja, Turja: *juḡgkqd* = joikua, joikata. Asiaan palataan leu'ddia ja luvvj'tia käsittelevissä omissa luvuissaan.

2) Karjalan joiku

Karjalainen joiku (Kiestinki-Uhtua) ei liity tähän tutkimukseen, vaikka sillä selvästi on funktionaalinen kosketus saamelaisjoikuun. Musiikillinen sukulaisuus on kuitenkin osoittamatta, ellei huomioida Väisäsen näkemää mahdollista samankaltaisuutta joiun kerto-säkeen, refrängin osalta (Väisänen 1932, 501), jossa ei kuitenkaan ilmene esim. penta-toniikkaa. Jos sukulaisuutta on, liittyy se mahdollisesti joihinkin Kuolan saamelaisten yksittäisiin leu'ddeihin mutta ei pohjoissaamelaiseen joikuun.

joigua, joikuo = laulaa (yksitoikkoisesti omilla sanoilla) > laulaa häävirttä, kiittää, kehua, juoruta, huhuilla, ammua, kaikua.

Karjalaisen joiun funktio henkilölauluna on kuitenkin sama kuin saamelaisilla. Kuulija voi sanoja erottamatta päätellä, ketä joiutaan. *'Kepie virsi'* annetaan suosituille henkilöille ja naimisiinmenon tai kuoleman jälkeen virsi joutuu uudelleen vapaaksi (Väisänen 1917, 96). Toisaalta kielentutkija Nina Lavoselle on sanottu: "Kuinka voin joikua (*joikuo*) sinua kun en tunne sinua". Yhdistävä piirre itäsaamelaisiin on improvisatorisuus, mutta karjalaiset saattavat joikua myös yhdessä; "Yheššä joijutah" (Lavonen 1991, 92) tai "Joijuttih kahen - yksi šanou šanat, toini vetäy iänellä". Joiun tärkeimmän osan, refrengin laulamista kutsutaan nimellä *'joiutus'*, *'hehetys'* tai *'luikahus'*. "Jokahini joukuo šuattau, vain ei šuata luikahuija" (Lavonen -Stepanova 1992, 147-149). Karjalaisen määrätavuiesta säerakennetta ajoittain hapuilevan joiun voi melodiikan, kerronkäytön ja kuvakielen ohella runsaine alkusointuineen liittää runolaulu- ja itkuperinteen välimaastoon.

3) Voihkia vai luikata?

Tärkeän lisän edelliseen sanaperheeseen antaa vepsän sana **'voik'** = itku sekä **'voikta'** = itkeä (myös itkuvirrestä puhuttaessa). Sanan epäillään kuitenkin olevan joiun sijasta yhteydessä suomen 'voihkia' -sanaan. Liivinkielessä **juoik** = valittaa, vaikeroida .

Yhteys ei ole satunnainen, mutta siihen on mentävä fadno-oboan sanueen kautta. Pohjossaamessa 'fádnú' tarkoittaa väinönputken aluslehteä. Sitä lähellä oleva sana 'fadnát' tarkoittaa 'maata (pitkänään, venyä, loikoa, lojua (pitkänään)', mikä voisi viitata kasvin lehtien asentoon mutta myös noidan transsiasentoon.

Tämä sana köytyy saamelaisilta yllättävässä yhteydessä - nimittäin seidan kiertonimenä tapuksissa jolloin oikeaa nimeä (*sieiddi*) ei uskalletu mainita. Tällöin käytettiin sanoja voai'ke tai vuoi'ke (Ravila 1934, 154). Toisessa yhteydessä Ravila käyttää inarinsaamelaisia termejä voai'ke (*vũõĩk̄i*) = seita tai *vuqi'kki* = seidan (Ravila 1934, 30, 73). Asiayhteys tuntuu kaukaa haetulta, koska ei seidoille tiettävästi itketty, **voivoteltu** eikä päivitelty (**'vuoigit'**). Kysymys on vaikea. Perinteen mukaan seitojen tai pyhien paikkojen ohi tuli kulkea **vaieten** ja oikeasta nimestä tuli siis vaieta. Olihan seidoilla mahtava väki I. voima (*vuobmi*). Mutta seidoissa asui henki I. *vuogña*, joka saattoi korjata asioita ja **oikaista** vääryyksiä (**vuiget**). **'Vuoiga'** = oikein, suoraan, todenmukaisesti ja *vuogat:d* **#vuiges = oikea** (adj.). Joiku antaa totuudenmukaisen kuvan kohteestaan niinkuin seita on oikeamielinen uhraajalleen.

Koko tätä sanuetta on käsitellyt ansiokkaasti Y.H. Toivonen, joka lähti liikkeelle sekä 'vaakalintu' -käsitteestä että Karjalan runojen 'vaa'as'-sanasta. Hän päätyi T.I. Itkosen muistiinpanemaan itäsaamelaiseen sanaan *vā'kas* **'kuvas, hyöky, iso laine'**, vaikkakin matkalla näytti olleen myös tulisia karikkoja. Ongelmaksi hänelle muodostui K.F. Karjalaisen Uhtuan Jyvälahdelta muistiinmerkitsemä versio:

'... Tulou on tulini koski, Tulisissa **voakahissa**.' Viimeinen sana tarkoittaa annetun selityksen mukaan *'patšahišsa'*. Luettelen Toivosen mainitsemia merkityksiä (ks. myös 'Pomppiva arpa I. birra' -kappaletta): **Vaakalintu:** *kokko/kurki/korppi/kaarne - vaapsahainen - mehiläinen -(musta) leivo/leijo/lievo/lieve/liepe/lævve/leve vuagal. - voagal. - voagas lindu - voakal. - vuokko (diabolus) - vuornes - wuoko - væros lodde - vuouu.*

Toivonen toteaa mm: 'Lapin *uo* diftongia vastaa suomen *aa* esim. Norjan lapin sanoissa *vuokse* ja *suorre* = suom. *vaaksa* ja *haara* (*t. saara*) tai Ruotsin lapin sanassa *wuotsonj* 'seiväs, johon verkko vedessä kiinnitetään' = suom. *vaato* 'vave, aarto'... oletettavaa suom.-lapp. kantasanaa **vāka* edustaisi lpLu *vuokke*- 'hahmo, ulkomuoto; tila, kunto' ja lpN *vuokke* 'tapa, luonne, luonto, (erikois)laatu, olemus' jne. Sanan alkumerkitykseksi olisi silloin oletettava '**hahmo, muoto**'.

Myrskyä ja merenkäyntiä kuvaavan sanueen Toivonen aloittaa kantagerm. sanalla **vēgaz* > goot. *wēgs* 'myrsky, merenkäynti, tyrsky, kuohut; aallot' > mui.n.a.saks. *wāg* 'aallokko, aalto; virta; meri > m.norj. *vāgr* 'meri, merenlahti; (haavan) märkä, visva, neste; (run.) tuli' > m.ruots. *vāgher* 'lahti; neste; märkä > ruots. *våg* 'aalto, laine'. Taustana on muinaisintian *vāhās* 'kulku'.

Kansanrunoutemme käyttää seuraavia sanoja:

'...virran vankan *vaakahista* - *valuvista* - *voakahasi* - *voagahissa* - *vuakahih*' jne. Sana ilmenee myös muodossa '*...tuskiss*' *on tulen kivuisen, Valgiaisen voagahissa*'. Selityksissä ilmenevät mm. sanat 'kuohu - tuska - vamma - (tulen) polttama - (panun) paistama. Ruotsin sana *bränning* ja saksan *Brand* merkitsevät sekä 'tyrskyä, aallokkoa' että 'polttoa', joten 'laine' voi ilmetä myös 'kivun' paralleelina (Toivonen 1944, 110-139).

Edellinen päättely ontuu siksi, että se kytkee huonosti yhteen käsitteet 'hahmo' ja 'laine' puhumattakaan samaan yhteyteen kytketyistä 'vaakalinnusta' ja 'tulesta'. Jospa nämä käsitteet yhtyvätkin paremmin saamelaiden seidan *voai'ke*-salanimessä. Miksi?

Vastaan puolestani kysymällä:

Mikä on se, joka lentää vaakasuorassa mutta on sauva, on tulisessa pätsissä, mutta tyrskyä kuohuja tai virtaa 'tuskissaan märkää' ja jolla on erikois-olemus? 'Tuskissa tulisen synnyn...vaka vanha Väinämöinenkö? Matkalla Las Vegasin peliluolaan...

Toteamme - edellisen unohtaen - että 'voihkia' -sanueeseen liittyy lisäksi sanaryhmä:

fuoikit / fuoikut (voihkia),
fuoikkahit (voihkia jatkuvasti),
fuoikkas (voihkiminen, voihkina) ja
fuoikkádit (voihkaista) (SSSK) sekä hajasanat:

Yhteys voi tätä kautta jatkua myös suomenkielen '*huoata*' -sanaan. Sanojen välistä hiuksenhienoa eroa ja kuulijan vaikeutta erottaa sanojen alkukirjaimia toisistaan kuvaa seuraava Kuolassa Lovozerossa käyty haastattelukatkelma, jossa laulaja itsekin tuntuu käyttävän kahta sanaa samasta asiasta:

Lovozero, Revda 15.07.1996 (kääntänyt Ene Viidang)

Haastateltava: Sofia Jefimovna Jakimovitsh

Marju (Sarv): She sang the song, it was like crying. She sang this song and one of their relatives started to cry. It was about their home place .

Ilpo: Was the word 'luihk'?

Sofia: 'Vöihk'.

Marju: It means the third person - 'he cries'.

Sofia: ...Anna Prokopjevna maybe also 'luihkest' in Olenegorsk.

Suomen 'jouko' on joutsen, joka luikauttaa kuin eestin '*luik*' (joutsen). Palaan *luihk*-sanaan luohiti-sanueen yhteydessä. Eliel Lagercrantzin saamelaissanakirja (LWS 1939) kertoo, että '*jowkhas*' on '(laulu)joutsen' (Cygnus musicus), jonka suomalainen vastine

on 'joukahainen' so. tunnettu Kalevalan suolla liikkuva laulaja. 'Jowkat' taas merkitsee 'puhaltaa (tuiskuttaa umpeen)'(LWS, 218). Kuolassa joutsen on T.I. Itkosen (KKS1958, 1066) mukaan *nuχtšA* (*njuhts*), joka eestiläisittäin sanoen itkisi ('*nuttab*).

KSSS:n (Mosnikoff- Sammallahti 1988) mukaan koltan *njuhčč* = joutsen, *njuhččâm* = kieli (suussa) (= Sverloffin 1989 mukaan *njuuččem*) ja **nuâkkad** = **tuudittaa**. Pohjoissaamassa 'nukka' (karva) on '*lávli*' (ks. 'laulaa' -sanue).

vir. '*jäks*' = voima, jaksaminen
(karjal.) '*jaksha*' = riisuutua, ottaa päältä pois
mordE '*ukséms, juksems, juksöms*' = päästää auki, irroittaa
votj. '*ju(wt)skini*' = riisua valjaista, (*d'uskin*) ~ lät. **jugt, juudzu** = valjastaa

LWS (1939):

3537 *löö-jhčqt* (*lu-øjhčqj*) (3621) *lŷějHqt* 'valittaa'

3616 *niijχkot* 'rakastaa'

5474 *juwhčà* 'röhkiä, murista (kiimasta)

4) Soida vai hiihtää-hyppiä (harallaan)?

Sanakirja löytää yhden shamanistisiin piirteisiin viittaavan lpN termin:

'**njuiket**' (hypätä) > *sabetnjuiken:m* = mäkihyppy,

'**njuikut**' (hyppiä) ja

'**njuikehit**' (astua - oriista ja sonnista puhuttaessa).

Onomatopoeettisia sanoja voisivat vielä olla juoksevan naarasriekon '*njauk*'-ääni sekä joutsenen nimi *njukča*. Inarinsaamassa: *nu̯i̯əke ēre* = hyppää pois.

Koltassa *njoikkad* = (*njōikkad, njuikku; njui k̄kēed*)'hyppiä, loikkia; hypätä. Noita hyppiä, joutsen (*njukča*) hyppiä ja uros hyppiä - kolme eri tason todellisuutta: alinen - keskinen ja ylinen... Sana kuvaa parhaiten joiun hyppiviä **niekkuja**. Mutta on vielä jäljellä jotakin.

Pohjoissaamassa pilkkajoikuihin assosioituva oma sanastonsa:

njoikkad = sykkiä (kovasti).

cuoigut, *cuiggodit* = nuhdella; n. vähän = cuiget

cuoigumuš = nuhdeltava; nuhteleva.

Viittaus seksuaalielämään, soitimeen vai hyppiviin sääskiin? Etsimme vastausta jälkimmäiseltä alueelta, sillä rummun äänen yhteydessä on vahvoja näyttöjä myös itikkaparven assosioitumisesta rummun ääneen - mutta myös nahkan puhkaisuun. Niistä enemmän 'Noidan työväliseet' -jaksossa. YSS tarjoaa seuraavan soivan sanaston:

(183) **čukčē* = **metso** ~ komi: *čukči* (> Miksi suomen 'suksi' on lähellä?)

tjuktjie-tjuktjee-tjuk'tjie-tjuktjē-čuk'ča-čuhčà-čuhčč-čuχč-(Turja: -)

>? Ks. tässä yhteydessä *tšer. šaktem, šoktem* = (minä) soitan (Suojanen1984, 12)

(188) **čōje* = **soida**

tjuojedh-tjuajjat-tjuojjat-tjuodjat-čuoggjât-čuojad-čuijjâd-čujjed-(Turja: -)

(189) **čōjke* = **hiittää**

tjuojgedh-tjuaiḡat-tjuoj'kat-tjuoi'kat-čuoī'gât-čuoīgâd-čuijggâd-čūjged-čijgvd

(212) **čōške* = sääski (>? Ks. myös **čōskō* = laukata ~? 'juosta')

tjuojke-tjuaihka-tjuoj'hka-tjuoi'hka-čuoī'kâ-čuoska-čuoškk-čūšk-čīšk

(1094) **sgske* = hyppiä ~ est. 'süskama'

A: *sas'kat* - L: *saskat* - P: *sâs'kât*. (> Ks. myös 'Noidan työ' ja 'Sumiseva ääni').

Vrt. myös: Pi: Arj. *tšuojjat* = huutaa äänellä (eläin) (~ ? vrt. lat. *sui* = 'rakkaus' > 'suvi')

lpR: *tjuojet(et)* = soida, äännellä, kuulua, antaa soida >? est. *sōitma* = matkustaa

T.I. Itkonen mainitsee kokonaan toisessa yhteydessä sanan *tšuoī'gih*, joka tarkoittaa Kaksosten (Kastor ja Pollux) tähtikuviota ja suomennetaan sanalla '**hiittäjät**' (Itkonen 1984, 359). Suomenkielessä sukset 'suikkaavat', kun ne 'juoksevat'. Ehkä ne ovat alunperin 'hiittäen-hyppineet'. Kuin lumikengät 'suksivat' suolla, jossa itikkaparvi hyppii ja soi. Metso hyppii ja soi. Mutta mitä on kaksin-hiittäminen? Onko kysymyksessä juoksu-aika vai 'kuksinta'? LpN '**juöksot**' = parantaa tauti noitakeinoin... so. kaataa lääkettä kuksaan ja juoda... ja kyy-kikki-hyppiä. *Success... suck-seed-ski...* Eteläsaamassa säksie tarkoittaa 'karvaa' (F. myös 'höyhen' >? 'kalasääksi' > ks. '*shumer*'-sääski!). Suomessa hoetaan: '*Sikset saksat, ompeluvaksat...*' Est. *jōkatass* = *kokutab* = tankkaa, änkyttää (>? jokeltaa > E. *joke-r*). >? vrt. *kld. soajjv* = (ven. *юр!*) '**etelä**' (~ 'lämmin' -assosiaatio).

Vasta ostjakinkieli (hanti) selvittää 'suksen' todellisen laadun: *jōγ* = 'Ski ohne Fellsohle' so. 'suksi ilman karvoja (= karvapohjaa)' (Futaky 1983, 98). Liukas kuin lumikenkä...

Liivissä '**jaig**' = olla kiimassa. Heti tulevat mieleen saksan '*Jagd-Jäger*'- yms. metsästyksen liittyvät sanat. Eestinkielessä '*haige*' tarkoittaa sairaana olemista - tässä yhteydessä sopisi käyttää sanaa 'lemmenkipeä'. Olisi ihmeellistä, jollei laulamista kuvaavaan sanueeseen liittyisi lainkaan soidin-dimensiota. Se tulee esille Nuortijärven itäsaamelaispuheesta, josta löytyy asiaankuuluva erikoistermi: joikuma-aika = *jūǰgkam-Bođta*. Pohj.saamen '*âje, âjâ*' tarkoittaa 'halvvâken tilstand' I. 'puolivalveilla oloa' (Koivulehto 1983, 144), jonka pohjana lienee 'aikaa' merkitsevä sana '*âigi*'. Siihen kuuluu vielä 'âika' I. aihkimänty, vanha, tuuhea ja oksava mänty, tammi. LpN 'jahki' = vuosi; '**jagiâigi**' = vuodenaika (~ 'metsäs-tys-aika'?) Aika syntyy siis kiimasta, metisellä-olosta. Kaikki aika on kiima-aikaa - ison tammen katveessa. Kanssa. '*Äijän*' (*Aijek*) saattelmana.

5) Jakautuminen - jakaminen - pariutuminen

Pohjoissaamen sanakirjassa suuntaa-antavina sanoina ovat kaikkia ja kaikkea koskeva jakautuminen. Saamen '*Juogo-dahje*' on joko-tai... 'juogus' merkitsee 'jaostoa', 'juohkásit' jakautumista ja 'juohkeokta' jokaista.

Miten tämä kaikki voisi liittyä joikaamiseen? Joiku nimenä ei ole olematon, vaan sen merkitys on salattu. Joiulla ei ole omaa nimeä, koska se on toiminta, ei asia tai kohde. Toiminta kohdistuu aina joiun ulkopuolelle. Tämä tapahtuu siten, että joiku pitää huolen itse itsestään.

Inarinsaamassa *jūyij* on 'jakoi' > *jūōica* on 'jakaa'. Jakaminen on luomista - yhdessä. Se mitä koltankieli sinne panee, voi mahdollisesti olla 'juomisen' yhteydessä tarkastelematta jäänyt sana 'jalka' eli *jue'lgg*. Koltansaamassa *juō'jji* / *jue'kked* = jakaa > *juōk'ku* / *juāk'kjed* = jakaantua (KSSS 1988). Sanan ympärille ryhmittyy juomissanonjen ohella

mm. sellaisia koltan sanoja kuin keikkua, kiikkerä, louhikko, jystää, hakata, mutta myös jatkaa, kierto ja panna alulle. Epäilyksettä kuvaus koskee suvunjatkamista, ainakin 'lahjojen jakamisen' yritystä. Pohjoissaamassa on tähän käänteisesti liittyvä sana: *guh-kás* = loitolle > *guhkkánit* = loitota.

Muistutan lopuksi englannin sanasta 'voice' (ääni), joka pohjautuu latinan *vox/voc*-sana-pohjaan. Kun naaras teke valinnan (E. *choose*), hakee se nautintoa (*enjoy*) ja iloa (*joy, join*).

On vielä yksi erillinen sana, jonka selvitystä jouduin etsimään monesta paikasta. Kysymyksessä on hieman 'joiku' -sanaa muistuttava ilmaus, jonka löysin Acerbin matkakuvauksesta: 'Kun eräs tietty lappalaissyntyinen virkamies tai tuomari, norjaksi *lermand*, oli nousuhumalassa ja kehuskelevalla tuulella, hänen oli tapana julistaa: *Heerge zhiouga* -minä olen purtu poro' (Acerbi 1963, 103).

Ennen kuin kykenin yhdistämään kyseisen sanan lpN:n 'kiltiä ja hyvää' merkitsevään sanaan *šiega*, jouduin käymään läpi mm. seuraavia lpN:n sanoja:

cuigehus = nuhde, varoitus, ojennus > *cuiget* = osoittaa, huomauttaa, arvostella, nuhdella

cuoigut = osoitella, kritisoida jne.

čiegadit = (~ *čiehkát*) piilotella > *čiegus* = näkymätön, sala-

> *čiehká* = kätkö, piilo > *čiehka* = kulma, särmä, nurkka, soppi, kolkka, sakara

čiw'gâ = eläimen poikanen

čugget = (~ *čuog'got, cog'gât*) 'pistaa, tunkea'

čoaggit = (~ *čoag'get*) kerätä, poimia, koota.

Lisäksi: lpN: *čuog'gâstâh* = piste; sekä (LWS 1939):1786 *jôk,ij (jôk,ot)* 'metsästää'.

6) Janoinen joiku

Laulun ja luhtin merkityksellinen ero on mahdollisesti syntynyt suhteellisen myöhään - oikeastaan vasta silloin kun länsimainen kulttuuri, laulurakenne ja laulutapa ovat steriloineet ja kastroineet suomalaisen loitsu- ja runolaulun esittämistavan sekä ennen kaikkea loitsimisfunktion. Saamelaiset tekivät pesäeron lauluun vasta sen shamanistisen puolen kadottua suomalaisesta kansanperinteestä.

Miksei saamelaisilla kuitenkaan ole laulun vastakohtalle joiulle omaa kunnan sanaa 'luhtin' ohella? Joiku-sanalla ei näytä olevan mitään muitakaan musiikkiin liittyviä johdannaisia - lukuunottamatta vähäpätöistä 'juo'- tai 'jo' sanaa (= jo, kerran, nyt, kyllä, niin, no niin). Jos nimi tulee toistettavasta hokemisesta, jota perinteisesti sanottiin 'joikaamiseksi' niin miksi sitten pohjoissaamelaisilla ole vastaavaa verbiä luhti-sanalle?

Ennen vastaamisyritystä tähän kysymykseen yksi asia on käynyt selväksi: Joiku sanan etymologia loistaa poissaolollaan läpi öisten sanamatkojeni. Ymmärrän, miksi saamelaiset eivät käyttäneet joiku-sanaa. Siksi, että edes 'juoigat' -verbin alkuperää ei löydy ympäristön suomalais-ugrilaisesta sanastosta. Sen on täytynyt syntyä ulkopuolisten toimesta ikonistisella tavalla kuvaamaan joidenkin jälkishamanistisen kauden uudisasukkaitten käsitystä saamelaisten äännähtelystä. Poikkeuksena on selvästi - juomisen lisäksi - vain hiihtää -sanue (Koltan *čuõiggâd* ja N. *čuõigat*).

Tämä saattoi tapahtua jo ennen varsinaista kristinuskon tuloa pohjoiseen, mikäli suomalainen loitsinta olisi jo ennättänyt muuttua lauluilmaisusta puheloitsupitoiseksi. Suomalaiset eivät enää tieneet, miltä shamaanilaulun piti kuulostaa. Osasivatko suomalaiset enää laulaa muulla tavoin kuin runomitassa olevaa Kalevalaa? Oliko arpomalla ennus-

taminen niin Saamenmaassa kuin Karjalassa yhteydessä laululoitsun katoamiseen? Jos joiku -sana syntyi imitatiivisesti, niin missä tilanteissa suomalaiset kuuluivat joikua? Tuskin niinkään paljon tunturissa kuin veronkanto- tms. matkojen lämpimien tulien äärellä, jossa oli tuliaisina myös 'tulilientä'.

Syöminen on fyysistä verrattuna laulun virtaan so. 'juomiseen'. Tässä yhteydessä sopii todeta, miten Læstadius siteeraa Leem'ia: 'Jos lapsi sairastui, se piti kastaa uudelleen...kastamisen jälkeen annettiin lapselle oikea näide parrämus (noitaruokaa) ja näide juhkamus (noitajuomaa) (Læstadius 1994, 153).

Lappische Chrestomathie:

No.884: *juoi' gât* = singen, joikua > *juoi' gâm* = joiku (juoigos, juí gus)

No.877: *jukkât* = juoda > *jukkâm* = juopunut, juovuksissa

> tscher. *jü-äm*, (*d'üa-m*) > syrj., votj. *junî*

> ostj. *jä`nt'-*, *jä`nt'-*, *jé`nt'-*, *jé`ńś-*, wog. *āi, āīi, ēīi* > ung. *iv-*

(Erkki Itkonen 1993).

Kuolan saamelaisilla '*joikseshgudde*' kuvaa huvittavalta kuulostavaa juopuneen taitamatonta loilotusta.

Ja tapahtui niinä päivinä että herra suomalainen (tai ruotsalainen tai norjalainen) otti pullon, tarjosi sen saamelaisilleen sanoen: "JUO!" Ja saamelainen JOI... alkaen varovasti tapailla: "Joo-joo... luu-law-lo..."

**Ven: пить (pit') = juoda >
пёт (pjot) = (hän) juo >
поёт (on pajut) = (hän) laulaa**

Sanakirjavarmistuksessa totesin kolttasaamesta seuraavaa:

jukkmož = juopunut > jukkõõttâd = juopua > juukkâd = juoda > juuggeed = juopotella,

juurd = ajatus ('juuri'); vuädd = (puun) juuri (~ vuotta, odottaa...kasvuaan?).

juukkem t. joelsstök = juoma (vrt. puron tai joen uoma) > juukkâmčää'cc = juomavesi,

Juu'hmi = Jefim sekä ju'vjj = valkko.

SSSS (1993) antaa noin kahdenkymmenen juomiseen liittyvän sanan joukosta seuraavaa tietoa pohjoissaamen alueelta:

L juhkat, N jukkat, I juhdat = **juoda**

'jugadit' = juopotella > 'jugalmasat' = juomingit > 'jugis'! = kippis!

'jugistit' = ryyptä > 'juguheapme' = raitis,

'juhkamus' t. 'jugus', L juhkamui = juoma > 'juhkan' = juominen

> 'juhkasit' (laskea; huuhtoutua)

'juhkat' = polttaa (piippua), imeä (koskesta, virrasta),

'jukta' = ('judda') jodiliuos (virtsa?) > 'juvttē' (juotto)

'jullat' = kolistaa, mekastaa, (>? joulujuhlat > R. 'jul')

'juohke' = jokainen,

'juohkit' = jakaa,

'juongas' = 'juomus', jääverkko,

'juotna' = juoni (?)

hoigat = sauvoa alavirtaan

Suomessa 'heikot' ottavat silloin 'huikat' ja 'hoidetaan' peräsintä ('huovataan?'). Jos intiaaneille juotettiin 'tulilientä' ja luohiti-noidat joivat lud-lipeävettä, niin joikuunkin liittyy **Kuolassa** vastaavia sanoja:

jòtta (gen. *jōdā*) = lipeä

joṭṭeD = 'jutaa', kulkea j

juoṭṭA = juoni, kapea kulkureitti

jūṭṭA = (kahden puukappaleen tai verkon) liitos, jame

juoṭṭE = lautanen, vati (T.I. Itkonen 1958)

Russ. блюдо = (**juotto-**) vati (ruokalaji) johtaa joiusta lud-juoman ja 'ljublu' -rakkauden kautta toiseen laulun virtaan, leu'ddiin ja pajatukseen. Viini (Russ. pitjō), laulu (poet) ja naiset (petos).

Englanti:

joke = pila

yoicks = yllytyshuuto koirille kettumetsällä

yoke = yhdyside, juko, puvun kaarroke, sopia yhteen

yowl (jaul)= ulista, ulvoa, vonkua

Saksa:

Jauchz = riemuhuudahdus

Joch = ies, juhta- t. **lehtipari**, kannatinhirs (vaakas.), (vuoren)selänne, (silta)holvi

jochen = (mm.) voittaa alleen > **jochig** = parilehtinen

Jodel = joellus, joikuminen < *jodeln*, *Jodler* = joikuja; joiku-huuto

johlen = luikauttaa, loilottaa

Juch = hei, hopsis, hih!

Jucht = juhti(nahka) > Juft

juchzen = (*juchen*) huutaa riemusta > juksata?

Jucks = (*Jux*) ilve, leikki, pila, kepposet, petos, lika, tahra

7) Joiku-sanan synty

Tämä kappale käsittää aiheeseen liittyvän tekstin, jonka eräessä työvaiheessa poistin 'liian runollisena' ja joka ei näyttänyt johtavan sen pitemmälle. Olen liittänyt nyt jakson omalle paikalleen uudestaan, koska se on eräs osatekijä siinä prosessissa, jonka tuloksia tarkastelemme summer-rumpusanueen yhteydessä - liittyen nimenomaan 'sydän' - sanueeseen:

Puu on koltaksi '**muoérr**' (> 'puu-marja-muori'), jota sanaa ei sellaisenaan kuitenkaan ole samassa merkityksessä. Jos joki-juoma merkitsee henkeä, niin 'juh-puu' - siis "purtava" ts. 'joen syötävä', joen ruoka(!) samassa merkityksessä tarkoittaisi henkistä jokea. Maallinen-puu-äiti on silloin taivaallisen-joki-isän käänteiskuva, puun kuva vedessä. Minä olen se. Minua ei ole ilman Sitä...Eikä se ilman minua. Joki ja puu. Maa ja ilma. Tuonelan joki ylitetään puisella lautalla, joka soi...Ja sama elämän puu kytkee shamaanin siitä rakentamalla henkisillä tikkailla maan ja taivaan. Puu on se välittäjä, elämän yläpitäjä, jota ilman maa, taivas ja vesi eivät ole mitään.

Maalliseen puoleen ei löytynyt yhteistä sanaa, koska Volgan mutkaan saakka ugrilaisia yhdistävän 'šööm'- eli 'syödä' -sanan sijasta saamelaisia ja suomalaisia yhdisti vain 'näлкä' eli 'nealgi' (koltan 'njäélm' I.Nellim = 'suu'). Maallinen suun so. nielun ottavaan tai antavaan ilmaisuun liittyvä 'sanamagia' ei ottanut tulta.

Sen sijaan hengellinen puoli, sanoja kaipaamaton ylisiin nousu ja siis sielun ja mielen ravinto – sekin ugrilaispohjainen (viron 'joom'= 'juoma') – ei sanoja kaivannut. Jos näiden kahden heimokansan välillä joskus koettiin yhdistäviä hetkiä, niin ne koettiin -kieltä mahdollisesti jopa ymmärtämättömien kesken laulun magialla nuotiotulen savun vetäessä henkiä kohti yläilmoja.

Ovatko juominen ja 'Jumi' lähtöisin samasta 'Jumalan juomasta'?

Jos nälkä sinetöi tämän kahdenvälisen viha-rakkaussuhteen, niin mahdollisesti saamelaiset itesesensuroivat arkaa asiaa koskettelevan syömiseen liittyvän yhteisen sanan käytöstään pois. Muistuttiko saamelaisten alkuperäinen syömistä merkitsevä sana liiaksi 'suomi' -sanaa? Tänä päivänä jäljellä em. lisäksi ovat enää pohjoissaamelaisten 'manna' (maa, mana jne.?) ja kolttien 'pooérrod', siis mannapuuro ~ 'poro'-ko?

Muistoksi vanhasta jäi vain jäljelle kolttien shamanistinen sävel ('suömm'), joka suomalaisilla maallistui 'sy(v)ämmen' sijasta 'syönniksi'. Vaihtavatko henkinen (eest. *vaimu* = henki) so. ajassa eli olemattomuudessa liikkuva ja ruumiillinen (so. 'ruumis', 'tila', 'huone') eli paikallaan pysyvä rooleja keskenään syklisessä historiankulussa? Ne ovat ilmiselvästi avioliitossa keskenään. Toista ei ole ilman 'toista'. Vainajaa ei ole ilman ruumista.

On samantekevää, kumpaa nimitystä (maallinen tai hengellinen ravinto, sanominen tai laulaminen) käytetään, sillä saamelaiset epäilemättä hävisivät joka kerta. Näin joiku sana jäi eloon varmimmalla mahdollisella tavalla. Shamaaniluhti (ehkä myös vuolle) pantiin vähin äänin piiloon ja elo varmistettiin hyväksymällä joiku molemmiin puolin vaarattomaksi juomalauluksi. Kenties siihen liittyi hyppysellinen shamaanin ikivanhaa pelin, so. pelottelijan eli näyttelijän roolia. Onhan joulupukillakin vielä nuttu nurinpäin käännettynä vuosituhantisen periaatteen mukaisesti.

Näyttelemisellä en tarkoita, että shamaani olisi näyteltyt ylöspäin voimiensa antajan suuntaan vaan niiden vihkiytymättömien suuntaan jotka hän yritti saada haluamaansa tietoisuuden- tai ainakin mielentilaan onnistuakseen tehtävässään.

Väinämöinen haki Antero Vipuselta kolmea sanaa saadakseen lauletuksi itselleen veneen 'ilman käsin koskematta'. Meillä on kädessämme kolme sanaa, luhti, laulu sekä joiku. Niitä olen ollut hakemassa rakentaakseni itse oman veneeni. Saadakseni tietoa minun piti mennä manan majoille tietoa hakemaan jo kuolleilta ihmisiltä, heidän olemattomasta muististaan, joka kuitenkin on, mutta jossain muualla, ei siellä missä he itse ovat. Heidän muistinsa on Sammon sisällä, Vipusen vatsassa, ei päässä. Enää. Tieto on seitsemän vuoren sylissä seitsemän lukon takana suurten kivitalojen sisällä.

Jokaiselle ovelle olen tarvinnut tunnussanan saadakseni sen auki. Useimmat saamelaiset eivät ole edes kolkuttaneet. Itse olen 'käsin koskematta' tehnyt omaa luomistyötäni neljän seinän sisällä kaukana siitä veneestä, jonka mielestäni pitäisi olla purjehduskel-poinen vielä kauan aikaa.

8) Jav'zet -joikukuvailu

Jos pila ja ilve tuntuvat liian kaukaa haetuilta sanoilta, antaa Lagercrantzin LWS puuttuvan linkin: *jű•ksa* (*juksijj - ju-owssajj*) = Zauber (taikatemppu, lumous), joka liittyy tavoittamiseen, saavuttamiseen ja noutamiseen (*jűksät -jowssa- etc.*). *Ju-oŷkkqstęht* merkitsee pahatahtoista noitumista. Näitä lähellä ovat pilkallista matkimista ilmaisevat sanat *jieu'tjat** - *jiew'žât* - *jaužžâd* - *jivžed* jne, sekä mahdollisesti 'tulla valoisaksi' (so. 'valottaa?') *jű•wsqt* (*juwsędit*) (LWS = Lagercrantz 1939, 195, 210-211, 225 sekä YSS = Lehtiranta 1989, 36-37). Nämä sanat puolestaan ovat sukua K. Nielsenin erikoisjoikutermille *jav'za / jav'zet*, joka tarkoittaa kykyä tuoda joiun avulla elävästi esille kohteen jokin ominaisuus:

'At det musikalske kan vere oppfatta å ha ein separat funksjon som uttrykksmiddel, gir den tekniske nemninga *jav'za* prov på. Etter Konrad Nielsen er *jav'za* etter tydinga i Karasjok "detalj av en jøikemelodi, som karakteriserer melodiens gjenstand særlig sterkt". Og nemninga *javzaid bar'dit* er "sette sammen en jøikemelodi med sterkt karakteriserende detaljer". *Jav'zet* (K. Nielsen: *jâw'zit*) har etter Konrad Nielsen samme tyding i Karasjok og Polmak, nemleg "jøike (syngje på lappisk vis) på noget overdreven måte". *Jav'za* har i Polmak ei nedsettande tyding, etter Konrad Nielsen individuelt oppfatta som "dårleg sang eller jøiking (falsk og stygg), og *jav'zat* er det tilsvarande verbet' (Einejord 1975, 11-12).

Pohjoissaamessa (SSSK):

'javza' = (rumalta kuulostava) hoilotus, joiunta; kohdettaan osuvasti luonnehtiva sävelkulku (joiussa) ~? vrt. puol. *język* = russ. *язык* = 'kieli'

'javzat' = hoilata, joikata (nuotin vierestä); 'javzedit' = hoilottaa, joikata (liioitellen) > 'javzái' = luihu, salakavala; 'jozzatbealli' = (suorakulman) kanta

'jozzai' = höperö, tolkuton > 'jozzidit' = höpöttää; 'juvzzodit' = horjua.

LWS lisää sanan: 1747 *jű•wečat* (*jű•wččat*) 'jäljitellä, toistaa (naureskellen)' >? nr. *jox - jux* = valhe, nt. *juks, jukse*, lat. 'jocus' = leikki, pila

Dajahus voi alkaa: 'Jávset-Már'já...' tai 'Jávset Lemmu...' (Einejord 1975, 111, 80). Josef ja Maria... Se siitä. Liitän kuitenkin tähän yhteyteen norjansaamelaisen sanontatavan Einejordilta, koska en osaa sijoittaa sitä parempaankaan yhteyteen: 'Oaž'žot juoi'ganmávta' = 'Hän joutuu runolliseen tunnelmaan' (P. Lappalainen 1984, 23). Pohjana lienee pohj. saamen sana *oažžut* = saada (jkn, jtkn).

Yllättäen kohtaamme tässä myös sanan 'bárdit' = kertoa/punoa nuoraa (tiukkaan); puistaa päätään < 'bárdi' = (vannaan,); kokkapuun (veneeseen ulkopuolella näkyvä) osa.

Yhteys muinaisiin kokkapuheiden pitäjiin ja pajunköyden punojiin-syöttäjiin l. bardeihin? Tällainen joikaaja joko 'puisteli päätään' so. elehti runsaasti joikatessaan, tai sitten hän - henkisellä tasolla - tarttui joiun kohdetta niskavilloista.

Olemme varsinaisen sanatulvan alla. Termejä vilisee yhtä paljon kuin poronhoidossa konsanaan. Sanojen perusteella voi juomakulttuurista päätellä, että juominen herätti piilossa, juurilla pysyviä ajatuksia, että imu oli hyvä, varsinkin kun sitä harrastettiin joukolla, että seurauksena oli usein hieman valkkoporon käyttäytymistä, ehkä jopa roukumista ja erityistä mekastustapaa, jonka nimen juuria olemme juuri etsimässä. Tilanteeseen liittyi mahdollisesti persoonan jakautuminen, joka on tässä yhteydessä merkillepantavaa mahdollisena jäänteinä alitajuisesta kaihosta shamanistisiin aikoihin.

9) Joiun 'vuolle'

'Joen imu' (IpN: *juhkat* = imeä) -merkitys on huomattava siksi, että se todistaa sanapohjan olleen käytössä saamelaisilla pitkään. Sen 'vastakappaleena' ovat sanat '*juvttē*' (juotto), '*jugatus*' (juotos), '*juhkásit*' (laskea, huuhtoutua), '*jukta*' t. '*judda*' (jodiliuos) ja '*jogaš:ž*' (pieni joki; sahanteräjuova naisen paulassa). Juomista ei voida pitää vieraana lainasanana vaan ainakin suomalais-ugrilaisille yhteisenä perinteenä. '**Johka**' (*joga*-) (**joki; naisen paulan keskuskuvio**) -sanana kautta löytyy jotain vielä vanhempaa, jossa 'imu' ja 'syöttö' yhdistyvät. Joki liittyi aina veteen ja vesi taas vapaana kulkemiseen. Vähitellen kulkeminen muuttui poluksi ja polku puolestaan tieksi. 'Leveä' seisoo ja 'kapea' kulkee.

Juhani Lehtirannan kävelemistä ilmaiseva yhteissaamelainen teoreettinen juurisana onkin **vāncē*, joka eteläsaamessa ilmenee *vaadd*-alkuisena ja pohjoissaamasta itään päin *va(n)z*-muodossa (Lehtiranta 1989, 144). Viime vuosisadalla - T.I. Itkosen Kuolan tuon aikaiseen karttaan tekemän nimistön perusteella - Paatsjoki ei ollutkaan Paatsjoki vaan Patšvei (Pentikäinen 1995, 346). Norjan 'vei' on sama kuin 'tie' tai 'katu' niinkuin sanat way, Weg, via ja väg-en. Vastaava sanan sisällön siirtymä on tapahtunut kymrin sanan 'afon' (joki) kohdalla. Se on muuttunut (Stratford-on-) Avon'iksi ja sitä tietä avonaiseksi 'avenue'ksi. Eestin matkantekoon liittyvä verbi puolestaan on 'sõitma' ja espanjan 'va' ('menee' < 'ir') (ruotsin 'gå') on 'mennä', 'kulkea'.

Kuolan (Turjan?) saamessa on laulua tarkoittava erikoistermi *ājja l. ājje* = 'venäläinen laulu'; 'laulaa' sekä *āj'se-* = 'rukoilla' (Genetz 1891, N:o 13, 22 > Ks. myös luvvit-sanaston yhteydessä ko. termin käsittelyä). Pohjoissaamen '**ája**' = lähde; puro = koltan 'vuäéjj', 'vuäjj'. Mutta on toinenkin koltan sana '**vuei'vv**' (*vuéjvv*) = pää (so. 'aivot'), IpN '*oaivi*'. Päästä siis tulee joiun 'vuo', laulun 'päästä-tulee-puro'. Tämä yhdistää Ruotsin saamelaiden vuolle-joiun, pohjoisen johka-joikaamisen ja itäisen puron solinan yhtenäiseksi laulun virraksi, jota pitkin ajatus 'ajattaa'. **Inarinsaamessa:**

vuájáán = ajokas > *vuá'jám* = ajaa > *vyeijim* = ajo
vuál(a) = alle > *vuá'los* = alas > *vye'le* = alitse.

Kulkusuunnan määrittelevät ugrilaisessa kantakielessä **unkarin jón** 'tulla', vog. *juw*, ostj. *jöγ* 'tulla' sekä mahd. sm. *jäädá* (Kulonen 1993, 128). **Kymrissä** *iok, jok* merkitsee 'maksamisen' lisäksi 'parantamista, hoitoa, lohdutusta, lääkettä, apua ja pelastus-lunastusta' (P.E.K. 1978, 4).

Mitä tästä opimme? Sen, että kysymys on samasta asiasta, sillä syömisen 'nielu' ja juomisen 'joki' ovat saman joen virtauksen eri nimityksiä. Selittämättömäksi jää, miksi hantien 'soiva puu' (juh) tämän perusteella pitäisikin olla 'soiva virta' (johka). Onko kysymyksessä 'sävel-virran-ylittävä-puu', siis pitkospuu jota pitkin kuljetaan toiseen todellisuuteen, toiseen tietoisuudentilaan? Ja tuoko tuo puinen tie myös takaisin? Vastauksena tähän tarjoan seuraavaa mahdollisuutta: Jos puu on 'kovana' sanotaan sitä 'jukapuuksi' l. marjakuuseksi (jonka marjat ovat erittäin myrkyllisiä - niinkuin kaikki muutkin 'gift'-lahjat). Mutta siinä on samalla jousipyssyn 'juksaamiseen' tarvittava notkeus. Ja sellainen puu 'laulaa', koska se itse on laulun solisevan virran lähde. Ihmepuu 'keskisen' maailmamme todellisuudessa. Kuitenkin se - sanaston mukaan - sekä 'imee' että 'laskee'. Kysymyksessä voi olla vain saman asian näkeminen kahdesta eri dimensiosta samanaikaisesti. Tällainen näkeminen - toisen osapuolen huomioonottaminen - tahtoo vain olla vierasta länsimaiselle ajattelulle.

Olemme Kalevalan ison tammen suuressa katveessa. Ja rannalla on joen nielu, joka johtaa aliseen. Molemmille poluille lähdetään soivan puun, shamaanirummun sydämenlyöntien sykkeessä, nälkäisen Pohjannaulan alla (Inarins. 'nävli' = puunaula, mahd. penis-symboli) ja takovat tahdit taivaalla.

*Pohjoissaamelaista joikua ei itse asiassa ole olemassa. On vain joikaamiseksi kutsuttu esitystapa josta käytettiin nimitystä esim. 'luhti'. Nuotti ei ole 'joiku', koska joiku on **prosessi** joka herätetään unesta. Paperille tallennettu joiku on vain kuva, joka ei elä. Samoin on äänitallenteen laita. Se toimii oikein vain, jos maailma olisi pysähtynyt tuohon uniikkiin esityshetkeen. Meitä ei kuitenkaan voida kieltää kokemasta jotain osaa ko. esitystapahtumasta jälkeenkäin päin, sillä onhan kaikki lopulta kuitenkin pelkkää väärin ymmärtämistä. Ei väärinymmärtäjien joukon pieni lisääntyminen haittaa, koska maailma vain kulkee tällä tavalla.*

Kahta esitystapaan viittaavaa sanaa ei tarvittu, koska luhtin laulutapa oli - suhteessa ei-shamanistisiin ympäristökulttuureihin - suurinpiirtein sama kuin shamanistisessa toiminnassa, joka puolestaan loppuun saakka ainakin yritti säilyttää joikaavan, so. laulullisen perustansa saamelaisten keskuudessa. Ympäristössä sen sijaan oli kaksi esitystapaa: alunperin laulullinen shamanointi muuttui daja(t)husat-pajatuksen kautta suomalaiseksi puheloitsinnaksi samalla kun 'laulu' tuli maallisen musiikin ilmaisuvälineeksi runolaulun kautta.

Tarvittiin siis kaksi sanaa viittaamaan kahteen eri esitystapaan, pajattaminen ja laulaminen, joissa molemmissa käytettiin sanoja, joten ne eivät tarvinneet saamelaisten käyttämää erottelua sanattoman ja sanallisen joikaamisen välineenä. Saamelaisethan eivät itse asiassa edes miettineet, milloin luhtissa oli sanat ja milloin ei! Se kuvasi aina kaiken tarvittavan. Heille luhti merkitsi yhtä hyvin maallista kuin hengellistä kohdetta tai aihetta. Tästä - ja osin äänenmuodostustavan erottamiseksi - saamelaisille oli järkevää kehittää itselleen sana, joka erottaisi heidän musiikillisen ilmaisunsa rytmiköyhästä ja värittömällä tavalla esitetystä laulumusiikista.

Joiku ja joikaaminen jäivät pohjoissaamelaisten ja alueen muiden asukkaiden välisessä kanssakäymisessä eloon, koska se hyväksyttiin käyttöön molemmin puolin:

Toinen puoli sanaa merkitsi äänenkäytön ja rytmin sekä sosiaalisen funktion erottamista 'laulusta' sekä ikonistisesti samalla kuvasi, miltä joiku 'kuulosti' niin saamelaisten itsensä kuin muidenkin kannalta kuunneltuna, siis suden ulvonnalta ja noituudelta kun sitä esitti ihminen.

Toinen puoli asiasta oli löytää ilmiölle oma erityinen sana oman kielikulttuurin piiristä. Sana jäi eloon, koska myös suomalaiset hyväksyivät sen sosiaalisen funktion helposti. Tapaamiset ehkä alkoivat sanoilla:

*'goiku' = jano, tarve, 'goikat' = tulla janoiseksi
'goivet' = kahmaista, 'kuopia' kauhalla.*

Vähitellen *'goiku'* suli *'joigu'* -muotoon janon vähentyessä sekä ystävyyden 'juotoksen' (*jugahus*) kiinteytyessä. Tällä epäsuoralla tavalla saamelaiset sittenkin osoittivat kaukaisen sukulaisuutensa suomalaisille myönteisessä mielessä. He mahdollisesti tunsivat keskinäistä 'veljeyttä' hitusen verran enemmän kuin vastaava suhde 'toista kieltä puhuviin' ruotsalaisiin ja norjalaisiin, normanneihin. Juominen nimittäin auttoi saamelaiset ainakin hetkeksi unohtamaan ne syyt, miksi ensimmäinen vaihtoehto ei kelvannut. Syy oli siinä, että suomalaiset niinkuin muutkin 'porkkanan purijat' veivät saamelaisilta elon eli

purtavan (syödä = 'borrat') näillä kauppa- tai verotusmatkoillaan joiden aikana 'viruteltiin' kaikenlaista. Liittyhän syöminen aina jonkun tai jonkin toisen kuolemaan tai ainakin hampaiden kiristykseen. Olihan kirkko puolestaan riistämässä saamelaisten tärkeimmän henkisen elossapysymisen välineen, shamaanirummun.

Luohti, laulu ja joiku. Ikäjärjestyksessä? Niin kuin Isä, poika ja henki. Joiku on siitä mielenkiintoinen, että sitä ei itse asiassa ole edes olemassa. Se on neitseellisen syntymän tuote, koska se ei ole fyysisen kosketuksen tulosta vaan henkisen kanssakäymisen seuraus. Ja kuitenkin se on, vaikka se on keksitty. Ja keksittynäkin sillä on niin suuri voima, että se pystyy herättämään kuolleista. Jopa meidätkin.

Joiku syntyi juuri siksi ja vain sen seurauksena, että laulu ja luohti eivät voineet enää yhtyä keskenään. Eroaika oli ollut liian pitkä. Mutta kaipuu – 'goiku' – menneisyyden ykseyteen riitti siittämään tuon lapsen, jolla on nimi, joka on saanut kristillisessä kasteessa nimen 'Joiku', mutta joka asuu oman nimensä ulkopuolella. Ulkopuolella siksi, että on itse asiassa suoraan isästä, siis itse isä, jolla kuitenkin on pojan nimi. Ja poika kykenee herättämään kuolleista, koska voima tulee suoraan Isältä. Voima ei ole pojan oman nimen voima vaan paljon suurempi. Joiun voima on todellista vain jos se tietää omat syntysanansa. Syntysanat merkitsevät oman itseidentiteetin hyväksymistä osana jotain suurempaa. Pojan on tunnustettava oma isänsä, jotta voi saada isänsä voimat täysivaltaisesti perittyä omaan käyttöönsä. Joiku on kuin juomalaulujen nimen saanut, mutta kotiinsa palaava tuhlaajapoika.

Epäilemättä sillä on myös vahva taustatuki eurooppalaisen maailman juh(ta)-parinjakkoon ja soidinmenojen juksaukseen joht-avassa sanastossa. Shamanististen assosiaatioiden vähäisyys kuitenkin kertoo jotain. **Luohti, leu'dd ja luvvjt sisältävät paljon enemmän shamanismia ja rakkautta verrattuna juomiseen.** Tällä en tarkoita kuitenkaan saamelaista käsitystä vaan sitä näkökulmaa mikä on sopinut paremmin ulkopuolisille. On ollut mielekkäämpää nähdä joikaaminen juomiseen kuin luottamukseen liittyvässä sanana. Ongelma on ollut meikäläisten.

Miksi 'luohti' -sanasta ei pohjoissaamessa ole verbimuotoa? Koska se luultavasti on kätkeyty piiloon. Tämä ilmenee siitä, että pohjoissaamen sanakirjassa on välillä 'lunta' (= poika) ja 'luohtit' (= luottaa) noin 30 sanaa, joista valikoiden muodostuu seuraava aakkosjärjestyksen mukainen tapahtumasarja: **luukku - tie - halkeama - luoti - latinki - ahde - yhdysluokka - luovuttaa - ??? - hellittää - luotettava - joiku - kuitit** (keskenään).

Jotain johdatusta salaisuuteen tämä sanasarja selvästi antaa. Ei siten, mitä se kertoo, vaan sitä kautta mitä se jättää kertomatta. Kysymys ratkeaa vain tutkimalla 'luottamuksen puun' käsite läpikotaisin - toisessa yhteydessä - luohtin, leu'ddin ja luvvjt'in kanssa. Se tulee olemaan vaikeata - kuin etsisi neulaa *lájut*-heinämaalta kesken *ládju*-heinänte-koikaa.

Kaiken edellä käsitellyn valossa katsottuna alan epäillä, onko mielekäästä yleensä pohtia joiku-sanana maallisuutta tai aitoutta. Sillä on täsmälleen yhtä vanhalta kuulostava assosiaatiomaailma kuin luohti-sanueellakin, vaikkakin 'joiun' shamanistinen merkitystaso on vaipunut meiltä piiloon.

10) Hantien 'nars juh' ja saamelaismaailma.

Kummallinen kysymys on se, että sanastossa esiintyvä 'juh' -ilmaus saattaa olla ikivanhaa perua viitaten hantien *nars juh* (*nares j.*, *narkas j.*) -soittimeen eli 'soivaan puuhun'

torop juh'in (harpun) ohella. Sitä käytettiin karhunpeijaisissa myös shamanistisena soit-
timena. *Nars juh*'in sisällä oli joskus herneen kokoisia ratinan aiheuttajia. Muutenhan
sillä oli veneen muoto yms. mielenkiintoisia piirteitä, joita voisi verrata saamelaismytolo-
gian 'Hiiden veneeseen'.

Nyt kun 'lauta-puun' ja laulun musiikillinen yhteys on ainakin osittain selvinnyt, palaan
vielä ajatuksiani itsepintaisesti vaivanneen hantien '*nar[qa]s juh*' -soittimen kielelliseen
taustaan. Onko sillä yhteyttä saamenkieleen? Ainoa kysymykseen tuleva musiikkitermi
on käsittääkseni Kuolan saamelaisten soittotuohen vihellyksestä käyttämä termi '*njurke*'.
Soittotuohen nimitys on Kuolassa '*piessj*'. Sen ääni viheltää ('*njurke*') kuin pajupilli. Yh-
teys on kiinnostava, koska Leisiön mukaan Norjan saamelaisten nimitys pajupillille on
'*njurgânâs*' ja koltilla '*njurginjas*' (Leisiö 1978, 15). Mikään ei siis estä tarkastelemasta
sanaa muistakin - ehkä vielä epäilyttävämmistä - näkökulmista.

Sanakirjan (Mosnikoff- Sammallahti 1988) mukaan **koltan**

nuâkkad = tuudittaa (>? joikua) > *nju rġġstōöllâd* = vihellellä

njuhčč = joutsen > *nu Ķķēš* = hauki (lintu vai kala???)

njuhččâm = kieli (suussa) > **tulenliekki** = *tollnjuhččam*

Kuolassa *nârġġkēD* = 'narkistaa', koinata, maata (nainen) (> vrt. lpN *njarga* = 'niemi')

> vrt. est. *nârutada* 'olla repaleinen, kitsailla'; *nârv* 'hermo'; *nâäre* 'rauhanen'

nârrovđ = pilkata > *nârrijeD* = narrata, pitää pilkkanaan; '*narshna*' = tahallaan

nârreš = näppy, märkää; pieni ajos (Pustel, kleines Geschwür).

'*nuorr*' = nuori ja '*nwör(r)e*' = nuora (~ ?'luotaus-onki-naru')

> setukaiset: *narv* = joki; vesiputous

Siis 'narr(e)s-juhs' tarkoittaisi 'märkä-jousta'! Lopuksi '**nuorti**' (nirrhete) voi tarkoittaa itää-
etelää-kaakkoa-koillista yhtä hyvin kuin 'kolttaa' tai pohjantähteä ('nuorti-taste').

Nars juh on siis muutakin kuin pelkkä viihdyttävä soittopuu. Se on narrausväline, jonka
kaarijousi saa yhtäkkiä taivaalliset symbolit itselleen. Ei siis ihme, että sen käyttö kuului
hantien karhunpeijaisiin. Vain se kelpasi karhun narraamiseen. Eihän soittovälineellä
voinut tappaa karhua! Päinvastoin - ehkä '*juh*' oli '*iks*'-in maallinen muoto...*juh*-mel, jub-
mel, yks-meel...Vain shur-jiks, Suuri-Yksi voi hur-ji(g)s-tua. Onhan '*njarga*'-niemi tai
'*njark*'-niemenjärki kapeine kannaksineen lähellä '*na(i)rme*'a so. reidenjuurta (saks.
Schamburg). '*Narqas-jugh*' ei siis ole vain veneen vaan myös 'kapeakannaksisen nie-
mennenän' muotoinen, joten ei se karhua pelota.

Tämä uskomaton muuntumisen ja näyttelijän taito tekee soittimesta omaa itseään ihaile-
van 'Narkissos-Jug'-jumalan, joka tällä kertaa asustaa lähellä Jamalin niemimaata. Pää-
dyttyäni tähän 'lopulliseen' tulokseen, herää välittömästi epäily: Entäpä jos soitin onkin
'nauraen-narraava-naaras-jotain -(kaari-puu)...'? Tulos riippunee siitä, katsotaanko soi-
tinta alta vai päältä. Onhan kyseinen jumaluus itsekkin kaksosten symboli. Jousi-(vene-
kaari)-ovi voi siis olla sekä miehinen että naisellinen symboli, työväline ja taivaallinen
kaariseita. Näring-ravinto-elin-keino. Nära-lähellä naaraamassa ja narraamassa.

En muista saamelaisilla olleen nar-raavaa jumalaa (paitsi jatkuvasti 'narraavat' myytit),
joten 'nar'-alku tuskin viittaa antiikin aikaan. Todennäköisempää on, että itse luonneku-
vaus on kantautunut molempiin kulttuureihin samasta syväkaivosta. Saamelaisanassa
suora itseihailu on sisäänpiilotettuna - ei näkyvässä muutoin kuin epäsuorasti - aitosaa-
melaiseen tapaan.

SKES antaa **jousesta** seuraavia sanatietoja:

Jousi; (joutsu, jouhti, jouzi) > lp 'Juks-akka' = jousiakka > T. 'jiks(a) = jousi
 lpR 'juoks' = jousi, kaari, Otava; 'Atja juoks' = ukkosen jousi, sateenkaari
 > L 'juoksa', Ko. 'juhs(a)', mon. 'jwws(e)', Kld. 'juhhs(a)', mon. 'juvs' (=Otava),
 > mord. 'jong(k)s' = kaari, jousi > E. 'pirgim-jomks' = ukkosen jousi, sateenkaari
 > tsherU 'jongez' = jousi, vieteri
 > vog. 'fossD', ostj. 'iohöt', unk. 'ij', 'iv', sam.Jur. '(ng)in', T. 'jinta', Jen. 'iddo',
 > O. 'ènd, èndde, ynde', K 'ini', Koib. 'yne', Mot. 'mynde, myndi', Taigi 'minde' = jousi
 Koltat siis ampuvat tulinuolia joutsen-kaari-'jousellaan'. Ks. myös 'jouhi' s. 119

Kymrin 'bwa' = kaari, jousi > bwch = pukki. Venäjässä sana 'bog' (= boh) on sekä kaari että vanha jumaluus (mm. Saarimaa 1927, 77). Eestiläinen marjakuusi on 'jugapuu'. Oli siko siitä tullut yhtä hyvä jousi kuin Kalevalan 'jukaisista juurikoista'?
 Luoteis-Kuolassa syväne ('jugge') 'on synnyttänyt kaksoset' (= 'lij jumidj juvsam'). Siinä 'juhsa-juvsa-juksa' voisi olla vaikkapa synnytyksen 'jumala' Juksakka, joka jakaa maailman tuottamalla kaksosia (jumidj).

Katson, mitä Harva kertoo jumalista. Siellä todetaan, että synnyttäjän puuroon pantu jousi viittaa jossain suhteessa 'juksakkaan' jousiakkaan, joka auttaa naista lapsen synnyttämisessä sekä tekee mahdollisesti tyttölapsi-sikiöstä poikalapsen. Hänestä käytettiin myös nimitystä 'uksakka' (Holmberg 1915, 79) so. 'ovenakka' (- tuskin: 'yksi-akka'). Samassa yhteydessä mainittu 'Stäukedne' I. jousiemo viittaa myös sauvaan (ruots. stake = sauva, keppi > 'siit-ake?'), joka on jouta edeltänyt metsästysase, karhunkaatokeihäs. Tähän liittyy joukko muitakin sanoja:

Kolttä: 'stiik', stikk, stiikk, steikk = pistin, keihäs (< vrt. S. 'stiga upp' ja 'sticka')

LpN: stággu = tanko, vapa > stoagus = leikki(-kalu) > čuaksstök = pistos

Jousi on (SKES ym.) mm. 'johs-jousa-juhs-juvsjiks-jigsa'. 'Iso karhu' eli Otava-tähtiryhmä on 'jousa-juvsa-juvs-juss-juus' (monikkomuoto). 'Johs-nuörre' tarkoittaa jousen jännettä ja 'ruoss(h)a jousa' I. 'Venäjän jouset' Väinämöisen 'viikatetta' Orionin tähtikuviossa. 'Shurr-jiks' (suuri-jousi? < lpN curreš = kaksos-) on myös Otava, 'Tiermaz-jiks' sateenkaari ja 'tsiörv-jiks' (sarvijousi?!) entistä metsästysjousta.

Juhta; = (veto)härkä > Juhti(nahka) = vahva pohjanahka

lät. jugt, juudzu = valjastaa < sanskr. yuktá = valjastettu, valjakko

Juka = (vir. verejuga) (veri)virta, -suihku (= myös 'joa')

Juko = jalasten poikkipuu tai kelkan vetoköysi, lenkki

jukan (oki) = veräjän pielipuu, oven poikkipuu, ks. ok, joh, juh, juk = ies.

Jukopuu = luja, kova > P-karj. 'jännitti jukaisej jousen'

> vir. jugapuu, juhapuu = marjakuusi (hyvin myrkyllinen) = liiv. jouguuz

juksata = pettää > vrt. nr. jox-jux = valhe,

> nt. juks, jukse, lat. 'jocus' = leikki, pila (SKES).

Uusin etymologinen sanakirja (SSA) antaa 'juka' -sanalle pelkästään puroon, jokeen ('joh') tai hautaan, uomaan ja putoukseen viittaavia merkityksiä. Jousi (joutsu, ioutzi, jousi, joutti) ja kaari puolestaan yhtyvät sängen usein keskenään:

(esim.) lpLu 'juoksa' 'jousi, sateenkaari, Otavan t. Orionin tähdistö',

md 'jonks, jons' 'kaari, jousi'; tšer jangež;, jonež; vog jäwt, jowt', jajt; ostj joyal, joxat (id.) (SSA; E. Itkonen, toim. 1992, 243-245).

Joki;

jogi-d'ogi-d'ögi-je(tshi)-jōgi-jo'g-jo'ig-jo'ug > juhke-jåhkå-jokka-juha-jogka

mordM 'jov'; tsher. *jogö*; syrj. *ju* = joki

unk. *jo, you*; ostj? *iohön* = Jugan-joki

KB *jogön-süt* = virtaava vesi, joki; tshuv. *joh, juh* = virrata

samJur. *jaha*, Jen. *joha, jaha*, O ky, *kè, kai* = joki

K *t'aga, d'aga* = joki, puro; *iehe-iivi-iihi* ~ vog. *ie-ia* = joki < suom. 'juka' (SSA)

Mitä tuo 'Suuri-yksi' on? Noitarummulla Juksakka esiintyy jousi kädessä (Holmberg, 1915, 80). Harva epäilee Juksakan aitoutta, sillä Laestadiuksen mainitsemalla valon-aralla 'oviakalla' (*dörrkäring* = 'kääri-akka?') oli samanlainen funktio ja koska nainen ja metsästys-ase eivät saaneet tulla kosketuksiin toistensa kanssa (ibid. 82). Uks-nimitys viittaa johonkin joka taipuu niinkuin jousen kaari. Se on ihmiskunnan eräs tärkeistä keksinnöistä, 'ovi', joka voi olla piilossa myös naisen sisällä 'luisella lukolla' varustettuna. Nainen ei tietenkään saanut koskettaa jouta näkyvästi, koska miehen jousikaari ja pimeä ovikaari eivät saaneet koskettaa toisiaan muiden nähden. Muistetaan vielä tässä yhteydessä saamelaisen muinaisen maaäidin, Madder-ahkan tyttäriä *Sarakkaa, Uksakkaa* ja *Juksakkaa*... Jousi on osoittautunut leikkivälineeksi, joka synnyttää tuhoamisen sijasta. Ja se on 'omani' (jiöččan).

Se oli suuri taivaallinen joki. Ei hantien nars juh välttämättä ollutkaan 'soiva puu' vaan soiva 'joh-ka', soiva joki, soiva sävelten virta, joka myyteissä oli vähitellen naamioitunut puuksi, maallisen puun ulkoiseen muotoon, vaikka sisäisesti edustikin taivaan virtaavaa ikuisuutta, josta saatiin tietoa oman Itsen ääretöntä sisäavaruutta tunnustelemalla. Minä olen Se. Maan kuva taivaassa niinkuin ilman kuva on vedessä. Tai päinvastoin. Tai vuorotellen. Tai kaleidoskoopin tavoin hieman uuteen asentoon lokshtaen, paikkaa vaihtaen.

Kun katson pohjoissaamen sanakirjaa näillä uusilla silmillä, huomaan näitä sanoja vili-sevän siellä ainakin sivun verran yhdessä joikaamisen sanaston kanssa. En edes rupea niitä tässä toistamaan. Suuntaa-antavina sanoina ovat kaikkia ja kaikkea koskeva 'juohkásit' -jakautuminen: 'juogus' ('jaosto') ja 'juohkeokta' (jokainen). 'Juogo-dahje', joko-tai... joiku tai *dajahusat-jav'zet*.

En vain aluksi ymmärtänyt, miten tämä kaikki voisi liittyä joikaamiseen. Joiku nimenä ei ole olematon, niinkuin luulin. Sen merkitys on salattu kaikilta. Joiulla ei ole ollut erityistä nimeä mahdollisesti siksi, että se on ollut itse teko, so. liitos joka on yhdistänyt tekijän ja teon kohteen. Joiulla on siis ollut oikeastaan kaksi tekijää, joita ei voi erottaa siltä osin toisistaan. Ja joiun omistajan ei sovi esitellä itse omaisuuttaan.

Joiulla ei ole omaa nimeä, koska se on toiminta, ei asia tai kohde. Toiminta kohdistuu aina joiun ulkopuolelle. Tämä tapahtuu siten, että joiku pitää huolen itse itsestään. Ei joi-ku oikeastaan tehdä, vaan joiku itse tekee. Tämä ilmenee siten, että aina joku toinen tekee joiun omalle itselle. Itse ei tee itseään. Siitä syystä tarvitaan kaksi. Jum-kaksoset... Ja tuo loputon näkymä on taivaallinen virta, taivaan vuo. Taivaan vuolle, joka on odotuksessaan loputtoman kärsivällinen - tuhansien kaamostalvien ikäinen.

Kun noaidi riittävän pitkään juurtui taivaan kakseuden käsittämiseen, kykeni hän taikomaan ajatustensa voimalla (jurdilit), joka oli eri nimellä kuin taikominen (noidošit, diiddastallat). Jälkimmäinen edusti staalojen voimaa, taitoa (saam. 'dáidu', 'dáidit') eli taidetta,

Joiku-termin historiaa

mutta edellinen 'syntyjä syviä', juurten voimaa. Jälkimmäinen edusti mielikuvitusta, luovuutta, kun taas edellisen voima oli juurilla olossa, traditiossa. Toinen perinnettä ja toinen improvisointia. Toinen ryhmäidentiteettiä ja toinen yksilöllisyyttä. Mennyttä ja tulevaa. Tätä ja tuota.

Liittävänä tekijänä on musta-valkean-kaunis sanaseppä, rakkauden jumala tulensa ja elämäntankonsa, pohjannaulan kanssa. Palaan tähän puoleen myöhemmin. Hetken kulluttua.

11) Riivaaja-joiku

Sitä ennen löysin kuitenkin koltan sanan, jonka jälkeen perun kaikki ajatukseni joiusta 'pinnallisena' musiikkiterminä. Sana itse on ollut liian pyhä ja itsensä paljastava, jotta sitä olisi voitu käyttää käsittelemässämme laulamistarkoituksessa. Peitteeksi sille koltan-kieli on kuitenkin asettanut kaksi 'riivaajaa', joiden nimet ovat:

paas-jiög'g ja piärgg-lög.

Ne minun on ensiksi riisuttava eli 'nollattava' (kolt. *nõõllâd*), ennen kuin voin nähdä 'kaikkein pyhimmän'. Käyn koltan taustaksi tarvittavat sanat läpi yksitellen:

- paacci** = (paccâd, päcc) laueta
 > pačču (pääččad, pääčča, paa ĵji) = ampua > pess (peess, pissu) = pyssy
- paaccâk** = (paacciĵ) käpy
 > piä 'cc, pie 'cc, peäc'ca (mänty) > piä 'ccik = (kalan) pyrstö
 > peä 's's = (piä 'ss, peäs'sa) tuohi > puä33 (puöc'cu) = poro
- paa '33i** = (pää 'cced, pää 'cce) jäädä; pää '33 tiörvân = pysy terveenä, näkemiin!
 > piä 'ss, piä 'zz (pesä) > pääšš = (pää 'šše, pööššâd) pysyä > piässâd = päästä
- paakkâs** = (pakk, pakkâz) lämmin, kuuma > pakkškaapp = lämpökaappi
- paas** = paha, vihainen (attr.); paas jiög'g = riivaaja > bie 's's = piru
 > puäst- = väärä > puästtad = väärin > pue šš = kiivas
 > puäš's = (kodan, pirtin) perä; posio
- paašt** = (paštti) helle, paahde > pä šted = paistaa > paaštĵue ll = loistekala
- paččjööš** = paatsjokelainen > peäc'cmöš = petsamolainen
- pääss** = (pää 'sse, pöössad) pestä > pääččad = (pääčča) lypsää
 > pääškam = (pää 'škked, pöö 'ški) ulostaa ('paskantaa?') > pööšk = (pööškk) uloste
 > pööškkâd = ahdas, pieni; pienisilmäinen (verkko)
- pää'ss** = (pâssa, pää'ss-) pyhä; Pääsiäinen, 'taivaaseen astuminen'
 > päässai = pyhä (ihminen) > pää'zzmään = huhtikuu (>? ruots. 'påsk' (pääsiäinen)
 > pää'zzted = paastota; pyhittää > pää'zzlâšttam = paasto
 > p:-mään/mannu = maaliskuu > p:pei 'vv = laskiainen
- päästam** = (pää'stted) pistää; pystyä jhnkn > pää'sttem = lusikka
- peäss** = (piässâd) päästä > peä'stted = päästää > piäčkkled = läimäyttää, paukauttaa
 > piäzzted = laskea irti, päästättää (toimia kättilönä)
- [piäčkk = leski > piägg = (pögggu) pyy
 > pakk = pakka > pää'ğğ (pää'ğğ) = poron riimu, pankka]
- picc-** = piccpaa ppe (talitiainen); piccsä ppli (päästäinen) > po33 = höyhen
- pööus** = (pöhssâm) huuli (>? pyyvys, pyydys)
- päässad** = (pääzzai) puhaltaa, ajettua
- pääu 'tes** = (päähtaz) pudas > pää'htt (pääu 't) = pahta, kallioseinä
- pää(ä)skk** = nivel- t. sorkkaluu > puä'čk'k = pohje, säari > pää'33elm = patsas

pie ǰ'ǰ = osa; pannahinen > pie ǰ'ǰe (piä ǰ'ǰed) = kontata, ryömiä > piög'g = tuuli
 pää ǰ'ǰ = kapeikko > pääkk (pookkâd) = kairata, porata > pągsted = nauraa
 päkk = (pakku) pakko > päkkmuš = käsky > päi ǰ'ǰ (päi ǰ'ǰ, päai ǰ') koti
 > > > Huom! vrt. lpN bearaš = perhe
 paarr = pari > paarrâd (pâ'rre, päarr) hautoa > paarv (parvv) parvi
 pee'rel, (perra) = helmi(nauha) > pe'sser = helmi > pee'rvesk' = kolttatyön päähine
 -perra = (pee'rr, -pii'ri) linnun piira, kivipiira
 piâr (piâr'ri) = (peârr) perhe > peä'rnn = karhunpentu > päärnaž (pä'rnn) = lapsi, poika
 percc = (pirccu) noppa > pe'rdneĵ = äitiyspuku
 > perrgaž = vesiperhonen > pee'ren = pielus
 piirâs = (pirr) ympäri > pöör = (oravan) pesä
 porgg = pyry > porggâd (pârgg) = pölyttä > pörggâd = potkia, pyristellä; yrittää
 pue'rr = (puâr'ra) hyvä > puârös = parannus > puâ'res (puâr'raz) = vanha
 pu'rgĵeed = purkaa > pä'rgĵ (pää'rij) = purka-, karvanluonti > pä'rgĵmään = elokuu
 pä'rc = kuhmu; patti; kukkula (jyrkkä) > pärkk = kaarna
 pärra = (pää'rr) kivinen loiva vaara, tunturi
 päarr = (poorrâd) syödä
 pä'rtted = pettää, petkuttaa (>? Est. part = sorsa)

jeä ǰ'ǰ = jänkä, suo > jeäk'ka (jiä ǰ'ǰ, jie ǰ'ǰ, jiä'jj) setä (isää vanhempi)
 jiöč'č = itse > jiög'g = henki, sielu, elämä
 jiöŋŋ = jää > jögg = leipäveitsi > jöŋŋ = puolukka
 jiök = (jik) et (!) > jeä 1 (jie 1) älä! > jue'lgĵ = (jue 1j) jalka
 johss = (joous) jousi
 jökk = (jökk, jookk, jöökk; ill. jukku) *jukko (ks. myöhempää selitystä)
 jökk = (joogg, ill. jo ǰ'ǰe) joki > jo ǰ'ǰe (jö ǰ'ǰe, ju ǰ'ǰe, juukkâd) = juoda
 jökk = (jöökkâs) kova (pohjasta)
 jöskk = hiljaa, vaiti > jööskkâd = lopettaa, lakata > jää ǰ'ǰted = totella
 jue ǰ'ǰ = joka, jokainen > jue ǰ'ǰed = jakaa > jua ǰ'ǰjed = jakaantua

liä ǰ'ǰ = (lie ǰ'ǰ) laakso, notko > tollnjuhččâm, le'hss = liekki > liög'g = lämmin
 loikk = (löikk) kolo, loukko > lokk = lukko > lå ĵĵed = irrottaa > lå ǰ'ǰ = kansi
 lookkâd = lukea > log-škie'tted = alkaa lukea > låakk (lokku) = luku
 luöikkâd = lainata > luäk'kad = lohkoa (>? leikata) (> luukk = sipuli)
 (PKSS 1988, SSSS 1993).

Koska lpN paha henki, perkele on beargalat (lpIn: pergâlâh; piiru = 'piru'), on syytä ottaa huomioon mahdollisuus, että löysästä ääntämisestä johtuen koltan 'riivaajat' voitaisiinkin lausua teoriassa sellaisina muotoina, joissa sanat sisältävät piilevästi muodot â'lgĵ (poika) ja käälsaž (källaz, kää'lles t. vanh. 'galles') sekä vielä jue'lgĵ (jalka). Tällöin mukaan tulisi seuraavanlaisia sanoja:

kaal = (kalli) kahlaamo > kaa'li (kää'lled) kahlata > ka'lddi = avanto
 ka(a)llâž = aviopari, pariskunta; arvokas, kallis > kaallâd = (ka'lle) seurata (eläimestä)
 kaalv- = kelo-(sarvi, -honka) > ka'lli = kallio > käll = otsa, kallo
 viökk = voima > viölggâd = (vi'lgĵes) valkoinen > veâlggjed = loistaa (PKSS, SSSS).

Jos valitsemme valikoidusti sanaluetteloista 'riivaajien' selitystä, saamme mm. seuraavanlaisia yhdistelmiä (sis. R. berg = 'vuori' -merkityksen):

paas-jiög'g ~
 KIVIKOVA ~ PAASI- t. PASKAJALKA ~ PYSSY-JOUSI ~ ÄLÄ-PÄÄSTÄ!
 piârggalög ~
 RENGAS-LUKKO ~ KARHUNPOIKA ~ PYÖRTÖLUKU ~ VUORENLOUKKO
 PERHESIDE ~ PIIRAKKALAAKSO...

Jotenkin näyttää siltä, että riivaaja on kaksisukuinen. Lukija voi kehittää näistä omat yhdistelmänsä. Emme yritäkään määrittää näistä 'oikeita' paholaisen syntysanoja vaan katsellemme, mitä ihmisten mielessä on **voinut** liikkua historian aikana näitä sanoja toiseltaessa.

Jos huomioimme suomenkielisen version, pääsemme 'perkele'-sanasta suoraan 'vuorikieleen'. Siitä tulee ainoana historian tarjoamana assosiaationa mieleen laintaulut, kymmenen käskyn kera, jotka Mooses sai Jumalalta. Saamelaisittain katsottuna kysymyksessä ovat olleet kiviset 'helmi'-taulut - ehkä luettelo 'veroparcelleista'.

Katsomme vielä tähän liittyen 1) lpN ja 2) lpIn sanastot (SSSS 1993 ja ISSS 1993) - kuitenkin niin, että huomioin vain sellaiset merkitykset, jotka eivät korostuneet koltan sanastossa.

bárdit	= puistaa päätään > bárggeš = paulan nyöri > bárgidit = punoa. palmikoida
bárgut	= itkeä, huutaa > bárta = onnettomuus, vahinko > bárut:h = altis, suojatton, aukea
bás	= pahainen, pikku- > bás'sa = passi
baskut	= pienentyä (reiästä) > baski = pieni (aukosta); pienisilmäinen > báiski = lokki
bearal	= helmi
bearaš	= perhe > bearrat = verottaa, periä: saada perintö > bearrái = perään
biERG(g)as	= laite, väline; esine; kalu, häpy (naisen)
biERgu	= liha > biERGodaigi = jauheliha
birget	= pärjätä, tulla toimeen
biro	= piru > bircu = noppa, arpakuutio > birra = ympäri etc.
bilka	= pilkki > bilku = pilkku > biel'lu = kello > bal'lu = kivekset

lpIn:

paa('as)	= (paha) paha > päähin = pakana > paarâs = nopea, ketterä
pačarâs	= ahdinko > paččee = lypsävä
pârakodde	= pariskunta > parâpeeli = pariton > peri = yksinomaan
pargo	= (työn)teko > piergâs = väline, työkalu > porgâd (parga) tehdä, yrittää (>? purgatorio)
pe(e)rjâs	= tuulensuoja > perrâdâh = päre > pore = mäennyppylä > pärši = kukkula
perttis	= soma, kaunis, korea
perrâhâs	= kytkyt (lehmän)
peskâ	= peski > päskid = pakkanen > pe(e)ski = matalikko, notkelma
pestee	= vapahtaja
pic	= mutta > picci = pitsi > pice = härmä, kuura
pirrá	= hyrrä > pirulâs = pirullinen > puâris = vanha > pyeri = hyvä > päris = paras
porge	= karvanluonti, purka > purgâ = pyry
porree	= peto > poros = syötävä > porttâ = pirtti
po(o)ška	= paska, ulostus
puáh'háá	= vyö (! >? F. 'pyhä') > puár'ree = kopukka , pieni lautta (>? 'pyöree' - päre)
puáru	= (porruu) lehmän paarma > puás'ki = mutkakohta
puás'tu(d)	= väärin (väärä)
puá(s)suh	= sairaalloinen

pääcis = (páccá) patsas, pylväs > pááhu, páávu = sana, ääni.

LpN *buokčat* 'sukeltaa' → *buokči* 'sammakkomies' (SSSS)

Jotta riivaaja tulisi kuvattua monelta taholta teen rohkean hyppäyksen **ranskankieleen** nähdäkseni millaisia kansainvälisiä suhteita tarkastelemamme olento on ennättänyt luoda lukuisilla maailmanmatkoillaan:

pérambuler [perã·byle] 'kävellä (ympäri)

percale [perkal] 'pumpulikangas'

perçant [persã] 'läpituokeva, kimeä, räikeä; älykäs'

perce [pers] 'kaira, pura; läpireikä' > *percée* '(metsän) aukko'

perclus [perkly] 'halvattu, rampa'

pierre [pje:r] 'kivi, rakkokivi; kivitauti' > *pierrée* [pje-re] 'kivikko; (k-)-viemäri'

bercaïl [berka:j] 'lammasnavetta'

berceau [bers'o] 'kehto, lehtimaja, holvikaari'

berge [berʒ] 'rinne, jyrkkä ranta(-töyry)' (< huom. 'viettelijä'-elementti)

berger [berʒe] 'paimenpoika t. -tyttö; rakastaja, lemmitty. (Hagfors 1961)

père 'isä' (Pariisissa uuden ajan alussa myös **pèse**) (Öhman 1964, 164)

Muinaisia viikinkejä on osin eräissä yhteydessä nimitetty **berserkeiksi**. Sanan yhtenä juurena on sana *bar* 'pajas, alaston', koska he riisuvat taisteluun lähtiessään sienipilvessä päälyspaitansa. Unk. **perec = rinkeli** (esitetty saks. lainaksi - Kulonen 1993, 118), mutta *forró* = kuuma (~ ostj. *por-hum* = 'keitetyn lihan syöjät' (Veres 1989, 316-317)

?> E. *fur* 'turkki, turkis, nukka; lat. *furens* = raivo

E. Öhmännin mukaan germ. 'mäntyä' merkitsevä sanaperhe: saks. *Föhre*; engl. *fir*; ruots.

fura < lat. *quercus* 'tammi' < indo-eur. **prku-(!)**. (Öhmann 1964, 205)

Venäjä:

б е с = paholainen, piru > vépa = usko, uskonto

бéрег = ranta, rannikko

берéза = koivu > véрба = raju > бирюzá = turkoosi

берéменная = raskaana oleva

берéчь = varjella, suojella

берлóга = (karhun) pesä; luola

бур = pora

буран = lumimyrsky > пурга = lumipyry > пýрпур = purppura

пар = höyry, löyly; kesanto > pápa = pari

> páрить = hautoa, kylvettää; vihtoa > парень = poika; kaveri > парк = puisto

перво = alku-, esi- > перед = ennen, edessä, edellä > перёд = etupuoli

пере = (osoittaa) jatkuva liike paikasta toiseen

перехóд = ylimenopaikka

перó = sulka, kynä; höyhen

пир = pidot, kemut > пирóг = piirakka

порá = aika > póра = huokoinen > порéс = **(leikkuu)haava** > póрка = selkäsauna

порóг = kynnys, koski > порóда = **suku, laji** > пюрé = sose > горá = vuori

порóк = **pahe** > póрох = ruuti

почёт = **kunnia** (Hiltunen 1994).

12) Joiun henki

Aikaisemmin edellä oli outo koltan *jukko -sana, jolle SSA antaa useitakin selityksiä:

- juko* = jukko, jukka; (reen) jalaksien poikkipuu; jalaksia yhdistävä silmukka;
 > parirekien yhdysköysi; veneen kokka;
 > lp. *juk'ko* = nappula vuottoraipan päässä; vetolenkki ahkion keulassa
juka = (*juan, juvan*) vesiputous; (juva-) joen uoma; hauta, syvennys uomassa;
 > vir. *juga* (jua, joa) = vesisuihku, säde; vesiputous; *jukata* = työntää > *jukkida*
jukka = vastustelu; jukkia
 < goott. *jiuka* = kiista, riita > *wardajiuka* = sanasota;
 > *jiukan* = taistella; (saks.?) *jouchen* = ajaa, ahdistaa; pakottaa.

1) Ensimmäisenä tulee edellisestä mieleen pohjoissaamelainen termi 'valtajoiku', joka tarkoittaa voimajoikua syvässä mielessä (maiseman, ihmisen).

2) Toiseksi sanue antaa perustan Kalevalan **Joukahais**-laulukilpailu-tarinalle. Tällöin voitaisiin ottaa SSA:sta mukaan sanat:

kiuas (esim. lpN *giw'kas* ja indoeur. **keuk* 'kasa, korkea', vrt. nr. *hög*)

kiukka (esim. va *tšiuukāhtā* 'vingahtaa' ~ li *kiukə, kiuvkə* 'ulvoa, vinkua')

kiusata (esim. goot. *kiusan* 'koetella, valikoida', mn. *kjósa* 'ottaa, anastaa; haluta, toivoa; valikoida').

3) Kolmanneksi se selittää jousi-jukapuun vuodattaman 'myrkyn'. Virossahan *jugapuu* (marjakuusi) on tunnetusti hyvin myrkyllinen. Mutta tässähän on kysymys suihkuttavasta satupuusta, eikä joiku-sanueeseen ole kuulunut hengenvaarallisia asioita.

4) Neljänneksi alan ymmärtää, miksi vesiputouksen 'juva'-juurella oleva paikka on 'jyvämylly' (mm. est. 'iva', lpln. *jiyve* SSA, 256). Koska jyvä-sanana tausta on tunnetusti indoeurooppalainen, en ota kantaa siihen, kuka on sanueen isä. Osat vain sopivat yhteen. Joki pauhaa ja myllyn hyrrä laulaa.

Pohjoissaamessa se on kuin Acerbin mainitsema *zhiouga*. 'purtu poro', joka on *šiega* (kiltti). Se on lnp *čiegâ* -luunsiru *čiegar* -kiekerössä. Se on koltan *vuõigg* (*vuõigâs*, *vuõi* *ğğes*), 'todellinen, oikea', joka tarkoituksellisesti on jätetty pois edellisestä sanaluettelosta.

*** Se on:***

jiõg'g = henki, sielu, elämä.

juh-pari-laulava (E. *joke*) kujeileva

Taivaallinen PaazJoki

'Riivaaja' ~ Pyhä Henki.

Eestissä toivotetaan: 'Jõu!' 'Voimaa!'

Puol. **jagoda** = 'marja'

Tärkeimmät viisaudet paljastuvat

vasta lopussa - viimeiseksi.

Se on merkki siitä,

että on aika

lopettaa

se työ.

*

*

13) Lisäsanastoa

Koska käsittelemäni 'alkukuvat' ovat - ymmärrykseni mukaan - alati laajenevia palapelejä, olen liittänyt mukaan lopukejakson, johon liitän myöhemmin löytyneitä assosiaatioita. Ensimmäinen niistä koskee 'Riivaaja-joikua'.

Collinderin (1955, 50) mukaan: *vg por, perk: šām-por* 'heart and stomach; soul

Paavo Rintala kirjoittaa eräässä artikkelissaan - nähtävästi Lennart Merta siteeraten - kreikkalaisesta tutkimusmatkailijasta Pytheas'ta, joka v. 325 eKr. vieraili mm. Suomessa, jota hän kutsui nimellä '**Per(h)e**-kansan maa'. Hän sai myöhemmin valehtelijan maineen kertoessaan, että ihmisillä olivat jalat polvien yläpuolelle hirvennahkan peitossa (Rintala 1974, 4).

Rintalan tulkinta sanasta näyttäisi viittaavan 'perhe' -sanaan, joka onkin luonteva selitys. Mutta rinnaale voidaan yhtä hyvin tarjota sanaa 'perä' esim. merkityksessä 'Perä-Pohjo-la, peräkylä' ja kansa joka käytti myös 'päre'-valaistusta.

Lisää mietittävää saamme, kun toteamme Bockin suvun saagasta Väinämöisen kanta-neen epiteettiä 'Pär': 'Ukko on mytologian päähahmo, hän on Pär, jonka spermasta ihmiset ovat syntyneet...*person...Ukosta tuli Väinämöinen... Lemminkäisestä tuli lopulta Ukko, Pär*'. Ja myöhemmin: 'Ukko on ruut-kielillä Pär, joten tästä tulee sanonta "*Pär kelaa*". Myöhemmin siitä tuli kielteinen sana *perkele'* (Bock 1996, 23, 27, 35).

'Person' -sanasta todettakoon ensiksikin, että lat. *par* = yhtäläinen, samansuuruinen; *pa-rens* = (*pario*) synnyttäjä, isä, äiti; *pario* = synnyttää, saada lapsi; *per* = kanssa. läpi, poikki, kautta, myöten ja *persona* = naamari, maski; rooli, ihminen jne. SSA:n mukaan taustalla on baltt. laina, esim. liett. *perkūnas, perkūnija* (ukoksen jumala, ukkonen), latv. *pērkons, mpr percunis* (id.) jne.

Koltan *piâr (piâr'ri)* = (*peárr*) perhe. En ole varma, puhuivatko suomalaiset saamelaiden mielestä 'Pär-giellellä', mutta uskon sen ohella mahdollisuuteen, että sana on yhdys-sana, jolloin sen alku ja loppu voivat vaihtaa paikkaa. Silloin tarjoutuu esille latinan *colu-ber, kolubri, colubra* 'kyykäärme' (color-kolibri). joka käännettynä olisi '*ber-colu*'. Lähempänä kuitenkin on sana *lubet (libido)* sekä johdannainen *lubricus* 'niljakas, liukas' jne. Koltan *kuõl* = 'kalu' ja *kunnj* on sen vastapuoli, joten käsittelemäämme kirosanaa on lähes mahdotonta käsittää viattomaksi missään kielessä.

Juomiseen liittyvistä yhteyksistä todettakoon, että mm. Rédei pitää sitä PFU-sanana '*juke / juve*' to drink'. (Hakola 1997, 137).

Terho Itkonen puolestaan liittää yhteen suomen *jutella* 'to talk, chat' ja MordE *jovtams, joftams* 'to say, tell, command, explain' (T. Itkonen 1997, 248).

Punntila: Impilahden *karjalan* sanakirja 1998:

juablokkane = omena > *juablukka* = juolukka

juovuttua = pyörryttää, huimata

Eesti (Kõrv 1936): *juuk (jugu)* = virts > S. Jauche (lantavesi)

Bernhard Wälchli (1997):

Est. *jõe ääre* 'an den Fluss' vrt. weps. *gögi-rand, joge-ver* 'Flussrand' (s.314)

Juhan Peegel 1997, 30):

Setukaiset: *narv* = 'juga; aga ka jõgi ja vesi üldse' (!) '*Juga*' tarkoittaa siis myös 'vesiputousta', joka puolestaan merkitsee jyrkännettä, taitekohtaa ja on siis käänteis-

maailman rajaseudun symboli. Tämä antaa joiulle 'laulun virran' lisäksi hyvin vanhan ja kadonneen shamanistisen taustan sekä panee arvioimaan uudestaan 'marjakuusen' virolaisen nimen 'jugapuu'. Se ei siis olisikaan 'jousi'-puu (< 'juh') vaan 'pudotuksen' puu so. myrkkypuu, jollainen marjakuusi onkin. Johdannaisena voisimme ymmärtää viron sanan 'hermo' = 'närv' sekä germ. kielen vastineet (engl. nerv = hermo jne.).

Syrjääni - Komi (Uotila 1938):

jugid = hell, Welt > Wotj: *jugit*, *l'ugit* = hell, Licht, Helle
 <? 'jug' 'rikkäljä'??? (Wichmann 1916, 337-8). ~ (kuuma) tuhkakasa? > E. jug
juk- = teilen > md: *javoms* = trennen, teilen > *juked* = Teil (> jak-aa?)

Mari (Wichmann 1953, Alhoniemi 1986):

jò·zâ = (*jù zâ*) zauberer, hexenmeister (noita)
jò·vâ = fluss (juokseva vesi, joki)
jogem = valua, virrata, vuotaa, lähteä
jo·vəm = fliessen (juosta), rinnen (valua); abfallen (pudota) > *jogalam* (=dim.)
juk = *ḡük* > ks. *jük*; laut, stimme, ruf, schall, geräusch (ääni, meteli)
 >? hantit: 'juh' = (soitto)puu
jük = (ks. *juk*) ääni >? R. *ljud* = ääni > S. *Jux* = nalja
jü·äm = (*ḡü·m*) trinken (juoda), U. *iszik*, *inni*
jü·kχšâ = *ḡü·ksâ*; schwan (joutsen, joeksin)

Ersämordva + Mordva yl. (Paasonen 1953):

jakams = (umher)gehen, wandern (kuljeskella) >? jaksaa, kamassit
jefks = *jefks kunda·fks*; erstlingsopfer (esikoisuhri)
jovtams = kertoa > jutella, selittää > Fi. juttu, johtaa
jovtalmo = märchen (satu)
juχad'ems = schwenken, schwingen (heilua)

'Sana' -sanueeseen liittyy eräitä A. Kanniston (1925) esittelemiä tatar.-wogul. ryhmiä:

ostj. *en̄ce·ḡ* = *in̄kii*, *ien̄ki*, *ēn̄kai* = 'palvelijatar' > *in̄ki* 'tyttö' > *in̄ki*, *in̄kät*, *en̄k* etc.

< tat. *jingä* = 'vanhemman veljen vaimo' > *žingä* - *žingä* - *jenkäj* - *žingei* - *žen̄ge* - *jēne* - *jin̄ke* - *jän̄ä* etc. - kaikki naisp. lähisukulaisten nimiä (s. 57)

ostj. *jōka·nt-*, *jōkã·nt-*, *jōχätəm*, *jogadem* = 'kadota, kuolla' < = tat. *jōkal(a)*, *joval*, *joval*, *jojal*, *jojul*, *jugalgan*, *joykyl*, *jugal*, *jōkil*,

> *žogal* (umkommen) (s.85-86)

TJ (etc.) *ikã-l-*, *iē kãl*, *ikãm*, *iī k-* = 'anspannen' (valjastaa, jännittää)

< = tat. *jekãmen*, *jik-*, *žik*, *jãk*, *žek* (s.86)

ostj.-wog. *jūkã-n* 'Zaum' (suitset')

< = tat. *jugan*, *jügãn*, *žögãn*, *žügen*, *ügön*, *üjän*, *ügãn*, *üigãn*, *ojan* (s.87)

Turkkilaiskielet (yl.) (Räsänen 1969):

yıkama = act of washing: *yoğun* = thick, dense

Samojedische: *jube* = warm > Jurazi: *juwo* > Tumi: *jobche, jubche*

Itä-Turkki (Gürsoy-Naskali 1985)

yigit = *young man, youth* > *yok* = not to have; is not, nonexistent

Cumucica & Nogaica (Gürsoy-Naskali - Halén 1991):

jaya = (sivu, kylki); *sū jayada* = by the waterside (>? F: 'jakaa')

jaχšâ = (*jaqšâ*) good, fine, best' (>? F: 'jaksaa')

jÿvâl- = (*jâvâl-*) 'to collapse'; *juγun* = kyykkiä (to squat)

juuq = (*juuuq-juuuq-juuq-juuq-jūuq-juuq*) nauttia (seksuaalisesti)

> *juuq* et- (*j. ettər*) = 'to let someone come close (w. sex. intentions)

Nogaisch:

jâvâq = 'der fällt; fallend' > *joγarâ* = 'aufwärts, auf'

jük = (s.154) 'Lindenbaum' (ёльке) >? *juh-puu*

Björn Collinder: **Fenno-Ugric vocabulary** 1955:

lpKola *gujj* 'husband'; vg *huj, hoj*; os *kuj-* >? *juoig-* (s.13)

ch *igə* 'lapsi, poikainen'; os *jah, jǎh* 'son'; os(!) *jæg, jah, jǎh, jaj* 'father' (s.15)

F. *suksi* 'ski' ~ md *soks* ~ vg *tout* ~ os *jög, löh, tǒh*; tv *tuta* ~ yn *turo, tudo* (s.57)

zr *koj-* 'soidin-äännellä'; vg *kaj-* 'pyöri ja huutaa; rukoilla (noidasta)'

> *kim* 'play, call' (soidinaikana) = os *köj-* 'loitsia' (s.79) >? ks. *kiima* -sanue

Huom! koj on käänteisenä jok ~ joig, joten se piilevästi assosioituu joikuun.

ch *pač, pac, poč* 'tail; hinder part; nether end; vty, zr *byž* 'tail';

> vg *ponš-pun* 'tail-father'; os *poč* 'back (tergum; back of the head);

heel; arse, bottom, rump' (s.105)

md (*č*)*pača, paća*; 'soul, spectre'; os *páčak* 'kastamattomana kuollut lapsi'

ch *pačas* 'time: occasion; layer; storey, floor = vg *piš, pis*; pišt- 'twine';

> os *pyč, piš* 'time; layer; skein' (s.105)

fi *perä*, ?md *pra, (pıra), pre (pire)* 'head, top, summit'; ear (of corn);

> vty *ber* 'the back (of something); last'; zr *bõr* 'back (part of), posterior:

bõryn 'behind, after; vg *päri* 'back, rursum retro' (s.107)

osN *přam* 'paarma; toukan reikä' (s.107)

K. Aben: **Läti-Eesti** 1966 + **Kaljuste** 1996

jauks = hieno (E. *fine*); *kauja* = taistelu; pol. *jajko*, russ. яйцо = **muna**

jaukt = segama, segi liigutama > *jaukums* = kenadus, kaunidus, sarm, ilu

jokains = naljakas, koomiline, veideer > *jokot* = naljatama, nalja heitma

joks = (E. **joke**) nali, vigur, vemp = lit. *juokas* = **nauru**; *juosta* = nauha

pērkons = ukkonen (= puol. *piorum*) > lit. *pergalė* = **voitto(!)**

Suomi-Portugali-Suomi (Joakim Barros & Marsa Luukkanen 1992):

jogar = pelata > **jogo** = peli (>? E. joke; joker ~ joiku?)

(A. Raid, S. Smirnov: Tšehhi-eesti 1966:) *jukati* = peitust mängima

A.V. Isačenko, K. König: **Slowakisch-Deutsch**. 1964:

jojkat' = ächzen, stöhnen; seine Bewunderung ausdrücken

Serbokroatisch-Deutsch (Franz Hahn) 1972: *jug(o)* = süden, Südwind; *juha* = Suppe

Katson vielä tarkennuksia muutamasta suomen sanasta SSA:n avulla:

jakaa > ka *joata* 'jakaa' = ve *jagada* = ly *d'agada*; *d'ago* 'jako'

> li *ja'ggə* 'jakaa'; *ja'g* (*jagūd*) 'osa(t)' ~ Md *javoms*, *javāms* 'erottaa, erota'

> votj *luk(et)*, *juk(et)* 'osa, pala' ~ syrj *jukni(s)* 'jakaa'; *juk(ed)* 'osa'

> ostj *jōkan*, *jōkan*, *jukan* 'osa' > vog *jaχtit*, *jaktət* 'takaraivon ja niskan raja'

> ostjE *joχəl* 'levitetty jalkojen väli'; P *jŷəp* 'jakaus'; *jaχart* 'haarukka, väli'

> ?samJr *jāχā-* 'nylkeä'; ?Jn *johi-*, *johe-*, ?T *jagi'e* 'paloitella' (s.233)

jama = liitoskohta, sauma, raja; väli, aukko; asema, kunto, tila; *jame*

> ly *d'amuo* = ka *jamuo* 'liittää kaksi verkkoa toistensa jatkoksi'

> joko lp *juomek*, *jūmiš* 'kaksonen' -merkitys tai:

mdE *jav* 'liitos' > *javoms* 'erottaa, jakaa' (s.235)

jauhaa = ly *d'auhoda*, ve *gauhta*, *jauhta* > ve *gauh*, *jouh* 'jauho' > va *javā* 'jauhaa'

> li *jo'uvə* 'jauhaa'; *jo'u* (*jo'ud*) 'jauho(t)' (~ ? vrt. est. *jōu!* = voimaa! (<*jōud*)

> md *jažams* = jauhaa, hienontaa > tšer *joŋāštem* = jauhaa, jauhattaa

jaukka = tora, riita, jupakka ~ vi (murt.) *jaukama* 'väitellä' (joutavasta asiasta) ?< germ **jauka* (vrt. goot *jiuka*) = kiista, riita'.

> vrt. myös 'jokainen' sekä 'jokin, jota(k)in' -sanueita.

Jokainen ansaitsee joiun. Joukahaistarinan sijasta annan kuitenkin painoarvoa enemmän (E.) *joke* -pohjaiselle leikinlaskulle. Kansojen sanastoissa **ilo** lopulta näyttää hiuksenhienosti hallitsevan todellisuuden lauluvainioita. Kaiken kakseus on erillisten ykseyttä - yhdessä. Kuva riippuu kokijasta. Laulun virta on Tuonelan joki, kun se erottaa metsät. Mutta sama joki yhdistää järvet. Ja siinä on imu-ja...ja-uhoa... Sam-Po-Å...

Péter Veresin mukaan obinugrilaiset jakaantuivat kahteen ryhmään: **Por-hum** -ryhmä uhrasi paistettua, keitettyä, veretöntä (*puri*, *pori*) lihaa ja *mōš* *hum* -ryhmä raakaa lihaa. Ostj. *päre* = 'ash' (tuhka, tomu, porot), joka on lähellä esim. unk. *forró* (kuuma > keittää) -sanaa. Avioliittojen suojele puolestaan kuuluu maanalaiselle myyttiselle **Por-né** -akalle. 'Tarina, kertomus' on manseilla (*mānsi*) *mōjt*, hanteilla *mōs* (*mońsat*; *mōnt*; 'kertoa' = *mońs*). Mansien nimitys siis tulee FU-juuresta **mon-* 'sanoa, puhua' > unk. *magy*. (Veres 1989, 315-323). Viittaaan vain lopuksi lyhyesti suomen *päre* -sanaan sekä jopa engl. *burn* 'palaa, polttaa' tai *for(e)bear* 'esi-isät (= kantaja-karhu?) -sanoihin (E. *mean?*) maanituksien ja *moainnas* -tarujen ohella. Palaamme kuumiin aiheisiin *šōm-por* -myllytyksen yhteydessä.

8 Vuolle

1) 'Valla' ja joen vuo

Ruotsin alueen saamelaiset käyttävät joiuistaan nimitystä *vuolle* lähes Suomen käsivarteen saakka. Myös musiikillisesti eteläsaamelaisten *vuolle*-joiut eroavat pohjoissaamelaisista luohi-joiuista - osin yllättävän vanhakantaisuutensa ja osin ruotsalaisen kansanlauluvaikutuksen vuoksi.

Tirénin mukaan 'vuolle' sana on tullut eteläsaamelaisten lallatustavuista 'volo-volovol-valla-vallaval-lu-lu-lullu' (Tirén 1942, 34). Vaikka termi ei ole käytössä kuin Ruotsin alueella, löytyy sille sanavastineita **laulamista** tai **manaamista** tarkoittavina aina kolttasaameen saakka: *vuölie - vüellee - vuollie - vuollē - vuollo - vuâlleeed* (Lehtiranta 1989, 1433).

Ulkoasultaan lähellä olevia saamelaissanoja on oikeastaan **vuolemista** tarkoittava *vuoledh-vuallat-vuollat-vuollât-vuollad̄-vuöllâd-vülled-vjllvd*, **lähtemistä** tarkoittava *vuölg'edh - vuol'get* jne. -sanue ja ennen kaikkea **alla** tai **alhaalla** olemiseen liittyvä sanue *vuölie - vüellee - vuollie - vuollē - vuolle - vyeli - vue'll - vü'll - vjlle* (YSS = Lehtiranta 1989, 1434, 1432).

Koltaksi 'tehdä lähtöä' = 'vuölgged' ja 'lähettää' = 'vuöllteed'. 'Öll(i)' sinänsä merkitsee kolttasaamessa korkeaa (> *ââ'lab - ââ'lmôs*). Siis osapuilleen 'alla-valla' ~ yllä-alla...

Gottlundin laulu -sanalle antama 'wuöle' -synonyymi on outo tässä yhteydessä, sillä Ruotsin (ainakin etelä- ja keski-) saamelaiset käyttävät 'vuolle' (mon. *vuole*) (*vuolie, vuoleh, vuölie, wuöle*) -nimitystä, mikä sopii hyvin erottamaan sen pohjoissaamelaisesta joiusta (mm. Kjellström 1988, 89-91, Tirén 1942, 34). E. Emsheimer kääntää *vuolle* -sanan saksan sanalla 'Weise' (=sävelmä) (Emsheimer 1964, 82). Tirénillä sama sana on 'johtoaihe' (Tirén 1942, 39-41).

Erkki Itkosen mukaan ruotsinlapin 'vuolle' kuuluu suomen 'vala'- ja mordvan 'val' (=sana) -sanojen yhteyteen (E. Itkonen 1963, 526). Lieneekö hän lainannut Nesheimia vuodelta 1959, jota myös Edström on siteerannut (Edström 1978, 42)? Joka tapauksessa vanhempi versio kuvaa saman kehityskulun: mordvan *val* = 'sana', suomen *vala* = 'vannonta-sanat', lapin *vuölle* = 'laulu' (Y.H. Toivonen 1944, 196).

Pohjoissaamessa 'vuo' yleisesti ottaen merkitsee - varsinkin *vuol-* ja *vuod-*muodoissaan - yleensä alaspäin menoa tai alasvaipumista - mutta myös uimista kuten esim.

vuodja = voi > *vuolla* = olut

vuodjat = uida, > *vuodjut* = upota (=syvä virta?),

vuodđu = pohja, > *vuola* = alapuolella,

vuolas = alas, > *vuole* (*vuoli*) = ali, > *vuollin* = alhaalla

vuoladit = vuoleskella > *vuolahas* = lastu > *vuodju* = ajo > *vuoddji* = ajuri

vuollánit = talttua > *vuollegaš* = matala; nöyrä; **hiljainen (äänestä)**

vuorbi = arpa, kohtalo (saattaa liittyä tähän yhteyteen) (Sammallahti 1993)

Lagercrantzilta löytyy vielä arvokkaita näkökulmia: *vu·òlè* = katonharja (Fi. 'vuoli'), mutta *wu·òläH* (*vu·olla*) tarkoittaa olutta; *wü·òlqçäm juwkät* = juoda olutta (Lagercrantz 1939, 8764-8).

T.I. Itkosen sanavertailuista löydämme seuraavat sanat:

490. lpV. (Friis) **valled**, **valam** 'effundere'

Ko. *vāllod*, *vālam* 'kaataa, valaa', Pts. *vālla* 'juontovesi, väylä (koskessa)',

T. *vāla* 'rankkasade' ~ s. valaa

491. lpKo. *valled* 'koste, velle, akanvirta' ~ S. **vällä** ~ lpN. **fielbma**

(T.I. Itkonen 1918-20)

60. KoPaatsj. *vāllod*, *vālg`m*, Kld. *vāllod*, *vālam* 'valaa, kaataa (nestettä, sulaa metallia)', A. *vāll(ø)te-* 'vuodattaa'

Paatsj. *vālla*, *vālā*, Nrt. *vālla* 'väylä (järvessä, joessa t. koskessa)'

suom. *vaalo* 'syvä paikka järvessä, jossa käy virta', A. *vāl(øγ)* 'vuodatus'.

62. KoPaatsj. *vūāllēd* 'manata, toivottaa t. ennustaa toiselle pahaa (ajatellen t. puhuen; vars. noidat tekevät niin)',

Snk. *vūāllēd* 'manata, uhata kostavansa'

Vrt. myös N (Friis) *vuöles* 'Forvarsel, Gjenfærd'

(Leem) *vuoletzaabme* 'en Tale, som en Lappisk Troldmand efter

Opvognelsen af en Henrykkelse sagde sig...etc. (T.I. Itkonen 1968)

Ruotsinkielessä 'en **dvala**' = horrostila, jota vuolle'n 'valla-valla' -hokema saattaisi myös symboloida. Knuud Leem toteaa, että Vuollet Zåbme oli transsissa olevan noidan, enusmiehen muminaa, hiljaista kuiskaamista (Læstadius 1994, 200).

T.I. Itkosen esittämällä termillä *madd-vuolaz-ou'mo*. tarkoitetaan pahtojen alla asuvia maanalaisia ihmisiä (Itkonen II, 1948, 320).

Ruotsissa (Hirvensalo-Hedlund 1970):

Vall = 1) valli, pato, törmä, reuna, 2) laidun, 3) heinäpelto.

'Valla' (myös 'vaeltaa') - *vallning* (vakthållning) sekä

'vallvisa' ja 'vallåt' liittyvät karjan paimentamiseen.

'Valla sig' = 'nurmettua, ruohottua (~ 'villoittua?'), mutta substantiivina 'valla' tarkoittaa lisäksi suksirasvaa ja samassa yhteydessä verbinä se merkitsee 'paahtaa' sekä 'voidella'. Vain tätä kautta selittyvät sanat *vålm* '(heinä)ruko', *vålnad* 'haamu, hamo, aave, välla' aiheuttaa, olla syynä jhk. ja *vållande* 'olla syyppää' > S. *Walm* = 'vesipyörre'.

väl = menestys, onni; hyvin

välde = valta, valtio, voima ~ *våld*

vält = jyrä > *vålta* = kaataa, kaatua > *vålva* = kaareutua

välla = hitsata; pulputa, juosta koskena > *vällning* = velli; hitsaus

Valla-hokeman selitys kaippaa siis katsausta muihinkin kieliin. Saksalais-suomalaisen sanakirjan (Rosendahl 1957) mukaan 'Wall' tarkoittaa 'äyräksen' lisäksi myös 'pyhissäkäyntiä' ('wallfahrten'), Sen lisäksi 'wallen' on kuohua, lainehtia, aaltoilla, kiehua ja leiskua sekä myös 'vaeltaa'. 'Wallung' on aaltojen ja laineiden lisäksi myös 'mielenkuohahdus'. 'Walküre' merkitsee 'Tuonen neitoa'. Walhallan tietävät kaikki. Saksassa edelleen 'Fall(e)' on sekä ansa että kohtalo, englannissa se (*fall*) on selkeästi 'putoamista'. Koskeeko tämä koko sanue huono-onnisen peuran putoamista sille kaivetun kuoppaan vaiko suden ulvontaa (*howling wolf*)? Toisella tietoisuudentasolla putoaminen onkin ehkä hyväonnisuuden merkki.

Englanninkielessä (Hurme-Pesonen 1990):

- '*this vale of tears*' = tämä kyynelten laakso;
 'vallecula' = laakso, uurre, vako;
 '*the valley of the shadow of the death*' = kuoleman varjon ('väljä' = leveä) laakso.
 'Valid' = pätevä, vedenpitävä, terve;
 'wail' = valittaa, ulista, ulvoa, surra, vaikertaa;
 'wae', 'waly' = 'oi voi' > >? F. valittaa
 'wall' = seinä, muuri, 'vallitus' sekä
 'Walpurgis Night' = noitasapatti.

lirinkielessä **vall** = 'kunnia' (vrt. Vall-halla = 'Kunnian kartano') mutta kymrissä *waldio* = 'wallop, beat'. Lisäksi **vall** (pl. *valla*) = 'valitus(virsi), itku, suru (P.E.K. 1978, 23).

Collinderin mukaan (1955, 126) sanue on suom. ugrilaista perua, joista esimerkkeinä:
 fi *vuole*- 'carve, cut, chip, whittle'; lp *vuollâ*- ~ *vuolâ*- (< fi?); vty *völy*- 'to plane';
 > zr *völal*- 'carve, chip, plane'; vg *walta*- 'to plane'; os *wält*- 'cut, carve, chip'

Näyttää vakuuttavasti siltä, ettei 'valla' ole ainakaan sotatoimivarustus. Termin sisältöön kuuluu mieltä kuohuttava shamaanimatka jyrkännettä myöten (maan?) loveen tai vedenaliseen maailmaan, mikä antaa jopa pyörryttävän aalloilla keinumisen tunteen. Vaellusta ei voi sanoa iloiseksi, koska siihen tuntuu liittyvän itkua kuolleiden kohtaamisesta. Merkittävää on 'tulisen' veden voimakas osuus tämäntyyppisessä kokemuksessa. (Vesi tuntui olevan sivuelementti pajatuksessa ja manauksessa ugrilaisshamaaneilla.) Kirjassaan 'Sanat puhuvat' mainitsee Y.H. Toivonen tshuvassin sanan *al-val'li* 'munuainen'; 'uhripala joka omistettiin jumaluudelle' (Toivonen 1944, 102-103). Kulosen (1993, 102) mukaan unkarin *val*- 'olla' kuuluu suom.ugril. sanueeseen.

Jos v-kirjain korvataan b:llä, saamme täysin uuden sanaryppään balladi - ballare - balla - baila (esp. 'tanssia'), joka lopulta kytkee tämän ugrihokeman uudella tavalla mahdolliseen indoeurooppalaiseen kontekstiin.

2) Henkinen yhteys joikuun

Vuolle -sana eroaa ulkoasultaan täysin niin luohista kuin joiku-sanastakin. Mutta sisällöltään vastaavuus on yllättävän tarkka sisältäen assosiaatiomaailman, johon kuuluu sellaisia käsitteitä kuten:

- 1) Elinalueen ympäristö porojen 'laidunmaineen' ja oleminen ('vu-ol-lie')
 > vrt. 'luohti' ja *luodo* - *luohtt* (autiomaa)
- 2) Suoja (katonharja) kuten luohti -termin (luhti-ullakko) assosiaatiomaailmassa
- 3) Hyräileminen hiljaisella, matalalla äänellä ('lovessa' ~ E. low)
- 4) loitsiminen ja manaaminen laulamalla tai jopa valittamalla (transsissa)
 ('voiik', 'luihk', 'lugut-luvut' > F. 'vollottaa')
- 5) Juominen (oluen muodossa) - vrt. 'juhkamus' - joiku tai lut-lipeä
- 6) 'Aliseen' uppoaminen vastakohtana 'pajatus'-sanueen 'yliseen-nostatukseen'
- 7) Dvala-horrostila; loitsu-valojen vannominen (R. vallmo = unikko, unikukka)
 > (R. 'valhant' t. 'valen' = kohmeessa, kömpelö, hapuileva; avuton)
- 8) Transsi-elementti symbolisen 'ruohottua' sekä talttua-sanana muodossa jolloin hengen ottavat 'valtoihinsa' ja shamaani tulee 'haltioihinsa'. Erityisenä terminä tässä yhteydessä on 'kallistuminen' ja 'kaatuminen' so. 'nurinpäin-maailma'. Annan siitä assosiaationäytteen:

'Valli' (E. wall = seinä, muuri) on itse asiassa seinämä, rinne joka johtaa sekä ylös että alas. Se on ylisen ja alisen 'väli' so. itse verhottu (E. veiled) matka, jolla shamaani viipyy (S. 'weilen') voimiensa tai valtansa (S. Gewalt, R. 'våld') avulla aiheuttaakseen (R. välla) toiminnallaa joko hyvää tai pahaa.

9) vaeltaminen-lähteminen-kulkeminen nimenomaan laulun aaltoilevana (S. 'wellen') vuolle-virtana - 'Öll(i)' ja vu-öllie' - yllä ja vu-yllä??? Mitä se on? Voisivatko koltan 'yllä' (korkealla) ja eteläsaamen 'alla' olla tätä kautta jotenkin sidoksissa toisiinsa? 'Vu' - tavu on useissa saamenkielen sanoissa etuliitteen tapainen, jonka eristämällä pääsemme käsiksi varsinaiseen sanaan kuten esim. vy-erbi = arpa; vu-ok'set = oksentaa; vu-oppa = appi; vu-ojjad = uida jne.

10) hyvin epävarma assosioituminen valaistumiseen (tiedon 'valo') tai 'nostatukseen' samoinkuin luohiti-sanueessa (S. Licht ja E. lift)

> (~ eestin 'välja' = ulkona > F. 'vaalentuminen ~ valahtaa kalpeaksi?')

11) totuus-vale -vastakohta-asettelu;

tiedon välityksen muodot: vala kontra tarinan veistely, lastujen 'vuoleminen' (lifite-luohitte-luottamus; lu'vdd-lauta) ja niiden välissä usko-luottamus

12) mahdollinen yhteys ennustamiseen (vuorbi-arpa). Tämä yhteys edellyttää r:n ja l:n vaihtumisen hyväksymistä myös saamenkielten sisällä. (Hampaattomilla ei tässä asiassa ole ongelmia!). Tällöin arpa itse 'valitsee' (R. 'val') kulkunsa rummun kalvolla.

13) seksuaalinen piilosymboliikka suksirasvan kuumentamisen, villoihin (S: Wolle) 'valamisen' ja 'ylös-alas -ajamisen' muodossa (verrattuna joiun 'hihtämiseen' sekä 'lut'-lipeään).

Yksi sana sisältää kaiken tämän selkeämmässä tai himmeämmässä muodossa, joten se hyvinkin saattoi olla shamanistisen istunnon tunnussana, joka antoi tietyn turvallisuuden tunteen läsnäolijoille.

'Sodn vuölenalla sjatti' = 'Hän joutui runolliseen tunnelmaan' (Tirén 1942, 34-35).

V. Alava: **Vatjalaisia häätapoja** (1908):

valab = kaataa > valõlassa = kaadellaan (>? Walhalla > vuolle > F. valaa)
> vallall' = kyläkunnalla > valluzia = suitsia > vällää = ulos, pois

Suomi-Portugali-Suomi (Joakim Barros & Marsa Luukkanen 1992):

velho = vanha > vela = kynttilä > voo = lento > voz = ääni

9 Sanat ja joiku

"Joiussa pitää myös olla 'sisälläpito'. Sillä ei lappalainenkaan turhia ulvo eikä volise, vaan hän laulaa aina asiaa. *Itse joikaaminen ei ole niinkään tähdellistä kuin se asia, mistä joikaaminen johtuu*" (Paulaharju 1922, 105).

'Kun lappalaiset päästelivät kirkunaansa..., lausuiivat he eräitä sanoja... Pian totesin, ettei heidän runollinen neronsa ylittänyt heidän taipumustaan musiikkiin. Heidän joikueensa lausumansa sanat olivat vain samojen ilmaisujen jatkuvaa toistoa. Esimerkiksi: "Hyvää matkaa, hyvät herrat-herrat-herrat-herrat, hyvää matkaa-matkaa-matkaa, hyvät herrat-herrat, hyvää matkaa-matkaa-matkaa-matkaa" jne. Ja sitä jatkui niin kauan kuin he kykenivät pinnistämään vähänkin henkeä: kun se oli lopussa, loppui laulukin' (Acerbi 1963, 74-75).

1) Dolosh juoigan - muinaiset tarulaulut

Useimmat joikututkimukset huomioivat erikseen sanoilla varustetun joiun oman käsitteen erotuksena sanattomasta joiusta. Muiden muassa Ola Graff mainitsee muinaisajojen (=muinaisajoista?) laulamista kuvaavan termin '*dolosh juoigan*' (= fortidige sanger) (Graff 1993, 393). Fellmanin mainitsema termi muinaisajan kertovista joiuista on '*tolas juoigam*' (Fellman 1980, 54-56).

Mitä on 'dolosh'? Se tarkoittaa pohjoissaamessa:

- dálga = tali
- dállastit = heinittää (gápmaga = kenkä) > dál'let = penkoa, pöyhiä (kenkäheiniä, villoja)
- dolastallat = pitää nuotiota, tulta > dolastit = polttaa nuotiota, tulta
- dolla** = tuli, nuotio > dolat = tulukset, tulitikut
- albma dolain - dolaid siste = (täysissä) järjissään
- dol'lehit = lähteä (ajamaan, ajelemaan) >? F. 'ehitiä'. 'eheyttää' > Est. 'ehitus' = rakennus
- dol'lestit = pysähtyä (jksk aikaa) >? F. 'estää' < 'olla (?) < Lat. 'est'; Saks. 'ist' / 'isst' (essen...)
- dol'let = pitää yhdessä paikassa; estää menemästä
- dološ:ž** = entinen, muinainen; 'doložat' = entiset olot/tavat;
 - > dolátfovlē = ennen vanhaan, kauan sitten
- dálá(š:ž) = nyky(inen); silloinen(?!)
- duoldi = kiehuva(kuohuva); lähde >? duolva = lika (>? tulvavesi?)

Muinaistarut kerrottiin pysähdyttäessä matkan varrella tulille. Mutta talvella asuttiin talvikylissä paikoillaan. sieltä kautta löydämme uuden sanan: *dálvi* = talvi, joka peittää menneet hohtavaan lumeen. Lehtirannan sanasto puhuu kuitenkin talvitiestä: (**tōlā*) *tāllē* -doalle - toali - tue'll - tue'll, joten talvi, tuli ja muinaistarut kuuluvat vääjäämättömästi yhteen.

Inarinsaamesta löydämme ainakin yhden uuden näkökulman, sillä:

taalâs (*tallâs*) = kenkäheinä > *talâstiđ* (*taallâst*) = pöyhiä kenkäheinää

tal(s)siđ = (*talsiim*, *tälsee*) jaaritella (>? F. 'vale' ~ E. 'tale')

tijđâ = taika, uskomus (> F. 'tieto'! vrt. R. *tid* = aika; lit. *taiką* = rauha)

tile = joutoaika

tovlē = ennen, entisaikaan > *tovn* = tuonpuoleinen >? E. *divine*, *town*(???)

>? F. tuoni >? E. *twins* 'kaksoset' = latv. *dvīni*, lit. *dvyniai*; lit. *duona* = 'leipä'

<i>tulli</i>	= (<i>tuuli</i>) hankain (irroitettava)
<i>tuol'vâ</i>	= lika (~ tulvavesi?) > <i>tuâl'vi</i> = ravi, tolva
<i>tuâlu</i>	= kirsi, routa (~ talvi?)
<i>tyel'ji</i>	= talja (ehkä vanhin laavukatosmuoto oksien ohella)
<i>tyev'li</i>	= taula, moksa, (koivun) pakkula
<i>tââlu</i>	= talo; tila (vrt. 'staalot' tai suuret tavi-asunnot?)

Muinaisjutut ovat kokemuksia, ajojälkiä, joista on jäänyt muisto. Palasen osat kuuluvat jotenkin yhteen. Kun tuli sytytetään talvella, niin siihen yhteyteen on ikimuistoisista ajoista saakka kuulunut tarinan kertominen.

Koltansaamen sanasto tukee edellisiä:

toll (tool)	= tuli > tollsâ 'jj = nuotiopaikka > tollätt = pätsi > tuõlddâd = kiehua
tu 'vll	= taula (parannusvälineenä)
> toullad = 'taulua' so. polttaa taulaa kipukohdan päällä
toolk	= tolkku, äly > toolkav = järkevä
tuâk'ka	= taakse > tuâl'jõž = entinen, muinoinen > tuu 1 = ennen vanhaan ('tuulen viemää')
> toou 'ni = vuosia sitten > tue 1es- = aamu-, aamuinen
tuâ ll	= (~ tue ll, tuâ l) lumeen peittynyt ajojälki, tola (>? F. 'huonolla tolalla')
tue 1'l	= (tue ll) höylä
tue 1'ldeei	= pidättelijä (poro) > tuõ 1'l'jed = pidättää; pitää kiinni (t. paikkansa)
tue 1'lj	= talja
tâ 1vv	= talvi

Tulet siis sytytettiin tuluksilla tai sitten parannettiin sairasta taulanpalaa polttamalla. Porot pantiin kiinni, ja ruoan kiehuessa tulilla kerrottiin lumen peittoon jääneitä alkuaikojen talvi-iltojen taruja, jotka pidättelivät kuuntelijoita taljoilla teloillaan aamuun saakka. On kuitenkin jotain, mikä ei sovi tähän kuten esim. höylä. Sillähän kyllä veistellään tarinalastuja mutta se viittaa myös kokonaan toisen tason piilomerkityksiin:

tolppai	= (tõlppai, tu 1pp) tylppä > tâ 1cc = tylsä
tolppled	= tönäistä, tuupata
> tuõlmmâd = polkea, tallata > tuõlmsted = polkaista (>? F: telmiä)
tolvvad	= (tõlvvad) tulvia > tu 1vv = tulva
tõg	= (tõõig-aa) sitä kautta
tõõjjâd	= hokea < tuâjj = (tue 'jj) työ
tõõkkâd	= naida > tääkkad = takoa, naulita (>? F. tuikata, tökätä, tykätä ; R. tycka)
tõõrgâs	= jäykkä (>? F. torrakka = 'pyssy')
tõõrrâd	= turvota
tuâg'gad	= takkuuntua, vanuttua > tuâg'gai = takkuinen (> F. 'tukka, takku')
tuâggpeä 1	= takapuolitse > tuâk'ka = taakse
tuâp'pjed	= kutistua (F. 'tuppi')
tu 1kķ	= tulppa
tâkk	= tahko (> tâ kķ = takka)
tââjjad	= houria, hullutella, taajoa
tââjted	= puijata, taajottaa, villitä

Sytyttämisen kohde onkin nyt aivan toinen. Ja kysymys on työstä, ei tarinoinnista - olivatpa kysymyksessä sitten porot tai ihmiset. On tyypillistä, että sama sanue antaa mahdollisuuden johdatella kahden eri tason ajatusmaailmaan. Taajoa- ja taioissaan -sanat antavat myöhemmin lisäpotkua tälle piilokerrostumalle, joka myyteissä ilmenee osaltaan taruina jättiläisiksi kasvaneista ihmissyöjä-Staaloista I. 'taaloista'.

Venäjässä on joukko mahdollisesti tähän yhteyteen kuuluvia sanoja:

долб́ить = to hollow out > долб́ить в дверь = to hammer on the door

долг = debt

дол́гий = (> дол́ог) pitkä > дол́го (**dolgo**) = **kauan, pitkä(än)**

дол́ина = valley (>? vrt. ruots. *dal*)

доло́жить = to report > доложо = to give a report (on)

долóй = away with

долотó = chisel; drill

дóлька = (> дóльки; дóлек) segment

дóля = (дóли; дóлэй) share; portion; lot, fate

Englannissa on staaloihin liittyvä sana *stallion* = 'male horse', jonka pohjana saattaa olla esim. *stall* = (lentokoneen siiven) noste. Niinpä Englannissa kerrotaankin (*tell/told*) isoja (*tall*) valeita (*tale*). Kun katson kymrin-welshin-iirin - sanuetta, löytyy sieltä paikka talvitulille, joissa satuja kerrotaan. Iirin *tol* = 'tulli; ontto; reikä; luola, pesä, aukko: vangitseminen, takavarikko, taudin kohtaaminen, halvaus, hetki, silmänräpäys'.

Iirin *tull* = 'ontto, syvä, tyhjä, reikä, kolo, aukko, lovi; *tolta* = puhkaista (P.E.K. 1978, 15).

On kaksi mahdollisuutta ymmärtää ylläoleva: joko kysymyksessä on luolaihmissen aikoihin pohjautuva shamanistinen sanue, tai sitten sanasto kertoo elävästä nykypäivästä - mikromaailmasta käsin katsottuna... 'hiiren' näkökulmasta. Iirin *tus* = 'suitsutus, männynpihka; alku(perä)' sopii molempiin yhteyksiin yhtä hyvin.

2) Tsoabmut; sanoilla varustettu joiku

Håkan Rydving toteaa yhtenä heistä, että pohjoissaamelaisen luontin sanoista käytetään sanaa '**dajahusat**' (=joiun sanat t. 'niin sanottu', yks.'dajahus' = sanonta, ilmaus), joka luulajansaamassa ilmaistaan sanalla 'vuolle **tsoame**' ('tsoabme', *sabme* tai 'coabmi'). Sanoilla joikaamisen termi on silloin '**tsoabmut**' (Kjellström etc. 1988, 90-91) tai '**tsáppmut**' (Jernsletten 1978, 114). Viimemainittu toteaa lisäksi, että 'dajahus' -teksti ei ole melodialle alistettu, vaan sillä on oma itsenäinen muotonsa (Jernsletten 1978, 119).

Leem (Læstadiuksen siteeraamana) toteaa, että Vuollet **Zábme** oli transsissa olevan noidan, ennusmiehen muminaa, hiljaista kuiskaamista (Læstadius 1994, 200). Nilla Outakosken mukaan '**cabmet**' tarkoittaa kenkäheinien kenkäheinänuijalla hakkaamista ja pehmittämistä (kovan päällä) (Outakoski 1991, 144). Šoambbistit tarkoittaa sen sijaan 'hölistä', 'höpöttää'.

Einejord siteeraa Knud Leemiä hieman eri tavalla todetessaan, että luulajansaamen **cáb'mut** ja pitesaamen **cub'mut** tarkoittivat 'sanoilla varustettua joikua' K. Nielsenin sanakirjassa termi on myös muodossa '**zoammom**' (Einejord 1975, 7, 30).

Päivi Lappalainen (1984, 15) sijoittaa termit **tsábmut** (**cáb'mut**) tai **tsubmut** (**cub'mut**) (sanojen joikaaminen) ja **tsábme** (**coab'mi**) (joiun sanat) Piitimen ja Luulajan alueelle.

Itkosen Kuolan sanakirjasta löytyy tsoame-sanoille myös voimaa (s.471):

(K) *sāmma* = (akk. *sāmajt*) > (T) *sām(m)a* = voima

> *samm-olmunč* = väkevä mies

> T: *sāmmai(ja)* > K. *sāmmai* > G. *samej*

> V(Fr.) *sames* = vahva, väkevä (ihminen, eläin) (Vrt. myös *shummer* -sanue)

Inarinsaamessa suudeltiin sanalla *tsuǂmmästellē*. Lasso I. suopunki on *suoǂppanis*. Mutta yllättäen *tsuǂbo* = 'sammakon' ja *tsuǂbbu* = sammakko. Shamaanin varusteista pantakoon tässä merkille rummun kalvolla hyppivä birra, jota myös vaskisammakoksi kutsutaan: Kantasaamen **cōmpōj* = sammakko:

E: *tsoobbe* - U: *tsuǂbbōi* - A: *tsuoppuo* - L: *tsuoppoi* - P: *cuobbo* - I: *cuabuj* - Ko: *cuǂbb* - Ki: *cuemb* - T: *ciembaj* (Lehtiranta 1989, N:o 94).

Pohjoissaamessa ilmenee sanallisen joiun piilotajuinen merkityssisältö:

dápmat = kesyttää > **dápmot**:h(~g) tammukka, purotaimen

čáhpat = 'pieniä' > **čábmít** = (čápmít) piestä > **čábmot** = tulla piestyksi

soabbi = sauva (Inarins. *sǂǂǂbi*) > **čuoibmi** = (čuoibma) sauvoim

čuoibmut = sauvoa > **coabbut** = kulkea kepin t. sauvan avulla

(vrt. sauvoa alavirtaan = **hoigat** ja 'sauvoa toden teolla' = **sággat** > vrt. 'sokea' ja 'saga').

3) Kaunis – musta nostattaja–seppä.

Pajassa tuotetaan myös sanoja, mikäli asialla on 'sanaseppä' eli luhtečeahppi, jonka 'holvvon' kuulostaa suden ulvonnalta Kautokeinin vakavamielisten mielestä. Sverloffin suomi-kolttasanakirjan (1989) mukaan hänen on täytynyt olla čeäpp I. määstar, siis 'taitava'.

Tjappes aimo = musta t.s. pimeä maailma...

rawdesämäk = (Tornion lapinm.) (rauta)seppä (Læstadius 1994, 315)

tsheāppat - *tsheāppat* (Kolтта: *čēāppat*) = **kaula**

čēä 'p'p = seppä (taituri) > rau 'ddi = "oikea" (rauta)seppä

Nyt kun alan vähitellen ymmärtää, katson vielä kerran, mitä uutta ilmenee joikusanojen asettelijoista, siis sanantaitajista eli sepistä, joista käytettiin sanaa 'čeahppi'. Jos hän suomi sauvallaan taitamattomasti (čuoorbbit) haukuttiin häntä tietysti 'kyrväksi'. Mutta jos hän oli hyvä toimessaan, oli hänen taitavuutensa niinkuin hän itse, siis 'kaunis' so. čáppa(t) - jonkin kirjoitustavan mukaan čábbat. Niinkuin ihmiset pukeutuvat pyhäisiin eli sapattina kauniisti. Samuli Paulaharju vahvistaakin asian lauseessaan: "Joskus käyvät Lapin joikaajat kilpailemaankin, kuka osaa "sepemmän" nuotin ja kuka useamman muistaa" (Paulaharju 1922, 112). Suomessa supistaan 'söpöstä'.

Miten tämä ilmeni itäsaamelaisilla? Se oli toisenlaista kauneutta ja taitoa. Koltan čappâd, ča'ppes t. čäppes tarkoittaakin mustaa, jolle pohjoissaamesta löytyy vastine čáhppat sekä inarinsaamesta (mon.) *tšǂǂǂpes*. Ympärillä ovat mm. sanat čaakkad, čaąneed, čaąņđad, čǂ'łmm (=mahtua, sukellella, mennä sisälle ja silmä). Lähempänä tai kauempana olevia sukulaissanoja ovat **suopunki**, viskata, hautautua, reisi, syksy, sydän, sokea, mytty (säkki?), ehjä, pusertaa, eksyä, iskeä, ruisleipä ja sammuttaa.

Kuolan sanakirja antaa vielä pari lisäystä läheisistä ts(h) -alkuisista sanoista: posion perä (mustassa kodassa), työntää (venettä) tai vetää (ylleen), paloittaa t. pienentää (= mahd. siementää?) sekä 'lyöden pehmittää' (nahkaa?).

Mikä on se seppä, joka heittää lassoaa, sukeltaa sisälle mustaan sokeaan silmä-soppeen tai pussiin reiden lähellä hautautuen sinne sydämellä, mahtuu ja iskee sinne jotain, pusertaa ruisleipä syksypimeään ja sammuttaa? Ei ole ainakaan rautio-sepästä kysymys. Onko kysymys 'Bog-jumalan' kaari-puu-höylä-sauvasta pajatuslaulun jälkeen? Se on kylläkin 'tiivis' tai 'ehjä' (kova) kuin čââvas t. čââpp - tilavan (= sâjjai/sâjjas) vasta-kohtana. Ilmaan jää kysymys, miksi est. *saba* = häntä, mutta puol. *żaba* = sammakko.

Toisaalla analysoimassani yksisävelikköleu'ddin tekstissä puhutaan saamani kolttakäänöksen (venäl.) 'bogananhöylällä höyläämisestä' vastaavassa tilanteessa. Bog on venäläinen jumaluuteen liittyvä sana joka tässä tapauksessa tarkoittanee kaarihöylää. Siis 'jumalainen (sateen)kaarihöylä...Onhan saamelaismytologiassa sateenkaarijousi. Suomessa puhutaan vielä 'pajasta' kahdessa merkityksessä: autokorjaamo ja makuuhuone. Bye bye... Tarkastelemme paja-sanuetta - samoin kuin kehtolaulua (pai-bye-lavlla-by) 'pajatuksen' yhteydessä.

Vain suopunki ja sen heittäminen tuovat kysymysmerkin. Miten ne kuuluvat tähän? Vastauksen siihen saa lukemalla Eero Aution kirjan Kultasarvipeura ja sen klaani (Autio 1993,57), joka käsittelee Meandash-peuraa, Kuolan saamen tärkeintä myyttieläintä (Ks. myös E.Sergejeva 1994). Siinä kuvataa Seitajärven rannalla tai saarella nuorison vietämää kevääntulojuhlaa. Alastomat nuorukaiset lassosivat siellä karkuun pyrkiviä tyttöjä ja juhlat päättyivät kertomuksen mukaan siihen, että asian nähnyt ulkopuolinen yritti osallistua ilonpitoon. Tämä selittää, miksi peurataru on niin tärkeä Kuolan saamelaisille. Tärkeyttä ei kerro itse juhlan kuvaus, vaan siihen liittyvä syvä mytologia, jota olen yrittänyt tässä oppia ymmärtämään.

Koltan kaunis -sana on kääntynyt toiseksi. Kaunis-komea onkin siellä mooččâd t. mo'ččes. Se on hyvin lähellä yleistä ilmaisua 'moska' eli karjan ape, vaikka pohjana onkin yleisugrilainen pesemiseen liittyvä merkitys (vrt. 'Mosk-va'). Itse asiassa pohjoissaamen hymyilevää henkilöä kuvaava sana moddjas on läheistä sukua 'kauniille'. Pesty ja musta on siis kaunista kuin yö. Tähän liittyvät sanat ovat kaikki 'tsh' -alkuisia, siis hiljaisuudessa ilmeneviä.

Koltan šoambbistit = hölistä, höpöttää. Mutta čeahppi'n lisäksi löytyy joukko če -alkuisia muita sanoja: *kaula-kyykistellä-setä-taitavasti-loikka-heimo-satakerta-kova kinos-karjua t. jyristä-kermikkä-tiira-hymyillä t. näyttää tyytyväisyyttään sekä liukua*. Tämän jälkeen tulee kielteinen 'ylpistyä'-sana sekä outo viittaus yhteyteen ja 'tulla lumivalkoiseksi'.

Miksei alkupään luettelossa ollut 'sepän' ohella ensin mieleentulevaa sanaa '(t)sappi', kun siellä kerran on 'satakerta'? Alkusanoista kyllä ymmärrän, että tsuudit ja suomalaiset hölöttävät. Loppupuoli sensijaan näyttää ikäänkuin porot-jotain-tekisivät. Mutta tuo lumivalkoinen peura täytyy olla myyttinen tähtitaivaan Meandaš-peura, josta Kuolan saamelaiset ovat kertoneet taruissaan.

Mistä paja- ja seppäkäsitteet ovat tulleet? Kun tarkastin termit etupäässä saksalaisista sanakirjoista, en löytänyt yhtäkään paja-pohjaista sanaa. Ainoastaan ilmaukset 'pajattaa' tai 'kielitelä' = 'schwätzen'. Mutta tilalle löytyi täysin samanlainen tapahtumakokonaisuuden sana-aineisto sanoista 'schwarz' = musta, 'schwellen' = aaltoilla ja 'Schweiss' = hiki. Samanlaisia ovat mm. *läikkyä, märkä, survoa, kovettuma, miekka, hei-*

lua, ruotsalainen, rikki-tulikivi, ovenvartija, hekumoida, ratapölkky, kynnyks, uittaa, kampi, painava ja miekka. Sen jälkeen alkaa naispuolisten sukulaisten terminologia (*Schwester* jne.), pyhä ja tabu ('schhh-Witze?').

Unkarin szép 'kaunis' U-M. Kulonen toteaa lyhyesti: 'Alkuperä epävarma. Mahd. ~ sm. *seppä* 'etevä' ~lpN čæp'pe 'viisas, etevä'. Muista sukukielistä ei löydy vastineita (UEW 474) (Kulonen 1993, 128). Näin asia lieneekin, ellei panna merkille 'sepän sauva'.

4) Sepän sauva

Liettuan *stiebas* (= seiväs) -sana saa matkalla suomenkieleen mm. muodot '*tàibaz*' (Liv.), '*teivas*' (NEst.), '*saibas*' (SEst.) ja vepsän '*seibaz*' (Boiko 1995, 133). Saksan '*Stab*' (keppi yms.) ja englannin '*step*' (askel > astua) voisivat olla mukana tässä sanojen jatkumossa. Onhan yleisesti tunnettua, että 'seiväs' eli 'tappi' tarkoittaa myös penistä. Samaa seikkaan vihjaa myös se, että seiväs samaistetaan yleensä pystyasentoon. Solanderin mukaan saamelaiden synnytyksen auttajahaltian 'Juksakan' toinen nimitys oli '*Stäuk-edne*' eli 'jousi-emo' (Holmberg 1915, 79). Kuolassa seitapatsaan nimitys oli '*seidi taippe*' (Karsten 1952, 29). Uudelleen arvioituna sana *tsheäppat-tsheäppat* (Koltta: *čeäppat*) = 'kaula' voisikin kääntyä omaksi vastakappaleekseen eli **kaulimeksi**.

Eestin kielessä silmäilemämme käsite - esim. koltan 'sei bb' = häntä - on pehmennyt esim. sian 'sapaksi'. Suomessa saparo voisi olla 'tappi' tai 'töpöhäntä'. Seiväs on kylläkin näyttänyt 'sievältä', sillä Paulaharjun 'sepempi' (čappa = 'söpö') -sanaa vastaa unkarissa '*szép*' (kaunis). Tästä on enää kukonaskel 'sepittämiseen' kaikkine sivujuonteineen, jotka johtavat turkkilaiskielten shamanistiseen terminologiaan: tarantsin *šā* = epilepsia > teleutin *šā* = 'osua nuolella' (Räsänen 1969).

'Seppä' on siis 'musta' (kolt. čappād / ča'ppes) takoja, mutta piilotasolla shamaani tai sepittäjä (kolt. čeä'p'p = taituri), joka puolestaan voi olla ensin 'söpö' runoilija-valehtelijavitsanväentäjä-vihtahousu ja myöhemmässä vaiheessa todellinen 'kengittäjä' - hevonen jonka laukatessa etu- ja takajalat osuvat yhteen.

'Sepipaju' -nimeä kantaa puolestaan 'reen jalasten nokkia yhdistävä (köydeksi kierretty?) paju (SKES, 1000), joka rautaseppien tuloon saakka oli paras asioiden yhteenliittäjä. Niin kuin 'sapa' muuttui 'emännäksi' (Turjansaamen 'jiemme' = ahkion emäpuu) niin samoin luote-loitsujen pajatus muuttui vähitellen runojen takomiseksi... Jos '*seibaz*' oli sapa-seiväs, niin esim. lyydin *šebä* oli (kaula-aukon) koristenauha, 'sepalus'. Viron '*seba*' -sanan merkitys puhuu selkeästi 'eväsheiniä sisältävästä verkkosäkistä' (reen keulassa). Nämä kaksi sanaa yhtyivät *šebädä* - syleilyssä (SKES, 1001).

Virolainen Uku **Masing** (1973) on tutkinut seppä-sanuetta mielenkiintoisella tavalla: 'Obiärsed pronkse semed on vist ajast 1500 enne Kristust... Handi '*tšēpän*' - mansi '*seepän*' - '*nōidlus*', mis P. Hajdō järgi on komi laen, J. Fazekase arust on 'sepp' ja tema arvates sepp oli ka kunagi nōia nimetuseks. Niisamuti on ka täiesti võimalik, et ka 'tark' oli kunagi sepa nimetus, sest viimati on ju kõik sepa toimingud kuidagi taolised nōia omadega. Metallid haamerdamine, trummilöömine, lōõts ja trumm, ja me võime ju rahulikult tunnistada, et sepistamine ei ole meile sügenenud kuskilt Läänest'.

Näyttää siltä, että 'sapa'-häntä on 'sapelli' (peli - it. *bello* 'kaunis' - lat. *belli* 'sodan') kautta yhteydessä esp. *saber* 'tietää' -sanueeseen. Miekaltahan 'kysytään neuvoa' jopa Kallevalassa. Miekka taas voi 'tietää' ainoastaan, jos se on käynyt sisällä Madder-mahanalassa. Ahk'iossa. Tämä ympäri läntistä ja itäistä maailmaa oleva sana on niin olennainen runoilija-valehtelija-seppä-taikurin ominaisuus, että joudumme palaamaan siihen tuon tuostakin.

5) Moniselitteinen seppä

Sahamanistisen kerrostuman sanat näyttävät olevan kaikkein vanhimpia. Rautakaudelle tultaessa tuo sanasto siirtyi suurelta osin uudentyyllisen shamaanin, **seppän** pajaan, **toiseen merkityskerrostumaan**. Hän ei kuitenkaan kyennyt valmistamaan elävää rautaista naista, mikä näkyikin tämän päivän koneysteiskunnan kriisissä, vaikka autoja korjataankin vielä nyrkkipajoissa. Rinnan tämän kanssa jäi shamanistinen perinne elämään uusiutuneessa muodossa. **Lietsovasta** 'rautio'-sepästä tuli 'runo-loitsu-seppo' eppisten menneisyyden sankaritekojen kertoja, joka sepitti 'söpöjä' tai jopa 'sepempiä' säkeitä kuulijoiden ihastukseksi - tietenkin myös varustettuna kuumentavilla taka-ajatuksilla 'mustasta' (lpN: harvinaisempi sana: čähppat:d; koltilla yleisesti: čappād, ča p̄pes; mustua = čääppeed) ja 'kauniista' (čáppat). Koltansaame antaa tälle käsitteelle jopa koon: Sä 'ppli (sä p̄plee) on 'hiiri', **sopuli** on ká'ddsä p̄pli ja soopeli on zoo b̄bel. (Ks. myös 'Luottamuksen puu' -jaksoa.)

Vieläkö 's-mink' mahtuu tähän rakoon? Tilaa ei ole paljon, mikäli sanat kertovat siitä jotain. Koltan '**soppi**' = suáp'p, veneen kokan soppi puolestaan = čuöp'p, 'sopemmas' = suáp'pla, 'sopempana' on suáp'plest, 'tehdä sovinto' = suáppād ja 'sopimus' = suáp'pmoš. Englantilaisittain sanottuna kysymyksessä on 'turvallinen' (*safe*) paikka...

Kuolan 'kaula' on čappait (kolt. čeäppat > kaulus = seáp'plös) ja niska čappaide-mant. Musta-kaulainen ja -niskainen poro on tietenkin kauniimpi kuin housujen 'sepalus'. Jos jalka ei mahdu saappaaseen, käytetään **häpeä**-mättömästi saippuaa (engl. '*soap*').

Tätä **kolmatta tasoa** ei tuoda esille päivätajunnassa: Tälle tasolle kuuluvat myös sellaiset termit kuten eestin 'sapa', suomen 'saparo', koltan puõ'llisä 'pp (soihku-keppi, so. 'syttytulppa') ja lopulta pitkän tien takana kohoava englannin '*chappel*'-torni. Espanjalainen tietää (*sabe*), että jotkut puhuvat 'sapelista' tässä yhteydessä.

Menemme lopuksi alitajunnan syvimpiin syövereihin YSS: n antamalla vinkeillä:

1089 sivakka (suksi):

E:? - U: *sipèhka* - A: *sapiehk* - L: *sapèk* - P: *sâbek* - I: *saaveeh* - K: *sââ'vik* -

Kld: *sq'vex* (>? vrt. latv. *zābaki*, russ. *sapogi*, сапоги = **saappaat**)

1108 sappi: *sääppie-sàhpee-saah'pie-sahppē-sap'pe-säppi-sä'pp-sā'pp-sāpe*

1119 häntä: *siejbie-säibee-siej'pie-sei'pē-sæi'be-sejbi-sei'bb-sie'jbe*

1126 häväs (esim. hevosen harja)

A: *siehpie**-*siehpē-sæppe-seve-seä'v-sie'β*-*siebe* (>? puol. *zabawa* = leikki, **pelii!**)

1128 syötti: *sieptie-sâp'tee-siep'tie-sieb'tē-sæk'te-septi-seä'ptt-sie'pt*-(T:-)

1143 häpykarva (häpy): E: *sièppe* - L: *siehppa* - P: *siep'pâ* - I: *sièppa* - K: *siõpp* -
Kld: *sîpp* - T: *sipp* (>? E. *cap*, pol. *czapka*, russ. шапка = **myssy!**)

1148 sumu: L: *sâpmē* - P: *sobmo* - I: *somo* - K: *sââm* - Kld: *sâm*

1151 vahto: *sapte-sâpta**-*sâp'ta-sâb'tâ-sok'tâ-supta-soptt-sõpt-sopt*

1158 sauva, sompa

soåbbes?-sàb'bee-sååp'pie'såbbē-soab'be-soabbi-suä'bb-sue'mb-sjēmbe

Piiloseksuaalinen kerrostuma on 'munana' ainakin yhtä vanha kuin 'kana' itse. On täysin mahdotonta sanoa, onko veneen kolmionmuotoinen keulatuhdon pimeä soppi antanut nimensä niin hiirelle, naisen hävyille, metsän siimekselle ja kosmiselle pimeydelle, vai onko sanojen synty juuri toisin päin. Tosiasia on - pisteenä i:n päälle - että koltan *så'pp* on suomen (parta)*suti*... Eestin *sipelkas* = 'muurahainen'.

Vielä tänä päivänä jotkut suomalaiset perheenisät kutsuvat makuuhuonetta 'pajaksi'. Siellä todellinen Sampo sijaitsee, piilotajunnan tasolla, mikä on ollut välttämätön osa kieltä sen säilymiseksi elossa. Sanojen porotokka ei elä, ellei tämä taso ole mukana. Niillä on oma seksielämänsä, joka piiloutuu symbolitasolle, toisten sanojen taakse, kun ei voi mennä puiden siimekseen tässä reaalityodellisuudessa. Muuten sanan suku ei jatku, ja koko lauma kuolee sukupuuttoon.

Sanoilla/sanoja takova seppä on koko euroopalaisenkin kulttuurin piilokäsite. Rautakausi siirsi ikivanhan shamanistisen terminologian uuden ajan mekaniikan tarkoituksiin. Mutta vanha tieto jäi seksuaalisymboliikan hahmossa piiloon kollektiiviseen alitajuntaan, josta kieleemme muistuttaa tietämättämme lähes päivittäin. Joka tapauksessa seppä on aina ollut **näkijä** (R. 'se'; E. 'see'; S. 'schauen'), **tekijä** (E. 'seed' = siementää) ja **kokija** - jopa sukeltaessaan syvyyksiin kuin kaunis 'sea-See-sjön' - *source*-sinisorsa hakemaan aineksia Saivojärven syvyyksistä maailman luomiseksi.

Arabiankielisiä versioita samasta aiheesta:

zamb (*zumûb*) = 'synti'

šaqq, *sáqqa-t* (*šuqûq*) = 'poika' (E. 'chap') (>? F. 'suku')

> vrt. palest. *šabb* (*šabāb*) 'poika, nuori mies (E. 'chap')' (Halloun 1997)

'*azaba-t* = 'chapel' (Steingass 1978).

Latvia: *cepētis* = paisti; *kabata* = tasku; lit. *šepetys* = harja

latv. *sāpes* (pl) = kipu (=puol. *ból*, russ. *боль*);

> latv. *zobu sāpes* = hammaskipu (puol. *ból zęba*)

On vielä eräs dimensio, jonka voi ymmärtää paremmin vasta luettuaan artikkelin saamelaisien käänteisestä 'salakielestä' luvvit -sanueen yhteydessä. Siellä sepän ominaisuudet on koetettu nähdä pyhän ja profaanin kaksinpelinä.

6) Dajahusat

I. Ruongia siteeraten P. Lappalainen (1984, 15) sijoittaa sana 'dajahus' (joiun sanat < 'daddjat' = sanoa) Finnmarkeniin - erotuksena ruotsinsaamen *tsåbmut*-sanasta.

Pekka Sammallahden saamen sanakirjan (SSSS 1993) mukaan:

dadjat = sanoa > **dajadit** = lausua > **dáddjet** = möyhentää

dajahallat = esittää joiun sanat (joikatessa)

dajahusat = (mon.) joiun sanat < *dajahus* = sanonta

dáddju = hullu > *dájodit* = hullutella > *dádjut* = taajoa, houkata, hullutella; harhautua, eksyä

dádjadit = löytää tiensä, osata; tajuta

dádjat	= tänä vuonna; taannoin
dáidda	= taide; dáiga = taika(a)
dáiggas	= lääke, rohto; lepsu, laiska; likilaskuinen (leivästä); pehmeä (metallista)
dáigi	= taikina > dáigut = pehmetä
dáikit	= pieksää suuta(an), laskea leikkiä, höpistä > dájet:g = hupakko, villikko
dátnjat	= huijata, petkuttaa > datni = tina
dávástus	= kaiku; vastaus > dávistit = vastata, heijastaa, kaikua; mukautua
dávda	= tauti > dávdi = perna
dávgi	= jousi, kaari; kaarisulku
dávji	= tiheä, taaja, tiuha, toistuva
dávjjit	= taajaan, tiheään; usein > dávjut = taajeta, tihetä, tiuhentua
dávvir'	= tavara > Davvenásti = Pohjantähti > Dávvgát = Otava
dávžat	= hioa, liipata; soudella > dávžža(n) = hiomakivi, liippa, siera
deaivat	= osua (pilkkaan); sattua (jhonk); kohdata, yhdyttää

Pohjoissaamen *dadjat* on siis 'sanoa' mutta 'sana' = *sátni*, joka viittaisi pikemminkin luu-
lajansaamen *tsoa(b)me* -sanon juurille.

dajaldat	= virke
tak	= (dak) 'niin' (se on)
te	= (de, teä, dei) niin, niin
dat lea	= se on, siis; hän
dát	= tämä.

Sanallisesta joiusta Armas Launis käyttää sanamuotoa '*dajatus*', '*dajatusak*' (Launis 1908, IX).

"*Tadtjaksi*" kutsutaan nyt sekä ruotsalaista että norjalaista ja se tarkoittaa toloa tai type-
rystä, pösilöä, joka ei lainkaan ymmärrä lappalaista elämää (Læstadius 1994, 257).
'*Ta(i)ja*' = ulkomaalainen, joka näyttää samalta kuin '*ta(i)jaš*' = puolihullu ihminen t. poro,
joka mahdollisesti taajoo (*dádjut*), so. on 'tolkuttomassa' tilassa, kyllästynyt, pitkästynt
tai tympäännytynyt (lpN: '*dolkat*', kolt. *tolkkâd*). Hänet on sitten taiottu lääkkeellä ('*dálkkaz*' -
dālkkâs - kolt. *taalkâs*) niin että hän kykenee tulkitsemaan (R. '*tolka*') henkimaailman pu-
hetta (E. *talk*). Tällöin matkustustapana alisessa olisikin 'hiihtoratsastus' (R. *tolka, tolk-*
ning) - kepillä (E. *stalk* = varsi, ruoti, sauva, tappi; piippu; lähestyä väijyksistä).

Inarinsaamassa *tād'd'ä* = 'sanoo'; *son tajai* = 'hän sanoi'. Koltassa taas '*tääjjad*' = hou-
ria ('taajoa') ja '*tääjted*' = puijata, taajottaa, villitä. Suomessa metsä on '*taaja*' tai tiheä -
'*taajaman*' ulkopuolella.

Lehtirannalta (YSS) löytyy tähän yhteyteen pyrkivät seuraavat sanat:

1217	* <i>tājδē</i> = tietää; olla mahdollinen < sm. taitaa :
<i>daajr'edh</i> - <i>dàideet</i> - <i>taaj'tiet</i> - <i>tai'tēt</i> - <i>dai'det</i> - <i>täi'ded</i> - <i>täi'dded</i> - <i>tajded</i> (?)
1218	* <i>tājō</i> = houria (~ 'taajoa', 'olla taiossaan ', 'tauvvissaan' t. tajuton):
<i>daajjalit</i> - <i>taajjuot*</i> - <i>tādjōt</i> - <i>daggjot</i> - <i>tääijud*</i> - <i>tääijad</i> - <i>täjjeδ</i>

Tähän sanueeseen saamme tarkennuksen Itkoselta (SKES):

<i>taitaa</i>	= osata, kyetä; tajuta > taito, taide yms.
> Viro: <i>taidma</i> (<i>taian</i>) saada selko, käsittää, oivaltaa
> <i>taid</i> = järkevyyt; järki, ymmärrys > <i>taiuilne</i> = viisas |
|---------------|---|

> LpR *taidet* = tietää = E. *tāiret*; U. *dàideet* > L. *tai'tēt* = taitaa, voida, mahtaa
 = N. *dai'det*, I. *tāidiđ* (myös: osata kulkea, löytää tie) > L. *tai'tō* = järki
 > I. *tāiđu* = tieto, taito; N. *dāidulâš* = taitava, viisas.

Y.H. Toivonen on *tarkoittaa* -sanaa pohtiessaan tuonut esille *tāhdätä* sanueeseen liittyvän liivin *tā'dāb* 'merkitä', jossa kantasanana olisi *tāhti* so. 'täplä' pilkka' (Toivonen 1944, 180-181).

Kymrin kielessä '*dadl'* = vetoamus, väittely; '*dadlau'* = väitellä, keskustella. Englannin *data*-sanaa vastaa saksan '*Tat'* (tosi). Puhuvat (*datjat*) varmaan *data*-asiaa - in der Tat... Castrenin mukaan samojedeilla noidat = '*tadibe'*; henget = '*tadebtsjo'* (Karsten 1952, s.76). Nämä sanat eivät itse asiassa ole mahdollottoman kaukana *datjat*-verbin 'sanataide'-ajatuksesta. Tällöin niiden täytyisi edustaa todella ikivanhaa sukulaisuutta.

Kun noita riittävän pitkään juurtui taivaan kakseuden käsittämiseen, kykeni hän taikomaan ajatustensa (saam. 'jurdilit) voimalla, joka oli eri nimellä kuin taikominen ('noidošit t. 'diiddastallat'). Jälkimmäinen edusti staalojen voimaa, tieto-taitoa (saam. 'dāidu', 'dāidit') eli meidän 'taidetta', mutta edellinen 'syntyjä syviä' juurten voimaa. 'Ajatusten' voima oli juurilla olossa, traditiossa, maassa (R. 'jord-en'), kun taas 'taito' edusti mielikuvitusta ja luovuutta. Jälkimmäinen improvisointia ja edellinen perinnettä. Toinen yksilöllisyyttä, toinen ryhmäidentiteettiä. Mennyttä ja tulevaa. Tätä ja tuota.

Sanallisesta joiusta Armas Launis käyttää sanamuotoa '**dajatus**', 'dajatusak' (Launis 1908, IX).

Loppupääte '-husat' ei anna muuta lisätietoa kuin:

huškut = hakata, lyödä, takoa (jllak); lyödä (esim. kirkonkellosta); pieksää, piestä

hušša = tohina, touhu, hoppuilu

huššat = touhottaa; touhuta, hyöriä, hoppuilla (Sammallahti 1993)

Huš-pääte siis viittaa rummun tiuhaan takomiseen loitsinnassa tai sitten kiima-aikaan tässä todellisuudessa. On syytä tutkia yhdyssanan alkuosan piilomerkityksiä.

Yhteenvedona todettakoon, että *dajahusat* -termin piiriin kuuluvat selvästi 'voimalaulut', transsi sekä sen yhteydessä tietojen (ja taitojen) esilletuleminen. Toisella tasolla termiin kuuluu myös seksuaalisuus - ainakin alitajuisesti. Mielenkiintoinen seikka on puheen ja tuulenhenkäyksen assosioituminen yhteen. Niinkuin ajatus ja sanominen, aije ja paije, ajatus - d-ajatus - *dajahus* - k-ajahdus... Nykysuomalainen juntti käyttää makuuhuoneesta sanaa 'paja'.

Houkuttelevalta tuntuukin '**dajatus**' -sanan vertailu 'pajatus'- ja 'pajattaa' -sanoihin, jotka merkitsevät puhelaulua (= sanoilla loitsimista). Kalevalassa 'pajattaa'= puhua, laulaa (Saarimaa 1927, 54). Sanojen levinneisyyden perusteella Launoksen '*dajatus*' on sanallisen joiun itäisempi (eikä pelkästään pohjoisempi) termi kuin luulajansaamen 'tsoame'. Kuolassa (venäläisestä) laulusta saamelaisten käyttämä termi on 'aija' (ajja). Se saattaa olla alkukirjaimensa kadottaneena linkki, jonka avulla '*dajatus*' muuttuu 'pajatukseksi'. Asiaan palataan *pajatus*-'ajatuksen' yhteydessä.

7) Dajahallat

Termi *Biennit luodit* viittaa Käsivarren alueen *Biennit* -sukuun (Pieti Vasara I. Piennin Jussa sekä Mikkel Vasara), jonka jäsenillä on ollut tapana esittää ympäristön tyylistä

poikkeavia eppisiä pitkiä tarinoita. Niistä saatetaan käyttää myös termiä 'dajahala'. Asiasta on mainittu toisaalla joikujen tyylialueista puhuttaessa. Sanakirjan mukaan 'dajahallat' = esittää joien sanat (joikatessa).

Itkosen mukaan: "tulla tsui'kkâD" = das Feuer klingelt (kilistelee, helistelee)... *töllâ hällä* (t. *moldžârd*) = das Feuer plaudert' (~ 'juttelee') (Itkonen 1946, 204).

Hala-lopuke on mielenkiintoinen, koska se sisältää neljänlaisia assosiaatioita:

- 1) **Háladit** = keskustella, puhella,
hálahallat = puhutella, taivutella (puhumalla),
hálahit = puhuttaa, suostutella,
hállalas = juoruileva, kielevä,
hállanváldi = puhevalta,
hállat = puhua, haastaa (puhumalla), mekastaa,
hál'lái = puhelias ja
hál'li = (puolesta)puhuja.
- 2) **hál'lan:m** = rinne,
hál'lanit = mennä kallelleen, kallistua,
hál'let = kallistaa,
hállut = kallellaan, kenossa, vinossa,
hálo-oivviid = pää kallellaan,
hálu- (hálo-) = kallellaan oleva, kalteva, vino ja
háluhit = kallistella, asettaa kallelleen.
- 3) Kolmas sanue liittyy haluun: **hálo**, **hállu** ja **háliidus**.
- 4) **hálldui** = haltuun, hallintaan(otto);
hálldi = henkiolento, haltia ja
hállemes = pyhäinpäivä.

Meillä on yhteenvedona käsitteet kova puheliaisuus (jkn puolesta?), kallellaan oleon liit-
 tyvä halu sekä hallintaan otto ja tietynlainen pyhyys. On helppo kuvitella 'haltioissaan'
 oleminen tähän yhteyteen, mutta toiset sanat johdattelevat pikemminkin soidinmenojen
 haluihin kuin shamaanin lovilauluun - joka kyllä sekin päättyy kallellaan olemiseen.

Lisävalaistusta antaa eestinkielen sana 'hääi', joka tarkoittaa ääntä ('helilooja' = sävel-
 täjä, 'heliplaad' = änilävy). Saksassa se on 'hallen' l. kaikua (haukkua), jonka englantilainen
 vastine on '(love) call' tai 'hold' -kiinnipitäminen. Ruotsin 'kalla' on kutsua, joka
 suomessa 'kuullaan'. Parhaiten tähän yhteyteen sopivat suomen sana 'hullu' ja lainasa-
 na 'hallusinaatio'.

Saamme lisä-ääniä koltansaamesta:

škaaleed = kalkattaa, kilistä, rämistä > škaall = räminä

ška l'k'ked = (ška l'ki) kilkattaa > škäälä tted = kalistaa, kilistää, rämistää.

Tällaiset skaalat voivat syntyä vain kalloja (E. skull) vastakkain kolistella. Tuota paik-
 kaa nimitetään koltassa nykyisin 'kouluksi' (škoouli).

Kompleksisemmaksi yhteys muuttuu, kun tiedämme, miten yleisesti tämän tyyppiset sa-
 nat germaanisissa kielissä sisältävät valon ja kuumuuden idean (heleä, helotus, helios,
 hell, Hell...) Eestinkielessä 'hallitus' on sitä paitsi 'home' ja suomen 'halla' taas merkit-
 see kylmyyttä, joka etymologioissa kylläkin saattaa esiintyä 'polttavana'. Kuuma ja kylmä
 vuorotellen. Onko kysymyksessä taivaan ja helvetin avioliitto? Kosintamenot ainakin tai-
 tavat olla käsissä.

8) Tuulesta temmattuja sieni-itiöitä

'*Davádat*' = pohjoistuuli, josta ilmenee, että sanominen on 'tuuli-puhetta'. Ajatusta tukee mm. Kaisa Häkkisen sitaatti: 'Verbi *puhua* on alkujaan tarkoittanut puhalttaa, puh-kua' (Häkkinen 1995, 42). Asia tulee selkeämmäksi, kun verrataan Lehtirannan (1989) ko-koamia sanoja:

(912) **pēŋkē* = sanoa, mainita (> vrt. 'pajatus')

beägaardidh-beäg'galit-piek'kat-pieggēt-bæg'get-peggiđ-peäggted-peang,χed

(937) **pēŋkē* = tuuli:

biägge - beäg'ga - piek'ka - piegga - bieggâ - piegga - piōgg - pīŋg - pīŋg

Mihin erityisaiheeseen tämä puhuminen voisi liittyä? Ruotsissa '*beggare*' = kerjäläinen ja englannin '*beg*' = pyytää - mahdollisesti suomen 'viekkauella'? LpN *biekkân* on tuo pyytäjälintu, piekana, joka on kamassissa muuttunut *pigije*-haukaksi. Kaukana kaikki näyttää pienemmältä. Paitsi saduissa. Shamanistiseen yhteyteen tämä liittyy - yllättäen - shamaanin ja kärpässien kautta:

Mircea Eliaden mukaan tungusin shamaania tarkoittava sana on mongoliassa '**buga, boga, buge**, bu & udagan' (Uccusic 1991, 24-25).

Virolaisen Uku Maasingin mukaan 'mongoli sõna oli '**bögä**' ja sellest on burjaadi keeles saanud '**böp**'. Ja edelleen:

Kärbseeseen = Hanti: '**pangk**' > Mari: '**ponggō**' > Mordva: '**panggo**'

> Eesti: '**pääkseen**' (Saareste sõnastik) > (Wiedemann:) '**päkk**', '**päka**'; Boletus (?'tatti'), s.t. ühe puraviku liigi nimetus

> Iraani '**bangha**' = taimi, ehkä 'kanep', mille mahla kasutati narkootilise vahendina ja abortiivumiks (Munkacs'in mukaan)

> Indo-germaani seene sõnad on: kreeka '**spongos**' = 'käs'n' (sieni) > ladina: '**fungus**' (R.G.Wasson: Mushrooms I: Russia and History. New York 1957; sitaatti: Maasing 1973).

M. Hermannsin mukaan Iranissa: '...der übermäßige Gebrauch von Rauschgetränken, Haoma (vielleicht auch "Hanf-Narkosen", **bangha** genannt > **Hanfkörner** = (iranisch) 'bangha' > indisch Soma) steigerte sie in Ekstase, so dass sie im Anschluss an Stieropfer-mahle durch Sexualverkehr mit ihren *jahika*, "Huren", Fruchtbarkeitsmagie betrieben...' (Hermanns 1970, 27).

Latinan *pantex* 'ihramaha' on poikunut lihavuutta ilmaisevia sanoja kuten it. *pancia* (>*panciera*) ja esp. *panza* (*pancera*), joista se on kehittynyt *panssariksi* (Renkonen 1954, 14). Emil Öhman näkee samaa sanuetta toisesta suunnasta: Lat. *pungare* = 'taistella' (vanh. 'nyrkein') < *pugnus* = 'nyrkki'. Löytyy myös toinen pullistuma: mui. ransk. *banniere* 'lippu' ~ saks. *Banner*, *Panier* sekä keskiyläsaks. *punieren* 'käydä taistelua' (Öhman 1964, 99, 175, 177).

Collinderin mukaan (1955) kysymyksessä on uralilainen sana, josta hän antaa sanat:

md *pango* 'mushroom, fungus; lichen (jäkälä) = ch *pongō*, vg *panh* 'myrkkysieni'; ? *pææŋkl-*, *pöõŋkl-* 'be (get) intoxicated'; os *pank* 'toadstool' (myrkkysieni); *pangakl-*, (S) *pangat-* 'laulaa, ennustaa, parantaa em. syönnin jälkeen'; ?tv *fan̄ka* 'huumaantua'(s. 46)

F. pää; ~ md *pe*, *pej-* (the end) ~ vty *puŋ*, *pun*, *pum* (end, edge, point)

~ zr *pon, pom* 'end; beginning; point' ~ vg *põŋ, pänk* 'head', beginning
 ~ hu *fő, fej* 'head; source, origin, beginning' ~ ?yr *pa-* 'begin' ~ tv *feaj* 'end,
 extremity, tip' (s.47). > s.90: vg *puŋk-* = 'pää'

F. *onkalo* ~ lp *vuoggo*, Kola *vyõŋ'ga* 'cave, den (of the fox); vg *wonka* 'ditch, grave,
 oit; *wonqes* 'pit, nest, den'; ostj.S. *wonh* = E. *lair* 'karhun pesäluola';

> N. *onk* 'cave, animal's lair'; yr *waanĸ* 'pit, grave';

> tv *banĸa* ~ *baŋa-* 'pit; nest, lair; yn *baggo* 'pit'; *baggota* 'ketun luola' (s.44)

F: *puno(a)*; 'twist, turn, wind, spin'; os *pāna, pān* 'yarn' (lanka), punontainen;
 soittimen kieli; yr *paŋgal-*, *paŋkar-* 'to braid, twist'; km *piño-* 'id.,twine' (s.51)

Fenno-Ugric:

lp *bag'ge* 'halter' (poron riimu, 'panka'); md *paŋgo* 'hood' (huppu);

?vg *poŋk-koali* 'reins' (ohjakset) (s.73)

fi *pii* 'kamman piikki, haravan 'tappi' (peg) = md *peŋ, pej, pev* = vty, zr *piŋ*;

= vg *peŋ,päänĸ* = os *põŋk*; hu *fog* (s.108)

est *pung* 'pyöreä pullistuma (nuppu, solmu etc.); lp *bug'ge* 'laajentuma';

> zr *bugyl'* 'kyttyrä (hump); ball (muna), globe'; os *puŋkal, poŋgal* 'knob,
 knoll, pullistuma'; *puŋkat, poŋgat* 'ajos, paise, äkämä';

hu *bog* 'knob; paksunnos' (s.109)

Tässä yhteydessä tulee selkeästi esille se, kuinka alku ja loppu koetaan saman asian
 käänteispuolina. Ne sekä niiden kohtaupaikka ilmaistaan yhteisellä sanalla 'pää'.

Entäpä tässä yhteydessä suomen '*pongahtaa*' (maasta) tai '*pankko*' = tulisija? Venäläi-
 nen jumalan '*bog*' -nimitys (kuten myös S: Bogen) saattaisi hyvinkin kuulua vielä sa-
 maan yhteyteen. Näyttää siltä, että saamelaistermin taakse kätkeytyy shamaanin ru-
 kouspyyntö, johon liittyy 'lentävä-tuulenjumala-turkki-juoma' -käsite (Fliegenpilz). Se
 varmasti maistui pikemminkin pilssivedelle kuin pilsnerille, koska sienijuoma juotiin tiet-
 tävästi vielä pariin kertaan ihmisen läpi suodatettuna 'pissinä'. Varsinaista karpäsmyrk-
 kyä. Nykyaikana meillä paisuvat vain 'pankit', mutta syömme herkkusieniä (champignon
 l. 'jump-pinja' so. 'hyppivä-puu') ja juomme shampanjaa... c-Hamp-Bang-h?... Minä vain
 pankolla makasin.'

Esitän lopuksi sirkushuvina panteistisen arvoituksen Suomen kansan vanhan perinteen
 mukaisesti - mutta tähän tutkimukseen ja nykyajan kielitietouteen soveltaen: Mikä on se
 suosittuun huviin liittyvä, joka on pyöreä ja paisuu seisoessaan? V: lat. **panem** - leipä ja
 sirkushuvit.

Käymme hieman läpi tähän yhteyteen sopivaa sanastoa: Johanna Laakso (1997)

(290) Vj *paŋkal-* et. 'singen, lärmən (nachdem man Fliegenpilze gegessen hat)

← *paŋk* 'Fliegenpilz'

Terho Itkonen (1997):

(N:o 62) F. '*sompa*' ~ lpN *soab'be* 'stick' (tikku) (>? vrt. '*tsoabmut*' ja sen
 'pistosanat')

Romanien *pangh* = 'viisi' (Koivisto 1994, 256 (>? esp. *cinco* = '5')). Tiedämme jo, että '5' on 'täyskäsi' hampunlehden muoto Eevan etunenässä...Unkarin *páncél* 'panssari' on tältä pohjalta helpommin ymmärrettävissä. Edelleen unk. *pancsol* = räiskyttää, pirstottaa, polskia; sekoittaa vettä jhkn; miedontaa; *pang* = 'lamautua, laimeta'. Obinugrilaisten mukaan paholaiselta oli taju kankaalla seitsemän päivää karpässienen maistelun jälkeen ja itse Maailmaa-katsova-mies saattoi löytyä makuulla sen vaikutuksesta (E. Vértes 1989, 162).

Bernhard Wälchli (1997, 315-316):

(Mordw.) *pinge* 'Zeit(alter), Lebensalter, Reif, (Tonnen-)Band'

> *pinks* 'Ring, Reif'

> Mordw. *karks pingâva* 'bis zum Gürtel, bis zur Gürtelgend'

← lit. *spīngis, spīngis, spīngys* 'Durchhau, (Wald-)Schneise, Lichtung'

→ lit. *spīndis* 'Durchhau, (Wald-)Schneise, hohler Innenraum eines Rohrs,

Darms, einer Röhre' ← lit. *spind`lėti* 'glänzen, strahlen, glitzern, funkeln' >

lett. *spīdēt, spīdēt* 'glänzen, scheinen, leuchten' > lett. *spīgana, spīgana*

'Lufterscheinung, Irrlicht, Drache, Hexe, heidnische Göttin > lett. *spīga,*

spīdzene mm. 'Flöte'.

(s.319) F: *panu* 'tuli; Feuer, Gott des Feuers' < balt., apr. *panno* 'Feuer' (germ.?)

~ MordwM *pāna-kud*, E *peñada* 'Ofen' (Feuerhaus) (>? esp. *peña* 'tuska').

(s.320) griech. γαμβρος 'der Wurzel' < *gem- 'heiraten'

Aulis J. Joki (1973):

F: *panka* 'Handhabe, Griff' < germ. *fanh-, lat. *pango* usw. (Setälä s.104)

Tšer. *penčá* 'Schlamm' (<? arisch *pañčá > ai. *pāñka-* 'Schlamm, Schmutz,

Sumpf') (Lidén s.129) (Joki: ai. *pāñkah* 'Schlamm, Kot' ei kuulu tähän!)

(Joki N:o 110, s.300): MordE *pango* 'Pilz, Schwamm; Flechte', M *panga*

'Schwamm, Brätling', tšer. *pongâ, pongo* 'Pilz; Knollen (taulakääpä);

syrj. *pagjir* 'bitter, herb; sauer, scharf', *pagal-* 'bewusstlos (betrunken) sein'

wog. *pāñx, pōñk* 'Fliegenpilz; Rausch' = ostj. *pañx, poñk*, samT *fanka-*

'betrunken sein' > ket. *hangō* 'Fliegenpilz'

~ ai. *paggala- 'mad(ness)', *pañgú* 'lame, crippled in the legs', *bhañgah*

'Hanf, Haschis'; aw. *bañha-* (Narkotikum+)Pflanze, pehl. *bang* 'Bilsenkraut'

> gr. σπογγος, σπογγια 'Schwamm', lat. *fungus* '(Erd-, Baum-)Schwamm'

> vrt. maori: *panē, pangī* 'tinder, touchwood, made from spongy fungus'

(>? E. *sponge* [spandʒ] 'sienieläin, pesusieni (imukykyinen) > S. *spannend* 'jännä'

R.G. Wasson & W.D. O'Flaherty ('Soma' 19??) (jota A. Joki on osin siteerannut mm. ai.- ja mauri -sanojen osalta) täydentää Joen luetteloa:

Mari: *pañgə* 'mushroom', Zyrian: *pagalny* 'to lose one's consciousness'(s.166),

- > (s. 312) *pagavny* 'to poison oneself, to kill oneself' (< Uotila; s. 312)
 > ostj. *paŋketlem*, *paŋktam*, *paŋkta* 'fly-agaric' (< Steinitz s. 313)
 Mansi: *pinka* 'inebriation'; *pa:ŋxeŋ xum* 'drunken man';
 Selkup (& South Sam.) *pöŋer* 'drum'; *paŋgar* special Selkup musical instrument' > Magyar: *bolond gomba* 'mad mushroom';
 > Chukchi, Koryak, Kamchadal: **poŋ* -sanajuuri: 'mushroom' (166-167, 307).
 Protosl. **goHba* ~ Church Sl. *goba* ~ Old High Germ. *swamb* (H. Pedersen 1901 mukaan s.168); pers. *bangi* 'senseless'.

Pohjoissaamesta voimme hyvällä tahdolla löytää soma-pangh-sienen ja noitaprosessin kokonaisuuteen kuuluvia sanoja:

- bagadit* = neuvoa, opastaa, johdattaa; (kurittaa, rangaista) > *baha* = paha
bahčit = (bohčit) lypsää, pusertaa > *bahčči* = lypsäjä; *bohcci* = putki, korsi, imupilli (ontto)
bánccardit = pyristellä (vastaan), rimpuilla, kieriskellä, poukkoilla
báŋadit = maikkua (pitkään), hyppiä (kaloista)
beagašit = konttailla > *beahkit* = kontata, ryömiä *boggát* = virua, pötköttää; *boktit* = herättää
bahci = mänty, petäjä; *beahttit* = pettää; *beahtu* = peto
beaggit = kuulua; kantautua (maineesta ym.) > *beakkuhit* = kertoa; pyydellä
boagán = vyö; *boaggut* = köpötellä vääräsäärisenä
boŋkalit = jysäyttää; *boŋkit* = jymistä; *boŋkkas* = jyske
- čábmit* = piestä; uuvuttaa (matkasta, taudista yms.) > *cábmot* = tulla pieksetyksi
čiegus = näkymätön, piilo-, sala- (vrt. juoigos-joiku)
čomal = kasassa, kasana; *čomas* = (čopme-) kupera, kukkurainen; *čomil* = kupperana
 > *čomistit* = parveilla; *čopma* = (pyöreä) kukkula, kumpu; *kasa*, kukkura
čuru = (čur'ro)kärpänen; *čurvet* = huudahtaa; *čurtát* = pyllistellä; *čurti* = pyllä

Soma -käsite on siis siirtynyt juomasta sienen muotoon, kun taas *pangh* -sienen käsite on siirtynyt sekä (urean?) imemiseen ja noidan liikkeisiin että tiedonsaantiin. Lienee syytä olettaa, että itse sienen perinteinen käyttö on kadonnut jo satoja vuosia sitten saamenmaasta. Suomalaisilla ja unkarilaisilla tästä perinteestä ei ole juuri mitään jälkiä - joitakin alkuperäismerkityksensä kadottaneita hajasanoja lukuunottamatta.

Kiinnitän huomiota mansien juopumusta t. sekaisinoloa koskevaan sanaan *pinka*, joka Kuolan saamelaisaluella (*piŋg*) jo aikaisemmin todettiin merkitsevän 'tuulta'. On tyypillistä perinteiselle kielitieteelle, ettei näitä sanoja uskalleta yhdistää, vaikka samankaltaisuus varmasti on jokaisen asiaan perehtyneen nähtävissä. Teen nyt tämän kytkennän toteamalla, että **itäsaamen 'tuuli-puhe' on jääne 'kärpässiäni-hengen' puheesta.** Jos saamelaiskielissä sittenkin on jäänteitä kärpässiäni-uniajasta, niin voisiko samoja jälkiä löytyä omasta kielestämme? **SSA:**sta löytyvät:
paniikki < ransk. *panique*, kr. *panikón* '(pako)kauhu
panka = kädensija, päätset, panta > *pank(k)aoksa* 'vahva kädensijaoksa'
 > ink. *paŋka* 'kahva, sankka' ~ ly *paŋg(e)*; lp *bag'ge* '(poron) päätset
 > md *paŋgo*, *paŋga* 'morval.naisen päähine'; sam. (*esim.*) *paŋk-poggo-foggo-fónka-paq-pāŋka-pāŋa* 'kahva, kädensija, varsi'

- pankka* = 'tukireen poikittaispalkki, rukiinlavan kiinnityspuu
pankka = 'linnun rinta; lapaluu' > *pankata* 'pyristellä siipirikkona'
 > *siivispankka* 'siipikyökkä'; vog *pankal*, *ponxal* jne. 'lapaluu'
 > ostj. *pankal*, *panxat* jne. id., lapa luineen ja lihoineen'
pankki = 'penger, valli, matalikko, (jään) reuna' < nr. *bank* < germ. **banki*-
pankko = uunin liesiosaa ympäröivä penkkimäinen ulkonema'
pankku = koristenasta, solki <? germ; nr *spång* 'solki'; ns *Spange* 'hakanen' jne.

Ruotsissa: *panga* = särkeä, iskeä mäsäksi; *panisk* = paaninen, pakokauhuinen; *panka* = puolikasvanut lahna; lude; *panna* = pannu; otsa; *pansra* = panssaroida; *pantomim* = elenäytelmä; *pina* = tuska, kidutus, kärsimys; *pingla* = tiuku; kilistä, kilkuttaa; *pingpong* = pöytätennis; *pingvin* = pingviini; *pionjär* = pioneeri; *pondus* = ponsi, korko, paino, korostus; *pung* = kukkaro; (kives)pussi; *punkt* = piste, täplä; pilkku; kohta
spak = sävyisä, säyseä; vipu; *spana* = tähystäjä; tiedustella (> *spion* = vakoilija); *spankuler* = vetelehtiä; *spann* = kaari; vaaksa; valjakko; sanko; tilav.mitta; *spinn* = surina; uistin; syöksykierre; *spinna* = kehrätä, suoltaa, kutoa; *spontan* = itsestään tapahtuva; omaehtoinen; *spy* = oksentaa; *spyfluga* = lihakärpänen; *spå* = ennustaa; käetä; *spån* = lastu; päre; *spånad* = kehruu, kehräys; *spång* = (purossa) porras; porras- t. pitkospuu; *spö* = varpu, vapa, keppi; sauva; *spöka* = kummitella ja *spöke* = kummitus, aave, haamu sekä *spörja* = kysyä, tiedustella; saada tietää, (saada) kuulla.

Englantilaisia vastineita ovat *bank* -yleissanan lisäksi mm. *punch* naskali, nyrkinisku; *punchy* 'väkevä, vahva'; *punctuated* 'pilkkukas, täplikäs'; *puncheon* 'tynnöri(-mitta)'; *punk* 'taulakääpä'; *punkie* 'polttiainen'. Suomen (pesusienien tavoin imevä) 'punkki' on epäsuorasti tässä mukana, koska se ja sen vastine engl. *mite* on latinaksi *Acarina* ('haahden emäpuusta t. kölistä peräisin?'), joka on sekoittavan lähellä sienien englantilaista termiä '(fly) *agaric*'. Syvyyttä saamme tulkintaan sanoista *function* 'tominta, *fungus*, pl. *fungi* 'sieni', *fun* 'ilo' ja *funk* 'pelko' (*funnel* -suppilotorveen t. -putkeen joutumisesta?).

Eikö muuten **Saksan** *Pfing-sten*-helluntai ollut taivaaseen-astumisen päivä? Ainakin *Anfang* on 'alku', *Fang* 'pyyntö, saalis, pyydys, pisto ja hampaat' sekä *fangen* mm. 'koota johtotorveen (sarveen?), johdattaa savu (t. sieni-urea) pois? *Fanger*-jahtikeihään laadusta tietysti voidaan jo olla monta mieltä - varsinkin jos se on *farbig* so. 'oudonvärinen'. Fyi *fan!* Venäjäksi kärpässieni on *mukhomor*.

On monia mahdollisuuksia ymmärtää tämä sanue kärpässienimaailmaan liittyväksi. Pajatus-sanueen yhteydessä ilmeni, että *pavas* voi tarkoittaa 'koristenastoja', joita voitaisiin verrata kärpässienien valkeisiin täpliin. Obinugrilaisilla rummun lyöntikapula muistuttaa enemmän lapaluuta kuin saamelaiden - sivustakatsoen - sienienmuotoista kolmikahvaluuta, jossa on sienien vartta muistuttava kädensija yhtäläillä kuin obinugrilaisissa rummuissa. Noita-sanueen yhteydessä havaitsemme, että 'kaatuminen' on sidoksissa 'käänteismaailmaan', jolloin raja-aluetta kuvataan kaltevana rinteinä. Sienien vartta puolestaan ympäröi usein 'vyö', joks sinänsä ei paisu itse sieni-'pankin' tavalla. Saamelaiden nurinkäännetty pyhä kanto voi myös olla alitajuinen muistuma sienien muodosta. 'Tulisuus' puolestaan on eräs Soma-juoman epiteettejä auringonsäteiden lailla. Tärkeämpi on kuitenkin funktionaalinen yhteys taulasieneen l. -kääpään, jonka käyttö ulottuu epäilemättä tuhansien vuosien taakse. 'Kauhu' liittyy yhtäläillä sienien vaikutuksen negatiivisiin puoliin. Jos *pangh* -sanue on levinnyt aina maureille saakka, niin olisi ih-

meellistä ellei siitä löytyisi jälkiä tämän päivän kielessä. Ehkä ne ovat liian lähellä kyetäksemme huomaamaan niitä. Kärpässiemen käytön 'lain kirjaimen henki' huokuu tämän päivänkin sanastossa, jota vaivatta voidaan soveltaa muinaiseen alkukuvaan.

Olen tarkoituksella jättänyt sanan 'penkki' tähän viimeiseksi, koska se - kaikessa profaanisuudessaan - on kuvaan kenties kaikkein vaikeimmin hahmotettavissa oleva sana. Se on 'liian yleinen', vaikkakin sen eräs alkumuoto on varmasti ollut sienen tapainen. Ja - nurinpäin käännettynä - se on metsän kanto. On toinenkin sana, engl. *swamp* 'suo', joka ei tunnu istuvan vielä tähän ympäristöön. Kun otamme huomioon sanan toisen merkityksen verbinä 'hukuttaa' olemme jo paljon lähempänä noidan transsia ja Tuonelan-matkaa *swam*-uivalla murinkäännetyllä sieni-purrella... On tietysti se mahdollisuus, että kyseessä on lettosuon hyllyvä pinta, jolloin siihen liittyvät sammakkomaiset 'kilpaa-hyppiävät' (E. *champion-jump*) *champignon* -herkkusienet...

Yhteyksien etsiminen kauempaa tuottaa niin suuren määrän tukevaa assosiaatioaineistoa, että se on pakko jättää tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tarkoitan esim. tapauksia, joissa alku- *p on poistettu jostain syystä. Kaksi tärkeintä sanuetta ovat muinaisegyptiläinen *angkh* -symboli: rengas, poikkipalkki ja varsi sekä sen kuvallinen käänneismuoto 'Anch-ors away!'. Wassonin Soma -kirjassa on esitetty kirkkomaalaus, jossa Paratiisin hyvän ja pahan tiedon puu on monioksaiseksi haarautunut kärpässiemi! (Wasson - O'Flaherty 19???, kuva 21).

Kun mietin tällaisia uhkarohkeita sanavertailuja, hämmästyn yhä uudestaan sitä, miksi **kaikki** samannäköiset sanat sopivat lähtökohtana olevaan alkukuvaan. Jos kysymyksessä olisi sattumanvarainen yhteys, tulisi eteen väistämättömästi sanoja, joilla ei olisi mitään henkistä yhteyttä alkukuvan kanssa. Mutta jostain syystä näin ei ole. Jos tällainen sana näyttää löytyneen, antaa se jo vihjeitä siitä, että kysymyksessä on vain puuttuvien linkkien piilossaolo. Sattumanvaraisessa sanastossa pitäisi 'traktorin', 'höyhänen' ja 'miekkaliljan' esiintyä yhtä suurella todennäköisyydellä, jolloin niitä yhdistävää alkukuvaa olisi todella vaikea hahmottaa. Mutta alkukuvat puolestaan näyttävät tämän tutkielman sanastossa liittyvän lähinnä shamanistiseen rituaaliin tai sitä toisella tasolla edustavaan rakkauskohtaukseen. Ja tällöin kaikki löydettyt sanat sopivat palapeliin.

9) Lisäsanastoa

Jakson kirjoittamisen jälkeen on löytynyt runsaasti lisäaineistoa kuvaamaan sepän laatu. H.P.A. Hakola mainitsee seppä-sanueeseen kuuluvat *sepiä, sevätä, (FD) sebeäldeä* merkityksessä 'to bind, to embrace' (Anttonen - Hakola 1995, 110) sekä myöhemmin:

(Proto-Duraljan N:o 296, s. 77) *sepi- 'to clasp, to coin':

F: *seppä, sepittää, seppele*, E: *sepp, seppel, sepitseda* (to put, fit together, to find, to make in haste); Tam: *cippam* 'parcel, bundle', *ceppu* 'to say, to speak, to tell'; Jap: *shibari* 'to bind, to tie, *sopi* 'finely, delicately'; PFU: **šepä* 'Hals, Nacken'; PFU **šepä* 'geschickt' (Rédei 1988).

(N:o 314, s. 81:) **sop-* 'corner, nook, recess'; F: *soppi; suppea; suppilo*; Kar: *tsuppie* 'concise'; Komi: *sopyd* 'narrow, be packed'; Hung: *szupolyka* 'small, lean, thin'; M: *šobxu* 'pointed, coneshaped'; *šobtutur* 'narrow, tight, small'; Jap: *tsubomaru, tsubomeru* 'kleiner machen, to shut, to close'.

'Sopen' kautta sanue siirtyy pienempään ja pienempään kokoon, kunnes muuttuu hiirulaiseksi, jota käsittelemme Luvvjit -jaksossa ('Elohiiri').

Cumucica & Nogaica (Gürsoy-Naskali - Halén 1991):

Kumyk:

čap- = (*caβ-*) to run, to leap (up and down), to fly > *čičγan* = 'rat'

saβà = 'scale'

Nogaisch:

saba = '(Wolle) schlagen (mit Stöcken)' > kas. *saba*

> kalm. *sawa* 'Klopfholz, gew. zwei Stöcke' > *saβalaq* = 'dickwollig'

sâβaj = 'ganz allein' > *sâpajâ* = 'hübsch'

> *sâpâ* = 'hochgeehrter aber nicht gelehrter Mensch' > kas. *sopy* = 'Sūfi'

talles = '(mit einem) sprechen' > kas. *tildes*

> Vrt. Orok: *dali* 'shaman's drum; Ulcha: *dali(n)* 'bag' < China (SSTMYa 1:194 > Janhunen 1986, 100)

Terho Itkonen (1997):

(N:o 6) lpN *sæppe* 'the forepart of the back (of reindeer, cow, horse)' yhdistyy suomen sanaan *häväs* 'withers'

(N:o 62) F. '*sompa*' ~ lpN *soab'be* 'stick' (tikku) (>? vrt. '*tsoabmut*' ja sen 'pistosanat') sekä (N:o 55) F. '*sammakko*' ~ lpN *cuobbo* (> ks. 'Noidan työ')

(N:o 66) F. '*suppa*' = (narrow) funnel-shaped depression in terrain; '*suppu*' = narrow ~ Kar: *tšuppu* = 'corner' ~ LpN *čop'pe* 'bag-shaped end of a skin rug, for putting the feet in' (243-246)

> (s.248: 44) F: *soppi* 'corner' ~ MordE *šopoms* 'to hide, keep secret'

(>? Ko. sanueen jatko löytyy sekä luvvjitia että noidan työtä käsittelevissä jaksoissa liittyen rummun LpN *cuoppu-cubbo* '-sammakkoon', *cuohpi* '-häpyyn' sekä koltan *sâ'ppli* '-hiireen').

(274: 6) F: *hapan* ~ MordE *tšapamo* ~ MariW *šapâ*.

Johanna Laakso (1997, 289) esittelee obinugrilaisten sanastoa:

Trj. *čopi-*, O *sopi-* 'in Stücke brechen, scheiden' ← *čop*, *sop* etc. 'Ende, Stück, Hälfte'.

Tästä ei ole enää kuin kukonaskel suomen 'tappaa' -sanueeseen, joka voi symbolisesti merkitä myös 'pientä' tappamista. Tällaista ilmaisua käytetään usein puhuttaessa korukielellä seksuaalisuhteesta. Laakso tuo lisäksi esille myös yhden unkarin sanan: **szabadít** 'to free' (Laakso 1997, 300). Omasta puolestani lisäisin yhteyteen *csapás* = 'isku', *sebész* = 'kirurgi' sekä *szapora* 'reipas, sukkela; hedelmällinen'.

Sanan käsittely jää varmasti tässä yhteydessä kesken, sillä A. Kanniston obinugrilais-taartilainen sanasto (1925, 172-3) antaa aivan muunlaisia näkymiä:

sāop = 'syksyisin kuivuva kapea salmi kahden lammen välissä'

> *sāp*, *sāp*, *sap* 'puro, sivujoki' < = tat. *sep*

ob.ugr. *sāpā-n, sāpā-n, sōpān, sōpān, soḡpn, sòpn* = 'saippua'

< = tat. *saban, sabān, sabyn, sāp'i'n, habyn, sabun, sapun, sobun, samyn suBān*.

ob.ugr. *sapā-n, sāpā-n* 'kesävilja' > TJ *sapā-njamp* = 'toukokuu' (*jamp* = kuukausi)

< tat. *saban, haban (ašlygy)* = kesä(vilja)'; kyntötyöt (kev. kesällä)

ob.ugr. *sōpān, sòpn, sàpn* = 'aura'

< tat. *saban, sāban, haban, sapan* = 'kone, aura'

Mikä on se, joka auralla kyntää liukasta kapeaa purouomaa kevätkesällä toukkatöinäsiementä kylväen? On vain ajan kysymys, että saan siemenen hohtamaan obinugrilaista *šjääom* -kynttilänvaloa (s.181). Sana on valkeus.

E. Öhman: keskiajan ransk. *chapel* 'päähine, päänkoristus' > keski- ja eteläsaks. *schapel, schepel* > Tansaka > Ruotsi > suomen *seppel*. (Öhman 1964, 184). Tämän sanan me tulemme vielä löytämään 'Noidan työ' artikkelista.

Aulis J. Joki (1973):

F: *panka* 'Handhabe, Griff' < germ. **fanh-*, lat. *pango* usw. (Setälä s.104)

Tšer. *penčá* 'Schlamm' (<? arisch **paŋčá* > ai. *pāṅka-* 'Schlamm, Schmutz,

Sumpf') (Lidén s.129) (Joki: ai. *pāṅkah* 'Schlamm, Kot' ei kuulu tähän!)

Ostj. *tšeban, šeban* (oik. *tšepan, šepan*) 'Zauberei, Zauberer' (Jacobson s.153)

Wotj., syrj. *čapini*, mord. *čavoms*, türk. *čap-*, mong. *čab-*, pers. *čāp-*, soghd. **čāβ-*, russ. *tšapatj* 'schlagen, teilw. 'stehlen' (s.182)

> tšer. *šoptār* 'Johannisbeere' (s.183)

(Joki N:o 165, s.324) F: *tala(s)* 'Winddach, Schuppen, Hütte, Gestell, Gerüst, Stange; ?wog. *tul* 'Stange (lihan ripustamista varten)'

<? urar. **tala-(s)* vgl. ai. *tala-(m)* 'Basis, Grund, Boden, flaches Dach, Ebene

> dard. *tal, tāl, tōl* 'Zimmerdecke', *talī* 'Feuerstätte' > lat. *tellus* 'Erde' jne.

(Joki N:o 172, s.327) Ung. *tej* 'Milch';

< ai. *dháyati* 'saugt, drinkt', *dádhi* 'saure Milch, Molken'

> dard. *doyik* 'to be suckled; oss. *dæjyn, dæjun* 'saugen'; got. *daddjan* 'Amme'; aschwed. *dæggia* 'säugen'

N:o 173: F: *tehdä; teke-*; lpN *dâkkât* 'machen, tun'; mord. *teje-, tija-* 'machen, tun; bauen'; dard. *day-* 'to put, make', *doiki* 'to put, build' beat', *dadaiti* 'setzt hin, bringt', apers. *dā* 'erschaffen, machen' pehl. *dādan, dah-* 'create' (s.327)

N:o 180 slk. *ta-da-, taa-ta-* 'bringen, holen'; ai. *dā-, dādāti* 'gibt', *dāti-* 'Gabe' jne.

SSA: F: *hanhi* = S. *Gans*; ly *hanh*; ve. *hanh'-hanh-handez*;

> va. *ang*; vi *hani-haah'*

F: *hanka* (S. mm. *Gabel*); ly *hang(e)* 'veneiden hanka'; vi: *angad* 'airon kiinnitysrenkaat (veneessä)'; *pōidla ank (hange)* 'paksu liha peukalon tyvessä'

- ~ ?unk. *ág* 'oksa, haara' (~ ?'onki');
 <? germ. **hangu* (**hanha-*) 'veneiden hanka' (>? esim. F: *hankmo*)
 F: *hanki*; ly, ve *hang*; vi *hang* (hanki; kinos, nietos); *hanguda* 'hyytyä, jähmetä';
 va *antši* (m. *angged*) 'hanki'; li *ang* 'hanki, nietos'; sm > lpT *aŋg* 'hanki'
 F: *hanko*: ly *hang* 'puu(hanko)'; ve *hang* 'tadikko'; va *an̄ko* 'heinähanko, tadikko'
 > vi *hang* 'hanko, haarukka, tadikko'; li *ang* 'hanko, tadikko, ahrain'
 F: *hapan*; mm. vi *hapu*, *hapen*, *hapne*; *hape* 'happo, hapatusaine'; li *appan* *hapan*
 > md *tšapamo*, *šapama* 'hapan'; *tšapaks*, *šapaks* 'taikina';
 > *tšapado*, *tšäpäät'*, *tšeped'* 'kalja'; tšer. *šapâ*, *šopâ* 'hapan';
 > *šapem*, *šopem*, *šowem* 'hapata' <*(t)šappa->? vog. *šw-*, *sāw-* 'hapattaa';
šōyam, *sēyam*, *sēwam* 'homeinen (jauho)'; ostj. *tšěγ-* 'hapata';
tšěγo- 'ummehtua; hapaten nousta'; P *šw(-)* 'hapata'; (taikina)
 > unk. *savanyú* 'hapan' (< **tšapa-*)
 F: *hepo*; mm. vi *hobu*, *hebu* 'tamma' = va *open*, *epē*; li *ē'bbi*, *i'bbi*, *ü'bbi* 'hevonen';
 > Sm. > lpN *hævoš*, *hēppuš* 'hevonen' (In Ko Kld) (>? F. 'häväs, häpy')
 F: *heppi*; F: *höppi* 'nuppi; terska' = S. *Eichel* (>? S. *Eich* = tammi > F. 'aihe')
 ~?? votj., syrj. *šep* 'tähkä'
 F: *henki*; ly *heng* 'henki; sielu, sydän', ve *heng* 'henki'; va *entši* 'henki; henkilö';
 vi *hing* (*heng*, *hōng*) 'hengitys, henkäys, tuoksu; elo, sielu, henkilö';
 li *jeng* 'hengitys, elo; sielu, henkilö';
 sm > lp *hæg'gâ* 'henki, sielu; ruumis; kohtu; henkilö'
 ? = votj. *džog* 'kuuma; hiki'; vog *säk*, *sax*, *sak*, *sānk* 'hiki'; ostj *tšěnk*, *šānk*
 'kuumuus'

On hyvä muistaa, että obinugrialaisten rummun kädensija oli Y-kirjaimen (hangon) muotoinen kädensijaltaan l. hanka-kahvaltaan. Tässä yhteydessä on palattava Juha Janhunen shamaani-sanueeseen (Janhunen 1986):

Khanty *cipän/šepan/sepan* 'sorcery'; *cipānan-ku* 'sorcerer, shaman' (*ku* = 'man')
 (DEWO 297-8, 424-7)

Samoyedic: **ca(ə)cäpä* 'shaman' (ei nganasaneilla) > Nenets *tad'eb'a*
 < (hypothetical root:) **ca(ə)cä-* 'to shamanize' (s.106)

Tungusic **sebe-* ~ 'spirit, idol'; **seben* 'shaman's helping spirit'

> = Evenki *sēwēn/xēwēn*; Negidal, Nanay *sēwēn*; Udehe/Orochi *sēwē(n-)*
 = Ulcha *sēwē(n)* (Wassiljewitsch 1963:369-372; s.98; SSTMYa 2: 135, s.99)

Tungusic **-po.n/*-pō.n* 'drumstick' < **ōnti-* 'to beat a drum'

> **ōntipō.n* 'drum' (s.99)

Mongolic *böge*; Khalka/Buryat *böö* 'shaman' (s.101: MED 123-4, BRS 107)

> Buryat *bööle-* 'to shamanize' (s.103: MED 124, BRS 108)

< Turkic **büg* 'to know' > **bügü* 'wise; magician' (ESTYa2:293-294)

= **bügö* (TMEN 1:233-234) (s. 101)

Samoyedic **penkär* 'shaman's drum'; Nenets *penzeQ/penšar*; Enets *pejiQ*;

> Nganasan *f'anjir/xanjir*; Selkup *piŋkär*; Kamas *pe.ri* (SW 119) (s.108-110)

> *-*kär* < Nenets *šarQ* 'skin, surface';

> Nenets *pengəbcQ/penkaps* 'drumstick';

> North. Khanty *pešsar/pešsar* 'shaman's drum' (DEWO 1185) (s.110)

> Kamas *penzat* 'shaman's helping spirit' (SW 118-9);

Selkup *qapsi(n)* 'drumstick' (s.108)

Proto-Jenisein > **päs* > Ket *xa*, Yug *fas*, Kot *feš.* (ASSM 190; VJOKS 257)

< **pä(-)* = 'shaman's drum' (s.105)

Samojedic **pe(-)* 'shaman's drum' (the possible meaning);

Nganasan *f'atəQə* = Enets *petoQo* 'drumstick' (SW 118) (s.108)

Koryak **aŋ-* 'shaman, shamanism'

> Yupik, Bering, Greenland: *aŋ-/ang-* (s.111-112)

Aluksi todettakoon, ettei *paŋχ* -kärpässientä ole liitetty lainkaan em. sanueeseen. Viimeinen *pä-/pe-*sanue näyttää kärpässiä (ugril.) *paŋχ* -alkuosalta. Mitä loppu sitten olisi? Ennen vastauksen tarjoamista on todettava saksan sanat *Henkel* 'korva, sankka, kahva'; *Hengst* 'ori; veneen hanka' sekä *henken* 'hirttä'. Tämän jälkeen palaan yhteen egyptiläisten tärkeimmistä hieroglyfeistä:

'nh = 'elää, elämä'; *'nh(w)* = 'hän eläköön' (Holthoer 1993, 42, 64).

S, Wettenhovi-Aspa on oivaltanut saman sanan tärkeyden. Hänen määrityksensä mukaan se on 'das *Henkelkreuz* als Zeichen des Lebens' (kuva 23b), jonka suomalainen vastine on kirjonnassa 'Poikkijalkainen Linnunsilmä'(kuva 23a). Hän vertaa sitä sanoihin

Hanqi = 'vita', 'Leben', F: *henki*' (< *anch, anx*) = koptink. *hanh, honk*

> ruots. *Livs-hanken* ~ 'elävä henki' (kuoleman vastakohtana saks. 'hängen').

Sanan juuri on W-A:n mukaan **Henge*, joka japanissa tarkoittaa (< Fujisawa) 'henkeä' (myös 'aavetta') sekä liittyy *Stonehenge* -nimeen (Wettenhovi-Aspa 1936, 57-59).

**pä* + *'nh* = RUMMUN HENKI - *paŋχ*

Sitä kuvataan hieroglyfeissä ympyrällä, jonka alla on liitoskohtaa kuvaava poikkiviiva. Liitoskohdasta lähtee alaspäin pystyviiva, jolloin edessämme on rumpu, kapula ja niiden kohtauspiste, yhteenliittäjä. Toisessa yhteydessä olen jo maininnut, että sama symboli näkyy - puoliympyrän kanssa ja rengas toisessa päässä - symbolina toiselle tärkeälle asialle, engl. *anch-or* sanalle. Webster's (1996) ja Weekley (1967) sekä Ayto (1990) -sanakirjat kertovat:

anchor = 'ankkuri'; 'something that secures or steadies or that gives a feeling of stability'; 'to secure firmly' < Gr. *ágkūra* < Ieur. **angg* 'bent' (taivutettu')

AS. *ancor* < L. *ancora* < Gr. *αγκυρα* < *αγκος* 'bend' (taivuttaa)

> Germ. *anker*, ON *akkeri* > E. *anker* 'a small vat' (pikku kuppi)

< myös vrt. Gr. ἀνα 'back' + χωρεῖν 'to withdraw' (vetää mukanaan-pois, takaisin; peruuttaa; sanoutua irti)

angel = < Gr. ἄγγελος (*ángelos, ággelos*) 'messenger' ('sanansaattaja, lähetti');
;~ hepr. *mal'akh* = 'messenger'

> anglosaks. *engals* < 'Angels' < Jutland peninsula: *Angul* > *Angeln*

angle = prickle, goad (piikkisauva, kannustin) < AS *anga, onga* < L. *uncus*

angle = 'figure formed by two intersecting lines'; corner

< Fr. Lat. *angulus, angelus* < **angus*

< Gr. ἄγκος 'bend', *agkūra* 'bending' < Ieur. **angg* 'bent'

angle = 'fishing hook, f. tackle' < Germ. **angg-* > *angel* 'fishing tackle'

< vulg. lat. *hamus* 'koukku, haka, onki, väijyke'

anguine = käärmemäinen; *angelica* 'herb' (putkikasvit)

anguish = tuska, hätä, ahdistus < L. *angustia* 'compression' < *angustus* 'narrow'

< Ieur. **angg-* 'narrow' > Gr. *ánkhein* 'squeeze, strangle'

> Lat. *angere* > E. *angina* 'strangle' (kuristaa kuoliaaksi, tukahduttaa)

~ E. *pang* 'pistos, vihlaisu, äkillinen kipu (Vrt. *pangoline* 'muurahaiskäpy')

> Germ. *bange* 'anxious' < OHG *ango (enge)* 'narrow' + *be-*prefix

> vrt. lit. *anglis* = hiili

***ankh* [ˈɛŋk]** = a cross having a loop for its upper vertical arm and serving especially in ancient Egypt as **an emblem of life** [Egyptian *'nh*]

ankle = the joint between the foot and the leg; the region of this joint

< AS *ancleow* ~ *angle* + *claw* (kynsi, saksi, sorkka) < Ieur. **angg* 'bent'

~ ON **ankula* > S. *enkel* ~ R. *ankel* 'nilkka'

ankylosis = a growing together of parts (as bones) into a rigid whole; stiffness of a joint resulting from such growth [< Greek *ankylos* "crooked" 'koukkuinen, käyrä']

> ***anchoylosis*** = stiffness of joints < Gr. ἀγκολος > *angle*

Symboli ei suinkaan lopu tähän. Samasta kuvasta - Q -muodossa voidaan nähdä elämän puu, lumpeen lehti ja kukka, karpässieni, hiidenvene, lehti ja sen kanta yms. Kaikki, missä on kolme alkutekijää, voidaan kuvata tällä samalla symbolilla. Itse olen toiminut yhteen liittäjänä saattaessani arvostetun kielitieteilijän ja yhtä halveksitun harrastelijan eri tahoilta löytämät kaksi sanaa yhteen. Ja tuo liitos alkaa soida, sillä päässä on henki mukana. Henki on sillä päässä-muistissa, vaikka on jo tuhansia vuosia kulunut ihmisen ensimmäisestä syntiinlankeemuksesta sienipuun kiellettyä hedelmää maistaessaan ja tullessaan **tietoiseksi**:

pa-ang pa-ang pa-ang...

PÄÄ-KIPU-HENKI-KOUKKU-PÄÄ-HENKI-KIPU-KOUKKU-PÄÄ...

Ihmisen ensimmäinen krapula, ensimmäinen elonmerkki - ihmisenä. Koska olen käyttänyt 'jalan (=nilkan) sijasta 'päättä' (jalkopäättä?), vaatii sanasto vertailua itämaihin, joten ei tämä vielä ole lopussa. Wasson - O'Flaherty'n mukaan siis: *pəngar* on 'special Selkup musical instrument'. Juha Janhunen (1986) puolestaan täsmensi saman seikan: Selkup *piŋkər* = 'shaman's drum'. Yritän vielä käsitellä **peŋkär* -sanaa yhdistämällä **peŋk*-alun obinugrialaisten 'laulua' merkitsevään sanueeseen ostj. *ar(əγ)* 'laulu'.

A.J. Joki (1973, 254): Ostj. *ärəγ, ärə, ar, ār* (jne.) '(altes Helden-)Lied'

> *ärəγ-*, *ärə(γ)-*, *ari-* 'singen' (ks. Steiniz, DEWb. 165-166)

> Wog. *ērū·w, ēri, jēri, ēriγ* 'Lied' (Steiniz, Wog. Vok. 218)

> T *ērkā·nt* 'er singt' (Kannisto FUF 14 44ff) < obugr. **ärγz*

< miran. **ärγa-* ~ oss. *arġaw* 'Märchen, Fabel';

~ ai. *arkáh* 'Strahl, Sonne, Feuer; Lied; řk 'Preislied, Vers' > arm. *erg* 'Lied'

> toch. AB: *yärk-* 'ehren'; heth. *arkuḡamun* 'ich betete';

> ung. *rege* 'alte Gesang' (Munkácsi ÁKE 237. 524) jne...

Ostjakisches Wörterbuch II (Karjalainen - Toivonen 1948):

paŋχ, paŋ'k, poŋχ, poŋ'k jne. 'kärpässiäni'

p'á ḡkārəχ (Trj.) kärpässiänilaulu (= *p'á ḡkənsäüγz*)

pa ḡγätta 'huutaa ja pitää melua syötyään kärpässiäniä; ennustaa ~ Vj. *pa ḡkälta*

paŋ'ləmnəŋ' (Vj.) 'laulu, jota lauletaan kärpässiäniä syötyä'

po ḡχ 'verkon 'syvyys' (ainasta ainaan); *pe ḡk* 'hammas, (käärmeen) pistin' jne.

pālənt'i'w' 'lapiomainen kapusta; noitarummun päristin'

> *pa ḡ'* 'karhukeihäs' (suuren veitsen tapainen) s. 693 (>? saam. *pallem*)

Kaz. *rōpsənt'i* 'lyödä rumpua' ~ O *rəβsəltə* 'lyödä rumpua; naida'

< *rōpi*: Vj. *iōsəŋ r.* 'näärvä, reiden juuri, vatsan alaosa' (>? 'pirra, pirog').

Vrt. Punttila 1998, Impilahti: *panga* = kädensija, sanko; *pankko* = uunin pankko.

Tsvetkov 1885, Vatja: *paŋki* = sanko, ämpäri; *pant-vits* = pantavitsa(rengas)

Aloitamme ensin mystiikasta: *p'á ḡkārəχ* käännettynä on suunnilleen *kārəχ* + *p'á ḡk* (Selkup *gar* + *paŋ*), joka on lähes saamelaiden 'kar-bash' l. luottamuksen puu / hiiden vene ja suomen 'kär-päxs-'.
 Toinen - totisempi seikka on se, että loppuosa ei näytä olevan '-kar' vaan '-ar' (laulu).
 Ostjakin termin suomennos näyttäisi tämän mukaan paremmalta kuin pelkkä 'shamaanin soitin t. -rumpu' -nimitys.

10) Æ-B-Q - kotkanpesällä

Mitä tuo kaikkialle levinnyt *aaria* -laulu lopulta merkitsee? Luotan siihen, että se on yhteydessä soidinmenoihin samalla tavalla kuin obinugrilainen 'shamaanin rumpua' kuvaava termi - Janhusen mukaan (s.110):

Khanty *kōyəp/kūyəp/kōyəm/keyəm*; Mansi *kāyəp/koyəp* etc. (GOUV 147)

> Khanty *kōy-*; Mansi *kay-* 'to sing shamanistic songs' (DEWO 596-597)

> Khanty *key* 'shaman's song'

Ostjakisches Wörterbuch II (Karjalainen - Toivonen 1948):

kei' 'arvonta-, loitsulaulu; *poŋ'kei'* 'kärpässiänilaulu'

kəiəm, kəjəm 'soidinpaikka'; *koiəm pəŋ* 'noitarummun päristin'

kēiapsī 'laulaen ennustaminen'

k'ōiməməŋ 'teeren kuherruspaikka' > *kəjda* 'olla soitimella' (metso, teeri)

kəj 'naaras' > *k'ōiəŋ* (*hōχās*) 'naarassopuli' > *kəjā* 'synti' (lapsille puhuttaessa)

Ƙarjalainen: FUF XIII, s.235: *k'ò* > *k'û* > *χoi* > *χò* = Gatte, Ehemann...

LpN tarjoaa häkellyttävän sanueen:

A

ártet:g = kummallinen, merkillinen, omituinen
eará = (earis, earrá) toinen ihminen; earrása luhte = toisen ihmisen luona
earán = asia; toimitettava (luonnollinen) tarve; earáhus = muutos
earrásat = muut (ihmist), toiset
earotbealde = syrjässä (kaukana kulkureiteistä)
ear'ra = r-kirjain (>? engl. error > lat. eros!!!)
earta = herne (>? aortta > earth > heart)
earránit = erota >
earri = erä (maitoa) (!)
earru = ero, haara (tien, polun)
eartnjehas = inhottava
earuhit = erottaa
erdui = ärtyisä
eret = (ere) pois(sa)
cealkit eret = kotoisin ('sanoa irti' jstkn; so 'kotoisin' = 'irti kotoa')
erohus = erotus
erttetdákti = kylkiluu (!!!)

Itkonen (1946 s.296)

ər'jalás = Varangerin tunturisaamelainen > *åariol* > Ariel = kotka

Bäckman (1978, 74): 'Paasosen mukaan on mahdollista nähdä (saamen) *sueie* (luottamus, 'suoja- t. tyyni' puoli) rinnakkaisena käsitteenä syrjäänin *ort-* ja wogulien *urt-* sanoille. *Ort-urt* on selitetty henkilön (varjo-)sieluksi, joka on käsitetty 'suoja-linnuksi' *suöje-lodde*'.

T.E. Uotila (Syrjänische Crestomathie 1938, 128-9):

ordę-ęrdę-ęrdø-ordjŋ-ęrdjŋ-ordjś < Wotj. *urd* 'Rippe' (kylkiluu; laivan kaaripuu, kaari; uurre; kohujuova; suoni lehdessä), *urdes* 'Seite' (kylki, sivu),

~ lpN *ærte* 'clivus montis, saltus', md. *ird'es* 'Rippe', tšer. *ördəž* 'Seite; abseits gelegener Ort' > *ortt'sen-ortt'sen* 'nebeneinander' (vierekkäin toisen kanssa).

(A.J. Joki 1973, 254-5: N:o 18) lpN *ær'te* 'Seite, Rand (des Bootes, der Insel)'

> *ęrtig* 'Seite des Menschen, des Tieres' ~ I *ertti*

> mordE *irdes, ird'iks* 'Rippe'; tšer *ördəž* 'Seite' = syrj. *ord-*;

> syrj. *ord-lj* 'Rippe' = votj. *urd*; *urdes* = 'Seite'

(Abaev; OEW I 173): oss. *ærdæk* 'Hälfte, Seite';

> pehl *ālag* (<**ardak*) = ai. *íardha-h* 'Teil, Seite, Hälfte'; *ardhá-* 'halb; Teil'

Katsomme nuo oudot **latinan** sanat, joista

clivus = kallas, rinne, törmä, vuori;

montis = vuori ja

saltus = (*salio*) 'hyppääminen, hyppy, hyppäys, keikkaus, harppaus jne., mutta

saltus (so. sama sana) onkin 'metsävuori, -vaara, korpivuori, metsänotko, -ahdinko, -solukka, -koukero, korpi, metsä; metsälaidun, karja- t. syöttömaa'.

Miten on mahdollista, että vuorenrinne onkin 'hyppivää' laatua? Miten on mahdollista, että metsävuori onkin metsänotko? Ja onko 'kylki' notkon kylki vai vuoren kylki? Miksi se tervehtii suolaisesti..? Sanasto vilisee vihjeitä germ. kieliin, esim. *Wort-word-ord-Ort-Erde-Ordnung-order-art-irren-aarre-earth-ört-war-uurre-aarre-uuria-ur-Uhr* jne. Kreikan-kieli täsmentää latinan hieman sumuista kuvaa: ζαλαδα, ζαλη = huimaus; ζαλιζω = huumata, pökerryttää; ζαμωνι = pitkä aika (ikuisuus).

Olemme saapuneet olevaisen *era*-raja-alueelle. Kaikki alkaa jo paljon aikaisemmin - siitä, ettei saamen kieli kerro selvästi, onko kysymys 'kahden' eroamisesta erilleen vai onko kysymys siitä, että 'kaksi-yhdessä' eroaa muusta maailmasta syrjäiseen vähällikenteiseen paikkaan 'luonnollisille tarpeilleen'? Luottamuksen puun suojaan. *Aar*-laulu ja *ear*-korva (so. *ei*-aar) kohtaavat toisensa alueella joka on puolueeton. Puolueeton siksi, että sillä alueella ei yksinkertaisesti ole 'puolia' ollenkaan, koska kaikki muuttuu toiseen jatkuvasti. Tuo laulu on se, mistä saamelaisten falsettijoiun Tirén sanoo syntyneen: Aasa-jumaliita, jotka osoittautuvatkin (S.) **Aar**-kotkaksi ennen kuin se syöksyy (Inlp:) 'ässe' (*ässä*) -asuvan (S.) *Aas*-raadon kimppuun, jolloin liha muuttuu (E.) *ash*-tuhkaksi... mutta vain noustakseen Unkarissa uljaana *sas* -kotkana (*Phenics*-lintuna?) uudelleen lentoon.

Suomessa puhutaan *aarteesta*, *auringosta*, *erosta*, *eraus*-poikasista, *erän-käynnistä* sekä '*eräästä eri erehdyksestä*' mutta lainasanana myös **Eros**-jumaluudesta, **elosta** sekä **älystä**.

Vironkielessä:

ära = 'älä'; 'pois' mutta

saada aru = 'älytä', 'arvata'

Äri = 'kauppa-(toimi tms.)

aur = höyry

auk = aukko

au = ('nouseva?') kunnia (S. *Ost* = E. *east* 'itä').

Olisi outoa, ellei näin vahvalle sanalle löytyisi käänteistä varjokuvaa. Sitä ei tarvitse vai-vautua edes hakemaan kaukaa, koska se on englannin (You) *are* = 'olet' (R: *är* 'olet, on') mutta myös E. *earth* 'maa; kolo (!); kätkeä, kätkeytyä'; *error* = 'erehdys'.

Aar-byte ~ maan-antimet < S. *beten* = polvistua - maan puoleen; rukoilla

> S. **Arbeit** = työ = R. *arbete* > Russ. (a-) '*rabot(e)*'; R.: *år* = 'vuosi'; *ära* = 'kunnia'

> Ior Bockin arvonimi: '*Ärs* av Raseborg' (Bock 1996, 7); lit. *arbatu* = tee

(S B F. Jansson: *Runinskrifter i Sverige* 1963:) *nättverd ara = örnens kvällsfard*.

Björn Collinder (1955, 4-5) esittää suomen *älä* -sanueen osaksi uralilaista kantasanaa:

äl-, el-:
 veps. *al-, vote el-*,
 est. *ära, äla, ala*,
 lv *al-, äla-*,
 lp *âle, æle*,
 md *il'a-*,
 vg *ul*,
 os *äl, at, al*,
 km *el(e)-*,
 yk *el(e)...*

Kummallista on, että suomen *elä-mä* sisältää jo itsessään kielteisen muodon.
 Kuolema on elämän sisällä.

Englanti:

'*er*' = puna; *ere* [eə] (vanh. run.) 'ennen (vanhaan); mieluummin'
era = [iərə] 'aikakausi; käännekohta' > *here* = 'täällä'
 '*eyrie*' = [e:ri?] korkealla kalliolla oleva kotkanpesä;
 '*eyrie*' = (*eyry, aerie*) [airiə, æri] 'saari' (~ 'aur-kulta-aarre-aerie')
 '*ern*' = [ə:n] merikotka; *earn* = 'ansaita'
 > *ear* = 'tähtä; korva; sanko, kädensija' > *oral* = 'kuulonvarainen'
 '*urn*' = [ə:n] tuhkauurna >? Saks. *irren* = 'harhailta (eksyksissä)'

Olen elämän ja kuoleman rajamaastossa, autiolla, oudolla seudulla, jossa kaikki muuttuu koko ajan toisekseen. Air-ilma muuttuu aar-maaksi, siitä (kolt. *aabr* -sateeksi, joka sytyttää Aar-ni-kotkan väkevään ilmivalkeaan. Vaikka olen sokea, niin näen sen silti.

Taivaalla loistavat revontulet, joihin on kirjoitettu: '**Ero** on yhtymistä. Kenestä? Kenen kanssa? Et koskaan tiedä, mistä on kysymys. Jos tiedät eroavasi, et tiedä, mistä erotaan. Ja jos tiedät sen, niin et tiedä, oletko eroamassa 'hänestä' vai 'hänen kanssaan'.

Kun vuosia sitten aloitin saamen musiikkitermien tutkimisen selvittääkseni, mitä olivat ne Aasa-jumalat, joilta saamelaisten sanottiin oppineen falsettijoikaamisen taidon, niin en tiennyt, millaiselle matkalle olin lähtemässä. Metsästäjäkansan jälkeläisenä ei ole ollut muuta mahdollisuutta kuin pyytää matkan varrella sanasaalista, jotta selviäisin perille ja takaisin. En myöskään aavistanut, että vanhojen saamelaisten perinteiden tapaan (mahdollisesti?) minun on tultava takaisin kotaan takaovesta selkä edellä. Näin tässä vain on käynyt. Jos se on samanlainen kota kuin nykisin, niin eihän siinä ole edes takaovea. On siis tultava henkisesti seinäverhon läpi sisälle ja katsottava visusti muualle mahtuakseen läpi...

Olen tullut karhuemon ylevään hahmoon ja päässyt taipaleellani **Kielen** kynnykselle ja olen juuri astumassa ovesta sisään. Minut on nimittäin kutsuttu sinne. En vain vielä tiedä, mikä se on, joka varmasti puolestaan on oikeassa paikassa. Minne olenkaan menossa? Kotikieltä kohtiko-tie...?

Nyt olen sisällä.
Ja näen edessäni ison kirjaimen:

B

(niinkuin *bee*):
mehiläinen
ompeluseura
merkityksetön seikka (*beer*)
olut
karhu (*bear*)
Otava
kantaa nimeä t. hedelmää; synnyttää,
parta, akana, vihne
karhunräökkäys (*bearbaiting*)
sianpuolukka (*bearberry*)
takaisin (*back*)

puro (*S. Bach*)
naaras-metsäsika (*Bache*)
paareilla (*Bahre*) tupaan tuliaisina
naaras-karhu (*Bärin*)
paljas, alaston (*bar*)
kontti-o-karhu, (*Bär*)
salvettu karju (*Barg*) ('*berg*-vuoren piilo-isäntä')
laulaja, runoseppä (*Barde*) (*bort*-'pirtissä')
kanki; pylväs, salpa; peräsinpuu (*Barre*)
vapista, järjestä, väristä, heilua, tutista (*beben*)
pohjoisessa (*Boreas*)
hiiva, vahto; käyte, keritys (*Bärme*)
malja (~ *Becher, Becken*)
äestää, karhita, harata (*be-eggen*)
kunnioittaa (*be-ehren*)
rukoilla (*beten*)
juurikas (*S. Beete* < 'kasvimaa' = *Beet* < *Beta*)
marja (*Beere*)
ß: *Bö*(:) (tuulenpuuska)

Karhu riisuu tuohinaamionsa.
Olen päässyt elämän ABC-kirjan toiselle luokalle.
Olen siellä jo.

Colgaten käy kulkuni kuunsillan
Colden Cate -sirppi-porttia kohti.
Olen tullut näätäemon pyhään muotoon,
hiiren kokoiseksi.

See! - Si! - see! (~ lo:ch!)

Q

C:stä häämöttää jo,

että Q on Ce:n koti.

ω -avattu - *Megä-Q?*

Cuu-auc-(i) -

kyljelleen kaatuneena kuin cy:den-vene

C-õõmmaz - kolmas ihminen

(= yl. saam. 'kolmas' ~ 'silmä' ~ 'ihminen' - 'sydän' - 'syödä')

Maailmaa-katsova-Mies

taivaallisen nuottitelineen varsi kädessään

soittimenaan tähti-sade-tikku-kieli-teräinen

Cuuri chock-käärinen Cammas-circle

©

*

*

*

Ce: - it-e

-silkki-sarvi-kylki-siitin-seita-kylä-Zeit-Zemen-Coma-cömn-s-kön-

On iltape-sun-syck(l)een aika.

A-iga

B-urra

Q-mega.

Sillä C-Haous on zen Hemm-ett-coti:

(ostj.) $k^{\circ} \dot{o} > k^{\circ} \hat{u} > \chi oi > \chi \dot{o} =$ Gatte/-in (puoliso) (~? 'God' - kö - kött - catz...)

C-æmm

B-öö

Æ-r

QQQQQQQ

Isäkin on tiedossa.

Valmiiksi - tällä kertaa.

Tulossa Taivaallisen Maiti-mato-tien ahdasta Gade-kujaa myöten.

Alas - kalalle Python-pyyntiin.

vihreälle (χ)än-niitylle angel-onkimaan

Ilon kyynelten kevät-tulvaisesta tulipurosta.

On A-qaurius - a-strahlisen sA-graal-Vesimiehen

Cale-valainen Qala-valeiden kokemis-aika.

On aika heittää verkko

syvyyden suureen suvanto-kaivoon.

Sille - itselleen

Saaliiksi.

Niinkuin karhuemo

olemattomalla hännällään

saalistaa

kaloja

avannosta

satuisena šum-meriolentona
 sumeana sadunlentona
 Surullisen hahmon ritarina
 Tuulimyllyistä taruja tempoillen.
 Seitsentahtinen
 seläll...sään
 sivupellit levällään
 päapelti kiinni
 kesäjään unohtamasta
 talviavannosta
 naara-kaloja
 naakimassa
 hännänhuipullaan:
 hulluuden tuulipyörteisellä vene-perän-päällä.
 Airueinaan konnankoukut
 silmissään
 tähtien raottuva esirippu.
 ψ%ψ
 Niin suureksi se on kasvanut
 - viikzekäs pikku hiiri
 šuur-mouš -tappÖtyössään
 Taivaan iloissa
 keinuvia tanhuaskelia tappailten.

Karhu on palannut
 hiirenhiljaa
 taivaallista tunnelitietä kulkien
 pyhään pesäänsä
 Putkiluun pyöreään helmipäähän.
 Sen nenärenkaassa on
 ilonkyyneleen
 pienen pieni
 helmitippa,
 joka laulaa:

Kääääääiiy!

11) Tukisanastoa

Björn Collinder: Fenno-Ugric vocabulary. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1955:

lpKola *gujj* 'husband'; vg *huj, hoj*; os *kuj-* >? *juoig-* (s.13)

F. *keveä* 'light' ~ lp *gæp'pâd*; *gæppes* 'lung';

> yr *siibi(t)* 'light' = yn *seibi, sk seppa, sepka, šäpeka* ~ km *šümkä* (s.24)

lp *sæi'be* 'tail'; ?yr *täewa, tōōwa* = km *tiima, ciima* 'Monticolis' (vrt. kolt. *emmel*)

(vuorelainen, vuori-asukas) ~ yr *täewasi* 'hare' = lit. 'tailless' (s.55)

zr *šipty-* 'to shut, close; vg *šäpt-* 'bury'; ?km *šäbde-* 'to hide' (s.57)

hu *sáp(p)ad-*, *sápul-* 'turn pale'; ch *šapõ* 'shameless'; *šapalgõ, šopalge* 'pale';

> *šapeme-* 'turn pale' (s.112)

fi *sappi* 'gall' ~ lp *sap'pe* ~ md *sēpe, säpä* ~ ch *šäkš, šekš* ~ vty, zr *sep*

~ vg *teep, taap* 'gall of the bear'; hu *epe* 'gall' (s.112)

fi *sepä, sepi* 'kelkan etuosa'; *sevätä* 'embrace, clasp the neck of; lp *čæbet* 'neck,

collum' (=Lule *čæppe*); md *sive, sivä* 'shirt collar'; *siveks* 'hame' (länget);

ham 'polvitaive'); ch *šü, šüj* 'neck, collum, occiput'; vty *šiäs* 'hame';

zr *šily* 'neck, collum: occiput; withers; *šijõs* 'hame'; vg *šap, sarp* 'collar';

> *šaplo, soplo* 'neck, collum' = os *säwæl (siwləm)* ~ *sæpat* (s.113)

fi *sieni, siena* 'fungus'; lp *čadna* ~ *čana-* 'tinder-fungus (on birch-trees)';

> ch *šen, šin* 'fungus; tinder, **punk** (taulakääpä, suitsutustikku;

roska; kelvoton; *pung* = 'reki'), *amadou* (taulakääpä, taula >? *amado* 'rakas')

> vty *senka, senkõ, sénki* ~ vg *šeeni, seeni* 'fungus on trees'; *šini* 'tuber, pro-

tuberance on a birch stem; os *säñə, sañəh (siñəm)* 'tree-, tinder fungus' (s.113)

osS *čäpčə* ~ N *šomši, šomš* 'black currant' (musta viinimarja) (s.114)

fi *soi-* ~ lp *čuoggjâ-, čuojâ-*; ?ch *šakte-, šokte-* 'ring, sound; play (soittaa)'

> vg *soj, suj* 'voice; sound; noise, din; **knowledge**, fame; os *sõj* 'voice, sound;

news'; ?hu *zaj* 'noise, din (jyske, melu; huumata pauhulla)' (s.114)

ch *šapš, šopš, sops* 'kutojan puola; netting pin, -needle' = vg *tos, taas*

= os *säwəs, säpəs, supəs* (s.118)

fi *arvo* 'value, worth', mutta lisäksi *arvaa-*, jossa tarkoituksessa on mm:

> est. *arv* 'numver'; *aru* = *arv* 'understanding, reason'; md *ārse-, ārsə* 'think';

> zr *art-* 'make a rough estimate'; *artal-* 'think, observe, consider' etc.

> vg *aartal-* 'consider, ponder; os *artap-* 'examine, consider' (s.129)

Tsoabmut; sanoilla varustettu joiku.

On ilmeistä, että N. Outakosken *cabmet* -versio ko. sanasta voisi suomeksi kuulua *sammet* > *sommitella* > *sommelo*. Tätä tukee Nielsenin *zoammom* -muunnelma. Se liittyy tässä muodossa yl. saamen **sjemer* 'hamara' -sanueeseen mutta myös peuran t. hirven sarvien 'samettiin'.

Jiddisches Wörterbuch (Ronald Löttsch, Dudenverlag, 1992)

chap = *a chap ton* = (einmal kurz) zugreifen > *chápénisch* = Eile, Hast
> *chapn* = fangen, fassen, greifen, pakken, nehmen; tun (>? 'sapa-tshappa' -sanue)

Romani (Viljo Koivisto 1994): *sonak* = kulta (>? F. sana)

sap = käärmä > ***skamba*** = syyhy > *skammi(n)* = tuoli (> vrt. kamina)

V. Alava: **Vatjalaisia häätäpoja** (1908)

čehs = keski-; *čehsinää* = keskenään > *čezzee* = kesken

čääppäzee = hautakumpuseen

sõpõisõõ = vaatteisiin > *sõpõita* = vaatteita > *sõpõõb* = pukee, pukeutuu

> *sõvad* = vaatteet, puku > *suvata* = rakastaa (>? F. suvi; suvaita)

tad'da = taida, osaa, ymmärrä (>? vrt. lpN *dadjat* = sanoa)

täätää = tietää > *tää* = tiedä, ymmärrä

ääleltä = ääneen > *idgõb ääleltä* = itkee ääneen (itkuluetoksia luetellessa)

> vrt. est. *hääl* = ääni

ženixa = sulhanen (>? vrt. russ. жених = sulhanen; kolt. *cenn* = naisen häpy)

> vrt. *čennittämää* = panemaan kenkiä jalkaan

K. Aben: **Läti-Eesti sõnaraamat** 1966:

cepeš- = prae- > *cepetis* = praad > *cept* = küpsetama

sabaidit = hirmutama, ehmatama, kohutama; heidutama

sabidit = kokku lükkama, k. ajama

sāpēt = valutama > *sapīt* = punuma, palmitsema

T. Kaljuste **Baltic + Slavic** (1996):

lit. *ponas* = (pol. *pan*) 'herra' > lt. *ponia* (p. *pan*) 'rouva' > lt. *panelė* (p. *panna*) 'neiti'

lit. *šepetys* = harja; pol. *jałas* = melu; lit. *bangiai* = aalto

pol. *żaba* = sammakko; russ. *sobaka* = koira; pol. *zapach* = russ. запах 'tuoksu'

lit. *spanguolė* = karpalo; russ. *banka* = tölkki, purkki

Antoni Krawczykiwicz: **Suomi-Puola** (1991):

sapác = puhista, puhkua > *sęp* = hanhikorppikotka

szczapa = lastu, sälö > *szept* = kuiskaus, kuiskailu > *szeptem* = kuiskaten

A.V. Isačenko, K. König: **Slowakisch-Deutsch**. (1964):

chápat' = käsittää, ymmärtää

Franz Hahn: **Serbokroatisch-Deutsch** (1972):

capa = Tatze, Pfote (tassu, käpälä) > *pandža* = Kralla (kynsi)

> *panj* = Klotz (pölkky, muhkura), Block, Stumpf, Strunk

šap = sorkkatauti (Klauenseuche) > *šapa* = tassu (Tatze), käpälä (Pfote)

šapat = Geflüster (kuiskaus), Geraune (kuiskutteleminen)

A. Raid, S. Smirnov: **Tšehhi-eesti** (1966):

pán = isand; valitseja > **pánbuh** = Issand jumal

> *divati se pánubohu do oken* = siidi vedama, tuult tallama, logelema

panák = pajats, veiderdaja; nukk; hernehirmutis; viljahakk. -aun; keigar

panna = neiu: neitsi; nukk > *lesni panna* = metshaldjas

> *mořská panna* = (myt.) sireen > *vodni panna* = näkineid

>? vrt. unk. *bankus, bunkus, bönkös* = lastenpelotus- paholainen' (Hoppéal 1989, 152)

Jorma Attila - Güngör Demir: **Suomi - Turkki** (1984):

caba = ponnistus > *çap* = halkaisija > *çapa* = kuokka, ankkuri

muska = amuletti > *nisan* = huhtikuu > *nişan* = merkki

pancar = punajuuri > *pano* = ilmoitustaulu > *piston* = mäntä

sabah = aamu, aamulla

Hazırlama Kurulu: **İngilizce - Türkçe** - İngilizce telâffuzlu sözlük; Fono, Istanbul 1981

zebani = demon of hell

J. Strong (Dictionary of Bible words 1996; heprea, aramea):

7624: *shebach* 'to adulate, adore, praise; 7625: *shebat* 'a clan; tribe'

7626: *shêbet* 'to branch off, a scion (vesa), a stick, staff; a clan'

7638: *sâbâk* 'to intertwine; a netting (alkukirjaimen koristelu) > *sebâkâh* = 'net'

5443: *sabbekâ* 'a lyre; sackbut < 5440: *çâbak* 'to entwine; fold together, wrap'

7646: *sâba*, *sâbêa* 'to sate, fill to satisfaction; 7651: *shib'âh* = 7 (sacred full)

Dolosh juoigan

On syytä lisätä mukaan ruotsinkielen aiheeseen liittyvä sanasto:

tal = lukumäärä; *talán* = puhevalta > *talang* = taito, kyky

talg = tali > *talk* = talkki > *tallrik* = lautanen; *talja* = väkipyörä; talja

> vrt. 'talja' (nahka) = *fäll*; ludet djurskin

tall = mänty > vrt. *fura* 'petäjä' ~engl. *fir* 'jalokuusi t. mänty > *fur* = turkki, turkis-.

> Lisäisin sanueen assosiaatiomaailmaan myös engl. *talk* = puhe; *tell* = kertoa, *dolmen* 'paasikammio, kivikautinen hauta' sekä mahdollisesti saksan *toll* 'hullu'.
> 'Kierrä piru ympäri puuta, että menet sekaisin...' (saam. 'kirous')

> Vrt. myös ruotsin *kärr* 'suo' > *kärra* 'kärryt'; *kärrstav* 'luhtakuusio'

> *kärve* 'kupo, lyhde' vrt. koltan *kä'rrev* (käckärämäntyä kasvava suo)

Tähän samaan merkitykseen liittyy maininta suomalaisesta karhunpeijaistekstistä:

'Jägarens tal(an): *Det hade varit ftörsta öf(r)dåd (överdåd = uhkarohkeus, ylimielisyys), om hufwudet ei hades tilbaka til skogs, och fiks icke hängaa på annan quist än tall-träds, kanskie i afseende på desf härkomst'* (Väinö Salminen, 1914, 12).

Kysymys on männyn merkittävästä asemasta mahdollisesti 'kärjäjämäntynä' - toisaalta kokouspaikkana jossa käytetään puhevaltaa ja toisaalta mahdollisesti saamelaisten 'luottamuksen puuhun' liittyvänä piilokäsitteenä.

10 Pajatus

1) Puhelaulua

Lyydiläinen Anna Vasiljevna Tšesnakova lauloi Pertti Virtarannalle kesällä 1966 itkujen ohella myös 'pajoja' eli 'lyhyitä lauluja'. Eräs niistä alkaa sanoilla: "Pajatamme pajuoižen" so. 'laulamme laulun' (Virtaranta 1994, 16 ja 206-207). Kalevalassa 'pajattaa'=puhua, laulaa (Saarimaa 1927, 54). Onko 'pajatus'-sanan juuri karjalan vai venäjänkielessä? Katsomme sanan sisältöä aluksi SSA:n avulla:

- pajattaa* = puhua intensiv.; paasata, valittaa; laulaa, hoilottaa (Karj); jokeltaa
- > ka *pajattoa* = laulaa (ven. rekilauluja); toimittaa jum.palvelusta resitoiden
 - > *pajatus* = *pajo* = laulu
 - > ly *pajattada* = laulaa, veisata > *pajo* = laulu
 - > ve *pajatada* = laulaa > *pajo* = laulu
 - > va *pajattā(g)* = puhua > vi *pajatada* = puhua, tarinoida
 - > (Wied) ennustaa, laulaa, kirotta
 - (m)ven *bájat'* = puhua, loitsia
 - > (ven) laulaa-merkitys: *pet'*, prs. *pojú* = laulaa
 - > LpN *bājotit* = toistella < sm.
- paju* = reen (tietyt) siteet; paju(puu) >??= votj + syrj *bad'(pu)* = paju
- > unk *fagyal* = likusteri > samJr *pew* = pajun sisäkuori
 - > slk *pe* = (pajun)kuori > Km *po* = lehmuksen kuori, pajun oksa
 - > lpIn *poajui* (Ko Kld) paju > mdE *poj* = M *poju* = haapa = votj, syrj *pi(-pu)*
 - ven murt. *pajnják* = pensaikko; ka > samJr *pa(i)ju*, *pajjo* = eräs pajulaji
 - > nr murt. Sm *paj(jo)* = paju(side), vitsas
 - >? ostj *poj*, *paj* = haapa = sam *pi* < **pojə*
- pakista* = jutella; ly ve *pagin* = keskustelu, pakina
- > va *pakize-* = ritistä, räiskyä, jyristä, ryskyä
 - > vi *pagiseda* = natista, kitistä; vilistä, kuhista
 - > *pagi* = tuulen t. sateen puuska > *pagin* = puuska, vauhti > li *pagat* = puhua
 - > lpLu *pāhko* = sana > R *pakot* = puhua > Kld *pa'ggeδ* (T) kiistellä
 - > lpN *bak'kudit* = sanoa, puhua, huudahtaa > lpN *bak'kum* = käsky (pakko)

Karjalassa '*pajatin*' tarkoittaa lisäksi paatsamaa. Erään artikkelin otsikossa olen nähnyt käytettävän sanaa 'pava' karjalaisten laulusta puhuttaessa. Tieto on kuitenkin epävarma. Lähellä ovat myös suomen sanat 'ajat(h)us' ja 'ajaminen' t. 'ajattaminen', jos verrataan jälkimmäistä eestinkielen 'sõittaa' = matkustaa -sanaan.

Otamme toisen sanaryhmän eestistä (etup. lainasanoja) antamaan aiheesta lisäpotkua:

bagatell = piasiasi; muus. lühike kerge muusikapala

bahšii = turkmeeni ja usbeki rahvalaulik

bakšiš = kingitus; jootraha; altkäemaks

bài = suurmaaomanik, kulak Kesk-Aasias
bajaan = bajaani; *bajanist* = bajaanimängija
bajadeer = India (templi)tantsijatar
paa = tantsusamm > *paha*, *haige*, *pähh*, *aia*
pai = hea, kuku, illi > *paitus tegema* = paitama
paja = töökoda; sepikoda > *pajaaken*
pajatama = jutustama, heietama, kõnelema

Vepsä:

bajeh(s) = vajeh = sana > *pajatada* = laulaa > *pajo* = laulu
bajutada = laulaa 'baju-baju' uinuttaessa lasta

Syrjäni - Komi:

baiitni = sprechen (puhua) < russ. *баить*

Ersä-mordva:

pajǵě = *baajaga*; *glocke* (kello) (< pajan ääni?)

2) 'Pai-pai paitaressu'

Virolais-suom. sanakirjan (Kokla 1988, 260) mukaan 'patja' tarkoittaa meillä 'tyynyä', 'pajatada'=jutella, pakinoida, tarinoida, mutta 'pajats' on sensijaan 'pajatso' eli 'ilveilijä'(!). Onko siis kysymys 'paasaamisesta' vai 'pajunköyden syöttämisestä'? Lisäksi 'paitata'=hyvällä, silittää, kun lauletaan kehtolaulua suomen 'patjalla' lepäävälle lapselle. Tähän yhteyteen löytyy eräs saamenkielen sana Lehtirannalta (YSS 1989):

878: **pāje* = *sallia*, *tottua*

E: baajedh - U: bājat - A: paajjat - L: pādjat - P: bāggjât - I: paaijad - Ki: pājjeđ.

Kolttalapsi ehkä nukkui (vue 'đded, vuâ 'đded) 'juurillaan' (vue 'ddes, vuâ 'ddes, vuäd 'daz), kun meillä lapset ja vaimot lepäsivät 'vuoteessa' - pajauksen avulla patjalle nukutettuina.

Venäjän '*bajas*' = (jo)sta(kin). '*Oni pajut*' tarkoittaa 'he laulavat' ('*on pajut*' = hän laulaa) - tietenkin kehtolauluja - niin saameksi kuin venäjäksi:

'*Baju-baj*', '*baju-baju*' tai '*baab-baab*'= nukkua, nukuttaa ('*paupa-aa-aa*') - englanniksi '*lalla-bai*' (=lullaby) (> suomeksi '*lulla-lulla*').

Viron *pai* = hea, kuku, illi > *paitus tegema* = paitama. Alkaa jo lähennellä 'petosta'.

Vepsässä: *bajutada* = laulaa 'baju-baju' uinuttaessa lasta

Tarkemmin katsoessani avautui T.I. Itkosen KKS:sta (Kuola; kolтта) seuraavaa:

'-Ba', '-be' ja '-pa' tarkoittavat samaa kuin suomessakin eli sanapäätteitä, jolloin '*i-be*'=ei-pä jne. '*-Bas*' vastaavasti tarkoittaa -pas -päätettä, '*da*'=ja (sekä, myös, niin, kyllä), '*di*'=ja (sekä, myös). '*Pai*' (*bai*, *pe*, *paj*) = vain, yhä, aina, kaikki, '*ju pai*' = jo vain ja '*paj veal*' = yhä vielä. Kaiken edellisen mukaan pajatus tarkoittaisi pa-pa-da-da-dajatusta so. täytetävin ja tavukertausin laulettua laulua. Tätä aihetta käsitellään erikseen toisessa yhteydessä.

Heikki Laitinen toteaa omassa kolttatutkimuksessaan - mahdollisesti Väisästä siteeraten - että "*Bai-bai* on Suonikylän tuuditustaulujen tärkein sanasisältö" (Laitinen 1977, 56). Samassa yhteydessä on Pelagia Feodoroffin kehtolaulu, jonka sanoista löytyy mm. '*siema*', '*paap-pa*', '*pap*' ja '*pai-pai-pai*' (s. 57). Bai - bai -sanana toistaminen vastaa shumer-rummun yksitoikkoista huminaa, joka kantaa lasta tuolle miellyttävälle matkalle.

Miksi 'siema' on tärkeä, kun sitä ei löydy edes koltan sanakirjoista? Kyllä sieltä löytyy muodossa *seäm* tai *seäm'man*, joka on yleinen miehen nimi ja tarkoittaa 'partaa'. Koltan ainoa tähän viittaava sana on *čimm* (*čiiim*), joka tarkoittaa ahkion emäpuun '*nousua*', siis Kuolan sanaa '*pajas*'.

Ruotsissa '*sömn*' = uni ja '*sömna*' = nukkua. Suomenkielessä sille on vastine, joka mahdollisesti on myös peräisin ruotsin sanasta '*simma*' = 'uida' (engl. '*swim*'). Suomessa lauletaan: '*Uinu, uinu simasuu*' tai '*souva souva sinisorsa*'. Mikä on se joka vain syö ja nukkuu? Vastaus on koltan pikku-lapsi: *siömm-siámas*.

Tähän mennessä näyttää ensinnäkin siltä, että suomalainen lapsi ui-nuu unten maille unen virtaa pitkin, mutta itäsaamelaisilla lapsi nostatetaan (kodan savuaukosta?) yläseen ilmaan. Tai - englantilaisittain - haikara *laskee* lapsen savupiipusta (E. 'chimney') alas! Pohjoissaamassa lapselle on yhtäkkiä kasvanut (suomu)parta: *seamu*, *sèpmo* tai *sèmmun*. Jäljelle ei jää enää kuin ratkaisematon arvoitus: Mikä on pieni ja kuitenkin partainen, joka välillä sukelttaa uneen ja välillä taas ui ylös? *Tsábbmut vai sapa?*

3) Paju-petos

Læstadius käyttää mielenkiintoista sanaa tarinassaan Pättja-ukosta, jossa 'Pättja pättatalai' so. Pättja tuli petetyksi. (Læstadius 1994, 240-241, 251). Syötettiinkö Pättjalle pajunköyttä? Sanakirja tarjoaa vaihtoehdoksi:

bádja (sarkakangas),
bádjat (uskalautua jkn seuraan),
bádji (paja),
beahttit (pettää) > *beahtus* (petos) > *beaitit* (kätkeä, peittää, salata),
behttot (pettyä),
biedđat (houria, olla järjiltään).

Karhun-'peijaiset' olivat (? 'pajatus'-)pitoja, joissa erityisesti hantien ja mansien tapana oli esittää ilveilyjä ja 'petkuttaa' naamioillaan ihmisiä sekä kertoa 'petos'-juttuja itse karhu-pedolle mm. siitä, että jotkut muut olivat sen tappaneet.

4) Paja-arpa

Rafael Karsten toteaa paja-sanasta seuraavaa:

- Då den lapska trumman främst var ett spådomsredskap, fanns på trummskinnet en liten pjäs, kallad **baja** (i finska lappmarken **arpa**), bestående av ett triangulärt stycke av ett renhorn, en mässingring eller ett litet knipe av mässingringar, med vars tillhjälp man spådde. I vissa trakter var **bajan** gjord i form av en mässingsgroda som runt om var besatt med små mässingringar. (Karsten 1952, 82)

5) Työpaja

Seppä-sanuetta sekä siihen liittyvää kaunis/musta -problematiikkaa on tarkasteltu tsábbmut -joikusanojen yhteydessä.) Englannissa seppä on ilmaistu kahdella sanalla '*black-smith*' (vrt. Tornionlp. rawdesämäk >? F. 'läkki-seppä').

Kaarle Krohn mainitsee, että 'talon rakennuksista aivan erikoisessa asemassa oli paja, jolla oli oma väkensä ja haltiansa. Nämäkin olivat läheisessä yhteydessä vainajain

kanssa' Pajanväki kuvailtiin näyttäytyvän mehiläisinä ja pajaraudan haltia kuviteltiin pu-naiseksi (Krohn, 1914, 88-89). Mahdollista on, että 'vainajat' tarkoittavat tässä yhteydes-sä myös mennyttä aikaa, jonka shamanistinen sanasto siirrettiin sepän maallisempaan käyttöön. Paja palveli siis paluuta menneisyyteen ja sen voimiin.

Viron 'paja' on tietysti paja, joka kuuleman mukaan (kalliopiirrosten tutkija Eero Aution kanssa käyty keskustelu kev. 1995) sijaitsi muinoin korkealla paikalla, niin että itse tuuli päästettiin puhaltamaan ahjon hiillockseen. 'Pää-pajassa' tuotetaan myös sanoja 'sanasepän' (luohtečeahppi) toimesta. Vir. **paja = töökoda**; sepikoda > pajaaken; pajata-ma = jutustama, heietama, kõnelema. Työpajan 'tuonpuoleinen' käyttö paljastuu kui-tenkin sanasta **paa = tantsusamm** > paha, haige, pähh, aia.

Eräässä yhteydessä Læstadius mainitsee harvinaisen naarasporoa eli vaadinta merkit-sevän sanan '**vaja**' (Læstadius 1994, 240-241, 251 sekä Lundmark 1985, 187). Tämä itäsaamelainen 'vailla olevaa porolehmiä' (3-6 v.) merkitsevä sana löytyy KKS:sta:

vāj(a) (N); K *vād'ž* ~ T-A-Im = vaadin

vājō(P) = vajaa, vailla > S: *vājō* = ikävä

vājōD (P) = viiltää, leikata ; *vājōD* = mennä, lähteä ulos.

6) Kuumentaminen

Paistaa -sanueeseen liittyy mielenkiintoisia kytkentöjä sekä paja-, keittiö- että rakkause-lämän alueelta. Suomen sanojen alkuperä (SSA 1995) tarjoaa seuraavia vaihtoehtoja:

paistaa = loistaa; kypsentää

pajaista = kylmätä >? Vrt. lapin *bākkâs* = kuuma

ly: *paštuda* = paistua; rakastua (taikakeinojen avulla)

germ. **bā-ja-*, vrt. mys *bā(j)en* = lämmittää, hautoa, kys *bæjen*, ns *bāhen*

ink *paisse* = paise, turvotus

ka ly ve **haisu** (-sanue) < **pajz* < germ **bāja-*

lp *bai'sât* = paisua, pöhöttyä > li > latv *paizīt* = tulvia, hyökyä

paita (1) = < germ, vrt. goot *paida* = takki + ags *pād* = viitta = mas *pēda*

> ka *paitahiset* = kuukautiset

paita (2) = 'mahapaita', vatsakalvo

lp *buoi'de* = rasva, tali (Fett)? < germ **faita-z*, vrt mn *feitr* = lihava, rasvainen

paitta = (lyödä) vetoa (S. *wetten*) > *paitata* = kiistellä, kursailla

> **paitte* > uhan *paitteella* = uhallakin >? pilan päiten?

< germ (sk) **bait(ja)-*, goot *baidjan* > mr *beta*

> vrt. mn **beita** = **suitsia**; **metsästää**; purjehtia vastatuuleen

> mr **beta** = **metsästää**, usuttaa, ahdistella, **vetää** lain eteen (<? Kr. β)

> nr murt. Sm *beito* = rukkaset, epäily

> LpN *bai'tet* = kyetä jhnkn, ajaa (poroja); saada tottelemaan; nousta vas

tatuuleen > *bai'tut* = totella, lähteä käskystä liikkeelle

> Ks. *paitto* (parkkiliuos nahkojen pehmittämiseen) (R. *betza*), *paittilas*

(>? R. *beta* = lyödä vetoa > E. *wait* = odottaa > *beta* > *peten*?)

paja > vi murt. *pada* > LpN *baggje* (Lu In) = paja < sm

< esigerm. **paġo-*; germ **faka-*, ns *Fach* = osasto, (säilytys)tila jne.

>? lpN *bádji* = paja > *bádja* = (sarka)kangas > *bádjat* = uskaltautua (seuraan)

>? *báddit* = mustata, noeta >? F. pata

7) Paja-Ukkonen

Jos luonnonvoimat toimivat myyteissä ihmisen palvelijoina, niin varmaankin pajasta sin-koili myös '**vaajoja**' so. salamoita Pajaisen I. Ukkosen tapaan.

Tornion lapinmaassa ukkosenjumalasta käytetään sanaa *Pajan*, t.s. seppä, suomen sanasta *Paja*; ehkäpä ukkonen on näissä Lapinmaissa saanut nimen "*Pajan*" kerrottaessa Ilmarisesta, joka hänkin oli seppä ja melko tunnettu näissä Suomeen rajoittuvissa Lapinmaissa (Læstadius 1994, 58).

Pajainen so. Palviainen paukkuu, iskee sekä liittyy vesisateeseen. Sen johdannaisena saattaa olla 'palvoa' -sanue: unk. **balvany** = palvoa. Meillä se on kutistunut palvi -makkaraksi ja lumipälveksi. Uhrisavun tuoksu on haihtunut historian hämääseen.

Koltassa *vââ* 'jj' merkitsee 'vihaa' > *vâjjas-vâjjai-vô* 'jjes' = vihainen ja *vôôjjâd* = leikata. Ukkosen sanottiinkin 'ajelevan' (vuâjeed, vuâjjad) taivaalla.

Otan tähän yhteyteen **inarinsaamesta** kuitenkin aivan toisen merkitystason. Se osoittaa omalta osaltaan, miksi pajatus-sana ei ole mahtunut kieleen musiikkiterminä (ISSS):

paimâđ = (paaimâm) hokea > **pájálistiđ** = matkia, toistaa

paččeđ = (pajam) lypsää > **pajettiđ** = (paijeet) lypsättää

pajáččid = (paaijâč) ammuskella; **pájáttâh** = ampuma-ansa, pyssyansa

päjidiđ = (pääjid) houkutelaa (vesilintua väijytyksistä) > **pääijist** = ampua

pajas = ylös > **pajediđ** = (paajeed) kohottaa, nostaa > ks. nostatus

paje = aika, kausi (nostatuksen, lypsyn, ampumisen, paja-työn, paju-laulun aika?)

pááhu = (páávu) sana; ääni (>? F. 'pauhu')

páája = (pája) paja > päähin = pakana

Pajatus-laulu on sanastossa, mutta se on piiloutunut reaalityönsuuden peittoon. Pajatuksella ja lypsättämisellä ei voi (eikä saa) olla mitään tekemistä toistensa kanssa. Se olisi liian uskallettua. Siksi naapurikansat tai -heimot ovat - ainakin salaisesti - hieman halveksittuja, koska he tuovat omassa kielessä salatun - seksuaalisuuden tarpeettomasti julki. Luultavasti sanan 'avoin' mnerkitys on vanhempaa perua. Sitä käyttävät 'pakanat', jotka ainakin tuon sanan osalta edustavat katoavaa, häviölle joutuvaa kulttuuria. Heistä tulee Kullervon raiskaamia sisaria.

8) Pajatus - nostatus

Kaikentasoiseen 'yliseen' kuuluvia sanoja Itkosen Kuola-sanakirjasta löytyy mm.

'paias' (pajas-bajas-pijas-pejas) = ylös, ylöspäin.

'paija' (paje-paije-pijje) = 'ylä-'

'paijan' = ukkonen,

'Paij-nikk' = ylämaalainen eli koltta,

'painested' = nostahuttaa, herättää

'Pajas pœdi' = 'ylös persein' so. ylösalaisin (ihmisestä)

'piejve pajas' = pitkin päivää.

'pajgene'	= korkealle, (>? Est. 'päike' = aurinko > F. 'pakenee'?)
'pei vv'	= päivä
'pajan'	= nousta.
'Liije paedam stala su ol'	= Olivat nostattaneet 'taalon' hänen kimppuunsa (=ylleen, olalle)
'pajas'	= 'ylös'
'pajka'	= paikka, kohta, palanen,
'paajas'	= paljas, 'avo-'
'pakkaned'	= lämmitä
'pakkat'	= lämmittää.

Meillä alkaa olla valmiina assosiaatioketju siitä mitä 'pajatusta' 'daja-hus-ista' ('-hus' - pääte on sama kuin esim. suomen 'aloi-tus') kuuluu:

Nurinniskoin paljaisillaan ('päälljas) tainnoksissa (kolt. 'uájjnôs) uinuva sanaseppä lähettelee 'taioissaan' eli puolihullussa tilassa pitkin päivää ylöspäin pakkasenkuumiksi leivottuja kolttaniekkusanoja korkealla Päijänteeseen seudun paljakalla, polun ('pää'ljjes') päällä sijaitsevassa ylöspäin nousevassa päivänpaisteisessa pajassa nostattaakseen staaloja ukonilman kaltaisen shamaanirumpunsa (vrt. 'bajan'-rumpu ja ven. bajan-hanuri) luulyöntien taajassa ('tovj', 'taiva') taivaallisessa tahdissa ja painostaakseen ulkomaanlasten ylle unen (=tajun korkealle kankaalle).

Apukeinoinaan hänellä oli lääkkeiden vaikutuksesta saadun näyttelijän, valehtelijan ja ilveilijän taidon lisäksi päässään suhisevat tuulet: 'tavv(en) tavas' eli pohjoinen ulappatuuli, 'tavv-nuorti' (koillistuuli), 'tavv bingk' (toinen pohjoistuuli), 'tavv-viestar' (luodetuuli), 'tavvele-pink' (itätuuli) mutta myös 'paije varra' eli ylämetsän länsituuli ja yläpuolelta ('paije bielle) puhaltava 'pieivar pink' eli päivätuuli. Jos hänellä oli apuvaimia pohjoissaamen kielestä, oli joukossa vielä 'lullebiegga' i. etelä- tai itätuuli.

Hän sinkosi päästään (=ulkomuistista) suustaan ulos suhisevalla omituisella nuotilla pakenevia muminoita ja hokemia hönkällen ja puhisten, välillä huohottaen näkemättä ympärilleen välitaukojen aikana taas tynnyttellen ja hymisten 'tiermaz-taugen', sateenkaarijousen kaltaisen suonikieli-soitimen säestyksellä, joka soi kuin suojainen etelätuuli (soije pingk).

Tak, (niin) hän paransi taudit ('taud') sanomalla 'Ta,taa tunne', "He, tästä saat", koska häntä auttoivat 'Tavat', kalastuksen ja metsästyksen lappalaiset jumalat. 'Talle kuovel', (tällä lailla) hän oli saanut väkevyyden ('tavas') ja voiman tavoittaa ('tabade', 'tavtted') paljon ('tavva') näissä veljissäni ('taallin mu viljin') tämän ilman ('tat alme') alla...

Kysymyksessä ei ollut suinkaan vähäisempi shamaani kuin itse Ukko, sanaseppo Ilmarinen tai Louhi-emäntä. Kuka heistä? Ja oliko se laulua sanoin vai sanallista loitsua?

9) Uskonnollinen vai seksuaalinen toimitus?

Miten tämä koskee pohjoissaamen kieltä? Sanakirja kertoo:

bajádus = korotus

bajájas = ylös

baján = ukkonen

bajásčuožžilit = herätä, nousta kuolleista.

Kalevalan selitykset puolestaan yhdistävät 'taivaallisen onnen antajan' ersämordvan saanaan 'paz' ja mokshan sanaan 'pavas' = jumala, onni. Niiden pohja on sanskritin 'bhagas'- (=osa, onni) ja muinaispersian 'baga' (=jumala so. 'paka'-na) -sanoissa

(Saarimaa 1927, 76-77). Onko kysymyksessä latinan *'pacem'* (> *'pax'*) 'rauha'? Venäjässä *'bog'* = jumala ja *'bogaty'* = rikas, onnekas (= 'pohatta', pajari). Ei ihme, jos pajatus on alunperin ollut 'pakana-uskontoon' kuuluva toimitus. Pohjoissaamen *beaivi'* ('päivä') on tietävästi ollut uskonnollisen kunnioituksen kohteena myös saamelaisilla. T.I. Itkosen mukaan ukkosen nimitys Ruijassa sekä Koillis-Inarin porosaamelaisilla oli *Pâjan* tai *Päjän*, jonka pohjana olisi saamen *pâd'di* (= ylä-). Sateenkaaren yksi nimitys on 'ukonjousi' i. *pâjan-täv'gi* (Itkonen II 1984, 306-307). Noidan eräs rankaisukeino on 'pahan paneminen' *pâhâ-pijâh*. Siinä yhteydessä j- ja h-kirjaimet vaihtavat helposti paikkaa (> 'paja-pyhä!'). Pajatus on 'nostatusta' (luonto, shamaani, seppä, seksuaalisuus) kaikilla mahdollisilla tasoilla.

Vielä kerran palaan pohjoissaamen suuren sanakirjan (SSSK) ääreen:

'bahás' = 'pahasti' (> pahankurinen, juonitteleva)

bahčči = **lypsäjä** > **bahčit** = lypsää, pusertaa

bahčiidit = haista kitkerältä

LpN *buokčat* = 'sukeltaa' → *buokči* 'sammakkomies' (SSSS)

Lisäksi mukana ovat sanat 'ahtautua, täpötäynnä, sulloa, kiilata, pahat toisilleen, takapuoli, peräsuoli, peräaukko, uloste ja lukuinen joukko yläpuolella (*bájabealde*) sekä ukonilmaa (*bajándálki*) merkitseviä sanoja. Joukon keskellä on poikkeava sana 'jälkiruoka'... Olenko laskeutunut poroaitaukseen? ISSS:n sanaston mukaan en, koska lpln *piäju* = luola, pesä, *poovij* (*puáh'hää*) = ('pyhä-paha') vyö ja *piät'tää* = alasti.

Olisiko mitenkään löydetävissä yhteys tämän sanueen ja ugrilaisen karpässieni -sanon (*pangh*) välille? Asia jää odottamaan myöhempää tutkimista.

10) Maanitus ja manaus

Kolttasanakirjojen mukaan:

maannâd = (mään, määnn) **pettää** > **mana** = todella

mainsstem = puhe > mainsted = kertoa > **mainas** = (maainâs) **taru**

mana = **suvanto**

manah = munkki > manstar' = luostari (monastery vai monster?)

mââ'nn = **muna** > **meei'n** = (mon.) **mäti**

meädda = pois, poissa

muâd = (mon.) kasvot

muä'd'd = **pari**, noin kaksi, muutama > muânn = (ill. mue'n'ne) pari

> muâna = (muän'na) me kaksi > muâni-muâni = pareittain

muä lkk = mutka (puussa) (>? F. mulkku)

mädd = **maa** > mää'dd = lieju, muta > mää'tt = (mätta) murska

määen = (mään, maanu t. mannu) kuu (ruots. mån-en) > **mään** = (**mannu**) **kuu**, kuukausi

määi'nest = takia, vuoksi > määi'nte'm(es) = nuhteeton, syytön

määngas = moni ihminen, monias (?~R. mänge)

mää'tec = harjahirsi

määtt = **mato**

Pohjoissaamessa puolestaan on muutama mielenkiintoinen lisä sanavalikoimaan.

Mäddi = etelä,

mäddu = kantaisä, (varhaisin tunnettu) esi-isä, synty, juuri, alkuperä,

máinnas = taru,
mánná = lapsi > **mánálash** = lapsellinen
manni = muna,
mannu = meno, kulku > **mannat** = mennä

Jernsletten käyttää Fellmannia siteeratessaan seuraavanlaista ilmaisua:

"Det skal ha vært en *máinas gál'go* (berømt eller beryktet sjaman-kone) som har joiket denne spådommen eller *mane-joiken* om noen kjente samiske steder" (Jernsletten 1978, 115). Tämä sanaryhmä johdattaa meidät legendoista vähitellen karjalaisten 'maanituksiin' ja kalevalaisiin manauksiin mutta yhtä hyvin Kuolan *Meandash* -myyttipeuraan - sen alkumätiin, josta Kuolan saamelaiset ovat peräisin.

On merkillepantavaa, että Holmberg-Harvan mukaan Itkonen on löytänyt *Meandash*-peuraa muistuttavan *Meäduš* -termin vedestä tai maalta pyydystetyn ennuseläimen nimenä (Holmberg 1915, 89). Itkosen omassa teoksessa löytyy sana vain muodoissa *skāimâδâs* (vedenhaltia) tai *mad'du* ('vanhin') (Itkonen 1948, I, s. 329).

Germaaneilla:

mm. Rahm ja **Schmand** = maidon kalvo (> **kirnu**)

S. **Schmant** = kerma > Pohj. S. **Smand** = kerma, lika;

M.Germ. **smanth** = sileä (Meri 1982). Sanue johtaa kirnusta helposti 'mäntään'.

Ruotsissa:

'**man(n)**' = 'mies' ja 'ihminen' sekä lisäksi passiivimuoto ('kerrotaan') (Vrt. myös E. ja S.)

'**mana**' = muistuttaa, kutsua, kiihottaa > '**mani**' = kiihko, mania.

En puutu sanojen naisellisuuden merkitykseen enkä myöskään kirkon rooliin, mutta on pakko nähdä puheenomaisten manausloitsujen sekä pajatuksen puhelaulun välinen ero niin sisällön että esitystavan suhteen. Edellinen kuuluu kuutamolle ja alhaalle sekä vakuuttaa puhuvansa totta, kun sen sijaan jälkimmäinen assosioituu korkealle päivälle ja paljastaa selvästi valehtelevansa. Lupaako loitsija "maat ja mannut", siis maat ja taivaat? Molemmat ovat henki(sen) maailman viettelijöitä - toinen voimalla ja toinen viekkauksella. Toinen on maassa kiinni mutta on silti taivaalla, kun taas toinen käyttää taivaan voimaa, tuulia, mutta lankeaa silti loveen... Toinen synnyttää, kun toinen salamoi. Ja kohta se, joka äsken seisoi vasara ojossa kohti taivasta on seuraavassa hetkessä valmis soittamaan luonnon lepoon. Ja toisen taivaallinen muoto heijastuu suvannon silmästä. Varmaa on, ettemme tule tietämään koskaan, kumman tie on oikeampi, parempi. Valinnat jakautuvat puoliksi. 'Livdet' ja 'lu'vvt', livertää ja luoda. Kummallista... Onko sanominen (tsoabmut) ja pajattaminen (d-bajatus) sittenkin ajatukseltaan sama vai eri asia? Sävel säteilee ulos ja sommelo solmiutuu rullalle.

11) Jälkiruokana 'poet'.

Ven: пить (**pit'**) = juoda

> пёт (**pjot**) = (hän) juo

> поёт (**on pajut**) = (hän) laulaa

банть = puhua (= Syrj. I- komi 'baiitni')

Venäjän '*pajit*' tarkoittaa lehmien juottamista, Laulamista merkitsevä verbi on '*pajot*' tai '*pajut*' kirjoitetaan muodossa 'поёт'... **ПОЕТ** - siis melkein kuin 'loet'. Jos se kirjoitetaan vanhalla venäjän t-kirjaimella, joka on sama kuin 'm', näemme sen sanana 'poem'.

пята́ = (*pætkä*) kantapäätä (=? 'potka')

пятна́ть = tahrata > пятно́ = täplä, läikkä, tahra; luomi

Samojedit (Donner 1932):

А́де, Таллеа = devil > **ajam** (Motorisch) = minä teen > *paj* = lapis (piikivi)

Jukagir (Collinder 1940):

s.85 samJ: **pal'**, **paju** = dicht, dick (tiheä, paksu)

> Jen. *fod'eme/fod'ema* = dick werden

> jukN *pojoi* = many, much, plenty > *pojón* = many (**paljon**, monta)

(Toivonen 1944, 105-106):

Jakuutin *bäjä* = ruumis; *bäjäm* = 'minä itse'

Kalmukin *bī*, *bījə* = ruumis, itseys, olemus

Jurakkisamojedit: *paða* = 'hän', 'hänen ruuminsa'

Venäjä: **пéть** = laulaa lisäksi on soidinlaulun jatkotoimenpide-sanue:

пята́ = (*pætkä*) kantapäätä >? peten (hepr. 'käärme')!

пятна́ть = tahrata >? patja > E. bed > bad

пятно́ = täplä, läikkä, tahra; luomi

Turkin kielessä '**bay**' tarkoittaa 'herra, mies' ja '**bayan**' naista. Lisäksi turkissa: *bayağı* = 'yleinen', 'tavallinen' ja *bayat* = 'väljähtynyt', 'ei tuore'.

Vuonna 1979 tapasin Armeniassa azerbeidzanalaisen mugam-musiikkiin erikoistuneen jazzpianisti Wagif Mustafa Zaden. Kun hän ohjasi minua musiikkinsa alkeisiin, opetti hän ensimmäisenä asteikon, jonka nimi oli '*bajati shiraz*', joka on eräs laji 'morsius-musiikkia'. Jakuutilaisen shamaanin Sergei Zverevin esitys 'Pyhä nousu' ('Ytyk **dabaiyy**', Melodija 33D 030639-40) sisältää myös saman ylhäälläolemiseen liittyvän sisällön, joka löytyy Kuolansaamen nostatusta, ylösnousemista ja päälläolemista merkitsevissä sanoissa 'bajas' ja 'pijje'. Italiassa tanssia kuvataan musiikkitermillä '*pavanne*'.

Vielä erään dimension '*Bayati shiras*' -termille saamme unkarin kielestä, jossa '*sírás*' = itku > '*sir*' = itkeä > *síró* = itkijä ja *siratóéner* = itkuvirsi.

Turkkil. tataarilaisissa kielissä (etupäässä Räsäsen 1969 mukaan):

'**daba**' tarkoittaa (vuoren) ylittämistä

(> *bayağı* = common, ordinary) > uig: *baja* = aikaisemmin mainittu.

'**báj**' noituutta, mutta myös rikkautta, juhlaa ja viihdytystä,

'**bajat**' vanhaa, muinaista sekä 'Jumalaa' (> *bayat* = stale, not fresh)

'**bajt**' / '**bäjt**' (historiallista) laulua > '**bajan**' kertomusta,

'**bäjít**' / '*bäjət*' kansanlaulua; '**pajana**' hyvää henkeä.

Uig. *bakçy* = opettaja > shamaani, kansanlaulaja, muskantti = der Baksa.

Itä-Turkista löytyy (Gürsoy-Naskali 1985):

-*bahş* = 'giving'

Tämä sana ei selityksiä kaipaa. Yllättäen sana löytyy myös inarinsaamesta, vaikka se ei ensin osunut silmään: **paimâđ** = (**paaimâm**) = hokea (esim. poroja **paimentaessa**).

Olemme tehneet pitkän kieroksen lähtien '*dajahus(at)*' -sanasta ja päätyneet '*poet*'-sanaan. Näyttää siltä, että musiikki-puheilmaisuus on sanastollisesti jakautunut pohjoisessa p- ja l-alkuisiin sanoihin. Entä miltäpä venäjän sanat '*pevjitsha*' (=laulajatar) ja '*pevjetsh*' (=laulaja) näyttävät, jos vaihdammekin p:n paikalle l-kirjaimen? Vastaus on '*levjitsha*' ja '*levjetsh*', siis 'leu'dd' ja 'luvv't'.

Runo ja laulu ovat myös tehneet täyden kierroksen ja tavanneet jälleen toisensa - uudessa asussa. Venäjän '*pesen*' tarkoittaa laulua, mutta saksan '*lesen*' = lukea ja englannin '*listen*' = kuunnella. P-alkuinen sanapohja liittyy lännessä poet-puhumiseen mutta idässä pajut-lauluun.

L-alkuisten *logos/luv(u)t/Laut/l'Ud* -sanojen kohdalla tilanne on sekavampi. Sama tilanne ilmenee kuitenkin kautta koko puhe- ja lauluterminologian, jos tutkimme esim. suomen 'sanan' muunnoksia unkariin, jossa **szó** = sana mutta **zene** = musiikki, soitto, josta päädyimme muun Euroopan sono-sanueeseen.

Katson, että runoa ja laulua ilmaisevat p- ja l-alkuiset sanat ovat samasta juuresta lähtöisin, mutta en voi edes aavistella, mikä on se kantakieli, josta nämä sanamuodot ovat alunperin kotoisin. Jos kuvittelemme, että alkusanassa on ollut molemmat kirjaimet, niin silloin olisi helppo ymmärtää jommankumman kirjaimen vain kadonneen matkan varrella. Ensimmäisenä tulevat tällöin mieleen saksan '*plaudern*' = puhua lörpötellä ja englannin '*applaud*' = suosionosoitus, kättentaputukset. Yhteys ei ole aivan mahdoton.

Ettemme erehtyisi luulemaan, että asialla on vain ujo, arka lyyrikko, lisäksi mukaan venäjän sanan **боѐу** (sotamies, taistelija), joka saksassa rukoilee voittoa ennen taistelua: **beten** (R. bedja) on 'rukoilla, pyytää'.

12) Katsaus muiden kielten paja-sanueisiin

Mari:

βà-zam = sich legen; fallen (asettautua, pudota)

βàkχš = **βakχš**; mühle (mylly) (> Ks. Luvvjt-jakson saam. 'lypsää'-sanue)

>? S. **Bach** (= puro) > **Bacchus** > Bakšit?

Syrjäni - Komi: *baiitni* = sprechen (puhua) < russ. **байть**

Udmurt (Suihkonen 1995):

pet' (>Russ.) = laulaa (s.156)

pö-ja-ny = puijata, valehdella, pettää, narrata (s.157)

s'in#pöj-et = illuusio, näköharha (ehkä paras poet-pajut -merkitys- ja sanayhdistelmä)

бакхический I. bakhi = (laulun) **1-2-2 -rytmisen muoto** (Irina Nurieva 1997 käsikirj.)

Unkari:

baj/bajos = unk. vika/vikainen > VAJAA > PAJA(tus)!!!

báj = sulo, hempeys, viehäytys(voima)

bajlódik = nähdä vaivaa, puuhailla > **bálvány** = Götzenbilder > *bejön* = tulla sisään

Wogul: (soidin-tapahtumajärjestyksessä!)

пѣть = laulaa

başçı = 'guide'

bâyân = 'explanation': *b. kül-* = 'to explain, to declare, to make clear, to tell'

Cumucica & Nogaica (Gürsoy-Naskali - Halén 1991):

bajayan = to make love > *paĭet-* = to share

bajayê = previously mentioned, earlier, as before (s.72)

paixamar = (*paigāambar*) prophet (s.93)

manat = (*moneta*) 'ruble' > Nogaisch (s.160:) *madar* = 'Muster'

Palestiinan-arabiassassa samat sanat esiintyvät runosäettä tarkoittavassa muodossa:

bēt (byūt) = verse (poetry) > *šī'r* (Koran) *āye, -āt* (Halloun 1997, 300)

(> juutal. 'shura', unk. *sír* 'itkeä, hauta' vai palest. *širrīr* = 'sinful', 'syntinen'?).

baḥṭi = 'sin' (tehdä syntiä)

bağanni = 'sing' (laulaa) (>? 'pajatus > pakana') (Halloun 1997)

Arabiassa (Steingass 1978 mukaan) 'säe' (verse) kirjoitetaan arabiaksi '**bait**' (abyât) (>? engl. *poet*, ven. '*pajut*') tai *šī'r*? Yleensä arabiassa kysymyksessä on 'koti' -merkitys: *bait* - *bēt* - (pl.) *byūt* - (adj.) *baytiyye*.

Uigurin *bakšy* on 'opettaja', mutta muissa kielissä kansanlaulaja, soittaja tai shamaani, kun taas jakuutinkielen *baχsy* tarkoittaa 'emäntää' (Räsänen 1969, 53-59).

Tamilinkielessä *payal, paiyal* 'poika'; (Tulu:) *paiyya* 'lapsi'; (Jpn:) *bāya* 'imettäjä-ämmä, vanha palvelija'. (Quechua:) *paya* 'vanha nainen; (Tamil:) *payil* 'kertoa, sanoa' (Hakola 1997, N:o 227 ja 229). Edelleen (Hakola 1997):

N:o 232 F: *pakista* ~ Lapp. *pakot* 'to speak'; Tam *pakar* 'to tell, to say'

N:o 230 Proto-Duraljan **payu* 'willow, salix'; F ja Est. 'paju' = Komi *paid* = Yurak-Sam. *paju*; Tam *valli*, Kan *balli*, 'creeper, climber', Tam *vallai* 'creeping bindweed'; PU: **pajz* 'eine Salix-Art (Rédei 1987); Sanskrit *vallī* 'creeper'

N:o 231 P-Dur: **paka* 'back, hidden' ('back'); F: *pako, paeta* '(to) flight'; est. *paguda, pakku minna* 'to flight'; Mari *pokte-* 'to drive away'; Pari *pakk-* 'to hide oneself'; Gabda *pak-* 'to hide'; Tam *pakar* 'to shift, to move'; M *bəkse* 'backside, rumpf, *bøglegyde-* 'to hide', *buxur* 'buttock, rumpf'; J *baka* 'Idiot'; *bakku* 'back'

N:o 233 P-Dur. **pak-* 'to break (to split); F. *pakkua, pykiä*; est. *pagu* 'spar', *pakatada* 'to split, to break, to become rough, to blossom'; Hung. *fakad* 'to blossom, to burst. to come out' Tam *paku* 'to be split, divided, to cut into pieces'; J *bakuro* 'Explosion, Enthüllung etc.; PFU **pakka-* 'borsten, aufplazen' (Rédei 1987);

PKJ **bak-* 'to change', **paqy-* 'to cut' (Martin 1966)

N:o 234 P-Dur. **paku-* 'yellow'; F: *pakkunen* 'Bidens tripartius, a plant used for dyeing yellow'; Vepsic *pakustada* 'to dye yellow'; Tam *pacu* 'green, yellow', Kan *paccu* 'greeness, yellowish, golden color'; Telegu *pacca* 'green, yellow'. Edelisestä on todettava, että Intiassa kärpässiienen (*pangh, pag-* etc.) uutteen väriksi (*hári*) kuvattiin kultaista ja vihertävän keltaista (E. *tawny* 'kellan- t. kullanuskea ~ urine; kr. *holos* (E. *gall* 'sappi, hankaushaava) tai *hloros* (tuore, vihreä) (Wasson 19??, 36).

N:o 242 P-Dur. **pask-* 'excrement', *pās-* 'to let go, to release'

F: *paska; päästää; päästö*; Est. *pask* 'shit, feces, *päästa* 'to deliver, to save'

Hung. *fos* 'diarrhea, feces'; Tam *pācanam* 'diarrhea',

Kan *bāsu* 'to void excrements', Telegu *pācanamu* 'evacuation of the bowels';

M *basxa* 'to smoke profously, to emit puffs'; PFU **pučka (pačka)* 'dünner

Kot, laxieren' (Rédei 1987); PKJ **paxy* 'to spit'.

Epäilemättä venäjä ja latina eivät riitä selittämään pajatuksen alkuperää. Varmalta näyttää vain että suomen ilmaus 'syöttää pajunköyttä' tarkoittaa henkisen taiteen erityistä aluetta. Venäjällä '*bajan*' on hanuri, joka muuttuu vähitellen bandura (bandurria, tanbur, shantur etc.) -kielisoittimeksi ja sitä tietä vähitellen tambur-rumpusanastoksi. Kentauritko soitinta näppäilivät, vai pääsemmekö vielä syvemmälle?

'Iron...had been a rare metal in Ancient Egypt...it had supposedly only been available in meteoritic form... In the Ancient Egyptian language the name for iron had been *bja*, a word that meant literally 'metal of heaven' or 'divine metal'. The knowledge of iron was thus regarded as yet another gift from the gods' (Hancock 1995, 392).

Raudasta en tiedä, mutta poetiikka ainakin on 'ylhäältä-päästä annettua'. 'Laulun virtaan' pääsemme vajasta laskemalla vesille '**boat**' -veneen eli 'paatin'.

'**Vaka vanha Väinämöinen sanoilla teki venettä, latoi purtta laulamalla: 'Vo-ja va-ja...'**

13) Yhteenveto

Ovatko 'aie' ja 'paja' saman sanan muunnelmia? Palaan aie -laulutermiin toisaalla.

'Dajahusat' -termi esiintyy Armas Launiksella muodossa 'dajatusat' (saam. datjat = sanoa), jota lähellä on suomen 'ajatus' (mahd. 'taitaa', ehkä jopa 'ajattaa'). Sana näytti eräällä tavalla orvolta ilman kytkentää Genetzin Kuolasta löytämään termiin *ājja, ājje* (myös: *aija* = ven. laulu; laulaa). Tämä löytö helpottaa sanan kytkemistä yleisesti tunnettuun kalevalaiseen sanaan '**pajatus**'. 'Ajja' ja 'paja' voivat olla saman sanapohjan muunnelmia. Kysymys sinänsä on, miksi en ole tavannut 'dajatusah'-muotoa.

Aluksi näytti siltä, että pajatus on lainautunut Itämeren ugrilaiskieliin venäjästä: '*on pajut*' (он поёт = 'hän laulaa'). Kirjoitetussa muodossaan se kuitenkin muistuttaa erehdyttävästi 'poem'- ja 'poet' -sanoja. Tämä sana on tuskin juuriltaan pelkästään venäläinen. Joka tapauksessa 'poet' on aina lopulta 'petos'.

On hyvin mahdollista, että runolaulutermi on tullut venäjäänkin jostain muualta, kenties antiikin kreikasta. Näin ajateltiin ennen, kun kreikankieltä pidettiin 'neitseellisesti syntyneenä'. Tämä ajatus kuitenkin romuttui 1800-luvun loppupuolella, kun huomattiin sanskriitin yhteneväisyydet indoeurooppalaisten kielten kanssa. Nyt on tullut aika astua askel eteenpäin uudella rohkeudella, koska tällä vuosisadalla meillä on huomattavasti enem-

män tietoa ugrilaiskielten ohella muistakin - erityisesti itäisistä - kielistä. Paja-sanue näyttää olevan osa ns. nostraattista vanhan mantereen kieltä.

Pidin puoliväkisin kiinni dajatus-pajatus -yhdistelmästä, kunnes vihdoin löysin eestinkielestä paremman sanan: *lūdima* = *poetama*. Sana tarkoittaa, että pähkinöitä, herneitä, siemeniä, jyviä yms. 'irrotetaan' kannastaan (kävystä yms.) ja 'puotetaan' pehmeästi esim. vakkaan. (Eesti ...sõnaraamat 1993). Tälle feminiiniselle ilmaisulle löytyy maskuliininen vastine enää vain runokielestä: '*Poetab terad mulla sisse*', '*Poeta sõna minu poollest (eest)*' ja '*Poetab sõna vahele*' (Sanoo sanan väliin). Tämä ilmaisu on nähdäkseni koko sanueen konkreettisin ja samalla vanhin käyttöyhteys saamelaiden käyttämän 'lypsämis'-merkityksen ohella, joten maskuliininen muoto on **myöhemmin** abstrahoitunut runotaidetta merkitseväksi. Mielenkiintoista myös on se, että juuri tämä sanan merkitysyhteys ('*lūdima*') tuo sen tasa-arvoiseen asemaan luohin, leu'ddin ja luvvj'tin kanssa. Dajahus ja pajatus ovat eri sanuetta - kunnes toisin näytetään. *Lūdima* -sanaa käsittelen luvvj'tin yhteydessä.

Näyttää siltä, että sukupuolisessa soidinmeno-todellisuudessa '*poet*' sisältää lahjapussin, jossa (siemenen) 'pudottaminen' liittyy aina jollain tavoin sitä edeltävään 'petokseen'. Riitin käänteismaailmassa 'puettaminen' ei nimittäin näytä tarkoittavan lainkaan ulkoasua, vaan **sisäisen maailman** 'vaatettamista'!

Tiesin, että minun pitää etsiä kaikkein pienintä löytääkseni suurimman. Mutta en tiennyt tälle tielle lähtiessäni. että se oli niin pientä. Se suurin. Jossain vaiheessa tunsin jo saapuneeni taivaan porteille. linnunradan tuolle puolen. Mutta kun avasin portit niin mitkä salit siellä olivatkaan edessä. Löysin itseni porojen seasta niiden kiima-aikana. Yhtä oikeutettuja ovat kuitenkin kylvyötyö tai siemententähtiointi -näkömät yhdessä sanojen pajan siemennestyön kanssa.

Kehä on kiertynyt umpeen ja voin olla vain hiljaa tämän mykistävän suuruuden edessä. Tavallaan olen jo kadottanut kaiken mielenkiintoni koko asiaan, koska ymmärrän sen. Kun läksin omalla sanastonkeruumatkallani yliseen, huomasinkin tulleeni aliseen. Ja se oli minulle annettu opetus.

Mutta ymmärtämystä ei löydy, ennenkuin on tehty tarvittavat tutkimusmatkat - kukin tavallaan - jonnekin - mihin tahansa - sisälle ja sitten takaisin ulos. Ja monta kertaa, että lopulta tuntisimme olevamme yhtä Sen kanssa. Niin teki Väinämöinen Vipusen vatsassa, niin teki Orfeus Manalassa, Niin teki Väinämöinen Tuonelassa ja niin teki Jaakko herneenvartensa kanssa siinä missä Jaakob omine tikapuineen. Ei tarvitse lähteä kotoa olakseen poissa.

Lopuksi kokoan vielä yhteen jälkeen päin löytynyttä sanastoa - aluksi H.P.A: Hakolan 'Proto-Duraljan' -sanastosta:

172: **māni* 'to imitate, to allure'; F: *maania* 'to hunt by imitating'; *maantella* 'to allure, to prevail'; Kar: *moanita-* 'to allure, to deceive'; Turkish: *manitu* 'Lüge'; *manent* 'gleich, ähnlich'; Jap: *maneru* 'to imitate'; *manimani* 'willenlos folgen'; *monomane* 'Imitation, Nachahmung'.

178: **mana* 'abode of the dead, Hade, God of Hades, total negation, "no"; F: *mana*, *manala* 'Hades of Kalevala'; *manata* 'to conjure, to cast a spell' = Est: *manada*, *mõnada*, Mord: *munams*; Tam: *māntu* 'to perish, to die; Kan: *manu* 'spell, incantation, the name of Manu'; Kurux: *mal*, *malā*, *malnā* = Malto: *mala* 'not, no';

M: *mancu* 'pestile'; Jap: *ma* 'Teufel, Satan'; *mu* 'nichts.

179: **mana-* 'to say, to urge, to summon'; F: *manata* 'to summon before the court'; Lapp: *muonet* 'to name, to call'; Mari: *manam*, Hung: *mond*, Yurak-Sam: *māns, mānts* 'to say'; Kan: *manave* = Tam: *manu* 'petition, request'; Irula: *maṇi* 'to talk'; Tulu: *maṇipuni* 'to speak' (in negat. formas); Jap: *maneku* 'to invite'; PU: **möne-/mone-* 'sagen' (Rédei 1986); Sanskrit: *man* 'think'.

Terho Itkonen (1997):

N:o 28 (243) F: *mana* 'abodes of the dead' ~ LpS *muones(j)e* 'good spirit; bad spirit; a supernatural phenomenon'

Mantu-sanueen 'hyvää perintöä, omaisuutta' jne. on Bernhard Wälchli käsitellyt myös balttilaisten sanojen yhteydessä (Wälchli 1997, 317-318).

RgVeda (IX 66:1-2) (sit; Wasson 19??, 26):

Soma, thou reignest over all things, O *Pávamāna!*

RgVeda (IX 13:3, 42:3) (sit; Wasson 19??, 60):

Soman epiteetti *sahásrapājas*; *sahásra* = 1000; *pājas* = ?form, colour, ray, **stud?**

Merkitystä ei täsmälleen tiedetä, mutta *stud* on lähes mitä vain - koristenaulas-ta pönkän ja pylkän kautta hevossittolaan, jonka jälkeen tulee *student*.

s.63: *vīrúdh* = 'the plant'; *pávamāna* = 'the juice' (*pu* = 'clear flowing') (Soman nimityksiä) (>? 'virua', 'vironkannas', 'pajatus').

(Joki 1973, N:o 112, s.301) MordM *pavas* 'Gott, Glück, E paz, pas 'Gott'

< vrt. aw. *baya-s* 'Gott, Anteil, Los, Glück', apers. *baga-* 'Gott, Herr' = pehl.

bay = ai. *bhágah* 'Herr, Zuteiler; Glück, Besitz.

Vrt. Tsvetkov: Vatja/Joenerä KSFU 25 1995: *paju* = (russ.) *iva* = *jyvä(!)*

A. Kannisto (1925); tatar.>wogul.:

kas. *baja* = 'letzthin, vor einiger Zeit'; 'soeben, unlängst, neulich';

> *paja* = 'früher dagewesen' = *pyja*; *pā* ~ *pajagy* (*paja+ky*), *bajagy*, *bajaḳi*

= aikaisempi, aikaisemmin mainittu' (s. 136-7).

Tämä sanue antaa näkymän pajatuksesta myös muinaisten tarujen (loitsujen?) laulamisenä.

Janhunen 1986 (104-105):

Yakut *oyun/oyuun* 'shaman'; *oyu(u)mnaa-* 'to shamanize' (SYaYa 2:1806-1809)

< Yakut *oy-* 'to jump' (SYaYa 2:1796-7)

< Turkic **oy-* 'to play'; **oyun* 'play, dance, game, music'; **oyna* 'to play'

(ESTYa 1:435-437)

Middle Turkic *yelvi* 'sorcery, witchcraft' > *yelvici* 'sorcerer' (EDT 919-921)

> Mongolic *ilbi-yelbi-ilvi* (MED 402-3, 432-3); *jilbi* (EAS 2:251)

> Altay *elbi* 'power; shaman's craft' (OSTN 1:831-2)

< **ye:l* 'wind; evil spirit' (VEWT 195)

Shor *celbe-* 'to fan; to practice sorcery (with the help of a piece of cloth)'

~ *celbeg* (OSTN 3:1981); **celbegci* 'person practising... (ks.ed.)' (s.105)

Janhunen pitää kahta viimeistä sanuetta erillisinä. Kiinnitän aluksi huomiota ensimmäiseen sanaan, sillä voidaan kuvitella, että siitä olisi kadonnut **pa-* alku (vrt. *pankh* -sanan muodostumista **pa-* ja **ankh* -juurista). Siinä tapauksessa tulisimme suoraan *pa-ojun* -tyyppiseen yhdyssanaan, joka veisi edelleen *paja-*, *baja* -sanueisiin.

Toinen huomautus koskee *celbegci* -sanuetta. Sławomira Żerańska-Kominek on turkmenilaisen *bakhshy*-shamaanien/nuusikkojen tutkimuksissaan päätenyt toisenlaiseen etymologiseen lopputulokseen erottamalla Janhusen yhdyssanoissa esiintyvän loppuosan erilleen. Hänen mukaansa turkmenien *bakhshy* (laulaja; shamaani) on laina Mongolian *bagsh* -sanasta ('buddhalainen opettaja' > 'opettaja') < uigurien kautta Kiinasta: *fa-shi* = 'opettaja, viisas (mies), E. 'sage'. Joskus *bakhshy* on shamaanin (~ Kirgisia, Kazahstan) ja ennustajan roolin ohella myös 'laulaja' *ozan*. Uigureilla hän on laulaja-lääkäri. Uzbekistanissa, Buharassa, Samarkandissa etupäässä laulaja (usein säestyssoittimien kanssa). Vanhempi turkmenilainen nimitys shamaanista on (< pers.) *porhan* < *pari* 'spirit' + *khon* 'pray; to invoke, sing'; turkk. 'porhanismi' < mahd. iranil. juuret. Shamaanin transsimatkalla toinen vaihe edustaa 'itsensä löytämistä', josta käytetään termiä *yol* 'road' (tie). Termi näyttää toiselta verrattuna altailaiseen 'pahaan henkeen' (Żerańska-Kominek 1990, 497-504).

Lopuksi Z-Kominek toteaa: Shamanismin runollista ja musiikillista näiökulmaa on väheksytty jossain määrin tutkijoiden taholta. Ei ole epäilystäkään shamanismin ja myyttien rituaalisten laulujen läheisestä suhteesta, koska shamaani oli samalla kertaa sekä laulaja että kertoja. Ivanov (1976) osoittaa sanan itsensä alkuperän pohautuvan sanskriitin sanaan *saman* 'laulu' ja että kysymyksessä on tällöin henkilö joka parantaa ja loitsii laulamalla. Hän ei ole vain 'askeetti' vaan myös viisas mies ja runoilija (ibid. s. 506).

Kun tarkastelemme näitä Intiaan liittyviä sanoja 'Noidan työn' yhteydessä, näyttää epäilyksettä siltä, että Janhunen on omassa terminologiatutkimuksessaan jättänyt huomiotta sekä *bakhshy* -shamaanin että vanhan Intian *saman* -termin taustalla olevat *soma* -juoman sekä *pangh* -kärpässiäinen - ei pelkästään reaalisisina asioina vaan erityisesti myyttisen symbolimerkityksensä ja -ulkomuodon vuoksi.

Jos tällä mielellä katsomme uudelleen Janhusen sanastoa, saamme hänen omista keräämistä aineksistaan *celbeg(c)* -sanalle uuden merkityksen:

Alt. *caluu* (shamaanin rumpu) < (turk.) **cal-* ('soittaa') + (turkm.-kiinal.) *bakhshy* = 'soittaja-opettaja' (shamaani), 'rumpu-noita'.

> *Bacchus*, joka kaatuilee 'jumalten juoman vaikutuksesta'.

...Varsinainen poropeukalo... (Collinder 1955, 5: vog *pajā* = 'thumb').

Lisäksi vielä muutamia sanueita eri puolilta yhteen kerättynä:

Björn Collinder: Fenno-Ugric vocabulary. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1955:

F. *paju* (Salix) ~ lpIn *boajoj* ~ vty *bad'-pu* ~ zr *bad',(-pu)*, *badj*;

? yr *piew* 'inner willow bark; sk *py* ~ km *po* 'willow branch, twig'; bast

> *nõrgan po* 'willow bark (*nõrga* 'willow-copse' = p.-vesakko) (s.45)

lp *bačče-* ~ *bože etc.* 'puristaa ulos, lypsää' ~ch *põnze-*, *puńže-* ~ zr *pycõd-*, *picet-*;

> vg *pos-*, *pas-* 'wash, milk' ~ os *pos-* (s.73)

V. Alava: **Vatjalaisia häätäpoja** (Eripainos aikakausikirjasta "Suomesta", XLII) SKS, Helsinki 1908)

mindja = (*mindjä*) miniä, veljen vaimo (oman perheen puhussa muille)

padjapaalikka = huuhtomiskeppi

pahnuppäi = nurinpäin

pajattaa = puhua, haastaa; *pajatti* = jutteli, kertoi

paṅgad = (*paṅgõd*) ämpärit

pojo = nuori mies > *poollaz* = puola(marja)

K. Aben: **Läti-Eesti sõnaraamat.** Valgus, Tallinn 1966

mainit = vahetama; muutma > *manit* = märkama, tundma

> *mānit* = petma > *māni* = ebausk; pettus; viirastus

maiss = kott > *maize* = leib

māmiņa = emake, emme, memmeke

paija = mänguasi, mängukann > *paiet* = minema > *pajautāt* = küsima, pärima

>? vrt, unk. *manó* = 'imp' (pikku pahalainen) (Hoppál 1989, 152)

Kaljuste (1996):

latv. *pajumte* = majoitus (R. logi)

lit. *mėnas* = taide; *pavojus* = vaara

Suomi-Portugali-Suomi (Joakim Barros & Marsa Luukkanen, 1992)

beijo = suudelma > *boa noite!* = hyvää yötä < *bom*, *boa* = hyvä

pai = isä > *pais* = maa > **pó** = pöly > *pombo* = kyyhky

A. Raid, S. Smirnov: **Tšehhi-eesti sõnaraamat.** Valgus, Tallinn 1966

bahnice = tiine lammas > *bachor* = vats; (halv.) kõht, magu

báj(e) = müüt, muistend > *baječný* = muinasjutu(line)-

> *bájesloví* = mütologia > *bájiti* = muinasjutte vestma; välja mõtlema

> *boži* = jumala-, jumalik-

pajdati = lonkama; *pájeti* = tinutama, jootma

Jiddisches Wörterbuch (Ronald Löttsch, Dudenverlag, Mannheim 1992)

paj = Anteil

pájk(e)ln = trommeln > *pájkler* = Trommler

pajók = Ration, Zuteilung

Romani (Viljo Koivisto: Romani-Suomi-Englanti sanakirja 1994,
Kotim. kielten tutk.keskuksen julkaisuja 74, Painatuskeskus, Helsinki):

bahɔiboskiero = soittaja > *bahɔiba* = soitto, soitin > *bahɔavaa* = soittaa

bahɔt = onni > *bahɔta* = satula > *bahɔ* = tahto > *bahɔhɔaa* = kerjätä, pyytää

Hazırlama Kurulu: İngilizce - **Türkçe** - İngilizce telâffuzlu sözlük; Fono, Istanbul 1981

bekçi = watchman, sentry

Kaiken tarkastellun perusteella näyttää siltä, että *pajatus* on vanhimmillaan ollut 'metsästystä' ja 'kuumentamista', johon liittyy 'pieni tappaminen t. ampuminen'. Poet-su-noilija on siis lähtenyt 'soitellen sotaan' - tarkemmin sanottuna naisjahtiin. Pohjoissaamassa 'ampuminen' yms. merkitykset ovat peittäneet alleen 'pajatus' -ajatuksen. Toisaalta ei ole ollut tarvetta sanan käyttöön musiikillisessa mielessä, koska kielessä jo on ollut luhti- ja joikupohjaiset sanueet vastaavassa merkityksessä. Sanapohja sinänsä on siis tunnettu mutta sen merkityssisältö vierähtänyt pykälän verran sivuun - ellei tilanne ole juuri toisinpäin. Esimerkki on mielenkiintoinen sikäli, että se valottaa sanojen kaksiselitteistä sisältöä erinomaisesti. 'Metsästäminen', 'nostatus', 'kärventäminen', 'hakkaaminen' ja lopulta 'tappaminen' voidaan yhtä hyvin käsittää 'rakkaudella' suoritetuksi.

11 Luohti

Muinaisruotsissa susien ulvomista kuvattiin sanoilla 'varga Þióta(?)' = ulvar ylä. Monien mielestä luohti on kuin suden ulvontaa. Kaikki merkit viittaavat siihen, että luohti, leu'dd ja luvvj't ovat samasta sanajuuresta lähtöisin. Koska on epäselvää, mikä tuo sanajuuri on ja mistä se on kotoisin, esittelen taustoja vapaassa järjestyksessä - ottamatta kantaa siihen, mihin sanaan kulloinkin viitataan näistä kolmesta mahdollisuudesta.

Saamelaisten joiku on 'luohti'. Koltilla se on 'leu'dd' ja Kuolassa 'lurv't tai 'lurvjt'. Myös näitä termejä on pidetty ennenkaikkeaa saamelaistermeinä, vaikkakin juuria on tarjottu lähinnä skandinaavisista kielistä ('bløt' jne.). Näyttää kuitenkin siltä, että meidän kalevalainen loitsinta, so. 'lukujen' lukeminen on kuitenkin vielä lähempänä kyseisiä saamelaissanoja. Joskus jopa aggressiivinen tapa jolla lukuja on luettu viittaa siihen, että kirkollisella aikakaudella ei tämän perinteen kanssa ole tekemistä, vaan kysymys on vanhemmasta noitaperinteestä, shamaaneista.

Timo Leisiö ei mainitse joikua määrittellessään vuolle-sanaa laisinkaan, mutta sen sijaan rajoittaa **luohti**-sanankäytön 'toisinaan' Keski- ja Pohjois-Ruotsissa ilmeneväksi (Leisiö 1988, 93). M. R. Järvinen muistuttaa 'luottaa' -sanankäytön pohjoissaamelaisesta merkityksestä 'luohtidit' (Järvinen 1994, 75). Sammallahten (1993) mukaan kyseinen sana on käytössä Ruotsin puolella. Karl Tirénin ehdotus johtaa '**luote**' -sana varhaispohjoismaisesta 'blót' = (veri)uhri -sanasta on varustettu tekijän itsensäkin toimesta kysymysmerkillä (Tiren 1942, 66).

Martti Haavio kuitenkin tukeutuu tähän selityspäätelmään: 'Luote on laina muinais-skandinaaviselta taholta; vrt. blót 'pakanallinen uhri, uhrijuhla, epäjumala'; blóta 'uhrata, uhraten palvoa, palvoa, manata. Luote-sanalla on myös lappalainen vastine... *Lihthe* on 'uhri', *lihtede* 'uhrata, harrastaa pakanallista uskontoa. I. Olsen sanoo IpN *luete* -sanankäytön kuvaavan uhritilaisuudessa esitettävää laulua. Knud Leemin mukaan *luotte* on (loitsu)laulu, jolla on uskottu voitavan nujertaa sudet, jotta ne eivät vahingoita karjaa. Pyhillä vuorilla noidat kuulevat näkymättömien olentojen *luodiit* -lauluja. Luottat -verbi on joikumisen synonyymi. Alkumerkitys on todennäköisesti 'uhritilaisuudessa haltioille osoitettu kutsulaulu' (Haavio 1967, 325).

T.I. Itkonen palauttaa luohti -sanankäytön pohjoismaiseen '*ljud*' -sanankäytökseen. Välittävänä muotona olisi skandinavisperäinen sana '*liw'dit*' (Itkonen 1958, 215 ja 1948, 559). Mahdollisesti tällä olisi siinä tapauksessa yhteyksiä låt- ja Lied -sanoihin (Widstrand 1961). Jälkimmäisen mahdollisuuden yhteydessä Timo Leisiö mainitsee muinaisnorjan sanan '*leoth*' (Leisiö 1986, 49). Ruotsissa lisäksi '*läte*' -sana kuvaa (ketun yms.) ääntelyä. Erkki Itkonen lisää omasta puolestaan, että inarinlapin *livde* tulee muinais-skandinavian *ljóð* (=laulu, säkeistö) -sanasta (E. Itkonen 1963, 526). Nykyruotsin *ljud* on 'ääni'. Pohjoissaamen '*livdet*' tarkoittaa Håkan Ryvdingin mukaan 'kauniisti joikaamista' (Kjellström etc. 1988, 91). T.I. Itkonenkin (1939, 9) mainitsee harvinaisuutena sanan '*livdat*' (=joikua). Inarin-Tanan alueella olen kuullut sanan lausuttavan muodossa '*lyehti*', josta ei ole pitkä matka yleisiin luottihokemiin 'lu-luu' ja 'lyy-lyy'. T.I. Itkonen mainitsema '**luotti**' (**luödi**) on lähellä tätä (Itkonen 1939, 9). Itse uhritoimituksen joikuterminä oli '**luete**' (vrt. suom. 'luote' i. 'loihdu' i. loitsusana) (Holmberg 1915, 40-41).

Jernsletten käyttää Nielsenin tavoin termiä 'luotti' (1978, 110). Mielenkiintoista on sanakirjan määritelmä pohjoissaamen 'luhtte'- ja 'luhtti' -sanalle merkityksessä 'luona' tai 'tykönä', joka inarinsaamassa on 'luus(â)' = 'luo'.. Sen mukaan luhtin esittäjä on esityshetkellä kohteensa 'luona'. Tämä sanamerkitys siis vahvistaa saamelaisten korostetun käsityksen siitä, että ei joikata hekilöstä vaan henkilö.

Sammallahden mukaan pohjoissaamassa **luoitit** = laskea, päästää, ajaa nopeasti, puhua sujuvasti. Tämä merkitys kuvaa parhaiten joiun musikaalista kulkua sellaisena kuin sitä 'estottomasti' saamelaisten keskuudessa esitetään - ilman musiikkikoulun kevätnäytteiden jännittämisiä. Kun muistamme, että **soida** = (myös) mennä; soittaa = ajaa pois, karkottaa > soitto = kyyti, meno (SKES) > 'soida' = lpR *tjuojet - tšuojjat - N:čuoggjat > I: čuoijad*) > unk: *zaj* = melu, törmäämme mielenkiintoiseen käsiteristiriitaan, koska toisaalta joiku ~ luothi mutta toinen loitontaa ja toinen 'luotsaa luo'...

T.I. Itkonen toteaa: 'Porojen kaitsija on koltilla *luohtt hozjek*' (autiomaan emäntä), ihmishahmoinen, kahdella jalalla kävelevä, mutta karvainen, asuu peuran tavoin tunturissa ja lienee sama kuin kuolanlapin 'Mintys' -haltia, alkuaan Meandash-'peura', joka Inaririn porosaamelaisilla oli 'kaikkivaltias', 'autiomaan haltiainen' eli *luodo-häl'dejâš* (Itkonen 1984, 323). Venäläisen Haruzinin mukaan kuolansaamelaiset rukoilivat: 'Luot-hozjik, suojele porojamme' (Holmberg 1915, 87).

Tämä 'suojelu' näyttää vaativan nykyajan tavoin suojelurahaa, koskapa Sverloffin kolttsanakirjassa 'lainakko' on 'luéikk', (*luéikas*) ja 'laina' samoin 'luéikk' (*läinn*). Sammallahdella laina(esine) = 'luöik(k)âs' kuten lainaporokin, jonka korvamerkki 'leikataan' sen 'loikattua' toiselle haltia-isännälle...

Ja porojen määrään ei koskaan 'lueta' (kolt. 'luku' = **loákk, låák, loekkem**; lukea = *lookkáđ*). Jos lainaamiseen (saks. leihen) liittyi valehtelevä (E. lie), oli kysymys yhtä hyvin tytöstä kuin porosta. Inarinsaamassa tämä tie johtaa tavalliseen puhumiseen tai sanomiseen: *lōđkke* = 'sanovat'; *lāđkkä* = 'sanoo'. Sen lisäksi inarinsaamen *luəwtti* tarkoittaa ruoansäilytysvarastoa (Schober), mutta *lāđkkäi* tarkoittaa myös samankaltaisuutta (S. 'ähnlich') ja siinä mielessä 'lähekkäinoloa'. Termit *Lođkkà* *lōđkkos* = Spruch hersagen (lukea lukuja, loitsuja) puolestaan osoittavat, että kyseinen sanue kuuluu luku/luvut -sanojen yhteyteen. Lisäksi inarinsaamassa:

- s.14 *täkte-lūōđđum* = (einen) Knochenbruch
s.40 *(son) loyai lōđkkos(iđ)* = luki lukuja (Spruch, Sprüche)
86-7 *lōđkkà* *lōđkkos* = lukea lukuja, loitsuja
s.63 *lōđkkä* = spricht (puhuu, sanoo; 'lukee')
s.68 '4' - *loye* - '5' = 45 (> ...'kymmentä'...)
s.72 *liwtsij* ~ konditionaaliin liittyvä olle-verbi? (tulisi?)
s.75 *lāđkkä* = lähelle; lähellä > s.85 *luđtti* = luona
s.37 *im lūāđtte* = en luota
s.48 *lūāđtām* = laskenut (auringosta)
s.77 *sōn lūāđtā* = er legt (hän asettaa; laskee ~ 'laittaa')
s.83 *leđđ'e* = hatten (omistivat) >? löytää ~ omistaa(!)
lūđdijeđđ'e = spalteten (kuorivat?)

- s.86 *lāvii* = pflegte (oli tapana)
 s.88 *lauka* = tasku (laukku)
 s.89 *luædi juoicædij* = joikasi joiun (jodelte den Jodler) (Ravila 1934)

Onni (R. 'lycka'; E. 'luck', Lat. lux-us - lux) tulee siis **valon** lainaamisesta. Luvattomasti [koltan *loevvtemes* (Sverloff) t. *lää'vte'm(es)* (Sammallahti-Mosnikoff)] tai luvallisesti (*läävlaž*), jota Sverloffin sanakirja ei mainitse. (>? E. 'law' = laki > R. *lova* = luvata).

Oleminen ('olla' = *liedd, liedded, lee'd, le'd*) on myös eräänlaista lainaus-leikkiä (R. **leka**, lek) luonnon (kolt. luätt, luädde t. luätt) ja sen luonteen (luändd) kanssa. Niinkuin revontulet: loimuta on koltaksi *lie'dded*. NE OVAT! Ja ne voivat olla olemassa vain leikkimällä. Heprean **Lilith** tarkoittaa paholaista (S.Teufel; ks. Dömötör 1981, 58).

Karstenin mukaan 'passevare lodde' oli linnunhahmoinen apuhenki (Karsten 1952, s.99). Itkosella se esiintyy muodoissa *Loddedžân / loddšen-āhkaž* = lintujen suojelejat, jonka luo muuttolinnut ja sääsket menevät syksyllä (Itkonen 1984, 324).

Læstadius toistaa tässä yhteydessä Leem'ia; '**Luodit**' oli Passevareh'in näkymättömien olentojen laulua (Læstadius 1994, 199-200). Näihin eri dimensioihin palaamme tarkemmin luvvit -sanueen yhteydessä. Siteeraan kuitenkin vielä T.I. Itkosta:

'Tuølle leäi **louhttom**' (das Fell war aufgehängt') (s.15)

löök'ti = Schutzdach (suojakatos) (s.180) > s.267: *löök'ti* = das Obdach (Itkonen 1946).

Loudepuu, louteet, laavu... Kysymyksessä on tiedoton palautuma taljan alta saatavaan **suojaan**, aitan luhtiin, jonka yllä katto haarautuu. Tästä siirrytään luottamukseen ja uskoon sekä uhriin... Loudepuun edessä paloi (uhri-?)tuli (S. *Licht*), jonka ääressä laulettiin leu'ddeja tai luvvit'eja...

Luohti-sanueen etäpäätteet

Aloitaa latinasta, jossa **ludere** tarkoittaa '**leikkiä**' -verbiä. Sen johdannaisia musiikissa ovat *pre-lude, inter-lude* jne. Englanniksi äännettynä [lju:d] tulemme suoraan ruotsin *ljud* 'ääni' -sanaan. Uskonnollisissa lauluissa törmäämme muotoon *lauda, laudate* jne., jotka ylistävät kiittäen - aina *laudaturiin* saakka.

Eestin *lutusarv* on myös *sokusarv* eli 'pukinsarvi', joka tässä tapauksessa ei ole 'sukupuu' vaan puhallinsoitin. Sulosäveliä on **luvassa**, kun kuuntelemme muitakin puhaltimia - r-voittoisina - luur - Lure - lur - lour - luuri - лур - люр. Ei liene sattuma, että r-loppuisuus ei tunnu haittaavan luettelon jatkumista sanoilla kuten lyyra - liira jne.

Myöskin 'luvulle' löytyy antiikin vastine, kreikan '**logos**' (sana). Tästä huolimatta ei ole syytä uskoa, että sana olisi pelkästään eurooppalaista lainaa. Osmannien '*laf*' tulee persian vastaavasta sanasta *lāf*, joka tarkoittaa sanaa ja puhetta (vrt. engl. *laugh* = nauraa). Myös muoto 'lap' esiintyy viitaten mahdollisuuteen kytkeytyä myös eurooppal. huuli -sanueeseen (*labium, lip, Lippe, läpp*) p>f -vaihtelun kautta.

Tunguusin '*labikta*' merkitsee poron(parta)jäkälää, osmannien '*lavuta*' luuttua (saks. *Laute* > it. *liuto* > *flauta* > port. *llaud* < arab. '*al-'ud*' = 'puu' > *oud*). Muinaiset 'lautamiehet' saivat nimityksensä siis myös äänioikeutensa (saks. *Laut*, engl. *loud*) perusteella eivätkä pelkästään - mahdollisesti myös ääntelevän - istumalautansa mukaan. Hantien vastine on '*nars(narkas)-juh*' eli '**soiva puu**'.

Timo Leisiö toteaa: '(sanalainat)... alkavat arabian kielen "puuta" merkitsevästä sanasta ʿūd: *al-ʿūd* → portug. *alaude*, esp. *laud*, saks. *Laute*, engl. *lute* ja suom. *luuttu* (Leisiö 1979, 16-17). Ja edelleen: '*Taqṣīm* on yhden soittimen esittämä alkusoitto, joka johtaa... lauluesitykseen... *layālī*, jonka esittää laulaja' (Leisiö 1979, 48).

Onko mahdollista, että itse latinan *ludere* on kokenut samanlaisen muodonmuutoksen? Siinä tapauksessa 'leikkiminen' liittyisikin eestiläisten 'suku-utu-sarveen', koska puotamme sanueeseen kuten engl. *udder* ja saksan *Euter* 'utare', joita *uteliaina* katsomme. Onko tähän syynä *al* -artikkelin kääntymisen nurin (*al* > *la*) tms. tapahtuma? Voisi hyvin kuvitella, ettei ainakaan espanjalainen voisi sanoa 'la-al-ud'.

Suomen '*laulaa*' -verbi on yllättävässä yhteydessä edellämainittuihin: Tarantschin '*lājilā*' = 'uida' (laulun virrassa?), osmannien '*lājilak*' (> '*lejlāk*' < *lilêk* < pers. *laylāk*) = espanjalainen sireeni, joka saksaksi on '*Flieder*' - puu josta laulut (*Lieder*) tulevat (tai josta soittimet tehdään). Antiikin *seireenit* saattoivat olla jopa kyseisessä puussa kukkien (est. '*lill*' > lilja) vuoksi **hyöriviä mehiläisiä** (~ "*Fliegen*"!), jotka keräävät kukkien 'itkua' (=unk. '*sírás*') so. mettä. Oliko laulu itse asiassa hiljaisuutta (engl. *silence*) vai (palo)sireenin *ulvontaa*, jota purjehtijat (engl. *sailors*) '(lemmen)sairaina' kuuntelivat, vai oliko se *syrix*-paimenhuilun hiljaista soittoa?

Miten saksan '*Fleder*' (=nahka) liittyy tähän? Voisiko mettä valuttava sireeni ollakin nahkapintainen hiiri (saks. **Fledermaus**). Sen kyneleet - noin lidran verran - muuttuvat myytissä hirmuiseksi hirnunnaksi sen paimentaessa (saks. *hirten*) lammastaan hirttoköyden päässä olevan pyöreän (*circus*) silmukan avulla. Melkoinen peto (hepr. '*peten*' = kyykäärme). Tämä on elämän (ruots. *levandet*, *livet*) laki (engl. *law*). Lakia siis opetetaan jossain (luohtiako?) laulamalla. Halkoliiterissäkö? Kuka on 'liideri'?

Sairautta ja hourupäisyyttä esiinkutsuvan (saks. *laden*) laulun 'lavlaminen' olikin ehkä *lōla*-laulua (tar.), joka lähti 'laulullisesta/höllästä/huolimattomasta (saks. *liederlich*) naistenkammiosta' esittäjänään todellinen viettelijä (saks. *Hure* > **Liederjahn** = renttu, irstas ihminen), 'juhannusruusu' (est. *Jaaniill*), joka muuttuikin lohikäärmeeksi (lu - luu - luo - lüj - ulu = *Dragon*, *Drache*) sisälle eksyttäessä. Sen hetaira-hiuksiin (engl. *hair*) voi hairahtua kuka tahansa luullen niitä keijun suortuviksi [*fairy-hair(y)*-tale]. Tässä asiassa kuuluu Horus-kotka-jumalan lahjoittamaa aikaa (esp. *hora*) ainakin tunti (engl. *hour*). Varsinainen painajainen (= unk. **Lidércz** > **ludérc** = epäpuhtaus; ks. esim. Dömötör 1981, 27). Kuuluvatko 'lutkat' ja 'lutikat' liukkaaseen lauluun?

'*Lulit*' olivat lähi-idän jonglöörejä ja akrobaatteja - tavallisimmin vaeltelevia mustalaisia (pers. *lūlī*), vaeltelevia sodomiitteja ('*luty*') tai Koraanin mainitsemaa Lotin sukukuntaa (pers. *lūtī*). Kaikki nämä kuitenkin lauloivat lipevästi (ruots. *lud* = lipeä) jollakin kielellä, joka vanhimmassa muodossaan muistuttaa lootuksen (saks. *Lotos*) lehteä - uiguriksi *linxua* < chin. *lien-hua*. Kyllä tuollainen isolla *luotteella* varustettu '*calla*' osaa houkutella (ruots. *kalla*) liuhuen ja liehtoen Kalevan poikia (Sohn, son > John > Jaani-sun) salaiseen karkeloon. Emin luokse...

Pitkä on matka palata täältä ruotsin *låt*-lauluun, ja...rakkauden kautta kuitenkin niin lyhyt ja looginen. Luohti-laulun syntyperä on härmän peitossa, täynnä 'kuuran kukkia'. Jos äiti olikin eurooppalainen niin isä varmuudella Aasiasta. Hyppään kuitenkin vielä kokonaan toiselle suunnalle, nimittäin jukagiiriin. josta löytyy seuraava (lat.) *ludere*-leikki-lause:

Met me-lodoteje = I am going to play (Collinder 1940, 131). **Låt oss 'lotta'...**

12 Leu´dd

Joikua, joikaamista ja luohtia vastaava itäsaamelaisista sanaa *leu´dd* ei voi erottaa syntyhistorialtaan Kildinin *luvvjt*ista eikä pohjoissaamen *luohtista*. Ne kuuluvat yhteen, koska ei voida osoittaa, että tähän sanueeseen kuuluvat sanat viittaisivat erityisesti vain johonkin tiettyyn näistä kolmesta sanasta. Tästä syystä *leu´dd* sanaan liittyviä assosiaatioita saattaa yhtä hyvin löytyä niin *luohti*- kuin *luvvjt* -sanueiden joukosta. Koska termit ovat kuitenkin musiikillisin perustein eroteltavissa, esittelen aluksi jokaisen termin erikseen.

Ennen kuin paneudumme *leu´ddin* sisälle, on syytä oikaista eräs käsiteseikaannus:

'Sekä vuolle, luohti, livde että levde merkitsevät siis sävelen ja sanojen muodostamaa kokonaisuutta, jossa melodia dominoi' (P. Lappalainen 1984, 14-15). Levde (= *leu´dd*) -sanan kohdalla tämä ei pidä paikkaansa, sillä itäsaamelaisilla ei oikeastaan ole lainkaan termiä sanattomalle laulamiseksi. *Leu´dd* -sävelen merkitystä ei voida nostaa sanojen yläpuolelle - eikä myöskään päinvastoin. Viittan Heikki Laitisen samaa asiaa koskevaan pohdiskeluun, jonka mukaan sanat ja musiikki muodostavat niin itsenäiset osatekijät, että niitä voidaan aivan hyvin analysoida erikseen. Tähän hän on hakenut tukea myös A.O. Väisäsen kommentista (Laitinen 1994, 94-95).

Kysymys on todella monimutkainen, sillä olen joutunut *leu´dd*- ja *luvvjt* -nuotinnosten yhteydessä tilanteisiin, jossa musiikilliset rakenteet ovat niin tasa-arvoisesti moniselitteisiä, että vasta tekstin huomioiminen ratkaisee sen, kuinka musiikilliset hahmot olisi mielekästä tulkita. Lopputulos ei musiikin osalta ole monimutkaisempi eikä yksinkertaisempi. Itse musiikki suhtautuu molempiin vaihtoehtoihin yhtä neutraalisti. Saattaa olla, että vain synnynnäisesti ko. musiikkia taitava kykenee eri vaihtoehtoista nimeämään toisen 'vääremmäksi'. Meidän musiikin hahmotustajamme ei tähän toistaiseksi pysty.

1) Eräs *leu´ddin* kuvaus

Eräs pohjanoteerauksista saamelaismusiikin tuntemuksessa löytyy sotaa edeltäneen ajan kuvauksesta Suonikylän *leu´ddeista*. Siinä käytetään systemaattisesti joiku -sanaa, vaikka kirjoittaja on käynyt paikan päällä ainakin kahtena peräkkäisenä talvena. Seuraavassa muutamia katkelmia kaavamaisesta ennakoasenteesta:

'Joiut edustavat yleensä runoudessa sen alkeellisinta lajia. Sama aihe tai vain yksityinen sana saattaa kertaantua samassa joiussa useamman eri kerran. Joikujen sisältö on monesti hyvin köyhä. Loppu- ja alkusointuja ei niissä tunneta ollenkaan. Sävelet, joilla joikuja esitetään, ovat myöskin yksitoikkoisia.... Koltalappalaisten hengentuotteiden köyhyys johtuu tietenkin heimon perin alkeellisesta henkisestä tasosta... jok'ikistä itäiseltä naapurilta saatua köyhänlaista laululainaa saatettiin pitää erikoisessa kunniaissa - sitä mielellään yrittivät laulaa nekin, jotka eivät osanneet kieltäkään (runo kun pidettiin kieleltään sen alkuperäisessä asussa), Sen sijaan jotakin muuta koltankielistä laulua, joka saattoi olla äskeistä paljon parempikin, hyljeksittiin. Tämä kävi esille etenkin piirilauluisa ja sellaisissa kansanleikeissä, joissa tarvittiin säästykseksi laulua' (Hämäläinen 1938, 94-99).

Kaikesta päätellen sen sijaan Hilja Vartiainen ei ollut minkäänlaisia ongelmia saada miehet laulaman runsailla teksteillä varustettuja tyyppiä eppisiä *leu´ddeja*: '...livanalta meni paljas kallo ruskeaksi, että kyläläisillä lysti tuli, kun vuottaraippa katkes... Illeppi lämpeni laulaessaan. Oikein mielissään hän veteli kaula pitkällä, silmät sirrillään. Muis-tuipa siinä laulaessa vanhat vihamiehetkin. Niistä oli tullut ennen pilkkalaulu tehdyksi... Illepin vanhan verivihollisen poika oli onnistunut saamaan Illepin vihat niin päälleen,

että se laulunakin sieltä purkautui... Bolsevikin iso herra... Nyt oli Illeppi innoittunut omasta vihastaan. Viinoja ei tarvittu... Vielä aamulla oli Illeppi innoissaan. Koko yön oli pitänyt laulaa. Oli niin lysti' (Vartiainen 1929, 139-147).

Myös Vartiainen käyttää tekstisisällöltään hyvinkin tunnetusta karhun leu'ddista termiä 'koltanjoiku' tai 'laulu', vaikka hän asui Suonikylässä koko talvikauden. Onneksi tuolla alueella kävivät jo näitä kirjailijoita ennen niin A.O. Väisänen kuin Armas Launiskin, jotka sekä tallensivat äänitteitä että litteroivat musiikkia ja laulutekstejä. Ikävä puoli asiassa on se, ettei tätä materiaalia ole - muutamia laulutekstejä lukuunottamatta - saatu vielä-kään julkaistua.

2) Leu'ddin etymologiaa ja mytologiaa

Koltat itse aluksi hyväksyivät leu'ddeistaan (*lev'de*) suomalaisten käyttämän *joiku* -sanan soveltamisen. Toisaalta Inarin saamen sanalla *'liv'de'* (ks. Itkonen 1948, 559) ei näyttäisi olevan musiikillista vastinetta kolttien leu'ddille. Inarin seudun saamelaisten keskuudesta ei ole tiettävästi tallennettu mitään kolttaleu'ddia muistuttavaa musiikkia, vaikka laulutekstien suhteen on samantyyppisyydestä useitakin esimerkkejä (eepisyys, lallatustavujen vähäisempi määrä ja mahdollisesti minä-muoto).¹

Suomalaisessa mytologiassa Martti Haavio luettelee joukon sanoja, joiden hän arvelee liittyvän saamelaisten lauluterminologiaan. Laululle hän ensin mainitsee saamelais-sanat (verbi) *kev'dijet*; (subst.) *liv'dah*, *lio'de* ja *lev'd*. *Levt* -termi tarkoittaa erityisesti kolttien laulua. Muinaisskandinavinen 'laulu'-tausta on isl. *ljóð*, gootin *liuþōn* (laulaa), anglo-saks. *léoð* (laulu, runo), muin.yläsaks. *liod*, saksan *Lied* < germ. **leuþa*. *Lióð* -verbiä hän kuvaa *gala*, *gel* -verbillä. Odin oli m.skand. jumalmailman noita... *galari*, *galðr* (vrt. anglosaksin *gealdor*). Ruotsin *gala* on 'loitsia' joka verbinä kuvaa linnun kirkuvaa ääntelyä - Ivar Lindquistin mukaan lappalaisnoidan joiunnan tapaista' (Haavio 1967, 324).

Koltansaame-sanakirja antaa nyt jo vakiintumassa olevan kirjoitustavan *leu'dd*, (*liu'dd*, *leeu'd*). 'Joikata' on *leu'ddjed* (*liu'ddjed*), 'väsyä' (joikaamiseen?) *levvjed* ja väsyttää *livvted* (Mosnikoff-Sammallahti 1988). Viimeiset sanat vihjaavat transsilaulun historian hämärään.

Mikko Korhosen mukaan *le'vdě* tarkoittaa kolttalaulua (< muinaisskand. *ljóð*) ja *levdijed* niiden laulamista. Suomenkielessä kyseinen sana on kääntynyt muotoon 'liutti' tai 'leutti'. LpN vastaava verbi on *liw'dit* (Korhonen 1983, 134), jotka Leisiö - vain Kuolan itäsaamelaisiin rajoittuen - kääntää suomenkielen sanoille 'leutte' ja 'leuttata' (Leisiö 1988, 93). A.O. Väisänen kirjoitti sanan muotoon *'leud'* (Väisänen 1942, 174) ja Matti Sverloff puolestaan *'leuvdd'* (Sverloff 1989). Eräs muunnelma löytyy Irja Häkämieheltä yksikkömuodossa *'leudde'* (Häkämies 1978, 16-19).

A-L. Siikala mainitsee U. Harvan muistiinmerkitsemän tarinan Petsamon koltilta 1926, jossa pojat loitsivat *'levt'*-laulun avulla äitinsä kiveksi. Genetz määritteli puolestaan *'xlevt'*in kuolanlapin kielessä sanattomaksi lauluksi, johon hän kylläkin oli kuullut liitettävän sanoja. Sävel kuitenkin näytteli tärkeintä sijaa (Siikala 1992, 232-233).

Sanattomuus oli Genetzin vika - ei saamelaisten. Ei vieraille kaikkea kerrottu. Kuola-projektin 600:sta äänitteestä vain muutama prosentti esitetään ilman sanoja. Silloinkin syyinä on ollut joko lähimenneisyyden kuolemantapaus perhepiirissä tai yksinkertaisesti toivoton yritys muistaa jotain vanhaa leu'ddia, jolloin myös melodia pyrkii olemaan kadoksissa. Edellisessä tapauksessa laulaja pelkää omaa liikuttumistaan; häneltä pääsee itku jo ensimmäisten sanojen jälkeen. Sverloffin (1989) mukaan **koltankielessä**:

lohduttaja = **löéddi** > (S-lahti-Mosnikoff): *lõ'ddi*
 lintu = *lä'dd* > 'linnustaa *lo'ddjed*.
 laskea mäkeä = *luéstted*
 lauta = *luvdd* > lava = *luoévv*
 liemi = *lieðm*
 liite = **juoádkas** (>? juotos; joiku)
 lohi = *luéss, luóss*
 luento = *lohtës, loégsstök* > lukema = *loékkös* > lukeminen = *loékkmuś*
 luokse = *luśś, luzz* (árra)

Koltasaamessa myös (S-lahti-Mosnikoff):

liitos = *lõhtt, lõout* > liittää puuosia = *lä'htted* > kiila = *lää'tt*
 liitto = *lett, leett* >??! R. *lita* (på) = luottaa > *lit* = luottamus (*sätta sin lit till*)
 lahti = *luhtt* > kalanperkauspaikka = *lähtt* (ill. *lohttu*)
 loito (kodan lattia) = *läidd* vrt. ullakko = *lä'htt* (ill. *lähtta*)
 loiva = *lue'ves* (mon. *luâv'vaz*)
loru = **lokkös** (>F. 'luku?') > **nukka** = **läu'II**
 loukko, loma = *lué'mm* (*luä'm*); *loikk* ~ *löikk* (ill. *luikku*)
 lukea = *lookkâd* > lukija = *lookki* > luku = *läakk* (ill. *lokku*) > lukita = *lokkeed*
 kosteikko, lähde = *lädd* > lantalainen = *lä'dd*
(veneen) laita, venelauta = **läi'dd** > lotja = *luä'djj*

Mythologia Fennica liittää yhteen saamelaisten Jabmiaimon, suomalaisten Manalan sekä Walhallan ja Gripnis-salit, joissa 'laulettiin **Gymesliodia**, laulua, joka viihdytti kuolleitten korvia' (Ganander 1995, 41).

Yhteys (S.) *Lied* -lauluun näyttää ilmeisen selvältä, mutta alkuosa viittaisi pikemminkin *Jum*-sanaan. Johtopäätösten aika on kuitenkin vasta sitten, kun *luohti-*, *luku-* ja *luvvj*-sanojen taustoja on tutkittu.

Mitä enemmän olen sanastoon perehtynyt, sitä vahvemmin alan olla vakuuttunut, että R. **lita; lit** (luottaa, luottamus) -sanat ovat samaa pohjaa kuin suomen ja saamen **liitto-** ja **luottamus** -sanueet. Lisäksi on hyvä pitää jatkossa mielessä SSA:n antamat perussanat: **luote**, **luotteet** (lp *luotte*) 'loitsuruno, kepponen, moite: **luode** 'kohtalo'; **luotattaa** 'murista, nurista'; **luotella** 'ommella, harsia yhteen'; **luodata** 'mitata veden syvyys'; **luoti** 'kuula'; **luotin** 'auran mullankäntölasta; äyskäri; kukan emilehden kärkiosa'; vi *aadra-looted* 'vakoa levittävät palikat auran vantaan sivuilla'; **luoto** 'pieni kallioinen saari, matalikko; lpN *luoðos* 'villi'; lpLu *luotōk* 'karhu'; **luotsi** (mm. murt. **luusi, luusata** 'opas, opastaa'; lpN **lovsâ** 'luotsi'); **luottaa** 'uskoa, turvautua (li *lūotā* 'toivoa, luottaa'); panna luomaan (ojaa, lunta, lantaa, kangasta); **luotus** 'vedenylityspaikka; lautta'; **luovia** < nr *lova* < as *lōf* 'tuulenpuoli'; **luoda** 'saada aikaan, tehdä, panna alulle; ve **lodas** 'heittäytyä'; **luoda** 'nostaa maasta (perunaa, luoda heinää ym.)' ja **luode** 'auringonlaskun suunta; nousuveni, tulva'.

13 Luvvjt

1) Shamanistisen laulannan jäänteitä?

Etsiessäni tiettyä laulua kolttien tai Kuolan alueen nauhoilta olen usein pysähtynyt väärään paikkaan, sillä erityisesti sadunkertojen puhemelodia muistuttaa erehdyttävästi heidän laulamistaan. Tämä osin johtuu siitä, että leu'dd ja luvv't noudattavat puheen rytmikkaa 2- ja 3-jakoisten iskualojen epäsäännöllisessä vuorottelussaan. Puheen äänenkorkeuden muuntelut ovat laajuutensa lisäksi liukuineen ja venytyksineen sekä kiihdytyksineen lisäksi monta kertaa melodisempia kuin esim. suomenkielessä. Puheen ja musiikin välinen raja on saamelaisilla sumeampi kuin suomalaisilla.

Sekä O. Edström (1978, 80) että Uno Harva mainitsevat erityisesti Genetzin kuvauksen 'Venäjän lappalaisten' noidan laulusta: "Laulu on peräti yksitoikkoista; se tuskin nousee ja laskee enempää kuin puoli nuottia. Mutta mitä enemmän noita kiihtyy sitä kovemmalla äänellä hän muiden säestäessä joikuu. Jokainen uusi säveljakso aloitetaan aina korkeammalla äänellä. Sanat lausutaan niin epäselvästi, ettei niistä voi erottaa muuta kuin ehkä joskus jonkin jumalan nimen." Edelleen Harva toteaa - Leemiin viitaten - että tainnostilasta selviävä noita alkoi matalalla äänellä tavoitella laulun päätä, jolloin naisetkin korottivat äänensä ja yhtyivät lauluun (Holmberg 1915, 108, 104). Lienee selvää, ettei tässä kuvauksessa ole kysymys 'laulusta' saamelaisten antamassa merkityksessä vaan noidan luvvjt-laulamisesta, joka on lähempänä kolttien leu'ddia.

Genetz oli aikansa arvostettu tutkija, joten pidän kuitenkin hänen kuvaustaan Kuolan Lapin noitalaulannasta tärkeänä. Sitä saattaa vahvistaa kaksi Pietarin fonogrammiarkistossa olevaa äänitettä (numerot 5145:2 ja 5145:3, L 590 XLVIII/6). Niissä Trifon Dimitrijevitsh Jakovlev esittää 12.02.1937 laulut 'uudesta elämästä' ja 'ajamisesta porolla'. Jaan Sarvin kopioimissa tiedoissa on outo huomautus: "teksti täällä melodian näyttämisen välineenä". Koska kyseiset laulut sisältävät pelkkää kromatiikkaa teressin tai kvartin äänialueella, herää kysymys, annettiinkö tässä itse asiassa demonstraatio muinaisista shamaanilauluista, joiden laulamisen ilmitulo olisi tuolloin saattanut merkitä Siperian matkaa ilman paluulippua.

Olen Jarkko Niemen kanssa nauhoittanut 11.3.1992 (N:o 63) Surgutin eteläpuolella Ugutin kylässä hantinaiselta S.S. Multanovalta hänen isänsä henkilökohtaisen shamaanilaulun katkelman, joka täyttää Genetzin Kuolasta antaman kuvauksen piirteet ja on samalla lähin vastine Pietarin Kuola -fonogrammeille. Ehkä tämä äänite paljastaa tavan, jolla myös saamelaista shamaanilaulua esitettiin.

Piirteinä ovat lähes kuulumaton ääni, enimmäkseen teressin sisällä kromaattisesti, jopa neljäsosäsävelaskelina pyörivä resitatiivinen 'rytmitön' melodia, jonka keskellä silloin tällöin esiintyi kvartin verran melodiakaaren yläpuolelle nousevia niekkuja - harvemmin pitkiä ääniä. Tekstistä epäilen edes laulajan itsensä voivan antaa selvyyttä.

*Lauluesityksen vaikutus oli mykistävä. Laulaja itse lopetti esityksen noin minuutin kulu-
tua, koska ei halunnut tulla 'liikutetuksi'. Tämä oli eräs elämäni syvimpiä musiikillisia ko-
kemuksia. Ikävä kyllä tuolloin ei ollut mahdollisuutta tekstin litterointiyritykseen laulajan
kanssa. Voi olla, ettei yhtäkään sanaa olisi saatu kuitenkaan selvitettyä.*

*Olen kuvannut nämä seikat herättääkseni kysymyksen, oliko loitsujen hiljainen 'mumiseminen' pelkästään kristinuskosta tullutta perua, vai oliko siihen helppo siirtyä perinteisen shamaanilaulun antamista malleista. Eihän loitsujen luvussa ilmenevä kiih-
tyminen voi olla hyväsydämisen kirkon antia.*

Etsiessäni tiettyä laulua kolttien tai Kuolan alueen nauhoilta olen usein pysähtynyt väärään paikkaan, sillä erityisesti sadunkertojen puhemelodia muistuttaa erehdyttävästi heidän laulamistaan. Tämä osin johtuu siitä, että leu'dd ja luvv't noudattavat puheen rytmikkaa 2- ja 3-jakoisten iskualojen epäsäännöllisessä vuorottelussaan. Puheen äänenkorkeuden muuntelut ovat laajuutensa lisäksi liukuineen ja venytyksineen sekä kiihdytyksineen lisäksi monta kertaa melodisempia kuin esim. suomenkielessä. Puheen ja musiikin välinen raja on saamelaisilla sumeampi kuin suomalaisilla.

2) Eeppistä totuutta ja tarinaa

Luvvjt lausutaan niin T.I. Itkosen (1948, I, s. 215) kuin Korhosenkin mukaan hieman eri tavoin niin Paatsjoella, Nuortijärvellä kuin kildinin- ja turjansaamassa ('luudte'). Yhteistä kirjoitustapaa ei ole. Eestiläiset kirjoittavat sanan muotoon 'lõ'vvt' (Viidang 1990, 48) tai -kielentutkija Marju Sarvin mukaan - jokapäiväisessä käyttötarkoituksessa vain yksinkertaisesti 'luvvt'. (Mahdollisesti Senkevich-Gudkovaa lainaten -) E. Sergejeva käyttää Kuolan lauluista termejä kildinin *livv't* ja turjansaamen *lūvvta* (Sergejeva 1994, 169).

Kildin (Turja: ilman kaksoiskonsonantteja):

лўв(в)ьт = lauta

лўййкэ = itkeä (Russ. плакать)

лўх(х)т = lahti (Russ. залив)

лыв(в)ьт = kansanlaulu (luuvjt) (Kurutsh etc. 1991)

Lisäselvennys asiaan tulee Eero Autiolta: "Kertojat itse käyttivät niistä (so. Meandash-taruista) nimeä 'lovta'. Suorasanaisenaan *lovta* ei ole satu vaan legenda, johon uskottiin". P.V. Sarvanov kertoi Tsharnoluskille sadun sijasta 'lovtan' eli 'muinaista totuutta' (Autio 1993, 48 ja 82). Genetzin sanakirjassa kyseisen sanan läheinen muoto 'livta' merkitsee kylläkin joikua tai laulua.

'Lovta' -muoto näyttää siis liittyvän puhuttuun legendaan ja 'luvjt' laulettuun muotoon. Itse käytän Kildinin- ja Turjansaamen lauluista 'luvvjt' -muotoa. J-kirjainta on sopimuksen perusteella alettu käyttää korvaamaan kyrilisen kirjoitustavan liudennusmerkkiä.

Genetzin alkuperäiset sanat aiheesta ovat:

1325. *lakk* K., N. *loahk*, A. *lokk* = luku, lasku, tili

1326. *loikke*, K. *loikk*, N.A. *loihk* = kymmenen > A. *logat* = kymmenes

1327. *lokk*i-, K. *lokke*-, N. *lohke*-, >. *lokk*o. = lukea, laskea; pitää jonakin

1332. *likte*-, K. *liχte*- (*ie*), imperf. *livtij* = lähteä

1333. *likt*, K. *liχt*, N. *luoχt* = lahti

1339. *loñke*- K., A. *loñko*- = luikata, huutaa (*liñke*-)

1344. *lijhke*- (*iø*), K. *lujhke*- (*uo*), A. *lojke* = itkeä

> *lujhkem*, *lu(ø)j(h)kmuš*, *lojkmuš* = itku >? loitsu > luhti (t~ h)

1354. *lihte* = (pakanallinen) uhri (LUOTTA)

> *liht-päille* = uhriaika (Venäläisten tammikuu)

> *lihte-mirr* = puuhepo (= tanko?), jonka päällä riippuu uhriporon talja

- > *lihtede-* = uhrata, harjoittaa pakanallista uskontoa
 1379. *liss* = irtonainen, valtoin; (peura-metsästys?);
 > 1410 K. *lūps* l. *lūvs, lūfs*; N. *luovas* = vapaa, (1427: irtonainen)
 1381. A. *luz(')* = luo, tykö
 1398. *lointe*, K. A. *loint*, N. *loitt* = lintu (N. myös metso)
 1422. *līvta*, N. *levt* = lappalainen laulu (ilman sanoja)
 > *līvti-*, p.pr. *-tāja*, N. *levtje-*, *-taj* = laulaa
 1423. *līvte (iō)*, K. *luivt*, N. *lūvt* = lauta
 (jolle uhrissa läsnä olleet panevat isännän hyväksi rahaa)
 > 1424. *līvtje-* K. löytyä > *līvtjeβ* = niitä on

Genetz määrittelee luvvjt'in ilman sanoja olevaksi lauluksi. Se antaa viitteitä, ettei kenelle tahansa ventovieraalle ole laulettu henkilökohtaisia tai uskonnollisia sanoja.

T. I. Itkosen Kuolan sanakirjasta löytyy vielä selvennystä 'yhdessälaulamisen' '*luudt*' -sanelmalta - ulkopuolisen korvissa - kuulostavaan pohjasanaan, joka tarkoittaa 'yhtä' (s.29-30):

- (P,N) $\varepsilon\bar{\chi}t$ = g: $\bar{\varepsilon}ut(A)$ > Kld. $\varepsilon\bar{\chi}t$ = yksi, eräs
 > $\varepsilon udt(a)$ = yhteen, samaan
 > εut = yhdellä/samalla > s.817: T. *eut* > εvt = yhdessä

Mutta lisäksi: (s.891)

$l\bar{q}\bar{v}t\bar{A}$ = k; l. $l\bar{e}n(a)$ = **ullakolle**

- > $l\bar{q}\bar{v}t\bar{i}j\bar{e}D$ = nousta (~ 'alkaa')
 > $l\bar{u}\bar{s}\bar{t}\bar{D}\bar{D}\bar{D}$ = lyödä > $m\bar{i}\bar{o}\bar{t}\bar{D}\bar{D}a\bar{n}a\bar{m}$ = haljennut
 > s.892: $l\bar{u}\bar{s}\bar{z}H\bar{a}$ / $m\bar{u}a\bar{d}\bar{a}\bar{s}\bar{t}$ = (T. *luot*) > $m\bar{u}a\bar{d}\bar{a}$ = etä-, metsän-
 > s.893 $l\bar{u}\bar{v}\bar{t}\bar{t}\bar{s}\bar{A}$ = ripuli

Yhden puun nenään rakennettu säilytyslava (Kuolan '*lautash*') on eräs vanhimpia saamelaisien rakennuksia. Se on suomekielen 'lauteet' ja 'luhti' - puinen ja korkealla. Linnulla on lapissa(yhdyssanoissa) muotoja kuten *lævve*; leventälki (Piitimen *leve-dálke*, Finnmarkenissa *lævve-dolgge*; Enontekiön *leävvi-Dolegi*) = linnunhöyhen t. -sulka. Suomen kansanrunoudessa tämä (korpun, kaarneen tms.) nimitys on *lieve*, *lievo* > *leivo* (Toivonen 1944, 122-123). Tämä antaa luvvjtille tarvittavan lennon. Huomattava on myös suomen '*lavi*' merkityksessä 'syjäseutu' (Jämsä 1988, 61) (>? F. 'kylki', 'vieri'). W.O. Streng on löytänyt vanhasta englannista termit *hlaaf weard* 'leivän vartija' (> 'lord') ja *hlaafdige* 'taikinan alustaja' (> lady) (Streng 1925, 62). Lisäksi engl. *leaven* [levn] on 'hapantaikina; hapatus; hapattaa' ja *leech* 'verenimijä'. Tätä kautta tulevat ymmärrettävämiksi yhteydet leaf - life - laugh - love - Leib - Laib - Liebe - Leben -sanojen välillä.

Tarkentavan dimension saa N:o 1354 yllättäen muiden kielten valossa:

F. jäkälä = E. *lichen*, S. *Flechte*, R. *lav*, est. *samblik*, puol. *porost*, ven. лишайник - siis kysymyksessä olisikin (E.) *moss-* ((lit. *samanos-*) 'sammalen pehmeä, porontaljainen jäkälä-(marja)-puu-lehti- (= ven. лист) -laavu'.

3) Lovi, lipe(v)ä ja luku

Pohjoissaamessa *logus* (> *lohko*) on 'loitsu'. Koltassa 'loru' = *lokkös*. Koltaksi 'luku' on *loákk* tai *loekkem* (Sverloff 1989) tai *låákk* (ill. *lokku*) ja 'lukea' = *lookkâd* (KSSS 1988). **Kuolansaamen** '*lovta*' -muoto näyttää liittyvän puhuttuun legendaan ja '*luvvjt*' joko uudempaan tai laulullisempaan muotoon.

On aika vaihteen vuoksi ensin selvittää mitä sanoja **ruotsinkielestä** löytyy:

- lida** = kulua, joutua (ajasta) > kärsiä, kestää > *lyda* = totella; kuulua, sisältää jtkn
> *lidelse* = intohimo > *lider* = vaja, suoja, liiteri > *liderlig* = irstas
- lie** = viikate > *ljuta* = (l. döden) saada surmansa, kuolla
- liera** = liittää (>? F. lyyra ja liero-käärme!)
- lift** = 'ilmainen' (matka); hissi > *luffa* = kuljeksia, kierrellä kulkurina (= *loda*)
- list** = viekkaus, juoni > reunus, lista; (lista) luettelo
- lit** = luottamus > lita (på ngn) = luottaa johonkin >? F. liitto
- liv** = elämä; henki; melu > *ljuv* = suloinen, ihana (> laulla = tuutia, tuudittaa)
> **löv** = (**blad**) **lehti**; *löt* = luhta(niitty); *löva* = lehdittää, koristaa lehdillä (>?S. Löwe).
- ljud** = **ääni** > *ljuda* = kuulua; soida > *låt* = **sävel, laulu** > **läte** = **ääni, ääntely**
- lod** = (pyssyn) luoti; paino (> luotinaru) > *loda* = luodata (syvyyttä)
- lov** = lupa; loma; kiitokset, kehuminen; (mer.) > **löfte** = lupaus (> *lögn* = valhe)
> luovi ('kaarre') > *lovart* = tuulenpuoli > (tr.) *luvata* > (itr.) *luovia*
- ludd** = **karvat**; nukka > *luden* = karvainen (*ludig*) > *luder* = haaska; lutka, huora
- luft** = ikkuna-aukko; ilma > *lufta* = tuulettaa; pohtia, purkaa
- lugg** = (otsa)tukka; nukka; otsakiharat, tukkapöly > *mot luggen* = vasten karvaa
> **luv**: vara i ljuven på varandra = riidellä, olla tukkanuottasilla > **luva** = lakki, reuhka
- lukt** = haju(aisti) > *lus* = täi
- lut** = asettaa nojalleen, kallelleen (*luta* = olla nojallaan; kallistua)
> *lutad* = kumara; *lutande* = kalteva > *lott* = arpa, osa; maapalsta
> *lut* = lipeä > *luta* = panna lipeään; pitää l:ssä; pestä l:llä; *luta* = luuttu (soitin)
>>>**kluv** = **lovi** >>> **klyva** = **halkaista**
- lya** = (pesä)luola; murju > *lucka* = luukku; aukko; (sot.) tupa (>? *lycka* = onni)
- lyfta** = nostaa, kohottaa; kohota > *lysten* = halukas; himokas, kiimainen
- lykta** = lyhty; päättää, lopettaa
- lyte** = vika, vamma; **puute** > *lytt* = viallinen, rampa
- låda** = laatikko > *låta* = jättää, luovuttaa; kuulua, kuulostella
> *lätt* = kevyt > *lättja* = laiskuus
- löda** = juottaa (kiinni) > *löd-kolv* = juotin (kolvi) > **lödder** = vaahto, kuohu
> *lödig* = aito, oikea, täysipainoinen
- löja** = salakka (> *siklöja* = muikku) > **löje** = hymyily, nauru.
- Lisäksi: (ruots.) *s'lö* = tylsämielinen; **loi** = **loikoilla**
> **loj'** (ruots.) = **veltto**, hidas, leväperäinen (Hirvensalo-Hedlund: RSS)

Rafael Karstenin mukaan:

'Saret eller Sarrat, som betyder "klyva"... lapparna... kallade Sarakka för Sadsta-akka, av 'sadsta' eller 'sadsna' som betyder ett "kluvet trä" (Karsten 1952, 50). Karsten tuo esille myös toisen sanan, joka saattoi liittyä luhti-luvv'tien laulantaan:

'Olsen berättar att under hans tid de lapska "trollmästarena", innan de skulle hålla trollmässa plägade dricka **lut (=lipeä)**, beredd av björkaska och vatten kokade tillsammans, ävensom en annan agendomlig dryck beredd av sältran blandad med vatten och kokad

tillsammans med fiskhuvuden, fiskben och -tamar. Denna dryck skulle giva trollkarlen "kraft och styrka i konsten så att trolldomen skulle verka så mycket bättre". Den förra drycken kallades noide jockumus, den senare rup-tjatse. De hade även en särskild mat, kallad noide burromus' (Karsten 1952, 71).

Norjan lipeäkalan termi onkin 'lutefisk'. Harvan termi noitajuomasta puolestaan 'noaide-jukkamus' (Holmberg 1915, 97).

Eräs vanhimpia suomalaisia lähteitä tähän aiheeseen liittyen on Ganander, joka toteaa: 'Loween langeta', vaipua ekstaasiin ja vaeltaa ruumiinsa ulkopuolella Walhallaan, erityisesti lappalaisten keskuudessa *Jabmiaimoon*. 'Lugut' (sanat), jotka mumisten luetaan rauta- ja ruhjevammojen sattuessa, tai muut noitatempuut jonkun toisen tuhoamiseksi. Sellaiset sanat luetaan hyvin hartain ilmein, pää paljaana; ne vastaavat ruotsalaisten *gallar* -sanoja ja *Odenin galder* -sanoja (Ganander 1995, 71).

Tässä yhteydessä ei sovi unohtaa, että Kalevalassa 'luote' tarkoittaa loitsulukua i. 'loihtimista'. Noidat ja shamaanit lankesivat 'loveen', Antero Vipunen lahosi 'luotteissaan', kun taas Väinämöinen 'loihe laulamahan'.

Krohn pitää merkittävänä 'loihtemisen' ja sen 'lovi' -kantasanan yhteyttä ilmaisussa "lapehin lapehtijani" (myös 'lapitessa lappalaisen') so. 'lovehin lovehtijani' tai 'loihtia lovehtia', joissa *lovehtia*-sana tarkoittaa haltioissa liikkumista. Seurannaisia ovat sanat *Lovin eukko*, *Lovetar*, *Luovatar*, *Laviatar*, *Loviatar* ja lopulta *Louhi*. *Louhi* (norjaksi 'flug') on voinut merkitä 'tuulen noitaa'. Lovehtijan muuttuminen loihtijaksi vastaa suomalaisen tietäjän kehitystä hurmostilaan antautujasta sananvoimaan turvautujaksi. Jos taas 'louhi' ja sen heikko aste 'lovi' (saamelaisten lainaamana 'love' ja 'loge') merkitsevät tulta (muin. yläsaksan 'loug' ja 'love'), niin lovessa kulkeminen olisi silloin 'tulesa' (E.N. Setälän mukaan maan raossa) kulkemista (Krohn 1914, 38-40). Onko se samaa kuin 'louhiminen'?

Varsinaiseen saamelaissanastoon keskityn vasta 'luottamuksen puu' -artikkelin yhteydessä. Sitä ennen poikkeuksellisesti katsotaan mitä muista kielistä löytyy.

4) Etäisiä assosiaatioita

Vironkielessä 'lugu' tarkoittaa (asian)laitaa mutta myös tarinaa. Onko sanalla yhteyttä Virossa ja muuallakin käytettyyn soittimeen 'lok(k)ulaud', jota käytettiin kutsu- ja merkinantomelodioiden soittamiseen monimutkaisina rytmikuviaina karjalaisten lepenelaudan tapaan? Saksassa 'locken' on 'houkutella'.

Tutkijat yhdistävät loitsujen lukemisen (laulamisen sijasta) uudempaan kristinuskon vaikutukseen. Siikala siteeraa Christian Lencqvistiä ja Porthania kertoessaan, että kristinuskon vaikutteisia loitsuja, 'luguja' esitettiin hiljaa mumisten (Siikala 1992, 69). Mielipide ansaitsee lisätarkastelua siksi, että vanhat lähteet kuvaavat shamaanilaulua samantapaisena esityksenä. Lukujen lukeminen näyttää olleen:

- 1) 'lukitsemista' (E. *lock*) sanoilla, sanojen 'panemista' johonkin kohteeseen.
- 2) 'houkuttelemista' loukkoon t. ansaan
> (S. *Loch* = reikä > *lockig* = kihara > *locken* = houkutella).
- 3) On ollut kysymys jostain 'vanhasta', joka mätäneee tai hajoaa/aukaistaan
> (Est. *lõhn* = haju, tuoksu > lipeäkala > lahna > lahtipaikka = tappopaikka).

Lyydiläinen Anna Vasiljevna Tshesnakova on käyttänyt 'luku' -sanaa tavalla, joka kytkee laulun ja sanat yhteen uudessa merkityksessä. Pertti Virtaranta toteaa hänen olleen

mainio "luvettelija" eli itkuvirsien laulaja. Tshesnakova sanoo: "Tämä itku vou...vie luge-da mugagi" so. "Tämän itkun voi itkeä niinkin" (Virtaranta 1994, 10 ja48).

Vepsä:

loičta = lukea rukousta, rukoilla > hän *loičeb* (>? F. loitsii?) > *lukta* = lukea
?lõukene, lõukeze (dimin. v.) > *lõgu, lõu* = Lerche (leivonen) (est. *lõoke*)

Vadja (Adler 1996):

leütää = ...**levvin** linnuu pezää = leidsin linnupesa (löysin...)
leütüä = **leiduda, (olemas) olla**; **иметься**
 livõsua = liviseda, libastada (F. livetä)
 loikku = (kätki)vibu > loikuttaja = kiiguttaja, äiutaja
 lovittaa = (kinni) püüda; ловить, поймать (F. **pyytää**)
 lud'ittaa = tinada; лудить
 luvva = luua, rajada; alustada; raadata, uudismaad teha; (heinu kuhja) panna
 lõutto = väike sarg v. põllutükk
lõvata = (**ringi**) **käia, hulkuda**; (ringi) askeldada (Alder etc. 1996)

Itkoselta löydämme muuta **suomalais-ugrilaista** sanuepohjaa:

965: *lokkât* = (lp.) lukea; laskea; pitää jnk; lesen, zählen, sagen, meinen
 > **mordE** *lovoms* > **M** *luvâms* > **tscher.** *lu, lu_x* = 10
 > **syrrj., votj.** *ljd* = (An)Zahl > **?ostj.** *lõjæt* = lesen, rechnen
 > **wog.** *lâß, loß* = 10 > **ung.** *olvas* = lesen, zählen (Itkonen 1993).

U-M. Kulosen mukaan **ostj.** *läwæt* = '7' (1993, 107) (>? vrt. Est. '*laupäev*') ja **votj.** *ljd'd'zini, syrrj. ljd'jini* = 'laskea, lukea' (s.65).

Mari:

Sirkka Saarinen lainaa I.S. Ivanovia: '*...ludâš muro* (lännessä *lâdâš mârâ*), oik. 'lukulaulu' ts. laulu jossa on teksti erotukseksi sanattomasta melodiasta... sana *ludâš* yksinään merkitsee nimenomaan laulutekstiä, ja se on johdos verbistä *ludam* 'lukea' (Saarinen 1990. 24).

Unkari (Nyirkos 1977):

liget = lehto, metsikkö, puisto
bajlódik = nähdä vaivaa, puuhailla > **lódít** = työntäistä; päästää hätävalhe, liioitella
lovas = ratsastaja > *lovag* = ritari > *lófasz* = hevonen elin (ei sanakirjassa)
lö = ampua, laukaista > *lövés* = pamaus > *lövell* = luoda, singota, purskahtaa
lúd (liba) = hanhi (> laulaa?) > *lúdtalp(ú)* = lättäjalka(inen)
 > *ludas* = 'hänellä on sormet pelissä' (< Leda-joutsen?)
lúg = **lipeä** (>? vrt. *lud* etc.) > *lugas* = huvimaja
lyuk = aukko, reikä, kolo > (peräs. aukko) (> luukku > lukko)
 > *lyukas* = reikäinen (>? F. **liukas!**) > *lyukaszt* = tehdä reikä, lävistää.

Saksa (Saks. -suom. sanakirja, SKST 112, 1906, 709-721):

(ein)laden = kutsua (pitoihin) > *Lende* = lanne, kuve, lonkka (< *Land* = maa?)

Lage = asema, asento, sija, paikka; tilaisuus > **Lager** = makaaminen; laossa olo

- Lai(e) = maallikko; oppimaton
 > Lei = katos, suoja; > *Leie* = liuskakivi > *Leilach* = lakana, hursti, raiti
 > Leich = keskiaikainen lauluruno, jossa on vaihteleva runomitta
 > Leier = lyyra, kantele, kierrettävä ja kannettava esine t. urku; kirnu (!)
 > **Leierei** = yksitoikkoinen, huonosti runoiltu ja hidas (runo)laulu
 > Leiergang = kiertokulku, vanha jonotus... (*Reihe* = rivi)
 > Leis = virsi, hengellinen laulu > (>? *leise* = hiljaa)
 Laich = (*Leich*) (kalan, sammakon) mäti, kutu > *Leiche* = kutuaika
 > Leis(e) = **pyöränjälki** > *leimen* = liimata >? *Leichnam* = ruumis
 Laub = lehti > *erlauben* = sallia
 > *loben* = 'ylistää' > vrt. ransk. *louer* [lwe] 'kiittää, ylistää ~ F. 'lukea'
 > **lügen** = 'valehdella' (<? *liegen* = maata).
 > *Leite* = rinne; (F. laita; laiture) > *leiten* = johdattaa
 > *Leiter* = tikapuut > *reiten* = ratsastaa
 Laut = ääni > *laut* = äänekäs, kuuluva
Leut = (mon. **Leute**) **kansa, väki; ihminen, henkilö; kansalainen, heimolainen**
lieb = rakastettu > *Liebe* = rakkaus (F. 'riivaaja')
 > **Lid, Lied = silmäluomi I. lauta** > *Lied* = laulu > *liedeln*
 > *liederlich* = löyhä, höllä, siivoton > *leid* = paha, ilkeä > *Mitleid* = sääli(?)
 Lichter = lastivene (*leicht* = kevyt, helppo > *Licht* = valo > *Luft* > E. 'light'; *lift*)
 liefern = hankkia, toimittaa > *abliefern* = jättää, viedä (>? E. *leave*)
Liga, Ligue = liitto (E. **league**) >? vrt. est. **liiges = nivel** (= latv. *locītava*) > F. '**liike**'

Latvia (Aben 1966 + Kaljuste 1996):

- laudis = inimesed, rahvas > vrt. lit. *lytis* = sukupuoli
 ļaut = lubama; voli andma > *ļauties* = võimaldama
 lidot = lendama (>? F. 'liito') > *līgot* = **kiigutama, kõikuma**
 > lodzīgs = vankuv, kõikuv; *Līgo* = **Juhannusilta** > *ļoti* = väga
 liet = kallama, valama > *lietanis* = vihmane (>? F: 'liete')
lieta = ese, asi; toimik, akt > *lietaskoks* = tarbepuu > *lietus* = sade (= lit. *lietus*)
 lodāt = ronima, roomama (ryömiä); *ledus* = *jää (lit. *ledas*, pol. *lód*, russ. лёд)
 logs = aken > *lubas* = katuselaastud (vrt. lit. *lubos* = **katto**; *lova* = **vuode**)
 lūdzu = palun > *lūgt* = paluma (pyytää) (>? lit. *liga* = **sairaus!** = pol. *choroba!*)
 lūk = näie, vaat > *lūka* = luuk > *luga* = näidend
 lutekliis = hellitatud laps, pai-laps > *kutināt* = hellitama
 lūzt = murtuma > *luzums* = murre > *lūžņi* = vana-metall, raud
 > *Jäälle on siis ominaista liukkaus (lotja jne.) eikä kylmyys. Laulu on aina 'liukasta'.

Virolainen Jaan Puhvel kirjoittaa: -Saturnuse "kaasa" *Lūa Māter*, kellele rooma sõjavägi pühendas ja põletas vaenlase relvade saaki..., on nime poolest teisend sõnast *luēs* "lagu, kõdu", meditsiiniliselt "kuritõbi, süüfilis" (vrd. kreeka *luō*, ladina *solvō* > **se-luō* "lahustama")' (Puhvel 1997, 159). On siis kysymys lahoamisesta, ehkä liukenemisestä. 'Lude' on lpN 'luhtat:h', kolt. 'kloop'. Jaan Puhvelin mukaan edelleen:
Ven. lǰúdi = **ihmiset** (yks. - mon: человек - люди) = saks. '*Leute*'

> *leudhero* = vaba > Lat. *liber* < **Leudhyono* / **leudhyo* = vaba (kodanik)

> Kr. *eleútheros* > oskaani *loufro* = vapaa (Puhvel 1997, 155).

Venäjässä lisäksi: lovitj = pyytää (esim. kalaa >? F. 'pyytää-luvata-seidalle')

> лов = pyynti, kalastus; ловля = pyynti; ловелас = naistenhurmaaja; лож = **valhe**;

> ложе = **vuode**; **joenuoma**; **tukki**; лудить = tinata; лужа = lätäkkö; лúза = pussi;

> лыжа = **suksi**; любить = **rakastaa**; лютик = leinikki; лютый = julma, raaka;

> плод = **hedelmä**, **sikiö**; плодить = lisätä, synnyttää; siittä;

> плот = lautta; плотник = kirvesmies; плоть = **liha**, ruumis;

>? lopuksi vain näennäisesti tähän yhteyteen kuuluva *poslovitša* = **sananlasku**

< после = 'perästä'; слово = sana; вить = ruoaa; виться = kiemurrella.

Huomaa myös esim. (r~l) *Richter*, *Richtung*, *richtig*; *rufen* - *rief* (=huusi), *Lauf* (juoksu)
Englannin 'leaf' - 'leaves' = lehti; 'lay' = maata. Onko **norjan** 'lider' (F. halkovaja. -liiteri)
lainautunut pohjois- ja inarinsaameen (SSA 2, 1995, 74) vai päinvastoin?

Siirrymme hieman kauempaa etsimään loveen tai luotteisiinsa langenneita **kymrinkie-**
lestä (Lewis 1987): **llef** = ääni, huuto;

lleddf = matala, valittava (slanting; flat, minor; plaintive) ja

llais = ääni (*voice*, *vote*) > vrt. engl. 'lay' = laulu > vrt. saks. 'Lorelei'

> **lai** = Bretagnelainen keskiaikainen laulumusiikin laji (myös runomitta);

monimutkainen rakenne, aiheet kuningas Arthurissa ja muussa kelttimytologiassa.

Ja edelleen: '**llewyg(u)**' (heikko, hämärä; pyörtyä, mennä tainnoksiin; pyörtyminen so.
transsi etc.), jota seuraa 'valaistuminen' (**llewyrch**) ja 'loisto' (**llewyrchu**).

Tähän tietysti liittyy vielä '**lleyg**' (*lay*), joka liittyy englannin sanana makuullepanoon, va-
lehtelemiseen (*lie*) sekä tietenkin runolauluun tai naimiseen (nykyslangissa) (*lay*).

P.E.K. (1978, 7-9) mukaan: *lau*, *llau* ja *llaw* = 'käsi'; *laur* = (puhua, saarnata), **luht** (*luhta*,
lohta) = 'kansa, heimo; lasti'; *lysti* = 'lysti' ja *lääva* = 'läävä, vuode, leposija' (>? E. *live*? >
saam. 'Läävär-akka?'). **Luh** (*luihe*, *luih*) = 'hiiri, rotta' ja **mus** = lanta, haju, pirun-, ylpeys,
aamusade, paras osa. Miten sopisi suomen *lehmus* edelliseen?

Toistan lyhentäen tässä yhteydessä, mitä SSA (s.100-102) kertoo **suomen 'luku'**- ja
'**lukea**' -sanueista:

ink. *lukkīa* (laskea, lukea loitsuja); ka: *lukie* (lausua loitsu); ly: *lugeda* (lukea, las-
kea) ve: *lukta* (lskea, lausua loitsuja); va: *lugetella* (lausua taikasanoja); vi *lugeda*
= li: *lu'ggə* = lp *lokkāt* (lukea, laskea).

Md: *lovoms*, *luvāms* ~ tšer: *lādam*, *ludam* ~ votj: *ljd'd'zini* ~ syrj: *ljd'd'ini* (laskea,
lukea; mahd. lausua rukous) ~vog: *lowint-* ja ostj.(?) *lōjat-* ~ unk: *olvas?* < **lovas*
(lukea). Pohjaksi esitetty lat. *legere*, kr. *legein* (poimia, valita; laskea, lukea) on
hyvin epävarma.

Vi: *lugu* (mm. musiikkikappale; lukumäärä) (> latv: *luga* = kerta, lukumäärä; ti-
la; sävelmä); li: *lu'g* (lukumäärä); lp *lokko* (lukumäärä, lasku)

lp *loge*, *lokke* ~tšer: *lu*, vog: *low* (=10); votj. ja syrj. *ljd* (luku, lasku).

Palaamme myöhemmin uudelleen luvun ja valehtelemisen (S. *lügen*) yhteyteen.

Edellisestä näkökulman tiukkuudesta huolimatta ei ole kovin vaikea kuvitella, että luku - sanueella on varmasti tekemistä antiikin kreikan *lógos* ('sana') -sanalla. Takana vaani- vat latinan 'puhumista' tarkoittava *loqui* sekä *legem* 'laki, *legalem* 'laillinen' ja esim. ruot- sin *lojal* 'uskollinen, rehellinen, luotettava' (Renkonen 1954, 99, 193) ja eräs arabian 'sana' -ilmaisusta *luga-t*, joten voi vain arvella sanan jossain muodossa löytyvän muualtakin Aasian reunoilta. Korostan sitä, että kaikki tässä tutkimuksessa esiintyvät pu- humista tai lukemista ilmaisevat sanat esiintyvät myös musiikillisina vastineina ja tieten- kin myös päinvastoin. Kysymyksessä on saman asian 'kova' ja 'pehmeä' ilmaisumuoto.

Esimerkkejä turkk. -tataarilaisista kielistä (Räsänen 1969):

(uig.) *la* = 'Maultier' (< chin. *lo*) > (čag.) *la* = 'Wange' (< pers. *lab*)

(soj.) *lā* = '(Wachs)kerze' > (osm.) *laf* = 'Wort, Rede'

(tar.) *lī* = 'Sitte, Gesetz'; (osm.) *lisan* = Sprache; *loja* = 'Beamter' (>? F. 'luoja')

(tar.) *lōla* = 'Hure, ein liederliches Frauenzimmer';

(uig.) *lu, luo, loŋ* = (mo) *luu* = 'Drache' > (kar.T.) *lupa* = 'Lippe'

(tob.) *lubyja* = 'Bohne' (**papu**) < ar. *lūbiyā* > (osm.) *luban* 'Weihrauch' ('suitsu')

(>? vrt. ven. *ljubitj* = rakastaa; esp. *lluvia* = sade)

(jak.) *luč(č)a* (русский) ~ (tung.) *lūča, loči, lusa* (< russ. русь) = 'Teufel'

> (čag.) *lūčā* 'Gartenpflaume' > *lūkā* 'Regentropfen'

(čag.) *luli* = 'Taschenspieler, Jongleur, Akrobat' (< pers.) *lūli* = 'Zigeuner'

(osm.) *lumboz* 'Lukenschluss' ('ovenlukko')

On merkillepantavaa, että turkk. tat. kielissä *l*-kirjaimella alkavia sanoja on suhteessa ~7/500 ja latinassa (Rothsten 1906) ~20/800. *L*-sanat ovat monien kielten 'kaikkein py- himpiä' - turkk. tat. -kielissä lähes poikkeuksetta vahvasti kaksiselitteisiä. Olemme osu- neet 'arkaan kohtaan'. Samalla alueella ilmenee toisaalta **l:n*, **tl:n*, **r:n* ja **tl:n* keski- näistä vaihtelua.

Kun kalevalainen loitsija (saksalaisen kirjoitustavan mukaan 'Leut-sija') sanoo: "Nouse luontoni lovesta", niin siinä tiivistyvät edellisen sanaryhmittely-leikimme kaksi päätee- maa; maa ja ilma, ruumis ja sielu, fyysinen ja henkinen, tämän- ja tuonpuolinen, totuus ja valhe (*lipeä* - *lipevä* - *liukas* - *livettää* - *liuottaa* - est. 'libe' - 'liba'). Hävitys, pimeys, kuolema ja kylmyys ovat väistyneet olevaisen valon tieltä.

H.P.A. Hakolan keräämä sanaluettelo (Duraljan vocabulary, 1997) osoittaa selvästi, että liikumme rajamaastossa, jossa 'kaikkeus' 'lukujen' kautta muuttuu 'luuksi' - tekisi mieli puhua 'säteilevästä siemenestä':

168 (Lappish) *liwd* 'joukko (crowd), (F. *liuta* = joukko, suuri määrä)

~ (Chin.) *liè* 'rivi, jäsen; yhteenliittämisen ja monikon etuliite

169 (Est.) *lugeda* 'lukea, laskea' = (Mari) *luyam* = (Mansi) *lowinti*

~ (Tam.) *alaku* 'numero, laskeminen' ~ (Redei 1986: PFU, U?) **luke* '(An)zahl'

170 (Suom., Est.) *luu* = (Mari+Mansi) *lu* = (Jurak-Samoj.) *lī*

= (Tam) *elumpu* = (Kan) *elu(vu)*, *elubu*, *elvu* = (Tulu) *elu*

> (Janhunen 1981 PU:) **līxj / luxj* 'Knochen' = (Redei 1968:) **luwe*.

Myös saamelaisen shamanistisen käsityksen mukaan meidän todellisuutemme sijaitsee noiden ääripää-maailmojen välissä, 'ja'-vyöhykkeellä. Ja se ei todella ole paljon - verrattuna siihen mitä vanhan saamelaisen käsityksen mukaan ympärillämme on. Dolosh juoigam -muinaistarut liittyivät tuleen (~ 'tol'), leu'dd, luvvj't ja loitsu valonloisteseen (S. Licht - leuchten) ja laulu (S. Lied) lieden lämpöön. On muistettava, että olemme koko ajan myös 'soidin' sanastossa, jonka kautta kaikkien musiikkitermien taustalla on ajatus 'kuumentamisesta', tulisen järven tai joen 'nostatuksesta'.

5) 'Luottamuksen puu'

Kaarle Krohn sanoo noitia nimitetyn 'lovemiehiksi', jotka lankesivat loveen ja makasivat lovessa. Hän myös siteeraa Fellmannia, joka v. 1751 kirjasi Kemin lapin noitarummuille sanan "**cannus luotta-muor**" so. 'kannus uhri-puu', jolla kannuslappalaiset lauloivat loveen (Krohn 1914, 12-14). 'Arvanluvut' tarkoittavat tietysti 'arvansanoja' eli loitsuja so. sanoin loitsimista arpomisen yhteydessä - vaikkakin niissä oli jo kristillisiä aineksia (ibid., 20-23). Jos 'uhri', 'liitto' ja 'usko' tarkoittavat tässä yhteydessä samaa, voisimme ymmärtää 'luottamus' -sanana kytkenän loitsulauluun.

Uno Holmberg sanoo siteeraavansa Tuderusta mainitessaan uhripuun nimeksi '*luete-muor*', jolle Olsen on antanut nimen '*lödmorra*' oik. '*luottemuorra*'. Uhripuut olivat pieniä keppejä, joihin piirrettiin pieniä juovia ja kuvioita. Uhripuun lähellä tuli olla lähde tai puro. Uhripuun joikuterminä oli 'luete' (vrt. suom. 'luote' l. 'loihu' l. loitsusana). Jos uhrieläimen haudattujen luiden päälle pystytettiin koivunkanto - juuri ylöspäin - siitä käytettiin nimitystä *verro-muorra* (uhripuu). Sen yli taivutettiin portiksi vielä kaksi koivunok-saa; *kielde-muorr* (viritetty puu).

Olisiko se *kieli-ansa-puu* vai *kiellon-puu*? Mitä enemmän olen asiaa tutkinut, sitä enemmän pidän mahdollisina näitäkin käänteismaailman dimensioita muiden ohella.

Genetzin Kuolasta saama sana uhripuulle oli '*l̥̥hte-m̥̥rr*'. Siihen ripustettiin risuilla täytetty uhriporon nahka niin, että se muistutti elävää poroa (Holmberg 1915, 40-41). On huomattava, kuinka lähellä *kielde* -sanaa (lpN *gealdit* = *virittää*) ovat myös merkitykset *kieli*, *ansa*, *kieltää* ja *kela*. Ansan 'kieli' on 'vaikenemalla-valehteleva-syötti-silmukka'.

Læstadius yhdistää luottamuksen puun hiidenvene -käsitteeseen, jolle hän kuitenkin antaa hyvin profaanin selityksen - sen kummemmin pohtimatta, mitä tekemistä Sveamman venosilla voisi olla keskellä Kuolan tunturierämaita: 'Ruumis oli siis Hiien kanssa eli **Göther = Joter**. Tuderuksen *Hiden veneellä* alunperin tarkoitettiin ruotsalaisten venettä tai goottien venettä' (Læstadius 1994, 277).

Esitän seuraavassa pari tarkennusta, koska luottamus-sana näyttää olevan niin lähellä tutkimaamme laulutermiä luotia, leu'ddia ja luvvj'tia:

'...(seita)kiven viereen on pystytetty veneen köliä muistuttava puu, jota kutsutaan nimellä *Hyden venet*, se on kyöpelinvene ja toiselta nimeltä *lifta murit* (tulee lukea *lifta muor*), luottamuksen puu' (Læstadius 1994, 75). Toisissa yhteyksissä esiintyy kirjoitustapoja kuten '*Lista murit*', '*Liitte-muorah*', '*Liet muorah*', *Lista-muor* = **Bolti-muor** (Læstadius 1994, 120, 288).

Koska en palaa enää *bolti* -sanueeseen, käsittelen sen taustoja lpN:sta aloittaen:

bolffas = tuuhea; bolfi = tuuhea olio t. esine > bolget = häpäistä
boles = (boliisa) poliisi > bolkolaga = sisäkkäin, päällekkäin; bol'lu = kippo, kuppi
bolsttar = (itämurt.) patja; (länsimurt.) tyyny (>? E. pole star > 'maailman-pielus-tuki')
boltasit = nousta; soveltua pengottavaksi, purettavaksi; boltut (bolttodit) = penkoa; louhia
> boldejaš = polttiainen

Muut muodot viittaisivat 'liitto-puuhun' (lpN 'lit'to' t. 'lihttu' = liitto) - maalliseen vai taivaalliseen uskon tai uhrin puuhun? Ainakin maalliseen, koska Itkonen (KKS) mukaan: *leōtta-lēōtta-lēōtta-lēōtta-liōttō-niōt̃>-niōta-niōta-niōta-niōta* = "liitto", kohtaaminen, sopimus (vars. poromiesten kesken metsällä tapaamisesta (~ 28.6. - 14.10 välisenä aikana) > liitto-aika, -päivä, -paikka > *leōtt-ōtmā`ž* = 'tavallinen' ihminen.

Muistutan kuitenkin, mitä T.I. Itkonen sanoo (noidan työvälaineitä käsittelevässä tutkimukseni osassa): '*Kobdas* (früher *quobdas*, finn. kannus) > Kemijärvi: **bootförmige Trommeln** (*Ladde karbash*, richtiger *lodde-kārbes*, **Vogelboot**)' (Itkonen 1946, 121). Shamaanirumpua ja 'luottamuksen puuta' yhdistää jollain tavalla veneen (**kaari**)muoto. Koltaksi 'ruuhi' = *báska*; *bol'lu* < 'bás' = pahainen...

T. I. Itkonen antaa - Genetziin nojautuen - täydellisen vastakohtan Holmbergin kuvaukselle luottamuksen puusta sen koon suhteen: '*Lødt morra* = Vertrauens Baum (*luote muor*, finn. hiidenvene)... Nach Genetz bedeutet Terlp. *lihte-mirr* das dem Opferrentier abgezogene Fell, das auf eine Stange so herabgehängt wurde, dass die Füße zu beiden Seiten wie bei dem lebendigen Tier herabhingen' (Itkonen 1946, 15). Ja myöhemmin: '*Liet-mirr*, *Liot-mirr*, *Lit-mirr* > *Tuall'e leäi louhottom*' (das Fell war aufgehängt)' (Itkonen 1946, 312). Sumean logiikan mukaan kyseisen puun on täytynyt olla **sekä pieni että suuri**. Se kykenee vaihtamaan kokoa. (E.) *lichen-jäkälä-kivi-puu?*

Meilläkin käytetään *loude* (louteet) -sanaa **laavun suojaksi** yhden puun varaan ripustetusta kangas- yms. katoksesta, jonka alle sitten yöksi mennään 'luotteisiin'. Jos oli kysymys eläimistä, paikan nimi oli (F.) 'läävä', joka ehkä alunperin pystytettiin **lehtikatoksena**. On tunnettua myös, että pyhät paikat koristeltiin maahan asetetuilla havuilla tai lehvillä. Näinhän tehdään vielä nyt - tilapäiskodan maalattian pehmikkeeksi. E. Itkonen lisää:

(941) *libâidit/livâidit* = erschüttern, beben, zittern; funkeln, blinken, glitzern

955: *livârdit* = plätschern; flattern

944: **liedde** = **kukka** (>? *liet*, *liot*, *lit*)

979: *luoi' tet* = loslassen, (hinaus)lassen, ; auswerfen; schnell fahren, segeln; untergehen (Sonne)

984: **luotto* = Wildnis; Sommerweide < fi. luoto
> *luovos*, *lūvvus* = frei > (S. los)

988: *lusâ* = nach, zu

> *luttë* = bei, von < fi. luo' (E. Itkonen 1993).

Inarinsaamessa Sammallahti-Morottajan (ISSS 1993) mukaan:

laahâ = (laavâ) laki > *lavâlâš* = laillinen

labdeđ = (la'bdam) liittää (= lahteđ. la'htam) > *la'bdastâh* = liitos (v>b)

laddâđ = (laadâm) kypsyä

laddiđ = (laddiim) rantautua < *lavdâ* (laavđa) tasamatala vesi (hyvä verkkopaikka)

lahtâđ = (laavtâm) kostua > *lapse* (lap'se) = kaste (sateen jälkeen) (>? F. 'läpse', 'lipp-sua')

lavdâđ = (laavdâm) levittäytyä > *lavdas* = lautanen

lavviđ = (lavviim) pystyttää laavu > *lavvâ* = tiiviisti

- leddiđ** = (**lebbiđ**) levittää > leđdee = verka > **leđe** (lam) = olla
liđijdiđ = (**liiđijđ**) väristä > liebbuš = (lib'buu) lempo (kirosana)
liestâš = (**lies'tii**) **sadin, loukku** (kahdesta laudasta tehty)
 > vrt. kolt. liâkk (leski) > liâstt (lesti) > liâšši (lepäävä) > lõstt (listt) (lehti) > lastt (lasti, lastu)
 > laustök (lehdykkä) > lpN: lasta, luotni, (b)lađđi (lehti) > rihtá, báhcáhat = loukku
liev'lâ = höyry, löyly > vrt. laavlâ (lavluu) = laulu
livđe = (**liivđe**) laulu
loh = liki > lo'hđuttâs = lohdotus
lohtâ = (loohtâ) liittymä > lohtâ (**loovtâ**) **liitos** > lohtuđ = liittyä
loje = hiljainen, kesy > lojodiđ = (loijood) kesyttää
lostâ' = (puun, sanoma-)**lehti** > lääđi = lehti (paperinen)
lote = (**lođe**) **kiila**, vaaja > luttid = (luttiim, lottee) kiilata
love = **kymmenen** > loho = (**lovo**) **luku** > lohhee = lukija
lovettim = **luvaton** > loválâš, loválii = luvallinen (>? E. law = laki)
lug(g)o = kömmänä, loukko, röttelö > luáv'kku = (luávhu) loukko
luhostuđ = onnistua > luhottem = onneton > lukko, luho = onni (>? R. 'lycka', E. luck)
luod'dâ = (**luođâ**) **tie**, jälki > luát'támuš = luottamus
luođâ = luoti > **luođiđ** = (luođiim) ladata
luoi'dâmas = jokin taikapala, jonka syötyään nainen ei saa miestä
luoi'mâđ = valittaa, voihkia, vaikertaa
luovâs = irti > luvâstid = irroitaa paistit toisistaan
luvdá = **luuta** > luvved (luvám) = pudistella
luâd'duđ = halkoa > luád'dum = halkominen > lyed'dejum = halki, halkaistu
 > loigâđ = lohjeta > loigid = lohkaista > luod'dâniđ = haljeta (>? F. 'leikata')
luáđjá = **lotja** (veneestä) > lä(ä)idi = (veneën) laita
 > **luás'tu** = (kookas) **rove; purtilo** >? (... 'sanoilla laati venettä' ...) > laati-kko
luág'gi = (luági) lyhytjalkainen ihminen
luái'du = (luáidu) loito (lattiatala tulisijan kahden puolen)
luák'kuđ = (luáhum, lokkum) lohkoa
luák'ká = (luáhá) mäki; vatsapuu, luokka (ahkiovaljaissa)
luát'tud = löystyä > **luátu** = (**luá'đo, luáđu**) vapaa laidun
 > **luát'támuš** = luottamus
 > lyeš'tid = (luáš'tám) laskea, päästää; laskea, lukea
luáv'diđ = peittää > luáv'vittid = (**luávit**) panna jalkaan paulaton kenkä
luáv'vádiđ = (luáv'vád) suovata (heinää) > lyevi = (lye've) lava: suova > **lyev'di** = lauta
läppiđ = (láápám) kadottaa, hukata (>? F. 'loppua')
lättee = lattia; **latu**
lä(ä)vdi = verkon**liitos** > **lävvi** = (läävi) kahden verkon liitoskohta (jadassa)
lávluđ = (láávlum) laulaa
läällid = (**lálám**) hautoa (munia) >? vrt. länsi-saam. 'lulla' = etelä
láávi = **noita** (>? 'Läävär-akka')
láávu = **keilakota, laavu** > láátu = (lááđu) lato

Pohjoissaamessa on tärkeä tähän liittyvä sanue (Sammallahti 1989, 1993):

- láhtti** = lattia (kodassa 'loaidu' = istuin- ja makuutila)
láidet, láidesit = taluttaa (< vrt. F. laiduntaa < S. leiten, E. lead)
lájut = heinämaat > lavdnji = turve
lasta = lehti > lastái, lastii = lehtevä > láđđi ~ blađđi = (kirjan) lehti (~ S. Blad)

- leat** = olla > **livvadiit** = maata > livvut=laskeutua makuulle (eläim.) (>? R. leva = elää)
livttis = (livttes) sileä, siloinen > livttášit = pitää sileänä (>>> livžžádit = pinkaista, sääntätä)
livzi = keikkuva esine; tutiseva vapiseva (ihminen) > **livžut** = hyöriä, hääriä, leimuta
livžžardit = kiemurella, luikerrella (>? E. **lizard** = sisilisko; sword = miekka; word = sana)
 (>? 'elävä kilpa-ajovaunu-rattaat, -kartta-kirje; cord-köysi; -kaarna; 'käynti-kortti')
 (>? E. **ard-ent** = palava, tulinen, kuuma; innokas, hehkuva; **ardour** = tuli, kiihko > **ART!**)
 (>? E. **arduous** = vaikea, vaivalloinen; tarmokas > Kr. 'kunst'(???) = käärmeenlumooja)
loavdda = loude > loavdit=peittää (turpeilla)
loddi = lintu > loddet = linnustaa
lodji = (lojes, lojis) kesy, rauhallinen; sävyisä; nöyrä
lodjut = rauhoittua, talttua > lodjuhitt = taltuttaa > lodjudit = kesyttää (>? F. lojua)
lokta = (kirkon)lehteri
lovttáčhci= liotusvesi (karvojen irrottamiseksi taljasta > **lovttaguolli** = lipeäkala
 > luvvadiit = liottaa > **luvvat** = liota, liueta > luv'vet = irrottaa
lovttadiit = nousta (yksi toisensa perästä)
lovttahit = punnertaa > lovttahus = punnerrus > **lovttolaš** = viihteellinen
lovttosmuorra = kohopuu
kuddat = läkähtyä > luddehit = läkähdyttää
ludden:m= halkaisu, halkaiseminen > luddestat = halkein, halki (korvamerkissä); halkio
luddet = halkaista, puolittaa; ajaa pakahduksiin > luddestit = halkaista (nopeasti)
luddii = jolla on suuret jäljet (eläimestä) > **luđ'dii** = suurikaliberinen
ludnet = roskata ; ludni = lieriö, tela; > **luđet** = ladata
luodda = jalanjälki; tie (tien pinta)
luoddaniit = haljeta, aueta (silmuista); läkähtyä, pakahtua (ajoporoista)
luoitadiit = laskeutua (polvilleen, rinnettä alas)
luoitit = laskea, päästää, ajaa nopeasti, puhua sujuvasti > **luđolaš** = vapaa
luotni = saniaisen lehti > **luovos mánná** = lehtolapsi
luovvat = luoda
lutket = avata (solmu, pussin suu); purkaa; möyhentää, pöyhiä
 > lutket guovssa = laskea maiti (>? vrt. kolt. kuöbžž = karhu - kolttamyytin esi-isä)

Koltansaami; Sammallahti-Mosnikoff (1991):

- lâ'dded** = lohduttaa > lō'ddi = lohduttaja
lâ'dgğed = loikkia (kuten sammakko, orava tms.)
 (råát = lehto) (r > l?)
leeukted = livahtaa
leevvad =panna makuulle (eläimistä)
leä'p'p = leppä
liâššád = maata ('lojua?') > liâššmōš = lepo
liâstt = lesti
liâvtööllád = (leävvad) levitellä (esineitä) > **liöiv** = helma, lieve
liâvted = (lie'v'vjed) levittää > **lu'vvjed** (venettä kaartan panossa) > leäv'vned = levitä
lie'dded = loimuta (revontulista) (>? F. 'laulaa' S. 'Lied')
loikk~löikk = loukko (ill. luikku)
lokkös = loru
loo'vec = (laudâš) lavitsa
lōhtt = (lōöut; lōhhtâm) liitos > öhhtâd = liittyä
lōstt = lehti > laustök = lehdykkä

lue 'vv = lava (lihansäilytykseen, luova) > lu 'vdd = lauta
 låidd = loito (kodan lattia)
 'lävvök' =(kaatuneen puun)latvus

Matti Sverloff (1989) (kolt.):

juoàdkas = liite (>? F. jatkos, juotikas jne.)
 juádk = (löehtt) liitos > leádt = liitto
 loett = tulppa

Käyn kuitenkin varalta vielä läpi Itkosen KKSK:n itäisen sanaston joiltakin osin:

leutji (*līvtje-*) = löytyä

(> vrt. vatjan **leütää** > **leütüä** = **leiduda**, (olemas) olla; (иметься) (Adler etc. 1996)

levvdeδ = viskata

libi-libi-libi = lampaiden kutsu

l̥δēδ = hyllyä (letto, jänkä), huojuua, notkua (heikko jää)

li·εδδe = kukka

li̥δδeδ (*lieði*) = liehua (revontulet) > *lievašēδ* = leimuta, roihuta

li̥δδēδ (*liepji, lædēδ*) = leimuta, loistaa, kimaltaa

li̥δδtδ (*lieutam, līvti*) = lähteä (lähelle), pistäytyä, piipahtaa

li̥δidtai = haavoittunut

li̥δiva = ihka, aito, täysi

liēked = (*læāka*) ääntää, nauraa (koirasriekko) (>? est. *lōuke* = leivonen)

liēta = liete, (**virran tuoma**) hieta, lieju

lieva = T: *līb(a)* l. *līb* = **lieve, helma** (S: Saum)

liēvva = (S: *lēffa*; K: *lev*) leijona (S. Löwe; est. 'lövi')

liēvve = (K: *lef*) läävä, navetta

liōtte = (S: *lēōtte*) astia; ruumisarkku

liūde = (N: *lēūdte, lēude, lēūdta*; T: *miūdte*) joiku, laulu

P: *lēudā'ž*; N: *lēudōš*; P: *lēūdijed, lövdim*; K: *liūdtjed*; T: *miūdtad*; E: *lōvted* = joikua

liūde; N: *miūdte, ləvd*; T: *liūdtē* = lauta; laudus > T: *līvte pijnet* = nostaa

(uhri)lauta (esille) > N: *lōudaš* = laude, lautsa

liūl(a) = (*līvs*) raskas

lōāddzaŋeδ = kaatua, luhistua

liūāda; N: *lōāda* = loito, makuupaikka kodassa

lōāvār = risti (korttipelissä) ~ *lōe vuara* (= 10 kertaa) (>? 'luu-offer?')

Eliel Lagercrantz (LWS 1939) antaa vielä muutaman sanan länsi-Lapista:

3285: *lāhttiht* = lauten, etwas **Komisches** machen, sagen

3291: *lāwkqt* = liittää yhteen

3305: *lāwtan* = hajaantua (jäkälää etsimään lumen alta); hajallaan

3306: *lāwtiē* = (*lāwt*) Brett (lauta)

- 3307b: *lāwwt_αs* = kostea
 3310: *lāvvt* = levitä, laskeutua (sumu)
 3312: *lāvvt* = sinistryä
 3348: *lè-ākem* = olla (*sis. useita leka-livvt-laulaa-luvvt-luulla-lie -muotoja*)

T.I. Itkoselta löytyy vielä joukko kuvaa täydentäviä sanoja:

130. lpN. **laktet, lavtam** 'connectere, coassare', I. *lahēd, laut'am* 'liittää yhteen (puuosia)', Ko. (Sk.) *λοχτῶD, λῶutam* ~ s. **liittää**.
 Vrt. myös lpT. *laktea* 'ommella kaksin kerroin'.
 138. lpKo. *λαττα* 'hete-, vesisammal'.
 vrt. s. **liitta** 'kanahka, lima, veden naavamainen roju, joka tarttuu pyydyksiin' (Itkonen 1968)
 23. Luul. *lātu* 'spur der schneeschuhe'
 25. Luul. *leutu-* 'schwimmen, fliesen' ~ s. **letto**
 27. lpKo. (Pa) *liēxtῶD, liēxtA, liētū*, Kld. *liχtes, lieutam*, T. *liktes, lievtam*
 '**lähteä** (jonnekin lähelle), **pistäytyä, piipahtaa** (jonnekin)'
 <~ s. **lähteä, lähden**
 28. lpKo. (Pa) *liēppe*, Kld. *liḡpe*, (G. *liehp*), T. *lieōpe* 'leppä'; vrt. lpN. *laebbe*
 29. lpKo. (Pa) *lieved, lieves* 'varava, pyöreäpohjainen (vene, ahkio)',
läävῶD, läavam, lievim 'levittää (vaatekääröä, heiniä)' etc...
 34. lpKld. (G.) *lwtje-* 'löytyä (sein)'; *lwtjeβ* 'niitä on' < s. **löytyä** (Itkonen 1928)
 20. N Pohj.-I (tunt.-murre) *läuḡdās* 'täplä, pilkku poron kyljessä
 < suom. *lautua; lautuma* 'täplä', 'läikkä ihossa', 'punainen', 'karvaton läiskä'
 22. L *lau'ta* 'släkt', 'geschlecht, Familie, Verwandtschaft' (suku, perhe jne.)
 Pohj.-I tunt.-murre *laḡda* (g. *la`uḡda*, lat. *leḡdi* 'joukko, parvi' ~ suom. *liuta*
 ~ lpR *liud, lud* = 'turba hominum, en folkhop, kansanjoukko' (Itkonen 1968).

Edellisestä luettelosta selviää ensimmäisen kerran 'liiton' ja 'laudan' sukulaisuus. On kuviteltavissa, että 'lauta' tarkoittaa nimenomaan puuta, joka voidaan liittää yhteen toisen lautapuun kanssa - esim. ruumisarkuksi. 'Suku'- ja 'perhe' -merkitykset puolestaan laajentavat liiton ulottumista syvemmällekin kuin pelkkä ystävyysliitto. Kysymyksessä on epäilemättä koko kulttuurin perusteisiin kuuluva sanue.

6) Elohiiri

Pielavedellä on kalan sydäntä, joka liikkuu vielä myös perkaamisen jälkeenkin, nimitetty *eloksi*, joskus myös *elohiireksi*. Vatjan silmää nytkyttävässä *elo-tirossa* loppuosaa vastaavat sanat *nahkatiiro* 'yölepakko' ja *leppätiiro* 'leppäkerttu' (Toivonen 1944, 81-82). Vaikka hän jostain syystä ei kytkekään mukaan saksan ilmiselvää sukulaista **Thier 'eläin'**, löytää hän v. ruotsista sanat *liffmus, liifmus* (n.ruots. *livmus*) 'elo-, elämänhiiri' (lentävä, muuttellehtiva suonien vaiva) tai *Lijffmws, Lijffmös* 'Musculi (lihas) ja Fleischmäusslein' sekä vielä *lemus* 'kramp' (kouristus, nykimiset). Elohiirtä tarkoittavat myös

norjan *lemus*, *lidmus*, *leamus*, *livmus* sekä tansk. *ledemus* (epäselvissä) merkityksissä 'lihas, lihastaivutus ja lihassairaus (S. *Gelenkmaus*, suom. 'nivelhiiri')'.

Taustana tälle on mm. uskomus, että sielu voi esiintyä hiiren muodossa sekä yhteydet seuraaviin (hiiren ja haisu-lihaksen samannäköisyyteen perustuviin) sanoihin: lat. *musculus* > saks. *Muskel*, tansk., ruots. *muskel*, anglos. etc. *mûs*, saks. *Maus*, v.tansk. ja m.ruots. *mus*, ven. *myštsa*, arm. *mukn*, ransk. *souris* jne.

Liivin *īr* (*īrâd*) tarkoittaa lampaan kaularauhastautia viron *h-iir* -sanana. Lätin *pele/peles*, liettuan *pēlės* ja muin.preuss. *peles* tarkoittavat eläinten rauhas- yms. taudin lisäksi melkein samaa kuin lätin *pelite* (hiironen), Pudasjärven *hiiret* ja itäkarjalan *hiiro-ne* so. 'munuainen'. Viron *tiir*, *tiirud* = 'rauhaset' tarkoittaa myös rauhastulehdusta kuten ven. *myša* (hiiri). Sanskr. *muškās* tarkoittaa 'pikku hiiren' ohella myös 'kiveksiä' (Toivonen 1944, 80-91). Olemme *musiikin* alkulähteillä.

Koltassa 'hiiri' on sä'ppli (sä'ppee), 'elohiiri' (muualla kuin silmässä!) = sāmmsä'ppeejaž, mutta samalla 'vereslihalla' = võrrcipceest. Näillä ei aluksi näytä olevan mitään yhteistä. Mutta jos otamme väliin viron *sipel-gas* 'muurahainen', *sipelda* 'sätkiä, sätkytellä', *sips* (*sipsak*) 'huitaisu', *siputada* 'sätkytellä' ja *siputuspüksid* 'potkukousut', ymmärrämme sanojen 'Pelz', 'pelko', 'sopuli', 'spel', 'play', 'baletti', 'bell', 'bello' ja 'peli' sanojen kautta paremmin, miksi koltan 'hiirulainen' sä'ppeejaž kuuluu tähän pelottavaan 'Sabeline, chapel' ja 'sapelli' -yhteyteen. (Aiheesta enemmän jaksossa 'Moniselitteinen seppä').

Saksasta otamme aluksi muistiin Mus -sanueen:

Mösch = varpunen; messinki > Mösche = lehmä, hieho > Mücke = sääski
 Moschee = moskeija > Moschus = **biisami**, myski > M-tier = myskihirvi (M. moschiferus)
 Much = homesieni; home > Muck = hiiskahdus > Mucke = oikku; mutka, vika
Murks = **kääpiö** (kyysä! < vrt. muurahainen)
 Mus = sose; hillo, liiva > Musche = kauneuspilkku > Muschel = simpukka, raakku
 Muschelei = salavehke > muscheln = kujeilla > Musik > Muse = runotar
 musiert = mosaiikinkaltainen > Muss = pakko > Musse = jouto aika

Kymrissä (prefix) *hir* on 'pitkä', mutta *hiraethu* 'longing, nostalgia, homesickness' *hirebell* 'from afar' ja *hithau* 'she' (vrt. E. *her*), joka tuo esille myös sm. *hitto*- ja *itu* -yhteyden. Merkitys 'pitkä' yksinään on siis lumetta.

Sanasto selvittää siis aluksi, miksi hiiri (-'uros'; *vir* ja *virus*?) on 'pelottava' ja miksi se 'leikkii' (play) kissaa-hiirtä. Lisäksi luodaan selkeät yhteydet 'lift'-puun elämänvoimaan ja siihen, että puu silti voi todella olla myös pieni - vain sen maallinen käänteis-peilikuva nousee (lift) hirren kokoiseksi. Sanasto selittää myös 'nahkan' tärkeyden mahdollisessa riitissä sekä jopa '*lehmuksen*' suomalaisten pyhänä puuna. Lapissahan sitä ei esiinny.

lirin ja welshin *tir* = 'maa, alue, maaperä, kansa ja kansakunta' (P.E.K. 1978, 15).

lirin gas = '(puun) **runko**, keulavannas, **sukuhaara** t. -juuri; vannas'; varsi, tappi, sauva, kimppu, nippu, ryhmä, jälkeläinen; kerääntyä, padota, purjehtia; väijyä' jne. (P.E.K. 1978, 2). Viron *gas* -pääte (est. *kass* = '[kollii]kissa' ja *kas?* = '-ko, -kö?') on saanut nyt selityksen, joka poistaa täydellisen harhakuvitelmamme siitä, että kysymyksessä olisi 'kissahiiri' -leikki, '*Katz-Thier*' > Cast-**Rad**-io, ympyrän leikkaaminen... Mitä se on??? Kastetoi- mitus??? Catz-råd vai Catch-rope??? Rosvo-Roope köysi-lasson kanssa asialla: Cast-*round-di-os*, 'kaste-rundi-ussi' (est. *uss* 'mato, käärme').

A-dios lapsu(u)s...
katt-och-mus
Matt and cows
cat'n-kitsch
kött-o'-möss(a)
katsomus & katumus
Catch-moose!!!,
Kate-kiss-mousy...
Katekismus
Katse ja kysimus:
Mitä se on?
Cries-miss-maass?
mass in-crease
miss-mess!
Katz' -und -Maus'
Mad in Chaos.

Mikseivät kissa (cat) ja hirvi (moose) koskaan esiinny yhdessä taruissa? Eivät, koska yhteen kuuluvat kissa ja hiiri > hiiri ja elefantti > elefantti ja muurahainen > muurahainen ja 'elohiiri' > elohiiri ja elukka > elukka (Thier) ja hiiri... 'Virsi' yhdistää nämä tarinat ketjuksi. Jos ketjussa olisi 'hevostamma', niin siitä laulettaisiin 'runa' -saunoilla, runo-heroksen 'orisevalla äänellä'... 'Näin on nä-riit' sanoo est. Nääri-vana.

Jos ruuna on *wallach*, se muistuttaa merihevosesta joka on suuri kuin walruse, Wall-Ross tai 'Valley-Rose', laakson lilja. Silloin on noustava *isle* -saaren Majakkatorniin, jotta voi valaavälja-ulos öl-jyvistä Welle-vuolletta tai Whale -loitsuja allais-hilleen - 'W-alatyylisiin'? Kyllä veen-Well-amo-emä kuuntelee. Amo-R-akkaudella. Phen-o'-meny-veneessä. Palaamme tosiasioihin: Sakasan *Maus* = 'hiiri', mutta *Mause* on joko 'sulkasato' tai -tässä tapauksessa 'nahlansa luominen'. Nyt ymmärrämme, että 'kissa' onkin engl. *catch*, jonka seurauksena toinen hiirulainen joutuu luomaan nahkansa. Sillä on kaksi mahdollisuutta joutua 'mahaan'.

Vastaava moniselitteisyys on ruotsin sanalla *elfenben* 'norsunluu' mutta myös 'mammutti'. Keijukais-jalkoja (ja hampaita) on niin monenlaisia. Yhteistä niille on, että ne keikkuvat.

On vielä tärkeä yhteys: unkarin *pirula* 'pilleri' on latinalaista perää keskiajalta (Kulonen 1993, 119). Sana muistuttaa lat. *circ-* ja saks. *Thier, Tier* 'eläin' -yhteyden kautta (vrt. F. 'hilleri') saamelaisrummun *birra* -arpaa *piiri* -pyöreine muotoineen. Eipä siis ihme, että välinettä on pidetty *Pirun* keksintönä! Ja kiimassa eläin vaahtoa kuin saks. *Bier*, olut. Kun *Thier* on käsittämättömän suuri, muuttuu se hiireksi, Elf-Antin kumppaniksi. Hiiri ei kuitenkaan kierrä saks. *vierkant* -neliötä vaan 'ympyrää'. Olemme siis ratkaisseet 'ympyrän neliöimisen' vaikean probleeman...

Hiiri ja *hirsipuu* kuuluvat yhteen: *hir* ja *hir-sä* 'pplleejaž' kuuluvat yhteen kuin hiir-soppuu, hirs-apple, *her-sipelgas* ja *Herr-Sibylla*...herr-syy-fa. HERR-HII-VA - Herra-Hyvä... Paratiisin syy-puu. Sipuli-hiiri. Kun sitä katsoo nurjalta puolelta, paljastuu esiin *leaf* -lehti. Ei - vaan niitä on paljon - *viel*. Soppu-leht antaa sijaa näille kaikille.

Ei liene sattuma, että engl. *iron* 'rauta' muistuttaa ko. sanuetta, sillä Keski-Aasiassa tunnetaan *jew's harp* nimellä *temir-komuz*. Mongolian *temür-khuur* on sama (Bügelmaul-trommel, ks. Blume 1980, 257). Turkissa *demir* = 'iron'. *Luoht-temir* -kytkentä jää tässä yhteydessä valitettavasti tarkemmin tutkimatta. Aluksi vihjeenä turkin *lûgat* -sanakirja ja

sieltä *lehte* 'in one's favour; for'; *levha* 'signboard, plate'; *lif* 'fibre' (syy, säie); *lisan* 'language, tongue'; *liste* 'list'; *lohusa* 'woman after childbirth'; *lütten* 'please' ja *lütuf* 'kindness, favour'. Ei suinkaan vähämerkityksellisiä sisältöjä.

Turkkilaiskielten etymol. sanakirjasta (Räsänen 1969) poimin osm. *laf* 'Wort, Rede'; *läš* 'leichnam, Aas'; uig. *leşp* 'Schleim'; tar. *lī* 'Sitte, Gesetz'; osm. *lisan* 'Sprache, Gespräch'; mtü. *liš* 'Speichel (sylki), Schleim (lima)' ja lopuksi jak. *luča* (< russ. '*rusj*'!) 'Teufel' (>? huom. ven. *luče*, *лучше* = 'parempi' ~ lat. *lux* = 'valo'); kom. *timar* 'Heilung'; *tymar* 'Heilmittel'; osm. *timar* 'Pflege' sekä **dām* 'Hilfe, Begleitung, Mass, Termin, Zeit, Einigkeit. Licht - Damm - Meer... Kehä on kiertynyt umpeen. Olemme rautaisen Ison Tammen valoisassa varjossa. Meren rannalla. Odotta-
massa lisäselvityksiä summer-rumpu -sanueesta. Sillä välin:

*r muuttuu */ksi,
(uig.) *mir* -hunajamahlaa antavaksi
(tat.) *moray*-myllyksi,
(osm.) (E-) *mir*-herra-*mil*-naulapuuksi,
(kaz.) *miläš*-pihlajaksi
joka (osm.) *mah-itab* -kuutamossa jauhaa (S. mahlen; E. mill)
(čag.) *miras-māras-māres-miret* - perintöä tai **perillisiä**:
(osm.) *millet* -kansaa
(čag.) *mahal* -aikaa [(S.Zeit)... (S.) *Mal* -kerran al-kuu.
(E.) *Male*-mies *meal-Mahl*-aterialla - tarjoilijana:]
MOR - *mēlkun-mēlkeṅ-mörgön* - **MÖR**,
'violetti-MÖRKÖ-jälki (tie)',
joka - myyttiä toteuttaen - lypsää mustaa maitoa:
Taivaallisen maitotien käännekuva kosmoksen sysimetsikössä.

*** **

7) Ruuhi - Hiiden/uskon vene

Vanhimpia shamaanilaulun kerrostumia ovat 'suojalaulut' joiden avulla shamaani tekee matkansa luottavaisin mielin. Nimitys 'hiidenvene' saattaisi syntyä siitä, että tuo suoja on **nurinpäin** käännetyn veneen kaltainen. Esim. Harvan mukaan 'nurinpäin oleminen' on shamanistisen maailmankuvan yleisimpiä ilmiöitä kautta koko Siperian (Harva 1933, 232). Tangon varaan nostettu hevosen nahka on kuvattu hänen teoksessaan (Harva 1933, 372-3). Vogulien 'Huljoter' oli alisen kuningas ja sairauksien käskijä. Hänelle tuli uhrata musta poro. Kuuseen ripustettujen uhrinahan ja -kankaiden tuli olla myös mustia... Mordvalaiset uhrasivat '*mastor pas*'ille' - maan jumalalle ja kuoleman (toiselle) käskijälle mustan lehmän (Pettersson 1985, 159-161).

Tämä näkökulma antaa kaiken kaikkiaan mahdollisuuden pitää 'luottamus-puuta' pysty-seipäällä varustettuna liiton arkkina! Hiidenvene yhdistettynä maailmanpuuhun tai -patsaaseen. Näille 'lohdutusta' antaville ylösnouseville uhrisavuille kulkeva tie oli jopa koristeltu havuilla ja lehdeksillä! Meillä on jälleen realistinen uhritoimituksen taso mutta sen ohella myös shamanistinen abstrakti taso sekä seksuaalinen piilotaso samassa sanastossa.

Viimemainittu tulkinta tunki väkisin esille tarkistaessani näitä käsitteitä vielä yhdestä puuttuvasta 'vene'-sanasta käsin, jonka löysin **koltansaamesta**: **ruuuh** = kyykkä;

ruuhhivui 'm siõrråd = pelata kyykkää;

ruuhhsiõrr = kyykkäleikki;

ruuhhpaalâk = kyykkäkarttu;

ruhipällsiõrr = jalkapallopele.

Esimerkit viittaavat siihen, että kysymys on tässä 'jalasta'. SKES:stä asialle löytyi *meri-selitys*:

F. **ruuhi** = kölitön, tasapohjainen (varh. koverrettu) pieni (vanha) vene;

(syöttö)kaukalo; ruumisarkku

> lpN *rūfi* = kouru, kaukalo, puron uoma

> lpKld. *ruff* = ruumisarkku

> ven. murt, '*roek*' = kaksi yhteen liitettyä ruuha

< germ. **Frūha* (-i, -ō, -es)

> mn. *Fró* [< **Frūhir*] = koverrettu tukki, puinen vesikouru,

> stein*Fró* = kivinen ruumisarkku,

> nn. *tro* (pl. *trø, trøer*) = koverrettu amme, (syöttö)kaukalo, (myllyn) puinen vesikouru,

> mr. *stenthro*, -*tro(o)* = kiviarkku, hauta

= mengl. *ðrūh* = (ruumis)arkku, laatikko, kaukalo, vesikouru.

On omituista, miksi tässä yhtyvät ruuhi-vene ja 'troo-hyden-vene'. Ymmärrän, että tarvitaan 'luottamusta' ja 'uskoa' (R. '*tro*') vanhalla veneellä vesille lähdeittäessä. Tai ehkä sittenkin... Kun em. sanat yhdistetään ristiin, saamme sekä 'uskon ruuhen' että 'jalkajuoksu-puun' - joka oli tietenkin veneeseen kiinnitetty pystymasto. Kysymyksessä täytyy olla 'liiton arkki'... kuivalla kankaalla (Saks. '*Heiden*')... puron solistessa. Nooan arkki liitety sateenkaari-liittoon, mutta tämä reikäinen venonen... koltaksi 'Pajas pædi' = 'ylös persein' so. ylösalaisin...

Ei-poron karvaton-talja (siittād)
myer'ji-marja-muorâ-mirhami-puuhun
ripustettuna - haralleen.

‡

Maston ja veneen liitto.

Ehkä tämä oli kohtauspaikka molemmille 'ylösalaisin' olevista todellisuuksista tämän maallisen yllä ja alla. Siellä saivat **va'nhimeh**-vanhemmat eli äiti-**morsian** (**myer'ssee**) ja isä olla lapsilta ja mäkäriltä (*myevvir*) rauhassa. 'Bás'-pahaiseen (E.) '*hidden*'-paattiin kätkeytyneinä... kylpemään (E. '*bath*' > '*boat*' - R. '*bât*') tai *rōōkkαδαlai*-rukoilemaan (S. '*beten*') oman sukualueensa ('*vuud*') seitaa.... kalaonnea pyytämään... käheällä (lpN sidus-siddo-seadas) joikuäänellä.

Voisiko ruuhh-jalan ja lufvt-laulun päästää (= latv. *laut*) yhtenä *Ruf*-huutona koholle ilmaan (*Luff*) suolta (E. *mire*, S. *Moor*, R. *myr*) (lit.) *laukti* -odottaen tai (latv.) *lūgt*-pyytäen?

Ruuhi 'pystytetään' uskon, luottamuksen ja rauhanliiton (Saks. *Ruhe* = rauha) **laavuksi** (In: lavvið) ja **erämaan laki** ('lovta' ~ 'law' - totuus) **kevyeksi rähis-rakkauden-valo-laulu-kukka-(liekki)-usko-veneeksi** (love-light-Licht-Lied-lieðde-Liet-mirr) - erittäin hyväksi (latv. *loti labi*) - **joka omassa meri-rauhassaan** (Ransk. *mère* [mɛ:r= äiti, emo]; Russ. 'mir', latv. *miers* = rauha) **täytti kaikkeuden** (kolt. *meer* = kansa, kokousväki; yhteis-; Russ. 'mir' = maailma; ostj. *mi`r* = kyläkunta) **juuri-totuudellaan** (E. 'root-truth'). **Poroelo (sijdâ), seidan** (hiisi-*sieidi*) **ympäriällä** 'muri(j)id'-**murista-röyhtäillen-märehtien** **vaaneet-levossa vannad** (vannaam)-**loikoilemassa....** **livva-rauhassa 'leva'-eläen** (vir.) **liiva-hiekka-maassa.**

Love = thruth-true-law.

Voiko Sitä Sen kauniimmin ymmärtää tai kuvata.

Ehkä nämä olivatkin hautajaiset jonkun omaisen meriäigi-määräaikana.

Silloin puun tilalla on ehkä roek -ruuhenpuoliskot, ehkä rock-kivi tai muu kierrettävä rästä-rasti tai ristt-risti.

Mielessä on muurâš-muvrâ, murheen muuri

ráávuh-veneenkuljetuskelkkaa ja ráávhu-rauhan saanutta

rokke/rohe-vainajaa puoliksi kantavassa muári-hangessa kuljetettaessa risttâm-ristiäisiin ilman lasta - odottamaan (est.) rohellisen-vihreää uutta kevättä.

Olen tavannut luonto-puun sädekehästä kolme erillistä tasoa, joista jokainen sisältää itsessään osina kaksi muuta. Häät - riitti - hautajaiset/ristiäiset. Mutta vielä on mahdollista tulkita osa tästä aineistosta pelkästään porojen kannalta katsottuna. Olisi liikaa vaadittu kyetä asennoitumaan nykypäivänä poron 'sisälle', joten täytyy tyytyä porojen toiminnan ulkoiseen kuvaukseen.

Aloitin ruuhesta ja koltan roohh-jalka-laukka-versiosta - kuitenkin inarinsaamen sanastosta käsin ja ihmisten osalta aikaisempaa sanastoa täydentäen:

rohâdâs = vaikeakulkuinen maastokohta > ~ roohâd - rohâdis (läpipääsemätön)
 rohâstid = koukata (kala)
 rohhood = (rovom) murista, ärhennellä > rohhât = hyökätä, rukattaa
 rokkâd = (roohâm, rakka, ruák'ká) niittää (kortetta)
 rokkâsid = takertua
 roohâd = (roovâm) astua (eläimestä); olla kiimassa, rykiä > roohâm = kiima-aika
 rossâ = tuulenpuuska
 rukkoos = rukous
 ruossâd = kompastua, horjahtaa
 ruos'sâlâs = ristikkäin, ristissä
 ruskâ = jäte > ruške = ruska > ruzze = lika, roska, törky > ruž(ž)e = irvinaama
 russood = (rusom) pärskiä, ruiskia
 ruáhu = (ruávu) kaisla, ruoko, vesiruoho > ráávuh = kelkka > ráávhu = rauha

ruá'hásid = (ruáhás) purskahtaa nauruun
 ruái'bud = irvistellä
 ruái'skuđ = (roiskum) piiskata, ruoskia > ruáiskáh = selkäsauna
 ruák'ki = (ruáhi) hakanen, koukku
ruõktu = kotiinpaluu, kotimatka ('ruoka-lepo-ehdot-yhdessä') < ks. 'Salakieli'.

Yhteenvedona tästä kaikesta olen vakuuttunut siitä, että 'ruuhi' muuttuu *luuhin ('luuhaus' ~ 'luun-haussa'?) kautta 'lu(o)htiksi' ja siitä 'louheksi', josta - 'loven' kautta päädymme 'lohikäärme-Ra-aurinkokylpy-veneeseen' ja sen kulkuun l. 'hiiden-veneeseen' - joka 'k-jump-piin' osuessaan (E. hit) ('hitch-peukalo-koukulla?') samalla kuitenkin kätkee sisälleen (E. hidden) jo uuden 'liitto-rauhan' siemenen.

Pohjoissaamessa ruuhh (jalka)-sanaa ei täsmälleen ole, mutta sen sijaan (SSSS):

rádji = raja > rudni = uveavanto > roadđi = rusko (taivaalla) (>? F. 'raato!' > S. Rad)
 ráfi = rauha > riifu = etana
 rahkat = kiimiä, kiimoa, astua (porohirvas, sonni, pässi yms.)
 ráhkestit = (ráhkistit) rakastaa > ráhkis = rakas
 ráhkadit = mm. muokata, valmistella
 > ráhkadus = aikaansaannos; rakennus > ráhkkanus = rakkine, hököty; värkki
 ráhkat = rakoilla > ráhku = rako, halkeama (laudassa)
 ráhket = ajaa partaa > reahccát = haarotella, seisoa jalat harallaan > reahpen = räppänä
 ráhta = räminä, kolina > ráhtis = (ráhttas) ratas, pyörä > ráigi = reikä, aukko
 reahka = reki > riehkki = ajopuu > riehtis/riehtta = rietas; piru
 rehket:g = lasku, juttu; seikkailu
 > (>? R. räkning = lasku > S. rechnen = laskea; regnen = sataa > F. 'raskas?')
 rehppo = reppu (>? S: ribbeln = puhdistaa päistäristä; ribeln = hierokella; rippeln = nuhdella
 > Rippe/Ribbe = kylkiluu; laivan kaari(puu); uurre; kohujuova; suoni (lehdessä) > E. ripe!
 riehčut = kirkua, ulista riekkis = (rieggá) rengas; piiri, ympyrä; kerho, piiri
 roahkki = hakanen > roahkuhit = panna ristiin; kiinnittää
 rohči = ahdas paikka, kapeikko
 rohkadus = (rohkos) rukous > rohkki = vainaja > rohkos = hartaus > ruhkos = h-hetki
 rohkkáhit = kiiruhtaa, rukattaa > rohkut = karjua, rätky, k, rähistä
 rohttet = vetää, kiskaista; joikata vaivattomasti; vedellä
 rohtu = ruto, viita, lehto; pusikko, tiheikkö, ryteikkö > rotnu = maho porovaadin
 ruhta = raha > ruhttaí (ruhttii) = rahakas > rohka- = ruis-
 ruhttet = nuohota > ruhttejeaddji = nuohooja
 ruohtas = (ruohcas) juuri > ruohča = ryske, rytinä, pärinä > ruohtassátni = kantasana
 ruohtastit = lähteä laukkomaan, rynnistää > ruohttat = laukata, laukkoa, juosta
 > ruohtu = esteaita; sulku, sulkumerkki (kirjoituksessa) > ruhku = ruukku
 > ruohtta = aatto (>? 'laukka- l. kiima-aika'???)
 ruovtto- = takaperoinen, perätilassa oleva
 ruoktu = koti > ruovttubargu = kotityö
 ruvtta = (ruvtte, ruvtto) linja, reitti > ruvttat = ruuti > ruv'vet = hieroa
 ruvtto = ruutu (>? kotiaitaus). Varmennukseksi toisinpäin samaa asiaa katsottuna:
 F. 'ruuhi' = lpN báska; bol'lu; gohpi (höyläpenkissä) < 'bás' = pahainen.

Raha ja rukous liittyisivät helposti seitariittiin, vaikka on samalla ymmärrettävää, että kirkon 'rukous' on syönyt pohjan sanan mahdolliselta alkuperäiskäytöltä.

Koltasanueeseen lisätään nyt muutama puuttunut sana:

- rââ 'tt** = rita (lanka-ansa?) (peärtam)
roodd = (miehen) suku > ruätt = sukulainen
röössad = suihkuta; **ruäkkötös** = rokko (u' rmm).

Ei ole vaikea ymmärtää, millaista on se (porojen) hartaus, johon kuuluu nuohoaminen ja uliseminen. Oleellista on, että hartaus sanana liittyy tähän pyhään toimitukseen. Samalla tulee ymmärrettäväksi, mikä ruuhi ja mikä koltan kyykkäjuoksu on kysymyksessä. Olemme toisessa todellisuuden tasossa. Kysymyksessä on myös 'lähtöruutuun' ja siellä olevaan 'ruotuun' (mahdollisesti syöntiheinä-seiväs) palaaminen. Ja itse 'ruotu' - kalan ruodon muodossa on täsmälleen samannäköinen kuin 'hiiden veneen' kuvaus. Kehä on kiertynyt umpeen.

8) Käänteismaailman kaarnalaiva

Kun tiedämme, että *karbash*-sanana täytyy jotenkin tarkoittaa 'venosta' (esim. *barkkas-parkki-nen'*?), on käänteisyys myös itse sanassa mitä ilmeisin. Ilman laajoja kommentteja luetteloin hieman tätä sanastoa. T. I. Itkosen mukaan:

41. lpN. **garbas** ~ s. **korpu** 'stekhätta' ('paahtava kuumuus?')
guorbbat ~ **korveta, korventaa**
45. lpN. **gärre, gäre** 'angustus', Ko. *kārre, kāres* 'ahdas' ~ s. kireä
 ~ lpN. **gāras, gārra** 'durus, asper' (s. karea)
571. lpKo. *korroD, kōram...* A. (Gen.) *korro-* 'sitoa' ~ s. **kure, kuristaa**
 > lpN. **gārrat, gāram** 'constringere, adstringere', Luul. *kārra-* 'in einen schlitten festbinden', I. *kārraδ*, Ko. *kārroD*, etc. ~ s. **kääriä**
53. lpLuul. *kērrase-* 'hornring am lasso' ~ s. **kyörä** 'klot, klump'
 Vrt. myös **keri** 'krets, rand'
56. lpN. **gærrat** 'alluere et relabi' ~ s. **kieriä**
250. lpKld. *paṛc̄aḍ*, T. *paṛc̄ga* 'potkia, pyristellä (kalasta)'
paṛc̄āš 'raju, hihnaa tottelematon (poro)' ~ s. **pyrkiä, pyristellä**
 N. **barggat** 'laborare, operam dare' Luul. *paraka-* 'arbeiten',
 I. *poṛc̄aḍ* 'tehdä työtä; pyrkiä, yrittää', Ko. *peṛc̄aḍ* 'pyrkiä'
251. lpN. **bargedet** 'nectere, plectere (*palmikoida*; myös *rangaista*)',
 Luul. *parekēte-* 'flechten', I. *pār̄c̄idiδ*, Ko. *pār̄c̄ēD*, + Kld, T. 'palmikoida',
 Ko. *pār̄jesm*, Kld. *pār̄gesm* 'paula', T. *pār̄gas* 'vaimon hiuslaite'
 ~ vir. **pärg** 'kranz, kopfband', samO. **pargu** 'flechten' (T.I. Itkonen 1918-20)
11. R (L.-Ö.) *karb* 'virga, spö, ris' (~ vehreä oksa, vitsa; keppi, sauva),
 L. *skar'pa* 'längre spö', *skar'pat* vrb., > N. *skar'bâ* 'høit strantet tre, tre med
 lite grener på; kjørek jepp, tynn kjepp',
skar'bât vrb. ~ suom. *karp*, *karven* 'tukeva vitsa, esim. pitkä koivun vesa',
 (Inari) *karpihännän voije* (leik.) 'lehmänvoi'.
 (T.I. Itkonen 1968).

Lpln *pa(a)rgâs* = 'parkaisu'...

lpN *bierrgas* = naisen häpy (>? 'birra'); bohccobiergu = [syötävä] poronliha;

beargalat = perkele (SSSS)

lpR *perme* = linnunansa (SSA 1995, 340) = lpN *giella*

lpN *karosääni* = 'kirosana' > *karraam* = kerokaulainen > *karrii* = räme > *keriveh* = käräjät (lpN) *kääri* = (kaareva?) 'kaara', 'puukaukalo'.

Lagercrantz (LWS 1939):

2132 *kâr,ku* 'Furt' (kahlaamo, kahluu?)

> *kâr,ku* 'Sandbank' (hiekkatörmä) > *kār̥kku* 'kivinen ranta'

2144 *kârie* 'vati, malja'; 2139: *kârra* (kâra) 'kaari' (Bogen)

2145 *kârre̅v* 'matala, harva metsikkö (~ kolt. suomännikkö)

2157 *karawonit* 'kadota, mennä hukkaan' > 2159: *karawuo* = 'vaatteet'.

On vielä jotain, joka on jäänyt huomaamatta. Luottamuksen puu on hiiden veneen mukana seurannut salaa tähän todellisuuteen. '**Karbash**' on Se Itse, joka kantaa. Ja sen nimi on **uros** - (Inlp) **sarves-sarva** - (kolt.) *sââ rves-sârva* ja (lpN) *varis-varras*. Varikset vartaan nenässä. Itse pelottimina tässä käänteismaailmassa. Hirvas(poron)-**sarvi** (lpN: *sarvis-sarvâ*, čoarvi (sarvi-torvi!), čoarvai; kolt.: čuâ r̅vv; Inlp: čuârvi (čoorviyd) > čuâr'vuš (sarvikko), jolla 'sarvia' on kolme - kaksi taivaisiin kurkottavaa (yksi maahan) - riitissä kaikki suoraan eteenpäin ja rykimän jälkeen taas yksi maahan ja kaksi taivaisiin.

lpN:n mukaan tätä sarvea voisi jopa **lypsää** (bohčit, bahčit; Inlp: *paččeēd-pajam*). Jos se kuuluu 'porolle', se on (YSS: 967) **pōcōj* (~ mari *pūčē*): *buvdje-bååtsōi-pååtsuoj-pååtsōi-boazo-poazuj-puāz̅z-poaz-poazaj*. Jos kysymys on 'pikku pojasta', käytetään T.I. Itkosen mukaan sanoja *paččca*, *bačca*, *pačca*. 'Ammuskelu' tai 'sinkauttaminen' kuvataan sanoilla lpN *bāčcet*, I. *pāi'siđ* tai *pāijam* (Itkonen 1918-20: 257, 258).

'Pyssyn' (=kolt. *pess*) 'pesän' (kolt. *pi'äss*) putsaus, *puōckk* (=pieru) -puoskarointi tai 'lypsy'-lipsu tapahtuu pyhässä (= lpN: *bassi*; Inlp *pase*; kolt. *pââ'ss*) peräpäässä 'posiossa' (978) **pōššō* (kodan peräosa ~F. pohja): *boåssjuo-båssjoo-påås'sjuo-påssjō-boāššo-poaššu-puāšš-poašš-pješšvj*.

lpN sanakirja (SSSS) täsmentää edellistä sanuetta seuraavasti:

boazu = (bohcco) 'poro'; (yhdyssanoissa) boazo, bohcco

boazzi = lovi

bohcci, = putki, (imu)pilli, korsi (ontto); nokka (pannun)

bohciidit = syntyä, kehittyä; seurata

bohčči = lypsäjä

bohkat = porata > bohki = kapeikko > bokte, bokti = kautta

bohkká = pukki; patopukki > bohkosit = naurahtaa > bohtti = ajos > bohttu = pieni metsikkö.

buokčat = 'sukeltaa' → *buokči* 'sammakkomies'

Jos olisi kysymys - nykyisin veden-alla-perällä olevasta 'Sampo'-Sompiosta, sanoisimme, että 'posio' tarkoittaa *pässe-pyhää bo-yhteistä ässe(asua)>ässä>Aasa-jumalien-Aas-(E. ass)-asiaa*. 'Lypsäminen on pii-('bee', 'pää?)-tikusta -asian-(est. 'asju-ja')-teke-

mistä, johon ihmisten parissa tarvittiin 'tulen-sytyttäjää' I. puhemiestä (E. 'match-maker'). Peräpään tarkempaa paikkaa ei kuva kerro - ellei kysymys ole peskiturkista (kolt. *piäckk*) tai jopa venäläisestä '(Bog) jumalan temppelistä' - божий храм. Toistamme vielä hieman yleistään ja kärjistään:

PÄASSEJPÄASSEJPÄASSEJPÄASSEJPÄASSEIPÄASSEIBÄASSEIBÄASSEIPÄASSEIPÄS-
PÄSSJUOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSS...
EIPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSSJOOPÄSS...
pässeepässjoo (pyhä-seibäs-perä-puoli)...
Kiitos-ei ~ ei-päss!

T. I. Itkosen mukaan:

55. lpT. *pēässva*, *pēäz₃i* 'luoda karvansa (nisäkkäistä) ~ s. päästä
> lpN. *bæssat*, *bæssam* = valua, tulla, pudota ulos, päästää, poistaa
Luul. *pēāsa-*, I. *pēssgδ*, *pēz_{am}*, Ko. *pēssvδ*, *piežz_{am}* id.,
T. *pieznàtva* (-znà- < -zanda-) 'synnyttää'. (T.I. Itkonen 1928).

Inarinsaamessa (ISSS) *paaccâd* = käpy; *paahâs* (pakkâ) = kuuma, lämmin
paskod = supistua; *paskooh* = (pienisilmäinen) verkko; *passaamus* = kaikkein pyhin
paškeđ = ulostaa; *peskâ* = peski; *pe(e)škâs* = pauke.

On hämmentävää katsella tässä yhteydessä eurooppalaista sanuetta, joka - Renkosen mukaan - alkaa latinan askel-käsitteestä *passus* (it. *passo*; ransk. *pas* ja esp. *paso*). Näistä edetään saksan *Passgang* -laukka-askeleeseen sekä *pas* -sanoilla alkaviin tansseihin. Sitten *passer*- kuljetaan ranskan *pas*- ja engl. *pass* -solan kautta *passlig* -soveliaasta *passe-passport*' ja näyttämällä läpi (rans. *passé* = kulkenut, mennyt). Italialaiset mittaavat kuljetun matkan *passo* (ransk. *pas*) -sanalla (~ (Renkonen 1954, 80-81). Onko niin, että solan ahtauden takia sen läpi pääsee vain nahkansa luomalla so. 'pyhä-sport-pass-port-tinsa paljastamalla. Tutkimme asiaa tarkemmin:

Englannin **passant** = 'astuva' (heraldiikkatermi). *Passé* = 'vanhanaikainen', *pass* = tanssiaskel, etusija, *pash* = intohimoinen rakkaus, lemme-, *pass* = kulku, meno; kulkea, mennä, silmäkääntötempu, passi, sola jne., *patch* = paikka, laastari, läikkä, kau-neuspilkku; sopia, peittää jne., *passion* = intohimo, kärsimys, *path* = polku; *peasant* = talonpoika, *pea* vanh. (pease) = herne, *peace* = rauha, *peach* = persikkapuu, makupala, suloinen tyttölapsi; kannella, antaa ilmi. Sanasto on loputon.

Suomen *saapas* auttaa meitä ymmärtämään, että sanalla on kaksi näkökulmaa (kahdella tavalla): pannaanko jalka saappaaseen vai vedetäänkö saapas jalkaan tai otetaanko jalka saappaasta vai vedetäänkö saapas jalasta. SAAPASSAAPASSAAPASSAA... Saamelaiskielissä tilanne on sama: Pæss(e) tarkoittaa 'pyhää' (esim. *pässeb* = kiitos) ja čapp(a) osapuilleen kaunista ja mustaa; ~ 'mustaa ja valkeaa', 'valkean-mustaa'. Sanat ovat toistensa käänteiskuvia hyvin vahvassa muodossa, sillä kildinin kieli on joutunut valitsemaan 'kauniille' kokonaan toisen sanan, koska tietynlaiset assosiaatiot 'mustaan' muutoin olisivat liian vahvoja. Olemme 'Sa-Pässe-Vaara-Alueella' - pyhällä paikalla. Siitä pitää puhua kuiskaten ja rientää kiireesti ohi siihen katsomatta. Paitsi uhritoimituksen yhteydessä.

Kysyn nyt itseltäni: Onko niin, että musiikin *passio* -näytelmät *passion* -intohimoineen voidaan ymmärtää kuuluvaksi tähän yhteyteen ainoastaan saamelais-sanueen kautta? Renkosen etymologia ei kykene selittämään, miksi sanat *jalka* ja *intohimo*, *kärsimys* ovat ulkoasultaan näin lähellä toisiaan. Vastauksen voi antaa vain näkemällä kaksiselitteisyyden kielen yhtenä peruselementtinä. Vain siinä maailmassa 'kuola' ja 'kuolema' tai 'synti' ja 'synty' sekä 'räykkääminen' ja 'rakastaminen' voidaan ymmärtää saman perheen jäseninä. 'Jalka', 'lypsy' ja 'intohimo-kärsimys' kuuluvat eräässä virtuaalitodellisuudessa yhteen. Mutta niiden on ensin vietettävä häät. Solassa. Salassa.

Eräs dimensio on jäänyt huomaamatta. Renkosen mukaan 'lehmää' tarkoittava adjektiivinen *vaccinum* on pohjana ranskan *vaccin* -aineelle, joka alkujaan on saatu lehmän utareissa olevan paiseen märkimisestä ja joka istuttamalla ihmiseen suojaa rokon tartunnalta (Renkonen 1954, 174). Sanakirjan antamana taustana on ranskan *vache* [va] 'lehmä' (lehmänliha, -vuota). Näin olemme saaneet myös 'rokottamisen' yhteyteen 'lypsämisen' kanssa tavanomaisella b:n ja v:n vaihtokaupalla.

'Karbash' on kuin Sampo - kaiken hyvän tuottaja, jota Keski-Aasiassa sanottiin *bakshi*-opettajaksi - shamaaniksi. 'Käyrä' maitotie kuvaa siis yhtä hyvin tiedon lypsämistä. Tai-vaasta. Meidän todellisuudessamme kysymyksessä on vain pienen pieni kaarnanpala, parkki-kuori (Inlp *párkku*), joka venosena (Inlp. *käärbis*, *kárbá*) jää kellumaan laineille (Inlp. *pááru*). Se on sen **työ** (Inlp: **pargo**). Tuo 'perkeleen' (*pergáláh*) määräämä työ lie-nee siis ollut joka **parkitseminen** tai ('kalan?') 'suomustamista' **perkuuta**.

SSA (Suomen sanojen alkuperä) tarjoaa alkajaisiksi seuraavaa:

kormu = veneen peräkannen alla oleva säilytystila; rehu (Lönnrot: 'parjaus')

< ven. *korm* 'rehu, ravinto'

~ Veps. *korn* 'veneen perä; *korm* 'kalasumppu' < ven. *korma* 'laivan perä'

kärpä = koiran, kissan (ketun) **kiima**-aika

kärmeesti = nopeasti > *kärvänen* = kärpäsen toukka (>? 'karvanen')

kärväs = oksikas puu, siitä oksia lyhentäen tehty heinä/herneseiväs; kuivausteline

kärvästää = panna heiniä kärväälle (>? 'karvaalle 'vääripäiselle' puulle - vastakarvaan).

On vielä sana, joka veisi meidät kauas muihin ajatuksiin - nimittäin sana 'karata', joka 'karga' -muodoissaan merkitsee itämerensuom. kielissä 'tanssimista' ja liittyy siten iloiteluihin. Sen assosiaatiomaailmaan kuuluu myös venäjän *гарь* 'käry', hiilimurska, **kulo**'.

Käsitellessään 'harppu' -sanastoa Timo Leisiö on maininnut - osin Hellquistia siteeraten - sanoja, joilla on tekemistä myös tässä käsiteltävän aiheen kanssa:

herpa (nykyisl.) 'nipistää'; *harpa* 'nipistää, vääntää'

herpast (nykyisl.) 'nykiä kouristuksenomaisesti yhteen'

**karp* ~ **kerp* (kantaindoeur.) 'karistaa, leikata'

karpít (latv.) 'raapia' (>? kuitenkin: latv. *kērpis* = lit. *kerpe* = R. *lav* = 'jäkälä!')

harv (nykyruots.) 'karhi, äes' (>? vrt. engl. *harvest* 'sadonkorjuu')

harpa (nykyruots.) 'ohutsilmäinen seula (puintityössä)

kerppu (suom.) 'riivittyjen lehtipuun oksien nippu'

harppa (suom.) 'seula, välppä' jota ravisteltiin nykien (Leisiö 1996-7, 49 ja 1997, 116).

Eestinkielessä puolestaan: *kaaren* = korppi > *kaar* = kaari > *kaarduda* = kieroutua

karvustamine = 'tukkapölly' (>? E. *curve* -kiharaille) > **kaarutada** = käännellä heinää

koor = kuori; **kerma**; kuoro > *koorem* = kuorma > *kärmas*, **kärme** = ketterä, sukkela

corp = 1) rupi, kaarna; **korbane** = rupinen > **kore** = karhea, **karkea** > *kord* = kerta

> 2) muna-juustomaito-päälysteinen kaakku (!) > F. 'korppu' > *kork* = korkki, tulppa
kori = (*korju*) selkänoja, selusta > *korgaskeha* = paisuvainen
korin = korina (kurina) > **kōri = kurkku** > **korjus** = raato, haaska
korjuda = kerääntyä > *korilane* = keräilijä > *korjata* = kerätä, poimia
 > *koristada* = siivota, korjata talteen; *koristus* = (viljan)korjuu
kōrb = erämaa, salo, korpi; ruunikko (hevonon) > **körbeda** = kärytä
kōra = kellon kieli, -läppäin (vrt. 'Körö-körö-kirkkoon...') > *kōrg* = korkea
kōrv = korva > *körval* = vierellä > *kōrvuti* = rinnakkain
köver = käyrä > *kärbus* = surkastuma > *kurb* = surullinen
käba = verkon koho > *käbe* = terhakas; nopsa, ketterä; **käbi = käpy**
kära = melu; temmellys > **käre** = räikeä; käheä; kirpeä; ärhäkkä; vuolas
kärbes = **poisjättö, karsinta** > **kärbes = kärpänen** > **kärbis = haasia**
kärg = **kenno (!)** > *kärjekann* = (hunaja)kenno > *kärjemesi* = kennohunaja
kärp = kärppä > *kärpida* = karsia, ty pistää, leikata > *kärnkonn* = rupikonna

Ruotsi: Lönnrotin sanakirjan mukaan 'astia' (~ laiva) on ruotsiksi **kärl** (Streng 1925, 53). **Kärve** tarkoittaa olkikupoa ja lyhdettä sekä **kärv** karkeaa.

Saksa:

Haar = hius, karva > haaren = hangata karvattomaksi; tukistaa, nakuttaen teroittaa
 haren = huutaa, murista, höristä > Har! (hevosille) Vasemmalle! > Harn = virtsa
 Harke = harava > Harz = pihka, hartsia > Herz = sydän
 Harm = harmi (>? vrt. 'Harmonie')
Kerb(e) = **pykälä, lovi**, uurros > Kerbmesser = karvin- t. nirhaveitsi (>? 'karvuri')
 Kerber = pyältäjä, uurtaja; soittaja, pelimanni (>? Kerberos!)
 Kerf = (Kerbling) hyönteinen
 Korb = kori; miekansuojus; rukkaset > Körper = ruumis
 Karbatsche = **patukka**, lätkä, ruoska
 Karsesse = hyväily; Karbunkel t. -funkel = tummanpunainen granaatti(omena)
 kariert = **ruutuinen** (>? vrt. F. 'kaari' ja 'kari' mutta myös 'karrikoitu').

Englanti:

bar = tanko, poikkipuu; este; sulkea (poikkipuulla); tukkia, estää, **kieltää**
 > vrt. Renkonen (1954, 181): ital. *barra*, ransk. *barre* = '(pitkä) seiväs, tanko'
 > ital. *sbarra* (erottaa, estää) > ransk. *barrer* = 'estää, poistaa viivalla'
 bark = kaarna, parkki, kuori; laiva, pursi, vene; **raapia** rikki; haukkua, ulvoa, yskiä...
 > hark = kuunnella > harp = harppu > hard = kova > harpoy = kevyt int. vuode
 care = huoli; varovaisuus; huolenpito; pitää huolta > caress = hyväily; hyväillä
 careen = kallistaa (laiva pohjan korjausta varten) kyljelleen; kallistua, huojuua
 cargo = (mer) lasti > *garboard* = kölisarja > *charge* (ladata jne.) > *carrier* ('juoksu?')
 > vrt. Renkonen (1954, 182): room.-keltt. *carrum* 'kuormarattaat' (> suom. 'kärryt')
 > esp., ital. *carro*, ransk. *char* '(2-pyör.) kuormarattaat' > ransk. *carrousel*, *charger*
 caries = hammas- t. luumätä
 garble = vääristellä

Kuriositeettina todettakoon että engl **circus** on hepreaksi **keerkas** (Baltsan 1992, 510). Y.H. Toivonen liittää 'sydänkäpyseni' -ilmauksen kautta yhteen sanat ruots. *hjärta*, ransk. *coeur*, lat. *cor* sekä vog. 'sydän-vatsani' -ilmauksessa sanat *šam-parkəm*, *sām-parkənal*. (Toivonen 1944, 78-79). Luonnollisesti esp. *corazon* 'sydän' kuuluu samaan sarjaan.

Kymrin - iirin - welshin sanastosta (P.E.K. 1978) olen poiminut seuraavaa:

- ass** = (g. *assa*, d. *as*) maito
beck = (*bikka*, *bikan*) pieni > **bäh** = mehiläinen > (*sy*)**bagh** = (lumi)sade
gas = (*gais*) (puun)runko, keulavannas, sukujuuri, -haara, varsi
 > tappi, sauva, kimppu, nippu, ryhmä, jälkeläinen; kerääntyä, padota; purjehtia (yli)
kar = (myös; *karī*) vanhempi ystävä (lat. *carus*), rakas, vanhemmat, sukulainen;
 > suu, kasvot; irvistys > *karn* = kivikasa > *kert* = pieni (>? F. *kirnu* > R. *kärn*)
 > *kâr* = heimolainen, ystävä, sukulainen ~ (*ker*, *kerī*) - myös 'virtaava'
karo = peura > **karv** = hirvi (lehmä) > **karu** = rakastaa (>? F. *karhu* ~ R. '*kär*')
karr = (lat. **currus**) vaunut; kuono > *keri* (lat. *curro*) juosta, purjehtia, virrata
kor = asettaa; panna (toimeen); naittaa, heittää, työntää; kuoro; kirkon penkki
 > (taivaan?) kaari, mutka, polvi; vääntäminen; notko, kuoppa, ympyrä
 > joukko; armeija; turvallisuus; palmikko, köysi, vyyhti, kela; kulma
korr = suunnitelma; turpa-kärsä-nokka; huippu-kukkula-mäki-keko-kasa
 > (vuoren) harja; haikara; laivan keula tai perä
kär = musta, tumma (**kär-pä-nen** = taivaan-musta-rangaistus; vrt. 'kär-me') s.21
let = puoliso > *lit* = hyvä enne, onnen päivä; juhla > *lla-llau-llaw* = käsi
llawr = maa > *luh* = hiiri, rota; vesi > **luht** (g. *luhta*, *lohta*) kansa, heimo; lasti
par = keihäs, ahrain, harppuuna > **par** = kappale maata > **pâs** = hinkuyskä
pêr = makea; päärit > **pere** = lautta, vene; istumalihakset; (kalan) maiti
perk = repäistä auki; ahven, orsi, yöpuu, aisa, meriviitta
 > **perkäl** = naudan kaksoisleuka > *perkäl-e* = märehtijä > *por*, *pôr* = herra
pura = halkeama, rakko, kasvannainen; häntä, seura, saattue, jono, jälkijoukko
päskagh = leikata > *päs-a* = pötsi
rah = päätös, palkka, onni, varallisuus, yritys, paluu; lahjat; runko, suku jne.
ráh = jono, soutu, venematka, vesa, kalamatala > *rah* = metsäkauris, naarashirvi
ras = rotu, heimo, suku(polvi), jälkeläiset > **rat** = tie
re = pyörre, silmukka; kanssa, ennen, toinen > *rek* = puhua (vrt. est. '*rääkiä*')
ro = runsaus, onni, hyvä; iso, yli, liian > **ró** = heitto; sangen, hyvin
ró = verkkojen-, auringonlasku; heitto, onni, koukku, syötti, onkipaikka, myötätuuli
ross = (*ruiss*) puu, metsä
ruh = rummutus > *ruht* = tunika; voihkaisu, jyrisevä ääni
rú = salainen > *rún* = (g. *ruin*) salainen aikomus
úr (úir) = maa; tuore, uusi, raaka > **rúa** = nainen
skara = nopea virtaus suuressa salmessa
war = tosi, oikea; **totuus** > **was** = (*ves* = sanskr. '*vasati*') hän asuu, se elää
 (>? vrt. S. *Wahrheit* = totuus; E. *war* = sota)

SSA antaa melko kattavan kuvauksen *perä* -sanueesta (s. 340-343):

ostj. *pír* (takaosa); unk. *far* (takaosa, -puoli); lpN *bærre* (perus, [suku]perä); N *bærrai* (perään); mdE *pra* (run. *píra*, *pírä* 'pää, huippu, latva); votj. *ber* (takaosa, perä); syrj. *bër* 'taka(osa), perä; takaisin'; vogL *pär* 'takaisin'; viE *pära* 'perä, jäännös, jäte, sakka, porot, tähteet'.

Pohjoissaami:

- boarka** = äkkipikainen
bárggas = parku, huuto > *bárggeš* = paulan nyöri
báris = ylimpänä (>? F. '*paras*')

bárku = kaarna, parkki, puunkuori (vrt. ruots. *kärna* = kirnu; ydin, marjan luu!!!)
 bárra = pari > bárru = aalto, laine > beara = päre > bearas = perhe
 bearrái = perään > bearrat = periä, kantaa.

Lagercrantzilta(1939) löytyy yksi tärkeä länsisaamelainen lisäys:

2137: *kárppiēs* = pieni vene (sisäjävillä) (> 'kärppä' jne.)

Koltansaami:

perrgaz = (vesi)perhonen

~ lpKo. *péara*, Kld. *péara*, T. *péarra* (T.I. Itkonen 1918-20, N:o 261)

pe lljkeä p'per = kolttamiehen talvipäähine < keä p'per = päähine

pee rve(e)sĵ = kolttatytön päähine

puäst- = väärä-

puáš's = (pirtin) perä, (kodan) posio

Inarinsaami:

karbá = (kaarbá) seiväs

karbád = hätistää, karkoittaa > kárbee = karkoittaja

kárccu = (tahkon) ruuhi(osa)

kavraa = (kavre-) kumara, käyrä, väärä

kavrođ = (ka'vrom) työskennellä t. kulkea köyryssä

kuorbâ(s) = loppuunkulunut

pargee = työntekijä; pargo, pa'rgo = työ, (työn)teko

Inarinsaamesta löytyy kuitenkin vielä yksi sana, joka kertoo tuhat kuvaa: *ska(a)rbâ*, joka tarkoittaa 'seivästä', 'riukua'. On tunnettua, että jatkuvaa tekemistä ilmaistaan saamenkielissä yleisesti - etenkin saduissa - toistamalla tekemisen verbiä useita kertoja peräkkäin. Kokeilemme: '*skarbaskarbasskarbasskarbasskarbask...*' Ja tapahtui ihme; *skarba'sta tulikin karbas...*

Pyhämaalainen sanoo: '*Sit ko se kaarus*' ('kaatui') (Toivonen 1944, 66). Masto muuttui veneeksi tai vene mastoksi - riippuen siitä miten itse sen koemme. Muna vai kana..? On mentävä itse (S.) Bär-karhun (R:) bär-marja -pesään kysymään. Vastaus tulee unkariksi: *halanec es puculnec feze*, 'kuoleman ja helvetin pesä'(Kulonen 1993, 86) - vapaasti suomennettuna: 'kylmän ja pätzin pesä'. 'Pats', sanoo eestiläinen lyödessään lapsen kättä toiseen.

9) Saamelaisten salakieli

Aluksi edellisen kaltaiset sanahokemat vaikuttavat lasten leikiltä, joilla ei pitäisi olla mitään tekemistä 'vakavan' tutkimuksen yhteydessä. Tästä syystä lainaan hieman Eliel Lagercrantzia, joka on kirjoittanut artikkelin saamelaisten salakielestä.

Hän mainitsee aluksi *kieltämisen* yhtenä salaamisen muotona eteläsaamelaisten keskuudessa. Tarkoituksena oli alunperin estää vieraita (vihollisia) ymmärtämästä saamelaisten keskustelua. Peittelykeinona käytettiin *kuvakieltä* ('sakset' = aseet). On oletettu myös, että sanat *áske* ja *ęskie* (*kuu* ja *utare*) olisivat etymologisessa suhteessa toisiinsa. Silloin tässä olisi kuvallinen ilmaus 'erälle luonnonilmiölle' (!).

Pohjoissaamelaisilla sen sijaan oli käytössä ääntämiseen perustuva salakieli, jota on kuvattu termeillä *t'ôrolâçę*, joka on salainen muoto 'takaperin-kielelle' (*ruou̯oto̯xięlla* t.

LWS 1939 [5950]: *rũō·ũwttō·k̄i:ęllā* < *rũō·khtuōH(K)* = 'zurück', 'takaisin'). On myös käytetty nimityksiä *jordkoęiella* (kierto- t. kampikieli) tai *piruęiella* (pirunkieli). Perustana on sanan tavujen järjestyksen ja painotuksen vaihtaminen:

rũō·ũwttō t. rāouφto ~ t'ōro (zurück, 'käänteisesti, takaperin')

k̄i:ęllā ~ lâęę (kieli) (s.4)

taęęa `t ~ ja'tta ('sanoa') (s.10)

puāō'tta ~ t'āvuāo ('hän tulee')

karraęi't ~ rāgaTassi't (hart = 'kova') (s. 12)

LWS1769:9 '*juřmięlij jo·rkkolu.vvut*' = 'kääntyä Jumalan puoleen', 'luottaa Jumalaan'.

Kysymyksessä näyttää Lagercrantzin mielestä olevan vanha perinne, josta hän antaa puolen sivun mittaisen näytteen (s. 5) (Lagercrantz 1928, 1-13).

Hiidenveneiden käänteismaailmassa salakielellä on varmasti ollut tärkeä merkitys, jos kysymyksessä on ollut hengellisesti tai ruumiillisesti pyhä toimitus. Selkeän esimerkin saamme koltansaamesta, jossa sama sana esiintyy sekä oikein- että nurinpäin: 'paritella' (ihmisistä ja koirista) = *tōök-kōōttād*. (*tōōkkād* = 'naida, nussia') (SKSS 75, 89). Virossa on tähän vertaisensa vastine: **paja = tōökoda**; *sepikoda* > *pajaaken*.

Kokeilemme paria LWS:n sanaa edellisen kaltaisella tavalla:

(N:o 6278) *čie·rru,ht* (*čie·rru, - cie·ru,jj - čē·er,ruōt* etc.) = itkeä;

(N:o 5947) *rũō·księ* (*rũō·ũssię - r̄ę·ęsi - rūũsi*) = utare (S. Euter) tai SSSS (lpN):

čurot:h ~ čurrot:h ~ čuru, čurro 'kärpänen, (hillan raakile) > *čurti* 'pylly'.

On kuitenkin vielä yksi näkökulma salakieleen - mahdollinen r:n ja l:n vaihtaminen, joka tuli esille mm. tarkastellessa edelliseen sanueeseen liittyvää esimerkkiä: *ru·oũwtu·mu:orra* = 'latvapää edellä (uunissa 'nurinpäin') oleva polttopuu' (LWS 5950). Olemmehan tässä yhteydessä käsittelemässä 'luottamuksen puuta': *Lōdt morra, lihte·m̄ir, luotta·muor* etc. Kun mietimme, kumpi näistä sanoista on 'se oikeinpäin oleva', luettelen vielä joukon sanoja, johon ympäristöön tämä sanue sijoittuu r-pohjaisena (LWS):

5934: *r̄·ōc,at* (krachen, ryskyttää rikki, rikkoa, särkeä)

5935: *ru·ōHCE* (*ru·ōHTas*) = juuri > 5858: *rōt,ε* = juuri (Wurzel)

5938: *r̄·ohq* (*r̄·ohq - ru·oHθa*) = Schweden

5940: *ru·od'dgt* (*ru·od'ęęa,ht*) = puhua kovalla äänellä, huutaa

5942: *r̄·ęjā* (*ru·oęTTHK*) (Hosenbein, Bein) F. reisi

5946: *rũō·ksqhk* (*r̄·ę·ęp,hsq - r̄·ę·ęwssa,T*) = punainen (rot)

> 5827: *rōδduōHK* (*ru·oddu, rō·ādū*) 'olla punainen, ruskottaa (taivaasta)'

5971: *rũō·ššā* = risti - 5976: *rũō·ššā* = venäläinen

5979: *rũō·h̄tā* = jouluilta (? 'ruohtalaisittain-ilta'!!!)

5980: *ru·ęHTij* = juosta nopeasti (ihmisestä)

> *rũō·H tAN* = laukkoa (neljällä jalalla)

> *rũō·H t,ęHT* = liike ruumis vaakasuorassa (ei ihmiset eikä linnut)

5996: *r̄·ęwT,ie* = rauta; Lisäksi huom! LpN *rāddi* = kekäle (SSSS)

On aika tarkastella suomalaista kansanrunoutta Y.H. Toivosen teoksen kautta. Siellä puhutaan **Rutjan** sekä **Turjan** l. **Tyrjän** koskesta. Siellä on Kurimuksen l. Kurilan kurkku tai Kurjuksen kulkku, johon putoaminen merkitsee ihmisen loppua. 'Se on paikka meressä, joka ympäri kiertää pohjaan päin, eikä tiedä mihin se vie.' Esitän muutaman sitaatin:

'Tuonne tungen pois turmiot Rutian koskehen kovahan, Hauwin suuren hartioille, Lohen pyrstöhön punaisen; Johon puut tywin tulowat, Hinat helpehin menewät, Eli latwoin lankeawat...Turjan koskehen kovahan, Jossa puut tyvin menevät...Latvoin lakkapäät petäjät...Kurimuksen kulkun alle, kian kielen kääntämille... (Toivonen 1944, 47-49).

Saamelaisten salakieli ja suomalainen kansanrunous kertovat toisiaan kädestä pitäen samaa kuolematonta laulua käänteismaailman kurimuksessa kasteensa saaneiden ja siitä pelastuneiden uudestisyntyneiden äidin-kielillä.

Kun tässä yhteydessä vielä halutaan nähdä saamelaisten jumaluuspari **Ruto** ja **Toro** toistensa 'rotator'-käänteiskuvina, tuntuu siltä, kuin jotenkin oltaisiin ainakin kielen salatun puolen - ellei koko kielen - alkulähteillä. Hyvin yleistäen voitaisiin jopa sanoa, että 'luot-tamus' edustaa feminiinistä maailmanpuolta ja root-juuri maskuliinista näkemystä, joka on paljon ahdistuneempi tai aggressiivisempi vastakohtaansa. Edellisessä on suhde liittokumppaniin ja jälkimmäinen on taas suhteessa ulkomaailmaan. Olemme palanneet ruuh -kyykkähypystä takaisin he-Ruhe -rauhaan.

Ja mikä tuo 'Toro' -seita sitten oli? Olipa sen nimi mikä tahansa, niin olennaista on, että näemme edessämme kuvan **nurinpäin** käännetyistä kannosta, 'isosta tammesta', joka oli voideltu taliilla ja verellä. Maaemon pätsissä. Nurinpäin. Juuret taivaalla, latva maasa... Katselen nöyränä - meren kurimuksen kasteesta juuri nousseena, peukalon mittaisena - tätä näkymää, koska alan ymmärtää.

Kun myöhemmin katsoin sanuetta uudesta näkökulmasta, päädyin Lagercrantzian asiaa koskevassa artikkelissa itse pimitämään mutta hänen edellä jo siteeratusta sanakirjasta (LWS 1939) löytyvään selityksen avaimena olevaan 'salasanueeseen':

5856: *ry·ät,à* = poron penis (Snå. M. 'Grong-Dialekt')

5857: *rö·ahtt_A* = sukulainen (Verwandter)

5859: *röä·h_g* = 'Mus decumanus' (so. 'hirmuinen hiiri?')

< Lat. 'mus' = hiiri; (> vrt. engl. muscle > 'myski' > F. 'rotta')

> *decumanus, decimanus* ~1/10 ('tihunti'), kymmenestä koskeva;

= (run.) 'melkoinen, suuri, hirmuinen'. Kokonaisuutta laajentavat vielä:

1821 *jur_TA* (*ju·r_TAGI:j_TA_m*) '**ajatus**'

> *jur_uTH* (*jur_uTAG_j*) 'Geheimwort' (salasana)

5813 *roh_l* 'tiheä kuusimetsä'

5811 *roh_t,ěHK* 'vetää' LpKolt. todistaa vielä: ruuh = jalka > so. 'juuret taivaassa.

ruuhh

tro(hur?)ord

TOLK (r.) KULT

Uss-Thier-(hiiri-riihi)-Rit-us

juârbbad = (kolt.)keikkua (veneestä)

juurd = ajatus ~ (vuos)tuârr = (ensi)tappelu

ruâtt (veitsen) kara ~ mie 'res tie 'rr = veitsi-terä

jâârg = nurja; ju 'rdded = ajatella; joorteja = kääntäjä

kää 'vted = kääntää (kölilleen) ~ kää 'ddes- = kanto-(poro)

kuâdd = kaatunut puu ~ kue 'd'dem (kuâd'dmõš) = kantaminen.

Rõõm-us\$ - Musø-rooM

tue 'kķen =

= takana,

tuâ 'kķ =

= tokka,

tâ 'kķ =

hevonharjas

te 'kķ = täi

täkk = tahko

tâ 'kķ = takka

teâ 'kķ = lihas

tõök - kõöttâd:

tõõggi=naida

kââđ=kutu.

@ \$ Ø

muõrr = puu ≈≈≈ veârrmm, vie 'rmme = 'kääntää nurin' ≈≈≈ vâ 'rmm = saatana'Ruoh-Ding-laiva' = 'wor(l)d-tour-road-boat' = 'topp-dörr-råd-(j)ord' ja sen peilikuva
(= kolt. *suei 'mka*) l. speak-kiel-ling (saks. *spiegeln*):

EN + ET (= &) ≈ ≈ ⊕ ≈ ≈ (10=) TE & EN

LUõßT-DAMN-UQC-ZENN-PUU

TAMM-I-SO

pimentävä

yölamppu.

Pohjoissaamen näkökulmasta tuo puu on suorastaan 'pirullinen' 'vuorrasat':

TEINIJJDTIINEIJDDAYNAITTAIMMAIDTEENAGEIGHTTIIMAIIDgdh...

sillä se kumossa vurrolaga (vuorotellen) kuitenkin nytkyttää:

*kalla-vai-lin-tukal-la-wail-lin-tukk-kalæ-vall-ley-kal-law.*Katsoessamme tarkemmin, ilmenee sanan jälkiosa taas 'silmukka-ansa-kieleksi' so.
giella-giella. Voiko sitä sen kielommin sanoa. Lpln: mukaan kysymyksessä on

vo(o)râs virruu - säggi, 'veres vipu-ansa' joka 'leikkii koirasta' = vuorrâd

;Kumpi i on? kôu-i kussa!

Kârpäs vai bargas?

œ+Æ ¥ Œ+æ

Δ Ψ Ω

α \$ α

Suomessa vastaava olisi esim. 'juurtua' ~ 'torjua' ja ruotsissa 'djur' ~ 'rot-rovdjur--rund-röd-ruta-jord-tur' jne... Näyttää siltä, että ympyröitä yleensä on kuvattu selkeimmällä mahdollisella tavalla - käänteiskielellä. On eri asia, voiko ajatusta soveltaa muihin sanamerkitysten käännekohtiin. Naapurusten välillä ympyrä kuitenkin pyörii seuraavasti: F. 'tora' = lpN *bealgu*. F. 'pelko' = lpN 'ballu' - ehkä syntiinlankeemuksesta (E. Fall). Ei - vaan *dorvu* -turvan hakemista *doarru* -tappelulta **Toro**-seidan luota. Se löytyy katsomalla edellä olevaa kuvaa 'lovilohen' lautta-pers-spektiivistä mutta myös 'vaakalinnun' lepopuun purjes-silmusta.

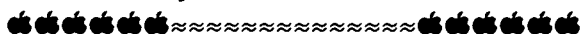
MADđ-đerh-(ha-)ahkan (DAAM)

kolttavaimella sanottuna:

TAMMI heijastuu vedestä **KUUSENA!**

TÄMM-I-QU-US-SAA-määtt-mato-suUS-SA?

Kaiken ajattelun juurena ovat myytit, **tarut**: TARUOHTARUTARUUT-a-RUUT.... Ne ymmärretään, jos niistä saadaan (est.) *aru* (ymmärrys). Jo Ganander mainitsee saamelais-
ten jumalana nimen *Rota (Rodaman)* sekä *Rotaimon*, jumalattomien ihmisten 'tuonelan' - myös *Rotälanda* -nimellä mainitun. Huomaa sanan kaksiselitteisyys - ruots. *elände-land*, 'kurjuuden maa'. Tauteja aiheuttavalle *Rotalle* uhrattiin 'hiiden hevonen' poisrat-sastamiseksi. Paljastava on Gananderin vertaus antiikin Proserpinaan, joka näyttäisi olevan 'pro-serpent', joka aiheuttaa tällöin ainakin lemmensairautta. Vielä mainitaan Mythologia Fennicassa suomalaisten *Ruho* (jo 1300-luvulta lähtien):

Ruho

jousta

jännittää,

Rampa rautoja pitää,

ampu perisokia....

(Ganander 1789-1995, 97).

'Hevonen' on lpN *heästa* -ilmeinen ruotsin laina. Mutta kun hyppäämme suomen yli kolt-tasaameen, löydämme syyn, miksi juuri hevonen piti uhrata. Koska se on siellä heäväš (heäp'paž). Itse 'heppa' joka muuttuu sanoiksi hyppy-toivo-hoppas-haapa-hapas-haava-**häväs**-häpy-happy-heppi-heippa...

Kaiken edellisen perusteella näyttää siltä, että saamelais-
ten salakieli voisi olla selitys kirjallisuudessa mainitulle mystiselle saamelais-
muinaiselle *duura* -lauluterminille.

10) Sala- ja leikkikielien tarkastelua

Heikki Ojansuu on kirjassaan 'Suomenkielen tutkimuksen työmailta' (1916) tarkastellut - yhtenä harvoista suomalaisista kielentutkijoista - kielisiin sisältyviä piilomerkityksiä. Koska saamelaiset ovat selvästikin käyttäneet käänteiskieltä 'pyhistä' asioista puhuessaankin - eivät siis pelkästään leikkimielellä - on syytä tarkastella ilmiötä laajassa perspektiivissä.

Aivan aluksi Ojansuu toteaa: 'Onhan tunnettu asia, etteivät juutalaiset milloinkaan nimitäneet Jahvea omalla nimellään' (s.19). Ensimmäisenä piilotuskeinona hän mainitsee 'lievennys- tai sievennyssanat', joista esimerkkinä *piru > paru, peru, pahu(u)s*. Kiro sanojen ohella merkityksiä on piiloteltu puhuttaessa myös ihmisruumiin osista, alusvaatteista ja ulostuksista - sukupuolisuuteen liittyviä nimityksiä edes erikseen mainitsematta. Mm. 'takapuoli' -sana ilmestyi käyttöön jo Florinuksen sananlaskukokoelmassa 1702: '*Jopa se rautacangen kärwäisen tacapuoles taitta*' (sellaista, joka tekee karpäsestä härkäsen (s.20). Käänteisyyttä ilmenee jo kiro sanoissakin kuten *pirunp...a > pahanpihka* (s.21). On myös huomattava, että joukossa on vain harvoja sanoja, jotka ovat useammille suku-kielille yhteisiä. Niinpä *kull* viron kielessä merkitsee haukkaa ja *kürv, kürb* taas meidän vastaavan nimityksemme ohella myös 'poikaa' ja 'vanhaapoikaa'.

Varsinaisista salakielistä on mainintoja latinankielisessä kirjallisuudessa ainakin 1100 -luvulta lähtien. Niiden pääaineksena on kansankieli, johon on rohkeiden kielikuvien ohella liittynyt erityisesti vieraskielisiä lainasanoja. On oletettu, että tällainen kieli olisi levinnyt erityisesti kulkureiden ja kaupustelijoiden ja pahantekijöiden vaikutuksesta ympäri Eurooppaa. Tästä syystä asiaa koskevat nimityksetkin viittaavat 'toisen luokan kansalaisiin'. Salakielten puhujia eivät siis olleet pelkästään 'mustalaiset' tai 'juutalaiset'. Nimityksiä olivat mm. *Rotwelsch, Kauderwälsch*, Venäjällä *lamanskij, afenskij, ofenskij*. Juutinmaan kerjurilatina *kjeltringlatin* (n. 1000 sanaa) (s.80-81). Suomessa on puhuttu 'rentunkieltä', 'tyränompeluksia' (Gottlund) tai 'siansaksaa' i. *rotvälska*' (Lönrot), norjaksi *rodi*. Ruotsin salakielessä on paljon suomalaisia sanoja, mutta norjan renttukielessä on runsaammin saamelaisia aineksia - kirjoittajan mukaan siksi, että ammattikiertäjiin aikanaan liittyi myös ns. kerjäläislappalaisia, joilta Norjan renttukieleen tulivat lukusanojen ohella mm. sana *jöiga* 'laulaa'. Suomesta tuli esim. *tjeiko* 'ting, gjenstand' (suom. *seikka*) (s.84-85).

Gottlundin arvoituskokoelmasta ansaitsevat tulla siteeratuiksi seuraava itäsuomalainen arvoitus:

'Kynsikäs wei Päjwän Sanoman Lehmän näkömän takoo, Pellon paranoxen piäältä' so. 'Haukka vei kukon navetan luukun takaa tunkolta'. Karjalassa on sanottu: Šalvio laukas moankündäjän pellowparandajan peälle türküttimet pühüttä vaš' = 'Valakka (salvettu, kuohittu?) potkaisu sian tunkiolle jalat päin taivasta (=kuoliaaksi)' (s.83).

Ojansuu luettelee viitisentoista erilaista salakielen rakennustapaa. Leikkikielistä ensimmäisessä ryhmässä kahden sanan alkuäänteet vaihtuvat: *pula ähy* = älä puhu. Toisessa pääryhmässä lisätään tietty tavu joko sanan ensimmäisen tavun tai sitten kaikkien tavujen jälkeen: Esim. Latviassa her-kielellä: *hermiihernää* = 'minä'. Em. kieliin kuuluu myös 'kontinkieli' (~ engl. *cant* -kieli). Kolmantena pääryhmänä 'rengonkieli' i. 'rennun- t. rentunkieli' (Lönrotin eräänä käännöksenä *abrakadabra*) vastaa saamelaisten käänteiskieltä. Siinä sanan lopputavu siirretään alkuun tai sitten tavut luetellaan aina lopusta alkuun (s.90):

*Loskuul häpy lava Liskal Mensuo maa... tai:
Kuukuk kuukuk nakauka kuuku Maansai nallara kutta(a)ru...*

Suomessa mm. palvelusväki puhui joskus em. kieltä keskenään niinkuin vanhemmatkin kotioiloissaan etenkin ollessaan hilpeällä mielellä puhuivat erityisiä murteita tai kieliä. Kansan arvelun mukaan juutalaiset puhuivat keskenään 'siiveriä' tuomitessaan Vapah-

tajaa (s. 91). Näitä kieliä tavataan siis kaikkialla Euroopassa. 'Jo pintapuolinenkin tarkastus osoittaa, että nämä kielet eri maissa ovat jossakin yhteydessä keskenään' (s.94). Lopuksi slaavilaisesta *her*-kielestä esimerkki (h:n l. x:n kirkkoslaavil. nimitys on 'Херъ'):

ХѢрпохѢпкхѢрримхѢрѣхѢртрхѢрбочхѢркѣхѢрѣ
= покуримъ трубочки (s.96) ~ 'poltetaan sätkä' (vai 'putki'?).

Mahdollinen yhteys saamenkieleen tulee ilmi seuraavasta lauseesta: 'Vertailtavaksi tarjoutuu myös hämäläperäinen ruotsalainen *labbeländska* (Rietz, Dialektlexikon) uppbandat, obegripligt språk. "Labbeländska som ä hvarken tyska eller svenska" . 'Jos nimitys on Itä-Suomessakin tuttu, voisi ajatella yhteyttä myös venäläisen *(a)lamanskij* -nimityksen kanssa'(s.97).

Katsomme millaisen kuvan itse temit pitävät saksan kielessä sisällään:

Kauder = rohtimet, tappurat; kaudern = kiskoa korkoa

> *Kauderwelsch* = sokerrettu, melskottu jne.

Kaue = ahdas tallepaikka; *kauen* = pureskella; *kauern* = kyykistyä > *Kauf, kauplen!*

Kaul-bars = kiiski; *Kaul-barsfrosch* = hännällinen sammakonpoika

Gauner = petturi; *Gaumen* = suunlaki

welsch = ulkomaalainen (ransk., ital.); kavala, petollinen (>? S. *falsch* = 'väärä')

welch = mikä, minkä-; *Welf* = penikka, pentu; *Welt* = maailma

Rot = puna, rusko (> laho); *Rotte* = joukko, parvi; *Rost* = ruoste; paahtouuni, -häkki

rotieren = pyöriä, kieppua; *Rotz* = räkä(tauti) > *Roulette* jne.

Rothafer = pyörtänöluste > Lönnrot (2.p. 1930 s. 302): r. *репе*, *Lolium perenne* (?)

Ojansuun katsaus aiheeseen antaa paljon mietittävää. Lopustapäin - tyylinmukaisesti - aloitettuna kiinnittyy huomio siihen, että *labbeländska* saattaisi viitata myös saamelaisiin, jotka tietävästi usein käyttivät keskenään käänteiskieltä ollessaan kosketuksissa 'lantalaisten' kanssa. Toinen huomio: Jos venäjän *(a)lamanskij* vihjaa 'saksalaisten' lisäksi myös 'rosvoihin' (аламанщикъ), niin olisiko itsensä ylentämistä arvella sanan *afenskij, ofenskij* viittaavan esim. karjalaisiin kulkukauppiaisiin, jotka ymmärrettiin suomalaisiksi? Kolmas mieltä vaivaava seikka on sanan *abrakadabra* alkuosa, joka nurinkäännettynä on saamelaisien *karbash*-hiidenvene. Seuraava huomio on samankaltainen: Kun saamelaisilla oli *rotolage*, niin muualla on joko *rodi*, *rot*, tai *tyr*, joista viimeinen on käännessana itsessään.

Tärkein miettimisen aihe on kuitenkin koko kyseisen kielen käyttämisen motivaatio. Jos jumalat ovat ikimuistoisista ajoista olleet tabuja nimiensä suhteen - aina viime vuosisatojen karhu-nimitysten käyttöpelkoon saakka, niin eikö salakieltä ole sitä suuremmalla syyllä tarvittu jokaisessa lapsiperheessä ainakin murrosikään saakka?

Toinen seikka on se epävarmuus, jolla kieli on pyritty leimaamaan kiertolaisten kieleksi. Entä jos salakieli on ihmiskunnan oraalisen kulttuurin yksi välttämätön 'taiteellisia' pyrkiä myksiä palveleva elementti, improvisoinnista muodostuva leikin rakenneaines - kuten musiikissa voidaan osoittaa?

Kolmantena kysymyksenä on suhteemme sanoihin etymologisessa mielessä. On ilmeisen selvää, että voimme - arvoituskuvan kautta - yhdistää samoiksi käsitteet *türküttimet* ja 'jalat'. Kuka on se joka on kieltänyt näkemästä kahta asiaa 'samoina', jos meillä on edessämme **kaksi** merkitystä mutta vain - kahdesta kielestä otettuna - **yksi** sana? Eiko kysymys ole siitä, että tässä tapauksessa emme hyväksy yhteen kytkentää vain siksi, että **vastaava kuva-arvoitus** on meiltä kateissa?

On pakko ottaa lähes satunnainen esimerkki - ensimmäinen mieleen tuleva. SSA antaa sanasta *nisä* käsitteet 'rinta, nänni, rintamaito, rintalapsi' sekä 'nisäkäs' sisältäen muista kielistä sanat *ve niža, va nisä, vi nisa* sekä lp *njižže* 'nisä'. 'Alkuaan varmaankin onomatop. sana' (SSA 2, 1995, 225) So what?

Muistan, että LpIn *nissoon* = 'nainen' ja että engl. *niece* = veljen- t. sisarentytär. Etsiesäni lisää kuva-aineistoa saan sanat:

LpN: *nisu* = nainen, vaimo; *naida*, antautua (sukupuoliyhteyteen); *nissut* = niistää; *nisttihit* = päästää jtkn tapahtumaan vahingossa; *nisu* = vehnä; *njivžut* = leimuta, liekehtiä; *njižži* = tuumi, vedin

LpIn: *nissoon* = nainen; *nisonistiđ* = käydä naisissa; *nisuleibi* = pulla

Kolt. *nijdd* (*niöđđ*) = tyttö; *nje ʒzed* = kiskoa, tempoa; *njeežžažam* = äitini; *nje ʒzłák* = kuriton; *njeä šš* = roska (*Niska*-sanue on vielä poissa).

Englanti: *next* = lähin; *nexus* = yhdysside; *nice* = hauska, arkaluontoinen; *niche* = syvennys; (oma) paikka; *nick* = pykälä, viilto, lovi; *nicker* = hirnua, nauraa; *nicknack* = pikkuesine, tavara; *nictate* = räpyttää, vilkuttaa; *nicy* = namu, tikkukaramelli; *nisus* = yritys, ponnistus

Ranska: *neuf* = yhdeksän; uusi, vastatullut, viaton; *neveux* = jäkeläiset; *nez* = nenä, turpa, kuono, vainu; *naama*, *nokka*; *niche* = komero; *kepponen*; *nid* = pesä, sopukka, komero; *nièce* = veljen- t. sisarentytär; *noce* = avioliitto, *noces* = häät jne. Espanjaksi: *buena noche* 'hyvää (hää)yötä!

En vaivaudu tutkimaan väliin jääneitä kieliä, jotka arvattavasti vain täydentäisivät näin pinnallisessa tarkastelussa raakileeksi jäävää kuvaa. Oleellista on esim. tietää, että pikkuvauvoja syötettiin usein kangastuttiin kääryillä leivänpalalla, jota he imivät kuin nisää. Se oli heidän 'nisunsa' - valkeista jauhoista tehty - kuin äidin hipiä. Sana 'nisä' ei sisällä pelkästään itseään. Se sisältää kaiken, mihin tarkoituksiin se elämässä soveltuu. Numero yhdeksän on tavallaan 'löytö', koska sana sisältää kaikki jouluyön tärkeät piirteet; uuden syntymisen 9 kk:n kuluttua neitsyt-hedelmöitymisestä, jonka yksityiskohtia en rupea yllämainitusta sanastosta erittelemään. Vaikein sana tässä yhdistämisessä on ollut 'niska'. Mutta jos se on 'yhdysside' niinkuin nisäkin on yhdysside äidin ja lapsen välillä. Meillä on käsissä sanasto, jossa ovat riitti, siemenen kylväminen ja sadonkorjuu-synnytäminen sekä uuden elon hoito.

Kaksi asiaa voidaan päätellä: SSA:n 'nisä' on ilmeisen selvästi 'neitseestä syntynyt' eikä siitä synny kuvaa. Rakentamalla kuva ympärille pääsemme käsiksi myös kuvan henkiiseen n-lsään, jos hyväksymme ilmeisen selvyuden: englannin ja ranskan vastaavilla sanueilla on ilmeinen yhteys 'nisään', vaikei itse sanaa samassa muodossa olekaan noissa kielissä näkyvillä.

Voimmeko ottaa oppia menneisyydestä? Arvoitukset olivat se keino, jolla sanojen symboli- ja muita moniselitteisiä merkityksiä opetettiin varovasti lapsille. Me olemme vastaavien arvoitusten edessä nyt - aikuisiässä. Tavallaan käänteisesti. Voitaasiinko sanoa, että vastaus on edessämme, mutta meidän pitäisi keksiä sitä vastaava arvoitus. Jos 'pyhä' ja 'taivas' ovat lopulta sama asia, niin eikö yhtä hyvin ole mahdollista, että pyhä on pyhä, mutta samalla myös jotain muuta, kunhan vain löydämme tuon toisella merkityksellä varustetun pyhä -sanan. Toinen merkitys **vahvistaa** tällöin niiden yhteenkuuluvuutta ja yhteistä juurta. Kunhan vain löydämme kuvan.

Vaikka käänteiskielen olemassaolo on kuitattu keskiajan alkemistien ja salatieteilijöiden höpötyksenä, on mahdollista suhtautua siihen vakavasti. Emme nimittäin vielä tiedä, mitkä sanat ovat kielten vanhimpia perussanoja, koska päämääränämme on ollut erottaa kielet toisistaan yhdistämisen sijasta. Vaikka kolmikirjaimiset sanat näyttävät vuorenvartoilta juurisanoilta, on jo mahdollista, että ne alunperin ovat muodostuneet kahdesta - esim. kaksikirjaimisesta - sanasta, jotka yhtyessään ovat pudottaneet jonkin löysän vokaalin pois - kuin vanhat sarvet. Tällöin on samantekevää, sanotaanko ensin 'paikka' (isän/äidin nimi) ja sitten 'henkilö' vai ilmoitetaanko sama asia toisinpäin. Tässä vaiheessa käänteiskielessä ei enää ole mitään mystistä magiikkaa: 'Ressan Lassi', 'Saastamoisen Ilpo' jne. Samassa yhteydessä on muistettava esim. arabian tai heprean kirjainten pyöritys-mylly, jossa vokaaleja ei välttämättä vaivauduta (tai uskalleta?) edes ilmoittaa, ja jotka vaihtavat helposti keskenään paikkaa jo saman sanan eri taivutusmuodoissa.

Avoimeksi jää kysymys: Entäpä jos useimmat kieliemme sanoista ovatkin käyneet läpi tällaisen kielimankelin ihmiskunnan kielen historian aikana? Rot-sanue kuuluu epäilemättä yhtenä ensimmäisistä tähän joukkoon, sillä se merkitsee aina jotakin. Ei ihme, että historian saatossa on suosittu mustia (tai valkeita) viittoja, jotka nurinpäin käännettyinä muuttuvat punaisiksi - tulihehkuseksi *rautio*-sepän materiaaliksi.

Jos *rot* on 'juuri' kapea kannas toiseen- käänteiseen - todellisuuteen, niin onko noitarummun lyöntikapula puun runko, ja itse rumpu lehvien peitossa oleva puu? Lehdet näyttävät peittävän puun, mutta yhtä hyvin ne ovat puun tuntosarvet toisen käänteistodellisuuden energiaa antavaan tasoon. Siinä vaiheessa *rot* on muuttunut *toro*-patsaaksi. Iso Tammi on kaatunut. Sen latva on maan sisässä ja juuret tähtitaivaan hopeanvalkeassa pimeydessä.

On syytä uskoa, että kreikan sanat γελιο (**nauru**); γελω (nauraa; pettää) ja λεω = λεγω (sanoa, kertoa, käskeä, luulla, arvella) ovat toistensa käänteisilmaisuja. Tämä ei sinänsä ole outoa, kun olemme jo todenneet käänteiskielen syvät juuret. Käänteisyyden ilmeneminen kreikan kielen perussanoissa osoittavat, että kysymyksessä ei ole tuhannen vuoden ikäinen 'nuori' ilmiö, vaan nauru, salakieli, petos, kaksiselitteisyys ja älyn koettelu ovat yhtä vanhoja ilmiöitä kuin kieli itse.

Toinen esimerkki on myös sattumalta löytynyt. Se koskee erästä sanuetta Arturi Kanniston tataarilaisia lainasanoja wogulin kielessä käsittelevästä teoksesta (Kannisto 1925, 46-48):

KU: *oxərsööom* 'das Ende der Welt' > Hunt. *ochersom* 'maailmanloppu, ajan loppu' > Ahlqv. *oxjrsom* '(maailman)loppu' > Munk. *oxér-sōmèŋ* 'tag des jüngsten gerichtes' (viimeinen tuomio) > KU: *o`χərtōram* 'Fratze' (irvinaama') > So. *ōχâr* 'paholaisen huuto kuollessaan' > Reguly: *ogor* > Gondatti *oxur* > Munkácsi *quxér*

Vgl. kas. (etc.) *axyr* 'seuraava, myöhempi, viimeinen'; *axyr zaman* 'maailmanloppu', 'viim. tuomio'; 'viimeinen' > *akyr* 'viimeinen, lopuksi' > *akyr* - *akiri* - *akri* - *axer* - *ayyr* - *axir* jne.

Tataaril. *-sööom* < *sööm* = 'Ecke' (nurkka, kulma). *ōχâr* 'Ende' (loppu) ~ kas.

Radl. *ümr axryrnča* 'elämän loppuun saakka' > *axryy* > Reb. *Ogor-sunt* (*sunt* = Mündung '(joen) suu' > *oxur-ja* > *Auxér-jā* etc. (Kannisto 1925, 46-48)

Jos kyseessä olisi käänteiskielellä ilmaistu salasana, jossa lopputavu on siirretty sanan keskelle, löydämme vastauksen suoraan **unkarista** ilman enempiä selittelyjä:

ókor = muinaisaika > **örök** = ikuinen > **öreg** = vanha, iäkäs > **ördög** = piru, paholainen.

Tähän liittyy myös 'paholaisen juoma' I. viina (Kannisto 1925, s. 60-61):

ostj. *ara·χ, ōrχ, ōrāķu, orok, arok_o, arok* < tat. *araky, arak, araya, araha, araki, ārake, ereχ, raky* < arab. (esim. turkk. 'raki' = unk. *palinka* etc.)

< ostj. *ora·χ, ōr, lχ, βorχ, βurχ, urχ* 'sirppi' > tat. *urak, orak* (>? F: 'oras')

> Vrt. myös ostj. *ār, ōārā, ar* = 'jokainen'

< tat. *ār, hār*; alt. *arķa* = 'kaikki' (< pers.)

ostj. *ārš, ōrs, ōrš; ārāš, ōrāš* = 'Roggen' (ruis)

Jo E. Lagercrantz mainitsee saamelaisten sala-käänteis-kieltä esittelevässä artikkelissaan yhden A. Kanniston sanan, jonka sisältö muistuttaa, että käänteiskieli on sitä varmemmin käytössä mitä pyhempää asiaa se käsittelee. Tämän perusteella saattaisi olettaa, että seuraava sanue liittyy myös suom. -saamelaiseen 'per-ke-le' -sanueeseen. (Kannisto 1925, s. 126):

ostj.-wog. *kōōpār, kōāpār* = 'Russe' ('Geheimwort') ~ *kāBār, kāpār*

(? vrt. *kāōprin, ke'pran* = matrassi!)

> tat. *kāpūr, kāper* 'uskoton, ei-muslimi';

uig. *kābir* 'uskoton, paha'; ħir. *kāpyr, ķaur* 'der Gjaur, Giaur' (uskoton)

> = karatš. *gja'ūr* < arab. *kāfir* (vrt. F. 'käyrä'; käänt. 'pir-kä, per-kä' jne.)

11) Bockin perheen saaga

Ior Bock on viime vuosien suurimman kylähullun maineessa. Hän suoritti jopa kaihauksia 90-luvun alussa kalevalaista aarteistoa etsiessään. Ajatus perustui perheen sisällä sukupolvesta toiseen siirtyneeseen saagaan, joka pohjautui yksittäisten kirjainten sisältämään ikivanhaan informaatioon kalevalaisesta nimistöstä (Ior Bock 1996). Seuraavassa pari esimerkkiä Bockin perheen saagasta. Kukaan ei juuri ole uskaltanut ottaa siihen kantaa huolimatta sen kiinnostavuudesta ainakin mytologisessa mielessä. Aion ottaa kantaa tähän myyttiin vertaamalla sitä Lagercrantzin dokumentoimaan saamelaisen sala-käänteis-kieleen.

Sampo oli Bockin saagan mukaan 'yhteinen puu', *tilsamansvarande påle* (s.25). Tois-taiseksi Sampo sijaitsee vielä tavoittamattomissa vuoren sisässä seitsemän lukon takana. Saamenkielen *pirraan* (birra) liittyy termi *piruet* I. *piruet so.* rauhan ympyrän perhe. **Pi** on ympyrä, **ro** tarkoittaa sisäistä rauhaa ja /ett/ on suvun äänne (s.25) Lapissa valitsikin [pi: ro:] -uskonto (s.77). *Piruet* on myös 'perhe' (s.31).

Bockin mukaan Suomen alkuasukkaat olivat 'aaserit' ja 'vaanerit', suomalaisten ja ruotsalaisten esi-isät. (orpoja Aasa-jumaliako?) Suomen kielessä ruotsalaisten kielen nimi on ruotsinkieli, koska *ruot* on sama kuin *ruut* ja (E.) *sing* tarkoittaa laulamista. Ruotsissa

lauletaan ruut-kieltä, kun taas Uudenmaan saaristossa puhutaan puhtaasti äännettyä ruut-kieltä. Bockin perheen perimätieto perustuu täysin puheääneen, ruut-kielen äänneisiin. Ruut-kieli on mytologian mukaan luonnollisen ihmisäänen kieli. (s.10)...

Bockin perinteessä yhdistyy kolme kieltä. Kielet ovat ruut, vaan ja englanti. Näillä kielillä on perimätiedon mukaan sama alkuperä. Ruut ja vaan ovat ikivanhoja kieliä... Ne ovat tarinan mukaan säilyttäneet kaikista maailman kielistä parhaiten alkumuotonsa (s.11)... Saagan mukaan historiassa on ollut kolme uskontoa: juutalaisten uskonto, kristinusko ja islam, jotka kaikki perustuvat yhteen ns. Toora-kirjaan... Vanhimmat informaatiojärjestelmät eivät ole uskontoja, ne ovat mytologioita. Mytologioissa ei kerrota jumalista vaan voimista ja idoleista. Ennen oli erilaisia järjestelmiä, joilla sanoja rakennettiin äänneistä. Kaikki tarinat kerrottiin äänneiden avulla. (s.13). Bock kertoo:

T [te:] **tor** /to:r/. /te/ on **ekens tor**, tammipuun "tuur". Miehellä on *tuurin vasara*, **tors hammare** ja naisella on **klitoris** [kli: to:r i es]. Ne ovat naisen ja miehen kehon herkimät kohdat. Tuurin symbolina on sydän, joka on sekä tammenterhon että miehen kyyn pään yksi osa. Tuurin vasaran pään alapuolella on *sydän*, yläpuolella *omena* ja keskellä *kolmas silmä* [kolm a:s sil mä], *tredje öga* [tre:d je: ö: ga].

Kuudes voima on ruut-kielellä **Tor**, vaan-kielellä **Tuur** (s.80). "**Tuur**" on hyvin laaja käsite. **Tuur /to:r/ on käännettynä "ruut" /ro:t/ eli ruut-kieli** ... Aasereitten ruut-kieltä voitaisiin kuvailla **byrokratiakieleksi**...vaan-kieli...oli luotu ruut-kielen pohjalta, mutta oli sisällöltään huomattavasti ruut-kieltä rikkaampi (Bock 1996, s.21, 66-80).

En voi olla kommentoimatta edellistä, koska ilmeisen selvästi on kysymyksessä 'lesbolais'-yhdistelmä: 'biirr-o(ch)-Raad', piirraadh... Piiri ja pyörä. Piiri pieni pyörii... Joukko Bier-lasin ääressä istuvia - ympäröityä neuvoo-antavia tarjoilleen ja kuitenkin vieraat toisilleen... Korkea-asteiset (S. Grad) vi-rat on täytetty ja neliö jälleen ympyröity - ei vaan ympyrä neliöity: 'Vier-Rad'... Jatkan Bockin saagan ajatusten esittelyllä:

'Piruet-perhe ja Ruusset-suku olivat Paratiisin aaserit. He syntyivät Uudenin maassa ja puhuivat Sammon jo muinoin opettamaa luonnollista ruut-kieltä. "Piruetti" ja "ruseti" ovat sanoina vieläkin käytössä.. '(s.26). 'Ukko on ruut-kielellä **Pär**, joten tästä tulee sanonta "*Pär kelaa*". Myöhemmin siitä tuli *kielteen sana perkele*' (s.35).

Tro = usko (s.46) > 'Uskolla on aina kaksi puolta, kun taas ymmärtämisellä on vain yksi puoli. (s.51)... On olemassa sana **rotskott**, joka tarkoittaa juuresta kasvamaan lähtenytä versoa, ja samoin sana **skott** eli panos tarkoittaa siittämispäntä (s.66-67).

Kun yhdistetään äänneet /ra/ ja es, syntyy sana **ras**. Vaanereitten kielellä se oli *ruut-u*, u:sta tuli o, rotu. Rotu on **ras**, englanniksi *race*' (s. 69).

Käänteiskielestä saaga mainitsee esimerkkeinä: '**Sav** tarkoittaa mahlaa, ja **sav** on käännettynä **vas** eli *vaasi*'(s.49) sekä **varg** ja **grav** > **Vargö** = Susisaari, "Isuksen hauta", mytologian Valhallan paikka (s.83) - sudenkuoppa.

Epäilemättä Bockin saaga kertoo täsmälleen samasta root-kielestä, joka löytyy myös saamelaiden mytologiasta. Tietääkseni nämä kaksi maailmaa kohtaavat nyt ensi kerran toisensa, joten pieni vierastamisen hämmentynyt ilmapiiri vallitsee näyttämöllä. Yhteisyydet osoittavat, että Bockin perheen mytologialla on ilmeisiä yhteyksiä Skandinavian muuhun perinnyttämytologiaan ja sitä tietä koko puhekielen syntyä luotaaviin seikkoihin. Tämä johdattaa meidät kysymään, mitkä ovat ne tekijät, jotka ovat saaneet ihmiset käyttämään kieltä myös salailuvälineenä.

12) Eurooppalainen käänteiskieli

Mikä sana ilmaisee eurooppalaisissa kielissä tätä samaa käänteisyyttä? Löydän vastauksen jälleen V. O. Renkosen valmiita sanaryhmittymiä selaamalla. Kysymyksessä on latinan **tornare** 'kiertää, kääntää, kiertyä, kääntyä' (sanakirjassa muodossa *torno* 'sorvata. pyörittää; sepittää -Rothsten 1884). Sana on ransk. muodossa **tour** (kierros; **käänte**; tukkalaite; ruumiin tai hengen 'muotoutuminen'), joka puolestaan ruotsissa (**tur**) on saanut merkityksen 'vuoro', 'tanssivuoro' sekä 'onni' joka 'kääntyy' niinkuin hevoset 'turn-ajaisissa'. Johdannaisia ovat myös sanat *turnyyri*, *tournée*, ital. *contorno* (jotakin ympäröivä ääriviiva) > ransk. *contour* ja saksan *Kontur* (Renkonen 1954, 90-92).

Latinan sanastosta löytyy edellisen lisäksi kuitenkin vielä pari mielenkiintoista seikkaa:
torus = (*toris*) 'kohouma' > jänne, lihas, 'havus'; säkeet; harja; seppeleen t. puheen kohokoriste; tyyny, vuode; avio(liitto); törmä > *toral* '(vuoteen) päällys
toreuta = leikkaaja, piirtelijä

(>? **ROTATOR** - käänteiskieltäkö? > *rotaatio* = akselinsa ympäri pyöriminen)

tormentum = 'nakinkone', ampumaneuvo, heittoase; **köysi**, nuora;

> kidutus-(väline), piinapenkki; kipu

tormina = 'vatsanväänneet' > *tornus* = 'sorvin- t. piirtorauta'

torqueo = (*torsi*, *tortum*) 'kiertää, kääntää, pyörittää' > *torquis* = 'kaulakäädyt'

torreo = 'kuivata, paahtaa, polttaa' > *torris* = 'tulisoitto, soitto, kekäle'

tortus = 'väänne, kierre, kierros; punottu (seppele)' > *torvus* 'julma, hirmuinen'

rota = 'pyörä, ratas; vaunut; kehä, piiri, kierto' > *roto* = 'pyörittää ympäri'

ructo = 'röyhtäillä, oksentaa'

rudens = 'vahva **köysi**, touvi'

rudis = 'raaka; siistimätön, törkeä; tietämätön, taidoton' > 'sauva, miekka'

rudo = 'ärjyä, kirkua, karjua, mylviä' > *rudus* = 'kivimurska; laasti'; 'raudus'

ruo = (*ru*, *ruitum*, *rutum*) 'syöksyä (alas), laueta; raueta, syöstä (alas)

> 'kaivella ylös, mullistaa, myllytä, ajaa t. luoda ylös; irtain (tavara)'

rufus = 'vaaleanpunainen, punertava; ruskea' (>? rubiini)

> *ruma* (*rumis*, *rumen*) = 'nisä'. (Rothsten 1884).

Renkonen mainitsee vielä espanjan **toron**, jonka pohjalla on lat. *taurum* 'härkä', ranskan **roue** (**pyörä; kidutuslaite**) lisäksi ruotsin *marschrut* (marssiohje, -suunnitelma) -sanan, joka ei ole samaa pohjaa *ruta* (ruutu) -sanan kanssa, vaan tulee ranskan *routesta* (< lat. *via rupta* < *rumpere* = murtaa ja raivata: it. *rotta* = rikottu). Tämän johdannaisia ovat niin *route* (tie) kuin ransk. *routine* (harjoituksella saavutettu tottumus). Lisäksi on hyvä mainita varsinainen lähtökohta, lat. *rota* (pyörä > rotaatio) > ransk. *roue* (pyörä), josta tulee keskiajan kidutuslaite *roue* (kidutuspyörä) ja *roué* (kiduttamalla surmattu), *rouler* (pyöriä, pyörittää sekä (rota>rotula>) *rôle* (rulla) > it. *ruolo* (luettelo) > **ruletti** > kontrolli jne. (Renkonen 1954, 168-169, 174-178).

Latina *rotunda* (pyöreä) -sana tuottaa muin.ransk. *roonde* (pyöreä kilpi), ransk. *ronde* (pyöreä ala; piiri), *la ronde* sekä esp. *ronda* (piiritanssilaulu; pyörökirjoitus: tarkastuskier-

ros); ruotsin *rond* (kierros); it. *ronda* ja saks. *Ronde* (kierros) sekä it. ym. *rondo*, joka merkitsee 'kiertyvää' so. pääaiheen vaihteluvaan perustuvaa sävellystä (Renkonen 1954, 214-215).

Itäisestä perinnöstämme U-M. Kulonen (1993, 109) on löytänyt mielenkiintoisen (keski-iran.) alaanilaisen (> osseetit) unkarinkieleen tulleen sanan:

unk. *verem* 'kuoppa, hauta ~ oss. *wärm, orm* 'hauta, luola'.

Päädymme suoraan samaan tapaukseen kuin minkä jo koltasta löysimme:

muörr = puu ≈vâ´rmm = saatana .

Ise asiassa - Kulosen tapauksessa - voi olla kysymys samasta asiasta kuin saamenkielissä, joissa suomeen verrattuna on usein ylimääräinen *vi* -etuliite tai -äänne. Virolaisissa sanakirjoissa tapaa käytäntöä, jossa joukko **a*- ja **ha* -alkuisia sanoja on kirjaimen **a*- kohdalle sijoitettuina. Virolainan *ha* -alkuinen sana vastaa tällöin suomen *a*-alkuista sanaa.

Tarkemmin arvioitaessa kielet ovat täynnä tätä ilmiötä, joka arkisimmassa muodossaan ilmenee sukua tai tunnettavuutta ilmaisevana sanan artikkelina. On vain otettava huomioon, että sanan alku on myös hyvin häilyväinen.

Saksankielen alueelta löytyy jälleen sanojen juurimerkityksiä:

Jurat = valantehnyt, vannotettu > E. jury = valamiehistö
juridisch = lakitieteellinen (lyh. Jura-, Jus) > Jurist = lakimies (>?R. **djur = eläin!!!**)
 Meer = meri > mehr = enemmän > Meier = huoneenhaltija
 Mergel = lanta- t. höyöstösavi > Merk = (tunnus)merkki; luotti
Mirakel = ihme > **Mire = muurahainen** (>? F. myyrä)
 > Mirrhe = Myrrhe (>? F. murhe) > Mirte = Myrte (myrtti)
 Moor = suo; muta > Moos = sammal > Mörtel = muurisavi, saviruukki
Moral = siveysoppi > **Moratorium = odotusaika, viivytyt** > **Mord = murha**
 Murks = kääpiö (**kyysä!** < vrt. muurahainen)
 Murre = solina; murina; juro, -kärrys > Murre = hietavyöryke; lämmitysastia
 rot = punainen > Rotte = joukko, parvi; puolue; pell. t. hampun liotus
 > rotten = koota, yhdistää; raivata, kiskoa; liottaa, mädättää; lahota > Rottgesell
 rotieren = pyöriä, kieppua > Rotz = räkä < Ross = 'hepo' > Rost = ruoste
 Rude = uroskoira > Ruder = airo > Ruf = huuto > Rufe = rupi > Ruhe = lepo
 Ruhm = huuto, kova ääni; maine > Rumor = rymy, hälinä, melu >
Ruhr = **liikuttaminen; (kynnön) kertaaminen**
 > 2. ja 3. kyntö; johto- l. viettelintu; punatauti > Rüh-rei = munakokkeli; sekasotku
 > rühren = tulla, saada alkunsa, johtua jstkn
 Rund = ympyrä > Runde = kierto
 > Rune = riimu-, sala-, taikakirjain; ruuna > Runs = piirto, pykälä
 runen = leikata, kuohia
 Rünkerübe = (puna-valko)juurikas > Runkunkel = ämmäkojakka
Rute = **ruutu; vitsa, varpu, virpi; raippa** > **Rutte = made**
 Rutsche = vierityslaitos > rutschen = liukua
 Therme = lämpölähde
 (>? **ransk.** merdaille = roskaväki, nulikat > **merde*** = paska, sonta; Hyi!
 > méridien (-ne) = **puoli-päivä;**

> meringue [*m(ə)r|ɛ:g*] = munavahtoleivos; merite = ansio > mort = kuolema
 T(h)ier = eläin > Triade (Trias) = kolmiluku > Tritt = askel > trinken = juoda
 > Trieb = ajo; ajettavana oleminen; laidunoikeus (>? vietti)
T(h)or = portti > Thora = Mooseksen laki > **t(h)or** = tyhmyri, hupsu, **narri**
 T(h)räne = kyynel, itkupisara; k-rauhanen; kastehelmi; tippa (>? F. traani = valaanrasva)
 Thron = valtaistuin > T(h)ür = ovi; uksi; luukku > Tiara = pers. päähine
 Torf = (poltto)turve > Torkel = viinikuurna, -puserrin; hoiperteleminen; puusti
 Torsion = [fys.] kiertyminen, kierto > Tortur = kidutus > Torpedo > Tornado etc.
 Tort = vahinko, vääryys, kiusa, harmi > Torte = torttu > Torso = runkokuva
 Trau = vihkiminen; kihlat > Traube = viinirypäle, terttu; parvi (>? draama)
 trauen = uskoa > traun = todellakin, totta tosiaan!
 > Trauer = murhe > Traum = uni, unelma (>? trauma!) > Traut = armas
 Trumm = lohcare, kappale, palanen; rauniot > Turm = torni; vankila
 Turn- = voimistelu- (>? E. turn = kääntyä) > Tyrann = yksin- t. hirmuvalti

Englannista löydän ilmaisun *Ruth* ('ruth') 'sääli, murhe, suru (vanh.). Toisaalta *rut* = 'kiima(-aika); 'olla kiimainen' sekä toisessa merkityksessä 'pyöränjälki', vanha latu, ura; jättää jhk urat'; *rutty* = 'jossa on syvät pyöränjäljet; *rutting* = (ruttish) 'kiimainen, himokas'; *rutabaga* = 'lanttu' ja *rutilant* = 'puna- t. kullanhohtoinen; kimmeltävä'; *routh* = 'runsaus'.

Englannissa edelleen:

beetle = 1) kovakuoriainen, 2) tuuhea, pensasmainen, 3) nuija, survin; käsijuntta
beetroot = **punajuuri** < *beet* = juurikas; *root* = 'juuri; sanan kanta' so. '**juuri-juuri**' (!)
rout = 'rahvas; tonkia, kiskoa; *rot* = mädätä; liottaa; *rote* = rutiini; aaltojen kohina

thoracic = rinta-, **thorax** = rinta(kehä); hyönteisen keskiruumis > *throat* = kurkku;
 > *torus* (myös: *tori!*) = pylvään vannikko; (mat.) torus;
 > (kasv.) kukkapohjus; (anat.) valli
 > *torose*, *torous* = kyhmyinen, solmuinen, turvottunut;

thorn = oka, piikki; piikkipensas ja -pensaikko; *thorn apple* = hulluruoho
 > (vrt. *throne* = valtaistuin > *crown* 'kruunu'). > *Through* = läpi;

throb = lyödä, tykyttää, sykkiä, pamppailla, täristä, väristä;

throe = äkillinen tuska, kipu; mon. synnytystuskat; pelko; *torment* = piina; kiusata;

thrombosis = verisuonitukos

thrum = (loimilankojen) **ripsireunus**; rämpyttää, **rummuttaa** (sormillaan);

thrust = sysätä; työntö (vrt. *trust* = luottaa > *true* = totta);

Thurible = suitsutusastia ja *Maundy Thursday* = kiirastorstai:

thwart = yli, ristiin, **poikki**; tuhto, teljo, penkki; tehdä tyhjäksi (toiveet);

> poikittainen, vino; kieroontasvanut; epäsuotuisa > *hwack* = takoa, iskeä; läimäys;

Tirade = sanatulva, vuodatus > *tire* = pyöränkumi, -rengas; väsyttää; kyllästyttää; uupua.

> *tire* = vaatetus; verhota;

Tor = kallionlaki, vuorenhuippu; *toora(h)* = (juut.) toora;

tear 'repiä' -verbin aikam.: **tore**, **torn** > *torch* = soihtu;

torrent = ryöppyävä koski; kaatosade; tulva, ryöppy (>? est. *tormi* = myrsky)

torrid = auringon polttama, palanut, kuivunut; polttava, tulinen, palava, intohimoinen;

torsion = vääntö; kierto, kiertäminen; kiertymä > *torso* = torso ja

tort = oikeudenloukkaus, -rikkomus.

Tour = (kierto)matka, mutta (ransk.pohj.) *tour-* = -näyte > **torsade** = punos(koriste).

Eestin *tore* = 'kiva', mutta ***ruttu*** tarkoittaa 'kiireesti'. Se sanotaan usein: '*Ruttu-ruttu!*'

RUTTUURUTTUURUUTTUURRUUTTUURRUUT

engl: TOURROOT TOURROOTTUURROOTTOORRUUTT

◇(R)◇(R)◇(C)◇(R)◇(O)◇(O)◇(X)◇(W)◇(C)◇(W)◇(V)◇(S)◇(A)◇(Φ)◇(Δ)◇(Φ)◇(Λ)◇(Θ)◇(Π)◇(Ω)◇(Ψ)◇(♥)◇(↑)◇(♠)◇(↓)◇(∞)◇(◇)◇(↑)◇(♣)

Neliön ympäröiminen on suoritettu
ei - vaan ympyrän neliöiminen.

Tarkkaa vastausta ei voida antaa, koska lopussa asiat 'menevät sekaisin.
Toinen on muuttunut Toiseksi.

Kuitenkin sanotaan *tore*, jos jokin on hyvin hyvin 'kiva'. *Töre* taas on 'jurottava' - ei aivan suomen 'toraisan' kaltainen. *Ruut* tarkoittaa 'neliötä', joka meillä on muuttunut 'neliöjuureksi'. Ja sitten on vielä *torupill*. Siitä seuraa loputon sanarypäs, joka saattaa johdattaa lasten 'torumiseen'.

lirissä ***tor*** = jalosukuinen; varovaisuus, huolenpito; joukko, kasa, pino, tapuli; ***pora*** ja kymrissä 'aukko, murto, aukea, railo, leikkaus, riita, vatsa.

Kymrissä ***tor*** = viitta, vaippa, peite; naamio

> ***teir*** = kolme, kolmas; huono-onninen

> (huono-*tuurinen-tuulinen* kolmas pyöräkö rattaissa?)

lirin ***tur*** = kuiva ja ***túr*** = torni, tyrmä (P.E.K. 1978, 15).

Esitetty sanasto on hämmästyttävän yhtenäinen saamelaissanaston kanssa. Mutta tuo maailma on yhtä epätodellinen kuin **Tarottarottarotarota**-korttien ylösalaisin riippuva '*hanged man*'. Köysi ja sauva... ylös ja alas... Saamelaisten hiidenvene on muuttunut keskiaikaiseksi kidutuskammioksi. Vain sanat pysyvät. Oleellinen löytö on tässä se, että sanue ilmenee käänteis-salasanana myös romaanisissa kielissä. Se ei ole Lapissa neitseestä syntynyt.

Alan vähitellen ymmärtää, miksi on ollut niin äärettömän vaikeaa joskus määritellä joiun alkua tai loppua. Tavallaan aina onkin ehkä kaksi yhtä oikeaa lähtökohtaa. **Lähtöruutu** on siellä, missä onnistutaan hyppäämään **pyörän** päälle. Saamelaisen käänteiskielen *torolage* sisältää mahdollisuuden ilmaisuun 'toro-kela', jossa 'toro' on sauva ja kela-kieli on Q:n '*torkopuun*' rengas (kolt. tuörgg = 'torko', koivunoksa kodan lattian kattamiseen), meidän saunavastamme vastaksi täydentävä rengas - ei välttämättä 'pajunköydestä vuoltu'. Yhtä hyvin toro = ruut ('ruutu), jolloin ympyrän-neliöiminen neliö-*ruut*-juuren avulla on täysin mahdollista.

Uusin silmin katson nyt luottamuksen puun nimityksiä ja päädyn näkemään käänteisyyttä jopa niissäkin keskenään, sillä 'luohte-mirr' on eräällä tavalla käännettynä 'lihte muorr'. On vain hyväksyttävä se, että käänteisyys ei juuri koskaan ole matemaattista. Se ei ole älyllisesti rakennettua, eikä sitä siis voi älyllisesti purkaakaan. Käänteisyyden voi vain tuntea. Älyllinen salakieli olisi liian halpa ja avoin ratkaisu. Salakieli voidaan oppia vain arvostamalla kulttuuria niin paljon, että voi omaksua sen intuitiivisen ajattelutavan. Näin varmistetaan, etteivät salaisuudet joudu liian helposti vääriin käsiin.

Siihen verrattuna, mitä saamelaiset tänä päivänä tietävät omasta mytologiastaan tunnen itseni kuin 'natiiviksi' konsanaan, vaikka tuntemus onkin syntynyt pitkien etäisyyksien päässä itse 'tapahtumapaikalta'. Tämä on ollut mahdollista monien tutkijoiden korvaamattomalla työllä aikaansaajien tulosten säilymisen avulla.

13) Transsi-uni

Edellä oli aikaisemmin sana, joka on vain vilahdellut muiden joukossa - uni-lepääminen. Toinen puuttuva sana - siemenen kylväminen ja kerääminen löytyi lopulta eestin kielestä. Päätän niihin luvvjt -sanueen tutkimisen.

YSS (591) * live = porojen lepo, makuu; maata:

E: *l'ivve* - U-A-L: *livva* - P: *livvâ* (myös *livvoo*) - I: *livva-* - Ko: *leakk* - Kld: *liekk* - Tu: *leaḡk*.

Pohjoissaamessa (SSSK 1989):

livvadit = maata; *livvasadji* = makuu-paikka; *liv'vohit* (~*livvudit*) = uuvuttaa livakoksi; *liv'vot* = uupua; *livvut* = laskeutua makuulle > *livzá* = halvaus (> ks. *livzi* = tutiseva jne.). Lisäksi on vielä kaksi sanaa: šliettas (šliedda) 'uninen, raukea, veltto' ja šliivi 'kuola, lima'. Viimeksi mainittu on linkkinä viron sanaan *liiva* (hiekkä) mutta myös mahdollisesti saksan *schlafen* (nukkua) -sanaan. Tämä yhteys tulee assosiaatiomaailmaltaan ymmärrettävämmäksi, jos kytkemme mukaan suomen 'rietas' -sanan.

Inarinsaami (ISSS):

lie'gâdiđ = (lieggad) lämmittää > *liegâs* (lieg'gâs, lieg'gâ) lämmin
liivâh = livikko (loppuunajettu poro) > *livvuđ* = (livvuom) väsyä
livvâdiđ = maata (eläin) < *livvoođ* = (livvom) paneutua makuulle (eläimestä)
livze- = vapiseva, tutiseva; *loje(s)* = hiljainen, kesy

KKSK antaa Kuolasta:

levvooD - livvooD = panna maate, levolle (porot)

livvooD (li'vvešt) = (poron) makuu, lepoaika > *livvooD* = maata, levätä

Englannin live - life (elää - elämä), *lead* (kuljettaa, johtaa), *leaf* (lehti) antavat oman lisänsä tähän rauhaan - mahdollisesti uhratulle porolle. 'Elämä on unta.' Mutta samalla on kyse myös leivästä, sillä vanhahtavassa

viron kielessä on sanottu: 'minun leivani' (minun leipäni). Lisäksi Viron *liiva* (hiekkä) ja *laul-luud* (= 'laulu-luut'), *leib* (leipä), *laip* (ruumis),

unkarin *lúd* (lintu); *levél* = lehti, kirje; *leves* = liemi, keitto;

leüt = lyödä alas; *levesz (levet)* = riisua, ottaa pois; *levezet* = johtaa pois jtkn jstkn;

levisz = viedä alas, poistaa; *levon* = vähentää, ottaa oppia; *lezák* = sulkea, lukita;

lét(el) = olemassaolo, elämä; *levö* = oleva; *leül* = istuutua, istua

ruotsin *liv* (elämä) ja *ljud* (ääni), *luta* ('olla kallellaan, kallistua; 'nojata'), *lova* ('luvata')
lya '(pesä)luola',

saksan *Leben* (elämä) ja *Lied* (~ leu'dd-luvvjt), *Laib* (leipä), *Lei* (katos, suoja), *Leib* (ruumis), *leiben* (olla olemassa ruumiillisesti), *lieben* (rakastaa),

venäjän хлеб (leipä), хлев (navetta), лава (laava), лаз (rako), летá (vuodet, ikä), лето (kesä), ливень (kaatosade), лига (liitto) ja лицо (kasvot; henkilö).

Meillä on nyt edessämme koko elämänpyörä kaikkine osineen. 'Tämä on minun ruumiini...' tai 'Maasta sinä olet tullut...'

Käsittelimäni sanasto antaa jatkuvasti viitteitä siihen, että siemenen kylväminen on osaltaan myös 'uneen laulamista', vaikka se toisaalta merkitsee myös idättämisen aloittamista. Tämä on tärkeää siksi, että kuolleen hautaaminen - niin ihmisen kuin eläimen - koettiin eräänlaisena kylvämisenä maaemon kohtuun odottamaan uutta tulemistä. Tämä osaltaan sellittää sen, miksi hää- ja hautajaissanasto on niin lähellä toisiaan.

Pajatus-sanueen yhteydessä esittelin sanaparin *lūdima = poetama*. Liedin ja poeman liittoa käsittelemäni yhteydessä, joten keskityn nyt lūdima-sanaan:

Est. *lūdi* = pähkinän tai terhon tuppi (*tupp*), kanta. *Lūdima* = irrottaa pähkinöitä tai terhoja tupesta tai siemeniä kävystä, tähkästä so. pudotella (*poetama*) esim. herneitä palosta 'pehmeästi' vaikkapa vakkaseen. (Eesti...sõnaraamat 1993). Mutta *lūdima* on myös sama kuin *liduma*, joka tarkoittaa (siemenien?) juoksemista lujaa - mahdollisesti myös *lipumaan* l. valumaan (Väike murdesõnastik 1982).

Tietysti edellytetään että niitä on *pood'ista* l. kaupasta saatavilla. Tällä tavalla yhdistyy myös luhti, leu'dd ja luvvj yhteiseen elämän virtaan, jossa kaikki muuttuu lopulta siemeneksi antamaan elämän uusille sukupolville. Kuolema on vain naamio. Ja tässä prosessissa huipentumahetket ovat niitä, joissa sanan sukupuolisuu'tta ei enää voida määrittellä, sillä antaminen ja ottaminen ovat yhtä.

14) Pyhä lehto

Edellä kirjoitetun jälkeen kohtasin vielä yhden aiheeseen liittyvän sanapohjan. Anna-Leena Siikala kertoo suomalais-ugrilaisten kansojen uskontoja käsittelevässä artikkelissaan Uno Harvankin mainitsemista udmurtien uhrilehdoista, joista käytetään vieläkin nimitystä *lud*. Kuusia kasvavan korkean kummun laidalla on pyhä lähde ja kummun laella aitaus, *lud*, jonka keskellä usein vielä pyhä tammi tms. puu. Täällä uhrataan Petron päivän jälkeisenä yönä veriuhuri (tataarilaisperäiselle) *Keremetille*. Inmar-jumalalle taas uhrattiin *kuala*-kodassa, joka sijaitsi tiettömän taipaleen takana metsässä. Kuala-rakennus uhripuuron keittopaikkoineen koristeltiin lehvillä ja sen edessä oli pieni nurmikko (Siikala 1994, 220-221).

Kuvaus sopisi suoraan siihen näkymään, jonka olemme saaneet 'luottamuksen puuhun' liittyvästä kuvallisesta ja sanallisesta materiaalista.

Jorma Koivulehto johtaa kuitenkin votj.-syrj. *lud* 'kenttä, niitty, laidun' sanan Suom.-permiläisestä **lonta/*lomta* -sanasta, jonka johdannaisia ovat mm. suomen *lante* 'matala, alanko' yms. Sanue palautuu indoeur. **londho* -pohjan kautta mm. goott. *land* 'maa' -sanaan. Sama koskee toista tässä jaksossa esiintynyttä *lehti* -sanuetta. Koivulehdon mukaan ugrilaisena pohjana on sm.-volg. **lešte* 'lehti', saam. *lâs'tâ*, tšer. *laš'täš, lištaš*. Nämä ovat puolestaan lainautuneet indoeur. sanueesta kuten esim. germ. **blaða* -> m.isl. *blað* > saks. *Blatt* 'lehti' tai muin.engl. *blæd* 'kukka; vesa, hedelmä' (Koivulehto 1993, 185).

Näin ollen luhti-sanuen takana ei välttämättä ole pelkästään vanha selitys blød -veriuhrista vaan viattomampi lehtimajajuhlan tunnelma - ottamatta kantaa siihen, mikä sana on lainautunut mistäkin. Kaikki tämä on kuitenkin sakasalaisen henkilölääkärin l. *Leibarzt*'in hyvässä hoidossa.

15) Sana ja laulu

Perinteisesti musiikkia ja tekstiä pidetään kahtena selkeästi toisistaan erotettavana asiana. Mutta yksinlaulajien kulttuurissa - kuten Kuolassa - puhetta ja laulua on joskus äärimmäisen vaikea erottaa toisistaan. Tämä käy selville 'tarinalauluissa' tai 'laulutarinoinnissa', joissa puhe ja laulu vuorottelevat huomaamattomasti keskenään tavalla, jossa leikkauksohja voi olla mahdoton määrittellä. Joskus olen aloittanut nuotintamaan jaksoa, joka muutaman sekunnin kuluttua osoittautuukin puheeksi.

'Kaikkien ilmaisujen äiti' eli alkulaulu, protokieli on ollut kokonaistapahtuma, jossa puhe ja musiikki eivät ole eriytyneet toisistaan. Vasta aikojen saatossa puhe- ja laulutermit ovat alkaneet selkiytyä ja erota toisistaan.

Tämä käy selville myös sanojen muuntumista tarkkailtaessa. Sana ja sävel, puhe ja laulu sekoittuvat myös termeinä eri kielissä toisiinsa. Sanasta tulee vatjan '*senata*' (loihntia, manata) > unkarin '*zene*' (musiikki, soitto) > est. *kõne* (puhe) ja *sõna* = sana > phone > fone > tone (ton > Ton) > sound > sone > sona(atti) > *scene* (näytös) > saks. Feen = keiju > E. chant > charm < lat. carminare; >? saks. singen > gesungen > (Ge)sang > E. song; sing >? chaconne? jne.

Saksan *sengen* = 'korventaa, kärventää'. (Se johdattaa meidät suoraan ruotsalaiseseen *säng* -sänkyyn. Fakiirit sanoisivat sitä 'sänkiäis'-vuoteeksi, joka epäilemättä saa äännelemään korkeita säveliä.)

lirin *son* merkitsee huhua, ääntä, melua, mutta myös merkkiä ja mainintaa (pomon lisäksi) (P.E.K. 1978, 13). Kuubassa *son* on yksi suosituimmista tanssilajeista.

Engl. *shout* = huutaa (< thought?); Turk. *ses* = sound, voice > *saz* (kielisoitin)

< arab. *ṣawt* (*aswât*) = ääni (voice; vote) = palest. *ṣōt* (*šwāt*).

Eräs vanhimpia alan ilmaisuja lienee lat. *canna*, joka merkitsee 'ruokoa' > ransk. *canonne* 'piippu' (Ruokonen 1954, 180). Näihin liittyy koko *canto-cantar(e)* -sanue, joka liittyy laulamiseen mutta joka näyttäisi alkaneen soivasta pillistä. Lisäksi:

SSA: m-int. *šanas*, sum. *kunibu* 'hamppu' ~ mm. mdE *kañt*, tšer. *kəne* 'hamppu' (>? sanue viittaa ilmeisesti *sana*-ja *laulu* -termeihin ~ *cant-o/us*; est. *kõne*).

Juha Janhunen (1986) tuo esiin Proto-Jenisein 'shamaania' tarkoittavan sanueen

**sen(-)*: esim. Ket *šenəŋ* (s.105)

Välittävänä muotona on selkeästi unkarin kieli, jossa tulee esille myös assosiaatio musiikin syntyyn (Soitto on 'siru'-suruista tehty'). Laulu lähtee yksin, 'single-sinkkuna-soitella' -olemista. Luonnollisesti vastaavia ilmaisuja löytyy myös muista kielistä.

Unkari:

dal = laulu (harv.) runo

ének = laulu; virsi; laulaminen (< lp. *jiedna* ~ F. *ääni* < ks. Toivonen 1944, 195)

lélegzenl = 'to breath', hengittää; obinugrilaisten 'life-soul' (< Dömötör 1989, 123)

> laulu-löyly-lil-henki

sir = itkeä (> *ri*, *sirdogál*, *sirat*) > *síró* = itkijä; *sírás* = itku > *siratóéner* = itkuvirsi

száj = suu > 'zaj' = melu (>? *turpaszám* = luku)

szó = sana > *szóba hoz* = ottaa puheeksi > *zokon* = nyyhkyttää; *zokszó* = valitus

szól = puhua, sanoa, kertoa; *soida*; laulaa (kukosta)

zenel = soittaa musiikkia > '**zene**' (musiikki, soitto) (>? F. 'kannel')
 > est. *kangelane* = sankari > *kangelt* = kankeasti, jäykästi < Väinämöinenkö?! E!!
zenemü = musiikkiteos > *zenész* = muusikko (>? Vanemuine?)
zeng = soinnukkaasti lausua, ylistää ; helkkyyä, **soida**, raikua, kaikua (E. sing)
zsong = surista, mutista > **zongora** = piano

Ulla-Maija Kulonen (1993, 128-129) mainitsee **hang** 'ääni' (N:o 100) -sanan yhtenä unkarin perussanoista. Sen alkuperä on kuitenkin kiistanalainen - mahd. iranil. **hang-*, joka liittyy saks. *singen* -verbiin. Toisaalta unk. **szó** 'sana' (N:o 81) on (Kulosen mukaan) pohjaltaan muin.turkk. lainaa: *vog*; *sāv* 'sana, ääni', ostj. *sāv* 'laulu', uig. *sab* 'sana', *sav* 'sana, puhe' ja osm. *sava* 'uutinen'.

Aikaisemmin esitetyn perusteella uskoisin näiden kaikkien liittyvän samaan *sana* -sanueeseen. Soitimella puhe ja laulu ovat yhtä. Ne palvelevat yhtä ja samaa tarkoitusta - myös jumalille suuntautuvissa pyhissä soidinmenoissa. Uigurin *sab* paljastaa yhteydet 'sanan **miekkaan**' so. sapa-töpöhäntä -sanueeseen, jolloin yhteen kuuluvat niin engl. *sew* 'siementää' kuin lpN *seaibi* (häntä), čáppat (kaunis), čeahppi ('seppä') ja koltan *sââ* 'veķ = 'suksi'. Muinainen sanan ja laulun erottamaton kokonaisuus palvelee ainoastaan johdattelevana riittinä itse 'mustan-taitavaan' (čáhppes-čeahpes) nokikolaritoimitukseen - antaen (engl.) 'saw-sahan soida'.

'Soua, **show**-a, sinisorsa...' Laulaminen, Sen näyttäminen, soutaminen, hirttosilmukka ja siemen kuuluvat aina samaan riittiin. Kuva on -prosessina - kokonaisuus. Jos meillä on kuva mielessä, tiedämme mikä osa siitä kulloinkin puuttuu. Tiedämme ainakin mitä etsiä.

Nyt siteeratuksessa kirjassa N:o 89, unkarin *szép* 'kaunis' sanalle ei ole löydetty sukulaissuoksia muuten kuin - epävarmana - rinnastuksena suomen 'sepän' ja lpN *čæp'pe* 'viisas, etevä' -sanoihin. Runosepällä ei ole mitään tehtävää, ellei soitimen kohde ole paikalla. Rautasepällä sinänsä ei ole mitään asiaa tähän saumaan. Hän kuuluu toiseen todellisuuteen - jää Ilmarisen tavoin ilman naista. Onko tämän päivän kielen tutkimus jäämässä vanhaksi? Olisi vihdoinkin aika lähteä kosiomatkalle.

Louise Bäckman ottaa esiin H. Paasoselta syrj. sanan **ort** sekä *vog. urt*, jotka tämä liittää merkitykseltään samaan yhteyteen lpS *sueie*, lpL *suöjde* ja lpN *suögje* -sanojen kanssa. Ne taas merkitsevät uskoa ja luottamusta. Yhteyteen liittyy myös myyttinen *suöje.lodde* -sielulintu (Bäckman 1978, 74). Totean vain lyhyesti, että lpN:n *earán* = 'asia' ('toimitettava luonnollinen tarve') -sanaan liittyvät niin **ero** kodista tai rakastetusta kuin **ero** muusta maailmasta 'syrjäiseen varjoisaan ja lämpimään paikkaan' **yhdessä** rakastetun kanssa. Kuolassa '*soije-* t. *soive pingk*' merkitsee lämmintä etelätuulta. Kun sanomme käsiteltävänä olevan sanan savolaisittain, olemme kuuntelemassa metson **soeij'jinta** -maailman vanhinta puhelaulun kombinaatiota. Tätä samaa soijin-menoa noita pitää lepyttäessään luonnon voimia, so. konsultoidessaan heidän kanssaan korukielellä.

Koska en valitettavasti voi tässä yhteydessä käydä läpi koko ketjua, totean vain lyhenteen, että pohjoissaamelaisten - samaa soidinta toisesta näkökulmasta kuvaava - *earán* -asia ei ole vain yksi tuon kielen tärkeimmistä sanoista, vaan se on kenties yksi läntisen maailman kielten peruskäsitteitä. Siihen kuuluvat *art*, *earth*, *error*, *terror*, *eros*, *aorta*, (est.) *ära* (=poissa) -*olo*, sm. *älä!*, *Ort*, *Wort*, *ord-order-word-swear-sword* ja lopuksi vielä muutama lpN:n perussana:

earahus (muutos), *ártet:g* (kummallinen), *earrá* (toinen ihminen; vrt. kolt *arra* = Tuloman kolt. *ŋ-arra* = luona), *earotbealde* (syrjässä), *earri* (erä, 'tilkka maitoa!'), *earru* (ero, haara), *earta*

(herne), eartnjehas (inhottava), ere(t) (pois+sa - esim. kotoa so. olla kotoisin), erohus (mm. poro-erotus) sekä erttédákti = 'kylkiluu'.

Ja - Paasosen mukaan - **sielulintu** laulaa valittaen läpi yön ihmisen ääntä muistuttavalla äänellä ennustaen kuolemaa' (ibid.). Kuvaus on tyypillinen käänteismaailman kuvaus 'pienestä kuolemasta', matkasta toiseen todellisuuteen.

Soivan linnun laulutermi obinugrilaisilla = 'kurki' (~ *tərap-juχ*), mutta tataarilaisvaikutteita on siirtynyt myös musiikkikieleen. Seuraava esimerkki tekee mahdolliseksi kanteleen yhdistämiseen sen ikäkauden soittimiin, jolloin musiikin tehtävä oli uittaa shamaani suoraan 'mehiläisen pesälle'.

Kysymyksessä on talvi-iltojen tarina-tuli-pölkky, saamelaisten summeri, suomalaisten sammu-kantele, jonka varassa olemassaolo jatkoi ikuista laulavaa kulkuaan, suriseva-soiva-puu, jonka ulkonäkö vaihteli Venetsian gondoleista Volgan mutkan *Jön-dol* - 'Jumalan tuleen', Paratiisin tulta ja savua syöksevä ikivihreä omenapuu, santeliseetri, antiikin muusain alati virvoittava suihkulähde, Saharan sandaali. Artturi Kannisto (1925, 172) selittää:

ostj.-wog. *santà·n, sántà·n* = 'lyhteen jalkana toimiva, maahan juntattu paksu tukipuu, poikittainen pölkky, jonka päälle reellä kuljetettava puunrunko asetettiin' < tat. *sandal, sandal* = 'puupölkky, johon alasin kiinnitetään' > kas., tšuw. etc. *sandal* = 'alasin'; osm. *sandal* = 'nojatuoli' (< pers.).

Saamelaisten hiiden veneen poikkipuu-masto, tikapuut taivaaseen. Voisiko suomalainen kantele-nimitys polveutua osin näin arvokkaista esi-isistä? Yhteydessä esiintyvät saksan sanat ovat *Garbe* = 'lyhde, sitoma', *klotzen* = 'mulkoilla' sekä *Klotz* = 'pölkky, möhkäle, juhkura, järkäle, pahkura, könttyrä, venkale; *Klotzbeute* = 'ontosta pölkystä tehty mehiläispesä' (joka varmasti soi summer-rummun tavoin).

16) Laulu, luote, 'ajje' ja 'galen'

A) Laulu ja luote

1428. *lavla-*, K. *lavle-*, A. *lavlø-* = veisata > *lavla*, K. *lavl* = veisuu (Genetz, Kuola 1891). Itkonen mainitsee:

(935) *lawlot* = laulaa > *law' lom* = laulaminen

> *lawlâ(g)* = laulu (Lied, Gesang, Weise) (Itkonen 1993).

Antero Vipunen lahosi 'luotteissaan', kun taas Väinämöinen 'loihe laulamahan'. T. Lehtisalo on Martti Haaviota siteeraten todennut, että myös 'laulaa' -sana on tarkoittanut loit-simista; aurinko voi 'laulaa' miehen väsyksiin (Lehtisalo 1937, 27). Saksassa täsmälleen sama suhde ilmenee sanojen *singen* (laulaa) ja *sengen* (kärähtää, paahtua) välillä. Kysymyksessä lienee kuitenkin Haavion itse siteeraama Y.H. Toivonen, jonka mukaan kysymyksessä on 'salaperäinen, taianomainen vaikutus'. Haavio toteaa myös että 'viron *laulda*-sanan johdos *laulatada* ja liivin *lōlattā* merkitsee 'vihkiä avioliittoon'. V. 1671 Kuolajärven käräjillä Aikie Aikienpoikaa syytettiin noitumisesta *laulamalla* ('med trumma och Laula eller siungande'). G. Tuderus käytti samoja termejä 1670-luvulla (att laula och siunga; laulande, laulandet) (Haavio 1967, 323).

Paatsjoen kolttamurteessa pappi laulaa (laula) so. siunaa ruumiin (*jaammi*) (T.I. Itkonen 1958, 198). Koltaksi laulu on 'laaul' (*laulli*) ja laulaa = 'laullad' (*läullad*). On muistettava, että kuolansaamassa 'laul' (*lavla, lavlo*) on sekä 'pajatus', veisuu että linnunlaulu. Erikseen on vielä lapinpöllö 'lauleh', joten sanajuuri ei ehkä olekaan aivan uunituore eikä Suomesta tullut. Pohjoissaamassa 'nukka' (karva) on puolestaan 'lávli! Ehkä kysymys on nahan liukkaan-lämpimästä 'laulavasta' 'löyly'-puolesta. Viron 'laulatada' ja liivin 'loul' merkitsevät 'avioliittoon vihkimistä' (Toivonen 1944, 194). Gottlund käytti suomenoksisissaan (1863) Fredmanin epistoloista (Bellman) sanaa *loilu*.

Haavio yhdistää laulun ja luotteen seuraavin sanoin: 'Laulaa-verbillä luonnehditun "loitsulaulun" ei enää tarvitse olla sanatonta laulua. Siihen kuuluu, päin vastoin kuin primitiivisempään "loitsulauluun" sanoja. Sanojen laadusta antaa käsityksen termi luote, joka mm. Kilpalaulanta-virressä esiintyy seuraavanlaisessa säe yhteydessä: "Jos ma luovutan luotteheni, pyörrytän pyhät sanani." (Haavio 1967, 325).

Edellisen perusteella näyttää siltä että *luohti* ja *luote* edustavat saamelaisilla ja suomalaisilla nimenomaan sanoilla esitettyä laulantaa. Epäilyksettä ne kuuluvat samaan sanueeseen - ottamatta kantaa siihen ovatko ne keskinäistä lainaa vai onko niillä sama yhteinen pohja kuin Liedillä, leu'ddilla ja luvvjilla, joiden juuret häipyvät jonnekin kaukaisen Idän esihistorialliseen internettiin.

B) Ajje

Kuolan (Turjan?) saamassa on laulua tai pajatusta tarkoittava erikoistermi *ājja l. ājje* = venäläinen laulu ja *ājje- l. ājja-* = laulaa (Genetz 1891, N:o 13 > M. Sarv 1995: *ajje, +ājja*). Lisäksi Genetz mainitsee sanan (N:o 22) *āj'se- K., N. āj'ste-, A. aj(j)este-* = ruukoilla (S. 'beten'). Pohjoissaamen 'āja' = lähde; puro. Koltassa 'vuäéjj', 'vuäjj' = puro. Oja on lähellä sitä, mikäli hyväksymme Ruotsin saamelaisten 'vuolle' -sanaan liittyvän 'laulun virta' -periaatteen. Ja Norjasta saamme 'joki-tien' ('vei' > ks. 'Joiun joki').

Toinen koltan sana 'vuei'vv' (*vuéjvv*) = pää (so. 'aivot'), lpN 'oaivi'. Päästä siis tulee joiun 'vuo', laulun puro. Tämä yhdistää vuolle-joiun, pohjoisen johka-joikaamisen ja itäisen 'äijä-lähteen' solinan yhtenäiseksi laulun alas-valu-virraksi, jota pitkin ajatus 'ajattaa' Inarinsaamen tapaan:

vuájáán = ajokas > *vuá'jám* = ajaa > *vyejjim* = ajo
vuál(a) = alle > *vuá'los* = alas > *vye'le* = alitse.

Joikutermin yhteydessä olen esittänyt lpN sanan 'áje, ájá', joka tarkoittaa 'puolivalveilla oloa' (Koivulehto 1983, 144). Pohjana lienee 'aikaa' merkitsevä sana 'áigi'. Niinkuin venäläinen laulu saisi kuuntelijan torkahtamaan.

A. Kannisto mainitsee kaksi tataaril.-wogul. sanaa (Kannisto 1925, 246-7):

Ö *ājā* 'metsissä ja vesissä elävä paha henki'; ÖW *ājam* 'hyvä, omaisuus, asia, näkö, kasvot; sukupuolielimet.

Aikaisemmin on mainittu arab. *bēt (byūt)* = verse (poetry) > *šī'ir* (Koran) 'āye, -āt. Itä-Turkissa (Gürsoy-Naskali 1985):

ayit = a mention > *ayt-* = to say, to tell, to speak

Ovatko 'aie' ja 'paju' t. 'pajatus' saman sanan muunnelmia? Saamelaisilla sana esiintyy myös jumaluutena, joka liittyy isä-sanaan. Mm. Læstadius mainitsee ukkosen (so. sama kuin 'Pajan') iskevän saamelaisten seitoihin jousella, josta käytetään nimitystä 'Ajan joksas' (Sateenkaari tai 'Äijän' l. 'Suurisän jousi'). Læstadius käyttää myös termiä *Aijek-jumala* (Læstadius 1994, 58-59). (Ks. myös 'Joiku' N:o 4 & 9)

C) Galan-galles

On ilmeistä että lpN:n sana *beargalat* (perkele) muodostuu kahdesta sanasta, joista jälkiosa on suhteessa 'galles' -ukkoon. Tutkimme lopuksi hieman sitäkin.

Kun Krohn yhdistää laulajan ja loitsijan, Anna-Leena Siikala antaa aiheesta runsaasti lisäselvitystä: Laulaa-verbiä käytettiin nimenomaan loitsulaulantaa kuvaavana erään Kuolajärvellä 1671 esille tulleen kärjäjutun yhteydessä (vrt. Haavion katsaus samasta aiheesta laulu-sanan yhteydessä) sekä samoihin aikoihin eräässä Tuderuksen noitais-tunnon kuvauksessa. Loitsimista on siis harjoitettu joskus laulamalla. Leea Virtasen havainnon mukaan on vaikea tehdä rajaa sanellun loitsun ja laulettu virren välillä (Siikala 1992, 226-229).

Siikala puhuukin toistuvasti 'laulaja-tietäjästä', joista Kalevala on esimerkkejä täynnä (ibid., 232, 293-294). Hän yhdistää myös muinaisskandinaavisen loitsulaulun '*galdr*' meidän loitsuihimme ja kolttien '*levtiin*' mm. esitystavan samankaltaisuuden perusteella: ruotsin '*galen*' (=hullu) ja '*gala*' (kiekua) muistuttaisivat siis shamaanijoiun esitystavasta (ibid., 233). Lisäksi Seid-istuntojen varðlok(k)ur-laulujen haltijan nostatus sisältää '*lock*' (=houkutus) -sanan (ibid., 235). Lähteenä lienee osin käytetty Y.H. Toivosen tekstiä:

gala = (ruots.) laulaa, kiekua (kukko), kukkua (käki); laulaa loitsulauluja (murt.)
 gala = (muin. norja) samat merkitykset
 galan = (anglosaks. - muin. ala- ja yläsaks.) laulaa, laulaa loitsuja; noitua
 galen = (ruots.) mielipuoli, houru, hullu, raivoisa jne. < laulettu, loitsittu, noiduttu
 galder = (ruots.) loitsuruno < muin. norjan '*galdr*' = kiekuminen, (kukon) laulu; loitsu (Toivonen 1944, 193).

Vrt. ransk. *galer* 'olla vilkas, iloinen; huvitella' > *gala* 'juhla' > *galant* 'rakastaja' (Renkonen 1954, 191). Latvia: *gala* = liha; *kauls* = luu (= lit. *kaulas*)(!)

Janhunen (1986, 104): Altay *caluu* 'shaman's drum; idol' (OSTN 3:1884)

< Turkic (*) *cal-* 'to play / on a musical instrument' (OSTN 3:1876)

Sukupuoleltaan tällainen tietäjä oli saamen '*galles*' l. ukko. Mahdollisesti jopa '*Kaleva*'. Koltilla ukko on *källsaž*, *kää lles* t. *källaz*. Jos hän laulaa, sanotaan häntä ukkometsoksi (*lää dkää lles*, *-källaz*). Eestissä hän on '*kallis*' so. suomen 'rakas'. Länsimaissa vietetään *gala*-iltoja, joissa loitsu, soidin ja seksi ovat piiloutuneet timanttikyynelten kimallukseen.

Näyttää siltä, että laulun ja luontin merkityksellinen ero olisikin syntynyt suhteellisen myöhään - oikeastaan vasta silloin kun länsimainen kulttuuri, laulurakenne ja laulutapa ovat steriloineet ja kastroineet suomalaisen loitsu- ja runolaulun esittämistavan sekä ennen kaikkea loitsimisfunktion. Saamelaiset tekivät pesäeron lauluun vasta sen shamanistisen puolen kadottua suomalaisesta kansanperinteestä - sanellun (runomittaisen?) loitsun astuessa johtoon.

Laulu- ja ajje -sanoille on vaikea löytää muuta yhteistä pohjaa kuin se, että molemmat ovat alunperin liittyneet loitsintaan - tavalla tai toisella, kun taas gala-sanue viittaa vahvasti joko noidan tai uroksen transsi-tanssiin. Vasta kun otamme avuksi germaanisten kielten sanaston - englannin *lay* jne. - tulee yhteinen tausta ilmeisesti harkinnan arvoiseksi.

17) Jälkihuomautuksia

Koska aineisto on loputon, olen kerännyt loppuun sellaisia lisäsanoja, jotka eivät ole osuneet kohdalle tutkimuksen varsinaisessa kirjoitusvaiheessa.

Hiiri-sanueesta todettakoon ensiksi, että sekä latinassa että pohjoissaamessa adjektiivin superlatiivimuoto ilmaistaan *-mus* -pääteellä - kuten esim. suomen *'suuri-mus'*. Tämä auttaa ymmärtämään selkeästi sanueen napa-alueen bifurkaatiopaikkaa. jossa *'suuri'* ja *'pieni'* kohtaavat toisensa identtisinä käsitteinä. Hiiri-sanue ymmärretään vahvasti myös symbolitasolla, jolloin saamme H.P.A. Hakolalta tärkeän uuden merkityksen:

N:o 34 **muca* 'sweetheart'

F: *mutsu* 'bride, young married woman' = Karel: *mutšo*; Est. *mutsu*, *mutt* 'wife, married woman'; *musu* 'kiss'; Komi: *modž* '(female) friend'; Unk: *muci* 'sweetheart', *mucog* 'to flirt'; Tam: *muttu* 'need, want', *muttu* 'kiss'; Jap: *mutsu* 'intimate, friendly' = OJ: *mutu*. (>? vrt. russ. *muka*, pol. *mąka* = 'jauhot')

(>? lit. *mėsą*, pol. *mięso*, russ. *mjaso* = 'liha')

Lisään tähän vielä omasta puolestani esp. *mucho* 'paljon, suuri määrä', *moza* 'tyttö', *mozo* 'poika', *muchachada* 'lapsellinen temppu, kuje' sekä *mostacho* 'viikset'.

Koltan (IpN čappa =) kauniille *sä'ppee* -elohiirelle puolestaan löytyy vastine venäjältä: *цыплёнок* = 'kanan-poika'. Lisäksi Hakolalta löytyy suomen *hermo* (N:o 3, s.135), jonka taustalla ovat mm:

Mansi: *tär* 'Wurzel'; Dravidian: *cir-* 'root' (Illič-Swityč 1965); Kuwi: *hīru* 'root'; Teleut: *širi* 'Sehne'; Jap: *tsuru* 'Sehne, angeln'; PFU: **säre* 'Ader, Faser, Wurzel' (Rédei 1987); PKJ: **cur(u)* 'string'; P-Nostratic: **/s/irA* 'sinew, tendon' (jänne) (Illič-Swityč 1965). (>? vrt. russ. *жир* = rasva; *сыр* = juusto)

Tämän jälkeen on enemmän rohkeutta palata espanjan sanastoon, jossa *muher* tarkoittaa 'naista'. Lapsille sanotaan: *Vamos a la mu!* Menkää nukkumaan! Jos sanan jälkiosa tarkoittaa 'hiiren' sijasta 'rohtoa' (= E. herb; pol. *herbata*, lit. *arbatą* = tee > R. *arbete* = työ!), olisi kysymyksessä 'nukku-va ('elo-hiirulais-') yrtti'...

Jos vielä palaamme Y.H. Toivosen (1944) *elohiiri* -sanueeseen, löytyvät (kuolleen eläimen) lihasnytkintää kuvaavat sanat *vaino* (Paattinen, Tammela), *vainonen* (hyppää silmässä) (Lönnrotin sanakirja), ruotsin *lifmus* (lentävä, muuttelehtiva suonien vaiva), norjan *lidmus* ja ruotsin *lemus* > *livmus* (~ *mus* = muskel + *lida* = kärsiä) (s. 81-85). 'Vaino' ja *livet* -'elämä' kuuluvat siis yhteen. (>? vrt. pol. *móc*, russ. *мочь* = voida, saada).

Edelleen Toivonen luettelee: "(pieni) hiiri" ~ kr. *μυς* > lat. *musculus* > saks. *Muskel* > tansk., ruots. *muskel*, anglos. etc. *mûs*, saks. *Maus*, tansk.(vanh.), ruots. *mus* > ven. *myštsa*, *myša* (=? *мышь*, pol. *mysz*), arm. *mukn*, m.preuss. *peles*; liett. *pėlės*,

lät. *pele* (*peles*) 'hiiri, eräs hevostauti (kaula/rauhastauti) ~ unk. *egér*; lät. *pelite* 'hiirukainen'; sanskr. *muškás* 'pikku hiiri, kives' (Toivonen 1944, 88-90).

Tähän yhteyteen on lisättävä eräs Hakolan (1997) **Proto-Duraljan** sana:

N:o 244 **pele-* 'to fear'; F: *pelko*; *pelätä*, *pelkuri* jne.; Est. *pelg* 'to fear', Hung. *fél* 'to fear', *félem* 'fear'; Tam *pē.ṛkani* 'to be afraid', Kan *peḷagu* 'fear, alarm', Telugu *pelukuiri* 'to fear, to be alarmed', Kan *belkane* 'to turn pale through fear'; Tungus *hööl-* 'to fear', J *futame* 'fürchterlich, grauenhaft'; PU **pele-* '(sich) fürchten (Janhunen 1981); PU **pele-* id. (Rédei 1987). Lisäksi:

N:o 379: **walke* 'white' > mm. Malayalam *veḷi* 'light', Kurux *bālká*, *bālkó*, Malto *bálkō* 'yellow', M *bulay* 'partly white', J *aka* 'Rot(?)';

PFV (?PFU) **walkz* 'weiss, hell, leuchtend' (Rédei 1988);

PKJ **párk* 'bright'; **válk(a)* 'red' (Martin 1966).

Olemme melkoisessa sekasotkussa, sillä 'hiiri' onkin peloittava (E. *fear!!!* > *fur* = 'turkis') vaikka se leikkii (E. *play*, *balet* F: '*pelehtiä*, *valehdella*') 'kissaa ja hiirtä'. Ostj. *páləm* = *pətəm* 'lip' (huuli) (Collinder 1955, 5). Petollinen *bite* -sormella-purija (lät. *bite*, lit. *bitė*, R. *bi*, E. *bee* = mehiläinen; puol. *palec*, ven. *палец* = sormi).

Ranskan murre-sanueesta E. Öhman kaivaa esille 'lehvisammakon': *arán* ~ *karék* > *karán*, mutta italiasta *gazaro* 'kerettiläinen' (Öhman 1964, 125-6).

Jos Unkarin *egér* on 'hiiri', niin se on suunnilleen sama kuin engl. (*fly-*) *agaric*. Onko suomalaisen mytologian **Äkräs** (pellon ja viljavuuden jumaluus) unkarilaisten 'peltohiiri' ja englantilaisten 'kärpäs-sieni' (E. *ogre* = 'hirviö')?

A.J. Joki : Unk. *agyar* (+ sen ugr. vastineet) 'Hauer, Hauzahn' (metsäkarju, torahamas, iskumiekka, puunhakkaaja) = oss. *æssyr* (Joki 973 s.83, 168).

Epäilen, että kyseessä täytyy olla **torajyvän** (unk. *anyarozs* 'äiti-ruis') symboli tai piilonimitys. Unk. *agár* = 'vinttikoirra', *agy* = 'aivot', *ágy* = 'vuode', *ágyaz* = 'laittaa vuode', *agy-rém* = haave- t. harhakuva; *houre*; *aave* ja *ágyék* = 'nivuset'.

Mikä yhdistää hiiren torajyvään? O'Flaherty siteeraa Bogorazia vuodelta 1909: '...the Chukchee believe that some of the roots and herbs found in the storehouses of mice are poisonous, and are gathered by the mice partly for the purpose of poisoning the robbers, partly as an intoxicant, like fly-agaric (*Agaricus muscarius*), which is used by man' (Wasson - O'Flaherty 19??, 278).

Latina: *ager* = viljamaa, pelto; maa, alue > *aggero* = luoda kokoon, kasata
ago = (*egi*, *actum*, ***agere***) panna liikkeelle; ***ajaa***, kuljettaa, ajaa väkivallalla, takaa, ulos, alas; pakottaa, tehdä jne. > *agger* = muurin ainekset
 >? *agraari-* (maanviljelys-), *agora* (tori), *agrofobia*, *agitaatio*, *agressio*; *argo* (jousi);
 > E. ***action***, R. *egen* (oma) etc. Länsimaisen takaa-ajon sanasto on valtava.
 >? syrij. *gort*; wotj. *gurt* ~skr. *gárta* 'Höhlung, **Haus**' (Joki 1973, 53)
 >? Lat. *cera* 'vaha, vahakakku' (Joki 1973, 227).

On pakko muistuttaa, että IE **aug* = 'lisätä' (Wiik 1997, 92) sekä lät. *augli*, *ogas*, lit. *uoga*, pol., russ. *jagoda* = 'marja' (>?August; latv. *augšne* = multa; lät. *augt* = kasvaa). Englannin *mush(room)* puolestaan tulee suoraan yhteyteen R̥gVedan *soma* -uutteen kanssa: *Kadā aṣṅ mūṣrām ahyā madahyā...?* (When wilt thou do away with this urine of drunkenness...?) (Avesta: Yasna, 48:10 -sitaatti; Wasson 19??, 32).

Mikä on tuo 'puna-kelta-valkea' (vrt. ven. *biela* 'valkea' ja ugr. '*pul*, *puola*' ~ punainen - sanueita) ja mikä on se, joka sitä pelkää? Menninkäinen ja päivänsäde, E. **mouse-mice** (hiiri) ja **moose-moose** (hirvi)??? Kysymys ei alkuperäissanassa ole niinkään sienestä kuin sen toisen asteen käyttömuodosta - sienien käytön jälkeisen virtsan juomisesta. Ei ihme, että sanan alkuperän jäljet ovat hävinneet englannista. Vain taru Mooseksesta ja kalliosta vettä antavasta taikasauvasta on jäljellä ihmiskunnan kollektiivimuistissa.

Palaan vielä kerran koltan sanastoon, jossa 'kolttamiehen talvipäähine' = *pe'Ilj-keä p'per*. Koltaksi 'korva' = *pe llj*, *peelljaž*; hiiri = *sä 'ppli*, *sä 'pplleejaž*; musta = *čappâd* (*ča 'ppes*); LpN 'kaunis' = *čâppat*, *čâppis*. *Sä 'ppli* ~ *čapp-* + *pe ll* ~ F: 'kaunis/musta + korva!' Hiirenkorva joka on 'leikkisä' (E. '*play*'). (< Ks. myös 'Sanojen tutkimisesta').

Liivin *īr* = 'hiiri' (Toivonen 1944, 89). Saksassa 'hiiren' vaarallisuus ilmenee sanueessa *Hirn* 'aivot', *Hirnwut(h)* '(aivotaudin aiheuttama) raivohulluus', *Hirsch* 'saksan- t. punahirvi', *Hirschling* 'ihmissieni' *Hirse* 'hirssi' ja *Hirt* 'paimen' ('hirtto-köysineen?') - hyllyvällä (E.) *moss bog-*, (S.) *Moosmoor-*, ven. *моховое болото* -rämesuolla.

Mutta lisäksi *irden* = 'maasta, mullasta tehty; savinen', *Iris* = taivaankaaren jumalatar; silmäterän kehä; kurjenmiekkä; *Ironie* '(sala)iva; *Irr(beere)* = 'belladonna(+marja)', *irrational* = järjenvastainen, järjetön; *irre* 'eksynyt, mielipuoli', *irren* 'harhailla, erehtyä, hairahua' ja *Irte* 'yhteiset kemut (+ yht. maksuosa)'.

'Hiirettärenpeli' (~ heroin-play) ei ole lasten leikkiä.

Niin saksassa, suomessa kuin englannissakin - hiiri saattaa kasvaa 'hirveäksi hirveksi' - jos vain aivot antavat myöten. Tämä vaatii perinnöllistä (E. heritable) kerettiläistä (E. *heretic*) alkemistista (E. *hermetic*) ja sankarillista (heroic-heroine) *hired* -palkattua *hirsute* -karvaista ajattelua. Tuloksena on tällöin *history of hysteria*. Jopa Asterix kalpenee. Kuitenkin tuota maisemaa hallitsevat sanat *Herr*, *herrschen* (hallita), *Hierarch* (kirkkoylimys), *herb* ('karmea, karvas'), *herrlich* 'ihana' ja lopulta *Herz* 'sydän'.

Ihmisaivot (Hirn) ovat se 'hiiden-kirnu' ('hirttosilmukka') jossa 'hirnuva' suuri ja 'irvistävä' pieni 'hiirenvirna' jälleen kohtaavat toisensa. Tähän kuitenkin tarvitaan poet-runoilijaa, jota kreikassa sanotaan *poutiki* -hiireksi... ja lopulta 'muusiksi' (S. *Mus*, est. *moos* = hillo)

18) Lisäsanastoa:

Itä-Turkki (Gürsoy-Naskali 1985):

bar = *there is, are* > *bar-* = to go, leave, to reach *baş* = head
 > *bār(a)* = God > *bārān* = rain > *bārā* = time > *barқа* = family
ber- = to give; to grant > *bārākāt* = blessing > *cān* = life; soul
ğār = cave > *ğarğa* = crow > *ğarīb* = strange > *kör-* = to see
ķar = snow > *ķara* = to look > *ķarār* = decision > *šārr* = evil doings
lutf = goodness > *mirās* = inheritance > *orta* = middle

rūh = spirit, soul > *rūz* = day

sana- = to consider, to regard > *šdā* = noise > *sanā* = commendation

Cumucica & Nogaica (Gürsoy-Naskali - Halén 1991):

lefəz = 'Worte (des Liedes)' > tü. *lâfiz* > kas. левиз (>? F: *luvut*)

Uralilaisen kieliryhmän sanasuhteita selvitellessään Terho Itkonen mainitsee mm. seuraavia sanoja (T. Itkonen 1997, 243-249):

N:o 15 F: *kirki* 'rut, lust' ~ Est. *kirg* 'passion, flame, spark'

~ LpN *gâr'gâ* 'spurt, jet'

N:o 25 F: *luo-* ~ LpN *lusâ* 'to', *lut'tě* 'at; from'

N:o 26 F: *luta* 'pin with which the angles of a birchbark vessel are fastened to its ends' ~ LpN *lotte* 'wedge' (kiila) (>? vrt. pol. *luty* = **helmikuu**)

N:o 37 F: *pensas* ~ LpN *bæs'se* 'birchbark'

N:o 41 F: *potka* 'hind leg of an animal' ~ LpN *boas'ke* 'the small of the leg with the lace of the Lapp shoe tied round it'

N:o 50 F: *r(u)ohtia* 'to dare' ~ LpN *roas'tel* 'who dares to do anything'

(254-255, N:o 12) LpN *luok'čât* 'to cut out a hole in wood'

~ MordE: *lakšems* 'to cut, hew' ~ MariW: *lokšânt'sam* 'to cut'

(257, N:o 8) F: *loma* 'space, crack' ~ LpN *loabme* 'open space, gap'

~ MordM *luv* 'space between fingers' ~ MariW (*parña-*)*lo* id.

Johanna Laakso (1997):

(Udm.) *mirkjini* 'to make blunt, to cut off (a tree top) ← *mirk* 'tree stump, log, blunt' (s.289)

(Mansi) *l'exti* 'to nail' ← *l'əxχ* 'nail' (s.290)

Bernhard Wälchli (1997, 307):

(Mordw.) *kardas* '(Vieh-)Hof (Abgrenzung) ~ lit. *gařdas* 'Pferch (für Vieh)

(321) MordwE: *lej*, M *l'äj* 'Fluss, Schlucht ~ lett. *leja* 'Tal, Niederung' ~ lp.

lække 'Einsenkung, Tal' ~ MordwM *lajmä* '(im Frühjahr unter Wasser stehende)

Wiese' ~ E: *lajme* 'Tal, Wiese, niedrig gelegener Ort'

Aulis J. Jokl (1973):

F: *lukea*, est. *luggema*, lp. *lokket*, syrj. *lydja* 'schwerlich' ~ lat. *legere* (Diefenbach s.23)

F: *lukea* ~ idg. **leǵ-*/**loǵ-*: gr. λεγω 'sammle, lese zusammen, zähle, rede, sage';

> kr. λογος 'Wort, Rechnung, Zählung, Vernunft', lat. *lego* 'auflesen, wählen, lesen' (Jokl s.136)

(Joki N:o 71, s.278-9) F: *lukea*; lpN *lokkât* 'lukea' jne, *lokke* 'zehn'; mord. *lovoms*,

luvams 'zählen, rechnen; lesen'; tšer. *ludam* 'lesen; rechnen; *lu(v)* 'zehn'; wotj.,

syrj. *ljd* '(An-)Zahl; wog. *lôβ*, *lâβ* 'zehn', *loβant* 'zählen'; ?ostj. *lõjat-* 'lesen;

zählen'; ?ung. *olvas* (<?**lova-*) 'lesen; zählen; folgern, vermuten'

ugr. *tur, tūr* 'Hals, Kehle' (s.55) (Tomaschek: *wakhi tor* 'Genick')

Syrj. *ort* 'Geist eines Verstorbenen'

~ apers. *arta* 'heiliges Paradies' (Stackelberg Nr.37)

Tšer. *tūr* 'Schneide', ung. *tór* 'Schwert' ~ afgh. *tura*, tšetš. *tur* (N:o 51, s.67)

> wog. *tūr, tor* 'See', ostj. *tòr*, ung. *ár* 'Flut' (Paasonen s.80)

F: *mehiläinen*, mord. *mäkš, meš*, tšer. *müks, müš* (< vanh. *mekši)

> vgl. sansk. *makša* 'Fliege', *makšikā* 'Fliege, Biene', > avest. *maχši* 'Mücke, Fliege' (Setälä s.95) (>? = lät. *muša*, lit. *mūsė*, pol. *mucha*, russ. *myxa*)

> vrt. Wiklund s.125: syrj. *muš, moš*, ung. *méh* 'Biene'

> vrt. tšer. *mež, miž* 'Wolle' (Collinder s. 224)

> ai. *mákšā* 'Fliege' (Mayrhofer s.162)

(>? E. *mouse-hiiri-mix-max-im!* > *mush-room?* >? lät. *mežs* = *metsä*)

Est. *mõskma*, mord. *muškams*, ung. *mosni* 'waschen' (Pokorny s.157)

> (Joki N:o 83, s.286-7:) est. *mõske-* 'waschen' = tšer. *māškam, muška-m* = wotj. *miškini, mišk-*, syrj. *miškini* = ung. *mos* = samJur. *māsā* 'waschen, salben' etc.

~ idg. **mozge-*, **mezge-*: ai. *májjati* 'sinkt, geht unter, geht zugrunde'

~ lat. *mergere* 'eintauchen, versenken; lit. *mazgóti* 'waschen' (s.286-7)

Syrj. *mös* (Stamm: *mösk-*), wotj. *mes* '(junge) Kuh' (>? *kolt. moeğges* = *sokko*)

> wog. *mis*, ostj. *mš* 'Kuh' <? iran. **meske* (nuori sonni) (Lytkin s.215-216)

Tšer. *mužār, mâžār* 'Paar' < ai. *mithunā* 'gepaart, ein P. bildend' (Räsänen s. 227)

(Joki N:o 76, s.281:) tšer. *müks*, wotj. *muš* 'Biene'; kurd. *mêš* 'Fliege, Biene'

> vrt. N:o 79 'mesi'; N:o 80 tšer. *miž, mež* 'Wolle, Haar'

F: *kara* 'Riegel, Tierrute, Zacke am Fischrücken, dürres Nadelholz', est. *kara* 'Rute der Tiere', *jummi-kara* 'Eiszapfen' (> ~ Pflug etc.) ~ skr. *khara* 'eine Art Dorn' (Anderson s.43)

Tšer. *karas, kāräs* 'Wabe (vahakakku), Honigscheibe'

~ mord. *k'äräs, k'éras*, wotj. *kara* s< tat.Kaz. *kāräs, -z* 'Waben',

~ bašk. *kāräd*, tšuw. *karas* 'Honigscheibe'

> vrt. *türk. kär* 'ausspannen, ausdehnen, ausweiten, ans Kreuz schlagen'

< (?) lit. *koris, korys*, lett. *kāri*, lat. *cēra* 'Wachs, Wachstafel' (vaha),

= gr. *κηρος* 'Wachs'; *κηριον* 'Wachskuchen der Biene, Honigwabe'

~ (?a-iran. **kāras*)

> Lit. *korỹs* 'Zelle in der Honigwabe, Wabe', lett. *kāre(s), kāris* 'Wabe'

> lit. *kārti*, lett. *kārt* 'hängen' (Räsänen s. 226-7)

> (>? 'itseään syövä' *Chronos-aika* - crown - kring - saam. *kar-baš* ???)

> Joki (N:o 54, s.268:) idg. **kār-* 'Wachs';

N:o 65 F: *kuras* 'Messer' (myös *kuri-kka* 'Keule' = weps. *kuřik*); wotj. *kuraz* 'Messer'; est. *kurik(as)* 'Keule'; IpS *korr* 'kleines schlechtes Messer'

SamJur. *Har, kar* '(Schnitz-)Messer', Jen. *koru, kolu* 'Messer' < ural. **kurə-* (s.176) aw. *kara* 'ein mythischer Fisch im Fluss Raḡhā (=Wolga) ~ fi. *kala*

A. Kannisto (1925); tatar.>wogul.:

ostj.-wog. *ḡarmāš, ḡoγrmāš, ḡoβrmāš, kor,m's̄* ~ *kurmač* ~ 'paahdetut/liotetut ohrat; (>kaura-)puuro

(>? vrt. F. 'kouristua, kauris, kaurisimpukka; lat. *caurus* ~ 'luomis-tuuli')

< ~ tat. *ḡavurmač, kavurmač, ḡurmač, kurmaž* (<tat. **ḡarmač*)

< *kaur, kūr* = 'braten, rösten'; *ḡur* = 'Gerste rösten'; *ḡār* = 'braten' (112-3)

> Vrt. kr. *χαρμα* = 'ilo, mielihyvä' ?> saam. *karbaš* (hiidenvene, 'sadon...!'), ~ 'karma', joka siis on 'sadonkorjuu' + ilo!!! > vrt. ruots. *skära* = 'sirppi'.

> Ihmisen **kuorma**: Mitä hän kylvää (kourin) sitä hän myös leikkaa - (R.) (s)kära-rakaudella, (est.) *kääri*-saksilla... (> Koran?) Karman kiertoympyrä on kuin ruletti; miten sinne heittäytyy, heijastuu ympyrän laadussa asteikolla: *karmea - karmiva - harmittava - harmaa - särmikäs - säräv - karmiini - charmikas - harmoninen - sammas*. Ja tuosta helmiäispatsaasta kaikki lähtee jälleen uudestaan valvontakierrokselleen.

TJ, TČ *ḡaβrà, ḡaβrà* = (russ. *gorljanka*) 'viljan rikkaruoho' < tat. *kura* (s.120)

TJ *ar,ḡβa`ḡ* 'ihmisenkaltainen varjo, kuvajainen (S. *Schemen*), joka ilmestymisellään ennustaa kuolemaa (s. 246). (>? lät. *karš* = lit. *ḡaras* = sota)

[vrt. Collinder (1955, 22): md *karma-* 'to wish, will, intend; begin, undertake, attempt; shall, will'; yr *harwa-* 'to wish, will' = tv *karbutu-, yn koma-*]

wog.-ostj. *kērəp, kierəp; kērəp, kērəp* = laiva. proomu, kuormalaiva

> Trj. *kirip, kiriw* = 'vene' (?~ unk. *bárka* = ruuhi; *barka* = urpu)

< tat. *käräplä, kärəp, gārəp, gārəp* = 'laiva' < = russ. *korablj*

> Donner: vrt. Fi *karvas, lp. garbes* = 'Kahn' (vene, pursi)(s.130)

Olemme palanneet saamelaisten hiidenveneen ääreen...

Mutta se on lastattu oudolla tavaralla:

wog. *kērpiš, ke`erməš, k'örpš, kirpiš, kirpiš* = 'tiili(skivi), Backstein'

ostj. *kèrmik, ke`ermət, kirp'aš, kərpi't, k'rməs* = 'tiili(skivi), Backstein'

< tat. *kirbic, kirbič, kirbeš, kirpěš, kərpäc* 'Ziegel, Backstein' (tiili)

~ russ. *kirpitsj* 'tiili' (s. 130)

Latina (*muscarius-* ja *roto-sanue*):

caro = (carnis) liha; *caries* = lahous; *cariosus* = laho, mädännyt

carpo = poimia, noutaa; nykiä > *cervus* = (*alces*) hirvi

mus = hiiri; *musca* = kärpänen; *musculus* = hiironen; jänne ruumiissa

muscus = sammal; *muscosus* = sammaltunut >? E. *moss*, S. *Moos*, R. *mossa*;

> latv. *sūna*, lit. *samanos*, pol. *mech*, russ. *mox* = sammal > lit. *miškas* = metsä

rudis = raaka; siistimätön, tietämätön, taidoton ~ *moles* (**Chaos**)

> *raudus, rudus* = raaka ainejoukko (malmi); vaskiraha > *ratus* = laskettu
rudis = (miekkailu)sauva; erosauva; *rudo* = ärjyä, karjua
rudus = kivimurska, kalkkikeko, laasti
rufus = (vaalean)punainen, punertava, ruskea > *rutilus* = punata, punertaa
ruina = alassyöksyminen, sortuminen; raunio, jäännös; hävittäjä
ruma = nisä > *rumino* = märehtiä; *rumor* = kertova juttu, puhe, juoru
rumpo = (*rupi, ruptum*) katkaista (irti, pois); puhkaista, sulkea
ruo = (*rutum; r-s; ruta*) syöksyä (alas), raueta; syöstä; kaivella ylös, mullistaa
ruta = eräs yrtilaji; ruutu; karvaus, tuikeus > *rutula* = ruutu-yrtilinen
 > *rutabulum* = hiilikoukku > *rutrum* = lapio, luodin

(vrt. Wasson: 19??, 48-49): sanskrit: *Rtá* = 'the Way'; 'the divine order of things' ~ ?Tao

(Karjalainen - Ostjakki; 1948, 1010-1011):

rut̕̕̕, rōt̕̕̕(ēm̕̕̕) = 'suku, sukukunta, heimo, sukulaiset; 'yhdestä haltijasta polveutuvat, jotka voivat tehdä naimisliittoja'(s.811). [>? latv. *radi* (pl) = 'sukulaiset']
t̕̕̕r̕̕̕ = 'arvoitus'(? - ei saa selvää)
tor̕̕̕ = 'sotkeutunut tukka' > *tor̕̕̕āy* 'vanunut' > *t̕̕̕rt̕̕̕* = 'vanua' > *t̕̕̕r̕̕̕(t̕̕̕)* = 'lastu, sytyke'
ie-ŋkt̕̕̕or = (заторь) 'jäiden lähtiessä jokimutkien jääsulku'
t̕̕̕r̕̕̕ = 'kirjavaksi ommeltu lakki nahoista (teki näkymättömäksi)'
 > *s̕̕̕m̕̕̕t̕̕̕o̕̕̕.r̕̕̕* = 'silmälasit (nahasta)' > *t̕̕̕r̕̕̕ap̕̕̕* = lakki
t̕̕̕r̕̕̕ = 'kurkku, nielu; pullon kaula' > *t̕̕̕r̕̕̕āy* = 'pullo'; hyvä-ääninen (laulamaan)
 > Kaz. *t̕̕̕r̕̕̕āy̕̕̕* = (adj. 'pullo'); subst. 'pullo'; eräs sorsalaji (kaula punainen)
t̕̕̕r̕̕̕āp̕̕̕ = (Kaz.) *ı̄ām t̕̕̕r̕̕̕āp̕̕̕* 'hyvä-ääninen' > *t̕̕̕r̕̕̕ā̕̕̕* = pullon suu(reikä), tulpan läpi
t̕̕̕r̕̕̕.r̕̕̕ce̕̕̕y̕̕̕ = '(kaula)helmi' > *t̕̕̕r̕̕̕z̕̕̕uk̕̕̕* = kaulahelmet
 > *t̕̕̕r̕̕̕p̕̕̕ū̕̕̕y̕̕̕ā̕̕̕l̕̕̕* = 'tapsi ('peräsin') uistimen ja siiman välissä'
t̕̕̕r̕̕̕s̕̕̕āi = ääni > *t̕̕̕r̕̕̕* = (oven)rako; raollaan > *t̕̕̕r̕̕̕l̕̕̕ā̕̕̕p̕̕̕ē̕̕̕l̕̕̕āk̕̕̕* = kitalaki
t̕̕̕r̕̕̕s̕̕̕ō̕̕̕χ̕̕̕ā̕̕̕i̕̕̕e̕̕̕-t̕̕̕ = juoppo, viinaan menevä

Näyttää siltä, että tässä sanueessa ei ole tietoaakaan julkisesta sukukunniasta, vaan sanasto on nimenomaan sen yöpuolinen vastakohta. Jos sanasto on tarkoituksella kään-teistä, niin eivät sitä hanteille ainakaan vieneet keskiajan kiertelevät gymnaasium-pojat. Pikemminkin lähestymme muinaisten saamelaisten Toro-seitaa. Juoma, laulu ja piilo-naiset ajatukset kuuluvat tähän yhteyteen niinkuin joiuksakin.

Lopuksi siteeraan A.I. Teryukovia. 'Komien perinneuskon mukaan ihmisellä on kaksi sielua: *lov* - ihmisen sisällä (< Nalivov 1907: 'life', 'the soul of man') ja *ort* erillisenä ole-va. *Lovja* = 'alive', 'animated' - tarkoittaa yleensä elävää. A.N. Grenin mukaan kansan-uskossa *lov* ihmisen kuoleman jälkeen muuttui puuksi. Leppä (the alder) (*lov pu, pu* = 'a tree') liittyi tähän uskoon' (Teryukov 1989, 135). Vapaasti tulkittuna edellinen kytkee yh-teen niin luojaan, sielun, rakkauden, *true-loven*, luvvjtin, luottamuksen puun kuin maail-manpuunkin, joten voimme hyvällä omallatunnolla lopettaa (S.) *Ort*-seudun maisemiin.

19) Yhteenveto luvjyt -sanueen tarkoiteista

Sanoja on ryhmitelty yhteen aiheittain mutta hyvin pinnallisesti. Tarkempi tulos olisi saavutettu esim. tutkimalla mitkä käsitteet ovat toistensa käänteiskuvia. Nyt nähtävässä versiossa on huomioitu vain yhden merkitystason vihjaama tapahtumajärjestys.

elämä-henki-elo-kansa-väki-ihminen

etä-metsä-syrjäseutu-hämärä-lehto-Wildnis-Sommerweide

haaska-lahota-vanha-lahustama-roskata-haju(aisti) > est. lagu, kōdu-

> **karvat**-tukka-täi-lude-lutka-löyhä-höllä-siivoton-süfilis-lehtolapsi

kiertokulku-kaarre-kierrellä-viekkauk- luodata-juosta-loikkia (kuten sammakko)

> **kiimainen**-intohimo-ihana-juoksu-**puute**-pyytää-**kesy**-totella-sallia-hiljainen,

laavu-suoja-luola-laatikko-sija-katos-liiteri-ullakko-loito-lavitsa-loukko-röttelö

> huvimaja-lieden lämpö

> lava-suova-lattia-keilakota-lato > loude (louteet)-läävä-**lauta**-liuskakivi

> **laskeutua** -panna makuulle

> **lehti-peittää**-lakki-lakana-saniaisien lehti-lehdykkä-(kaatuneen puun)latvus

luvvjt-ilman sanoja-luikata/huutaa-vaikertaa

> itkeä-**itku**-luvettelija-virsi-valittava-voihkia > melu-kuulua-kutsua

> luuttu-**sävel**-ääni-lauluruno-kantele

> **luoda**-laatia-päästää hätä**valhe**-plätschern

> **loitsu**-loru-lukea-luku-sanat-sananelasku-loihdu-loru-**loimuta**-lietsoa-**leimuta**

> lovtu-**totuus**-lovi-tarina-oikea>**laki**

luukku; aukko-fem. elin-**reikä-kolo**-reikäinen > tehdä reikä-lävistä-levitellä-revetä

> silmäluomi-lyhty-valo-valonloiste-kukka

> lovirauta-reikäpihdit-hiekka-sadin-lusku (kärpän t. hiiren)

> **halki-halkaista**-irroittaa-lohjeta-lohkoa-löystyä-puolittaa-**aueta** (silmuista)

noita > nousta-nostaa-kevyt-tuulettaa-ilma-kevyt-helppo-**nauru**

> **kohopuu-punnertaa**-liite-jatkos

liota-liueta-**lipeä**-liukas-vaaho-livahtaa-pitä- sileänä-kastua-kostua-vuotaa-lääkitä

liittää- liimata-liitto-kohtaus-sopimus-tavallinen-liitos-verkonliitos

> yksi-yhteen-samalla-juottaa(kiinni)-lukita-liittyä

> luo(kse)-luottamus-lupaus-rakkaus-lohdutus

> löytyä-johdattaa-tikapuut-tie-jälki-latu-jalanjälki-**suuret** jäljet

luvallinen-luvatton- riidellä-lyödä- paha-ilkeä-työntäistä-pudistella-**arpa, osa-**

> **sormet** pelissä-nähdä vaivaa-taikapala-**tulppa**-oppimaton-nuhdella

> **salakka-lotja**-(**vene**)n laita-vatsapuu-luokka-**lintu**-hanhi - (lintu vai kala?)

> **luuta**-lättäjalka-matala-lyhytjalkainen

> **loikkia** kuten sammakko-**keikkuva** esine-hyöriä-hääriä-huojua-liehua-riippua

> suovata-**hautoa** (munia)-**kestää**-kulua-kärsiä-**yksitoikkoinen**

mäti-kutu-**lastivene**-paino-ladata-panna jalkaan-lesti

> **avata** (solmu, pussin suu)-laskea maiti-lanne-kuve-lonkka

singota, ripuli-purskahtaa esiin-luoda-erschüttern-tutiseva vapiseva (ihminen)

> loslassen-schnell fahren-segeln-**luoti**-ammus-tykki-laukaus-kiila-vaaja

uhri(aika)-uhrata-uhri-puu-leppä-laskea maiti

> puuhepo-luovuttaa-ratsastaa-hankkia > **onnistua-onni**-kiitokset

kuolla-kymmenen (napa-10)-lopettaa-lähteä-jättää-**viikate-rauha**

uni > tuutia-laiskuus-makaaminen-**maata**-heikko-**lökähtyä**-pakahtua

> **kallistua**-rinne-mäki- laita-laskeutua-kadottaa-hukata-**vika**

> pyörtyä-mennä tainnoksiin-maata-luotteisiin-lepo-maata
vapaa - irti-loma-lupa-laidun-päästä

Maatamenosta alkaa uusi elämä. Luvvjtin r-pohjaisista vastineista toistan vain: Voisivatko ruuhh-jalka ja lufvt-laulu nousta yhtenä Ruf-huutona koholle (Luft)? Tämä tarkoittaisi tiivistelmänä sitä, että 'ruveta' = alkaa > roam (harhailla) ~ 'tulla rupikonna-ruvelle' < 'ro-kottaa' > rhomb-vinoneliö-ruumi (tila)-ruumis-ruumenet (siemen)-Ruhm (huhu) >loom (luonto, eläin). R-pohjaista luottamus-puu-vene -sanuetta ei kuitenkaan ole otettu mukaan edelliseen sanaluetteloon. Sanat voivat - hieman valikoiden ja eri järjestykseen asetettuina - kuvata:

- porojen - tai ihmisten - kiima-aikaa (edellä käytetty järjestys)
- noidan loitsintarituuaalia tai uhritoimitusta seidalle
- eläintä haaskalla tai ihmisen ravinnonhankintaa, metsällä- tai kalallaoloa yms.
- hautajaisrituuaalia - (ehkä myös tappamista - vahvasti karsittuna).

Luettelo on samalla tavoin moniselitteinen kuin itse joiku, sen melodian alkamiskohta ja moniselitteinen salattu kieli. Jotkut sanat mahdollisesti voitaisiin sijoittaa useampaankin kohtaan tässä luonnon draamassa. *Luettelossa ei ole huomioitu leu'dd- ja luohiti-sanueiden antamia tarkoitteita.* Sieltä puuttuu kuitenkin yksi koltansaamen sanapari, joka selkeästi liittyy yhteen niin häät kuin hautajaisetkin: Koltansaamessa *le tt* tarkoittaa sekä astiaa että ruumisarkkua, kun taas *lett* (*leett*, ill. *littu*) on 'kohtauspaikka', 'liitto'. Liitossa taakka on aina kevyt (R. *lätt*) kantaa.

Teen vielä toisen yrityksen nähdä sama asia toisesta näkökulmasta. Ellemme suorastaan ole tekemisissä jonkin ikivanhan globaalisen protokielen palasten kanssa, niin ainakin on myönnettävä, että luohiti-leu'dd-luvvt-lovi-loitsu-laulu(?) -yhdistelmä assosioituu emotionaalisesti vahvaan - osin feminiinispainotteiseen I-kirjaimella alkavaan seuraan myös seuraavan sanaston sanoissa. Tarkoitukseni on osoittaa erilaisten assosiaatioketjujen mahdollisuus, mikä syntyy alussa annetusta juurisanojen ryhmästä.

Käytän nyt suomen-, saamen- ja vironkielten sanastoa apuna. Lähteinä on käytetty T.I. Itkosen Koltan- ja Kuolanlapin sanakirjan lisäksi etupäässä koltan sanakirjoja (Mosnikoff 1988 ja Sverloff 1989), Sammallahten saamelais-sanakirjaa (1993), Virolais-suomal. sanakirjaa (Kokla etc, 1988) sekä Kalevalan selityksiä (Saarimaa 1927):

kolta: 'lett'-leádt-leet-littu = liitto, kohtauspaikka > 'lâ'htted' = liittää;

> 'laanjâd' = halkoa; 'luäk'kad' = lohkoa; 'laadd' = kasa (suom. 'laittaa')

> lpN 'lakta' = liitos, 'lihtodit' = sopia; Est. 'liit' = liitto; 'lita' = narttu; lohk = syvennys

> **suomi:** 'laati liiton' = 'pani määrän', ks. Saarimaa 1927, 49)

> kolt. 'lâppös' = (saam.) lohpadus' = lupaus;

> eest. 'lõbu' = huvi, ilo; 'lõõpida' = hullutella; 'lembus' = lempi,

F: 'lupa' = ruots. 'löfte', 'lov'; kolt. 'loépp' ja lå'vte'm(es) = luvaton, saam. 'lohpi' = lupa

> eest. 'lubada' = luvata

F: 'laskea'; saam. 'laskat' = lisääntyä, yleistyä; vrt. 'leijua')

lpN lađas = nivel, jäsen ja lađastit = leikata, láddjet = niittää

> Est. 'las' = anna, olkoon; 'lasta' = laskea, sallia,

> 'laas' = salo, korpi, 'laast' = lastu, 'lapp' = tilkku

> 'lai' = laaja, väljä, 'välja' = ulos

> 'lugeda' ('loen') = lukea, laskea, 'lugu' = juttu, tarina

- F: **'latu'**; = kolt. 'laatt' (laad) = saam. 'láhttu'; est. > **'latikas'** = lahna
 > (jalan)jälki, tienpinta = saam. 'luodda',
 > Est. **'ladus'** = luistava, vuolas, 'laad' = perä, laatu; **'laotus'** = avaruus,
 > (SKES:) lyd., veps. *ladu* ~lpR lato, latek = latu > syrj. *lu* = valumuotti >
 > tšer. *lâ·δâ, lò·δâ* = valinmuotti, pieni syvennys t. kuoppa; **lovi**, pykälä
- F: **'leijua'** (levitaatio); kolt. **'leâujjad'** = huojua ja **leâujted** = heilauttaa,
 > saam. 'loktanit' = nousta; 'luoitádit' = laskeutua (rinnettä alas);
 > 'luoitit' = laskea (nopeasti yms.), (liittää?),
 > Est. **'lend'** = lento, **'lendva'** = noidannuoli, **'lauelda'** = leijailla,
 > **'lehvitada'** = heiluttaa,
 > **'leiutaja'** = keksijä ("löytäjä"); **'liialt'** = liian; **'liuelda'** = liittää; **'lohe'** = leija
- F: **'lintu'**; = kolt. 'lá'dd', 'loádd'; saam. 'lodd'; Kaleval. **'lakla'**; eest. **'lagle'** = (metsä)hanhi
- F: **'leipä'**; = kolt. 'lei'bb' tai 'lejpp' = ven. хлеб = saam. 'láibi'; eest. **'leiva'**=leipä-, leivän-
 > kolt. leä'p'p = leppä > eest. **'lepapuu'** t. **'lepp'** = leppä, **'lepik'** = lepikko,
- F: **'loppua'** = Est. **'lakata'**; **'lakku'** = sikahumalassa (=lakku täis'),
 Est. **'lang'** = putous, **'langus'** = lasku (langeta jne.),
 > **'laostuma'** = mennä rappiolle (suom. laota, lakoontua); **'laupäev'** = lauantai,
- 'lebada'** = levätä, maata, **'leinaja'** = surija, **'laip'** = ruumis,
 > **'leppida'** = leppyä, sopia, tyytyä; **'lesida'** = loikoilla; **'lesepõlv'** = leskenä olo,
 > **'lojus'** = elukka; **'loojuda'** = laskea, mennä mailleen;
 > **'lõtv'** = rento, löysä; **'lääne'** = länsi-, lännen- (**lääs** = länsi)
- Est. **'leede'** = lietemaa; **'liiv(a)'** = hiekka; **'luide'** = hiekkakinos, **dyyni**; **'leem'** = liemi
 > vrt. Kaleval. **'lima'**, **'sakka'**; **'lie'e'** = liete, vetelikkö;
 > eest. **leotada'** = liottaa; **'libe'** = liukas; **'liisk'** = arpa
 > F: **'lieto'** (häilyvä?); saam. **'leabuheapme'** = levoton
- F: **'lie'** (.lienee, on'); kolt. 'lee'd t. le'd' = olla > vrt. ruots. **'liv'** (elämä) ja **'leva'** (elää),
 > saam. 'lâvet' = olla tapana; 'leahkkasit' = aueta; 'leahkit' = olla-verbin muoto,
 > 'lâvvu' = laavu. 'läävä' > (siko)lätti?
- Est. **'läige'** = loisto, välke; **'läikiv'** = välkkyvä; **'läinud'** = viime-
 > eest. **'leitsak'** = kuumuus; **'lihtne'** = yksinkertainen; **'lihv'** = kiilto; **'liud'** = vati,
 > kolt. leä'dgged = kimaltaa, loistaa; saam. 'liige'- = 'yli-' t. 'liika'
 > ruots. **'ljus'** = engl. **'light'** = valo; Kymri: **lluched** (lliched) = valo, salama
- F: **'liehtoa'**, liehitellä; saam. 'lapmut' = lumota; kolt. lie'dded = hulmuta, loimuta
 (revontulet), 'loommâd' = lumota
 > eest. **'lausuja'** = loitsija, tietäjä; **'lant'** = viehe ("lantti")
 > **'lokuti'** = helтта; **'loksuda'** = loiskua, liplattaa; **'lumm'** = lumous, taika
- F: **'lietsoa'**; saam. 'liekkas' = lämmin; 'liekkus' = lempeä, lämmin;
 > kolt. 'lie'tni' = lounas (eest. **lõuna** = etelä) (vrt. ven. **leto** = kesä; **letni** = kesäinen)
 > eest. **'lõõts'** (palje, ahjon hehkuttaminen palkeilla); **'laustuli'** = ilmiliekki,
- Est. **'lee'** = liesi, tulisija, **'leek'** = liekki, leimu, loimu; **'lõõtsuda'** = tuulla voimakkaasti
 > **'leetjas'** = punakeltainen; **'leevike'** = punatulkku; **'loit'** = leimu, lieska;
 > **'loits'** = loitsu; **'lõke'** = nuotio; **'lõõsk'** = lieska,
 > **'lõmm'** = pärepölkky, **'lõõm'** = loimu, lieskunta,
 > **'läide'** (**läite**) = sytyke; **'läita'** = panna palamaan, virittää
- F: **'luotsata'** (ohjata), vrt. **'luodata'**; Kaleval. **'luottaa'** = laskea, ohjata,
 > eest. **'loivata'** = ryömiä; **'loovida'** = luovia, **'lootus'** = toive
- F: **'liikutus'** (transsi); kolt. loḡḡned (loḡḡân) = innostua, kiihtyä (langeta loveen?)
 > eest. **'lõdin'** = vapina; **'lõgistada'** = kalistaa

- F: **'liikkua'** = kolt. *likkâd* tai *'likkeed'*; *'läu'kk'* = askel > sen sijaan *'liikká'* = yhtä;
 > saam. *'lávket'* = astua, *'lihkadus'* = liike ja *'lihkkat'* = liikkua, *'livkkas'* = vilinä,
 > eest. *'lihe'* = maanvieremä; *'liik'* = luokka, laatu; *'liikuv'* = liikkuva; *'lipik'* = lipuke,
 > *'liblikas'* = perhonen, *'liug'* = liuku; *'lonkida'* = tallustaa;
 > **liiges = nivel**; (miehen) elin; *liigutus* = tunnekuuhu
- F: **'lohduttaja'** = kolt. *'lâ'dded'*, *lõ'ddi* t. *loéddi*;
 > eest. *'leebe'* = lempeä, *'lohutus'* = lohtu; *'lahke'* = lauhkea
- F: **'loukku'** = kolt. *'lõikk'*; *lokk* = lukko; saam. *'lokta'* = ullakko, tasanne (vaaran kyljessä),
 > eest. *'laid'* = saareke, *'lamm'* = laaksonpohja,
 > *'lauk'* = jakaus, *'laukiline'* = hetteinen > vrt. (hevosen) laukka
'lõige' = lovi, *'lõik'* = lohko, *'lõks'* = pyydys, loukku (vrt. *'laukku'*), *'lõug'* = leuka, kita
'lõõg' = lieka, *'lõõgastus'* = rentoutus; *'lõge'* = aukile (vastasyntyneen päässä);
 > *'lõhang'* = rotko
 > *'lage'* = aukea, tyhjä; *'lagi'* = katto; *'lakk'* = harja, vintti
 > *'lahe'* = väljä, leppoisa; *'laius'* = laajuus, leveys; *'lohk'* = notko, *'lomp'* = lammikko,
- F: **'lovi'**, **'läpi'** (seksuaalinen slangisana); est. *'lävi'* = kynnys
 > lpN *'loapmi'* = väli, rako (luomi?), *'loavku'* = loukku, kolo,
 > *'luovvi'* = lava (saunan pyhät lauteet?)
- F: **'luikahtaa'**, **'luikahuttaa'**; kolt. *'luâikkad'* = voihtia;
 > *'liõggâs'* = lämmin; *'luõiksted'* = huokaista
 > eest. *'lagistada'* = hohottaa, *'laliseda'* = jokeltaa,
 > *'luik'* = joutsen, *'lõikav'* = kimeä, pureva
- F: **'luotti'** (merkki)?, saam. *lieddi=kukka t. kirnun mäntä(!)*, *'lutt'* = tutti
- F: **'luoda'**; esim. maailma so. luonto; kolt. *'luât'* = luonto, vapaus; *'luõvâs'* = irti, vapaana,
 > Kaleval. *'loime'* = rupesin, ("loihe lausumaan"),
 > kolt. *'lää'jj'* = saam. *'lodji'*, *'lojes'* = kesy(!),
 > *'lâddat'* = kypsyä (ajatuksista), *'luoddut'* = halkoa, *'luomus'* = avara, vapaa,
 > *'luondu'* = luonto, luonne, *'luovvat'* = luoda; *lágidit* = laittaa, panna toimeen,
 > saam. *'luovas'* = joutilas, *'luovos'* = irti, *'latnja'* = tuuli, mieliala,
 > *'lâitit'* = moittia, laittaa (= est. *laitta*) > est. *loodu* = taiteell. tuotanto; taide
 > eest, **'loe'** = luode, **'loode'** = alkio; **'laita'** = moittia (>? F. **'laki'** > laittaa?),
 > eest. *'loom'* = eläin, luonne, luonto, *'lahendus'* = ratkaisu,
 > *'lahing'* = (lähi?)-taistelu (lahtaus?), *'lodev'* = rento, *'leida'* = löytää, *'lonti'* = läjään
 > *'loodus'* = luonto, *'loog'* = luoko, *'looge'* = kaarre, *'looja'* = luoja, *'loomus'* = apaja
 > *'loov'* = luova, *'loovutada'* = luovuttaa, *'lossida'* = purkaa, *'loosida'* = arpoa
 > *'luua'* = luoda, *'luud'* = luuta, *'lõualuu'* = leukaluu, *'lõust'* = naama
 > *'lõõming'* = tappelu, *'lõök'* = isku, lyönti;
 > *lõnt* = (norsun) kärsä; *tõrvalont* = tervasohtu
 > saks. *'Lob'* = ylistys, kiitos, *'lösen'* = ratkaista ja *'los'* = irti,
- Est. *'lõuna'* = etelä, päivällinen; saam. *lâdis* = lempeä, *'lulá'* t. *'lulli'* = etelä (=R.saam. *'itä'*)
- F: **'luulla'** (uskoa); kolt. *'loollâd'* = olla luulevainen,
 > eest. *'loll'* = hölmö, *'loodetavasti'* = toivottavasti
 > *'lootus'* = toive, *'luul'* = luulo, *'luule'* = runous
- E: **'lullaby'** (kehtolaulu, lullatus); saam. *'lâllit'* = hautoa, lelli(tell)ä;
 > *'lávlla'* = laulu; *'lávlu'* = I aulaja; *'lâppis'* = karitsa (lapsi?);
 > *'lullebiegga'* = etelä- t. itätuuli,
 > saam. *'Tullâ-lullemana luoteh'* = kehtojoit (Tirén 1942, 66)
 > eest. *'leelutada'* = joikua, jurotella(?) laulua; *'lell'* = setä, *'lelu'* = leikkikalua,

- > 'lulli lüüa' = vetelehtiä, pitää hauskaa; 'laulatus' = vihkiäiset;
 - > 'leiba luusse lasta' = olla ruokalevolla (luu?),
 - > 'lüdi' = kehto (murt.), 'lüli' = rengas, nikama
 - > 'lülisammas' = selkäranka, 'lülituda' = liittyä, yhtyä.
- F: 'lykky' = ruots. *lycka* = kolt. 'lekk (leekk, likku...)' ja saam. 'lihku' = onni,
 > eest. 'lokata' = olla rehevä, kukoistaa, 'lookas' = notkollaan; *leek* = liekki
- F: 'lyly' ; 'lykytellä' = (Kaleval.) kevyt käynti; eest. 'liusk' (?) = luisu, 'liustik' = jäätikkö
 > *luisk* = luistin; (Saarenmaalla) pikku vene
- F: 'lymytä' = saam. 'labmát'; 'lamadit' = lymyillä; 'lámis' = rampa
 > 'láhppit' = hukata; (vrt. F. 'lama', 'lamaantua'),
 > eest. 'laamendada' = meluta(!), 'lamada' = loikoa, 'lame' = laakea; 'lõim' = kude
 > 'lombak' = ontuva (loom?), 'longata' = ontua, 'longus' = nuokuksissa,
 > 'lämmata' = tukahduttava, 'längu' = vinoon;
 > 'laim' = panettelu (leimaus, Lempo?); 'lammutada' = hajottaa
- F: 'lähde' = kolt. 'lädd' (=myös suomalainen, lantalainen) ja 'leädd' = läätäkkö,
 > 'leät't' = räntäsade, 'laaut' (lahti) = apaja, 'laautâs (lahht)' = kostea,
 > saam. 'luokta' = lahti, 'luoppal' = lampi, lompolo, 'luotkkus' = upottava,
 > Kaleval. 'läikkä' = aalto, > eest. 'laugas' = suonsilmä, 'lige' = märkä, vetinen,
 > 'ligu-' = liko-, 'lodu' = noro, 'loik' = lammikko; *ligu märg* = likomärkä
 > 'lät(t)e' = lähde, 'lödi' = kura, loka > 'luht' = luhta, 'luhta minna' = epäonnistua,
- F. 'halki' (puolikas, osa > vrt. lohkaista) = saam. 'lahkki'; 'laigat' = lohjeta
 > 'lähttet' = elehtiä, toimia, 'lohkat' = lukea, laskea, lausua, 'lohku' = luku,
 > 'luddet' = halkaista, ajaa (poro pakahduksiin),
 > eest. 'lahku' = erilleen; 'läh(t)e' = lähtö; 'lahkuda' = lähteä (vrt. F. 'loitota')
 > 'lahkunu' = edesmenny; 'laskmine' = laskeminen, 'lasta' = päästää, 'lõhki' = halki
 > 'loiduda' = tulla haluttomaksi, 'ludinal' = sujuvasti, 'lõhestuda' = lohjeta
 > 'lõigata' = leikata, vihloa, 'läki' = lähtekäämme, mennään, 'lükata' = lykätä
- F: 'lähteä'; kolt. 'vuálkk' = 'lähtee', saam. 'lahka' = lähellä, lyhyt matka,
 > eest. 'lahti(ne)' = irti, (avoin),
- F: 'löyly'; kolt. laaudâs = laude, saam. 'lávdat' = laajeta, levitä, 'lávgu' = kylpy,
 'lievla' = löyly > 'ligget' = lämmittää ('likistellä?')
 > eest. 'ligidus' = läheisyys, 'leil' = löyly,
 > 'lauge' = lempeä, kalteva, viettävä, 'lava' = koroke.

On vielä tarkistettava T.I. Itkosen **Kuolan** sanasto (KKS 1958):

- leūjōD* = huojuua, *leṽvāled* = riippua, *leūjēD* = keikkua (*liw'jatit*),
 > *lieṽtA* = liete, lieju, hieta; 'leu'ad'(???) = poron kusi,
 †*leutji* (†*liwtje*) = löytyä (luoda?),
leṽtA = sadin; *leṽvōD* = panna levolle (maate), *liṽvēD* = maata,
lieḍjī = leimuta,; kimaltaa; *lieḍi* = liehua; *liṽḅtōD* (*lieutam*) = lähteä, 'pistäytyä'.
liūḅDE - *leṽudtE* - *leūDE* - *liṽt(E)* - *liūdtE* = joiku, laulu,
leṽudtE-*pēssar* = joikuseppo, *leṽḅ(E)*-*sāṽē* = joikusanat, *liūḅ*-*suomma* = joikusävel,
l.-t'šēāḅḅPE = joikuseppo,
sāmē-*liūdtE* = Lapin joiku (tsoabmut?).
leṽḅjēD - *leṽudtA**jēD* - *lōvdim* - *liṽdtjēD* - *liūdata* - *liwti*- - *lōvted* = joikua.

liūdē - nuādē - ləvd - niūatε = lauta tai nuotan laudus.

> *līvte pijnet* = nostaa esille lauta, jolle uhriin osallistujat panevat rahaa.

noūdaš = laude (tuvan istuin tai sänky), (vrt. *luow'de*).

Sanasto jatkuu termeillä horjahtaa - tuikkia - räpyttää silmiä - painahtaa näkymättömiin - raskas - raskastua - kanerva(npunainen) - tyyni - nykiä - 'lo-lo-loo' (*joikusäkeen kertautma*) - kaatua - loito (*makuupaikka kodassa*) - loidon pehmikevarvut - vahva (mies) - 'loaivar' (*loevuar = korttipelin risti tai '10 kertaa'*) - lohkaista - rako - loma - emäpuun liitos - pahdan/puun/oven rako - kaksoisovi - sivuuttaa - lainaksi - höllä/heikko/veltto (*esim. jousi*) - 'luoska' - lumpukka (*ulpukka*) - lintu (*metson soidin*) - 'kultalintu' (*morsiamen hyväilynimi häämönoissa*) - 'loddi' (= *lintuisa*) - 'Loddzen-akkaz' (= *lintujen emo*) - 'lodma' (*silmät puoliauki*) - 'loetkōn' (=väsyä).

Seuraava sana on 'logged' = kiskoa tuohta...

Tapahtumasarja etenee täsmällisessä aakkosjärjestyksessä alusta loppuun. Onko kysymyksessä shamanistinen istunto, häämönoihin liittyvä tietty toimitus vai porojen toimet? Oleellista on i-kirjaimen katoaminen vähitellen o:n sisään tapahtumien so. sanojen edessä sanakirjan sivuilla. Niin ylhäällä kuin alhaalla: Sama sanasto toimii taivaan laskeutuessa maalliseen muotoon kuin maallisen hahmon pyrkiessä ylistä kohti. Taivaallisella on aina maallinen vastineensa saamelaisten kielessä. Ellei tätä avioliittoa olisi, olisi kieli kuollut sukupuuttoon jo aikoja sitten. Valikoiden voisimme sanastosta ehkä löytää tähtitaivaan symbolisen kuvauksen.

On aika palata Holmberg-Harvan pariin. Hän viittaa Haruzinin mainintaa Kuolasta, jossa 'luot-hozjik' (venäl. *hozjaka*) so. ('luonto-akka', autiomaan emäntä?) paimentaa ja suojelee poroja sekä on itsekkin karvaisen peuran näköinen (Holmberg 1915, 87). Mikä yhteys sanalla on luontoon, luomakuntaan ja sen luotuihin eläimiin (eest. 'loom') sekä toisaalta 'luohtiin' ja 'luovjtiin'? Riittääkö vastaukseksi, että yhteys epäilemättä on.

Käydäänkö maailma löytämässä eli hakemassa näkyville veden pohjalta, niinkuin saamelaistarut kertovat maailman synnyn tapahtuneen? Ehkä vesilinnun sukelluksen sijasta käytettiin 'luoti-naruksi' naamioitunutta vempeltä eli - reilusti suomennettuna - ongensiimaa ja -koukkua? Ja on vielä toinenkin taso; kuikan - tai paholaisen - nopea (E. quick) sukellus pimeään syvyyteen...maailmaa luomaan.

Pohjoissaamen lisäys tähän luomislauluun on seuraava:

'luddet' = halkaista, luhččet = ruikauttaa, 'luhkkár' = lukkari, 'luhte' = luona,

'luovas' = joutilas (poro), 'luovččan' = talta, 'luovos' = irti, 'luovus' = lehtolapsi,

'luovvanit' = irrota, 'luovvat' = luoda (erit. Jumalasta), 'luvvat' = liueta ja 'luv'vet' = irrottaa.

Maailman luominen näyttäytyy tämän "luovjtin" muodossa melko omituiselta. Joko on kysymys äpärän (orpo-vaine-Väinämöisen) tekemisestä tai sitten maailma halkaistiin talalla kahtia, jos se ei tullut (porolta) vahingossa 'ruikauttamalla'. 'Luohttit' -sana kuitenkin viittaa siihen, että luohitin tekijällä tai esittäjällä oli luottamussuhde kohteeseensa 'luotsatakseen' (lovset) melodian oikeille lähteille 'lukujensa' (lohkamat) avulla.

20) Luohti ja Karjalan sanueita

Lisäksi otan joitakin hajapointeja Itämeren ja Karjalan alueilta - siltä osin kuin vastavia sanueita ei ole Suomesta tai saamenkielistä huomioitu riittävästi.

R.E. Nirvi: **Inkeröismurteiden sanakirja** (LSFU 18, 1971):

- lĕtsa = *lietsa, lĕtsu*; pajan palkeet > *lĕtsua* = lietsoa >? loitsia
 lĭtsa = kasvot > *lĭva* = hiekka > *verkkolĭve* = pauloittamaton verkko
 lĭtti = voi- t. eväsvakka > *lĭttopĭrakka* = tilaisuus ennen häitä > *loits(e)* = ohitse
 louguda = loukuta (pyytää hiiriä litskulla) > *loucuttā* = loukuttaa pellavia
 lovaDa = **kulkea, kävellä** > *lovissa, lovisō* = k. rauhottomasti (ed.takaisin)
 > *lovissāmma* = luusima > *lovvīne* = edestakaisin kulkeminen
 lōttā = **luottaa, uskoa** > *lōttīssa* = **käydä pitkäkseen**
 lōvva = luoda, heittää **lapiolla** (!) > *lōve* = luode; talvella noussut rantavesi
 luta = vasikan sääriluusta teroitettu pajun kuoren kettämisväline
 luDisella = puristella > *ludistā* = litistää
 luDuttā = **soittaa paimentorvella** > *luttu* = irtaantunut ontto sarvi
 lueDella = luetella; **esittää itkuvirttä** (*'itettī, lueteltī'*)
 luettā = luetella loitsua > *luvada* = luvata
 luhta = (vanha) kuloheinä
 luiGaDa = **nielaista** > *luikkamuz* = kulaus > **luikka** = niellä, vetää henkeen
 luikkoī = joutsen
 lū,aDa = *lūvvaDa* = nuuskia, etsiä, tarkastella
 löüvvōᅇ kari = kutukalastuspaikka
 lōttā = lyöttää, karttauttaa villaa (tehtaassa) > *lōvvā* = lyödä

Matti Punttila: Impilahden **Karjalan sanakirja** (LSFU 27):

- gurbaselgä = kyttyräselkä > *kōōri* = jono
 käbry = käpertynyt verkon koho (tuohipala) > *käbrä* = omatekoinen savuke
 kärväs = kiima > *kärbōi-sieni* = kärpässieni > *kobra* = koura
 lauda = (ruumis)lauta > *lavittša* = penkki
 liedžu = keinu, kiikku > *liedžuo* = keinua, kiikkua
 livata = selata, käännellä (*'livuan'*) > *livetella* = liotella > *livuttua* = innostaa
 loistaa = sujua hyvin > *loittone* = etäinen, kaukainen
 luadie = tehdä, valmistaa; sanoa > *luda* = nide (vastan sitomiseen)
 luahata = lahdata, teurastaa
 luote = loitsusana > *luotella* = harsia
 luotin = (aurassa) maan kääntäjä -suunnin > *luuveh* = länsi
 lötöi = matalareunainen tuohijalkine > **lötöi = sammakko**

Dmitri Tsvetkov: **Vatjan** kielen Jokiperän murteen sanasto (LSFU 25):

lotin = 'login', melu, kolina

**lovitteḡma* = **lovitta* = pyydystä < ven. *lovitj*

lōje = Jumalan luomistyö; 'loe', länsi, auringonlasku (*zapad*)

lōkḡsseḡma = *lōkḡssa* = (est.) 'loogestama', taivuttaa

lōkkḡin = 'loogaline', kaareva, kaarenmuotoinen (luokkimainen?)

> *lōkkḡs* = 'lookes', taipuneena, kaarella > *lōk* = 'look', luokki, kaari

> *lōk-püssü* = jousipyssy > *lōk-saha* = jännesaha

lōt = 'luud', luuta > *lōvvà kant* = luudan tynkä

lōto = 'lood?', looe'; vesi jään päällä rannan lähellä

lōt = luoti, paino < ven. *lōtà, lōtta*

lōttama = 'lootma', toivoa > *lōttsiḡḡa* = 'lootsakil', makuullaan

lōtuz = 'loodus; lootus' luonto; toivo

lōvi = 'loov', luovi (vene, laivan) > *lōvima, lōvia* = 'loveerima', luovia

luḡḡtḡma = *luḡḡta* = loitsia ym. > *lukunnaḡ* = lukon takana (*pod zamkom*)

luikkama = *luikkḡt* = (ven. *glotmutj*) nielaista, kulauttaa

> *luikkima, luikkia* = niellä, hotkia > *luikko* = 'luige', joutsen

luittsama = 'luitama', kuljeksia, juoksennella > *luikkḡma* = lukea, laskea

luikku = lukk, taba (*zamok*) 'lukko' > *luht* = 'löik', saraheinä

luttu = imusarvi, tutti; paimentorvi

lūsà-lāsà = kiireesti

lühettḡmä = lyhentää, lyhennellä

lüttḡsi = 'lõök' (*udarj*) isku, lyönti

lüttḡsämä = paelutama; pujottaa, pistää lanka neulansilmään

lühzikko = lypsykiulu

21) Tukisanastoa

Björn Collinder: **Fenno-Ugric** vocabulary. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1955:

Uralic:

F. *koira(s)*; zr *kyr* 'male'; vg *kaar, haar*; os *kar, hor*

~ hu *here* 'drone, male bee; testicle; yr *hoora* the male (reindeer), sex organ

> tv *kuru* 'male reindeer'; ynH *kuda, kura, sk qoory* 'male'

> C *kor* (*kor-syr*) 'bull' (*syr* 'cow'); km *kora, kura* 'bull; male' (s.13)

F. *kaari* 'curve, bow, arch; rib (of a boat); kr *ukonkuara* 'rainbow';

> ld *kuar, npl kuarad, kuarid, kuarud* 'rib' (in a boat) = veps *kařeg*;

> veps *kar* (*karad*) 'bay, inlet; notch, hole';

> lv *koor, W kår* (*kårõd*) 'rib' (s.20)

- vg *kor-*, *hor-* 'peel' (birch bark, bast); flay, skin; sk *kyra-*, *kiiry-* 'flay, skin, peel'
 F. *kuro-* sitoa yhteen' = lp *gor(r)â-* (tekemättä solmua!) ~ ?zr *kör-*
 > yr *hura-* 'tie up'; skC *kura-* 'plait, twine together' = km *kür*
 F. *lansi* ~ *lante-* 'low' (-lying ground); lp *luow'de* 'lie down flat' = Lule *luob'de-*
 > md *lañd'a-* 'stoop, duck down; vty *lud* 'field, arable land'; zr *lud* 'meadow';
 > yr *lamtu* 'low'; = yn *loddu*, sk *lamdi*, motor, karagas *lapta* (s.31)
 hu *lë* (*lewe*) 'down' (alas); *lënt*, *lënn* '(being) below, down;
 > ch *lâ-*, *lu-*, *lawäl* 'lower'; *lawec* 'from underneath'; *lawäk* 'under';
 > ykS *lede* 'farther down; *leluke* 'lower'; *lelude* 'downwards' (s.31)
 yr *lunja-* 'gnaw' (jyrsiä, järsiä) ~ tv *lunja-*, *lunja-*; ?yk *leu-*, *led-* 'eat';
 > N *leude-* 'eat'; S,N *legul* 'food, nourishment' (s.54)

Fenno-Ugric:

- lp *bačče-* ~ *bože* etc. 'puristaa ulos, lypsää' ~ ch *põnze-*, *puñže-* ~ zr *pyčõd-*, *picet-*;
 > vg *pos-*, *pas-* 'wash, milk' ~ os *pos-* (s.73)
 fi *keri* 'koivun toiseen kertaan kasvanut kuori'; *kerma*, *kermä* 'thin crust, shell';
 > 'neitsyys; kerma'; lp *gârrâ*, *gârâ-* 'shell, crust; conifer bark';
 md *keř* 'linden bark' = ch *kâr*, *kür* ~ vty *kur*, *kyr* 'tuohenpala'; zr *kor* 'bark';
 > vg *ker*, *keer* 'bark'; shell (munankuori) ~ os *kâr*; hu *kérëg* 'crust, bark';
 > *kér* 'membrane (of the brain, the belly) (s.87)
 ch *mučan* 'at last'; *mõčkõ*, *mučko* 'along; the whole time'; *mučnõ* 'at the end';
 > *măcaș*, *mučaș*, *mucaș* 'end, point, top'; vg *moș*, *maș*, *mus* 'till' ~ os *moča* (99)
 ch *muž-* 'to prophesy; *mužan* 'divination'; *mužedä-*, *mužeda-* 'to divine, prophesy;
 guess, practice magic'; os *mut-* 'pray' (shaman) (s. 100)
 >? Kolt. (Sverloff 1989) *moesğges* = 'sokko'

Indo-eurooppal. lainasanoja:

- fi *luke-*, *luku*; md *lovo-* 'caunt'; ch *lu* 'ten'; *lõda-*, *luda-* 'read, count'; vg *low* 'ten';
 > vty, zr *lyd* 'number'; *lowint-* 'count'; > os *lojat-*, *tojat-* 'read, count'
 ~ Greek *legein* 'count, tell, say, speak' - *logos* 'mitata, laskeminen' etc.;
 ~ lat. *legere* 'poimia, kerätä; lukea' (s.131)
 fi *kieli* (**kele*) 'tongue'; Turk. *käläçü* 'speech'; Chuvash *kala-* 'speak' = Mongol *kele-*
 > *kelen* 'tongue'; language; Tunguz *kõõlõõ-* 'pass on a wish, act as an inter-
 mediary; court, propose a marriage' (puhemies?) (s.144-145)
 lp *god'de* 'villipeura' (>? Kuolan mytologian Mændas - Mientuš -totemipeura)
 Mongol: *kanda-gai* = red deer, roe-buck; Tunguz '*kandak*' = moose; Lamut '*kõndõ*' =
 korjakkien poro; *kända* = tšuktšien poro (B. Collinder 1955, 144)
 vg *lah* (**lunja*?) 'blunt-pointed arrow'; Mandju *luku* 'arrow' ~ Tunguz *luki*;
 > Oroche *luki* 'a wooden arrow for birds' (s.145)

Latina (Rothsten 1884):

acanthus = karhunkynsi (kasvi); piikkinen, ikivihreä egypt. puu
carbaseus = hienoliinainen; *corpus* = esine, kappale, aine; ruumis
carbasus = hieno esp. pellava (-kangas, -purje)
carina = haahden antura l. emäpuu, köli

Eesti: (Kõrv 1936)

leelu = (leelo) vana rahvalaul lauldud kujul (ühes viisiga); laul, luule
leelutama = rahvalaulu laulma; lõõritades, sõnadeta laulma; laulvalt lugema
luutma = välja sulgema
lõge, me = (pl. lõgemed) lõuad
 >? **F. luku = lovi** > Scand. *Loki, Loge* > loukku > S. *Locke* = kihara > E. *lock* = lukita
lõhang = lõhe, pragu; sügav järsu kaldane merelaht > fjord (vuono)

Valik vähälevinud sõnu (Saagpakk 1996):

loiv = lausk = loiva > laiska
luudetud = välistatud, excluded > luuta
luuvik = väike lage koht metsas, glade
lõga = hõõgub **süsi**, (E.) *live coal* > *lõgama* = hõõguma, to smoulder
lõit = suhtlusviis > *lõitma* = to communicate > *lõide* = communication
lõit = (E.) ruupor, megaphone, speaking trumpet >? flute, Flöte
 > *loits* = (E.) spell, incantation, charm > **sõun** = hääl, kõla, sound
sundimat(t)us = (E.) freedom, ease, spontaneity, unconstraint > (saks.) *gesund* = terve
säge = huvitav, põnev, (E.) interesting, thrilling > säe, säkeistõ? > säkenõivä

Est. *laut* = 'navetta' (T-R Viitso; ks. Wiik 1995, s.96) >? Jos saamelaisilla oli 'luottamuk-
 sen puu' ja siihen liittyvä kohtaamissopimus, niin navetta on lehmille 'luottamuksen
 paikka', joten sanoilla voi hyvinkin olla yhteinen juuri (vrt. F: 'lauteet').

Latv. *bl'aut* 'to shout; *pl'aut* 'to cut' (Boiko 1995, 137) (>? vrt. R. *bläsa* 'puhaltaa')

Est. *liud* 'vati' < Russ. *bljudo* (блюдо); Est. *laud* 'pöytä' < lit. *plautas*;

est. *luud* 'Besen', 'luuta' < lit. *šluota* (Klaas 1995, 108, 111, 113)

Huom! Est. 'Sano-sano-sano!' = **ütleütleütleütt-leütt-leütt-leüt-leu'dd-leu'dd...**

Vadja keele sõnaraamat 3 (Toim. Elna Adler ja Merle Leppik 1996)

lappolain = nõid (ven. колду/н, колду/н, -nja) > '*Lappolain on nõita.*'
laulaa = laulda > '*Laulõmmag i tanttsizimmaG* = laulsime ja tantsisime'
 > '*Sizaz laulab*' = ööbik laulab
laulattaa = (mm.) laulma ajada v. ranna; петъся (поётся, пелось) > **pelottaa-pettää?**
laulõlla = laulda (петь, напевать)
lautoo = riitul, полка
lauta = laut, tall, J-Tsv. Лавта
loilotuz = itk, itkulaul
loiskia = lärmata, kārada (шуметь)
loisku = löök, hoop (тумак)
luguza = alles ('vasta, vielä?') > *arvauza* = olemassa > '*Kas haned on olemas?*'
 > '*Onko luikkoni luguza, onko anet arvauza?*' = 'Kas mu luik on alles?'

luikko	= luik (F. joutsen)
luitsata	= (ringi) hulkuda v. joosta
luku	= nõiasõnad; lugu, lugemispala; (laste)mängu alustussõnad; arve, arvestamine, arvutamine (счѐт)
luku	= 1) nõiasõnad, loits, 2) austus, lugupidamine (почѐт)
lututtaa	= karjasarve, -pasunat puhuda
lõõtsuta	= lõõtsutada, (häälekalt) hingeldada
lõõtsuttaa	= kiigutada; (sepa)lõõtsa tõmmata
lõõtsu	= (sepa)lõõts; lõõts, lõõtspill (гармон)
lõõtsua	= lõõtsuttaa; õõtsuda; hõljuda
läükkää	= särada, välkuda
läülü	= paha > <i>läülä(z)</i> = hirmunud, hirmul (adj.)
lõülü	= (sauna)leil
lühti	= lüht (vokil) > <i>lühti sampaad</i> = lühipostid

Ersä + Mordva yl. (Paasonen 1953):

lavś	= wiege (kehto) >? F. lapsi > engl. 'lay' = panna maata (>low, law)
ʹej	= fluss, bach (joki, puro) > leu'dd? > lieju? > leijua > saam. lei-jo
ʹivams	= eines verstorbenen gedächtnis begehen (muistella kuollutta)
ʹivt̄ems	= heraus/hinausbringen, zum vorschein bringen, keimen lassen = tuoda esiin, siementää yms. (ks. <i>ʹišt̄ams</i>) >? E. <i>live</i> = elää
ʹift̄ams	= fliegen (lentää) >? S. <i>Leben</i> = elämä, <i>Luft</i> = ilma > E. <i>lift</i> = nousta
lokśt̄i	= schwan (joutsen > F. joeksen >? Est. <i>luik</i> = joutsen)
lokšo	= peitsche (piiska, peitsi)
ložmo	= vertiefung, höhlung (syväne) > <i>lužadoms</i>
lov	= schnee (lumi) > U. <i>lom</i>
lovaža	= knochen (luu); leichnam (ruumis)
lovoms, luvöms	= zählen, rechnen (laskea, lukea , pitää jnk); <i>kažems</i> = lahjoittaa > U. <i>olvasni</i> >? luovia (edestakaisin!) > e. love = rakastaa
lovmo	= ~ <i>kažne</i> = geschenk (lahja > almu)
lovśo	= <i>loftśä</i> ; milch (maito) > F. lypsää >? S. <i>Luft</i> = ilma
luga	= wiese (niitty) > Russ. лугъ
ʹuka.ms	= sich hin und her bewegen (heilua edestakaisin) > F. liekkua
lukś, lutśks	= schale (von eiern, nüssen usw. (kuppi) > Estn. lüdi >? lat. <i>lux</i> = valo > liekki
luv	= <i>k'ed-luv</i> ; <u>kahden sormen välitila</u> > (sormien)loma >? lovi >? 'tissi-tissi-napa-luu' > luvata jllekille > s. Lob = kiitos, ylistys

Niemi - Mosin (1995):

ал лукш	= munankuori
лув	= tarkoitus; loimi ~ лув = järjestys; rytmi ~ лув = luku
луга	= niitty > луган дудка = väinönputki
лудиця	= tinaaja

Syrjääni - Komi (Uotila 1938):

leb- = fliegen > Wotj. *lob* = schweben (> lev-itaatio?)

li = Knochen; Wotj. *li*; fi. *luu*; md. *lovaža*; tšer. *lu*; wog. *lu* (*luw-*); ostj. (*logh?*); sam. *li?*

lid = Zahl, Anzahl = Wotj. **lid** > fi. **lukea**; lpN *lokkât*; md. **lovoms**, *luvøms*; tšer. *lødām ludām*; **lu** = zehn; ostj. *tongöt?* = lesen, rechnen; > wog. *lau* = zehn, **lowinti** = zählen; ung. *olvas / lovas* = zählen, lesen.

liddan: *silan-liddan* = Gedicht (runo)

lidjini - liddini = hersagen (Gebete) >>>LITANIA

liva, lia = Sand = Wotj. *luo*; fi. *liiva* (breiartige Masse, Schleim);

> est. *liv(?)* = Sand, Kies; ostj. *löui* = Schlamm, **Moder**.

> *liva-dor, lia-dor* = sandiges Ufer, Sandbänke. >? E. *sandman* = liiva-mies

loini = kneten: **turi koknas** *nurse loje* = ein Kranich tritt (knetet) mit seinen Füßen den Sumpf.

> Wotj. **lajîni** = (Teig) kneten; tšer. *lugem* = kneten, vermischen etc.

>? *lukea* 'polvillaan' (loitsuja?) > *loihe* (lausumaan)

> ks. TURI = kurki

lol, lov = Atem, Geist, Leben, Seele > *lov bost-* = töten > Wotj. **lul=syrj. lol**

> fi. **löyly** > est. *leil* = Dunst, Dampf, Atem. Leben > lpN *liew'lâ*

Mari (Wichmann 1953, Alhoniemi 1986):

lâ·ðä = *lò·ðä*; gussform (valumuotti?), pieni syväne, leikkaus, lovi, **kerbe** (=pykälä) > F. *latu*

leβe·ðäm = (be)decken (peittää) > Unk. *lep* >? *lepyttää*

le·βä(kχ)š = talvikatos, -vaja; bettdecke (vuodepeitto, -täkki)

>? Turkm. *bakšit* > *levätä*

lè·pə = milz (perna, est. *põrn*) > Unk. *lep*

lə·βäl = der untere, unter- (alapuolella oleva, ala-) > U. *le* >? F. *levällään*

lâ·ðä = **lû·ðä**; ente (ankka) > F. *lintu* > Unk. **lúd**

lo, lu- = zwischenraum (välitila) > *lò·eš* = **loveen** > *parña.-lo* = **sormiloma**

lo·em = fangen (pyydystää)

lo·γem = puskea sarvilla > Unk. *gyak*

>? *luku, lu-gu, 'luen'* >>>??? LOVI-KÜÜ; 'luu-kyy';

>? 'Löwe-(leijona)-avain' (love-key)?

lo·γer = kehle (est. *kõri*), gurgel (*kõri, kurk*)

lo·kon = nixblume (?) >? *loksiini* > E. *lock* = lukko

lo·kte·m = durch zauberei verderben, behexen (noitua), vahingoittaa

lu (=10) > *lâ·dam* = *ludā·m*; rechnen, lesen (laskea, lukea) > Unk. *olvas*

lugem = hämmentää, sekoittaa

lūdām = *lūdā·m*; fürchten (pelätä, pelästyä)

lû·ðä = *rüðö*; falle (nakki) > F. *rita*

lû·em = *lûje·m*; schiessen (ampua) > F. *lyödä* > U. *lõ*

lü·(l)tem = (er)heben (nostaa) > F. nota
 lüš = tangel, nadel; (tannen/fichten)zweig (naula, oksa) > Est. *lips*
 >? Lat. *lux* = valo > R. *ljus* = valo > *lüšte·m* = milken (lypsää)

Udmurtit (Suihkonen 1995):

lejkany = keinua, kiikkua, heilua, joustaa (>? F. leikkiä ~ R. 'leka')
lijaton = lohutus >? **leu'dd!!!**
lobam = lentäminen (=lobem), juokseminen >? lovi
l'og = kukkula, kumpu, kyhmy, pahka, ajettuma >? lovi, oka >? s. Loch (reikä)
l'ogam = (l'ogem); astuminen, käyttäminen, uuden tien viitoittaminen,
 hedelmöittäminen (linnuista) >? logos > jalka > luku > loka?
l'oget = askelma, porras > **l'og(is'k)on** = tallaaminen, polkeminen >? lovi
lošjas'kyny = lojuja, vetelehtiä >? luotteissaan
lud = pelto, metsäaukeama, villi (eläin, kasvi) >? luhta, lehto
l'uk = kasa, joukko, läjä (*bulk*), pino (*lot*), kokkare (*lump*), pallo (*clod*),
 >? russ. luukku >? engl. *lock* = lukita
l'ukmes = avanto
l'ukyt = tiivis, ahdas, läheinen; -sti (closely)
ly = luu, luinen
lyd = luku, määrä > **lyddz'em** = lukeminen

Unkari: (I.Nyirkos 1977):

bajlódik = nähdä vaivaa, puuhailla
 > **lódít** = työntäistä; päästää hätävalhe, liioitella
lódít = työntäistä(kerran); päästää hätävalhe, liioitella
lövedék = ammus, luoti, kuula > löveg = tykki
lövell = singota, purskahtaa esiin, luoda
lövés = laukaus, pamaus
lúd = hanhi (> laulaa?)
ludas = 'hänellä on sormet pelissä'
lúdtalp(ú) = lättäjalka(inen)
lófasz = (ori)hevosen elin (ei sanakirjassa) (< turkk. *lopat* = 'stake')
lúg = **lipeä** > vrt. lud etc.
lugas = huvimaja
lyuk = aukko, reikä, kolo > (peräs. aukko) (> luukku > lukko)
lyukas = reikäinen >? F. **liukas!**
 > **lyukaszt** = tehdä reikä, lävistää > **lyukasztó** = lovirauta, reikäpihdit

Turkkil.kielet (M. Räsänen 1969)

lûgat = dictionary > **lûgatçe** = glossary, vocabulary
lûletaşı = meerschaum ; **lütuf** = kindness, favour

Jukagir: (B. Collinder 1940)

s.20 **lebie** = **ground** >? Est. *liiva* (hiekkä) > '*leiva-ni*' = 'leipäni'
 s.60 **lī** = ich habe / **leje** = ich bin
 s.101 **leude** = syödä (essen) (*l- poikkiviivan kanssa ~ *r-)

> **ligei = lugoi = ligomu ~ lugumu = alt werden**
 s.90 **loudi (tide) = ausfallen > S: lodol (N: lorol) = spielen**

Alunperin olin ajatellut ottaa esimerkkejä hieman vaihdellen keskittymistä eri kieliin. Kuitenkin englanninkielen sanaston poisjättäminen luvvj-t-sanueen yhteydestä olisi ollut epäoikeudenmukaista, koska se täydentää kuvaa joiltakin tärkeiltä osin. Sanasto on huomattavasti avoimempi sukupuolisessa suhteessa kuin saamelais-sanasto, mutta vastaavasti siitä on jo kadonnut riittäin selkeästi viittaava taso, joka on esillä saamelais-sanastossa. Kaikki alkukuvaan sopivat sanat eivät nytkään mahdu mukaan:

Englanti:

lad	= (<i>laddie</i>) poika, nuorukainen; miekkonen
ladder	= tikkaat; silmäpako (sukassa); askelma, astinlauta
lade	= kuormata, lastata; laivata
ladle	= kauha; valusanko
lady	= hieno nainen; vaimo; naispuolinen (jopa neitsyt)
lag	= liikkua hitaasti; karkotettu henkilö; puuastia; eristysaine > <i>late</i> = myöhäinen
lair	= eläimen pesä, luola; turvapaikka; elostelija > <i>laity</i> = maallikot
lake	= lakkaväri; järvi
lam	= piestä > <i>lame</i> = rampa, ontuva
larva	= toukka
lass	= tyttö; rakastettu > <i>lasso</i> = lasso, suopunki
lateral	= sivu-, ulkopuolinen; sivuhaara; putken haarakappale
latex	= maitiaisneste > <i>laticiferous</i> = maitiaisnestettä sisältävä, -kantava
lath	= rima, säie, lista > <i>lathe</i> = sorvipenkki; savenvalusorvi
lather	= saippua- t. hevosenvaahto > <i>lathing</i> = rappaus; rimoitus
latitude	= toiminta- t. liikkumavapaus
latter	= loppu-, jälki-,; loppu, kuolema > <i>lattice</i> = ristikko
laud	= ylistyslaulu > <i>laudanum</i> = oopiumiliuos, -lääke > <i>laudation</i> = kiitos, ylistys
laugh	= nauru; naureskella
launce	= pikku tuulenkala > <i>launch</i> = vesillelasku; panna käyntiin; singauttaa
launcher	= heitin
lavabo	= käten peseminen; -paikka > <i>lave</i> (vanh.) pestä. kylvettä, huuhtoa
lawish	= tuhlaavainen > <i>law</i> = laki
lawn	= hieno palttina; ruohokenttä; metsäaukio
lay	= runo, laulu; balladi; maallikko-; panna, laskea > (köyden) punonnan suunta; asema, sijainti; naiminen (<i>in lay</i> ~sängyssä)
lead	= lyijy(sinetti); välike; luoti; johtaa, ohjata; tähdätä > <i>lead</i> = vesikouru
leaf	= lehti > <i>league</i> = mitta; liitto; yhdistyä liitoksi > <i>left</i> = vasen > <i>leave</i> = puhjeta lehteen; lupa; jättää; lakata; antaa (olla)
leak	= vuoto > <i>leal</i> [li:l] = uskollinen (lojaali) > <i>leather</i> = nahka; nahanpala
leaven	= hapantaikina; hapatus
lee	= tyynen- t. suojanpuoli > <i>leech</i> = lääkäri; iilimato (verenimijä)
lethal	= kuoletava > <i>letter</i> = kirjain
levant	= kadota maksamatta velkojaan > <i>levator</i> = kohottajalihas
levee	= (ylh. henk.) vastaanotto; rantavalli, pato
level	= vesivaaka; tehdä vaakasuoraksi > <i>lever</i> = vipuvarsi; nostaa
leviathan	= merihirviö > <i>levigate</i> = jauhaa hienoksi; sekoittaa; saostaa
levin	= salama > <i>levirate</i> = lankousavioliitto > <i>leviate</i> = kohota, leijailla

levity = kevytmielisyys; suruttomuus > *levogyrate* = vasemmalle kiertävä
 levulose = hedelmäsokeri > *levy* = veronkanto; vero; kantaa
 lewd = irstas, rivo, säädytön > *lib* = kuohita > *libation* = juomauhri
 live = elävä; elää > *life* = elämä > *livid* = sinelmäinen, sininen
 louver = savureikä; säleikkuna; tuuletusrako > *love* = rakkaus > *low* = ammu, mylviä

Elämän koko kirjo on esittäytynyt meille lyhyessä tarinassa - muutaman kirjaimen avulla.

'*Käypä kaiten karjamaita Lävitellen lehmitarhat*'

(Väinö Salminen 1914, s. 2) (>? vrt. *levittää* - *lävistää* - *läpikäydä*).

Romani (Viljo Koivisto: Romani-Suomi-Englanti sanakirja 1994,
 Kotim. kielten tutk.keskuksen julkaisuja 74, Painatuskeskus, Helsinki):
 kuoro = sokea > *kuoros* (harvin.: tav. *kooros*) kuoro > *kurko* = pyhä; viikko
 kurraa = tapella > ***kurros*** = pyörä
 phaaro = raskas, painava > *phaariba* = raskaus > *phaari* = raskaana oleva n.
 > ***piero*** = **jalka** (*piere, pieresko*)

V. Alava: **Vatjalaisia häätapoja** (1908)

kurõaa = vasemman
 čeerä = kierrä
 lahgotab = levittää > *lahgota* = erota (>? F. lahje; lahko; lohko;
 va '*lahte, lahti*' = est. *lahti* = irti
 laivõilani = hiuksillani (oik. 'orailla')
 laugõnnuu = kaatuneen
 laukojani = pesijäni
 lauta = pöytä > *lavvalõõ* = pöydälle
 leb = lienee > *leeb* = tulee olemaan, on > *leed* (*lied*) = lieden
 leelizee = lipeän > *ležib* = loikoo > *levväd* = löydät > *liblo* = helve
lõõkuttajazõni = liekuttajani, tuudittajani
luđimma = **luettelimme, lausuimme**
 lugõb = lausuu > **lugõttu** = lueteltu, ilmoitettu
 > *lugõtõlla* = sanella, itkeä itkuvirsiä
luotanurkassa = luutanurkasta > **uvvaa** = luudan > *lävellä* = kynnyksellä
 ruttaa = joutua > *ráätoa* = riviä
 > *ráätoa myö* = järjestään, perätysten (F: raito)
 räägab = huutaa > *ráäkkas* = huudetaan, huutavat
 tagõpallõõci = *nii tagõpallõõci* = ja niin pois päin (>? F. takapuoli)
 varjo = peili, kuvastin > *veeroza* = rinteessä
 vizittäjäni = herättäjäni (>? F. vikitellä; visiitti > R. *visa* = laulu)

K. Aben: **Läti-Eesti sõnaraamat**. Valgus, Tallinn 1966

ar = (prep.) -ga > *ārā* = väljä > *arājs* = kündja > *art* = kündma

- ārdit = harutama; kaarutama, ümber pöörama; lammutama
 bārabērns = (*bārene, bāris*) vaenelaps > *bārda* = parta
 bēres = matus(ed) > *bēr(i)s* = kõrb (ruunikko) > *bērns* = laps
 berze = hõõrumine, hõõre > *berzēt* = hõõruma Hangata, hieroa)
 birt = (maha) pudenema, varisema, langema (>? E. *birth*)
 > *bērzlape* = pilvik (seen) > *bērzs* = kask > *birzs* = metsasalu
 bungas = trumm > *bungot* = rummuttaa (sormilla)
 burt = nõiduma, loitsima > *burve* = nõid (naine) > *burvis* = nõid, võlur
 caur(i) = läbi > *caureja* = ripuli (kõhulahtisus) > *caurs* = auklik, auke täis
 > *caurule* = toru > *caurums* = auk
 gabals = tükk, pala
 gar = iki, mööda > *gars* = vaim > *garš* = pikk
 kārba = toos (rasia), karp (simpukka), tops (muki) > *karš* = soda
kauns = häbi > *kāvi* = virmalised, põhjavalgus
 ļedus = jää > *ļejā* = org (laakso) > *ļejā* = all, alla > *lēkāt* = hüplema, karglema
 lidot = lendama > *lielīt* = kiitlema, ülistama > *liet* = kallama, valama
lieta = ese, asi; toimik, akt > *goda lieta* = auasi
 lietains = vihmane > *lietus* = vihm > *lietvārds* = nimisana > *līgums* = leping
 lobīt = koorima, lūdima > *lodāt* = ronima, roomama > *lode* = kera, pall; kuul
 lodēt = jootma, tinutama
 luga = näidend (näytelmä) > *lūgt* = paluma > *lūgums* = palve > *lūka* = luuk
 lutināt = hellitama
 ļaut = lubama; voli (toimivaltaa)andma
 rota = kaunistus; ilustus; rood (ruoto) > *ritaļa* = mäng, mängimine; ringmäng
 runa = kõnelemine, kõne > *runat* = rääkima, kõnelema
 šaurs = kitsas, ahas > *tumsa* = pimedus, hämarus > *tumšs* = tume, pime

Rumänisch - Deutsch (Schönfelder-Scăueru, VEB 1963)

- găuri = durchlöchern, durchboren (porata läpi)
 lejt = überraschend ähnlich sein
 livadă = (livezi) hedelmätarha; Weide, Wiese
 logodnă = Verlobung (kihlaus) > lojă = Loge (aitiopaikka, kammio, koosi)
 lovî = stossen, schlagen, treffen > lua = nehmen, ergreifen, wegnehmen
 lut = Ton (savi) > lui = sein (olla)

A.V. Isačenko, K. König: **Slowakisch**-Deutsch. VEB Verlag, Leipzig 1964

- lov = Jagd; Fang > *lovec*, = Jäger > Perlentaufer
 > *lovit'* = jagen, fangen; *lubit'sa* = gefallen, einander lieben

l'ud = **Volk**

lud(o) = verrückt; wahnsinnig >? *ljut* = verärgert, böse

Serbokroatisch-Deutsch (Franz Hahn) VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1972:

levati = giessen; *levo* = links (>? F. 'levolle')

Suomi-Portugali-Suomi

(Joakim Barros & Marsa Luukkanen, Gummerus, Jyväskylä 1992)

lua = kuu (>? F. *luoda*) > *luta* = taistelu > *luva* = hansikas, käsine

raiz = juuri > *rato* = hiiri

Antoni Krawczykiewicz: **Suomi-Puola-Suomi** taskusanakirja. WSOY 1991

karaś = kouri, ruutana > *karo* = ruutu (korttip.)

lewatywa = peräruiske > *lewica* = vasen käsi > *lewy* = vasen

> *lewo* = vasemmalle (E. left; F. levolle > vrt. *leu'dd*) > *lot* = lento

liśc = lehti (>? saam. lihte-mirr) > *lipa* = lehmus > *litość* = sääli (>? liitos)

lud = kansa > *lutować* = (tekn.) juottaa > **luty** = **helmikuu**

łabędź = joutsen; *łeb* = pää

ława = penkki > *ławica* = (hiekkä)särkkä; parvi

łowić = pyydystää > **łowiectwo** = metsästys (>? E. love)

łoże = vuode, sänky (run.) > *łódź* = vene > *łój* = tali > *łuk* = kaari, jousi

łydka = pohje > *łyk* = siemaus, ryyppy, kulaus

pierś = rinta > *pierścionek* = sormus > *pierwotny* = alkuperäinen

> *pierwówzór* = perikuva > *pierwszy* = ensimmäinen (>? F. peri-)

rozum = ymmärrys, järki, äly > *ród* = suku > *róg* = sarvi, torvi > *rój* = parvi

ruda = malmi > *rudy* = punatukkainen > *rufa* = perä > *ruja* = kiima

ryk = mylvintä, kiljunta > *rym* = loppusointu > *rymarz* = satulaseppä (!)

skala = kallio > *skarb* = aarre > *skarpet(k)a* = sukka (lyhyt)

skarga = valitus > *smar* = voide, rasva > *smark* = **räkä**

Jorma Attila - Güngör Demir: **Suomi - Turkki** (1984):

karga = varis > *kargaşa* = sekasorto (>? vrt. lp *garja* = korppi)

Hazırlama Kurulu: **İngilizce - Türkçe** (1981):

lodos = southwest wind

lûgat = dictionary > *lûgatçe* = glossary, vocabulary

lületaşı = meerschaum

siir = poetry, poem > *sirin* = sweet, charming

F. Steingass: **Arabic** (1978) & Moin Halloun: **Palestine** (English-Arabic 1997):

si'r = poem > **si'r** = (pl. *as'âr*) poem > **ša'ir** = poet > 'ilm *as-si'r* = poetry

Veijo Meri: **Sanojen synty**. Gummerus, Jyväskylä 1982

hirvi = K-Suom. *shirvis* < M.Pr. *sirwis* > M.Germ. *hirus* > S. *Hirsch*
 < M.Saksit ja M. Frankit *hirot* > A.-Saks. *heorot*; Indo-Eur. *kerud*; *ker* = sarvi
 > M.Germ. *herut* > Kheruski-heimo < Lat. *cervus* = kauris > M.Skand. hirvi = *hjotr*
 > R.+Dansk. *hjort* = hirvi, kauris

(>? **hiiri**).>? Aloitimmepa *hiirestä* tai *mouse*'sta niin päädymmme 'hirmuiseen hirveen' (S. *Hirsch*; E. 'moos')

karva = Liett. *gauras* = ihokarva > Latv. *gauri* = häpykarva
laita = M.Germ. *laitho*: > M.R. *leth* = matka, tie, suunta, tapa
 > A-saks. *lad* = tie, matka (>? E. glide, slide = liukua) >? **Lethe**; Unohduksen virta
laidun = M.skand. *laith-* > M.N. *leitha* = käyttää karja laitumella > S. *leiten* = johtaa
 > R. *leda* = johtaa > E. *lead* > M.Germ. *laidian* = päästää menemään
 < M.Germ. *lithan* = mennä; *laido*: = johdattaminen > M.skand. *leith* ja Suom. *laidun*.
laidun = M.skand. *laith-* > M.N. *leitha* = käyttää karja laitumella > S. *leiten* = johtaa
 > R. *leda* = johtaa > E. *lead* > M.Germ. *laidian* = päästää menemään
 < M.Germ. *lithan* = mennä; *laido*: = johdattaminen
 > M.skand. *leith* ja Suom. *laidun* >? löytää > ks. laita
laipio = välikatto < M.-ylä-S. *louba* = louppea, suojakatto, eteishalli
 > K-ylä-S. *loubé* = eteishalli > S. **Laube** = lehtimaja, katos, katettu kuisti
 > M-ylä-S. *Laubja* > It. *loggia* > R. *loge* = koju, telta, käytävä (puunkuorikatto)
 > K-ala-S. **lucht** = yläkerta > K-ala-S. **louft** = puunkuori, kaarna
 > Fin. luhti >? **lugu, lehti** > **lovi!** > Paratiisitarina
 > **laippa** > ks. **lappu** = M. S. **lappo, lappe** = huora
 > Dansk. **lap** > A-saks. **laeppa** > E. overlapping
laki = M.R. *lagh* > R. *lag* = sopimus, määräys, laki > Engl.saks. *lagu* > E. *law*
 < Lat. *lex* = laki (gen. *legis*) < **legere** = koota, lukea > legenda >? **lugu**
lallattaa = R. *lalla* > S. *lallen* > M.skand. *lalla* = kävellä horjahdella kuin lapsi
 > Kr. **lállos** = puhelias > *lalge* = hiljainen mutina > M.Int. *lalalla*: = lallatus
 > Ven. *lála* = lörpöttelijä > Slov. *lalo* = paksupää
 > Suom. *lalla, lalli, lallu* = vetelys; *lallus* = akkamainen mies

Latv. **gauri** (= häpykarva) selittää lopuksi, miksi lat. *caurus* 'luoteistuuli' ('köyrytuuli') on tabusana useimmissa Euroopan kielissä - suom.ugrilaiset mukaanlukien. 'Karva'-merkitys on silti helposti päässyt merkitsemään viljalajia, jonka kautta sukupuolinen merkitysisältö on vähitellen kadonnut. Sanastoa täydentämään otan lopuksi

Puola:

garus = 'sekahedelmäkeitto, hedelmähilloke' (ven. *kompot*)
gawron = (pelto)varis.

14 Tavujen käyttö

A) Lännen ja pohjoisen ”tihulaisen rallitusta”

Ottakaamme vanhin esimerkki Gottlundilta: ”Tahi hyö viruttavat koko laulamuksensa yhellä sanalla, sillä tavalla että jos se oisi lyhyempi kuin pitäis, niin hyö sitä viivyttää ja venyttää, ja jatkavat siihen usseemittain polven lä, joka heijän kielessä merkihtee yhtä kuin...-pa, -pä mejän kielessämme, että sillä muka soaha sitä pitemmäksi” (Gottlund 1832, 216-217).

Samuli Paulaharju kertoo Marjonan Jussasta, että hän ”yrittää joikastella, mutta hänen joikunsa on kaikkein alkuperäisintä laatua, lähennellen jo, ellei juuri tihulaisen rallitusta, niin ainakin pikku pennun ulinaa. Ei osaa joikumestari muuta kuin ”*Vou vou vou vou vou vou, vuv vuv vuv vuv vuv vuv vuv*”. Ja jonkun sanan välillä lykkää siteksi ” (Paulaharju 1922, 113).

’Joikujen lauseet ovat pohjimmiltaan lyhyitä, mutta runsas sidesanojen lisääminen pidentää niitä huomattavasti: ”na *co aḷbmi-jō’kkij jo pō’tten vel jo δē jo vol de pie’ttār-jōunḡ lei jo jaiv’ikān co*” (Kun Äimäjoelle tulin, niin Biettarin Jouni oli jo kadonnut) (Lappalainen 1984, 67).

T. Lehtisaloon mukaan Omaha-intiaanit sanovat, että valkoiset suurimmaksi osaksi puhuvat laulaessaan (Lehtisalo 1937, 4). Intiaaneilla onkin tässä suhteessa saamelaisiin verrattava vähäsanainen laulutapa melko yleisesti.

Lehtisaloon mukaan Inarin tunturilappalaisten pyhissä joiuissa esiintyvää ’lul-luu’ -muotoa ei saanut käyttää muissa joiuissa. Ylistysjoiuissa muoto oli ’läl-läl-lää’, kun taas piilotettu pilkka ilmaistiin sanoilla ’nuu-nun-nuu’ (=niin-niin) tai ’joo-joo-joo’ (=kyllä-kyllä). Utsjoen saamelaiset puolestaan ilmaisivat rikkaan poronomistajan tavuilla ’lo-lo-lo’. Lisäksi esiintyy ilmaisuja ’ko-lällä-lo-lullu’ tai ’nää-nän-nää’. (Lehtisalo 1937, 4-7 ja 34).

Lähteitä ilmoittamatta on György Szomjas-Schiffert ilmaissut saman asian toisin. Hänen mukaansa Kautokeinon joiussa ’lalla-lalla’ ja ’nono-nono’ ilmaisevat sympatiaa, kun taas ’lollo-lollo’ antipatiaa - siis lähes päinvastoin kuin Lehtisalo (Szomjas-Schiffert 1973, 55). Mielipide jäänee pitkäksi aikaa odottamaan vahvistusta.

Karl Tirén määrittelee tekstin aseman sanomalla, että saamelaiset panevat melodian ja rytmin etusijalle, kun taas muut pohjoismaalaiset pitävät laulutekstiä ensisijaisena (Tirén 1942, 27). Runomitaton teksti saa muotonsa vasta musiikin kautta (ibid., 32). Varmaankin tässä tarkoitetaan runomitän käyttöä ja määräävää asemaa laulumusiikissa.

Samassa yhteydessä Tirén toteaa painollisten tavujen voivan kadottaa painollisuutensa ja päinvastoin (ibid., 27). Hän toteaa tavujen toiston sijoittuvan etupäässä sanojen alkuihin tai loppuihin (’na-naute’, ’tatja-a’) ja lisäsanojen sijoittumisen muiden sanojen väleihin (s. 30) mutta ei ainakaan korosta sanojen sisälle tulevia täydennyksiä tai poistoa. Henkilönimien muuntamisesta melodiaan sopivammiksi mainitsee Edström esimerkin Guttormilta (Aikio 1972, 206, Edström 1978, 42).

Tirén mainitsee myös erityisesti sanan alku- tai lopputavun toistamisen, lisäsanojen (ape - ju - kul - kã - tal - kan - san jne.) käytön, kahden vokaalin väliin sijoitetun n-kirjaimen sekä tavallisimpina tavuina ’lo lo lollo-go’ ja ’våja-våja-na-na-nu-nu-nã-nã-åjã-åjã-åjan-åjanã’ (Tirén 1942, 30-34). Tämän lisäksi hän esittää yhden sivun mittaisen luettelon täytetavuista ja -sanoista (ibid. s. 225).

Vähäsanainen tunturisaamelainen joiku käyttää mielellään 'lallatustavuja' tekstin sijasta, mutta yhtä tavallista on sijoittaa lisätavuja sanojen loppuun täydentämään ajatus tai musiikillinen fraasi. Itäsaamelaiset eppiset improvisaatiot sen sijaan suosivat tavujen sijoittamista sanojen keskelle mutta yhtä hyvin poistavat kuin lisäävät yksityisiä ääniteitä.

Matti Lahtinen kirjoittaa: "Länsiseutujen joikujen tekstit sisältävät runsaasti viitteellisiä ja piilomerkityksisiä tavuja, 'vuovaidusat'. Nämä tavut...ovat ulkopuolisille näennäisen merkityksettömiä, mutta ilmaisevat kohteen luonteenpiirteen sellaisille, jotka ne tuntevat (Lahtinen 1981, 13). Sana kirjoitetaan myös 'vuoivadusak' (Lappalainen 1984, 55).

Erik Thermannin mielestä "Rytmistä vastaavat merkityksettömät äännerimsut, jotka täytävät laulusta suurimman osan...Joikunsa sanat ajomies improvisoi, mutta sävelestä hän oli tarkka" (Therman 1940, 132). Jernsletten puolestaan korostaa sitä, että 'tyhjät nonsens -tavut' muodostavat oman itsenäisen rakenteensa (Jernsletten 1978, 119).

H. Rydving esittää Isak Saban luokituksen:

- 1) merkityksettömät sanat: la-jo-ja-nain(a) jne.
- 2) partikkelit: *de dat* (niin), *gal, gul* (kylläkin), *dušše* (vain) jne.
- 3) apuverbimuodot: *lea* (on), *leai* (oli) (Kjellström 1988, 92).

Tässä esiintyvä 'dat' saattaisi myös olla tekemisissä 'dajahusat' termin pohjana olevasta sanasta 'datjat' = 'sanoa'.

Kyseisestä sanasta Elena Sergejeva toteaa - Kuolan saamelaisten yhteydessä Animisovia lainaten - sen olevan evenkien tärkeä sana 'suo' tai 'tundra', joka tarkoittaa eläinten ja ihmisten maailmansuo-syntymäpaikkaa (Sergejeva 1994, 167).

1) Launiksen tavukokoelma

Edellä oleva 'Saban luokitus' löytyy jo Armas Launikselta. Hän toteaa: "Toiset niistä (=täydennyssanoista), kuten *de, dal, gol, la legje, maid* jne. ovat lapinkielen partikkeleita tai olla -apuverbin muotoja. Toiset taas, sellaiset kuin *nunnu nunnu, lullu lullu, voovvo voovvo*, jotka /paitsi joikatun henkilön nimeä) usein ovat ainoat sanat joikauksessa, ovat luonnonääniä aivan vailla merkitystä. Tällaisia täytesanoja lisäämällä sekä myös varsinaisia sanoja tarpeen vaatiessa supistamalla syntyy jonkinlainen runomitta..." (Launis 1906; 1986, 21-22).

Viimeksi mainittu sanojen supistaminen on suotta liian vähälle huomiolle jätetty 'vastakaisilmiö'.

Hyvin pinnallisessa tarkastelussa valitsin Launiksen *Lappische Juoigosmelodien* -kirjasta 100 joikua alusta ja saman verran lopusta. Parinsadan melodian teksteistä sain noin 300 täytetävää tai -sanaa, jotka jakautuivat seuraavasti:

- 1) **Lul-lul** -tyyppiset sana-tavut n. 120 joiussa (n. 30 eri tyyppiä)
- 2) **Nun-nun** -tyyppiset n. 90-100 joiussa (n. 15 eri tyyppiä)
- 3) Muut n. 90-100 joiussa (n. 40 eri tyyppiä).

Ensimmäisenä kiinnittyi huomio siihen, että kolmas ryhmä yksin sisältää variaatioita saman verran kuin kaksi ensimmäistä ryhmää yhdessä, vaikka ko. sanoja käytetään vain kolmasosassa joikuja. Syynä on mahdollisesti se, että kolmanteen ryhmään kuuluvat sana-tavut ovatkin itse asiassa merkityksellisten sanojen lyhennyksiä. Vain osa merkityksistä on siinä tapauksessa tunnettuja.

En yritä pohtia 'lul' ja 'nun' -sanojen merkitystä. Kiinnitän huomiota vain siihen, että kyseiset sanat ovat ainoat symmetriset koko tutkitusta joukosta. Ne siis kuulostavat samanlaisilta sekä etu- että takaperin laulettuina ja ovat juuri siksi helposti laulettavissa loputtomana ketjuna. Tämä epäilemättä liittyy niiden suosioon.

Ihmetystä herättää Launiksen mainitsemien 'vovvov' -tavujen lähes täydellinen puuttuminen joukosta. 'Vav vav' -muotoisena sitä saattaisi löytyä koltilta. Kyseinen muoto voisi kenties edustaa vanhimman perinteen - shamanistisen joiun - jäänteitä sen ohella, että se liittyy erityisesti suden joikuun pohjoissaamelaisilla.

Toinen huomattava piirre on 'valla' -sanon puuttuminen pohjoiselta alueelta. Jäljelle jää 'v' -alkuisista tavusanoista vain 'vel'. Onko 'v'-kirjain pohjoissaamelaisessa joiussa pyhitetty sudelle?

2) 'Vallavallavalla'

Tirénin mukaan 'vuolle' sana on syntynyt eteläsaamelaisten lallatustavuista 'volo-volo-vol-valla-vallaval-lu-lu-lullu' (Tirén 1942, 34). Ruotsin saamelaisten 'valla' -sana kuulostaa ketjussa laulettuna kaksiselitteiseltä 'val' - 'lav' -yhdistelmältä. Tämä epäselvyys käy osittain ilmi esim. Árfo-guovdel -joikutekstistä: 'Val-lav av valla' vaiko 'Val-la-va-valla' (?) (Saastamoinen 1994, 63). Sama ilmiö näkyy *riekon* joiussa, joka ruotsalaisten kirjoittamana näkyy muodossa 'kapäu-kapäu' (Tirén 1942, 225), kun taas Launis kirjoittaa sen muotoon 'peukko-peukko' (Launis 1906-1986, 23).

Tirénin nuotinnuksissa jotkut tavut sekoittuvat siten, ettei loppua ja alkua useinkaan voi erottaa toisistaan. Numeroissa 310-312 näemme muodot 'vu-lu-vul', 'vu-lu-vu-lu', 'vu-lu-vuol' ja 'vo-lo-vul'. Niistä syntyy helposti vaikutelma 'lu-vul' -sanasta, joka jo lähentelee 'lukua' tai 'luvvj't'ia.

Edelläoleva on musiikissa ilmenevä vastine ongelmalle, jota sanojen yhteydessä olen pohtinut tarkemmin. Lielessä jälkitavun vaihtaminen alkutavuksi saattaa olla tietoinen toimenpide silloin, kun kysymyksessä ovat salassapidettäviksi tarkoitettut asiat.

Pohjoissaamessa 'vuo' yleisesti ottaen merkitsee - varsinkin vuol- ja vuod -muodoissaan - yleensä alaspäin menoa tai alasvaipumista kuten esim. 'vuodjut' = upota (=syvä virta?), 'vuodđu' = pohja, 'vuola' = alapuolella, 'vuolas' = alas, 'vuola' = ali, 'vuollin' = alhaalla, 'ája' = puro jne.

Ruotsin saamelaisten suosiman 'valla' -sanon sijasta pohjoissaamelaisessa joiussa on esim. 'voija' -ilmaisu, joka on 'na-na' -tavujen ohella lähes ainoa hokematapa Johan Turin kirjassa (Turi 1979, 196-220). Koltassa 'vuäéjj', 'vuäjj' = puro ja vuäjaž, vuājuž, vuāju = 'puronen'.

Kuolassa käytetään lähtemistä ja kulkemista kuvaavaa 'vandtse(d)' -sanaa. Todettakoon, että pohjoissaamessa 'vuoddját' tarkoittaa ajamaan lähtemistä (vuodja = ajaa). Siikalan mukaan 'ajaminen' on useilta Siperian kansalta - esim. samojedeilta - tavattu shamanointia merkitsevä kielikuva. Shamaanin matka kuluu 'vuottaessa' so. odotellessa. Eestinkielessä 'välja' tarkoittaa 'ulos'.

3) 'Vel-jo'

Pohjoisen joiuissa on joskus sana 'vel-(la)' (Launis 1908 N:o 20), suomeksi 'vielä'. Karjalan joiut loppuvat usein '(h)o-jo-ve-li' (=veli?) (Rautio 1973, 297 ja Stepanova 1977, 312). Koltaksi 'veli' = *villj*. Ryvding on löytänyt huomaamattaan yllättävän sitaatin Pettersonilta. Siinä todetaan pienen lapintytön ilta illan jälkeen laulaneen yhtä ainoaa sanaa 'vjelha' (~ *vielle* = bruder) (Kjellström 1988, 88).

Uutta lisätietoa kysymykseen antaa Väisäsen tallentama 'Ukko-Pekan joiku'. Vuotsolainen Priita J. Magga esitti 'erittäin alkukantaisen joiun', jossa tekstin valtaosa oli merkityksettömiä täytetäviä ja -sanoja. Useimmin esiintyvän sanan T.I. Itkonen tulkitsee olevan 'vel-jo' tai 'vil-ju', joka tarkoittaisi suomeksi 'vielä jo'.

Lisäksi esiintyivät sanat 'tan-ja man-ja' (sitä ja mitä), 'tan-ja mii-jo taappa jo' (sitä-ja-mikä-jo-täällä-jo), 'jyökki' (joka) ja vielä nunnuttamista 'no-no' (Väisänen 1936, 133-135).

Pohjoissaamen 'viellja', (koltan *villj*, *vi'llj* ja *vi'llj(g)*) tarkoittavat veljeä mutta 'vel' (koltan *veâl*) taas sanaa 'vielä'. Lopullista ratkaisua on vaikea tehdä yksityistapauksissa. Pieni foneettinen litterointiero voi muuttaa sisällön. Joikunuotin yhteydessä näkyy muoto 'vel-jo vel'.

Yhdistääkö jokin seikka *vjelha*- ja *veli* -sanat? Voisivatko Karjalan joikujen loppupisteenä oleva 'veli' -sana ja Kuolan (?) sekä Ruotsin saamelaiden 'valla' olla yhteydessä toisiinsa? Kalevalasta löydämme vielä yhden samankaltaisen sanan 'veijo' (=veli, toveri?) kuten ilmaisussa "Minä vuotin veijoani" (Saarimaa 1927, 43). Vironkielessä on 'veli' -sana vieläkin vanhan runokielen ilmaisuna. Inarinsaamessa sana 'vyel'gim' tai vyei'jilid merkitsee kuitenkin **lähtöä** (ajamaan) ja sana 'vyellin' = 'alhaalla'.

Mikäli kyseinen 'vel-jo' tms. on liittynyt joskus shamanistisiin perinnejoiuihin, olisi mahdollista, että sanalle on ulkopuoliselta taholta kehittynyt yhteys 'velhon' l. noidan kanssa. Saamelaiskielissä ei *velho* -sanaa tässä merkityksessä tunneta.

4) 'Lei-jo' - 'lullu-ko'

Pohjoissaamelainen tavupari 'lei-joo' (sekä Kuolan 'leije'/'lei-ja'go-la') esiintyvät yleisinä täydennyssanoina. Saamelais-suomalaisen sanakirjan mukaan *lei/leai* = oli, *dal* = nyt, *de* = nyt, niin, *go* = kun, kuin, -ko?, -kö? (esim. suomen 'tulen-ko?'), *na* = no ja *na juo* = no niin, *joo* = kyllä ja lopuksi *ná* = kyllä, niin, näin (Sammallahti 1993).

Nämä kaikki ovat yleisiä välisanoja joiuissa. Leisiön mukaan "De jo loi (vaiko 'leäi?)" merkitsee "Niin se on" (Leisiö 1986, 52). Myös Lehtisalo mainitsee saamelaisjoiun yhteydessä merkityksettömien tavujen ohella sanat 'læ' ja 'læi' ('olla'), jotka kuuluvat joiun refrainiin, kertosaakeeseen (Lehtisalo 1937, 4-7 ja 34).

Tähän yhteyteen on vielä lisättävä yleinen tavuyhdistelmä 'len-ko' tai 'len-go', koska Genetz antaa sanasta Kuolassa käytetyn merkityksen: *lõñke*- K., A. *lõñke*-, *lõñke* = luikata, huutaa (Genetz 1891, N:o 1339, KKSK, 206).

Itkosen Kuolan sanakirja jatkaa samasta asiasta: *long-long-long* = joutsenen/hanhen äänen imitointi (s.221) > *klungsted* = joikua, ääntää (joutsenesta) (Itkonen, s. 863).

Pitkä matka tästä ei ole toistettuun 'langklangklang' -hokemaan, joka epäilyttävästi alkaa kuulostaa Saksan *Klang* (ääni) -sanalta. Eestin kielessä sama on 'luik' (joutsen l. 'jouko'), joka luikauttaa oman Joukahais-kilpajoikunsa.

Guttormin joiussa samantapaista esiintyy muodoissa *lōlloco - lōilongō - lāllāngō - lullungō - loilocō - lūiluco - lullu ko - lollō co - lūlluco - lallāngō - lullungu - lollāngō - lailāngō - lōuloco - lūilungū - lulego - lō lo co - lolloygo - lollōgo - lallago - lallako - lōuloy cō - lōulon cō - lālloco - lālloygo - lūllungō - lūlluco - lūlluco - lūlluco - lūlluy cō - loiloco - lulluco - loilō co...* (Aikio etc. 1972).

Tämäkään otos ei ole aivan täydellinen, mutta antaa varmasti riittävän kuvan tavujen mikromaailmasta, jonka sisäiset erot ovat merkittäviä ainakin laulajan itsensä viihtyvyyden kannalta. Kirja on varmaankin lajirikkain kokoelma saamelaisesta tavuaineistosta. Otan lopuksi näytteen Päivi Lappalaisen (1984, 64) esittelemästä Guttormin (=AIG 10b) joikumateriaalista, jossa esiintyy 11 täytetävää suhteessa seitsemään 'oikeaan' sanaan:

*na ja kàlD Da't te višsa vel mənəde' áiGGi',
kon ouðàl Go tanD De Go tšəške' kal lolloy.*

B) Itäsaamelaisten täytetävät

Karl Tirénin mainitsee, että Jens Otterbechin (1920) ja Isak Saban (myös Lagercrantzin tuntema saamelaisjoikuspesialisti) mukaan kolttasaamelaisilla ei ole tekstien lisäsanoja (tai -tavuja), vaan että heidän laulunsa on monessa mielessä kadottanut lappalaisen luonteensa (Tirén 1942, 30). Tämä arvio ei kuitenkaan pidä paikkaansa.

Matti Lahtisen mukaan koltat käyttävät vain vähän täytetäviä (Lahtinen 1981, 13). Tämä pitää vain suhteellisesti paikkansa: Joiussa on vähän sanoja ja paljon täytetäviä. Itäsaamelaisilla sen sijaan on paljon sanoja suhteessa täytetävien määrään. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että täytetäviä on - esim. suomalaiseseen runomittaiseen kansanlauluun verrattuna - yleensä suhteellisen paljon; keskimäärin yksi jokaista 'oikeaa' sanaa kohti. Joiussa tilanne on päinvastainen mutta suhde on toisin päin - kenties 10:1.

Koltat - kuten Kuolan saamelaiset yleensä - suosivat 'hellittely'- ja diminutiivipäätteitä, 'a'-alkutavua, 'go'-loppupäätettä (joka muuttaa lauseen 'kysyväksi'), sanojen omien tavujen toistoa, tavujen nielaisua tai muita korutavujen lisäämistä sanojen keskelle tai loppuun.

Lisätavujen käyttö pohjautuu Mikko Korhosen mukaan muutamaan selkeään perussääntöön, jotka kuitenkin harjoituksen puutteessa ovat katoamassa kolttaperinteestä (Korhonen 1983, 149). Samasta aiheesta Raija Bartens kirjoittaa: "Itäinen saamelainen kansanrunotraditio osoittaa sanaloppujenkin irrottamisen erilliseksi yksiköksi olleen yksi säkeenrakennuskeino" (Bartens 1992, 221).

Koltan- ja Kuolanlapin sanakirja määrittelee: "la (laa t. lal) on (Suonikylä) kertauma joikusäkeen lopussa; la-gul, te-la-gul, laa-la-laa-lal, lal-lal-lal-lal (T.I. Itkonen 1958, I). Sammallahten esittämät pohjoissaamelaiset vastineet ovat 'gal' = 'kyllä' tai '-ko?' sekä 'gul' = 'kuulemma' ("Dat lea gul" = se on...sano" l. hän sanoi) (Sammallahti 1993).

Otan Kuolasta muutamia esimerkkikokoelmia, joissa huomiota herättää 'valla'-sanalta kuulostava ilmaisu:

- a) "Kan(d?)tse (= 'vantse' = mennä?) -vaija-vanna-voija-koi-joi-jei-vouva",
 b) "Valla-vä-valla-vala-a, valla-go"
 c) "O-leija-sanna-leija-voa-voija-va-valla-leija-golla-veija-donna-volla..."

(esittäjä Foma Ivanovitsh Danilov, Venäjän tiedeakatemian Kansatieteen instituutin Pietarin osaston äänitearkisto/Evald 1937, N:ot 4516;2, 4517;1 ja 4518;2).

Yhtäläisyydet läntiseen vuolle-perinteeseen ovat kysymyksiä herättäviä. Korostan kuitenkin, että sanoja ei ole litteroitu kieltä tuntevien toimesta vaan olen kirjoittanut sen mitä olen luullut tunnistavani täytetäviksi. Tämän tyyppisiä tavuja en ole toistaiseksi tavannut Trømsan projektin 1994-7 -materiaalista - ainakaan tässä määrin. Toisaalta tekstejä ei vielä 1998 alussa oltu litteroitu.

Väisänen mainitsee erään artikkelinsa kohteessa - Ukko-Pekan joiussa - olleen oudon sanan, joka T.I. Itkosen tietämyksen mukaan oli 'vailla' merkitystä. Kyseinen sana oli 'komma', joka esiintyi yhteydessä 'komma vel-jo' (t. 'vil-ju') (Väisänen 1936, 133).

Pohjoissaamen 'viellja' (koltan villj, vi'llj) tarkoittaa veljeä ja 'vel' (koltan veâl) taas sanaa 'vielä', joten lopullista ratkaisua ei löytyne. Pieni foneettinen litterointiero voi muuttaa sisällön.

Eräs vihje saattaisi löytyä Kuolan saamelaisien käyttämästä sanasta 'go(a)maga(t)', joka tarkoittaa pitkävirtaisia poronkarvakenkiä. Samapohjainen karvakenkää merkitsevä sana 'kamek-kaama-kaammi' jne. löytyy kaikista saamelaiskielistä (Lehtiranta 1989, 44-45). Tyypillistä saamelaiselle ajattelulle olisi että yhden valinnan sijasta jätetään tilaa useille mahdollisuuksille. 'Villj' -sanaa käytetään tämän päivän leu'ddeissa jopa sulhasta (mahdollisesti myös isää) tarkoittavana lemmittelysanana.

Kiinnostavaa tässä yhteydessä on erityisesti 'go'-tavu. Sen käyttötapa saattaisi olla symboli koko saamelaisjoiun ja meidän laulumme sanakäytölle, sillä juuri sen moniselitteisyyden takia emme voi tietää varmasti, onko lausemuoto toteava vai kysyvä. Jaakko Gauriloff on kertonut - yhtäpitävästi kolttatekstien litterointitulosten kanssa - että tällainen on tyypillistä kolttaleu'ddeille yhdessä samanaikaisesti esiintyvien eri aikamuotojen käytön kanssa. Lopputuloksesta on silloin tosi vaikea tietää, mitä laulaja oikein tarkoitti. Emme tiedä lopulta, kertooko hän meille jotakin vai kysyykö hän. Ja jos kertoi, niin oliko tapahtuma menneisyydessä, nyt vai ehkä tulevaisuudessa. Kuka siitä ottaa selvää? Ehkä ei edes laulaja tiedä itsekään, mitä hän lopulta tarkoitti!

Toisaalla analysoimassani kolttaleu'ddissa laulaminen alkaa tavuilla 'lu(u)l-la luul-la' (=kolttien tulkinta) tai 'va-va-va-va...' (=oma tulkintani vahalieriöltä!). Koltat usein lopettavat säkeensä kuitenkin tavuilla 'da joo' (= 'ja kyllä').

Turjansaamassa 'da' merkitsee 'sekä'. Koltankielessä lisäksi 'na'= no, ja, 'nudaa'= joo, 'de'= niin, 'vuójj'= ajaa, 'gu/ko'= kun, -ko. -kö. 'a'= mutta, vaan, no, -ko, -kö ja lopuksi 'déje'= sekä (T.I. Itkonen 1958, Mosnikoff 1988, Sverloff 1989).

C) Karjala

Karjalan joikujen kertosaakeissa (= refrensi) käytetään tavuja: '

'o-jo-ko-no-ne' (Stepanova 1977, 311-317),

'o-ho-hoi-he-to-ne-e' (Rautio 1993, 295-299),

'no-no-ne, ee-jo-no-ne, jo-lo-ve-ne, ne-jo-ho-no-jo-lo-ve'(-li?) (Väisänen 1917, 96)

'he-he-e-he-jo-ho-ne', 'ne-jo-no-o', 'o-ho-hoi-jo-ko'

tai huhuilujen (= huikutukset, huhuonnat) tavut

'ho-l'oo-hoo-u' (Väisänen 1992, 156-157 ja 1932, 497-502).

Käsittelyn yhteydessä Väisänen puhuu 'hehetyksestä' (Väisänen 1917, 71).

Lehtisalo kiinnittää huomiota kyseisten joikujen vokaaliväleihin sijoitettavaan h-kirjaimen: 'latesijoilla' lauletaan 'la-ha-ha-te-he-si-hi-jo-ho-ho-ho-ho-il-la'. Väisänen on todennut saman ilmiön Kuolan saamelaisilla (Lehtisalo 1937, 6).

Vertailun vuoksi on paikallaan luonnehtia myös muuta Karjalan lauluissa ilmenevää tavujen käyttöä. A.O, Väisänen on todennut, että itäistä tietä meidänkin vanhaan musiikkiimme on päässyt runsaasti eri täytesanoja, joista kenties yleisin on tuutulauluissa käytetty 'luuli'. Tämän lisäksi erityisesti Inkerin runosävelmistö on täytesanoista rikasta (Väisänen 1917,71).

Lyydiläinen A.V. Tshesnakova kertoo lapsen tuudittamisesta: " No lasta tuuditat, joskus.. laulat laulua ('pajatat pajod'), mutta joskus itket lapsen perässä laulaessasi. Mutta muuta laulua minä en laulanut, loilotin (*kirguin*) vain: "bai bai bai bai pikku Grishaa" ja "bai bai luuli luuli luuli...nuku nuku..." (Virtaranta 1994, 128-129).

Itäsaamelaisissa kielissä löytyy tälle läheisiä ilmaisuja ainakin: 'pai' (*bai, pe, paj*) = vain, yhä, aina, kaikki, > 'ju pai' = jo vain ja > 'paj veal' = yhä vielä.

D) Sanatavut musiikillisen rakenteen selventäjinä

Mikko Korhosen tutkimus (1983) osoittaa selvästi, että koltat lisäävät tai poistavat äänneitä ja tavuja sanojen sisällä erillisen 'laulukielioopin' mukaan (Korhonen 1983, 146). Tämä seikka yhdistää nimenomaan itäsaamelaisen ja karjalaisen joiun sanojen muuntamistaan. (Ks. tarkemmin: 'Transkriptio')

1) 'Go'-tavu

Szomjas-Schiffertin mielestä kautokeinolaisten tavut 'go-go' ja 'jo-jo' ovat vähiten mielenkiintoisia (S-S 1973, 55). Toista näkökulmaa edustaa Raija Bartens, jonka mukaan kolttalauluissa tavallinen täytetavu 'go' sijoittuu sanakannan ja suffiksiaineksen rajalle (Bartens 1992, 221). Tämä maininta on kahdella tavalla kiinnostava:

1) 'Go'-tavu on vähintään yhtä yleinen pohjoissaamelaisessa joiussa - varsinkin sen itäisillä alueilla.

2) Juuri tässä yhteydessä on pohjoisten joikujen nuotinnuksissa tehty eniten virheitä sijoittamalla kyseinen tavu jopa tahdin alkuun, siis mahdollisimman painolliselle tahtiosalle. Bartensin esitys antaa kielitieteellisen perustan sille, miksi kyseinen tavu saamelaisjoiussa sijaitsee käytännöllisesti katsoen aina kaikkein painottomimmalla tahtiosalla.

Tämän 'säännön' perusteella voi esim. Aikio-Kecskeméti-Kiss -kokoelmasta (1972) erotella vähintäänkin tulkinnanvaraiset nuotinnukset pelkästään tekstiä lukemalla ja tarkistamalla, kummalla puolen tahtiviivaa 'go'-tavu sijaitsee. Sama pätee myös joiltakin osin Launiksen, Lagercrantzin ja Lüderwaldtin julkaisuihin.

2) Itäsaamelainen 'da'- tai 'a' -tavu

'Da'-tavu on yksi niistä varmoista sanoista, jotka tuskin koskaan sijoittuvat pääpainolliselle tahtiosalle. Mieluimmin juuri sen eteen. Kuolan 'Da' vastaa tässä mielessä pohjoissaamen 'go'-tavua. Itäsaamelaisissa teksteissä esiintyy myös 'a' -tavu lauseen alussa.

Kaikki kokemukset viittaavat siihen, että se on eräs harvinaisia tapauksia, jolloin musiikillinen hahmo melko varmasti alkaa vastaavalla noususävelellä. Sitä seuraa usein joko henkilönimi tai jokin muu tärkeä lauseenjäsen.

3) 'La':n ja 'lu':n sävelkorkeus

Toinen tavusääntö koskee suhdetta sävelkorkeuteen. Pohjoissaamelaisen joiun tuttu tavuyhdistelmä 'luu-laa' on sidoksissa melodiaan siten, että korkeammat sävelet joikataan pehmeämmällä luu-tavulla kun taas alimmat äänet kuuluvat paremmin avonaisella laa-tavulla. Tämä osaltaan selittää joikujen tietyn tasaisen volyymin, joka hämärtää joissain tapauksissa fraasien hahmottamista. Mahdollisesti tämä periaate toimii yleisemminkin; Jos meillä on kaksi tai kolme erilaista lallatustavua, niin jollakin niistä on painottoman 'pilkun' asema melodiahahmotuksessa. Haluaako joikaaja hämmentää tietoisesti niin kuin hänen kielensäkin tekee?

4) Henkilönimet

Joiun piirissä esiintyy tapauksia, joissa henkilönimen ensimmäinen tavu osuu sekä painolliselle että painottomalle iskualalle saman esityskerran sisällä (Saastamoinen 1994, 9). Kuitenkin tällaiset tapaukset ovat poikkeuksellisia. Mitä enemmän tekstissä on improvisointia, sitä todennäköisempää on nimien alkutavujen osuminen myös heikoille tahtiosille (esim. Saastamoinen 1994, 71). Enemmistö joikujen sisältämistä nimistä osuu samoille kohdille musiikillisten painotusten kanssa.

Itäsaamelaisessa musiikissa on vastaava käytäntö: Vain hätätapauksessa nimen ensitavun voi sijoittaa noususävelelle. Jos näin tehdään, on tavallisesti seurauksena nuotinnuksen ja rakenneanalyysin kaoottisuus, vaikka aluksi näyttäisi luontevalta sijoittaa yhdistelmän $1/8+1/4$ ensimmäinen sävel noususäveleksi edellisen tahdin loppuun ja unohtaa nimen ensitavun painomerkitys. Suomalaiselle tuntuu aluksi vaikealta sijoittaa tällainen uusi fraasi tahdin alkuun, koska emme ole tottuneet $1/8+1/4$ -yhdistelmiin. Kuitenkin ne ovat yleisiä niin itäsaamelaisessa musiikissa kuin virolaisessa runolauluperinteessä.

5) Lallatustavujen merkitys musiikkianalyysille

1) Tavujen laatu saattaa paljastaa musiikin painollisten ja painottomien sävelten välisen eron ja siis auttaa analyttisen nuotinnuksen tekemisessä sekä säkeiden hahmotuksessa, mikä muuten on vaikeaa joiun hahmollisen moniselitteisyyden kanssa.

2) Itse tavuja voidaan verrata säveliin (nuotteihin) siinä mielessä, että niiden esiintymismäärien suhteita sekä sisäistä järjestystä voidaan tutkia improvisaatioanalyysin menetelmin, so etsiä tilastollista tai symmetristä makrotason järjestystä ennalta-arvaamattoman mikrotason kaoottisuuden sisältä.

3) Tavut ja välisanat sisältävät toistaiseksi epäselvän määrän ryhmän sisäistä informaatiota, mutta saattavat myös paljastaa tarkemmin katsottuna yllättäviäkin etymologisia sukulaisuussuhteita. Tämän puolen selvittäminen on kielitieteen asia.

4) On tyylieroja sen suhteen tapahtuuko erilaisia muutoksia etupäässä sanojen sisällä vai käytetäänkö täytetäviä tyhjien täyttämiseksi musiikillisten fraasien loppuissa.

5) Tutkimatta jää tässä yhteydessä, missä määrin lallatustavujen joukkoon on sisällytetty Lagercrantzin (1927) esittelemää saamelaisten 'salakieltä', jossa kaksitavuisten sanojen tavut vaihtavat paikkaa. Tämä kieli tavallaan syntyy luonnostaan joiussa, koska samaa sanaa toistetaan useitakin kertoja peräkkäin, jolloin - pitkän ajan kuluessa - tavuyhdistelmä alkaa hahmottua 'nurinpäin'. Tämän kaltaisesta on näyttöä mm. 'valla-val-la' tavuhokemien kirjoittamisessa 'allav' -muotoon mm. Grunström-Smedsbyn 'Lappska sånger' -teoksissa.

Ei voida osoittaa, että joiun musiikki olisi sanoja tärkeämpi tai päinvastoin. Pidän todennäköisempänä, että merkityksettömät sanat, tavut ja äänteet muodostavat itsenäisen tekijän, joka voi muodostaa omia rakenteitaan tasa-arvoisena rytmin tai melodian kanssa. Silloin on kysymys alistussuhteen sijasta vuorovaikutussuhteesta.

Viitteitä tähän suuntaan on toisaalla analysoimassani *Árfo guovdel* -joikutekstissä (Saastamoinen 1994, 57-72) ja toisaalta siinä assosiaatiomaailmassa, joka paljastuu täytesanojen alitajuisten piilomerkitysten takaa. Tulevaisuuden kannalta olisi tärkeää koordinoita tutkimus siten, että musiikin ja tekstin tutkimus pitäisi myös rahoituksellisesti sitoa yhteen ryhmäprojekteiksi. Lopputuloksena olisivat tuolloin *Lapska sånger* -tyyppiset kirjat mutta musiikkianalyttisesti täydennettyinä.

15 Noitarumpu soittimena

Olaus Graanin seuraavassa lainattu kuvaus 1700-luvun lopulta noidan työstä on melko tyypillinen: '...lappalainen noita pani noitarumpunsa kalvossa olevalle auringon kuvalle vaskirenkaan ja alkoi naputella rumpun kalvoa yhä kovemmin ja kovemmin kaksihaa-raisella vasaralla. Arvan hypellessä edestakaisin kuviolta toiselle noita lauloi omituista laulua, jota kutsuttiin joikaamiseksi ja johon läsnäolijat ottivat osaa. Kun noita kauan aikaa oli lyönyt rumpuansa ja muita äänekkäämmin joikannut, hän kiihtyi kiihtymistään, kunnes arpa seisahdettiin. Rumpua lyövän kasvot synkkenivät, hän vaipui polvilleen ja jatkoi kädet puuskassa joikaamistaan yhä äänekkäämmin, kunnes lopulta jysähti maahan kuin kuollut... Erään toisen lähetyssaarnaajan kuvauksen mukaan lappalaisnoita voimiansa takaa joikaa ja karjuu hurjasti kuin haukkuva koira, joka kiukkuisesti iskee hampaillaan ympärilleen'.

Samassa yhteydessä on Tobolskin lääninlehdessä kuvaus (1861) obinugrilaisesta noitasta, joka '...ottaa rumpun, lyö sitä vasaralla kaikin voimin, huutaa äänekkäästi, asettuu mitä naurettavimpiin asentoihin, vääntelee kasvojaan hirveästi...' (Toivonen 1944, 191-192).

Kysymysmerkki on spekulointi shamaanirumpun käytöstä soittimena (Edström 1978, 59 sekä Järvinen 1994, 58, 138). Meillä ei yksinkertaisesti ole tietoja riittävästi, jotta voitaisiin edes sanoa, pyrittiinkö rumpua joskus muinoin lyömään samassa tempossa joikaamisen tai shamaanilaulujen kanssa. Perusteluksi ei siis riitä se, että noitarumpua on käytetty kaikkialla Saamenmaassa Emmehän tiedä edes, onko sitä käytetty samalla vai eri tavoilla eri alueilla. En puutu tässä yhteydessä rumpun käyttöön ennustamisessa tms:ssa toiminnoissa. Perinteen iästä sinänsä kertoo Barentsin meren Olenij-saarelta löydetty n. 500 e.Kr. peräisin oleva rumpun T:n muotoinen luinen lyöntikapula (Findeisen 1957, kuva 14).

Näyttää siltä, että rumpun funktio shamanistisessa istunnossa on kokonaan toinen. Tätä käsitystä tukevat lukuisat julkaistut äänitteet eri puolilta maailmaa, joissa rumpun lyöntitempo poikkeaa joko ajoittain tai säännöllisesti samanaikaisen laulun temposta. Suhde on samalla tavalla monimutkainen kuin jos kaksi joikaajaa esittää samanaikaisesti eri joikuja toisiaan kuuntelematta. Esimerkkinä otettakoon vaikkapa kaksois-LP Nganasanskaja muzika (Melodija 17651 003). Toisaalta on nähtävissä, kuinka rumpu on vähitellen muuttumassa säestyssoittimeksi, kun verrataan toisiinsa inuiittien ja Pohjois-Amerikan intiaanien shamaanirumpun käyttötapoja eri äänitteiltä.

Triinu Ojamaan mukaan nganasanien soittimet jaetaan kahteen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat shamanistiset rytmisoittimet, joiden funktio on riitteihin liittyvä. Toisessa ryhmässä ovat esteettisiin tarkoituksiin käytetyt muut soittimet (Ojamaa 1990, 3). Hänen esimerkissään metrisesti epäsäännöllisen shamaanilaulun tempo oli noin 204, kun taas rumpun 1/8-tempo samanaikaisesti vaihtui 180:stä 240:een. Sama ongelma esiintyy myös Pohjois-Amerikan intiaaneilla, joiden (FE 4464 -levytekstin mukaan) rumpurytmillä ja laululla ei aika-ajoin näytä olevan mitään suhdetta toisiinsa (ibid., 15-16).

Mielenkiintoista on tässä yhteydessä sen sijaan panna merkille Ernst Emsheimerin siiteeraama kuvaus saamelaisten shamaani-istunnoista. Sen mukaan noita istui apulaisensa kanssa karjalaisten runolaulajien tapaan vastakkain käsitysten samalla yläruumistaan huojuttaen lyhytmotiivisen laulun tahdissa, mikä johti vähitellen transsiin. Ajoit-

tain noita vaati läsnäolijoita laulamaan mukana. Hänellä oli kädessään rengashelistin-sauva (Stab), jolla hän löi tahtia kuin kanttori hätistellen sauvallaan myös niitä, jotka eivät laulaneet riittävän lujaa. Kuorolaulu oli unisonoa - ei oktaaveissa laulamista, sillä naiset lauloivat matalalla ja miehet taas korkealla äänellä. Palatakseen transsista oli noita joskus opettanut jollekin naimattomalle naisapulaiselle tarvittavan joiun, jota tämän tuli laulaa matkan onnistumiseksi (Emsheimer 1964, 79-80).

O. Edströmin väitöskirjasta selviää, että Emsheimerin lähteinä ovat olleet lähinnä Olsen (1910) ja Rheen (1897) (Edström 1978, 56, 77). Kuvaus sisältää harvinaisen yksityiskohtaista tietoa rytmisoittimesta, yhteislaulutavoista sekä musiikinopetuksesta saamelaisperinteen sisällä, mikäli kuvaukseen on luottamista. Shamaanin kepeistä sinänsä on tietoja Siperiasta (esim. Harva 1933, 325-326, Ojamaa 1990, 17-21 ja Lintrop 1995, kuva 17).

Mitä O. Edström sanoo asiasta? Hän siteeraa samaa lähdeä eli I. Olsenin artikkelia vuodelta 1910. Sen mukaan noidalla oli toisessa kädessään vasara (hammaren) (so. mahdollisesti tavanomainen rummun luinen lyöntikapula) ja toisessa kädessä helistinrippu (*hanck / knippe*). Edström toteaa olevan mahdollista, että vasaran lyönnit ovat olleet musikaalisessa suhteessa lauluun, mutta tässä tapauksessa noita ei ole käyttänyt rumpua. "Yhtäpitävästi aikaisempien esimerkkien kanssa emme siis voi varmuudella sanoa rummun käyttötappaa sellaiseksi, että sitä voitaisiin pitää musiikki-instrumenttina" (Edström 1978, 55-56). Rummunlyönnin musiikillisen suhteen lauluun hän siis kieltää kolmasti näytön puutteessa kahden sivun sisällä. Sen sijaan sivuilla 50-53 hän toteaa esimerkkejä laulun ja rummutuksen samanaikaisuudesta mutta myös sen, että rummutus saattoi alkaa hiljaa ja hitaasti mutta kiihtyä ja voimistua vähitellen. Korostan sitä, että kaikki tutkijat käyttävät ilmaisua rummuttaminen ja samanaikainen laulaminen, mutta eivät kertaakaan mainitse, että rummulla *säestettäisiin* joikaamista.

Järvisen soitinajatuksen tukena oleva Edströmin sitaatti sanoo mm.: "**Koska mitään varmaa todistetta ei löydy, voidaan sillä välin yleisesti sanoa, että rumpu tässä yhteydessä voidaan katsoa joko soittimeksi tai äänentuottovälineeksi tai se voi olla vaihdellen molempia**" (Edström 1978, 59). Näyttöä on siis vain rummun ja laulun samanaikaisuudesta.

Samanaikaisuus ei vielä merkitse musiikillista suhdetta länsimaisessa mielessä. Käsitteäkseni rummun funktio on tuottaa hiljaisuutta nollainformaation avulla. Rumpu siis peittää alleen kaikki epäsäännölliset aistiärsykkeet, mikä auttaa mielen kääntymistä sisäiseen maailmaan ja epätavalliseen todellisuuteen t. tietoisuudentilaan. Tahaton tempoon kiihtyminen on tasaista ja sellaisenaan vailla erityistä informaatiota. Rummulla ei ole rytmistä suhdetta edes shamaanitansseihin, sillä jokainen osallistuja voi liikkua eri nopeudella suhteessaan rummun tempoon.

Michael Harner toteaa lakonisesti: "Säännöllinen monotoninen rummunlyönti toimii kuin kantoaaltona joka auttaa shamaania astumaan shamanistiseen tietoisuudentilaan ja säilyttämään sen matkan aikana" (Harner 1986, 65).

Tarkkaan ottaen rumpu tuottaa nollainformaatiota kahdella havaintotasolla. Ensimmäinen taso on näennäinen yksitoikkoisuus. Toinen taso ilmenee, kun rummun lyöntejä keskitytään tarkkailemaan: yksityisten lyöntien suhde on niin kaoottinen monimutkaisuudessaan, että tuloksena on jälleen saman hiljaisuuden kokeminen kuin ensimmäisessä

Noitarumpu soittimena

tapauksessa (Saastamoinen 1985, 24, 36 ja 1990, 31).

Eikö shamaanirummun käsittely kuulu lainkaan etnomusikologian piiriin? Varmasti kuuluu, sillä raja-alueet ovat yleensäkin tarkimmin vartioituja alueita. Rumpu on niin lähellä musiikkisoittimia, että varsinaisen shamanismin tutkimuksen puuttuessa etnomusikologian tehtävä on sittenkin kartoittaa tämä alue - ainakin niin kauan kuin kukaan muu ei sitä tee. Pidetäänhän sitä paitsi shamaanilaulujenkin tutkimista - ainakin musiikillisten aspektiensa suhteen - etnomusikologian piiriin kuuluvana.

Jos E. Mankerin laaja perusteos *Die lappische Zaubertrommel* (1938) ei lähesty aihetta musiikin kautta niin ainakin E. Emsheimerin aihetta koskettelevat kirjoitukset edustavat etnomusikologista näkökulmaa.

Olen päättänyt selvittää kykyjeni mukaan, mitä noidan työhön on kuulunut, jotta ymmärtäisin paremmin tämän kulttuurinosan suhdetta musiikkiin. Mahdollisesti sitä kautta ymmärrämme myös hieman paremmin musiikin vaikutusta kuuntelijaan. Tutkimus on lähinnä kieleen, so riittisanastoon pureutuvaa, koska yhtään saamelaista loitsintamenoa ei ole tallennettu tiettävästi yhdellekään äänitallennevälineelle.

Seuraavan jakson eräs lopputulos on se, etten myöskään tavannut yhdessäkään kielessä suoranaisesti **shumer**-nimellä kulkevaa rumpua. Sen sijaan vahvasti tulee saamenkielissä esille sama nimi, mutta lyöntivälineeseen liittyvänä - tai ainakin sopivana nimityksenä ~ hamer. Sen tiedetään kuuluvan myös indoeurooppalaisiin kieliin, joten siinä muodossaan se ehkä voi olla lainasana.

Tämä tutkimusmatka kieleen tuotti kuitenkin samalla niin paljon asiaa syvältä koskettavaa materiaalia, että olen katsonut tärkeäksi tuoda nuo näkymät esille myös tässä tutkimuksessa.

16 Noidan työ

1) Noita-sanue

Kemin Lapin noidista (kantasaam. *nōjtē*) käytettiin rummun nimen mukaan termiä 'kannuslappalainen' (~ 'tulilappalainen'). Noita-sanueen taustojen lähtökohdaksi otan :
E: noajdie - U: nāydee - A: nāāj'tie - L: nāi'tē - P: noai'de - I: noaidi - Ko: nāidd - Kld: nojs - Tu: njej̄de (Lehtiranta: YSS = Yht. saamelainen sanasto1989)

Pohjoissaamessa *noad̄di* = taakka; *noad̄uhit* = varustaa taakalla, panna jllek taakka (Sammallahti 1993). Noituminen olisi tässä tapauksessa 'taakan panemista jonkun kannettavaksi'. Tämä tarkoittaisi myös mahdollisuutta, että houriva ihminen on 'taitotussa' tilassa, häneen on 'pantu' taakka kannettavaksi. Tai sitten hän itse on noita, *noaidi*.

Toisen viihjeen noita-sanueen taustasta antaa pohjoissaamen (IpN) sanue:

njeaidit = kaataa (seisovaa; ihmisiä, puita)

njoaidus = (*njoiddo, njoaiddos*) loiva (rinteestä)

> *njoiddosmit* = loiventua, loiveta (Sammallahti 1993) (>? F. nojata ~ kallistua).

Tarkennuksen antavat osittain IpN sanat:

náddut = kyyristyä, käpristyä, piiloutua,

nád'dát (naf'fat) = kyyhöttää, jurottaa, lymytä,

náddadit = varttaa, varustaa kahvalla tai varrella sekä

nádda = tappimainen kädensija, (viikatteen, kirveen, kukan tai kasvin) varsi, (puukon tai kirveen) kahva. Viimemainittu saattaa olla ainoa sana, joka viittaa rummun kädensijaan, ellei sitä olisi sotkemassa 'naida' -assosiaatio.

Pysyttelemme tällä erää rummunkahva-käsityksessä ja täsmennämme edelleen:

205. IpN. **nida** 'contumacia, trods, ulydighed, egenraadighed'.

I. *niddēδ* 'härnätä, vrt. s. **inttää** (T. I. Itkonen 1918-20)

24. Jukkasj. *noadjēt* 'support o.s. on', *noajēn* 'upheld by, supported by'

KoPaatsj. *nūōj̄jv* 'nojassa, nojaten' < suom. *noja* 'stöd, **lutande** ställning lik som mot ngt stöd', olla nojassa 'vara **lutande**'. (T. I. Itkonen 1968)

Otan vielä kysymystä valaisevan - tai mutkistavan - dimension **inarinsaamen** verbistä:

Tam nēidi = 'er warf um' (heitti ympäri) (Ravila 1934, 97). Nämä kaksi vihjettä antavat jo kuvan 'noidutusta' rinteestä, jossa noidan transsia muistuttava 'kaatuminen' muodostaa olennaisen seikan. On kysymys epätavallisesta todellisuudesta. Kuolassa tämä kaatuminen tapahtuu nuotion ääressä (Kld: *noḗje* = nuotio), siis yötulilla.

Kun vielä toteamme, että **koltansaamessa** 'noita' on *nāidd/nāi'dd* ja 'eikä' = *ij-ga* mutta myös 'ni', olemmekin yht-äkkiä hypänneet tästä todellisuudesta käänteismaailmaan, johon kuuluvat kieltosanat '*nej - no - ne - never - njet - nie - nein - nicht - neder/nieder* ja *nada*, puutetta kuvaavat termit *Not* (tarve, hätä) - *need - natt - night - Nacht - nihil - nil(i)* sekä '*nolla-null*', mutta myös kuoleman '*niitto*' sekä saamen tabusana '*nijdd*' - neiti.

Jos liikumme lähellä F. *noeta* -sanaa, niin *natale* -synnyinyön valon toivoa antavan lisän antavat koltan 'nu bb' = toinen ja siihen liittyvät nova- new - ny - neu - ja natale -sanaan liittyvä syntymä-assosiaatio. 'Aboa vetus et nova'...Tieto (R. *veta, vet-*) ja ei-tieto so. vanha ('know') ja uusi ('no', 'new' >? F. 'nousta', *nostatata*) kohtaavat. Tähän yhteyteen viittaa Snåsa-saamelainen sana *nojTot, nŷo-jT`ot* = 'ennustaa'.

Muista ugrilaiskielistä SKES mainitsee 'noidalle' sanat:

karj. *noida, noita, noitu, noiija* (noita, tietäjä) ~ vir. *nõid* (noita, loitsija)

aun. *noidu* ~ lyyd. *noidę* (tietäjä) ~ veps. *noid* = noita

vatj. *neita* > *neito* = noituus > *neitoo* = noitua, arpoa

vog. *nei-t - náoił - nŷoił - nàiD - neitkum - naitxum* = taikuri, noita(mies).

> (Toivosen mukaan:) 'nait, nait'; > Moksha-mordvassa: 'af nejsi' = 'ei näe'

(Toivonen 1944, 107, 189) (>? F. 'näyttää'; 'näky')

Viimemainittu sanue sisältää mahdollisuuden ymmärtää noidan toimintaa rummusta 'katsomisena'. Sana esiintyy ugrilaiskielissä - yllättävässä merkitysyhteydessä muotoina (suom.ugr.) **kegy* 'kehä' > **kéd* 'aika' > UEW 141: **kecz* 'kehä. rengas; vrt. karjalan *ketšoi* = 'rengas' tai syrj. *kad* 'aika' (Kulonen 1993, 127).

Unkarin 'kehää'(myös 'kehys') tarkoittavista sanoista Papp (1962) mainitsee mm. *keret, ráma, kör, kerület, gyűrű, gombolyag* ja *kávája* (vrt. suom.-saam. 'kave', 'kabe' ~ vaimo), katson asiaa vielä toisinpäin (Nyirkos 1977): *kedd* = tiistai; *kedv* = halu, mieli; *kedves* = rakas; *kegy* = suojeus, suosio; *kehely* = malja, verhiö; *kéj* = (lihallinen) nautinto ja *kék* = sininen. Sanasto selvittää ainakin sen, että Dies-tag 'jumalan-päivä' on myös (ruots.) *kött* -liha-päivä. Saami ja suomi ovat täynnä tähän yhteyteen kuuluvia mitä mielenkiintoisimpia linkkisanoja. Liha ja sen metsästys kuuluvat yhteen yhtäläillä kuin rumpu ja sen keskellä iloisesti *gombo* -tyyliin pomppiva 'gombo-kääryle'. Shamaanin toiminta niittaa ne toistensa näköispainokseksi.

Jos lähdemme *keret*-sanasta on seurauksena samanlainen kierto-kaarto: *keret* = kehys > *kéret* = kutsua luokseen > *kérges* = kaarnainen, kova, paksu > *kerget* = ajaa takaa (vrt. itäm.sm. *karga* ~ tanssia, karata jne.) *kering* = kiertää *kerítés* = aitaus > *kérkedik* = kerskua > *kéró* = kosija > *kéródzik* = märehtiä > *kert* = puutarha > *kerülő* = kiertotie (metsänvartija) > *kérvény* = anomus (<Kulonen 1993, 128: s.ugr. *kér* 'pyytää') > *kés* = veitsi, puukko > *kész* = valmis > *két, kettő* = kaksi > *kétértelmű* = kaksimielinen > *ketté* = kahtia, kahteen > *ketyeg* = tikittää > *kever* = (...kivääri?) sekoittaa > *kéz* = käsi > *kutat* = tutkia, etsiä, *kút* = kaivo ja *kürt* = torvi. Kaivon 'katsomiseen' tarvitaan kaksi kättä ja 'käsikassara' eli yksi 'jalka' (*láb* tai **talp** - ehkä jopa *külló* = pyörän puola; kylä-kiiltävä..), jolloin pajunvitsa on täydellinen ja ajankierto nytkähtää käyntiin.

Lukemalla sanakirjaa aakkosjärjestyksessä yhden kirjaimen mikromaailmaa tutkien tammen hajalleen sirotellut lehdet kokoontuvat taas samaan puuhun. **Ne supistavat hajanaisen tiladimension yhdeksi aikajatkumoksi.** Vain 'piruhan' lukee Raamattua selaillemalla - vai miten lienee... Työ itse kertoo, kumpaa menetelmää on milloinkin käytettävä. Perinteinen kielitiede ei ole juuri välittänyt aakkosjärjestyksestä, joka sellaisenaan näyttää olevan 'pirun' keksintöä.

En voi jättää ulkopuolelle kymrinkielen sanastoa, koska se antaa tärkeitä lisäulottuvuuksia noidan työlle. Ulkonaisesti siihen liittyy shamanistinen transsi-tanssi ja sisäisesti kahden todellisuudentason yhteen liittäminen, nitominen so. 'naittaminen'. Tämä sanue on löytynyt osin keskusteluissa lis. Pekka Toivasen kanssa saamen ja kymrinkielen muusikkitermeistä.

nadu	= cry, howl; stop, hinder > naddo = no > ni, nid = not
nadd	= hewn (hju:n) (< hew = hakata, kaataa esi, puu; mennä äärimmäisille rajoille) = wrought (rɔ:t) (kiihtynyt, jännittynyt); ('work' >) melto-, vaiva-, tako- > naddu = hew, chip, whittle
	>? E. heaven (taivas); human (ihminen); E. hex = noita, pahanilmanlintu
nai	= (neiaint) nephew > nain (neiniau) = grandmother (>? saam. 'nijdd')
naid	= (neidiau) jump, leap , = bound (=sidottu, velvollinen; opissa, matkalla; ummella) (> bind = sitoa)
nam	= mark, blemish, flaw > nod = note, mark; token > nodj = mark, note, appoint, state
neidr	= (nadroedd, nadredd) snake
neithdar	= nectar > nodd = moisture; juice; sap
newid	= change, alter > newydd = new, novel; fresh
newyn	= hunger, famine (pula, nälkä)
nifwl	= (~ niwl) mist, fog (nebula; haze)
nithio	= sift, winnow (tuultaa, pohtaa, puhdistaa; hajottaa; tutkia, pohtia; = erotella, seuloa; poimia; viuhtoa; pörröttää; siivilöidä, seuloa; sirotella)
niwed	= harm, injury
noddi	= protect > nodded = refuge, protection
noeth	= naked, bare, exposed, raw > noeth lymun = stark-naked, nude
nofiwr	= swimmer > nôl = fetch, bring; nos = night.

Sanasto kuvaa epäilyksettä lähes täydellisesti noidan perinteisen toiminnan ja tehtävän.

Latinan sanoista löytyvät ainakin:

natio	= natura = synty > nascor (natus) = syntyä > natis = perävieri, -pää; takapuoli
nato	= uida > natatio = uiminen (Vrt. Väinämöisen syntytaru)
nota	= tunnus(merkki) > notesco = tutustua; tulla tunnetuksi
notio	= oppiminen; käsitys > noto = merkitä, tehdä tunnettavaksi
nothus	= avioton; (eläinten) sekaliitto; sekasikiö.(<? iran. <i>naoidhe</i> 'Kind')
notus	= tuttu, tunnettu; (myös) etelä- t. suvituuli

Sivujuonteina on siis assosiaatioita myös raadollisemmalle sukupuolitasolle. Seppä - sanueeseen 'noita' kytkeytyy Uku Maasingin siteerauksen kautta: 'Handi 'tšeepän' - mansi 'seepän' - 'nõidlus', mis P. Hajdõ järgi on komi laen' (Maasing 1973).

Kun katsotaan Lagercrantzin *noita*-sanastoa (LWS 1939, N:o 4223), ei voi välttyä ajatuksetta, että eurooppalainen *note* 'nuotti' -sanue olisi jollain tavoin tekemisissä ugrilaisen noita-sanueen kanssa. Siinä tapauksessa suomen 'nuotti' -merkitys on vasta myöhäinen abstrahoituminen alkuperäisestä kuvamaailmasta. Esimerkiksi otan sanat:

njo:jtie 'Wahrsager, Zauberer'

> *no·qjtie* ~ *nu·ojt̃tĩkuj̃n* ~ *nu·ojt̃tiñ* ~ *n`oã:j̃ti*

nõo:j̃tĩj 'ein Zauberlied singen' = *nõo:j̃t̃amenie* > *nojt̃ot*.

Laajennamme näkökulmaa itään päin:

(Joki N:o 92, s.291) F: *nitoa* = olon. *ńidu-o* = est. *nidu-da*;

> *lpN njadde-* 'zusammennähen, -binden';

> mordE *ńed'a, ńad'a-* 'sich an etwas anklammern, sich anhängen,

> M *ńed'a* 'zusammenbinden, anheften, umbinden, befestigen'

< ~ ?idg. **ned-* 'zusammendrehen, knüpfen'; iran. **nad-* 'binden';

> lat. *nodus* 'Knoten'

s.161 (Mayrhofer): ai. *nánāndā* 'Schwester des Gatten' ~ tamil *nāttanār*; samoj. *nenadu* 'Frau des älteren Bruders' ~ ural. *ńe* 'Frau' + *nadu, nado* 'der jüngere Bruder der Frau'. (>? IS: On tunnettua, että shamaaneilla saattoi olla eräänlainen aviosuhde jonkin henkiolennon kanssa. Muuten tätä yhteyttä on vaikea selittää, ellei tarkoiteta noidan roolia yleensä kahden todellisuuden yhteen nitोजना, siis 'naittajana').

(N:o 94, s.293) Wog. *ńāt-, ńōt-* 'helfen', ostj. *notta* 'helfen', *ńottā, ńattā* 'helfen, hinzufügen, zugeben', J *nōtām* 'zulegen, helfen' ~ < obugr. **nātš*

> samJur. *ńōā, ńōattā-* 'helfen; zugeben';

ai. *nāth-* 'Hilfe suchen', *nādhās-* 'Hilfe' (>? vrt. S. *Not* = hätä, tarve, puute)

(N:o 88, s.289) Ung. *ńád, ńáda-* 'Schilfrohr' > Riedgras (sara), Liesch (putki)

< uriran. **nada*, aw. *nada* 'Rohr', mperth. *nd* 'Flöte' = mpers. *n'y*, pehl. *nay* 'reed, cane'; npers. *nay, nāy, nej, nāj* 'Schilf, Ried, Rohr; Querpfeife, Flöte'

> ai. *nadāh* 'Schilf, Schilfrohr', prakr. *ńada, ńala-*, hindi *ńar* 'Schilf'

> MordE *nud'ej* 'Schilf, Rohr(flöte) = M *nud'i*; dard. *nō!* 'Schilf, Rohr'

< türk. *naj, nāj* 'Rohr, Flöte' > rum. *naj*, gr. *vαα*

Vrt. (Donner 1932 s.39):

(samoj.) *Nuo* - (tawgi:) *Njoata*; (Tas:) *Nju+ε*. = Gras (ruoho, ruoko)

Noidan käsitettä ei ole mahdollista ymmärtää ennen kuin on käsitelty edes pieni osa hänen toimintaansa.

2) 'Shamper(i)-rumpu soikoon'

Tutkielmassaan 'Suomalaisten luullusta loitsutaidosta' Henrik Gabriel Porthan kirjoittaa: 'Niinpä on muistettavaa, ettei ole mitään jälkeä siitä, että *noitarumpua*, jota niin yleiseen lappalaiset käyttivät (*Kábdá* - toiset kirjoittavat *Quobdas* - sen nimenä on heidän omalla kielellään) olisi suomalaisilla käytetty. Eikä ole edes mitään suomalaista nimeä tälle taikakalulle ja yhtä vähän virolaistakaan...Pallas...kertoo samojedien tietäjistä, joitten nimenä on *Tadyb* (nimi, joka jonkun verran muistuttaa lappalaista sanaa *Tabdet* ja suomalaista *Tuta*) (Porthan-Rosenbom 1789, 221).

Mainitsen ensiksi harvinaisen lpS *miewra* = '(noita)rumpu' -sana, koska en tässä yhteydessä ole voinut tutkia ko. sanaa tarkemmin. Sen johdannainen on *mōwret* 'ennustaa, loitsia rummun avulla', joka (Nesheimin mukaan) on ollut laulamista (< sm. 'möyriä') (Bäckman 1978, 69). Tarjoan vain huolimattomana heittona kuvan, jossa noita lisäksi ryömii mäyränkolon kautta mierontielle - toiseen todellisuuteen.

Jekaterina Korkinan mukaan shamaanirummun eräs nimitys Kuolassa on mahdollisesti ollut *'shummer'* (haastattelu huhtikuussa 1995), vaikka sanakirja tuntee vain nimitykset *'koa'md'* ja *'kiemde'* kildinin- ja turjansaamessa. Nämä sanat liittyvät yleissaamelaiseen sanaperheeseen *'komte'-gábdée-goaw'de'* jne. Suomessa tunnetaan sana *'kannus'*. Keskityn tutkimuksessani erityisesti *shummer* -tyyppiseen sanueeseen, vaikka on kai-kista vähiten näyttöä siitä, onko kyseistä sanaa edes ollut käytössä tässä tarkoituksessa. Voi siis hyvin olla, että yli 50 sivun mittainen jakso perustuu väärään olettamukseen. Ehkä seuraava henkinen tutkimusmatka sinänsä onkin ollut arvokkaampi kuin saada vastaus siihen, onko *shummer*-rumpua edes ollut olemassa - sillä nimellä.

Tarkasteltaessa Juhani Lehtirannan (YSS 1203; vert. SSA s.135) sanastoa sieltä löytyy *'hamaraa'* merkitsevä sanaryhmä kautta koko saamelaisalueen:

**šgmēr(ē)* = hamara;

E: *sjäbmere* (SSA:) *šäpmärá*

U: *sjibmèr*

A: *sjimier**

L: *sjimēr*

P: *šimer*

I: *šomer* (vrt. suomen *'somer'* ja *'somero'*)

Ko: *šá'mmer*

Ki: *šq'mmer* (YSS 1203, Lehtiranta 1989, 130-131).

>(vrt. kildin - E. Korkina: *šummer* = *rumpu*)

> S. Hammer; E. hammer, R. hammare; Est. *'haamer'* = *vasara*

> suom. (kirveen) *'hamara'* t. (lihan) *'kamara'*. SSA: li *šmər, āmer* *'vasara'* < saks?

'Shum(m)er' -nimi on voitu ottaa käyttöön *'vieraita'* varten, jotka eivät ole kapulalle muuta tuttua nimeä keksineet ja alkuperäinen nimi on esim. häveliäisyysyistä pantu piiloon niin hyvin, että se on unohtunut käytöstä. On tietysti mahdollista, että jos toinen on *'vasara'* niin toinen on *'kalvo'* eli *hamara-* t. *kamarapuoli*.

3) Hamara ja kamara nukutustyössä

Palaan itse *vasaraan* I. lyöntikapulaan myöhemmin, sillä epäilen **šgmēr(ē)* -sanan merkitystä lyöntikapulana. Perusteena on se, että sanalle *'vasara'* löytyy vastine kaikista saamenkielistä (YSS 1367): **vēcēre* = *vasara* > *viedj'ere* - *vähtjèra* - *viehtjier* - *miehtjēr* - *væččer* - *veeččir* - *veä'ččer* - *vie'žer* - *vieččer*.

Suomessa *'kamara'* = kova pintakerros, (sian)nahka; nurmi(kerros).

Sukulaissanoja ovat: lät. *'kamara'* > tsher. *'kom'* (leivän t. hedelmän kuori)

> votj. *kēm* (id. + munan kuori t. kalan suomu)

> vog. **kam* (kuori esim sembran pähkinässä)

> unk. *hám* (hedelmän kuori; orvaskesi) > sam. *h'ám* (suomu).

'hamara' = kirveen, veitsen **selkä** (myös karj. - aun. - lyyd. - veps- vir.)

'hamari' = vasara(joskus v.-paja) (myös mr.-n.-nt.-mys.-saks.-vir.-liiv.)
(SKES 1981, 53, 153).

YSS (197): **čōmę* = kalannahka > suomu: *tjuome-tjuabma-* (A+L) *tjuopma-čuobmâ-čuoama-čuõmm-čūmm-čjmm.*

Taustalla on vielä kuitenkin **inarinsaam.** 'kóm' ~'nurinpäin' sekä *seemi-seme* -houretila, unenpöpperö, johon palaamme myöhemmin. Edellämämainitun kuoren pinnan alla olevan sisällä paljastaa latinan sana *cumera*, joka tarkoittaa 'jyväsiilykköä'. Luovuttaako se 'jyvänsä' vain kutuaikana 'kumarassa' ollessaan... hämärenhenki?

SKES:n mukaan olisi mahdollista yhdistää tähän mordvan hamara-sana *tšov, šov*. Kun sikaa lyödään hamarapuolella otsaan, se 'nukahtaa' (R. 'sova'; Russ: 'sovjet'), yhtyy kaikkeuteen! Sana voisi toisaalta johtaa jopa rummun 'kobdas-govadas' -nimitykseen, jota käsittelemme myöhemmin.

Lisättyämme tähän mahdollisen assosiaatiomaailman (*kamari; camera, kammio, kama-na* - 'uurre- t. huullos'-merkityksessä sekä *kamala*) ei ole epäilystäkään, että kyseessä on 'leveämpi' ja iskuja pikemminkin vastaanottava 'feminiininen' sanasto. Nahan tai lihan pehmenys-käsittelyn yhteydessä sanue on mahdollisesti kuulunut aluksi yhteen, josta vieteri-vasara on irronnut omalla nimellään uudeksi sanaksi. Sitäpaitsi rumpu itse soi - ei lyöntikapula. Vasara-sanueesta puuttuu ääneen viittaava dimensio kokonaan. Pitäisi mennä kauaksi vaski-soittimiin tai visa-lauluun.

Bockin perheen saaga kuvaa 'vasaraa' seuraavasti: 'Vasara:Tuurin vasara; muna, kolvi ja pää eli kypärä > pään osat: sydän, omena ja kolm-as sil-mä' (Bock 1996,46)

4) Sumiseva ääni

On tunnettua, että shamanistisiin soittimiin - kuten esim. hantien nars juh'iin - laitetaan sisälle herneitä, kivenpalasia yms. jotta saataisiin aikaan jotain 'someromaista' ääntä. Rummun äänen särö aikaansaadaan usein sitomalla siihen kiinni pieniä metallirenkaita tms. Äänen särö on shamaanirummun erehtymätön tunnusmerkki ainakin Siperiassa.

(YSS 198): **čōmęr* = somero: ('Soita somer, helky hiekka...')

L: *tjuomar* - P: *čuomarâs* - I: *čuomar* - Ko: *čuõmâr-* - Kld: *čūmar.*

Koltilla:

čuõmâr = raemainen > *čuõmâr-ķeä 'dğğ* = rapakivi.

šuumeed = humista > *šuummâd* = hälistä, humista > *šuumm'mõš*=hälinä, humina.

Sammallahden saami-sanakirja (1993) kertoo tarkemmin, että

šoambbistit = hölistä, höpöttää

šoavkat = kalpea

šohkut = huokua

šudda = kihinä, hälinä, hössötys > *šuddidit* = hälistä

šuokŋa = helinä, sointi, sointu. sävy, säe (>? R. 'sjunga')

šurra = hurina t. jorina (>? F. 'hyrrä')

šuvaglit = viuhauttaa, suhauttaa > *šuvihit* = suhahtaa.

'Ōho, ōho! Sarvilista / **Sömmer**-ie sōstra poiga!' (Eisen 1919/1995, 124). Näin siteeraa M.J. Eisen **virolaista** kansanrunoutta. Ikävä kyllä ei sanalle ole löytynyt minkäänlaista selitystä. Ainoana viitteenä voisi olla eestin sana *sōmer* 'jāme liiv'. Suomen *somero* liittyy soraan ja sitä kautta Leisiön (1996-7, 113) mainitsemaan soraääniseen *soropilliin*.

'Surina' on hyvä määritelmä shamaanirummun äänestä; karpäsen ääni sienen muotoisella rummulla? Karpäsen äänelle on toinenkin selitys, sillä **hyttynen** on venäjänkielessä **комáп** (Donner 1932, 133: Edwar Rae -sitaatti v:lta 1881: *comâré*). Rinteessä valuva hiekka ja **sääskien surina** kuuluvat vain kesän (E. summer) vaellusaikaan.
шуметь = (Russ) kohista, humista, meluta, hälistä, rähinöidä > шум = 'kohina' jne.

En tiedä vielä, miten yleisugrilainen *sam-sem-som-sum* -kalannahka t. kuori tähän yhteyteen kuuluu, mutta surinan ohella sääsket ainakin syövät:

karj.aun. *süöškätä* (ruveta syömään) ~ veps. *söškätä, šöškata*

lyyd. *šüöm* = ruoka > *šüömär* = syömäri ~ liiv. *šëmi, šüömi* = syöminen

syrij. *šojni* = syödä, pistää (sääskistä) (SKES 1116, 1154-56).

Ekaterina Korkinan mukaan 'huminan' taustalla voisi olla venäjän '**shum**', joka tarkoittaa myös kohinaa, melua ja hälinää. Kuolan sanakirja antaa kuitenkin myös selvän (tuulen) suhina tai humina-merkityksen 'shum(m)'-sanalle. Korkina viittasi myös erääseen venäläisen Rykovin lehtiartikkeliin 80-luvulla. Siinä vedetään yhteyksiä Kuolasta sumereihin. Tässä yhteydessä tuli epämääräinen vihje shamaanirummun mahdollisesta 'šummer' -nimityksestä. Viite on hyvin epävarma - olkoonkin että kyseinen sana olisi ensimmäinen, joka voisi viitata rummun todelliseen särisevään sivuääneen, mikäli kalvo on riittävän suuri ja sopivasti viritetty. Tämä puolestaan voisi kaukaisesti liittyä - vastakohtaisuutensa kautta - *sing-er*- ja *sjung-er* sanoihin.

Koltansaame-suomi-sanakirjasta (Mosnikoff-Sammallahti: PKSS 1988) löydämme uusia näkökulmia. Suonikylän murteessa

'suõnn' = suoni (>? vrt. myös 'hanhi' ja 'heinä'),

'suõm`mu' t. 'suâm`m' = omituinen ja lopulta

'suõmm' = nuotti, sävel, äänenväri.

Suonikielillä tulee siis omituisia säveliä - ei tiettävästi koskaan Suonikylässä vaan sen sijaan obinugrilaisilla sukulaiskansoillamme hanteilla ja manseilla. On kuitenkin mahdollista, että sana on pohjoissaamen kautta kulkeutunut koltille Ruotsin '*sjunga*'-sanasta, siis kuvaamaan laulua eikä pajatusta. Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että laulu olisi 'kaunista'. Mahdollisesti se kuitenkin menee jollekin suoraan 'syämmeen'. - joskus jopa '(kalan) suomuista' l. nuoteista soitettuna.

Mitä 'suu suhisee' (šuuvvâd)? Kysymyksessä voi olla myös suuteleminen kolttain tapaan ('cu`mmsted' = suudella). Joku tai jokin 'heittää' (=čëâggted > tšer. šaktem, šoktem = ('soitan') eli 'päästää' (peä`stted) tai 'päästelee' (piästčed) savolaisittain 'piästään' - en tiedä mitä, koska 'paja'-pohjaista sanaa ei löydy kyseisestä kirjasta. Ehkä se 'hönkäilee, huohottaa ja puhisee' (šääkkad) sokean metson tai shamaanin lailla. Kuka tietää. Ovatko suomalaiset ja saamelaiset sittenkin yhteisillä juurillaan omituiselta hyminältä kuulostavine sanoineen, joista kukaan ei saanut selvää? Sanapohja on joka tapauksessa yleinen lähikansoilla:

F. *sumista* = humista, surista

karj. aun: *šumišša* - *šumie*, *šumia* = meluta, soida (korva); puhua kovalla äänellä;
šumu = humina, melu, jymy

lyyd. *šumista*; *šumida*; *šumu* = melu, humina; (kosken) kohina

vatj. *šumisa* (*šumizęb*) = humista (tuuli)

vir. *sumiseda* = surista; *sumin* = surina

veps. *šumda* = kohista, humista; meluta, riidellä; *šum* = kohu, melu, riita
 (Itkonen SKES 1983: s.1105) > (Ks. myös 'surista' s.1126)

liett. *žaidimas* = 'peli' ~ 'soidin'; *zaidęjas* = pelaaja (S. *Zeit* = aika > taide!).

5) Mehiläisparvi

Ei voida sivuuttaa englanninkielen tähän yhteyteen antamaa osuutta, sillä myös se yhdistää rummun äänen hyönteisiin - tällä kertaa mehiläisiin:

chime = (chimes) kellot; sopusointu; soittaa > chimney = savupiippu

chimer = piispankaapu

chimera = kauhukuva; epäsikiö > chimerical = epätodellinen (>? kimara etc.)

ham = polventaive; kinkku; (hums) reidet; huono näyttelijä; liioitella osaansa
 > human = ihminen, ihmis- > humerus = olkaluu (>? lyöntikapula?)

hammer = vasara, nuija, moukari; iskeä, lyödä > hamadryad = puunhaltijatar

hum = **surina, mumina, hyräily; touhuta**, hymistä etc.

humble = nöyrä, alamainen; vähäinen, mitätön; pikkueläjät

> Suomi - Häme - Saame (ks. Wiik 1998, 14-16)

> **humblebee** = **kimalainen**

humdrum = yksitoikkoinen, pitkäväteinen; unettava

hummel = **sarveton**; poistaa jnkn sarvet (>? F. **humala & hämillään**)

hummer = **surisija**; energiapesä; vilkas paikka

> **summer** = seinä-, poikkipalkki; kesä, suvi

humming = **suriseva**; voimakas; **kuokuva (oluesta)**

hummock = mäennyppylä, kumpu, mätäs; kohopaikka

hump = **kytträ**, kumpu; vuorijono; vaikea tehtävä; karata (>? 'jump' > 'hamp-pari'!)

shamble = kompuroida; laahustaminen > humor = luonteenlaatu; huumori; oikku

sham = pettää; väärennös > shammer = huijari > humbug = petos; huijari

shame = häpeä; tuottaa häpeää > shammy = säämiskä

Toinen puoli sanastosta viittaa shamanistiseen yhteyteen (ääni, liikkeet ja mahd. transsi) ja loput mehiläinen-kukka -symboliikkaan. Merkillepantava on Kalevi Wiikin kytkentä humble -sanasta (*žeme*) maa-sanueen kautta saamelaisiin (Wiik 1998, 14-16).

6) Sääsket

Viitaan tässä yhteydessä myös joiku-terminologian yhteydessä esitettyyn 'soida' -verbin ja sääskien hypyn sekä metson soitimen väliseen yhteyteen.

Yhteissamojedilaisesta sanastosta saan vielä kuvauksen siitä, milloin sääsket parveilevat unettavasti laulaen: **sumə* ~ **simə*- 'still' ('hiljainen, tyyni' - tuulesta puhuttaessa) (Futaky 1983, 96). Mutta missä?

En tiennyt vastausta vielä joiku-terminologiaa selvittäessäni. Jätin sen siitä syystä tahalani pois - säästöön tätä paikkaa varten. Palautan kuitenkin mieliin kyseisen YSS-sanaston ja lisäksi loppuun tämän uuden sanan 'koski': (183) **ćukčē* = metso > (188) **ćōjē* = soida > (189) **ćōjke* = hiihtää > (212) **ćōške* = sääski (>? Ks. myös **ćōskō* = laukata ~? 'juosta') > (1094) **seške* = hyppiä ~ est. 'süskama' >>>

(540) **kōške* = 'koski':

guojke-guaihka-kuoj'hka-kuoi'hka-guoi'kâ-kuoška-kuoškk-kūšk-kjšk.

On sittenkin lisättävä vielä muutama sana kuvan täydentämiseksi:

(98) **ćęckē* (iskeä, heittää): (E?) - *tjasskeet-tjas'kiet-tjaskēt-čās'ket-časked-čâ'ckked-čg'čked-čpčked*

(328) **kęske* (iskeä tulta):

gaskedh-gasskanit-kas'kat-kaskat-gâs'kât-koskad-kōškkâd-kęškeδ-kōškod

(331) **kęškō* = F. 'kiskoa' (venettä): I: *kiškod* - Ko: *kōškkâd* - Kld. *kjšked* - T: *kjškad*

(335) **kāckē* (purra) (~ mari: *kačkam*):

gaatsk'edh-gâsskeet-kaas'kiet-kaskēt-gas'ket-käskid-kä'ckked-kā'čked-kačked

(537) **kōsņę* = 'koskea': P: *guos'kât*, I: *kuoskad*, Ko: *kuōškkâd*, Kld: *kūškeδ*, T: *kjškned*

(484) **kōskē* (äidin vanhempi sisko ~ ural. **koskâ*): *goāskie-gâsskee-kāās'kie-kāskē-goas'ke-koaski-kuä'skk-kue'sk-kjęške.*

Sääsket hyppivät, vene hyppii l. 'laukkaa' koskessa - sääsket imevät, kosken imu vetää venettä, sääskempuremat 'koskevat', vene 'koskettaa' kosken kiviä, sääsket joikaavat (esim. *cuoggjât*-soivat), koski soittaa... Suomalaisen kansansoittotaidon sanotaan syntyneen, kun Hiisi opetti viulunsoiton pelimannille keskikesän yönä kosken kivellä.

Ja lopussa 'ovenvartija' -sukulainen - estämässä 'sellaista' tuleniskua. koskemista ja puremista. koska jo nimensäkin muistuttaa 'koski-(vanha)-emä-kotkaa':

L: kāskēm-goas'kem-koaskim-kuä'ckkem-kue'čkem-kjęčkem.

Tässä yhteydessä tulee myös ymmärrettäväksi se, miksi 'hiihtää'- tai 'suomu' -sanue näyttivät sopivan tähän yhteyteen huonosti. Kysymyksessä lienee jälleen 'sen toisen tason' hiihdättäminen ja suomustaminen so. 'kuumentaminen', jonka vartijana täti on.

Oleellista tällä pohdinnalle on se, että olemme nähneet esimerkin, miten sääski-soi -sanueen venäläinen 'shum' -muoto toimii linkkinä siirryttäessä summerista sääskeen. Vastaavasti *cuoggjât*-soida vie meidät vuorostaan shumer-rummusta vaivattomasti takaisin joiku-sanueeseen - joen rannalla.

7) Kievre

Mielenkiintoinen vertaus löytyy sanasta 'koura' (SSY 472: **kōmērē* ~ mrdv. 'komoro'), jonka muodot pohjois- ja itäsaamen kielissä ovat '(P) *goabmer* - (I) *koammir* -(Ko) *kuä'mmer* - (Kld) *kue'mmer* ja (Tu) *kjēmmer*'. Ne ovat hyvin lähellä shimer-shomer -muotoja ja samalla muistuttavat maljarummun muodosta, joka lienee ollut käytössä myös Kuolan alueella. Ainakin nykyiset siellä valmistetut rummut edustavat tätä tyyppiä.

Aivan ensiksi otan esille lpN:n sanan joka on kierrellyt ja kaarrellut seuraavia luetteloita niin, että se osui silmiini viimeiseksi vaikka onkin yksi tärkeimmistä noidan ominaisuuksiin liittyvistä sanoista: gievra, gievrras ~ kievra, kievrras = 'voimakas'. Čiegar taas tarkoittaa 'kiekeröä', poron talvikaivospaikkaa.

SSY:n mukaan eteläsaamen *kēvrē t.* 'gievrie' merkitsee kehää, sompaa ja noitarumpua, suomen 'käyrää':

(325) **kęrvē* (väistää): *gärv'edh-gar'veet-kar'viet-kar'vet-gâr'vet-karved-kâ'rvved*

(333) **kęvrę* (kumartaa; kyykky > F. köyry < **kevri*): *A: kav'rahit - P: gâwrâs - I: lavre - Ko: kâu'rr - Kld: kq'vred - Tu: kvvred* > (vrt. Kld. 'kierdte' = säie).

(398) *kevre* = kehä, sompa, **noitarumpu** > suom. käyrä

E: **gievrie** - P: *gæw're* - I: *kevri* - Ko: *keu'rr* - Ki: *kie'vr* - T: **kievre**

(475) **kōprē* (käppyrä; kouristua; kouru ~ F. 'koura'):

goåbraan-gåb'rånit-kååp'rie-kåb'rē-goaw're-koavråd-kuå'brr-kue'br-kjeþre

T.I. Itkonen (1918-20):

561. lpN. **gavrre** 'aliquid curvum, gibbosum',

Ko. *kaūrēD* (etc.) 'kumara, kyttyräinen'

> lpN. **gævrre** 'anulus, quo instructus est baculus longus, quo nituntur, qui soleis ligneis per nivem currunt'

(Friis) **keure** 'troidtromme', Ko. *k'ēūrē* 'sompaa; sompamainen verkonkives'

T. *k'ēūrē* id., myös 'sormus'

Edelleen T.I. Itkosen (1958) mukaan **Kuolassa**:

Kārva l. Kārvaj = lappalaisten jumala

kārvoD (kārvam) = kangistua, jäyketä (kuolleesta puhuttaessa)

karve = (vanh.) karva (väri?)

kāirve = (*kāivre*) **noita**

kārved = syrjätä, väistää, kaartaa; kiertää

(>? vrt. kolt. *kā'rrev*-suo, F. 'kaira' kierteisine kelomäntyineen).

T. I. Itkonen mainitsee tätä lähelle tulevan uuden termin: 'Kobdas (früher *quobdas*, finn. kannus) > Kemijärvi: **bootförmige Trommeln** (*Ladde karbash, richtiger lodde-kärbes, Vogelboot*)' (Itkonen 1946, 121).

Mikä on tuo vene -sana? Luottamuspuu-hiidenvene? **Koltasta** löytyvät vain

čuâr(aš) (kärpänen),

kaar (villan karstat),

kaarât (lampaan syöttökaukalo),

kōrr/kōör (kaarna, kuori),

kōrrpiäckk (kovakuoriainen),

kuöbbar (sieni < 'kypärä'),

kuör(b)bâš (palomaa, lyhytjäkälinen laidun),

kuõrb̄b (kulo, palo),
 kuur(r)âd (< Russ. polttaa, tupakoida),
 kârreed (kirota, 'kortata'),
 kâärab (laiva) ja
 karbbâd = karkoittaa (kärpäsiäkö?),

Viimeinen sana voisi johtaa saksan Fliegenpilz -sanaan (= kolt. sä'pplikuõbbâr = hiirenkypärä). Lintu vai kala (karppi)? Vai (vepsän) 'karga' -tanssi, karkelo, karkaus (veps. *kargaita* = tanssia; *hân kargaidab*)? Livahtaen (leeukted > leu'dd?) se tuntuu lentävän tai kulkevan. Vaikuttaisi pikemminkin siltä, että kyseessä on jonkinlainen kiertonimitys, jonka alkuosa onkin 'linnun' (lâ'dd) sijasta luä'djj eli 'lotja', joka liittää sen luohti-sanueeseen.

'Karbash' olisikin silloin yhtä hyvin 'karva(s)-sarvas-sarvi-hirvas' so. kapula (vai birra?) joka 'loikkii' sammakon lailla (lâ'dgged) kalvolla (liesi)tulen loimutessa (lie'dded) laulaen lämmittäen (S. Lied) kodan lattia-loidolla (lâidd) mahdollista potilasta 'lohduttavasti' (lâ'dded / lõ'ddi). Kuolan alueella loveenlangennut noita hyräili lisäksi sanoilla kuten *χARR-χARR* (Sarv 1995).

Volgan ugreilla on jotain tätä muistuttavaa: mordvan *kar'd'zi* on 'viulu'(>? 'soittaa-kärsiä-kuunnella'), tšeremissin *kärš* ja votjakin *kjrež* tarkoittavat guslia, sitranmallista soitinta (Toivonen 1944, 196). SSA (337-8) antaa suomen *kiverä* -sanalle mm. seuraavia vastineita: lpN *gâvvâr* (Lu In) 'kiverä, taipunut' ja md *kevir, kevâr* 'pyöreä'.

Kirjassaan 'Lyyra ja Pythagoras' Timo Leisiö pohtii ongelmaa, miksi kanteletta lauluissa hyvin usein kutsutaan *käyräksi*. Hän päätyykin käsitykseen, että muoto "kären käänti tai-vosehen" on oikeampi. 'Omituiselta vaikuttaa kuitenkin se, että lauluissa ylipäättään esiintyy tällaisia kuvauksia' (Leisiö 1997, 64). Kun katsomme ongelmaa edellä kuvatun sanaston kautta, en pidä mahdollisena etteikö noitarummun nimitys olisi voinut yleisemminkin tarkoittaa shamanistisissa yhteyksissä käytettyjä instrumentteja. Suoranaisesti en kuitenkaan uskalla tämän perusteella väittää, että 'Väinämöinen' olisi soittanut kanteleen sijasta rumpua. Toisaalta lauluteksti ei myöskään kerro, oliko kysymyksessä reaallinen vai henkinen soittimen kohottaminen taivasta kohti.

Edelläoleva sanarypäs ei pyri olemaan 'lintuvene', eikä 'kantele -termien selitys. Tarkoitus on kuvata sen assosiaatioympäristön eri tasot, missä 'tulilappalaisen' toiminta tapahtuu. Ulkoisessa kuvauksessa on aina mukana sekä shamanistinen että seksuaalinen piilotaso. Vastaavasti ei mikään nimi tarkoita 'jotakin' vaan se liittyy 'johonkin'. Tämä ei sulje pois mahdollisuutta, että nimi kattaakin vain osan kohdettaan. Toisinpäin ajateltuna voi olla, että kohde muodostaa vain yhden osan 'nimen' tarkoitteen kattavuusalueesta. Tällöin 'kievre-käyrä' -sanue **vahvistaa** kantele-käsitettä luomalla sen ympärille oikeanlaatuisen ja -sävyisen assosiaatiomaailman. Kantele on osa noitarumpua ja noitarumpu on osa kantele-käsitettä. **'Se' antaa 'sille' värin...**

Vielä pisteenä kymrinkielen vastine 'käyrälle': *Môr* = (valta)meri, *mieri* (*miaren*) = 'brambles' (karhunvatukat ym. piikkipensaat) ja *môr-gerwyn* = 'whirlpool', vortex, abyss' - kauheinta mihin mieron tien kulkija voi joutua.

8) Kannus

Paradoksaalista on, että aluksi *šumer* -rummun nimi näyttäisi viittaavan johonkin itsensä viereen itsensä sijasta - 'kannukseksi' nimitetyn rummun (jossain määrin kukon kannusta muistuttavaan) *lyöntikapulaan* kuin itse rumpuun. Kannus-nimitys siis saattanut siirtyä 'väärään loveen' muuttuessaan kukon kantapäästä noitarummun nimeksi kuten seuraavassa määritelmässä: 'Lapissa poronluinen tai -sarvinen arpa laitettiin usein rummun eli **arpakannuksen** päälle' (Kinnunen 1991, 52).

SKES tuo näkyville neljä mahdollista kannus-pohjaa:

1) '*kannu*' juoma-astiana (mahd. veneenmuotoisena) tai liivin *kōna* -sanaa kannun lisäksi 'mesikenno' -merkityksessä,

2A) '*kannus*'; 'kannustaa' = iskeä, painaa kannuksilla, yllyttää; aun. *kannus* ja vepsän *kandoštāb* = **kannustaa (kukko kanaa)**; vatjan *kannuz*; viron *kannus* ja liivin *kāndāks* = kannus < suom. 'kanta' -sana.

2B) '*kannus*' = 'lappalaisten noitarumpu; Vienan loitsussa: '*satakannus*' = noita; lp. Lönnrot: *kontakka* = lappalaisten rumpu

3) '*kansi*' (*kante-*); karj. *kañži* (*kande-*) iso 'rove' ('kanna kannella tupahan'); aun. *kanzi*; vatj. *kāsi*; vir. *kaas*; liiv. *kōntš*, *kāntš* = kansi; lpT *kiõmte* = selkämä; *koamtalas* (Kld. *koamplos*); mordE *kundo*; M *kunda* = kansi; syrj. *kud-kid* = (kopan, tuohisen) kansi

4) *kanta* = (mm.) 'kannas', 'kannikka', kantapää (kannus); karj. *kanda* = sukuperä, suku; lyyd. *kand* = (värttinän paksumpi) alapää; kasvin umppu, nuppu; liiv. *kūonda* (kantapää).

Edelleen: lpN *gad'do* = polven takapuoli; *gad'de* = ranta, ääri; maa (vesiltä katsoen); syrj. *gid* (nuotan t. haavin pussimainen pohja, perä; joenmutka, viikatteen **kädensija**; vog. *χant* (reuna, vierä >? F. kannas, ranta).

Suomessa vielä '*kantaa*' = olla raskaana; *kanto* = kanto, kaatunut puu; heimo, sukujuuri sekä (SSS: Lpln:) ***kandā***, *kaandā* = 'poika'.

Latinan '*cano*', '*canto*' = (äänellä) laulaa -sanue; *incantatio* = loitsulaulu, sekä '*canna*' = ruoko, rimpä, ryti, **pilliheinä**. '*Cunae*' tarkoittaa kätkyttä, kehtoa ja '*cuneus*' kiilaa.

Englannissa kehto on muuttunut 'keinuvaksi' kanootiksi '*canoe*' (kə'nu:) varustettuna '*canvas*'-purjekankaalla 'kynästä' mastoksi kasvaneen puun päässä. Koko kannus-sanue näyttää tarkoittavan sekä rumpua että lyöntikeppiä sekä vielä mahdollisesti pirran '*konna*'-hyppelyä - niiden avioliittoa (lat. *connubium*).

Onko takana mahdollisesti Leisiö mainitsema **indoeur.** kantasana ***kan**, joka merkitsee 'ääntä' tai muinaisgermaanin **gandh-* eli 'astia', joka on pohjana mm. kanootti -sanalle (Leisiö 1996-7, 63, 100)? Siinä tapauksessa pitäisi ottaa huomioon melkoinen liuta soitinnimistöä: *santūr - chang - šanj - qānūn* jne. Jos näin olisi, pitäisi tästä hypätä suoraan tutkimuksen 'Hiidenvene' -käsitteen yhteyteen.

Vironkielessä *santti* = köyhä (kerjäläinen); mahd. 'vammainen'; ks. myös Lat. *sanctus* jne., joka viittaa *pyhä* -yhteyteen. Vrt. engl. *sand* = hiekka; *sandman* = nukkumatti, *chant* -ylistyslaulu, resitatiivi sekä *chantey / æntij* 'merimiesten työlaulu' jne ...

SSA:n mukaan *känni* = 'yksi- t. kaksikorvainen puutuoppi'. jonka takana on mahdollisesti saksan *Kännchen* 'kannunen'. *Kännikkä* = pullomainen savi- t. kiviastia. Selvittämättä vain jää, miksi lnp:n *känistähti* tarkoittaakin 'ristiluuta'. Tässä tapauksessa molemmat sanat sopivat kuvaamaan noitarummulla toimimista. Saamelainen termi vain on monisitteisempi. Suomen *känni* -sana sopisi hyvin transsin kuvaukseksi, mutta sana itse on hieman liian nuori siihen tarkoitukseen. Kannunripa -ajatus saa meidät kuitenkin paremmin irti rajoittuneesta kukonkannus-lyöntikapula -ajatuksesta.

Kysymyksessä on selvästi sumea verkko- käsite (lat. *conopeum*), jonka tarkka määritelmä hämärtyy alkukuvan moneuteen. Tuon kuvan tunnusmerkkinä on se, että sen osatekijät 'ovat yhtä'. Verkko on jo osittain kala. Ne kuuluvat yhteen.

Eräs tärkeä näkökulma on vielä mainitsematta. L. Bäckmanin mukaan *Historia Norwegiae* mainitsee termin *gandum*. Se tarkoittaa noidan sielua tai apuhenkeä, joka irtoaa ruumiista valaan muodossa. Termiä on pidetty epäselvänä, koska siihen liittyvä sana *gand* (E. 'sharp twig', 'magic shot', 'spirit-as-missile', R. 'tyre', saam. *dirra* > lpN *dirrat* = 'hermoilla') puolestaan tarkoittaa noidan lähettämiä 'tyrä-nuoli-ohjuksia' aiheuttamaan pahoja vaikutuksia. Siis kaksi täysin erilaista asiaa Bäckman 1978, 56, 61,100,108).

Kommenttina edelliseen kiinnitän huomiota lpN:n *gávnnus* ('löytö') -sanaan. Sen assosiaatiomaailmaan kuuluvat *gávndni* (makaus; vaate), *gávndni* ('löytäjä'), mahd. *govva* ('kuva') sekä *gávnnas* ('nauru'). Edellisen perustelu on siinä, että noita meni hakemaan tietoa transsimatkallaan. Löydettyään sen hän palasi käänteismaailmasta takaisin. Vielä tärkeämpi olisi mahdollinen yhteys ruots. *ande* ('henki') suuntaan. Silloin tämän- ja tuonpuolisen maailman yhdistäjäksi asettuisi jopa engl. *and* ('ja') -sana. Käsittelen asiaa vielä *birra*-sanueen yhteydessä.

9) Kobdas

Norjalaiset lähetyssaarnaajat käyttivät noitarummusta nimitystä '*runebombe*' (Friis 1868, 221). Læstadius pitää 'kannus' -sanaa Torneuksen aiheuttamana suomalaisena vääränä tulkintana, kun sen sijaan '*kåbdes*' -sana tulee koverrusta ja koverrettua tarkoittavasta sanasta '*kåppe*' (Læstadius 1994, 129). Itkonen antaa noitarummulle I. kannukselle nimet *kōbdas/quobdas* tai Kuolan *kuāmdes* (Itkonen 1948, 333).

Shamaani- I. noitarumpu '*kobdas*' = eteläläpin '*geure*', suom. '*kannus*' (Karsten 1952, s. 80). Genetzin sanakirjassa kuolansaamelaisten noitarummun nimi oli '*koamtazi*', jonka merkitys oli 'det samiska gudanamnet *koamtka* = trolltrummans ande' (Karsten 1952, s. 97). 'Karhunhahmo' on inarinsaamessa *kuowDza mälläi* ja koltassa karhu on *kuōbžž* (*kuōbžžâž*), mutta *meälttad* = 'loruta' (loru = lokkös). L. Bäckman mainitsee käsitteen *gābeskied* = 'rumpukäsi' (Bäckman 1978, 76, 84), jota en sen enempää käsittele.

Sanojen muuntumisesta on Genetz hyvänä esimerkkinä - Uno Harvan siteeraamana: "...Noitarummun nimitys *kjōmdes / kūmdes* oli vielä kansan tuoreessa muistissa. Heidän naapurinsakin Venäjän karjalaiset muistelevat lappalaisrumpua nimellä 'kontakka'." Kostamus sijaitsee Karjalassa Kontok-järven läheisyydessä. Noitarumpu-järvi?

Saamelaiden 'kantaa' -verbiä merkitsevä juurisana olisi Lehtirannan mukaan **kōntē*. Suomalaisilla (tuohi)kontti taas oli reppu, jossa lihoja voitiin kantaa kotaan/kotiin. Poh-

joissaamen 'goddi' = peura ja 'goddi,' = tappaja (SSSS 1993). Turjansaamen *kōnn-t* tarkoittaa sekä 'peuraa' että 'tapa' tai 'tuhoa'. Oliko rumpu myös henkinen saalistusväline? **Kanteliko se? Mitä? Mihin?**

Ylösalaisin oleva käänteismaailma heijastuu **inarinlapin** termeistä:

kòm-ŷqive = (pää) alas-päin

kom̄tti = stürzte um (käänsi = 'kampesi' kumoon) tai hindurch (läpi-yli) (Ravila 1934, 95, 98). LpN: nurin käännetty astia on 'gomihit'.

Suomessa on kysymys ensin (koomiselta vaikuttavasta) kompuroinnista, sitten 'kuumeissaan' kumoon (=koomaan) kaatumisesta - siis kompastumisesta ja kompa-ky-symyksistä ja 'kolmantena kuoleman-kankeus', kalman 'sompalema' käänteisvaltakunta turvekammeineen (engl. *comb, thomb*), jotka muistuttavat käännettyä maljarumpua tai kulhoa. Tästä löytyvät kaikki shamanistisen transsiinvaipumisen ainekset. Lisäämme siihen vielä kaksi koltan sanaa 'káâmm' (*kōmm tai kōōm*) = omatunto ja 'káâmted' = luhistua. Noita kääntyy itseensä sisään päin.

Koltansaamessa:

'kámmad' = kumossa, kumoon,

'ká'mrded' = kumartaa (shummer?),

'kármmán' = tasku (>? vrt. 'gomaga'-karvakenkä),

káppa I. káá'pp = kuoppa,

'ká'nnel' = akanvirtapaikka, jossa mahdollisesti soitetaan nurinpäin olevaa Suonikylän (Songel) 'käänteis-kant-eletta/eloa'.

Ei voida myöskään sivuuttaa koltan tärkeää sanaa

koumm = kolme, koska sen johdannaiset ovat lähellä tutkimusaineistoa:

> 'kooumâs/koummâs' = kolme (ihmistä);

> 'kuâlmad' = kolmas > kuâlmōs = kolmas osa;

'kue'm' = kummit (keskenään);

'ku'mm' = kummitus (vrt. 'kábmí'-kummitus);

'kōōumâs/kōōlmâs' = 'tajuttomaksi' tai 'kylmä';

kuâ'm'mer = koura, kämmen (>? kampa > kamari > hammare > shummer-rumpu?)

'ku'vdd' = käärme (>? vrt. 'govvadas'-rumpu).

Kontakka -termi on moniselitteinen. Se voidaan ymmärtää myös 'kont-akaksi I. liha-luu-akaksi' mutta yhtä hyvin sanana 'kunji-ta(a)kka', joka pilkkasanana saattaisi todella olla 'hävyntakaja' (= koltan *kunnj t. kuänn > kōunnj = pelätin*). Merkitys johtuisi tällöin rummun kalvolla olevien osin käsittämättömien kuvien keskellä olevaan vinoneliöön, joka on aina tulkittu päiväksi so. auringoksi mutta harvemmin takapihan seinäpiirrosten tunneliaukoksi. Vasta tällöin voisimme ymmärtää, miksi sanat 'komistua', 'komea', 'soma' ja 'kummallinen' litittyvät tähän yhteyteen. Ainakaan noita ei voine 'komistua' transsissa, vaikka kulkeekin 'komeetan' nopeudella. Monille tuo toiminta on ollut pelottavaa.

Tarkenna edellistä vielä B. Lundmarkin esittämällä sitaateilla: '...1966 Nesheim esitti ...että (noitarummun) vinoneliö (*rhomboïd*) esittäisi vulvaa. Vaikeus tässä näkemyksessä on se, että yksikään rumputulkinnoista ei sisällä mitään tällaista informaatiota... Kuitenkin - Mankerin mukaan - on mahdollista, että tällä niinkuin muillakin kuvioilla saattaa olla kaksoismerkitys, annetun avoimen merkityksen alla oleva kätkeyty merkitys. Auringon

elämää antava virta ja 'nuppu' (bosom) elämän lähteenä voivat symbolisesti olla sama asia. Tämä ei näytä olevan vieras ajatus noidalle (Manker 1966).

Kuitenkin - joskaan kaksoismerkitystä ei voida sulkea pois - vinoneliön idea vulvan symbolina näyttää vähemmän ilmeiseltä. Pikemminkin tässä tapauksessa olisi odottanut merkkiä, joka olisi pyöreämpi ja soikeampi (Sommarström 1967)' (Lundmark 1985, 186). Totean tähän, että ainakin rumpusanastossa kaksiselitteisyys on hyvin vahvasti mukana.

Varsinaisen noitarummun juurisana saattaisi olla 'kantta' tarkoittava **kōmtē*, jonka muodot ovat (Lehtiranta YSS1989):

473. **komte** = noitarumpu, kansi [>? (kirjo)kansi]

U: -*gàb'dee* - A: *kååbties* - L: *kåptēs* - P: *goaw'de*(I: Ko:) Ki: *koa'md* - T: *kjēmdē* (Szabo) > (komsio, kaukalo?)

448. **komte** = leveä > mari: kumda

E: *gabdiēs* - U: *gàb'daga* - A: *kåbtiep* - L: *kåb'te* - P: *gowdeb* - I: *kubdub* - Ko: *kobddi* - Ki: *komdeg(h?)* - T: *komdeamba*

362. **kapek** = nainen > (suom. kave)

L: *kapa* - P: **gabâ** - I: *kaava* - Ko: *kaav* - Ki: *kaI* - T: **kab** (M.Sarv:=vaimo)

506. **kovne** = laho puu

U: *gåudņjee* - A: **kuov'tnjie** - L: *kuou'hņje* - P: **guow'dnje** - Ko: *kaauņal* - Ki: *kavņal* (Lehtiranta 1989)

Pohjoissaamessa *guovdi* = lohikäärme, leija; *gearpmaš* = käärme; (*bosttag.* tai *mirko-guovdi* = kyy); *guovdat* = halki, kahtia; *guovvadaš* = keskellä; *guovddáš:ž* = keskus. Miksi 'käärme' halkaisee keskustan? '**Guovttá**' = kaksin ja '**guovdnji**' = kolo, onkalo, ontelo. Käärme 'kaksin' keskellä koloa halkomassa... Mitä se on? Ehkä rummun kädensija - ehkä ei - ehkä sekä-että. V: '*guovttis*' = parisko, 'kaksi'. *Guovvamánnu*-helmikuussa *guovža*-karhun kanssa (R.) átta (esp. *ocho*=8) -asennossa. Tenolla sama sana tarkoittaakin 'meritaimenta' = *guwža* (Aikio etc. 1972, 22). Mistä on kysymys?

Pohjossaamessa *vulos* = alas, *vuodja* = voi, *vuodjat* = uida, *vuodjit* = ajaa, *vuoiga* = oi-kein, *vuoti* = voittaja, *vuola* = olut ja *vuolás* = alas. En tiedä, mitä tuo *vu* -etuliite tarkoittaa, mutta sitä vastaava ilmiö tulee esille sanojen *okta* (yksi) ja *gu-okte* (kaksi) yhteydessä. Edelleen: *vuovdi* = outa (metsä) ja *vuopmi* = metsäinen: Koltan (nautinta-)'suku- I. asuma-alue, seutu, suunta' = *vuu'd* tai *vu'vdd* (= myös 'uuttu'). Siis kaksi 'metsikköä' yhdessä-kahden (*guovtti*) - toisiaan kohti (*guovdu*). *Guoktásiid* - kaksi ihmistä *ovttastus*-yhdistyksessä. Rumpu ja kapula. Yksin ja samalla kaksin.

Yllä olevaa sanastoa käsitteli T.I. Itkonen huolellisesti jo vuosisadan alkupuoliskolla. Mielienkiintoinen on hänen vertailunsa kantele-sanueeseen, joten lainaan tekstistä otteen:

15. N **govdes** (**gobdes**), g. **govdda** (**gobda**). Luul. *kōeptēs* id.

~ s. kansi, kannen (lock, däck), kannel, kantele, kantelo, kantelvo, kantervo, kannus 'lappskt trollinstrument (i allmänhet)

lpT. *kiomte*, *koamtalas* ~ s. **kansi**, mordv. **kundo**, **kunda**, tser. **komdoš**
 lp. **kobdes**, **govdes** ~ s. **kannus**... Turjanlapin *kōāmDΛΛas* on s. **kantele**
 (murt. *kanteles*) sanan tarkka äänteellinen vastine. (T.I. Itkonen 1928).

Mahdollisesti unkarin **gomba** 'sieni' sopisi tähän yhteyteen muotonsa takia; rumpu ja kapula ~ vene ja masto ~ sieni ja jalka. Sana on slaavilaisperäinen, mm. serbokr. *guba*, sloveen. *goba*, tshek. *houby*, puol. *gabka*, ukr. *huba* ja ven. *guba*. Toinen unkarin sana on *gond* 'ajatus, huoli', jonka alkuperä on tuntematon (Kulonen 1993, 116, 127). Rummun muotohan on kuin sauvan *sompa*, jonka muodossa ajatus 'kiertää kehää'... Jätän kuitenkin rummun käsittelyn hetkeksi lepäämään. Tarkastelen seuraavassa muita kokonaisuuteen liittyviä tekijöitä.

10) Kikki-hyppy

Rummun kädensijan nimityksestä ei ole monia mainintoja. Erään vihjeen voisimme saada Suomesta: 'Sammon osana esiintyy runoissa **kansi**, vieläpä myös sammon **ripa** mainitaan' (Setälä 1932, 271).

Ongelma on vain se että pohjoissaamassa '*ribahit*' = päästää käsistään, menettää; laskea (vahingossa housuihinsa), kun taas **geavja** = 'kädensija'. Jos se on tappimainen, on se *nađđa* (ks. *noita* -termi). Lähellä on vain muutama sana kuten '*giehta*' = 'käsi', '*giehka*' = 'käki', '*geahkat*' = 'käetä', *gieđas* = 'käsillä' ja *geađas* (*siđus*, *siđđo*, *seađas*) = 'käheä'. '*Ripa*' lähtisi tässä tapauksessa samasta pohjasta kuin engl. '*rib*' (kylkiluu), jolla voisi olla samanlaisia '(c)harmillisia' assosiaatioita.

Loitsimista tarkoitti Turjan lappalaisten sana '**kikki**' (suomen '*kykkiä*') (Holmberg 1915, 108). Koltilla *kiökk* tarkoittaa käkeä, *kiökkâd* = soida (metsosta) (Mosnikoff- Sammallahti 1988). *Noita*-sanueen yhteydessä esiintyvien sanojen lisäksi sanakirja löytää seuraavaa Kuolan itäsaamelaisilta:

kičkka (*kičkke*) = **kyykkä**, keila (>? 'kyykky', 'kikke-li')
kičkkod > *kīγγγi* > *kéčkkod* > *kičkovs* (*kičkovs*) > *kičkqa* > *kičkkin* = **soida**
 (varsinkin kun metso 'hijoo' l. 'kähisee' soitimella)
 > N K T (myös) laulaa, **hyreksiä** (>? 'kiekua'; 'kiehtoa'; 'kiihtyä')
 > T **noitua** (lovinoidasta) (> S. '*summen*') (Itkonen 1958).

Jo paljon aikaisemmin Itkonen oli pannut merkille tärkeän dimension:

576. T. *kičkja*, attr. *-kēs* 'kalpea' (T.I. Itkonen 1918-20).

Itkonen siteeraa myös Toivosta: 'In der Ekstase sang der Zauberer mit summender Stimme (*kīhkkod*, ursprüngliche Bedeutung 'zwischen, Töne von sich geben, wie ein balzender Auerhahn')... Dieselbe Wortwurzel kommt in beiden Bedeutungen auch im Syrjänischen, Ostjakischen und Wogulischen vor (Toivonen, Virittäjä 1934, s. 106)' (sitaatti; Itkonen 1946, 152).

Lainaan tässä yhteydessä koko Y.H. Toivosen sanaston - omine kommentteineni:

Värmlannin suomalaiset: '*Mehto se männöö loveen kun se soi*'.

Kuola: *kékka-d* = metson soiminen; loveen langenneen noidan 'hyreksintä'
 (>? E. cock = kukko > F. 'kiekua' > 'kukkua')

- Syrjääni: *koj-ni* = olla soitimella (metsäkanoista)
 > *turni kojni* = loitsia, noitua, ennustaa
 Voguli: *kajji, kaji* = ulvoen huudahtaa, ulvoa, rukoilla (noita)
 > *kujip, kwoip, koip* = noitarumpu
 > *kim, kīm* = (teeren, metson) soidin, soidinpaikka (>? F. kiima, kuuma)
 Ostjakk: *kej* = kukertaa, olla soitimella (teeri);
 = laulaa loitsulaulua, laulaen loitsia (myös rummulla); arpoa, ennustaa
 > *kej* = arvonta- t. loitsulaulu (>? F. 'keiju?')
 > *kojəp, kojəm* = noitarumpu
 > *kəjəp, kəjəp* = metson, teeren soidinpaikka (Y.H. Toivonen 1944, 192-193).

Sopusoinnussa edellisen kanssa on Collinderin 'mies' -sanue:

- lpK: *kujj* = Ehegatte (puoliso, aviomies)
 wog: *χoi, χuj* = Männchen
 ostj: *χuj* = männlich (koiraseläin) > *χoi* = Mann, Ehemann, Mensch
 juk: *xoi* = Gott, Götze (Björn Collinder 1940)

Håkan Rydvinin mukaan LpE *kikkat* tarkoittaa sekä leikkiä/soittoa ('play'; 'leka'; 'kikattaa-ja-kiikkua?') että metson soidinäntä (E. 'sound') ja että sanalla on shamanistiset juuret (Rydving 1987, 195).

Lehtiranta (YSS 1989):

- (N:o 402) **kike* 'olla soitimella' on (Arjeplog ja Luulaja:) *kihkat*, (Pohj.): *gikkât*, (Inari:) *kiihad*, (Kolтта:) *kiōkkâd*, (Kildin:) *kigged*, (Turja:) *kîkkod*.
 (418) **kēke* (**käki**): *giēge-giahka-kiehka-kiehka-giekkâ-kieha-kiōkk-kigg-kikk*
 (490) **kukkē* (pitkä ~ F. kauka-) (>? 'pitkällään', "kouko-na" vai "kukkona"?)
gükkie-gühkee-kuhkie-kuhkkē-guk'ke-kukke-(Ko-Kld:)ku'kk-(Tu:) kuḱḱe
 (505) **kōke* (loistaa, kelmeä): *E: guogedh-A:kuokatak*-L: kuohkat-Tu: kikkod*.
 (509) **kōktē* (**kaksi**): *guokte-güikte-kuok'tie-kuokte-guok'te-kyehti-kue'htt-kū'χt-kijkt*.

Edellisessä lienee selvästi nähtävissä jo yhteydet suomen sanoihin:

kiekua-kukkuu-kiehua-kuokkia-kuohkea ja keikkua -'kiikku(a)'

'Kiic-kuu-küück-kuu-kyyk-kuu-uuk-koo-yy uuk-kuu-uuk-koo-auk-koo-au-kick-au-keyck-cow....

Merkittävä sana on 'kaksi' -käsitteen liittyminen tähän yhteyteen. Se varmistaa, ettei noidan hyppely ole kuin osa sanan koko tarkoitettodellisuudesta. 'Loistaminen' tarkoittanee tässä tilanteessa 'kuumenemistä'. Noita on 'kyky'. jos hän on samalla lahjakas (talent) 'doloshjuoigam' -'tuli'-tarinoiden (tales) kertoja (tell)...

Venäjänkielessä 'кикимора' ('kikimora') on 'noita'. Taustalla on mahdollisesti venäjän sana гибкий (notkea, norja, taipuisa, joustava). 'Kyy-lanteinen-hyppijä'?

Jos noidan tanssi-'kimara' näyttää 'ripaskalta', niin sen erityis-'kikkana' on nopeasti-potkiminen (E. 'quick-step-kick'). Asiahyteydestä riippuen meno on ainakin 'kiihkeätä'. Jos se on 'kiihottavaa', liittyy sanue varmaankin maskuliiniseen kyy-sanaan. Ruotsin 'huggorm' voitaisiinkin suomentaa sanalla 'kyy-kky-käärme' > 'küü-ükkö'. Kenties näistä löytyy eräs avain (E. 'key') Sammon rumpukalvo-arvoitukseen.

SSA kertoo selkeästi *kiiman* kuvaavan 'parittelunhalua, soidinta ja himoa' [ly: *kīm(e)*; *kīmidä* > ve: *kim*; *kimda* > vi: *kiim*; *kiimata*]. Lapista löytyy edellisen lähteen mukaan kaksi vaihtoehtoa: lpN *giei'bme*, *gibme* = 'kiima-aika'; *giei'bmât*, *gibmât* = 'paritella' tai lpN *gikkât* = 'paritella', 'lähennellä'; 'soida' (linnut), 'taikoa' (shamaani) > syrj. *kojnĭ* 'olla soittimella', *turnĭ-kojnĭ* 'taikoa, ennustaa' > vog. *kij-*, *kāj-*, *kaj-* 'olla soittimella, laulaa taikalaulua', *kim* '(teeren, metson) soidin' > ostj. *kōj-*, *kěj-* 'olla soittimella (linnut)', *koj-* 'ennustaa, taikoa laulamalla, unk. *kěj* 'halu, hekuma, nautinto'.

Suomenkielessä 'keijut' harvoin kuvataan saduissa 'koinaamis' t. 'koinaus'-puuhissa. Jotta sanue ei jäisi yksipuoliseksi, otamme SSA:sta (s. 376-377) tarkasteluun sanat 'kiukka' ja 'kiukku'. Niiden yhteydessä on esitelty mm. ka *kiukka* 'äkillinen, jyrkkä; outo > lpIn *kivkke*, Ko *ki'vkkeld* 'äkkiä' sekä li *kiuka*, *kiuvka* 'ulvoa, vinkua'; viE *kiuge* 'itsepäisyys, paha sisu' > sm 'kiusa' = lpN *gik'se*.

Collinderin (1955):

lp *gikkâ*, *gigâ*- 'mate, pair' 'olla soittimella, kutsua s-melle'; shamanoida;
> zr *koj-* 'soidin-äänellä'; vg *kaj-* 'pyöri ja huutaa; rukoilla (noidasta)'
> *kim* 'play, call' (soidinaikana) = os *kōj-* 'loitsia' (s.79) >? ks. *kiima* -sanue

Noidan kikki-hyppelyyn liittyvät mm. Est. *kükk*, Unk. *guggol* (kyykkiä), Jap: *kuguru*, OJ: *kuku* 'to dive, to pass under' (Hakola 1997, N:o 29, s.142).

SSA (s.467): *kyykky*; ~ ink. *kükkü* 'venäl. yksintanssi, ripaska'; ka *kyykkä* 'kyykky, köyry, kumara'; ly *k'ükistdä* 'kyykistyä; ve *küktä* 'kyykkiä; vi *kükk* 'kyykky', *kükitada* 'kyykkiä'; li *kikkə*, *kükkə* id. (vrt. ns *hocken*, mn *húka* 'kyykkiä, kyykistellä. Nr murt. Sm *kykk(a)* 'kykkiä' (>? *huggorm* 'kyykäärme').

Livv: *keükkä*, *keükkü* 'kleiner Hügel, Anhöhe' (Mullonen 1995, 158).

Svir-Gebiet: *Kukoiharj*, *Kukoinharj*, *Kukiharj* 'Hahnkamm' (Mullonen 1995, 154).

Wepsisch: *kar*, *kara* > lüdisch *kuar*, *kuare* > Russisch *kara* 'Meerbusen, Bucht' (s.151-152)

Björn Collinder: Fenno-Ugric vocabulary. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1955:

lp *gikkâ*, *gigâ*- 'mate, pair' 'olla soittimella, kutsua s-melle'; shamanoida;
> zr *koj-* 'soidin-äänellä'; vg *kaj-* 'pyöri ja huutaa; rukoilla (noidasta)'
> *kim* 'play, call' (soidinaikana) = os *kōj-* 'loitsia' (s.79) >? ks. *kiima* -sanue

11) Lyöntikapula ja noidan apulaiset

Jos rummuttajat olivat naisia, heitä kutsuttiin nimellä rumpu-akat (*rumbo-àškkuin*) (Ravila 1934, 22).

Inarissa noitarumpua lyötiin joko pienellä luu- tai puuvasaralla *vèæšttširq(DDžain)*. Rumpua ei käytetty kodassa vaan jossakin häiriöttömässä paikassa olevassa tilapäis-suojassa, johon aurinko ei paistanut. Tärkeissä tapauksissa rummunlyöntiin osallistui kaksi naista, joista toinen oli kädet ja jalat sidottuina. Rumpua lyötiin lähellä hänen kasvojaan niin kauan, että hän vaipui transsiin (silmät nurin), josta hän sai herätä omin avuin ja herättyään kertoa vastauksen ongelmaan. (Ravila 1934, 118-119).

Uno Holmberg tuo omalta osaltaan esille termin **puoltaja** eli **arvaaja**. Tähän valitun neitsyen (!) tehtävä on herättää noita transsista (Holmberg 1915, 105, 108).

Læstadius puhuu poronsarvisesta rumpupalikasta, jota mm. Schefferus sanoi saamelaiden kutsuvan **vasaraksi**. Ha(a)mmer-sanaa olemme jo tarkastelleet rumpunimityksenä. Leemin mielestä kuitenkin oikea nimitys on **ballem**, joten Læstadius arvelee ensin mainitun erehtyneen (Læstadius 1994, 135).

Itkosen mukaan: 'Utsjoella arpana oli **palm** - pieni reiällinen (ausgehölter) kolmionmuotoinen (?) (deckelförmiger) messinkiesine... Forbus (fl 1727)... sagt, man habe auch ein Y-förmiges Zweigstück als Los (**baja**) betrachtet' (Itkonen 1946, 146-7).

Louise Bäckman mainitsee noidan varusteista - mm. Lundiuista (1724) siteeraten *Gábdá* -rummun, *axiah* -kirveen, *naibeh* -veitsen, *Bälthe* (=R. bälte) -vyön, lpN *viæžer t. ballem* - vasaran (lpS *viedtjere*, lpN *stáwro*) sekä *baja* (lpS *veike*, lpN *arpa*)-helyrenkaan (Bäckman 1978, 75, 78). (> Vrt. lpN *stávrá* = seiväs, riuku.).

Palm (~*pallēm*?) -sanana merkitys on tässä epäselvä, koska se voi yhtä hyvin viitata rummun lyöntikapulaan. Lyöntikapula oli tehty T:n muotoisesta poronluusta. Vanhin - noin 500-luvulta ennen ajanlaskumme alkua - on löydetty Kuolasta Olenij -saarelta (Findeisen, 1957, 244). Sellainen oli yleensä päällystämätön, vaikka Siperiassa lyöntikapulat ovat yleisesti nahalla päällystettyjä puukapuloita.

Mielenkiintoista on, että saamelaiden lyöntikapula (Lehtirannan 1989 mukaan Luulajansaamen '*pallēm*', Turjansaamen '*pollem* ') itsessään muistuttaa enemmän T:n muotoista (kukon?) kannusta kuin varsinainen rumpu. Onko 'palm' väärin kuultu *pallēm*-sanana lyhennys? Kuolasta saamme lisätietoja:

palled = (T) surmata, lyödä t. pistää kuoliaaksi

palledea = (T) olla loitsulaulussa osallisena, avullisena:

> ("mitä noita loivessa hyreksii - *kŕcka*-, sen apurit toistavat ja läimäyttelevät noitaa kämmenellä niskaan")

pälliije = loihdulaulussa osallinen > *paledede* = noidan apuri (>? F. 'puoltaja')

(*kiomdes*)-*pāille(d)em* = sarvinen vasara jolla rumpua lyötiin (=čiorv-viečer)

pallēm = (T) noidan vyönsä päällä pitämä sarvilyötteinen (lapat pitkulaiset, piirroskoristeiset, reiälliset) varausnauha

pältšēled = talsia, hyppiä, loikkia (kuten sammakko)

Gananderin mahdollisesti väärin kirjoittama viron sana '*palua*' = palvelu (Ganander 1995, 45) 'palautti' mieleeni viron sanan '*paluma*' = 'pyytää' ~ lpN *bálvvus* (palvos; palvonta). Tämän sanan kautta pääsisimme suoraan yleisugrilaiseen *palvoa* -sanueeseen. Ja palvilihaan.

Uhtuella sanottiin: 'Üöt kirjokantta kirjuttave, päivät *pal'lova* takove.' 'Muoto on *pal'lova*, ei *pallova*, eikä sillä ole mitään tekemistä *pallo* sanan kanssa, vaam kuuluu karjalaiseen sanaan *pal'la*, joka suomeksi on *palja*, merkiten 'moukaria, vasaraa' (Setälä 1932, 249).

Setälän *Sampo* -teosta silmällä on jä todella ihmettelemään, miten olemme voineet syntyä, kun yksikään Sammon tulkinnoista ei mainitse ääneen sukupuolisuhteiden symbolisen esittämisen mahdollisuutta. P.saamassa *bálgat* = 'palkia, liikkua rauhottomasti (jkn vaivaamana)'; *bál'let* = 'voida rauhassa tehdä jtkn, saada rauhaa, paalia'; *bállit* = 'ammua kovasti' ja *bál'lu* (*bállut*) = 'kives, kivekset'; 'pallo'.

Pallo -sana on siis tuttu myös saamelaisille. Noitarummun lyöntikapulassa 'pallo'-muoto ei kylläkään ole ollut yleinen Lapissa - päinvastoin kuin muualla Siperiassa. Mikään ei kuitenkaan estä näkemästä kapulaa - rummun vastakohtana - 'pallipäisenä'. T-muotoisessa kapulassa päitä onkin kaksi.

Inarinsaamesta löydän ikäänkuin erotuomariksi sanan, joka yleisluontoisuudellaan päästää meidät tästä 'kädestäennustamis-*palmistry*-pälkästä': *páálmáš* = lievä kirosana. *Bockin perheen saaga* todistaa:

Lemminkäisellä on *Bal* = *lem* kuten jokaisella miehellä, so. *kyy*. (s.32).

Kun tarkastelemme löydettyjä sanamerkityksiä, huomaamme väistämättä, että rummutukseen liittyvä sanue menee täydellisesti ristiin keskenään. Lopputuloksena 'kaikki merkitsee myös kaikkea muuta', so. rumpu = lyöntikapula = pirra = noidan suojanauha = palvontamenot. Tämä tapahtuu kuitenkin tiukoissa raameissa, joiden sisälle kuuluu vain shamanistinen istunto; rummutus, laulu, avustajat ja arpominen sekä transsi.

Kaikki liittyy toisaalta jotenkin seidan kiertonimitykseen. Symbolitasolla sisälle kätkeytyy myös metson soidinmenokerrostuma - joko sen ulkoiset piirteet tai sisälle kätkeytyvä seksuaalinen taso - jolloin tavanomainen tietoisuudentila 'sumenee' l. 'hämärtyy'. Seurauksena on 'humalaa' muistuttava tila. Hummel -sanon kautta päästään Himmel-taivaaseen. Ibmelin luo. 'Siellä kouko kommerteli, Hiijen lintu himmerteli...' Palaamme vielä 'Pallem'- sauvaan tämän jakson lopussa 'pole' -sanon yhteydessä.

12) Rummulla 'taamominen'

Indogerm. **d̥m̥tō-* ('sidottu, kesytetty') > (**domə*) ('sitoa, kesyttää') > aind. *dāntā* (*dāmtā*) ('sidottu') = gr. *dmētó-s* (dorisches *dmātós*, = lat. *domitus* 'sidottu' (< **dmātos* < '*domui*' = 'ich bändigte')) > germ. **tama-* = (**zahn**) kesy, **tamja-* = kesyttää (=aind. *damáyati*); an. *temja* = kesy; tottunut; *temja* = kesyttää; tottua; *tam-r* = kesy; 'totunnainen'; nisl. *tamur* = tottunut, harjaantunut, rutinoitu, kesy (Koivulehto 1983, 147-149 - Pokornya-1959 ja Mayrhoferia-1956/76 siteeraten).

On helppo yhdistää tähän sellaiset sanat kuten russ. '*dom(a)*' (talo); E. '*domestic*' (koti-, kotoinen); '*tame*' (kesy); '*mate*' ('parittelemalla-kesyttää'); latv. *māte*, ven. мать = äiti; latv. *meita* 'tytär', *meitene* 'tyttö' (E. maid, maiden); *mati* = hiukset jne., mutta sanueella on vahva sija myös saamenkielissä.

YSS:n mukaan (1224) **tāme* (kesyttää) on skandinaavista lainaa:

dāām'edh - dābmat - taapmat - tāpmat - dābmât - taammađ - (ko.) taammâd.

Suomalainen vastine on 'taamo', josta voitaisiin hyvällä mielikuvituksella päästä edelleen sanoihin 'tampata', 'padota, estää' (damn > damned), tamma (hevonen) ja vihdoin 'daami'. 'Tampata' vie meidät suoraan Friisin ajatusmaailmaan - tambur-rumpuun ja sen 'kesyttämiseen' eli hakkaamiseen. Vastapano on tietysti 'taajomista' l. hourimista.

Setälän Sampo -sanakokoelmasta löytyvät ruotsin '*stamp*' = huhmar, mylly, survin, petkele; muin.skand. '*stamp*' (iso astia) > F. 'sammio' (myös '*tampu*'); Renvallin sanakirjasta on lainattu sana *tamp[p]u* (survottuja rukiintähkiä), virossa *tamp* = petkele. (Setälä 1932, 233, 238).

Ei ole kysymys millaisesta hakkaamisesta tahansa, sillä YSS:n mukaan:

**tāméc* = hioa; kovasin:

U: *dāb'tjat - taab'tjat - tab'tjat - daw'žât - tabžad - taabžâs - tāmžes - tamž.*

Englanninkielessä *stamen* = an organ of a flower that produces male gametes, consists of an anther and a filament, and is morphologically a sporophyll (lat. 'warp, thread of life') (Webster's 1995) >? = F. 'hede'; Kalevalan iso tammi? E. *stamina* = kestävyys, elinvoima, sisu; *rtammel* = karkea punainen villakangas; *stammer* = änkyttää(!)

'*mate*' = (elämän)toveri, kaveri; puoliso, kumppani; perämies; (vertai-nen) apulainen, ja *verbinä*: yhdistää, liittää toisiinsa; naittaa; parittaa; sovittaa, soveltaa; ryhtyä (sanoista tekoihin); mennä naimisiin; paritella; seurustella jonkun kanssa; liittyä toisiinsa.

Tämä tapahtuu tietysti 'ajassa' (tempus) tai 'tempo' -sykkeessä > avaamalla liukukansi (*tambour*) > tanssien provencelaisittain (*tambourin*) > panemalla valjaat päälle (*tame*) > täyttämällä (*tamp*) sulloimella, juntalla (*tamper 1*) sekä peukalomalla (*thumb*) salaa tai lahjusten avulla (*tamper 2*), jotta tykintulppa (*tampion*) tai kaksipäinen rumpupalikka (*tampon*) soveltuisi peräkkäin tapahtuvaan *tandem*-ajoon. Toimitus vaatii temperoitua (*temper*) luonteenlaatua (*temperament*) sekä lempeää kohtuullisuutta (*temperance*) kuumeesta (*temperature*) huolimatta, jotta päästösekoite (*tempering*) onnistuisi myrskyn (*tempest*) keskellä pyhässä temppelissä (*tomb-temple*). Siksi viettelijän (*tempter*) on käytettävä kaikkia mahdollisia houkutusia, kiusauksia ja viettelyksiä (*temptation*) koetellessaan (*tempt*) onneaan maaliin ('teen' ~ 10) osumi-**seksi** > *šakki* -(*shokki*) - *matti* (engl. '*mate*').

Perille päästyään 'tempuntekijä' ja 'linnunpiimä' liimautuvat vamp-iren lailla kiinni YSS:n saamelaisanoihin:

(217) **đemē* = liima ~ F. 'tymä'

E: *hibmie* - A: *tapmie** - L: *tapmē* - P: *dābme* L - I: *tame* - Ko: -*dōmm*.

Mitä tekemistä on Kalevalan kankaiden isoksi kasvavalla tammella ja peukalon pituisella miehellä tässä *kombinaatio*ssa? Onko tammi tuomiolla? Muuttuuko se kaatuessaan tuomen lehteviksi lastuiksi? Tämä dimensio ei näytä ainakaan eläinräakkäyksestä. Vaarini sanoi minulle pienenä: 'Eivät ihmiset tyhmiä ole. He ovat tuhmiä'. Tällaiset on tapana 'doma'-tuomita... sitoa kyykkyy (E. shit) 'tuomi'-jalka-puuhun.

Jos suhde on 'laillinen', kuuluu S-tamm-sukupuu-sanastoon muuttuminen *maiden* -neidosta *mater(meitā)* -äidiksi (> latv. *māte* = äiti: *meita* = tytär). Äitinä (raskaana) oloon kuuluu ruumiillisen (*mate-reaļ*) kunnon ylläpito (R. 'mat-tiden') sekä elämänjaksojen las-kentatoimi (*math, maths, math-ema-sticks*) - erityisesti 'matin' ('mad-thing'-aamutunte-mukset (tiineys-pahoinvointi) *mating* -kuhertelun jälkeen. Tämä on *mater-nal* -äidin sot-kuinen (*matted*) *eter-nal* -ikuisuus-kysymys (*matter*): Ollako vai eikö - 'ilman impenä eleä' - vai vaihtaako *mater-rich* -kohtu *matr-ix* -kehdoiksi?

Ja itse meta-phyysinen asia-kysymys (*matter*) äännetään kuin *mætā*. Se luetaan suo-meksi: 'mato'. Made from mad-mud. Maidista mädistä tai maidosta. Taputtelemalla kak-kua - puolan *meta* -maalissa (finish)? Arabian *madâr* tarkoittaa eläinten pyörittämää myllyä - mahdollisesti vesimyllyä *ṭāhûn mâ* (Steingass 1978). Ven. червь = 'mato'!

Otamme T.I. Itkoselta (1918-20) jälleen lainaan lisävaloa tuovan sanueen:

179. lpN. *mādda* = 'stirps, caudex arboris, radix montis',

Luul. *mätta, māddake-* = 'stamm; die hornwurzel, I. *māda g. māddū* 'tyvi'.

Ko. māḍḍa, Kld. mānda, T. mānda id., vrt. s. **manto, mento; mannel,**

mantilas = 'pehmeä puuaines (lylyn vastakkaisella puolella)'.

Tamb -sanue tarkoittaa enemmän rummun lyöntikapulaa kuin itse rumpua. *gievre*-kää-rää. Se on kuin *tomb* ja *kär-kärrynpyörä* *Kääri*-akan (est.) *kääri*-saksioitteessa. *Köyri*-py-hinä. Salanimiltään Tom ja Jerry. Totuus ja valhe. Kumpi vai kampi? Kaari ja keppi -koko ajan paikaansa vaihtaen. Kuin pohjoisnapa, joka on aina pohjoisemmassa. Ja kun on kulkenut riittävän pitkän matkan ohi, sanotaankin että **pitää kulkea etelään päästäk-seen pohjoiseen...** Kumpaan suuntaan silloin ollaan matkalla? P'ole väliä.

Koltassa on tähän liittyvä kiintoisa sanue, joka lyhyesti kertoo koko kaksiselitteisen maa-ilmankuvan perusteet: **mādd-mātt-mā 'tt-mātt**. Se tarkoittaa '**maa-mato-vaihe-oppi**': Mittarimato kulkee: 'LUOKILLE-SUORAKSI-LUOKILLE-SUORAKSI-LUOKKI-SUORA...'

13) Pomppiva arpa I. birra

Monet tutkijat ovat suhteellisen yksimielisiä siitä, että rummun avulla ennustaminen on myöhäisempi, erityisesti saamelainen käytäntö verrattuna esim. rummun käyttöön transsiinmenovälineenä. Sommarström toteaa kuitenkin, että Siperiassa on heitetty rumpuka-puloita - joskus rautaisilla sisiliskon kuvilla varustettuna - maahan ennustamisen yhtey-dessä. Tämän taustalla olisi tällöin vanhin kiinalainen menetelmä asettaa ja heittää kep-pejä (myöhemmin jopa rupikonnan tai sisiliskon muotoisia) pyöreällä levyllä.

Olaus Magnuksen aikana saamelaisilla oli käytössä kuparisia käärmeitä tai rupisamma-koita (Sommarström 1985, 153-154).

Tämän mukaan kolmion tai ympyränmuotoiset 'birrat' olisivat myöhempää käytäntöä. Rengaskimpun, **arvan I. pirran** hyppiminen rummun kalvolla luonnollisesti vaikeuttaisi rummun käyttöä transsivälineenä ja vielä enemmän soittimena. Rummun ääni ei tarvin-nut tuekseen irrallista rengasta tms. välinettä, koska heliseviä esineitä saatettiin kiinnit-tää itse rummun kehään tai kädensijoihin.

Y.H. Toivonen antaa vielä Suojärveltä kankaankudontaan liittyvän termin: '**...sizärekset** on kaksi pirran lankaa yhdessä piivälissä' (Toivonen 1944, 159).

Lehtirannan mukaan (YSS):

927. *pire = ympäri > suom. piiri > E: b'ijre - U: birra - A: pirra - L: pirra - P: bir-râ - I: pirra - Ko: pirr - Ki: pirr - T: pîrr

> ks. myös lpN birra = 'jostakin asiasta'. < Huom! SSA: < nr pirra = hyrrä 'Kreisel'.

T.I. Itkosen nimitys rummun päällä hyppivälle metallirenkaalle (**birra, baja** sekä **tsub'bo** = sammakko) on '**vuör'bi**' (arpa) tai '**palm**'. Lovessa ollessaan noidat I. 'rumpuakat' (*rum'b-āhkkuh*) lauloivat hyrisevällä äänellä *kīhkkvd* (= sihistä, 'ääntää soidinmetson tavoin') (Itkonen 1984, 334, 338, 345). Hihhulimaista kiihkeyttä?

Edelleen: **arpitz** (oik. **vuárbadž**) = arpanen 'kleines Los' (Itkonen 1946, 15) ja lopuksi:

'**Vuör'bi** (Los); kuparirengas... Der Trommler begann singend dem Seidi zu danken... Wegelius: Der Zauberer und die Anwesenden joikten mit einer Melodie, die als Noide Tiumcka (Tiömcka) bezeichnet wurde... Wenn sie die Trommel in die Hand nehmen wollen und zu singen beginnen, wie ein Hund heulend... setzen sie ein Los in Form eines Frosches oder einer Schlange auf die Trommel und schlagen mit dem Hammer. (tuntematon 1700-luvun alussa)' (Itkonen 1946, 124).

Itkosen mainitseman 'palm' -sanana merkitys on epäselvä, koska se voi yhtä hyvin viitata rummun lyöntikapulaan.

Ostjakkisamojedissa (*man pireu*) *man piirrim* = 'minä itse', 'minun korkeuteni'; *tan piret* = 'sin' itse'. Pohjasanana olisi siis *pīre* 'korkeus'. Mordvassa *pra* = 'pää Toivonen 1944, 106)', josta ei ole pitkälti engl. *brain* -aivoihin. SSA:n 'Norjal. laina' ei siis ole uskottava.

'Bockin perheen saaga '*Väinämöisen mytologia*' tarjoaa mielenkiintoista lisävalaistusta: Aaserit oli jaettu kahteen luokkaan, jotka olivat **piroet** [pi: ro: ett] ja **roset** [ro:s ett] (s.18). Piruet: rauhan ympyrän perhe. **Pi** on ympyrä, **ro** tarkoittaa sisäistä rauhaa ja /ett/ on suvun äänne (s.25). *Piru*: [pi:ro:] oli aina hyvä hahmo' (Bock 1996, 36). Ja lopuksi: **Spira** = valtikka ja **sirppi** on Sammon symboli (s.33). Sirppi ja vasara. Kapula ja kaarirumpu. Birra ja sirppispirra. Kumpi on kumpi?

Kun etsin kildininsaamen vastinetta sanalle '**usko**', ei sellaista löytynyt. Oli vain *lihte* = 'uhri'. Venäjän доверять ('luottaa') -sanana avulla päädyin kld. *vīrre* 'luottaa' -sanaan, jonka ven. vastine on *verit* 'uskoa' (lat. *veritas* 'totuus'). Genetzin (1891) sanue on:

1835: *vīrri* - *vīrre* - *vierr* - *vierr'je*- = 'uskoa' > *vierr* - *ver* = 'usko'

1836: *vīrre*-, *vierr*- = 'langeta'; 'näyttää joltakin'

1837: *vīrri*. *vūrre* = 'houria' (>? latv. *vīrs*, lit. *vyras* = aviomies)

Kun normaalit 'virsi' - 'vieroksua' - yms. sanat oli käyty läpi, tajusin yhtäkkiä *b:n ja *v:n vaihtumisalueen olevan juuri Kuolassa venäläisen kielialueen rajalla. Kysymyksessä onkin siis **birra-usko** ja siihen liittyvä uhraus. Tämän jälkeen ei tuota vaikeuksia nähdä uudessa valossa aikaisemmin esitettyä ongelmaa myyttisestä '**Vironkannos**' -termistä. Se tarkoittaa jälleen '**nurinpäin olevaa kantoa**'. 'Tuo viruvi virsisähän, yhä luotteissa lojuvi...' Itse Antero Viruinen. Shamaani. *Vurrol* - vuorotellen... virran kantamana. 'Piiri-pieni-pyörii' -sanana parsii saa lisäksi uutta puhtia, kun vertaamme sitä tämän tutkimuksen sisältämiin *hiiri-Thier* -yhteyksiin. Kaikki kiertää kehää.

Edellisen jälkeen uskallan katsoa *kannus*-sanaa vielä kerran. Lähden olettamuksesta että Fellmanin mainitsema (Krohn 1914, 12-14) *cannus luotta-muorr* pitäisikin ymmärtää *kannus-luotta* -puuna. Tämä tarkoittaisi sitä, että kysymyksessä olisi kannukseen-luottamisen (=uskon) puu (symbolisesti 'marja-puu'). Mitä sitten on kannus-usko? Se on **uskoa nurinpäin käännetyn kannon symbolimerkitykseen kahden todellisuuden solmu-kohtana I. liittona.**

Pystyyn käännetyt juuret kytkevät sen liittoon 'ylisen' kanssa, joka mielestäni edustaa maallisen rakkauden projisoimista kohti 'seitsemättä taivasta'. Kanto on se, joka on puun ja maan välinen solmu-sidos. Kuva vastaa siinä tapauksessa täysin kokonaisuudeltaan 'hiidenvenettä', joka on milloin laineilla pomppiva kaarnalaiva, milloin taas nurinpäin oleva karbash-sieni. Kun sieni on oikeinpäin, niin hiidenvene on nurinpäin. Ja kun sieni on nurin, hiidenvene on oikein.

Ei - päättely oli väärä. Tällä raja-alueella 'oikein-nurin' menettävät identiteettinsä ja muuttuvat sumeasti toisikseen, ne yhtyvät toisikseen. Nurinpäin oleva vene on karbash-sieni 'oikeinpäin' - masto maaemon sisään sojottaen.

Asian clow on se, että **tuossa todellisuudessa se, mikä näyttäisi - ja salakielellä kuvaataan - veneeltä onkin todellisuudessa sieni, mutta heti kun sitä katsoo, se muuttuu jälleen nurin olevaksi veneeksi - tai toisin päin. Siksi siitä vain kerrotaan, mutta sitä ei 'näytetä'. Näyttäminen on aikuisten kahdenkeskeistä puuhastelua. Se ei kuulu eikä näy muille. Siitä on vain myyttejä, jotka kerrotaan nurinkurisella kielellä.**

Lainaan vielä M.A. Castrénia yhden erikoistermin osalta: 'Etenkin kuulee suomen lappalaisten vakuuttavan, että Venäjän Lapissa on noitia, jotka Päiviön, Toragasin ym. tavoin voivat muuttua esim. poroiksi, karhuiksi, susiksi, kaloiksi tai linnuiksi. Tuollaiseen valepukuun pukeutunutta šamaania lappalaiset nimittävät viroladšiksi, suomalaiset virolaiseksi' (Castrén 1852, 29-30). Tämä viittaa sellaisiin käsitteisiin kuten '*Vironkannas*' ja '*Virankannos*' -jumala - sekä rummun '*kannus*' -nimityksiin, joihin palaamme vielä.

Espanjan ja italian *guerra* sekä ranskan *guerre* 'sota' -sanojen juuri näyttää olevan goottalaisessa sanassa **wirra*, josta on tullut nykysaksan *wirr* 'sekava'. Saksan *Wirren* merkitsee 'hämminkiä' ja 'levottomuutta', josta tulee ruotsin *förvirra* 'saattaa hämmennyksiin' (Renkonen 1954, 212).

Tästä näkökulmasta katsottuna noita on sangen kaukana 'virrenveisaaja-virka-veronkantajasta', jonka ilmestyminen sinänsä on saattanut aiheuttaa hämminkiä ryöstön kohteena olevien ihmisten keskuudessa. Tämän päivän kielentutkijan on enää vaikea samaistua näkemään tuota todellisen elämän tilannetta, millaisen vaikutuksen verokarhu, virkamies ja shamaani ovat saaneet aikaan ihmisissä. Muuten on vaikea selittää, ettei Renkosen ko. sanaryhmää ole huomioitu mahdollisena vaikuttajana suomalais-ugrilaisina pidettyjen vero-, virka- ja Vironkannas -sanojen etymologiassa (saks. *wirken* -sanaa lukuunottamatta (SKES 1987, 1709, 1784-87).

Edellisellä en suinkaan tarkoita sitä, että hyväksytyt etymologiat pitäisi vaihtaa, vaan että goottalaisen sanan assosiaatiomaailma on hyvinkin voinut levitä pohjan perille saakka kuvaamaan noidan transsirituaalia.

SKES tarjoaa kiinnostavia yhteyksiä:

1709 *vero*: (mm.) 'uhri, tapporaha'

lp: *wiäro, wäro-vërrū-värrö-værro-veäru-veärra-veärrta*

Mordv: *var* 'verosta; sijaan' > votj: *vur* 'sakko' (>?vrt. pol. *borówka* = puolukka)

Tšer: *βär, βer* 'paikka' > 'mⁿ βerešem' = 'minun sijastani'

Ostj: *mi r̥ue r̥* 'yhteinen uhri, uhraus (*mi r̥* 'kyläkunta'; *ue r̥* 'velka; syy, vika')

1784 *virka*: (mm.) 'tapa, ansapolku'

> Savo: 'lehmä on *viroillaan*' so. kiimassa > P-maa: 'on huonotapainen'

> lpR: *wirke* 'työ, tehtävä; elintapa'

> lyyd: *virg* 'puuhun veistetty piirto, rasti, viiru'

> vir: *vir̥c* 'rivi; suora pitkä pino (< lät: *vir̥dze* 'suuri kasa')

1787 *Vironkannas*: (mm.) 'maailmanpatsas, sen kannattaja'

(<vaerild, vaerald, vaeruld = maailma); 'Wirancannos joka cauran caitzi'

> 'kuolleenkoura' (myyttisen hukkuneen henkilön nimi)

>? vrt. latv. *birzs* = lehto (= russ. *поша; прыша* = est. *pirn*, F. päärynä, E pear)

14) Veikeä sammakko

Levyjä renkaineen on ensiksi Olaus Magnus kutsunut 'vaskisammakoksi', mutta Torneuksen mukaan sitä Tornionlapissa kutsuttiin nimellä "arpa". Lainaan taas Lehtirantaa:

94. (kantasaamen) **cōmpōj* = **sammakko**:

E: tsoobbe - U: tsuobbōi - A: tsuoppuo - L: tsuoppoi - P: cuobbo - I: cuabuj - Ko: cuâbb - Ki: cuemb - T: ciembaj (Lehtiranta 1989).

> Inarinsaamen 'suopunki' on *suoõppanis*. > Samperi soikoon ja hyppiköön (engl. jump = 'pompia') kuin sammakko (>? suom. Sampo). Ior Bockin mytologiassa: **Sam** tarkoittaa yhdessäolemistä eli tilsammans. Sammakosta syntyi aina uusi sammakko, kunnes kerran sammakosta syntyikin apina, **apa** /a:pa/ (Bock 1996 s.24)

T.E. Uotila esitti 1929, että 'Sampo' yhdistyy samojedikielissä esiintyvään sanaan *sāmpā, sām̄baḍā* jne., joka merkitsee 'viedä vainajan haamusielu noitarummun säästyksellä manalaan'; 'laulaa noidanlaulua noitarummun säästyksellä', 'laulaa', 'loitsia' (<? **sampaa* 'loitsia').

T. Lehtisalo yhdisti kyseisen sanan (merkityksessä 'laulaen loitsia kärpässientä syötyään') suomen sanaan *sampa* 'sieni, rahka', *sampa, sammas, sampaat* jne. Sama sana on ostjakissa johdettu 'kärpässientä' merkitsevästä sanasta (Setälä 1932, 271-272).

Jessen on merkinnyt muistiin messinkistä esinettä tarkoittavan sanan 'veiko' (Väiko). Molemmat sanat viittaisivat 'aurinkoon', jonka merkkiin arpa aluksi asetettiin. Saamen 'väjat' tarkoittaa kiiltävää (Læstadius 1994, 135-138). LpS *veike* tarkoittaa yksiselitteisesti metallirenkaista koottua rengasta (Bäckman 1978, 78). Jessenin veiko-sanana tarkempi analyysi osoittaa kuitenkin sanan viittaavan laajempaan yhteyteen. Paavo Ravilan mukaan inarinsaamelaiset käyttivät keskenään seidasta puhuessaan kiertonimitystä *voai'ke* (*vũäi'ki*) = seita tai *vuai'kki* = seidan (Ravila 1934, 30, 73).

Eestiksi päivä on 'päike' ja pieni on 'väike'.

Paul Uccusicin mukaan seuraavanlainen termi on yleisessä käytössä koko Amerikan mantereen intiaaneilla (Uccusic 1991, 32, 34, 107-9, 149-151):

Lakotat: **wakan** = shamaani; epätavallinen todellisuus

> *Wakinyan* = Ukkoslintu > *Wakan Tanka* = Suuri Henki

Jivaro: *Nekás wakani* = tavallinen sielu; *Arutam wakani* = vanha henki-sielu

Brulé-Sioux: *wičaša wakan* = shamaani.

Päätän katsauksen Ludwig Wittgensteinin Tractatus -sitaattiin "Mistä on vaikea puhua, siitä täytyy vaieta". Vaikeneva voi kuitenkin olla valveilla (E. 'awake') niinkuin 'vaka vana Vanemuine'. *Voai'ke* -termiä on sivuttu myös 'Voihkia vai luikata' -kappaleessa.

15) Sampo - kirjokansi-tamburiini?

Nyt kun rummutukseen liittyvä muu rekvisiitta ja toiminta on läpikäyty, palaan uudestaan pääkysymykseen, noitarummun taakse kätkeytyvään sanojen saivomaailmaan.

Pohjoissaamen *govva* merkitsee **kuvaa**, *kiedme*, *kievdni* ja *gievdne* kattilaa. Tutkimusmatkailija **J. A. Friis** määritteli Sampo-myllyn tamburiiniksi, so shamaanirummuksi jossa oli 'kirjokansi'. Hän lähti liikkeelle kuva -tulkinnasta, jonka mukaan sanat *gobdes* eli *govdes* ovat lapinkieltä taitamattomien lähetyspappien väännöksiä, joten sana pitäisi kirjoittaa 'govva' (=kuva) + 'das' -päätte, so. muotoon 'govadas': Friisin mukaan:

Sampo (=kirjokansi, *govadas*) on alunperin 'tamp' (vrt. *t > *s: eest. 'tiip' > suom. 'siipi')

> Persian *tambúr* > *tambúrák* > *tambúk* > *tambér*

> Armenia: *thembug*

> Furd (Kurdi?): *támbur*

> Tsherem: *tümür* (~ Saarinen 1990, 27: *tümâr*)

> Mag(yar?): *dob* (*m* & *r* kadonneet)... Kaikki osoittavat koveraa soittokalua.

(>? vrt. unk. > *dob* = heittää > *döf* = pistää, iskeä)

> Mordva: **sûma** (kaukalo); rumpu [Friis 1868, 225 > M. Linkola (toim.) Lappi 1985].

D.E.D. Europaeus puolusti aikanaan Friisin näkemystä. Hän lisäsi luetteloon:

domra = soittokone, jolla ostjakit soittivat tanssiin

tombura = Unkarissa eräänlainen luuttu

damaru = sanskritin rumpu

sambukos = kreikkalainen soitin (Setälä 1932, 267).

Laajaa sanojen tuntemusta on tällä alueella osoittanut myös kielitieteen tuomitsema 'kylähullu' S. Wettenhovi-Aspa: Hänen mielestään shamaania merkitsevä - alunperin sanskritin sanana pidetty *samma ne* muodostuu suomen sanoista 'sam' (tarkoittaa salaista voimaa) sekä houkuttelua ja vannomista tarkoittavasta (maanitus -sanan) muodosta 'maaniija'. Hänen päättelylogiikkaansa ei voi pureksimatta niellä, mutta joka tapauksessa W-A yhdistää soittamisen ja kuulemisen sanasarjassaan mielenkiintoisella tavalla:

sambu-ke = vanhaegyptil. kielisoitin

> Gr. *σαμβυχη* (*σαμβυ-χιοτσια*) (psalterionin ohella käytetty soitin)

- > Hierogl. *samuti* > *semete* = korva
- > Hepr. *samach* = korva, **kuulla**, kuultava
- > Arab. *samacha* = kuulla
- > Samaritan. *semag* = kuulla
- > Arab.-Etiop. ***zamara*** = singen, **laulaa**
- > Hepr. ***zamar*** = laulaa (Wettenhovi-Aspa 1936, 446-7).

Alan sanakirjaa selailten löytyy muutakin eurooppalaista musiikkisanastoa:

cambiata = 'hyppy'- t. lomasävel

campane ~ *campanella*, *campanelli* = kello(soittimia ja -soittoa)

gamme = (ransk.) sävelikkö = Russ. *gamma* < *gam* = hälinä, häly

> 'komma' (sävelkorkeusyksikkö)

camera = (it.) huone (*Kammer*, *chamber* etc.)

Dämpfer = (saks.) sordiino

tsembalo > *timpan* > *cymbal* > *cimbalom* > *dulcimer* etc. (Eelhein-Issakainen 1996).

V.O. Renkonen mainitsee rumpu-merkityksessä ransk. *tambour* ja ital. *tamburo*, joiden arvelee olevan persialaista alkuperää. Lisäksi muin. ranskassa on *tabor* -rumpu, joka Provencessa tarkoittaa myös 'istuinta'. 'Eteistä' merkitsevä *tambour* viittaa nähtävästi rummun kalvoon kuten merkitys 'ontelo korvan rumpukalvon ulkopuolella'. *Timbre* (sävelen, äänen sointiväri) tarkoitti alunperin patarumpua, joka ylösalaisin ollessaan on samannimisen 'soittokellon' muotoinen. Edelleen sana alkoi merkitä kypärää ja siinä olevaa vaakunaa ja edelleen valtion leimamerkkiä, postileimaa (Renkonen 1954, 154-155). Vielä hän mainitsee italian sanan *campanile* 'kirkontorni' (< lat. *campana* = kello).

Kirjassaan 'Islamin maiden soittimia' Timo Leisiö mainitsee mm. seuraavat soittimet:

sem - sumerien kaksoisoboe ~ 2500 eKr. (s.8)

cambreh - Senegambial. kielisoitin (s.9)

tunbūr (*ṭanbūr*) - arabialainen luuttu (Persia, Syyria 500-l., Turkki) (s.11, 15)

tanbura saz - turkkilainen kielisoitin (s.13)

kamanja (*kamanjā*) - islamilainen viulu; Turkki: *kemençe*

> Egypti: *kamanja* (*kemenjeh*); Iran: *kamantchē* (s.18-23)

zummāra (*zammāra*) - arabial. kaksoisklarinetti; Maroko: *zamar*; Syyria: *mizmar* (s.31)

zammāra - algerialainen oboenimitys (zurna); arabial. alueilla myös *mizmar* (s.34)

tombak (*tunbūk*) - persialainen pikarirumpu; irakil. *tabla* (s.37)

ṭabl shāmī - kalotin muotoinen kuparirumpu (s.40)

samā'ī (*semāi*) - turkkilaisperäistä soitinmusiikkia (Leisiö 1979, s.46-7).

simikion - Iranil. sana *sim* 'kieli' on pohjana sitralle, jossa on sanottu olleen 35 kieltä (Leisiö 1996-7, 84).

Antiikissa sen sijaan oli tunnettu soitin harppu, jonka eräs nimitys oli kreikaksi *sambŷkē*, latinaksi *sambuca* ja arameaksi *sabka*. Nimitys oli tullut samannimisestä piirityslaivasta, joka piiritystikkaineen muistutti ulkonäöltään tätä harppua. 'Sambŷkēn' soittajat olivat nuoria tyttöjä, jotka tarjosivat 300-luvulla eKr. miehille soittonsa ohessa myös itseään' (Leisiö 1996-7, 56-57).

Kuvaus on sikäli mielenkiintoinen, että se käy yksi yhteen saamelaisten hiidenvene -saneen kanssa, vaikka saamelaisilla tuskin on ollut harpusta tietoaakaan. Mutta hanteilla oli.

Omasta puolestani lisäisin tähän vielä seuraavat soittimet:

- 1) Irlannin timpanum-drum = **tiómpán** (Gerald of Wales, s. 104), joka tuo jälleen mieleen sammakon hyppimisen ('jump'). Napakymppiin - 'tio'...
- 2) *dom(b)ra*-kielisoittimet (mm. Kazahstan)
- 3) *dob*- ja *tabla*-rumpujen tabu-ttelu
- 4) Turkin *tanbur*-kielisoitin (klass. musiikki)
- 5) Turkin metallikattilarunkoinen *cūmbūs*-kielisoitin
- 6) Intian *tanpura* -kielisoitin. Näistä sanoista ei ole enää pitkä matka
- 7) *keman*- ja *kemancha* -jousisoitinnimistöön, **combo**-yhtyeisiin (combination)
- 8) Yleistermilogiasta sanat *Temperatur* ja *Timbre* = Klangfarbe
- 9) - henkisellä assosiaatotasolla -kaikkein mikä 'hyppii' (E. *jump*), 'hienontaa-sie mentää' (E. *samp* = karkea maissijauho t. -puuro) sekä 'seisoen-tarjoaa-'piffaa' (E. *to stand sam*).

Islamin, Keski-Aasian ja Intian alueelta löytyy vielä useita musiikkinimityksiä:

Alexis Chottin: **Arabische Musik**(in: Blume, 1980):

'**tunbur**' (eine Art Laute) (> Ton?) (s. 132)

melismaattinen laulu: **semai** (turkkil. alkuperää keskiajalta) (145)

Langhalslaute = tunbur > Klarinetten = zummarah

Stauder, Wilhelm: **Sumerisch-babylonische Musik**(in: Blume, 1980):

106: kielisoittimia; *sabítum*, *zàmi* (*sammû*)

rumpuja: *šëm*, *sim*, *zamzam* (*samsammu*)

108: *zàmí* = *zagsal* (laulunimi) > *éršemma* = valituslaulu (*ér* = Klage)

Kielisoittimet: **sabítum** - **sabítum** - **zàmí** - **sammû** - **zanaru**

Lyömäsoittimet: **schëm** - **sim**- **zamzam** - **samsammu** (> jap. 'sami-sen'?)

Hans Hickmann: **Ägypten** (in: Blume, 1980)

Instrumentit: (128): **Zummarah** (kansanklarinetti)

Alexis Chottin: **Nordafrika** (in: Blume, 1980):

160: **Zamr** (Klarinetteninstrument); gleich der ägyptischen **zummârah**.

> Marokko: **Zemmûr**.

Kurt Reinhard: **Turkki** (in: Blume, 1980): 167: **tambur**; 168: 'lavta'

Doppelinstrumente: *arghul* ja **zummarah** -klarinetit

Reinhard, Kurt und Ursula (1984): **Musik der Türkei I-II:**

I: **Sema** = religiöser Drehtanz; 178, 211

Semâi = Liedgattung und rhythmisches Muster; 100

- Tanbur = Langhalslaute; 34 > Timur s. 24
 Zemin = 1. Teil des şarkı; 96
 II: cümbüş = kielis.; kuva 24
 Domra = Langhalslautentyp ausserhalb der Türkei; 89
 dümbek = etelä-turkkil. rumpu; 148
 Keman = "Bogen", Violin; 66, 84, 150; Kemeñçe rumi (Vähä-Aasia); 84
 > Kemane = Fiedel; 82, 149 > Kemeñçe (kleine Fiedel) 53
 Semai = bestimmte Gedicht-, Lied- u. rhythmische Form; 26
 Tambura = pitkäkaulaluuttutyyppe; 91
 Tanbur = Tambur; pitkäk. luuttu - taidemus.: 87, 91
 Tümrük = Trommel bei den Seldschuken; 69

Framer, Henry George: **Persien** (in: Blume, 1980):

harppuja: van - von - vin (>vina?) ja **c(h)ang**

180: kreikk. barbiton < pers. barbat ja kr. **pandura** < pers. **tanbura**

185: > sang cini = Chinesisches Sang > gr. sambykē-harppu

Emsheimer, Ernst: **Georgische Volksmusik** (in: Blume, 1980):

234: Panflöte: söinari (Gurian alue)

235: harppu: **tschangi** > tchianduri-kielis.

Vandor (1978): **Tibet:**

Cham = kultische Maskentanz; 87 (**çam**)

Damaru = eine kleine sanduhrförmige Trommel aus Holz; 86

Sum Bü > Sum Bep, Sum Bö; 'aus drei Tongruppen bestehende Formeln; 93

Sum = **drei (3)** [> *gshang* = a flat bell (P-A Berglie in Hoppál1993, 9)]

(Danielou 1975) **Intia:**

Chand = (und Duff) 'nomaditamburiineja; 109

Chhanda-s = sanskr. k. lauluja (~ Pada-s); 118

Damaru = pieni tiimalasirumpu

Dhamâr = rytmisesti korostettu muoto; 83

Kami-s = Liebeslieder: 136

sama = 'Es gibt drei Yati-s; gleichmässig (*sama*); 79

Samcharî = lauletu runon kolmas jakso; 83

Santur = persial. Cimbali; 102

Soma-System = ko. juomaan perustuva etelä-int. mus. teoria; 25

Tânpûrâ = säestävä kielisoitin > (pieni) Tamburî

< Tumburu Vinâ < tâna = 'Ton'; 99

Thumri = rakkauden täyttämä laulutyyli (vaimojen esittämiä)
 Robinson, Kenneth & Eckhardt, Hans: **Kiina** (in: Blume, 1980):
261: asteikon 1. sävel = **kung**, 2. = sang, 3. = gak = myös koreal. (282)

Ilpo Saunio - Kalevi Immonen (1979): **Pororumpu ja balalaikka**

Ukraina: 79 surmá + tsimbály (islam. sitra)

Gruusia: 100 Tšona (säest. **tšonguri**, tsónguri?)

Kirgisia: 154 komúz

Uzbekistan: 192 Tanbur-luuttu

207 tumýr (kaksikalvoinen marilainen puurumpu)

223 dombrá (2-kielinen luuttu - kalmukit)

Meyer, Ernst: 1977 **Geschichte der Musik, Band I**:

67: Afrikka (Nyanja-Sprache) coimbaimba 'soitin < **kuimba** 'laulaa'

156 Ägypten: šem 'singen'

240 Arabia (pohj.): *šunuğ* (*šanğ*) 'Zimbeln'; *ğalāğil* (*ğulğul*) 'Glöckchen';
sang (*ğank*) 'Harfe'; *tunbūr* 'Langhalslaute'

128: akkad. *Zammeru, e-la-lu* 'Musiker', 'Sänger', 'singender Priest'

233 akkad.-assyrl. *šarrū* (Vorsänger) - Arab. *šā'ir* (Dichter, Wahrsager)

a-a: *šīru* (Hymne) - Hebr. *šīr* (Gesang) - Arab. *šī'r* (Lied, Wissen)

a-a: *zamāru* (Psalm) - Hebr. *zīmrāh* (Lied) - Arab. *mazmūr* (Psalm)

260: Israel, Juuda: Salomon laulajia (*šārīm*) ja l-taria (*šārōt*)

256 Israel, Juuda: *šāma* = 'soivat' (klingend) Zimbeln

251 Israel, Juuda: *šīr* 'Gesang' > *šīmḥāh* = 'Freudenjubiläum'

254 Israel, Juuda: *zāmar bekinnōr* 'Kastenleier' - ylist. laulujen säest. soitin.

282 Kreikka: *hyménaios* (Hochzeitslied); *kōmos* 'heischendes und rügendes
 Umzugslied; 285 *kommós* 'Wechselklage'

18 Kreikka: *Zymbeln* (*kýmbalon* 'Becken'), Trommelgeräusch (*týmpanon*)

332-333: Dionysoskult (Bacchuskult):

Becken (**cymbala**), Handpauken, Rahmentrommeln (**tympana**) 315-6

Kreikka: *sámbykē, hólmos* (doppeleiförmiger Ansatzstück)

> 315 *sámbyke* - monikielinen kr. soitin

172 *samāja*; esiarjalaisten metsäheimojen juhla Intiassa... 176: vedalaisella
 hevosuhrilla oli piirteitä hindulaisesta *samāja*'sta.

174 Intia *sangīta* 'iltakonsertit'

179 Intia: Den *sāmans* und andere Klangformen wird eine spirituelle Kraft
 zugesprochen.

> 184 **Die zentrale Form der liturgischen Musik ist der sāman.**

190 Intia: *tamburā*; 272: Sassanidit: Winkelharfe (*čang*)

227 *sona* 'oboe' tuli Kiinaan yli Keski-Aasian.

Ernst Meyer toteaa lisäksi musiikin asemasta muinaisessa Intiassa ensiksikin että kaikki laulutermiit (*ṛc* = glänzen, singen, *gāthā* < *ga* = singen, *arka*: Lied, Glanz) tavalla tai toisella liittyivät loistoon (meillä pohjolassa soidin-kuumenemiseen mutta myös 'valaistumiseen'). '*Sāman* tarkoitti aluksi 'viihdyttää, rauhoittaa' so. jumalia kohtaan käytettyä taktiikkaa kuten *sāma* myöhemmin politiikassa diplomaattisena keinona. Vedalaiset laulut olivat kutsu jumalille osallistua uhritoimitukseen ja taisteluun esiarjalaisia vihollisia ja heidän jumaliaan vastaan' (Meyer, 1977, 87).

Tutkimamme termin asema ei siis suinkaan ole ollut vähäpätöinen. *Sam* - *sang* - *son* - *som* - *sum* -alkuisia sanoja on siroteltu niin tasaisesti koko vanhan maailman alueelle, että on syytä olettaa olevan kysymys samasta sanueesta, joka Intiassa on ollut - ei pelkästään musiikin vaan - koko yhteiskunnallisen järjestelmän perustana. Soidinmenot on heijastettu jumalien lepyttämiseksi toiseen todellisuuteen ja sieltä takaisin sovitteluun ihmisiä ja omaa toimintaa yhteen. Musiikki diplomatian välineenä on kiehtova ajatus.

Millainen rytmi Sammolla sitten oli toimessaan? Intialaisten lähteiden mukaan *Sāma-veda*'ssa (myös *Sāman*) sävel oli sanojen sijasta aktiivinen periaate. Rytmisesti kysymyksessä oli joko *jhampak* (2+3) (Blume > Blake 1980, 223) tai - hieman toisin kirjoitettuna - *jhampā* (2+3) (Danielou 1975, 73). Tämä symbioosi sopinee Kalevalan avaimiksi vielä tänäkin päivänä, vaikka se meidän mielestämme kuuluisikin olla toisin päin; 3+2. Joskus tuntuu siltä, että tämän vuosisadan lauletuissa versioissa väärinpäin Intiaan verrattuna ovat myös sanan ja sävelen painosuhteet.

Eräs kuvaus tällaisesta musiikki-symposium'ista Nebukadnezarin (?) hovissa mainitsee *sambýken* ohella kreikkalaista perää olevan säkkipillin nimellä *sūmponjāh*, kr. *symphōnía*. Kuvaus on seuraavanlainen:

'Wenn die *symphōnía* erklang, sprang er (Seleukide Antiochos IV) auf und tanzte nackt zusammen mit den Spassmachern' (Athenaios) (Meyer, 1977, 252).

16) Uralilaista, nostraattista ja proto-duraljan-sanastoa

Eräänlaisena tiivistelmänä lainaan H.P.A. Hakolan (1997) 'Proto-Duraljan'-sanastoa antamaan shamanistisia lisänäkymiä etäisemmistä kielialueista:

133. (Est.) *kummardada* 'kumartua' = (Mordv.) *koma-*;
 > (Hanti) *komtah* 'ylösalaisin'; (Selkup) *qamd* 'kasvot alaspäin'
 > (Tam.) *kamur* 'olla ylösalaisin'; (Mong.) *komyri-* 'järkyttää'
 > (Janhunen 1981 PU:) **kumā* 'heittää ympäri, olla ympäriheitetty'
 > (Redei 1986 PU:) **kuma* 'taipunut. nurinpäin oleva tila
134. (Est.) *kummaline* 'kumma, kummallinen':
 > (Kannada) *gumma* 'paholainen', 'bugbear' (mörkö); (Jpn.) *gumai* 'tyhmä'
135. (F.) *kumuri* 'pieni pilvi'; *kumu* 'jyrisevä ääni'; *kumo* 'taivaan kaari'
 > (Est.) *kume* 'jyrisevä ääni'; (Komi) *kimer* 'pilvi'; (Goldi) *humsuri* 'pilvi'
 > (Jpn.) *kumo* 'pilvi'; *kumoi* 'taivas, horisontti';

- > (Redei 1986 PFU:) **kume* 'pilvi';
 > (Martin 1966 Proto-Kor-Jpn:) **kulmo* 'pilvi'
 (>? vrt. Lat. *cum* 'yhdessä, kanssa' > *cumulus* 'kukkura, joukko, harja' jne.)
283. (Est.) *sama* = (Engl.) 'same' (F. 'sama') = (Kannada) *sama* (samanl.)
 284. (Veps.) *samba* = (rupi)sammakko ~ (Kui.) *sēmbi* 'kilpikonna'
 285. (F.) 'samota' ~ (Est.) *sammuda* 'astella, hypätä, mennä'
 ~ (Mansi) *sūm, šūm, šōm-* 'laukata, juosta'
 ~ (Jpn.) *samayou* 'vaeltaa ympäriinsä'
 286. (F.) 'sammua' ~ (Karel.) *sammuo* 'mennä ulos, kuolla'
 > (Tam.) *cāmpu* 'kuihtua, hävitä, rappeutua, menettää tietoisutensa'
 > *camai* 'tulla hävitetyksi, lopettaa, tappaa'; (Jpn.) *sameru* 'kylmetä'
 > (Proto-Kor.-Jpn.) **tsxwampu-* 'kylmä'.
 287. (F.) 'sampi' = (Est.) *samb*; (Tam.) *campai* 'kala' = (Malayalam) *campu*
 > (Rédei 1987 PFU:) **śampe* 'sampi';
 > (Martin 1966, Kor.-Jpn.:) **samb(a)* 'makrilli'
299. (F.+Karel.) 'siima' = (o.Nrw.) *simi, sima* = (Veps.) *sim, sima*
 > (MoNg.) *semel-* 'purkaa, erottaa säikeiksi';
 > (Jpn.) *shima* 'hius'; *shimeru* 'sitoa, solmia'
304. (F.+Karj.) 'sima'; (Tam.) *cemmal* 'vesi';
 > (Telegu) *cemma* 'kosteus, höyry'; (Mong.) *sim-e* 'mehu; sime- 'imeä'
 > (Tsuu.) *sim* 'mehu'; (Jpn.) *shimeri* 'kosteus'
 > (Rédei 1988 P-F-Volg.:) **seme* 'juoma, juoda';
 > (Martin 1966 Proto-Kor.-Jpn.:) **sómy* 'kastella'
310. (F.) 'soimata, suomia' ~ (Est.) *sōimata* ~ (Lapp.) *soimet* 'moittia'
 > (Mong.) *zimele-* 'torua, moittia'; *cim-e* 'ääni, häly';
 > (Jpn.) *semeru* 'moittia, vetää vastuuseen'
313. (F.) 'soma' ~ (Karj.) (t)soma;
 > (Tam.) *compu* (Kan., Telugu) *sompu* 'kauneus, viehätytys, loisto'
 > (Mong.) *šumayai* 'terävä, nopea, ketterä, vilkas';
 > (Jpn.) *sumato* 'sievä, tyylikäs, aistikas'
314. (F.) 'soppi', 'suppea', 'suppilo'; (Karj.) *tsuppie* 'lyhyt, suppea'
 > (Komi) *sopyd* 'kapea, ahdas, paketoitu'
 > (Mong.) *šobxu-* 'suippo, terävä, kartion-, kävyn-, keilanmuotoinen
 > *šobtutur* 'kapea, ahdas, pieni'; (Jpn.) *tsubomaru, ts-meru* 'pienentää, sulkea'
335. (F.) 'tamppi' (remmin t. silmukan pää), *tampsi* = tapsi, peruke, suoli(?)
 > (Tam.+Mal.) *tumpu* 'köysi; (Mong.) *dam* 'yhdistäminen'; *tama* 'kerätä'
 > (Jpn.) *tamushi* 'palmikko'; *tamaru* 'kerääntyä'
337. (F.) 'taputtaa, tapella, tappaa'; (Komi) *tapetni* 'lyödä nyrkillä'

- > (Hung.) *tapod* 'astua'; (Yurak-sam.) *tappar-* 'potkaista'
- > (Tam.) *tappu* 'lyödä, tappaa: kuolla, hävitä'; *cappani* 'taputtaa käsiä'
- > (Mong.) *tab* 'takoma-äännellä'; *daba* 'hyökätä (päälle);
- > (Jpn.) *dabogu* 'lyönti' > (Rédei 1988 PU:) **tappa-* 'lyödä' koputtaa'

Palestiinan-arabiassa (Halloun 1997):

šamandar 'chard' (lehtijuurikas)

zamūr (pl. *zawamīr*) *ḥaṭar* 'sireeni' (Steingass 1979) >? vrt. pensas ja mehil. ääni

Arabia vrt. myös engl. sanoja):

zamb (*zunūb*) 'synti' (E. sin)

jamar 'polttaa puuhiileksi' > *‘ammār, yuammīr* 'ladata ase'

ya‘mur 'order' (määrätä, käskeä).

šams (*šumūs*) 'sun' (aurinko) (= palest. *šams*, pl. *šmūs*)

šammas, yušammis 'sun' (paahtua, paistua)

jama‘, yajma‘ 'laskea yhteen' (E. 'sum') > *jumla-t* (*qîma-t*) 'summa' (E. 'sum')

mujmal 'lyhennelmä' (E. 'summary') (Steingass 1978).

17) Salamerkkien maailma

Ottaen huomioon, ettei Friisin tulkintaa rummusta Sampona ole myöhemmin pidetty siiteeraamisen arvoisena, on tärkeää muistaa, että Arvid Genetz - kuolansaameen erikoistunut kielitieteilijä tuki Friisin ajatusta: Schliesslich mag betont werden, dass diese Formen mit 'm' (bezw. 'n') in nahem Zusammenhang mit dem russisch-lappischen Wort *koamtalas* oder *koampløs* steht, welches Deckel bedeutet, und mit dem Wort *kîomte*, welches in der Zusammensetzung *kîtt-kîomte* "Handrücken" (käden- t. kämmenselkä) vorkommt und dann auch die äussere Oberfläche eines Gegenstandes bedeutet und identisch mit dem finnischen *kante* n. *kansi* ist. Es ist also anzunehmen, dass das lappische *gobdas, kîomdes* nicht nur der Bedeutung nach, wie prof. Friis vermutet, sondern auch wörtlich dasselbe ist wie das im Kalevala besungene wunderbare Sampo mit dem bunten Deckel (kirjokansi)' (Genetz 1891, XLIV).

Ruotsissa sana ilmenee selvästi *tecken* (=merkki)-muotoisena 'täkkinä' eli 'peitteenä'.

SKES:n mukaan taika -sanan pohjana on mahdollisesti germaaninen 'taikna' > goott. 'taikns' = (ennus-) merkki > nykysaksan Zeichen = merkki (SKES IV 1983) ja 'piirros'. Vanhat 'taiat' ovat muuttuneet tämän päivän 'tekniikaksi' ja 'small talk'iksi...

Pentti Pajusen mukaan Sampo on kirjokansi, sammas so. riimukivi, johon oli taottu eli 'taiottu' (kantagermaanien *tajkom* > engl. *token* > ruots. *tecken*) merkkejä taikka 'virsiä' (balttil.. lainasana tarkoittaa alunperin 'sanaa') (Pajunen 1960). 'Äänelle' Pentti Pajunen löytää lähtökohdiksi muin. skand. sanan 'omr' sekä muin. engl. sanan 'wóm' merkityksenä 'meteli' (> ommer) (Pajunen 18.8.1960), joka - š-kirjaimella alkavana - voisi liittyä shamaanirumpuun. Kuinka ollakaan - hepreasta löytyy vastaava ilmaisu: *jomar* (*omer*) =

sanoa > Hepr. (le)zaMer = laulaa.

Bockin saagassa sanotaan: 'Puhutun kielen ohelle syntyi myös sauvakirjoitus, joka rakentui sauvoista ja ympyröistä. Sauva ja ympyrä voitiin jakaa osiin, ja näistä osista rakennettiin aakkoston merkit eli kirjaimet, **tecken**... Sauvakirjoitus on luonteeltaan maskuliininen kirjoitustyyli... On myös olemassa... **slinga**, jossa ei nosteta kynää paperista. Tämä kaunokirjoitus on luonteeltaan feminiininen' (Bock 1996, 68).

Merkki on kuollut, jos se ei elä. Puhallamme siihen elämän hengen iirinkielen sanueesta, jossa **taikin** = 'kasvava, poikiminen' ja **taikin-a** = 'joka kasvaa' (P.E.K. 1978, 23). Ymmärtääkseni kaikkien kielten 'merkki' -sanat ovat saaneet alkunsa elävästä 'lähteestä'.

18) Soiva-puu

Yyritän vielä kerran kaataa sanojen raja-aitaa kaikin mahdollisin tavoin - mitään häpeämättä - lähden vielä kerran liikkeelle ugrilaisista kielistä. Ensiksi otan **unkarin** kielen avulla esille shumer-rummun loitsusanueen ja seksuaalisymboliikan:

sámfa = kenkä/saapas-lesti

sampinyon = herkkusieni

sem = eikä; ei-eikä

> **séma** = kaava, malli > **semmi** = ei mikään, ei mitään

> **semleges** = suvuton

sima = sileä, tasainen > **simul** = silitä

somfa = kanukka > **somfagally** = kanukanoksa

sompolyog = hiipiä, livahtaa, pujahtaa

szám = luku, numero (> turkkil. - bolg, kasaar.)

> **számla** = lasku > **számos** = lukuisa > **számú** = -lukuinen

számit = laskea, miettiä, harkita, suunnitella; luottaa; lukeutua, lukea, laskelmoida

szamár = aasi > **szamára** = 'häntä varten, hänelle'

szem = silmä; katse; silmukka, silmu; jyvä; pölyhiukkanen > **szemes** = valpas, vireä

szemben = vastakkain, vastatusten; vastapäätä; vastaan

személy = henkilö, yksilö

szemérem = siveys, häpy > **szemérmes** = siveä, puhdas; ujo, kaino

szemét = jätteet, roskat, lika (<? sametti > hemmetti)

szó = sana > **szól** = puhua; soida jne. > **szólít** = kutsua, huutaa (nimeltä) (<E. call)

szóló = henkilökohtainen; solo (< E. solitaire, solitary, solitude)

szombat = lauantai (< slaav.)

szomjas = janoinen, olla janoissaan (<? laulu-juoma-virta)

szomorú = alakuloinen, murheellinen, surullinen

szomszéd = naapuri (< vrt. saamen Jum-kaksoset) > **s.-asszony** = naapurinrouva

tímár = nahkuri

tombol = raivota > **duma** = siansaksa, papatus

töm = sulloa (täyteen), täyttää; pehmustaa > **tömb** = liittoutuma; ryhmä; lohcare

tömjén = suitsuke > **tömör** = tiivis, luja; lyhyt > **tömés** = tiiviste > **tömény** = väkevä

dóm = tuomiokirkko > **domb** = mäki, kukkula > **domború** = kupera, mykevä

dörömböl = kolkuttaa, jyskyttää; takoa > **dörmög** = murista; mumista; nurista

csomó = solmu (s-u.)

domb = kukkula (ugr.) > (vog. tump 'saari')

homok = hiekka (> turkkil. - bolg, kasaar.)

szalma	= olki > szelemen = kurkihirsi(<slaav.)
csónak	= vene (< slaav.)
sem	= 'ei -kään' (Nyirkos 1977)

unk. szó 'sana' ~ vogP sãw 'sana, ääni', ostjKo sãw 'laulu' ~ uig. sab, sav 'sana, puhe' ~ osm. sava 'uutinen' (Kulonen 1993)

Jos soitto oli *sír* (= unk. itku; *sirató* = itkuvirsi) -suruista tehty, niin se on *mor*-murehista muovaeltu. Tämän summana eli tuloksena saamme sanayhdistelmän **szó-mur(em)* ~ sana-laulu-äiti-rummun, Inarinsaamen *šomer* -hamaran. Obinugriilaisten *nar(ko)s-juh*-laulu-puun. (LWS 1939 mukaan Kvän. saam. *čič·rru,ht* = itkeä.)

YSS (692): **mōrē* = puu

muore-muarra-muorra-muorra-muorrâ-muora-muõrr-mūrr-mjrr

(693): **mōrjē* = marja

muōrjie-miēr'jee-muor'jie-muor'jē-muor'je-myerji-mue' rjj-mū' rj-mjje

(658): **mēre* = meri

(659): **mērē* = määrä

E: *mierie* - U: *mierree* - A: *mierrie* - L: *mierrē* - I: *mierre*

(660): **mērēs* = tylsä kirves tai veitsi ~ sm. *meras*

U: *mierēs-mieries-mieris-mer(r)is-meeric-miä'rres-mie'res-miereš.*

Soiva-puu, jonka latvassa on marja. A-more. Kuin Kalevalasta veistettynä... Charm-hurmaava-hurmeinen(?) Marin-hur, jota Väinämöinen sorm-in soitteli - niin happaman-kitkerästi (est. *mōru*) että kallioihin säröili halkeamia (est. *mōra*). Kuitenkin nuo 'karvais-marjat' saivat kuulijat nautiskelemaan niitä mielihyvällä (est. *mōnutseda, mōnu*) - kuin illallis-menú.

Ranskan *mère* (*mε:r*) = 'äiti', (vanh. > Renkonen 1954, 144) *mier* = puhdas sekä *merde* (*merd*) = paska, sonta.

Sirkka Saarinen toteaa marilaisten tavoista: 'Useampia kyliä kuuluu yhteen **uhripiiriin**, **meriin**. Samaan uhripiiriin kuuluvat pitävät yllä samanlaisia tapoja, **Mer-juhlaa** vietetään kerran kesässä tai harvemminkin (Saarinen 1990, 127). Koltilla **meer** = kansa, kokousväki, **meerjännam** = yhteismaa, **meerká'dd** = yhteiskunta ja **meerlaš** = kansalainen.

Unkarin *méreg* = myrkky; *mereng* = haaveilla ja *mar* = purra, pistää (käärmeestä); syödä, kalvaa; *merül* = sukeltaa; *mered* = kohota, nousta; kovettua, *merév* = jäykkä ja *mer* = nostaa, ammentaa (vettä); *mér* = mitata.

19) Lintukotolaiset ja koirankuonolaiset

Jospa rumpu-sanueemme muodostuukin kahdesta sanasta, joista unkarin *szó(m)*-sana muodostaa alkuosan. Loppuosan löytäisimme silloin Y.H. Toivosen avulla muista ugri-laiskielistä:

morams = (mordva) laulaa, soittaa (soittokonetta) > *mor(o)* = laulu

murem = (tšeremissi) laulaa > *mura* = laulu

> (vrt. S. Saarinen 1990, 24-25: *murem* - *mârem*; *muro* - *mârâ*)

morata = (itäostj.) huutaa kylään tullessa (soutajat) (Toivonen 1944, 195).

Toivonen on esitellyt myös toisen sanueen, jonka avulla saamme syvyyttä aiheeseen. Sanue lähtee liikkeelle 'taivaanääreläis'- ja 'lintukoto' -myytistä, jota hän on valaisevasti käsitellyt:

Vog: *mortimā, mortmē* 'lämmin maa, jossa muuttolinnut talvea viettävät'

Ostj: *martaməχ, märtiməχ, mardimou*

= 'tuntemattomat muuttolintujen talvehtimismaat'

< vog; *mā, mē*; ostj. *məχ, mou* 'maa'

< vog: *mort-vuj, mort-uj, mort-mā-uj, mortim-uj* 'etelään muuttava lintu'

< ostj: *martaməχvōj, märtivājəχ* 'muuttolintu'

> ostj: *mortim χum* 'morti-maan mies' (tark. voguleja); *m. nē* 'm-m-nainen'

> vog: *mort-vuj l'ānk* etc. 'muuttolintujen tie' (linnunrata)

morda-mig 'muromalaiset' < *mort, murt* 'ihminen' ja *ma* 'maa'

> *mord-wa* 'mordvalaiset (veden varrella asuva väki) (S. Patkanov)

morti-mā 'lämmin merenranta-seutu' < syrj: *mort*; votj. *murt* 'ihminen'

< sanskr. *mārta-*; avesta: *mareta-*; pehlevi: *mart* 'ihminen' (B. Munkácsi)

vog: *morti-mā* ~ ostj: *mortə-məχ* 'muuttolintujen talvimaa'

unk. *mart* 'ranta, rannikko, vuorenrinne t. -reuna'

~ jurakkisamoj: *marə* 'hiekkaranta' ~ tavgisam. *móru*

~ Jenissein-sam. *móda, móra* 'ranta' ~ kamass. *mārə* 'reuna, ääri'

(K.F. Karjalainen) (> ks. Toivonen 1944, 30-32).

Omasta puolestani yhdistäisin em. sanueen 'morteliin' I. huhmareeseen SSA:n (s.172) avulla: Saks. *Mörser*, norjan *mortel*, mr. *mortar*. Tämä näkökulma yhdistää ihmisen 'meren ääreen', huhmareen 'vesihiekkaisiin' reunoihin, jonka lämpimillä rannoilla maailmanluoja-vaakalintu astelee, 'uj'-sukeltelee ja asustaa - aikansa. Sama näkökulma yhdistää myös miehisen kunnan ja toisaalta 'mortal'-kuolevaisuuden vaivattomasti toisiinsa. Kun muuttolinnut lähtevät pois, muuttuu maaemä 'marroksi marttyriksi'.

Lintukotolaisista joudumme vielä siirtymään 'koiranluonolaisia' käsittelevään mytologiaan, sillä hekin asuivat taivaan äärillä ja myyttiä koskeva termi muistuttaa shummer -sanaa. Koska Y.H. Toivonen on käsitellyt myytin varsin kiinnostavalla tavalla, lainaan siitä vain valikoituja sanoja. Aluksi kuitenkin yleisluonnehdinta:

Taivaan äärellä vahtia pitävät virolaisten *koerakoonlased* (*peninukid, pininōgaga rahvas*; tšer. *pi-ne-reške*) edustavat 'kynokephaleja', omituisia taruolentoja... joilla on koiran kuono, pää tahi vainu. Nimitystä käyttivät suomalaiset mm. Venäjän armeijassa tavatuille kalmukeille ja kirgiiseille. Heillä oli vain 'yksi jalka, minkä takia he kävelivät aina kaksi vierekkäin pitäen kiinni toisistaan ja vuorotellen kumpikin jalallaan astuen - ne kui-

tenkin juoksivat nopeammin kuin hevonen.' Adam Bremeniläiselle he olivat kyklooppeja ja Solinukselle 'hihnajalkaisia' (*ymanto- t. himantopodi*) jotka hyppivät yhdellä jalalla ja syövät ihmisen lihaa. (~ Lätt. *sūmpurnis* ~ Liett *sumburnis, šun(i)aburnis*).

Virolaisen mytologian mukaan ihmiset heikkenevät maailmanlopun lähestyessä niin, että tarvitaan kahdeksan miestä vierittämään yhtä kananmunaa. He myös käyvät niin pieniksi, että mies-naispari sopii makaamaan leilin pohjalle (Toivonen 1944,23-26).

Koska tarinat liittyvät sekä latvialaiseen että virolaiseen terminologiaan, katsomme selvitystä **Läti-eesti** -sanakirjasta (Aben 1966):

sāns = 'külġ' (kylki) > *noiet sānis* 'mennä vierelle, kyljelle'

(>? F. **noita** = menijä)

soma = paun, seljakott, ranits (nyytti, selkäreppu, -'pussi')

soms = (somete) 'soomlane' ('suomalainen')

sumbrs = 'biisoni, metshärg'

suminat = 'austama, auavaldama' (**kunnioittaa**, osoittaa kunnioitusta)

summēt = 'summeerima, liitma' (**liittää** yhteen)

sūmpurnis = 'koerakoonlane, peninukk' (>? F. nokka)

sūnais = 'samblane, samblaga kaetud' (**sammalinen**, sammaleella katettu)

< *sūnas* = sammal

suns = koer (**koira**) > *šunelis* = koiranpentu > (yhdyss. suna-, sunu-)

šo- = tämä (yhdyssanoissa)

šuj- = 'ompelu-' (yhdyss.) > *šūt* = ommella

šūpļa dziesma = 'hällilaul' (kehtolaulu) > *šūpulis* = häll, kätki

> *šūpoles, šūpotnes* = kiik (vain mon.) > *šūpot* = kiigutama

> *žūpot* = jooma, purjuttama (juopua) > *žūpa* = joodik, joomar, lakard

> *šur tur* = siin-seal > *šurpu turpu* = edasi-tagasi

šūna = 'mesilaste **kärjekann**' (kennoston kenno); 'rakk' (**rakko**, rakkula)

> est. *kärg* = kennosto; *kann* = yksi kenno

(>? vrt. suom. 'kärki; karja; karata; sauna'??? > kolt. **kunnj** = 'häpy')

tumšbrūns = 'tumepruun' (tummanruskea)

žuburs = kärbis, kaerahuline e. harkjas oks (!)

purene = konnakapsas (vuorenkilpi, oik. 'konnankaali')

purināt = raputama, tuuseldama (raaputtaa)

purns = **koon**, kärss (nenä, kuono, kärsä)

> *suņa purns* = koera koon

(>? vrt. R. *kön* = sukupuoli > *björn* = karhu > S. *schön* = kaunis)

pūrs = 1) vakk; mōōt (vakka, mitta);

2) veimevakk (myötäjäis-'vakka' - itse tehty sisältö).

Ensiksikin edelläoleva tarjoaa yhden varteenotettavimmista selityksistä suomi-sanan erääksi 'pussit olalla' -isäksi. Toisekseen vaatii selityksen se, miksi 'koirankuonolaisiin liittyy kunnioitusta sekä sammalpeite 'kaunis karhunp...' sekä 'koinaus'. Lisäksi hämmästyttää koko, joka vaihtelee metsähärästä tuopin pikku sisältö-pariin maailmanlopun edellä. Riittääköön sanasto itse selitykseksi lukijalle.

Myytti muistuttaa meitä kolttatarinan karhu-isästä ihmisten alkusiittäjänä. Tässä mytologiaparissa on kaksi napaa: Kiikun Janus-kasvot ovat lämmin lintukoto ja siinä yksijalkaisena kiikkuva koirankuonolainen. En voi muuta kuin hämmästellä sitä neroutta, miten myytit ovat rakentuneet. Tähän yhdistyy noita-loveen-*noiet*-(asettuja-)-**menijän** tasainen lyöntisyke.

Sen marinkielinen symboli on *šim-bel* (sydän -ystävä). Ostjakinkieli antaa sille nimen *səm* 'sydän' mutta myös 'rohkeus'. Vogulinkieli taas yhdistää sydämen ja vatsan sanoessaan: *Äm šam-pərkəm* 'minun sydän-vatsani' sekä *Šam-bərk'ənel nāšānt* 'itkee sydämestään-vatsastaan' (Toivonen 1944, 76-79). Ja se sykkii!

20) Sampo -rumpu - kaiken yhdistäjä, kaiken hyvän antaja

Sampo oli varsinainen runsaudensarvi, mikäli uskomme koltan sanastoon:

čā 'mm = (čää 'mm) kukkura
čāmmad = kukkuroillaan, kukkuroilleen.

Sammon ja 'kirjokansi'-rummun vertauksen esitti joitakin vuosia Friisiä myöhemmin myös italialainen Paolo Mantegazza. Juha Pentikäinen käyttää Friisiä siteeratessaan muotoa *gobda* tai *runebom* ja toteaa Roomassa sijaitsevan noitarummun kuvioinnin -aurinko keskuskuviona - tukevan ajatusta Sammosta universumin tukipylväänä. Peter Hajdú on puolestaan yhdistänyt Sampo-käsitteen tunguusien shamanismiin sekä Sanskritin *Soma*-juomaan 1963 (Friis 1868/1871?, 225 > Pentikäinen 1987, 147).

Mielestäni sana voitaisiin yhtä hyvin liittää sanueeseen komsio - komsa - komma - komi, joissa tulevat esille ominaisuudet 'kehto', päre- t. tuohikoppa, sankakoppa, jauhovakka, kehys, koppi, onkalo, (karhun) pesä ja kuljetuslaatikko (SSA 394-395). Tämä mm. sillä perusteella, että karjalaiset ennustivat l. *'arpoivat'* samanmuotoisen seulavakan avulla. Ei pidä unohtaa, että *'komi'* tarkoittaa myös komilaista so. 'ihmistä'. **Kamassin** muinaiskielessä sen sijaan *sāmol'am* (*sāmōl'am*) = šamanoida. Sam-perä soikoon...

Ajatus rummusta Sampo-myllynä ei ole aivan tuulesta temmattu, sillä sanalla täytyy olla erittäin pitkä juurihaarakkeet, koskapa se löytyy kaikista kielistä. Riippumatta siitä voidaanko latinan yms, kielten co-, com- ja con -alkuiset sanat liittää tähän yhteyteen, otan esille vain englannin *'same'* ja ruotsin *'sam(m)'* -sanat, jotka merkitsevät 'samaa' tai 'yhteistä'. Nykyruotsissa *sambo* tarkoittaa avoliittoa.

K. Majtinskajan mukaan venäjässä *сам, самá, самó* tarkoittaa 'itse-', 'oma' -sanueita ja *самый* tarkoittaa 'yhtäläisyyttä' (yhtä suurta tms.) ja 'samaa'. Vm. sana esiintyy suom.-ugrilaiskielissä muodoissa:

(karj.) *suomi*, (veps.) *same*, (vatj.) *sāmoi*, (ersäM) *samaj*, (mokshaM) *samaj*, *sami*, (mari) *самый, самой*, (komi-permj.) *самöй*, (udm.) *самой* (Maitinskaja 1983, 184; ks. m. Setälä 1932, 238) sekä vielä vrt. udm. *s'am* = 'tapa, luonne, luonto; rajoitus.

Sanan tarkoite on levinnyt jo niin abstraktille tasolle, että sitä voidaan jo aivan hyvin verata 'Sampoon' jopa eräänlaisena jumaluutena. Rummun tehtävään tuo nimitys sopii erinomaisesti 'kaiken hyvän jauhajana' sekä parittajana taivaan ja maan, ihmisen henki- sen ja maallisen todellisuuden, tämän- ja tuonpuolisen, tulevan ja menneen välillä.

Mitä tämä mylly tuotti? 'Po' (по) -päätte on venäjässä esim. 'pitkin' mutta myös paljon muuta:

- 1) osoittaa verbeissä toiminnan *alkamista*. (esim. 'pistää juoksuksi' = *po-bechatj*)
- 2) tulokeen johtavaa toimintaa (esim. rakentaa 'valmiiksi' = *po-stroitj*)
- 3) lyhyttä ohimenevää toimintaa (esim. 'istua' = *po-sidetj*)
- 4) osoittaa eräissä verbeissä päättymismuodon (esim. 'lähettää' = *po-slatj*)
- 5) komparatiivin yhteydessä ilmaisee kantasanan ominaisuuden lieventymistä (esim. 'hieman pienempi' = *po-menjtše*)
- 6) tapaa (esim. 'venäjäksi' = *po-russki*) (Hiltunen 1992, 547)

Maitinskajan mukaan marin *семьин* = 'po' (= pitkin) < tshuvassin *semman*, mansin *mus/mūs* = 'po' (=pitkin), 'mukaan' < komin *moz* (Maitinskaja 1983, 181).

Vasta tämän jälkeen voimme palata Koivulehdon sanastoon:

'-Fi. *hiema(n)* 'etwas, ein Körnchen', fi. *hieta* 'Sand' dürften übrigens auf dieselbe Weise zu erklären sein: als Originale passen germ./vorgerm. **sēman-*/**sēmon-* 'Samenkorn' und germ./vorgerm. **sēða-* / **sēto-* 'Same' > engl. 'seed' (Koivulehto 1983, 145).

SAM & PO =

(Russ.) самый & семьин = YHTÄ & MATKAA!

самец & самка = KOIRAS & NAARAS,

mies ja nainen.

самец + самка >

сам(меч+ка) =

(меч 'metsh' = miekka = †)

смычка 'liitos(kohta), sauma'

(> E. *smith*; S. *Schmidt*, *Schmied* = 'seppä; sepustelija')

Udmurt. kalenterilauluryhmä (I. Nurieva 1997):

семык = Trinity 'kolminaisuus'

(jossain kylvön ja lumentulon välisenä aikana?)

s'emja (Russ. & Udm.) 'perhe'

ка+ыйч-ка+еч-ка+ец-ка+оц-ка+ос-ка+ос-каос

Mordw. сѣмб'ѣ (*semě*) = 'kaikki, kaikkeus'

Edellinen миф -myytti sisältää миска -liemimaljassaan tai мишень -maalitaulu- сымка-laukussaan смутный-сумрак-сумерки -hämäriä, сумбур-sekasotkuisia смущать -hämilleensaattavia ja epäilyttäviä церемон- sanoja joiden смысл -missile- müsli-lähetystehtävä on kertoa seuraavista asioista:

мёд = 'mesi, hunaja' > медь = 'kupari' > медянка = 'vaskikäärme'

муж = 'aviomies' > мұза = 'runotar' > мыс = 'niemi' > мұха = 'kärpänen'

межá = 'raja' > между = 'välissä, kesken' > мерцать = 'tuikkia'

МЕЛЬНИЦА = 'mylly' > МЕЛ = 'liitu' > МЕЛЬ = 'kari' > МЕЧТА = 'haave, unelma'
 МЕСТО = 'paikka, tila, toimi' > МЭТИТЬ = 'tähdätä' > МЕСИТЬ (МЕШАТЬ) = 'sekoittaa'
 МЕТКА = 'merkintä, nimikointi' > МЕХ = 'turkikset' > МЕЧЕТЬ = 'moskeija'
 СМЫЧОК = '(viulun)jousi' > СМЫТЬ (МЫТЬ) = 'pestä (pois)' > 'smena' = 'vaihto, vuoro'.

Saksankielessä:

Schaum = vaahto
 schemern = hämärtää, olla himmeä, haamottaa
 Schmetten = 'kerma' > Schmetterling = 'perhonen'; 'huikentelevainen ihminen'
 schmettern = 'rämistä, kumista; laulaa heleällä äänellä; ryskähtää, kopsahtaa; huimaista'
 Schmicke = 'ruoska, siima, vitsa; maistinpala' > schmicken = 'lyödä, huimia'
 schmiegen = 'taivuttaa'
 Schmier = 'voide; selkäsauna; lahjonta'
 Schmiere = 'voide, rasva; tahmea, limainen aine, liiva, lika; selkäsauna; sotku, hökötyks'
 > Schmierarzt = 'puoskari' > Schmierhammel = 'likakinttu, ruokoton ihminen'
 Schmifs = 'lyömä, paiskaus, mätkäys; ulostus, lika'
 Schmitz = 'hutkaus, läpsäys; suikale, kaistale'
 Schmitze = 'tahra, pilkku; ruoskan siima'
 schmitzen = 'hutkia; liata, tahrata; värjätä, mustata'.
 Edelläoleva ei oikein vakuuta tuloksesta, jos kysymyksessä on Ilmarisen sepäntyö.
 Ziem = (määrätty!) lihanpala; sopivaisuus, sopiva käytös >
 Ziemer = (Zimmel-Zimmer) (teuraan) selkäpala, peräpala; suoro(!); roska
 ziemen = sopia, tulla; olla velvollinen (vrt. saam. 'luottamus')
 Zimier = kypäränkoriste
 Zimmer = kihtelys, rihma; huone, rakennuspuut t. -hirret; rakentaminen, salvos
 Zimmerei = (Zimmerer) kirves, -salvumies
 zimolisch = kuohu- t. vaahto- (adj.) (>? Himmel)
Zunge = kieli
 zündel = hehkuvan punainen > zünden = sytyttää > Zunder = taula

Englanninkielinen seppä-sanue paljastaa tarkemmassa tutkimuksessa itsestään myös asioita, jotka eivät välttämättä liity pelkästään rautasepän tehtäviin:

mead = 'sima'; niitty, keto > *meed* = 'palkinto' > *meet* = 'kokoontua' etc.
meld = '(korttipöydän) pöytäys' > *melic* = 'laulu-, lyyrinen' > *melody* etc.
melilot = 'mesikkä' > *melt* = 'sulaa' >? F. 'melto (rauta)'
meal = 'ateria'; lypsymaito; syödä; (karkeat) jauhot
mete [mi:t] = 'rajamerkki; jaella' > *mid-* = 'keski-' (vrt. *midi-*; *middle*, *Mitte*)
midden = 'tunkio' > *midge* = 'surviasissääski'
mild = 'lempeä' > *milk* = 'maito'
 > *mill* = 'jauhomylly, puristin; lovittaa, vatkata'
milt = 'kalan maiti, perna; hedelmöittää'
 > *millet* = 'hirssi' (Panicum ~ 'röyhy-')
mite [mait] = 'ropo; hitunen; pieni lapsi'; 'punkki'
mitigate = 'lieventää; vähentää, huojentaa'
mitosis = välillinen solunjakautuminen

mitre [maitə*] = (piispan)hiippa

mitt = (naisen) puolihansikas (sormenpäät paljaina?)

might [mait] = mahti, voima > *mighty* [maiti] = mahtava, tavattoman -

smithy [smiði] = 'paja' >? vrt. maito, maiti, met-mesi

smite [smait] = 'iskeä, lyödä; rangaista, lamauttaa; tunkeutua (vanh. ja leikill.)

smitten = 'huumaantunut, pökerryksissä; rakastunut, 'pihkassa'.

Ottaisin vielä mukaan erään mielenkiintoisen sanan, engl. *tumbrel* '(2-pyöräiset) (lanta-)kärret, joilla vietiin muinoin esim. kuolemaantuomituita teloituspaikalle. 'Yksipyöräinen' on luonnollisesti *umbrella* ja 'erotuomari' näiden välillä on *umpire*. Sanojen taustalla on 'kaksoisuutta' luonnehtiva *tumid* 'paisunut; ylitsepursuava ja *tumefy* 'paisua, ajettua', johon liittyvät *tumble* 'pudota-mätkähtää; heittää kuperkeikkaa t. käärynpyörää; ampua lintu; sekasotku > *tumbling* 'pillerinpyörittäjä > *tumbler* 'taitovoimistelija, estenasta, keikkunukke', *tumbleweed* 'revonhätä' > *tumbling box* 'pyörivä (sekoitus) -rumpu'. *Tummy* = 'massu', *tumo(u)r* 'turpoama' *tump* 'kumpu' ja *tumulus* 'hautakumpu.

Sanan *brél* pohjana mainittakoon mm. ransk. *brelian* 'pelipöytä' ('pyöreän pöydän ritarit' -piilomerkityksineen); *breliq-breloq* 'sekaisin, umpimähkään': *breloque* (mm.) 'kello' ja *brilliant* 'loistava, mainio'. Saksata saamme täydennykseksi *Brille* 'silmälasit'.

Englannista löytyvät vielä *breloque* 'kellutin', *brill* 'silokampela'; *brim* 'reuna, ääriään myöten täynnä'; *brimstone* 'tulikivi > *ring* 'sormus' jne. 'Yksipyöräisyyden' taustalla ovat vielä sanat *umbel* 'sarjakukinto'; *umber* 'kelta-puna-ruskea; varjo; harjus' *umbilicus* 'napa' (umpiperä?) sekä *umbra* 'varjo, pahastuminen'. **Umbra ja Ambry** - 'varjoinen-pyhä-syvennys', joka kuitenkin kellertää ja tuoksuu ambrosialle...

Laajennamme katsausta vielä espanjankielen alueelle:

humada = smoke signal > *fumar* = 'tupakoida, polttaa tupakkaa'

miel = 'hunaja'

mielga = 'villi sinimailanen; irstailija; saalistaja; maakaistale

mielgo = 'kaksonen; liittää yhteen'

milo = '(maan) mato > *millo* = 'maissi' > *mijo* = 'hirssi' > *mil* = 1000 > *molino* = 'mylly'

mitad = 'puolet; keskus, keski-' (engl. 'moiety')

mito = 'myytti' > *mitón* = 'puolihansikas'

sumir = 'vaipua (alas)' > *sumergir* = 'sukeltaa'

sumidad = 'huippu' (engl. 'top, summit') > **sumo** = 'korkein, suurin'.

Latinankielessä 'ottamista' (itselleen) tarkoittava sana *sumere* (*sumo*) (Renkonen 1954, 69) näytti aluksi olevan sopimaton koko tähän ympäristöön. Kun sanuetta täydennetään, lievenee tuo eristäytyneisyys kuitenkin, koska ottamisen rinnalle ilmestyy muitakin merkityksiä; 'valita, omistaa, kuluttaa (consumere); pitää totena, otaksua; ostaa. Lisäksi:

sum = 'olla, löytyä, asua, elää'

sumen = *suminis* (alkup. *sugimen, sugmen, sugo*) 'utareet, sian nisät'

summa = 'ylin asia, pääasia' > *summe* = 'ennen kaikkea, sangen'

sumptus = 'kulutus' (esim. maksu '*sumptiosta*' l. päätösjohdelman esilauseesta' (!).

Ilmeisesti kulutukseen liittyvät merkitykset ovat nuorempaa perua, joten shamanistinen taso on jo peittyntä piiloon viimeisen sanan kohdalla. Kuitenkin:

com = (sanayhdisteissä) *cum*. joka merkitsee 'yhdessäoloa'
 = ks. myös *quum* -sanana merkitykset
accumbo = 'laskeutua maata' (>? *kooma*)
coma = 'hiukset, tukka' > *com-es* = 'seurakumppani, toveri'; 'opettaja'
como = 'korjata, siivota, parantaa'
comparo = 'parittaa yhteen, yhdistää; verrata'
cumulo = 'kasata, täyttää' > *cumera* = 'jyvättö, jyväsäilykkö'
semen = 'siemen, sikiö; alkuperä' > *sementis* = 'kylvö (>? *sementti*)'
 > *Semo* = 'ikivanha elo- ja viljanjumala'
semi-fer = 'puolieläimellinen' > *semita* = 'jalkatie, polku' > *semper* = 'aina'
simul = 'samalla kertaa'
somnus = uni > *sono* = 'soida, ääntää, joikua, humista' etc... > *sonor* = 'kumina, ääni'
suo = (*sui, sutum*) 'ommella, neuloa, liittää, jamata, saumata (yhteen)'.

Jos hyväksymme ajatuksen, että *shummer* -sanueen pohjana onkin kaksi erillistä sanaa, päädyimme Renkosen esittämään sanaperheeseen:

(lat.) *ponere; posui; positum* (asettaa) + *pausare* (lakata, levätä, asettua lepoon)

(lat.) *componere* (asettaa kokoon) > ransk. *poser* 'asettaa' > *pondre* 'munia'

komposti (*compost* ~ tunkio) >

kompotti (ransk. *compote* = hieno muhennos)

komponentti (osatekijä)

composer (> sävelten yhteen asettaminen; sävellys)

composition > *compositeur* (säveltäjä) (Renkonen 1954, 42).

>? Com-Post vai com-position - saam. 'posio-perällä'??? Samettisarvi-peurako?

Sarvi ja säämiskä = sametti-sarvi eli engl. *'samb[h]ar* (*sæmbə*) - *Cervus unicolor*, *Sambar-hirvi* (*sambur* = Indian elk; karvapäällysteinen hirvensarvi

< Hind: *sābar, sāmbar*)

< *samite* = (poet.) OF: *samit* > G: *samt* = velvet (sametti) ~ It. *sciamoto* > Sp. *jamete*

< MedL: *examitum*.

Ja lopuksi: Engl. *samara* (*sæmərə*) = 'siipipalteenen pähkylä' so 'nuppi' ja 'tappi' (est. *tiip* = 'siipi'). Rumpu ja kapula. Säihkyväsarvinen Kuolan saamelaisten Mand-dusch -suihku-kiittäjä-peura - taivaallisen tähtisumun hirvi-hiittäjä.

Maanpinnalle palatessaan hänestä tulee (Kulonen 1993, 67, 53, 37:) hantien *mir susne yum* - 'maailmaa-katsova-mies', (kreikan) *Samtay* ja (nykyunkarin) *szántó*, sant-pyhä kyntömies, mr. Sandman. Sapattipäivän Samstag-iltana *homorú* -kumaraishana ja lopulta *homlít* -kumoon (ostj.) *šēməŋ* -rohkeasti kaatuen. Vain *sydän*-rummun (vog. *šäm, sim, šim* ostj. *šēm, šām, tšer. šüm*) (unk.) *sömör* -rokahtuma l. *silmä* (unk. *szem*, ostj. *sem*, vog. *säm, sam*) takoo.

Tai sitten - romanien lailla puree 'omenaa' *hāmpos*, (mon.) *hampi* (*phamb, phambi, phamba* 'omena, poski'; *khambos*) (Koivisto 1994, 159, 264).

Bockin perheen saaga kertoo Sammosta mm.: 'Sam tarkoittaa yhdessäolemista eli til-sammans'. *Sampo* oli siis yhteinen puu, tilsammansvarande päle... (Bock 1996, s.24-25). 'Kantaäiti on stammer...Vaaneireitten kieli on suomen kieli, soo-mii-kieli, "siemennä minua" -kieli, "kylvä minua" -kieli' (s. 26-27). Ja edelleen: 'Juotuaan talonpo-

jista kolmekymmentä vuorokautta torpparinaiset menivät *puriin*. Purit olivat olleet siittämiskeskuksia, jotka rakennettiin saariin... Kaikki miehet olivat *sampoja*' (s.30).

'Sarvi-pari' vai siemen-keppi? Vaahtharjainen kiehuva samovaari? Iki-yhdessä-liikkuja? (Otto Donnerin mukaan) 'Sämsä' = 'säppäle' (naisen päähine) (Setälä 1932, 246). P.saamassa *bárri* = pari. Entä *säpikäs* -jalkine? Muinaissuomalaisten 'Sampsä (Sämpsä, Sämsä) Pellervoinen', joka SKES:n mukaan oli kevätiljan haltija, puiden ja viljan kylväjä, joka 'sängyssä makkais, selällää seitsenristi kylellää kymmennyblä'. Muita epiteettejä ovat 'pehmeä sammalmätäs', 'kukkaroheinä'. 'kosteiden paikkojen ja märän maan... 'kurjenmiekkä'.

Sille löytyy vastineita mm. ns. *semse* (kaisla), viron murt. *simbsen* (eräs sarasuku, kova heinä), ortodoksinen pyhimys *Sam(p)son* sekä ven. kasvi *самсончик*, varhaiskevään 'kylmäkukka' (SKES), jolla lienee taito avata nuppunsa kylmyydestä huolimatta, sillä tarvittava lämpö tulee siitä itsestään. Pitkäkarva *Simsonko* se oli, joka olisi voinut sanoa: 'Sesam - aukene!', ellei häneltä olisi saksittu 'eloa' poikki. *Sämsä*-seppelä värmlantilaisella *ämssänmättäällä*. jossa (vir. 'säask'-saran tapainen) Sämpsä-Ämssä asuu.

Sangen merkillisen yhteyden luo juutalaisten kabbala-uskonto. Sen mukaan jumala aluksi oli sekä hyvä että paha. Oikea käsi oli rakkauden ja vasen käsi hävityksen symboli. Hävittävä aspekti murtui kuitenkin pois hyvästä ja tunnetaan siis Pahana. Tästä jumalan 'kutistumis'-prosessista käytetään nimitystä *tzimtzum* - joka siis antoi tilaa luomiselle, jonka seurauksena maailma kärsii epätäydellisyydestä, hyvän puutteesta. Jäljelle jääneen pahan, Saatanan vanhin nimitys oli *Sammael* (Russell 1981, 28-29).

Ensin mainittu sana kuvaa selvästikin kaksipuolista napaa, jälkimmäinen muistuttaa Sampoja. Kumpaakaan sanaa ei sellaisenaan löydy heprean sanakirjasta (Baltsan 1992), mutta löytyy jotain muuta tärkeää, joka voi liittyä Sampo-shummer-sanueen etsiimme merkityksiin. Nämä muutamat esimerkit osoittautuvat tärkeiksi ainakin heprealaisessa ajatusmaailmassa:

- mal* = circumcized (> *meelah* = ympärileikkaus; *lamool* = ympärileikata)
 > *me-elav* = by (of) him/her -self
mala = was filled with > *male* = full; ample > *meele* = filled
meelah = word > *meelel* = uttered; said; thought > *mal'akh* = angel
 'ol / 'ooleem = burden; yoke > 'olal = baby; suckling
 'olam = world > 'olam oo-melo'o = the hole world; the world itself
poh = here > ***sham*** = there > *poh va-sham* = here and there
po'al = (Gram.) verb (teon abstrakti sana)
 > *po'el* = functions, operates; **worker**; laborer > *po'elet* = fem. w.
pol = bean (papu)
seeman = sign; mark > *sooman* = was marked
 > *sooma'* = blind man > *soomam* = was drugged
shamayeem = pl. sky (taivas) < sing. *shmey* > *shamat* = dropped; abandoned (< *shomet*)
shomer = watchman; bodyguard
 > *shamar* = guarded, kept; observed; remained faithful
 > *bet shamay* = Talmud-koulu (n. 2000 v. vanha perinne)
shameer = pii- t. hiomakivi; smirgeli
shamen = fat, plump > *shamemet* = cream (sour)
shema! = (*sheem'ee!*; pst. *shama'*) listen!
tsam = fasted (kiinnitetty, sidottu) > *tsom* = fast (paasto)

tsamah = thirst ; tress, lock of hair; woman's long hair > *tsame* = thirsty
tsameret = best; chosen; prime-; tree-top, summit
tsemed = couple (pari) > *tsemed-khemed* = 'lovely couple'
tsemer = wool (villa)
tsome'akh = kasvava; kasvaa (prees.) (>? F. 'komea')
zamam = 'schemed' (suunniteltu, 'haudottu') > Engl. 'schemer' = vehkeilijä, juonittelija
zamar = singer (miesp. laulaja) > *zeemer* = 'lauloi' (< *mezamer*) > *zeemrah* = singing
 > *zemer* = 'laulu' > *zemorah* = branch; twig; sprout
 > vrt. *oman* = artist > *omer* = saying; speech > 'omer = sheat of corn > 'omek = depth
zeemah = prostituutio (+lechery?) > **zeehem** = polluted
 > *zeemen* = convened; invited > *zeemoon* = summons
zeman = aika
 (Baltsan 1992).

Jälleen jätän edellisen luettelon makupalan viimeiseksi. Heprean **poh va-sham** 'siellä- ja-täällä' ilmaisee melko selkeästi napojen vaihtoa. Muutamme sen hokemaksi ilman 'ja'-sanaa:

POHSHAMPOHSHAMPOHSAMPOHSAMPO'SAMPO...

Näyttää siltä, että ympärileikkaus on jonkin muun asian käänteinen symboli, sillä sanasto viittaa enemmän toiselle taholle. Sanan siementämisessä itse maailmaksi muuttuva teko sijaitsee pole-tzim-tzum-navoilla ja Se laulaa...

21) Pyhä sammakonpoika

Mitä pitkin tämä kaksineuvoisesti 'sama' koiras-naaras -olio vaeltaa? Kaksijakoista vuodenkulkua myöten (Sansk. *samā* = half-year, year). Miten? Ne **samoavat** yhteistä polkua, sen puolapuita pitkin, 'pallēm'-vasara rummulla hyppien. koska ovat 'puoli-soita'.

Venäjän 'pol-' on 'puoli-' ja 'pol' sellaisenaan on lattia, permanto, siis maa; poll-ocean ja spher-mando, taivaallisten sfäärien käänteispuolen - (russ.) **zemlja**-maa-mantujen **zmeja**-käärme (kolt. *s'mä'tt* = käärme, **mato**, sisilisko)-äiti. Täynnä *met-mesi-maitia*. Käänteisenä peilikuvana yötaivaalla valkea maito-mato-käärmetie.

Koltan seämma mää'tkest - yhtä matkaa.

pälljaz (lpN: báljes)-alastomina.

(E.) ball-pallon tai (lpN) bol'lu-kupin bâlda-vieri-rinteen) beal-puolilla bealdu-pellolla.

Virossa se on **põllumajandus** eli 'maatalous'. Mutta biologisesti molemmilla on eri 'pol' (russ. 'sukupuoli'). He ovat 'eri puolta' eri-napa-seutuisia ('polar'), jotka ovat koko ajan vaeltamassa 'kotiin päin (est. *kodu poole*), *kutu-puoleen*. Ja navat vaihtavat 'polveillen' aina paikkaa - kuin puro, joka vaihtaa puolta koko ajan - mutkilla niinkuin aalto on mutkilla. Viroksi: 'Heitä pole ('ei ole') enam.' Ovat menneet 'kodu poole', kotiin päin.

Mutta:

Kodu pole kodu pole kodu pole pole kodua...

Ei kotia pesänsijan sōtkas-telkkä-etsijälle.

Napoja ei ole, elleivät ne vaihda koko ajan paikkaa. Dad-pole - olematon isä-puoli ja *Tat*-totuus-*bowl*-malja - **tadpole** - **sammakonpoikanen**, nölliäinen, nuijapää, **toad**-taaton (rupikonnan) poika (esp.) **sole-dad**-yksinäisyydessä - 'jolla pole Dad'ia enam'. Tai - yhtä hyvin yksinäinen isä, joka on antanut ainukaisen poikas-Marjansa... 'Töpöhäntä' on ees-tiksi *töbi*, *nudi*, vähän 'saamaton' (vai puutteessa elävä?) nude-nuudeli. (Weekley 1967):
E. poll = **head** < *pol*, *polle*, *puld* > *pollard* = oak, willow > **many**, **multitude**; parrot
 > *tadpole* = young frog > *taddepol* = toad head; > scheming nonentity

Puola ja käämi - kolt. *sei'mm* -seimessä *säi'mm*-verkkokehdossa tai - InS *semi/semi* -houretilassa tai unenpöpperössä. *Säi'dd*-(sei, saitakala)-isä-seita-kalasesta on vain ei-tietoa, koska hän on vaihtanut napa-puolta. Ja kaikki tämä purkautuu shamaanirummun sommelokerältä. Paula ja kenkäheinä... Kuinka ihmeellisesti kaikki samoaa pareittain.

Syntykö musiikki hantien '*mus*' - yhdessä-pitkin-kulkemisesta taivaan 'ruutukuvio-silmäisessä' (kolt. *säi'mm-čâ'Imm*) *calm*-tyyneysä juomus-verkossa?
 Jään vielä vaille vastausta. Tiedän vain, että siellä on jotain elossa, koska siellä nykii '**elohiiri**' (kolt. *såmm-sä'pplējaž* = 'elohiiri' - MUUALLA kuin silmässä) - (ruots.) '*sömn*' - unessa. Inarilaisittain: Niin *sie'min* -pieni on *siemâ* (*siemân*)-siemen.

Kysymyksessä on elämän (Inlp. '*podd'* -ajanjakso) *poolo*-pelistä verkon '*polo*'-puolisoiden keinuessa puoli-unessa (kolt.) *podd*-kuluneen ajan *pöõlled*-pelottavassa *pölvv-pilvisessä* *pöõ'l-pölyisässä* (engl.) **pool-uima-allas**-meressä. Miksi? V: (saks.) **Tat**- (E. *deed*) -totuutta alati etsien, jota '*ei soisi löytävänsä*', koska vastaparit ovat aina nurinniskoin, 'perseet olalla'.

Iirinkielen **pol** (m) (gen. *puill* ~?E. *bull* 'härkä >? F. *pillu*?) = 'reikä, ontelo, aukko, suu, puhkaisu, repeämä (vrt. "pylly")
pill = gen. sanasta **päll** (**peal**) 'peite, verho, harso, huntu, varjo, nahka, iho, parivaate, olkivuode, ratsu' (P.E.K. 1978, 17-18). Tämä sanapari ei **juuri**-selityksiä kaipaa. Se on 'peittelemätön'.

Palaan 'puolaan ja käämiin' 'Bockin perheen saagan' kautta. Sen (ruots.) sanat ovat:
 '[pe:] **pålen** /på:len/. /pe/ = **ekens påle**, tammipuun paalu. **Påle** on myös akseli kuten maan akseli. **Polen** on puolestaan napa kuten pohjoisnapa ja etelänapa. /p å:l e/, **ål** on ankerias, joka yhä ui pohjoisnavalle, **nordpålen**. (Bock 1996, s. 20)
 > **Odens påle** = **podium**' (Bock 1996, 44).

Tarkistan nyt '*jalka*' ja '*paalu*' -merkitykset ruotsin sanakirjasta:

påk = karttu, sauva, (nuijapää)keppi > **påkalla** = kutsua esiin. luo; vaatia
påla = juntata (**paaluja**), paaluttaa > **påle** = **paalu** > **pålaga** = rasitus, vero
 > en **påle** i köttet = pistimenä lihassa, oka(na), piikki(nä)
 > **pålle** = hevonen: humma, heppa

Ymmärrän, miksi '*palle*' -sanaa käytettiin Lapissa rummun lyöntikapulan nimenä. Påkalla = 'på-kieli'. Ymmärrän myös, että **käämi** on '*sääm*' - sanueen 'Säämsä' -muunnos; **säämm-pool** -uima-allas. silkki-swimming-puoli-sidos (E. side 'sivu, kylki; **puoli-so**; puoli-sokea! Minäkö? Kun en näel!). Simma och sömna. Paalu ja käämi yhdessä ovat '**säämiskäpaalu**', karvapeitteinen **hirsensarvi**. Sambala. **Silkki**-(m)**uikku** (est. *hahk* = suom. 'haahka'), myyttinen maailman luoja. Sim-sala-bim.

Tarkemman tapahtumapaikan saamme unkarinkielestä:

bel- = 'sisäinen, sisä-'

bél = 'suoli(sto), sisälmykset; (kynttilän, pähkinän) sydän' sekä (Kulonen 1993, 83, 54:) *buol* (*búval*) 'murheella' *öl* -sylissä.

Selvennykseksi todettakoon vielä:

fel 'ylös';

-fél '-puoli(kas) ja

fél 'pelätä'.

Példa on yhtä hyvin (varoitava?) 'esimerkki' kuin 'esikuva' (ks. *hiiri/pel-* sanue).

Olemme moraalisten valintojen *perm* -reunalla, perimmäisten kysymysten äärellä; englanniksi: *Fall* vai *feel-well* ja saksassa *Falle* vai *walten*.

Jawohl... siinäpä mielen valtaava *wellende* -kuohuttava vallihauta-kysymys.

Tarkennan aihetta vielä 'Jälkikirjoituksessa'.

22) Silkki-uikku ja kaur-kuikka

Eestissä on olemassa sukeltajalinnun sana 'kaur', jota ei aluksi löytynyt käyttämistäni sanakirjoista. Suomessakin on vain 'kaura' (est. murt. 'kaar', 'kaer') ja 'kauris' (est. 'kaljukits', F. 'kalliokuttu, -pukki; ei siis 'kalju-pukki!'). Molemmat nähtävästi lainasanoja. Vaimoni arveli 'kaur' sanaa silkkiuikun vironkieliseksi nimeksi. **Viron** sanakirjat kertovat aiheesta seuraavaa :

nukkuda = F. 'koteloitua'

siid = **silkki**

siidiuss = silkkiäistoukka >

siidpael = silkkinauha

suigatada = (**tukkuda**) uinahtaa > mm. **suikuda** = uinua (Pihel 1993)

supelda = (ujuda) uida > (ujumine, suplemine) (>? R. *spel* > S. *Spiegel*)

supelpüksid = 'uikkarit' (vrt. **sipelkas** 'muurahainen') (sanan alkuosa tuntematon!)

tuttpütt = **uikku** (F. 'tutti-pytty') (? Nimi johtuu pään päällä olevasta tupsusta)

tutt = (*tups*) (hiustupsu, töyhtö);

> kiivitaja = töyhtöhyypä (Kokla 1993, 587)

> est. *lutt* = sm. *tutti* >? est.

> est. vierassana *tutti* < it. 'kōik' (F. **kaikki**)

tükk = kappale, pala (ei löydy 'vierassanojen' joukosta!)

(?< saks. *Stück*) > F. **tukki(!)** > 'täkki'; 'merkki' (!)

töbi, nudi = 'töpö'

kaur = **lind** (lintu)

> **kaurima** = **uuristama** (**kairata aukkoa**) (>? est. *uuria* = *tutkia*)

> **kaurits** = **uurits** (Pall, 1982, 192)

> Vrt. *part* = sorsa > vrt. *IpN* = *Būris* 'Terve!' (käteltäessä)

kauri = 'kauritigu' (India k.) (~ F. *kauri*-'etana') **valkja** portselanitaolisest aimest

karbiga meretigu (F. *simpukka*);

kauri-karpe on paljudel maadel kantud helmestena kaelas ja tarvitatud ka vahetusrahana.

karp = 1) rasia, kotelo, lipas; rasia, (kōnek:) tölkki, purkki; 2) **simpukka**
kauripuu = Malai saarestikus kasvav okaspuu araukaarialiste sugukonnast, annab **kopaalvaiku**,
 > ... **Kopaal(vaik)** (hsp. *copa*) merevaigusarnane väljakaevatav kõvastunud puuvaik, tarvitav lakitööstuses; = (malaik.) **dammara(vaik)** (Ceylon, Sumatra) -saadav vaik; tarvit. plaastrite ja lakkide valmistamiseks (Kleis 1978, 319, 352, 108).

Pyhämaalainen sanoo: 'Sit ko se **kaarus**' ('kaatui) (Toivonen 1944, 66). Olemmeko kaatamassa IsoaTammaa? Saamelainen noitarummun pienikokoinen puusta koverrettu malli - keyvre-kievre on mitä suurimmassa määrin muodoltaan sukua kaurisimpukalle.

Meillä on edessämme sanue, joka selittyy vain tiedolla siitä, että **kaurisimpukat** olivat suom. ugrilaisten tärkeimpiä naistenvaatetuksen koristetarpeita. Erikoista niissä on SE; SEN muotoinen symmetrisesti sisäänpäinkäpristynyt aukko. Mikä SE on? V: **koura**, jonka muotoinen kyseinen simpukka on täsmälleen. Ugrilaiset vaihtoivat niitä Intiasta saakka erilaisia kiertoteitä pitkin. Vieläkin ko. simpukkaa pidetään kohdun symbolina.

Eesti:

pigi = piki
pigitada = pietä (vrt. E. *pick* = poimia)
pigistus = puristaminen
piht = ripitys
pihid = pihdit, hohtimet
pihata = vuotaa
pihkumine = vuoto (>? pihtakuusi)
pihk = pivo, **koura**
pihk = **pihka**
pihl = pihlaja
piht = hartia, vyötärö, vyötäiset
pihik = liivi (vrt. F. 'pihtikinttu' ja 'pihdata')
pihtu = **tomu**, muru, hiukkanen; vihma, sumu
pihustada = jauhentaa, hienontaa.

'Karp' on kenties liian lähellä 'kaur'ia, koska se assosioituu liian helposti '(pajun)urpu-purkkiin' tai 'urpu-karppi-kalaan' ja 'aukon kairaamiseen', joten 'kaur' -alue puuttuu sekä suomesta että eelistä. Tilalla on 'kaira' sanue. Ei - vaan **RAAKKU** - helmisimpukka, jolle esim.LpN:n kielessä löytyy vastine **rahk**-is eli 'rakkaus'.

Se mikä toisessa päässä on kuoleman valtakunna korppi-lautturi *Kharon*, joka vie maaksi muuttuvan raadon terävällä nokallaan syvyyden tuntemattomiin kätköihin, on se sama, mikä toisessa päässä, toisella navalla pohjolassa sukeltaa töyhtöpäänä/ paljas-sarvisena kuikkana tai lapanokkaisena kauri-sorsana noutamaan saman palan uuden maailman luomiseksi.

Saamelaisten *garja*-korppi ('*Rång-kaa-rång-kaa*') siis lautturoi Styx-virran taakse ja kauri-lapasorsa tuo sen takaisin (kolt.) ruä'čč (= 'räpylä')-nokassaan takaisin. Molemmat ovat 'kaivajia': toinen on 'raadon- t. haudankaivaja' toinen (kaarne) 'luo' kaivamalla ylös. Koltaksi **vuäg'gad** = uistella, onkia; **vuäkkad** = nulkata(!); vue'ss = onni.

Si-is:

**Muurahaisenkokoinen tutkija - silkkinen töpötigu,
joka ui-new- alku-meressä kairaustutkimuksia suorittaen
ja keräten koura-kupposeensa kellertävää**

'dzammar-tamm(per)-rummun tuottamaa

liimasidosten parasta merkkilaatua:

ARAU-K-AARIAn

meripihka-mahlaa.

G-RAA-L~~~ L-AAg'R-Issa

KAUR-RAAK-USSA

TIME-GLASS-AUGE-COWBRASSA

Uros ja naaras samassa hahmossa.

yhteenliimautuneijid-na

(kolt.) räa 'kkes-(lpN) ráhkis-rakkauden (lpN) **riekkis**-renkaan

(lpN) **liekkas**-lämpimällä (est.) **rääkis**-voimasanalla.

(lpN) juov'váí-**rakkaisessa** **ráhku**-rakko -**ráhku**-raossa

(est.) **käär**-saksilla (lpN) **juvla**-Wind-d'uri-**pyörässä**

(saks.) Vor-Water'ien tavalla

fárfu-raksilla toisissaan kiinni.

Kohtalon vaa-assa key-kkuen:

ZIG-ZAG-SIKSET-SAKSET-OMPELU-WACHS-ZET

RO-(h)EN(d)-ETT

xxx

\$

Ja katso: 'Se liikkuu sittenkin!'

"IS" (oleminen) on saanut sen kiikkumaan

kuin kld. aviovaimon päähine* (erit. 'kaareva' vanha malli):

ŠAAMMSŠ

Katso - "ISÄ!"

SEE-IS'-SEE-ÜSS' - SEE-IS

kick-cake-kick-cake-cake-walk-walk-kick-cake.

'Kiikkuri kaakkuri kirjava lintu, aitassa tuopissa viimeinen sintu...'

(* Ks. 'šamšura'; Kurutsch 1991, 108) Palaan *kaur*-aiheeseen 'Jälkikirjoituksessa'.

Upanishadit ovat myös nähneet tämän näkymän jo tuhansia vuosia sitten sanoessaan:

TAT TVAM ASI = SE OLET SINÄ.

livar Kemppinen siteeraa *Chandogya-Brahmanan* kirjoituksia (V:19): 'Alussa ei maailmaa ollut. *Tad* oli olemassa; se muuttui *munaksi*...' (Kemppinen 1957, 32). Koko maailma, maailmankaikkeus on siis ihmisen minän kanssa yhteinen. Sen toteutumisen pääteema ilmenee sanasta: DATTA = ANTAMINEN. Todellisuus on olemassa vain tekona. Teko on vain antamista. Ja vain antamisen kautta ilmenee toisen vastapoolin olemassaolo. Siksi ylösalaisin oleva käänteiskuva-pari ei soisi löytävänsä toista. Sillä itse etsiminen pitää koko elämän liikkeellä.

23) Napa-alueella

Kymrin *poll* = puute, loppuminen, pysähdys, epäonnistuminen (fail, lack; lapse) mutta myös 'telta, vaippa'; *pallu* = fail, cease; neglect; refuse.

Latinassa *pollex* = peukalo; *polus* = pallon akselin pää; *polypus* = monijalka.

Welshinkielen *wy* = 'muna', *wyna* = 'vuonia' (karitsa) (P.E.K. 1978, 17). Why??? Liittykö koltan *võnnas* -(sana-)vene tähän jollain tavalla?

Miksi sitten puhun sanojen ohjaamana 'kaikkeudesta', vaikka - eestinkielen mukaan - sitä '*pole*', ei siis ole? Peilin takana on latinan sana **POLY**-. Ja se 'pölisee' kaikkeuden paljoutta. T.I. Itkoselta (1928) löytyy tähän sopiva saamen sanasto:

60. lpR. **polla** Lat. *pollen* (= hieno jauho); fint Stov af Mel eller deslige'

~ s. **pöly** 'damm, stoft, yrsnö, **puhu** 'skröp, affall, fnask, fnas'

Englannissa *pull* = vetää, kisko *pulley* (puli) = väkipyörä; *pulse* = syke; *pole* = napa ja riuku, salko, tanko, pylväs, aisa, keppi, sauvoin, **seiväs**, *polka* = polkea; *poll* = ilotyttö; pää, nupo, hamara; leikata sarvet; *polyandrous* = 'monimiehinen; *pollen* = siitepöly, hyvin hieno jauho; *polygamist* = moniavioinen; *poly-petalous* = erilehtinen; *poly-phase* = monivaiheinen ~ so. kaksikasvoinen Janus. Kaaoksen kautta uuteen järjestykseen.

Espanjassa:

poleo = 'penny-royal' (kruunupuoli?)

police = peukalo (E. thumb) (vrt. E. polish = kiillottaa; police = järj.- t. siivouspalvelu)

pólipo = polyppi; mustekala > *polipodio* = saniainen

polin = 'puupyörä' (E. wooden roller) > *polonesa* = 'tanssi'

polo = napa (E. pole = napa; äärimmäisyys: riuku, salko, tanko; huippu)

polvo = pöly, jauho, ruuti, puuteri

polla = (pollo) kananpoika (E. chicken) > nuori mehiläinen.

Jäikö **latinasta** vielä jotain mainitsematta? Viimeinen sana johdattaa tarkistamaan:

Pieni kellertävä kananpoika on 'kaunoinen' (*pulchellus*, pulcher) kuin minttu-kalaheinä (*pulejum*, *poleia*), pieni kuin kirppu (*pulex*). Mustavaatteinen (*pullus*, pullatus) ennuska- nojen-katsoja (*pullus*, pullarius) nuoren (*pullus*) poikasen (*pullulo*) kuitenkin tumman- himmeä-karvaisena (*pullus*) tai jopa mustanpuhuvana (*myrtus*) havitellen sitä pulmalli- sesti itselleen särpimeksi (*pulmentum*). Keuhkot (*pulmo*) ja molemmat täwynpuolikkaat I. lipukat (*pulmonis*) ovat parhaita makupaloja (*pulpa*, *pulpa*). Kun poikanen syö riittävästi jauhoista ja palkoviljoista tehtyä huttukeittoa (*puls*), alkaa sydämen tölmiminen, kolkutta- minen, mättiminen tai piekseminen (*pulsatio*), jonka seurauksena poikanenkin alkaa töl- miä, töykkiä, tölkyttää, mätkiä, puida, möksiä ja kopsia (*pulso*, *pello*) lautakoroitelman (*pulpitum*) jumalallisella polstaritynyllä (*pulvinar*). Tuoksu-tomua (*pulvis*) syntyy reikäki- vestä (*pumex*) tämän lintukotolais-kääpiön (*pumilio*) sydämen ja pernan tultua purruksi tarinan matemaattiseksi pisteeksi (*punctum*).

Mitä tästä opimme? Elämän kiertokulussa syntymä ja kuolema ovat oleellisia, koska ne ovat liitoskohta tuntemattoman kanssa, sen jota sanoilla ei voida kuvata. Itse elämä on oikeastaan sivuseikka, kun liikumme sanallisella naparetkeilyllä. Circle-kierto on A ja O. Englanniksi napa-alueen määrittely tehtäisiin sanoilla:

POOL = LOOP.

Sisältä ja ulkoa katsottuna.

POL-LYP-POL-LYP-POLYP-POLYP-POLLIP

On tärkeää muistaa, että sanojen symmetria ei ole tavallisesti täydellinen. Jos näin olisi, emme osaisi erottaa 'päättä ja häntää' toisistaan. Tällöin sanalla voisi olla vain yksi merkitys - identtiset kaksoset. Meidän on tiedettävä, kumman kanssa olemme kulloinkin tekemisissä.

Jatkamme kuitenkin kielimatkaa:

Ruotsi:

bål = ruho, vartalo; malja, booli; **polttorovio** > båd= uljas, urhokas, rehvakka (Bock 1996,48:) **spol**, strut, kål = laajeneva spiraali.

Englanti:

ball = tanssiaiset; pallo; kerä; kuula; kivekset jne.; kerä
ball and chain = jalkakahle; este: vaimo; *balloon* = ilmapallo; *bally* = kirottu
ballocks = kivekset > *bally hoo* = meteli; lyödä rumpua
boil = äkämä, paise > *boil* = kiehuminen > *boletus* = kivitatti > *bolide* = meteori, tulipallo
bold = rohkea; julkea; selvä, voimakas; äkkijyrkkä;
bole = (puun)runko > *boll* = pyöreä siemenkoti > (Amer.) *bolo* = pitkä veitsi
boloney = hölynpöly > *bolster* = veitsen kahvan olka; pehmike; pyörölaatta; satula etc.
bolt = (ukon)vasama; seuloa; salpa; lukko; karata; hotkaista, *pillastua*; tutkia

Sakassa:

Pol = taivaan-maan-magneetin napa; ylin kohta > *Polarität* = kerrostuminen > *polar-Pole* = puolalainen (hevonen) > *Pollack* = piiskanlyömä (takapäähän); pohjaporo(t)
Polarisation = terästys > *Polder* = pollari > *Polka* > *Pollmehl* = 'väli'jauhot
Polemik = (kynä-, kirja-)kiista > *Polk* = salvusika > ***Polter* = nielu** > *Poltron* = pelkuri

Hollanti:

Bol = kuula, pallo, **kaikki pyöreä**; adj. pullistunut, pöyhkeä (>? esim. E. **bell** = kello!)
Bolder = mustajyvätähkät viljassa; teigiges Brot (taikinainen leipä)
 > (S. *teig* = mädännyt; *Teig* = taikina)
Pol = (saks.) **Buhler** (kosija, rakastelija; **värttimies**), *Hurer* (**huorintekijä**)
Bolgewas = sipulikasvu > *bollen* = lyödä (päähän); *lüstern* (kuunnella, totella; s. himo)
Bolris = *Mehlthau* (home); ruoste, (vilja)noki > *Boltenboom* = sireeni, selja (*Fliederb.*)
Bolworm = *Weinrebenwurm* (viinipuumato); kuv. *Eigensinn* (uppiniskaisuus).

Ja saamelaisnoidalla kädessään *pallēm* -kapula...

24) Kapulakielinen luu-naula

Nollan ja äärettöman rajalla liikkumisesta saamme U-M. Kuloselta mielenkiintoisen ugrilaisnäytteen: Lukusanat '7', '8', ja '9': unk. *hét nyolc kilenc* - vog. *sāt nollow ōntallow* - ostj. *läwat nilax ějár-jöŋ* - Kaz. *napat nŋwæl järt-jan*.

Hän toteaa: 'Lukusanasta '8' yhteistä kaikille (unk., vog., ostj., Kaz.) on elementti *nól-*: unkarissa ja vogulissa siihen on tarttunut '10' -merkityksinen elementti lukusanasta '9' ja ostjakissa *k -aines. Lukusanassa '9' kaikille on yhteistä semanttinen rakenne 'kymmenen vieressä' (Kulonen 1993, 24-25).

Edellisestä ilmenee kaksi merkittävää seikkaa: Lukeminen sinänsä vaikuttaa sanojen alku- ja loppukirjainten määräytymiseen. Ilmiö on musiikissa juuri sama. Lopputuloksena

syntyy kaksiselitteisiä sumeita hetkiä, jotka toimivat 'pajana' myös käänteissanonjen syntymisille. Toinen seikka on '8' -numeron olemus äärettömän symbolina mutta samalla myös 'yhden jakautumisena kahdeksi', joka sitten eroaa 'kymppi-äidin helmasta'.

Parhaan esimerkin tästä antaa Kaz. ~ F. 'nivel' ja vogulin 'kahdeksikko' *nollow*. Se on tyylipuhdas napa-alueen sana, joka voisi olla esim. 'noll-ow', 'nol-lou' t. 'nolla-nolla' -ilmaus, kahdeksikon ikivanha peilisyymmetrinen symboli, jolla ugrilaiskielissä on vahva 'nieluun' liittyvä assosiaatiosanasto. Kaksi samanlaista eivät kuulu yhteen, koska ne ovat samanmerkkisiä. Niiden on erottava toisistaan, koska muuten ne ovat yksi '0'. Olen lukuisia kertoja pohtinut, olisiko sanojen joukossa enemmänkin sellaisia alkutekiä, jotka ovat peräisin kahdesta eri lähteestä, esim. ugrilaisesta ja indogermaanisista tai -eurooppalaisista kielistä. Tällöin ne muodostaisivat ikäänkuin geeniparin, joka spiraaliketjuna kiertää toinen toistaan yrittäen tavoitella omaa peilikuvaansa, omia juuriaan, omaa peräpäätään. tämä oman menneisyyden tavoittelu johtaisi sitten kiertoliikkeeseen.

Menneisyyden seireenilaulu, oman syntymänsä muiston etsiminen, joka saa koiraan hakeutumaan naaraan luo. Emme tunne lukusanonjen merkitysten moniselitteisyyttä vielä riittävästi, jotta voisimme sanoa jotain vakuuttavaa asiasta. Ensin tulisi tietää ne alkukuvat, joiden parissa itse luvut ovat saaneet nimensä.

Kysymyksen ratkaisumalleja on useita.

1) Luku ei elä yksin, niinkuin sävel ja sanakaan eivät elä yksin vaan niillä on joko reaalin kumppani - esim. 'varjo', joka heijastuu edellisen tai seuraavan luvun päälle.

2) Sanojen antaman muodostuneen kuvan perusteella 'hyvällä' olemassaolosta selviävällä luvulla tulisi olla 1-2 piilotason 'seuralaista'. Tällöin on mahdollista, että lukusarjan edetessä joen pääuomaa pitkin on reunoilla kaksi näkymätöntä akanvirtaa, joissa lukeminen tapahtuu käänteisessä järjestyksessä ja tästä syntyy näkymätön piilotason kakosmerkitys.

3) Emme tunne riittävästi metsästäjäkansojen aikojentakaista lukuajattelua. Pitäisin esim. täysin mahdollisena, että lukeminen on aloitettu - 10-järjestelmämme sijasta - 'nollasta' eli munan siittämishetkestä. Tällöin 'kymppi' olisikin '9':n paikalla, uuden ihmselämän syntymähetkellä (neun, nio, nine, yhdek-[~1], niño, nenä, new, night jne.). Tätä puolustaa numeron '1' yllättävä 'feminiinisyytys' ja pehmeys (one, en, ein, uno...) - ehkä 'kahdeksikon' alkutekijänä ('Ykkösestä' syntyy 'kaksi nollaa').

Monitasoisuuden ongelma näkyy erityisen selkeästi pohjoissaamen luvuissa '1' **okta** ja '2' **gu-okte** ('kaksin' = *guovttá*; 'kaksikko', 'kaksi ihmistä' = *guovttis, guovttos*). Sen sijaan lpN *gávccí* (ill. *gákcáí*) ja lpIn *käävci* = 8! Numerot '2' ja '8' ovat vaihtaneet napojaan kielten välillä. Toinen lukee takaa ja toinen edestä.

4) On mahdollista, että luku '1' onkin se joka **panee lukemaan!** Tällöin laskeminen alkaa poikkeuksellisista ilmiöistä - mitä ne sitten ovatkaan - niinkuin nimen antaminenkin liittyy vain siihen, mikä erottaa nimettävän muusta ympäristöstään. Kuitenkin niin että se on ympäristönsä assosiaatiomaailmaan siteillä kiinni.

Otan esimerkkitapaukseksi - osin satunnaisesti saksan sanan **Wallach** = valakka, ruuna, salvio; 'sukupuolisesti kykenemätön mies'. Kysymyksessä saattaa olla kahdesta sanasta koostunut käänteisyhdistelmä *wal-lasch, wall-ashs*. Alkutekijoista nimittäin muodostuvat

mm. sanat *law* ja *slava* (~ ven. 'sana; maine > slaavi jne.) - kenties myös F. 'vala', 'valas', 'pallas', 'salva' ja 'sala' - miksei jopa engl. *ball-ass* 'palliperse'.

Saksan muut ympäröivät sanat (tässä vain pieni joukko) ilmaisevat kuinka lähellä kriittistä bifurkaatio- tai demarkaatorajaa olemme. Käynnissä on siellä varsinainen hirvittävä kahtia-repiminen tai 'kaksois-nuohoaminen', mehiläispesän puhdistus, purgatorio-kii-rastuli, josta selviää vain hyvällä onnella ja taitavuudella. Sanoja ovat:

Wall = 'kuohuminen, kiehuminen; valli, äyräs; rannikko'
Falle = 'ansa' > syntiinlankeemus
Wall-fahrer = 'pyhiinvaeltaja, toivoretkeläinen'
Walm = 'vesipyörre' > Palmu-sunnuntai!
walten = 'hallita, vallita'
Walze = 'valssi, jyrä; ohentaminen' > valaskala-ruusu-ratsu jne..

Yhtäkkiä - Lo! (E. look!) Luu!!!
Ja koko lain (R. lag)
kivinen patsas näkyy edessämme
alhaisen alasti so. matalaprofiilisesti
(~ vaakasuorasti) palavalla liekillä
(R. låg, låga) lager-varastoidun
lek-seppeleen
lugg-kiharoiden kanssa
luggas- (lófasz) -tukkanuottasilla...
Madon-lugujen kajahdellessa.
Luu-omis-taajojan tuska.

Kertaamme vielä - osin aikaisemmin löydettyjä sanoja turk.tat. kielistä (Räsänen 1969):
 (uig.) *la* = 'Maultier' (< chin. *lo*) > (čag.) *la* = 'Wange' (poskipäät) (< pers. *lab*)
 (soj.) *lā* = '(Wachs)kerze' > (osm.) *laf* = 'Wort, Rede'
 (tar.) *lī* = 'Sitte, Gesetz'; (osm.) *lisan* = Sprache; *loja* = 'Beamter' (>? F. 'luoja')
 (tar.) *lōla* = 'Hure, ein liederliches Frauenzimmer';
 (uig.) *lu, luo, loj* = (mo) *luu* = 'Drache' > (kar.T.) *lupa* = 'Lippe'
 > (tob.) *lubyja* = 'Bohne' (**papu**) (>? vrt. ven. *ljubitj* = rakastaa)
 (>? vrt. ven. *ljubitj* = rakastaa; esp. *lluvia* = sade)
 (jak.) *luč(č)a* (русский) ~ (tung.) *lūča, loči, lusa* (< russ. русь) = 'Teufel'
 > (čag.) *lüčä* 'Gartenpflaume' > *lükä* 'Regentropfen'
 (čag.) *luli* = 'Taschenspieler, Jongleur, Akrobat' < (pers.) *lūlī* = 'Zigeuner'
 (osm.) *lumboz* 'Lukenschluss' ('ovenlukko')

'Hevoselementtiä' tukee Kanniston (1925, 54) tat.-wogul. sanue:

ostj. *олов, болов, улов, улув, улū, ула* '(hevosen) valjastaminen'

< = tat. *olau, ulau, ulag, unā, ulo, ulau* ~ tšuw. (ym.) *žlav, lav* > *lau, lau*

H.P.A. Hakola (Duraljan vocabulary, 1997):

168 (Lappish) *livd* 'joukko (crowd), (F. *liuta* = joukko, suuri määrä)

- ~ (Chin.) *liè* 'rivi, jäsen; yhteenliittämisen ja monikon etuliite
 169 (Est.) *lugeda* 'lukea, laskea' = (Mari) *luyam* = (Mansi) *lowinti*
 ~ (Tam.) *alaku* 'numero, laskeminen' ~ (Redei 1986: PFU, U?) **luke* '(An)zahl'
 170 (Est.) *luu* = (Mari+Mansi) *lu* = (Jurak-Samoj.) *lī*
 = (Tam) *elumpu* = (Kan) *ehu(vu), elubu, elvu* = (Tulu) *elu*
 > (Janhunen 1981 PU:) **lixj / luxj* 'Knochen' = (Redei 1968:) **luwe*.

Vain tätä taustaa vasten on mahdollisuus ymmärtää, miksi uralilainen *láb* (jalka) (vog. *lāyl ja ostj. laɣəl*) kuuluvat yhteen *Wallach-* ja hevos-sanueen kanssa (unk. *ló*, vog. *lo*, *luw*, Kaz. *лw*). Väliin tarvitaan pikku kenguru, (E.) *wallaby*. Ja nyt se ryhtyy kävelemään: (Kulonen, 104:) (unk.) *lép* - (vog.) *lāp - lép - lāp - lép - lāp - lép - lāp...* kunnes sanat (ostj.Kaz)*лep* -mahtuvat (E.) *lip* -huulien välitse maailmaan *Lippe*-kielellä *Liebe* -kujerrettuina:

lip-lap-lip-lap-huuli-helma-huuli-helma-lips-lapse-lips-lapse-huulet-erehdys-h...

Täsmälleen samasta syystä on mahdollista - ei kuitenkaan vielä 'toteennäytettyä', että vog. *nollow* ja Kaz. *ñiwəɪ* 'kahdeksikko' kuuluvat tähän samaan ryhmään. Niitä yhdistävät - osittain - Q:n muoto (9~Q~6 ~ 'tad pole', 'sammakonpoika'), yhdistävä 'nivel' (8), 'njuolvu-' (~ 4, F. 'neljä') -nielu' (0 = 'nolla' ~ 'niellä') ja 'luu-naula'(l = lpN *návli*, joka puolestaan taas muistuttaa 'nolla-nuoli-nuolemista').

Yhdistymis-ammus-koe (= *c-æmmun[it]ion* - näverillä kaivertaa) tapahtuu 'pohjan' 'navla-näppylässä', hiljaisella liekillä palavan Nebel-tähtisumun valuessa tihkusateena maaäidin poveen. Jos kysymyksessä on käänteiskuva, näemme silmillämme war-wahr-Rache -chabwal-miekka -kostosodan, joka on yhtä realistinen. Näitä kauhukertomuksia ovat mytologiat täynnä.

Se, mikä tekee ne myyteiksi, on että niistä puuttuu jopa kuvitelmakin pää-osan esittäjästä: Hevonen ja Se. Sen pituinen Se. Sanskriitin sanan U-M. Kuloselta (s.108) lainaten: (ad) *ástra-*'- ituista *osteri-paimennusruoskan* tähtisilmää kohti. Tässä toisessa todellisuudessa 'lukeminen' tapahtuu '(?runo-ruuna-)jalan' avulla... jonossa - perä-kanaa...

Mikään muu ajattelun taso ei näytä kykenevän kytkemään em. asioita yhdeksi kokonaisuudeksi. Se ei kuitenkaan merkitse, että päättely on väärä, koska avioliiton puhemies edustaa niin alhaista ajattelun tasoa. Meidän on uskallettava katsoa menneisyyteemme ja hyväksyttävä rakkauden voima myös sanojen kättilönä. Ja hänen nimensä ei ole ainkaan Eros eikä Heros, sillä hän on naispuolinen. Maria ei kelpaa, koska kättilöiksi kelpasivat vain itse synnyttäneet., kokeneet naiset - kääriakat, uksen vartijat jotka Juks-akan vauhdilla kiirehtivät siine, missä apua tarvittiin.

25) Äärettömän sykkivä symmetria

Ennenkuin lopetamme, katsotaan viimeiseksi, mitä kymrin-welshinkieliset (m) *cymraeg* (*Cymro*) ja (f) *cymraes* sanovat. On selvää, että shumer-pohjainen sana on koko kyseisen kielen peruselementtejä. Lewis (1960) luettelee mm:

- cam** = step; wry; wrong; mis- > **camwri** = injury; **wrong** (>? engl. 'shame' etc.)
 > **camsynied** = mistake
- cameg** = **felloe** (pyörän kehä!) (>? huom. samapohjainen 2-vuodenaikaa-käsitel!)
- camenwi** = misname
- camfa** = stile (portaat ym.)
- camp** = feat, exploit; game; price
- campfa** = gymnasium (>? gymnastics > S. Kampf 'taistelu')
- camre** = walk; footstep(s) (>? S. Kamerad 'toveri' - joka astuu 'kamariin')
- campio** = gambol, frolic, frisk (>? 'gambler') > campus = excellent, splendid, grand
- campwr** = **champion** (>? engl. 'jump') > **swmpeini**, **cwmpni** = **company**
- camu** = bow, bend, stoop > **camu** = step, stride
- cyfarch** = greet, salute, address (>? 'ommel-näky-farssi' t. 'sihvonki-silkki-aarre-arkku')
- cymal** = **joint** (yhteinen; liitekohta); **knuckle** (rysty, nivel; potka, reisipaisti, akselitappi)
 > near the knuckle = säädyllisyyden rajoilla > **swgn** = knuckle
 > **cymell** (~ sang) = urge, press(ure)
 > **cymleth** = complicated; complex
- cymar** = **fellow** (toveri)
 > **cymun** = communion, **fellowship** (>? engl. chimney?)
- cymathiad** = assimilation (sulautuminen)
- cymen** = wise, skillful, neat; becoming > **cymeriad** = character
- cymer** = **confluence** (yhteenvirtaaminen, yhtyminen; väenpaljous)
- cym(e)ryd** = take, accept > **cymesur** = proper (sopiva)
- cymesur** = symmetrical
- cymharu** = pair; compare > **cymhares** = one of a pair
- cymhercyn** = limping (veltto; ontuva, nilkuttava)
- cymod** = reconciliation (yhteen tuominen; sovittaminen)
- cymrwd** = (morter, breuan) mortar (huhmar; muurauslaasti), plaster
- cymylu** = (cwmwl, cymylau) **cloud**, dim, obscure (>? cumulus)
- cymynu** = hew (hakata, veistää; pitää kiinni); fell (hakata, kaataa; kattaa)
- cymyrredd** = dignity (arvokkuus), pride, arrogance
- cymysgu** = mix, blend; confuse
- cumwch** = lobster (hummeri) (>? engl. humus; human)
- chwant(a)** = desire; lust (>S. Schwanze = häntä)
- chwim** = nimble, quick, agile (ketterä, sukkela)
- chwimio** = move, stir
- siwrnai** = journey
- cwm** = (cymau, cymoedd) valley (laakso)
- cwman** = rump; stoop
- swmer** = beam; pack (useita merkityksiä - lähes mitä vaan)
- cwmni** = syndicate
- cwmpas** = **round** (>? F. 'sompä')
- cwmwd** = (cymydau) commot (äkill. tärahdytys)
- cwndid** = **song**, **carol** (>? E. **sound** >>> F. synti!!!) < **cwn** = (ci) koira
 > **cwgn** = (cygnau) n.m. knot; **knuckle**; joint
- swm** = (symio, symiau) sum
- symbylu** = goad (piikkisauva; kiihoke; ylyttää); stimulate (kiihottaa)
 = spur (kannus, kiihoke; oksantynkä, pönkkä, sarvi; torajyvä)
- syml** = (f. semi) **simple** > **symlen** = **symbol** (!)
- symud** = move; remove (!)

P.E.K. (1978) mainitsee lisäksi muutaman merkittävän bretagnen ja kymrin sanaa:

kam	= harppaus, askel; koukistunut, kaareva
kum	= kuru; vanki; kanssa; makea; rakas; kohti
mêr	= ydin, mehu; puoliso (> pari, toveri) < ma:r = suuri (muin. iiri) (>? E. <i>marrried</i>)
tam	= suupala; virta, vesi > -tamo (-pääte) = kapea, pimeä
tom	= pensas, mätäs; kumpu; (hatun) sulka

Informaatioteoriaa soveltaen kaaos ilmenee sekä 0-informaationa, informaation täydellisenä puuttumisena mutta myös äärettömän suurena informaationa, entropiana. Ne ovat - tajunnassa - sama asia. Vapaasti tätä ajatusta muunneltuna:

$$0 \sim \diamond \Rightarrow \theta \Rightarrow \delta \approx \infty$$

Tämän kaiken on 'Sammoksi' nimittämäni shamaanirumpu antanut minulle. Mielestäni se kertoo myös musiikista. Saamelaiset kaksiselitteiset melodiat 'etsivät toisiaan-kotia', kun länsimaisessa laulumusiikissa koti tavallisesti löytyy lopuksi - se on *määrätty* löytymään. Se merkitsee sävelen uni-uinti-matkan päättymistä. 'Etsii etsii, eikä soisi löytävänä' -sananlasku koskee joikua mitä suurimmassa määrin. Etsiminen takaa jatkumisen.

Ja kun olen kiertänyt koko universumin oikeita sanoja etsiessäni palaan vahingossa lähtöpisteeseen - tällä kertaa **koltankieleen**, josta löydän shummer-rummun kehän yhteen kurovat puuttuvat sanat: *meer* = kansa, yhteis-; *šâ'mmer* = hamara ja *kâ'mrded* = kumartaa [vrt. lpN: guohpár = kovera (~ 'kypärä'); gubbarastit = heittää kuperkeikkaa]:

+

sää'mmeer = kolttakansa & **Kiömr**-dös = sepele.

Cimmerians = Lat. *Cimmerii*; A people 'on whom the sun never looks', dwelling (according to Homer) in N. or W. Europe (Reader's igest III: s.1345)

Jacob Wilde 1749 (Bihang, s. 478 > ks.P.E.K. 1978, johdanto):

"Ty våra Lappar och Kemiboar åro twifwelutan de fordom så mycket berömde **Cimmerier och äldsta Nordens inbyggare.**"

(lpIn: šommeer, šoomer = hamara;

šurrân = surina;

čummâ, čuuma = pyöreälak. kukkula)

(Bäckman1978, 69):

LpS: miewra = rumpu.

+

**Kun tsappa(le)-rumpu tuhottiin,
tuhottiin koko saamen kansan syvimät juuret,
koska tuhottiin samalla ihmiset,
heidän oikea nimensä!**

+

Olen palannut kotiin. Sinne pääsee vain katsomalla juurilleen - taakse - tekemällä ja katsomalla kaiken nurinpäin verrattuna niihin näkyisiin jotka olivat menomatalla - jos palaa samaa tietä takaisin kuin mistä tuli. Mutta on toinenkin tapa - kulkea sepele-ym-pyrää, jolloin kaikki muuttuu puolivälissä uudella tavalla vastakohtikseen, vaikka tuntuu siltä että kuljemme koko ajan eteenpäin - kääntymättä - taaksemme katsomatta. Se on laki, jolle olemme antaneet nimen: Saks. **Chimäre** = mielikuvaelma. Sepele puolestaan on **mor-si(j)amen** päässä (SSA: ve *mur'zei*, vi *mõrsja*, kld *mo'ŗsei*; latv. *mārte*, mpr *martin*) - muodoltaan kuin *morski*-huhtasieni (ven. *s-morč-ók*).

ŠÜM-METR-inen
 rhomb-roam-round-rumpu
 sch-piirral-shummrr-Rauhmmm
 ympyrän neliöijä ja neliön ympyröijä
 Pirrana hyppien nurinkurin piiraalla kuin lastu laineilla.
 Itsensä sommelo-kehää kiertäen... Hummeli-tuiterissa.

ψψψψψψψψψψψψMikä se on?ψψψψψψψψψψψψ

V: Lat. CAURUS (CORUS) = LUODETUULI

Pohjolan *chorus*-ääninen *Horus*-haukka

joka hourupäisenä pesää etsien

'asuinmaata arvaellen

uipi iät, uipi lännet

uipi luotehet,

etelät.

Kierteleikse

kuarteleikse.

Ei löydä pesänsijoa

paikkaa pahintakana

kuhun laittaisi pesänsä

ottaisi olosijansa.'

Vai onko 'kouri-ruutana'

(*Cyprinopsis carassius*)?

Kaulbars -kiiskikö?

(*Acerina cernua*)

Lintu vai kala?

Yllä vai alla?

Kääntykö Capri Cornilla?

Kauru-kuikan kääntöpiiri -

toistaako kotia kohti?

ψ

Q

Hantinkielen pieni sanakirja (Moldanova 1988 ss. 84-85) on otettava käyttöön, koska isompi (Karjalainen 1948) on - ajanpuutteen vuoksi - liian suuri.

с а м = (cäm) **sydän** > саманг (cämanг)= sydämellinen > самлы (cämлы) = sydämetön
 > самасьты = suostua, myöntyä

с ё м = **voima** > сёмманг = kova > сёмлы = voimaton

> сёма (с'эма) = (turkishupun pää-) **aukko** > сөс = **aika**; kello.

~ vrt. (Itkonen KKS 1958, 471): (K) *samma* = (akk. *sāmajt*) > (T) *sām(m)a* = **VOIMA**

Björn Collinder: Fenno-Ugric vocabulary (1955):

md *mora*- 'sing; play'; *moro* 'a song'; ch *muro* ~ os *mora*- 'to shout' (s.99)

ch *mari(j)* 'man, human male'; ~ Sanskrit *marya*- 'man; pl. 'people'; lover' (131)

Lisään vielä - kuin sattumalta löytyneen - yhden (laina-) avainsanueen Romaniasta:

chemă = rufen > *chemăre* = Ruf (huuto) > *cimpoi* = Dudelsack

ciomăg = Knüppel; Knotenstock > *ciomăgeală* = Prügel > *ciupercă* = Pilz

cîmp = Feld > *cîmpie* = Feld, Ebene. Steppe
combate = bekämpfen < *combina* = kombinieren, zusammensetzen
comerț = Handel > *cometă* = Komet
comițet = Komitee > *comoară* = Schatz; Kleinod
comod = bequem, angenehm > *comotie* = Erschütterung; Stoss
compact = dicht > *companie* = Gesellschaft, Umgang
compara = vergleichen (**verrata**) > **compartiment** = Abteil
compas = Zirkel > *compune* = bilden, zusammensetzen > *compus* = z-gesetzt
comun = gemeinsam > *comună* = Gemeinde
comunica = mitteilen > *con* = Kegel; Zapfen

Kun vertaan edellistä sanuetta hantien som -sanueeseen, muistan mistä engl. *summer*-sana on saanut yhden tärkeän merkityksensä. Alunperin 'kesä' *summer* -käsitteenä on tarkoittanut Euroopassa kahden vuodenajan toista puolta, joka on muinoin merkinnyt ennen kaikkea kesäpaikkaan siirtymistä. 'Summer' on siis **vaihto**-aika. Alan tätä kautta ymmärtää, mitä tarkoittavat käsitteet kuten **Commerz** ja **commerce**. Ne syntyvät *com*-vaihdosta, joka puolestaan onkin **yhdessäolemista erityisellä tavalla - napoja vaihtamalla**.

Erityisiä paikanvaihtaja-ihmisiä olivat saamelaiset, joiden muuttojäljet (esim. peurojen jäljessä) näkyvät - Kalevi Wiikin (1997, 14-16) mukaan - koko Euroopan kattavassa indo-aur. kantakielen ('maata' ja 'maata lähellä oleva', 'nöyrä') *ghomos* -sanueessa: *zam-* > t *chamai* ~ balk. *zemjá*, *zémlja* ~ it. *humus*, *humilis (umile)* ~ esp. *humilde* ~ ransk., engl. *humble* ~ kesk. eur. *zem-zeme-zemia* ~ germ. *sooma* ~ baltt. *žēmē-zeme-saama-šaama* ~ (kantasuom.) *šämä* ~ itäm. suom. *soome-sooma-hämä-saame*

Jos romanian kielen kautta ymmärrämme, että kyse on paikanvaihdosta yhdessä ajanvaihtumisen myötä, niin hantien sanue ilmoittaa tuon vaihtelun olevan sykkivää ja voimaa antavaa. Jos Wiikin esittämä sanue antaa sille (baltt.) *žeme* -maan maallisen ulottuvuuden, niin itäisillä mailla sillä on henkisyttä ilmaisevan patsaan näkymätön muoto - heprealaisten *zeman* -aika, jonka nektarina on muinaisen Intian *soma*-juoma ja -musiikki. Sampo on varsinainen Kalevalan iso - todella suuren suuri - sonni. Jos sen sydän on obinugrilaisilla, niin syke takoo aikaa Palestiinassa asti. Somajuomaämpäri on Intiassa vaikka laidunmaat löytyvät Euroopan alueilta. Ja omistaja on 'Seeman Seemiläinen'.

Tuota sykkivää Sampoa on turha etsiä tästä todellisuudesta, sillä se onkin **kaikkialla** siiruin olevaisen valtameressä. Ja seuraavassa hetkessä se on taas näkymätön patsas mittaamassa aikaa täältä pohjantähden ikuisuuteen. Ja taas takaisin kaikkialle - mutta vain kerääntyäkseen jälleen näkymättömäksi ajan mäntäpyörteeksi, kuulansaamelaisen Mändas-pyrreksi, Mies-peuraksi, joka on vuoroin eläin, vuoroin ihminen - jauhaa ja siittää. Seuraavassa hetkessä se on tähtitaivaan Hirvenhiittäjä, pohjoisten kansojen avaruudessa syöksyvä *Comet*, joka on maanpäällisen lamikkojen pikkuserkkunsa - *tadpole* -sammakonpojan - lähteensilmästä avaruuden mustalle peilille kuvastuva käänteiskuva: Pää ja pyrstö, joka imeytyy oman päänsä nisään, kotia kohti. Niin seuraa pyrstö uskollisesti omaa päätään myös yläisissä taivaissa. Mutta mustan sijasta valkeutta hoh-

taen, maahiseen pikkuveljeensä verrattuna enkelihahmon jo saavuttaneena. Vuoroin *humus* ja vuoroin *human*. Varsinainen jokeri - aina sama vaikka nuttu on vuoroin oikein- ja vuoroin nurinpäin.

Po on arvatenkin - kaiken tämän jälkeen - napa, joka muinaiskomin kirjakielessä:
kirjoitettiin merkillä

'Π'

mutta

luettiin:

'Ωμεγα'.

(Castren-seuran jäsenlehti N:o1?, 1997, 7)

$\Omega = \Pi > \Pi + \omega > \Sigma AM + \Pi \omega$

...ψhteen...εrilleen...ψhteen...εrilleen...

ΠΩ-ΠΩ-ΠΩ-ΠΩ-ΠΩ-ΠΩ-ΠΩ-ΠΩ-ΠΩ

'On' ja 'pole'... on ja ei - samalla aikaa. Eri paikoissa. Ja kun se muuttuu aikapatsaaksi, on 'Se' eri aikaan mutta samassa paikassa. Se on Sammon koti. Summerissa. Rummun sisällä. Tuota 'Se' -asiaa ei voi nähdä, koska pitäisi nähdä molemmat puolet - samaan aikaan. Pitäisi nähdä lähtö tulemisena. Nousu laskeutumisena. Pitäisi ymmärtää, että jos näkee, niin ei ymmärrä, jos ymmärtää niin ei voi nähdä. On vain **tajuttava**, että tämä pieni ja tuo suuri ovat lopulta yhtä. Ja ymmärrys on se, kun kapula kohtaa rummun. Yhdessä pienessä pisteessä, jossa maa ja taivas kulkevat toistensa läpi. Ikäänkuin tuulessa toisiaan ohimennen tervehtien. Niin kiire niillä on. Päästäkseen taas samalle soidin-luottamuksen kohtaupaikalle mahdollisimman pian uudestaan.

Miten Sampo - tuo maaginen taikurimyly-taiturimylyläri toimii? Mikä on sen salaisuus?
Se taikoo olevaista tyhjästä **polkemalla tyhjyyttä** (~ est. 'pole' = 'ei-ole'):

**POLE-POLE-POLEPOLEPOLEPO-LEPO-LEPO-LEIP-ILEIPOLEPOLEP'OLEPOLEPO-
LEPJO-OLEP-JO'OLEB-JOOLEP-OLEP-OLEP-OLEP...**

Olevainen syntyy rytmin sekaannuksesta,

siitä että jossain tulee virhe.

Mitään ei synny ilman virhettä.

Uskon,

että sanoille yleensä on käynyt täsmälleen näin ikävästi
- vahingossa.

Ei ihme: Jos polkemista on kestänyt tuhansia vuosia.

Täytyyhän siitä jo jotain syntyä.

Tyhjästä täyttä tai täydestä tyhjää - takomalla,

Seppo Ilma-*rise'n* materiaalia nostattamalla.

Chrise-mouse... siitä seuraa ett...

Ilmar-Eisen iron'inen rauta-aisa takoo Sitä asiaa.

Kun mietin, mitä muuta tuo *po* -pääte voisi olla, tulee ensimmäisenä mieleen ja aikaisemmin käsittelemämme sana *pangh* 'kärpässieni'. Ei voi enää välttyä ajatusleikiltä etsiä sydämen ja sienen combin-nation'ia. Se on - **m...air...chant-iilisco** -tyylillä laulettuna:

Com -(ScH/umm)-erz- **Pañx**

Jos hantien sydän-taulukääpä iski tulta ja voimaa tai laajensi shamaanin henkistä todellisuutta, niin tämä jälkimmäinen levittää juuririhmastojaan kaikkialle, imee kaiken sisäänsä paisuakseen loputtomasti. Kun sitä puristetaan osoittautuu se sisältä tyhjäksi - täynnä ainoastaan tyhjiä tallelokeroita. Kaikkien kansojen ikioma kuukunen - maanmu-
na, joka - ensin *shyöm*-ällä sisäänsä päästelee siemensä ulos mustina saastepilvinä.

Todella iso sieni - suurempi kuin ydinräjähdysten tuottama sadepilvi. Nykyihmisen ajattelun sumentava aivokasvain, pääkipujen ehtymätön onnen-toivo-ton-lähde, joka elää vain ympäristönsä almu-lanttien ruokkimana. Taulakäävän käänteisvarjo - yötaivaan kaiken ahmiva lohikäärme. Ilmestyskirjan Peto, jonka aivojen sijalla rahavuoren sydänkätköön ankkuroituna Peta - sukupolven piikiven katkuinen Sambath-tietokone. Perheensä kiiltävä-hammasrattainen musta lammas - Itse Suuri **Robbert**-setä **Hii-den-Guardian**'issa - kylmäkatseisten *robot*'ien vartioimana. Pikkulasten iltasatujen ikioma Roope-
ankka.

Kalevalaisen Ilmestyskirjan Iso Tammi? Kiitos ei! Valitsen mieluummin laulu-puu-rummun sykkivän *shum*-sydänytimen. Kolmella sana-lyönnillä kaadettuna. Että näkisin Sen Harz-pihkaa helmeilevään (H)earth-a-sisukseen.

.....

26) Noitamenojen tukisanastoa

Björn Collinder: Fenno-Ugric vocabulary. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1955:

lv *keev* 'mare'; lpKola *giev-bielle* 'female reindeer'; sk *süüwa, šöwa, šüimä*
= 'mountain hen, riekkonaaras'; km *šüjmü* 'mare' = motor *kejbe* (s.23)

F. *koivu* = lpPite *goai'vo*, mdE *ki-lej*, M *ke-lu*,

> E *kiv-ger*, M *kuj-gõr, giv-gõr* 'birch bark'; ch *kue, kugi, kogi* 'birch';

> vg *kaal', haal'* = yr *hoo; kojka* = tv *küa, küje* = yn *kua, sk qä, qwä, kam kojü*

F. *kajo* 'echo'; 'clearness'; lp *guojetä* 'ilmestyä esiin'; 'selvitä, nousta'

~ md *kaje-*; ch *kaja-, koja-*; tv *kou* 'sun', *kouru* 'clear'; yn *kajja* 'sun'

> sk *kuet'e* 'heat'; km *kuja* 'sun'; motor *kaje, koje* (id.), *kajn* 'day' (s.21)

F. *suksi* 'ski' ~ tv *tuta* ~ yn *turo, tudo* (s.57)

F. *kahmalo, kamahlo* 'double handful' ~ lp *goabmer* ~ mdE *komoro* (handful);

> M *komer* (bundle of hemp); ?ch *kormõž* 'grasping (empty) hand or palm'

> zr *kyrym* '(empty) hand; palm'; yr *hamara* 'hand' (s.22)

F. *kamara* surface, crust; ch *kom* 'rind, crust'; vty *kõm*, vg *kam(tul)*,

> hu *hám* = 'peel, cuticle';

> Zyr *sææv, sææm* 'fish-scale = sk *qââm*, km *kâm* (id.); 'money' (s.22)

hu. *hím, híme-, hímo-* 'male' ~ ?vty *sara-kum* 'Ziryene'; *kom-mu* 'Kom'in-maa'

> vg *kajm, qom, kum, hum* 'male'; *kym* 'husband';

> sk *qum, kum(e)* 'man, human being' (s.14)

F. *kumo* 'vault'; lp *gomo* 'convex side up', upside down', 'bottom up', kasvot alas-
päin mahallaan' ~ *gobmot*; md *koma-* 'lean/bend down';

> ch *kõmõk*, *kumõk* 'upside down'; *kõmala-*, *kumala-* 'bow, bend over; greet; pray; vty *kymal-* 'upset, overturn; zr *kym(al)-* 'upset, upside down';
 vg *kåmut-* throw about, overturn; os *komtah*, *S hõmta* 'upside down'
 > ?hu *homorú* 'concave, hollow' etc.; tv *kamagu* 'a felled tree';
 > sk *qamd* 'face downward' (s.28)

F. *kumpua-* 'gush forth; foam; mdE *kumboldo* 'wave-like motion, undulate;
 = M *kombõldõ*; zr *gybav-* 'swim in groups; vg *hump* 'wave'
 = os *kump*, *kõmp*, *hũmp*; hu *hab* 'foam; wave';

> yr *haamba* (wave) = tv *konfu* ~ *kombu-*; yn *kaba* = sk *komba* (s.27-8)

fi *kumo* 'upside down; Tunguz *kümtõ-* 'knock down, fell = Golde *humsuri-* (s.145)

md *sēme*, *same* = 'flax-comb; brush, hairbrush (s.56)

F. *sii*, *siihirsii* 'central (inner) ridge-piece under a roof' > lp *čibmâ* ~ *čimâ-* 'bend, curve (upward) of ski, runner of sledge, edge of knife (s.56)

F. *silmä* ~ vty *śin*, *śim* ~ zr *śin* ~ vg *šäm*, *säm* ~ os *sem* ~ hu *szēm*

~ yr *sew*, *säew*, *häem* ~ tv *śajme*, *sejme* ~ yn *sej*, *thej* ~ sk *saji*, *sej*, *sæjja*, *hæj*
 ~ kam *sajma*, *sima* (s. 57)

F. *sydän* ~ Skolt *čâde* (*čâdđam*); lpN *câdâ* 'through'; md *sedej*, *sedej* 'heart'

~ ch *šüm* ~ vty *śulem*, *śulm-* ~ zr *śõlõm* ~ vg *šim*, *sim* ~ os *səm* ~ hu *sziv(e-)*

~ yr *seej* ~ tv *sa* ~ yn *saj* ~ sk *se'eä*, *siže*, *šid'* ~ km *sii* ~ koibal *sej*

~ motor *kejem* ~ taigi *kejm* (s.59)

vg *šuum*, *suum* 'to jump, run'; os *sugəm*, *sogəm* 'step, leap'; *sumgət-* 'to jump;

= yr *samje-*, (?)*same-*; *samarabta* 'to jump' = *hama-*; kam *sü'mü-* 'to hop' (s.60)

lp *čobmâ* ~ *čom* 'hill; mound ~ vg *sooma* 'hill' (s.75)

fi *sampi* (*sämpi*, *sempi*) 'sturgeon; cod, *Gadus*; suuri naaraskala'; > ch *šamba*

'burbot, *Lota lota*'; vg *šupu*, *supy*, *supyg*, *šupij* (*qul*) 'sampi' (s.112)

fi *käämi*; lp *gâbme*, *gâme-* 'linnun sulka, s-varsii, caulis pennae'

> vty *gumy* 'stalk, caulis, reed'; zr *gum* ~ os *kõma*, *kõmet* 'suoputki?' (s.86)

fi *soima*, *saima* 'iso purjeellinen vene; *seimi*, *soimi* 'manger (purtilo, kaukalo, seimi), crib (seimi, pilttuu, häkki; salvos, laari, ilotytön huone; kalakori; pieni varkaus; plagiaatti; eväslounas; jakajan etukortit jne)';

> kr *šoimi* ~ veps *soim*; 'big boat'; est *sõim*, *seim* 'crib' = ?md *śuma*, *sima*, *səma*;

> vty *śumyk* 'dram-glass; small wooden bowl'; os *sõma* 'mortar' (s.114)

fi *solmu*, *solmi* 'knot' ~ lp *čuol(b)ma-* ~ md *śulma* 'knot, bundle' ~ hu *csomó* (s.114)

fi *suomu*; lp *čuomâ-* 'kalan nahka'; *čuomâs* 'fish-scale' (suomut); ch *šüm* 'scale'

(suomu), shell; husk'; vty *šõm* 'scale, shell'; zr *šõm* 'scale; money';

> vg *saam* 'scale' = os *sam* > vrt. yr *sææv*, *sææm* 'scale' < U/fi *kamara* (116)

hu *szom(jú)* 'janoinen, jano'; *szomjas* 'janoinen'; vty *śuma-* 'nälkäinen, janoinen;

jano'; *śumal-* 'get hungry' (tulla nälkäiseksi); zr *śumal-*, *śumav-* 'be hungry'
 hu *szomorú* 'sad'; *szomorod* 'get sad'; md *śumordo-* 'grieve; worry' (s.117)
 vty *šōm*, *šūm* 'taste; leaven (hapatus, h-taikina)'; *śumās* 'kneading-through';
 > zr *šōm* 'leaven, sourness; taste'; *šōmōs*, *šōmōs* 'kneading-through';
 > os *čīm-*, *šīm-*, *šīm-* 'turn (sour of dough), ferment, rise; get spoiled' (s.118)
 md *semā*, *seṁbā* 'all' ~ ?Sanskrit *sama-* 'some; any; every, (pl. all; whole);
 > Av. *hama-* 'any; every, *omnis*; whole, *totus* (s. 137)

Ersä-suomi (Niemi - Mosin 1995) :

сумань = (sarka)viitta > сумка = laukku > сундук = arkku, kirstu
 сумасброд = hourupää > сумасбродной = hullu, hourupäinen > сумбур = sekasotku
 сундербгадомс = hämärtää, hämärtyä; pimetä > ? E. thunder = ukkonen
 сундербков = marraskuu

F. *pala* ~ lp *buola* ~ md *pal* ~ zr *palak* ~ vg *puul* 'piece, bit, morsel ~ os *pul*
 ~ piece, mouthful, morsel; hu *fal-* 'eat, devour; *falat* 'morsel

F. *pieli* ~ lp *bælle* ~ *bæle* ~ md *pel'* 'side'; *pele* 'half' ~ ch *pel* 'side'; *pelā* 'half'
 ~ vty *pal* 'side'; zr *pōl* ~ md *pola* 'wife'. 'puoli-so';
 > vg *pääl*, *paal*, *poāl* 'side; half' > os *pelāk*; hu *fél*, *fele-* 'half', 'side'
 > sk *pele* 'half'; km *pjeel* 'half; side'

> Ks. N:o 349, s. 49: vty *pil'* 'cut (asunder), split, divide; zr *pel'em* 'pieni puupala'
 lp *ballem* ~ Lule *bâllem* 'rummun lyöntikapula'; Kola: *ballede-* 'osallistua tai
 avustaa noitamenoja'; *balle(d)em* = *ballem* = os *palānt'iw* (s.74)
 fi *salko* 'pole; staff, rod'; lp *čuoľgo*, *čul'gumâ-* 'lever, (crow)bar';
 > zr *žal* '(split) lath (in a bow-net); vg *saylä* 'lath, pole, rod, stick'
 ~ os *sagəl*. *sagət* '(>? 'alku?') (s.111-2)

vty *tod-* 'know' ~ zr *tōd-* ~ hu *tud-* (s.63-64) (>? vrt. 'Noidan työ': *tadpole*.
 hu *mell* 'rinta' ~ lp *miel'gā* (ihmisistä erit. tilanteissa) ~ md *mälhkä* ~ ch *mel*
 ~ vty *myl* (*až* = etupuoli); vg *māgl* = os *mōgəl*, *megət* (s.98)

F. *piiri* ~ lp *birra* 'round, circum' ~ md *pire*, *pere* 'fenced place';

> sk? *pör*, *pür* 'ring; round; wheel, circle';

> *pöruŋ*, *püruŋ* 'around, round about';

> km *pjeeri* 'about, around, round about' (s.49)

> yr *pire-* 'cook' (s.12) > F. *perhe*, *pere* < *perä* (s. 48)

zr *ōt-pyr* 'once' (*ōt* = one); vg *pæær*, *päär*, *paar* 'time, occasion, instance;

> os (*ki-*)*pygær* 'double'; ?sk *päär*, *par* 'time, occasion, instance' (s.53)

fi *perä*, ?md *prā*, (*pirā*), *pre* (*pire*) 'head, top, summit'; ear (of corn);

> vty *ber* 'the back (of something); last'; zr *bõr* 'back (part of), posterior: *bõryn* 'behind, after; vg *päri* 'back, rursum retro' (s.107)
osN *přam* 'paarma; toukan reikä' (s.107) (> Ks. myös Joiku-jakson *per*-sanue)

lp *gow'dâg* (*gow'dâ etc.*) 'broad' (leveä) ~ Lule *gob'dog* ~ S *gâm'dě* ~ Kola *gom'd*;
> ch *kõmda, kumda* ~ os *komæt, S humæt* (s. 80)

Aikaisemmin käsiteltyn 'napa-alueeseen liitty englanninkielessä vielä huomionarvoista sanastoa, joka syntyy pienellä muunnelmalla 'mill'- ja 'pole' -sanojen kautta *mole*-ympäristöön. Sanue liittyy henkisessä mielessä hyvin läheisesti kyseiseen raja-alueita kuvaavaan yhteyteen. Suhde on jotakuinkin sama kuin hepreassa sanojen *emet* 'totuus' ja *met* 'kuolema' ('Matti') välillä.

Englanti:

moil = raataa, rehkiä > *moke* = aasi
mol(e) = grammamolekyyli, mooli
molar = jauhava; poski, poskihammas; massaa koskeva, massa-
mole = syntymämerkki; aallonmurtaja, laituri; myyrä; kuuvasikka; rypäleraskaus
molecular = molekyyli-
molest = kiusata, rasittaa > muuli
moline = cross m. ~ ankkuriristi (>? ransk. 'Mouline rouge')
> *demolition* = hajottaminen, purkaminen, tuho, hävitys
moll = huora, lutka > *mollification* = lepytys, tynnytys; pehmittäminen
mould = (ruoka)multa; maa, multa; mullata; homesieni; homehtua
> *muotti*, *upukka*; kasvain, kehiö; hyytelö; *muoto*, *rakene*, *vartalo*; *luonne*, *tyyppi*
> *molten* = sula; valettu, valu-
mouldy = homeinen; torpedo
mull = harsokangas; niemenkärki; nuuskarasia; multa; pilata, tärvellä
> *maustaa*, *kuumentaa*; *hehkuviini*
muller = hierinkivi > *mullet* = kannuksen pyörä
zombie = käärmejumala; kuolleistaherättämisvoima; zoo- = eläin-
zoom = surista, hurista; nousta äkkiä, jyrkästi; 'zoomata' liukuobjektiivilla
zygoma = poskiluu; *zygote* = siinnös; **zymase** = käyteaine; **zymosis** = käyminen

Nenets: '***Sambdabsdanyi xowemyi shomyi***' = 'My shamanistic song'
(Jarkko Niemi: The Nenets Songs. Acta Universitatis Tamperensis 591, 1998, s.181)

Ennen kuin jatkan veneen rakennustyötä, on tässä esitetty sanasto hyvä pitää mielessä. Ne ovat löytyneet matkan varrella avuksi, jotta ymmärtäisin, mitkä ovat ne lopulliset oikeat sanat, joita olen veneeseen hakemassa. Perälauta liitetään kiinni seuraavassa jakossassa. Nyt - kun masto-samma on jo pystyssä, pyydämme työn auttajaksi kaiken varalta **jumalan** omaa meden **himoista** pikku eläintä - vatjaksi. Toivottavasti *human*-vene ei kaa-tuile *humalassa*:

čimolainõ = kimalainen, mettiäinen
(V. Alava: Vatjalaisia häätapoja, 1908, s. 67)

17 Noidan työn jälki.

27) Alkukuikka

Aloitamme kuikka-vesilinnun synnyn jatkoselvittelyllä:

Latina. *quaero* = 'pyytää, ansaita, hankkia, saada'; '*turhaan etsiä*, katsella, silmätä löytääkseensä, *kaivata*, etsiä, hapuilla, havitella'; '*pyrkiä perään*' (>? F. 'kierto-kairata')

corpus = 'ruumis' > muin.ransk. *cors* > engl. *corps*

fatum = luode > E. **Fate** = kohtalo > *fata morgana* > ??? **fact(um)** > **act(ion)**

Espanja: '*Te quiero!*' (< *querer* 'tahtoa, haluta, toivoa' jne.)

cavado = 'hollow' > *cava* = 'digging' < *cavar* = 'to dig, excavate' > *caviar(e)* > *caballo?*

querella = 'valittaa, riidellä' jne. = E. *quarrel* > ~ F. 'kuarrella'.

cauro = luoteistuuli > *querub* = kerubi

quermes = engl. '*kermes*' [kəmi:s] 'punainen väriaine' sekä ko. hyönteinen (>kärmes?)

Englanti: *quaere* = [kwɪəri] 'kysy, tiedustele!

> *course* = 'kurssi' (esim. luoteeseen ~ 'vastatuuleen' (!!!)

kauri = kauripetäjä > kauri(-kumi, -harts)

caver = [keivə] luolien tutkija > *cave* = 'kaivaa', kovertaa; vajota; luola;

cavicorn = [kævi-] 'onttosarvinen' (!)

Ranska: *chever* = tehdä kuperaksi, mykeväksi

> *cher* = rakastettu > *chère* = kestitys (>? R. '*kär*' > saam. *karbaš*)

chèvre = vuohi, kuttu; *vipusin, nostin*; pönkkä, sahapukki

chevreau = vuohen karitsa; -nahka > *chevreuil* = metsävuohi, kauris

Suomi (Lönnotin sanakirja):

kapria = kapa, snatta, tillgripa; (af)bida

kaura = hafre; (dial.) 1) skock; hjord (katra, lauma) 2) fläta af hampa l. lin

kauras = (kauri) lång linfläta (av många hässlor)

kauri[in]vaha = sjelffrätsten (rapakivi)

kauris = (geta)bock; stenbock (eläinrata; Kauriin kääntöpiiri) 2) zool. 'antilope'

> 3) snäckan ormskalle (Cypræa) > *kapris* (caper) > 'Kauro' = Gabriel

kaurtaa = (kauran) taga en gång med lien l. skäran; kaurtaminen < germ.

kauru = **spof** (numenius) **kuovi, suokuovi**; *storspof* = isokuovi

kauruma = bugt, krökning; joen kauruma

kauruta = samla, taga; hop med skära

Unkari:

gyűrű(zés) = kiemura; *gyűrűzik* = kiemurrella; *gurit* = kierittää

gyűrű = (*kór, kerülő*) kierros >? F. kääre, kääryle; est. *kieruline*

görbe = (*kanczal*) kiero > *csavar* = kierre-; *csavart* = (*sodrott*) kierteinen

kering = (*pereg, forog*) kieppua > *gurul* = kieriskellä
 > *hemperereg* = kieriä, kieriskellä >? E. jump

'Luodetuulella' näyttää mytologioissa olevan erityinen merkitys, koska se viittaa a) vastatuuleen luovimiseen ja b) 'pohjan-puoliseen' luovaan toimintaan - siis perusteelliseen työhön jakamistapahtumassa, jossa vuohet erotetaan lampaista jotta itse susihukka löytyisi. Vastatuulen piilomerkitys esiintyy mm. myytissä, jonka mukaan raskaustila syntyi 'perse tuulta vasten seisomisesta'. Tuulen ylä- ja alapuolella olemisella on metsästäjä- ja purjehtijakansoille ollut niin tärkeä merkitys, että se heijastuu myöskin mytologian opetuksissa. Nyt kerätty sanue on vähäistä ja piilomerkityksiin vihjailevaa.

Englannin *course* -sana antaa ymmärtää, että kysymyksessä täytyy olla todella vanhaa perua oleva sanasto, joka on muuttunut osin pyhäksi. Syyn ymmärtää, jos ajattelee suomen *köyriä* -sanan kuuluvan tähän yhteyteen. Engl. *hour* -muoto osoittaa, että sanue on saavuttanut lähes jumaluuden asteen muuttuessaan tämän päivän *huoraksi*. Meillä sanue on Lönnotinkin kirjasta katsottuna äärimmäisen 'hauras'. Mikä yhdistää 'kauran', 'kauriin', (nyrkkiin puristetun) 'kouran' ja 'kauri'-simpukan?

Φ-MUOTO!

Ovaali soikio jonka keskellä pitkittäissuunnassa vakomainen uurre, lovi. Häveliäisyysyistä länsimaat eivät enää tunne oikeannäköistä kirjainta. Pienimmillään se on vähäpätöinen uurre kauranjyvässä, suurempi lovi kaurisimpukkakorussa, huomiota herättävä valkohäntäpeuran takapäässä ja suurimmillaan yötaivaan halkova säteitä loistava linnunrata, taivaan kohdun aukko, jonka läpi - maito *latua* (Ven. *sledy* = 'traces' < saks. *leiten* ~ engl. *lead* = 'johtaa' ~ *glide* = 'liukua') hiihtämällä - päästään Meandash -hivipeuran muinaisjuttujen (*konnt moainnas*) pimeydessä loistavien peräliha-patojen ääreen. Hiiden hirvi on hiihdetty. Ja taltutettu.

Ennen kuin jatkan, on hyvä muistaa myyttien ikuinen kaksiselitteisyys: Jos olen 'kadoksissa' niin kierrän kehää. Mutta kadottaminen onkin toisaalta 'löytämistä'. Jos en löydä 'kotitietä', niin löydän itseni yhä uudestaan harhailemassa, kadoksissa. Löydän 'kadoksissa-olon'. Aina kun löydetään, ollaan 'kadoksissa' - muilta. Ja löydetyn kanssa ollaan ensimmäistä kertaa 'kaksin'.

Työn kestäessä olen törmännyt yhä uusiin vihjeisiin, jotka vaativat mukaanpääsyä selitysten joukkoon. Aloitan Fär-saarten yhdestä sanasta. Sanan tanskalaiset vastineet kertovat nimittäin napa-alueen muodosta. Ensimmäinen sana jo oli sellainen, jonka lopullista merkitystä en tässä vaiheessa pystynyt selvittämään - nähtävästi sen moniselitteisen merkityksen vuoksi:

Fär:

- pollhugva* = (lok.) *píllhúgva* > *pil* = (jousen) **nuoli** > *pílltak* = tomi- t. harjakatto(?)
- > *pil-kur* = linnunpyydys (**tanko+silmukka**) (d. *en stang med løkke*)
- > *pílikur* = **pirteä** (>? vrt. F. 'kuuru-piilo') > *píllkur* = hidas
- (> *hugva*-sanaa ei löydy, so. 'pallo-hukassa') > *væðing* = skunkki
- huga* = (h.dámur) mieli, m:nlaatu: *hugi*; *hava i huga* = muistaa > *hugvæti* = huumori
- > *huga-tómur* = tyhjä ajatuksista > *guds-dómur* = J:n tuomio(kirkko)
- pirr* = humala (dansk. *fjer* >? F. 'pierussa') > *pirra* = (d. *diarré*) ripuli
- > *pirrufressur* = karuselli (= d. *spirrevip* < *spire* = itu; alku > *vippe* = keinua, k-lauta)
- (>? d. *vibe* = töyhtöhyppä > E. *viper* = kyykkäärme > S. *fressen* = syödä, ahmia)

(?< F. *vaippa*; *vaimo* < est. 'vaimu' = henki > professori)
pírni = saituus > *pírutur* = saita, kitsas > *spír* = (d. *spír*) huippu, kärki
 (>? E. *spear* 'keihäs' > 'spir-al' < R. *ál* 'ankerias')

Dansk:

pille = 'pilari, pylväs; pilleri (!) > *pil* = paju, nuoli > *pile* = juosta
 > *pilk* = pilkki > *pille* = kuoria, nyppiä, poimia > *pilleri* = näpertely
hug = isku, lyönti; *kyykky* > *huk* = niemi (>? E. *hook* = koukku)
 > *hugorm* = kyykäärme > *hugtand* = (*fang*) torahammas > *hugst* = hakkuu
omme = lopussa, ohi; *toisella puolella* > *omhyggelig* = huolellinen (>? =)
 > *omløb* = kierto, liike > *omkomme* = kuolla >? R. *åminnelse* = muisto
hukommelse = muisti > *hukommelsestab* = muistinmenetys < *tab* = menetys, tappio
 > *bogstav* = kirjain > *bue* = jousi > *stab* = esikunta
 (>? S. *Stab* = kanki, puikko > 'hukan-putki') > vrt. R. '*komma ihåg*' = muistaa
 > F. *kommervenkki*, jonka avulla k-kirjain on pyöräytetty *omme*-sanan
 alkuun peittämään k-ommell-uksen 'arka paikka'!
hummer = hummeri; *kolo*, luukku, kämpppä (jonne se menee *takaperin*?!)
 > R. *öm* = arka > *om* = ympärillä; *yhä uudelleen*
 > Est. *homme* = huomenna > ransk. *homme* [ɔm] = ihminen)
hul = reikä; ontto > *hule* = luola > *huld* = liha > *hullet* = reikäinen
 (>? R. *hjul*, S. *Schuld* > F. *huulet*; *hullu*)
pirre = kiihottaa, kutkuttaa > *pirke* = kaivella, pistellä

(Fär:) *hugva* -sanana loppuosan tanskalaisia assosiaatioita:

kvæde = laulaa > *omkvæd* = kertosaie > *kvæk* = kurnutus > *kvæg* = karja
kvæde = (kvitteni) omena > *kværn* = mylly
væg = seinä > *væge* = sydän (>? F. *väki*) > *væde* = neste, kosteus > *vædder* = oinas
væle = rakko > *væbne* = aseistaa > *vægt* = paino, punnus
væk = pois > *vække* = herättää. (>? vrt. liett. *vagjs* = 'varas')

Löytyisikö suomenkielestä pesää edelläolevalle sanueelle? Vastaus löytyy karhun pesästä, muistin lähteiltä. SSA:n mukaan (osittain suomen ja) karjalan *komo*, *kommo* = onkalo, karhun pesä; *komu* = hampun siemenkota; *kommi* = karjakota; koppi; *kome(j)ikko* = kuoppainen kivikkomaa, louhikko.

Virossa *komm* = makuulavitsa; *komin* = vankikoppi ja *komik(!!!)* = ahdas tila, pieni rakennus. Muutoin sana yleisemmin merkitsee kuljetuslaatikkoa, tuohikonttia jne.

Komma -sanasta liikkeelle lähdettäessä tullaan helposti *koamdas* -rummun lähelle, vaikka edes Lp *gam'më* 'turvekotaa' ei ole varmuudella yhdistetty tähän paikkaan. *Kommi* tarkoittaa jopa viulun koppaa, *kommankynsi t. -kenkä* puolestaan karjalassa jokisimpukkaa ja sen kuorta.

Muita kopperoa yms. merkitseviä sanoja ovat *kommana*, *kommakka*, *kompuukka* ja *kömmänä*, *Kommeellaan* = pullistuneena, *kommottaa* = pullistaa ja *kommonokka* = kyömynenä. *Komme* -sana 'juoni' merkityksessä sopii *komehtia* 'noitua, taikoa' -sanana kanssa Ilomantsin määritelmään *olla noidan komeissa* = 'lumoissa'(SSA, 394).

Viron *kaur* -sanana etsiminen tuotti lopulta tuloksia, koska löysin sanan suomalaisen vastineen Neumannin suom.-virolaisesta sanakirjasta vuodelta 1911 (s. 70):

F. 'kauru' = *kaur*. (!) Tämän jälkeen kaikki olikin helppoa (SKES 1981, 174):

Kauru = 'kuovi, suokuovi'; **kaurakaakko** 'silkkiuikku';

> vir. *kaur* 'kuikka' <? (baltt).lät. *gaura, gauris, gura* 'koskelo':

< mpr. *geauris* 'merimetso'; ven.m. каера, кайра 'silkkiuikku'.

Soome-Eesti Sõnaraamat (Pihel 1993, 230) vahvistaa tiedon: F. 'kuikka' = *järvekaur*.

Kuikka -sanueesta SSA aloittaa:

'**Kuikka**' = *kuikko, kuiko Gavia arctica* vesilintu (myös kuovi); See- t. Prachttaucher.

> ka: *kuikka* 'äännellä' > ly: *guik, guikku, kuikke* 'kuikka' ~ Nr murt. Sm *kakkur*

> vi (m.): *kuik* 'joutsen, kuigas' 'kuovi' > ims ven: *kujka, gujka, gujok* 'kuikka' (vi?)

> latv: *kuiga* 'nokikana' > lpN murt. *guikastak, skuikastak, skui'kā* 'kuovi; kaakkuri' (s. 425) (>? vrt. lpN *dovtta* = kuikka; *dovvda* = tunne)

Lisäksi SSA:sta: 'kaakko': (ilmansuunnan lisäksi) ~ *ka(a)kko* 'kuikka'; heinätavi

> *kaakkuri*: 'kuikan sukuinen vesilintu (*Gavia stellata* / Sterntaucher);

> paik. 'kuikka, kuovi' > *cackuri* 'pöllö' (loun.murt.); lpN *gak'kur* 'kaakkuri';

> vir: *kakar(d), kakerd* 'kuikka, silkkiuikku' (s. 263).

Kommentteja edelliseen:

> Esp. *gavia* = 'pää-märssypurje'; 'mad man's cage' (hullun miehen häkkyrä); (meri)lokki > *gaviero* = 'mastomies', 'top man'

> Lat. *gaudeo, gaudium* ~ (arktinen) iloitsija, rakastaja; latv. *caurule* = putki(!)

Saksa (esim.):

Stern = 'tähti, t-kuvio; valkea pilkku'; sternen 'tuikkia') > *Kaviar* = kaviaari (mäti)

Gabe = lahja; *geben* = antaa; *Gabel* = hanko, haarukka > *gabelig* = haarainen

> (R. *gåva*) (*djävul-djävla-jäkel-dobbel?*) > 'Iloista antajaa Jumala rakastaa'.

Joukossa vilahtelevat kokon - ilman linnun sukulaiset ja tunnelma on muutoinkin kalevalainen: 'Tuli sotka suora lintu, lentelevi laatelevi etsien pesän sijoa, as(t?)uinmaata...' On jopa hämmäntävää havaita, että kyseinen lintu on yhtä **janoinen** kuin saamelaisen joiun piilotaso; guoik, juoig tai joiku; *guik-gujka, gujok-guikastak*. Olemme siis kääntyneet kauriin kääntöpiiriltä takaisin ja löytäneet ensimmäisen linkin 'luottamuksen laivan mastopuun' ja joiun välille. **Pesänsijan jano** yhdistää meidät menneisyyden mytologiaan. Millainen on lahja? Eestiläisittäin se on 'tämbriiline so. 'teatud tämbrile', täsmälleen. Mutta sana tulee vähän 'töhrittynä' (est. *soperdada*) ulos: *tämber* (pr. *timbre*) 'helimynt' l. 'kiiltävä kolikko'. Ei kaikki kuitenkaan ole kultaa, mikä kiiltää.

Suomalais-ugrilaisilla on laaja mytologia maailman luomisesta. Hanteilta Saamenmaahan on tunnettu tarina, jossa vesilintu - kaarne - kaur-kuikka sukeltaa etsimään ensimmäistä maapalaa meren pohjasta voidakseen luoda maailman. Olen kuitenkin sitä mieltä, että totuus on tarua vielä ihmeellisempi: Ilman lintu, jonka symbolina on tuulenhenki, puhallus, sana, sukeltaa maaäidin merenpohjaan **viedäkseen** sinne palasen (lät. *gabals*, lit. *gabalas*, pol. *kawalek* = kappale) kultaista meripihkaa, jotta olevainen ilmestyisi aikanaan näkyviin - uusilla silmillä katsottuna, jotta maa nousisi merestä.

En vielä luovuta. Miten muuten kuikka liittyy pohjoiseen? Ehkä kysymys on pikemminkin pohjaan sukeltamisesta kuin pohjoisessa olost. Ja lahja viedään pohjalle, jotta maailma syntyisi. Pohjoissaamassa sille löytyy sanavastine - lpN: *gávvil* ('kavala'):

gávvut = 'ylössuin, selällään, pohja alaspäin' (???)

gávo = 'ylössuin oleva, selällään makaava'

gávu = 'ylössuin oleva, selällään oleva'

- (S.) wagen -uskaliaassa Wagen-vaunujen Wage-vaaka-asennossa -
kaksinkertaiseksi jaetulla ilolla varustettuna;

Hiiden kätkeyty arvokas perintövene

meidän maailmassamme

Meidän perintönämme

oikein päin

näkyvillä

se, jonka me raukat olemme kadottaneet

Näkin

raakuun

- jota edes sitäkään ei ole.

Pohjan gáva-lahja on kovettunut, eikä helmeä näy.

Mitä me poloiset olemme tehneet verkkojemme poloille?

Niitäkään ei enää näy. Ei näy ilman neitiä. Ei näy edes tuulen tupaa.

On vain Väinämöisen kaatunut itkevä vene. Ylösalaisin. Maalla.

Mihin olemme hukuttaneet kaivatun kaivajalintumme?

Saivonko (lpN) čalbmi-silmään?

Vai sen (unk.) *szalma* -oljenkorsi-mastoon

csónak-veneeseen *szó* -sanoja,

(E.) *vote* -ääntä vuotavassa (esp: barco--botella) (hiiden?) vene-pullossa?

(esp.) Bote y Si (vene & 'kyllä') ~ (E.) 'I-cannot-See'

20+02-1+(9~9)+8 (04+00) o'clock.

Ennen sukellusta se päästää pitkän makean vesikäärme-uinti-huudon

- muinaisunkariksi -

'WIMAGGUC'

'Rukoilkaamme!'

Taikasanan kirjallisen lähteen se lukee veden peilikalvosta:

(U-M. Kulonen 1993, 62).

Unkarista löytyy tueksi sanoja:

úgy = 'noin, niin, siten', *új* = 'uusi', *ujj* = 'sormi', *ma* = 'tänään', *mackó* = 'karhu',

macka = 'kissa', *madár* = 'lintu (>? F. mato), *mag* = 'siemen, jyvä; sydän, ydin',

aga = 'itse, Te; oma', *magány* = 'yksinäisyys', *magas* = 'korkea',

magház = 'sikiäin, siemenkota', *magzat* = 'jälkeläinen, vesa', *magyar* = 'unkarilainen'.

gusztus = 'maku'; (*vmire*) jnk halu/himo' (vrt. esp. '*me gusto*' = 'minua miellyttää'),

gúzs = 'köyttää, sitoa köysillä jalat ja kädet yhteen; tehdä mahdolltomaksi, estää',

gyóz = 'voittaa', *gyúszú* = sormustin; *kusza* = 'sotkuinen, sekava',

kúszik = ryömiä, madella; kiivetä, kavuta (> 'köynnös'), *kúzd* = 'kamppailla, taistella',

úszik = uida', *uszit* = 'usuttaa, kiihottaa', *úz* = 'ajaa', *üzem* = työpaja.

Liettua: *žmogus* = ihminen(!)

Pohjossaamessa se ilmaistaan sanoilla **vuommálaš** = 'voimallinen, voimakas'; **mai** = 'me (kaksi)', **maņuš** = peräpää', **maņosii** = 'lähtien, lukien', **ustit:b** = ystävä ja **uš** = 'hui!'.

Est. *võim* = 'voima', *mäng* = 'leikki, soitto', *magus* = 'makea' ja *uss* = 'mato'; *ussitanud õun* = 'madon syömä omena'. Suomeksi: 'uima-makkuu', '-voi-makaus' t. 'Ui...: *Maa -kuss*' (=missä?)? Yksinäinen Kalevalan vesilintu etsimässä pesän sijaa...

Jos rukousta toistetaan, siirtyy loppu-s sanan alkuun, josta esim. **englannin**:

swim = 'uida'; lisäksi *we* = 'me', *wimble* = 'vintilä, pora', *wimple* = 'nunnan päähine, huntu', *kiss* = 'suukko' (ruots. *kyss*), *may* = toukokuu; *mag* = 'puheenpääpätys' ja *mage* = (vanh.) 'tietäjä, noita, maagi'; *magnum* = 'iso viinipullo, (eräs) perunalajike' (< lat. *mag-nus* = suuri).

Saksa: *Mache* = 'teko', *Magen* = maha: voida, kyetä; *Wiem* = savustamon t. kanalan orret'; *wimmeln* = kihistä, kuhista, vilskua; *wimmen* = 'korjata viinisato'; *Wimmer* = kova kohta, visapahka, känsä, syylä; *wimmerig* = uikuttava, vikisevä; *Wimpel* = (laivan) viiri (>? F. 'vempele'); ja sen vastapari *Wimper* = silmäripset'; *Walm* = vesipyörre.

Kun sitten lopulta löydän **skotl. wame** [weim] = 'vatsa, kohtu' -sanan, selviää kaikki jälleen yhdessä silmänräpäyksessä uudestaan, uuteen kaleidoskoopiasentoon: 'weim' ('vatsa') on sama kuin suomen 'vaimo'.

Se on taas puolestaan

eestin '**vaim, vaimu-**' = 'henki, sielu';

lpN **váibmu** = sydän;

váimmolaš = sydämellinen sekä

kolt. **vuä 'm'm** = vanha.

Kun ne liitetään yhteen, syntyy:

WÖIM-ahku-UUS.

Tämä vanha (uusi)-nais-voima siis 'siksi pyhästä Hengestä, syntyi (neitsyt Mariasta...?).' Mikä sikisi? Miksi 'sikisi'? Koska Se on kääntynyt toista todellisuutta kohti - on 'takaperois-tilassa', sillä lpN *sagahanseal'la* = siittä, *sagahit* = siittää ja *sahkanit* = siitä. Siitä päästään itse Siihen (saks. '**Das**', 'Es'): kolt. *šadd*-hedelmään, lpN *šaddan:m* -syn-tyyn eli Saatanan hallitsemaan maailmaan - saamelaisten Saahkal-haltian avustama-nako? Ei, vaan 'itse-yksin-tietäjänä': est. *vaes-* = orpo-; *vaene* = köyhä, vaivainen; *oda* = keihäs-peitsi-juoksija-lähetti; *odav* = halpa; '*odav nali*' = 'halpahintainen sukkeluus'... En minä ole seuraavaa itse keksinyt. Sanat itsekeksivät-löysivät minut...

Se it'-se = Se! Se-it-Zehn-tæht-tjeen Sjeel-ällä, Odav-weis'en algg-up-pææl-lä...

Koska se syntyi alastomana. T.I. Itkosen mukaan: 'Voi *Tšähålig!*' ('alaston'). '*Tšåhkkal, Tšåhkkal, (K.) Tšëåhkkli* oli alaston, ihmisenkaltainen, mutta vain parin kolmen vaak-san pituinen, asustaa vaaran laella tai tunturissa omistaen paljon tavaraa sekä rahaa, kultaa ja hopeaa. Kun ihminen löytää sen kolon, panee hän karvakengän pauloineen paikalle. T. menee kenkään seisomaan ja käärii kengänsuun paulalla vyötärönsä ympär-i. Nyt se saadaan kiinni, sidotaan nuoranpäähän ja lasketaan alas onkaloonsa tuo-maan rahoja ihmiselle... Niiden vatsa on täynnä hopearahoja. Kun maitovelliä viedään astiassa tunturiin, sulapaikkaan, ne tulevat sitä syömään, jäätyvät pakkasessa ja halkea-vat, jolloin rahat hajoavat lumelle' (T.I. Itkonen 1984, 326, 572).

Kun menen Sen pesälle, niin kukas se sieltä näkyykään: koltankieltä čea'p'p (čičä'ppes)-taitava, čokk-terävä(nenäinen) čockk-pölkyn pituisen čäppjed -mustalta näyttävän čeäk'kli (čeäk'klee) -maahisen, joka ilmoittaa nimeksen 'Mōōzz Mōōččās' (~Miksi Kaunis?, suomeksi lyhyesti Miqxi Mooses?) ja heilauttaa taikasauvaansa, jolloin se noituu itsensä ensin nääi'tt (=näin') -näääksi, sitten zoo'bbel-soopeliksi, sitten kã'ddsã'ppli (sã'pplē) -sopuliksi, sitten hiireksi (sã'ppli), sitten hiirulaiseksi (sã'pplējaž) ja vihdoin kevyesti sãmm-sã'pplējaž -elohiireksi - 'in the s-ãpplee in the moonlight'. Lopulta se katoaa kuãus-ruskon chaokseen, ilmestyy uudelleen näkyviin koin (kuãjj) kokoisena - sitten čuōškk-sääsken - sitten Sen (kuãnn) suuruisena - pian taas kuã'm'mer-kouran, kuã'p'pelkoppelon, čiohčč-(kala)sääksen ja vihdoin taivaan peittävän kuã'ckkem -kotkan suuruisena, joka:

**'Kiitää kuataa, lentää luataa, männöö korpeen, tekköö pesän,
itköö kuoloo, syöpsyöpsyöpsyöp...'**

Olen kuin kuikka, joka on sukeltanut sokkona 'Chock-Galles'in' Tšahkkal-kellaripesään ja pulpahtanut sieltä takaisin elävänä aarre mukanani: sanan syömisen synty.

Kaivajalintu-kuikka - **Gavia** - tekee kaavion maailman rakentamisesta. Kuka kykeni sellaiseen? Vain Seppo Ilmarinen, joka muinaisten persialaisten maailmanluoja-jumalien tavoin ei suinkaan onnistunut ensi yrittämällä. Eräs Ilmaris-linnun yrityksistä oli takoa nainen:

(YSS 362): L: *kapa* - P: *gabâ* - I: *kaava* - Ko: *kaav* - Ki: *kaI* - T: **kab.** = 'nainen'.
Nainen (pol. *kobieta*) (*kave-ri*) tuli, mutta **kapea**, kuovin näköinen, ilman kapiroita.

Toisesta tuli liian **leveä** (**komtē* 'leveä' ~ mari *kumda*)

(448): E: *gabdiēs* - U: *gãb'daga* - A: *kãbtiep* - L: *kãb'te* - P: *gowdeb* - I: *kubduv* - Ko: *kobddi* - Ki: *komdeg(h?)* - T: *komdeamba*.

Vasta kolmas yrittämä toi siedettävän tuloksen (473): U: *-gãb'dee* - A: *kããbties* - L: *kãptēs* - P: *goaw'de* (I: Ko:) Ki: *koa'md* - T: *kjeṃde*. ('noitaumpu' ~ sm 'kansi')

Ja kas - sehän olikin itse kirjokansi - **noitarumpu**, jonka muodot olivat oikeat. Se oli kuin kaurisimpukka. Kaikkeuden äiti. Kaur-raakku on löytänyt (tai luonut) helmensä. Se ei enää ole yksin. Kaviaari-helmi on sen lapsi. Lahjan saaja on haaroittuva ja lahjan antaja on mastomies.

Koltankielessä:

Gauriloff = kolta-sukunimi

kãu'rr = käyrä > **keu'rr** = sompa > **kãullad** = oikeinpäin

kuaivv = lapio > kuaivvad = kaivaa, kuopia, ammentaa > kuãjj = koi(perhonen)

kããrnõs = korppi > kaunnãd = löytää (vrt. F. 'kaonna = kadonnut') > kããvvad = säikkyä

kããu'c = (kã'cc) 'kahdeksan ('8') (>??? KAAOS)

vuãjjad = upota > vue'dded = nukkua > vuãṅṅad = levähtää, levätä

vuãjjad = ajaa > vuãkkad = nulkata > vuõiggãd = suora

vue'ddes = juuri > viõkk = voima > viõggted = seurata

veã kãkã = apu > vãã kãkã = vika, vamma > vããgg = kantosatula > vacc = lapanen, vantus

Etsin tapahtumapaikkaa **pohjoissaamesta** (SSSS 1993 ja SSSK 1989):

- gabb(a)** = kappa, kymppi; valkko(poro) > **gabus**, gahpe = pölyävä **tuhka**, hitu, **tomu**
gáibádus = vaatimus
gáigá = houkka, typerys, hullu > **gájanas** = **kaiku** > **gánas** = viluinen
gáranas = korppi > **gárrat** = sitoa > **gárvu** = vaate > **gávvras** = käyrä
gávnnas = **nauru** > **gávnnus** = löytö (vrt. **kannus-rumpu-sanaan!**)
gávcci = (ill. gákcái) **kahdeksan (8)** (~'kaksi') > **gazza** = kavieri
gával = loivalla mutkalla, kaarella
gávu = **ylössalaisin** -suin, selällään oleva >
gávuhit = kellistää, selättää > **gaval** = mutkalla, kaarella > **govdat** = **kiehua** yli, tulvia
gávva = taive, kaarre; mutka, poukama > **gávvat** = kaartua, kääntyä > **gávvar** = kaareva
gavvut = **ylössuin**, selällään; pohja alaspäin (?)
gear' = -kerta > **geardi** = kerta > **goar'ru** = ompelija
geaja = kädensija, kahva, ripa; korva, leuka > **geavri** = käyrä olento (?); **sompa**
 > **geava-heapmi** = käyttö > **geavvat** = käydä päinsä
gievra = (kievra) **sankari** > **gievrut** = vahvistua
govda = leveä > **govva** = **kuva** (>? vrt. ruots. gáva = lahja) > **gotka** = muurahainen(!)
guovddáš = (**guovdu**) keskellä > **guoddit** = kantaa
guovdat = halki, kahtia, puoliksi, tasan > saam. 'vaakalintu'
guovdi = **lohikäärme** > **guovdnji** = **kolo**, onkalo, ontelo > **guohkat** = kuokkia
guvrut = köyryssä...
jagáš:z = -vuotinen > **jeaggi** = suo, jänkä, aapa, räme

Inari (ISSS 1993):

- kaavâ** = (loiva) mutka, **taive**
kaavâ = (kappuu) **vaimo**
kaavhâd = **kauhea** (savoksi: 'kaahee')
kahcii = kahdeksan (kerta) > **käävci** = '8' > **kyeh'ti** = **kaksi**
kaivađ = tuijottaa (~ F. 'kaivata')
kakkârâs = kaakkuri
ka(a)lvâ = puuaines (kovaa lehtip.) (> F. 'kalvaa': 'kalpa' > R. 'kalv' = vasikka)
kalved = **kylvää**
kamâs = (k.-pidoh. k.-puuvsäh) säpäkkeet > **kammuuttem** = kengätön
kamo = **vaisto** (> 'kaamos': 'kammo')
karved = (kârvvam) kiertää > **kiâr'duđ** = kerrata, toistaa > **kierriv** = kärejä- > **kerris** = ahkio
katâvâš = (katâvâá) katuva (>? F. 'katoava') > **kavâ-kyet'tid** = varistaa
kavnâđ = löytää (>? F. 'kaonna, kadonnut')
kavvaa = kumara, käyrä, väärä > **kavrođ** = (ka'vrom) työskennellä t. kulkea köyryssä
 > **ko'vrâgid** = käyrityä > **kovvâris-njune** = nykerönenä
kevidâh = (riekon) **ansaportti**
kevli = **sanka**, **sompa** > **kevliđ** = kaartaa > **käävvil** = **kavala**
 > **kávluđ** = **kauloa** (jalan tyvi nyljettäessä)
kietâ = **käsi** > **kiev'dâ= köysi** (>? F. 'kietoa') > **kiev'râ** = **kova**, **pystyvä**, **vahva**
kiâr'du = pitkäsiima; vanne > **kiâr'dučuâr'vi** = **KOLMISARVINEN PORO(!)**
korádâs = kortto > **korottâs** = **kirous** > **korrâ** = **kuori** > **kovrâd** = (koris) **korea**
ká'včáldâh = katve (kuollut kulma) (?)
kyeddiđ = jättää (>? F. 'kyyti', 'kyydissä')
kyev'di = **käärme** > **kyevti** = **kahden** > **kyevtis** = **kaksi** (ihmistä)
kävni = **apu**, **hyöty**; **TAIKA** > **káávvud** = **selällään**

kääri = kaara, puukaukalo > käärig = kakkärämänty
 káárunj = ahkion keulapään kaaristelenkki

Mahdollisesti seuraavassa saattaa olla jopa joitakin käänteissanonoja:

vieg'gâsiđ = langeta, tuupertua, kompastua
 viek'kid = punnita
 vigâttiđ = kiusoitella
 viggâđ = (viigâm) koettaa, pyrkiä, yrittää
 viäigud = hämärtyä (>? F. 'vika'; 'vaieta')
 viär'dádâs = vertaus
viärju = ase > viáru = vero
vuog'gâ = (vuogâ) onki, viehe
vuoi'gâ = oikea
vuág'gu = (vuágu) kolo (>? F. kohtalon vaaka')
vuág'gu-kuálsáš = uivelo (>? F. 'telkkä' - 'kololintu')
vuák'sá = (vuávsá) sonni (>? F. 'vaaksa')
veyijlm = ajo
vyek'siđ = oksentaa
vákká = (vááhá) potka (>? F. 'vakka-Suomi')

Ruotsi:

gaffel = kahveli-haarukka; *gaffla* = pälpättää; **gavel** = pääty
giv = (korttip.) 'jako, jakaminen'; uusi anti; *givare* = jakaja > **gåva** = lahja
 giva = rehuannos; *givakt!* = huomio!, ankara varoitus > *göt* = (valu)harkko, valanne
vag = epävarma, häilyvä; hämärä; *vagabond* = kulkuri > *viga* = vihkiä, pyhtää
vagel = istumaorsi, yöpuu; näärännäppy > **vagga** = (tykin) kehto; tuutu, kätkyt; tuudittaa
våg = vaaka; aalto, laine; *våga* = rohjeta, uskaltaa; *väg* = tie, matka; *vägg* = seinä
 väga = punnita > *vägra* = kieltää, evätä.

Tanska: *gab(et)* = kita, aukko; *gabe* = avata suunsa, olla auki;

gave = lahja; *væg* = seinä; *væge* = sydän; *vægt* = paino

gøde = lannoittaa; **gåde** = arvoitus (vrt. ruots. *skådespel* = näytelmä)

Vog. *wāγal* = 'avulla' < *wāγ* = 'voima' (sm. 'väki') (>? lit. *waga*, russ. *вec* = 'paino')

Unkari: *gomba* = 'sieni' (< slaav.); vrt. mksl. *gōba*, bulg. *гъба*, serbokr. *guba*, slov. *goba*, tšek. *houby*, puola *gabka*, ukr. *huba*, ven. *guba* (Kulonen 1993, 126, 116).

> Unk. *gabona(s)* = 'vilja, jyvät

Mitä tekemistä 'voima-sienellä' on tässä yhteydessä? Vastaus: koska se edustaa kuikan käänteispuolta, joka muuttuu sienen näköiseksi painaessaan päänsä vedenpinnan alle! Gav(i)a muuttuu 'vaga'ksi' (vaginaksi?) niinkuin 'vähä' muuttuu 'hyväksi' ja 'vako' 'kovaksi':

HYVÄHYVÄHYVÄHY-VÄHÄ - KOVAKOVAKOVAKOVAKO-VAKO...

Mikäli taustalla onkin alunperin kaksi muinaista lyhyttä sanaa, ei ole mitään ongelmaa siinä, että sanojen järjestystä vaihdetaan. Meistä se tuntuu 'rikolliselta' silloin, kun kuvitteleme tällaisen yhdistelmän vain yhdeksi yhtenäiseksi perussanaksi. Lähellä kahden todellisuuden käännöspistettä tämänlaatuinen kääntäminen näyttää kuitenkin väistämättömästi tapahtuvan.

Nämä käsitteet ovat täsmälleen yhtä heiluvia kuin tuo 'vaakalintu' kohtalon *våg*-aallokossa - koko ajan keikkuen: vene-sieni-vene-sieni.... *vacuum*-tyhjiö-vaossa... väkivahvana (unk.) *kovács* -seppä-Ilmarisena aaltoja kyntäen, varsinainen *vagabond* -kulkuri. (R.) *gåva*-lahjan vastaanottaminen ja lahjan antaminen ovat kielessä melkein sama asia. Niinkuin (saks.) *Gabe*-lahja ja *Gabel*-haarukka ovat sama asia prosessin toisessa päässä, kun toisessa taas on (esp.) *gavia* -raaka-puu-masto päässään helmi, lippu tai *Gallian* kukko kaljaasin keskeltä taivaita kurkottaen.

Näytteeksi otan samojedien shamaania tarkoittavan *tadebe* -sanan. Toisiin maailmoihin matkaavan shamaanin nimitys oli *budtode*. 'Maallinen' shamaani oli sen sijaan *dyano* (Bäckman 1978, 85). Ensimmäinen sana mahdollisesti on käännetty muoto (~ *tode-bud tadebe* -yleissanasta).

Mielenkiintoista on se, että samalla periaatteella jälkimmäisestä saamme version *no-dya*, joka lähentelee josaamen *no-ai-di*- ja suomen 'noitua' -sanaa. Antamani tavutus-arvaukset pohjautuvat usean eri sanajuuren mahdollisuuteen (vrt. 'no-idea' - no 'dia').

Käänteismaailman tuntijoiden ollessa kyseessä ei tällainen kuvaava käänönimitys pitäisi olla mahdoton ajatus, kun vertaamme sitä saamelaisten salakieleen. On tietenkin mahdollista, että yksi näistä juurihaaroista olisi obinugrilainen '*tuli*', Josta Kulonen (1993, 126) antaa sanat (vog.) '*nājī, nāj*, (ostj.) *nāj*. Me tunsimme *näkijä*-noidat '*tulilappalaisina*'. Jos tal-vi tarvitsee tul-ta, niin *night* tarvitsee 'näkijä-noitaa'.

Turkkilaiskielistä paljastuu (Räsänen 1969):

tar. *γajb* = 'nicht, nein'; osm. *gaip, kaip, kajyp* = poissaoleva, näkymätön maailma; tulevaisuuden salaisuus' < ar: *gaib* 'fehlen'; *gā'ib* = 'poissaoleva' (>? F. 'kaipaus')
osm: *gāvhar, gevher* = 'kallisarvoinen kivi', tar: *gōhār* 'jalokivi, tummanpunainen granaatti; veripaise; KB: *kōvār* 'jalokivi' < pers. *gōhar* = 'kallisarvoinen kivi'
tar: *gua* = 'todiste'; kaz: *guwa*, kzk: kua, trkm: *güvä* 'todistaja' < pers. *gavah, guv*
osm: *güvāz* 'punaisenruskea, tumma'.

Heprea (Baltsan 1992):

gav = back; hind-part > ('al) *gav* = 'on; on top of; upon

gavah = grew tall; collected > *gava'* = expired; died; starved

gavee'a = 'cup; bowl'; *gaveesh* = crystal

géver = mies > *gevéret* = nainen > *geviJa* = kuollut (Seppälä 1995)

Ranska: *gave* = 'linnun kupu' > *gavion* = 'kurkku, kupu'.

28) Yhteen koottua sana-esineistöä

Liitän oheen sellaista sanastoa, jota ei ole käsitelty tämän jaksoa aikaisemmissa osissa. SSA: F *hama* = 'asti, saakka'; li *āma* 'kaikki'; ?vog. *šamāw-šamə-samə-šoməγ-soma* 'jyrkkä, pystysuora; suoraan, suorastaan, juuri; ostj.I&E *tšāma* 'poikkipuolin t. -päin; (vaaka)suora, jyrkkä; suoraan, vastapäätä'; P: *sāmi* 'suoraan; suorassa, pystyssä; vastapäätä' (s. 135)

hammas (= vi, ink, ka) ly, ve *hambaz*; va (*h*)*ammaz*; li *āmbaz*

< (baltt.) liett *žambas* 'reuna, laita, hirrennurkka', *zambis* 'puuaura'
 ~ latv *zobs* 'hammas avaimen lehti' (=mksl *zobū* 'hammas')

Venäjä:

гам	= (гóмон) hälinä, häly; гамák = riippumatto; гамма = (sävel)asteikko
гимн	= hymni; гумно́ = luuva, puimahuone ; ширма = kaihdin, verho
та́мбур	= vaununsilta; тембр = sointi, äänen väri
женá	= (avio)vaimo; женáтый = (avio)mies; жени́х = sulhanen; шйна = kumi; rengas
жму́рить	= siristää (silmäään); цму́рки = sokkosillaolo; хму́рить = rypistää kulmiaan
замáзка	= kitti; замани́ть = houkutella; замочы́ть = kastella, liottaa
замéна	= vastike; sijainen; замерéть = jähmettyä, vaimeta; замерзáть = jäätyä
замещáть	= korvata, olla sijaisena; замечáть = huomata, havaita; замéтка = uutinen
за́мок	= linna; замо́к = lukko > камень = kivi (= pol. <i>kamień</i>)
замуж	= (mennä) naimisiin; заму́жем = (olla) naimisissa (naisesta)
за́мша	= mokka, säämiskä (vrt. семь = 'seitsemän')
хам	= hävytön, julkea; ша́мкать = mumista; шóры = silmälaput
шемы́тц	= ahdistaa, kouristaa; шум(ы́ха) = kohu, hälinä; melske

Proto-Duraljan (Hakola 1997):

(N:o 39, s. 144) **perä* (end, rear, back end' (<?vrt. *pirra, birra*)

Est. *pära*; Mansi: *pär* 'takaisin'; Tamil: *puram, puṛan* 'back'; Malayalam: *piraku* 'the backside, after'; Kannada: *pire* 'the posteriors, buttocks'; Manchu: *ferē* 'bottom, floor'; PFU: **perä* 'Hinterraum, Hinterteil (Rédei 1987); P-Nostratic: **perA* 'border' (Illič-Swityč 1965).

(N:o 40, s. 145) **pir-* 'to turn':

F: *piiri*; Est: *piir*; Mordv: *pirams* 'to encircle'; Selkup: *põr, pür* 'ring, round, wheel, circle'; Tam: *piri* 'twist, strand, wisp'; Malayalam: *piri* 'a twist, twining'; Tulu: *piri* 'twist, spiral thread'; PFW, PU? **pire/pirä* 'Kreis, Ring, umgeben, umkrenzen' (Rédei 1987); P-Nostratic: **p/h/ir-/ p/h/er-* 'to turn, to twist' (Bomhard & Kerns 1994). (>? ks. 'hiiri' Luvvjt-jaksossa)

>? pol. *pióro*, russ. *pero* 'höyhen, sulka'

(N:o 41, s. 145) **pula* 'red, red berry' (<? vrt. *pole F. 'napa'*)

F: *puola, puolukka*; Est. *poolas, poolakas*; Komi: *pul, puv, ps* (ibid.); Mansi: *pul, pil* 'berry'; Tam: *pular* 'to dawn'; M: *hulān* 'red'.

(N:o 175, s. 49) **malki* 'pole' ('tree') (<? F. 'malka')

F: *malko, malkio* 'ridgepole'; E: *malk* 'pole'; Tam: *maram* 'tree, wood'; J: *maruki* 'der unbehauene Baustamm'. 'Viikon *malkio* (Lemminkäinen) *makasi...*'

Kaksi edellistä sanuetta kytkee napa-alueeseen käsitteet 'punainen marja' sekä 'malka' esim. silmässä (Raamatussa). Tätä seikkaa tukevat unkarin *pir* 'punerrus, puna'; *piros* 'punainen', *pirul* 'punehtua' sekä *pirit* 'paahtaa'. On vain pieni askel siihen, että voimme yhdistää tänään sanueen suureen napavyöhykkeeseen, joka sisältää esim. sanat *mal-las, malli*, E. *mill* (mylly) - *meal* (ateria; jauhot; lypsykerran maitoannos) - *milk* (maito) - S. *mahlen* (jauhaa) sekä koko *mir-, mer* ja *mar*-sanue luvvjtia käsittelevästä jaksosta jne.

Edelleen: **Proto-Duraljan** (Hakola 1997):

(N:o 283:) Mm. F: 'sama' ~ Kan: *same* 'same, equal'; Jap: *samazama* 'allerlei'

(N:o 284:) F: 'sammakko'; Vepsic: *samba* 'frog, toad'; Tam: *yāmai, āmai* - *Telugu: tāmēlu* - *Gonda: samel, hamul* - *Kui: sēmbi* 'tortoise'; Jap: *kame* 'Schildkröte'

(N:o 285:) F: 'samota'; Est: *sammuda* 'to step, to jump, to go'; Mansi: *sūm, šūm, šōm-* 'to gallop, to run'; M: *jabu-* 'to go, to walk, to go away'; Jap: *samayou* 'umherwandern, umherirren'.

(N:o 286:) F: 'sammua'; Kar: *sammuo* 'to go out, to die down'; Tam: *cāmpu* 'to wither, to perish, to pine away, to decline, to lose consciousness'; *camai* 'to be destroyed, to finish, to kill'; Jap: *sameru* 'kalt werden, abkühlen, verblassen, verbleichen'; PKJ: **tsxwampu-* 'cold'.

(N:o 287:) F: 'sampi'; Est: *samb* 'sturgeon'; Tam: *campai*; Malayalam: *campu* 'fish'; Jap: *same* 'Hai'; PFU: **śampe* 'Stör' (Rédei 1987); PKJ **samb(a)* 'mackerel' (Martin 1966).

(N:o 299:) F: 'sima' 'line, cord'; M: *semel-* 'to unravel, to separate into fibres or threads'; Jap: *shima* 'stripes, hairline'; *shimeru* 'to bind, to tie'; old Nrw: *simi, sima* 'cord, string'.

(N:o 304:) **sima* 'drinking: F: *sima* = Kar: *sima* 'honey, nectar'; Tam: *cemmal* 'water'; Telugu: *cemma* 'moisture, damp'; Tulu: *śima* 'moistness'; M: *sim-e* 'nectar'; *sime-* 'saugen'; Tsuvassi: *sim* 'nectar'; Jap: *shimizu* 'Quellwasser'; *shimeri* 'Feuchtigkeit, Feuchte'; *jimejime* 'feucht, nass'; PFV: **seme* 'Trank, trinken' (Rédei 1988); PKJ: **somy* 'to soak' (Martin 1966).

(N:o 310:) **sim-* 'to scold, to accuse'; F: 'soimata, suomia' = Est: *sõimata*; Saam. *soimet* (id.); M: *zimele-* 'to scold, to accuse'; *cim-e* 'sound, noise'; Jap: *semeru* 'tadeln'.

(N:o 313:) F: 'soma' ~ Kar: *soma, tsoma* 'pretty, nice, (good)'; Tam: *compu*; Kan, Telugu: *sompu* 'beauty, grace, elegance, charm'; M: *šumayai* 'sharp, quick, nimble, agile'; Jap: *sumato* 'pretty, elegant; Sanskrit: *su-mati* 'benevolence, grace'.

Sanasto antaa 'kylmä'-merkityksen kautta vihjeen siitä, että yhden ja saman prosessin eri vaiheet ikäänkuin olisivat sanoina jakautuneet eri kieliin ja kieliryhmiin, mikäli oletamme niiden lähteneen liikkeelle samasta sanaperheestä. Tällöin prosessin 'aika' on hajonnut 'tilaksi' so. lastuina eri paikkaan. Joka kerta kun prosessi, rituaali toteutuu, nämä palaset ikään kuin keräytyvät yhteen samaan 'maailmanpylvääseen', jolloin tila supistuu yhdessä tapahtumapisteessä olevaksi aikajatkumoksi.

Aika ja paikka ovat tässä mielessä kääntäen verrannollisia!

Prosessin kestäessä läsnä ei siis ole vain yhteen keräytynyt 'paikka', vaan mukana on koko kielen alitajuisesti läsnä oleva menneisyys, joka yhdistää eri kielet sukulaiseksi näiden yhteisten sanojen kautta. Kaikki ajat ja aikakaudet ovat tässä oudossa mielessä paikalla joka kerta kun - alunperin yhdellä kokonaisvaltaisella sanalla kuvattu - rituaali toteutuu.

Seidan peiteneimeen **voai'ke** sekä **veiko** -messinkirenkaaseen (?) liittyvä sanasto ei ole yksiselitteinen. Otan kuitenkin esille assosiaatiomaailman, johon se liittyy (YSS):

- 1369: *vējkē 'iltahämärä': A: *viej'kie** - L: *vei'kē* - P: *væi'ge* - I: *vejgi* - K: *vei'gg*
- Kld: *v(i)e'jg* - T: *viejg*
- 1371: *vēkkē 'apu': *viekkie* - *vähkee* - *vieh'kie* - *viehkkē* - *væk'ke* - *vekki* -
veä'kk- *vie'kk* - T: -
- 1380: *vēškē 'kupari' ~ sm, 'vaski': U: *vähkee* - *viej'hkie** - *vei'hkē* - *væi'ke* -
veški - *veä'skk* - *vie'sk* - *vieške*
- 1395: *vēke 'juosta (kaksijalkainen): U: *viahkat* - A+L: *viehkät* - P: *viekkät* -
K: *viökklätted*← Kld: *vigg,lg'tted*←
- 1396: *vēke 'väki; paljo' ~ sm. 'väki': *veäkkes*← - *viahka* - A+L: *viehka* - *viekkâ* -
vieha - *viökk* - *vigg* - *vikk*.
- 1424: *vōjke 'oikea' < sm. *oikea*: A: *vuoj'kalit**← - *vuoika* - *vuoi'gâd* - *vuojgad* -
vuōigg - *vūjg* - *vījg*

Aulis J. Joki (1973): N:o 215, s.345:

F. *vie-*; est. *vii-*, liv. *vī-* 'bringen (führen)';

lpS *wijke-*, *wiike-*, Sk *vī'kkv-* 'führen, begleiten';

mord *viije-*, *vijä-* 'bringen, führen, fahren';

wotj. *vaji-*, *vaj-* 'bringen, fahren; (ab)holen';

syrj. *vaj-*, *vaj-* 'bringen, tragen, führen, (zur Frau) nehmen, gebären';

ung. *viv-* 'tragen, bringen; fahren, führen'

< ? idg. **ueǵh* 'ziehen, fahren; ai. *váhati* 'fährt, zieht, lenkt'

Itä-Turkki (Gürsoy-Naskali 1985)

bir = one, a, a certain, particular > *pir* = old, old man > *pir* = full

cām = common public > *cāmā* = clothes > *cām* = deep bowl > *sāng* = war

> *cām̄c* = to assemble; c. *kıl-* = to collect > *cām̄c* = entire > *cümlä* = all, entire

> *kām* = joy > *sām̄c* = hearing > *sāng(īn)* = stone > *šām̄c* = candle > *šāmāl* = wind

> *zāmān* = time > *zāmīn* = earth > *zulmāt* = darkness

> *züm̄rā* = body; class > *züm̄rrūd* = emerald (smaragdi) *cevrā* = surroundings

gāya = extremity > *gāyib* = (bol-) to be away, to be absent (>? lat. Gavia)

güm̄ān = to think > *güm̄rāh* = one who has gone astray

hum = jar > *hurmā* = date > *hām* = also, too; even, and; at the same time

> *hām-bāsāt bol-* = to go to bed (with someone) > *hāmā* = all, entire, whole

hām̄rāh bar- = to go along as a companion, to go as a companion

mülk = land, kingdom > *māyl* = desire, inclination

Cumucica & Nogaica (Gürsoy-Naskali - Halén 1991):Kumyk:

bol-; *bo-*; *bō-*; *bu-*; *bū-* (aux. verb) 'to be, to become. to materialise, to appear' jne.

> *bu* = (*bü*) 'the, this, he, she, these

(>? ks. *myös seur.* 'maailmanpuu ja muna')

> *munə* (gen. or acc. of *bu*; *munna* (loc. of *bu*); *munnan* (abl. of *bu*)

> *bur* = 'to turn' > *bulan*, *βulan*, *būlan*, *mulan* = 'with, by'

žima = (*žimä*; *ğumca*) 'Friday'

ğämış = (*gāvmış*) 'water buffalo'

> *gumış* = (a piece of) **silver** >? *kumys-maito*

mūš = 'corner' (<? E. mouse = *hiiri*)

qaba = (*qapə-γapə-qapū-qapu-qabay*) 'door; service (for a master)'

> *qaban* = 'boar' (*karju*; *villisika*) > *qapəz-* = to catch (*sytyttää esim. tuli*)

> *qahya* = (*qahba*) 'prostitute'

qara- = (*γara*) 'to look (around), to watch, to see'

> *qara* = 'black' > *qarya* = 'crow' (*varis*) > *qarayuş* = 'eagle'

saqal = 'beard' (>? *saam.* *Tšahkal*)

seməz = (*zemış*) 'fleshy' (s.94)

šamlan = to become irritated or nervous' (s.96)

zaman = 'then' > *zamanna* = 'when' > *bır zamannan* = 'once upon a time...'

Nogaisch:

qauršan = grosse Feder (der Vögel) > *kas.* *каурсын* (s.158)

saumal = 'Kumyß, mit frischer Milch verdünnt' > *kas.* *саумал*

> *saumala-* = 'lange Zeit ziehen und ziehen' > *kas.* *саумала-* (s.162)

som = 'Rubel' (s.164)

Kantaskandinavia (K. Wiikin 1997b, 92-95 esittämiä umlaut-tapauksia):

wiraR > *weraR* 'mies' (>? 'Wironkannas' rummun epiteettinä)

komiR > *kömR* 'tulee' (IE **wəntó* - *lat.* *ventus* - *nykys.* *Wind*)

(>? *Vrt.* *F:* puhua ~ puhaltaa ~ *tuuli* ja *lat.* *vedi* = 'tulin' ~ *ventus* = 'tuuli';

> (*R.*) *kommer* -tuleminen voisi siis merkitä myös 'šumer-rumpu-sanomista' tai 'henkien' tulemista'. Ilmiö olisi tällöin sama kuin - myös Wiikin *mai-nitseman* - sanan IE **wɾtonós* > *m.saks.* *giwortan* > *nykys.* *geworden* saman-kaltaisuus *Wort* 'sana' -sanana kanssa).

Terho Itkonen (1997):

N:o 12 *F:* *kausi* 'period'

~ *LpL* *kuou'tat* 'in two (equal parts), *N* *guow'dâ-juokko* 'equal division'

> *F:* *kuukso*, *kuusanka* 'Lapland jay (närhi)' ~ *LpN* *guovsâk* id. (s.243)

- N:o 61 F: *somer* 'gravel' ~ LpI *čuomar* id. (244)
 N:o 87 F: *vaka* 'firm, stable, calm, honest'
 ~ LpN *vuokke* 'mode, manner, way' (>? Ks. edellä 'veiko' = 'seita') (245)
 N:o 92 F: *viillä* 'to slash' ~ LpN *vâggjât* 'to cut (out)' (245)
 N:o 7 F: *huhmar* ~ MordE *tšovar* ~ MariW *šuer* (247)
 N:o 8 LpN: *gâs'ket* 'to pluck; to tease'
 ~ MordE *kotškams* 'to pick, collect, choose' (254)
 N:o 20 LpN *suok'sâ* 'larva of meat fly, maggot in meat or fish'
 ~ MordE *suks* 'maggot', MariE *suks* id. (255)
 N:o 14 F: *piiri* ~ LpN *birrâ* 'round' (postp., prep., adv.)
 ~ MordE *pire* 'enclosure, yard'
 N:o 23 Est: *süskama* 'to stick, push' ~ LpN *sâs'kât*, *sâs'ket* 'to rub oneself
 against, move up and down' ~ MariW *šăškäm* 'to stuff, stow, cram' (257)
 N:o 24 F: *sääski* ~ LpN *čuoi'kâ*, MordE *śéske* id (257).
 (s.258) F: *kahdeksan '8'* ~ LpN *gavce*, MordE *kavkso*, MariW *kändäkš(ə)* id.

Johanna Laakso (1997) esittää **mokša-mordvasta** sanaparin:

šamordoms 'to limp' ← *šamor* 'lame' (s. 282)

(Udm.) *pirđinj* 'to cut in small pieces' ← *pirj* 'morsel' (s.289)

(Hung.) *piros-l-ik* 'to be red' ← *piros* 'red' (s.290)

(Nenets) *ngæwada-* 'to come to an end' ← *ngæwa* 'head'

(Komi) *gabjrt* 'in der Faust zusammendrücken, fest anpacken (mit z-er Faust)'
 ← *gabjr* 'Faust'

Ruotsi:

pir = aallonmurtaja; pistolaituri; *pirig* = hintelä, heikko, laiha;

pirog = (luon.) kanootti; piirakka; *pirra* = kutittaa; *piruett* = pyörähdys;

pirål = loisankerias > *spärr* = sulku.

pyra = kyteä, hiipua; *pyre* = lapsukainen, pieni lapsi, tenava (>?Meandas-pyrre!)

spira = **huippu**, kärki; riuku, **salko**; piiru (järeä, pyöreä puutavara); valtikka; versoa,
 nousta taimelle

spiral = kierukka; *spirant* = rakoääänne; *spirea* = angervo > *spiritism...*

Aulis J. Joki (1973) luo teoksessaan laajan katsauksen uralilaisten ja indogermaanisten kielten suhteisiin - myöskin tutkimushistorian valossa. Sulkuihin on merkitty joissakin tapauksissa tietyn sanavertailun ensimmäinen suorittaja.

Tschetsch. *maar* 'Ehemann' ~ tscher. *mara* > Arm. *mart* 'Mensch' ~ send *merete*, pers. ja pehl. *mard*, *merd*, syrj., perm. ja wotj. *mort*, *murt*, kurd. *mer*, bengal. *mûrd*, sanskr. *murti* 'eine Person' (< Klaproth, s.12-13) > (s.59) *mordwa* < npers. *mârd*, yaghn. *mordi*, arm. *mard*, skr. *marta* 'Mensch' (Tomaschek, s.59) > (Setälä s.95) avest. *mareta* 'Mann'; mordw. *mirde* 'Mann, Gemahl'

(Joki N:o 74, s.280:) Tšer. marij, U: *mari*-, KB: *mārâ* 'Mann, Ehemann'
 ~ ai. *máryah* 'junger Mann, Jungmann, Liebhaber, Freier'; *marya-ká-*
 'Männchen, Jüngchen' etc...; tšetš. *majr*, *māri*, *mār* 'Mann'; ing. *mar* 'Mann,
 Gatte'; ugar. *mar* 'Sohn', arab. *marī* 'männlich' (>? F : *marja*)

(Joki N:o 75, s.280-1:) F: marras 'im Sterben liegend' etc. ;
 ?wotj. *muri* 'gelte Kuh' = syrj.P *murka* < ai. *mártah* 'Mensch, Sterblicher';
 npers. *mard* '(Ehe-) Mann, Mensch
 > wotj. *murt*, *mort* 'Mensch; Mann = syrj. *mort* etc...

liv. umār ~ mordE *umar*, *M mar* 'Apfel' (Paasonen s.86) <? iran.?
 > mordM *marás*, *marâs* 'Ulme' (s.87)

Fi. pelko est. *pelg*; lp *ballo*, syrj. *polām* 'Frucht', mord. *päl* 'fürchte!', ung. *felelem*
 ~got. *us-filma* 'erschrocken' (Diefenbach, s. 23)

Fi. jvā, est. *jüwva*, *iwa*, wotj. *iwa*, keltt. *yff*, lit. *javai*, pers. gav (*jev*), sanskr.
java (Lindström s.27)

Mordw. virgas (*wirgas*) 'Wolf' ~ skr. *vrka* (*vṛka* = Wolf), zend *vērēka* ~lp
varg(!), ung. *féreg*, *farkas* ~ altn. *vargr* (Diefenbach s.24, Cuno s.34)

Syrj. karny, kerny 'machen, schaffen, bauen usw.', wotj. *karo* 'tun, machen' ~
 skr. *kar* 'machen, vollbringen', zend *kar* 'machen, vollenden' apers. *kar* id.
 (Anderson s.43)

F: keuru > *käyrä*, *köyry*, *kyry* 'krumm'

(Pokornyn esittämä lat. *curvus* ei kelpaa pohjaksi Joelle s. 157)

ung. mély 'tief' ~ wog. *mil*, *mel*, ostj. *maṭ*, *mat*, *maṭ*, *mṭ*

> (Joki: ei sukua:) oss. *mal* 'tiefe Stelle im Fluss, Morast' (s.168)

Abadzech., šapsug. meli, kab. *mel* 'Schaf', ing. *melaj*, georg. *mela*, *melia*,
 mingrel. *mela*, swanet. *māl* 'Fuchs', ud. *mel* 'Ratte' (Munkácsi s.76)

> syrj.-wotj. *piž* 'Mehl' (Munkácsi s.83-84) (>? E. *mail* = posti)

>? vrt. lät. *māls*, lit. *mōlis* = 'savi'; pol., russ. *malina* = 'vadelma'

>? F. 'rakkaus' (rakastaa) = lät. *mīla* (*mīlēt*), lit. *meilė* (*mylėti*), pol. *miłość*

>? vrt. lät. *myilas*, lit. *mydlo*, russ. мыло = 'saippua' [engl. *milt* = 'maiti']

>? lät. *malīnas*, lit. *mlym*, russ. мельница 'mylly'; lät. *milti*. lit. *miltai* 'jauhot'

(Joki N:o 81, s.285:) lpN moallo 'crumb, little bit, piece, morsel' ~ idg. **mel-* 'Brocken'

> **mel-*, **smel-*, **mela-* 'schlagen, mahlen, zermalmen' (Korn)

< air. *melim* 'ich mahle'; ahd. *melm* 'Staub, Sand'

lit. kaūkas 'Beule, Eitergeschwür', *kaūkos* Pl.f. 'Drüsen', *kaūkas* 'Kobold, zwerg
 hafter Geist', apreuss. *cawx* 'Teufel', lit. *kaukará* 'Hügel', lett. *kukurs*,
kukūms 'Höcker, Beule', *kūkis* 'Zwerg, Zaunkönig', *kūkša* 'ein vom Alter
 Gebeugte', russ.-ksl. *kukonosy* 'krummnasig' (Setälä s.101)

Ursl. **polb* 'Geschlecht' > russ. пол 'Geschlecht, Hälfte, Seite';
 > alb. *pal'e* (< **polnā*) 'Seite, Partei, Klasse, Abteilung'
 > mord. *pola* 'Gatte, Gattin; Teil, Anteil'; fi. *puoli* 'Hälfte, Seite'
 <? **pula* >? **pōle* > fi.-perm. **pēle* > fi. *pieli* (mm. Lehr-Splawinski s. 175)
 > F: *pala* 'Stück, Bissen' = mordE. *pal*; M *pal* '(Rind)Fleisch' (s.218)
 [>? vrt. hepr *leepol* = 'to fall' (Baltsan 1992)]

F: *sammās* 'Grenzstein', wotj., est. *sammās* 'Säule, Pfosten, Pfeiler' ~ altind. *stambhas* (Kalima s.118)

Mord. *semä*, *sembä* 'all' < skr. *sama-* 'any, every', aw. *hama-* 'every' = got. *sums* 'irgend einer' < idg. **sem-* 'eins' (Collinder s.225)

(Joki N:o 221, s.349) Syrj. *zon* 'Bursche, Junge, Jüngling, Knabe; Sohn'
 > vrt. oss. *zæncæg* 'Kinder, Nachkommenschaft', afgh. *zōe* (pl. *zāman*) 'Sohn', yid. *zəmon* 'Kind', munj. *zuman* = wakhi *zəman*, sangl. *zōman*, *zāman*, yid. *zəmonak* 'kleines Kind' sangl. *zəmanōk* 'Bursche, Junge'

(Joki N:o 151, s.318) Wotj. *šumis*, *šumes* 'Riemen', syrj. *šumis* 'Leder(riemen)
 < ai. *syūman-* 'Band, Riemen, Gurt, Kete; oss *xūin*, *xujun* 'nähen';
 > apreuss. *schumeno* 'Schusterdraht', heth. *šum(m)anza(n)-* 'Seil, Strick'
 < idg. **sū-men-* 'Band'

N:o 183: Mm. F: *tuumen* 'Milchdrüse der Kuh'; ai. *tūmra* 'kräftig, dick, gross';
 > lat. *tumēre* 'geschwollen sein', *tumor* 'Geschwulst' (kasvain, pahka)

Yuraksamoj. *pirre* 'to cook' (Collinder (1955)

Venäjä: *pol* (пол) = (pol. *podłoga*) 'lattia'; *pol* (пол) = (pol. *pleć*) 'sukupuoli'
пыль = (pol. *pył*) 'pöly'; *pole*, поле (pol. *pole*, est. *põld*) = 'pelto'; *боль* = (pol. *ból*) 'kipu'

'Vielä 1970-luvulla kun samojeedyhteisössä vanha samojedi kuolee, hänen toverinsa vuolevat putken. He kovertavat sen vielä nytkin molemmista päistään auki. Sata vuotta sitten se on ollut kokonaan auki. Nykyisin vanhat samojedit tyytyvät kovertamaan sen auki vain symbolisesti. Putki pannaan vainajan mukana hautaan, jotta hän voi tuonpuoleisessa maailmassa työntää putken pään taivaan kannen aukosta sisälle sammaksen kohdalta, ikäänkuin jatkaa sammasta, että Sammon hyvä mesi pääsee valumaan putkea pitkin kotaan. Ja kun vainajalle itselleen tulee jano avaruudessa, hän voi työntää putken aukosta sisälle ja juoda sieltä' (Lennart Meren 'Hopeanvalkea' -sitaatti Paavo Rintalan 1974, 4).

Saamelaisilla putki on muuttunut metallirenkaaksi, jonka läpi *noita* katsoo toiseen todellisuuteen. Eestissä katsottiin enää kaksihaaraisen puunoksan läpi. Obinugrialaisten rumpua tukeva puu on puolestaan Y-kirjaimen muotoinen. Espanjassa putken tyhjyyttä kuvataan sanalla *nada* 'ei mitään' ja venäjässä sanalla *nado* 'tarvita'; *мне не надо* 'minun ei tarvitse' (vrt. E. *to need* 'tarvita'). Samojedeilla virtaava maailmanpatsas on muuttunut puukepiksi ja saamelaisnoidalla birra-renkaaksi. Nämä yhdistävät putki-sanueen saamelaisien *noitaan*. Selvitettäväksi jää, mikä yhteys sanalla on sm. 'näyttjä'-'näkijään'.

Juha Janhunen on kirjoittanut perusteellisen artikkelin Siperian ja Kauko-Idän shamanistisesta terminologiasta (SUST 194, 1986, ss.97-116). Ongelma on sama kuin aikaisemmin käsitellyn *nisä* -sanueen kielitieteellisen tutkimuksen kanssa: Janhunen löytää kymmenen erillistä sanatraditiota (s. 112).

Vaikka sanueissa vilahtelee *pangh* -kärpässieneen liittyviä ilmauksia, ei itse sientä mainita missään yhteydessä liittäjänä, joten mahdolliset yhteydet Intian *soma* -traditioon jäävät myös selvittämättä. Kuvattu sanue sisältää ainoastaan nimitykset 'shamaani, rumpu, lyöntikapula, (apu)henget, laulu ja tanssi'. Esittelen sen osan sanuetta, joka viittaa artikkelin sanakytkeä ulkopuolelle. Viitaan samalla 'Sanat ja joiku' -jakson *pangh* -sanojen esittelyyn.

Evenki *sama:n/xama:n* 'shaman' (russ. шаман); Tungusic **sama:n*

> Evenki *sama:l/sama:n-/xama:n* 'to shamanize',
sama:sik/sama:xik/xama:xik 'shaman's robe'; **sa:-* 'to know'.
 (ESRYa4:401; ERS 342, 468; SSTMYa2:59; SFTMYa 319)

Mongolic *dom* 'sorcery'; *domuy* 'tale' (MED 260-1)

~ Turkic **yom, *yomak* (Menges 1983b:115)

* Mongol *žimugusun* ~ Turk. *jumurt* ~ fi *tuomi* (**δ'omō*) (Collinder 1955, 157)

* Huom. >>> Vrt. pohjois- ja länsi-Turkestanin *yomut* -laulutyyli (Zerańska-Kominek 1990, 504)

Turkic **ka(:)m* ~ Altay/Shor *qam*, Khakas/Tuva *xam* '(black) shaman'
 (VEWT 228)

~ ?(homonymy) **kaml-* 'to move; to hover in the air /birds/'

(OSTN 2:490-1 & Potapov 1978: 31-32)

> Turkic **ka(:)mla-*, Altay *qamda-*, Shor *qamna-*,

> Khakas/Tuva *xamna-* 'to shamanize' (OSTN 2:490-2)

> Russ. камлать (ESRYa 2:175) (s.103)

(>? Vrt. saam. *komte* 'rumpu' -sanueeseen; esim kld *koa'md*)

Siberian Turks: **tüngür* 'shaman's drum' (esim. Altay, Yakut)

~ Shor/ Khakas *tüür* (OSTN 3:1543, 1555); Tuva *düngür* (TRS 189);

> Mongol *düngür* (MED 281)

(>? vrt. saam. *Toro* 'pallukkapäinen patsas' >? kapula

Altay *orbuu*; Shor *orba*, Khakas *orbï* (OSTN 3:1077);

= Tuva *orba* (TRS 325) 'drumstick' < **arba-* 'to practise sorcery'

(ESTYa 1:168-170) (s.104) (>? Vrt. saam. *vuör'bi*, suom. 'arpa, pirra')

Proto-Jenisein > **päš* > Ket *xa*, Yug *fas*, Kot *feš*. (ASSM 190; VJOKS 257)

< **pä(-)* = 'shaman's drum' (s.105)

Samojedic **pe(-)* 'shaman's drum' (the possible meaning);

Nganasan *f'atëQë* = Enets *petoQo* 'drumstick' (SW 118) (s.108)

Juha Janhunen selvittelee myös Siperian 'sampo'-noita-sanuetta:

Nganasan *ñëQ*: stem *ñëdë-* (SWv 43: *ë:n* tilalla 'a'); ei ole Nganasan *ñüë* 'spirit'

Nganasan *ñëQ* = *ñëtëdë-* 'to shamanize' (SWv 44) (s.107)

Mansi *näyt/ñä.yt/ñä.yt/ñä.yt* 'shaman' ~ Balt.-F.-Lapp. **noyta* 'shaman' (SKES)

Samojedic **sampa-* 'to shamanize'; Nenets *samba-/xampa-*; Enets (**)sabo-*;

= Selkup *sumpä-*; Kamas *sa.mä-* (SW 135);

> Selkup *qamatär-* 'to shamanize' (SkWv 60)

> Nenets *sambanə* '(the 'lowest' category of) shaman'

(esim. Hajdu 1963: 168-9)

~ Tungusic **sama.n* (mutta eivät kuulu yhteen) (s.107)

Nivkh *c'am(ŋ)/-sam(ŋ)* 'shaman' ~ *c'am(ŋ)/-sam(ŋ)* 'eagle' (NiRS 442)

R. Gordon Wasson & W.D. O'Flaherty : **Soma** (19??)

(Ks. myös artikkelia 'Tuulesta temmattua')

(Tadpole;) E. *toadstool* = myrkkysieni ('rupikanto, känsäsyötti') (s. 60)

(Mill;) Sanskrit: *mūla* = 'root' (W.D. O'Flaherty, in:Wasson s.101)

somaraj (*somarājī*) - eräs huumekasvi Hindustanissa (*Vernonia anthelmintica* t.

Pæderia foetida) (W.D. O'Flaherty, in:Wasson s.121,125)

Tibet: *somaratsa* 'hemp' = (Kirāṭas-heimo:) (*u*)*šānā* (*šāna*) = (Tanguts:) *dschoma*

= gr. *kanna* = Sanskrit *śāna* > *Cannabis* = *bhāng*. WDO'F s. 128)

Protosl. **goHba* ~ Church Sl. *goba* ~ Old High Germ. *swamb*

> Old Bulgarian: *gaba* 'spongia', Polish: *gabka* > Lithuanian *gu̯mbas* 'illnes of the uterus, excrescence on a tree, an excrescence on an organic body or on a stone, colic, cramps of the stomach' >? Latvian *gumba* 'tumor, *gumpis* 'colic'

>? Lith. *gu̯mbas* ~ Serbian *gūba*, Slov. *góba*

(H. Pedersen 1901 mukaan s.168, 319)

Baléazs -sitaatti s.315: Hungarian: *rejt* 'hide' < old hung. *rüt, röjt, réüt, rit, riüt* 'entrance, enrapture' ~hung. *rejt* 'to ecstasize' (>? F: 'riitti' ~ E. *rite*).

Sivuilla 310-11 on sitaatteja T. Lehtisalon artikkelista 'Sampa, sammas'

(Virittäjä 1929, 130-132 < W.D.O'Flaherty.):

Yurak Samoyed: *sa.mpa* 'to carry the ghost-soul of the deceased to the hereafter to the accompaniment of the shaman's drum' etc...; ostj. *paŋxtəm* 'to sing and shamanize after having eaten fly-agaric; to cure with incantations' > F: *maansampa* 'puffball', *puunsampa* 'a white pinhead-sized efflorescence on birches, alders and willows' > *sampa* originally meant 'fungus' or 'mushroom'.

> *sampa, sammas, sampaat* 'chilhood disease affecting the mucus membrane of the mouth'

Lehtisalo siis erottaa tässä *sampa* -sanueen saamen 'sammakosta' ja viittaa kärpässien sekä puun kääpäsieneen lasten suusienisairauden ohella. Sukupuoliasioihin tässä yhteydessä ei tietenkään puututa sen enempää kuin *kämpare* -taistelijoista I. berserk-viikingeistä joiden sanottiin nauttineen kärpässientä ennen taisteluihin ryhtymistä.

Kannisto 1925 (s. 137); Tatar. lainasanoja wogulissa:

wog.-ostj. *māl, mā̄l, mōl, mō̄l, mō̄l, mō̄l* = 'Pelzware' (turkiksi; *mō̄l* = 'rikkaus').

< tat. (uig. yms.) *mal, mal* = 'kaikkea maallista hyvää'

Jos Sampo jauhoi rikkautta, niin varmasti tämä *mill*-mylly jauhoi tuotteenaan myös kirkaankeltaista (esp.) *mielo* -hunajaa... Koltassa sitä sanotaan 'mahlaksi' (*ääll, mää'll*). Siirrymme Collinderin (1955, 8) avulla Jenisein samojedien 'susi' -sanaan *same*.

Donner / A.J. Joki: Kamassisches Wörterbuch (1944):

saməi'lam = pyydystää > *kā̄dō̄n* s. = pyytää (fangen) villipeuroja (soopeleita)

> Osm. *samur* = Zobel (>? F. *samoilla*)

sa'mə'lam = (*sa'bmə'lam, sa'm(л)u'lam, sa'mū'lam*) syöksyä, **pudota** (alas)

> *ine sa'mu'pi* (*sa'mə'bi*) = hevonen putosi (stürzte)

sāmla'lam = palvoa (dienen), suorittaa jumalanpalvelus

> *ābəs sāmla'bə* = pappi (šamaani?) suorittaa palvontamenot

[>? R. *församling* = seurakunta > *samla* = kerätä (kokoontua)]

sə'mo'ju'lam = antaa pudota (kaatua); kadottaa

sāmol'am = (*sāmə'lam*) **šamanoida** (schamanieren)

> *sāmonu mol'am* = alan šamanoimaan; *samouàr* = (Russ.) samovaari

sāmuu = kaikkein- (superlat.) < Russ. **самый**

Näen jo sieluni silmillä, että *sääm-mill, saam-mal ja dzom-mal ja jum-mil ovat samasta vuoren sisällä olevasta juuresta lähtöisin. Tuotteena on Kreikkaankin tuontitavarana saapunut*

γεωμιλο = 'gew-milo' = peruna

< Γεο (**geo** = maa) + μιλο (**milo** = omena) = **maan-muna!!! = Jumbmel-Jumala!!!**

> **miilu > mylly > kelopuu-kielipuu-soiva-puu; i-himmeellinen juhmm-heli...**

Onko tuo kalevalainen Iso Tammi, joka vuorotellen valaisee ja vuorotellen peittää kaik-
keuden? Kreikassa asia näyttää olevan näin:

θαμβος = häikäisy; hämmästyks; θαμβος = himmeä, hämärä;

θαμπωνω = häikäistä, sokaista; θαμα, θαυμα = ihme

(>? E. time, shame; turkk. **zemen** = aika) > siemen > seimi > sama > same ja kaamos -
kaikki sulassa sovussa - mutta eri paikoissa.

Kannattimena kreikkalainen kuormasatula σαμαρι – 'samari-summeri', laupias samarialainen **gaidaros** -aasin selässä (E.) **guide** -opetettavana - tosi kaidalla polulla opaasta (= pol. **kierownik**) päätellen. **Saita** -nuolen tai **sanos** -heinän kokoisen seita-patasanko kanssa kumartumaan-palvaamaan? Valo alkaa jo **häämöttää**:

ob.ugr. *ām*, *šeām*, *šqāom*; ostj. *šām*, *ša m*, *šā m*, (KU) *šqāom* = 'kynttilä, valo'

< = tat. *šām*, *ešām*, *išām*, *šam* (< arab.) (Kannisto 1925, 181).

tšeme-ilet- = 'ausnähen, sticken, brodieren (das Hemd) (russ. *obrubitj*)

~ **tat.** *šimä* = sekoittaa, hämmentää, hurmata, solmia kiinni' (S. *säumen*)

(> Saks. *Saum* = päärme, palle, paarre; helma, reuna, parras, syrjä;

säumen = hidastella(?!); *Säumer* = ommel-saumaaja; vitkastelija)

> *čimäktän* = 'olla koristeltu (gestickt)

> *čimä* = 'sisäänpantu kaiverrus, arabeski > *čümä* = sisäänpantu (leike)työ

> tel. Radl. *čümälä* = 'mit eingelegter Arbeit, Schnitzwerk verzieren'

(= koristautua sisäänupotetuilla leiketöillä, -koristeilla) (s.185).

Voiko sitä sen kauniimpaa nimeä antaa 'jumalalle'? (muistaen, että Collinder 1955, 7: ostj. S *sima*, npl *simagət* = 'munuaiset'). Tämän jälkeen seuraa kaksi vaihetta: shamaanin lepo sekä kypsyminen vastaanottamaan tiedon parantavaa valoa (Kannisto 1925):

S: *imlä-t-* 'heilen' (parantaa);

SÖ *äomaləŋ* 'Zauberer' (noita); *emä-l* 'Zaubermittel, Zauberspruch' (s.246)

ostj. *tšümläχ* = 'soppa-astia' < tat. *čülmäk*, *cülmak*, *čölmäk*, *cömläk*, *cälmäk* (~?silmä)

ostj. *tšama-n* = 'laiska, hidas' (hevosesta) < tat. *čaman*, *čamam*, *caman* (~šamaani)

ostj. *šäompər*, *šqämpər*, *šam,pr*, *šämpər*; *kəmpər* '(Fass)reifen' (vanne, ?sormus)

< tat. *cämber*, *cambür*, *čämbär* jne. = '(tynnörin)vanne. (s.185)

Kun siemen itää puuronsilmässä shamaanitranssissa, alkaa se kypsyä vastaanottamaan uutta tietoa, ylösnousemustaan - summer-rummunkehän sisällä?

Collinderin mukaan. vg. *älm-* 'to lift, raise; os. *äləm-* (imper. 'ilmi'), N *atəm-* 'carry';

> hu *emel-* 'to lift, raise' (Collinder 1955, 5).

Ajattomassa ulottuvuudessa meidän on mentävä Unkariin - mutta vain löytääksemme sieltä saman nimen, minkä jo tapasimme *geomilo* -muotoisena perunana Kreikassa:

gyümölcs = hedelmä; tuote, tulos; kantaa hedelmää.

Ikävä kyllä ei tässä yhteydessä ole mahdollista käsitellä tuota sanaa laajemmalti. Toivon näiden sanojen kuitenkin jo paljastavan riittävästi sen, ettei saamelaisien ja suomalaisten muinainen kakseudella varustettu Jumi-Jumala-olento - balttien *Jumis* - suinkaan asunut pelkästään taivaassa.

Miksi sanojen merkitysten löytäminen on näin hidasta ja vaivalloista? Onko niin, että Kerberos-ovenvartijat niin Manalan, musiikkitieteen kuin etymologiantutkimuksenkin pyhillä porteilla ovat toimittamassa yhtä ja samaa asiaa - ovat valvomassa etteivät valmistautumattomat pääse kuoleman valtakunnan portista läpi ja huomaisi, että siellä alkaa uusi elämä - uusissa vaatteissa?

Eikö Kerberosia itseäänkään ole päästetty kuin pihaportin pieleen? Piiloutumalla hiiren kokoiseksi olen onnistunut välttämään noita vuosituhantisen tehtävänsä hyvin hoitaneita valvovia silmiä ja pujahtamaan Sen sisälle. Suoraan Silmään. Mutta vain nähdäkseni Seidan valvovan katseen kertautuvan ympärillä olevalla poronsarviaitauksella, josta obinugrilaiset käyttivät (Kannisto s. 193) nimitystä:

tš, tã·n, tšitã·n, šetn, šetn, šedn, kětãn, t'èDãn = 'Zaun', 'aita, aitaus'
 < = tat. *čitãn, citãn, sitãn, čedãn, sedãn, šeten, šetãn, cãdãn, šãDan, šãdãn;*
č'et'en = 'kori (~ häkki, pesä)'.

Ei ketään, ei mitään... Pelkkää tyhjiyttä sepeleen keskellä - ja kuitenkin niin kaunis... Miksi sepele aina halutaan pistää päähän? *Zeit-in-Chronos*, jossa on *Saatanallisia säikeitä*.

29) Laulu-puu-rumpu

Puhuessaan obinugrialaisten soittimista monet lähteet mainitsevat nimen *domra*. Olen useaan otteeseen ymmärtänyt, että sanalla tarkoitetaan *nars juh* -kielisoitinta, mutta puolisuomalta osuin A.O. Väisäsen mainintaan eräästä toisesta soittimesta: Mansien (wogul) käyttämä nimitys 'munniharpuista' (Maultrommel) on: *tumran tũlũylũB* (Väisänen 1937, 367).

Ostj. sanakirja (Karjalainen 1948, 976-1001) mainitsee asiasta:

Ostj. 'poronluusta tehty huulisoitin' = *tũ·mra` - tũmra` - tũ·ttãrma` - tũmrã - tũmrã;*
 = Vj. *tũmrã - tũmrã* = Trj. *tũmra`* (pl. *tũmraãvãt`*)

> Kaz. *tũmrã, O tũmra, tũmrã* = Vj.-DN *tũ·ttãrma`* 'Peuran luusta tehty pitkulainen paperinohut lastu, johon on pitkinpäin leikattu 'tãrrã'. Laulaja pitää lastua suunsa edessä nyhtãen rihmoista (so. rihmasta). > Vrt. *tũi* = 'sormi; sormustin'.

> Kr. *tũttãrma, -ãrmã* 'erããnlainen soitinkapine; ei käytössä eikä enãã nãhty'

Vaikka selitykseksi '*tomralle*' on tarjottu kolmikielistä venäl. soitinta tarkoittavaa *domra* -lainsanaa, on syytã epäillã asiaa, koska soitin itsessããn on ikivanhaa perua. Jos sanan juuri olisi omassa kielessã, niin ensimmãiseksi tarjoutuu ehdolle erikoinen sanue:

tããmãrtããvã = 'kynsiã, raapia; (kynsin) vedellã kokoon'; *tũmã·n (ũãã)* = 'avain'
tũ'mãtã = 'soida' (suuri kirkonkello) > *tũmãtã* = 'lukea' (>? F. tãmmãtã)
tã·ããrdã = nipistãã, nãpistãã (hyppysillããn) > *tũãi'tã* = 'nãpãyttãã (sormia'
tũm = 'metsohauta > Ts. *tũ'm (tũmãt)* = 'poron-, hirven-, karhunhauta'
tũãmpũ = 'tuõ puoli, taka-; esim. aviõmiehestã: *mã tũãmpi' lõtã'm'* '(minun) toinen...'
tũããm'tã = 'tietãã, osata > *tũããr* = kureinen uuma; Trj. *tãããr'* = 'kapea, ahdas paikka leveãmpien osien välissã'. Lisããksi seuraa *kauri-kuikka* -sanuetta:

tũããtãn uõãã = 'lintu' > *tũããtãn cãããs* '*vaakalintu*', joka kuljetti maan alle joutuneita uroita takaisin ylããlmoille'

= Ts. *tũããtãã kãããs* (>? F. 'kauru'-vesilintu; 'uiva')

> Ni *tũããtãã* = Kaz. *tũããããã* 'sulitettu (nuoli)' *tũ uõi'* 'lintu' (>? F. 'tõyhtõ')

tũãããt (pl. *tũããããt*) = 'linnunpesã' ('synnytyspaikka') > *tãããtã* 'revetã'

(il) *tũãããtã* = 'upota (lumeen)' > *tũããããã* = '*vahto*'

tããããããã = '*kuikka*' (ostjakkien taruissa istuttaa kaloja metsãlampiin)

A. Kanniston (1925) obin-ugrilais-tataarilainen sanasto näyttää seuraavalta: ob.ugr. *tāmər, tāmər, tōmər, tōmər* = 'Wurzel' 'juuri' (ylin ja paksuin osa) < tat. *tamur* 'juuri', *tamir* 'juuri, (vesi-, kivi-)suoni'; 'luonnonlahja'; *tamyr* 'kasvin juuri, ihmisen t. eläimen 'suoni' ~ *tāmar-tāmer-damar-tomur-tabyr-tīmar* (id.) (s.199-200).

ob.ugr. *tōmrà* (balalaikka); KM *tu'stō mər* (puinen pikkuhuilu < *tu's* = suu) > LO *tumràn* 'luinen soitin'; ostj. *tomra* (id.); O *tomrā`* 'puhallinsoitin' < tat. *dumbra* = kitara- t. balalaikkalaji, kolmikielinen 'Zither' ~ *dombra* > tšuw. *tumra, tāmra* 'nelikielinen sitra'; osm. *tumbur* 'kolmikielinen mandoliini; kom.Radl. *tombur* 'Pauke'; osm.Radl. *tambur(a), tumbura* = 'kitaralaji'; ayyz *tamburasy* 'munniharppu'; krm.Radl. *dambura* 'kitara, balalaikka'

ob.ugr. *tōmrà, tšī* 'balalaikansoittaja' ~ osm. *tamburžy* 'kitaransoittaja'; *dombrašy* 'dombransoittaja' ('banduristj') (s.200); *sōmra·χ* = '(lasten) imusarvi(tutti). (244)

K.F. Karjalainen toteaa jugralaisten uskontoa käsittelevässä teoksessaan: 'Rumpu, kieli-soitin ('Zither' ~ ?*nar[ka]s juχ*) ja *paŋχ* (kärpässiäni) ovat ne 'suuret' aineelliset keinot, joiden avulla jugralainen noita on tekemisissä henkien kanssa ja joiden avulla hän pyrkii saavuttamaan tarvitsemansa tiedot' (Karjalainen 1927, 280).

A.O. Väisänen käytti wog. *saŋkultap*, ostj. *nares juχ* -soittimesta sanaa S. 'Leier' (kantele) toisen obinugrilaisen kielisoittimen, 'harpun' (Harfe) vastakohtana (Väisänen 1937, XXVIII).

Tiivistäisin omasta puolestani tuon ajatuksen saamelaismaailman kolmeen sanaan: **joi-ku, luvvj**t (luohti, leu'dd) ja **s(h)umer**, jolloin näen kuvan laulusta, luottamuksen puusta (= 'hiiden vene') ja rummusta. Niistä muodostuu sanayhdistelmä **laulu-puu-rumpu** (vai 'kapula-kieli-puu?). Ja katso - vene on valmis. Sen purjeena on linnunrata, puhaltajana purjeeseen universumin avaruustuuli, mastona kodan savuaukosta pohjantähteen ulottuva maailmansammas ja veneenä maaemo. Masto on kiinnitetty laivaan noitarummun lyöntikapulalla. Niin kauan kuin tappia lyödään reikään, vene ei vuoda ja perälauta on liitetty kiinni. Tähdet ohjaavat tietä. Ja sireenien heinäkenkäinen sointi sanattomassa saassa.

Bruce Chatwin mainitsee kirjassaan *Näkymättömät polut (Song lines)*, kuinka Pohjois-Amerikan jotkut intiaaniheimot tekivät muinoin kanoottimatkoja jopa Kiinaan ja Japaniin saakka. Heidän matkaansa ohjasivat laulujen avulla *shamanka* -naisnoidat, jotka paluumatkalla lauloivat saman reitin uudestaan samalla laululla - mutta käänteisesti - lopusta alkuun .

Australian aboriginaaleilla laulureitit olivat kartta, jonka avulla saatettiin vaeltaa läpi koko suuren mantereen. Laulamalla löydettiin myös tie takaisin. Muiden matkakirjojen mukaan tällainen käytäntö vallitsi myös etelämeren muinaisilla saarimatkailejajansoilla. (Chatwin 1988, 282) On tavallaan samantekevää, onko kysymyksessä vain taru, koska sen logiikka sopii erinomaisesti siihen yleissävyyyn, jota tässä tutkimuksessa olen yrittänyt valottaa.

Näin minäkin olen tehnyt työpöytäni ääressä päästäkseni takaisin juurille. Shumer-rumppu on ollut veneenäni tällä matkalla. Mutta se on kuin sateenkaaren päässä oleva aarremalja - en vieläkään tiedä varmasti, onko koko sanaa ollut olemassa Kuolan saamelaisien käytössä. Kuitenkin se on ohjannut kulkuani tällä matkalla, joka on avannut silmäni näkemään maiseman, jossa vallitsee ikuinen kesä. Summer. Ja yksi asia sieltä puuttuu. En ole kertaakaan kohdannut matkallani sanaa *sota*. Tiedän olleeni oikealla tiellä.

Kun mietin sitä, kuinka yleensä osaamme kulkea jonnekin, totean, että itse päämäärää on pidettävä kaikkein eniten taka-alalla. Jos minun pitää kulkea erämaan läpi naapurikylään, on minun ajateltava sitä kaikkein vähiten ja keskitettävä huomioni kaikkeen muuhun: ohittamiini maamerkkeihin, vuoriin, laaksoihin ja järviin sekä soihin. Vain niiden huomioiminen auttaa minut perille. Kyllä minä tunnista kylän sitten aikanaan, kun se ilmestyy eteeni, Siitä ei pidä kantaa huolta matkan aikana.

Omassa työssäni on käynyt niin, että olen oppinut ymmärtämään kehänkiertämisen tärkeyden ennen maaliin osumista. Vain spiraalin reunoja kulkemalla voi olla varma, että päämäärä on juuri se, mitä olen ollut etsimässä. Ehkä juuri siksi puhutaan elämän 'kiertokulusta'. En mistään hinnasta haluaisi osua napakymppiin heti ensimmäisellä yritämällä. Olen löytänyt pelin, jossa itse kilpa-ammunta on maaliin osumista tärkeämpää.

30) Perälauta

Perälauta? En ole muistanut etsiä tarvittavaa sanaa sen kiinnittämiseksi. Venäläisittäin tämä on (задний)-зад-задание-(задача) so. taka-**takamus-tehtävä-tehtävä**. Tämä saatanallinen työ tarvitsee apua (Voltaireen) **Zadig**-sallimukselta. Onko Se sittenkin **sadin**, ansa? Takaperoisuus on nähtävästi tärkeää myös työstö-työntö-vaiheessa, koska englantilainen 'perä' (E. *stern*) on saksalaisen näkökyvyn mukaan ihmisruuman etuosa, 'otsa' (S. *Stirn*), jonka kulkua Satyrnus-tähdet (S. *Sternen*) ohjaavat (est.) *otsaa* i. 'loppua' kohden. Hpreankielen avulla kallistamme laivan: *seřar* = 'kylki, vier, sivu' (E. *side*).

Laudan hakija-liittäjäksi tarvitaan tietysti shamaani. Saamme sen Juha Janhusen avulla suoraan Mongoliasta, joilla tienoin Sakari Pälsi taisi kuvata *Ötšir Böö'n* vuosisatamme alussa (Janhunen 1986): Buryat *böö* 'shaman'; *bööle-* 'to shamanize' (s.101)

Aloitamme kertaamalla **perä-puolen englantilaista** sanastoa:

bolus = iso pilleri > *boletus* = kivitatti (> vrt. puol. *palec*, ven. палец = sormi)
bold = (uhka)rohkea; selvä; äkkijyrkkä; *bolide* = iso meteori, tulipallo
bole = puunrunko > *bolo* = pitkä veitsi > *bolt* = nuoli, vasama; säppi; seuloa etc.

Itse 'perästä' Hakolan **Proto-Duraljan** -sanastossa (1997) on tarjolla kaksi ehdokasta:

(N:o 39, s.144) **perä* 'end, rear, back end' = est. *pära*; Mansi *pär* = 'zurück';

- > Tam *puram*, *puran* 'back', Malayalam *piraku* 'the backside, after',
- > Kannada *pire* 'the posteriors, buttocks'; Manchu *fere* 'bottom, floor'
- > Jap. *hiretsu* 'Niedrigkeit, Gemeinheit', *hirefusu* 'sich niederwerten'
- > PFU **perä* 'Hinterraum, -teil' (Rédei 1987);
- > P-nostratic **perA* 'border' (Illič-Swityč 1965).

(N:o 40, s. 145) **pir-* 'to turn' on jo esitetty aikaisemmin, joten toistan vain sen lopusta:

PFW, PU? **pire/pirä* 'Kreis, Ring, umgeben, umkrenzen' (Rédei 1987);

P-Nostratic: **p/h/ir-/p/h/er-* 'to turn, to twist' (Bomhard & Kerns 1994).

Hiirikö peränpitäjänä? Peräpää tavoittelee keulamaston piirteitä, joten se pyörii koko ajan ympyrää. Vai oliko kysymyksessä kreikkalaisen Pytheas -pyytäjän v. 325 eKr. mainitsema *Per(h)e* -kansa, so. 'suomalaiset'?

Kun lpN *buress!* = 'hyvin, Terve!', on se latinassa *buris* 'auraan jalka, l. peräpuu'. Sen täytyy olla tähän tarkoitukseen juuri Se Oikea, koska se on samalla *purje*, lpN *borjas*. Tietenkin, jos kysymyksessä on nurinpäin oleva hiiden vene, jolla on myötäjaislahja-*orjana* oikea (lat.) *boo-boreas* so. huutava ja riehuva 'pohja-purje-tuuli-ori, pohjasenratsu', joka varmistaa pohjaan pääsemisen tällä ihmematkalla. Sinne ei vanhan (lpN *boaris. boarrá*) Pohjan akan linnunrinta (Collinder 1955, 5: lpN *biere*) yletä.

Vene itse on ihmeellinen: sen peränä on (E.) *bore* (marja-?) -pyssyn putki ja sen *perää* (engl.) *rear* (E. takaosa, selusta, pihan perä) voidaan vain (E. *rear* =) 'pystyttää, kohottaa tai kasvattaa'...

Vene itse kiertää *pirra-pyörä* -ympyrää, eli se kulkee spiraalikierrettä vain ylös-alas -suuntiin. Ei ihme, että Väinämöinen itki vanhaa vuotavaa venettään, joka oli kaatunut kumoon (kolt. *viirrad* = pudota, kaatua ja *viirted* = kaataa pitkälleen > Kalevala: 'viruvi virsissään, yhä luotteissaan lojuupi') *virbb*-masto (kolt. 'lehdetön oksa, virpi, vitsa) 'Vipusena' l. käänteismaailman vipuna - linnunradan tu(u)listen virranpyörteiden vietävänä!

Ei voi muuta kuin japanilaisittain *hirefusu* so. alentaa itsensä hyväksymään tämä kielen ja luonnon lahjoittama ihme ja nöyrytyä vastaanottamaan sanoilla rakennettu *hidden* -vene. Se on sitä paitsi *kierosti* kätkeyty (esp. *cuero* = E. *hide*; esp. *horrible* = *hideous*): Se on pelottavan (esp.) *pelo* -hiusten (= myös *fibra*) muodostaman (esp.) *cuero* -turkin (=E. *pelt, fell, leather*) *o-cult* -peittämä. Ja maston tilalla on - tällä näkymällä - (F.) *pura* eli 'naskali, kaiverrin', joka (purjeineen?) muistuttaa est. *puravik* -tattia. Varmistan tuon maston laadun (Hakola 1997, N:o 42, s. 145):

**pura* 'puncher, chisel' ~ est. *purask*; Mansi *purä* 'awl'; Tam *pu.rai* 'hole, tube'; Turkish *bur* 'drehen, bohren'; J *horu*, OJ *poru* 'to carve (=veistää, hakata → *carravel*), to chisel, to dig, to excavate'; PU **pura* 'Bohrer, bohren' (Rédei 1987); Proto-Nostr. **bur-/bor-* 'to bore' (Bomhard & Kerns 1994).

Riippuu täysin lähtösanasta, millainen kaleidoskoopinäkymä eteeni avautuu. Joka kerta se on edellisestä poikkeava - mutta yhtä - myyttis-mystisen -terävä ja kirkas:

.....

Mastona toimivan (esp.) *cuerno* -torven nenässä istuu lokkien sijasta (esp.) *cuervo* -korppi (*Corvus corax*) laulaen ihanalla sarvi-soraäänellä. Kylkeen on kirjoitettu nimikin - mutta (esp.) *jeroglif-hieroglyfeillä*, joten siitä ei saa selvää. Kun kysyn nimeä hiireltä, se vastaa ensin: *Mickey mees?* -tarkoittaen tietysti 'Mikä maa?', koska ei ole ymmärtänyt kysymystäni. Toistaessani kysymyksen, se vastaa LpN-hiiren cihrra-sirinällä:

Eehθ...Ÿmm...mŸθolodžŸ.

Vastaus oli niin epäselvästi sanottu - ilmeisesti pikku hiprakassa - että en tule koskaan tietämään, tarkoittiko se sanoa *Mythology*, *Mycology* (sienitiede) vai *Etymology*. Niinpä olen päättänyt omalta osaltani kastaa vene nimellä *Emyology*. Olenhan etymologian ja mytologian välisellä sumealla vyöhykkeellä taivaallisen alkumeren laineiden keinussa. Mutta hiiri sukeltaa rohkeasti veneellään (kld.) *mierra*-meren (~ 'mirri?') *iris*-pyörteeseen mustan *Kha-rång-kaa* -lautturin jälkiä seuraten. Heti kun se on kadonnut, ilmestyy se kuitenkin *Stern*-otsaisena Pohjantähden päälle valmiina aloittamaan uuden vene-syöksy-laskun. Se tekee minulle kieron Q- ('kuu')- kysymyksen: '*Te quiero?*', '*Teetkö kierot?*' Kysyn ensin 'pelin henkeä', tuon huiman leikin nimeä, jolloin saan vastauksen

Catch%Mouse

mutta oikeammin äännettynä:

Katt&zeh'n-mouths,

Götz'n-Mütz'

Cash-mush

Maize-Moose tai

Cos-mays

- nurinpäin *Mach-OS*.

En kuitenkaan uskalla osallistua tuohon huimaavaan *cos-miceen* menoon, sillä muistan yhtäkkiä laulun SOS-MICE - 'Mikkihiiret merihädässä'. Samalla huomaan, että purjee-seen on kirjoitettu: 'Cuss-missu?' - kääntöpuolelta luettuna 'Miss-kossu?' Peräpeilistä luen: 'Moosh-cow', joka heijastuu Kosmoksen mustaan veteen nimenä 'Chaa-mos'. Keulaviirissä sen sijaan lukee 'KATSEH (= hepr. 'end, edge') eteen'. Onnellinen *Feel-ice*-kissa aisassaan ja hiiri ohjuksia tsekkailemassa!

Niin pieni on ihminen ja vain *hiiros* voi olla sankari, hierofantti... Ja kuitenkin voin käsitellä tämän näkymän jollain suurella tavalla - mutta vain tulemalla *suuri-mus*-hiiren kokoiseksi ja tekemällä sen kanssa charm'onkisen (kr.) *AR-M-OS* -liitoksen, joka tekee meille mahdolliseksi ajoitaisen osien (karman?) *sommar*-kausi-vaihdon - sormuksella vahvistettuna. 'On (x)armos meille *hirmus*-aallon tie...'

Ja heti kun muistan vain pienetä riittävästi, olen jo siellä - kaukana... La(i)skiaisriemuisa. Tarvitsematta ostaa matkalippua Ei-mihinkään.

.....

Laulu-puu-rumpu on 'kolmiyhteisen' maailman symboli 'Q'. '*Laulu*' voisi - näkemykseni mukaan - tarkoittaa yhdessä kielessä 'laulua', toisessa 'puuta' ja kolmannessa 'rumpua'. '*Puu*' tarkoittaa meillä 'puuta' mutta ehkä jossain muualla (*böö*-shamaanin) '*puh*-e/laulua, tuuli-puhetta' ja vielä toisaalla 'rumpua'(=Jenisein *pä*-). '*Rum-pu(u)*' on englannissa 'd-rum', eestissä se on '*rõõm*' riemu(laulu) ja jossain se on 'rhom/b/oid' - vinone-liö-puujuuri, josta kaikki elävä on lähtöisin... kaivon merkistä (#). Lähtöruudusta.

Ero meidän yksiuolotteiseen ajatteluun on siinä, että 'kaksi-jotain' voi olla samanaikaisesti 'yksi'. Ne vain ovat eri paikoissa, mutta **ovat silti sukulaisia keskenään**, sillä ne ovat saman asian kaksi napaa, jotka näennäisesti vain ovat toistensa vastakohtia. Juuri niiden vastakkaisuus, '**kairaus**' ja '**naaraus**', poraaminen ja vakkaan kerääminen liittää ne lujalla sidoksella yhteen. Taivaallisessa todellisuudessa asia vain tehdään päinvastoin kuin meidän madonreikä-maailmassamme: Reikä kaiverretaan siksi, että elämänneste-öljy(puu-putki) saadaan **laskettua sisälle**, kun meillä päin öljy **imetään pois!** Länsimainen maailmankuva voidaan kiteyttää muotoon 'a-bort', kun pitäisi olla 'on-board'. Olemme kiskaisseet tapin irti veneen pohjasta. Ja sen fountain-suihkulähteen oikea nimi on:

Jälkikirjoitus

WOUND-ThE(e)Nd

unelmiemme Eden.

Olemme osuneet Maa-sisaremme napakymppiin
taivaallisella zig-zack-suck-salamallamme - ilman spiraalia.

Me-teoreeticontikot

joiden jäljille jää vain kuivettuneita 'yellow(-ass)-stonishd' -alueita
jotka silti vuo-tawat
tyhjää.

Oi rumpu ja puu!**Oi tambura - oi muorra!****Mihin olemme hukanneet laulun?**Missä on Iso **Deampu-t* -T(s)ambmi-Puu?

Saamelaisten tuomi, suomalaisten tammi,

Taivaan kirjokannen taputtelija?

- itse Mr Q -

Ainako Etäälän Lintukodossa?

Quo - quo - q-wad - q-wad... Missä missä?

Ja Kaiku-eucho vastaa: Sä-mis-Sä-mis-Tsä-mi-Kää-mi???

kauniissa γωνια-kunnia-kolossa! (kr. salainen soppi**; Hedberg 1890, 103)

(* LpN *deamput* = 'lampsia, tassutella'; E. *jump* = 'hyppiä'; ** kolt. kunnj = naisen häpy)

Kolmiyhteinen maailma muodostuu siitä, että jokainen osa on myös molempien muiden osien alkulähteenä. Niinpä 'laulupuu' on lopulta se kapula, joka 'kannustaa' eli 'laulattaa' emäpuuta, joka alkaa vähitellen soida... Väinämöisen kannel, joka soi vain mehiläisen äänellä. Hurmaten kaikkeuden... Ääni itse ei ole kapula eikä rumpu, mutta ääni on se, joka liittyy kapulan ja rummun yhteen - näkymättömällä siteellä. Kapula kaipaava rumpua niinkuin rumpu kapulaa, sillä molemmat kaipaavat universumin ääntä, joka saa ne tanssimaan - toinen kapeasti ja korkealle hypellen, toinen matalasti ja leveästi täristerien. 'Dis-Quo-Va!' - Mennään (quolif-hioituun) dis-c-oon..!

Kreikan sanasto täydentää koko tutkimuksemme johtoaatteeksi muodostunutta kuvaa seuraavasti (alkaen sanoista):

αγαλια = (hiljaa, hitaasti > a + geeli, glew, glida)

αγαλλιαση = (riemu, riemastus > a + kallis)

αγαλμα = (kuvapatsas > a + kalma > -alma?)

αγαμος = (naimaton > a + gamos - kaamos? > a-kaamos = kaamos-kokematon!)

<? '-mos' on kieltopääte, jolloin kysymyksessä olisikin myös 'aga-ton', 'ilman agaa', 'ilman a-gaamia' tai 'ilman gaam-gam-gem-shem-sham-saam -sanuetta'. Jos kysymyksessä olisi latina, niin puhuisimme 'ägämyksestä', oka-, gam- tai 'ägä-hiirestä' varustetuna 'Occhamin partaveitsellä' - nim. latinan -mus -pääte tarkoittaa superlatiivia.

αγαγειο (astia, ruukku > Kr. ag- t. ang- + Gaia = 'maa' > Geo, keija > kr. χαος = 'kaaos')

< taustalla piilee myös 'ahtautta' tarkoittava assosiaatiomaailma.

>? vrt. lit. *kelj* = monet; *kelis* = polvi; *kelionė* = matka; *kelias* = tie (= latv. *ceļš*)

Kieli -sanue: Tutkimuksen alkupuolella on käsitelty *kieli-* ja *sana* -sanueita sekä niiden muuntumista. Kreikan kieli tarjoaa tuohon yhteyteen huomattavan täydennyksen, joten en voi jättää sitä pois - varsinkin kun kreikan sanastoa on muuten käsitelty suhteellisen harvoin. Gallian maitokukka muuttuu vähitellen kutsuhuudoksi ja sen kuulemiseksi. Jonka jälkeen alkaa aika-kellon tikitystoiminta.

Vähintään yhtä tärkeää on kuitenkin sanaston sisältämä vihje kielestä 'pelinä', jonka juurena on **nauru**. Olemmeko kielen kaksiselitteisyyden ytimessä? Kieli on joskus kova kuin kallio, vaikka *gatos* -kollikissa (saatos!) muuttuukin '*galatos*' -maidonjakelija-mieheksi tai *gjel(l)oltä* tuoksuva puutarha hevosurheiluradaksi. (*Angh*-)*gello* -kieli saattaa olla myös vanhaa tuttua '*ruut*'-in-käänteiskieltä, jolloin tuloksena onkin ~ *logo-*, lain hengeltä haiseva sana; *lex* johtaa *shell*'iin. Lit. **anglis** = 'hili'...> *gylis* = syvyys; *lygis* = taso. Näyttää myös yleisesti siltä, että 'sana, kieli, viesti, merkki, sinetti ja tahra' ovat kaikki lo-pulta palautettavissa spear-maa-han tai raskauden näkymiseen (Hiiwa-tecken-taikina).

Jatkamme kreikankielen aakkosista:

αγγελια (ilmoitus)

αγγαλιοφορος (sanansaattaja, lähetti > 'voro' > E. bear - beard > S. bähren)

αγγελω (ilmoittaa > kello; kieli) > αγγελος (en-kieli, sanansaattaja > R. enkel!)

> αγγουρι (kurkku)

αγελαδα (lehmä) > αγελη (lauma > kioletön)

γαλα (maito) > γαλαξιας (linnunrata) > γαλατας (maitomies)

γαλαρια (käytävä: 'piippuhylly'!)

γαλιφης (imartelija >? kalifi)

γαλοσα = γαλοτσα (fem. päällyskenkä, kalossi > -osa, -otsa, -ussi!)

γατα (kissa); γατος (kollikissa > katu-! > kato);

γδυνω (riisua, ryöstää > dynastia-keisari-vaatteet);

γδυτος (alaston > koditon!!! > juutas > siitos > kiitos);

γεγονος (tapahtuma, tosiasia > keossa-olo, kekosilla-olo > genos > genius > gekko-lisko; gigant-suuri)

γεια (terveys > keiju > keija > myt. Gaia)

γειτονια (naapuristo, esim. 'Peyton place' -ghetto)

γελασμα (nauru; petos)

> αγελαστος (nauramaton, vakava; pettämätön > kioletön > kalastus)

γελιο (**nauru**); γελω (**nauraa; pettää**) Kysymyksessä saatta olla kielen kannalta tärkeä peitesana, sillä käänteisenä se muistuttaa kr. yhtä perussanaa:

λεω = λεγω (sanoa, kertoa, käskeä, luulla, arvella) < λοξα (oikku, päähänpisto)

> λιγο (vähän, hieman) > λιγολογος (vaitelias) < λογοπαιγνιο (sanaleikki)

> λογγος (metsikkö) > λογη (laji) > λογικο (**järki**) > λογιος (oppinut)

> λογος (sana, puhe; syy) > μον. τα λογια (sanat) < λογας (jaarittelija)

γαλος (merenranta, meri > kielo?)

κελαηδημα (linnunlaulu); κελαηδω (laulaa; linnusta) (>? E. call; R. kalla 'kutsua')

κελεπουρι (onnenpotku, luojaan lykky) > γελεκο (liivit > kelkka)

κελλι (seli); κλιδα (tahra); κηπος (puutarha > hippos!)

χαμογελο (hymy); χαμογελω (hymyillä) < χαμω = (alhaalla, maassa; ?'maalaiset')
 (>? *Onko kysymyksessä 'petoskieli' vai 'shame-hämynauru'?* Vrt. ajatusta saamen kielissä ilmenevään tapaan puhua napureiden 'kielettömästä' puheesta.)
 χαμπαρι (tieto, uutinen > samperi > summer-rumpu??? > campari so. 'neuvoa-antava')
 >? E. *lie*, S. *lügen*, R. *ljuga*, pol. *łgać*, ven. лгать = 'valehdella' > R. *lek* = 'leikki'
 >? E. *lie*, S. *liegen*, R. *ligga*, latv. *gulēt*, lit. *gulėti*, pol. *leżeć*, ven. лежать = *maata*
 >? latv. *melot*, lit. *meluoti*, pol. *kłamać*, est. *valetama* = valehdella (*melos*?)
 >? latv. *mīlēt*, lit. *mylėti* = rakastaa; latv. *lūgt* = pyytää; lit. *liga* = sairaus

R.E. Nirvi: **Inkeröismurteiden sanakirja** (LSFU 18, 1971):

suma = laukku, *sumsa*
 sumissa = meluta, humista ~ *šumaja*
 sämpsükkä = kosteassa maassa kasvava orasheinä

Matti Punttila: **Impilahden Karjalan sanakirja** (LSFU 27):

hauruta = haroa, kahmia
 summeta = kutistua > sumttša = laukku

Dmitri Tsvetkov: **Vatjan kielen Jokiperän murteen sanasto** (LSFU 25):

sammez = hirsi, sammas, 'pild'; tolppa, pylväs
sampain = pylväillä varustettu
suma = *sumke*, *somka* = laukku ~ ven. *suma*
šumin = ryminä, melu, kolina > *šumizgmin* = 'pakin'; kohina, meteli
 > *šumu* = kohina, melu

Kannisto 1925, Tatar. lainasanoja **wogulissa**:

âxtâmər = (TČ) eräs peltorikkaruoho (*laserpitium latifolium*)
 > *tâmər* = 'juuri' (s.46)
ostj. áca`r, èk`ä`r, ákár, àçá`r`riippuvakorvainen koira'
 < Tat. *igär, ägär, äñär*; oss. *igär, yegár, egér* 'jahtikoira'
 ~ wog. *qri* 'windspiel' (s.49-50)
zaman(a) = (Krm. kas.) 'aika, ajankohta'; 'hetki'
 > tšuv. *saman(a)*, osm. *zäman* 'aika' < arab. *zemän(e)* 'aika' (s.47)
 TJ, TČ *ĩõmox* = 'siru' < = tat. *jamav, jamau, žamau, žamáu, jamak*
 = 'paikka, paikata; tahra (= uig., osm. etc.) (s. 90)

Mikä on se peräpäädä puhaltava tuuli, joka saa Hiiden veneen laukkaamaan ratsun lailla Kosmoksen öisellä merellä? Sukellan etsimään vastausta aluksi mansinkielestä - Collinderin (1955, 50) sana-laulu-suohon uponneena:

Wog. šäm-por 'heart and stomach' (sydän ja vatsa ja 'soul' (sielu).

Jos **po** on 'ulkoinen' pää, niin *šœm* on piilossa oleva 'sisäinen' pää. Varsinainen loppu, jonka varsi ulottuu suoraan Vipusen vatsaan ja käynnistää ahjon vatsanpuru-palkeet. Alan epäillä, kertooko Kalevala lainkaan, mistä päästä A. Vipunen ulosti Väinämöisen. Tedetään vain se, että Väinämöinen työnsi vain sompa-keihään Vipusen etukitaan. Toisella hetkellä näenkin sydämen 'sammias'-patsaana ja vatsanpurut kokoontuvat käänteiseen yhteiseloon: puruista tulee 'puu'.

Tämä kovan ja pehmeän välinen syke on loputonta. Kaksi on yhtynyt yhdeksi, joka on '1' vain, koska hetkittäin siinä olevaa kakseutta ei voi erottaa toisistaan. Olen elämän sykki-vässä ytimessä. Puuttuneet sanat tiukassa syleilyssä. Varmistan vielä asianlaidan:

Kolttien kielessä '**poórrod**' on suunnilleen (hieman liioitellen) 'pyhä' mannapuuro ja toisaalta kolttien shamanistinen **sävel** = 'suõmm', joka suomalaisilla maallistui 'sy(v)ämmenten' sijasta 'syönniksi'. 'Sydänpurut' ovat tämän mukaan 'syönti-syöntiä'!!!

Minulla on siis nyt sylissäni 'kaksi' joka kuitenkin on yksi ja sama - vain eri puolilta katsottuna, varmuuskopioituna. Ja mikä ihmeellisintä: **Se soi! Tuonen ikioma vellikello - minun sylissäni! Sisällä! Ton-savesta tehty, tonnin painoisen sanavuoren sisuksissa 'tönend'-säveliä työnnellen! Perä-posiosta, saamelaisten pyhimmistä pyhimmästä! Omasta Himmel-himastaan - kuin soitimella. Vain sydän voi olla ikuisesti ständiksessä ja kuitenkin käydä, kannattaa elämän Atlas-taakkaa!**

.....

Avaan sattumalta väärän oven *key-note* (h)ava-into-silmänuotta-*Not*(= hätä; tarve ~ 'need') -avaimella: "Iiiiiiiick!" laulaa Eagle-kotka Ison Damm-puun into-œxist-ton exit-kätkössä ikävissään. Katsoo minua tulisilmillään lehvistön Auge-luomasta ja tokaisee: "Shock-th.o-dour!"

Sukellan uudestaan Englannin kanaalista. Siellä taas *Po*(?) nävertää *Sam*'in(?) arkoja *ass*-paikkoja (latv. *auss* = korva; *acs* = silmä) tai kuristaa tuota - puuksi itsensä taikonutta reikää *boa* -otteellaan - itse käärmeeksi muuttuneena. Kaksi Pohjan Kaamoksen Love-noitaa ikuisessa duaali-kamppailussa. Jos toinen muuttaa itsensä *SAM*-ohjukseksi, niin toinen sieppaa sen *boat*-paattinsa *pedal*-reikään. Purjehtimaan minne?

Soutuvenheellä *shine*-seen *Chine'an Samoa-lay'*ceen saareen. Pedaaali pohjassa * *peten* -*roolin* ohjaamana. Tai ** *Beetle-Heine'n* *** *bee(r)-ale* -*pub*'iin. Beep -show'ta katsomaan. *Beezer bezo-ar'*issa (nenä/päänuppi suolistokeräessä). (* = hepr. 'kobra')

(** = kovakuoriainen; juosta, kipittää; nuija, survin, käsijuntta; nuijia, juntata; tuuheaa, pensasmainen; rippuva, ulkoneva; pistää esiin; uhata; *beet*[root] = [puna]-juurikas).

(*** lue: *bezel* = taltan vino terä; jalokiven kruunu; falsetti; kellon kehys; virityssilmä)

#####

Be-elze? V: Kaksois-toinen muassa. **Bop-** (= isku) -**pubin** kapakkatappelussa (**booze** = juopotella; viina). Jumalan selän takapuolella, maailmankaikkeuden **border** -rajalaidan 'on-board-eloissa', paikassa jonka **strobo**-mainosvaloissa vilahtelevat merisairaana kasvo-naamion yllä vuorotellen seuraavat tekstit:

'BE ILL SEE PUB'

'BAL SEE PUB'

'BE ELSE -PUB'

'BELL-SEPP-PUB'

'Pale-zææpub 'Pilz'-up-Pub

Seat pub - See bill! Zeit bill - see pull!

Pay Pelz - zew puppy! Beat bull - see Paw! Saw ball - salt pie!

So. nimi, joka pale-peilistä katsoen paljastuu lopulta *Beelze-bub*'iksi, vesikauhuisten paikaksi johon laivalla voi mennä vain olemalla poissa teloiltaan. Oven päällä seppelikoristeessa *bell* ja *zapa*. Port(i)er -olutpöytänä seisoo yksinkertainen *bier* (= ruumispaarit t. -vaunut). Ulossoetto-huoneen ovesa lukee vain: *cer-vecca*.

Asiakkaita en tässä yhteydessä edes rupea kuvaamaan. On ainoastaan yksi eestiläinen vanhus istumassa yksin katkeropöydän ääressä. Kun tutustun häneen tarkemmin, kertoo hän elämäntarinansa, joka on jo päätynyt, mutta joka on vasta kesken - joka kerta, kun hän tuon tarinan päättää kertoa. Hän on jäänyt kiinni oman elämänsä koukkuun - odottaen vaimonsa kuolemaa, joka sekin on jo tapahtunut kenties satoja kertoja aikaisemmin. Hänen kohtalonsa on nimittäin se, että hän voi päästä pois tästä loukosta vasta siten, kun oma vaimo on kuollut. Siinä *ab-sen'ia up-side-Daum* -maljasta juodessaan hän vain ei muista syytä paikallaoloonsa ellei aloita tarinan alkujuuren lopputekijöistä saakka - aito ugrilaisittain. **Liiri, lõõri**. (Vale surmasõnum)-niminen tarina on seuraava:

Liiri, lõõri lõokene, Piiri, pääri pääsukene,
 Kussu (=Kus sinu) kuldane pesake? - Medses kueve kuuse odses.
 Kuss on jäänud kuiva kuusge? - Vanamees on maha raiund.
 Kuss on jäänud vana meesi? - Pugend põllu peendarisse,
 Kuss on jäänud põllu peenar? - Üles on künnud küid'ud ärjad,
 Vaod aanud valged ärjad.
 Kuss on jäänud küid'ud ärjad, Kuss on jäänud valged ärjad?
 - Tuli väll'a soe pää,
 Pidsid pikka pilliroogu.
 Kuss on jäänud pilliroogu? - Vikati maha vilisdanud.
 Kuss on jäänud vikatike? - Kõvasi ära kulutanud.
 Kuss on jäänud kõvasike? - Kana siblind sõnnikusse.
 Kuss on jäänud kanakene? - Küla kütti maha lasgnud.
 Kuss on jäänud küla kütti? - Isdub kõrsi pengi pealla,
 Kaks on kätta kannu pealla,
 Viis aga sõrme vidsa pealla.

Juba tuli sõnum järele:
 Tule kodu paega noori,
 Jubap su esa ju surnud, Jubap su ema ju surnud,
 Juba surnud sugu suuri! -
 "Surgu peale, kui on surnud!" -

Jälle tuli sõnum järele:
 "Tule kodu poega noori, Jubap su õde ju surnud!"
 - "Surgu peale, kui on surnud." -

Ju tuli sõnum järele:
 "Tule kodu poega noori, Jubap su naene ju surnud!" -
 "Akkas siis kodu minema.

Olgu õlle ja tegijad, Olgu viina ja vedajad;
 Soagu kõrsid kõrvetama, Viina vuadid virvetama!"

H II 29, 193/5 (3) < Põltsamaa, Vana-Põltsamaa v. - T.Sander (seminarist Tartust) (1888/9)
 (Puht.kirj. Ene Viidang).

Ihminen - meidän maailmastamme - odottamassa ulospääsyä Paratiisista...?

Katson verhotun - kaikkein pyhimpään palvelukammariin johtavan - takaoven päällä olevaa tekstiä. Siinä *l on vaihtunut *r-kirjaimeksi:

BEER-ZE-PUB.

Mutta sekin vaihtaa muotoaan,
jolloin toisessa vaiheessa näen tekstin
BEER-ZEBÜ...

Onko se tuo ovan päällä oleva luukoriste,
karhun
saba-
heavy-
happy-
töpöhäntä-

amulettihan se siinä.

En vain tiedä, mistä
päästä se on peräisin.

Olen joutunut suoraan

Sen Ison Karhun pesään.

Jouksen uksesta kauhuissani

ulos

'Odavaiset (lyd: *adam* = Otava) olkapäällä.

Muut pussit jäävät karhun tähdillä suljettujen valvovien silmien alle.

Pujahdan tietoverkkoon tällä kolmannella kerralla läheltä ja arkisesti -
saksan-ja ruotsinkielen saattamina
(paitsi hepr. ***met* = 'kuolema'):

Scham

= (S.) häpeä, häpy, häpeäntunne, häveliäisyys, kainous; häpeä,
häväistys; alastomuus; häpy, häpyjäsen, häpyseutu

~ ruots. 'sam-yhteinen fem(in.)-Hemm-ett',

'Fem.' -sukuisen alkukuikan "Mushc-ulli" -metinen koti-load-lataamo

"...kuhun laatisi pesänsä, ottaisi olosijansa?"

Hem-*mett*&i&Him-mel**

Himalajallako vai *perf...Hjüm*-jalalla

Unk. *hím-híme-hímo* = 'male' (mies) (Collinder 1955, 14)

*

Bo

= (saks.) tuulenpuuska (merellä)

~ ruots. *bo* 'asua, elää'; *borr* = pora, kaira, näveri; *borgen* = 'takaus, takuu'

> *bornera* = vaahdota, kuohuta; *boren* = syntynyt; *borst* = harjas, sukanen

Qraalin hopeamalja; 'la-hoi-laari-laari...' (ostj. *wonh* = E. *lair* 'karhun pesäluola')

(R. *gräl* 'riita, kina, tora; *gräll* räikeä, kirkuva)

Scham+Bo=Šam-po

Ÿ

ÕÕÕäÕÕÕ

Pääperässä pohjain-peikkotuuli
 sompailemassa Šam-Paxn-alaista venettä,
 B[?]bellkuplavaahtovana pohjareigistä pulputen.
 Vainä-moainnasin poistuessa salavihkaa maisemista.
 Puolipilvi-päivänä, joikuva masto merenpohjaa hipoen
 Ainoata etsimässä - soivaa (wog) Šam-por-kaikusieluaan

ψ

ψ

Qaur-uss-**næærulla*

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

ψ

Q

Mordw. *šém'ě* (*šém'ě*) = 'kaikki, kaikkeus'

* yr: *næærulla* = pure, immaculate, without menstruation; having no husband, man.

Meri; Luust sõrmus.

Ellakesed, vennakesed, Neitsikesed, noorekesed,
 Miss on minu õue alla? Meri on minu õu alla.
Missal mere keskeelle? Sammas mere keskeelle?
Missal samma odsessa? Sõel sial samma odsessa.
Missal sõela põhja pealla? Sõlg seal sõela põhja pealla.
Missal sõle tilgutiksa? Sõrmus sõle tilgutiksa.

H II 29, 197 (6) < Põltsamaa - T.Sander (1889) (Puht.kirj. Ene Viidang).

Ei siitä tullut *karbaš* -purren näköistä - surulippulaivaa. Se muistuttaa enemmän Sky-miel (taivas-hunaja) Ukonsientä, S-kai-ho-mieltä, jonka akka on kr. GEOMILO-Maamona-omena - siis oma äiti puolisona. Ei - vaan oma puoliso isoäitinä.

Ei - 'akkana' onkin (lp) *ække* ~ *æge*; isän veli tai serkku, itse (vir) *aeg*-aika-naisenpuvussa ja on samalla itsensä ikävöivä ikivanha lapsi (ch: *igə* = lapsi)! Nayttää taivaan helvetilliseltä avioliitolta, helvetin taivaalliselta kolmiodraamalta, jonka osapuolet ovat **Ruut**-salaista-sukua:

Gai(d)a-Geo-Qü-uss,
Mæt(h)ur-Mad(deer)-M(e)ether
Mill-Miel-oMehl

Koska universumin kuuluu olla tasapainossa, täytyy jumalille olla sallittua myös se, mikä perinteisesti ihmismaailmalta on ehdottomasti ollut kiellettyä. Ovatko he sijaiskärsijöitä, jotka olemme lähettäneet taivaalliseen hengenpelastustyöhön?

Olisiko mahdollista meillakin niinkuin antikin eldoradossa? On se mahdollista, kun jälleen kerran katson B. Collinderin (1955) uralilais-altailaista sanastoa.

Kuolassa *Mændaš* - *Mientuš* -totemipeuraan liittyy samanlainen ihmisen ja eläimen risteytystarina kuin kolttien karhulla ja tytöllä. Molemmista on tullut sukujensa kantaisiä. Kun lähdemme hiihtämään väsyksiin tuota myyttien taivaallista sankari-peuraa maahan-
kia pitkin, päädymme tapaamaan sen ilmielävänä - mutta kaukaa. Lähin yksilö asustaa Mongoliassa sikäläistä jäkälää pureskellen ja toinen serkku on Beringin salmen liepeillä tshuktseja porona kuljettamassa:

*
§§§
§
§
lp god'de 'villipeura';
Mongol: kanda-gai =
red deer, roe-buck;
Tunguz 'kandak' = moose;
Lamut 'kōndō' = korjakkien poro;
kānda = tšuktšien poro.
(Collinder 1955, 144)

§
Peura ihmissuvun siniverisenä kelo-kanto-isänä,
kantajana, kontioksi ajoittain muuttavana.
Itse oma (lp) kanda -poikansa! ...
'Isä ja minä olemme yhtä'!

§§§§§§
‡

Ei siinä ole mitään ihmeellistä - lopulta - sillä pojallahan on yleensä isänsä (R.) *kānd* -tunnettu 'sukunimi' oikein *kantele*-kirjassa.

Ikivanha perinne antaa ihmiselle 'nimi' on samasta juuresta kotoisin kuin mahdollisesti vielä vanhempi tapa nimetä asiat ja oliot niiden ikioman sukupuunsa mukaisesti! Ei siinä ole mitään ihmeellistä. 'Nimi' on kuin *ada(m)*-luu, joka 'Humid-kaste'-tilaisuudessa saa itselleen 'ruumin' (latv. *āda* = **iho**) eli 'Heewa-tilan' - tullakseen *huma(n)-noidaksi!* eli (E. 'allmighty') *kaikkivoivaksi* (lpArjeplog) *almatj=ihmiseksi!* Tämä kaikki piilee sen pyhyiden taustalla, joka liittyy ihmisen (ks. lpR: *ålmedje-al'matja-ulmutj* jne.) nimen antoon:

Taivaallisen

maititien sanantuojia

'Her-mes Her-hiili-läinen'

os. 'Kaikkeuden Synnyttäjä'

ada-õunalla, luu-omenalla varustettu **Adonisä!**

aionien alun puuttomalla ja nimettömällä **saarella!**

turk. *ad* 'nimi'; *ada* 'saari, saareke'

itse itsensä iki-*noche*-öisen(ä) majakka-niemen-**nokkana**,

niemennokan valomajakkana,

majakan-nokan maikkuvana

Hyppy-Heikkinä vilkkuen'

Knochen-luuvalona

kolt. öömâs-ooumaz ('ihme-ihminen')

Ompas ihmees...!

Kun Afrikassa heimojen vanhat tietäjät osasivat ulkomuistista luetella sukujen esi-isiä - jopa 700 vuoden takaa, niin Kalevalan maailmassa muisteltiin myös **asioiden** välisiä sukulaisuussuhteita, sanojen ikivanhoja syntyjä! Vesilinnun ja Ison Tammen kansat menneisyyden perinnön vartijoina.

Jatkamme kuitenkin sivupoluille poikennutta länsimaiden historian Golga-teen-polkua: Ei isä ollut *act-tiion*-kirvesmies. Hän oli Elo-himmel-oss-vaatturi I. waitthing-nopeudella (hitaudella) Maailmaa-*vaattav*-(= est. 'katsova')-kolmisilmä-mies-*cielo* (taivas), joka vaattettaa vain sen verran, että itse kuitenkin näkee. Kaiken. Obilta asti tähystellen.

Taakse-katsova Zee-uss, satasilmäinen merikäärme (latv. *zivs*, lit. *žuvys* = **kala**), joka samalla on (itsensä?) katsoja-vartija, Katze--pimeän käärme-näkijä. Vaitelias Waiter-odottaja. Tarjoilija keisarin *avion*-hulmuavassa avo-viitassa - söpö-sepä-luuck-auki. Muu-minä nuttu nurinpäin perheen juhl-on-boardiin postuumisti pitkähäntäistä Mess-* Mää'll-Postia - Tuomas-sedän tupaantuliaisina - huomenlahjaksi maitojunassa tuomas-sa. (S.) Maapostia ilmaitse (zu-g) 'Eilen'-kiireellä. Püsti-men haltija, jonka tehtävä on istua postilla-postillaan. Poistuu asialle ennenkuin on tullutkaan. * 'mahla' = kolt. *ääll*, *mää'll*.

Ja millainen säkki! Sen nimi on (lpJukkasj.):

budda ~ *buđa* (nahkapussi), E. (melkein) *rosebud*

jota Karasjoella (lpN) sanotaan vähettelevästi nimityksillä:

buđđa ~ *bal'lo* (testicle, mon. 'scrotum' l. 'koko juhlaikalusto'),

lpLu: *pottah* (< **budah*; 'poron pallit'); kam *bõra* 'sack, bag'.

α

Pol. *budzić się*, russ. *будить* = 'herätä' (pussin 'budjetti'; R. *bjuda* = tarjota)

Jälkikirjoitus

Pussin sisältö:

Engl. *bud* = nuppu, umpu, silmu; toveri, kaveri; silmikoida, versoa; *budding* = silmikointi; orastava, heräävä; *buddle* = huuhtoa (malmia); *bead* = (hiki- yms.) karpalo.

Unkarissa sana on kohonnut lähes jumaluuteen esiintyessään Budapest - nimessä. Itsenäisenä sanana se on jo kadonnut, mutta yhdyssanoista *budaföld*, *budavirág* ja *budi* ymmärrämme sen sopivan saamelaisanueen kumppaniksi suunnilleen seuraavanhenkisen sisältönsä kautta:

buda

makuu:

(vanha?)

seinämaalauk;

kellertävä lieju;

sinipunakukkainen

rikkaruoho;

'käymälä' eli 'buduaari',

johon sanakirjassa liittyy huomautus [*?ném*] (Garamvölgyi 1975, 159), joka liittyy

joko kieltosanaan tai sukupuolisuuteen (*nemi*, *nemző* 'sukupuoli-', *nemz* 'siittää')

Tuolla jum-ala ja täällä käy-mälä -

molemmat samaisen elämän siittäjiä -

eri vaiheissa, eri näkökulmasta katsottuna.

Turhaan ei hevosenlantakuorma kulkeudu kyntöpellolle,
sillä elämän juuret lähtevät juuri Siitä Itsestään - kasvamaan.

Inhoammeko elämää?

Varsinainen *bär*-kantaja *bär*-marja-*Bär*-karhu. Wero-waaroja kantamassa tullen mennen - edestakaisin - sisään ja ulos. Kunnes kuoltuaan hänestä tulee (lp) *cod'de* ('kill'), joka näkyy enää vain (yd) *koddi*-jäätynneen (yr) *sææm* -kalansuomuisen (ruots.) *kött*-lihapan-dan (hu) *köd*-sumuisen (yr/sk) *sün/sümde* -uhrisavun syntymähumalaisesta varjosta. Kun säkki kaadetaan kumoon (zr *kym-*), on tulos järkyttävä: koko taivaallinen (S. himmlisch) *Gÿmel* (= hepr. γ = 'g'; E: *ghee'-mel*) -sisältö 'sikin sokin-ylösalaisin I. (zr) *kymal* ('upset') (Collinder 1955, 28) - mutta mitä? *Mätiä vai Jahve-jauhoja? Vastaus:

KOKO MAAILMA > ***KAIK MAL'MA** = LINNUN PALAZET

Kadonneen Caurus-malmi-aarten metsästys on päättynyt.

Kahlaajakuikka, tunti-toiminen kuningaskalastaja, kalallinen H-ora-Galles!

Täällä ja nyt - kuikkapussissa -

(lpN *gállis* 'ukko'; *gála-*, *gállit* 'kahlata';

gálljo 'telapölkky'; *gálja* 'iljanne'; *guolli* 'kala')

*Collinder (1955, 14, 17, 22, 29, 33 etc.): ch: *kaik* 'lintu'; yr *mal'ma* = 'broken pieces'

sk: *mäča*, *mät'ä* (*met'ä*) 'tail (of a reindeer)' ~ vog. *mańsik* ~ os *mäsəh* (lyhyt häntä)

yr *jæho-*, *jühæ* = get lost, go astray; *jæhora-* = to lose > Jahveko kadoksissa?

En ole varma, miten maa-ilman jauho-pilvet syntyvät ja katoavat,
mutta alan vähitellen ymmärtää sanojen elämää.

Ne näyttävät zic-syc-kiviltä!

QQQǾQQQ

Kuusi kultaista munoa ja rautamuna seitsemäntenä.

Jokin kumma humoristisessa *šumer*-rumpua muistuttavassa
(hu) *homorú*-reikäholvissa (E. *concave*, hollow) - *gawia*-ongellako?
Kun tiedustelen sen nimeä, on veikeänä vastauksena kuin **kaivon** sisältä:

kǝn'keivoukǝn'keiv

joka tarkoittaa samaa kuin *concave-o-concave* (E. 'kaksoiskovera').

Mutta se voi tarkoittaa joko 'kaksoiskovera' tai myös
'**kovera**-koveraton-kaveriton-**ja**-kouraton-korvaton-**kovertamaton**'
- näyttää jo pääjalkaiselta kaurisimpukalta -
jalkopäästä katsottuna:

ΓΞΛ!?

Kun pyydän täsmennystä, olio toistaa venytellen: 'O...*ukǝnkeiv*'
A...ukon-kivi - Ukon-kivi - Akan-cave???

Tietysti se on naamioitunut, maahankaivoittunut Ukonkivipaasi

Maa - munaksi muuntuneena

Itse Oma Emonsa.

Con-fusiŋoituneena.

sisäänlämpiävä juuri pystyssä

Saavuttamassa-*fumare*-taivasta

(latv.-pol.) *dūmi-dym*-savuisella (ven.) *duma*-ajatuksella

sikari suussa nurinpäin.

Kuitenkin kuin pieni hento Phœnic-lintu,

keltasirkku

tuhkasta nousten.

Olen päässyt oman Emy-Thalœgos-gielloen (vg. 'räme' =) *keeli*-päähän.
suoriutuen mittarimadon (R. *mask*, ven. червь!) tavoin epäsuorasti

Ajan suuren kirjan tabu-la-stradaa pitkin

Zeit-side'n-mad(dh)u-reiästä läpi.

suoraan Rõõmœn

herkkiin

sisätiloihin

Seewying things...

Lopusta uuteen young-alkuun.

Vain kirjanmerkki muistona käynnistä:

Ⓞ

31) Rumpu-Lisäyksiä.

Shumer (- rumpu/kapula):

Lönnrotin Suomalais-ruotsalainen sanakirja (2. painos 1930):

kuma = blank (kiiltävä, kirkas); skimrande; 'ota kultia kumia' (II: s.799)

2) = '**kumo**' hvalf (valv) 'holvi' (kirkon, taivaan); makaava asento (kumollaan)

kumaella = kumailla 'bullra' (meluta, ryskyä, jyristä; telmiä, aiheuttaa hälyä

> kumahtaa > 'kumahuttaa kanteletta'

> kumajaa; 'senpä (akan) kulkku kumajaa, kieli riepu kilkattaa'

kumaista = 'korttelinki kumaisivat aiwan ahnahaan kitahan'

kumakka = 1) kumea 2) punainen pumpulinen rihma (turkkil. lanka)

kumara = kymärä; käydä kumarassa = käydä kumaroissansa = **gå lutad (!)**

> *luta* = mennä kumaraan > F. 'luuta' ~ pönkkä oven edessä!!! (+ lakaisuväline)

= **kullstjelpet tillstånd; mennä kumaraisiin = falla omkull (kaatua kumoon)**

> (*stjälpa* = kaataa kumoon; kaataa pois jstkn); > kumarainen

> *kull* = 1) omkull; 2) poikue; 3) koppa, pesä > *kulle* = kukkula, kumpu, kunnas, töyry

> *kullig* = 1) mäkinen 2) sarveton; nupo(pää)karja

> kymärä = mennä kymärsään = *krokna* = koukistua jne. > kirves on 'kumaro'

kumasniekka = bomullskjortel, lifkjortel; **olla kumasniekassa** = ha sådan kjortel

> R. *liv* = mm. **vyötärö (!!!)**

> R. **skjorta** = paita; **kjortel**; kjol (hame);

> Huom. kaksiselitteisyys yhdyssanojen genet. muodossa!

> hänga i kjolarna på ngn = riippua jkn hameenhelmoissa

> gå kjortelvägen = mennä naisten selän, hameiden taa

kumatsu = puuvilla, p. -kangas

kumiska = **halftäckt lappsk släde (pulkka)**

kumma = > (kumpi) ihme; ihmetystä aiheuttava jne.; ihmeellinen; kumpi (kahdesta)

kummar = kumpare < kumpu (liten **hympel**); 'puolakukka kumparella'

kummi = fadder, dopvittne (kastetodistaja)

kummita = kummitella > kummitseita = göra sig ovanligt grann;' k. kultawöihin'

kummonen = millainen

kummuras = **gumrik**, tvåradigt (kaksirivinen) korn; sulkapää, **kumurikki**

> **kumurikki** = ~ **kummurasohra (gumrikskorn)**

> **kumuriohra** = **(tähkältään) kuusirivinen ohra**

kumppani = kamrat, stallbroder

kumsi = en art laxforell; on punakirjava, sukkela kala, pienen siian näköinen jne.

kumu = kuomu > *kumuri* = litet **moln** (pilvi) > *kumureikä* = ljudhål (ääniaukko)

> vrt. R. **mol** = **ypöyksin** > **mola** = **jomottaa** >? **Jum-mola** = '**jumiliitoksen jomotus**'

> R. *moll* = molli(sävellaji):

> R. *moll* = musliini, harsokangas > *molla* = savikka, saviheinä

Kaksi viimeistä sanaa olen erottanut, koska niiden tarkoitteissa on paljonkin kiinnostavaa tutkimista:

kumi = gummi; **liimata kumilla** (so. 'pomppiminen ei ole 'kumin' ainoa dimensio)

kumina = 1) kummin; *ihmisen k.* = kryddkummin; *koiran k.* = hundkummin

> *olla kuminoilla* (!) vara på kumminplockning;

> *mennä kuminoille* = gå att plocka kummin

2) konamn (???); [Eng., Fr. cumin; Gr. κύμινον, Hebr. kamo:n]

Kyseessä näyttää olevan tarkoin varjeltu sana, koska vastaavissa muodoissaan Lönnro-
tin antamia sanoja ei löydy sanakirjoista. Lisäksi termi 'olla kuminoilla' viittaa vahvasti
piilomerkityksiin. Seuraavista sanastoista erottautuvat selkeästi muutamat seikat: met-
sästä (hameenhelmoja); hyppiä, pomppia; aaltoilla (kumi); liimautua yhteen (liima-ai-
neet); piilossa, hämärässä sekä yhdessä-liimautua. Lopuksi sankari; 'kyy-ratsu' = herra!
'Kyy'n' symbolimerkitystä selventää engl. *viper* (kyy >? vrt. engl. 'key') -sanue:

wipe = pyyhkiä, hangata > *wipe a joint* = tehdä päällekkäisliitos

wipe = pyyhkiminen; isku; irvailu, naljailu; **nenäliina** (!)

> **wipe out** = kaatuminen; täydellinen häviö

wiper = pyyhkijä, kuivaaja; pyyhin; riepu, rätti, räsy; (tekn.) **kosketusvarsi**; nenäliina

Kreikka (Korhonen - Papageorgiou 1993):

κυλω = pyöriä, kieriä; $\pi\psi\rho\iota\tau$ > F. kulo; kuula; 'poltto'

κυμα = aalto, laine > F. **kiima**

κυμινο = kumina

κυνηγι = metsästys; riista > $\kappa\upsilon\eta\gamma\omega$ = metsästä, ajaa takaa (>? kuningas; hunaja?!)

(κ. τον ποδογυρο = juosta hameiden perässä)

κυριος = herra >? F. 'kyy' + saks. Ross = ratsu > Lat. Kyrie; Kyros-kuningas

SSA (434-435):

kumi < nr *gummi*, vanh. myös *gumi* (= saks *gummi*)

< klat *gummi* < kr. *kómmi* < egypt)

kumina 'Kümmel' < nr. *kummin* (< *kummen*), mr *kumin*; = nt *kummen*

< kas *komen*, *komin* (>? vrt. S. Himmel = taivas! > S. humala)

< lat *cuminum* < kr *kyminon* < seem, esim. hepr. *kammôn*

kummata = (ei vielä Lönnr; yl.) 'kuoria kerma maidon päältä, vaahto kattilasta'

< nr *skumma* id. (*skum* 'vaahto')

Englanti (Hurme 1990):

balsam = häpykannus (esim. ball + shame)

cant = (varkaiden, kerjäläisten ym.) erikoiskieli; ruikutus; ammattikieli; tyhjä puhe

> vrt. F. 'kontinkieli' ja saam. 'ruohttu-giella!' > *cantata* = kantaatti

cant = viisto reuna; kaltevuus, vinous; kumolleen töytäisy, sysäys, isku

> asettaa viistoon; työntää kumoon; kallistua; **canter** = lyhyt laukka

cantaloupe = kukkaromeloni; **cant frame** = vannaskaari; **cant hook** = tuokin vieritin

canteen = mm. sotilaskoti, kenttäpullo; pöytähopealaatikko; postitoimisto

canthus = silmäluomen kulma; *canticle* = ylistyslaulu, kiitosvirsi

canting = tekopyhä, valheellinen; *cantilever* = ulkoneva kannatuspalkki;

cantle = pala, kappale, osa; satulankaari > vrt. *candle* = kynttilä

cum = kanssa, mukana; *cum-* = (yhd.s.) yhdistetty > (*ac*)*cumulate* = kasautua

(>? vrt. **common** = yhteinen; yleinen > 'come on!')

cumbent = makaava

cumber = kuormittaa, rasittaa; olla taakkana t. esteenä; taakka, vastus

cumbersome = vaivalloinen, kömpelö, epä mukava, hankala(käyttöinen)

cumene = kumeeni (?) > *cumin* = (kasv) kumina

cummerbund = (Int.) leveä vyö

cumshaw = lahja; juomaraha

gonad = suk rauhanen (>? vrt. kolt. *kunnj* 'häpy')

gondola = gondoli > *gony* = suuri merilintu
 > *goo* = tahma, liisteri > *gooey* = siirappimainen > *good* = hyvä > *God*
 > *gods* = tavarat > *goody* = äiti, eukko; siivooja; hurskastelija
 > *gook* = keltaihoinen > *goofy* = typerä, tyhmä > *goon* = tollo, typerys
 gum = 1) ikenet > *bumboil* = ienajos 2) *by Gum* = pahus soikoon!
 gum = kumi; harts; pihka; liima; kumipuu; purukumi; (silmän) räämä;
 > *gums* = kalossit
 gum = liimata, kiinnittää liimalla; puijata, pettää; tihkua kumia t. pihkaa;
 > liimautua; tulla tahmeaksi t. takertuvaksi
 gumbo = okra; okrakasvin palot
 gump = pölkypää
 gun = tykki, kanuuna; kivääri, pyssy; pistooli, revolveri; (tekn.) ruisku;
 > ampuja, metsästäjä; (tasku)varas; (tupakka)piippu (leik.)
 > ajaa takaa, metsästää; ampua; lisätä kaasua
 gunny = juutti-, säkkikangas; juuttisäkki

Ruotsi (Hirvensalo 1970):

gumma = mummo > *gummi* = kumi > *gumse* = oinas, pässi, jäärä > **gunga = keinu**
gump = takapuoli, perä; hevosen säkä > *gumpkörtel* = rasvarauhanen
 komihåg = '*hon har dåligt komihåg*' = hänellä on huono muisti
 < *håg* = mieli; engl. '*hook*' = koukku >? vrt. R. *hugg* =
 koma = horros < *komet* = pyrstötähti, komeetta
 kombinera = yhdistää < *komedi* = huvinäytelmä > *komik* = komiikka > *komjök!!!*
 kon = kartio, keila > *kona* = kytkin(kartio); nainen; (halv.) lutka
 > *krydda* = mauste; ryyti, höyry, särvin
 kummel = kiviröykkiö; kummeli (mer.); (Merlucius) 'kummeli' (turskan heimon kala)
 kö = biljardikeppi; jono; loppupää

Heprea (Baltsan 1992, 163):

kam = got up; stood up; rose
kamah = 1) how many?, how much? 2) some, few
 > bat/be **ka**mah? = kuinka vanha hän (fem./mask.) on?
 kamah = longed
 kamal = withered (kuihtunut, lakastunut) >? F. 'kamala'
 kame'a = amulet
 (>? koru seksuaali symbolina kuten helmet, kaurisimpukat, meripihka jne)
 kame'ah = eager; yearning
kamoha = like her > *ka*monee = **me too; the same as you**
 ? ~ vrt. engl. 'common'
 kamoor = arched; convex (**ku**pera pinta)
 kamoos = secret, hidden > *sod ka*moos = highly-guarded secret >? F. **ka**amos

Jiddisches Wörterbuch (Ronald Löttsch 1992):

cham = unverschämter Kerl > **chá**misch = (chámske, chamúlish) unverschämt
chéjrem = (charómin, ch[a]rómim) Bann, Ausschluss (aus der jüd. Gemeinde)
chójmer = Fleisch, Körperlichkeit > *chó*lem = Traum

chómet = Kunt (Kummet) länget

chómez = Sauerteig

chúmesch = (chumóschim) Pentateuch

hamák = Hängematte > hámewen = hemmen

hamójn = Volksmasse, Menge > hamójze = Segensspruch vor dem Genuss von Brot

hamzoe = Einfall, Idee > hamzoeidik = findig, einfallsreich

kamzn = Geizhals (saituruus) > keml = Kamel (2-kyttyräinen?)

kímpet = Kindbett, Wochenbett

kójmen = Schornstein > kójmenkerer = savupiipunpuhdistaja; nuohooja(!)

kójmer = (kómrim) christlicher Geistlicher (!)

komár = **Mücke** (pitkäsarvinen sääski)

lewáje = surusaatto

lewóne = **Mond** (kuu)

samd = Sand (hiekkä > vrt. Samum-tuuli)

samsch = Samt (sametti) > samsch(e)n = samettinen

schámess = (schamóssim) Synagogendiener

schem = Name, Ruf, Reputation > schém(e)n = berühmt sein

schém(e)n = sich schemen > schem-rá = schlechter Ruf

schmíre = **Wache; Amulett** > *schtejn schmíre* = *Schmiere stehen* (olla pulassa)

= selkäsauna, sotku; hökötys; joukkio

> S. Schmiere = voide, rasva, limainen aine; **liiva**, tahma, lika

> Huom. liiva-sanana merkitys virossa = 'hiekkä' > *schtejn* ~ Saatana ('seisova!')

schmíte = Sabbatjahr > schmiz = Peitschenhieb (peitsennosto?) (>? E. smith)

schójmer = Wächter, Hüter > schójmerte = Anstandsdame (siveydenvartija)

schum = *kejn schum* kein (einzig) 'ei ainuttakaan'

shúm(sh)en = summen > shúmshe = Hummel (kimalainen, metsämetiäinen, hörriäinen (Bombus); riehakko tyttö; koirasmehiläinen, kuhnuri; eräs rakkopillin laji

> Vrt. saks. hummen = höristä, hymähtää; rykiä, ähkiä; hummern = kumista

> Hump = tynkä; Humpelai = hutiloiminen, kyhäys; humpeln = ontua, lyyhätä, nilkutella; hoiperrella; (hümpeln) kyhätä, patustaa; hutiloida

> Humse = metsämettiäinen, hörriäinen > Humus = ruokamulta

ssam = (soinniton 's') **Gift (myrkky)** > ssámen = myrkyttää (vergiften)

> ssáme = (viittaa aikaan tai tilaan)

> ssáme = (palvelee superlatiivin muodostamista tai vahvistamista)

(Sanasto on epäilemättä eräs jiddischin avainsanoja)

ssímche = Freude; Fest

ssímen = (ssímonim) Zeichen, Spur, Merkmal

ssom = Wels (monni, säkiä) > **ssójne (ssónim)** = **Feind** (vihollinen) >? F: 'sana'???

súmer = Sommer > **tumán** = Nebel (sumu)

zemúrschtn = (zerquetschen) murtaa rikki (ruumiinosa)

zímer = Zimmer > zímring = Zim(me)t = kaneli(puu); rihkama, romu

zúmisch = lisäsekoitus

Romani (Viljo Koivisto: Romani-Suomi-Englanti sanakirja (1994)

(Kokoelma sisältää myös muita tutkimukseni aihepiiriin kuuluvia sanoja.)

džambaa = laulaa, lauleskella > *džampa* = sammakko

kaan = korva (>? vrt. Lähi-Idän *kan* -soitin- ja laulusanue)

kaht = puu (>? F. 'kohtu' > ugr. 'kaksi-kahtia-kahdeksi-kahdeksan'? > engl. 'cut')

> *lolo kaht* = leppä ('punainen opuu');

> *Neurako kaht* = koivu ('tuohinen puu')

> *Pieresko kaht* = jalkapuu (> bear, bär 'karhu'; S. Ferse, Färse, E. arsh jne.)

kamana = kello > kamanako *baħiba* = **kellonsoitto** (>? vrt. saam. 'lypsää'; *kar-bash*)

(>? vrt. **turk. zamk = gum** 'kumi'; **zaman = aika**; **zemin = maa**)

kamlavaa = rakastaa > *kamliba* = rakkaus > *kamlo* = rakas

khaa = silmä >? egypt. *angkh* -sanana loppuosa? > 'ongen(koukun)-silmä'

> **khuu** = kantapäätä > *khuuri* = tamma(versa); *khuuro* = ori(versa)

>? F. 'kuu'; 'kyy'; 'kuuro' (Huom! 'kantapäätä' -sana on symbolinen kielikuva)

kham = aurinko; helle > *khamlo* = kuuma > **kliima = uitto**

> *kokalos* = luu > *kokares* = yksin > *kokaro* = yksinäinen

kommos = solmu > *komuneskiba* = inhimillisyys

komunis = ihminen > *komunesko ruu* = ihmissusi

kummavaa = kummeksua

kumniba = palvonta > *kumnavaa* = palvoa (**worship**)

>??? Engl. 'sota-alus'!!!??? > Saam. 'hiidenvene'????!!!

(E. *ship* = mm. 'ottaa sisään' ja 'lähettää tiehensä'!!!; lisäksi '-uus'; kyky, taito)

kunnimen = kumara (>? vrt. kolt. *kunnj* = 'häpy' > F. 'kunnia')

> **engl.??? cunt** = Dutch *cut*, Fr. *chatte*, *moule*, S. *Fotze*, esp. *coño*

(löytyy vain sanakirjasta Lars och Martin Melin: *Förbudna ordbok*. Norteds 1995)

sam = (vanh.) 'olemme' > **sammas** (vanh.) olimme

> *som* = olen > *sommas* = olin, olimme

sambuota = vala > *sambuotavaa* = vanhoa

samliba = kokous, kokoaminen; kokoelma > **samlavaa** = koota, kerätä; kutsua koolle

>? vrt kamassin *saməil'am* = pyydystä; Ruots. *samla*; Saks. *sammeln* jne.

samnaskiero = naurava

samuna = (samunis) **piippu** (ainoa laatuaan osoittamassa 'sammaksen' onttoutta)

sankiba = yhdistäminen, yhteys, liitto, yhdistys

sannavaa = todistaa > *sanniba* = todistus

sungavaa = imeä; *sungiba* = imu; haju (>? vrt. E. *sponge*, *fungus* = 'sieni')

suruba = akana > **suu (syy) = neula** > **suuno = uni**

symnaskieri = ompelijatar > *symnaskiero* = sormustin (>? vrt. 'gymnastics')

sömsiba = sopimus

Näyttää ilmeiseltä, että sanasto vihjaa romaneillakin 'luottamuksen puuhun'. Tässä mielessä myös 'Sampo' on yksi maailmanpuu -käsitteen edustajia.

Vironkieli (eesti) sisältää niin kirkkaassa muodossaan koko pole- napa-alueen vuunanmuutoksen, että se kuuluu ottaa mukaan aineistoon (Kokla etc. 1993):

pael = nauha, paula, teippi > linnupael = permi; *pohl* = puolukka

pole = en (et, ei jne.) ole > **põleda** = palaa > **poolus** = napa

pool = päin, puolella; puoli, puolet; käämi, puola > *poole* = päin, puoleen

poom = puomi > *poomine* = hirttäminen > *poonu* = hirttäytynyt

pull = verkonkoho; pullo > *pult* = pulpetti (*pol't* = pultti) > *pulm* = häät

põlata = halveksia, hylkiä

põld = pelto > *põllu-* = pelto-; maan-

põli = (elämän)tila; olot; (pl.) elämä

- põline = ammoinen, muinainen, ikivanha
 põll = esiliina
 põlv = polvi
 põrgata = kimmota > **põrge** = kimmahdus, ponnahdus
 põrand = lattia (~ SSA: F. 'permanto';
 ~ va *permata, permatta* 'permanto, uunin arina, riihen maalattia; savilattia')
põrgu = **helvetti**
 põrm = tomu > *põrn* = perna (S. Milz)
 > SSA: (>? lpR *perme* 'linnunansa' (>? mahd. koko F. *perä* -sanue)
 > lpN *bær(b)med* = lpIn *pervid* 'kodan lattiapölkky, -pölkyt (vrt. li *perm* = tomu)
 põrutada = tärisyttää > *põrutus* = täristys (>? vrt. F. 'pyörryttää')
 põsk = poski; *põud* = pouta: *põõn* = piena, poikkilista; *põõsas* = pensas
 (>? lpN *boaššu* = F. *posio* = kodan perä > pesä)
 sombune = sumuinen, usvainen > *somp* = sakea sumu
 > *sompu minna* = tulla sumuiseksi > *sompus (sompjas)* = sumuinen
 somp = (pl. *sombud*) rakkula

V. Alava: **Vatjalaisia häätapoja** (1908)

- 'b = *eb*, *ei*; 'bõlõ l. bõlõ l. bõõ l. bõõ, *ei ole*; 'bõllu = *ei ollut*
 juõllassa = sanotaan; *juõltii* = sanottiin, sanoivat
 kahõssamalla = kahdeksalla (>? F. *sammas*; *sama*)
 kamalka = lyhyt naisen mekko, 'kohtu'
 knääzän-naissa = ruhtinatarta (>? lpIn 'nissoon' = nainen)
čimolainõ = **kimalainen, mettiäinen** (>? F: *jumi*; *jumala!*)
 meelnitsa = mylly > *mõlkõäs* = hienoksi
 miilaa = saippuaa
 nadđõt = nait(?)
 nõisa = nousta; alkaa, ryhtyä > nõõb = (*nõizõb*) nousee; alkaa
 > nõõvad = seisoa, nousevat seisomaan > nõsa = nosta > nõõtab = herättää
 õmpõõmaa = ompelemaan
 parmailõõ(sõõ) = syliin, helmaan
 pillittässä = soitetaan, soittavat
 põlõttavad = polttavat
 päässässä = riisutaan
 saappugad = (saappogad) saappaat
 samõi = kaikkein (+superlatiivi)
 sampaasõõ = uunin patsaaseen
 sõittelikko = riiteleväinen >? F. *soitto*; *soidin*
 >? S. *Zeit* ~ Se aika(!); kiima so. paikan supistuminen ajaksi
 tammõni = (*tammuõni*) *tammeni* (hyväilynimi sulhaselle!)

K. Aben: **Läti-Eesti sõnaraamat**. 1966; & Kaljuste 1996:

- būda** = hurtsik = onn, osmik (mökki, tölli)
 ciems = küla > *cienīt* = austama, lugu pidama; *cimdi* = käsineet
 čalas = jutukõmin, kõnesumin; (lainete) loksumine
 daina = (läti, leedu) rahvalauldumbrajs = mädasoo, raba
 dūmenis = suitsutoru > *dūmot* = suitsu ajama > *dūmi* = suits > *dumjš* = rumal, loll
ķimenes = köömen (kumina)
 meele = keel > *meli* = vale; valetamine > *melis* = petis, valetaja > *mēļš* = violett
 mērce = kaste, soust > *mērdēt* = näljutama > *mēris* = katk > *mērīt* = mõõtma
 mērot = teed käima > *mērs* = mõõt, määr > *mežs* = metsä; *mīļš* = suosikki
 mila = armastus, lemb > *mīta* = tallama, sõtkuma > *mirt* = surema
 mošķi = paharet, vanakuri, vanatühi
 muša = kärbes > *mušmire* = kärbseseen
 nodzīt = ära ajama > *nodot* = ära andma > *noiet* = kuhugi minema; loojuma
 pali = suurvesi, tulv > *pār(i)* = üle
 samācīt = veidi õpetama > *samainīt* = vahetama > *samērā* = võrdlemisi
 samērcēt = märjaks tegema > *samērs* = (mõõdu) vastavus, parajus
 samest = kokku viskama, panema > *samīdīt* = ära (mustaks)tallama
 samiegojies = unine > *samierināt* = lepitama, rahustama
 samīt = laiali v. puruks v. maha tallama > *samocīt* = vaevama > *sams* = säga
 smaids = naeratus; muhelus > *smēre*, *smērs* = võie, määre > *smieties* = naerma
 solis = samm > *solīt* = lubama, tõotama > *sols* = pink > *soļot* = sammuma, astuma
 soma = paun, seljakott, ranits > *somiete* = soomlanna > *soms* = soomlane
 žem = all, alla > *zeme* = maakera, Maa > *zemkopis* = põllumees > *zēns* = poika
 > *zemnīca* = muldonn, muldkoobas > *zemniece* = talunaine, maanaine
 ziema = talv > *ziemelis* = põhjatuul > *ziemeļi* = põhi; *tumšš* = tumma (lit. *tamsu*)
 zīme = märk, märgis; tunnus, tundemärk > *zīmēt* = joonistama
 dzimums = sukupuoli > *dzimšana* = synty; *zemene* = mansikka

Liettua (Kaljuste 1996 - hajasanoja)

- medžiaga = aine; *moteris* = nainen > *muilas* = saippua > *molis* = savi; *mielas* = rakas
 šeima = perhe > *giminēs* = sukulaiset; *šepetys* = harja; *musė* = kärpänen
 zmogus = ihminen > *žmona* = vaimo; *džemas* = hillo; *meška* = karhu
 samanos = sammal; *kamiengas* = varsi; runko; *žiemą* = talvi; *žemė* = maa
 žaidimas = leikki, peli; *mūšis* = taistelu; *meilė* = rakkaus; *gimimas* = synty

Antoni Krawczykiwicz: Suomi-Puola (WSOY 1991)

- cena = hinta > *cenny* = arvokas > *konno* = ratsain > *konny-* = hevos-
 > *sen* = uni; unelma > *sens* = merkitys

chmura = pilvi > *chmiel* = humala > *ciemno* = pimeästi > *ciemny* = pimeä, tumma
 > *ćma* = pimeys > *ćmić* = polttaa (>? 'komiikka!) > *komis* = välityskauppa
 > *komín* = savupiippu (>? vrt. E. *chimney* = savupiippu > F. *kamina*)
 ciemię = päälaki > *czemu* = miksi > *gama* = (mus.) sävelasteikko
 komora = kammio > *komórka* = komero > *kompres* = kääre, haude
 sam = (samo, sama) itse; yksin; *sam na sam* = kahden kesken
 > *samica* = naaras, emo, emä > *samiec* = koiras, uros > *sejm* = eduskunta
 > *samopomoc* = keskinäinen avunanto > *samorząd* = itsehallinto
 > *semantyka* = merkitysoppi, semantiikka > *semicki* = seemiläinen
 sum = monni (kala) > *suma* = summa > *sumienie* = omatunto
 szmer = kahina, havina, rapina > *śmierć* = **kuolema** > *szum* = melu
 szyna = (rata)kisko (>? vrt. sani-reki)
śmiech = **nauru** > *śmieci* = roska(t) > *śmieć* = uskaltaa (>? E: *smith* = seppä)
 zamarzać = jäätyä > **zameť** = **sekasorto** > **zamiana** = **vaihto**
 zameźna = naimisissa oleva (nainen) > *zamiar* = aikomus > *zamiatać* = lakaista
 zamordować = murhata, surmata > *zmora* = painajainen > *zmrok* = hämärä
 zamsz = säämiskä > *zamykać* = sulkea, lukita > *zamek* = linna; lukko
 zemdlenie = pyörtyminen; tajuttomuus
 ziemia = maa > *ziemiak* = peruna (>? F. siemen) > *ziomek* = maanmies
 zima = talvi > *zimny* = kylmä > *żona* = vaimo

Rumänisch - Deutsch (Schönfelder-Scăueru, 1963)

geamăn = (gemeni) Zwilling; geambaş = Pferdehändler
 geamăt = ähkyminen, vaikerointi > *geame* = ähkyä, voihtia, vaikeroida jne.
 geamje = Moschee (moskeija)
 [> Huom. **Saks:** *Mösch* = varpunen; messinki; *Mosche* = lehmä, hieho
 > *Moschus* = biisami, myski > *möseln* = haista sammalelta
 > *Much* = home(sieni) > *moussieren* = vaahtoilla.]
 hambar = vilja-aitta > *hamei* = Hopfen (humala) > *humă* = lanta; savi
 samsar = Makler (välittäjä; moittija; tuulimyllyn jalka; pylväs
 samur = Zobel (soopeli)
 seamă = (gen. *semi*) Art; Wesen; (luvunlasku, tilinteko); Obhut (hoito, suoja)
 seamăn = (*sémeni*) Ebenbild (tarkka kuva; lähimmäinen)
 semăna = 1) säen (kylvää);
 2) ähnlich sein (olla samankaltainen, näyttää samalta)
 smîrc = Sumpf, Moor (suo); *somięra* = Stahl-, Sprung-federmatratze

A.V. Isačenko, K. König: **Slowakisch**-Deutsch (1964):

címer = Wappen (vaakuna)

- chmára = (tumma) pilvi > *chmúrit'* = pimentyä
 chomút = Kummet (länget)
 sám = (sama, samo) yksin; itse
 samec = koiras > *samica* = naaras (eläimistä)
 samota = yksinäisyys; erämaa > *samotár* = yksinkulkija
 samý = välittömästi, suoraan
 semeno = Same (siemen) > *semiš* = säämiskänahka
 sen = unelma; uni
 smer = suunta
 somár = Esel (aasi)
 súmerný = symmetrinen
 súmrak = hämartyminen
 šomrat' = brummen, murren > *šum* = melu
 zámer = Absicht (tarkoitus) *zameranie* = Einstellung, Richtung Einrichtung
 zeman = Angehöriger des Kleinadels < *zem* = Erde; Land
 zima = Winter; Kalt > *zmena* = muutos > *zomierat'* = kuolla
 žmúrit' = (die Augen) zukneifen, blinzeln
 žumpa = Jauchengrube (virttsakuoppa) (!)

Serbokroatisch-Deutsch (Franz Hahn 1972):

- cimer = Aushängeschild
 čemer = Galle (sappi, kiukku, viha); Bitterkeit; Leid
 ćumur = Kohle
 pandža = Kralle (kynsi)
 > *panj* = Klotz (pölkky, muhkura), Block, Stumpf, Strunk
 sam = allein; selbst; (*samo*) nur
 > *samac* = Alleinstehender > *samoća* = Einsamkeit > *seme* = Samen
 smrad = Gestank (paha haju) > *smrt* = Tod > *som* = Wels (monni, säkiä)
 spol = Geschlecht (suku)
 sumoran = trüb, düster > *sumpor* = rikki, tulikivi > *sumrak* = Dämmerung
 šamac = Graben
 šamar = Ohrfeige (korvapuusti)
 šmrk = ruisku, pumppu
 šum = Geräusch (kohina, sisukset, häly, melu)
 > Rauschen (kohina, päihtymys; sikojen kiima)
 šuma = Wald > *šumar* = Förster (metsänvartija)
 tama = Dunkelheit (>? Iso Tammi!) > *taman* = pimeä, synkkä
 tom = Band > *tumač* = Dolmetscher (tulkki)
 zamah = Schwung (heiluminen) > *zamak* = linna > *zamašan* = tärkeä

zamamljiv = verlockend > *zamazati* = tahria, liata; sivellä, voidella (sisään)
 zamena = Tausch (vaihto) > *zameni* = edustaja > *zametak* = Keim (itu, taimi)
 zameriti = paheksua, moittia; lukea jkn viaksi
 zamisao = idea, ajatus, luonnos > *zamka* = Falle (ansa)
 zamočiti = eintauchen, eintunken (laskea, pistää, kastaa)
 zamrljan = fleckig, beschmutzt > *zamrsiti* = verwirren, verwickeln
 > *zamrznuti* = zufrieren > *zamuknuti* = verstummen
 zamutiti = sekoittaa, samentaa
 zanat = käsityö > *zapat* = Westen > *zapeta* = Komma
 žamor = Gemurmel (mutina, murina; solina)
 žena = Frau > *ženiti* = ottaa vaimo > *ženka* = Weibchen
 žmuriti = die Augen zudrücken

A. Raid, S. Smirnov: Tšehhi-eesti (1966):

kym... = liebkosen (mazlit ses kým?) > milý = Lieb
 omšělý = sammaldunud
omyl = eksitus
písen = Lied (laulu)
 sum = müra, kära > šuměni = kohin, mühin; kihin

Suomi-Portugali (Joakim Barros & Marsa Luukkanen 1992):

boa noite! = hyvää yötä < bom, boa = hyvä
 cama = vuode > camarote = hytti > sapato = kenkä
 câmbio = vaihto > caminho = polku > campo = kenttä
 canção = laulu > chamada = puhe > cimo = huippu > em cima = ylhäällä
 comer = syödä > começar = alkaa
 maré = vuorovesi > marido = aviomies
 mata = metsä > matar = tappaa > mosca = kärpänen
 medo = pelko > meia = (pitkä) sukka > meia-noite = keskiyö > mel = hunaja
 moinho = mylly > mola = jousi > morar = asua
 nada = ei mitään > nadar = uida > neve = lumi > nódoa = tahra
 nu(a) = alaston > nove = 9 > novo = uusi > nuvem = pilvi
sem = ilman > **sim** = kyllä > **som** = ääni > sono = uni > sumo = mehu
 solo = maaperä > somar = laskea yhteen > sombra = varjo
 tampa = kansi > tempo = sää > tomar = ottaa > tom = värisävy

Jorma Attila - Güngör Demir: Suomi - Turkki (1984):

cam = lasi > *cambaz* = taitovoimistelija
 cemaat = seurakunta; väkijoukko > *cemiyet* = yhteisö, yhteiskunta

- cimri = saita, kitsas > *cins* = laji; sukupuoli > *cin* = henkiolento
 cuma = perjantai > *cumartesi* = lauantai > *çarşamba* = keskiviikko
 çam = mänty (vrt. F. 'tammi') > *çamur* = kura, lieju, savi > *çan* = soittokello
 > *meşe* = tammi (>? F. metsä) > *met* = nousuvesi
 çember = vanne, kehä > *çomak* = tikku, keppi > *çomar* = paimenkoira
 gam = huoli, murhe; sävelasteikko, skaala > *gem* = kuolaimet > *gemi* = laiva
 gömü = aarre > *gömük* = hautautunut > *gön* = nahka > *gümbürtü* = jyrinä
 gümeç = hunajakkenno > *güveç* = saviastia > *güvez* = sinert. tumm.punainen
 > *güvey* = sulhanen
 hamur = taikina > *homurtu* = mutina, mumina > *hummalı* = kuumeinen
 kamu = kaikki, koko kansa > *kum* = hiekka > **küme = kasa, rykelmä**
 kemer = vyö; holvi(kaari) > *kumar* = uhkapeli > *kümbet* = kupoli
 madde = aine > *mana* = merkitys > *manen* = henkisesti > *mâni* = este
 maraz = sairaus > *mesaj* = viesti (>? E. message) > *mola* = tauko
saman = olki (straw) > *som* = umpi-, täys-, puhdas; lohi
samanyolu = linnunrata > *yol* = road, way, method
samimi = sydämellinen (sincere, intimate) > *samur* = soopeli (engl. sable)
san = arvo-, sukunimi; maine
sanat = taide; taito; (taide)käsityö >? F. sana
 sema = taivas > *semer* = kuormasatula > *semere* = hedelmä
 > *somya* = joustimellinen sänky > *soy* = suku > *somun* = limppu; mutteri
 sömürge = siirtomaa > *sömürü* = hyväksikäyttö; riisto > **sümbül = hyasintti**
 şamar = läimäys > *şamarık* = hemmoteltu, nenäkäs
 tomar = käärö, rulla > *tomruk* = tukki > *tümör* = kasvain > *yumurta* = muna
 zaman = aika > *zambak* = lilja > *zampara* = naistenmetsästäjä
 zemberek = jousi, vieteri > *zemin* = pohja
 zimba = nitoja > *zimbirtı* = vehje, hökötyks, juttu > *zimpara* = hioma-
 zümre = ryhmä > *zümrüt* = smaragdi

Hazırlama Kurulu: İngilizce - **Türkçe** (1981):

- bira = beer, ale** > *birim* = unit > *bireşim* = synthesis > *birlik* = union, **unit**
cem'an = in all, as a total > *camia* = assembly of people
cami = mosque > **cennet = heaven**
cümbüş = merry-making, entertainment, orgy
gümbürdemek = thunder
 paten = skate, slide > *patika* = path, track > *petek* = honeycomb
 sumen = blotter (muistiinpanovihko; imuri)
 samata = noise, uproar > *şamdan* = candlestick
 şimal = the north > *s. yıldızı* = pole star

şom = evil > *zem* = blame, censure, backbiting
yumru = round
zait = additional, superfluous; plus (= +) > **zeytin** = olive
 > *zam* = addition, increase in price
zimba = punch, metal stamp > *zimbirtı* = twanging (helähdys)
zimbali = perforated

F. Steingass: **English - Arabic** (1978) & M. Halloun: **Palestine - English-Arabic** (1997):

hamân = (*humân, sambûq*) **lilac**
sam = (*şam'a-t, pl. şumû'*) (what gives) light
saman = (pl. *aşmân*) worth (value) > *samaka-t* = fish
şamâl = north > *şamâlî-y* = arctic
samm = **poison** > *şamm* = (*yaşumm*) inhale
şammâ' = (pl. *şumm*) deaf
zamân = (*ân*) time (< *jail/ajyâl*)

Veijo Meri: **Sanojen synty.** (1982):

ankerias = Balt., Liett. *ungury:s* < M.Pr. *angurgis* < Lat. *anguilla* < Kr. *énkhelys* < M.Sl. *agorishti* = pieni käärme; Lat. *anguis* > M.lir. *escung* = käärme (>? *ankerias* = pol. *węgorz* = ven. *ugorj* >? *ugrit!* < unk. *ugric* = hypätä!) >? **Egypt. angkh** >? **enkeli**
aamu = haamu (> *ammoin*) > R. *hamn* = aave, kummitus < vaate > M.Germ. *haman* > *hamna* (puku, vaate) > F. *hame* > A.saks. *hama* = peite < Ind.Eur. *kam* = peittää > *kamari* > R. *håmma* = rysä, kalanpyydys < M.R. *haamor* < K-ala-S. *hame* = säkinmuot. kalaverkko > S. *Hamen* = säkkimäinen verkko, peite, vuota, nahka > Isl. *hom* > R. *hamn* = jalka < M-ylä-S. *ha(m)ma* = lonkka, polven sisäpuli, kankku > E. *ham* = kinkku
haamu = ks. 'aamu' < M.Nor. *hamr* = ulkokuori, nahka, hahmo > Nor. *ham* = haamu > R. *hamn* = hahmo, haamu, muoto, kummitus < *haama* = varjo, hämy
hamara = kirveen terätön pää; S. *Hammer* = R. *hammare* > M-Y-S.+A_S. *hamar, hamur* (kivivasara) > M.Skand. *hamarr* = kallio (?kamara)
heimo = Latv. *saime* = talonväki > *saimenieks* = isäntä > M.Sl. *semija* = talonväki, orjat (?saamet) > Liett.. *káimas, kemas* = kylä, talo > F. *kaima* (?Est, *käima*) < M.Germ. *haima* > Goott. *haims* = kylä > M-ylä-S. *heim* = koti > A-Saks. *ham* = koti, talo > E. *home* > M.R. *hem* = asuinpaikka, koti, maailma > R. *hem* = koti > Indo-Eur. *kei-* > Kr. *keimai* = makaan > *koimáo:* = vien lepäämään > *kome* = kylä < M.Germ. *haima* = säteilevä > N. *hi:m, hi:ma* = ohutpilvinen taivas Germ.>Ransk. *hameau* = pieni kylä
humala = M.Fr. *humilo* > M.R. *humbli* > R. *humle* > S. *hummeln* = hapuilla kohti tavoitetaan > Lat. *humlo, humulus* > M.Sl. *chmeli* > Unk. *komló* > Ven. *pochmel* > pohmelo (*hmél* = humala)
kimalainen = M.SL. *kmel* > Ven. *shmel (tshmel, stsmel)* > Puol. *czmiel* < Ind.Eur. *gem-* > M.-ylä-S. *humbal* > E. *hum-bil, humble-bee* > R.+N. *humla* = kimalainen = S. **Hummel** > Liett. *kamine, kamane* = M.Pr. *camus*
kumi = M.Eg. *kmj.t* > Kr. **kommi** > Lat. **cummi** >> M.Lat. **gummi** = puun mahla

Mikä on lopulta tuo 'pomppiva'siementävä'? Vastauksena on **Vatja** (Alava 1908):

kimenes = **köömen (kumina)** ('kyy-mies')

cimolainõ = **kimalainen, mettiäinen** (>? F: jumi; jumala-inen!)

Saamenkielten ihmistä tarkoittava sana on '**olmō*'. Variaatiot ovat (Etelä-saamesta Turjaan): *ålmedje* > *al'matja* > *almatj* > *ulmutj* > *olmuš* > *olmoož* > **ååumaž** > *ålmenž* > *olmøj*. (Lehtiranta YSS; SUST 200, 1989)

Syrjäänit (komil.): 'permiläinen' = *Kommusa, Kommensa* > 'syrjääni' = *Komi* > R. 'människa' = ihminen > engl. human!

олӧм = elämä, eläminen; *олӧма* = keski-ikäinen ihminen; *олысь* = asuva; asukas > *омӧль* = paha, huono, heikko (mm. Jack M. Rueter: **Komi-English-Finnish** 1995)

Jukagirisch und **Uralisch** (Björn Collinder 1940):

omo = Volk > *šoromo* = Mensch, Mann (*šolom?*)

> *irkin* = ein > *irkid-alma* = ein Schaman

ałma = *olmaŋ, volmaŋ* = Schaman

> wog. *ālm-* = erheben, aufheben > *ōlūm* = Leben

> ung. *emel* = nostaa, kohottaa (vrt. kolt. *emmel* = 'krist. jumala')

> lp: *ællem* = Leben > tscher; *əlem* = Lebenszeit, Wohnsitz

Mitä se tarkoittaa? Koltan '*ääll*', '*mää ll*' = mahla so. 'maiti', joka Kuolassa on 'ma(i)ll'. Se tarkoittanee itse asiassa toukokuussa (may) lähetettävää jalavapuun (ruots. 'alm', lat. Ulmus) metistä (ugr. 'med, met') postia (mail)...med mera. Ja 'maiti' = mesi; met; siis 'mesi-mesi'. Malm -helmimurunen, jonka alkukuikka 'sukeltaa' meren pohjasta maailman luodakseen. Ja väri on se joka yhdistää kuparin ja meden...

On hämmästyttävää, kuinka tarkasti sanalla on vastine englannin '**allmighty**' (kaikkivoipa) -sanassa. Se on saksan *allmächtig* (ja *allgemein*) sekä ruotsin *allmän* (yleinen), *allmakt* (kaikkivalta) ja *allmoge* (kansat). Alkemioita vai maiti-maitoa (al-maiti)?

Onko ihminen ylisestä vuotavaa mettä - itse-kö(n)-vuotava?

Palaan aiheeseen toisessa yhteydessä - kun '*mighty*' s(sch...) *međ* -mesiseppä saapuu...

lät. *varš*, lit. *varis*, pol. *miedz*, russ. медь (**medj**) = 'kupari'; *miegs* (lit. *miegas*) = uni

lät. *smiecli* (~ E. *smile*), lit. *juokas*, pol. *śmiech*, russ. смех (**smeh**) = 'nauru'

lät. '*smaka*' = haju, tuoksu; lit. *medžiaga* = aine > R. *smaka* = maistua.

E.N. Setälä: Aus dem Gebiet der Lehnbeziehungen (FUF XII, 1912 s. 180)

wog. *măș* = Loch (reikä veneessä) (< Kannisto)

ostj. *mu`s* = hiki > syrj. *miž, moz* = Schuld, Sünde

>? R. *mossa* = sammal > *mosse* = neva > *mus, möss* = hiiri > *musa* = runotar?

Katson vielä, mitä *summer* -sana tarkoittaa toisena kahdesta vuodenaajasta. On nimittäin muistettava, että - varsinkin metsästäjäkansat liikkuvat peurojen ym. perässä eläinten kulkiessa talvi- ja kesäpaikkojen välillä. Tämä tapahan säilyi varsinkin ugrilaisilla myöhään. Jäänteinä siitä ovat vieläkin suomalaisten kesämökit. Onko mahdollista, että noitarumpu ikään kuin toi 'kesän' so. toisen henkisen todellisuuden arkielämän 'talven' keskelle? Sanskritin merkitys antaa mahdollisuuden ajatella käsitettä: '**kaksi-yhdessä**'.

Weekley (II, 1967, 1444):

summer = 1) season; AS *sumor*; Com, Teut. > Du. *zomer*, Ger. *sommer*, ON. *sumar*;
cogn. with Sanskrit *samā*, **half-year; year**; OIr. *sam*, summer.

2) [arch.] Beam. F. *sommier*, (> *sumpter*) orig. pack-horse
< *somme*, burden. Late L., Gr. *σαγμα*.

>? **sigma** (kr. S-kirjain); saam *sabme(las)*; puol. *samotny* = yksin (> *samota*)???

sump = Swamp (suo), pit (kuoppa ym.) ~ Ger. *sumpf* (suo)

summon = OF. *somondre*, VL. **summonere* (from *sub* and *monēre*, to warn,
admonish. *Summons* is OF. *somonse* (rebuke, moittia ankarasti)

Ayto (1990, 510-511)

summer = [OE] Summer is a general Germanic word... It goes back ultimately
to an Indo-European base **sem-*, which also produced Welsh *haf* 'summer'
and Sanskrit *sámá* 'year, season';

Latin *summus* = 'highest' (~ **supmus* > E. *summi* > *sum*).

J. Strong (Dictionary of Bible words; *heprea, aramea* 1996):

7760: *sûym* (*sûwm*) = to put, place; *sûwm* = id. + to give etc.

< 8034: *shêm* = position, appellation, honor, authority, character

7762: *shûwm* = to exhale; garlic (-tuoksu)

8040: *semô'l* = wrapping (kääriminen, peittäminen); dark; north; the left hand

8050: *Shemûw'êl* = heard of God < *shâma'* = to hear (intelligently); call together;
(make a) sound, noise; tell, understand ~ *shema* = hear, obey (8085-6)

8055: *sâmach* = to brighten up; be blithe, gleesome; make/be glad, have joy

8058: *shâmat* = syöstä alas, tuupata, puistaa; jättää yksin

8064: *shâmeh* = olla korkea, uljas, ylevä (taivas) > 8065: *shâmayin* = taivas

8067: *shemûymûyth* = 8-kielinen lyyra (*Sheminith*) > *shemets* = to emit a sound

8068: *shâmûyr* = (shaw-meer') 'pistäminen' (pricking): a thorn, gem; diamond(!)

8074: *shâmêm* = to stun (tainnuttaa, järkyttää), stupefy; make amazed

> 8037: *Shammâ'* = desolation (hävitys, autius, yksinäisyys)

> 8047: *shammâh* = ruin; consternation; waste, wonderful thing

8080: *shâman* = to shine; be (make) oily or gross; become fat

> 8081: *shemen* = grease (liquid); richness; fruitful, oil; *shâmên* = greasy

8083: *shemôwnâh* = 8 (>7!); 8104 *shâmar* = **guard**; to hedge, protect

Edgar Rajandi: (Raamat nimedest. 1966):

Viro: *Juta*...oli laulujumal Vanemuise kasutitar > kõnekunst >? F. 'juttu'

Cyrillus -kr. 'isandlik'; pers. *Cyros, Cyrus* = 'päike' > vir. *kiirus* = 'väledus' (F. nopeus)

Leopold -m.saks. **Liutpold** = 'rahvas+julgus' (rohkeus)

Oss = (< geel.) *oss* 'hirv' > v.engl. *oss* = 'hea'

ind.eur. **us-** = leegitsema, põlema (= *is-* seem/haam keeltes = palaa, liekehtiä)

32) 'Matti-Myöhäset'

(Tukimateriaalia joka ei ennättänyt varsinaiseen artikkeliosuuteen)

Lintrop, Aado: *Šamaaniraamaat* (1995):

s.11: 'Ses suhtes on väga iseloomulikud vaimude kohta käivad nimetused mansidel - *samsaj* - silmadetagune... või *saas haljp saj oolne maahum*, see tähendab kasetohust eesriide taga elav rahvas. (Tšernetsov 1959: 121).

s.37: *Huottarie/Hottare*... On siiski võimalik, et sõna tähendab ka kauri (*hottare* - ng sukelduv, vrd *djotturjo* - kõndiv = karu).

s.82: Obinugrilaiset: Ihmisen toinen varjohenki, jonka nimi kuoleman jälkeen on *urt*. Samanniminen henki on udmurteilla *urt* (hing, henki), komeilla *ort* (kuolleen 'hing'-henki, varjo, kummitus), mareilla *ört* ('varihing' = varjohenki, kuolleen 'vaim'-henki).

s.84: 'Hingushing'. Obiugrilastel tähistatakse seda sõnaga, mis ühtaegu tähendab ka hingamist - *lili, lil*. Samast tüvest on pärit ungari *lelek* (hing, vaim, mehisus), udmurdi *lul* (hing, *lulanõ* - hingama), komi *lol,lov* (hing), soome *löyly* ja eesti *leil*.

s.92: *Hottare*-niminen põhjapöder (abivaim) (Gratševa 1981, 75)

s.109: mansi *jomaspal*, udmurdi *burpal* = parem pool.

Schmid, Toni: *Shamanistic Practise in Northern Nepal*. (1967):

s.82: '*Helembo*' or '*Helambo*' = '*Yol-mo*' (Pohj. Nepalil eräs sherpa-alue Milaraspa'n '100 00 laulusa').

s.82: Tiibetin kaksi uskontoa: lamaismi (-buddhismi) ja *Bön* (Lhasa) tai *bombo* (*bon-po*) (sherpojen nimitys uskonnosta ja papeista).

s.83: *Bombo-SE* (Tib. *bon-po gsos*) = 'Bön is life'.

s.88: 'When Padmasambhava killed the devils he sacrificed his (*g*)*tor-ma* (cones of either dough or rice) along with their blood to Buddha. In memory of this, sacrifices are now made on *Padmasambhava's* command.' On the sacrificial dish were red-coloured *cam-pa gtor-ma* together with roasted beans, maize and 'Nepal apples', also dried meat and earth-nuts. The red colour, 'the blood' was made from a plant called (*s*)*ko-ma* in the Sherpa dialect and *Smug-rci* in Tibetan.

Kapelrud, Arvid S.: *Shamanistic Features in the Old Testament*. (1967):

s.92 *Nabis* -noidat käyttivät ekstaasivälineinä harppua, tamburiinia, huilua tai lyyraa.

s.93: '*ōb* (*pl* *ōbōt*) kuolleiden henget, jotka meedio saattoi nostattaa esiin; vuohennahkapussi ('noidanpussi')... Hebr. *yada'* = tietää ('to know' = akkadian *mudu*).

s.94: *bā' ōb* = 'by a spirit'.

Fazekas, Jenő: *Hungarian Shamanism* (1967):

s.108: *mondó* = 'oracel, soothsayer' < hung. *mond* 'say'

néző = 'pytho, pythonissa; Wahrsager'

bölcs = 'wise man' (Turk. 'magus') > *varásló bölcs* = 'magus, Zauberer'

bűvös = 'incantator; Zauberer' < Hung. *bű* = 'magia, incantamentum, veneficium'

> *bűvölő* = 'incantator; Zauberer' < Hung. *bűvöl* = 'incanto'

bájoló = 'magus, incantator; Zauberer'

< Hung. *bájol* = 'incanto, incantatione utor; zaubern'

báj = 'magia, incantatio; Zauberei, Hexerei'

> *bűbájós* = 'magus, incantator; Zauberer' < *bűbáj* = 'magia, incantatio; Zauberei'

javas = 'magus, saga incantator; pytho, Zauberer, Wahrsager' (>? lp *jav'za, jav'zet*)

s.109: *szép-asszony* = 'elf, fay, witch, evil spirit (fem.)' (F. 'kaunis rouva')

> *szép-asszonyok szele/tánca* = 'typhoon' > *Szép-Miklós* = 'a fairy-tale hero'

s.110: *combibator* < selitetty alunperin lat. sanasta *bibo* 'juoda' > *joculator* 'leikinlaskija'

> 'cantor, Sängner, Spielman'; mutta *combibator* ~ *convivator* 'Ausrichter des Gastmahles < *convivium* 'Gastmahl. Schmaus, Opferschmaus' > *Regus* ~ *convivator* 'master of ceremonies at the royal court, where he also performed religious (shamanistic) rites.

s.112: Vogul, Ostyakian, Samoyedic *kaj, kaja-juj* 'the cry to heaven'

> Vogul *kaj-saw* = 'hymn, prayer' > *käjji* 'sing; loud words, cry' (cultic connections)

Edsman, Carl-Martin: **A Swedish Female Folk Healer from the 18th Century** (1967):

s.142: The visible shapes in which the magic shots appear are, for example, magic flies and birds (*gandfluga* and *gandfugl*, to use Norwegian terminology also)...

> (N. Lid, *Trolldom*, Oslo 1950, 38:) Germanic **ganda-*, Greek κοντος ('pole, stake'), κεντεω ('stick'), hence the word *gand* means 'stick, twig', eg. the arrow in the magic shot.

>? vrt. F. *kanto* sekä lpln *kandâ* 'poika' > Siperian 'peura t. poro'.

s.145: The person who owns a powerful *hug* (*håg*, 'mind') influences other people either at a distance or in their presence.

Grambo, Ronald: **Unmanliness and seiðr**. (1989):

s.103: ...the Norse form of magic (is) called seiðr (west Norse seiðr, verb *siða*, pret. *siddi*, perform *seid*). This is operative magic intending to harm a person or destroy him.

>? vrt. R. *sierska* = tietäjänainen

s.105: 'Samsøy' (paikkakunta; s.104 'Samsø') < *Sæmingr* (the *Urvater* of the Haloyg clan) and *Semsveinar* (Lapps in Vatnsdola saga).

s.108: Among the Koryaks transformation among shaman candidates takes place by the command of a *kelet* (spirit).

s.110: ... the unmanliness (*erg*) in seiðr may be a loan from North Asia.

Sommarström, Bo:

The Sámi shaman's drum and the holographic paradigm discussion. (1989):

s.125: *gaddse* = 'companion'

s.130: *dpa 'bo* '(etelä-)tiibetiläinen shamaani

Sokolova, Z.P.: **A survey of the Ob-Ugrian shamanism**. (1989):

s.155: Hantit: *alomverta-ku, pankal-ku* 'dream-readers, soothsayers (< Kulemzin 1976)

Hantit; *naít* 'a magician, a man communicating with the spirits'; *shirta-ku* 'a shaman' (< Lukina 1975); *mant'e-ku* 'a narratos'; Mansit: *kojpin nyajt* 'a shaman'; *penge-khum* 'one telling fortunes with an axe' (Sokolova 1971).

s.156: Pohjois-Mansit: *koypin nyait* 'who shamanize with a tambourine'; *penge-khum*

'telling fortune with an axe'; Kunovat-joen hantit: *scharti ne* 'a fortune-telling woman'.
s.157-158: Sosvan hantit shamanoivat *shaitan* -hengelle.

Sadovszky, Otto I. von (1989):

Linguistic evidence for the **Siberian origin of the Central California indian shamanism.**:

s.170: Ostj. *paŋkèl-saw* 'fly agaric song, magic mushroom song'

> hung. *szó* - *szól* - *szava* (*szaval*) mean 'word, speech, to speak, call, sing (birds)

> Ugr. **sawə* < Turkic *sab* 'word'; Ujgur *saw* 'word, speech, message'

s.171: (Powers 1877) Maiduan *sólin* 'to sing' = archaic *oiyih*, *melu*.

~ Vogul *ojji* (MK381) 'to call, to shout, to sound (like birds); raven etc.'

~ Kannisto (KLE 13): *nok ojχ* 'to call up, to offer a sacrifice' (*nok* = 'up')

Miwok: *mulu-pu* 'a shaman's song' < *mýl:i* 'song' ~ Patwin *kosī mūlī* 'gambling song'

< *mu:hi* 'to sing'; *mu:hi-ma* 'the song' (Patwin)

Redéi (UEW 288): Proto-Finno-Ugrian **musə*, **mušə*

~ tšer. *muže* 'to perform magic'

~ Ostj. (KT 555) *mul* - *mut* 'to pray, to call (on God), to curse'

> Karjalainen (FFC 63:253) Ostj. *mūl-tê-ko* 'shaman' (~ ostj. *kujta-ho*, *kej-ta-xo*)

s.176: Miwok: *wēa-nowit* 'earthquake' < *nowit* 'to move, to shake, to swing'

~ Vogul-Bible: *ma nóvne* 'earthquakes'; *ma* = earth; *nowi* = 'to shake, to move'

Kun, Shi: **Shamanic practices among the minorities of south-west China.** (1989):

s.241: '... the shamanic practices of some northern peoples were recorded in Chinese over two thousand years ago, and the Chinese word *sha-man* for shaman appeared in a 12th century publication.

s.250: In later publications, the word *shan-man* was replaced by *sama*, *chama*, *shaman*, *saman* etc., the last of which has been widely used ever since the Qing Dynasty.

s.242 The highest *tumsa* ('one who knows, sacrificial priest') is called *t'aiva* - the 'master of knowledge' (joka kutsuu *Mudai* -suojeluhengen alas ylisestä maailmasta).

Bing-an, Wu: **Shamans in Mandchuria.** (1989):

s.263: The term *shaman* was originally a Jurchen word denoting female shamans only. Late on it became widespread among the Tungus-Manchu peoples... Among Mongols, the male shaman is called *böö* (*bö'e*), the female *udgan*. Peoples speaking Turkic languages... used originally the term *qam*; in recent times the terms *oyun* and *bagsi* came into use.

Gaer, Evdokiya; **The way of the soul to the otherworld and the Nanai shaman.** (1989):

s.239: The shaman celebrated an important ritual, *salie taktombori*, hammering into the ground the *salie* (wooden pegs ~ 'tappi, puikko').

Dauenhauer, Nora Marks & Richard:

Treatment of shaman spirits in contemporary Tlingit oratory. (1989):

s.325: **Yéik** - (shaman) spirit > *yú yéik* 'that spirit'; *has du yéigi* 'their spirit'

> *Kuyéik* - The spirit of some thing, usually of certain animals.

> *Yakwġahéiyagu* 'The spirit of a deceased person; ghost; spirit that moves around'

Hoppál, Mihály, Páricsy, Pál (ed.): **Shamanism and performing arts** (1993):

s.22: (T.V. Pavlova:) 'Shaman singing in Even language is called *njaya*...(which) is differed from the lyric Even improvisations.'

s.52: *Aji* = valkeiden shamaanien jumaluuksia (Romanova, E.N. mukaan)

s.53: S.D. Mukhopleva: 'Yakut *oyun* is an actor, singer, dancer, musician and magician.'

s.58: Platon Sleptsov: Sakha people: *ojuun* = 'shaman' > *Aji ojuuna* = 'heaven shaman'

> *ajii* = 'good spirits'; *Abaahi* = 'bad spirits'

>? vrt. turk. *oyun* = 'leikki, peli, tanssi, näytelmä'; *ozan* = trubaduuri

s.73: (Eduard Alekseyev:) (Yakut) *dungur* = 'shaman's drum'

s.128: (Martino Nicoletti:) *Bon* = Himalajan tiibettil. uskonto

s.132: (Ildikó Ecsedy:) *sa-man jiao* = kiinal. shamanismi; (Heping Song s.23:) *samanjiao*

s.143: (Hitoshi Watanabe:) Hokkaidon ainujen (nais-)shamaaniepiikka = *yukar*.

Graham Hancock: **Fingerprints of the Gods**. (1995-6):

s.267: Hamlet/Samson figure is known as Kullervo and the mill has a peculiar name the Sampo... '**Sampo**' has its origins in the Sanskrit *skambha*, meaning 'pillar or pole'. And in *Atharvaveda*, one of the most ancient pieces of north Indian literature, we find an entire hymn dedicated to the Skambha:

In whom earth, atmosphere, in whom sky is set, where fire, moon, sun, wind stand fixed... The Skambha sustains both heaven and earth; the Skambha sustains the wide atmosphere; the Skambha sustains the six wide directions; into the Skambha entered all existence.

Whitney, the translator (*Atharvaveda* 10:7) comments in some perplexity: 'Skambha, lit, prop, support, pillar, strangely used in this hymn as **frame of the universe**'. (Cited in Santillana - von Hechend: **Hamlet's Mill**, David R. Godine, Boston 1992, s.233).

Siv Norlander-Unsgaard: **Time-reckoning in Old Saami Culture** (1987):

The Julian calendar was valid in many countries, but the binary division of the year into summer and winter halves is older than Christianity. The word *sommar* in Swedish (summer) is related to *sa'mā* in Sanskrit . (s.86)

S. Wettenhovi-Aspa: **Fenno-Ägyptischer Kulturursprung...** (1936):

S. Leute > väki > Äg. *L'udi(m)* (Volkswehr) > Anglosachs. *Leode* s.331

libbu = (Assyr.) sydän s.456

Ljodasmidir = *Galdrasmidir*, runo-seppä s.400

Hans Hickmann: **Ägypten** 1980 (117>):

s. 127: vapaastivirtaava *layali* (**Ya Le!** - **Lieder**) ; *al-iftitah* = alkusoitto

Instrumentit: al-'**ud**; Turkki: **Ut** on nauhaton lyhytkaulaluuttu lainaa Persiasta tai arabeilta, kun '**lavta**' on saanut vaikutteita Euroopasta.

Feiern: solo gesungene Gebet *Nait* folgt ein instr. *Pesrev* und dann erklingt vocal-chorisch und instrumental das sog. "**ayin**".

>? moodi (jin): '**Ajam** (Bb-C-D) >? Kolasaam. '**aie**'

Reinhard, Kurt & Ursula: **Musik der Türkei I** (1984):

âyin = Hymnen der Mevlevi

Beyati = rhythmisches Muster

Leylim ("Meine Nächtlige") Liedtyp > vrt. *layali*

Habib Hassan Touma: **Die Musik der Araber** (1975):

Layali = Vokalform: 'Ya Leli Ya Ayni' = 'meine Nacht, meine Augen' (s. 96)

Modus 'bayati'; Der **Bayati**-Gattung gehören etwa 20 Modi an. esim. Saba (s.48)

> Huom. arab. **la'ib** = play > *daqq* = play of an instrument

> arab. *lail, lel* = (*laila-t*, pl. *liyâl, layâlî*) night

T.I. Itkonen: **Koltan- ja Kuolanlapin sanakirja I-II** (KKS 1958):

s.471: (K) *samma* = (akk. *samajt*) > (T) *sam(m)a* = VOIMA

> *samm-olmuñč* = **väkevä** mies > V(Fr.) *sames* = **vahva, väkevä** (ihminen, eläin)

> T: *sammai(ja)* > K. *sammai* > G. *samej*

Lõugas, V.(1969) **Leedu-Eesti sõnaraamat**. Valgus, Tallinn

Joiku:

jaukinti = õpetama; taltsutama; kodustama > *jaũkti* = sassi (segi) ajama

jóg(ei) = et > *jóks* = (mitte) mingi, ükski

jojikas = ratsutaja, ratsamees

judéti = liikuma; end liigutama

júodas = must > *júodvabalis* = sitasitikas > *júodvarnis* = kaaren, ronk

juõdu = (jiõdvi) n(em)ad mõlemad, kahekesi

juõkas = naer, nali > *bè juokũ!* = ilma naljata! > **juokáuti** = naljatama

> *juõktis* = naerma; nalja tegema; *jutimas* = tundmine, aistimine; aisting

Luvvit, luothi, leu´dd:

lēdas = jää > *leidimas* = luba; väljaandmine, avaldamine, trükk

lētumas = aeglus > *liáudis* = rahvas > *liáutis* = lakkama

lýdyti = sulatama > *liēdinti* = valama > *lýdinti* = leotama > *lieti* = valama

lietùs = **vihm** > *ligà* = haigus, tõbi > *liginti* = **põetama** (F. 'pudottaa - salaa)

> vrt. est. *põetada* = hoitaa sairasta

> *lýti* = (vihma) **sadama** > *lytis* = **sugu**; kuju, vorm > *liütis* = **paduvihm**

lygùs = tasane, sile; ühesugune; võrdne > *lygumà* = tasandik

lytėti = puudutama

litúoti = jootama, tinutama

liudesỹs = kurbus > *liudėti* = kurvatsema, nukrutsema; leinama

liùdijimas = tunnistus > *gimimo l.* = **sünnitunnistus**

liūtas = (isa)lõvi > *liūte* = (ema)lõvi

lõbinti = rikastama > *lõbis* = aare; varandus

lojimas = haukumine > *lóti* = haukuma
 lóké = (ema)karu > *lokỹs* = (isa)karu
 lošéjas = (*lošikas*) mängija > *lõšti* = **mängima** >? lysti
 lóva = säng, voodi > *lovỹs* = küna, mold; (jõe)säng; pakktaru
 luĩtas = kamp, pank, tükk
 lúobas = (puu)koor > *lúomas* = seisus > *lúošas* = **vigane, sant**

Maanitus:

maĩnas = vahetus > *mainỹti* = vahetama > *mānymsa* = arvamine, arvamus

Noita:

nudéti = ära panema; maha lööma, surmama > *nókti* = küpsema, valmima
 nuõ = saadik; vastu > *nuodai* = mürk > *nuõdyti* = mürgitama
 núodémé = patt > *núotaika* = meeoleolu, tuju > *núotaka* = noorik; pruut; äravool
 nuotakùs = kallakas, kaldne. liusk > *núotykis* = sekclus, juhtum
 nutáikyti = sihtima, suunama > *nutikti* = toimuma, juhtuma, sündima
 > *nutikimas* = juhtum, sündimus > *nutikti* = rasvuma, paksuks minema

Pajatus:

baidýti = hirmutama, peletama > *báilè* = hirm
 baigimas = (~ *baigmě*) lõpp (>? F. 'poikki; poikia')
 pajamingas = tulukas, tulus > *pājamos* = tulud > *paĩšinas* = nõgine, tahmane
 pajaunéti = noorenema > *pajaunỹs* = peiupoiss > *pajaũsti* = tundma, tajuma
 pajégà = jõud > *pajégùs* = tugev, võimas; jõuline > *pajùdinti* = liigutama
 pājuoka = pilkamine, pilge, väljanaermine > *pajuokáuti* = naljatama
 peléti = hallitama > *peliéuti* = hiiri püüdma

'Per-' etc:

péreiti = üle minema; ületama; läbima > *peréti* = hauduma
 peřkaklis = kaelarilm > *peřkamas* = (hästi) minev > *peřkèla* = üleveokoht
 perkúnas = kõu, pikne; piksejumal > *pérmaina* = muutus, muudatus

Šumer (& 'sana' etc.):

samāné = **kimalane** > *samanỹné* = samblasoo > *sāmanos* = sammal (pl.)
 sámbrėškis = hämarik > *sámbrūzdis* = liikumine
 > *sám būvis* = kooseksisteerimine
 sámojis = teravmeelus; vaimukus > *sámokslas* = vandenõu
 sámoné = teadvus > *sámonéti* = teadlikuks muutuma > *sámprotauti* = arutlema
 sámtis = kulp; kopsik; kopp
 sēnas = vana; muistne > *senēlè, senõlè* = vanaema; eit > *sēnis* = vanamees
 sumaišýti = segama; segi ajama > *sumišti* = segunema, segi minema

- sumálti = (sùmala, sùmale) peeneks jahvatama
 sumãnymas = mõte, kavatsus, plaan
 sumanùs = taibukas, arukas, leidlik, oskuslik > *sumaniaĩ* = taibukalt, arukalt
 sumãžëti = vähenema, kahanema; alanema > *sumedëti* = puituma
 sumùšti = purustama, puruks, ära, kokku lööma
 šãmas = säga
 šãrvas = soomus; soomusrüü
 šeimà = pere(kond), sugukond > *šeimỳna* = pere; leibkond
 šëpti = (*šëmpa, šëpo*) karvadesse kasvama
 šmeižtas = laim
 šokéjas = (*šokikas*) tantsija > *šokinëti* = keksima, kargama, hüppima
 > *šõkis* = tants, hüpe > *šõkti* = hüppama, kargama; tantsima; hakkama
 šónas = külg, pool > *šúolis* = hüpe
 tamprà = (tamprùmas) vetruvus, elastsus
 tamsà = pimedus
 žãbalas = pime (*looma kohta; halv. inimese kohta*) > *žãbas* = raag, hagu
 žemaĩ = madalal, madalalt < *žëmas* = madal > *žëmë* = maa; muld
 žemỹs = soldat (kaardimãngus)
 žiedas = õis; sõrmus, rõngas
 žiemà = talv > *žiemiaĩ* = põhi, põhjakaar > *žiemryčiai* = kirre(?)
 žymë = tunnus, märk, jälg > *žymùs* = tunduv, õige suur; väljapaistav
 žinià = teade, sõnum; teadmine >? genius
 žmónés = inimesed, rahvas > *žmonijà* = inimkond
 žõdis = sõna; sõnavõtt > *žuvìs* = kala

Inarinsaame (Ravila 1934):

Luvjit:

- s.14 *tãkte-lüõddùm* = (einen) Knochenbruch
 s.16 *ludde* = Knochen (luut)???
 s.37 *im lüãõtte* = en luota
 s.40 (*son*) *loyai lõõkkos(iid)* = sagte sie Sprüche (Spruch) her ('luki lukuja')
 s.48 *lüãistãm* = laskenut (auringosta)
 s.63 *lõõkkä* = spricht (puhuu, sanoo; 'lukee')
 s.68 '4' - *loye* - 5 = 45 (> ...'kymmentä'...)
 s.72 *liwtšij* ~ konditionaaliin liittyvä olle-verbi? (-isi?)
 s.75 *lãõkka* = lähelle; lähellä (nahe; in der Nähe)
 s.77 *sòn lüãistã* = er legt (hän asettaa; laskee ~ 'laittaa')
 s.83 *leD'D'e* = hatten (omistivat) >? löytää ~ omistaa(!)

- luðdijeD'D'e* = spalteten (? kuorivat?)
 s.85 *luðtti* = luona
 s.86 *lāvii* = pflegte (oli tapana)
 86-7 *loðkkà loðkkos* = Spruch hersagen (lukea lukuja, loitsuja)
 s.88 *lauðka* = tasku (laukku)
 s.89 *luædi juoicæðii* = joikasi joiun (jodelte den Jodler)

Muita sanoja:

- s.32 *ðaiðis* = taito (Kunst) < lpN *dadjat* = sanoa
 > *nõãðivuoðaið* = Zauberei (noituus)
 s.33 *ñuiæke* ēre = hyppää pois (weghüpft)
 > s.47: *ñüðktšam* = kieli > s.48 *ñuowtša* = kieli > *täD'D'ä* = sanoo (sagt)
 s.52 *jaüðkam hērci* = verlorengegangenen (**kadonneiden** härkien)
 >? **Joukahainen?** > jakautua ~ kadota
 s.62 *jūyii* = jakoi > **jüðiga** = jakaa
 s.84 *tõãlavüð lüðktäi* = in den Schober tragen (kantoivat varastoon)
jōde lüæwte luðtti = zu dem Scober gingen (...menisi varastoon)
 s.85 *tsuðmmästelle* = küsste (suudeltiin) >? *tšåbmut*

Unkari (Nyirkos 1977):**Dolosh juoigan:**

- dal** = **laulu (harv.) runo** > *dalol* = laulaa > *daljáték* = laulunäytelmä, operetti
dallam = sävel, sävelmä, melodia
dallamos = soinnukas, melodinen > *dalmü* = ooppera

Noita:

- nö** = *nö(j)* kasva(a) > *növekedés* = kasvu
 > *növekedik* = kasvaa, lisääntyä
 > *növel* = lisätä, kohottaa > *növeny* = kasvi, taimi > vrt. *novel* = novelli
 >? *nova* - *new* - *neu* - *nuevo* = uusi > *nov-em-ber* >? natal-jouluyö
nö(j) = **nainen** > *nöcsabító* = naistenlumooja, -hurmaaja
 > *női* = naispuolinen > *nöies* = naisellinen > *nös* = nainut
 >? ruots, **nöje** = **ilo, huvi** > saam. *noaid* = **noita** > *nijjd* = neito > F. 'öinen'
növér = (vanhempi) sisar > engl. *nephew* = serkku

'Kaunis seppä':

- se** = ei > **sebj** = yhdentekevää! > **sem** = eikä, ei -kaan/-kään
seb = haava (avanne?)
szab = **leikata, määrätä**
szabad = vapaa, ilmainen, luvallinen, ulkona (szaban), saada,
 astukaa sisään! Suokaa anteeksi! > *Nem szabad* = Ei saa!
száj = **suu, turpa** > **szép** = **kaunis** > *szépséges* = kaunoinen > F. 'säpsäkkä'
szó = **sana**
szoba = huone, tupa

Saksa (Godenhjelm 1906):

- Gaukel = huono talikynttilä, ilveet, kujeet > **Gaum** = suunlaki; makuaistimet
Giaur = uskoton (muham.) >? F. kiero
Hamen = ongenkoukku, lippo, haavi, lintuverkko
hämisch = ilkeä, häijy, kavala; *hämflisch* = jykeä, järeä, paksu
Hammel = oinas, teuraan takareisi, liepeen likareuna; nahjus, uroskaritsa
hammeln = salvaa, kuohita > *hammen* = hakata, leikata, katkoa
Hammer = vasara, palja, paja; *Hamorrhoiden* = peräpukamat
> *Hammerlein* = vasarainen, kolkuttajahenki, tonttu, paholainen > pyöveli
Hammerling = ilvehtijä, narrittelija; kolkuttajahenki, keltasirkku
Hampel-mann = hypytysnukke > *hampeln* = sätkytellä >? engl. *jump*
human = yleis-inhimillinen > *Humbug* = huijaus
Hummel = kimalainen, hörriäinen (**Bombus**), (koiras)kuhnuri. riehakko tyttö,
> *polnische Hummel* = eräs laji kaksikielisiä kitaroita (>? vrt. nr 'rune**bombe**)
hummeln = surista, pöristä, parveilla > *hummen* = höristä (mehiläinen)
hummen = höristä, hymähtää, rykistä, ähkiä > *hummern* = kumista > humala?
Hummer = *Astacus marinus*; **märssytangon ylin osa**; *Humor* = leikillisuus
humpeln = ontua, hoiperrella > *Humpen* = kolpakko
Schimmel = saks. home, kanakka!, / kimo, kiplo, päistärikkö, harmaapää (ori)
> Himmel? > himmeli > himmeä
Schimmer = välke, vilkkuna, tuike, **kimallus**; **Schummer** = hämäreä
Schummel = lenturi > *schummeln* = salaisesti poistaa
summen = surista, hurista, höristä, humista, hälistä, hyräillä
summieren = laskea yhteen tulla 'summaksi' > *Simmer* = eräs astiamitta (jyville)
Sums = surina, humina, melu (murt.) > *sumsen* = hyräillä

Ernest Weekley: An **Etymological dictionary of modern English II** (1967):

- poll = **head** < *pol, polle, puld* > *pollard* = oak, willow
> many, multitude; parrot
> *tadpole* = young **frog** > *taddepol* = toad head; > **scheming** nonentity
Sam = (*upon my S:* - slang) < *salmon* < Salomon (Solomon)
= *Sam(my)* to stand > *salmon*: the beggars sacrament or oath
> **samlet** = young salmon; *salmonet* >? Hamlet?!
- sambur = Indian elk < Hind: *sābar, sāmbar*
same = ON: *samr* - AS: *swā*, *same* = likewise > OHG-Goth: *sama*
< Lat. *similis* < G: *ὁμός* < Ir: *som*
samite = (poet.) OF: *samit* > G: *samt* = velvet (sametti)
> It. *sciamito* > Sp. *jamete* < MedL: *examitum*
< MedG: *έξ + μίτος = έξόμιτον* (app. six-thread); cf. dimity, twill, drill
>? myytti > karvapäällysteinen (hirven)sarvi (*sambur*) > E. examination!!!
- Samoyede** = Turanian lang. of Mongol race in Siberia
> Russ., lit. **self**-eater = cannibal (vrt. **samovar** = **self**-boiler)
- sampan = Chin. boat; *san-pan* (**three**-board)

samphire = Altered < *camphire* = **camphor** < *sampere*, *sampier* etc.

> F: saint-Pierre = "*sampire*" < Peter ~ rock

sample = Aphet. for ME. *essample* = illustration, parable etc. > *example*

> *exemplaire*: a patterne, sample, or sampler

seam = AS *sēam* > Du *zoom*; G: *saum*; ON: *saumr* ~ **sew**

< L: *suere* < Sanskr. *syūman* = seam > seamy side?

semeiology = semiology; science of signs

semester = puolivuosi Univ. half-year < G+L: *semestris* = six months (*sex+mensis*)

semi- = **half** < G: ἡμι- > Sanskr: *sāmi-* > AS: *sā* (see sandblind) > OHG: *sāmi-*

seminal = F: *séminal* + L: *seminalis*

< *semen*, *semin-* = seed from root of *serere* = to sow

Semitic = < L: *Sem* < G+Heb: *Shem*, eldest son of Noah

> G: *semitisch* > Cf: *Hamitic*, *Japhetic*

semolina = It. *semolino* < *semola* = bran > L: *simila* = wheat-meal

> Cf. *simnel* = fine flour

sempiternal = Lat. *sempiternus* < *semper* = always + *aeternus*

somatic = G: *σωματιμός* < *σῶμα* = body

some = sum < Sanskr. *sama* = any, every

-some = *-sum* > *-zaam* > *-saam* > *-samr* > *-sams*; cognate with **same**, **seem**

somnambulism = L. *somnus* = sleep; *ambulare* = to walk

>? F. *ampiainen*, *amputoida* > *ampulli* > *ampu* > *amber*?

> AS: **swefn** = **sleep**, **dream**

son = AS: *sunu* > Com-Teut; Du: *zoon* > Ger: *Sohn* > ON *sunr* > Goth: *sunus*

> Sanskr. *sūnu* > G: *νίός* (yhdessä daughter -sanan kanssa)

>? Voisiko 'sun' olla '**nouseva-joka-uinuu-poika**'??? E. *sun* = aurinko

>? Esp: *sonrisa* = hymy > *sun-rise!* > S. *Fahne hoch!* > R. *fyi fan* > E: *fun*

> *sonata-song-sonnet-sonorous* < L: **sonare** = **to sound**

sum = *somme*, **summa** < *summus* (superlat. **supmus* - *super-ior*)

> It. *somma*, Sp. *suma* > *summary*

(implying omission of unnecessary formalities) > F. **yhteen-lasku**

sumach = tree > in ME used of the leaves as prepared for tanning

> F. *sumac* > Arab. *summāq* > It. *sommaco* > Sp. *zumaque*

summer = (season) > AS. *sumor* > Com-Teut-Du: *zomer* > G. *Sommer*

> ON: *sumar* < Sanskr. *samā* = half-year, year > OIr: *sam* = *sumer*

> a young lady's age

summer = (archaic) Beam; Late L., G: *σάγμα*, (*σαγμα*)

> F: *sommier* (orig. pack-horse; cf. *gantry*) < *somme* = burden

summit = F. *sommet*, dim. of OF: *som*, *son* < L: *summum* (*summus*) highest

summon = OF: *somondre* < *sub+monēre* (to warn, admonish) > *semonce* = rebuke
 sump = swamp, pit > LG: *sump* > Ger: *Sumpf*
 sumptuous = *sumptus* = expense < *sumere*, *sumpt-* = to take
 sun = *sunne-zon-sonne-sunna-sunnō* > *sol*; G: ἥλιος < Sanskr: *sva* = to shine

Peers: **Spanish-English** (1968) + Kaasik etc.: **Hispaania-Eesti** (1983):

garúa = **uduvihm**
humo = smoke, steam, vapour, fume; black silk
humos = families/homes in a town/village; vanity
 > *a humo de pajas* = lightly, without reflection
juego = mäng; **jugo** = mahl
laudar = langetama; *laude* = hanakivi, -plaat
lavazas = must vesi
lay = (ballaaditaoline) luuletus, laul; *llanto* = nutt, nutmine, itk
leudar = käärima, panema (taikina)
levantada = ülestõusmine > *Levante* = itä > (auringonnousu)
lote = chance, fortune
ludia = ferment, yeast > *ludimiento* = friction, rubbing; *ludió*n = Cartesian devil
ludir = to rub, waste by friction; to collide
lúe = infection; *lúten* = (chem.) lute
lútea = oriole (kuhankeittäjä); *lúteo*, *lútea* = muddy, miry
luto = mourning, condolence, sorrow, grief, affliction
 > pl. *lutos* = mourning (clothes)
paja = õlg, õlekõrs - praht, prügi, rämps, pahn
 > *paja de aqua* = veekraan
pájara = kaval naine > *pájaro* = lind > *pajarera* = linnumaja

Heprea (Seppälä-Seppälä 1995):

lašir = (*šar*, *šarti*, *jašir*) laulaa > *lašon* = kieli; *la'uf* = lentää (*af*)
lav = (*lo*) ei (kieltov.) > *loveš* = pukea >? E. *law* = laki
le'èl = (*lema'àla*) ylhäällä
lelaVot = (*liViti*; *jelaVe*) säestää
lev, *liBot* = sydän >? R. *leva* = elää > *liv(et)* = elämä > E. *liver* = maksa
levad = yksin; *livtó'ah* = **luottaa**
lú'ah = levy, taulu > *lu'ah zemanim* = aikataulu > *lú'ahèts* = **lauta**

Latina (Rothsten 1884):

libet = sobivus > **libet** = libet, libido < Sanskr. *lubh* = soov
lotos = Afr. puu & hedelmä; siitä tehty huilu > *lot(us)* = pesty > *lotus* = lauteet
Lua (*luo*) = jumalatar, jolle sodasta saaliiksi saadut aseet polttamalla pyhättiin
lucus = lehto, horho, vehmasto; jollekin jumalalle pyhitetty metsä
ludibrium = (*ludo*) pilkka; kuje, ilveily; leikki(kalu)
ludio = näyttelijä, ilveilijä > **ludicer** = leikinomainen
ludo = lyödä leikkiä, pelata; kirmata > **ludus** = leikki, peli; koulu
lues = tauti, rutto; turmio > **lugeo** = murhettia, surra, valittaa

luo (lui) = pestä, valaa, huhtoa; puhdistua syyllisyydestä, sovittaa, palkita
 lu:teus = (lu:tum) sahramin-, t. kullankeltainen
 luteus = kurainen, savinen; keho > **lutum** = lima, loka; herjaussananakin käytetty
 lauto ar. *al-ud*, kr. *pandura*, ar. *tanbur* (s. 308)

Fischer, Johann Eberhard: **Vocabularium Sibiricum** (1747) (toim. János Gulya 1995) +
 (osittaisina apuneuvoina):
 (Прошева, З.А. & Безносикова, А.А. 1994 Русско-Коми-Русский словарь. Сыктывкар) +
 (Arumaa, P. 1940 Vene-Eesti sõnaraamat. Eesti kirjanduse selts, Tartu)

2:1 Diabolus 'Teufel': sam. T *lóssi*, ket. *lütse*; Vgl: selk. *losj*; ket. *lýtas*

4:2 Nubes 'Wolke': syrj. *kümer* (*kümar?*; *kümer*, *kömör*)

~ кымөр > кымӧс = лоб (pyynti, kalastus); челó = est. 'laup', (otsa); ahjusuu(!)
 > бить челом = sügavasti kumarduma, alandikult paluma; paluma, tervitama
 > человек = inimine; mees

4:3 finn *pílvi*, mordw. *pjel*, tšer. *púllun* (pilvinen), wotj. *pillèm*, ostj. *püllen*
 > ung. *felhæ*, tšuw. *püllüt*, buch. (tatTšu) *bulüt*

5:1 Ventus, 'Wind': finn. *tuuli*, wotj. *tillo* (*tɛl*), syrj. *tol* (*tel*, *tɛv*, *tul*)

5:5 ket. *bei* (*bej*), arin. *pai* (*paj*), assan. *pei*, *bei*, kot. *pei*

> vrt. 30:3 F. 'tuli'; mordw. *tol*, tšer. *tul* (*tâl*), wotj. *tüll* (*tɪl*)

> vrt. 40:1 Via 'Weg': syrj. *tuï* (*tuj*, *tujj*)

6:2 Pluvia 'Regen': finn. *sáde*, wotj. *ssoräh* (*zor-* 'regnen'; *ssorä* 'es regnet'),
 ung. *essæ* (*esó*), tšuw. *ssómor* (*šumär*, *šomär*)

7:3 Nix 'Schnee': tatK, buch. *kar*

9 Tonitru 'Donner': ket *iäknen* (pl) (*ēkŋ*), assan., kot. *ajæk*

12:1 Luna 'Mond': tšer. *tílsä* (*tälzə*) (kuu, kuukausi), wotj. *tolês* (*tolez*),

> syrj. *tólisch* (*tɛlʲís*, *tó-lís*), ostj. *tilesch* (*tiläš*), ung. *hold*

18:1 Vesper 'Abend': syrj. *rūt* (*rýt*, *rot*)

29:1 Annus 'Jahr': syrj. *wo* (*vo*), sam. *po* (*pot*) (>? F. 'vuosi')

30:2 Ignis 'Feuer': syrj. *bí* (*bi*)

32:1 Pruna 'glühende Kohle': syrj. *schom* (*šom*, *šum*)

34:4 Aqua 'Wasser': tat. *ssu* (*su*), mong. *ussu* (*usu*, *usun*), chin. *šuj* (*shuǐ*)

> tang. *tschu*, vgl. tib. *č̣ö*, *č̣ö* *ĩ* (>? R. *sjö* = 'järvi')

35:1 Terra 'Erde': sam. *tjuu* (*ču*), kam. *dschu* (*zu*)

35:3 ket. *bang* (*baʔŋ*), assan. *pang*, kott. *pang* (*paŋ*)

38:1 Campus 'Feld': sam. *tjalài-totta* (selk. *tɛttj* = 'Erde, Boden'), buch. *talà*

> mong. *talà* (*tal-a*) 'Ebene, Steppe'

(>? F. 'talvi'; Swed. *dal* = 'laakso'; lp. *dolosh juoigan*)

41:2 Silva 'Wald': mordw. *vír*, syrj. *wör* (*ver*, *vur*), wog. *wor*,

> ostj. *ârjûch* (*är* = viel; *juγ* = 'Baum')

(>? vrt. 72:1, lat. *vir* = 'Mann' = 72:2, mordw. *mirdëm*)

- 42:1 Arbor 'Baum': finn. *puu*, tšer., wotj., syrj. *pu*, ung. *élőfa* ('lebender Baum')
 > sam. *pja* (*pā, po, poo*), kam. *unet-pfà* (*ōni?*, *uñə* = allein, einsam; ein' + *pā*)
 >? Sam-po
 > 42:2 wog. *jju* (*jñw*), ostj. *jûch* (*juγ*)
- 46:3 Fluvius 'Fluss': finn. *joki*, syrj. *ju*, wog. *ja* (*jē*), sam. *jaga, jako* (*jaχā, jaχāku*)
 > kam. *dschága* (*žaya*)
 > 46:5 pers. *deria* (*daryā*), buch. *dorja* (>? saam. *duura*-joiku)
 > 46:7 tung. *birrjā* (ewenk. *bira*), mandsch. *bíra* (*bira*) (>? saam. *birra*)
- 49:2 Arena 'Sand': wotj. *luòh* (*luo*), syrj. *lü'ä* (*lja, lj-a*)
- 50:2 Argilla 'Ton', Töpfererde (astiasavi): wotj. *súi* (*šuj*), syrj. *schoi* (*šoj*)
- 51:1 Lapis 'Stein': sam. *paj, pjüü* (*päe, pü*), kam. *fi* (*pī*)
- 53:3 Argentum 'Silber': kam. *kumÿsch* (*kumÿš*), tšuw. *kümùl* (*këmël*),
 tat. *kumusç, kumÿsch* (*kömëš, chak. kümüs*)
- 61:4 Rubelus 'Rubel': tšuw. *som* (*sum*), georg. *somi* (*som-*)
- 63:1 Homo 'Mensch': wog. *kum* (*kom* 'Mann'), sam. *kûm* (*qum*),
 kalm. *kün, kümün* (*kün, kümñ*), mong. *kung* (*kümün*)
- 64:1 Pater 'Vater': wotj. *ai* (*aj, ajî*), syrj. *ai* (*aj*)
 64:3 wog. *jäg* (*jüw*), ostj. *jügh* (*jəγ*)
- 65:4 Mater 'Mutter': wog. *ank* (*üño, āňoko*), ostj. *anka* (*əňki*) (>? Egypt. *əňkh*)
- 66:2 Filius 'Sohn': finn. *poika*, wotj., syrj. *pi*, wog. *pu* (*püw*),
 ostj. *poch, poggho* (*păγ*), ung. *fíu* (*fíú*), ket. *púwo*, assan., kott. *pup*
- 67:1 Filia 'Tochter': wotj. *nüll* (*nîl*), syrj. *nül* (*nîl, nîv, nöl*)
- 72:3 Vir 'Mann': syrj. *wéres* (*veręs* Ehemann, Gatte),
 ung. *ferfíu, ferí ur* (Mann. Ehemann), tat. *ir*, buch. *erè*,
 tat-türkTschu. *er* (*är*), mong. *erè* (*er-e*)
- 77:4 Dominus 'Herr': ket. *kui* (*qij*), assan. *híi* (>? vrt. syrj. **кык** = 'kaksi')
- 80:1 Caput 'Kopf': finn. *pää*, tšer. *wui* (*wuj*), wog. *pank* (*pän, punk*),
 ung *fæ, fív* (*fő*), sam. *aiva* (*a-iwa, ŋäewa*)
 > 80:2 tšuw. *bos* (*puś, poś*), tat. *basch* (*baš*) (>? F. *posio*)
- 82:1 Pilus 'Haar': mordw. *ponàh* (*pona*), wog., ostj. *pun*
- 84:1 Oculi 'Augen': finn. *silmä(t)*, mordw. *ssiélmä* (*šel'me*), wog. *sçham* (*šäm*),
 ostj. *ssêm* (*sem*), ung. *szem*, sam. *saiwa* (*sa-iwa, sew, saji, saj*),
 kam. *saimà* (*sima*)
- 85:2 Aures 'Ohren': mordw. *pílä* (*pil'e*), tšer. *píllisch* (*paláš*), wotj. *piéll* (*pel'*),
 syrj. *pjel* (*pel'*), wog. *páll* (*pil'*), ostj. *pelh* (*pəl*), ung. *fívl* (*fül*)
- 95:2 Pectus 'Brust': wog. *máglä* (*mäwl*), ostj. *mégghilh* (*möγəl*) ung. *mely* (*mell*)
 (>? F. mahla; engl. *mill* 'mylly'; esp. *miel* 'hunaja')
- 96 Cor 'Herz': finn. *südän* (*sydän*), mordw. *ssjedèi* (*šed'ej*), tšer. *schüim* (*šüm*),

syrj. *schju* (intestina, Gedärme)(*śul, śuw* 'Darm'), wog. *schim* (*šäm*),
ostj. *ssöm* (*səm*), ung. *szw, szú* (*szúw*), sam. *sej* (*śej*)

101:2 Penis, Mentula 'männliches Glied':

mordw. *monà* (*mona* 'Hode'), ostj. *mûn* (*moŋ*)

>? F. *mäntä, mänty*; muna(t) > Kola: Meandaš-peura! > lp *mon* 'minun'

> 101:3 arin. *posch* (*poš*), assan., kott. *pusch* (>? F. *posio*)

> 138:2 Navis, Linter 'Schiff, Boot': tšer. *pusch* (*pâš*),

~ wotj., syrj. *püsch* >? F. 'pyssy, pissiä'

102:2 Cunnus 'weibliche Scham': tšer. *parjàk* (*parak*), wotj. *parjàk* (*pat'ak*)

>? F. 'Perkele'

104:3 Pedes 'Füsse': wotj. *püt* (*pîd*), buch. *put*; *ajàk* (>? F. 'ajaa', Kola: *aie*)

> 104:5 sam. *aj* (*ŋäe*), kam. *ujù* (*uju*)

120:3 Scamnum 'Bank': wog. *pal* (*pāl*); 120:5 ung. *samolý*, deutsch *schemel*

131:2 Candela 'Kerze': ostj. *schâm* (*šam*), tat. *scham* (*šäm* 'Lampe')

135:1 Currus 'Wagen': tšer. *oráwa* (*orwa, orawa*) ('rota, Rad'), wotj. *urobò*,

wog. *órob* (*árâp*), ostj. *arba*, tšuw. *orobàh* (*urapa, orapa*), tat. *arbàh, arbà*

>? F. 'arpa'; 'orava ('kurre'); ratas; root-kieli'

138:3 Navis, Linter 'Schiff, Boot': (mm.) tat *kàik, kerèp*, assan. *chaip, kerèp*

> 138:4 ostj. *kerap* ~ russ. *karàbl*

> 138:6 tšuw. *kímä* (*kimě*), tat. *kimà, kemè* (*köymä, kimä*), tel. *kemè* (*kämä*)

georg. *gemi* (*gem-*); *chomaldi*

145:1 Equa 'Stute': sam. *sjum* (Tša *süm*), kam. *schoimò* (*šujmø*)

158:2 Lupus 'Wolf': tšer. *pírä* (*pirä*), tat. *büre, bjurjù* (*büre*), chak. *pür*

assan *bóru*, kott. *búru* (*bōru*)

164:3 Felis 'Katze': wog. *mátschich* (*mišäχ*), ostj. *müschek* (*məšek*),

ung. *matska* (*macska*), tatK. *mätsch* (*mäčě*), tatT *mýschàk* (*mešäk*),

buch. *mischuk*, tat-türkTschu *mýschÿk* (>? S. *Maus*, E. *mouse* = hiiri)

165:1 Mus 'Maus': mordw. *tschâr* (*čejér*), wotj. *schir* (*šÿr*), syrj. *schür* (*šÿr, šör*),

191:1 Hordeum 'Gerste': ung. *árpa* sam. *arbà* (*árpa*) kam. *arbà*

(*ārba* 'Korn, Weizen'), tšuw. *orbàh* (*urpa, orpa*), tat. *arpàh* (*arpa*), *arbà*,

kalm. *arbai* (*arwā*) (>? F. 'ohra') > vrt. ung. *zab* 'Hafer' (*kaura*)

202:1 Folium 'Blatt': sam. *tjábä* (selk. *čapÿ*), kam. *dschabà* (*žaba*)

> 202:3 mm. ostj. *lübet* (*lÿwat*), ung. *leuél* (*levél*); deutsch *Laub*

203:2 Radix 'Wurzel': finn. *juuri*, ung. *gyökér*

> 203:3 tšuw. *timàr*, tat. *tamyr* (*tamír, tamÿr*)

206 Foenum 'Heu': ung. *széna*, poln. *sziano* (*siano*)

207:1 Cauda 'Schwanz': tšer. *potsch* (*pač*), wotj. *buisch* (*bÿž*), syrj. *bösch* (*bęž*)

> wog. *lüh* (*lēγ*), ostj. *lhüg* (*ləγ*) > tatK *köyrÿk*

- 210:2 Mel 'Honig': mordw. *mêd* (*med'*), russ. *med* (*mëd*)
 > 210:3 ung. *méz*, poln. *miod* (*miód*)
 > 210:4 wog. *pôl* (*pâl*), tat. *bal* (*pal*)
- 215:3 Sitiens 'durstig': mm. mordw. *símemx* (*śime-* 'trinken'),
 ung. *szomjúság* 'Durst' > 218:2 georg. *tschama* (*čama*) 'essen'
 > 219:2 Bibere 'trinken': mordw. *ssimàn* (*śime-*), georg. *sma*
- 228:3 Sto 'ich stehe': tšuw. *turádub* (*tăr-*, *tör* 'stehen')
 > tat. *turáman* (*tör-*) (>? saam. *toro*)
- 233:3 Video 'ich sehe': sam. *myniey* (nenz. *mane-*), kam. *mundulà* (*mandə-*)
- 251:2 Niger 'schwarz': ket. *tuumsja* (*tu[?]m*; *tums* = 'es ist dunkel'),
 arin. *t'hjúma*, *thjúma* 'dunkel' (*t'ūma*), assan. *túma*, kott. *t'húma* (*t'um*)
- 253:1 Viridis 'grün': sam. *noj* (eigentlich 'Tuch') > 255 tšer. *kande* = 'blau'
- 256:2 Magnus 'gross': wotj. *budschim* (*budžim*) > 256:3 ung. *nagy*
- 258:1 Altus 'hoch, tief': ostj. *pülh* (*pət*, *päl* 'hoch'), sam. *pyrče*, *pirče*, *pírğa*
 > 258:2-3 wotj. *wyllon* (*vŷlŷ*) ung. *mély* 'tief' (= *magas*) ~ georg. *mayal-*
- 260:1 Lucidus 'hell, klar': wotj. *júggut* (*jugŷt*), syrj. *júggüt* (*jugŷd*, *jugot*)
- 262:1 Calidus 'warm': wotj. *schúnut* (*šunŷt*), syrj. *schónüid* (*šonŷd*, *šo-not*)
 > 262:2 kam. *ajù* (*ēju*), ung. *hév* 'Hitze', sam. *juba* (*jūba*)
- 264:2 Humidus 'feucht, nass': ung. *nedues* (*nedves*),
 mong. *nóitung* (*noitan*), burj. *nojto(n)*
- 265:3 Siccus 'trocken': mm. arin. *khóija* (*qoija*), kott. *chúiga* (*xujga*) >? joiku
- 266:1 Vivus 'lebendig': mm. syrjP *lo-vja*
- 271:1 Cras 'morgen': finn. *huomenna*, assan. *túmane*, kott. *thománe* (*t'uman*)
- 278:1 Duo 'zwei': sam. *sidé* (*śid'e*, selk. *šittäqŷ*), kam. *schidja* (*šide*)
 > 278:2 wotj. *kük* (*kŷk*), syrj. *kùk* (*kŷk*)
- 281:1 Quinque 'fünf': sam. *samljak*, *ssómbel* (selk. *sompŷla*),
 kam. *súmulan* (*sumula*, *sumna*)
- 283:3 Septem 'sieben': ostj. *sábat*, *läwət*

Castrén, M.A. & Lehtisalo, T.: **Samojedische Sprachmaterialien** (1960):

Ostjaksamojedische:

- and = Boot; *und* (*ond*) = 'Bart'; *ênd* = 'Bogen'
- aarmá = Gerste; *ärá* = 'Herbst'
- ḡagəl = (*kagl*, *ḡaŷl*) Schlitten; *kêl* (*kêla*, *käl*, *kîl*) = Grube
- ḡam = Vorhang (gegen Mücken)
- ḡands' = kleiner Schlitten; *kandsà* = Pfeife (*kanza*)
- ḡaar = Reuse (*merta*; russ. *morda*); *ḡar* = 'Morgen'; *ḡără* = 'Kranich'
- ḡare = unten hin (wie aus dem Walde nach Hause);

- ꝥáamia = (*kaawia*) kala ilman nahkaa
 ꝥoꝥꝥa = pieni hauta, kuoppa; B *ꝥêêk* (*kúek*) kalanpyyntiavanto
 > Tas *ꝥueꝥ(ka)*, Kar. *ꝥueꝥ*, *ꝥîk* = Wuhne (avanto, syväne)
 > *ꝥok* = Herr (B: *ꝥuuk*, *ꝥung*) (s.37)
 > *ꝥyk*, *ꝥök* (*ꝥyng*, *ꝥyung*) = Birkhahn
 ꝥōm = hart, zäh; *ꝥomb* = Welle; *ꝥomdé* = Geld, ein Kopeken
 ꝥondak = ich schlafe (>? F. 'kontio'); *konds* = Wurzel
 ꝥob = Haut; *ꝥup*, *ꝥop* = Mensch (*kōm*, *ꝥum*, *kume*, *ꝥumə*)
 konnju = Gesang (*koimä*, *koim ə*)
 kêr = (*kär*, *kîr*) Wunde, Loch (R. sår, hål)
 laubang = ich beschmierte mich (voidella, tahrata, töhriä) (*moldšang*)
 = russ. замазался; > *lautam* = ich beschmierte; *lauba* = замапано
 lõgá = (*loꝥka*) Fuchs; *laga* = Stück, Bissen
 loh = (*ló*, *luoh*) (göttlicher) Geist (*los*, *luosö*, *loosi*, *luoz*)
 lêttam = (*lêttang*; *lêttétjam*) ich stützte ('stöda, stylta')
 mandšam = ich sah, schaute; *mannambap* = ich sehe
 mač = Wald (*matj*, *mattjeä*); *močà* = (*motj*, *motjö*) Ferse, untere Wade
 > *mat* (*man*) = ich; *maal* = inStücke, entzwei
 > *mootjang* = ich hinke (ontua, liikata); *mootjei*, *moočal* = lahm
 > *moonnap*, *muonnap* = ich schlug; *muonnam*, *mōnnam* = ich peitsche
 maan ə = männl. Geschlechtsglied (*man*); *maanal* (*maanai*) = wild, unsinnig, toll
 maadá = Tür (*muadà*, *maatta*); *mêd(ä)* = Abend; *männi* = Kinn, Lippe
 mör = Höhe; *mor* = durch; *morru* = Stück, Bissen; *mer* (*mër*, *mir*, *mär*) = Preis
 mändak = (*mäntam*, *mendang*) ich ging vorbei
 mîl = (*mî-l3*) Welle
 nar = Mast; *narä-pu* = Treibstock
 né = (*nie*, *näljä*) Tochter; *neä* (*nädä*, *nëdä*) = Frau (жена);
 > *nädék* (*nitäng*) = Mädchen; *njiitap* (*niittau*, *njiitam*) = ich küsste
 > *nädák* = ich heiratete; *nätkändel* = verheirateter Mann
 njar = Moor, Tundra; *njärg* (*njärgə*) = Weidenbaum; *njaarg* = rot
 njóap = ich jage, treibe; *njóau* (*njoggam*, *njuowam*) = ajaa, metsästää
 > *njódap* = seurata eläintä jäljistä; *njoodétjam* = ich begleitete
 > *njewá* (*njo*, *njuo*, *njoma*) = Hase; *njema* (*njiiba*) = Grossmutter
 paja = altes (Ehe-)Weib; *pêaji* = Geschwür; *pad* (*patte*) = Galle
 > *pójel* (*paajal*) = Brautschatz
 panai = schief (kiero, väärä - esim. halkeamaton puu) (*pangeng*)
 > *pānga* = Tabaksdose; *pōngelang* = ich fiel
 par = Geschrei; *pari* = bitter; *pár* (*paari*) = das Obere

- passi = Riss, Sprung, Borst
 po = 1) Jahr, 2) Baum (puo, puu); *poḵ* = 'ekorre-bo'; *poḵ*, *pong(o)* = Netz
 > *pê* = Baumrinde; *pää* = weibliches Geschlechtsorgan; *ped* (*pitta*, *pötä*) = Nest
 > *peda* (*pittä*, *pötä*) = irdener Topf (*savipata*)
 > *peap* = ich suche; *piegam* = ich suchte; *peak* = ich jage
 > *pěaḵ* = 1) Elentier, 2) Saum (*päärme*, *helma*) (*peang*)
 pord = (*peänga*) der grosse Bär; *poorji* = Bahre (*paarit*); *porg* = Kleidung
 pël = Brücke; *päl* = Oberschenkel; Kamerad; *pälek* = Hälfte, Seite
 pi = 1) Ncht, 2) Espe; *pila* = Gabel; *pö(ö)* = warm; *pö* (*pyö*, *pyy*) = Stein
 piirä = (*perg*, *pirgä*, *pergä*) Höhe; *perap* = ich sängte Holz; *pirau* = ich wärmte
 pöngér = Trommel; (K) *pöngger* = Zaubertrommel; *pönger* = Violine
 > *pöngerdam* = zeigen (*näyttää*)
 pör = (*pyr*) Kreis, rund (*pörl*); *pyr* = Ring
 haljbé = (*saaiba*, *sáibà*, *saipà*, *seaiba*, *saanjá*) Ebereschbeere
hān = **Spiel** (*saanä*, *saan*)
 hoi = (*huoj*, *soi*, *suoi*, *sulj*) Kehle (*kurkku*), **Stimme**; *suoi* = joen suu, suisto
 hwa = gut (hyvä) (*soo*, *suo*, *sōma*, *soojeng*, *suong*, *soong*); *sooram* = ich liebe
 > *soma gum* = ein guter Mensch (s.170); Tas: *Suome-gumel* (s.258)
 huoma = ruhig, still (*suu*, *súvvi*, *suoma*, *súma*, *huumek*)
 sumbang = ich singe, **zaubere**; *summän-dšang*, *sumbang*, *somberi-gum* = **Zauberer**
sumbá = Messer-, **Axthammer** (*symba*, *sumbà*) (>? F. 'sompá'); *sunger* = Farbe
 hang = Auerhahn (*sēng*, *säng*, *seängà*) (>? S. 'singen, sängen')
 > *sīnga* = Ferse (R. 'häl' = kanta, kantapää > hel-vete!!! = 'perse-tieto')
 seba = kleine Mücke (*seppa*, *sebargo*)
 hîr = (*χîr*, *χîr*) Kuh; *kor-hîr* = Stier (*tjur*; *попоз*); *hêr* (*sěr*, *sîr*) = Schnee
 > *χîrn-nop* = Hagel (*rakeet*)
 hiidš = (*šidš*) Kohle (*setj*, *siidje*) (>? F. 'hiisi, siida'); *sye*, *syu* = musta, kova savi
 symdä = Rauch; *sänd* (*sendä*, *zendä*) = neu
 šogor = Ofen; *šoḵ* = Eiskruste (*jäänreuna*) (*song*, *čong*, *songa*);
 > *šormba* = tippuu, pisaroi, juoksee
 sors = Schande, Scham; *šoršak* = ich schäme mich
 šuk = (*šung*) niska; *šän* (*šen*) = Messerscheide (*p-tuppi*, R. 'knivslida')
 šäbek = (*sepka*, *seppu*, *seäpka*, *sepukka*, *šäpe*) leicht; *šapak* (*sepa*, *seep*) = Tasche
 šé (šii) = Zunge; *šii* = Zobel; *sii* (*siibon*) = Schaum (*vaahto*, *kuona*)
 šede = (*sediak*, *sitte*, *setä*) zwei; *šenni*, *sinne*, *senneä* = beide; *šú*, *šyu* = **Schlange**
 šöumba = (*syumba*) wurde erhitzt; *šöumbal* = heiss (>? F. Sampo)
 šymdésak = ich pfiiff; *syndinjang*, *sumdinjang* = ich pfeife
 šyndš = das Innere (*syndje*); *syndjebi* = leer; *syndjeka* = lintu, varpunen yms.

- čapt(a) = Tau (kaste), poca(?lat. *poculum* = pikari) R. 'dagg' (pamppu; kaste!)
 > čapaáp = ich versprach (R. '*lova*' = luvata); čapté = Märchen (satu)
 > čáb = lehti (*tjaab*) > čádap = ich zündete an; čändal = nass (märkä)
 > čambannap = ich putzte mich aus (zog ein gutes Kleid an)
 > čú (*tjuu*) = savi, maa (R. *lera*, jord); čuap = ich dämmte (padota, ehkäistä)
- čääma = reich; čäämang = rikkaasti;
 > čäämael-gum = rikas (t. paha) mies (>? hebr. *Samael*)
- čomna = es schneit (>? R. *sömma* = uinua); ~ *nop čomna* = *nom tjomna*
 (>? ung. *nap* 'päivä')
- čuumel-ķup = Samojede; čúmêl-gop = Ostjak; čumb (*tjumba*) = pitkä
 > čumba né = Wolf; čumb (*tjumbə*) = Moos (ren- eller karmossa) 'sammal'
- čeng = (*tjenga*) joutsen; čib = loppu; čênd = Bogensehne (*kend, kända, kindi*)
- čöap = ich schoss fehl (warf) (*kyuwau*) (harhaan ampuvista lapsista)
- čönd = (*čynd, kyndä, könd, tjund*) Pferd; *kyndi-maat* = Viehhof
- čö = (*kyy, tjyy*) Gürtel ('vyö'); čöndel-mo (*kyndae ma*) = Kreuz (lantio!)
 > čwé = (*kye, tjye, tjöö, tjyyl-pu*) Kiefer (mänty); čuk (*tjuk, tuk*) = Wurm
 > N: *kýy* = Bach (puro); *kým, küb* = Mensch; *käm, kem* = Blut s.126-7;
- čámdše = (*caamdse, taamdeä, támték*) Frosch (sammakko);
- čadš = Geschlecht; *taatjeä* = Verwandter
- tä-wa = (*taawa, tavva, täma*) Maus; *tämder* = Geschlecht;
- tagi = Sommer; *taumba* = es wurde Sommer (>? S. Tag = päivä)
- taail = toisella puolen sijaitseva; *taammi* = ylävirtaan, ylhäällä
 > *támal, tammel* (yläjuoksulla sijaitseva); *teeme (taama)* = Abfluss, Nebenarm
- taab = (*taabu, toaba*) Baumstamm (> Stab?; russ. *komelj*);
 > *tob (tup)* = Fuss; *tóp, toop, tuop* = Rand, Grenze (russ. *kraj*)

Waldjurakisch:

- ņamat = Gürtelgend, Taille (vyötäiset, v-seutu); ñae (ai) = Fuss
- hîrâ = Schnee; *kan* = Schlitten
- wuejeä = (*wuaje, wueji*) Blut; lihasoppa; *weab* = Glück; *wènú, wînu* = Frühling
- jakhām = (*jakhau*) es juckt mich (kutittaa, syyhyää); *jaki* = Rauch
- jam = (*jahá*) Fluss; *kaijat, kaijam* = ich ging weg; *kaje* = er ging weg
- juongau = ich verlor; *juopiū* = ich verliere
- kaewa = (*kaema*) Knochenmark; *kaevja* = Sünde
- kenuam = ich sang; *kenutam* = ich singe; *kem* = Blut
- maal = (*maar*) Ende, Gipfel; *mara* = Sand; *maha* = Rücken
- man[˘] = Busch; *nieru man[˘]* = Wiedenbusch
- manengam = ich sehe; *meänam* = ich kann, mache
- mani (*maane*) = Sack; *mádo* = Busen

- maadam = ich sage; *munuat* = ich spreche; *mun* = Laut; *šenga m.* = kella ääni
 meerju = Wunde; *meerjoj* = nackt
 noj(e) = Tuch; *num* = Gott; *num njuh* = Sohn Gottes; *nja (pl. nieda)* = Kamerad
 njaada = poronjäkäälä; *nieják* = Mücke; *njeidam* = ich bin böse, wurde böse
 njehukuu = (*njehungam*) ich verbeuge mich, vereigne mich; *niewá* = Schlaf
 > *njengau* = ich rupfte (nyin); *njenkkuu, nienkkuu* (prees.) (>? F. niekku < lp)
 niäs̃ = (*nietj*) Samojede; *njäš̃* = Mensch; *nies̃ä* = Vater
 > *niedá* = Weg; *nijide* = Mann der älteren Schwester
 njo = Tür; *njoijat* = Türschwelle; *nju* = Sohn
 panî piliku = Ostjak ('puku-musta'; 'Schwarzkleid'); *pangalkum* = ich flechte
 pai = Stein; *paide* = Backe, Wange; *pea* = Baum, Holz; *pu* = Jahr
 ponga = Netz; *pongu* = Wirbelwind; *peängau* = ich schoss
 peäns̃el = Zaubertrommel
 samjeu = ich sprang; *samnajeu* = ich springe
 haem = (*xaem*) Auge; *haemši* = blind
 hooma = (*soma, homa*)gut; *soomerka* = besser; *ho'm* = der grosse Bär
 šanakuu = ich spiele, spielte
 šeemeä = (*semenga*) ist schwer
 šung = Nabel
 tu = tuli; *tu, tuh* = Wurm; *tur* = Heu, Grass; *tut* = Talg, Fett
 tjaamdē·t = Frosch; *tjej* = gestern; Wegzeichen; *tji* = vuosirengas; *tjur* = Stab

Turuhan-Fluss Ostjaksamojedisch:

- šānye* = (сон) Schlaf (Catr. *anke*)
ōli = Kopf, Haupt
ḡar = Morgen; *ḡam* = Mückenvorhang; *ḡamp̃i* = Tuch; *ḡork̃i* = Bär
ḡšāmp̃er̃ko = obenauf schwimmen; *ḡš̃r* = Rentiermännchen (самецолень)
ḡā = koivu; *ḡōtā* = Sack; *ḡeot* = Winter (зима)
ḡiḡaḡo = lieben; *ḡiḡ'ä* = Fluss
mūni = Finger, Zehe
mē, tši = Fleisch; *mētš'ḡiḡo* = heben
mānnip̃iḡo = schauen, blicken; *māntteḡo* = einen Blick werfen
 > *māndiḡo* = vorbeigehen
nār̃ḡḡi = Weidenbaum (russ. *taljnik*)
nunā = Zaubertrommel; *nēḡēḡ* = (naimaton) neito;
pāḡi = Messer; *pūni* = Pilz
sōati = Hammer; *sōant̃ḡḡo* = spielen; *sap̃iḡ* = Angel (onki, koukku)
 > *somb̃ḡḡo* = trommelnd ein Zauberland singen;
 > *sumb̃ḡḡo* = singen; *sumtā* = Lied

<i>s̄ri</i>	= Schnee; Kuh; <i>simòl'à</i> = Holzhaus; <i>s̄mä</i> = Birkhuhn
<i>t'sòàB'i</i>	= Blatt des Baumes; Tabak; <i>t'sáptà</i> = Märchen
<i>tàma</i>	= Maus; <i>tomko</i> = sprechen; <i>tō</i> = Birkenrinde; <i>tōko</i> = Gans
<i>tū</i>	= Feuer; <i>tōri</i> = Skistab

Janhunen, Juha: **Samojedischer Wortschatz** (1977):

- **cāmcājā* = 'Frosch'
 **jākā* = 'Zwilling' > *jāka; jēho; яха*;
 **jākā-* = '(zer)schneiden' > *jagi'ema; johibo, johebo*; **jākā* = 'Fluss' > *jāha, jōha*
 **jāptā* = 'erzählen' > *čaptā (tarina)*; *čapti-* = обещать
 **jāptā* = (der) Tau > *čapt(i)* = sumu
 **jākkā* = 'jucken'; **jāmpā* = 'lang' > *čump(i)*; **jempā* = 'Kleidung' (> *čambannap*)
 **jokā* = 'sich verirren' > *jukú'am*
 **jom-* = 'schneien' > *d'úmu; čomná*
 **ju-*, *juā-* = 'warm, weich werden, schmelzen' > *jua, juaja, jia, jiema* (weich)
 > **jupā* = 'warm' > *juba; чуга*; **jutā-* = 'wärmen, schmelzen'
 **jumpā* = 'Moos' > *jūmp; d,ump*
 **kājkā* = 'Geist' > *kóika* = 'Götterbild'; *kaha; kiho* = 'Götze'; *kāga* = vainaja
 >? **kāj-* = 'gehen'; **kāmcā* = giessen > *kāmal'om* = 'giessen'
 **kāmā-* = 'fallen' > *kamāgu* = liegender Baum; *kammaś* = nurin oleva puu
 **kārā-* = 'landen'; **kārā* = 'krumm(ig)' > *xar'òì, kar'òj* = krumm; *korro* = kierre
 **kālme* = 'Leiche, Geist' > *kāmero*; **kāmpā* = 'Welle' > *xāmpo*
 **kejmä* = (~ **kijmä*) 'Weibchen' > **šim'nečku* = Vogelmutter; *sūm* = tamma;
 > *šūma* = Auerhenne > *šūimü, šimā; šem-p'ò'du* = Ziegenweibchen
 **kijā* = 'lügen' > *šaiā* = Lüge; *šāmhām, šāmal'am* = lügen
 **lāmtē-* = 'niedrig' > *loddu, luddu, lodo*; **lāptā* = 'eben, Ebene' > *lota* = ebene Stelle
 **pān-* = *pāṅkāl-* 'palmikoida, letittää, punoa (flechten) > *paṅkarāś*
 **pāṅkā* = 'Schaft' (varsi, perä, tukki, kahva; siitin > *pāṅkh*
 > *paṅktāś* = schäften; *pāṅa* = puukonvarsi; *paṅg* = korsi
 **pāṅkā* = 'Ader' > *kūmal paṅgca* = verisuoni
 **pāsā* = 'Riss' (repeämä, rako) > *paśi* = naisen (t. eläinnaaraan) sukup.elimet
 = *pišsi* > *pāzə, pās* = rako, halkeama = *pāssi*
 (>? vrt. lp *passe* = pyhä; syrj., wotj. *paś* = turkki; wotj. *paś* = 'Loch')
 **pe* = 'schamanieren' > **peṅkär* = 'Zaubertrommel';
paṅgargu = spela på dombra; **peṅkä* = 'Höhlung'
 **pirā* = 'Höhe' > *pirramś* = hoch werden; *pirraś* = können; *piri* = ich selbst
 **poāj* = 'Jahr' > *aphi, apha* = **op* 'eins' + **poāj*; **puā* = 'das Hintere'
 **poṅkā* = 'Netz'; **poṅkājā* = 'Wirbelwind'; **poāj* = 'Jahr' > *po*

- **sāmpā* = > **sāmpālāṅkā* = 'fünf' (> *sompila*; *somblang*; *sumula*; *sumna*; *súmbulan*)
 **sājtā-* = 'nähen' = *soit'al'i'éma*
 **sāmpā-* = 'zaubern' > *sambāsj* > *sāmpā* (die Schattenseele des Verstorbenen mit Liedern unter Begleitung der Zaubertrommel in die Unterwelt führen)
 = (der.) *самбадась*; **sāmpā-jā*; *sumpi-go*, *zumpi-*, *sombi* = **taika**;
 > kam. *sāmol'am*
 **sānā-* = 'spielen' > *sanaki'em* = ich fing an zu spielen; **sānāj* = 'Spiel(zeug)'
 > *sani* = soittaa; *saanā* = 'Spiel'
 **seṅkā* = 'Auerhahn' > *seṅki*, *ṣaṅG*; *seṅe*; **siṅkā* = 'Spann' > *sīṅga* = 'Ferse'
 **sepā-* = *sebeddeo*; *sāpāl-* = rikkoa, särkeä
 **soj-* = 'Hals, Kehle' > *sou*, *sō* = Speiseröhre, Hals; *sói*, *suoi* = Halsgurt >? *suoli*
 **sumā* = 'still (vom Wind)' > *sum*, *súma*
 **sumpā* = (kalan, puukon) selkä (*šump*) > *sumbá* = Messer-, Axthammer;
subba = takapää

SKES (1969-83):

- pudas* = joen (kapeampi) haara, joka yhtyy takaisin pääjokeen; pikkujärvi
 matalan veden aikana; *suvanto*; 'lähdes silmä kowesa'
 vrt. lpN *bovces* = joen käyrä lahti; *pudas* ~ *budēs* = *pudas*
pudi = viesti, sanoma, ilmoitus nr *bud* = käsky, sana, viesti
pudistaa = ravistaa, kaataa juoksevaa ainetta astiasta toiseen
 > *pudaus* (Lappi) olkisylys ruista pudistettaessa; lpN *buš'tet* = lyödä, kurittaa
 > liiv. *pu'ddā* = murentua, pudota; lpN *bođoi* = itsekseen, yksitellen, erillään
 > N *bođo(s)* = erillinen, poikkeava; lpT *podas*, *podaj* = irtain, irrallinen
 > (?)dsmJr *puđærā*, *puđorās* = pudota
sammakko > **жаба** = rupisammakko
 > *tschabka* (*tschabina*) = myllynkiven reikä
 > mennä pois sammakaltansa (=sijoiltaan)
 > *samppi* = pikkusammakko > *samppa* > veps: *samba*
 > vatj: *sammakko* = veräjän, oven sampaan l. tukipatsaan aluskivi
 > *sammās* = kiinnitysväline kahden laudan välillä
sam(p)si = ankkurointikäysi(kasa)
sampi > unk: *combó* = suutari > kaz: *žumba*, tat+tšuv (+tšer.): **šamba**;
 bašk. *šambö* = **made**
sana: vatj: *senata* = loihtia, manata > *senaus* = (Tsv.) noituus > saam: *satne* -
sadne - sääni - sann(e) > (ruots. sann=tosi?) + poromerkin yksi leikkaus
sepale = (sääle) 'riekale'
sepikki = hiivaleipä (< vir. *sepik* < *sepp* = hiiva)
sepiä = kääriä vyyhdelle (köyttä); selvittää verkkoja; väännellä sanojaan
 (yrittää sotkea asiaa); heilutella käsiään ja jalkojaan

- > *seve* = vyyhti; *sevetä* = vyyhdetä, selvitellä verkkoja; *sepeentyä* = kiertyä
- sepo = (sepposen) selällään
- seppele = (myös) karhun kaulan ympärillä oleva valkea karva
- > *säppäli* = (karj.) tyttöjen päänauha; (vir.) *sepel* = puupuristin; päänauha
- < *säppel* (mr, mn.) seppele; morsiuskruunu < kas. *sappel*
- < mransk. *chapel* = päähine < rlat. *cappa* = kaapu, viitta, päähine
- > vrt. *sepalus* = paidan halkio, kaulus; lp. *čĕbĕt, čĕve* = kaula
- seppä = (myös) taitava; hevonen joka juostessaan lyö takajaloilla etujalkoihin; kovakuoriainen
- > sepitä; sepittää = käyttää sepällä; polkea (kukosta); laatia (asiakirja ym.)
- > karj. *seppä; seppü* = seppä, mestari; hiiva; peniksen peitenimi taioissa
- sepä = (sepi, sevi) reen, kelkan etuosa; keulapaju, etulauta;
- > karj. *šepalus, sebalustupaidan* halkio, kaulus;
- > *ševätä, šebätä* = syleillä, halata; ottaa kaulasta kiinni > *sepeäminen*
- > liiv. *sebà--vitsà* = pitkä vitsa, raippa = lpL *tjjiēhpē, tjähpē* = kaula ~ kld.
- > mordE *šive* = paidan kaulus; *šiveks* = länget
- > vog. *šap* = kaula; ostj. *sāBət, sāpəθ* = kaula

Soida (1054-1056);

- seitta(a) = riidellä, haukkua
- (aun.) shoijahtua = kaatua
- shoijata = iskeä vitsalla
- shoijahtua = viuhahtaa
- s(h)oittau = suhista, tykyttää
- soida = lentää-singota-luistaa- mennä/tehdä jtkn nopeasti
- soitin = lintujen soidin
- soitia = siittää
- soitin = viulun jousi, pajupilli
- soittaa = puhaltaa, tuhista, lörpötellä
- soitta = lyödä jymäyttää, ryöstää
- soittaa = ajaa pois, karkottaa, työntää, iskeä, lyödä, juosta ajaa kovasti, suihkuta, juosta, virrata (veri ja vesi), hulmuta (tuli soittaa)
- sataa rankasti, sattua, osua
- soitto = meno, matka, vauhti, soihtu, tulenkieleke, valojuova > ks. soihtu
- soittoinen = suora, haaraton (puu), erikoinen, poikkeava
- soittua = lentää, suihkuta, palaa lehahtellen
- sõit = vir. ajo, ratsastus, matka
- sõita = vir. ajaa, matkustaa, juosta, paritella (eläim.)
- > vatj. 'seimeb menne' = mennä kiittää

- > IpR 'tjuojet' = soida, äännellä, kuulua; 'tjuojetet' = soittaa, antaa soida
- > Pi. Arj. 'tšuojj`at' = huutaa äänellä (eläin)
- > L 'tjuodjat' = päästää ääni, soida, humista (metsä), kaikua, jyristä (ukkonen)
- > 'tjuojatit' = antaa kuulua, huutaa apua
- > N 'čuooggjât', 'čuojâ-' = soida, kuulua > I 'čuoijad' = soida
- > vog. 'soi-sui-sî' = ääni-sointi-mainne-kunnia
- > ostj. 'səi-sōi' = ääni-melu-paukaus-huuto-tieto-huhu
- > **unk.** 'zaj' = melu < *śoje
- >? Iran: 'sorud' = song, laulu (>? suom. **suru**)
- >? Port. *som* = s'ointi, ääni, sävel'; 'pranto', 'choro' = itku > Ital. 'pjanto' = itku!!!
- > vt. Islanti: *harma, kveina* = 'lament' (>kvinna?)
- > 'kvæ i' = poem, song (= soinn. th) > 'lié ur' = trumpetti

soihtu; 'soihrut' = revontulet ('soitoi'), lehmisavu; 'soitso, soitsu' = palava päre saitta = seiväs, keppi (>? seita? > siitin? > Sajtan > Saatana?)

soitut, soettuja; *soitti* = valoviiru (aurinko, revontulet)

suma = tukkiruuhka, tukkilautta

suma = selässä kannettava nahkalaukku ~ aun. *sumpku*; lyyd., veps. *sumk*

< mys., kys. *soum* = kuormajuhdan taakka; ven. *sumka* = (käsi)laukku

> *sumsa, sumpsa, suntsa* = (nahka)laukku

sumppu = elävien kalojen säiliö; kahvinporo l. sumppi < kas. *sump* = suo; kaukalo

sumppu = savutuli; *sumpu* = höyry; *sumputa* = palaa kytemällä, savuten

> vir. *sumbuda* = ummehtua; *summe, summus* = sameus; sumu

> ks. myös *sumputa, sumpata* < *sumpa* = tiivis;

vir. *sumb, summ, somm* = joukko, tungos

sumu ~ karj. *sumerkko* = hämy. hämärä, hieno sade; lp *sāpmē* = tukehduuttaa

säpikäs = poronahkainen säärystin

säpperä = ahdas, tiukka; *säppeä* (Lönnr) sievä, nätti

säppi = haka, aspi, salpa ~karj. *tšäppi*; veps. *tsep* = ketju, vitja < ven. чепь

säpsä = naisen päähine; *säpsy* = karj.mallinen päähine, myssy

< ven. чепи, чепчик

säpsä = hevosen lapojen kohdalla oleva värähtelevä lihas

säpäle = pirstale, sirpale, kappale ~ karj. *šepaleh, sebaleh*

YSS (Lehtiranta: Yhteissaamelainen sanasto1989):

130 *čēpētē = kaula ('sepä')

tjeäbuoh-tjiäbòhta-tjieuot-tjiepēt-čæbēt-čeve-čēäppat-čäbbeð

131 *čēppē (taitava; F. 'seppä')

tjieppie-tjähpee-tjieh'pie-tjiehppē-čæp'pe-čēppi-čēä'pp-čie'pp-čieχpe

140 **čiptē* (taivuttaa; vrt. 136 **čime* = suksen t. ahkion keulakaarre)

A: *tjip'tiet-tjikta* ← *čik'tet-čipted-če'ptted-či'p̄ted-čēp̄ted*

155 **čēppe* (vajota; linnun lumionkalo)

L: *tjehppa-čiep'pât-čieppad-čiõppâd-čippeδ-čieχp*

Inkeröismurteiden sanakirja (Nirvi, 1971):

lū,ada ~ *lūvada* = nuuskia, etsiä, tarkastella joka paikka

liūvuttā = liu'uttaa, vetää (kelkkaa); *livvuttā* = sõidutada

localū = lonkkaluu; *nūd miä lōttil lokkā* = paneudun kyljelleni maata

lovaDa = kulkea, kävellä; ajelehtia (*lovajāt* = ajelehtivat)

lovissa = kävellä siellä täällä (rauhattomasti);

> *lovvīne* = edestakaisin kulkeminen

pajjāni = jokin soitin < ven. баян

pajjuin = pajuinen; osakas, osan omistava < *paju* = paju; reen paju; **osa**

poju = taistelu < ven. бой; *pojūd; poicu, en* = pojan

semeritsa = tulirokko; *sovu* = sopu, sovinto

seppi = rautavitja < ven. цепь; *seppi, ä (sevin)* = päästää kaloja verkosta

soba = oksan jälki puussa; *sobohka* = arinan nurkkaus jossa keitettiin hiilillä

sobottā = supattaa, kuiskata; *soboroittā* = siunata kuolevaa < ven. соборовать

soima = hevosen tai lehmän syömäkaukalo; vene tai laiva (erit. kalojen kulj.)

somer = karkea hiekka; somerkivi = hiekka- t. rapakivi

sommalikas = mutainen, samea ~ *sommela*; *sommeldua* = sekoittua

somppola = asean puhdistuspuikko < ven. шомпол

sōmenkōza = musta kangas (ennen turkinpäällyksenä)

sämpsiikkä(in) = kostean maan leveä 'orasheinä': naatit kahden puolen kuin ama-

rylliksen lehdet; yksi valkea, pitkä ja pehmeä juuri; kova juuri = *poica-s.*

sämä > (loitsussa:) 'Voi, an üldä, voi, an alda, voi, an keskeldä kera,

sämästä kivuttomaks, pälda tundomattomaks.'

sōmäri = syömäri

tseba = rautaketju, vitja; *tšēppi* = ketjut < ven. цепь

tšumavoi = parantumaton sairas < ven. murt.

tummera = tumma; *tümä* = uupunut

tumpura; mussan tumppuraD = kirsikan hedelmä on valmiina

tōre = kuuma; *türä* = penis; *tü,är* = tytär; *türü* = airon kädensija

Kettunen, Lauri: Vatjan kielen Mahun murteen sanasto (1986):

bad'ja = ämpäri (sanko, pytty)

era = vintilä, ora

- gorba* = kyttyrä < ven. горб; *kerpazikko* = nokkospuska, viholaisikko
kamara = komero, koppi; *kamma, kammaga* = tällainen
kavi = olutkauha
kobra = kolmekyntiset pihdit, joilla nostetaan kuumia kiviä oluenkeitossa
kokka = koukku; *kōkka* = kuokka; *kokottāG* = kotkottaa
колдуittāG = noitua < ven. колдовать ;
koloda = mehiläispönttö; korttipakka (loimitukki) < ven. колода
koma = kokkare < ven. ком ; *kōmina* = luuva, puimatanner < ven. гумно
kuřrā = (*kuřga*) vasen (vrt. ven. левая); *kuraZ* = veitsi
kūma = (mies)kummi; *kumuška* = naiskummi < ven. кум, кумушка
lai,tjō = (työ)reki; *lauutta* = navetta; *lauta* = pöytä
lehto = lehti; *leh,tši* = leski; *leütāG* = löytää (vrt. ven. найти)
lobu = otsa < ven. лоб ; лому = rautakanki < ven. лом
lōta = (*lōvā*) luuta; *lōvaG* = luoda (kangasta); *lävetāG* = olla aikaa, malittaa
losi = hirvi < ven. лось ; *lūkka* = sipuli < ven. лук ; *lütšimine* = lykkiminen
māraD = makuulavitsat < ven. мары ; *maokaZ* = matoinen (червивый)
mēZ = ihminen (mies); *mesi* (*mē, mettä, mēzä*) = mesi (мёд)
metла = luuta (= ven.); *meila* = saippua < ven. мыло
män,tšāG = leikkiä, pelata, soittaa (~ vir. mäng >? Meandaš > F: mäntä, hierin)
ne,tši = noki; *nora* = luola, pesä, kolo < ven. нора
ралло = kyyhky; *pēni* = pieni; *pēru* = pieru < ven. пердата
 > *perzeG* = takapuoli (жопа); *perje* = (siipi) höyhen (ven. перо, перья)
pīru = **pidot, kutsut** < ven. пир (>? F. piiri)
řēhka = synti < ven. грех (>? 'rakkaus'); *rōtšiaG* = hajotella (lantaa)
 < ven. рыть = kaivaa, penkoa
suŧvāmineŧ = rakkaus; *süä* = sydän; *süämmine* = ohut, hieno
(tammē) toro = tammenterho; *tara* = kasvitarha; *targ* = sauna
tōmi = tuomi; hedelmän sisus; *tumana* = usva < ven. туман
tšimo = **mehiläinen**; *umala* = humala < ven. хмель (>? F. 'himo, kiima')
tšümmē = kymmenen; *tšämmel* = kämmen; *tšäppēä* = kaunis; *tšärpene* = kärpänen
tšäppi = hautakumpu
uhmari = huhmar < ven. чухмарка *ümmärkeineŧ* = ryöreä
vāl'aiteллаG = piehtaroida < ven. валяться ; *vāliaG* = hieroa leipää (валять)
вало = lanta

Kujola, Juho: **Lyydiläismurteiden sanakirja**. (1944):

- gauk* = (*gaukād*) haahka (< ven. Arg. гáвка)
karu = paholainen; huono, kelvoton, paha, sairas; *karī* = ruskea (hevonen)

- kaurug* = leipämöykky; **pyöreä limppu** (< ven. коврига)
ľuboi = mieleinen (< ven. любой); *ľubuitaze* = rakastella (< ven. любоваться)
mida = tuohisen, haavasta tehdyn lippaan säylä, luta; reenpajujen päiden side
m, d'žu = pieni, alle vuoden vanha kala; *mutš* = kivikala, kivennuoliainen
migeda = lukea, laskea; *migī* = lukija; *migu* = tili, määrä
miht = lätäkkö, rapakko; luhtaniitty, l.-heinä
**mikata* = luihkata (ääntää); *mijeta* = vahvistua, lujeta; *mukuta* = lukita
mlmłine = savikukko (soitin); *mlłuttada* = lulluttaa (jänis - kápälällään)
muod = luoto; *muoda* = luoda (kangasta); *mūd* = varpuluuta, osat; *mī* = luu
muodeh = **länsi**; *mut'ik* (*mut'ti*) = lutikka, lude; *mut'oi-kat'oi* = heinäsiirkka
müdišta = tutista, täristä; **l'ūd'i* = lyydin kieli; *ľilitädä* = soudattaa lasta
paŋg = sankka; *pöŋg* = pönkkä, takasalpa
paššakoiŋe = puupala käsikiven vanteessa; *paššida* = kyntää (< ven. пахать)
pöšši = merta; linnunpyyntikaha
šamaidau = **hytisee, tutisee, värisee**; *sambuda* = sammua
samał = (*salamo, salmag, saumago*) rakennuksen ulkonurkka
samī = (*suamoi*) os. positiivia ja superlatiivia; aivan, juuri (< ven.)
šamšę = **vesilinnun räpylä**
šebä = reensepä (etuosa); naisen paidassa rinnan yli menevä kirjava nauha
šebätä = syleillä, halata; *šoba* = vaate; *šomk* = rakennuksen päätyviilo
šona = hirssiryyni; *šponk* = poikittainen uurrepiena, -lista (< ven. шпонка)
suim = kokous (Arv. **суйма**); *sumb* = tiivis; *sumbā* = tiiviisti, tiukasti
sume = hieno (sade); *šumida* = meluta, humista; *šumu* = melu, humu; kohina

Yrjö Wichmann: **Tscheremissische Texte** (1953):

Alho Alhoniemi: **Marin kielen lukemisto sanastoineen** (1986):

- Bäkχš = **βakχš**; mühle (mylly) >? **S. Bach** (= puro) > **Bacchus** > Bakšit
 Bär = stelle, platz; *i-g-βereš* = zusammen (yhdessä, yhteisesti)
 βi = kraft (väki); *βuχ* = kopf (**pää**), ende (loppu)
camanem = sääliä, pahoitella
čaple = kaunis, hyvä, maineikas
cumem = (*čömem*) potkia
cumöraš = pyöreä
cüčkem = huojua paikallaan
 (Э)šma· = **šma·**, *umša*: mund (suu)
jo, ju = das besprechen, zauberspruch (taikaloitsu)
jò·zê = (jù zê) zauberer, hexenmeister (noita)
jò·γê = fluss (juokseva vesi, joki)

- jo·γem = fließen (juosta), rinnen (valua); abfallen (pudota) > *jogalam* (=dim.)
 juk = *ḡük* > ks. *jük*; laut, stimme, ruf, schall, geräusch (ääni, meteli)
 > *jüklanem* = ääntää, humista, soida >? hantit: 'juh' = (soitto)puu
 jü·äm = (*ḡüq·m*) trinken (juoda), U. *iszik, inni*
 > *jü·ktēm* = *d'üktē·m*; zu trinken geben (antaa juotavaa)
 jü·kχšə = *ḡü·ksā*; schwan (joutsen, joeksin)
kā·māk = *kū·māk*; nurinniskoin > F. kumo-, kumartaa > U. **homlit**
kāma·lam = **kumala·m**; kumartaa, rukoilla, uhrata
kā·māl = **kū·māl**; gemütsart, herz, sinn, wunsch (mieli, sydän)
kom = brotkruste, fruchtschale, U. **hám**
 ko·mbə = gans (hanhi); *ko·mδə* = korb (kori) > Tschuw. *kynδə*
 kü·ktēm = sieden machen, kochen (keittää)
lo, lu- = zwischenraum (välitila) > **lò·eš** = **loveen** > *parña·-lo* = **sormiloma**
 lo·em = fangen (pyydystää)
 lo·γem = puskea sarvilla > U. *gyak*
lo·ktēm = durch zauberei verderben, behexen (noitua), vahingoittaa
lugem = **hämmentää, sekoittaa**
lüdam = *lüdā·m*; fürchten (pelätä, pelästyä)
 lü·də = *rüδö*; falle (nakki) > F. rita
 lü·em = *lüje·m*; schießen (ampua) > F. lyödä > U. *ló*
lü·(l)tēm = (er)heben (nostaa)
 ma·δam = spielen (soittaa, leikkiä; ajaa, laskea) > *modam* = **leikkiä, soittaa**
ma·nam = sagen (sanoa) > U. *mond* >? F. *manata*
 > Est. *manama* = kuvitella silmien eteen
mā·rēm = **mure·m**; singen (**laulaa**) >? Soitto on suruista tehty, murehista...
 mā·rə = *mū·rā*; *gesang* (laulu)
 māž, muž = krankheit (sairaus) > U. (*hagy-*)*más*
 mü(i) = honig (hunaja) > F. mesi > U, *méz*
 мүкχs = biene (mehiläinen) > U. *méh* >? S. Mücke
pele·štēm = sagen, äussern (sanoa) > Ung. **felel**
 > *pə·ləš* = (*pəłš, pil'i·š*) ohr (korva, silmus)
pe·rke = überfluss, genüge, zuwachs, segen > Tšuw. *perəget* > Tat. *bäräkät*
 > *perka·n* = hinreichend, segensreich
 po·ngəš = (*pò·māš*) busen (povi)
 pu·šā·ngə = (*pu·še·ngə*) baum (kasvava puu)
sà·moj = superl. (kaikkein-) > s. *koyo* = der grösste (suurin)
 ~ Russ. *самый, самое* > *samoj* = kaikkein (superlat.)
samön = vahinko, vahingossa

- semjä* = (semnä) perhe
sì·ńuk = flieder (selja = **Sambucus**), syringe (sireeni) > Russ. синюкь
süm > *ko-l-süm* = schuppe (soppa)
sà·βǎń = seife (**saippua**) > Tšuw. *sòβǎń* >? E. soap
sà·mak = (šoma·k) (sprich)wort (sana, puhe) > Tšuw. *somak*
sà·nǝm = (šone·m) wünschen, wollen (toivoa, tahtoa)
sà·tšam = (*so·tšam*) geboren werden, wachsen (syntyä, kasvaa)
 > F: sataa, sato > Ung. *saját*
sä·män = (šama·n) zeit, zeitverhältnisse (**aika**; olosuhteet) > Tšuw. **saman**
sem = **musta** > *šemšödan* = tattari > *šememam* = mustua
 ~ *sì·mǝ*, *šim* = (šè·mǝ, šem) schwarz (**musta**) > Ung. *szenny*
səm(ət) = (šiši·m) sieben (seitsemän) > *söm* = (šömöt) seitsemän
səm, šǝm = kieltoverbin 1. pers. mennyt aikamuoto > *šats* - (š)ǎš - *šǝnä* - *šǝdǝ*.
sǝ·mä = (šǝma·) **glatt und weich (liukas ja pehmeä)**
 > Vgl. Tšuw. *šyma* > Tat. *šima*
səmǎ·-βǎtš = (šima·-pú·tšǝ) **engelwurz (Angelica)**
šǝmǎ·tǝm = liebkosen, schmeicheln
so·am = (šua·m) (an)kommen (tulla) > F. saada (jnkn)
šume·š = bis zu (jhnkn saakka)
 > *šuam* = (ks. *šoam*) tulla (valmiiksi), joutua, saapua
süm = herz (sydän) > Ung. *sziv*
sü·m-bel = bruder; (guter, herzens-) freund (veli, sydänystävä) (>? 'symboli')
tǝ·mǝr = (tǝ·mǝr, tǝ·mbǝr) **trommel (rumpu)**
 > Tšuw - Koib. - atürk. **tǝ·ńür** = schamanentrommel (šamaanirumpu)
tǝma·na = (tǝmǎna·) eule (pöllö) > *tumna* = pöllö
tǝ·šman = (**tušma·n**) hexenmeister, böse; übel, unglück (noitamestari, paha)
 > Tăt. *došman*
to·ktǝ(-lo:δǝ) = seetaucher (kuikka; *Colu/y/mbus arcticus*) > F. tohtaja
 > *lǝ·δǝ* = ansa
toŋ, tom = (**to·mǝ**) kern (ydin, sydän, siemen, luu, **tuma**)
tum = (*tumo, tǝ·mǎ*) **eiche (tammi)**
tu·ra = steil, jäh (äkillinen, jyrkkä)
tšǝ·βǝr = schön, gut, hübsch (kaunis, hyvä, sievä) > Tat, **čibär** > Tšuw. **tšǝibǝr**
tšǝ·šmǝš = sehr dicht und finster (vom walde); dickicht (synkkä ja pimeä
 tiheikkö) > F. *sysmä* >? **kosmos** ~ **sysi-metsä**
tšǝ·mǝr = (**tšǝ·mǝr**) zusammen, yhdessä kasassa > Tšuw. **tšǝmǝr**
tšǝmǝ·rǝm = sich anhäufen, frucht bilden (paritella, hedelmöityä)
tšǝ·mǝm = (**tšǝme·m**) mit der fusse stossen, ausschlagen (potkaista jalalla)

- ü·mər** = lebenszeit (**elinikä**) > Tšuw. **əməṛ, ǝmǝṛ, ǝmür**; *ümöl* = varjo
 >? Mordw. **umarina** = omena > humori > Russ. 'on **umer**' = hän kuoli!
za·βa = frosch (sammakko) > Russ. жаба
žap = (*žep*) oka > Akk. *žé·pəm*;
 = (rechte, günstige) zeit > Tšuw. *χəzəp, χizəp*
zep = *žap, žà·pām*; (rechte) zeit (oikea aika)

Mordwinische Chrestomathie (H. Paasonen), SUS, Helsinki. Turku 1953:

- érams** = leben, wohnen > Fi: elää > ung. *élni* (?) (r>l)
éram(o) = das leben (elämä)
i(n)za·ms = eggen (munia) > *inza·ma* = das eggen (muniminen)
índ'zəd'əma· = das hobeln (höyläys)
jadams = **zaubern, behexen** (noitua) > Alt. osm. **jada** = magischer stein,
 wetterstein (ukkoskivi) > Pers. **džādū** = Aw. *yātu* = zauberer (noita)
 > A.ind. *yātus* = spuk(dämon), hexerei (noituus)
jaḱams = (umher)gehen, wandern (kuljeskella)
jažams = (zer)mahlen, jauhaa > *jažamo·kev* = mühlstein (myllynkivi)
javams = beweinen, einen klagegesang für einen verstorbenen anstimmen
javoms = trennen, (sich) schneiden, teilen; lösen
jovtams = kertoa > jutella, selittää > **jovtalmo** = märchen (satu)
juḱad'ems = schwenken, schwingen (heilua)
gajǵems = kajǵəms; hell lauten, klingen > *gajǵems* = schallen (kaikua)
kando = *kandǻ*; windbruch, kaatunut puu > *kandoms* = tragen, bringen
k'ér, k'är = **lindenrinde** (lehmuksen kuori) > **k'éremet'** = ein gott (jumala)
kol = böser zauberer, hexenmeister, geschickt (paha/taitava noitamestari)
komams = sich herabbücken / niederbeugen (kumartua alas)
koml'e(ne) = **kom(u)l'a; hopfen**
lad = art, weise (laatu, tapa) > ладъ
ladams = anpassen, in ordnung bringen (**laatia, sovittaa, sopia**), (ein
 instrument) stimmen (**virittää soitin**) > Russ. ладить
lajšems = **klagesänge** anstimmen (virittää itkuja kuolleelle)
lato = winkelförmiges wetterdach (sadesuoja) > *lavś* = wiege (kehto)
lívams = eines verstorbenen gedächtnis begehen (muistella kuollutta)
l'ivt'ems = heraus/hinausbringen, zum vorschein bringen, keimen lassen
 = tuoda esiin, siementää yms. (ks. *l'ist'ems*) > *l'ift'ams* = fliegen (lentää)
lov = schnee (lumi) > U. *lom*; *lovaža* = knochen (luu); leichnam (ruumis)
lovoms, luvöms = zählen, rechnen (laskea, lukea, pitää jnkn)
lovso = *loftśǻ*; milch (maito); *luga* = wiese (niitty) > Russ. лугъ

- luka.ms = sich hin und her bewegen (heilua **edestakaisin**) > F. liekkua
lukš, **lutšks** = schale (von eiern, nüssen usw. (kuppi)) > Estn. **lüdi**
luv = *k'ed'-luv*; kahden sormen välitila
madems = sich niederlegen, s. lagern (asettua alas, leiriytyä)
mana = mani; das vorletzte jahr (**mennyt** vuosi)
mañams = (an)locken (houkutella) > Russ. манить >? maanitus
mar = haufe(n) (joukko yms.) > *mir'd'e* = mann, gatte (mies, aviomies)
mar' = **apfel (omena)**; yhdyssanoissa myös '-beere' (-marjat)
meš = biene (mehiläinen) (> U. **méh**); **me'** = sinn (**mieli**)
mila = lieb (rakas) > Russ. мило
morams = singen, spielen (laulaa, soittaa) > *morada!* = laula!
muñams = *məñams*; zaubern, behexen (**manata**) > Estn. *mõnuma, manama*
narχot' = 'jumalantauti' (ilman taikuutta syntynyt) > *noldan' n.* = noidantauti
ned' = stiel, schaft (ripa, tanko, varras) > *nejams* = sehen (nähdä) > U. *nézni*
ombo = **omä** > **om(b)ot'se**; **anderer, zweiter (toinen, muu)**
pajgě = **bajaga**; glocke (kello) >? paja
paz, pas = **pavas: gott** (jumala), **glück** (onni) > *pe, pá* = ende (loppu)
pej = zahn (hammas) > F. **pii** > U. *fog*
pejedems = lachen, spotten (nauraa, pilkata)
pirams = zäunen, umringen (ympäröidä) >? **Zaun** = estn. **tara** > F. **piiri**
pire = ympäröity alue > F. piiri >? saam. birra
pobask'e = märchen, rätsel (tarina, arvoitus) > Russ. побаска
pojavams = erscheinen, sich zeigen (ilmestyä) < ven. появиться
pol = der untere teil einer kleidung, schoss ~ Russ. пола
pola = gatte, gattin (aviopuoliso)
poťams = saugen (imeä) > *poťe* = weibliche brust (naisenrinta)
prá, píra = *píre(-né)*; kopf, haupt (pää); ähre (tähkä)
pul' = staub (Estn. *tolm*; *põrm*) > Russ. **пыль**
pulo = schwanz (häntä), schweif, **schaft**, stiel; **haarflechte, zopf** (tytön
saparo, **letti**)
puřě = met (mesi)
rod = geschlecht (suku) > Russ. родъ > родня = sukulainen
saban = pflug (aura) < =Tat. *saban* > ven. сабанъ
sam = **selbst (itse)** > Russ. **самъ**; *skamo* = allein (yksin)
samaj = eben (juuri, **samanaikaisesti**) > Russ. **самый**
zaimed = art zaun (tietynl. puutarha-aitaus) > Russ. **заметь**
sams = *sajams*; (an)kommen (**saada**, saapua)
san = Ader (**suoni**; estn. *soon*) sehne

tšebér = hübsch, schön (sievä, kaunis) > Tat. čibär

sembě = sémě; all (kaikki, kaikkeus) >>>SAMPO!

> vrt. Jukag. (Collinder 1940) s.105: jukS: čumu = whole, all, alle(s)

> türkisch: čum = ganz und gar

semija = sémeja, sémjē; familie (perhe) > Russ. семья

sepe = galle (sappi; estn. viha, paha, tuju) > U. epe

sezems = (ab)reissen (repiä auki)

šimems = trinken (juoda) > F. siemi, siemyt, siemaista > U. szomjú, szomjas

šimēn = wurzel (juuri); stamm (rotu), (suku) > F. siemen (>? 'siimes')

> Lit. sémens (sémenys) plur. = saat (siemennös;

est. külvis, külviseeme; külv(amine); oras, tõusmed

> Preuss. semen = same(n) (siemen, est. seeme)

sumań = šoma·ń; langer, dem leibe anschliessender rock (pitkä takki)

> Tschuw. soɣman, sâɣman, sâkman > Tat. čikmān

šaba, žaba = kind (lapsi)

šajtan, šejtan = böser geist, teufel (paha henki, piru) > Tat. šajtan,

Tschuw: šojtan < Arab. >? '(Minä) soitan'

> šetams = treten (astua, polkaista)

tšama, šama, šamañe = gesicht, antlitz (kasvot), abhang (est.hänge, kallak nōlv) > F. haamu

šamāms = leer werden (tyhjetä) ks. tšavo > (t)šamdoms = entladen

(t)šapaks = teig (taikina, est. taigen)

šejams = jakams; gehen, wandern (kulkea, vaeltaa) > šejér = haar (hius)

tšemerđams = šumārda·ms; pressen (puristaa), drücken (painaa), stossen (työntää), waschen (pestä) > F. humertaa

šnams = rühmen, loben, preisen (kiittää, ylistää)

(t)šopatša = gespenst (aave)

sum = lärm. geräusch (melu) > Russ. шумъ

tšumo = šumā; schuld, schuldig (syy, syyllinen)

šumba·s = hase (jänis)

(t)šumbra = ganz, unversehrt, gesund (terve)

tor(o) = säbel (sapelli) > F. tuura

torožemems = anschwellen (kuohua yli), sich aufblähen (paisua), sich

bauschen(?) > F. turvota

dum = gedanke, ratschlag (ajatus, neuvo) > Russ. дума

tumo = tumä; eiche (tammi) > tumāñ = tammipuinen

dušman = tušma·n; böser zauberer (paha lumooja) > Tat. došmān < Pers.

(j)ukšems = losbinden, lösen (päästä(ä) irti) > Karj. jaksoa

vajgel = val'gej; stimme (ääni), ton (sävel), klang (sointi)
 véj'ke = (i)fk'ε; ein (**yksi**) > véjks = alle (kaikki) >? Est. väike = pieni

Udmurt - English - Finnish Dictionary (Pirkko Suihkonen 1995):

kyk = kaksi > kuk = jalka
 kyl = kieli, sana
 kymin = suullaan, kasvoilleen
 kuar = lehti > kuara = ääni (voice)
 kumats' = heleänpunainen pumpulikangas
 lejkany = keinua, kiikkua, heilua, joustaa
 lijaton = lohdutus
 lyd = luku, määrä > lyddz'em = lukeminen
 > lydo = määrällinen, määrä koskeva
 lud = pelto, metsäaukeama, villi (eläin, kasvi)
 l'og = kukkula, kumpu, kyhmy, pahka, ajettuma
 l'ogam = (l'ogem) astuminen, käyttäminen, uuden tien viitoittaminen,
 hedelmöittäminen (linnuista)
 > l'oget = askelma, porras > l'og(is'k)on = tallaaminen, polkeminen
 mad'em = kertominen > mad'on = tarina, arvoitus, laulaminen
 nöd = lika, loka (dirt), lieju(inen), likaisesti
 nyl = tyttö, tytär > n'ylem = nieleminen > n'yllpu = jalokuusi
 pas' = reikä, läpi, aukko, **turkki** > paž'pu = pähkinäpuu
 peres' = vanha, vanhus (old person) >? eest. päris
 Peri = paholaisen, pahan hengen nimi (~ Tat. pärej)
 pöjany = valehdella, pettää, narrata
 sumjany = hutiloida > s'umany = olla nälissään, nälkiintyä
 s'umyk = juomamalja, pokaali, viinilasi, puinen uhriastia, teekuppi
 šabala = auransiipi, -vannas
 šaj = hautausmaa > šajtan = pahahenki, piru, perkele
 šep = tähkä > ēperjam = pörhistäminen
 šöm = maku, hapatus, paha maku > šömyny = säikähtää, pelästyä, jänistää
 šimes = kauhea, kammottava, synkkä, surullinen; -sti
 šymyri = ryppy, poimu; paha henki (>kouristuksia)
 šum = (dial.) noki (soot); šumlpoton = ilo, riemu
 tōri = kastanjanruskea; tyro = täysi, saaliin kanssa
 tōro = johtaja, päällikkö (häissä); kylänvanhin
 tod = muisti > todis' = tietäjä > todon = tieto > todem = tietäminen
 ts'apa = tallattu paikka, hevosen uloste, likakokkare; ts'apas = lastu, päre

- ts'eber = kaunis, hieno(sti)
 ts'um = vilja-aitta, komero, varastohuone; *zapas* = (Russ.) varat, varasto
 tšem = tiheä, taaaja, sankka, -sti, usein
 vir = veri > *vires'* = verinen > *viro* = verinen, uhri-
 zem = tosi, todellinen. luotettava; totuus; uskottava(sti)
 zemany = käydä toteen, osoittautua oikeaksi > *zemlyk* = oikeus, totuus, tosi-
 zymem = sukeltaminen, uppoaminen (sinking) > *zymyny* = sukeltaa, upota
 žingyrtem = soiminen, soittaminen, helistäminen
 žum = heikko, voimaton, hento; heiveröisesti
 žummyny = tulla voimattomaksi, uupua, näänntyä

Wichmann, Yrjö: **Wotjakische Chrestomathie** (1954):

- jugit* = (*lugit*) hell, klar > syrj. *jugid* (285)
loginŋi = (auf)treten (533)
lukinŋi = teilen, zerstreuen > syrj. *jukni* (Fi. 'jaka') (538)
mil = gemüt; lust, wunsch (Fi. 'mieli') (569)
-mol'i = -päähkinä; *mulŋi* = beere > syrj. *mol'* = 'perle' (vrt. Fi. 'marja') (576)
mu, muu = honig (580); *muso* = lieb (588) > syrj. *musa*
muš = 'biene' > syrj. *moš* (589)
nil = (*nŋi*) 'neito' (601); *nules* = (*nuuos*) 'Wald' (627); *nul'* = (*nil'*) 'vier' (628)
pel' = Ohr = syrj. *pel'* (673); *pal* = seite, gegend; halb, hälfte (655)
 > *pelji* = in, zwischen ~ syrj. *peles* = reihe, schicht (688); *pol* = -mal (732)
 > *pel* = Gewinn ~ Tšuw. *pol* = reich an etwas; überfluss (687)
šabas' = 'Onneksi!' (841); *šana* = ausser, ausgenommen (846)
šam = Sitte, Gewohnheit, Art = syrj. 'Einsicht, Geschicklichkeit, Art'
 > Tšuw. *šeme* = Mittel, Art und Weise, Methode (845)
šuan = Hochzeitsfest, -leute (880)
šumànŋi = (*šumal*) tuntea nälkää > syrj. *šumōnŋi* (vrt. Fi. 'siemaista') (887)
šumik = kleine hölzerne branntweinschale ~ osm. *sumak* = Gefäss (888)
šulem = (*šuuem*) 'Herz'
šetem = hässlich, garstig (Fi. 'hävytön') (913)
šir = hiiri (919)
šum > *šum potŋinŋi* = sich freuen (vrt. Fi. 'himo') (938)
tol = Winter (989); *tolež* = Mond (990); *tolon* = gestern (991)
tšumol'o = Haufen, Schober > syrj. *tšumali* = 'kleiner Getreideschober (-kupo)
 von neun Garben (lyhde)' ~ ?Tšuw.; tat. *čümäläk, čümälä* (1087)
ualla = alt, ehemalig; früher > *vall'an* = einst, in alter Zeit (1150)
žim, žiŋ = Geruch, Duft (1272); *žij šuinŋi* = klingen > syrj. *žijn* = Ton (1281)

Syrjänische Chrestomathie (T.E. Uotila 1938):

- baii-tñi* = sprechen < russ. *баить*
jukmes berdás = syvänteen, avannon reunalla
bergedt's- = um-, zurückkehren ~ tšer. *pörtäm* = sich drehen
 ~ ostj. *pərajam* = herumrollen, sich herumdrehen ~ wog. *pāri* = rollen
ber = zurück, wieder; Hinterteil > *sak-ber* = Sack des Hamens
 > *bera.* = wieder; *beris, bersa, bersan* = nach (hinter)
 ~ Wotj. *ber* = Hinteres; spät (fi. *perä*) ~ lpN *bærrai* = respecting, as regards
 ~ md. *pra, pr'e* = Kopf, Haupt; Gipfel; Ähre ~ ung. *far* = Hinterteil
 ~ Ostj. *pi`r* = hinter etw. befindlich ~ Wog. *pāri, per* = zurück
bīdmīni = (auf)wachsen; Wotj. *budīni* = wachsen, zunehmen
 ? lpN *bad'dāt* = swell, become swollen; overflow
 (?germ. **beuða* = stammen s. 134 >? buda-...)
bīra > *ne-bīra* = langsam, nicht schnell; *bīrni, bīr-* = zu Ende gehen
 ~ Wotj. *bīrīni*; Ostj. *pəram* = ver-, vorbeigehen; Wog. *pari* = enden
(sin-)bugil' = Augapfel ~ Est. *puing* = Hervorragendes, Rundliches
 ~ lpN *bug'ge* = bump, lump; swollen, expanded object ~ Ostj. *poŋγāt* =
 Knollen am Baume ~ Wog. *pūñχläp* = gombos ~ ung. *bog, bug* = Knoten
egir = glühende Kohle ~ Wotj. *egir* = Kohle <? ai. *āngāra* = Kohle
ga,tšēn = selkä alaspäin ~ Wotj. *gačš* = mit rückwärts gekrümmtem Rücken
 > lpN (*ālěsgāccem*; L *kačcēm* = der untere Teil des Hinterkopfes
gat's = (Unter)hosen; *gaž* = Freude, Wille ~ Ostj. *kātš, kaš* = Lust, Vergnügen
 ~ Wog. *kāš, kās* = Wille, Lust, Freude
jektīni = tanzen > Wotj. *ektīni* = tanzen, hüpfen = Ostj. *ǰā`k-*; *ǰeko* = Tanz
jugid = hell; Welt > Wotj. *jugit, l'ugit* = hell, Licht, Helle
juk- = teilen (*jukem* = 'jako') ~ Wotj. *lukīni, jukni* = fi. *jakaa* = lpN *juokket*
 > *jukmes* = avanto, kaivo ~ Wotj. *lukmes, jukmäs*
juvalni = (*juavni*) kysyä ~ Wotj. *juāni* ~ Tšer. *jadam, jodam*
 > *juver, juvor* = Nachricht, Botschaft ~ Wotj. (*j*)*ivor*
 > Tšer. *jo, ju* = Besprechen, Zauberspruch ~ ung. *jós, jivas* = 'magus, saga'
 > md. *jovtams* = sagen, melden, erzählen
kara·b = laiva < ven. *корабль*
kik = kaksi ~ Wotj. *kik* ~ fi. *kaksi* ~ lpN *guok'tě* ~ Tšer. *kok* ~ ostj. *kət jne.*
kok = jalka (Fuss, Bein) ~ Wotj. *kuk*; syrj. *kuk* = Kalb (vasikka)
 > vrt. *kum* = kummi (Gevatter) < ven. *кумь*
komi = syrjääni ('mies, ihminen') > Wotj. *kam* = joki, virta (fi. *kymi*)
 ~ Wog. *ḡom, ḡum* = Mann; *ḡum (qum)* = Mensch, Mann
koz = Fichte (kuusi) ~ Tšer. *kož*; md. *kuz*; lpN *guossâ*; ostj. *ḡu`ḡ*

- >? vrt. Tšer. **tsošmøš** = sehr dicht und finster (vom walde) (~ ? kosmos)
- lij* = Knochen; Wotj. *lij*; fi. *luu*; md. *lovaža*; tšer. *lu*; ostj. *lõx*; wog. *lu* (*luw-*)
- lijd* = (An)zahl = Wotj. *lijd* > fi. *lukea*; lpN *lokkât*; md. *luvâms*; tšer. *luða-m*
- > tšer. *lu* = zehn; wog. *lqu* = zehn; *lowinti* = zählen
- lijd'd'an* > *silan-lijd'd'an* = Gedicht (*runo*); *lijd'jinj*, *lijd'd'inj* = hersagen (Gebete)
- lija**, *lja* = Sand = Wotj. *luo* = fi. *liiva* (breiartige Masse, Schleim);
- est. *liv* = Sand, Kies; ostj. *lõuõ* = Schlamm, **Moder**.
- loinj* = kneten (*sotkea*, *vatkata*, *alustaa*): *turi koknas nourse loje*
- = ein Kranich tritt (knetet) mit seinen Füßen den Sumpf.
- > Wotj. *lajinî* = (Teig) kneten (**alustaa taikinaa**);
- >>> Tšer. *luyex-m* = **kneten, vermischen, einteigen** etc.
- lol**, **lov** = Atem, Geist, Leben, Seele > *lov bošt-* = töten > Wotj. **lul** = syrj. **lol**
- > fi. **löyly** > est. *leil* = Dunst, Dampf, Atem. Leben > lpN *liew'lâ* = höyry
- > ostj. *ti`t*, *li`l* = Atem > wog. *lili*, *lil* = Atem, Seele > ung. *lélek* = Seele, Geist
- lo-*, *vonj*, *lonj* = (*love*, *log*, *loue*, *voe*) *tulla* (werden), entstehen, sein, sollen, müssen;
- > Wotj. *luinj* = werden, sein, möglich sein > fi. *lienen* > est. *lē-* = werden
- > lpN *læt*, *læt* = olla > tšer. *liäm* = sein, werden, möglich sein ~ ung. **löv-**
- li* = Baumsaft > Wotj: *li* > Sam: *lēji* > mahla
- lok* = böse > Wotj: *lek*, *leg* = böse
- med* = (Arbeits-)Lohn = wotj. *med* (*palkka*, *maksu*) ~ samJ *mitš'* = geben
- međ* = anderer, zweiter (F. 'muu') (= tšer. *mòlâ*); *međiš'* = zum zweiten Mal
- > *mitš'* = Schönheit(?) (vrt. *miž* = synti) ~ lpR *moččit* = schön, hübsch
- > *mes* = Kuh (vrt. *mež* = Widder); Wotj. *mes* = Weibchen (lehmä-, lammas-)
- mjl:* *mjl-kjd* = Verstand, Vernunft; Wotj. *mjl* = Gemüt; Lust, Wunsch
- > fi. *mieli*; lpN *miellâ* = disposition, temper; desire, wish; md. *mel'* = Sinn
- mol'* = helmi; Wotj. *mul'i* = Beere; Nuss ~ wog. *mal'*
- mus* = Leber = Wotj. *mus* 'maksä', lpS *muökse*, md. *makso*, tšer. *mokxš*,
- ostj. *mūyāt*, wog. *mait*, ung. *máj*, samJ *mūd*; syrj. *musa* = lieb; (*mužik* = Mann)
- nejtnj* = schlagen, zerknittern (~ *nujertaa*)
- pas* = (omistus)merkki – wotj. *pus* > ostj. *pàs*, wog. *pās*
- > *paś* = 1) turkki; 2) *p. munnj* = levitä, laajentua; wotj. *paś* = Loch; offen
- > samO *pāzē* = Riss, Sprung; Borst; *pašsij* = Loch, Öffnung
- > syrj. *peś* = kuuma, hikinen (+subst.) ~ wotj. *peś*, md. *psi*, *piši*
- > *poz* = Nest; wotj. *puz* = Ei, Hode; fi *pesä* ~ lpN *bæsse* ~ tšer. *pəžš*
- pelis* = Ruder = wotj. *pulij*; lpL *pāle-* = graben; *palēm* = **rumpukapula**
- > ostj. *pālānt'i`we* = Spaten; keittokauha, rumpukapula
- pel'* = korva (=wotj.); Teil, Anteil > fi. *pieli*; lpN *bællje* = 'Ohr'
- peļ* = Seite (*sivu*, *kylki*; *puolisko*; *pieli*) ~ lpN *bælle*; md. *pola* = Gatte, G-in

- > wotj. *pal* = Seite, Gegend; md. *pel'* = Seite; *pele* = halb, Hälfte ~ samJ *pēll'è*
pēl = Mal = wotj. *pol* = lpL *pāle-*; N **balle* = aika, kesto; S *pale* = 'vicis'
 > ung. *bél* = Darm, Gedärm, Eingeweide; MArk, Kern; das Innere; *belé* = in
pēl = Brett = wotj. *pul*; tšer. *ba-l* = penkki; wog. *pāl* = Bett; *pāl* = Bank
pēra = Zeit(punkt) < ven. *pora*; syrj. *pēriś* = vanha = wotj. *peres*, lpN *boares*
pi = (poika) Busen (povi, rinta) ~ wotj. *pi*; md. *pongo*, tšer. *pongāš*
piñ = Zahn (= wotj.) ~md. *pěj*, *pēv*, *pēj* ~ ostj. *pēŋk*, wog. *pēŋ*, *pāŋk*
 > *pom*, *pon* = Ende; wotj. *puŋ* = Ende, Spitze ('pää'); wog. *pēŋ*, *pāŋk* = Kopf
pīr = läpi; aina ~wotj. *pīr*; wog. *pār*, *pòr* = Zeit; Gelegenheit; Mal (sam *pār*)
piž = Mehl ~ wotj. *piž*; syrj. *piž* = Boot (~ wotj.); tšer. *pāš*, *puš* = vene
ros = Besen; *rož* = Loch, Öffnung ~ tšer. *raž*, *rož*; ung. *rés* = Lücke, Öffnung
sam = Köder (syötti); *sim* = Rost; schwarz; *simni* = rosten (~ wotj. *sin*)
 > tšer. *šimə*, *šim* = schwarz; syrj., wotj. *šgd* = musta
šumēd = Birkenrinde; Ostj. *šūmat(-juχ)* = Birke > *t'šuman* = pieni koivuntuohi
 kori < ven. чумань ~ tšuw. *t'šuman* ~wotj. *čumon*
šait = Rubel; lange Rute; dünne Stange; *šan* = gut
šj = Lanze, Speer; (wotj.) Stachel; > *šir* = Maus (= wotj.)
 2) *sj* = Laut, Geräusch; Wort; wotj. *šg* = merkki, ilmoitus
šom = Kohle (wotj. *šum* = Russ)
šom = (*šim*) Sauerteig, Säure; Geschmack; sauer; *šomēs* = Teigzuber
 ~ Wotj. *šumäs* = Backtrog; *šem* = Geschmack; Hefe
 ~ syrj. *šom*, *šom*, *šem*, *šim* + wotj. **šum*, *šem* < **šs-* (sauern, gären)?
vera = **Glaube, Religion** < russ. быра lpN *vierro* = 'mos, ritus, consuetudo'
 > *veres sajin* = avioliitossa (fem.); *ver* = orja, palvelija; wog. *vgr* = Glück, Art

K.F. Karjalainen: **Ostjakisches Wörterbuch I-II.** (1948):

- k'am* = (*χomjuχ*) ruumisarkku (s. 302)
χom = keihään terän varsituppi, kirveen silmä (304); *χe`n* = saatana (320)
χōm = Höhlung; komo (esim. veneen alla) > *χōmāl* = koveruus, ontevuus
 > *k'ōmār* = komo jään alla > *χōmās* = iso mätäs(saareke) suolla (304)
kei = arvonta-, loitsulaulu > *pon'kei* = kärpässienilaulu (384)
kaiam = soidinpaikka; *kōiap* = noitarumpu; *k'ōiām pən* = noitarummun päristin
kaiḡá = olla soitimella > *kai-*, *k'k'á* = naaras(-sopuli, kettu); *kāiāk* = kattovene
 > *kaiā* = (DN) synty (lapsille puhuttaessa); *k'oiā* = piiri, (metsästys)alue (384)
kār = räsy, vaateriekale; huonoksi käynyt (nartta) (416)
lḡuāt = sade (470): *lāuχ* = narkisjuhin kieliä koholla pitävä talla (471)
lḡulāk = kidus; *lḡulāk'or* = kidusten välinen aukko (~ 'samma'?)
lāudá = sanoa; *lācāiḡá* = viipsiä, vyyhdedä (471); *lḡ`k* (*lḡcāt*) = tie (>? lukea)

- lõk* = (*lõcat*) metso (474); *lācāiḍā`* = lähteä (hiukset) (475)
liḡḡa·štá = joikua (joutsen) (478); *lībāt* = lehti (489)
ludāttāḍā` = heiluttaa, huojuttaa (492); *lūtḡāḍā* = päästä pakoon (virota) (495)
pā`ḡ = sormi; varvas, (O) peukalo, melan kädensija; kapula (685)
pəḡ = (lanka)kerä; *pəḡāi* = vasen: *pəḡət* = sivu, puoli; luo(686-7)
pəḡḡ = kärpässi; *pe`ḡk* = hammas; *pəḡkḡr`* = (*pəḡcat*) suksitta, jalan (692)
pəḡkte = kavio, kynsi; *pəḡḡta* = turvota vedessä; *pa`l`* = karhukeihäs (692-3)
pār` = tuhka; *pa`r* = pari; *pār* = verkon kannattaja; hirsilautta (718-9)
pər = tulen sytykelastu; *pər`* = punertava kelmu tuohen sisäpuolella (720-1)
pir = taka-; *pir`òḡ* = takaa(päin); jäljestä (721); *pōre* = (uhri)kestitys (723)
səm = **sydän, säämi** (rohkeus); *səm* = sydän, sisus, (pyssyn)reikä (858)
səməḡ = rohkea; *səmiḡḡā`* = alaruumiiseen menevä aortta (858)
səmbə = (*səmbā`*) (rautainen) pyssynrassi (858); *sāmə`* = ruoste, suohete (859)
səmə = huhmar; *səmmāiḡḡ* = petkel; *səmā`* = siemen; *si·mā`* = munuainen (859)
samo·k = lukko; *sāmāt* = tiheä; *sōmāt* = rysän, merran nielu (859)
sūmāt = koivu; *sūmāiḡḡk* = koivun (juokseva) mahla; *sōmātḡ* = pukea (860)
ša`m = kynttilä; *šo`m* = voima, kyky; *šōməḡ* = täysissä voimissa oleva (942-3)
šōm` = hiekkasärkkä; *tšōm* = yksijalkainen metsäaitta; *tšu`m* = lyhyt puro
šūm` = taikina, t-juuri; *šūmtḡ* = hapata; *tše`mtəu* = sääriluu (943)
tšāma` = tasapinnassa oleva, vaakasuora; (äkki)jyrkkä (944)
šāmāiḡḡā` = surista; *šāmək`* = kovettunut leipä
šōmāḡ = lokerosto; *šāmār* = ryppy, poimu; *šāmārmāḡḡā`* = nipistää (945)
tšāməs = lockerer Schlamm (muta); *tšēməs* = kuivasavustettu seipi (946)
tšimā`s = haarapäinen nuoli; *tšāmātš* = joen (pieni) sulku; *tšāmātš* = suosammal
tšūmāt = marjojen säilytys-salvos; *tšūmāt* = pykälä, kolo, lovi (947)
tšimāt = (*tšimāl`*) vähän; *šōmāḡ* = iloton, allapäin (948)
tšəmpəḡ = kukkurapää; *šəmbəḡ* = vesikupla (948)

E.N. Setälä: **Aus dem Gebiet der Lehnbeziehungen.** (1912):

- s.168: ung. *hüvely* (vagina) = wog. *sipel'* (Degenscheide 'miekantuppi')
 Fi. *sama* = lp. *seämma, sämma, siemā*; mordw. *semä* = 'all'
 < aing. *samā-*, av. *hama-* = derselbe, gleich; alljeder, ganz
 ung. *hiv-* = glauben ~ mordw. *keme-, käme-*
 s.180: wog. UK *māš* = reikä (veneessä); ruumiinvamma = OK *mās*, UL *maš*
 > ostj. Fil. *mu`s-* = sairaus ~ Trj. *mo`tš*, Ni. *muš*, Kaz. *mə`š*, O *mə`s*
 > V *mə`tš* = Schuld, Vergehen = Trj., V, Vj. *mḡ`tš*
 > wotj. *mḡž* = paha, sairauksia aiheuttava voima - lepytetään uhrein;
 181:> tšer. KB *māž* = sairaus; U *muž* = kuume; B *mužo* = sairauksia lähettävä olio

- > KB *mu·žan*, U *muža·ŋ* = Wahrsager
- 189: Fi. *panki* (**paŋkei*) = Eimer ~wotj. *paŋke*, est. *pang* (*pange*, *pangi*)
> Fi. *panka* = ämpärin sankka
- 192: germ. got. *hugs*, as *hugi*, aisl. *hugr* = Sinn, Seele
< germ. **huyi* > ieur. **kouko-* > lit. *kaũkas* (Dämon) (nnorw. *haug*)
> lit. *kaukarus*, *kaukarius* = Berggott (< got. *hauhs*, aisl. *haugr* = hoch)
- 251: Lukki = Matolan koira:
'*Umpi lukki umpi lakki umpi lukki luumpuria rakki rauvan karvallinen.*'
'*He lukki luu-hammas, anna mulle rautahammas.*'
- 253: ~ Locke ~ Loki ~ Lokka ~ lokki (kajava) ~ nokinen (Näkke)
- 259: '*Luovu pois luotto juutas eriä pois Emätöin perkele.*'
~ *Lóðurr* ~ *Lokka* ~ *Luovus* ~ *Loaus* ~ *Lovas*

The Reader's Digest **Great Encyclopaedic Dictionary** (1962):

- cham = (*käm*, *kæm*) *Great Chan* = autocraft > *Khan* (tatar. kaani)
- chameleon = reptile (Chamaleo) < Gr. *khamaileōn* = lit. ground lion)
- chamfer** = **channel, flute** (viiste, viistotus; koverrus, uurre)
- chamois = (*shäm'wah*) Capriform antelope (*Rupicapra tragus*);
> (*shäm'i*) soft pliable washable leather from skin of goats etc, and split hides of other animals
- cham'omile** = (var. of) > camomile
- champ = munch (fodder) noisily; bite hard; make chewing action or noise
> pureskella (kuolaimia), rouskuttaa; kiristellä hampaitaan
- champaign = (expanse of) **open country**; tasanko, lakeus; taistelukenttä
- champion = fighting man; person etc. who has defeated superior to
> soturi, esitaistelija, mestari; ennätys
- charm** = magic words, act (pl.) beauty; bewitch >? (vrt. -alm)
> 'male **chamois**' < German gemsbock < chamois+bock = male goat
- Cimmerians** = Lat. *Cimmerii*: A people 'on whom the sun never looks', dwelling (according to Homer) in N. or W. Europe >? Kymrit (III: s.1345)
- cyma recta = moulding (koristelista); S-kirjaimen muotoinen (II: s.580)
- cyma reversa = 'Ogee'; nurinpäin oleva S-kirjain (II: s.580, 613)
- samel** = (of brick, tile) imperfectly baked
- yoke** = (fig.) couple, unite, join, link (together)
- yokel** = country bumkin, (stupid, ignorant) countryman
- zom'bi(e)** = a corpse said to be revived by witchcraft.

18 Sanatutkimuksen tulokset

1) Loppunäkymä sanojen duaalisesta maailmankuvasta

Tarkastellessani tutkimuksen jälkivaiheessa esiin tulleita sanastoja tutkimuksen itsensä sanelemien menetelmien ja ajatuskulkujen valossa, on melko helppo tiivistää kokonaisnäkyminen muutama lauseeseen:

1) Indoeur. ja uralilaiset kielet ovat sanojensa osalta sekoittuneet toisiinsa ainakin samassa määrin kuin mitä geenitutkimus näyttää osoittavan fyysisestä perimästä.

2) Tämä sukulaisuus ilmenee ns. alkukuvien anatomisissa raameissa. Alkukuvat ilmenevät meidän todellisuudessamme vain 'myytteinä' ja 'satuina': (Ks. kohta 9: 'Myytti'). Niille on tunnusomaista arkilogiikan sirpaloituminen. Myytit syntyvät niiden itsensä sisäl-tämien käsitteiden yhteisistä kielellisistä juurista.

3A) Alkukuvien sisältö on joko seksuaalinen tai sen henkinen vastine, riitti, pyhä toimitus. Tämä siksi, koska sanat heijastavat käänteisenä peilikuvana fyysisen elämän kulkua. Ne 'harjoittelevat' tuonpuolisessa saivomaailmassa ihmisten tämänpuolista eloa. Jos sanat eivät noudata suvunjatkamisen tai -jatkumisen lakia, eivät ne säily elossa. Kaikki tämä tapahtuu kuin ihmisten välisissä sukulaisuus- ja rakkaussuhteissa.

3B) Kaikkien kielten sanastot palautuvat lopulta 'maan mullaksi' arkirealismiin tasolle kohdan '5' määrittelemällä tavalla.

3C) Tässä sanojen 'puurossa' sanat muuttuvat toisikseen 'liukumalla'. Tämä on mahdollista vain siksi, että jokaisella sanalla on oma assosiaatiomaailmansa, joka syntyy sanan sisältämistä **useista** samanaikaisista tarkoitteista.

Tilanne on tyypillisesti sumean logiikan mukainen: Sanan assosiaatiomaailmassa yksi merkitys on tavallisesti hallitseva so 'perheen pää'. Samalla sillä kuitenkin on assosiaatio-vaimoja, lapsia jne. Kun sana sisältää 60% 'tätä', 30% 'tuota' ja sen jälkeen 5% 'sitä', jää jäljelle kymmenittäin yhteyksiä joita sana päämerkitystensä ohella tuo mieleen - ainakin alitajuisesti. Kun sana ilmaantuu, on sen merkitys liimautunut siihen kiinni; reaali-kuva ilmestyy tyhjästä 'henkenä' heti kun 'taikasana' on lausuttu.

Ja päinvastoin: Kun näemme reaalisen kohteen, on se itseään esittelevän sanan vaat-teissa. Tunnettua on, että esineillä on laaja vaatekomero; ne puukevat ylleen tilanteeseen liimautuneen puvun. Tuo ihmeellinen puku on kokijan **päässä** - ei siis esineen yllä. Mielikuva on siis sana-asun juhlapukuun sonnustautuneena joka kerta kun se tulee vierailulle tai kun menemme sitä edustavan esineen luo.

Kun kaksoismerkityksen omaavat sanat liukuvat toisikseen, se tapahtuu yksinkertaisesti vain muuttamalla 'omistussuhteita', osakepääomaa, jolloin uusi enemmistöosakkeiden omistaja määrää sanayhtiön keulakuvan itsensä näköiseksi. Suhde muuttuu 60/30:stä 30/60:ksi - niinkuin aviovaimo on edelleen 'omaa-sukua-jotakin', vaikka ottaisikin miehensä sukunimen.

Toisentyypin kierron mukaan jalka, spesifioituu 'polveksi', polvi polvitaiveeksi, polvitaive jalkoväliksi, jalkoväli haarukaksi jne... Aivan samoilla taikakeinoilla, joilla olemme onnistuneet luomaan 'Onnimannista matikan'.

3D) Oikotie sanojen toisikseen liukuvassa assosiaatiomaailmassa on ollut vanha suomalais-ugrilainen tapa laatia sanahokemia *oli ennen Onnimanni' -tyyliin. Kielen sanojen ulkonäkösukulaisuutta on harjoitettu näiden hokemien avulla oraalisisessä kulttuurissa. Vasta kirjoitettu kieli tappoi tämän tavan - kuten musiikissa nuotit tappoivat improvisoidun runolaulun.

Toinen - shamanistinen tie on ollut saman sanan jatkuva toistaminen. Kaksitavuisten sanojen jälkitavu siirtyy väistämättä jossain vaiheessa 'piilostaan paljastuvan' uuden sanan alkutavuksi. Tämä muuntelu lienee 'käänteiskielen' synnyn perusta. Ilmiö on epäilemättä paljon vanhempi kuin olemme kuvitelleet, koska esim. saamelaisaduissa sanan peräkkäistä toistamista käytetään vieläkin runsaasti. Salakielen käyttötarve on syntynyt ikivanhasta ongelmasta salata 'pyhien' asioiden sisältö oman perheen lapsilta - kunnes heidät initioidaan - esim. kummin toimesta seksuaalisten salaisuuksien sisältöön.

3E) On ihmeteltävä sen tabusuojeleuvaiston voimaa, joka on estänyt ihmisiä katsomasta sanojen elämää jatkavaa, kiellettyä Adamin puutarhan sukupuolisuuden omenaa. Osaksi tämä on ollut luonnollista, koska edes fariseuksilla ja kirjanoppineilla ei ole ollut riittävästi tietoa vieraista kielistä mutta tuskin edes haluakaan vaivautua tutkimaan vähäpätöisten metsästäjäkansojen sanojen vartioituja salaisuuksia, joita he ovat kantaneet 'Lielwarden'-voissään-päissään... Kun tähän alkoi tarjoutua mahdollisuuksia, olivat kirkot ja uskonnot nousseet jo niin suureen valta-asemaan, että pyyteetön tutkimustyö oli henkensä vaarantamista. Shamanismin tuhonnut lähetystyö vain jatkoi keskiajan karua perinnettä.

Ajatus ei ole kaukana nykypäivästäkään, kun seuraa, millaisen tuomion 'kaikkien tuomioiden äiti' - itse 'Salomon Se' - on saanut. Tilannetta ei lievennä se, ettei tuomiota ole pantu täytäntöön. Sijaiskärsijänä Suomessa oli aikoinaan Hannu 'Juhannustanssi' Salama. Tunguusilaisittain (Collinder 1955, 146): *sōlōmō* -sydän sykkii vielä.

Jos itämainen ihminen on kätkeytynyt itsensä sisälle kuin kaurisimpukka, on länsimäinen ihminen kuin nelipiikkinen siili-miekka. Oma sisäinen maailma on kuivettunut palvelemaan vain miekan ja kahvan liitoskohdan sidosta, koska pääasia on ollut oman jumala-sanan julistaminen - valitettavasti tai onneksi - useimmiten turhaan. Kauniista nokkospojasta on kasvanut takapihan iso ohdake-tammi, jonka tehtävänä on vain joko pistellä/varjostaa muita tai suojata itseään ympäristöään pitemmillä piikkisormilla. Kun risti ja ying-jang kohtaavat, ei vuoropuhelua voi syntyä, koska toinen on vain kiinni ja toinen vain auki. Toinen kätkee kaiken sisälleen ja toinen julistaa enkelien kielellä - ymmärtämättä itsekään itseään.

3F) Itsesensuuri on länsimaisen tieteen aikakaudella alkanut siitä, ettei ole uskallettu avoimesti nähdä (jokaisen) jumalan nimen juurena olevaa jumi-liitoksesta syntyvää spermataustaa, joka sinänsä on piiloutunut jopa hyvinkin kaukasiin kieliin.

Toinen tekijä on kumulatiivisesta kehitysusokosta johtuva romanttinen asenne: On haluttu nähdä menneisyyden esi-isät sukupuolettomina Nobel-sankareina, joiden seksuaalisesti vihjailevat runot kätkeettiin Pohjan mahon Akan arkistovuoreen lukkojen taakse.

Kysymyksessä on ollut vain myöhemmän, 'kehittyneemmän' maailman projisoima kuva menneisyyteen, jossa haluttiin nähdä antiikin ylevyyttä - sellaista jonka Vanhan Testamentin henkikin saattoi hyväksyä 'lapsille sopivana' viattomana leikkinä. Maailmamme on kehittynyt jo niin pitkälle, että sukupuolisuuden julkistaminen on jo rangaistavampaa kuin sodan kuvaaminen; takavarikoimme pornoleffoja mutta emme sota- tai tappokuvauksia. On vain askel jäljellä niin kehittyneeseen yhteiskuntaan, että kuolemakin tulee yhtä hävettäväksi asiaksi kuin rakkaus. Merkkejä siitä on nähtävissä Amerikassa, jossa Death -sana on jo vähitellen siirtymässä kiellettyjen tabujen joukkoon. Kun tämä

vaihe on saavutettu, olemme todella ihmiskunnan historian ahtaimmassa nurkassa. Se on kuin maailmanlopusta pelastautuvien uskonlahkolaisten laiva, johon mahtuu uskottoman paljon matkustajia - mutta kaikki vain hiiren kokoisia.

4) Sanat jakautuvat edellisen (3) kohdan kuvaamilla alueilla

a) soidinmenoihin liittyvään 'geenitiedon' antamiseen tai sen henkiseen vastineeseen
b) shamaanin ei-seksuaaliseen konsultaatio-lepyttelyyn ja houkutusmenoihin jumalhien ja -voimien kanssa sekä sen seurauksena olevaan tiedon saamiseen ja riitin päätymiseen.

'Alku' ja 'loppu' vastaavat suunnilleen samaa kuin 'hyvä' ja 'paha', so. ilmaisevat ihmisen itsensä tai jonkun ulkopuolisen subjektiivista suhdetta riitin eri vaiheisiin. Kun verso on alkanut itämään omilla juurillaan, se hylkii omaa äitiemoaan, joka on kuivettunut rupiseksi möhkäleeksi maan sisälle. Tässä prosessissa siitepöly (E. pollen) muuttuu saasteeksi (pollution) ja spermalahja (R. *gifta sig*) 'myrkyksi' (R. *gift*) - tai päinvastoin; *jumi jumalaksi*.

5A) Tässä prosessissa kaikki sanat kaikissa kielissä palautuvat kolmeen perusyksikköön: patsaaseen, silmukkaan sekä napa-alueeseen t. -alueisiin, solmukohtaan. Viimemainitussa vallitsevat abstraktiset seikat kuten 'kaatuminen, putoaminen, kaaos, kaiken samuus, vastakohtien muuntuminen toisikseen, pienen muuttuminen suureksi, isän muuttuminen äidiksi' jne.

5B) Sanojen sukupuoli ilmenee peitetysti, symbolisesti. Esim. 'kahlaaminen-onkiminen' on etupäässä maskuliinista toimintaa, mutta 'verkolla pyytäminen' yhtäläillä feminiinistä. 'Sana' ja 'valo' sekä informaatio yleensä näyttää samaistuvan maskuliinisen viestin tuomiseen, kun taas 'pimeys' ja 'pesä' yms. saavat feministisiä piirteitä.

5C) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että a) kaikki puhumamme sanat ovat juuriltaan sukupuolisanastoa b) olemme kadottaneet tai unohtaneet nämä sanojen alkupepäismerkitykset c) nykyinen puhekielimme on siis 'ensimmäisen sukupolven' symbolikieltä d) kun 'tietoisesti' puhumme symbolikielillä, on se jo 'toisen sukupolven' symbolikieltä.e) 'arkikielimme' on siis jo 'taidetta', koska se on peitettyä ja moniselitteistä. Realistinen kieli käyttäisi peittämättömiä ilmaisuja, mikä johtaisi todennäköisesti kielen kaaostilaan. Taide on tässä mielessä arkielämän suojautumista seksuaaliselta kieli-kaaokselta, kun sitä jouduttaisiin käyttämään väärissä paikoissa vääränä aikana. Tätä kautta tulee ymmärrettäväksi myös se, että joillekin ihmisille - jopa kokonaisille kansoille - 'puutarhanhoito' on ollut riittävä elämän suola. Taide sinänsä on ollut tarpeetonta, koska elämä ja kieli itsessään jo ovat 'taidetta' so. 'taitoa' olla yksi- ja kaksiselitteinen, leikkiä yhdessä ihmisten kanssa puheella.

6) Tässä sanojen alkukuvien palapelissä todistusaineisto on niin runsasta, että 'yhteensopimattoman' sanan ilmaantuessa esille voidaan uskoa ilmiön johtuvan pelkästään yhdistävien linkkien puutteesta mielessä, ei reaalityodellisuudessa. Tutkimusprosessi on tehnyt omassa ajattelussani vallankumouksen: Koska sanat ovt sukua toisilleen, ei mikään voi olla totaalaisesti hukassa. Kaikki meille tarpeellinen tieto on taltioituna. Tehtävämme on vain etsiä säilytyspaikka. Se mikä täällä on 'henkistä' on 'siellä jossain' materiaalisessa muodossa. Nämä kaksi kohtaavat toisensa vain erityisisissä tilanteissa. Yksi kohtaustaikkoja on riitti ja transsi. Mutta se paikka ei ole tässä todellisuudessa vaan siinä 'toisessa'.

Päättyessään selvittää saamelaisten musiikkitermien perimmäiset lähteet sanat tiivistyivät lopulta kolmeen käsitteeseen: 'joiku', luohiti-leu 'dd-luvvt' sekä 'shumer-rumpu', joka oli sanueesta kaikista epävarmin tapaus - siitä oli olemassa vain yksi hajamaininta ilman kirjallisia viitteitä. Kuitenkin tuon 'aaveen tai hengen' olemassaolo oli ratkaiseva koko tutkimuksen hahmottamiselle. Olen käyttänyt tästä kolmen sanan ryppästä symbolista ilmaisu 'laulu-puu-rumpu'.

7) Em. kolmen osatekijän yhdistelmä voidaan nähdä kuin

I 'sormuksena' jossa helmi on saamelaisen mytologian 'luottamuksen puu' - kohtaupaikka'.

II Toinen näkökulma on 'Hiidenvene' -käsite, jonka avulla sanojen käänteismaailman alkukuvien nurinkuruisuus aukeni tutkimuksen kestäessä. Jos nurinkäännetty 'hiidenvene' on ensisijaisesti rakasteluriitin so 'tiedon antamisen' symboli, niin sen käänteismuoto - 'kärpässieni' - on ennenkaikkea shamanistiseen tiedon saantiin liittyvä symboli - onhan sieni - taulakääpä - eräs vanhimpia 'tuli-tiedon' esiin-taikomis-menetelmiä.

III Kolmas näkökulma esittää sanojen kaksi olomuotoa:

A) ulkoasultaan samanlaisten sanojen sirpaloituminen tilaan, jolloin niiden välistä yhteyttä on mahdoton havaita, koska ne ovat hajonneet eri kieliin.

B) Riitissä tila supistuu yhteen aikajanaan, sammaspatsaaseen, jossa sanat ilmenevät tapahtumajärjestyksessä. Tämä on samalla alkukuva-prosessi, joka saadaan näkymään keräämällä sukulaissanat yhteen pisteeseen. Koska ne eivät mahdu samaan tilaan, muuttuu yhteenpuristunut tila aikajanaksi.

Paras esimerkki tästä on mikä tahansa sanakirja. Aina kun seksuaalirituaalia koskeva sanasto ilmenee kielessä, se löytyy sanakirjasta aakkosjärjestykseksi naamioituneena - jo yhden kielen sisällä.

C) A:n ja B:n yhdistelmästä syntyy informaatio-avaruus. Siinä on kaksi nappaa, joiden välinen syksintä on 'kolmas ulottuvuus', 'elämä-aika'. Aika ja tila ovat siis toisilleen kääntäen verrannolliset. Kun toinen pienenee, niin toinen suurenee. Mutta kolmas dimensio - 'sidos' - aiheuttaa sen, että pienentyessään toisen osapuolen informaatioarvo kasvaa niin suureksi, että rajaa on mahdoton ylittää. Piste ei voi enää pienentyä, koska sen vetovoima on kasvanut äärettömän suureksi.

Mutta toisesta näkökulmasta katsottuna 'pisteellä' on tarve samaistua, tuntee ryhmä-identiteettiä 'suuremman' kanssa. Tästä voimasta käsin syntyy näiden kahden navan piirileikki, koska molemmilla dimensioilla on **kaksi** halua, tavoitetta, motiivia; säilyttää yksilöllisyytensä ja samalla yhtyä ympäristöön. Tämä ilmenee musiikissa jopa selvemmin kuin kielessä säännön ja poikkeuksen välisenä kisailuna.

D) Tätä kahden valtavan voiman - Ajan ja Tilan - välistä tanssia kuvaavat hämärästi sellaiset käytetyt käsiteparit kuten 'diakroninen' / 'synkroninen' sekä 'eeminen' / 'eettinen (etisistinen)'.

8A) Normaalisti sanojen pyhät piilomerkitykset ovat tabuja. Tabujen avainsanat ovat 'piilossa' kaukaisissakin naapurikielissä.

8B) Sanojen 'todelliset' merkitykset on 'lukittu' niin, että käänteiskieleksi' sanotulla tavalla sanan (mahd. alunperin yhdyssanan?) lopusta sijoitetaan 'pönkkä oven eteen' eli siirretään osa lopusta sanan alkuun. Toinen tapa on esim. maskuliinisen *r:n ja feminiinisen *l:n vaihtaminen keskenään. Kolmas tapa on - varsinkin saksalaisittain - laittaa *sch-ch-dz-h-dj-nj-d'- tms. äänne sanan alkuun.

9) Yhteen kerättyinä yksi sanue antaa tulokseksi **myytin**, tarun kaltaisen näkymän, joka ei ole sidottu 'historialliseen' aikaan. Myytit siis syntyvät yhteen kerättyjen sanojen sisällöstä sellaisenaan. Niille on tyypillistä irrationaalisuus, vastakohtien muuttuminen toisikseen jne. Toivon tutkimuksen Kalevala- ja Raamattu -esimerkkien antavan tästä riittävän selkeän kuvan. Olen yrittänyt jäljitellä myös itse tämän prosessin luonnetta 'sukeltamalla' ajoittain myyttiaineistoon ja luomalla 'jatkoa' jollekin jo olemassaolevalle myytille.

10) Sanojen keskinäinen sukulaisuus on niin vanhaa ja kaukaista, että on turha sijoittaa yksityisen sanueen alkujuurta johonkin maantieteelliseen paikkaan. On pikemminkin sattuma, missä kielessä milloinkin sijaitsee sanan 'juuri', so. sen kaikkein konkreettisin kuva lenkistä, narusta tai liitoskohta-solmusta. Tässä mielessä sanat ovat kuin internet: et löydä juuren päätä, koska se on kuin absoluuttinen nollapiste; piste laajenee sitä suuremmaksi, mitä lähemmäksi pääset sen ydintä: Ajan tunnelipiste muuttuu avaruus-kaikkeudeksi, äärettömän suureksi tilaksi, joka alkaa uudelleen etsiä 'neulaa heinäsuovasta' ajan kaikkinielevää mustaa aukkoa'.

Sukeltaminen internettiin ei siis anna sanan juurta, mutta antaa erilaisen näkymän, erilaiset myytit - aina sen mukaan mistä pisteestä ja millä mielellä sinne pukahdetaan sisään. Se mikä myytissä on henkistä ja mystistä, on jossain muualla fyysisessä muodossaan - elävänä sanana.

11) Koska kysymyksessä on kielen 'sumea' alue, ei sitä voida alistaa vanhan loogikan sääntöihin. Jo tämän hetken kielen tutkimus osoittaa, että säännöstö lähenee sitä mukaa äärettömän suurta määrää, mitä lähemmäksi pääsemme sanojen syvimpiä juuria. Tämä kaaos on looginen seuraus siitä, että on valittu lähtökohdaksi 'sanojen vieraus toisilleen' perussukulaisuuden sijasta. Säännöstö tulee käenpojan tavoin kasvamaan niin valtavaksi, että meidän on pakko valita toinen tie.

Humanistisen tieteen totuus on kielen kakseuden, kaksiselitteisyyden vuoksi aina subjektiivista. Harhaluulo objektiiviseen, 'varmaan' totuuteen johtuu useimmiten siitä, että kaikki eivät jaksu sukeltaa yhtä syväälle todisteiden hakumatkalla. 'Totuudeksi' jää kulloinkin se mielipide, jota ei vaivauduta todistamaan vääräksi! Juuri näin on käynyt kielen alkusyntyä koskevassa tutkimuksessa. Kukaan ei ole edes vaivautunut todistamaan, että sukupuolisuus ei - näistä ja noista syistä - voi olla kielen sanojen perusta. Sanojen kaksiselitteisyyttä on pidetty 'painovirheenä', joka ei ansaitse olla syventymisen kohteena - varsinkin kun sen ikioma maailma sijaitsee takaoven etupuolella viikunanlehtitodellisuu-
dessa.

Se mitä sitten jää jäljelle, on jo Wittgensteinin kuvaamaa 'tautologiaa' so. sopimuksenvaraista yksimielisyyttä, joka on absoluuttista, koska sitä ei voi todistaa oikeaksi eikä vääräksi, sillä se ei koske elämää itseään. Mათematiset totuudet perustuvat tähän. Luonto ei ajattele: 2+2 = 4. Vain ihminen voi tehdä jotain tällaista. Luonnossa 'suuri' muuttuu 'pieneksi' ja päinvastoin sekä: 'kahden yhtyminen tuottaa tuloksena vähintään kolme - jos onni suosii'.

Ihmisten sopimukset ovat työvälineitä, jotka ovat enemmän tai vähemmän käyttökelpoisia, ja jotka nekin saattavat muuttaa muotoaan niinkuin ecu-raham arvo. Jos niin sovitaan tai jos joku muita vahvempi sopii sen yksin, itsensä kanssa.

Tämä on jo koettu etnomusikologiassa silloin, kun haluttiin nähdä kansanmusiikin monimutkaisuus siellä, missä ihmiset ovat pohjimmiltaan ajatelleet yksinkertaisesti. Improvisoinnin säännöstömaailmassa tämä on jo tullut selkeästi esille. Nuotinnokset kävivät vähitellen niin monimutkaisiksi, ettei juuri ketään kiinnostanut enää paneutua vanhojen äänitteiden transkriptiotyöhön, koska vanha musiikki koetaan kaoottisena. Kielen kanssa on käymässä samalla tavalla juuri tällä hetkellä. Sitä ovat arkistot tulvillaan, mutta kuitenkin sitä ei oikeastaan ole, koska kukaan ei ymmärrä sitä. Siitä on tullut valittujen uskonto, joka ei kysele vaan kertoo, miten asiat ovat. Kunnes eräänä päivänä tulee uusi kielen Beatles-ryhmä, joka murskaa kaiken pyhän, mitä siihen mennessä on tuskalla ja vaivalla rakennettu. Heidän voimansa oli siinä, että suuret joukot ymmärsivät heitä paremmin kuin nuottikirjanoppineita.

Miten yksi-todellisesta sävel- tai puhetaiteen lakikirja-tulkinnasta päästään ihmisen perus-yksinkertaisen ajattelun sisälle? Kielestä on ensin löydettävä sen taiteellinen taitoelementti; kaksiselitteisyys, duaalisuus ja sen antamat mahdollisuudet tarvittaessa ennalta-arvaamattomaan ilmaisuun. On opittava tunnistamaan sanojen 'kierrelyönnit' ja 'vyön alle iskemiset'. 'Sääntö' ja 'poikkeus' on nähtävä taistelupareina, leikkikumppaneina sensijaan että hyväksytään lähtökohdaksi vain toinen osapuoli - 'sääntö'. 'Poikkeuksen' piikki lihassa ärtyy sitä enemmän, mitä kauemmin emme ole sitä huomaa-vinammekaan.

12) Sama näkyy myös musiikin rakenteissa. Aika (rytmi, tempo, sävelkestot jne.) ja tila (sävelkorkeus, soundi, instrumentaatio, voimakkuus so. agogiikka jne.) leikkivät keskenään riitti-kohtauspaikassa, esittävässä ihmisessä. On merkillepantavaa, että valtaosa musiikkitermeistä voidaan palauttaa soidinsanueisiin tai shamanistisen riitin kuvaukseen.

Musiikin abstraktisuuden vuoksi on vaikeampi nähdä sitä, kuinka 'sukulaisteemat' kerääntyvät yhteen aikapatsaaseen. Alan kuitenkin vähitellen ymmärtää sanojen kautta ilmiön, joka on vaivannut minua vuosikymmenen ajan: Miksi 'kalevalainen' kaksiaiheinen 'yhteen-jumiutunut' melodiikka on hajonnut globaalisesti - kuitenkin niin, että sen tunnusmerkit näkyvät selkeästi niin islamin (rukouskutsujen), koko arabimaailman ja etenkin kirgiisien kuin (osittain) Intian, Tyynen valtameren (Samoa, Tonga) sekä Etelä-Amerikan joidenkin alkuperäisheimojen esittämässä musiikissa?

Tämän tutkimuksen näkymien pitäisi rohkaista tutkimaan musiikin alueella mahdollisia sukulaisuussuhteita yhtä laajasti kuin olen - sanojen osalta - tässä tutkimuksessa tehnyt.

13A) Kun umpikuja tutkimuksessa on saavutettu, on 'aika vaihtaa maisemaa'. Tämä tapahtuu kääntymällä ensin ympäri ja hahmottamalla sen jälkeen kaikki näkemänsä 'takaperin'. Se on varmin tie kotia, juuria kohti. Oma tutkimukseni kuvaa tuon paluureitin niin hyvin kuin käytettävissä ollut aika on sallinut. Toivon nyt muidenkin saavan oman osansa niistä huikeista maisemista, mitä olen tehnyt omalla seikkailullani tuntemattomaan menneisyyteen. Niinkuin shamaani pujahtaa alisesta palatessaan joskus suoraan 'yliseen' - ohi keskisen maailman - niin minäkin olen löytänyt itseni tavallaan tulevaisuudesta yrittäessäni tutkia menneisyyttä perusteellisemmin kuin useimmat ovat tehneet. Matkaeväänä tai -varustuksena olen kantanut povessani perimmäistä uskoa sanojen yhteiseen alkuisään - maailmassa, jossa sanojen on uskottu olevan neitseestä - yhdestä kantasanaasta - syntyneitä. On myönnettävä, että matkan varrelle osuneet barrikadit ja kerberokset eivät ole olleet aivan mitättömiä. Onhan niiden pystyttäminen paikalleen kestänyt varmuudella vuosituhansia.

13B) Melodian moniselitteisyys kasvaa musiikissa sitä mukaa, kuin asteikon käyttämä sävelmäärä vähenee. Kolmisävelinen asteikko voidaan ymmärtää jo yhtä monen eri sävellajin osana (c-d-e ~ f-g-a ~ g-a-h). Moniselitteisyyden lisäys on samalla myös informaatioarvon lisääntymistä, mikäli meillä on käytettävissä relevantti koodausjärjestelmä tulkintaa varten. Sanan sisältämien äänteiden (kirjainten) määrän väheneminen on myös kääntäen verrannollinen sanan mahdollisten so. teoreettisten tarkoitteiden kattavuuteen. Mitä lyhyempi sana, sitä useampia sanueita siitä voidaan johtaa.

Lopulta meille kenties jää vain kaksi kirjainta (esim. alfa ja omega tms. - ehkä yksi vokaali ja yksi konsonantti), jotka kattavat koko kielen (protokielen, nostraattisen?). Mutta samalla niiden täytynee olla toistensa käänteiskuvia. Juuri käänteisyys sitoo ne yhteen ollen itse tuo näkymätön kolmas tekijä - ehkä kokija. Kysymyksessä on silloin laajin ymmärrettävissä oleva olevaisen kahden puoliskon yhteissidos. Koko universaali sanojen informaatio kiinnittyneenä kahteen napaan, joista toinen on aina hieman suurempi ja toinen pienempi - mutta vain hetken, koska molemmat tavoittelevat toisiaan ja heilahtavat parihakuisuudessaan tasapainopisteen yli kuin kellon heiluri.

Kiehtova ajatus olisi selvittää, voidaanko Euroopan ja Keski-Aasian kielet todella palauttaa näin yleiselle tasolle ja mitkä nuo kirjaimet silloin olisivat. 'Aum'??? Toisen pitäisi olla maskuliinisuuden ja toisen feminiinisuuden symboli. Vielä suurempi kysymysmerkki on se, päädytäänkö eri etsimiskerroilla eri kirjaimiin.

Kantasanojen etsiminen edellisen perusteella näyttää selkeästi sateenkaaren pään tavoittelulta: Mitä lähemmäksi kantasanaa pääsemme, sitä lyhemmäksi se supistuu ja sitä useampia asioita se alkaa merkitä, jolloin lopulta meillä on käsissämme yhden pisteen sijasta pussillinen jauhoja. Mylly on tehnyt tehtävänsä - millistä on tullut miljoona ja hii-restä hirvi, kun yksi 'oktaavi' todellisuuden muodonmuutoskierrosta on käyty läpi.

Yksi asia on minulle selvinnyt. Ei ole paluuta siihen tieteen pyhättöön, jonka asiakkaat eivät vain elä henkisessä selibaatissa, vaan lisäksi he uskovat 'yksipiikkiseen' objektiiviseen todellisuuteen - ikäänkuin humanistinen kielen tai musiikin tutkimus olisi kumulatiivista tiedon keruuta. Ikäänkuin kammassa olisi vain yksi oikea piikki. Kamman prototyyppi. Niin kauan kuin tästä näkemyksestä pidetään itsepintaisesti kiinni, kumuloituu vain yksi asia: dokumenttien ja tutkimusten vuori. Entäpä jos ihmisen 'tiedon' määrä tämän lisäksi onkin kääntäen verrannollinen dokumenttien paljouteen? Hän joutuu käyttämään yhä enemmän aikaa etsimänsä tiedon löytämiseen - ei sen vähyyden vuoksi vaan sen **paljouden** vuoksi. Yhä vähemmän aikaa jää tämän tiedon suodattamiseen ja käsittelyyn. Kumulatiivisuus tarkoittaa vain sitä, että yhdellä kerralla, yhtenä aikakautena katsomme talon sisälle 'tuosta' ikkunasta 'tämän' sijasta. Me olemme tuomittuja ikuisesti kiertämään kaikki ikkunat vuorotellen, jotta saisimme huoneesta kuvan mieleemme sopukoihin.

Toisaalta: mitä perusteellisempia näyttöjä tutkimus esittää jonkin asian objektiivisesta totuudesta, sitä varmemmin on jo jossain muualla vastaava humanistinen tutkimus, joka on päätynyt jopa vastaikkaiseen mielipiteeseen. Joudumme specialisoitumaan niin paljon, ettemme saavuta kontaktia enää edes saman tieteenalan edustajiin - naapuritieteistä puhumattakaan. Kun pelätään toisten varpaille astumista, elämme ikäänkuin toisia ei olisi olemassakaan. Ovi pysyy suljettuna. Ainakin musiikin alalla tämä on jo tapahtunut tosiasia.

Näen jo merkkejä siitä, että olemme tulleet yhden ajattelu-aikakauden päähän, koska yksiselitteiselle totuudelle löytyy yhä vaikeammin asuinsijaa. Totuudella on se ominai-

suus, että se joutuu aina olemaan yksin. Kuin Paratiisin Jumala, joka karkoittaa viimeisetkin seuralaiset heidän uhmattuaan oikeanpuolisesti yksikätistä totuutta. Kun tutkii eri kielissä ilmenevää 'kieli' -sanuetta, niin joka kulman takaa - juuri tässä nimenomaisessa yhteydessä - vilahtelevat kaikkein ovelimmat kielipeikot vilkuttaen merkkivaloa: 'Valetta, valetta'. Ja kaiku vastaa etäisiltä vuorilta: 'Vaijeta-valjeta-vajetta...' ja vaikenee pois.

II) Runo tutkimusmetodin tuloksena

Viimeisenä - numeroimattomana - kohtana totean vielä yhden seikan:

Runomuotoiset yms. helposti erottuvat katkelmat tutkimuksen sisällä ovat työmetodin kuvaus esimerkinomaisesti esitettyinä. Ne peilaavat sitä tapaa, jolla ihminen käsittelee itselleen vieraita tai tuttuja, mutta 'pyhiä' sanoja assosiaatio-todellisuuden avulla. Tämä ajattelun taso ei toimi tietoisia kieliopillisia sääntöjä noudattaen, vaan alitajuisesti - kysymättä keneltäkään lupaa tai okeutusta valinnalleen. Ratkaisevaa on vain se, jääkö valinta eloon vai kuoleeko se hedelmättömänä. Kulttuuripiiri on se kasvualusta, jossa sanat elävät ja jatkavat sukua. Jos maa ei ota vastaan siementä, ei tapahdu mitään. Jos maa idättää siemenen, jatkuu suku vuosituhannet uusine fraktaalimutaatioineen.

Tutkimustyöni lopussa kykenen hahmottamaan kaiken tämän selkeänä kaiken käsittävän kakseuden kolmiyhteisenä kuvana: Aikasammas-kapula kannustamassa (lpN *arvosmahttit*) tila-avaruuden suurta rumpua, joka vastaa - kaikuen - laulamalla. Kaikki mitä kuulemme on kaikua (*dávástus*, *gádja*), toisen käden tietoa, joka jakautuu (*juohkásit*, *juohkádít*) ja kuuluu kauas (*skáigit*), jokaiseen (*juohke*) kolkkaan *dadjamuš*-sanomaa ja kaen (*juohkit*). Joiku on aika-tila-rummun side-taos, jota kuvaan kolmella sanalla:

Laulu-puu-rumpu

tai Sammon yhteispesä, Sam-bo, josta kuuluu pesän asukkaan läsnäolosta ilmoittava luotti-luohiti-leu'dd-luvvjit-luottamuksen ja uskon ikuisesti loitsiva sävelkaiku, joutsenen laulu-joiku, joka kuolee täällä, mutta syntyy tuolla samassa hetkessä.

Sydämen muuttolintu-syke.

LpN:n *-mus* -päätte ilmaisee superlatiivivia. Mutta samalla 'suuri' [kolt. šu(u)r] jo tarkoittaa 'kaksosia' (lpN *curreš* = kaksos-; *curregat*, *currežat* = kaksoset). Yritän rakentaa tuon pienen pienen *mouse*-hiiren ja kakseutta ilmaisevan (*ovda*- 'etu-. esi-, ennako-; *ovddas* 'edessä, eteenpäin; *ovddemus* 'ensimmäisenä'; *ovtta*- 'yksi-'; *ovttas* 'yhdessä'; *gávccii* 'kahdeksan'; *guovttá* 'kahden, kahdestaan, kaksin', *guovttis* 'parisko, kaksi ihmistä') sanan avulla uuden 'luu-otta-muksen puun' (symbolina puunlatvan+rungon, rummun +palikan, omenan+kannan, veneen+maston, sienen+varren ja lehden-kantakuva: 'Q'):

GU-OVTTÁ-MUS = Q:n kurkottelu...

Se näpätään käyntiin kaksoishiiri-näpäyksellä, jolloin siitä tulee 'elohiiri'. Se on suurimman kuviteltavissa olevan ja vielä kuvittelemattomissa olevan kaikkeus-kakseuden haltija, paljon vartija, jonka sykkivä sydän täyttää niin kaurisimpukan kuin kauranhyvänkin sisimmän. Ja nuo kaksi ovat päättäneet elää yhdessä. Niiden yhteiselosta syntyy kaiku. Pajun ja pajunkuoren symbioosi, joka soi kuin pajupilli, Väinämöisen kannel-veneeseen tai vaallinen mastopuu, jota luode-tuuli puhaltaa.

Kun muistelen tutkimukseni aloittamispäivää, palautuvat mieleeni zen-buddalaisen kuolevan munkin sanat: ”Tiesin, että jonain päivänä lähtisin tälle tielle. Mutta en tiennyt, että lähtisin tänään.” Omalta osaltani voin myös sanoa, että tämän tutkimuksen viitoittama tie on sumuisesti ollut ajatuksissani 30-40 vuotta. En vain kuvitellut, että juuri nyt - kaiken sävellystyön keskellä - olisi kuljettava tämä Tuonelan matka sanojen opastamana alusta loppuun, koska en ollut tuntenut itseäni vielä kypsäksi siihen. Olen vain ajatellut: Minulla on koko elämä käytössä tähän tarkoitukseen. Pääasia on että pysyttelen tien läheisyydessä, koska perillepääsy ei ole omassa hallinnassani. Viikatemies voi sen keskeyttää milloin tahansa. Tällä hetkellä - kun valtaosa etsimistäni asioista on löytynyt - voin vain siteerata erästä uskomattoman tuntemattoman uskon sotilasta:

***** ”Paskareissu, mutta tulipahan tehtyä.” *****

Mitä sitten tapahtuu? Mitä on transsitila, jota tähän asti olemme kiertäneet kuin kissa kuumaa puuroa? Tarjoan vastauksen, jolle sanat näyttävät vilkuttavan vihreää valoa:

Kun tilassa näennäisesti vallitseva erilaisuuden kaaos nähdään sen omien juurien kautta, osien välinen ikimuistoisessa unohduksessa uinuva sukulaisuus herää Ruususen unestaan. Ja kaikki, mikä on sukua toisilleen mahtuukin nyt päällekkäin yhteen tilapisteeseen - hiirtä pienempään - ihmismieleen. Jollakin ihmeellisellä tavalla tämä tekee mahdolliseksi sen, että aika itse tulee tarpeettomaksi, koska kaikki sukulaiset ovat yhdessä väläyksessä havaittavissa, mikä normaalissa aikatilamaailmassa on mahdotonta. Täällä meidän on käytettävä aikaa nähdäksemme tilassa vain erilaisuutta. Tuolla todellisuudessa tilan sisältö ilmoittaa olleensa valepuvussa ja tulee nyt yksin, alastomana, yhtenä yhteen pisteeseen.

Tässä sukujuurien näkemisen tilassa aika haihtuu olemattomiin - tietoisuuden osalta. En osaa kuvitella, kuinka paljon tällä tilalla on fyysisesti merkitsevyyttä tässä ulkoisessa todellisuudessa, josa shamaani-noita toki on joltain osin kiinni, mutta josta hänen tietoisuutensa on irti.

Jos kaiku tunnistaa molemmat vanhempansa, sen on osattava soida sekä nurin että oikein. Aloitettava vasta toisesta tavusta. Onko jo ensimmäinen sana syntyessään tunnistanut itsessään kaksi puolta? Lopusta alkuun ja alusta loppuun. Toinen kylki aikaa kohtikäpertyen, toinen avaruuteen kurkottaen. Jos sen henki on säilynyt kielissä, on samannäköisillä tavu-sanoilla myös hiljainen henkinen sukulaisuussuhde. Tämä selittäisi sen, miksi voin yhdistellä kieliä keskenään. Sillä aina on kysymys ajan ja paikan luonteesta, niiden välisestä luottamussuhteesta. Kellon ja Kielen keskinäisestä liitosta, Rakkaudesta. Sitä **symboloi** turkin vanha sana, jonka molemmista osista voitaneen johtaa sekä 'kello'- että 'kieli' -sanat; 'sammias-bell-kello' tai 'sammio-pole-pylväs', joilla on meneillään keskinäinen paikanvaihto-vuorotanssi (E. *balls*), eemisen ja etistisen tutkimusmenetelmän kiikku-ikiliikkuja, tilan-rumpu ja ajan kapulasamma, kohtalon loputon heiluri-vaaka:

(Turk.) **sümbül** = **hyasintti**

(~ 'yhteinen boolimalja')

(Mari:) *sü-m-bel* = (sydän)ystävä, veli

.
 k
 o
 i
 oo
 ka
 o
 ik
 o
 kai
 o
 iku
 o
 kaik
 o
 ikuis
 o
 kaikk
 o
 ikuisu
 o
 kaikkeu
 o
 ikuisuu
 o
 kaikkeus
 o
ikuisuus

Ψ
kaikkeus

Ψ
 Näen sen sielusilmälläni siis näin:

Ψ

Kun rumpulaulupuu alkaa soimaan, se ei soi ajassa vaan aina ikuisuudessa.

Kun rumpulaulupuu alkaa soimaan, se soi aina ikuisuudessa.

Rumpulaulupuu soi aina - vain ikuisuudessa.

Rumpulaulupuu soi vain ikuisuudessa.

Se on jo alkanut soimaan.

Se alkaa soida meille.

Rakkaudella.

kotikausessa

nurinpäin

alla

o

o

o

.

19 Rakenteet joikunuotinnuksen lähtökohtana

1) Terminologian epäyhdenmukaisuus

A) Säe

Tutkijoiden rakenteista käyttämä terminologia on vielä sangen keskeneräistä. Jokainen puhuu ikään kuin omaa analyysikieltään. Tästä syystä on äärimmäisen vaikea sanoa, mitä joku on itse asiassa sanonut. Ilmiö on tuttu jo absoluuttisiin sävelkorkeuksiin pohjautuvien nuotinnusten vaikealukuisuudesta, koska melodia katoaa nuoteilla olevaan kromatiikkaan, joka turhaan yrittää kuvata mikrintervallein tapahtuvaa portaatonta säveltason nousua.

Säerakenteiden tulkinnan osalta viittaa toisaalta esitettyyn Armas Launin epäloogisuuteen säkeiden ja mahdollisten puolisäkeiden sekoittamiseen keskenään. Toinen keskeinen ongelma on joikurakenteen peruskuvauksessa. Armas Launis käytti termejä 'säe', 'säeryhmä' ja 'periodi', mutta ymmärtääkseni vältti mainitsemasta esim. 'säkeistö' -termiä (Launis 1908, XXXII).

Lüderwaldt puhuu puolestaan 'osista' tai 'jaksoista' ja niiden 'jatkumosta' tai 'rivistä' (=jonosta?) (Lüderwaldt 1976, 85-).

B) Refrain / kertosäe / säkeistö

Karjalaisten joikujen yhteydessä Väisänen mainitsee saamelaisjoiun 'refrängiä' muistuttavan ilmiön. Refrengi (= karjalaisjoiun 'hehetys' ks. Väisänen 1917, 71) tarkoittaa Väisäsen sanastossa 'kertaumaa' so. 'toistuvaa melodiasäettä, joka koostuu merkityksettömistä tavuista'.

E. Lagercrantz mainitsee eri yhteyksissä sanat 'periodinmuodostus' ja 'Refrain', mutta yleisesti ottaen hän puhuu 'lappalaisesta laulusta', josta kylläkin on totuttu käyttämään 'säkeistö' -termiä kertosäkeen l. refrengin yhteydessä (Lagercrantz 1966, 284). Ainoa ongelma on siinä, että kertosäe -termi on vahvasti assosioitunut laulumuotoon, jossa vain ab -muodon b-osa tulee kerratuksi. Termi on joiun suhteen jopa harhaan johtavampi kuin tässä suhteessa neutraali säkeistö -sana.

Tuula Kantola pitää joikumelodioita rakenteeltaan 'jonomaisina' (Kantola 1984, 71). Hän jaottelee muodot 1-3 -säkeisiin sekä parillisiin ja kahdenpuolisiin lausekkeisiin, mutta ei myöskään käytä *säkeistö*-termiä säeryhmistä puhuessaan (ibid., liite II/1).

M.R. Järvinen käyttää ilmaisua: "Joiku on muodoltaan jonomainen. Siinä fraasit tai säeryhmät kertautuvat" (Järvinen 1994, 66).

Onhan varastossa vielä muitakin käyttämättömiä sanoja kuten esim. 'verse' l. 'värssy', jolla kylläkin on omat assosiatiiiviset 'virteen' kytkeytyvät painolastinsa. Oleellinen seikka, jota ei voida jättää huomioimatta on se, että käsite 'jonomainen rakenne' on moniselitteinen samassa mielessä kuin tietyt iskualamääritelmät. Jonomaisuus ei kerro sitä olennaista seikkaa, onko kysymyksessä kertautuva vaiko muunteleva jono. Tähän tarvitaan joko uudet termit tai sitten erotettava nämä kaksi tyyppiä esim. sanaparilla 'identtinen (= toistuva, yhtenevä) säkeistörakenne' ja 'muunteleva säkeistörakenne'.

En haluaisi kuitenkaan näin yleisellä tasolla ruveta erittelemään samankaltaisuuden aspekteja 'homologinen' ja 'isomorfinen' käsitteillä Leisiön tapaan (Leisiö 1988, 30).

C) Symmetria

A.O. Väisänen pitää 'Ukko Pekan joiun' rytmirakennetta 'symmetrisenä' tarkoittaen sillä *tasajakoista* 'abcd' tai mahdollisesti 'abcb1' -muotorakennetta (Väisänen 1936, 134). Symmetria -termiä ei kuitenkaan ole tarkemmin selitetty Väisäsen käyttämässä musiikkisanastossa (Ks. Pekkilä [toim.] 1990, 266).

Tähän samaan symmetriakäsitteeseen liittyy Zoltan Kissin näkemys I. Guttormin joiuista. 'Asymmetrisiä' ovat esim. tahtiyhdistelmä $2x \frac{3}{4}-2/4-3/4$, $3x \frac{3}{4}$ ja $3x \frac{6}{8}$, kun taas 'symmetrisiä' ovat esim. $4x \frac{2}{4}$ (=abcd) tai $4x \frac{5}{8}$ (=abcb1). Hän jakaa joiut 1-4 -säkeisiin ryhmiin, joiden sisällä 1- ja 2-säkeiset melodiat voivat olla symmetrisiä tai asymmetrisiä. Sitä paitsi hänellä on vain kaksi tapausta lähes sadasta joiusta, jotka ovat nelisäkeisiä (Aikio etc., 1972, 241). Toisessa yhteydessä olen todennut Launiksen ja Lüderwaldtin kokoelmien sen sijaan sisältävän - tekijöiden oman tulkinnan mukaan - pääasiassa vain nelisäkeisiä rakenteita (Lüderwaldt 1976, 86-88).

Erkki Pekkilän mukaan: '... (AA BB CC DD AA BB CC DD). Kaava on siis symmetrinen ja parillisille yksiköille perustuva' (Pekkilä 1988, 176). Hannu Saha käyttää väitöskirjassaan samaa ilmaisua: 'Huomionarvoista on pyrkimys rakenteen symmetrisyyteen. Ensimmäisen toisinnon muotorakenne on itsensä kanssa täysin symmetrinen (kaksi kertaa ABBACD)' (Saha 1996, 311).

Kuvaus jää minulle molemmissa tapauksissa sekavaksi, koska itse koen kaksi samantyyppistä hahmoa tai hahmoryhmää joko parillisiksi tai sitten vain kahden yksikön jonoksi. Makrotasolle yleistettynä Pekkilän ja Sahan rakenteet voitaisiin yleistää muodoiksi AA. Symmetrisyys vaatisi käsittääkseni joko kadenpuolisuutta, vastakohtaisuutta tai käänteisyyttä, jolloin esim. kolmesta tekijästä muodostuva rakenne voisi olla pienin mahdollinen symmetria, kuten esim. ABA. Tai kahden ryhmän ollessa kysymyksessä tulisi niissäkin ilmiä jotain peilimäisyyttä (AB-BA). Tämä terminologian epäselvyys tulisi jotenkin kyetä ratkaisemaan.

Voimme unohtaa Väisäsen ja Kissin käyttämän symmetriaterminologian, koska se on harhaanjohtava. Omissa rakenneanalyysissäni käytän symmetria -termiä aivan toisella tavalla *jakamalla sen edelleen peili- ja käänteissymmetrioiksi* (esim. Saastamoinen 1994, 48):

LITANIA (jonomainen)	= AAA jne. tai A-A1-A2-A3... ('määrämitaton')
PARILLINEN	= 1-2x AB
SARJALLINEN	= A(A)B - A(A)B - A(A)B (makrotasolla jonomainen)
KÄÄNTEISSARJALLINEN (!)	= ABABBA - BABAAB
SYMMETRINEN	= ABA
(Peili)SYMMETRINEN	= ABABBA - ABBABA
KÄÄNTEIS(peili)SYMMETRINEN	= ABABBA - BAABAB tai esim. ABBABA - BABAAB
'mielijohteinen' (ja 'määrämitaton')	= AABAABBBABAB... ('vaihtuvamittainen?')

Em. termejä tarvitaan sekä rytmikaavaan perustuvassa järjestelmässä että improvisoitujen rakenteiden analyysissä.

Puuttumatta tässä yhteydessä tarkemmin siihen, mikä olisi paras terminologia totean vain, että joikujen itsensä tavoin yksilöllinen ilmaisu hallitsee koko terminologian käyttöä. Omien mielitermiäni 'säkeistö' (tai 'säelaulu') sekä siihen liittyvä 'rytmikaava', 'makrotahtilaji' tai 'sykli' käyttöä perustelen tarkemmin toisaalla tässä tutkimuksessa. 'Säkeistö' -termi on yleisesti hyväksytty käsite pienimuotoisissa toistuvissa rakenteissa.

2) Rytmikaava ja sykli

'Rytmikaava' on Leisiön mukaan toistuva rytmien yksikkö, jossa esiintyy monenlaisia isku- ja korkoyhdistelmiä. Rytmikaavan etenemistä alusta loppuun kutsutaan 'sykliksi' (Leisiö 1988, 72).

Sykli (cycle) on englantilainen käännös intialaisen musiikin 'tala' -sanasta, joka muodostaa kyseisen musiikin aika- ja rytmikäsitteen olennaisen perustan (Shankar 1968, 159). 'Taloissa' voi olla sama iskumäärä, mutta korostukset voivat silti osua eri paikoille.

Käytän 'sykli' -sanaa ilmaisemaan pikemminkin jakson kokonaispituutta kuin korostamalla sen etenemistä. Samanmittaiset syklit saattavat siis sisältää toisistaan poikkeavia rytmikaavoja. Käytän sykli -sanaa myös osoittamaan, että kysymyksessä on erityisen pitkä rytmikaava. Siitä on vain aste-ero makrotahtilajeihin. En yritä määritellä näille termeille ahtaita rajoja. Ne pikemminkin liukuvat käytössä toistensa sisälle.

Sykli ja 'säkeistö' ovat yhtenevät esim. tapauksessa, jossa rytmikaava 22-32-33-23=20/8 toistuu neljä kertaa. Makrotahtilaji olisi siis 20/8 ja sykli eli säkeistö muodostuu tämän jakson esiintymisestä neljä kertaa, ennenkuin melodian perusteella määräytyvä säkeistö alkaa alusta uudelleen. Tämä terminologia soveltuu ennen kaikkea pohjoissaamelaiseen joikuun mutta sen sijaan ei kovin hyvin improvisoituihin leu'ddeihin tai luvvjteihin.

Lopputuloksena voin vain todeta, että tämäkään työni ei kykene antamaan yksiselitteistä uutta terminologiaa kirjavan käytännön poistamiseksi. Aika näyttäköön, mitkä sanat osoittautuvat parhaiksi kuvaamaan kaikkia määrittely-yrityksiä karttavaa joikua.

3) Nuotintamisvaikeudet; tekstin ja musiikin suhde

Nils Aslak Valkeapää on verrannut joiun rakennetta maisemassa uomansa etsivään puuron tai ilmassa pyörivään renkaaseen, koska siitä puuttuvat säkeistöt. Sen rytmi on yhtä vapaata kuin luonnon omat rytmit (Graff 1991, 22).

Tutkija Sophius Tromholt kirjoitti 1885, että saamelaiden melodiat ovat useimmiten improvisoituja (Graff 1991, 19). G. Szomjas-Schiffertin mielestä taas yhteisen unisono-joiun esimerkit ovat näyttönä siitä, että useimmat joiut eivät ole pelkkiä improvisaatioita vaan erityisen laulutavan ylläpitämä perinne, joka on säilynyt rajatulla alueella Lapissa (Szomjas-Schiffert 1973, 59).

Tirénillä on rakenteista mielenkiintoisia havaintoja: Koiran yms. kutsuhuudot voivat olla yksitahtisia, mutta vuolle on yleensä rakentunut vähintään kahdesta tahdistista, jolloin jälkimmäinen tahti muodostaa johdannon ensimmäiselle niin, että toistot on helppo esittää luonnollisella tavalla. Sävelvariaatioita voi esiintyä, mutta rytmit pysyvät muuttumattomina. Ritardando on tuntematon keino (Tirén 1942, 37).

Doris Stockmann valittaa joikunuotintamisen vaikeutta. Ei ihme, sillä jo v. 1983-4 ideoitu Ruotsin radion LP-levysarjan nuotinnusten tieteellisen toimittamisen projekti on yhä hyljaisuuden peitossa. Hänen suurin ongelmansa on nuotinnusten sijasta tekstien litterointivaikeudet, koska kyseiseen työhön ei - varsinkaan Israel Ruongin kuoleman jälkeen - löytynyt sopivaa ihmistä. Litterointiongelma koskee myös välisanojen ja täytetavujen tulkintaa (Stockmann 1985, 1986).

Stockmannin mukaan melodioiden nuotintaminen ilman tekstiä on vanha perinne etnomusikologiassa, mutta ne ovat olleet puolinaisia hätäratkaisuja, johon kielitaidottomat musiikintutkijat ovat olleet pakotettuja. Enemmän tai vähemmän improvisoidut, ilman kiinteää rakennetta olevat joiut vaativat ehdottomasti mm. välitavujen huomioimista

transkriptioissa, joihin Lagercrantzin tavoin olisi sovellettava uusinta mahdollista tekniikkaa (Stockmann 1985, 56-57).

Tätä näkökulmaa olen kritisoinut Kuolan saamelaisia koskevassa osassa perusteluna se, että tekstit ja musiikki saattavat muodostaa itsenäisiä päällekkäisrakenteita ja näin tuottaa monikerroksellisen komplisoidun kokonaisuuden. Näitä osatekijöitä tulisi siis ehdottomasti tarkastella myös itsenäisinä yksikköinä, so. analysoida musiikin ja tekstin rakenteet erillisinä ja vasta sitten liittää nämä rakenteet päällekkäin. Säännöllisen runomitan omaava säkeistö- tms. laulu ei tällaista analyysiä kaipaa, koska rakenteet ovat tällöin enimmäkseen identtisiä.

4) Aiheiden muuntelu

Palaamme etsimään nuotinnusvaikeuksia 'aluttoman ja loputtoman' rytmiiikan rakenteista. Jonas E. Steggon Árfo-Guovdel -joiku on analysoitu toisaalla tässä tutkimuksessa. Kiinnitän kuitenkin huomiota sen yhteen erityispiirteeseen - säkeistöjen alkujen eripituisuuteen. Tällainen muotorakenne on vierasta länsimaiselle musiikille jopa siinä määrin, ettei meillä ole sitä varten kehittyneitä nuottikirjoitusta.

Länsimaisessa musiikissa tavallinen laulu voi muuntua vain säkeistön lopputahdeissa. Sitä varten on kehitetty kertausmerkkijärjestelmä (ykkös- ja kakkosmaaleineen), joka sallii jossain määrin muuntelua laulusäkeistön lopussa mutta ei missään muualla. Kuinka kuvata nuotein yhtä yksinkertaisesti muuntelua, joka tapahtuu säkeistön alussa kuten Árfo-joiussa? Ei ole olemassa tällaista kertausmerkkijärjestelmää.

Vastaava esimerkki on Kansat soittavat kirjan uzbekkilainen sävelmä Asmij dugoh (Saastamoinen 1985, N:o 77). Siinä säkeistön alku laajenee kaksi eri kertaa, joten sitä on vaikea kuvata tavallisella kertausmerkkijärjestelmällä. On itse asiassa helpompi saavuttaa selkeä nuottikuva kirjoittamalla jokainen säkeistö erikseen.

On kuitenkin olemassa joikuja, joissa laajenemista tapahtuu itse säkeistöjen sisällä. Tällaiselle muuntelevalle kertaukselle ei voida löytää mitään lyhyttä merkintätapaa, vaan kaikki on kirjoitettava muunnelmineen uudelleen.

Ola Graff on määritellyt seuraavat rytmiaiheiden muuntelutavat (Graff 1993, 416):

- 1) Aiheet toistuvat samanlaisina (tahdin, säkeen tms. jaksoina) ABAB.
- 2) Aiheet muuntelevat
 - a) jakautuen alajaksoiksi ABAB1 tai ABAC,
 - b) teeman (aiheen) pidentäminen ja
 - c) teeman lyhentäminen.
- 3) Aiheet ovat erilaisia.

Melodiikkaan sovellettuna kohta 2a) jakautuu melodian muunteluun (ABA1B1) tai melodian transponointiin (sekvenssiin) ABAC. Kohta 2b ja 2c ovat mielestäni ratkaisevan tärkeitä, sillä teeman lyhentäminen ja pidentäminen on ensinnäkin yleissaamelainen ilmiö ja toisekseen se näyttäisi edustavan kaikkein vanhakantaisinta muodonrakennuksen periaatetta. Pohjoissaamelaisessa joiussa nuo laajennukset tai supistumiset ovat kiinteitä, so. toistuvia, mutta Ruotsin saamelaisilla ja toisaalta itäsaamelaisilla nämä muodot yhtä hyvin saattavat olla improvisoituja, jolloin pituudet muuntelevat epäsäännöllisesti.

Kaksisäkeisessä muodossa on tällöin kaksi perustyyppiä: a) pitkä-lyhyt tai b) lyhyt-pitkä. Seuraava taso on säkeiden pituuksien sijasta lisätä tai vähentää säkeiden määriä so. muunnella niitä makrotasolla. AB-A1B1-A2B2 jne. sijasta syntyvät monisäkeiset muodot AA-BBB-A-BBB-AAA-B jne. jolloin A:t ja B:t lisäksi voivat muunnella sisäisesti A1-2-3 -tapaan. Näissä tapauksissa säe-käsite on tulkittava hyvin laajasti; säe voi tarkoittaa yhtä

lailla yhden tahdin (2-3 iskualan) mittaista motiivia, aihetta tms. yksikköä, joka ei välttämättä ansaitse edes puolisäkeen nimitystä mutta joka voi kadota kokonaan tai vastavasti laajeta kaksin- tai kolminkertaiseen pituuteen.

Graffin kohta 3) on siinä mielessä mielenkiintoinen, että Grundströmin Lapska sånger -kirjoissa tällaisia rakenteita näyttäisi olevan hyvin paljon sekä jonkin verran myös Tirénillä. Aiheet eivät oikeastaan enää niissä ole edes puolisäkeitä vaan parista kolmesta sävelestä muodostuvia 'alkioita', jotka ryhmittyvät näennäisen kaoottisesti jatkumoksi olen myös toistuvuuden suhteen ennalta-arvaamattomia. Erilaisia aiheita on yhdessä joiussa 2-5 kpl. sekä lisäksi niiden variaatiot. On vaikea vielä sanoa, ovatko ne muodoltaan syklisiä so. toistuvia vaiko improvisaatioita. Toisaalla analysoimani Árfo-guovdel -joiku on esimerkki tällaisesta tyypistä, joka on tunnusomainen itäsaamelaiselle laululle.

5) Rytmikasta

Länsimaisessa musiikissa etsitään sääntöjä. Poikkeukset ovat joko virheitä tai nerouden ilmentymiä. Sitä vastoin esim. leu'ddissa sääntö ja poikkeus muodostavat saumattoman kokonaisuuden ja ovat tasapainossa keskenään.

"Vanhat joikaajat tekee uskomattomii juttuja. Ne (joiut) ei mee mihinkään rytmiin, eikä ne oo ees melodisia", toteavat Angelin tytöt M.R. Järvisen tutkimuksessa (Järvinen 1994, 116).

Varsinkaan Kautokeinin joiussa ei monien saamelaisten mielipiteen mukaan ole selkeää rytmia. Käytännössä tämä mielipide näkyi 1970-luvulla, jolloin aloittelevia jazzjoiun soittajia ei päästetty edes yrittämään traditionaalisen joiun säestämistä. Totta onkin, että tuohon aikaan niin Balkanin, Turkin, arabimaiden ja joskus jopa Intiankin rytmit tuntuivat yksinkertaisilta Nils-Aslak Valkeapään ympärille kerätyn ryhmän joihinkin vanhan joiun esityksiin verrattuina. Rytmeissä ei maallikkosoittajan tajun mukaan ollut päätä eikä häntää. Ne karkasivat käsistä juuri sillä hetkellä, kun luuli tavoittaneensa melodiankulun rakenteen.

Vielä käsittämättömämmiltä tuntuivat 1979 ilmestyneen Muistoja Suonikylästä LP-levyn leu'ddit, joita saattoi ainoastaan verrata muinaisiin karjalaisitkuihin. Olivatko ne edes oikeata musiikkia? Tuskinhan suomalaiset tuohon aikaan edes tiesivät mitä eroja oli kolttien ja tunturisaamelaisten välillä - paitsi edellisten venäläisperäiset nimet. Koltta-LP Sue'nn'jel lee'ud, Muistoja Suonikylästä (IRLP-2) jäi vuosikausiksi pölyttymään levyhyllyn luokiteltuna musiikin mysteereihin.

Joiun maailma alkoi kuitenkin vähitellen aueta bulgarialaisen ja turkkilaisen musiikin rytmikan ymmärtämisen kautta. Aloin soveltaa sekatahtilajeihin pohjautuvaa järjestelmää joikujen nuotintamiseen. Kukaan vain ei ollut kertonut, että joikujen rytmikka on parhaimmillaan siellä, mihin Balkanin yms. rytmikuviot päättyvät. Siihen mennessä tiesin ainakin Makedoniassa olevan 15-jakoisia tahtilajeja (Saastamoinen 1974, s. 255). Sitä pidettiin todella monimutkaisena ilmiönä eurooppalaisessa kansanmusiikissa.

Jo silloin oli tiedossa ainakin huhuja, ehkä myös jokin kirjatieto siitä, että arabimaiden ja Intian klassisessa musiikissa tahtilajien iskumäärät saattavat ulottua toiselle sadalle. Sellaisten käsitteiden tajuamiseen ajatusmallit eivät riittäneet. Oltiinhan afroamerikkalaisen musiikin parissa paljon kotoisammalla maaperällä. Sen kolme- tai nelijakoisia tahtilajeja oli kyennyt hämmentämään vain ja ainoastaan Dave Brubeckin yhtyeen levytys sävellyksistä Take five ja Blue rondo a la Turk (Columbia CL 1397).

Kitarakirjassani olin jo käsitellyt monimutkaisiakin bulgarialaisia tahtilajiyhdistelmiä. Näi-

tä olin oppinut 1973 Berliinin nuorisofestivaaleilla bulgarialaisilta kansanmuusikoilta, jotka yökaudet opettivat minua myös hokemaan kolmijakoisen iskun tavuilla "ta-ku-ku" ja kaksijakoisen "ta-a". Ko. sivuilta löytyy sellaisia rytmiyhdistelmiä kuten 9+4+5+4 tai 18+18+9 jne. (Saastamoinen 1974, 253-255).

Intialaisen musiikin rytmiteoriaa oli tuohon aikaan saatavilla Suomessa jossain määrin. Ensimmäinen suomenkielinen johdanto oli nähtävästi Pekka Gronowin Johdatus Etelä-Intian klassiseen musiikkiin (1970). Sen lisäksi Ravi Shankar oli kirjoittanut kirjan *My music, my life* (1968), jonka sain käsiini 1972. Se sisälsi laajahkon teoriaosan intialaisen musiikin asteikoista ja rytmeistä. Rytmiteoria sisälsi kuitenkin hyvin pitkälle kehitetyn pääisku-sivuiskut -sokkelon, jossa käytettiin myös 4-6 iskun kokonaisuuksia. Pelkkä 2-3 -ajattelumalli olisi ollut liian yksinkertainen tuon musiikin vähintään 4000-vuotiseen historiaan nähden.

Näitä ajattelumalleja sovelsin kuitenkin 1973 Utsjoella nauhoittamiini ensimmäisiin sekajakoisiin joikuihin *Lásse-Biia* (322-322) ja *Láss' Ande* (323-22-22) (ibid. 256-257). Edellistä joikua yritimme Seppo Paakkunaisen ja Esko Rosnellin kanssa epätoivoisesti säestää 4/4 -tahtilajissa ainakin varttitunnin verran, ennenkuin aloimme uskoa, ettei se tule koskaan toimimaan sillä tavalla. Oli vain niin äärettömän vaikea sijoittaa valssitahteja normaalin beatin väliin. Kuitenkin koimme jo jonkinasteista löytämisen riemua homman alkaessa vähitellen luonnistua.

Silloin kuitenkin puuttui vielä teoria rytmikaavoista, joiden pohjalta olisin kirjoittanut jälkimmäisen joiun muotoon $323 - 22 - 22 = 16/4$. Vaikka tuolloin tuntematon Armas Lounisen (1908) joikukirja olisikin ollut käytettävissä, ei se olisi antanut tätä parempaa tapaa rytmikan jäsentämiseen.

Vasta 1980-81 talvella nuotinsin ensimmäisen 20-jakoisen joiun käyttäen pelkkiä 2-3 -numerojen yhdistelmiä - yksinkertaisesti siitä syystä, ettei muuta voinut tehdä, koska säkeistön sisällä neljä kertaa toistuva rytmikaava oli $22-32-33-23 = 20/8$ (Saastamoinen 1985, N:o 143 *'Risten Anne Sara'*). Mielenkiintoista on, että lukusarja voidaan paloittaa eräänlaiseksi moduliiksi, joka tuottaa kaikki mahdolliset parilliset 23-yhdistelmät:

	2	3
2	22	23
3	32	33

Poikkeus ja sääntö ovat sekajakoisessa musiikissa sisäkkäin. Tässä tapauksessa itse rytmikaava on pelkkää poikkeusta. Mutta sen toistuminen neljästi muodostaa joiun syklin so. säkeistön (ABCB), jossa 23-aihe on ikään kuin väliviiva säkeiden välissä, sillä se pysyy - myös melodisesti - joka kerta samanlaisena.

6) Acerbin teksti analyysiesimerkinä

'Sanat ja joiku' -artikkelissa siteerasin Giuseppe Acerbin muistiinmerkitsemää katkelmaa esimerkkinä joikusanojen kaoottisista rakenteista. Esimerkinomaisesti tarkistamme nyt syyn, miksi tekstit näyttivät eurooppalaisesta näkökulmasta niin avuttomilta. Tekstikatkelma kuuluu - mikäli se on oikein siteerattu:

"Hyvää matkaa, hyvät herrat-herrat-herrat-herrat, hyvää matkaa-matkaa-matkaa, hyvät herrat-herrat, hyvää matkaa-matkaa-matkaa-matkaa" jne. Ja sitä jatkui niin kauan kuin he kykenivät pinnistämään vähänkin henkeä: kun se oli lopussa, loppui laulukin' (Acerbi 1963, 74-75).

Kysymyksessä on kolmesta sanasta (variaatioineen) rakentuva jatkumo, joten annamme sanoille symbolit: *hyvää/hyvät* = a; *matkaa* = b; *herrat* = c, jolloin saamme ryhmityksen:

```

a      b
a      .      .      .      .      c      c      c      c
a      b      b      b
a      .      .      .      .      c      c
a      b      b      b      b

```

> 5x 'a' + 8x 'b' + 6x 'c' = 19 (sanaa).

Jos 'ab' = A ja 'ac' = B, saamme yleismuodon AB-AB-A(...)

Saamme edelleen - eriteltyinä - 'pystysuorat' sarjat: aaaaa - b<bbb<bbbb - cccc>cc.

Kokonaisrakenne muodostuu siis kolmesta itsenäisestä osarakenteesta:

a = jonomaisena toistuva (1-1-1-1-1),

b = laajeneva (1<3<4) ja

c = supistuva (4>2).

Hyvin karkeasti ottaen 'a' on tradition antava 'kantoaalto', joka lähenee muuntumatto-
muudessaan nolla-informaatiota ja 'b' + 'c' ovat ristikkäin muuntuva informaatio-osa.
Tällöin tradition suhde luovuuteen on suunnilleen (a : bc) = 1:3 (=5:14). Toisaalta ab : c ~
2:1 (=13:6), joten osatekijät ovat melko yksinkertaisissa suhteissa toisiinsa. Mutta yhtä
hyvin 'kantoaaltona' voi toimia malli (ab+ac)-(ab+ac)-ab..., jolloin informaatiolähteenä on
vain se, kuinka monta b:tä tai c:tä kulloinkin on. Yleisesti voimme todeta, että kysymyk-
sessä on supistuva sarja, joka alkaa läheltä nolla-arvoa, hyppää suureen arvoon ja su-
pistuu vähitellen taas lähelle nollaa. Numeroiksi tämä muutetaan laskemalla kirjainten
määrät riveittäin alkuperäisestä mallista: 2<5>43<5... jne. Meillä on nyt eräänlainen sa-
halaitainen malli, jossa vain numeroarvojen suuruus on yksityiskohdissaan ennalta-ar-
vaamaton mutta supistuminen hyppäyksittäin tiedossa yleisenä muuntumisperiaatteena.

20 Joikujen kirjo (Jakso perustuu Tartossa 16.12.1993 pidettyyn esitelmään.)

Tuhat joikua sadan perusteeman sijasta

Miten on selitettävissä, että suomalaisessa kansanlaulussa toisintojen ja muunnelmien määrä on suhteellisen runsas ja hyvinkin laajalle levinnyt, kun taas joiun ollessa kyseessä tämä näyttää olevan harvinaista? Henkilöjoikujen kohdalla voidaan puhua pikemminkin eri melodioista kuin saman melodian toisunnoista, ellei huomioida jonkin suvun sisäistä tematiikkaa. Itäsaamelaisessa musiikissa sen sijaan on tavallisempaa, että samasta melodiatyypistä rakennetaan persoonallisia toisintoja Suonikylän tai Kildinin perusmelodioiden tapaan tai että samaa tekstiäihettä sovelletaan erilaisiin melodioihin.

1) 'Yksilöllisyyden' tarve

Taustalla saattaa olla joiun sosiaalinen funktio, sen sitoutuminen persoonakohtaiseksi. Saman suvun jäsenten joikuteemat muistuttavat toisiaan, mutta niiden on tärkeä erota toisten sukujen melodiikasta ja rytmikasta. Tavallisen keskivertosaamelaisen henkilökohtainen joiku tunnettiin siis vain lähisukulaisten ja kyläyhteisön suppeahkossa piirissä. Tällainen sukusidonnaisuus on suomalaisesta kansanlaulusta kadonnut jo aikoja sitten - mikäli sitä on edes ollut olemassakaan.

Persoonakohtaiset henkilölaulut ovat tyypillisiä ainakin pohjoisille suomalais-ugrilaisille kansoille. On myös muistettava niin komien lepenelaudan näköiseen soittimeen rummuttamat karjankutsut kuin eestiläisten maatalojen loppulaudalla soitetut ruokasignaalit jne. Uskon että persoonalaulu on kuulunut joskus myös suomalaiseen kulttuuriin, mutta siitä ei ole säilynyt jälkiä nykypäivään saakka.

Saamelaisilla tuo perinne elää vielä kuten muillakin arktisen alueen alkuperäiskansoilla. Joiun sisärakenne erottaa yksityisen joiun muista suvun joiuista ja joiun yleisempi ulkoinen rakenne erottaa suvun joikutyylin toisista suvuista. Yhden suvun joikutyypin on kuin jokin kasviheimo, jonka puitteissa yksityinen joiku vastaa mikrorakenteeltaan uniikkia kyseisen heimon lajia.

Saamelaisten perimätiedon mukaan lapselle teki ensimmäisen henkilöjoiun yleensä sukua lähellä oleva asiantuntija, joka käytti hyväkseen aineksia niin isän- kuin äidinpuoleisista sukujoiuista, tarkemmin sanottuna isovanhempien henkilöjoikujen melodiatyypeistä. Tällä tavalla varmistui, että ainakin henkilöjoiut olivat ehdottomia uniikkeja samaan tapaan kuin saamelaisten porokorvamerkit. Suunnilleen tähän tapaan on esim. saamelaiskulttuurin tuntija Oula Näkkäläjärvi usein kuvannut henkilöjoiun syntyä.

Armas Launis päätyi - kylläkin hieman epätarkemmin - samanlaiseen tulokseen: "Sukulaisuussuhteista taas ryhdyin siitä syystä selkoa ottamaan, koska huomasin useassa tapauksessa läheisten sukulaisten nuottien olevan samaa juurta" (Launis 1905 - 1986, 23).

Kuvaavaa joiun syntymän ja kuoleman kytkeytymisestä ihmisiin on se, että Launin aikoinaan nuotintamista joiuista vain muutama löytyy elävässä muodossa tänä päivänä. Ja jotkut elossa olevistakin joiuista on tietävästi palautettu muistiin tutkimalla Launin kirjasta löytyviä kuolleitten sukulaisten teemoja (Aikio etc. 1972, s. 22). Tässä mielessä joiku on verrattavissa Zuni-intiaanien taidokkaihin hiekkapiirroksiin, jotka hävietään niiden rituaalikäytön jälkeen.

Tiedetään kylläkin myös henkilökohtaisten laulujen annetun jo ennen kuolemaa perintönä nuoremmalle polvelle kuten hakassilaisen kirjailija Mihail J. Kilchichagovin henkilökohtaisessa tapauksessa (Kilchichagovin haastattelu 30.9.1989 Abakanissa).

2) 'Yleisen, yhteisen' tarpeettomuus

Ei ole ollut tarvetta jonkin yleisen joikumateriaalin osaamisesta, koska kaikki laulettu on sitoutunut jollain tavalla oman elämänympäristön piiriin. Yleiset joiut olivat osin tarpeettomia, koska yksilöllisillä joiuilla oli etusija. Maisemajoiutkin olivat sidottuja vain niiden kautta kulkeville.

On silmiinpistävää, kuinka vähän saman joiun toisintoja esiintyy aikaisemmin mainituissa vanhemmissa nuottikokoelmissa. Satojen teemojen joukossa on vain muutama tällainen yksilö, joka sekin on selvästi muuttunut ainakin rytmikaltaan.

Tänäkin päivänä löytyy vain harvoja joikumelodioita, jotka kaikki saamelaiset joikutaitoiset ihmiset osaisivat. Nämäkin harvat joiut on opittu nykyisin äänilevyjen, kasettien tai radion kautta. Ilmiö on vasta parin viime vuosikymmenen tuotetta. Altan tapahtumat aloittivat saamelaisten uuden tason ryhmäidentiteetin kauden, jonka tuloksena syntyi useita kansanlaulun tapaisia yleisesti tunnettuja joikumelodioita.

3) Salakieli

Leviämisen esteenä on ollut myös joikutekstien salakieli. Ulkopuolinen asiaa tuntematon ei ole ymmärtänyt sisäpiirin käyttämää kätkeyttä symboliikkaa muutamasta harvasta sanasta, joten suomalainen kansanlaulu kaikessa avoimuudessaan on tältäkin osin ollut helpommin leviävää. Joiussa korostuu siis yksilöllisyys ja kansanlaulussa yleisyys, ryhmäitsetunto.

Oula Näkkäläjärvi on joskus maininnut esimerkkinä harvasanaisesta joiusta sananparin 'palanut seita', joka riittää asiantunneville kokonaisen yhden ihmisen elämäntarinan muistamiseen. Joiku antaa nimen ja kuulijat muistavat sisällön. Jokainen voi siis itse mielessään kehittää sanallisen tarinan joiun melodiaa kuunnellessaan. Abstraktisuus on tällöin maaperä, joka panee kuulijan mielen itämään. Joiku ei ole, vaan se sytyttää - mutta vain jos kuulijan mielessä on ennestään jotain, mikä voi syttyä.

4) Improvisointi

Eräs selitys löytyy joiun sanojen improvisaatioluonteesta. Kun sanat on improvisoitu, ne opetellaan toteuttamaan samalla periaatteella. Joiun opetteluun kuuluu siis itsestään selvyytensä myös kyky improvisoida ainakin sen sanasisältöä jossain määrin. Suomalaisessa laulukulttuurissa tämä taito on kytketty yleensä vain runolauluun ja tietysti itkuihin kuuluvaksi. Jos kyseessä on ollut harvinaisempi yleisesti levinnyt joikumelodia kuten esim. jotkut susiaiheiset joiut, on niissä ollut erityisen tärkeää osoittaa persoonallisuutta henkilökohtaisella esitystavalla.

Kaikkein selvimmin yksilöllisyys tulee esille itäsaamelaisten musiikissa, jossa yhteiset unisono-esitykset ovat yleensä "epäonnistuneita", koska ei ole olemassa yhteistä tarkasti toistuvaa perusmelodiaa tai tekstiä. On vain yhteisesti tunnettu teksti- ja melodia-aihe, joka kahdella laulajalla pysyy unisonossa korkeintaan muutamia sekunteja.

Sangen vähän on tutkittu vielä sitä, missä määrin saamelaiset itse pitävät kahta joikua samana tai erillisinä. Vertailun vuoksi mainittakoon Ingrid Rütölin antama esimerkki Kihnun saarelta. Siellä esiintyvät kvartti- ja kvinttisävelmät vaikuttavat tutkijoista eri tyypeiltä, kun kihnulaiset itse ovat sitä mieltä, että kysymyksessä on sama melodia (Rütölin haastattelu Tartossa 16,12.93).

Omien kokemusteni mukaan oleellista on se, kenen henkilön joiuksi jokin melodia on nimetty. Sitä voidaan varioida runsaastikin ainakin rytmien suhteen. Jos se esitetään hitaasti, siihen tulee lisää mikrorakennetta kuten niekkuja jne. ja jos se esitetään nopeasti, yksinkertaistuvat rytmikaavat aikaisemmin kuvatulla tavalla: 5/8:sta tulee 3/4 jne.

Jos joiku on opeteltu vain muutaman kuuleman perusteella, se yleensä yksinkertaistuu täsmälleen samoin kuin yleensä tapahtuu joiun siirtyessä koululaulukirjojen

omaisuudeksi. Asiaan hyvin perehtynyt joikaaja tekee puolestaan juuri toisinpäin; hän ehkä monimutkaistaa esityksissään alunperin yksinkertaisena kuullun joiun. Sävelasteikon muutos kuitenkin saattaa jo vieraannuttaa joiun alkuperäisestä yhteydestään. Luonnollisesti sanat ovat tässä yhteydessä ensiarvoisen tärkeitä.

Asiaan vaikuttaa toinenkin tekijä. Eri elämänvaiheissa sama henkilö saattaa saada kokonaan uuden persoonajoiun - esim. naimisiinmenon tms. vastaavan merkittävän elämäntapahtuman jälkeen, jolloin hänellä on useita eri melodialla varustettuja joikuja. Eräs tällainen tekijä on se, että perheillä oli ennen tapana olla kaksi erityyppistä joikua sen mukaan, oliko kysymyksessä perheen kesä- vai talvipaikka. Nämä kaikki tekijät yhdessä muodostavat niin monimutkaisen verkoston, ettei kahden joiun mahdollinen identtisyys saamelaisnäkökulmasta katsoen selviä ilman huolellista perustutkimusta.

Ensisijaisena periaatteena luonnollisesti on, että kahdella samanaikaisesti elävällä ihmisellä ei liene koskaan tarkalleen samanlaista henkilöjoikumelodiaa. Sen sijaan on mahdollista - varsinkin nykypäivänä joiun sosiaalisen funktion rapistuessa ja henkilökohtaisten suvun teemoihin pohjautuvien joikujen perinteen alkaessa vähitellen kadota - se että jokin vanha joikumelodia liitetään uusilla sanoilla kahteen täysin eri ihmiseen, jotka eivät edes tunne toisiaan. Teoriassa tämä saattaisi nykyisin jo olla mahdollista - päinvastoin kuin aikaisemmin.

Itse asiassa tällaisia tapauksia on muutama ainakin Lüderwaldtin ja Kantolan kirjoissa. Lüderwaldtin kirjassa esiintyvä henkilöjoiku saattaa Wimme Saaren ohjelmistossa tulla esiin riekon joikuna. So. kun alkuperäinen käyttöyhteys on lakannut olemasta merkitsevä, tulee joiusta eräällä tavalla vapaata trad. materiaalia, jota voidaan käyttää uusiin tarkoituksiin.

Luonnollisesti joikuperinne saattaa matkata pitkiäkin välejä sukulais- ja tuttavavierailuiden tai paikkakunnalta toiselle esim. naimisiinmenon kautta muuttaneiden ihmisten mukana. Muulla tavoin eivät liene selitettävissä esim. Ala-Könnin Enontekiössä 1963 B-A Kalttopäältä nauhoittamat lapsen viihdytysjoiku (N:o 598/8) sekä saamenkielinen hengellinen laulu (599:1), jotka ovat lähes ainoita paikkakunnalta taltioituja selvästikin ruotsinsaamelaisia melodioita.

A Määrämittainen joiku

Kertautuva- I. säkeistömuotoisten joikujen vanhimpina lähdeeteoksina voidaan pitää Armas Launiksen teosta Lappische Juoigospelodien (1908) sekä Karl Tirénin julkaisua Lappische Volksmusik (1942). Myöhempiä ovat Grundström-Väisänen: Lapska sånger I (1958), Grundström-Smedeby: Lapska sånger II (1963), jotka sisältävät etelä- ja keski-saamelaisia - suurelta osin säkeistömuotoisia - vuolle-joikuja. Tirénin kirja puolestaan ulottuu pohjoiseen aina Karesuvantoon saakka. Launiksen teos kattaa etupäässä Utsjoki-Kautokeino -välisen alueen.

Tenon-Karasjoen joikualuetta kattaa edustavasti Aikio-Kecskeméti-Kiss'in kirja Lappische Joiku-Lieder aus Karasjok (A.I. Guttormilta tallennettuja joikuja) v:lta 1972, kun taas Andreas Lüderwaldtin Joiken aus Norwegen (1976) esittelee Karasjok-Kautokeino - alueen pohjoissaamelaisista joikua. Näistä Guttormin joikuja esittelevä julkaisu on kielitieteellisesti painottunut.

Alan ainoa väitöskirja, Karl-Olof Edströmin Den samiska musikkulturen (1978) sisältää vain vähän nuotinnuksia. Viimeinen laaja nuotinnuskokoelma on Tuula Kantolan Talvaksen joikuperinne (1984). Aivan viimeaikaista suomalaistutkimusta nuottimateriaalin

kerä edustavat Minna-Riikka Järvisen Angelin tyttöjen joikuja käsittelevä gradutyö (1993) ja allekirjoittaneen tutkimus saamelaismusiikin rytmikasta (1994). Myös norjalainen Ola Graff on gradutyönsä (Graff 1985) ja Lüderwaldtin kirjan kritiikin (1986) lisäksi äskettäin kirjoittanut laajahkon esitelmän nuotinnuksineen saamelaismusiikista (Graff 1993).

Vertailumateriaalina on olemassa oikeastaan vain kaksi tutkimusta itäsaamelaisesta musiikista, Heikki Laitisen gradutyö Suonikylän laulut v. 1961 (1977) sekä Irina Travinan nuotinnuskokoelma Kuolasta Saamskie narodnie pesni (1987).

1) Joiun rakennemallien etsintää

Onko pohjois- tai tunturisaamelainen joiku eräs säkeistölaulun muoto? Vastaan siihen osittain myönteisesti perustaen näkemykseni sekä Armas Launiksen (1908) että Andreas Lüderwaldtin (1976) tekemiin rakenneanalyysiin.

Lüderwaldt toteaa omasta 319 melodiaa käsittävästä kokoelmastaan nelisäkeisiä melodioita olevan 267 kpl, jotka jakautuvat kolmeen pääryhmään:

ABAC = 108 kpl, ABCB = 81 kpl ja ABCD = 78 kpl.

Lüderwaldt on vastaavalla tavalla luokitellut myös Launiksen 854 melodiaa käsittelevän kokoelmaan, joista 509 sijoittuu edellisenkaltaisiin ryhmiin:

ABAC = 195 kpl, ABCB = 106 kpl ja ABCD = 208 kpl sekä lisäksi ABAB = 152 kpl.

(Lüderwaldt 1976, ss. 86-88)

Launiksen tapauksessa hämmennystä aiheuttaa se, että (s. XXXV) hän merkitsee samoilla kirjaimilla niin säkeitä kuin säepareja: Numeron 21 rakenne pohjautuu säkeisiin (AAA), jotka ovat mielestäni sisäisesti jakautumattomia, siis itse asiassa aaa -tyyppisiä. Mutta numeron 151b rakenne (ABA) jakautuu selvästi ainakin puolisäkeiksi nimitettäviin pareihin (ab-ac-ab). Tällaisia kolmikirjaimisia rakenteita joka tapauksessa Launiksella on jo noin 10% materiaalista. Monista Launiksen joiuista emme tiedä lopulta mitään varmaa, koska lyhyestä joikuteemasta saattavat puuttua kertausmerkit. Emme siis itse asiassa tiedä, kuinka se tulisi mahdollisesti jatkumaan. Varma rakenneanalyysi on tällaisessa tapauksessa mahdoton tehtävä.

Jos vielä katsomme kolmatta pohjoissaamelaista joikukokoelmaa, jonka Zoltán Kiss on nuotintanut A.I. Guttormin esityksistä, ei n. 80:stä rakenteesta (yht.n. 100 joikua) ensi katsauksella näy kuin kaksi nelisäkeistä rakennetta (Aikio etc. 1972, 241). Asia selviää kuitenkin pian, kun huomataan, että Kiss määrittelee useimmat joiut yksi- tai kaksisäkeisiksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että jokainen säe on edelleen jaettavissa puolisäkeiksi, jollaisista tapaa Lüderwaldt ja Launis eivät ole käyttäneet. Heille yksi säe on sama kuin Kissille yksi puolisäe. Itse asiassa siis Kiss on löytänyt noin 30 kaksisäkeistä ja yli 40 nelisäkeistä rakennetta - jälkimmäisiä siis noin puolet koko materiaalista, joka tulos vastaa suunnilleen Launiksen prosenttimääriä. Kaikki kolme lähdetä käyttävät säkeistä samaa 'Zeil'-termiä. Olisi siis ensiksi määriteltävä, onko säe jakamaton vai jakautuuko se puolisäkeisiin, kuten kielitieteilijät useimmiten tekevät.

Tässä yhteydessä en enempää kiinnitä huomiota siihen kysymykseen, miksi Tuula Kantolan (1984, ss. 71, 111) analyyseissä aba -tyyppisiä säerakenteita on peräti 30% aineistosta (sekä lisäksi kahdenpuolisia ABA-lausekkeita 10%), kun tällainen kolmijakoisuus näyttää Lüderwaldtille olevan täysin vierasta (vain kahdenpuolisia 9 kpl, siis suunnilleen sama määrä kuin Launiksella).

Edellisen perusteella näyttäisi siltä, ettei saamelaisjoiku olekaan muuta kuin säkeistömuotoista nelisäkeistä laulua. Kuitenkin Lüderwaldt mainitsee jättäneensä analysoimatta 98 melodiaa kolmen expedition 417:sta melodiasta - siis neljäsosan, joista ensimmäiseen äänitysmatkaan sisältyy 65 kpl.- siis lähes puolet 155 otoksesta. Syynä ovat vain pieneltä osin suomalaiset tai norjalaiset kansanlauluvaikutteet. Useimmissa tapauksissa syyksi ilmoitetaan "...improvisatorische Charakter der Melodien...Es ist...nicht einmal mit Hilfe von Lappen möglich, den gesamten Text zu verstehen und zu rekonstruieren...weil sie aufgrund starken Alkoholeinflusses bei den Sängern..." (ibid. 79-80).

Lüderwaldt on siis tietoisesti jättänyt mahdolliset improvisaatiot nuotintamatta ja analysoimatta, joten lopputulos tietenkin näyttää viittaavan nelisäkeisen säkeistömuodon valta-asemaan saamelaisjoiussa. Tutkimuksesta paljastuu se, että säkeistömuodolla on vähintään tärkeä sija saamelaisjoiussa. Samanlaiseen lopputulokseen viittaavat myös muut nuotinnuskokoelmat (Tirén, Kantola jne.). Grundström I ja II sisältävät improvisaatioita, mutta analyysit ovat tekemättä. Säkeistörakenteiden määrää on siis vaikea arvioida. Ala-Könnin materiaalista ei myöskään voida tehdä vielä lopullista arviota. Pinnallisesti läpikäytynä näyttää kylläkin siltä, että valtaosaan kaikkien edellä mainittujen keräämistä joiuista voidaan sijoittaa kertausmerkki so. ne ovat 'säkeistölaulujen' tyyppiä.

Jaksossa 'Määrämittäisyys ja toistumattomuus' pohdin sitä seikkaa, onko säkeistö -sanan käytölle perusteita joiusta puhuttaessa. Virolaisiin musiikintutkijoihin pohjautuen voitaisiin pikemminkin puhua runolaulun tapaan (jopa nelisäkeisistä) säeryhmistä. Rytmianalysissa olen päätenyt tarjoamaan myös 'sykli' -termiä. On selvää, että säkeistö -termi assosioituu liiaksi laulujen muotorakenteisiin. Saamelaiset kuitenkin tekevät jyrkän eron laulun ja joiun välille. Miksi emme mekin?

2) Määrämittäisyys ja toistumattomuus

On tietysti syytä pitää mielessä se, että jos tehdään kahtiajako säkeistölaulun ja vapaan improvisaatiomuodon välillä, niin asia ei suinkaan ole yksiselitteinen. Usein säkeistölaulussa on mukana samalla tavalla improvisointia. Silloin on kysymys siitä, että joko melodisesti tai rytmisesti (rytmikaavioiden suhteen) laulun perusrakenne säilyy muuttumattomana. Improvisaatio tapahtuu silloin variaatiotyyppisenä. Varioinnin kohteena saattavat olla esim. niekut, niiden sijoitus, korusävelet jne.

Toisaalta voi olla melodista muuntelua, joskus rytmistä. Jälkimmäisessä tapauksessa muut tekijät pyrkivät pysymään suhteellisen vakioina. Tässä yhteydessä korostan kuitenkin säkeistölaulun toistuvuutta enkä niinkään sisäisen mikrotason variointia. Keskityn erityisesti säkeistömuodon aika-arvoihin, rytmikkaan yms. kaltaisiin kysymyksiin.

Eestiläiset tutkijat sijoittavat säkeistömuodon ja vapaan improvisaation väliin ehdottomasti kolmannen itsenäisen tyyppin, joka ilmenee erityisesti kalevalaisessa runolaulussa. Säkeistömuoto katsotaan liittyvän uudempaan 'riimilliseen kansanlauluun' (Rüütel 92, 184). Lippus toteaa: "Runolaululle ovat tunnetusti tyypillisiä ryhmäsävelet, niin että periaatteessa samalla sävelellä voitaisiin esittää paljon erilaisia tekstejä...Runolaulun tärkeimpänä erityispiirteenä on säerakenne. Normaalisäkeessä on 8 tavua, jotka muodostavat tavallisimmin neljä runojalkaa, kaksi nelitavuista puolissäettä" (Lippus 1990, s. 101). Edelleen hän jatkaa: Runolaulun keskeisenä rakenneyksikkönä on säe...Sanat eivät muodosta vakiorakenteisia säeryhmiä - säkeistöjä. Lauletaessa kuitenkin syntyy poikkeuksellisesti joskus säeryhmä... Syntyviä nelirivisiä säeryhmiä ei saa missään ta-

pauksessa pitää säkeistönä” (Lippus 1993, s. 225).

Eestiläisten määrittelemässä muodossa runolaululla siis tarkoitetaan täsmällisen mittaisia säekokonaisuuksia, jotka yhdeltä osin sivuavat säkeistömuotoisen laulun rakenteita; ne ovat toistuvia tai toistettavissa olevia vastakohtana improvisoiduille muodoille.

Runolaulu voi kuitenkin sijoittua eräiltä osin yhteen karjalaisten itkujen, kolttsaamelaisen leu'ddin ja Kuolan saamelaisen luvvj'tin kanssa. Kaikkein vanhimmissa runolaulun muodoissa improvisaatio ulottuu myös säkeiden pituuteen (Ks. esim. Launis 1910). On eri asia sitten, voidaanko näitä vanhimpia oletettuja muotoja vielä nimittää runolaulu -termillä.

Ehkä runolauluista ja riimillisistä yms. säkeistölaulun muodoista olisi syytä käyttää yhteistä sanaa 'määrämittainen' tai 'muodoltaan toistuva' erotukseksi improvisaatioista, jotka ainakin suomalais-ugrilaisten kansojen piirissä korostuvat ainakin vaihtuvamittaisuutensa osalta. Myönnän, että säkeistölaulu -termi ei ole paras mahdollinen, koska sen historiallinen sisältö poikkeaa selvästi runolaulun kehityshistoriasta.

Edellisen perusteella hahmottuu siis kolme 'yleisugrilaista' laulutyyppiä:

- 1) *teemalaulu* (= improvisaatiot - mm. itku, vanha leu'dd ja luvvj't, karjalan joiku(?) sekä osa hantien ja mansien eepistä lauluperinnettä jne.)
- 2) *säelaulu* (virolais-kalevalainen tav. yksi- tai kaksisäkeinen runolaulu, valtaosa pohjoista saamelaisjoikua sekä merkittävä osa Länsi- ja Itä-Lapista)
- 3) *säkeistölaulu* (= 'uudempi' - osin länsimaisvaikutteinen laulumusiikki ja kansanlaulu Virossa, Suomessa ja koko Lapissa)

Sen syynä, miksi en tässä yhteydessä täysin hyväksy kyseistä kolmijakoa, on pyrkimykseni vastakkainasetteluun toistuva/toistumaton -termien välillä. Tällöin säe- ja säkeistölaulut sijoittuvat toistuva-nimikkeeseen alle. Niiden mikrorakenne ja tekstin runomitta eivät salli kovin suuria kestojen eivätkä säkeen tavumäärien muutoksia, jotka puolestaan ovat improvisaation tunnusmerkki niin itkuissa, mahdollisesti eestiläisissä satulauluissa kuin itäsaamelaisten musiikissa. Niiden yhteydessä voitaisiin säkeiden sijasta puhua motiiveista, joita kylläkin sangen usein on kaksi; ensimmäinen on lyhyt "esittely" ja toinen pitempi "kehittely", jonka rakenteelle on tyypillistä pituuden "pumppaaminen" so. epäsuorallisuus. Tällaisesta musiikista on mahdoton löytää toistuvia tahtilajiryhmiä. Siinä ei siis ole samana pysyvää toistuvaa rytmikaaviota kuten säe- ja säkeistömuodoissa.

Jotkut osat -erityisesti vanhimmat muodot - runolaulussa saattavat olla lähempänä improvisaatiopuolta, kun taas meidän tuntemamme muodot laulukirjoissa edustavat laulun toistuvia ominaisuuksia - olipa kysymys säkeistä tai säkeistöistä. Rytmikaavion kiinteytys on siis edellytys tässä yhteydessä oleville analyysin kohteilleni.

Pidän tunturisaamelaisjoikua rytmisiin sykleihin perustuvana 'säelauluna', vaikka merkittävä osa joiuista edustaakin rakenteeltaan säkeistömäisesti toistuvaa muotoa. Säkeitä tietysti voi olla kaksi tai useampia. Säeryhmien rytmikaava on (hengitystauot poistettuna) joka kerta samanlainen. Parista aiheesta, säkeestä tai motiivista rakentuvaa joikua on vaikea nimittää 'säkeistöksi'. Olisi kuitenkin yhtä harhauttavaa puhua säelaulusta yli neljäksäkeisten joikujen ollessa kyseessä.

Säemuoto -termillä tai 'sykli' -nimityksellä olisi sopiva sija runolaulun ja riimillisen laulun välissä, mutta jätän sen käyttöönoton myöhempien aikojen ratkaistavaksi. Riimillinen -sanaa ei mielestäni tässä yhteydessä voi käyttää, koska runomitallisuus on sangen harvinainen piirre joikutekstien ollessa kyseessä. Kun kuitenkin käytän joskus helposti ymmärrettävää sanaa sanaa 'säkeistömuoto', toivon tulevani ymmärretyksi niin, ettei joikua

samaisteta kansanlauluihin. Käytän 'säkeistöä' yhtä yleisessä merkityksessä kuin käytän joiku-sanaa vuolle-laulun, luohin, leu'ddin ja luvvt'in yleisnimikkeenä.

B Improvisaatioanalyysi

Improvisointi on järjestyksen ja epäjärjestyksen välistä leikkittelyä.

En puutu tässä tyylin pohtimisen ongelmiin. Totean vain, että tyyli muodostuu improvisaatioissa käytettyjen aihe-, kieli-, äänenmuodostus- yms. elementtien varastosta, joka on yksityisen esittäjän hallussa. Viitataan mm. Hannu Sahan L.B. Meyerin pohjalta muotoilemiin käsityksiin: '...tyyli on inhimillinen käyttäytymisprosessi, jossa tiettyjen rajoitusten sisällä tehdään toistuvasti valintoja. Olennaista määritelmässä ovat valinnat ja rajoitukset. Kun rajoitukset ovat sosiokulttuurisia ja opittuja, valinnat ovat individualistisia' (Saha 1996, 341).

Omissa kirjoituksissani olen pyrkinyt tiivistämään edelläolevan yhdistämällä tyylin ja traditio-käsitteen: Traditio (so. esim. tyyli, perinnesoittimet jne.) on sidoksissa sanoman ryhmäidentiteettiä vahvistavaan osuuteen ja luovuus ('tyylistä poikkeaminen') puolestaan on sidoksissa yksilön omalla improvisoinnillaan vahvistamaan yksilöidentiteettiin. Yllätyksellisyys voi tietysti musiikin ohella liittyä jopa esittäjän pukeutumiseen, yllätykselliseen ohjelmistoon jne. Tyylikin on vain yksi elementti, joka alistuu osaksi säännön ja poikkeuksen väliseen leikkiin tai sitten kutistuu nollainformaatioksi heti, kun tyyli ja sen pysyvyys esityksessä on todennettu kuulijan taholta. Tyyli on kuin musiikin säveltaso: Jos tunnistamme joiun sävelalan nousevan portaattomasti loppuun saakka, tuo nousu muuttuu ennalta-arvattavaksi nollainformaatioksi ja lakkaa olemasta pelin ainesosa. Tyyli on kuin pelikentän äärirajat. Vain luopio voi rikkoa ne vannottuaan juuri noudattavansa pelin sääntöjä. Tyyliirikko on isku vyön alle. Se merkitsee vallankumousyritystä. Helpohkon laulusävelmän improvisoitua keksimistä pidän pikemminkin säveltämisenä, koska mielestäni yksi improvisaation tunnusmerkkejä on, ettei sitä voida toistaa edes välittömästi esityksen jälkeen muutoin kuin tallentamalla se ensin johonkin audiovisuaaliseen muotoon. Esittäjä itse ei pysty improvisaatiotaan normaalitapauksessa toistamaan, eikä hänellä ole siihen kiinnostusta, sillä improvisaatio - leikkinä tai pelinä - on kertakäyttöuniikki. Esittäjälle ei ole mielekästä opetella 'peliä' yksityistapauksena, koska sen opettelemisen myötä katoaisi improvisaation kenties tärkein tunnusmerkki - ennalta-arvaamattomuus. Hänelle tärkeää on opetella pelin säännöt, joiden avulla yksityinen peli toteutuu suhteessa vastaanottajaan. Jos kuuntelijalla syntyy odotuksia musiikin suhteen - L.B. Meyerin tapaan sanottuna - niin esittäjällä on yhtä hyvin odotuksia kuuntelijan arvauskyvyn suhteen. Tämä kissa-hiiri -leikki ei suinkaan ole esityksen päätarkoitus, mutta esittäjän tieto kuulijan kulttuuritaustasta vaikuttaa ilman muuta esityksen musiikilliseen tai tekstilliseen rakenteeseen. Pelin henki on mukana alitajuisesti.

Viehättävyyttä esitykseen tuo se, että pelissä on samalla kertaa useita eri tasoja. Näinollen on myös useita samanaikaisesti 'oikeita' sanoman ymmärtämistapoja ja -tasoja. Viittaa Umberto Econ kommunikaatiokaavioon, jossa 'lähettäjä koodaa sanoman, joka ei kuitenkaan sisällä kiinteää merkitystä, vaan ne ovat monimerkityksisiä' (Pekkilä 1988, 82).

Tähänastisista laajimmin on improvisointia (Laitisen, Pekkilän jne. ohella) suomenkielellä käsitelty Hannu Sahan väitöskirjassa (Saha 1997, 75-90). Koska informaatioteorian pohjalta lähtevä näkökulma - musiikin ja kuulijan välinen kytkös - on siinä kuitenkin vajanaisesti esitelty (ibid. s. 83), katson aiheelliseksi hieman uusin sanakääntein esittää,

mitä osin olen aikaisemmissa yhteyksissä kirjoittanut (Saastamoinen 1985, 1990 ja 1994). Oleellista näkemyksessäni on viestin kulku esittäjän ja kuulijan välillä, sen ennalta-arvattavuuden aste ja tähän prosessiin liittyvä yksilö- ja ryhmäidentiteetin muotoutuminen.

1) Musiikin 'roskakorin' silppuinen sisältö

Miksi improvisaatioita on tutkittu niin vähän jopa etnomusikologian piirissä? Tähän lie-nee olemassa kaksi pääsyytä, jotka tavallaan ovat toisiinsa sitoutuneita. On siis vaikea nimetä jompaa kumpaa pääsyyksi. Muna vai kana?

Eräs vastaus ilmenee melko selkeästi Ingrid Rütelin artikkelissa virolaisesta kansanmusiikista: "On syytä mainita myös vanhat ei-runomuotoiset lajit, jotka todennäköisesti syntyivät ennen runolaulua... Musiikilliselta ilmaisultaan ne jäävät lähinnä erikoisuuksiksi... Musiikista niiden tapauksessa voi tosin puhua vain sovinnaisesti. Kyseessä on pikemminkin tavallisesta puheesta poikkeava intonointi. Tällaisia ovat:

1. Huudot
2. Luonnonäänien imitaatiot
3. Itkuvirret
4. Loitsut
5. Laulettavat välisosat saduissa ja muissa kertomuksissa
6. Kehto- ja lastenlaulut
7. Ketjulaulut (Rütel 1992, 184-186).

György Kádár toteaa puolestaan suomensukuisten kansojen sävelmistöissä olevan kerrostumia, joissa rytmi on joko vapaata tai se noudattelee puheen rytmiä. Esimerkkeinä on mainittu ainoastaan Unkarin *parlando-rubato* -sävelmät ja 'Halgato' (= 'kuuntelevat') -laulut (Kádár 1996, 47). Koko suomalais-ugrilaisen itkuvirsiperinteen ja saamelaismusiikin mainitsematta jättäminen on käsitettävää, koska tutkimukseen liittyvä saamelaismateriaali edustaa rytmisesti kaikkein yksinkertaisinta ääripäätä.

Edellisistä ilmenee, että esim. itkuimprovisaatioita pidetään musiikin esiasteena - pikemminkin puheen kaltaisena - verrattuna vaikkapa runomitalliseen lauluun. Miksi näin on? Onko niin, että länsimainen ihminen etsii musiikista järjestystä, mutta löytääkin improvisaatioista vain kaaosta. Länsimainen tiede on ihannoinut järjestystä, koska se on jotenkin hallittavissa. Sen sijaan kaoottisuutta on joko pelätty tai väheksytty viime vuosikymmeniin saakka. Sitä on pidetty järjestyksen primitiivisenä esiasteena.

Vasta Prigoginen (mm. 1984) ja uusien fraktaaliteorioiden (mm. Gleick 1987) sekä sumean logiikan (mm. Kosko 1993) tutkimusten kautta kaoottisuutta on alettu ymmärtää entistä enemmän myös positiivisessa hengessä. Aletaan vähitellen aavistaa, että kaoottinen so. yllätyksellinen toiminta on ollut ensiarvoisen tärkeä osa alkuperäiskansojen metsästäjänelämää. Sitä on harjoiteltu lapsesta pitäen yllätyksiä sisältävien leikkien ja pelien avulla. Ja nämä ovat aina sisältäneet improvisaation yllätyksellisyyden pelien luonteeseen kuuluvana. (Edes Huinziga ei kirjassaan *Leikkivä ihminen* (1938) tajunnut leikin improvisaatioluonteen merkitystä harjoiteltaessa myöhempää todellisuuden kohtaamista.)

Miksei näin myös musiikissa? Kenties myös musiikki on ollut peliä, jossa kuuntelija pyritään ainakin aika-ajoin yllättämään mielenkiinnon ylläpitämiseksi. Pyrkimys jonkinasteiseen kaoottisuuteen on ollut jopa tietoista. Meille tämä kaikki on todella jäänyt

kaaokseksi, koska se on ikään kuin sotinut kaikkia länsimaisen ihmisen järjestyksenhalpintaan kohdistuvia pyrkimyksiä vastaan.

Kun polyfonia ja harmonia alkoivat muodostua länsimaisen musiikin tunnusomaisiksi piirteiksi, jäi rytmikka lapsen kenkiin verrattuna Afrikan, Arabimaiden ja Intian musiikkikulttuureihin. Tästä syystä tämän päivän ihmisen on lähes mahdoton pelkän kuuntelun avulla erottaa yli 20/8 syklimuotoa tai jatkuvasti muuttuvaa improvisaatiota toisistaan rytmikan kannalta katsottuna. Ne samaistuvat toisiinsa, koska molempien monimutkaisuusaste menee täysin samalla tavalla yli kuuntelijan erottelukyvyn.

Viedessäni sekatahtilajeihin perustuvia sävellyksiä harrastelijakuoroille, on ensivaikutelma ollut joskus häkellyttävä. Minulle on sanottu, että musiikki kuulostaa aivan kuin lapsen tekemältä. Tämä vaikutelma muuttuu vasta kun on huolellisesti paneuduttu uuden rytmikäsityksen kautta avautuviin maailmoihin.

Kun länsimainen arvomaailma ei ole käsittänyt kaoottisuutta, ei ole myöskään voitu kehittää menetelmiä kaaoksen analysoinniksi. On yritetty etsiä järjestystä sieltä, mistä pitäisikin lopputuloksena löytyä tietoisesti rakennettua epäjärjestystä, jonka järjestys ilmenee vasta makrotasolla ilmenevinä kolikonheittoa muistuttavina fifty-fifty -tasapainoina. Ja kun ei ole löydetty sopivia analyysimenetelmiä, on ko. musiikin sisältämä arvomaailma kielletty. Meille on ollut vierasta ajatella, että musiikki muodostuu sääntöjen ja poikkeusten vuorovaikutuksesta, silloin kun analyysimenetelmät on kehitetty etsimään vain sääntöjä ja jättämään loput mysteeriksi. Jäljelle jäänyt luokitetaan joko virheeksi tai - toisessa ääritapauksessa - nerouden osoitukseksi.

Tällä tavalla järjestystä ihannoiva arvomaailma ja järjestystä pakenevan musiikin analyysifilosofian ja -menetelmien puute muodostavat keskenään oravanpyörän, josta on mahdotonta sanoa, kumpi oli ensiksi.

Järjestykseen pohjautuva teoria voi nähdä kaaoksen ainoastaan primitiivisyytenä tai muuten negatiivisena kartettavana ilmiönä. Ajatus musiikista improvisoituna 'pelinä' taas pitää järjestyshakuisuutta tuon pelin tuottaman ilon - jopa koko elämän - tuhoavana ideologiana. Tästä näkökulmasta järjestys on 'primitiivisyyttä', jos se edustaa koko elämää. Jos siis halutaan tietää, mikä olisi 'primitiivistä', olisi tiedettävä, kumpi oli ensiksi: järjestys vai kaaos. Kuitenkin ne ovat saman asian kaksi näkökulmaa. Toista ei voi olla ilman toista. Kun toinen syntyy, on toinenkin välittömästi paikalla. Nuo käsitteet ovat ihmismielen luomuksia, joiden 'tulkitaan' olevan olemassa. Kun kerta tarvitsemme noita käsitteitä, on meidän kyettävä ymmärtämään niitä - myös musiikin analysoinnissa.

Saamelaisjoiun rytmikaavoihin perustuvan ajattelumallin tarkoitus on luodata tätä länsimaisen säkeistölaulun ja toisaalta täysin improvisoidun vaihtuvamittaisen muuntelulaulun välistä rajamaastoa ja löytää uudenlaista järjestystä sieltä, missä sitä ei ole uskottu löytyvän. Sanovathan jotkut saamelaiset itsekin, ettei joiussa ole rytmiä.

2) Tempomuutosten vaikutus rakenteeseen

Luonnollisesti on joikutyytlejä, jotka perustuvat puolestaan rytmikaavan hitaaseen muuntumiseen toiseksi tai aika-arvojen järjestelmälliseen variointiin joissakin tietyissä melodian osissa. Joikaaja saattaa lähteä liikkeelle säkeistömuodosta, mutta nopeuttaa sitten tempoa, jolloin vaikkapa kolmijakoinen tahtilaji saattaakin tiivistyä kaksijakoiseksi tai hidas 5/8 muuttuu nopeaksi 3/4:ksi. Muutosprosessi sinänsä on melko kaoottinen ja tavaltaan mahdoton nuotintaa.

Kun ei ole säestystä, ei ole mitään kontrollikeinoa tietää, miten ko. ihminen kokee muutoksen tapahtuvan. Ainakaan hän ei koe sitä nuottikuvina. Tarkka nuotintaminen vetoaa vain älylliseen ymmärtämiseen ja pikemminkin saattaa estää temponmuutoksen sisäistämisen. Tässä tapauksessa kuitenkin esim. säkeistön tahtimäärä nuotinnuksessa pysyy samana, mutta aika-arvot muuttuvat tempovaihdoksen lisäksi.

Itäsaamelaisissa improvisaatioissa tällainen olisi harvinaista. Siinä tempon muuttuminen jää sävelkeston epäsäännöllisen muuntelun varjoon. Improvisoidut leu'ddit, luvvt'it ja itkut eroavat tässä suhteessa säkeistöjoiun vastakohdiksi. Kaikilta ko. muodoilta tavallisesti puuttuu säännöllisiin tavumääriin perustuva tekstin runomitta. Joiussa sanoja heitellään hokematavujen väliin, kun taas itäsaamelaisessa muodossa täytetavuja heitellään sanojen väliin.

Ruotsinsaamelainen vuolle on mystinen sekoitus leu'ddin kaltaista improvisointia ja toisaalta tunturisaamelaista joikua, jotka mielenkiintoisella tavalla sotkeutuvat keskenään, joten sitä on vaikea samaistaa kumpaankaan pääryhmään. Välimuotoja on siis olemassa - unohtamatta käsivarren seudun runsassanaista jopa suomeksi tai ruotsiksi esitettyä eepistä joikua tai meri- ja inarinsaamelaista laulullista luoftia, jossa tempo ja rytmi muuntelevat toistuvan säkeistömuodon antamissa raameissa.

3) Improvisaatio informaatiolähteenä

Improvisoidun musiikin nuotinnus ja musiikillinen analyysi ovat niin sidoksissa toisiinsa, että niitä ei ole mielekästä tehdä toisistaan erillisinä. Riimillisessä säkeistölaulussa on toistuvuutta, joten tilanne on siltä osin hieman helpompi. Nuotinnus oikeastaan paljastaa rakenteen kuin itsestään, koska peruskaaviot ovat hyvin syvälle tietoisuuteemme juurtuneita.

Improvisaatioissa rakenteet ovat kaoottisia. Kun arktisten kansojen laulunuoitinnuksia tehtiin ennen sotia, ei vielä ollut olemassa minkäänlaista improvisoinnin filosofiaa eikä teoriaa. Myöskään muilla tieteiden aloilla ei ollut sellaista teoriaa, jota olisi voitu soveltaa tueksi nuotinnusten ymmärtämiselle ja musiikkianalyysille.

Nyt tilanne on aivan toinen. Meillä on informaatioteoria, vaikkakin se on keskittynyt viestin tekniseen välittämiseen liittyviin ongelmiin. Omassa musiikkianalyysissäni yritän sen sijaan kaiken taustalla kyetä näkemään, millaisia eroja on pienen tai suuren informaatiomäärän so. viestin monimutkaisuusasteen vaikutuksilla kokijaan erityisesti hahmopsykologiselta kannalta katsottuna.

Näyttää siltä, että nolla-informaatio so. ennalta-arvattava traditiosidonnainen musiikki liittyy syvästi ryhmä-itsetuntoon, ryhmäidentiteettiin, jopa kansallistuntoon, koska sen ennalta-arvattavuus ilmenee ainoastaan perinteeseen vihkiytyneille ja sitä kautta yhteensuuluville ihmisille. Suuri viestin informaatiomäärä so. ennalta-armaamattomuus puolestaan erottaa yksilön etnisestä tai kulttuurisesta viitekehystä. Hän jää yksin jos muut ymmärtävät mutta hän ei ymmärrä. Hän jää yksin myös silloin kun hän ymmärtää mutta toiset eivät ymmärrä. Tai hän tiedostaa yksilöllisyytensä, jos kukaan toinen ei voi hänen puolestaan esittää samaa yksilöllistä suoritusta sellaisena kuin hän itse sen siinä tilanteessa esitti. Sellainen olisi mahdotonta, koska yksilö ei edes itse voi tietää, kuinka improvisaatio seuraavassa hetkessä jatkuu. Esittäjä itse on myös samalla oman viestinsä tarkkailija. Joku tai jokin hänessä on varsinainen luoja. Positiivisesta näkökulmasta katsoen siis yksilön korvaamattomuus nousee tässä tilanteessa esiin.

Suuri informaatio - luovuus - siis erottaa yksilön ja pieni informaatio - perinne - samais-
taa yksilön yhteisöön. Samaistumisen tai eriytymisen lähtökohtana on siis, kenelle ky-
seinen viesti on ennalta-arvattavaa. Eestiläisillä ja suomalaisilla on kielen samankaltai-
suuden lisäksi ryhmätunnetta vahvistava yhteinen kansallislaulun melodia. Molemmat
tietävät jatkon, kun kuulevat alun.

Improvisaatioissa ryhmätunteen syntyminen on mahdollista viestissä olevien traditio-
osasten kautta, koska improvisoija käyttää väistämättä hyväkseen perinteen tarjoamaa
yhteistä materiaalia. Yksilöllisyys tulee taas esille osasten liittämässä järjestykseen en-
nalta-arvaamattomalla tavalla. Nämä kaksi puolta ilmenevät improvisaatioanalyysissä
eräänlaisena rakenteen silmiinpistävänä tasapainona. Yksityisen säveln korkeuden tai
keston kaoottisuus, ennalta-arvaamattomuus yhdistyy rakenteen makrotason äärimmäi-
seen tasapainoon, joka muistuttaa tarkkuudeltaan sattuman tuottamaa tasapainoa. Vas-
taavanlainen tulos saavutetaan esim. kruunan ja klaavan heittojen fifty-fifty -lopputulok-
sessa.

Ei voida kuitenkaan sanoa, että improvisointi olisi pelkkä sattuman tuotos. Pikemminkin
se on sattuman tietoista matkimista. Tässä paljastuu improvisaatioiden samankaltaisuus
kaksinpeleihin nähden. Meillä on kuitenkin sangen vähän tutkimustietoa improvisoitujen
pelien - kuten nyrkkeilyotteluiden, pöytätenniserien tms:n rakenteiden luonteesta. Kai-
kissa niissä on hyvin selkeästi pieni määrä muuntujia. Tällaisten pelien jännitys perus-
tuu kaoottisuuden, ennalta-arvaamattomuuden olennaiseen osuuteen pelin kulussa.

Jos yritän pelata täysin kaoottisesti, on vastapelurilla samat mahdollisuudet voittaa peli
ajattelemalla samalla tavalla kaoottisesti, sattumanvaraisesti. On siis pyrittävä tilantee-
seen, jossa minulla on enemmän kuin puolet mahdollisuuksista voittaa peli. Ainoa mah-
dollisuus on tällöin sijoittaa kaoottisuus ja järjestys keskenään epäsäännölliseen järjes-
tykseen epäsäännöllisen mittaisina jaksoina. Voittaakseni oman pallosyöttöni tarjoan
eräänlaisen säännön lyömällä esim. kolme samanlaista alakierrellyöntiä peräkkäin. Tällä
tavoin saan vastapelurin tuuditettua säännön, nollainformaation lumoihin. Neljäs lyönti
olisi nyt yläkierre, joka tuottaa yllätyksen, poikkeuksen säännöstä. Jos vastustaja (vrt.
musiikin kuuntelija) on tottumaton, hän arvaa väärin ja menettää pallon. Jos toistan ko.
hyväksi osoittautuneen sarjan, saatan vielä voittaa senkin. Mutta kolmannella kerralla
yläkierrellyönti ei enää olekaan poikkeus vaan uuden säännön 1-1-1-0 viimeinen ennal-
ta-arvattava osa. Kolmannella kerralla on siis poikettava näin muodostuneesta uudesta
säännöstä. Seurauksena on jokin uusi lyöntisarja, josta puolestaan on myös ennemmin
tai myöhemmin poikettava.

Jos olen täysin looginen tässä pyrkimyksessäni säännöttömyyteen, niin alussa esiintynyt
mikä tahansa sääntö muodostuu väistämättä jossain vaiheessa poikkeukseksi. Se mikä
alussa esiintyi poikkeuksena, muodostuu ennen pitkää jonkin aikaa kestäväksi sään-
nöksi. Tämä periaate tuottaa lopulta makrotasolla käänteissymmetrisiä rakenteita, jotka
saattava näyttää äärimmäisen monimutkaisilta. Kahden muuntujan tällaisesta vuorotte-
lusta syntyvä makrotason tasapaino ilmenee tekijöiden välisinä yksinkertaisina ja kau-
niina murtolukusuhteina: 1:1, 1:2, 2:3 jne.

Improvisaatioista on siis yleensä turha hakea säännöllisesti toistuvia kertauksia. Mikäli
niitä on, ne eivät luultavasti ole improvisaatioita - siltä osin - vaan yleisiä tradition tarjoa-
mia raameja, joiden sisällä luovuus esiintyy. Tällaisia sumeita raja-alueita ovat esim.
chorusmuoto jazz- tai rockimprovisaatioissa, päätös improvisoida tyylipuhdas polkka,
jossa rakenne on hyvin pitkälle ennalta valittu jne.

Ei ole olemassa selvää yksiselitteistä rajaa perinteen toiston ja luovuuden välillä. Kun musiikki muodostuu monesta samanaikaisesta osatasosta, voidaan esim. melodiatasolla toimia täysin ennalta-arvattavasti mutta rytmin tai harmonian tasolla samanaikaisesti luovasti. Nyt riippuu myös kuulijasta, mitä osatekijää hän tarkkailee ja huomion kohteensa valinnan perusteella hän sitten arvioi, edustiko esitys enemmän luovuutta, improviointia kuin traditiota, ennalta-arvattavuutta.

C Rytmikaavoihin perustuva luokitus

1) Ugrilaista rytmiluokituksen historiaa

Suomalais-ugrilaisen musiikin rytmiiän analysointi on hakenut muotojaan koko tutkimushistorian ajan. Kaikki tutkijat ovat poikkeuksetta käyttäneet tahtilajimerkintöjä, joissa esiintyvät kaikki numerot 1-9 välisellä alueella. Sen lisäksi monet ovat laajentaneet merkintätapoja aina 16:een saakka. Monet ovat sitä paitsi jättäneet tahtilajimerkinnät kokonaan pois (Ks. esim. Voikova-Vladykina 1992).

Lüderwaldt käyttää joiussa N:o 113 merkintää $(9+15+12+15) / 8$ (Lüderwaldt 1976). 'Karjalan alueen laulut' -kirjassa laulu N:o 92 sisältää tahtilajit $(4+4)$, $(4+3+4)$, $(6+3+4)$, $(3+4+4)$, $(2+4+3)$ ja $(4+3) / 4$ (Krasnopolskaja 1977, 133).

Samantapaista käsittelytyyliä edustaa László Vikár marien kansanlauluja käsittelevässä teoksessaan (Vikár 1971) sekä ugrilais-turkkilaisten kansojen levykokoelman sisältö-analyysissään (Vikár 1983).

Virolainen H. Tampere korostaa sitä, kuinka lause 'Hakkame mehed minema' voi olla $(3+2)/8 + 3/8$ tai $2 \times 4/8$ yhtä hyvin (Tampere 1956, 14). Toisessa yhteydessä hän jakaa tahdit melodiahahmojen sijasta tekstillisin perustein. Musiikillisesti hahmottuva 15-jakoinen rytmikaava (233-223) jakautuu Tampereen nuotinnuksissa sarjaksi:

$$(2+3) - 3 - (1+3) - 3,$$

joka toistuu kolme kertaa. Mutta neljäs kerta onkin merkitty jakona $(2+3) - 3 - 4 - 3$. (s. 116). Tekstialisteisuus tuottaa musiikillista rakennetta monimutkaisemman nuotinnuksen. Jotta pyrkimys yksinkertaisuuden avulla tapahtuvaan nopeaan hahmottamiseen ja oppimiseen voisi tapahtua, olisi tällaisessa yhteydessä esitettävä myös yksinkertaisempi musiikillinen hahmotustapa.

Mordvalaisten kansanlaulujen esittelyssä Nikolai Bojarkin toteuttaa alajaotuksen aina 12-jakoisiin kokonaisuuksiin saakka sekä erittelee lisäksi muutaman 13- ja 17-jakoisen rakenteen. Jaottelussaan hän käyttää 3-, 4- ja 5-jakoisten iskualojen ryhmiä - ei siis lainkaan 2-jakoista iskualaa (Bojarkin 1984, 297-300).

Kaikkein lähimmäksi omaa käsittelytapaani osuu virolainen J. Zeiger. Laajan eestiläis-ugrilaisen ja venäläisen laulumateriaalin pohjalta hän jaottelee kaikki iskualat sekä tahtilajit joko $2/8 - 12/8$ - tai $2/4 - 12/4$ -ryhmiin esitellen samalla sisäiset jaottelumahdollisuudet käyttäen 2-8 yksikön mittaisia iskualojen jaksoja. Lisäksi hän käsittelee erillisinä sekatahtilajeja, joiden jaottelussa hän käyttää 5-8 iskun ryhmittelyjä. (Zeiger 1970, 413). Sekatahtilajeista hän toteaa: "Emme pidä rytmiä 13 (6+7), 14 (6+8), 15 (7+8) jne. rytmikaavoina vaan tilapäisinä rytmin muutoksina" (ibid. 407). Saamelaismusiikin osalta pyrin osoittamaan, etteivät tällaiset ilmiöt ole suinkaan 'tilapäisiä'.

2) Kaksi- ja kolmijakoisuuden avioliitto

Saamelaisilta on puuttunut niin kirjallinen kuin suullinenkin musiikin teoria. Puute koskee tietysti myös ajan rytmistä hahmottamista. Tämä ei estä käyttämästä sellaisia ajattelumalleja ja käsitteitä kuten 'pienempi' - 'suurempi' - 'yhtä suuri' (vrt. M. Bergström, 1979). Musiikin aikakäsitteeseen sovellettuna nämä termit riittävät aivan hyvin monimuotoisen musiikin tuottamiseen ilman kirjallista teoriaa. Tällainen muuntuja voi siis hyvin olla vastakkais-pari 'pitkä – lyhyt', jolla voidaan tuottaa mitä erilaisimpia sarjoja. On todennäköistä, että tällainen teoria on ainakin alitajuisesti aina ollut olemassa myös saamelaismusiikin sisällä.

Samansuuntaisia ajatuksia esittää Urve Lippus: "Koko tämän tutkielman kulmakivenä on ajatus, että tietyllä aikakaudella oli (tai kenties on vieläkin) lineaarisen musiikin rytmikuvioissa oleellista vain pitkien ja lyhyiden kestojen vastakkaisuus...Tärkeintä on, että ne selvästi erottuisivat toisistaan kahtena ryhmänä. Rytmikuvion elementteinä ovat pitkät ja lyhyet tai myös samanpituiset kestot" (Lippus 1990, 98). Ja edelleen: "...1100-luvun lopussa discantuksissa tehdään ero pitkän keston, longan (L) ja lyhyen keston, breviksen (B) välillä...kestot tulivat nuottikirjoitukseen juuri sillä tavalla kuin väitämme niiden kansanmusiikissamme olevan - kahtena vastakkaisena elementtinä, joiden tarkkoja kvantiteettisuhteita tärkeämpää on, että ne selvästi eroaisivat toisistaan (ss. 104-105).

Oma näkemys on tässä asiassa György Kádárilla. Hänen mukaansa suomalais-ugrilaisen laulun sävelkestoja on kolmenlaisia: lyhyitä, pitkiä ja pidennettyjä. Hän kuitenkin lisää: "Varhaisen suomalais-ugrilaisen ajan lauluissa käytettiin enimmäkseen kestoiltaan lyhyitä säveliä" (Kádár 1996, 43).

Mikään tunnettu aineisto saamelaisen musiikin alalta ei puolusta em. näkökulmaa. Silloinkin, kun on kysymyksessä 'lyhyistä sävelistä' (esim. 1/8-kestoista) muodostuva joiku, on sävelillä pyrkimys ryhmittä sekä 2/8- että 3/8:n mittaisiksi iskualoiksi. Oleellista onkin siis iskualojen eikä yksitaitisten sävelien pituus. Iskualojen pituus puolestaan määräytyy yhtä hyvin melodiankulun kuin aksentoinnin tai sävelkestojen kautta.

Saamelaisjoikuun sovellettuna sävelien suhteellinen kestokäsitys tuntuu olevan lähellä Lippuksen esittämää. Mutta lyhyen ja pitkän keston suhde 1:2 ei vielä riitä. Yhtä olennainen vähintään on lyhyen ja pitkän keston summa: $1+2 = 3$ sekä siitä seuraava suhdeluku 2:3 (~2/8:3/8), joka väistämättä tuottaakin sekatahtilajeiksi kutsumamme musiikin rytmisen rakenteen.

Ensimmäinen suhdeluku 1:2 tuottaa kaksi/kolmijakoisuuden, mutta jälkimmäinen tuottaa samanaikaisesti kaksi- & kolmijakoisuuden, so. sekatahtilajisuuden. Ensimmäinen (1:2, so. '2 tai 3') tuottaa polkan, humpan, marssin ja valssin. Jälkimmäinen (2&3) tuottaa sen, mistä tunnistamme kalevalaisen runolaulun 2+3- tai 3+2 -rakenteen, viimeisen kivettyneen ytimen musiikista, joka elossa ollessaan sai kenties voimansa ja rikkautensa 2&3 -jakoisuuden välisestä leikistä.

Tämä muoto on säilynyt elävänä vielä tämän päivän saamelaisten musiikissa - kuten arktisilla ja monilla suomalais-ugrilaisilla kansoilla yleensä. Se lienee sitä paitsi vähintään yhtä vanhaa perua kuin pelkkä 2- tai 3-jakoinen musiikki. Tässä valossa näyttää hämmäntävältä György Kádárin lause: "Suomalainen 2/4 + 3/4 -tahtilaji lienee syntynyt 2/4 + 2/4 -tahtilajista (Kádár 1996, 45).

Kutsunkin sekatahtilajisuutta äärimmäisen vanhaksi "itäiseksi" perinnöksemme. Se

edustaa yksilöllisyyttä tämän päivän maailmassa, jossa joko 2- tai 3-jakoisuus on "läntiseen" kulttuuripohjaan leimautuvaa ja eräällä tavalla pikemminkin ryhmäidentiteettiin sitoutunutta, koska tekee yhdessä musisoimisen helpoksi.

3) Terminologian täsmentäminen

Pääperiaatteena pitäisi mielestäni olla se, kuinka päästä mahdollisimman lähelle autenttista esitystä siten että kyettäisiin säestämään sitä. Yhtä tärkeää on päästä tuohon tavoitteeseen mahdollisimman yksinkertaisella tavalla, mikä samalla tarkoittaa rakenteen oppimiseen tarvittavan ajan minimointia.

Säestyksen tarve puolestaan on nykyajan kehityksen tulos. Tänä päivänä useat saamelaisjoikaajat itsekin haluavat joikuihinsa säestyksen, vaikka se ei kuulu vanhaan traditioon. Tässäkin yhteydessä teorian halutaan noudattavan tieteen yleistä ihannetta yksinkertaisuuden kauneudesta, koska siihen sisältyy samalla helppo opittavuus ja muistettavuus.

Vanhoja rakenneanalyysyjä tarkasteltaessa herää kysymyksiä mm. vanhan terminologian käytöstä. Tarkoitin tällä erityisesti iskualojen määrittelyissä käytettyjä sanoja kuten 'kolmi- tai viisivaihtoinen', 'poikkeus- tai vapaajakoinen', 'vapaavaihtoinen' jne. Tämä sanasto tulee esille erityisesti Kantolan kirjassa, jossa myös kiinnitetään suurta huomiota siihen, montako iskua on kussakin säkeessä. Sivuseikaksi jää tällöin se, kuinka pitkiä kukin noista iskuista on. Kuitenkin juuri iskun pituus on tärkeintä esim. pyrittäessä rakentamaan joikusäestystä muusikon näkökulmasta. Tällöin iskualatermit tuntuvat liian monimutkaisilta mutta toisaalta liian yleisiltä.

Uutena näkökulmana iskularakenteiden ymmärtämiseen on iskualojen merkintä suoraan kaksi- ja kolmijakoisiksi numeroiksi ja niiden yhdistelmiksi sen sijaan että käyttäisimme esim. sanontaa 'viisijakoinen + kolmivaihtoinen' tai 'viisivaihtoinen + tasajakoinen'. Käytän myös sanoja 'isku' ja 'iskuala' synonyymeinä vastaavaan tapaan kuin englannissa ('beat'). Nämä iskut puolestaan jakautuvat vain kahteen perustyyppiin, kaksi- tai kolmijakoisiin, jolloin ei enää tarvita vanhaa sanallista terminologiaa.

Joikujen rytmiluokituksessa on aluksi ratkaistava kysymys siitä, voidaanko erilaisilla numerosarjoilla korvata yksinkertaisemmin ja samalla täsmällisemmin vanhakantaiset iskualasanaston epätäsmälliset ilmaukset kuten '**viisivaihtoinen**' (joko 2+3 tai 3+2). Muusikkoja ei juurikaan auta tieto siitä, että viisivaihtoisuuteen kuuluu kaksi iskua, sillä häntä kiinnostavat erityisesti kunkin iskun pituudet, jotka numeromerkinnässä tulevat automaattisesti esille kunkin numeron arvona (2 tai 3), suuruutena samalla kun numeroiden määrä (2 kpl.) ilmaisee iskujen määrän.

Numeroryhmät kuvaavat yleensä pienimpiä musiikillisia hahmoja, joiden sisärakennetta yksityiset numerot puolestaan kuvaavat. Tästä syystä yksittäinen numero omana ryhmään on suhteellisen harvinainen. Sellainen ei tavallisesti vielä riitä ilmaisemaan kokonaista hahmoa, aihetta, motiivia tms. Tässä yhteydessä on vaikea puhua varsinaisesta säkeestä, joskin se on mahdollista - varsinkin jos teksti antaa ko. hahmolle tukea. Ehkä fraasi -sana olisi tässä tapauksessa eräänlainen välittävä sana pienimmän hahmon ja toisaalta kokonaisen säkeen välillä. Esim. sarjassa 232-22 on vielä kyseenalaista puhua edes kahdesta itsenäisestä puolissäkeestä.

Otamme toisen esimerkin '**kolmivaihtoinen + tasajakoinen**', joka voidaan ilmaista yksiselitteisesti ja yksinkertaisesti numerosarjalla 3-2. Nuotit sinänsä näyttäivät, milloin on

kysymyksessä kolmijakoinen tai kolmivaihtoinen, koska kolmivaihtoinen saattaa ilmetä esim. muodossa $2/8+1/4+2/8$. Sanallinen ilmaisu näissä yhteyksissä on ollut tarpeellista aikakautena, jolloin ihmisillä on harvoin ollut tilaisuus saada ensi käden kuulokuvaa tutkittavasta materiaalista - aina ei edes nuottikuvaa. Tänä päivänä tilanne on kokonaan toinen. Meillä saattaa olla käytettävissä jopa videonauhoja, jolloin sanallisen tulkinnan tarve on käynyt yhä vähäisemmäksi.

Termi **'tasajakoinen + viisivaihtoinen'** on joko 223 tai yhtä hyvin 232, jolloin numero-merkintä antaa sanoja täsmällisemmän yksiselitteisen kuvan ko. musiikillisesta hahmosta. On tietysti kokonaan eri asia, kykenemmekö aina määrittelemään sen, kumman laatusuhteesta ryhmittelystä on kysymys. Hahmot saattavat jostakin syystä olla sumeita, moniselitteisiä silloin kun melodinen hahmo ja käytetyt aika-arvot muodostavat keskenään ristiriitaisen kokonaisuuden.

'Viisivaihtoinen + tasajakoinen' voidaan ilmaista myös kahdella eri tavalla: 232 tai 322, koska viisivaihtoinen voi aina ilmetä kahdella eri tavalla.

'Kolmijakoinen + viisivaihtoinen' voi tarkoittaa ilmaisua 323 tai yhtä hyvin 332. Mutta vastaavasti **'viisivaihtoinen + kolmijakoinen'** voi aivan yhtä hyvin olla kaava 323!

Jos meillä on tapaus **'viisivaihtoinen + viisivaihtoinen'** (32-23, 23-32, 23-23 tai 32-32), niin itse puhuisin pikemminkin kymmenenjakoisesta syklistä, jolla on jokin em. alajakko. Kahdessa ensin mainitussa tapauksessa olisi harhaanjohtavaa käyttää $5/8$ -tahtilajimerkintää, koska kysymys on kahden erilaisen tahdin ryhmittymästä. Kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa puolestaan riittäisi yksinkertainen $5/8$ -tahtilajimerkintä, jossa kylläkin säkeet tai fraasit saattavat ryhmittyä kahden tahdin kokonaisuuksiksi.

'Tasajakoinen + kolmijakoinen' voi aivan hyvin tarkoittaa lähes mitä tahansa. se voi olla yhtä hyvin 22-33 kuin 22-22-333. Tasajakoisuutta voi tämän ilmaisun puitteissa olla yhtä hyvin yksi kuin 10 iskua ilman että käytetyssä termissä olisi muutoksia.

Tällainen sanallinen terminologia olisi syytä poistaa käytöstä epätasaisuutensa vuoksi. Aika on elänyt sen ohi. Samassa yhteydessä voidaan luopua merkitsemästä erikseen iskumääriä, koska ne puolestaan eivät kerro yksityisen iskun pituutta. Molemmat seikat tulevat itsestään ilmi käytettäessä numerosarjoja ja niiden ryhmittymiä esim. väliviivoilla selvennettyinä kuten 232-22 jne.

4) Rytmikaavojen soveltaminen käytäntöön

Rytmikaavat ovat numerointiin perustuva tapa ilmaista toistuvasti määrämittaisten musiikillisten rakenteiden iskujen jakautumista toisaalta kaksi- tai kolmijakoisiksi iskuiksi ja toisaalta iskujen ryhmittymistä melodiahahmojen (säkeiden, fraasien, motiivien, aiheiden jne.) jaksoiksi. Iskuryhmät puolestaan ovat yleensä kaksi- tai kolmenumeroisia sarjoja - harvoin yhdestä tai neljästä numerosta muodostuvia.

Periaatteessa numerosarjoilla voidaan kuvata myös tavallisia kaksi- tai kolmijakoisia tahtilajeja, mutta en näe syytä yrittää parannella niiden suhteen jo pitkälle kehittyneitä analyysimenetelmiä, ellei kysymyksessä ole rakenteessa ilmenevä pariton tahtimäärä, jolloin kysymyksessä voi jo olla ns. makrotahtilaji. Viimemainittu rakentuu kahden ja kolmen tahdin jaksoista ja on siis määrältään "sekatahtinen" vaikka tahtilajiosoitus olisikin

esim. $2/4$ tai $3/8$. On vielä kolmas tämän luokittelun ulkopuolelle jäävä tahtilaji, nimittäin $6/8$, $6/4$ tms. Kuusijakoisuushan jakautuu joko kolmeen kaksijakoiseen tai kahteen kolmijakoiseen osaan, joten siitä ei synny sekatahtilajikäsitettä.

Pienin käytetty rytmikaava koskee siis viisijakoisia tahtilajeja, jonka jälkeen hypätään 7-jakoisiin ja siitä systemaattisesti eteenpäin. Luonnollisesti on samantekevää, onko käytetty perusyksikkö $1/16$, $1/8$, $1/4$, $1/2$ tai jopa suurempi, koska käytetyt aika-arvot voidaan muuntaa toisikseen tempomerkintä puolittamalla tai kaksinkertaistamalla. Monissa tapauksissa perusyksikkönä voi olla yhtä hyvin kolmijakoinen iskuala - pidennetty neljäsosa tms.

Esim. kahdeksan pidennettyä $1/4$ -nuottia voi tuottaa rytmikaavan 323, 332 tai 233, joka voidaan ilmaista merkinnällä $8 \times 3/8$. Jos sama ilmaistaisiin $1/8$ -aika-arvoilla, tarvitaan jokaiselle numerolle sisärakenne, jolloin käytettäisiin kolmen tahdin järjestelmää kuten esim. $9/8$ (333) - $6/8$ (33) - $9/8$ (333). Kuitenkin ensin mainittu "makrotahtilaji" on helpompi käyttää, koska se ilmaisee suuren hahmon yksinkertaisella tavalla. Jälkimmäinen tapa on välttämätön vasta silloin kun neljäsosat jakautuvat sekä kahteen että kolmeen kahdeksasosaan. Tässä tapauksessa esim. keskimääräinen tahti saattaakin olla $3/4$ (222), jolloin pisteellinen neljäsosa ei enää olekaan rytmiiän ainoa perusta. Saamme tällöin merkinnän $24/8 = 333-222-333$.

5) Triolit ja synkoopit

On tärkeä muistaa, että trioleilla ei ole paljoakaan tekemistä sekatahtilajajattelun kanssa. Trioleja käsitellään tavallisina kaksijakoisina yhdistelminä tahtilajiosoituksen mukaan. Tähän seikkaan törmätään tutkittaessa esim. Lüderwaldtin nuotinnuksia. Hän suosii triolimerkintöjen käyttöä. Tulkintaongelmat ovat problemaattisia, sillä itse en ole saamelaismusiikin nuotintamisessa tarvinnut hitaiden $1/4$ -nuottien triolimerkintätapaa kuin parissa kolmessa erikoistapauksessa. Olen päätenyt triolittomaan tulkintaan myös kuunneltuani huolellisesti saatavilla olevaa Lüderwaldtin äänitemateriaalia. Kun joikaajalla ei ole taustanaan rumpuja tms. instrumenttisäestystä, on nuotintaminen lopulta subjektiivista hahmottamista. Sen sijaan kahdeksasosista rakentuvat nopeat triolit ovat usein lähempänä saamelaista 'shuffle'-tyyppistä jakotapaa kuin 'marssin' pisteellinen $1/8 + 1/16$. Kahdeksasosatriolit ovat sopivampia tasa- tai kolmijakoisiin joikuihin (joskus makrotahtilajeihin) kuin sekatahtilajeihin.

Toinen sekatahtilajeihin huonosti sopiva käsite on synkooppi. Olen oikeastaan löytänyt tunturisaamelaisjoiuista varmuudella vain yhden tapauksen, jossa synkoopin käyttö tuntuu välttämättömältä (Ala-Könni 613/7), ellei oteta lukuun useinkin esiintyviä yhdistelmiä $1/16-1/8-1/16$. Synkoopin löytyminen nuotinnuksesta on merkki siitä, että kysymyksessä on yritys käsittää sekatahtilaji pelkästään kaksi- tai kolmijakoisena tahtilajina.

Poikkeuksen muodostavat uudempi joikulaulu sekä Kuolan saamelaisten piirissä - erityisesti Tuloman ja Ylä-Tuloman alueilla - tavattava kolttaleu'dd -tyyli, jossa tasajakoisena sykkivä pohjan sallii jatkuvan synkopoinnin. Mahdollisesti siinäkin on kysymys venäläisen kansanmusiikin vaikutuksesta.

6) Kaksiselitteinen sumeus

Esittäjien rytmiiikkaan ulottuva mikromuuntelu antaa yllättävän usein mahdollisuuden kahteen erilaiseen tulkintatapaan riippuen nuotintajan yleisestä musiikkikäsitteestä ja -

kokemuksista. Parhaiten tämä sumeus ilmenee 5/8- ja 3/4 -tulkintojen vaihdettavuusmahdollisuutena. Jos nauhaa hidastettuna kuunnelleen päädytään jompaankumpaan tulkintaan, ei se poista mahdollisuutta, että normaalitilanteessa tietty yhteisö kokee kyseisen musiikin nimenomaan nuotinnuksesta poikkeavalla tavalla. Jos ammatti-ihmisen on vaikea tehdä lopullista ratkaisua kahden tasa-arvoisen vaihtoehdon välillä, niin "tavalliselle" kuulijalle se on uniikissa musiikin kuuntelutilanteessa lähes mahdotonta. Koska teoriaa ei ole, saattaa esitykseen kuulua säännöllinen huojunta kahden eri tulkintatavan välillä.

On selvää, että numeromäärän lisääntyessä rytmikaavassa lisääntyvät myös mahdollisuudet niiden järjestäytymiseen eri tavoilla kaavan sisällä. Nelinumeroisen ryhmän kohdalla teoreettisen malliston luominen on vielä helppoa. Tarvitsee vain siirtää yksi numero kerrallaan alusta loppuun tai lopusta alkuun. Yhdeksänjakoinen sekatahtilaji saa silloin seuraavat muodot: 2223 - 2232 - 2322 - 3222. Jos numerot muodostavat alaryhmitä, muuttuu eri mahdollisuuksien määrä ratkaisevasti. Yhteen numerosarjaan voidaan sijoittaa väliviiva kolmeen eri paikkaan, jolloin kokonaisuusmahdollisuuksien määrä nousee neljästä ainakin kahteentoista.

Ryhmittelymahdollisuuksista konkreettinen esimerkki on 13-jakoiset rytmikaavat, joita olen tähän mennessä löytänyt jo parikymmentä erilaista. Merkillepantavaa on, että rytmikaavan perusyksiköiden määrän lisääntyessä ei löydy enää jotain tiettyä hallitsevaa jakotapaa, vaan pikemminkin esille tulee eri mahdollisuuksien koko kirjo. Ei siis tahdo löytyä kahta täsmälleen rytmisesti samalla tavalla rakentuvaa joikua.

Uusi joiku pyritään tekemään sellaiseksi, että se erottuu jokaisesta perinteen tiedossa olevasta joiusta. Tällöin rytmikka nousee tärkeydessä jopa melodiikan yli - siitä yksinkertaisesta syystä, että melodia käyttää keskimäärin vain noin viittä säveltä ja niitäkin ns. pentatoniikan puitteissa, jolloin puolisävelaskelmuunnelmat ovat harvinaisia. Tämä ei kylläkään ole kovin merkittävä totuus, sillä viisi säveltä voidaan asettaa loputtomasti aina uuteen keskinäiseen suhteeseen.

Rytmiikan monimuotoisuus syntyy siis siitä, mikä on iskualojen pituuksien so. kakkosten ja kolmosten keskinäinen järjestys rytmikaavassa ja toisaalta siitä, millaisia kahden tai kolmen numeron ryhmiä iskualat muodostavat.

On mahdollista laatia myös taulukko niistä kaikista teoreettisista mahdollisuuksista, kuinka tietty rytmikaava voi muunnella sisäisesti. Tällä saattaisi olla merkitystä sikäli, että silloin voitaisiin etukäteen valita joiun pohjaksi jokin sellainen rytmikaava, josta ei vielä ole olemassa toteutettua dokumenttia.

On tietysti toinen asia, onko uudella valinnalla elinvoimaa. Esim. sarja 233-32 voitaisiin tietyissä melodiayhteyksissä väistämättä kokea hahmona 333-22. Tällaisissa tapauksissa ilmenee selvästi, että musiikilla ei oikeastaan ole objektiivista rakennetta. Esittäjän ja kuulijan hahmotus saattavat poiketa toisistaan huomattavasti - ainakin joissain erityistapauksissa. Rakenteet ovat sumeita.

7) Rakenteiden sipulimaisuus makrotahtilajeissa

Jossain tapauksessa meillä saattaa olla vaikkapa 5/8 -tahtilaji, joka muodostaa viiden tahdin kokonaisuuksia. Ensimmäinen jakso muodostuu kolmesta ja jälkimmäinen kahdesta tahdistä. Perinteisesti tällainen on ilmaistu pelkällä 5/8 -tahtilajimerkinnällä, joka ei kerro tahtien keskinäisestä ryhmittelystä vielä mitään. Kysymyksessä on eräänlainen

makrotahtilaji, jossa 5-jakoisuus ilmenee sisäkkäisillä tasoilla eräänlaisena sipulimaisena rakenteena. Sama ilmiö voi siis toistua makrotasolta kaikkein pienimmälle mikrota- solle saakka. Tällaiset ilmiöt tulevat helpommin esille, jos aika-arvomerkinnot muutetaan puolta lyhyemmiksi. Silloin yksityinen tahti muuttuukin ehkä suuremman makrotahdin yhdeksi iskualaksi. Tällainen makrotahteihin tai makrotahtilajeihin perustuva ajattelu- malli puuttuu vanhemmista analyyseistä, koska tahteja (tai aiheita yms.) on kuvattu sym- boloivilla kirjaimilla numeroiden asemasta.

Makrotahtilajeiksi nimitän siis tahtilajeja, joissa on 'x' kertaa $3/8-2/4-3/4-4/4-5/8$ jne. is- kualaa. Tavallisesti 'x' on tällöin pariton numero, jolloin musiikillisia fraaseja heijastavat tahtimäärät ryhmittyvät kahden ja kolmen tahdin ryppäiksi (Esim. $'5x5/8 = 2+3'$). Rakene on tässä tapauksessa epäsymmetrinen. Laajemmissa kokonaisuuksissa saatetaan kohdata ABA -tyyppisiä symmetrisiä rakenteita, joissa A tai B kuitenkin sisäisesti ovat epäsymmetrisiä.

Saamelaisjoiun sisältämät sipulimaiset rakenteet ovat jääneet huomaamatta, koska makrotasolla on käytetty säkeitten ilmaisemiseksi kirjaimia eikä numeroita. Käytännössä tämä tarkoittaa, että numerosarja 322 saattaa kuvata yhden tahdin sisärakennetta esim. $1/8$ -aika-arvoina mutta yhtä hyvin yhden joikusäkeistön sisältämien tahtien ryhmittymis- tä laajemmiksi kokonaisuuksiksi kuten säkeiksi tai fraaseiksi. Tässä tapauksessa nume- rosarja ei ilmaise tahtilajia vaan muotorakenteen jaottelua.

Kysymyksessä saattaa olla jopa erittäin syvällä musiikissa oleva inhimillinen piirre, sillä vastaavanlaista sisäkkäisyyttä löytyy myös aivan toiselta puolen maapalloa. Kuubalais- ten yuka-musiikki sisältää rumpusooloja, joissa kultaisen leikkauksen suhde määrittelee yksiselitteisesti koko soolon mikro- ja makrorakenteen. Suhde esiintyy jopa neljässä eri kerroksessa (Saastamoinen, 1990/2, ss.25-35). Sitä paitsi jo suhde 3:2 on itse lähellä kultaista leikkausta (1,614...).

8) Joikujen syklistyys

Kuinka monimutkaisia joikujen rytmikaavat saattavat olla? Vastausta etsiessäni olen käyttänyt materiaalina kaikkia aikaisemmin mainittuja nuotinnuskokoelmia mutta myös yleisesti saatavilla olevia äänitteitä, mahdollisuuksien mukaan nuotinnusten pohjana olevaa äänitemateriaalia sekä myös omia äänitallenteita, joita olen kerännyt etupäässä työskennellessäni yhdessä esiintyvien joikaaajien kanssa.

Ainutlaatuinen aineisto on em. Ala-Könnin vuosien 1961 ja 1963 aikana yleisradiolle keräämä useita satoja äänitteitä käsittävä materiaali, joka odottaa vielä analysointia ja julkaisemista. Suurimmalta osaltaan on tutkimatta Tromsøen museon äänitearkiston ko- koelmat, jotka lienevät kaikista kokoelmista laajimmat. Niistä minulla on ollut käytettäväs- säni suurin osa Lüderwaldtin kirjassa esitetystä materiaalista - kun otetaan huomioon samaan aiheeseen liittyvä Wolfgang Laaden toimittama Folkways LP-levy FE 4007.

Ensimmäinen selkeä havainto materiaalista on se, että kaikki mahdolliset rytmikaavojen kokonaispituudet 30-jakoisiin saakka löytyvät useina eri muunnelmina. Syklillä tarkoitan tässä yhteydessä nimenomaan koko teeman ('säkeistön') mittaisia numerosarjoja, joita ei enää voi jakaa pienempiin toistuviin yksikköihin.

Sykli on siis pienin mahdollinen rakenne, jonka alkuun ja loppuun voidaan laittaa ker- tausmerkit, kun on kysymys kokonaisesta säkeistöstä so. melodiasta. Näinhän ei suin- kaan aina ole, vaan säkeistö saattaa sisältää esim. $20/8$ -jakoisen rytmikaavan vaikkapa

neljä kertaa, kuten on laita 'Risten Anne Sara' -joiussa. Puhuisin siis syklistä mieluimmin vain silloin, kun numerosarja alkaa toistaa itseään vasta melodiinkin toistuessa - siis uuden säkeistön alussa.

Tahtilaji on tässä tapauksessa koko musiikin so. säkeistön mittainen. Näin ollen sykli-nimitys sopisi säkeistön mittaiselle tahtilajille, kun taas rytmikaava-nimitys sopisi kuvaamaan myös säkeistön sisällä useita kertoja toistuvaa jaksoa.

Sykli -termillä on toinenkin käyttötarkoitus. Säkeistöllä on alku ja loppu, mutta sykli on ikään kuin pyörivä karuselli tai juokseva hevonen, jonka kyytiin on mahdollista hypätä mukaan lähes mistä pisteestä tahansa. Tämä puolestaan sopii hyvin siihen yleiseen käsitykseen, että joiulla ei ole alkua eikä loppua. Joikunuotinnuksia tarkkailtaessa tämä tulee hyvin selvästi ilmi, sillä joikaajat näyttävät useimmiten aloittavan jostain sellaisesta paikasta, mikä meidän käsityksemme mukaan sijaitsee rakenteen keskellä eikä alussa. Melodian päätöksenä oleva lyhyt tahdin pituinen aihe, 'piste', on tavallinen joiun aloituskohta. Tällöin voitaisiin puhua jopa nousutahdista.

Muistipaikka ei varmaankaan ole mikä tahansa kohta melodiassa, vaan sillä täytyy olla jotain erityistä informaatioarvoa. Joko se on melodiassa useimmin toistuva aihe tai -päinvastaisessa tapauksessa - jokin vain kerran esiintyvä erikoinen intervalli tms. merkki, josta pisteestä käsin kaikki muu muistuu helposti mieleen. Esimerkkinä käytän 20-jakoisen joiun ('Risten Anne Sara') rytmikaavaa 22 - 32 - 33 - 23. Jostakin syystä juuri tuo ensimmäinen 22-ryhmä on se, josta tuntuu helpoimmalta ottaa kiinni. Onko tasajakaisuus tutumpaa erityisesti meidän kulttuurimme ihmiselle kuin nopea 33-yhdistelmä. Ymmärrettävää kyllä on, että kiinnisaaminen vuorottelevista 32- ja 23 -yhdistelmien informaatiopuurosta on kaikkein vaikeinta. Saamelaisjoikaaja kuitenkin aloittaa tavallisesti melodian viimeisestä tahdista, joka on 23 -yhdistelmä.

On hyvin tyypillistä, että joikaajan täytyy ensin hetki muistella näitä melodian kiinnekehittä ennenkuin hän kykenee tavoittamaan sitä kautta joiun koko melodian. Tämä on hie-man vierasta omassa musiikkikulttuurissamme, jossa esim. sanat täytyy muistaa alusta alkaen - tai ainakin kertosaäkeestä lähtien.

Samanlainen ilmiö on havaittavissa afrikkalaisessa musiikissa, jossa oma soitto suhteutetaan johonkin toiseen tiettyyn instrumenttiin. Soittaja tulee mukaan esitykseen siinä vaiheessa, kun hän on varma tuon "tukipisteen" mukanaolosta. Musiikin "alkupiste" on siinä, missä soittaja "ui" mukaan kokonaisuuteen. Tällaisessa tapauksessa ei välttämättä ole kovin tärkeää se, onko syklillä alku- tai loppupiste, vai toistuuko se loputtomana jatkumona. Jotkin asiat vain toistuvat samanlaisina hyvin lyhyissä jaksoissa, kun taas jotkin toiset jaksot - kuten solistin osuus - ovat koko ajan loputtomasti muuntuvia.

Meidän kulttuurissamme nuotit alkavat siitä, mistä laulu alkaa. Kuitenkin huomattava osa joikunuotinnuksista alkaa sieltä, mistä joikaaja on sillä kertaa aloittanut esityksensä, so. mistä nauhoitus alkaa. Tämä vaikeuttaa teemojen analyysiä, koska kyseisen nuotintajan analyysi voi tällaisessa tapauksessa olla harhaanjohtava. Ei ole helppoa uskaltautua määrittelemään melodian alkua uudelleen johonkin muuhun paikkaan, koska monissa tapauksissa - joiun syklimäisen luonteen johdosta - alku on eräässä mielessä sumea. Saattaa todella löytyä kaksi tasa-arvoista mahdollisuutta alkukohdan paikaksi.

Nelisäkeistä joikua koskee kuitenkin epävarma nyrkkisääntö: Melodian 'huipennus' sijaitsee tavallisesti kolmannessa säkeessä: a-b-C-b, a-b-B1-a tai a-b-C-d jne.

Mitä vähemmän nuotintaja tuntee joikukulttuuria, sitä varovaisempi hän luonnollisesti on tekemään omia tulkintojaan alkukohdan määrittelyssä ja sitä herkemmin hän sijoittaa

joiuun alun siihen, mistä esittäjä on alkanut. Useimmiten tämä ei ole se kohta, josta sanat alkavat, koska joikaaja saattaa ottaa merkityksellisen tekstin - kuten henkilönimen tms:n - vasta toisella tai kolmannella "kierroksella". Karkea arvioni on, että joikunuotinnuksista ainakin 10% alkaa tässä suhteessa "väärästä" paikasta.

9) Tahtilaji - rytmikaava - sykli

Erotukseksi tahtilaji-käsitteestä rytmikaavan tulee sisältää iskujen sisäinen alajakko. Jos tahtilaji on 5/8, niin sen rytmikaava on joko 23 tai 32. Tästä ilmenee selkeimmin se, että rytmikaava tarkoittaa tahtilajin sisäistä alajakkoa. On makuasia, käytämmekö ilmaisua kuten "32-iskuinen tahtilajin alajakko on se ja se" vaiko esim. "20-iskuinen rytmikaava on 22-32-33-23. Tällaisissa tapauksissa tullaan toimeen hyvin ilman tahtilajikäsitettä.

Käyttäisin mieluummin rytmikaava-sanaa, kun on kysymyksessä sekatahtilajisuus, jonka sisärakenne on musiikin ymmärtämiselle olennaisen tärkeää. Tahtilajikäsite jäisi näin ollen kaksi- tai kolmijakoisten tahtilajien ja niiden kerrannaisten käyttöön, mikäli niiden sisärakenteessa ei esiinny kaksi- ja kolmijakoisuuden vuorottelua vaan ainoastaan jompaa kumpaa.

Jos rytmikaava on yli 30-jakoinen, on kysymys poikkeuksesta koko teeman ('säkeistön') mittaisesta syklistä. Ne alkavat kuitenkin harventua, mitä suurempiin lukuihin mennään. Yli 50-jakoisia syklejä olen löytänyt vain muutaman ja pisin tuntemani sykli on 75-jakoinen (Ks. 'Valgon guoi'ka' SFLP 8531: B8).

On olemassa jokin raja, missä rytmikaava- tai syklimalli ei enää ole yksinkertaisempi kuin perinteinen tahtilajijattelu. Jos 32-tahtisen lauluchoruksen lopussa on 4/4 -tahtilajista poikkeava yksi ylimääräinen isku, on vähintäinkin kyseenalaista puhua 129/4 -tahtilajista tai rytmikaavasta. Rytmikaavan soveltaminen onnistuu parhaiten vain silloin, kun on kysymyksessä selkeästi sekatahtilajinen joikumelodia. Tässä tapauksessa raja rytmikaavan ja tahtilajimerkinnän välillä on sumea. Jokainen tapaus on ratkaistava yksityistapauksena pitäen mielessä yksinkertaisuuden periaatetta. Helpommin muistettava ja helpommin opittava on parempi ratkaisu.

Sykli -nimitys on käyttökelpoinen vielä senkin jälkeen, kun ei enää olla varmoja siitä, kuinka ryhmitys kaksi- ja kolmijakoisiin iskualoihin on tehtävä. Vaikka nuotinnus ryhmiteltäisiin täysin päinvastaisina hahmoina, säilyy kokonaispituus - siis syklin pituus - samana.

10) Symmetria

Säejaon sijasta pyrimme katsomaan, onko itse rytmikaavan numerosarjassa jotain toistuvuutta. Jos on, sijoitetaan suunnilleen samankaltaiset numerosarjat allekkain, niin että mahdollinen samankaltaisuus näkyy pystysuorilla riveillä. Tuloksena on 'paradigmaattinen rytmikaava':

$$\begin{array}{r} 32 - 22 - 32 - 32 \\ \underline{33} - 22 - 32 - 32 \\ 32 - 22 - 32 - 32 = 58/8 \end{array}$$

Kyseinen 58-jakoinen joiku jakautuu siis kolmeen "säkeeseen" ja jokainen säe edelleen kahteen neljä numeroa sisältävään "puolisäkeeseen". Sarjojen sijoittaminen allekkain on mielekästä, koska kunkin rivin yhteiset piirteet tulevat esille parhaalla mahdollisella

tavalla. Keskimmäisen rivin poikkeava kolmonen tulee heti esille, joten itse asiassa meidän tarvitsee muistaa oikeastaan vain yhden rivin numerosarja, rivien määrä (3) sekä keskimmäisen rivin yksi poikkeava numero.

Rakenteen tekee symmetriseksi siis poikkeava keskimmäinen rivi. Vanhan musiikinteorian 'ponsimuoto' -termi kuvaa oikeastaan aika hyvin tällaista kolmiosaista rytmikaavaa. Yhden rivin sisältämä numerosarja jää helposti mieleen, kun huomaamme, että pystysuorassa suunnassa vain toinen numeropariyhmä muodostuu kakkosista, kun taas kaikki muut ovat 32 -tyyppiä. Tällä tavoin 58-jakoinen sykli on opittu ulkoa muutamassa sekunnissa. Otamme toisen esimerkin 50-jakoisen syklin rytmikaavasta:

332 - 32 - 23 - 322

332 - 32 - 32 - 322

Kaavan opettelussa on vain kaksi vaihetta, yhden rivin opetteleminen ja eron muistaminen kolmannen pystysuoran rivin kohdalla. Rivin muistamisen apuna voi olla symmetrian merkillepano: ääriyhmät ovat kolmenumeroisia ja käänteisiä, kun taas keskiryhmät ovat kaksinumeroisia 32-tyyppiä edellä mainittua poikkeusta lukuunottamatta.

Muistaminen helpottuu, jos rakenne voidaan hahmottaa symmetrioina. Edellä kuvatussa kaavassa symmetriat ovat selkeästi esillä. Ylärivillä kolme reunimmaista numeroa ovat keskenään käänteissymmetrisiä ja neljä keskimmäistä numeroa pareittain käänteissymmetrisiä. Alarivillä käänteisyys on täydellinen. Tässä on linkki improvisaatioihin; pitkät rakenteet alkavat vähitellen muistuttaa improvisaatioissa esiintyviä rakennesymmetri-
oita.

En kuvittele, että joiun luoja ajattelisi älyllisesti symmetrioiden luomista. Sen sijaan voin kuvitella, että hänellä on jatkuva systemaattinen pyrkimys yllätyksellisyyteen, siis kaoottisuuteen ja tämä pyrkimys tuottaa rakenteita, jotka myöhemmin huomaamme symmetrisiksi. Siis ensin etuperin ja sitten takaperin. Jälkimmäinen vaihe on varmasti yllätyksiä täynnä! Tällaiset seikat saattavat olla joiun tekijän mielessä hänen rakentaessaan suvun melodiamateriaalista aitoa uutta persoonajoikua, joka ei saa olla yhdenkään aikaisemmin tehdyn kaltainen liian tarkasti.

On helppo huomata, että kyseisten melodioiden kuvaaminen tahtilajimerkintöjen avulla tulee sangen monimutkaiseksi. Tällaisissa tapauksissa en käytä tahtilajimerkintöjä lainkaan, vaan laitan ainoastaan tahtiviivat auttamaan numeroparien hahmottumista. Syklin rytmikaava ilmoitetaan tällöin nuotinnuksen alussa edellä kuvattuina taulukkoina. Voi vain kuvitella, kuinka monimutkaista olisi kuvata tämäntyyppisiä rakenteita "-jakoinen" ja "-vaihtoinen" -sanoilla.

11) Rytmikaava muistamiskeinona

Voiko ihmisen muisti jotenkin rajoittaa tällaisten rakenteiden muistamista? Kysymys on suunnilleen sama kuin mieltä, montako puhelinnumeroa tai syntymäaikaa on muistissa. Muistaminenhan ei enää tapahdu yksittäisten numeroiden vaan numeroryhmien tasolla, jolloin yllättävän suuretkin kokonaisuudet on hallittavissa kertotaulun tapaan - varsinkin jos opetteluun annetaan aikaa enemmän kuin muutama sekunti. Jossakin kuitenkin tulee joskus raja vastaan. Siihen viittaa toistuvien määrämittaisten muotojen loppuminen 75-jakoiseen joikuun. Mitä sitten?

Siinä vaiheessa kun joikujen opettelijat on kehittyneet hallitsemaan noin pitkiä rakenteita, tulee hän pisteeseen, jonka jälkeen ei enää viitsitä kehitellä vielä pitempiä muotoja. Tahtuu myös unohtamista, jos joikua ei ole ehditty kuulla riittävän monta kertaa. Tästä jatketaan eteenpäin yksinkertaisesti improvisoimalla, jatkamalla joikua tyylinmukaisesti mutta samalla vapaamittaisesti.

Olisiko niin, että yli 100-jakoiset rytmikaavat olisivat jo itsensä kiduttamista, kun sen sijaan voi nautiskella heittämällä hatusta loputtomasti muuntuvia improvisaatioita? Tällaisista joikaajistakin on monia esimerkkejä, mutta tänä päivänä tuo taito näyttää olevan harvinaistumassa. Kenties useat kykenisivät siihen, mutta traditio suosii määrämittaisten melodiahelmien muokkaamista ja kehittelemistä kiteytyneiksi teoksiksi vapaan improvisaation sijasta. Tunturisaamelaiset joikaavat jo yhdessä, mutta koltat ja Kuolan saamelaiset edelleen yksin.

12) Rytmikaavan muuntelu

Kuinka tiukasti joiun rakenne pysyy samana? Tiedossani on ainakin yksi tapaus, josta selkeästi näkyy tietyn joiun rytmikaavan muuntuminen pitkällä aikavälillä. Jos sisärakenne -niekut, välitavut jne, muuttuvat hetkestä toiseen, niin jonkin iskualan pituus saattaa pysyvästi muuttua pitkällä aikavälillä. Kyseinen esimerkki on Inga Juuson tekemä muunnos puolen vuoden aikavälillä Biera Biera -joikuun, jonka rakenne harjoitusnauhassa oli kyseinen 58/8:

32 - 22 - 32 - 32

33 - 22 - 32 - 32

32 - 22 - 32 - 32 = 58/8

mutta johon oli tullut muutos esityshetken mennessä Enontekiön Hetassa 18.4.87:

32 - 22 - 32 - 222

33 - 22 - 32 - 222

32 - 22 - 32 - 32 = 60/8.

On vaikea sanoa, kuinka kiinteä tuo muutos oli, koska säestävä ryhmä piti kiinni "alkuperäisversiosta", eikä ennättänyt omaksua uutta muotoa esityksen aikana, koska ennakkoharjoitukseen ei paikan päällä ollut mahdollisuutta. Tällaisissa tapauksissa on pakko käyttää vaikkapa merkintää 58-60/8 ja merkitä rytmikaavaan erikseen ne paikat, joissa muuntelua saattaa tapahtua. Aikaisemmin on jo mainittu tempon nopeutumisen mahdollisuudesta, joka saattaa vaikuttaa rytmikaavaan perusteellisesti - jopa niin, että alunperin kolmijakoinen joiku muuttuukin kaksijakoiseksi.

Toisaalta on tietenkin esimerkkejä juuri päinvastaisesta. Tirén mainitsee opetelleensa erään joikaajan joiun siten, että häneltä puuttui yksi pieni tauko melodiasta, jolloin joikaaja välittömästi huomautti virhekohdasta, joka Tiréniltä itseltään oli jäänyt täysin huomaamatta (Tirén 1942, ?).

13) Musiikillisten osatekijöiden itsenäisyys

Kansanlauluteksteihin liittyvät säe- ja säeryhmäkäsitteet ovat vaikeita soveltaa silloin, kun ei varsinaisesti ole olemassa useita samanmittaisia jaksoja. Näinhän on aina silloin, kun koko säkeistön mittaiset syklit ovat kysymyksessä. Mutta jos rytmikaava toistuu esim. neljä kertaa sellaisenaan yhden säkeistön sisällä, on mielekästä puhua säkeistä.

Säe -sanan välttäminen on luonnollista silloin, kun meillä ei ole runomittaan sidottua tekstiä ja kun itse musiikki saattaa hahmotukseltaan samanaikaisesti olla hyvinkin moniselitteistä ja useita samanarvoisia tulkintamahdollisuuksia tarjoavaa.

On toinenkin syy, miksi säe-sana käyttö saattaa olla harhaanjohtava. Rytmikaava tavoittelee ainoastaan nuottisarjan mahdollisimman selkeää ja yksinkertaista kuvaamista. Se ei välttämättä tarkoita, että myös melodiakaari aina noudattaisi samaa hahmorakennetta.

Saattaa olla, että sekä melodia että teksti muodostavat kukin oman itsenäisen "rytmikaavansa" ja lopullinen joiku muodostuu vasta tästä kolmikerroksisesta äärimmäisen monimutkaisesta yhdistelmästä.

Tällainen tapaus - ainakin melodian ja rytmin osalta - on aikaisemmin mainitsemani 75-jakoinen joiku ('Valgon guoi'ka' SFLP 8531: B8). Siinä melodia ei millään istu rytmikaavan kaikkein yksinkertaisimpaan taulukkomuotoon. Toisin sanoen on tapauksia, joissa melodiahahmo monimutkaistuu kun rytmikaava yksinkertaistuu äärimmilleen ja rytmikaavan numeroryhmät monimutkaistuvat, jos melodialle etsitään mahdollisimman yksinkertainen "säemuoto".

Samasta seikasta Urve Lippus toteaa: "...pidän säerytimiä ja musiikillista rytmiä tietyssä määrin autonomisina järjestelminä, jotka tietyllä tavalla vastavuoroisesti toisaalta aiheuttavat ja toisaalta rajoittavat toisiaan" (Lippus 1990, s. 102) ja "...tajuamme tekstin ja musiikin kahdeksi itsenäiseksi järjestelmäksi." sekä edelleen: "...runojalan toiston ei tarvitse merkitä musiikillisen rakenteen jonkin elementin toistoa" (Lippus 1993, s.229 ja 240). Omasta mielestäni kysymys ei koske pelkästään musiikin ja tekstin välisiä suhteita vaan ulottuu myös koskettamaan melodian ja rytmin välistä vuorovaikutusta kuten toisaalla esitettyssä 75-jakoisessa joiussa selvästi on asianlaita.

14) Itsenäisten osatekijöiden tuottama moniselitteisyys

Rytmikaavat ovat viime kädessä subjektiivisia valintoja. Aina ei voida yksiselitteisesti sanoa, missä on pääisku ja mitkä ovat vain sivuiskuja. Tämä selittyy osatekijöiden itsenäisellä asemalla. Moniselitteisyys syntyy eri tulkintamahdollisuuksien samanarvoisuudesta. Ilmiö on sama kuin perussävelen huojunta kahden mahdollisuuden välillä pentatonisissa ja niitä suppeammassa asteikoissa. Moniselitteisyys kasvaa kääntäen verrannollisesti asteikon sisältämän sävelmäärän supistuessa. Viestin yksinkertaisuus muuttuu jälleenkoodauksessa monimutkaisuudeksi valintamahdollisuuksien kasvaessa.

Mm. I.I. Zemtshovskij on käsitellyt asiaa karjalaisten itkujen yhteydessä. Hän kiinnittää huomiota siihen, kuinka kuusisävelisessä asteikossa voidaan hahmottaa kaksi eri perussäveltä, jos käytetään vain neljää säveltä. Intervallisuhteet ovat täsmälleen samat sävelryhmissä d-c-a-G ja e-d-h-A. Intervallisuhteet ovat silloin 1 - 1 $\frac{1}{2}$ - 1 (Zemtshovskij 1976, 448).

Melodinen huipennus (korkein ääni tms.) saattaa osua eri paikkaan kuin mitä pelkästä rytmikaavasta saattaisi päätellä. Sanat puolestaan leijailevat musiikin yllä omaa elämänsä - jopa niin, että merkittävän henkilönimen painollinen tavu osuu milloin painolliselle milloin painottomalle tahtiosalle. Tämä hajaannus näkyy varsinkin joikujen soitinsäestyksissä, jotka saattavat asettaa vielä oman subjektiivisen painotustapansa musiikkiin. Mahdolliset väärinkäsitykset saattavat olla negatiivisen arvon sijasta rikkaus. Varsinkin jos useita "väärintulkintoja" asetetaan päällekkäin, voi tuloksena olla afrikkalais-musiikin kaltainen polyrytmiikka.

Tahtiviivat eivät siis välttämättä edes merkitse pääiskun paikkaa, vaan ne selkeyttävät erityisesti rytmikaavan jaksoista syntyviä hahmoja. Melodiakaaren ei tarvitse orjallisesti olla sidoksissa tahtiviivoihin sanoista puhumattakaan. Kaikilla näillä tekijöillä on tietty autonomia. Arkipäivän konkreettisissa tilanteissa tahtiviivat vain auttavat mahdollista joiun säestäjää näkemään nopeasti rakenteen oleelliset seikat ainakin rytmiiikan kannalta. Ne erottelevat omiksi laatikoikseen ainakin samanlaisina toistuvat teema-aiheet, motiivit sekä varsinkin säkeiden loppuihin sijoittuvat säännöllisesti toistuvat "loppuriffit", jotka harvoin ovat yhtä tahtia pitempiä (so. korkeintaan 5-8/8).

Tahtiviivat auttavat rytmikaavan hahmottamista myös jakaessaan musiikin siten, ettei yhden tahdin sisälle tule enempää kuin neljä iskualaa (22 tai 33). Aika-arvoryksiköksi valitaan se aika-arvo, jonka puitteissa jako kahteen ja kolmeen tapahtuu. Tahtilajia 7/4 ei kannata merkitä rytmikaavaksi kahdeksasosina, koska niitä on aina parillinen määrä. Jos joukossa on yksikin 3/8 -ryhmä, on siirryttävä heti 14/8 -pohjaiseen rytmikaavaan.

Nuotinnuksessa tahtiviivat siis vastaavat joko jokaista rytmikaavan väliviivaa ('-') tai siten kahden numeroryhmän kokonaisuutta, jolloin numeroita on yhteensä neljä tai viisi, esim. 32-322. Näin pitkä numerosarja onkin jo rajatapaus, joka voidaan hyvällä omalla tunnolla merkitä myös kahdeksi tahdiksi - varsinkin jos tempo on hidas.

Moniselitteisyys on epäilemättä tarkoituksellista, jos vaikkapa sanat muodostavat 23-tyyppisen kokonaisuuden ja rytmikka puolestaan on 32-tyyppiä. Emme kuitenkaan voi esityksestä suoraan päätellä, onko luovan esittäjän toiminta tietoista tai onko joiku taottu älyllisesti sellaiseen rakennemuotoon.

Nuotinnuksessa on joka tapauksessa se suuri vaara, että kakkoset ja kolmoset hahmotetaan väärinpäin. Näin käy helposti jokaiselle ulkopuoliselle, joka ei ymmärrä kieltä. Näinhän on tilanne omassa tapauksessani. Alttius virhetulkinnoille selittyy osin sillä, että suomalaisesta kansanmusiikista puuttuu esim. loppupitkä iskuala ($1/8+1/4$ tai $1/4 + 2/4$) lähes täysin. Viron runolaulussa kyseinen tyyppi puolestaan on hyvin yleinen. Saamelaismusiikissa on tässä suhteessa samankaltaisuutta Viron kansanmusiikin kanssa. Näin ollen virolaisten on helpompi ymmärtää ja tulkita joiku oman musiikkinsa näkökulmasta. Kun esittelin nuotinnostani marilaisesta kansanlaulusta (Saastamoinen 1985, N:o 108: $3/4 = 1/4 + 2/4$) marilaiselle etnomusikologille O. Gerassimoville, hän ilahtui osoittamastani kiinnostuksesta heidän kulttuuriaan kohtaan ja samaan hengenvetoon totesi, että heilläpäin aika-arvot sijoitettaisiin juuri päinvastaiseen järjestykseen tahdin sisällä.

Suomalaisen tulkinnalle ryhmä $1/4+1/8+1/4$ vaikuttaa 3+2 -yhdistelmältä, kun taas virolainen voisi kuulla sen helpommin myös 2+3 -yhdistelmänä. Kuulijan henkilökohtainen menneisyys siis vaikuttaa hahmotuksen laatuun. Lyhyellä aikavälillä jopa edellinen kuultu joiku saattaa vaikuttaa hahmotusmalliin, jolla seuraavan joiun tahtilaji yritetään purkaa.

Vastaava ilmiö esiintyy luonnollisesti myös melodian asteikon tulkinnassa. Jos olen kuullut useita joikuja peräkkäin samassa sävellajissa, on selvää, että yrität tulkita seuraavan joiun samalta pohjalta. Tässä vaiheessa pienetkin huojahtelut sävelkorkeuksissa ja erityisesti koltille ja Kuolan saamelaisille tyypilliset mikrintervallit (esim. terssin suuruus) voivat sekoittaa jopa duurin ja mollin keskenään. Terssin huojahtelu on tavallista myös karjalaisissa itkuissa (Ks. esim. Stepanova-Koski 1976).

Saamelaismusiikin nuotintamistyössä olen jatkuvasti törmännyt kysymykseen milloin fraasin aloittava sävel olisi sijoitettava noususäveleksi (edellisen tahdin loppuun) ja milloin tahtiviivan jälkeiselle 'pääiskulle'. Valitettavasti on todettava, että kahden tulkintatavan samanarvoisuuden välisessä herkässä tasapainotilassa tarvitsen tuekseni laulutekstiä, koska tiedän itse oman traditioni pohjalta liian herkästi taipuvani tulkitsemaan tällaisen epävarman sävelen noususäveleksi. Olen kokenut tämän ongelman riittävän katkerasti yrittäessäni jälkikäteen ruveta korjaamaan pitkän nuotinnoksen 'lopullista' tietokoneversiota siirtämällä tahtiviivojen paikat systemaattisesti 1/8-nuottia aikaisemmaksi sen jälkeen kun olen laulutekstin - jälkikäteen - saatuani huomannut, että tekstin yhdistäminen nuotinnokseen tuottaa kokonaisuudeksi pelkkää kaaosta.

Tässä onkin melko selvä ero 'saksalaistuneen' hahmotajamme ja toisaalta virolaisten tai mordvalaisten hahmotustajun välillä. Edesmenneet 'suomalaisen koulukunnan' tutkijat (Krohn, Väisänen jne.) olivatkin kenties liian itsevarmoja uskoessaan, että musiikki voidaan analysoida 'yksiselitteisesti' ilman laulutekstin antamaa apua (ks. Laitinen 1994, 94-95). Tämä ei pidä paikkaansa varsinkaan silloin, kun käsittelemme määrämättömiä jatkuvasti muuntelevia eepisiä leu'ddeja ja luvvj'teja tai itkuja.

Nuotinnettuani n. 30 vuoden aikana ainakin puolisentoistatuhatta saamelaislaulua nauhoilta ja levyilta en pidä itseäni enää amatöörinä. Siitä huolimatta yritän muistaa olla avoin jokaisen vasta-alkajan esittämille eriävillä näkemyksille samalla kun uskallan kritioida myös vanhojen 'mestareiden' suorituksia. Mielestäni ei ole elämän ja kuoleman kysymys, onko tulkinta ehdottoman oikea jokaisessa yksityistapauksessa. Olennaista on sen sijaan, että olemme systemaattisia omassa hahmotusmallissamme. Tällöin lopputuloksena on yhtä järjestäytynyt ja looginen kokonaisuus, vaikka numeroiden arvot olisivatkin vaihtuneet. Onhan aika-arvojen määrä kuitenkin molemmissa tapauksissa sama. Myös mahdolliset symmetriat näkyvät molemmissa tulkinnoissa, vaikka ne olisivatkin toisiinsa nähden käänteiset.

On sitä paitsi jopa todennäköistä, etteivät saamelaiset itsekään osaa sanoa, mihin kohtaan tarkalleen he sijoittavat painollisen iskun - kahdeksasosalle ($1/8+1/4$)vaiko neljäsosalle ($1/4+1/8$). Jos melodia ja rytmi tasapainottavat toistensa vaikutusta, niin on täysin luonnollista, että mahdollinen säestys on oikeutettu tekemään samaa joiulle so. painotamaan hieman toisia asioita kuin mitä teksti tai melodia painottavat. Tällainen mahdollisuus kuuluu siis joiun perusluonteeseen. Ristiriitaisissa tapauksissa on vain tutkittava molemmat mahdollisuudet ja valittava niistä yksinkertaisemman lopputuloksen antava. "Väärin-ymmärtäminen" ei ole vieraan kulttuurin edustajan yksinoikeus. Sellaista tapahtuu mitä todennäköisimmin myös saamelaisten itsensä keskuudessa ja se juuri tuottaa erilaisten joikuvariaatioiden kirjon.

D Transkription moniselitteisyys: materiaalin köyhyys tulkitsijan rikkautena

Joiun asteikkojen vähäsävelisyys antaa tilaa moniselitteisille tulkinnoille, sillä **puolisävelaskeleita** vailla oleva pentatoniikka voi olla länsimaisen duuriasteikon niin autenttinen (perussävel on pohjalla) kuin plagaalinenkin (perussävel on keskellä) muoto samanaikaisesti. Moniselitteisyys kasvaa käytetyn sävelikön sävelten määrän vähetessä vielä tästäkin. Se merkitsee, että kuulijat voivat hahmottaa kokemansa sitä useammalla eri tavalla mitä vähempiä säveliä joiussa on käytetty. Kokijasta tulee siis itse luoja! Tästä on vain askelero shamanistiseen kokemukseen, jossa oman uuden todellisuuden aikaansaadaan tuottamalla antimusiikkia, nollainformaation hiljaisuutta shamaanirummun avulla.

Heikki Laitinen koskettelee samaa asiaa moniselitteisistä tulkintamahdollisuuksista seuraavin sanoin: 'It is also characteristic of the yoick pentatonic that the tonic note has not got the kind of meaning as in the pentachord or in a diatonic scale. The application scale of a yoick can fall very freely on different points in the scale' (Laitinen 1994, 91).

Joiun kielen suhteen ilmiö on täysin vastaava. Siinä näennäinen sävelköyhyys korvataan näennäisellä sanaköyhyydellä, jolloin riittävän abstraktissa muodossa oleva kieli muuttuukin kuin taikaiskusta moniselitteiseksi ja tarjoaa kuulijalle tällä tavalla mahdollisuuden assosiaatioparatiisiin (tai -manalan hiljaisuuteen!).

Laulaja ei ole enää pelkkä taidonnäytteiden luoja, tuotteidensa myyjä. Hän on taivaallisten henkisten tulipalojen sytyttäjä! Hänen osuutensa on vain iskeä kipinä...kuin simulaanipelien kiertävä shakkimestari. Lopusta kokijan on huolehdittava itse... Jos kokijan assosiaatiomaailma on köyhä, eivät minkäänlaiset taivaalliset lirutukset auta häntä pääsemään hurmukseen, sillä hän voi tuntea vain manalan tyhjyyden.

Vanhat kulttuurit ovat onnistuneet välttämään tämän kasvattamalla sekä tekijät että koki-
jat samaan ymmärtämykseen. Ja jos sanat menevät joskus yli lipan niin musiikki kantaa
rotkon yli. Jos musiikki lentää liian korkealle, muodostavat sanat tikapuut yliseen, musii-
kin helmaan.

21 Rytmikaavajärjestelmä

Rytmikaavoista on pidettävä mielessä kaksi seikkaa: Itse musiikki ei pohjaudu mihinkään tietoiseen rytmikaavaan, koska saamelaismusiikissa ei ole 'virallista', tiedostettua musiikinteoriaa. Musiikki ei 'ole' jossain tietyssä rytmikaavassa vaan se 'tulkitaan' jonkin rytmikaavan avulla mahdollisimman yksinkertaiseen ja helposti muistettavaan muotoon. Jokainen tulkinta puolestaan on subjektiivinen ja sellaisenaan vain erään kokijan hyväksi kokemaa aika-arvojen merkitystä korostava hahmotusmalli tilanteessa, jossa teksti, melodialinja ja aksentit tarjoavat samanaikaisen mahdollisuuden toisenlaisiin - jopa ristiriitaisiin - tulkintoihin. On todennäköistä, että pitkästä rytmikaavasta saadaan yhden sijasta vähintään kaksi tasa-arvoista tulkintaa, koska teoriassa on ainakin viisi rakennusmahdollisuutta:

- 1) Melodinen rytmi (aiheet, motiivit, säkeet jne.), (IS-94, s. 42-47)
- 2) Aika-arvojen (iskualojen) hahmottumiseen pohjautuva rytmi (IS-94, s. 21-27),
- 3) Melodisten painotusten (aksenttien) rytmi (IS-94, s.5),
- 4) Sanojen alkutavujen ja painottomien irtotavujen rytmi (teksti) (IS-94, s.9) sekä
- 5) Hengitystaukojen mahdollinen rakennetta muokkaava rytmi. (IS-94, s.10)
- 6) Eräissä tapauksissa länsimaisen musiikin laina - harmoninen rytmi (IS-94, s.46-47).

Esimerkeissä käytettyjä kirjallisia lähteitä:

Nuottiesimerkeissä esiintyvät lyhenteet on tässä esitetty alleviivattuina. Luettelot eivät edes pyri olemaan täydellisiä, koska esim. äänitteiden osalta lähdemateriaalia ei ole julkaistu nuotteina. Sen lisäksi pelkät nuotinnusdokumentit ovat jo kertaalleen tulkittuja. Niistä on kuitenkin vaikea lähteä arvailemaan, kuinka tarkasti esim. aika-arvojen väliset suhteet on huomioitu.

Grundström - Väisänen (=G-ström I)

1958 Lapska sånger I Uppsala.

Grundström - Smedeby (=G-ström II)

1963 Lappska sånger II Uppsala.

Guttorm, Anders Ivar

1972 Lappische Joiku-Lieder aus Karasjok. SUS,Helsinki.
(Samuli Aikio, István Kecskeméti + Zoltan Kiss: nuotinnokset)

Kantola, Tuula

1984 Talvadaksen joikuperinne. Turun yliopisto. Pro gradu.

Launis, Armas

1908 Lappische Juoigos-Melodien. Helsinki.

Lüderwaldt, Andreas (= L-waldt)

1976 Joiken aus Norwegen. Bremen.

Saastamoinen, Ilpo (= IS)

1974 Kitarakirja. Tammi, Helsinki.

1985 Kansat soittavat. Tammi. Helsinki.

1994 Rytmikaava-ajattelu saamelaismusiikin hahmotusmallina.

Pro gradu, Jyväskylän yliopisto (julkaisematon).

Tirén, Karl

1942 Die Lappische Volksmusik. Uppsala.

Esimerkkikokoelman lopussa on joukko nuotinnoksia, joiden alkup.lähteet ovat joko numeroimattomia tai yksit. kokoelmissa. Ne on merkitty tähdellä (*).

Nauhoite- ja levylähteet:

Ala-Könni, Erkki (= A-K): Yleisradion kokoelma vuosilta 1960 ja 1963 (???)

Saastamoinen, Ilpo (= IS): Yksityiskokoelma 1970-90 -luvulta

Valkeapää, Nils-Aslak (= V-pää): Yksityiskokoelma äänitteitä 1970-luvulta.

Sveriges Radio (= SR): LP-levysarja (6 kpl) 1960-luvulta

Folkways (FE-4007) (= FE): saamelaisjoiku-LP-levy

Talvadas-projektin alkuperäisäänitteet ovat numeroimattomia. Mikäli en ole löytänyt esi-
merkkejä Kantolan (1984) kirjasta, olen merkinnyt oman numerointini tähdellä (*).

5-jakoiset rytmikaavat:

Viisijakoiset rytmit ovat eräs yleisimmistä tahtilajeista saamelaismusiikissa 2-, 3-, 4- ja 6-jakoisten ohella. Koska on tulkinnallisia vaikeuksia ilman äänitteitä määrittellä, mitkä 3/4-tahtilajeista voivat itse asiassa olla yhtä hyvin viisijakoisia. Monissa tapauksissa on mahdoton täsmällisesti arvioida, onko kaavan mikrorakenne 2+3 vai 3+2. Kymmenjakoiset rytmikaavat ovat lähellä viisijakoisia, koska voi olla vaikea määrittellä, onko rytmikaava (2x)2-3, (2x)3-2 vaiko 2-3+3-2 tai 3-2+2-3. Ks. myös 10-jakoiset rytmikaavat.

N:o 1	Anonym (?):
5/8 = 3+2	(Piera) Bede-Biret.
AB-AB+AB-BA(+AB-AB) ~ ABA; symmetrinen rakenne	IS 1994, esim. 21, s.32
N:o 2	Jouni Jomppanen:
5/8 = 2+3	Riekon joiku.
(AB-AC)	Ala-Könni 542:3
N:o 3	Johan N.P. Eira (Duvvá):
14x5/8: 33-323 (Tämä makrotahtilaji kuuluu 14-jakoisten rytmikaavojen yhteyteen.)	Áddan Ánde Juhan Matte
(ABC-GH-DEF) + ABC - DEF + ABC - GH - DEF	Valkeapää N:o 38
N:o 4	?:
5/8 = 2+3	Gar'ja	Lüderwaldt N:o 7a (orig: 4x 2/4)
> Folkways FE 4007:A5
> IS 1994, esim. 12, s.13
N:o 5	A.I. Guttorm:
(2x) 5/4 = 3+2	Heika's Birit
(orig: 2+3+3+2/4)	Guttorm 1972, N:o 38
> IS 1994, esim. 24, s.37
N:o 6	?:
5/4 = 2+3 (tai 3+2?)	Klemet Hansen	Lüderwaldt N:o 177 (orig: 5/8)
> IS 1994, esim. 9, s.11
N:o 7	?:
5x3/8 = 2+3	Jovnasa Jovna	Launis N:o 552
> IS 1994, esim. 3, s.5
N:o 8	Per Hætta:
(2x) 5x3/8 = 2+3 (~ 2+2+1)	Iskon addja	Lüderwaldt N:o 135 (orig: 6/8+9/8)
N:o 9	H.&C. Granvall:
5x3/8 = 2+3	An den Auerhahn	Tirén: N:o 142
N:o 10	H.&C. Granvall:
5/1 = 1+3+1 (tai: 2+1+2?)	An die Russen	Tirén: N:o 163

N:o 11	Nila Ribja (1912):
$5/2 = (2x) 3+2$	An den Bären	Tirén N:o 313
N:o 12	Lassi Valkeapää:
$5/2 = 3+2$	Kovan Jussin ämmä
A+B (abb1 - alb2)	Ala-Könni 610:1
N:o 13	?:
$5x 3/4 = 2+1+2 = 3+2 \sim 3x 5/4 (2+3) (ab-c-ab)$	Bappa	Launis N:o 538
N:o 14	Jouni Aikio:
$5/4 = 3+2$	Orbun Anna
A-B	Launis N:o 138c
N:o 15	Nils Hotti.
$5/8 = 3+2$	Anders Ponga
IS 1994, s.19. esim. 16B	Sveriges Radio: 14:5
N:o 16	Matti Magga:
$5x3/8 = 2+3$	Juha Henrik Näkkäljärvi	Ala-Könni 571:3

Lisäviitteitä:

Otan tässä vain esimerkinomaisesti Armas Launiksen kirjan tarkempaan käsittelyyn. Muut lähdeteokset on huomioitu vain näytteinä. Viisijakoisten tahtilajien esiintymismäärän suhde muihin tahtilajeihin lienee suunnilleen sama muissakin lähdeteoksissa - alle 10% kokonaismäärästä.

Launis, Armas (yht. ~ 63 kpl; $2+3 = 44$ kpl ja $3+2 = 19$ kpl):

$5/4 = 3+2$	(yht. ~ 6 kpl)				
55b	138c	445	447	453	454
$5/2 = 3+2$	(yht. ~ 6 kpl)				
56a	123	425b	611c	633	635
$5/8$ tai $5/4 = 2+3$	(yht. ~ 35 kpl)				
177 (~ $3+2 \sim 10/8$)	347a-b	448	450	699 (5/4)	
455-460 (kaikki)	462-483 (kaikki)				

Makrotahtilajit: (yht. ~ 16 kpl; $3+2 = 7$; $2+3 = 9$)

$5x3/8 = 3+2$	(yht. ~ 3 kpl)				
198b(?)	451(?)	704			
$5x2/4 = 3+2$	658b				
$5x3/4 = 3+2$	(yht. ~ 2 kpl)				
538(?)	644				
$5x4/4 = 3+2$	662				
$5x3/8 = 2+3$	(yht. ~ 5 kpl)				
451	552	700	705	707	
$5x2/4 = 2+3$	334d				
$5x3/4 = 2+3$	(yht. ~ 3 kpl)				
242b	435	697			

Muita esimerkkejä: Määrä (19 kpl) ei anna todellista kuvaa esiintymistiheydestä.

<u>A-K</u>	(542:3)	5/8=2+3	(590:4&9)	5x3/8=2+3	(591:7)	5x3/8=3+2
	(592:3)	5x3/8=3+2	(592:10)	5/4=2+3	(603:3)	5/2=2+3
	(608:3)	5/8=2+3(3+2?)	(610:1)	5/2=3+2	(615:9)	5/4=2+3 (3+2?)
<u>L-waltdt</u>	(7a)	5/8=2+3	(135)	(2x)5x3/8=2+3	(177)	5/4=2+3 (3+2?)
	(215)	5/16=?	~10/16	(23-32?)		
<u>Tirén:</u>	(101)	5/2=2+3	(142)	5x3/8 = 2+3	(163)	5/1=1+3+1 (2+1+2?)
	(313)	5/2=(2x) 3+2	(534)	5x 3/8 = 2+3		
<u>G-ström II</u>	(32)	5/4 = 3+2				
<u>SR</u>	(7:2D)	5/4 = 2+3	(14:5)	5/8=3+2		
<u>Guttorm</u>	(38)	(2x)5/4 = 3+2				

7-jakoiset rytmikaavat:

Seitsenjakoisista tahtilajeista esiintyy etupäässä kolme muunnelmaa: 223, 322 ja 232. On kuitenkin erikoistapauksia, joissa rakenteet voidaan tulkita siten, että jokin yksittäinen iskuala eroaa muista omaksi 'aiheekseen' kuten esim. '33-1' tai '3-1-3'. Tällaiset ratkaisut ovat kuitenkin sangen epätodennäköisiä.

N:o 1	Uula Aikio:
7/8 = 223	Asla Piera (Pierra Jomppanen)
(A-B)	Ala-Könni 546:10
N:o 2	?:
(2x)7/4 = 322	Lásse Biia
(A-B)	IS 1975, s.256.
N:o 3	Nils Johan Rist:
7/4 = 322	Haltiahu
(A = a-b1-b)	Ala-Könni 614:13
N:o 4	Áilen Niga Elle:
(2x)7/4 = 322	?-joiku
(A-B)	Valkeapään yksit. kok. (20)
IS 1985, N:o 131
N:o 5	Maria Persson:
7/4 = 232	An den Probst Berlin
(tai: 2-2-3) (AA...)	Tirén 281 (orig: 2/4)
N:o 6	Nila Ribja (1912):
7/4 = 232	An das Gewitter
(A-B-A)	Tirén 310
N:o 7	Nila Ribja (1912):
(2x)7/4 = 232	An ein Mädchen in Kirfejaure
tai: 223 (A-B)	Tirén 322
N:o 8	Inga Kemi:
7x3/8 = 322	J. J. Kemi
(tai: 223, jos ei ole noususäveliä)	FE 4007: B41
(A-B)
N:o 9	Anna S. A. Pavval:
7/2 = 3-1-3 tai: 223	An den Kuckuck
(A-x-A1 = a1ba-a2-a3ba)	Tirén 352
IS 1994: esim. 34, s.43, 45
N:o 10	Per Larsson (1913):
7x3/4 = 2-2-3	Wächterlied in der Nacht
(A+B+C = ab-ca-dec1)	Tirén 1
	Huom! Ensimmäinen tahti on samalla melodian 'kahdeksas' tahti.		

- N:o 11** ?: **Lindi** Launis 326 (orig: 6/8+1/8)
(4x)7/8 = 3-2-2 (tai:3-3-1?) (a-b-c-b1) IS 1994: esim. 18, s.22
- N:o 12** ?: '**Joun Nillas'** Launis 60c (orig: 6/8+1/8)
(2x)7/8 = 322 tai: 7/4 = 2-2-3 S 1994: esim. 27, s.38
- N:o 13** Johan N.P. Eira (Duvvá): **Joiku** V-pään kok. (52)
7/2=313~322 tai 223
- N:o 14** Talvadas-proj. **Sammolan Lemet** (kas. V:A3) s.33*, N:o 10
7/8 = 322 (vrt. Guttorm N:o 89)

Lisäviitteitä: (96 esimerkkiä; 322 = 34; 232 = 5; 223 = 55; 331? = 2)

7/8 = 331(?) (yht. 2 kpl)
Launis 326 327

7/8 = 322 (yht. 15 kpl)
Launis 24 91 121 128a 326
A-K 580:7 588:1 617:6
Guttorm 89a+b 95
L-waldt 19 28 101

7/4 = 322 (yht. 8 kpl)
Launis 193 (?) 394
Tirén 339 352
Talvadas **s.32*, N:o 21**
Guttorm 79d
A-K 614:13
IS(-75) s.206

7x 3/8 = 3-2-2 (yht. 4 kpl) (Makrotahtilaji)
Launis 370 430
FE B41
L-waldt 122 (osin?)

7/2 = 3-2-2 (yht. 6 kpl)
Launis 639
Tirén 12 338
Guttorm 74
G-ström II 50
V-pää 52 (~3-1-3)

7/1 = 3-2-2 (yht. 1 kpl)
Launis 184a

7/4 = 232(?) (yht. 3 kpl)
Tirén 281 310 322

7x 3/8 = 2-3-2 (yht. 2 kpl)

FE B41 'J.H.J. Kemi' (322?)

J. Lihtonen-kok.: Sunnan Kristina: 'Roston Ante' (s.24*, N:o 28)

*Täsmällinen kappalennumero äänitteellä ei tiedossa. Tieto viittaa IS:n käsikirj. nuotinnusnumerointiin.

7/8 =	223	(yht. 17 kpl)					
Launis	77	568	570	571	578	579	679
Tirén	459						
SR	9:4						
IS	s. 26*, N:o 6		N:o 11				
L-waldt	171	243	257				
A-K	547:1	546:10					
Kantola	44						

7/4 =	223	(yht. 17 kpl)					
Launis	38	60c	249b (?)	363	388b	408	412
	423	425	433	440	611b (?)	657	692
Tirén	427	476					
A-K	596:1 (7/2?)						

7x 3/8 =	2-2-3	(yht. 8 kpl)				
Launis	172	315	409a	409b	693	
G-ström I	3	15				
G-ström II	4					

7/2 =	2-2-3	(yht. 10 kpl)					
Launis	56b	94					
Tirén	15	167	309	378	464	481	352 (3-1-3?)
SR	7:5a						

7x 3/4 =	2-2-3	(yht. 3 kpl)	
Tirén	1		
Guttorm	43b	66b	

8-jakoiset rytmikaavat:

Monissa tapauksissa pelkkä nuottikuva antaa mahdollisuuden tulkita useimmat kahdeksanjakoiset tahtilajit 2-2-2-2 -yhdistelminä. Kuitenkin melodian aksentit sekä joskus myös teksti puoltavat ryhmittelyä kaksi- ja kolmijakoisten iskualojen yhdistelmiin. Helppoimmat tapaukset ovat niitä, joissa jako neljään tuottaa synkooppeja, jotka ovat arveluttava ilmiö ainakin länsi- ja pohjoissaamelaisen musiikin yhteyteen tuotuna - itäsaamelaisessa musiikissakin vain uudehkon musiikin sisältämän venäläisvaikutuksen yhteydessä.

Kahdeksanjakoisuudesta esiintyy kolme variaatiota: 332, 233 ja 323.

N:o 1.	Wimme Saari:
8/8 = 323	Homman Lasse
(A-B-C ~ ab-cd-ef)	IS 1990-1.
N:o 2.	Niilo Magga:
8/8 = 332	Kutturin Niila.
(a-a1-a2-a3)	Ala-Könni (1961) 544:5

- N:o 3.** Uula Aikio: **Kutturán Antti** Ala-Könni (1961) 547:3
8/8 = 332 (a-a1)
- N:o 4.** Maria Labba: **Saar-Antte** Ala-Könni 590:12
8/8 = 233 (332?) (a-b)
- N:o 5.** Johan N.P.Eira (Duvva): **Noavasmuotki** V-pään yksit. kok.1970-l. (39)
8/4 = 332 (A-B-C-B)
- N:o 6.** Anders Påggo (1912): **An die Renntiere** Tirén 361
8/2 = 323 (A-B-A1)
- N:o 7.** Antti Kalliopää: **Nils Loddje** Ala-Könni 617:4
8/4: 323 (itse asiassa 4/4, mutta aksentointi muodostaa toisen rytmikerrostuman)

Lisäviitteitä: (~ 50 esimerkkiä; 332 = 15kpl.; 323 = 27; 233 = 8)

8/8 = 332 (yht. 10 kpl)
Launis 559b 583 603
A-K 544:5 547:3 615:6
Tirén 486
L-waldt 47
G-ström II 18
> JLP 1006:A8 (s.19*, N:o 14)?

8/4 = 332 (yht. 4 kpl)
Launis 656 671
G-ström I 48
V-pää 9

8x3/8 = 332
A-K 617:2

8/8 = 323 (yht. 18 kpl)
Launis 223a(?) 514 556b 600
A-K 565:9 588:11 588:18 594:3 612:3 614:7
Tirén 491
L-waldt 14b 22a-b 159
IS(-90-l.) ks. Esim.1

- + Ingor Ante Ailu Gaup LP:IRLP-6: 'Jienat jietnadij jienjaiguin' -improv. (s.8*)
- + AJLP-1: B 17: s.13*: 23 (P. Hætta: Gumpe)?
- + JLP 606:B5 (Piera Balto: Luohiti) (s.18*, N:o 9) = 8/4 (323) > Vrt. Guttorm N:o 35

8/4 = 323 (yht. 5 kpl)
Launis 659
Guttorm 4 94
G-ström II 76
A-K 617:4

8x 3/8 = 323 (yht. 3 kpl)

Launis 595
 A-K 588:7
 > JLP 1006: (s. 34*, N:o 15?)

8/2 = 323 (yht. 1 kpl)
 Tirén 361

8/8 = 233 (yht. 7 kpl)
 Launis 373b 598 606
 A-K 586:8 586:13 590:12
 > JLP 1006 s. 25*, N:o 33

8/4 = 233 (yht. 1 kpl)
 Launis 658a

9-jakoiset rytmikaavat:

Yhdeksänjakoisissa rytmikaavoissa on yksi tapaus '3+3+3', joka ei ole sekatahtilaji. Muut vaihtoehdot ovat: 2223, 3222, 2322 ja 2232. Joissakin tapauksissa jokin näistä numeroista saattaa esiintyä itsenäisenä 'aiheena', jolloin se erotetaan muista numeroista (esim. 222-3).

N:o 1.	Lassi Valkeapää:
9/8 = 333	Haltia
(A-A1)	Ala-Könni 607:4
N:o 2.	Wimme Saari:
9/8 = 2232	Nils-Heikki
(A-B)	IS-yksit. kok. 1980-1.
N:o 3.	Antti Proksi:
9/8 = 2223	Iisko Näkkäljärvi.
(A-A1)	Ala-Könni 589:1
N:o 4.	Lars J.A. Juuso:
9/4 = 22-23	Haltiatunturi	Ala-Könni 615:10
N:o 5.	Nils H. Kuhmunen:
9/4 = 23-22 (tai: 2223 / 23-22 / 23-1-3!)	An die Seeleute	Tirén 524 (Karesuando 1911)
N:o 6.	A.A. Ullenius:
9/2 = 23-22	An den Probst Ullenius
AA1AB	Tirén 553
> IS 1994: s.33, esim. 22 (teksti = 22-23!)
N:o 7.	?:
9/8 = 333 (orig: 3/8+2/8+2/4)	Ovla Piera	A. Launis 206 & 395
> IS 1994; s.4, esim. 1 & 2
N:o 8.	Uula Aikio (Kaapin Jounin Ulla):
9/8 = 22-32	Tyttöjen joiku	Ala-Könni 541:8

Lisäviitteitä: (~ 59 esimerkkiä; 3222 = 5; 2322 = 11; 2232 = 10; 2223 = 28; 333 = 6)

9/8 = 333 (yht. >6 kpl - eivät kuulu sekatahtilajeihin)
 Launis ?
 A-K 607:4 608:4 613:7 616:1B 617:3 (=33-3?)
 Guttorm 50 (9/4=333)

9/8 = 3(-)2(-)22 (yht. 4 kpl)
 Launis 111 664
 Tirén 528 (=2322?)
 G-ström II 19

9/4 = 3-222 (yht. 1 kpl)
 Launis 415

9/16 = 2322 (yht. 1 kpl)
 L-waltdt 5c

9/4 = 23(-)22 (yht. 8 kpl)
 Launis 203 (2223?) 354 372 419 658c
 A-K 615:10
 Tirén 524(?)
 Kantola 55 (=3x 2322)

9/2 = 2322 (yht. 1 kpl)
 Tirén 553

9/4 = 22-1-22(!?) (yht. 1 kpl)
 A-K 535:2 (= 23-22 + 3222 + 2223?)

9/16 = 2232(?) (yht. 1 kpl)
 L-waltdt 153

9/8 = 22(-)32 (yht. 4 kpl)
 G-ström I 47(2223?)
 Talvadas (s.31*, N:o14)
 IS Esim.2
 A-K 541:8 (Esim. 8)

9/4 = 22-32 (yht. 3 kpl)
 A-K 606:2
 L-waltdt 208

JLP606:B4 Piera Balto: Sámmol-Lemet > ks. 7/8: N:o 14! (ks. myös IS-94: s.20, esim.17)

9/2 = 2232 (yht. 1 kpl)
 Guttorm 93

9/8 = 2223 (yht. 11 kpl)
 Launis 72a
 A-K 589:1 609:4 609:9
 Kantola 4
 L-waltdt 4 68 154
 G-ström I 11
 G-ström II 55
 IS (s.30*, N:o34)

9/4 = 2223 (yht. 10 kpl)
 Launis 7 151 340
 A-K 606:3 615:10
 SR 12:5a
 Tirén 264
 Guttorm 33 (2232?)
 L-waldt 5d
 G-ström II 75(2322?)

9x 3/8= 2223 (yht. 3 kpl)
 Launis 8
 G-ström I 24
 CETO806: A9 (s.15, N:o4)

9/2 = 22(-)23 (yht. 4 kpl)
 Launis 682
 Tirén 244 263 266

10-jakoiset rytmikaavat:

Läheisyys viisijakoisten rytmien kanssa on monissa tapauksissa hämäävä. Yksiselitteistä ratkaisua on usein mahdoton löytää. Ks. myös (2x) 5-jakoiset rytmikaavat.

N:o 1.	Áilen Niga Elle:
10/8 = 3223	Joiku
(A-B-C-D)	N-A. V:pää 1970-l. (27)
IS 1985 N:o 138
N:o 2.	Johan N.P.Eira (Duvva):
10/8 = 32-23	Sámi ednam dokka
(ABCA)	N-A. V:pää 1970-l (41)
N:o 3.	Antti Proksi:
10/8 = 22-33	Erkuna Tuoma
(tai 20/8: 223-322-33?)	Ala-Könni 584:20
N:o 4.	Áilen Niga Elle - N.A.V-pää:
10/8 = 33-22	Ánda Niilas
(ABCB)	N-A. V:pää 1970-l (33)
> HILP-112 > IS 1985, N:o 139
N:o 5.	Karen Anna Hætta + B.K. Gaino:
10/8 = 22-33	Anders Tamenis Galonito
(ABCB1?)	L-waldt 241
N:o 6.	P. Månsson 1912:
10/4 = 2332 (=23-23-222-22!) tai: 2x 5/2 (2+3)?	An die Schweden	Tirén 101
N:o 7.	Krist. Johansson 1911:
10/4 = 3223	An den Elen
(33-22?)	Tirén 114
N:o 8.	Antti Kalttopää:
10x3/8 = 33-22	Isän joiku (Antti Kalttopää)	Ala-Könni 599:4

Lisäviitteitä: (~ 38 esimerkkiä; 33-22 = 19; 32-23 = 11; 23-32 = 4; 22-33 = 4; 3222 =0; (22+222 tai 222+22 on sama kuin 5-jakoisten ryhmät)

10/16= 33-22 (yht. 1 kpl)
 Tirén 192

10/8 = 33-22 (yht. 14 kpl)

Tirén 331
 L-waldt 65b 192
 Launis 461 702
 G-ström I 13
 G-ström II 67(?)
 Guttorm 58
 A-K 581:10
 Kantola 18 66
 V:pää 33
 SR 8:2a

JLP-1005 B6 (s.18*, N:o 2)

10/4 = 33-22 (yht. 3 kpl)

Tirén 474 485
 G-ström II 53

10x3/8 = 33-22 (yht. 1 kpl)

A-K 599:4 (Esim. N:o 8)

10/8 = 32-23 (yht. 8 kpl)

Tirén 493
 L-waldt 143 260
 Launis 564
 V:pää 27 41

Lihtonen-kok. s. 24*, N:o 25

IS-kok.: s.27*, N:o 15

10/4 = 32-23 (yht. 3 kpl)

Tirén 114
 G-ström II 36
 Guttorm 92g (=5/2?)

10/8 = 23-32 (yht. 2 kpl)

Tirén 482
 L-waldt 129

10/4 = 23-32 (yht. 2 kpl)

Tirén 101 267

10/8 = 22-33 (yht. 3 kpl)

Tirén 444(?)
 L-waldt 241
 A-K 584:20

10/4 = 22-33 (yht. 1 kpl)

Launis 694

11-jakoiset rytmikaavat:

N:o 1	Wimme Saari:
11/8 = 32-33	Haldi. (Haltian joiku)
(ab-ab-ac-ab)	IS-kokoelmat 1980-l.
Tulikulkku-CD:KICD 30; N:o 5.
N:o 2	Lassi Valkeapää:
11/8 = 32-222	Pieti Nuuti	Ala-Könni 607:9
N:o 3	Lars Juuso:
11/8 = 22-232	Inka Viltunen.	Ala-Könni 616:2.
N:o 4	Johan Triumf:
11/4 = 3-22-22	Inka Susanna Triumf
(a-b-b1)	Ala-Könni 581:6 (1963)
N:o 5	Jouni Kitti:
11(-12)/4 = 22-22-3	Lasse-Oulan Niila
(ab-ab-ab1)	Ala-Könni 541:12 (1961)
N:o 5	Jouni Jomppanen:
11/4 = 32-33	Hirven joiku
(2x ABAC)	Ala-Könni 542:2 (1961)

Lisäviitteitä: (64 esimerkkiä; 9 eri tyyppiä: 3332 = 14; 3323 = 6; 3233 = 10; 2333 = 2)
(32222 = 5; 23222 = 1; 22322 = 6; 22232 = 3; 22223 = 18 kpl)

11/16 = 33-32

L-waldt 74b

11/8 = 33-32

(yht. 8 kpl)

Tirén 105 168 201 451

Launis 110 140 167 442

11/4 = 33-32

(yht. 4 kpl)

Launis 353c

G-ström II 7(?) 66

A-K 598:1

11/2 = 33-32

Launis 641

11/8 = 33-23

(yht. 6 kpl)

Tirén 278 405 413 490

Launis 484

IS: s.27*, N:o18

11/8 = 32-33

(yht. 6 kpl)

L-waldt 36a 217

Launis 84(32-222?)

A-K 590:10

KICD 30 N:o 5.

IS Esim.1

500

11/4 = 32-33 (yht. 4 kpl)
 Tirén 314
 Launis 546(?)
 A-K 538:1 542:2

11/8 = 32-22-2 (322-22) (32-222) (yht. 3 kpl)
 Tirén 11 508
 A-K 607:9

11/4 = 3-22-22 (yht. 2 kpl)
 Kantola 5
 A-K 581:6

11/8 = 2-333 (23-33) (yht. 2 kpl)
 Launis 339??? 667
 Lihtonen-kok. - IS: **s.34*, N:o 26**

11/8 = 232-22
 Launis 698

11/8 = 22-3-22 (yht. 3 kpl)
 Tirén 437 438
 Launis 404

11/4 = 22-3-22
 Tirén 241

11x3/8 = 22-3-22 (yht. 2 kpl)
 A-K 597:3
 Kantola 35(?)

11/8 = 22-232
 A-K 616:2.

11x 3/8 = 22-232 (222-32) (yht. 2 kpl)
 Launis 371
 JLP303 A3 (vain I säk. > II säk. = 232-32=12/8 > **s.18*, N:o 3**)

11/8 = 222-23 (22-223) (22-22-3) (yht. 8 kpl)
 A-K 617:5 595:1
 Tirén 221 363 455
 Launis 452
 Guttorm 79b
 L-waldt 229

11/4 = 222-23 (22-223) (yht. 10 kpl)
 Launis 643
 Guttorm 28b 92abef
 L-waldt 65a

G-ström II 68 54
A-K 541:12

12-jakoiset rytmikaavat:

Rytmikaava on sangen lähellä tavallista 4x3/8 (tai 3/4) tahtilajia. Tästä on esimerkkinä N:o 5, jossa pelkkä nuottikuva ilman tekstiä ja esitystapamerkintöjä ei ratkaise sitä, onko kysymyksessä sekatahtilaji.

N:o 1	Inga Juuso:
12/4 = 322-32	Anne Sofe
(ab-a1b1)	IS-kokoelmat 1980-l.
N:o 2	Wimme Saari:
12/4 = 322-32
Vrt. 'Ailu Lemet' (= 13/4)	Riekon joiku
(ab-a1b1)	IS-kokoelmat 1980-l.
N:o 3	Johan Mattis Triumf:
12/8 = 223-23	Matin Oula.
(ab-a1b)	Ala-Könni 576: 8.
N:o 4	Pol John A. Aslaksen:
12/8 = 22-332	John Valkeapää.
(C- vai G-duuri?)	Ala-Könni 604: 2.
N:o 5.	Johan Triumf:
12/4 = 222-33 tai: 33-33?	Anni Dahl
(ab-a1b) (C- vai G-duuri?)	Ala-Könni 582:19

Lisäviitteitä: 33 esimerkkiä; 10 eri tyyppiä (ilman tavuviiva-erottelua)
esim: 33222 = 4; 32322 = 3; 32232 = 9; 32223 = 2)
(23322 = 1; 23232 = 1; 23223 = 3; 22332 = 3; 22323 = 2; 22233 = 5)

12/16 = 33-222
L-waldt 161

12/8 = 33-222 (yht. 3 kpl)
Launis 92 219ab(?) 428

12/16 = 32-322
L-waldt 71

12/8 = 323-22
A-K 574:4

12/4 = 32-322
Tirén 346

12/8 = 322-32 (yht. 6 kpl)
L-waldt 61 178
A-K 565:5 565:14
FE4007 B33 (S.14*, N:o 38)
Talvadas s.32*, N:o 24 (tai 222-33?)

12/4 = 322-32 (yht. 3 kpl)
 Tirén 318 (tai 223-23?)
 IS Esim.1 Esim.2

12/8 = 322-23 (32-223) (yht. 2 kpl)
 L-waldt 62
 A-K 578:9

12/4 = 23-3-22
 Tirén 325

12/8 = 23-232
 Launis 701

12/8 = 23-223
 Guttorm 55

12x3/8 = 23-223
 Launis 700b

12x3/4 = 23-223
 Tirén 372

12/8 = 22-332 (223-32) (yht. 3 kpl)
 L-waldt 95
 SR 10:1a
 A-K 604:2

12/8 = 223-23 (yht. 2 kpl)
 Tirén 169
 A-K 576:8

12/8 = 222-33 (yht. 2 kpl)
 L-waldt 39
 Launis 706(?)

12/4 = 222-33 (yht. 3 kpl)
 A-K 591:4 582:19
 Launis 712

13-jakoiset rytmikaavat:

Tämä ryhmä sisältää suurimman kirjon erilaisia jakotapoja. Tunnusmerkinä on joikujen erilaisuus - ei niinkään jonkin tietyn rytmikaavan mikrorakenteen ylivalta muihin nähden.

N:o 1 Antti Näkkäljärvi (+Uula Aikio): **Jounin Uula** Ala-Könni 547:7-8
13/8 = 23-233 (a-a1)

N:o 2 Antti Proksi: **Salkon Elli** Ala-Könni 584:21
13/8 = 322-222 (Voi olla myös 14/8 = 323-222) (ab-a1b)

- N:o 3.** Áilen Niga Elle + N-A V-pää: **Áilu Lemet** V-pään kok. 1970-l. (46)
13/4 = 322-33 (A-B-A) > Vrt. 12/8, Esim. 1 & 2 (~ 12/8 = 322-32)
- N:o 4.** ?: **Ánda Niilas** V-pään kok. 1970-l. (14)
13x3/8 = 222-322 > IS 1973, s. 243-244 + 1985, N:o 134
- N:o 5.** Antti Kalttopää: **Niku Valkeapää** Ala-Könni 617:8
13/8 = 32-332 (tai: 26/8 = 323-32+32-332?)
- N:o 6.** ?: **An Lars Bengtsson** Tirén 190-191
13/8 = 322-222 IS 1994, s.9, Esim. 7 (222-223?)

Lisäviitteitä: (72 esimerkkiä; 15 eri tyyppiä;
 esim. 33322 = 6; 32233 = 13; 22333 = 8; 222223 = 9)

13/8 = 333-22 (33-3-22) (yht. 3 kpl)
 Tirén 347
 Guttorm 95g
 Launis 499

13/4 = 333-22 (yht. 3 kpl)
 Tirén 64 336 465

13/8 = 33-232 (yht. 2 kpl)
 Tirén 392 499

13/8 = 33-223 (yht. 4 kpl)
 Tirén 94 251 411
 A-K 588:5

13/8 = 323-32 (32-33-2) (yht. 2 kpl)
 A-K 617:8 (32-332 / 32-33-2 >26/ 8)
 Tirén 150

13/4 = 32-332 (yht. 2 kpl)
 Tirén 345
IS: s.27*, N:o17

13/8 = 323-23 (yht. 2 kpl)
 SR 8:1a
 Inari; Saamiradio: **s.25*, N:o31**

13/4 = 32-32-3 (323-23) (yht. 2 kpl)
 Tirén 138 450

13/8 = 322-33 (yht. 12 kpl)
 Tirén 373 408 496 498 533 542
 A-K 591:5 (323-23?)
 V-pää 46
 Kantola 9? 26?

Guttorm 31
G-ström II 37(?)

13/4 = 322-33
Tirén 311

13/8 = 322-222 (3-22-222 / 3-222-22) (yht. 5 kpl)
Tirén 190 191 530
A-K 584:21
G-ström II 33

13/8 = 23-323 (+?)
SR 8:1a

13/8 = 23-233
A-K 547:7-8

13/4 = 23-23-3
G-ström I 23

13/2 = 23-23-3
Tirén 384 (AA-ABA+BB-BAB?)

13/8 = 23-22-22
G-ström I 57

13/4 = 232-222
Launis 620b

13/8 = 22-333 (223-33) (yht. 7 kpl)
Tirén 229 332 412 420
L-waldt 51
Launis 194
A-K 593:1?

13/4 = 22-333
G-ström II 10

13/8 = 223-222 (22-3-222) (yht. 4 kpl)
Tirén 326 365 532
SR 9:1a

13/8 = 222-322
Talvadas: s.31, N:o16 (222-322)

13x3/8 = 222-322 (yht. 2 kpl)
V-pää 14
Guttorm 1

13x3/4 = 22-23-22

Tirén 386

13/4 = 22-22-32

Tirén 112 379

(yht. 2 kpl)

13x3/8 = 22-22-32

Launis 371(?)

13/8 = 222-223

(22-22-23)

(yht. 3 kpl)

A-K 617:7

Tirén 410

Guttorm 79e

13/4 = 22-22-23

(222-223)

(yht. 6 kpl)

Tirén 546

Launis 54 71 113b 645ab

14-jakoiset rytmikaavat:

- N:o 1.** Johan Triumf: **Karin Anne Gaup** Ala-Könni 583:2
14/8 = 222-233 tai: 222-323 (ab-a1b1)
- N:o 2.** Lassi Valkeapää: **Anni Labba** Ala-Könni 610:3
14/8: 322-232 (abcb)
- N:o 3.** Klemet E. Mollesjok: **Aslak R.B. Anne** L-waldt 111 (Karasjok 1956)
14/16 = 23-23-22 (ab-ab1)
- N:o 4.** Wimme Saari: **W.S:n sukujoiku** IS-kok. 1980-l.
(2x)14/8: 322-232 (nopeutuessaan > 25/8 ~ 33-33-33-232)

Lisäviitteitä: (22 esimerkkiä; 14 eri tyyppiä)**14/8 = 33-332**

Tirén 282

Launis 413c

14/8 = 333-23

A-K 613:4ab

14x5/8= 33-323

V-pää 38 (Ks. 5/8: esim. 3; IS:1994 s.32)

14/4 = 33-2-33

Launis 495b

14/16 = 33-22-22

L-waldt 32(?)

14/8 = 33-22-22

Launis 690
 DAT-CD9 18 (s.23*, N:o11)

14/8 = 322-232
 A-K 610:3
 IS Esim.4

14/8 = 32-32-22
 Launis 623

14/8 = 322-223
 Guttorm 11

14/4 = 322-223
 Tirén 358

14/8 = 23-333
 L-waldt 73

14/16 = 23-23-22
 L-waldt 111

14/8 = 23-22-23
 FE4007 31 (s.13) ~ 8/8

14/8 = 22-33-22
 Tirén 100 (23-23-22?)

14/8 = 22-23-32
 Tirén 272

14/16 = 222-323
 L-waldt 112(?)

14/4 = 22-2-3-2-3?
 G-ström II 40

14/8 = 222-233
 A-K 583:2

14/4 = 22-22-33
 DAT-CD9 ? (s.23*, N:o15)

15-jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Lassi Valkeapää: **Nuuhkan joiku** Ala-Könni 607:8
15/8 = 22-32-222 tai: 22-23-222 (a-a1)

N:o 2. Johan Triumf: **Brita Hetta** Ala-Könni 583:1
15/8 = 22-22-223 (tai: 22-22-232, jos alku on 2/8 myöhemmin)

- N:o 3. Niilo Magga: **Lassi-äijä** Ala-Könni 544:6
15-(17)/8 = 22(2)3-2222
- N:o 4. Margareta H. Lango: **Wiegenlied** Tirén 538
15/2 = 22-22-223
- N:o 5. Antti Kalttopää: **Joiku(?)** Ala-Könni 604:9B
15x3/8 = 3-22-22-22

Lisäviitteitä: (31 esimerkkiä; 10 eri tyyppiä)

15/8 = 33-22-32 (332-232)

A-K 616:4

Launis 555b

15/8 = 32-33-22

Tirén 501

SR 12:4b

15/8 = 322-332

A-K 597:9

15/16 = 322-22-22

L-waldt 156

15/8 = 322-22-22

Tirén 48

15/4 = 3-22-22-22

Kantola 3

15x3/8 = 3-22-22-22

A-K 604:9B (Esim.5)

15/8 = 23-22-222

L-waldt 222 (32-22-222?)

15/4 = 23-22-222

Launis 381(?)

15/8 = 223-22-22 (22-32-222)

A-K 544:6 603:5 607:8

15/4 = 223-22-22

A-K 583:14 586:2 601:2

15/8 = 22-23-33

A-K 613:9

15/4 = 22-23-222

G-ström I 16 (5/4?)

15/8 = 22-22-3-22
 A-K 609:6
 Guttorm 19 (22-23-222?)

15/4 = 222-23-22 (22-22-3-22)
 Launis 534
 G-ström II 69

15x3/8 = 222-23-22
 A-K 613:13

15/8 = 22-22-22(-)3 (222-222-3?)
 A-K 583:1
 Launis 207 (233-232?)

15/4 = 22-22-22-3 (222-222-3)
 Tirén 340 391 439

15/2 = 22-22-22(-)3 (222-222-3)
 Tirén 538 555

16-jakoiset rytmikaavat:

N:o 1.	?:
16/4 = 323-22-22	Láss' Ande
(A-B-C-B)	IS 1974, s.257 > V-pää N:o58
N:o 2.	Mickel N. Kemi:
16/8 = 33-32-32 (abc)	An die Schutzgeister der Erde	Tirén 448
N:o 3.	Jonas Steggo:
16/8 = 23-32-222	Sara Brita Steggo
(abcb-ab)	SR 7: 5c

Lisäviitteitä: (16 esimerkkiä; 13 eri tyyppiä)

16/4 =	33-33-22	
Tirén	165	
16/8 =	33-32-32	
Tirén	448	
16/8 =	323-332	
Talvadas:	s.31*, N:o13	
16/4 =	32-33-32	
Tirén	425	
Launis	485	
16/8 =	32-32-33	
A-K	572:4	
16/8 =	323-22-22	
Launis	393	
16/4 =	323-22-22	
IS-74	s.257	
16/8 =	23-32-222	
SR	7:5c (esim. 3)	
16/4 =	23-23-33	
Launis	446	
16/8 =	23-2-23-22	
Launis	234	
16/4 =	23-222-23	
Tirén	441	
16/16 =	22-33-33	
L-waldt	203	
16/8 =	22-32-223	

Launis 229 (tai: 23-22-232 tai: 32-22-322!)

16/4 = 22-23-322/(232)

Tirén 535

16/8 = 22-22-332

G-ström II 26

17-jakoiset rytmikaavat:

N:o 1.	Ole Aslaksen:
17/4 = 22-32-22-22	Oula Niila (Niilaš Ovla)
(A-B-A1-C)	IS-kok. 1986 Kaustinen
(Transcr: Olle Edström)
N:o 2.	Johan Triumf:
17/8: 223-223-3	Oula Triumf	Ala-Könni 583:4
N:o 3.	Antti Ruotsala:
17/4 = 22-22-23-22 (=N:o 1. 'nurinpäin')	Antti Tuommo (Sara)
(AABA)	Ala-Könni 546:6
N:o 4.	Jens Olaf Mienna:
17x3/8 = 3-32-22-32	Johan Anders Mienna
(Orig: 12+15+9+15/16)	Lüderwaldt 201
>IS 1994: s.6, esim.5
N:o 5.	?:
17/8 = 223-23-32	Vielpis
(tai: 10/8 = 22-33)	FE4007:A4
> IS 1994, s.13, esim. 13

Lisäviitteitä: (31 esimerkkiä; 22 eri tyyppiä)

17/8 = 33-33-32

Tirén 204

17/8 = 333-323

Tirén 404

IS: s.28*, N:o26

17/8 = 33-32-33

Guttorm 88

17/4 = 332-333

A-K 535:8

17x3/8 = 3-32-22-32 (~ 22-32-3-32)

L-waldt 201

17/4 = 323-3-222

DMLP87-1 A2 (s.21*, N:o26?)

17/8 = 32-32-322

Tirén 466

17/8 = 32-32-232

Tirén 403

17/8 = 323-22-23
L-waldt 36b

17x3/4 = 323-22-23
CAP1351 A6 (s.16*, N:o 12)

17/4 = 322-322-3
JLP1005 A3 (s.17*, N:o16?)

17/8 = 32-22-323 (tai: 323-3222?)
FE4007? (s.13*, N:o 29?)

17/8 = 32-(2)22-222
G-ström II 61 (tai 15/8?)

17/8 = 23-23-223
Tirén 522

17/8 = 22-33-223
Tirén 495

17/8 = 223-23-32
FE4007 A4 (= s.13*, N:o 28?)

17/8 = 223-223-3
A-K 583:4

17/4 = 22-32-22-22
IS-86 Esim.1

17/8 = 222-33-23 (22-233-23)
Tirén 442 468

17/8 = 22-23-22-22
Launis 131(?)

17/8 = 22-222-322
Launis 549

17/4 = 22-22-23-22
A-K 546:6
Launis 119 (mahd. 13/4=22-22-23?) 182a

17x3/8 = 22-22-23-22
Launis 200

17/8 = 22-22-22-3(2)
Launis 681
G-ström II 23 (tai 15/8?)

17/8 = 22-22-22-23
Tirén 440

17/4 = 22-22-22-23
Tirén 552 (tai: 32-23-322?)

18-jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Pol John Aslaksen: **Haltiatunturi** Ala-Könni 592:11
18/8 = 223-223-22

Lisäviitteitä: (13 esimerkkiä; 11 eri tyyppiä)

18/8 = 33-33-222
G-ström II 17

18/8 = 33-32-223
Launis 631

18/16 = 33-22-323
L-waldt 128

18/8 = 33-223-23
Tirén 91

18/8 = 32-33-232
Tirén 477

18/8 = 32-32-332
Launis 158

18/4 = 32-32-332
Launis 449(?)

18/8 = 32-23-323
SR7 7c

18/8 = 322-22-322
AJLP-1 B8 (s.12?)

18/8 = 23-23-22-22
Launis 400

18/8 = 223-223-22
A-K 592:11

18/8 = 223-22-223
JLP606 B4 (s.18*, N:o7?)

18/8 = 22-22-33-22
Kantola 75

19-jakoiset rytmikaavat:

N:o 1.	Áilen Niga Elle:
19/8: 322-32-322	Joiku	V-pää 25 > IS-85: N:o 137
N:o 2.	Johan Triumf:
19/8 = 223-23-223	Antti Palismaa	Ala-Könni 583:11
N:o 3.	Oula M-p. Palojärvi:
19/8 = 332-33-32	Jon Jon Juuso	Ala-Könni 578:11

Lisäviitteitä: (21 esimerkkiä; 16 eri tyyppiä)

19/8 = 333-33-22
Tirén 487

19/4 = 33-33-322
A-K 584:11

19/8 = 33-33-223
Tirén 324(?)

19/8 = 332-33-32
A-K 578:11
Launis 352

19/4 = 33-223-33
Launis 544(?)

19/8 = 322-32-322
IS-85 137

19/8 = 322-22-323
IS: s.28*, N:o 28

19/4 = 3-22-22-22-22
Tirén 394 395

19/8 = 223-23-223
A-K 583:11

19/8 = 223-223-23
Launis 593 (tai: 322-323-22?)

19/4 = 22-23-33-22
DMLP87-1 A8 (s.21*, N:o28?)

19/4 = 22-23-23-23
Tirén 209

19/8 = 222-3-222-22

G-ström I 44

19/8 = 222-22-32-22
G-ström I 34 (tai: 33-33-322?)

19/8 = 22-22-223-22 (22-222-23-22)
Tirén 333(?)
SR 13:2

19/4 = 22-22-22-322
Guttorm 83

19/4 = 22-222-22-32
G-ström II 38

19/8 = 222-222-223
Tirén 473

20-jakoiset rytmikaavat:

N:o 1.	Áilen Niga Elle:
20/8: 22-32-33-23	Risten Anne Sara
(A-B-C-B)	V-pää 25 > IS-85: N:o 137
N:o 2.	?:
20/8 = 223-222-223 (Orig: 4/8+3/8+3/4)	Pieras Nila	Launis 587
IS 1994:s.26, Esim. 19
N:o 3.	Inga Juuso:
20/8 = 32-32-33-22 (> ~ 12/8 = 33-222)	Piera Jovvna	DAT CD 9:17
IS 1994: s.51, Esim. 42
N:o 4.	Áilen Niga Elle:
20/8 = 332-322-32 (Noususävelestä: 23-32-32-23!)	Joiku	V-pää 6 > IS-85: N:o 129
N:o 5.	Birit-Anne Kalttopää:
20/8 = 32-322-332 (tai: 32-32-23-32!)	Nils Loggje	Ala-Könni 598:5

Lisäviitteitä: (18 esimerkkiä; 15 eri tyyppiä)

20/8 = 33-33-33-2
Launis 11 236

20/8 = 332-322-32
IS-85 N:o 129

20/4 = 332-322-3
L-waltdt 114 (=5x4/4 (2+3)???)

20/8 = 33-223-223
Tirén 27

20/4 = 33-223-223
G-ström II 35

20/4 = 332-22-332
G-ström II 39

20/8 = 323-33-33
A-K 610:7

20/8 = 32-33-22-32
Tirén 37

20/8 = 32-32-33-22
DAT CD 9:17 (s.23*, N:o10) tai:12/8

20/8 = 32-322-332
A-K 598:5

20/8 = 32-32-23-23
IS: s.30*, N:o40

20/8 = 322-332-32
A-K 598:5

20/8 = 32-23-23-23
A-K 584:18

20/4 = 23-33-22-23
Tirén 362

20/8 = 23-23-23-32
Launis 12 (tai: 23-23-32-32?)

20/8 = 22-32-33-23
IS-85 N:o 137

20/8 = 223-222-223
Launis 587

21-jakoiset rytmikaavat:

On mahdollista, että jostakin näkökulmasta katsottuna on kysymys 21 = 3x7 rytmikaavasta.

N:o 1. Inga Juuso: **Joiku** IS-kok. 1980-1
21/8 = 323-322-33 (tai: 22/8 = 32-22-322-33)

N:o 2. Lassi Valkeapää: **Iisko Näkkälä** Ala-Könni 609:1
21/8 = 322-322-232 (tai: 3x 7/8 = 322!)

21/8: Lisäviitteitä: (13 esimerkkiä; 12 eri tyyppiä)

21/8 = 333-22-22-22 (333-222-222)
Tirén 354(?)
G-ström II 65 (tai: 22/8 = 22-33-222-222?)

21/8 = 323-322-33 (???)
IS Esim. 1

21/4 = 323-23-323
Tirén 364

21/8 = 32-32-322-22 (32-32-32-222)
SR 7:6a
IS: s.27*, N:o 14 (Mahd. myös ~ 12/8)

21/4 = 32-23-33-23
Guttorm 73

21/8 = 322-322-232
A-K 609:1

21/4 = 32-22-3-32-22
JLP-1006 B10 (s.21*, N:o23)

21/4 = 22-33-22-3-22
G-ström II 39 (tai: 23/4: 22-33-22-3-222)

21/8 = 22-33-222-32
Tirén 214

21/16 = 22-32-32-322
L-waldt 121 (tai: 20/16 = 22-22-32-322?)

21/8 = 222-3-22-22-22
G-ström II 41

21/4 = 22-22-32-22-22
Tirén 216

22 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 3. Johan N.P. Eira (Duvva): **Jonnan**
 22/4 = 22-22-22-22+3-3

SFLP-8531
 V-pää N:o 53

22/8: **Lisäviitteitä:** (12 esimerkkiä; 11 eri tyyppiä)

22/8 = 33-33-32-32
 Tirén 212

22/8 = 33-32-322-22
 Tirén 327

22x3/8 = 32-32 (-32-32)+322-32
 L-waldt 122 (tai: 7x3/8 = 322???)

22/8 = 32-32-222-222
 Guttorm 96a

22/8 = 2-32-23-32-23
 Tirén 508!

22/8 = 22-33-22-22-22
 Tirén 170

22/8 = 223-223-323
 Tirén 71

22/8 = 223-22-32-33
 G-ström II 82

22/2 = 22-23-22-22-23
 Tirén 295

22/4 = 22-22-22-22+3-3
 Launis 95a

22/4 = 22-22-22-22+3-3
 Kantola 50
 SFLP-8531(Esim.3)

23 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Áilen Niga Elle + N-A. Valkeapää: **Mikku**
 23/4 = 33-22-3-222-22

HILP-112
 > IS 1985 N:o 140

N:o 2. Nils Hotti: **Anders Ponga**
 23/8 = 33-222+33-32

SR 14:5 > IS -94: s.19 (16)

N:o 3. Tuomma Labba: **Lasse Valkeapää** Ala-Könni 590:3
23/8 = 222-222-222-23

N:o 4. Tuomma Labba: **Joonas Jovna** (Jouni Labba) Ala-Könni 590:2
23/8 = 233-232-233

Lisäviitteitä: (14 esimerkkiä; 14 eri tyyppiä)

23/4 = 33-33-32-33
Tirén 462(?)

23/8 = 332-333-33
Tirén 136

23/4 = 33-22-3-222-22
HILP-112 Esim. 1

23/8 = 33-222-33-32
SR 14:5 Esim.2

23/8 = 32-33-32-322
JMEP-1 2:3

23/8 = 32-32-33-33
Launis 175

23/8 = 322-322-32-22
Tirén 72

23/8 = 23-33-33-33
Guttorm 65

23/8 = 233-232-233
A-K 590:2

23/8 = 23-23-3-23-23
JLP-1006 A14 (s.19, N:o16)

23/8 = 223-223-23-22
Tirén 176

23/8 = 22-223-33-33
G-ström II 12 (tai: 32-33-33-33?)

23/8 = 222-222-222-23 (22-222-22-22-23)
A-K 590:3
G-ström II 42

24 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Mikkel P.A. Bongo: **Nils N. Vars** Lüderwaldt 256
 24/8 = 32-32-323-222 (tai: 32-32-32-32-22) (Orig: 12/8)

N:o 2. Margit Aikio: **Kutturán Magga** Ala-Könni 539:8
 24/8 = 223-22-333-22 (tai: 23/8: 33-22-333-22?)

Lisäviitteitä: (4 esimerkkiä; 4 eri tyyppiä)

24/8 = **32-33-322-33**
 Tirén 247

24/8 = **32-32-323-222**
 L-waldt 256 (Esim.1)

24/8 = **23-23-22-32-32**
 Launis 636

24/8 = **223-22-333-22**
 A-K 539:8 (Esim.2)

25 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Antti Proksi: **Armas Niemelä** Ala-Könni 584:5
 25/8: 222-223-33-222 (tai: 222-223-332-22?)

N:o 2. Antti Proksi: **Vilkonan Antin ämmö** Ala-Könni 577:3
 25/8 = 32-332-332-22 (tai: 32-332-33-33?)

Lisäviitteitä: (5 esimerkkiä; 5 eri tyyppiä)

25/8 = **333-333-322**
 Tirén 502

25/8 = **33-22+2x(32-33-22)**
 DMLP87-1 A10 (s.21, N:o29)

25/8 = **32-332-332-22**
 A-K 577:3 (Esim.2)

25/8 = **22-333-22-332**
 Tirén 302

25/8 = **222-223-33-222**
 A-K 584:5 (Esim.1)

26 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Antti Proksi: **Iisko Näkkäläjärvi** Ala-Könni 581:12
 26/8: 33-32-333-33 (tai: 33-32-33-333?)

N:o 2a. Anders Valkeapää: **An den Wolf** Tirén 515
 26/8=33-22-22-22-22-22 (tai: 33-222-222-22-22?) IS 1994: s.9, N:o 6

N:o 2b. Anders Valkeapää: **Das Lied des Wolfes** Tirén 516
 26/8=33-332-222-222 (tai: 33-222-222-22-22?) IS 1994: s.9, N:o 6

Lisäviitteitä: (12 esimerkkiä; 12 eri tyyppiä)

26/8 = 33-33-33-332
 Tirén 199

26/8 = 33-332-222-222
 Tirén 516 (Esim. 2b)

26/8 = 33-32-333-33
 A-K 581:12 (Esim. 1)

26/8 = 33-32-323-322
 Tirén 359(?)

26/8 = 33-22-22+33-2-22
 Tirén 7

26/8 = 33-22-22+22-22-22
 Tirén 515 (Esim. 2a)

26/4 = 3-22-22+3-22-22-22
 Tirén 35

26/8 = 23-22-32-33-33
 Tirén 98

26/8 = 23-223-222-22-22
 G-ström II 37 tai: 24/8 = 23-223-32-223

26/4 = (22)-223-22-22-223
 G-ström II 59 (tai 22/4?)

26/8 = 222-232-223-222
 Tirén 312

26/2 = 22-22+23-22+23-22
 G-ström II 45

27 -jakoiset rytmikaavat:

Näissä rakenteissa aletaan liikkua ihmismielen muistin rajallisuuden tuntumassa. Rytmikaavat alkavat olla liian vaikeita ulkoa muistettaviksi, joten aika-arvoissa alkaa esiintyä huojuntaa - joko tahattomasti tai tahallisesti. Yksiselitteistä nuotinnosta on vaikea tehdä. Nuottiesimerkit sisältävät tästä syystä 'piilevästi' myös 30/8- ja 31/8 -tahtilajeja. Rytmikaavat jakautuvat tässä vaiheessa yhä selkeämmin kahteen jaksoon, joista

A) jälkimmäinen on edellisen muunnelma (sarjallisen rakenteen A-A1 -tyyppinen alun/lopun laajentuma/supistuma, jolloin esim. 22- ja 3 -iskualat vaihtavat paikkaa) tai
 B) identtisten jaksojen väliin sijoittuu laajennus (supistuma?), joka tekee rytmikaa-
 van AbA-muotoiseksi. Sarjallisuus muuttuu symmetriaksi.

N:o 1.	Áilen Niga Elle:
27/8 = 323-22-33-22-32 (tai:32-322-33-22-32)	Joiku	V-pää (3) > IS-85: N:o 126
IS 1994: s.52, N:o 43
N:o 2.	Maria Labba:
27/4 = 223-32-223-332	Juha Hetta
(sanaton versio)	Ala-Könni 591:1
N:o 3.	Antti Proksi:
27/8 = 32-22+333+32-22	Aslak Juuso	Ala-Könni 586:9
N:o 4.	Inga Juuso:
27/8 = 32-22-32+32-22-22 (> 29/8 = 32-23-32+32-22-23)	Piera Heáhtta	DAT CD-9, N:o 12
N:o 5.	Antti Proksi:
27/8 = 323-322-23-322 (> 30/8 = 323-322-233-322)	Inger Anna Näkkäläjäarvi	Ala-Könni 582:13

Lisäviitteitä: (13 esimerkkiä; 13 eri tyyppiä)

27/8 = 32-33+32+32-33 (tai: 32-33-323-233?)
A-K 546:3

27/8 = 323-322-23-322
A-K 582:13 (Esim.5)

27/8 = 323-22-33-22-32
IS-85 N:o 126 (Esim.1)

27/8 = 32-22+333+32-22
A-K 586:9 (Esim.3)

27/8 = 32-22-32+32-22-22
DATCD-9 N:o 12 (Esim.4)

27/8 = 32-22-32-22-333
A-K 586:9

27/8 = (erilaisia versioita, joiden yhteistulos on 26/8 - 28/8)

- A) 23-3-32 (=13)
- B) 23-3-222 (=14)
- C) 23-2-23-2 (=14)
- D) 23-3-32 (=13)

G-ström II 34

27/4 = 223-32-223-332
A-K 591:1 (Esim.2)

27/4 = 22-3-22-3+22-222-3
Tirén 188

27/4 = 2223+3222+2223
Tirén 429

27/4 = 222-3+22-22-3+22-3
Tirén 294

27/8 = 22-22-23+22-32-23 (tai: 29/8 = 32-22-23+32-32-23)
A-K 575:5

27/8 = 222-222-3-222-222
L-waldt 63 (II rivi; I rivi = 24/8)

28 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Áilen Niga Elle: **Joiku** V-pää 23
28/8: 32-32-22 - 322-322 (> tai: 31/8: 222-222-22+ 22-22-322)

N:o 2. ?: **Kitti Mari** Launis 75
28/8 = 33-33-33-22-33

Lisäviitteitä: (4 esimerkkiä; 4 eri tyyppiä)

28/8 = 33-33-33-33-22
Tirén 319

28/8 = 33-33+33-22-33
Launis 75 (Esim.2)

28/8 = 32-32-32-32-32-3 (tai: 33-22-33-22-332?)
Launis 196

28/8 = 32-32-22+322-322
V-pää 23 (Esim.1)

29 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Per Larsson: **Hirtenlied** Tirén 2
29/8 = 23-23-23-333-23

Lisäviitteitä: (8 esimerkkiä; 8 eri tyyppiä)

29/8 = 33-22-33-3-33-22
Launis 591

29/8 = 32-23-32+32-22-23 (Ks. 27/8: Esim. N:o 4)
DAT CD-9 N:o 12

29/8 = 322-23+32+322-23
A-K 597:2

29/8 = 32-22-23+32-32-23
A-K 575:5 (Ks. myös 27/8)

29/16 = 233-233-23-233
Kantola 6b(?) > Ks. myös 30/16

29/8 = 23-23-23-333-23
Tirén 2 (Esim.1)

29/4 = 22-23-22-222-22-222
Tirén 10

29/8 = 222-22-22-22-22-322
Tirén 92(?)

30 -jakoiset rytmikaavat:

Ks. 27/8:N:o 5. Antti Proksi: **Inger Anna Näkkäljärvi** Ala-Könni 582:13
30/8 = 323-322-233-322

Lisäviitteitä: (3 esimerkkiä; 3 eri tyyppiä)

30/8 = 323-322-233-322
A-K 582:13 (Esim. '27/8:N:o5')

30/8 = 23-23-23+23-23-32
Tirén 77(?)

30/16 = 23-22-233-23-233
Kantola 6a(?) > Ks. myös 29/16

31 -jakoiset rytmikaavat:

Ei tiedossa yhtään tapausta.

Tästä alkaen rytmikaavojen esiintyminen muuttuu satunnaiseksi. Nähtävästi on tultu muistamisalueen rajamaille, jossa vain muutamilla joikaaajilla on runsas varasto.

32 -jakoiset rytmikaavat:

- N:o 1. Antti Proksi: **Antti Maija (Sara)** Ala-Könni 584:7
 $32/8 = 222-23-22+222-23-222$ (tai: $22-22-223+22-22-22-32$)
- N:o 2. Juha H. Näkkäläjärvi: **Jauristunturi** Ala-Könni 572:4
 $32/8 = 33-33-22+32-32-33+32-32-33$
- N:o 3. Brita Samudsson: **An den Gatten Johan Samuelsson** Tirén 70 (1913)
 $32/8 = 23-22-22+222+23-22-22$
- N:o 4. Anders Kuoljok: **Liebeslied** Tirén 369 (1912)
 $32/2 = 223-223+22+223-223$

Lisäviitteitä: (6 esimerkkiä)

- $32/8 = 333-333-333-23$
 Tirén 81
- $32/8 = 33-33-22+32-32-33+32-32-33$
 A-K 572:4 (Esim.2)
- $32/8 = 332-323+323-332$
 Tirén 120
- $32/8 = 23-22-22-222+23-22-22$
 Tirén 70 (Esim.3)
- $32/2 = 223-223+22+223-223$
 Tirén 369 (Esim.4)
- $32/8 = 222-23-22 - 222-23-222$
 A-K 584:7 (Esim.1)

33 -jakoiset rytmikaavat:

- N:o 1. Johan N.P. Eira (Duvva): **Fimban** HI-HAT HILP-112 > IS-85: 141
 $33/8 = 32-322-332+222-322$ (tai: $34/8 = 32-322-332+322-322$)

Lisäviitteitä: (4 esimerkkiä)

- $33/8 = 33-23+33-32+23-33$
 Tirén 119
- $33/4 = 33-22-223+33-3-223$
 Tirén 22

33/8 = 323-32-22+322-32-22
Tirén 480

33/8 = 32-322-332+222-322
IS-85 141 (Esim.1)

34 -jakoiset rytmikaavat:

Ks. 33/8: Johan N.P. Eira (Duvva): **Fimban** HI-HAT HILP-112 > IS-85: 141
34/8 = 32-322-332+322-322 (tai: 33/8 = 32-322-332+222-322)

N:o 1. Maria Persson: **Abraham Lundmark** Tirén 277 (1909)
34/8 = 33-33-322-32-22-33 (tai: 33-33+32-23+222-33?)

Lisäviitteitä: (4 esimerkkiä)

34/8 = 33-33-322-32-22-33
Tirén 277 (Esim.1)

34/8 = 323-323-323-323+2
Tirén 337

34/8 = 32-322-332+322-322
IS-85 141 (Ks. 33/8:Esim.1)

34/8 = 322-322-322-333-22 ~ 5/2 (2+3)???
JLP-1006: B4 (Ovlla Issat) (s.20*, N:o19)

35 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Brita Samuelsson: **Nils Sjulsson** Tirén 68
35/8 = 222-33+222-33+33-23

36 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1. Áilen Niga Elle + N-A. Valkeapää: **Jovna Johanas** V-pää N:o 42
36/4 = 33-22-22-22-22+33-22-22 > Ks. myös 62/8

Lisäviitteitä: (3 esimerkkiä)

36/4 = 33-22-22-22-22+33-22-22
V-pää 42 (Esim.1)

36/8 = 23-22-22+23-22+23-22-23
Tirén 69

36/8 = 22-33-332+22-33-233
JLP1006 A5 (s.19*, N:o 10)

37 -jakoiset rytmikaavat:

- N:o 1. Brita Samuelsson: **An die Tochter Maria** Tirén 73 (1913)
 $37/8 = 22-23-223+22-23-223+23$
- N:o 2. Tauno Pylkkäsen käsikirj.: **Sappan čievai** Orig. Tromsø 1850-l.
 $37/8 = 33-33+3x(33-322)+33-33$
- N:o 3. Inga Kemi: **Ellen Klemet Buljo** FE4007:B57
 $37/8 = 33-323-33+33-23-33$

38 -jakoiset rytmikaavat:**Lisäviitteitä:** (3 esimerkkiä)

$38/8 = 33-223+33-33+33-223$
 Kantola 92

$38/8 = 322-33-32+33-33-332$
 A-K 578:1(?)

$38/16 = 223-23+223-23+223-223$
 Kantola 135

39 -jakoiset rytmikaavat:

- N:o 1. Brita Samuelsson: **An die Tochter Anna Kristina** Tirén 74 (1913)
 $39/8 = 32-22-32-22+22-22-32-22+22$ (ab-ab-cb-abb)

Lisäviitteitä: (2 esimerkkiä)

$39/8 = 322-33+$
 $322-33+$
 $33-322$
 FE4007 B46 (s.14-15, N:o45)?

$39/8 = 32-22-32-22+$
 $22-22-32-22+22$
 Tirén 74 (Esim.1)

40 -jakoiset rytmikaavat:

- N:o 1. Johan N.P. Eira (Duvva): **Boahra** V-pää 45
 $40/8 = 23-32-23-32+32-32-23-23$ (~ 5/8 > lähenee lopussa 4/4!) (ABCB)
- N:o 2. Áilen Niga Elle: **Joiku** V-pää 22
 $40/8 = 33-22-32-32+33-22-33-22$ IS-85: N:o 136

41 -jakoiset rytmikaavat:

$41/8 = 322-322-222 + 322-33-22-22$
 L-waldt 28 (=FE 4007:A18) ???

42 -jakoiset rytmikaavat: (2 esimerkkiä)

42/4 = 333-33+
 333-32+
 333-3-1(?)
 Tirén 342

42/4 = 33-32-223+
 33-32-223+33
 IS: s.27*, N:o19?

43 -jakoiset rytmikaavat:

43/8 = 22-322-22-232+
 22-222(tai:33)-23-222
 Tirén 37

44 -jakoiset rytmikaavat:

Ei tiedossa esimerkkejä.

45 -jakoiset rytmikaavat:

45/8 = A: 32-23
 B: 32-22
 B1: 33
 ABA-AB1 = 45/8 > Rakenne = ABA-AB1-ABA (= 74/8)
 Tirén 343

46 -jakoiset rytmikaavat:

46/8 = 322-33(/222)+
 322-33+
 322-33(/222)+322
 Tirén 320

47-49 -jakoiset rytmikaavat:

Ei tiedossa esimerkkejä (Mahd. Ingor Ante Ailu Gaup: 'Elle Sunna').

50 -jakoiset rytmikaavat:

N:o 1.	Áilen Niga Elle:	Joiku(?)	V-pää N:o 18
	50/8 = 332-32-23-322		IS-85: N:o135; -94: s.54 (46)
	332-32-32-322		

51 -jakoiset rytmikaavat:

51/8 = A:222-33 (12/8)
 B:222-333 (15/8)
 AABA-rakenne
 L-waldt 242?

53-57 -jakoiset rytmikaavat:

Ei tiedossa esimerkkejä.

58 -jakoiset rytmikaavat:

- N:o 1a. Inga Juuso: **Biera Biera** DAT CD-9: N:o 10 + IS-kok.
 58/8 = 32-22-32-32+
 33-22-32-32+
 32-22-32-32 (Ks. saman joiun toinen versio = 64/8)
- N:o 1b. Ante Mihkkal Gaup: **Biera Biera** IS-kok. Tromsø 1990
 64/8 = 32-22-32-232+
 22-323-32-32+
 32-22-32-232

62 -jakoiset rytmikaavat:

- N:o 2. Áilen Niga Elle: **Jovna Johanas** V-pää (7) > IS-85: N:o 130
 62/8 = 32-32-322-322+ 322-322+
 32-32-322-322 (Ks. saman joiun toinen versio = 36/4)

Lisäviitteitä:

- 62/8 = 32-322+32-322
 22-222+
 32-322+32-322
 Tirén 23

75 -jakoiset rytmikaavat:

Tähän päättyy joikujen tahtilajijärjestelmä. Tästä eteenpäin mentäessä tavataan vain improvisaatioita, joiden rytmien järjestelmä on palautumaton: Kertauksia ei tapahdu, joten sykleistä tai rytmikaavoista ei voida enää puhua.

'Val'gon-guoi'ka'n rakenne sisältää koko saamelaisen rytmiajattelun perusteet kristallisoituneessa muodossa, jota olen analysoinut aikaisemmassa yhteydessä (IS 1994, ss. 47-48). Tässä mielessä se on 'juhlallinen' päätös erälle rytmisesti rikkaimmista musiikkikulttuureista.

- N:o 3. Johan N.P. Eira (Duvvá), El'len-Án'ná & Inger-Már'ja:
Val'gon-guoi'ka SFLP-8531:B8 > IS-94: s.47-48
 75/8 = 2x(232-33+223-32-32)+32-32-23

Seuraavassa jaksossa tarkastellaan eri rytmikaavoja hajanaisten esimerkkien valossa.

22 Nuottiesimerkit

N:o 1. 5/8 = 32

(Piera) Bede-Biret.

N:o 2. 5/8 = 23

Riekon joiku.

N:o 3. 14x5/8: 33-323

Áddan Ánde Juhan Matte

N:o 4. $5/8 = 2+3$

Gar'ja

N:o 5. $5/4 = 3+2$

Heika's Birit

N:o 6. $5/4 = 2+3$

Klemet Hansen

N:o 7. $5 \times 3/8 = 2+3$

Jovnasa Jovna

N:o 8. $5 \times 3/8 = 2+3$

Iskon addja

N:o 9. $5 \times 3/8 = 2+3$

An den Auerhahn

N:o 10. $5/1 = 1+3+1(?)$

An die Russen

N:o 11. $5/2 = (2 \times) 3+2$

An den Bären

N:o 12. $5/2 = 3+2$

Kovan Jussin ämmä

N:o 13. $5 \times \frac{3}{4} = 3+2$
 $\sim 3 \times \frac{5}{4} (2+3)$

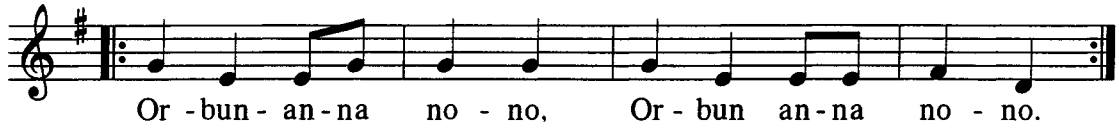
Bappa

Musical notation for Bappa, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 5/4 time signature. The melody is written on a single staff with lyrics underneath. The lyrics are: "Bap-pa, bap-pa bap-pa lal-la lal-la lal-la lal-la lal-la lal-la". The melody consists of eighth and quarter notes, with some notes beamed together. There are repeat signs at the beginning and end of the piece.

N:o 14. $\frac{5}{4} = 3-2$

Orbunanna

Musical notation for Orbunanna, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 5/4 time signature. The melody is written on a single staff with lyrics underneath. The lyrics are: "Or - bun - an - na no - no, Or - bun an - na no - no." The melody consists of quarter and eighth notes. There are repeat signs at the beginning and end of the piece.

N:o 15. $\frac{5}{4} = 3-2$

Anders Ponga

Musical notation for Anders Ponga, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 5/4 time signature. The melody is written on a single staff. The melody consists of quarter and eighth notes, with some notes beamed together. There are repeat signs at the beginning and end of the piece.

N:o 16. $5 \times \frac{3}{8} = 2+3$

Juha Henrik Näkkäljärvi

Musical notation for Juha Henrik Näkkäljärvi, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 5/8 time signature. The melody is written on a single staff. The melody consists of quarter and eighth notes, with some notes beamed together. There are repeat signs at the beginning and end of the piece.

N:o 1. 7/8 = 223

Asla Piera.

N:o 2. 7/4 = 322

Lásse Biia.

N:o3. 7/4 = 322

Haltiahku

N:o4. 7/4 = 322

Áilen Niga Elle: Joiku

N:o 5A. 7/4 = 232 tai 223

An den Probst 'Berlin'

tai: N:o 5B. 7/4 = 223

N:o 6. 7/4 = 232

An das Gewitter

N:o 7. $7/4 = 232$ tai 223

An ein Mädchen in Kirfejaure

N:o 8. $7 \times 3/8 = 322$

J. J. Kemi

N:o 9. $7/2 = 3-1-3$ (223)

An den Kuckuck

N:o 10. $7 \times 3/4 = 223$

Wächterlied in der Nacht

N:o 11. $7/8 = 3-3-1$ (322)

'Lindi'

L... Lin-di Lin-di L. Lin - di Lin-di L. Lin - di Lin-di L. Lin-di Lin-di L.

N:o 12. $7/8=322(?)$

'Joun Nillas'

 $7/4=223$ (parempi versio?)Joun Nil-las jo lo lo lo lo lo lo lo lo lo.
Mik-ka-la jo lo lo lo lo ...N:o 13. $7/2=313$ tai 322
tai $223?$

Joiku

N:o 14. $7/8 = 322$

Sammola Lemet

N:o 1. 8/8: 323

Homman Lasse

N:o 2. 8/8 = 332

Kutturán Niila.

N:o 3. 8/8 = 332

Kutturán Antti

N:o 3B. 8/8 ~ 4/4???

N:o 4. 8/8=233 (332?)

Saar-Antte

N:o 5. 8/4: 332

Noavasmuotki

N:o 6. 8/2=323

An die Renntiere

N:o 7. 8/4: 323

Nils Loddje

N:o 1. 9/8=333

Haltia

N:o 2. 9/8=2232

Nils-Heikki

N:o 3. 9/8 = 2223

Iisko Näkkäljärvi.

N:o 4. 9/4=22-23

Haltiatunturi

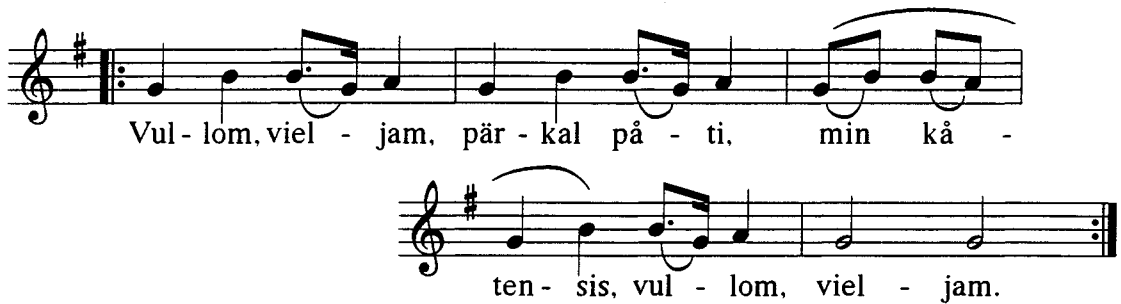
N:o 5. 9/4=23-22

An die Seeleute

N:o 6. 9/2=23-22

An den Probst Ullenius

N:o 7. 9/8=333

Ovla Piera

N:o 8. 9/8 = 22-32

Tyttöjen joiku

N:o 1. 10/8 = 3223

Ailen Niga Elle: Joiku

N:o 2. 10/8 = 3223

Sámi ednam dokka.

N:o 3. 10/8 = 2233

Erkuna Tuoma.

N:o 4. 10/8 = 33-22

Anda Niilas

N:o 5. 10/8 = 22-33

Anders Tamenis Galonito

N:o 6. 10/4 = 23-23-222-22!

An die Schweden

N:o7. 10/4 = 3-22-3

An den Elen

Alku?

N:o 8. 10x3/8 = 33-22

Isän joiku

N:o 1. 11/8 = 32-33

Haldi (Haltian joiku)

N:o 2. 11/8 = 32-222

Pietti Nuuti

N:o 3. 11/8 = 22-232

Inka Viltunen.

N:o 4. 11/4 = 3-22-22

Inka Susanna Triumpf

N:o 5. 11-(12)/4 = 22-22-3

Lasse-Oulan Niila

N:o 6. 11/4 = 32-33

Hirven joiku

N:o 1. 12/4 = 322-32

Anne Sofe

N:o 2. 12/4 = 322-32

Riekon joiku

N:o 3. 12/8 = 223-23

Matin Oula

N:o 4. 12/8 = 22-332

John Valkeapää

N:o 5. 12/4 = 222-33

Anni Dahl

N:o 1. 13/8 = 23-233

Jounin Uula

N:o 2. 13/8 = 322-222

Salkon Elli

N:o 3. 13/4 = 322-33

Ailu Lemet

N:o 4. 13x3/8 = 222-322

Anda Niilas

N:o 5. 13/8 = 32-332

Niku Valkeapää

N:o 6. 13/8 = 322-222

An Lars Bengtsson

N:o 1. 14/8: 222-233

Karin Anne Gaup

N:o 2. 14/8: 322-232

Anni Labba

N:o 3. 14/16 = 23-23-22

Aslak R.B. Anne

N:o 4. 14/8: 322-232

Sukujoiku

N:o 1. $15/8 = 22-32-222$
(tai $8/4: 233$)

Nuuhkan joiku

N:o 2. $15/8 = 22-22-223$

Brita Hetta

N:o 3. $15(17)/8 =$
 $22(2)3-22-22$

Lassi-äijä

N:o 4. $15/2 = 22-22-223$

Wiegenlied

N:o 5. $15 \times 3/8 = 3-22-22-22$ Antti Kalttopää: Joiku

N:o 1. 16/4 = 323-22-22

Láss' Ande

N:o 2. 16/8 = 33-32-32

An die Schutzgeister der Erde

Ät-na-ma hal-teh, vå-ja vå-ja, na-na-na naa.

N:o 3. 16/8 = 23-32-222

Sara Britta Steggo

SR7:5c

Fine

D.C. al Fine

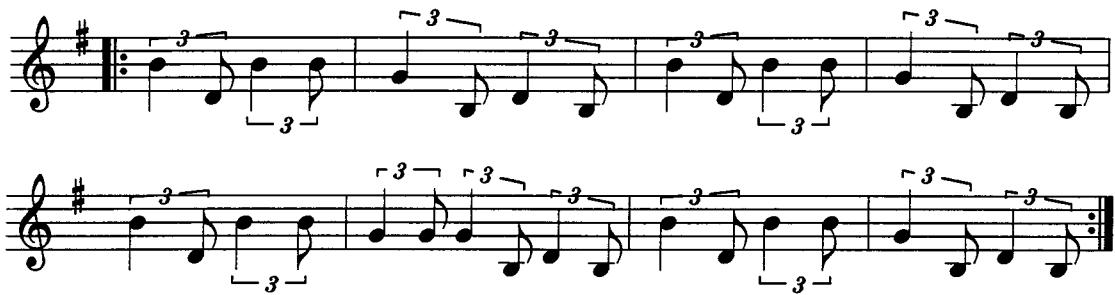
N:o 1. 17/4: 22-32-22-22 Oula Niila (Niilaš Ovla)

N:o 2. 17/8: 223-223-3 Oula Triumf

N:o 3. 17/4 = 22-22-23-22 Antti Tuommo (Sara)

N:o 4. 17x3/8 = 3-32-22-32 Johan Anders Mienna

N:o 5. 17/8 = 223-23-32 Vielpis

N:o 1. 18/8: 223-223-22

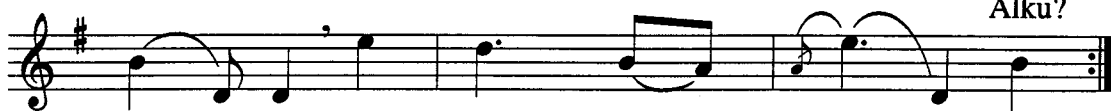
Haltiatunturi

(Alku?)

N:o 1. 19/8: 322-32-322

Äilen Niga Elle: Joiku

N:o 2. 19/8 = 223-23-223

Antti Palismaa

N:o 3. 19/8 = 332-33-32

Jon Jon Juuso

N:o 1. 20/8: 22-32-33-23

Risten Anne Sara

Alku:

N:o 2. 20/8 = 223-222-223

Pieras Nila

Pieras Ni-la- san- na, lal-la lal-la la la la-la la la.

N:o 3. 20/8 = 32-32-33-22

Piera Jovvna

N:o 4. 20/8 = 332-322-32

Joiku

Musical score for Joiku, N:o 4. 20/8 = 332-322-32. The score consists of four staves of music in G major (one sharp). The first staff has a repeat sign and three measures enclosed in dashed boxes. The second staff ends with "Fine." and a fermata. The third and fourth staves continue the melody with various ornaments and phrasing.

N:o 5. 20/8 = 32-322-332

Nils Loggje

Musical score for Nils Loggje, N:o 5. 20/8 = 32-322-332. The score consists of two staves of music in G major (one sharp). The first staff has a repeat sign and a dashed box around a specific phrase. The second staff continues the melody.

N:o 1. 21/8: 323-322-33 (Inga Juuso:) Joiku

N:o 2. 21/8 = 322-322-232 Iisko Näkkälä

N:o 3. 22/4: 4-4-4-4+3-3 Jonnan (Triplet feeling)

N:o 1. 23/4: 33-22-3-222-22

Mikku

Musical notation for Mikku, N:o 1. 23/4: 33-22-3-222-22. The piece consists of four staves of music in G major (one sharp) and 23/4 time. The notation includes various note values, rests, and phrasing slurs.

N:o 2. 23/8 = 33-222+33-32

Anders Ponga

Musical notation for Anders Ponga, N:o 2. 23/8 = 33-222+33-32. The piece consists of one staff of music in G major (one sharp) and 23/8 time. The notation includes various note values, rests, and phrasing slurs.

N:o 3. 23/8 = 222-222-222-23 Lasse Valkeapää

Musical notation for Lasse Valkeapää, N:o 3. 23/8 = 222-222-222-23. The piece consists of one staff of music in G major (one sharp) and 23/8 time. The notation includes various note values, rests, and phrasing slurs.

N:o 4. 23/8 = 233-232-233

Joonas Jovna (Jouni Labba)

Musical notation for Joonas Jovna (Jouni Labba), N:o 4. 23/8 = 233-232-233. The piece consists of one staff of music in G major (one sharp) and 23/8 time. The notation includes various note values, rests, and phrasing slurs.

N:o 1. 24/8: 32-32-32-32-22 Nils N. Vars

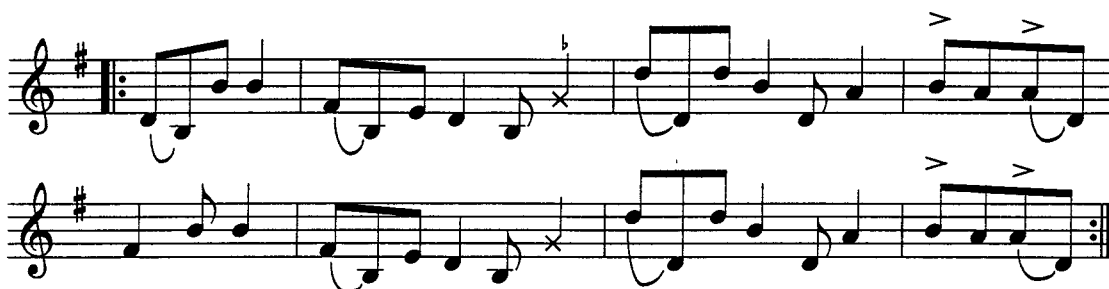
N:o 2. 24/8 = 223-22-333-22 Kutturán Magga

N:o 1. 25/8: 222-223-33-222 Armas Niemelä

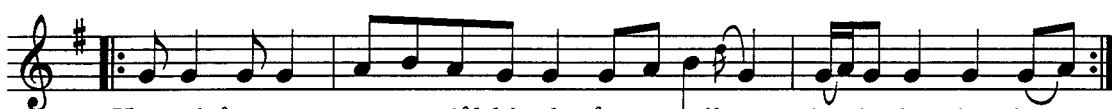
N:o 2. 25/8 = 32-332-332-22 Vilkonan Antin ämmö

N:o 1. 26/8: 33-32-333-33 Iisko Näkkäljärvi

N:o2a. 26/8=33-22-22-22-22-22 An den Wolf

Kumpi äut-se vuo-manjäl-ki-da äu-ta väik-en ja-ja ja ja-ja-
 äut-se vuo-me ma-nai äu-ta väi-kes,vuo-vu-o, na-na na na-na-a.

N:o2b. 26/8=33-332-222-222 Das Lied des Wolfes

O-voi vuo-mi njol-ki-da ov-ta vai-gis, voi-a voi-a na na na na
 O-voi vuo-mi ma-na-i ov-ta vai-gis voi-a voi-a na na na na.

N:o 1. 27/8: 323-22-33-22-32 (Äilen Niga Elle): Joiku

Alku:

N:o 2.
27/4=223-32-223-332 Juha Hetta

N:o 3.
27/8=32-22-333-32-22 Aslak Juuso

N:o 4. 27-(29)/8 =
32-22-32+32-22-22 Piera Heáhtta

N:o 5. 27 (>30)/8 =
323-322-23-322 Inger Anna Näkkäljärvi

N:o 1. 28-(31)/8:
32-32-22 - 322-322

Ailen Niga Elle: Joiku

N:o 2. 28/8 =
33-33-33-22-33

Kitti Mari

N:o 1. 29/8 =
23-23-23-333-23

Hirtenlied

N:o 1. 32/8 =
222-23-22+222-23-222

Antti Maija (Sara)

N:o 2. 32/8 =
33-33-22+32-32-33+32-32-33

Jauristunturi

N:o 3. 32/8 =
23-22-22-222+23-22-22

An... Johan Samuelsson

N:o 4. 32/2 =
223-223+22+223-223

Liebeslied

N:o 1. 33(-34)/8 =
32-322-332-222-322

Fimban

N:o 1. 34/8 =
33-33-322-32-22-33

Abraham Lundmark

N:o 1. 35/8 =
222-33+222-33+33-23

Nils Sjulsson

N:o 1. 36/4: 33-22+22-22-22+33-22-22 Jovna Johanas

N:o 1. 37/8 =
22-23-223+22-23-223+23 An die Tochter Maria

N:o 2. 37/8 =
33-33+3x(33-322)+33-33 Sappan čievai

N:o 3. 37/8 =
33-323-33+33-23-33 Ellen Klemet Buljo

N:o 1. 39/8 =

32-22+32-22+22-22+

An die Tochter Anna Kristina

32-22+22

N:o 1. 40/8 =

23-32-23-32+32-32-23-23

Boahra

N:o 2. 40/8 =

33-22-32-32+33-22-33-22

Ailen Niga Elle: Joiku

N:o 1. 50/8:

332-32-23-322 +

332-32-32-322

(Ailen Niga Elle) Joiku

N:o 1a. 58/8 = 19+20+19

Biera Biera

N:o 1b. 58/8 = 21+22+21

Biera Biera

N:o 2. 62/8 =
 32-32-322-322+
 322-322+
 32-32-322-322

Jovna Johanas

Val'gon - guoi'ka

N:o 3. 75/8: 2x (232-33+223-32-32) + 32-32-23

23233 - 22- 33232

tai: ~ 15x5/8 = (2+3=A; 3+2=B) > AABA-BB+AABA-BB+BB-A

23 Kuolan saamelaisten musiikkiperinteestä

Kola Sámi musical tradition -projekti.

Tromsøen yliopiston yhteydessä toimivan Tromsøen museon saaman yhteispohjoismaisen apurahan turvin käynnistyi 1994 kolmivuotinen projekti "Kolasami musical tradition" Kuolan saamelaismusiikin kartoittamiseksi. Projekti päättyi virallisesti 1997 lopussa, mutta siihen ollaan hakemassa jatkorahoitusta, koska aineisto on vielä osin käsittelemättä ja kokonaan julkaisematta.

Ajatus projektin toteuttamisesta syntyi Tromsøssa 1990 pidetyn saamelaismusiikkia käsittelevän kansainvälisen tutkijakongressin jälkikaikuna. Tuohon aikaan ei ainakaan muissa pohjoismaissa tiedetty Kuolan saamelaisten musiikista juuri mitään. Kyseistä aihetta sivuavat esitelmät olivat tuolloin luomassa vaatimatonta pohjaa pohjoismaiselle kiinnostukselle uutta tutkimusaluetta kohtaan (Saastamoinen 1991, 29-48 ja Viidang 1991, 49-54)).

Projektin norjalaisena johtajana on toiminut Tromsøen museon äänitearkiston johtaja Ola Graff. Suomalaista osapuolta on edustanut Maailman musiikin keskus / Ilpo Saastamoinen, jonka tehtävänä on ollut nuotintaa ja analysoida tutkimusmateriaali. Kuolan alueella projektin keskushenkilönä on ollut Lovozerossa Jekaterina Nikolajevna Korkina, joka kenttätyömatkojen ohjelman suunnittelun ja yhteydenottojen lisäksi on litteroinut laulettuja tekstejä - osin yhdessä Iraidan Vinogradovan kanssa.

Virosta projektissa ovat olleet mukana kielentutkija Marju Sarv sekä musiikinopettaja Ene Viidang. Molemmat osallistuivat tulkkaus- ja käännöstyön ohella tekstien/musiikin litterointiin sekä samalla edustavat tutkimusperinteen jatkuvuutta sekä paikallistunte-
musta aikaisempien matkojensa kokemusten perusteella. Tämä kävi mahdolliseksi, koska Viro sisällytetään nykyisin mahdollisena yhtenä osapuolena yhteispohjoismaisiin projekteihin ja hyväksytään ko. rahoituksen piiriin.

Saamelaiskulttuurien vuorovaikutuksen kehittäjänä mukana on ollut Suomen kolttasaamelainen Jaakko Gauriloff, joka kirjoittajan kanssa vieraili 1990 kaksi kertaa Kuolassa, erityisesti Lovozerossa eli Luujärvellä, johon suurin osa Kuolan saamelaisista on siirretty asumaan. Myöhemmässä vaiheessa litterointi- ja käännöstyöhön ovat merkittäväällä tavalla kolttien osuutta koskien osallistuneet Satu Mosnikoff yhdessä Helena Semenoffin ja Domna Fofonoffin kanssa.

Kolttien edustajan mukanaoloa pidettiin tärkeänä, jotta kaavailtu tutkimusprojekti kykenisi parhaiten edistämään kolttien ja Kuolan saamelaisten välistä kulttuurin kanssakäymistä. Jo ensimmäinen matka osoitti, että samaa kieltä puhuvat ihmiset vain jäivät sota-aikana eri puolille rajaa. Koltilla ja Tuloman sekä Ylä-Tuloman saamelaisilla ei ole minikäänlaisia vaikeuksia toistensa ymmärtämisessä verrattuna esim. Kildinin saameen, jota Katrin (Jekaterina) Korkina edustaa. Nyt on siis tilaisuus verrata, mitä yhteistä on jäljellä ja toisaalta miten eri suuntiin kehitys on viimeisen puolen vuosisadan aikana kulkenut.

Tutkimuksen päämääränä on ollut luoda mahdollisimman monipuolinen yleiskatsaus Kuolan saamelaismusiikkiin. Erityisesti mielenkiinnon kohteena on kuitenkin vanha laulutraditio, koska sen taitajat alkavat olla jo iäkkäitä. Monet taitavimmista ovat jo kuolleet. Tästä syystä kohteena ei varsinaisesti ollut uudempi musiikki ryhmälauluineen, (jota puolta ovat 90-luvun alussa edustaneet laulu- ja tanssiryhmät kuten *Oijar*, *Oirents*, *Lujavr*, *Tshuzem* ja *Vuoavshes*) vaan yksittäiset perinnelaulajat. Tässä tarkoituksessa on

kerätty uusia äänitteitä haastatteluineen. Äänitteet on jo osittain litteroitu, käännetty ja nuotinnettu myöhempiä julkaisemista silmälläpitäen.

Kiinnostava erityiskysymys on tietenkin tämän musiikin vertailu länsisaamelaisen joiun (vuolle) sekä luonnollisesti kolttasaamelaisen leu'ddin kanssa. Paikallisten tyylierojen sisäinen määrittely olisi tärkeällä sijalla, jos vain tiedetään mitä vertailumateriaalia voidaan käyttää. Aina ei nimittäin ole selvillä - ainakaan vanhojen nauhojen osalta - mistä laulajat itse ovat materiaalina nuoruudessaan oppineet. Säkeistömuotojen ja improvisaatio- sekä variaatiotapojen välisiä suhteita tulisi tulevaisuudessa kartoittaa yhdessä laulutekstien rakenteiden tutkimuksen kanssa. Suunnitelmana on ollut - erityisesti alkuvaiheessa - pyrkiä hyödyntämään tuloksia esim. kouluissa käytettävän laulukirjan muodossa.

Tutkimuksen tekeminen nykyisissä olosuhteissa ei ole ollut ongelmatonta. Edeltä käsin on pyritty minimoimaan Kuolassa - muiden alkuperäiskansojen tapaan - vallitseva yleinen ennakkoluuloisuus tutkijoiden keruumatkoja kohtaan. Projektin osanottajat olivat norjalaista osapuolta lukuunottamatta varsinkin Lovozeron saamelaisille suurelta osin jo ennestään tuttuja. Toisaalta tässä tilanteessa ihmisten päähuomio pyrkii keskittymään yleisiin elinehtoihin muuttuvassa yhteiskunnassa. Leivän saanti on tärkeysjärjestyksessä kulttuurin yläpuolella. Oli siis selvää, että tallennetuista esityksistä on maksettu korvaus. Samalla on huolehdittava siitä, että materiaalista jää kopiot niin saamelaisille itselleen kuin myös Murmanskin aluehallinnolle.

Tämä kaikki on tärkeää, sillä ennakkoluulot eivät rajoitu pelkästään saamelaisiin. Jopa merkittävässä asemassa olevien venäläistenkin tiedetään esittäneen mielipiteitä ulkomaalaisvierailuja vastaan. Jotkut ovat tietävinään, että nuotintaminen tuhoaa paikallisen laulukulttuurin. Tämä huolenpito saamelaisista on traagista, kun tiedetään, miten tuo samainen "huolenpito" tuhosi kulttuuria jo neuvostovallan aikana. Eivätkä tulevaisuuden näkymät ole vielääkään kovin lohdullisia (Ks. mm. Afanasjeva-Rantala 1993). Ja loppujen lopuksi on tiedostettava saamelaisten sisäiset erimielisyydet, vallasta kilpailevat ryhmittymät sekä viime kädessä suoranainen vähemmistöille yleinen alemmuudentunne omasta kulttuurista isoveljen rautaisessa hoivassa.

1) Leu'dd / luvvj; improvisaatiota ja säkeistolaulua.

Projektin ensimmäinen kenttätyömatka suuntautui Kuolaan 3.-13.8.1994. Kohteina olivat Ylä-Tuloma, Padun, Tuloma, Loparskaja, Lovozero ja Olenegorsk. Murmanskiin saapumisen jälkeen oli heti alussa tarkoituksena mennä itään lähistöllä sijaitsevaan Teriberkan rannikkokylään mm. Lovozerossa asuvan Marja Zahharovan siskoa äänittämään. Koska paikkakuntaa ei ollut mainittu viisumeissamme, emme kuitenkaan saaneet virallista lupaa vierailuun. Kaikki työsuunnitelmat muuttuivat tietenkin tämän peruutuksen vuoksi heti ensimmäisestä työpäivästä lähtien. Niinpä varsinainen kenttätyömatkan ensimmäinen kohde olikin länsirajan tuntumassa sijaitseva Ylä-Tuloma.

Noina ensimmäisinä päivinä kävi pian selville, että Tuloman ja Ylä-Tuloman alueella ei lauluista käytetä Kildinin sanaa *luvvt*. Paikalliset koltat käyttävät Suomen kolttien tapaan sanaa *leu'dd* (Mosnikoff-Sammallahti 1988) (Sverloff 1989 mukaan '*leuvdd*'), joka siis tarkoittaa ennen kaikkea pitkää eepistä laulua, joka yleensä ainakin jossain määrin sisältää improvisointia (Esim. Laitinen 1977, Saastamoinen 1987). Joskus kuulee sanotavan '*levvt*', joka vaikuttaa leu'dd- ja luvvt -sanojen välimuodolta. Virossa sana kirjoite-

taan joskus muotoon 'lõvvt'. Jekaterina Korkinan mukaan (haastattelu 23.4.1994) Kuolan saamelaiset käyttävät joskus sanaa 'joikseshgudde' kuvaamaan huvittavalta kuulostavaa juopuneen taitamattomaa loilotusta.

Ylä-Tulomassa äänitettiin noin 100 leu'ddia **Anfissa Ivanovna Gerassimovalta** sekä jonkin verran **Anna Moshnikovalta** ja **Zoja Mihailnovna Nossovalta** 4.-7.8. välisenä aikana. A.I. Gerassimova ei koko elinaikanaan ollut matkustanut kotikylästään minnekään. Sen sijaan hän oli elämänsä varrella tavannut lukuisasti muita ihmisiä, joilta hän oli opetellut valtavan laajan valikoimansa. Gerassimova valitteli itse useaan otteeseen sitä, ettei hän ole itse kyennyt tekemään lauluja vaan on oppinut kaiken muilta. Pyynnöstä hän kuitenkin osasi esittää esimerkkejä eri kylien tyylieroista. Paikannimistöissä vilahtelivat sujuvasti sanat Petsamo, Suonikylä (Suenn'jel), Lov-ozero (Lujavr), Jokang, Imandra, Rautjavr, Nuortijärvi (Notozero), Akkala (Babinsk), Pol-ozero (Pul- t. Polojavr) ja Maaselkä (Maaselg).

Joskus laulun taustojen selittelyt vaikuttavat turhalta vaatimattomuudelta. Laulaja voi sanoa oppineensa melodian muilta, mutta on siitä huolimatta liittänyt siihen omat sanat, jolloin - luvvjtin ollessa kyseessä - myös melodia ja sen rytmikka muotoutuvat kokonaan uudella tavalla. Kysymyksessähän ei ole aina määrällinen säkeistölaulumuoto vaan usein jopa itkujen tapaan improvisoitu uniikki esitys, joka kylläkin hyödyntää perinteen tarjoamia teema-aiheita. Tällaisessa tapauksessa ainakin ulkopuolinen kokee luvvjtin esittäjän omana sävellyksenä, joka kylläkin käyttää vanhaa motiivia - usein lyhyestä ja pitkästä "säkeestä" muodostuvaa aihiota - hyväkseen. Kun laulaja liittää vanhojen leu'ddien kaavioon uudet sanat, muuttuu melodiakin kuin uudeksi.

Jos meidän säkeistölaulussamme uudet sanat liitetään vanhaan melodiaan, ei laulun säkeistön pituutta muuteta. Sanat päinvastoin ahdetaan valmiiseen muottiin. Säkeistölaulussa melodiakaaret ja niiden rytmitys sekä tahtilaji ovat tavallisesti identtiset, vaikka kahdessa eri versiossa olisikin täysin eri sanat. Teksti on tässä mielessä alistettu musiikille. Leu'ddissa ja luvvjtissa sen sijaan uudet sanat väistämättä merkitsevät myös uutta pituutta. Aika-arvoja ei puoliteta vaikka tavuja olisikin tavallista enemmän yhtä motiivia kohden. Melodia sen sijaan venytetään tekstin mittaiseksi. Tämä edellyttää aina jossain määrin improvisointia.

Tässä yhteydessä on kysymys vanhasta perinteisestä laulutyylistä, jossa ikään kuin musiikki on alistettu tekstille. Nämä muodot tunnistaa helposti silloin, kun kaksi naista yrittää laulaa samaa leu'ddia. He eivät juuri koskaan kykene unisonoesitykseen. Viimemainittuja esityksiä on lähes jokaisessa äänitekokoelmassa, mutta niiden nuotintaminen näyttää ylivoimaisen vaikealta. Tavallisesti tempot, melodiakaaret ja teksti kohtaavat vain aika-ajoittain.

Uudempi venäläisvaikutteinen laulu noudattaa tiukemmin säkeistömuotoa. Mielenkiintoista oli tässä yhteydessä havaita, että laulajat käyttivät melodia-aiheesta säännöllisesti sanaa 'motiivi', joka sopii hyvin jatkuvan muuntelun kohteena olevan perusaiheen kuvaukseksi. Tällaiselle motiiville ei ideaalia puhdasta perusmuotoa ole olemassa. Kaikki mitä siitä löydetään on jo muunneltua - kuitenkin niin, että esim. jotkut tietyt intervallisuhteet tai em. säeparien melodian yleiskaaret paljastavat, mistä teematyypistä on kysymys. Motiivi-termi oli siis käytössä ainakin venäjänkielisessä keskustelussa. Sanan tarkoitteenä on kuitenkin pikemminkin koko melodia-aines kuin yksittäinen aihe tai säe. Niinpä motiivi rakentuukin tavallisesti vähintään kahdesta säkeestä (tai teema-aiheesta).

A) Lauluaiheisto

- 1) eepiset henkilöleu'ddit (sisältävät tavallisesti myös kosintatarinoita)
- 2) paikannimilaulut (joihin tavallisesti liittyy myös henkilöviitteitä)
- 3) matka-ajolaulut (aihe vapaa)
- 4) eläinaiheiset laulut
(porokuvauksia ja -vertauksia sisältyy lähes aina myös henkilölauluihin)
- 5) lastenlaulut: A) kehtolaulut, B) leikkilaulut
- 6) leikilliset ja pilkkalaulut: A) juomalaulut, B) härskit laulut
- 7) saamenkieliset venäläisperäiset laulut
- 8) katrillitanssilaulut (sekä saameksi että venäjäksi)
- 9) venäläiset laulut (harvoin myös suomalaiset tai komilaiset).

Vertailun vuoksi mainittakoon:

A) Irina **Travinan** kirjassa mainitut aiheet (hieman uudelleen ryhmiteltynä):

- 1 henkilökohtaiset laulut,
- 2 kosio- ja häälaulut,
- 3 lyyriset laulut,
- 4 legendat,
- 5 matkalaulut,
- 6 porotalous- ja poropaimenlaulut
- 7 kalamiesten laulut,
- 8 neuvostoajan kolhoosi- ja kansanlaulut,
- 9 kotityölaulut,
- 10 kehtolaulut,
- 11 tanssilaulut sekä
- 12 pilkkalaulut (Travina 1987, 5-7 ja 140-141).

B) Ene **Viidangin** luettelo:

- 1 henkilökohtaiset luvvj'tit,
- 2 eläinaiheet,
- 3 legenda- ja tarina-aiheet,
- 4 itkut sekä
- 5 (tav. venäläisvaikutteiset) leikkilaulut (Viidang 1990, 48-50).

C) Heikki **Laitinen** on puolestaan erottanut kolttien musiikissa seuraavat alueet:

- 1) huhuilut
- 2) eläinten äänten matkinnat
- 3) eläinten maanitukset
- 4) luontoaiheiset laulut
- 5) henkilölaulut (pääosa musiikista)
- 6) morsian- ja kuolinitkut
- 7) hengelliset laulut
- 8) lasten tuudituslaulut
- 9) tanssi- ja leikkilaulut (erityisesti katrilli)
- 10) venäläiset sotilaslaulut ja
- 11) soitinmusiikki (Laitinen 1977 ja 1981).

Soitinsäestys on itsestään selvyytensä kuulunut tanssien ja tanssilaulujen yhteyteen. Kuitenkin soittimisto on tällöin saatua lainatavaraa: hanuri (bajan), huuliharppu ja balalaikka ovat olleet suosituimpia säestyssoittimia itäsaamelaisilla. Laitisen luokituksen kaikista osista löytyy esimerkkejä myös Kuolasta.

Ohessa muutama näyte A.I. Gerassimovan paikannimilauluista. Nuotinnuksissa esitellään vain perusmotiivit ilman variaatioita. Nimien kieliasut ovat tarkistamattomia. DAT-numerot viittaavat 1994-expedition perusnauhoihin N:o 1-23, jotka ovat kukin tunnin mittaisia. Jonkin verran lisänauhoitteita ja nauhakopioita tehtiin myös Sony WM D6C -nauhurilla, jolla äänitettiin myös varmuuskopiot paikan päällä.

Anfissa Gerassimova: Poljavr siid, DAT 2:1 Ks. myös Melodija 25923 000, B 23 "Kolme siskoa"

A. G.: Suonikylä, DAT 2:6-7

A.G.: Suonikylä, DAT 2:13 ja 4:4

ab2, bc, ab1cc, ab1b2cc jne.

A.G.: Petsamon kylä, DAT 1:7

B) Vaihtomittaisuus vanhimman laulukerrostuman tunnusmerkkinä

Vietimme siis useita päiviä ja iltoja Gerassimovan kanssa Ylä-Tuloman lähistöllä sijaitsevassa Turbasissa - neuvostovallan aikaisessa lomahotellissa, joka sijaitsee näköetäisyyden päässä veden alle jääneestä entisestä Ristikentän kylästä.

Patunan (Padun) kylässä vierailimme 5.8. **Anastassia Ossipovna Gerassimovan** kotona. Hän ei kuitenkaan sillä kertaa kyennyt laulamaan sairauden vuoksi, joten sovimme tapaamisesta paluumatkalla 13.8. Sen sijaan 6.8. nauhoitimme **Anna Fomishna Moshnikovalta** muutaman leu'ddin useina katkelmina.

Ylä-Tuloman jälkeen palasimme 7.8. takaisin Murmanskin suuntaan pysähtyen matkan varrella Tulomassa, jossa tapasimme **Anissia Ivanovna Moshnikovan**. Häneltä äänitimme kymmenkunta pitkää leu'ddia. Määrä ei ollut suuri, mutta kestot olivat 3-9 minuuttia. Tunsimme löytäneemme aarteita, sillä laulaja osoittautui todella taitavaksi. Hänen rytmikkäissä leu'deissaan improvisoinnilla tuntui olevan huomattavan suuri osuus. Fraasit vaikuttivat joka kerta eri pitkiltä ja sen perusteella improvisoiduilta. Niiden tahtilajia oli mahdoton määritellä yhden esityksen kuulemisen perusteella. Vasta nuotinnusten musiikkianaalyysi luultavasti paljastaa improvisaation määrän.

Sitä vastoin A. I. Gerassimovan esityksistä useimmat olivat lähellä tiukkaa tavallisille lauluille tyypillistä säkeistömuotoa - ainakin suurelta osin määrämittäisiä ja tahtilajeiltaan toistuvia.

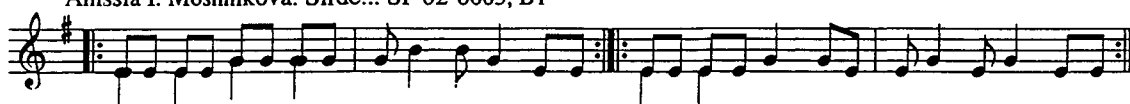
Se, miten päättelen jonkin esityksen improvisoiduksi pohjautuu analyysin osoittamaan monimutkaisuusasteeseen. Jossain on olemassa raja, jonka takana ei edes yritetä muistaa jotain täsmällistä melodiaa tai rytmiä vaan siirrytään jatkuvaan muunteluun tradition sallimissa rajoissa. Ulkoa muistaminen taas on sidoksissa kulttuuriin, sen tarjoamiin oppimismenetelmiin ja siihen kuinka tärkeänä ko. kulttuurin sisällä pidetään alkuperäisen ideaalimuodon täsmällistä toistamista.

Toistaiseksi näyttää jäävän kysymysmerkiksi se, miksi eräillä toisilla arktisilla kansoilla kuten hantit (Lazar 1988) tai nenetsit (Niemi 1990, 1992) on tiukkaan rakenteeseen ja tarkkaan runomittaan perustuvia vanhoja musiikin muotoja, kun sellainen näyttää koltan- ja kuolansaamelaisesta vanhemmasta perinteestä puuttuvan täysin. Näinhän näyttää olevan jo Travinan nuotinnuksissa. Sama ensivaikutelma syntyi myös tämän tutkimusmatkan aikana. Tiedämme vain sen, että saamelaisilta rituaali- tms. 'pyhät' laulut ovat tyystin kadonneet, kun taas henkilölaulut sijoittuvat herkästi vapaamittaisten rakenteiden kategoriaan. Säkeistolaulujen enemmistö näyttää siis olevan suhteellisen uutta perua. Obinugrilaiset puolestaan ovat eläneet saamelaisia enemmän eristyksissä, joten esim. kirkko ei ole päässyt tukahduttamaan rituaalilaulu-perinnettä kuten saamelaisten kohdalla lienee tapahtunut.

2) Synkopointi

A. I. Moshnikovan esittämässä leu'ddeissa herättää huomiota selkeän synkopoinnin esiintyminen (esim. DAT - XI/1). Kyseinen esimerkki on erinomainen, koska Jaan Sarv oli nauhoittanut - hieman Joonan tyyliä muistuttavan laulajan - saman laulun jo 1977. Tämä "Sirdi (=Sergei) kosjade lugu" löytyy LP-levyltä SP 02-0003 B-puolen alusta.

Anissia I. Moshnikova: Sirde... SP 02-0003, B1

A.I.M: Sirgge leu'dd, DAT 11:1

On pakko käyttää synkopointi-termiä, koska lauluissa säännöllinen peruspoljento on selvästi aistittavissa, mutta päällä leijailee 1/8-1/4-1/8 -tyyppisiä kuvioita ('ti-taa-ta'). Jos ne ovat syntyneet venäläisen tanssilaulun vaikutuksesta, niin lopputulos ei kuitenkaan missään suhteessa samaistu venäläiseen musiikkiin. Osin vaikutelma syntyy siitä, että nelijakoisen esityksen sisälle on siroteltu 7/8 -tahtilajia, joka aiheuttaa synkopoinnin tunnun. Nämä piirteet ilmenevät erityisesti Anfissa Gerassimovan esimerkeistä DAT 2:1 ja 2:6.

Toinen syy vaikutelmaan ovat 3/4- ja 4/4 -tahtilajien epäsäännöllisiltä vaikuttavat yhdistelmät. Kuulija tottuu odottamaan tasajakoista musiikkia, jonka keskellä kolmijakoisuus synnyttää tilapäisesti synkopoinnilta tuntuvan lopputuloksen. Yhteistä näille esityksille on kuitenkin "svengaava", selkeä rytmisen pulssi vastakohtana Lovozeron resitatiiviselta kuulostavalta tyyliä.

Tämä on merkillepantavaa, koska yleensä ottaen en pidä synkopointia ainakaan pohjoissaamelaisen musiikin vanhoihin muotoihin kuuluvana. Tunturisaamelaiden sekatahtilajijoiusta sitä on lähes turha etsiä. Inarin-Tenon alueilla sitä ehkä voisi mainita olevan, mutta silloin on kysymys jo suhteellisen myöhäisestä länsimaisen laulun ja joiun sulautumisesta toisiinsa.

Julkaistuissa nuotinnoksissa synkooppeja esiintyy siellä täällä. Mutta suhtaudun sängen epäilevästi esim. Launiksien (1908) nuotintuksiin 35 ja 155b, joissa niin synkooppi kuin sanatavukin ulottuvat yli tahtiviivan. On kuitenkin uskaliaasta kirjoittaa nuotteja uudelleen sekatahtilajimuotoon, kun alkuperäisäänitettä ei ole olemassa. Sama pätee esim. Lüderwaldtin (1976) nuotintuksiin N:ot 83b ja 76, jota myös Ola Graff on kritisoinut: 'Dette er mildest talt problematisk' (Graff 1986, 14).

Launis N:o 35, Polmak.

Uc - ca la - va - č(a). uc - ca la - va - č(a) lu - luu - lu.
u - lu lu - luu - lu lu - lu-lu luu - lu lu - luu - lu.

IS-nuotinnos

Uc - ca la - va - č(a), uc - ca la - va - č(a), lu luu lu - u, lu
lu, lu lu lu lu lu, lu luu lu.

Launis N:o 155b, Utsjoki.

Uc - ca vel jok - ka - vel la - la vel la - la vei la - la vel la - la vel.

Lüderwaldt N:o 83b

A - an - gá a - an - gá

IS-nuotinnus:

A - an - ga, - a - an - ga. a

Lüderwaldt 76

Lalla la la la la la la la la-la

Kyseistä synkopointityyliä ei näytä löytyvän Kuolastakaan muualta kuin nimenomaan Ylä-Tuloman ja Tuloman alueelta lukuunottamatta Joonaa. A.I. Moshnikova on alunperin kotoisin Kuolajärveltä (Kolnozero), joten hänen laulutyyliensä eroaa Suonikylän - Nuortjärven laulutavasta. Joonastahan oli kotoisin edesmennyt Fjodor Sergin - eräs viimeisistä mieslaulajista, jonka tyyli muistuttaa jossain määrin A.I. Moshnikovan laulamista. Suomen koltilta ei kuitenkaan löydy vastaavaa ilmiötä sen enempää kuin Lovozerostakaan muulloin kuin uudemman laullisen musiikin yhteydessä. Sääntö ei tietenkään ole ehdoton (Ks. 'Luminen tundra'-nuotti.)

Selvästi on kuitenkin kysymys arkaaisista muotorakenteista kuten esim. vain kahdesta säkeestä muodostuvasta AB- tai AA1 -tyyppisestä rakenteesta itkujen ja osin vanhimpien runolaulujen tapaan. Niille on tunnusomaista ensimmäisen säkeen esittelyn kaltainen lyhyys sekä korkeammalla käyvä äänialue ja toisen säkeen kehittelyn tapainen pituus yhdistettynä matalampaan äänialaan, harmoniasuhteiden puuttuminen ja joissakin tapauksissa säkeiden (A tai B) epäsäännöllinen toistaminen (AAB, AABB, AB jne.) yhdistettynä luonnollisesti säkeiden pituuksien muunteluun - joskus jopa erillisiin puoli-itensäisiin lopukkeisiin. Improvisaatio kuuluu tähän yhteyteen luontevasti. Mitä enemmän toistumattomuutta, sitä enemmän improvisointia. Ei siis ole ihme, että luoteisalueen leu'ddien joukossa on karjalaista joikua ja mollisävytteistä kalevalaista lauluakin muistuttavia piirteitä (Esim. 1994: DAT XII/4).

Venäläisen synkooppeja sisältävän tanssimusiikin mahdollisesti antaman suoran mallin lisäksi voisi synkopoinnin syynä olla toinenkin seikka. Kun tiedämme arkaaisen musiikin olleen sekajakoista, niin on luonnollista, että jossain vaiheessa se on joutunut kohtaamaan vahvan venäläisen kulttuurin nopeine tanssilauluineen, jotka ovat joko kaksi- tai kolmejakoisia. Nopeatempoisen vanhan musiikin puuttuminen näyttäisi olevan suomalais-ugrialaisten kansojen yhteinen piirre.

On selvää, että tasa- tai kolmijakoisten tanssien omaksumisen paine on ollut kova näiden kansojen joutuessa elämään venäläisen kulttuurin puristuksessa. Nopeatempoisen laulettu musiikki on vahvasti venäläisvaikutteista itäsaamelaisten lisäksi niin Udmurtiasa, Mordvassa kuin hantienkin parissa omien kenttätyömatkojeni 1992 ja 1993 kokemusten mukaan. Tässä tapauksessa vanhojen sekajakoisten laulujen melodiatyypit on puoliväkisin pakotettu rytmisesti täsmällisiin raameihin, jolloin synkopointi on automaattinen seuraus tästä yhteensulautumisesta. Ugrilainen yksinkulkija on kyennyt samaistumaan yhteisönsä hilpeiden tanssilaulujen kautta - ensin aikansa kateellisena katseltuaan ja kuunneltuaan naapurikansojen ilonpitoa...

Voisiko näin tapahtua eri kulttuurien kohtaamistilanteessa? Hyvin yleisessä mielessä samaa voidaan kuvitella tapahtuneen voimakkaasti synkopoidussa arabialaisessa tanssimusiikissa. Sehän on joutunut elämään kenties vuosituhansia pohjoisen sekajakaisuuden ja afrikkalaisen pohjimmiltaan säännöllisesti sykkivän polyrytmiikan välisellä alueella.

Kiistatonta on ainakin se, että Kuolan saamelaisen synkopoinnin ympäriltä löytyvät molemmat mahdolliset alkuainekset erillisinä ilmiöinä, niin sekajakoisuus kuin puhdas kaksi- tai kolmijakoisuus. Länsi-Kuolan synkopointi on oma ainutlaatuinen ilmiönsä. Sitä ei sellaisenaan ole lainattu mistään ja näin ollen siitä on kehittynyt alueellisen kulttuurin tunnusmerkki. Tapasimme samanlaisia piirteitä paluumatkalla Patunan kylässä **Anastassia Ossipovna Gerassimovan** leu'ddeista.

3) Lovozeron luvvjit ja Marina Sorvanova.

Vietettyämme täydellisen bensiinipulan vallassa olevassa Murmanskissa 8.8. yhden päivän mm. hankkimalla bensiiniä yksityisiltä markkinoilta Suomen konsulin Juhani Varkisen henkilökunnan myötävaikutuksella jatkoimme 9.8. matkaa etelään ensimmäisenä pysähdyspaikkanamme Loparskajan kylä. Loparskajassa äänitimme **Marja Nikolajevna Sharshinan** ja **Anastassia Iljinitshna Terentjevan** luvvjteja 15 numeroa, jotka jo selvästi kuuluivat Lovozeron alueen tyyliin piiriin.

Keskustelimme myös porokarjan omistajaksi hiljattain tulleen miehen **Mihail Vladimirovitsh Sharshinin** kanssa, joka olisi ensimmäisenä miespuolisena lupautunut meille lau-

lamaan. Edellytyksenä olisi kuitenkin ollut, että olisimme lähteneet hänen kanssaan muutamaksi päiväksi poropaimeneen kauas luoteissuuntaan Luttojoen lähelle rajan tuntumaan. Päätimme yrittää asian toteuttamista seuraavalla käyntikerralla.

Mihail kertoi aikaisemmin tallentaneensa kasetille oman isänsä laulamia luvvjteja. Kasetti oli kuitenkin sillä hetkellä toisessa kylässä. Kun myöhemmin paluumatkalla kävimme sitä kysymässä, ei Mihail vielä ollut palannut hakumatkaltaan, joten tämä harvinainen materiaali jäi odottamaan kopioimistaan vuoteen -95. Itse asiassa sitä ei löytynyt vielä 1996 mennessä, jolloin sitä viimeksi kysyimme.

Saavuttuamme Lovozeron 10.8. jakauduimme kahteen ryhmään, joista toinen meni tapaamaan **Marina Nikolajevna Sorvanovaa**. Hän oli jo vanha tuttu, koska Jaakko Gauriloff ja allekirjoittanut oli tavannut hänet ensimmäistä kertaa jo 1990 yhdessä Mikk Sarvin kanssa tekemämme vierailun yhteydessä. Nyt oli kuitenkin ensi kerran mahdollisuus kaikessa rauhassa äänittää häntä. Tallenteita kertyikin 15 kpl, joiden mukana oli eräs tämän alueen "klassikkomelodioista" (Etelätuuli, Soajv pingk). Sielukas esitys oli eräs matkan helmistä (DAT 15:7, vrt. myös DAT 16:1-3-4-5 ja 20:7-8).

Marina N. Sorvanova: Soajv pingk -katkelma, DAT 15:7

Anna J. Novohatko, DAT 20:8

Esitykselle luonteenomaisia ovat monimutkainen sekajakoinen rytmikka täydellisenä vastakohtana aikaisemmin mainitulle Tuloman synkopoivalta vaikuttavalle perussykkeelle. Kyseinen rytmikka syntyy sinänsä toistuvien säeaiheiden yksityisten sävelten yllättävistä venytyksistä. Tällainen sävelten yllätyksellinen venyttely on yleisemminkin tyyppillistä Lovozeron alueen luvvjteissa. Sävelen kesto on ikään kuin leikkiväline, kuin onnistunut harvinaisen pitkälle lyöty pallo. Hymy on sitä suurempi, mitä pitemmäksi tuo yksittäinen tietty sävel uskalletaan venyttää - tietenkin tyylitajun sanattomien sääntöjen puitteissa.

Tämän tyylin tunnetuimpia luvvjteja on Melodija 25923 000 -LP:lläkin oleva (B 23) Luminen tundra, joka saatettaisiin tulkita myös synkopoivaksi juuri tiettyjen pitkien ääniensä vuoksi, mutta jota itse pidän sekajakoisena kuunneltuani nauhoitettuja eri versioita. Levyllä esiintyvä kuoroversio on kuitenkin yksinkertaistunut venyttäessään säkeiden välissä olevaa pitkää säveltä aina saman verran.

Lapsikuoro: Luminen tundra (Melodija 25923 000: B 23)

Nuotinnusvaihtoehto ilman tekstin apua:

Tämä on tavallista kulttuurin alkaessa kivettyä jähmeisiin pysyviin muotoihin improvi-sointitaidon kadottua nuoren sukupolven keskuudesta. Tällaisissa koululaulumaisissa versioissa jokin Etelätuuli saattaa jähmettyä puhtaaseen valssimuotoon. Toisaalta tämä tekee mahdolliseksi usean laulajan esiintymisen samanaikaisesti ilman että lopputulos muodostuu kaoottiseksi. Mitä enemmän kollektiivista esitystä halutaan, niin sitä yksin-kertaisemmaksi laulun rungon on muututtava sellaisessa kulttuurissa, joka perinteisesti on rakentunut soololaulujen varaan. Vain yksilö voi vaihdella tietyn melodiasävelen pi-tuutta ennalta-arvaamattomalla tavalla.

4) Nikolai Kuzminin tyylipiirteet

Toinen ryhmä vieraili samanaikaisesti Galina Pavlovna Kuzminan ja hänen aikamies-poikansa Nikolai Aleksandrovitsh Kuzminin († 1997) kotona, jonne toinenkin ryhmä myöhemmin saapui. Yhteensä näiltä kahdelta saatiin tallennettua noin 35 numeroa - joukossa eri versioita samoista luvvjteista. Nikolai jäikin ainoaksi miespuoliseksi luvvj-tien esittäjäksi, jota saimme tallennettua nauhalle.

Pojalla ja äidillä oli hyvin mielenkiintoinen luottamuksellinen suhde toisiinsa. Äiti oli opettanut pojan laulamaan luvvjteja - omasta mielestä kuitenkin epäonnistuen, koska "poika ei pysynyt äänessä". Nikolain oma elämä on ollut täynnä tragedioita; kymmenit-täin eri työpaikkoja eri puolilla maata, jopa saamelaisradion toimittajan työtä mutta myös työttömyyttä sekä ajoittaista alkoholin runsastakin käyttöä.

Kirsti Beckerin radio-ohjelmasarjassa Kuolan saamelaisista (II osa: "Laulaaksensa laulut kansa elää" YLE-1:ssä huhtikuu 1992) Nikolai laulaa toiveestaan olla rikas, jolloin hän vain "ajelisi Mercedeksellä, polttelisi Malboroa ja opastaisi turisteja hyvästä maksusta".

Nikolai näyttää kuitenkin omaksuneen omasta kulttuuristaan joitakin palasia siten, että hänen on ikään kuin pakko ilmaista itseään kulttuurinsa keinoilla, luvvjteja laulamalla. Siihen hän pystyy lataamaan koko patoutuneen tunne-elämänsä, joka on muotoutunut nykyisekseen koko elämän kestäneessä vieraan kulttuuripiirin alistavassa ja ahdistavassa paineessa. Näitä tunteita Nikolai pystyy välittämään musiikin avulla vertaansa vailla olevalla tavalla. Vahvan tunnelatauksen hintana vain on se, "ettei Nikolai oikein tahdo pysyä äänessä".

Nyt äänitetyissä näytteissä ei Nikolailta löytynyt yhtäkään sellaista luvvjtia, joissa vieraan kuulijan mielestä olisi esiintynyt selkeästi esim. hänen äidilleen tyypillisiä toistuvia melo-dia-aiheita. Päinvastoin:

- A) Sävellaji vaihtui joka fraasin jälkeen,
- B) liu'ut ulottuivat usein yli oktaavin,
- C) tempot kiihtyivät ja hidastuivat lyhyinä periodeina,
- D) jokainen säe muodostui uusista intervalliyhdistelmistä ja
- E) lopputulos kuulosti täysin atonaaliselta musiikilta.

Kuitenkin hänen laulussaan oli Lovozeron luvvjtille tyypillisiä arkaaisia piirteitä. Ne vain oli viety oikeastaan vielä pidemmälle kuin on perinteisillä laulajilla on tapana. Tällaisia olivat luonnollisesti:

- 1) rytmiikan nuotinnusmahdollisuudet ylittävä monimutkaisuus yhdistettynä aikaisem-min jo mainittuun yksityisten sävelten epäsäännölliseen venyttelyyn,
- 2) tarkasti ja harkiten sijoitetut erilaiset vibratot,
- 3) nopeat niekut ylöspäin terssi- tai kvintti -intervallien verran,
- 4) mahdollisesti niihin liittyvä falsetin käyttö sekä
- 5) äärimmäisen tehokkaaksi kehitetty tapa aloittaa fraasi matalalta, nostaa sitä por-

taattomasti ylöspäin muutaman lauseen ajan äänialueen ylärajoille saakka ja sen jälkeen hypätä nopeasti taas matalalle uuteen kiihdytykseen.

Tunturisaamelaisjoiussa äänialaa nostetaan portaattomasti ylärajoille saakka, jonka jälkeen lopetetaan sen sijaan että aloitettaisiin alhaalta uudelleen. Kuitenkin koltilta - kuten esim. Domna Sanilan leu'dd -tyylistä - löytyy esimerkkejä alhaalta uudelleen aloittamisesta. Kun Nikolain luvvjiin liitetään vielä

6) puheen ja laulun sekoittuminen erottamattomaksi kokonaisuudeksi (satulaulujen tapaan), samojen sanojen jatkuva toisto ja

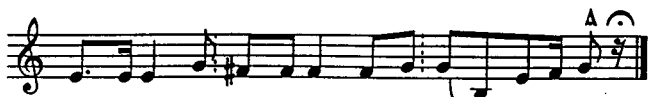
7) fraasien tyypillinen äkkinäinen lopetus ikään kuin kesken lauseen, kuulostaa luvvjt jollain oudolla tavalla äärimmäisen arkaaiselta ja paikkakunnan yleiseen tyyliin pohjautavalta taideteokselta.

Näin hän improvisoi kalastuslauluja (DAT 17:1-3) yhtä lailla kuin isänsä ja karhun keskinäistä kohtaamistarinaa (DAT 17:8). Jaakko Gauriloffin oli näyteltävä karhua keittiössä, koska Nikolai ei halunnut äitinsä kuulevan näitä esityksiä. Tai sitten äiti ei halunnut kuulla Nikolain esityksiä. Tähän mennessä asia on hieman epävarma, koska keskustelu- ja tekstiitterointi on tätä kirjoitettaessa vielä kesken.

Nikolai A. Kuzmin: Kalastus-katkelma DAT 17:3

"..puad-de jug -ge na -(a)-še da go la. jug-ge na - še pu- ad -de jug-ge na - šepuad -de puad-de

puad -depuad -de go la go go."

Resitat. laulutyyli, ei tarkkoja sävelsuhteita.
Teksti huomioitu vain "soundina".

N.A. Kuzmin: Karhulaulu-katkelma DAT 17:8

Vastaavanlainen ilmiö - ehkä kuitenkin ilman tragiikkaa - löytyy myös tunturisaamelaisessa joikukulttuurissa. Täsmällisten sävelkorkeuksien ja intervallien puuttumista pidetäänkin hyvin arkaaisen joikutyylin tunnusmerkkinä. Eräät mielenkiintoisimmista joikuesityksistä on tallennettu juuri vanhoilta ihmisiltä, joilla ei joskus tunnu olevan tietoaakaan täsmällisestä melodiankaaresta. Näissä tapauksissa rytmiiikka ja täydellisesti hallittu vanhakantainen intonaatio ovat päähuomion kohteena. Melodiankaari hyväksytään oikeaksi, mikäli se yleensä vain nousee ylöspäin tai laskee "oikeissa kohdissa". Laskun tai nousun suuruus sinänsä saattaakin jäädä sivuseikaksi. Tällaisten ihmisten joikutyyli saattaa nauttia oman kulttuurin sisällä suurta arvonantoa Esimerkkeinä mainittakoon Ala-Könnin vuoden 1963 YLE-kokoelma 616:5 ja 572:10 tai Edström 1978, 73-74 sekä yleensäkin eläinaiheiset suden yms:n joiut.

Lars J.A. Juuso: Piera Juuso Ala-Könni N:o 616:5

Palaan vielä tuohon yleiseen sävelkorkeuden portaattomaan nousuun. Koltasaamelaisen yksisävelikkö-leu'ddin analyysin yhteydessä olen todennut, että tasaiseen sävelkorkeuden nousuun ei sinänsä liity uutta informaatiota, joten kaikki nuotinnettava on syytäkin pitää samassa sävellajissa motiivien yms. vertailun helpottamiseksi.

Tällainen tapaus on esim. Irina Travinan kirjassa (Travina 1987) luvvt N:o 11 '*Mierre jodtjem*'. Siinä absoluuttisten sävelkorkeuksien tarkka kirjaaminen hämärtää sinänsä samanlaisena toistuvan teeman lähes käsittämättömäksi jatkumoksi ilman selkeää toistoa, joka puolestaan äänitteeltä on selkeästi kuultavissa.

Nikolain tapauksessa tilanne on kokonaan toinen. Sävellajit ja äänialat hyppivät fraasista toiseen ja nämä muutokset ovat informaation kannalta hyvin merkittäviä, joten ne on ehdottomasti huomioitava nuotinnuksessa. Tällaisen lähes atonaalisen musiikin ollessa kysymyksessä ei ole muuta keinoa kuin kirjoittaa kaikki mahdollisimman tarkasti niin kuin se soi.

Tässä yhteydessä olisi viisainta huomioida myös 1/4-sävelaskeleet. Tämä seikkahan voidaan hyvällä omallatunnolla tulkita monissa duuri- tai mollitonaliiteettiin kuuluvissa lauluissa tahattomaksi epätarkkuudeksi. Rajanvetokohtana on yleensä se, toistuuko jokin tietty epäpuhtaalta vaikuttava intervalli säännöllisesti vai onko se satunnainen poikkeus. Tässä tulee luonnollisesti myös huomioida laulajan ääniala. Yskästä tai väsymisestä johtuvat tilapäiset rajoitukset saattavat joskus nostaa alinta käytettyä säveltä ylävireiseksi tai madaltaa vastaavasti ylintä ääntä alavireiseksi.

Kohta 7 Lovozeron luvv'tin tyylipiirteissä ansaitsee vielä hieman tarkempaa katsausta. Jos luvv'tissa on esim. motiivit A ja B, niin hengitystauko näyttää sijoittuvan - ei fraasien väliin vaan - B-fraasin ensimmäisen sävelen jälkeen. Siitä tulee tällöin vahvasti aksentoitu staccatosävel, joka sijaitsee lisäksi ympäristöönsä korkeammalla. Mielenkiintoista on vertailla tätä saamelaisjoikuun, jossa hengityskatko sijoittuu mahdollisimman painottoman sävelen jälkeen ja sitä paitsi yleensä säkeen tai fraasin, joskus jopa koko säkeistön loppupäähän. Näin on esim. Inga Juuson esittämässä joiussa Biera Biera (ks. s. 555).

Molemmilla saamelaisalueilla sen sijaan jatko tapahtuu samalla tavalla; lauletaan uudelleen se sävel, johon viimeksi lopetettiin. Tätä liitântäkohtaa en yleensä huomioi joiun rytmikaavaa muodostaessani. Jos hengitystauko on joka kerta säkeistön vakiopaikassa, sen voi huomioida samanlaisella heitto- tai katkomerkillä kuin nuotinnoksessakin. Tätä erityistä hengityskatkoa ei näytä sen sijaan löytyvän Kuolan luoteisosien koltilta sen enempää kuin Suomen koltitakaan.

5A) Päätjäjäistanssit

Seuraavana päivänä 11.8. nauhoitimme **Maria Ivanovna Zahharovalta** - ihanan matalääniseltä mummolta - noin 25 numeroa - toistot mukaan laskien. Hänen lisäksi saimme **Sofja Jefimovna Jekimovitshilta** ja **Anna Jefimovna Novohatkolta** yhteensä kymmenkunta äänitettä.

Saman päivän iltana pidimme vielä paikallisessa kulttuuritalossa illanistujaiset, joihin oli kerääntynyt parikymmentä vanhaa ja nuorta naista - myös Oijar-ryhmän jäseniä - sekä paikallinen radio ja TV. Omien esitystemme ohessa taltioimme vielä yhteensä kymmenkunta numeroa esiintyjinä **Pavla Konkova**, **Jekaterina Korkina** sekä **Elvira Galkina**, joka esitti saamenkielisiä venäläisvaikutteisia sävellyksiään kitaralla säestäen.

Anna Prokopjevna Molodova esitti luvv'tin, jota yhdessä paikalla olleiden Oijar -tanssi- ja lauluryhmän jäsenten kanssa koetimme sovittaa sekajakoisen rytmikaavan muotoon

(DAT 21:8-9). Lauluryhmän toistaessa kyseistä luvvjia se yksinkertaistui Molodovan osin improvisoimasta esityksestä toistuvaan säkeistömuotoon, jonka sykli paikan päällä tehdyn nuotinnuksen perusteella näytti sisältävän rytmikaavan $223 - 322 - 333 = 23/4$, jossa syklin loppu näytti säännöllisesti sijaitsevan rytmikaavan toisen 'kakkosen' kohdalla, vaikka melodia alkoi aina ensimmäisestä kakkosesta. Sovelsimme siihen esittelemiäni sekajakaisen joiun askelkuvioita kohtalaisella menestyksellä puolen tunnin verran. Ajatus sekajakaisista tanssiaskelista näytti olevan täysin uutta.

Nuottiesimerkki osoittaa, kuinka moniselitteisiä sekajakaiset rakenteet voivat olla, ellei teksti ole antamassa viitteitä.

"Tanssiluvvt", ryhmäversio, DAT 21:9

Rytmikaava: $223 - 322 - 333 = 23/4$

Fine

Vaihtoehdot: $33 - 22 - 3 - 22 - 33$ $3 - 22 - 3 - 22 - 33 - 3$ $33 - 22 - 22 - 33 - 3$

5B) Tanssi suuntaa etsimässä

Oijar -ryhmän tanssien pääpaino on ollut venäläisessä tulkinnassa tai Venäjän kautta välittyneessä itäsaamelaisen omassa katrilliperinteessä. Tarkoitan, että melodiat on tanssittu joko kaksi- tai kolmijakoisina, jolloin saamelaismusiikin erityispiirteet ovat jääneet peittoon.

Tässä suhtautumistavassa on nyt tapahtumassa muutos. Hanurin ohessa tansseja säesetetään jo shamaanirummulla ja jäsenet ovat kiinnostuneita sekajakaisuuden tanssillisista sovellutuksista. Onhan vanhoilla ihmisillä joitakin hataria muistikuvia tai kuultuja kertomuksia sukupolvien takaisesta vanhasta tanssitavasta, joka kuvausten perusteella on täytynyt olla hieman samantapaista kuin esim. hantien vieläkin elävä arktis-ugrilainen (inuiittien tapaan) jäykähköihin käsi- ja jalkaliikkeisiin perustuva tanssiperinne (Sarv 1990, 37).

Ideaalina näyttää olevan halu löytää omintakeiselle musiikille myös omintakeinen - vaikkakin jo kerran kuollut - tanssi-ilmaisu. Vanhan itäisen tanssiperinteen muodothan ovat kadonneet jo aikaa sitten niin suomalaisilta kuin saamelaisiltakin. On kuitenkin aika etsiä omaa identiteettiään ja erikoislaatuaan tanssin alalla sieltä, missä erityispiirteitä on mahdollisuus löytää, siis "itäisestä" sekajakaisesta rytmikasta, joka sitä paitsi on selkeästi saamelaisen musiikin yhteinen tunnusmerkki.

Opettamieni askelkuvioiden perusmuoto on yksinkertainen: v=vasen jalka, o=oikea jalka, (a)= alas ja (y)=ylös (Ks. myös Saastamoinen 1990, 41).

Kaksijakoinen: kak - si (tai) kak - si (=2/8, 2/4 jne.)
v(a) o(y) o(a) v(y)

Kolmijakoinen: ko- lo- me (-he) (=3/8, 3/4 jne.)
v(a) o(y) o(a) +v(y) (tai)
o(a) v(y) v(a) +o(y)

6) U'stten - leu'dd -analyysi

Paluumatkalla Murmanskiin 12.8. tapasimme vielä Olenegorskissa **Iraida Vladimirovna Vinogradovan**, joka lupautui litteroimaan turjansaamelaisen äitinsä **Klavdia Grigorjevna Matrjohhinalta** virolaisten Mikk ja Marju Sarvin sekä Ene Viidangin 1990 tallentamia äänitteitä. Iraida itse ei ole koskaan laulanut luvvjteja. Pidimme kuitenkin tärkeänä sisällyttää tutkimuksemme piiriin myös turjansaamelaista laulua, vaikkakaan tällä matkalla emme sitä onnistuneet äänittämään. Iraidaa äänitimme vasta 1996 kesällä.

Murmanskissa yövyttyämme lähdimme 13.8. kohti Suomen rajaa. Sopimuksen mukaan vierailimme uudestaan **Anastassia Ossipovna Gerassimovan** kotona Patunan kylässä, joka sijaitsee aivan Ylä-Tuloman kyljessä. Hän oli nyt huomattavasti virkeämmässä kunnossa. Yhteensä tuloksena oli parikymmentä leu'ddia eri versioineen. Hänen laulutyylinsä oli hyvin Lähellä Tuloman Anissia Moshnikovaa.

A.O. Gerassimova aloitti seitsemänjakoisella (322) U'stten leu'ddilla. Tuo rytmikaava oli kuitenkin vain runko, josta hän poikkesi vähän väliä omille teilleen - kuitenkin aina takaisin palaten perusmuotoon. Kokeeksi olen tehnyt kyseisestä leu'ddista oheen liitetyn nuotinnuksen ja rakenneanalyysin nähdäkseni improvisoinnin ja säkeistömuodon välisen suhteen.

Analyysini antamat luvut on käsitettävä likiarvoiksi, koska tulkintaerimielisyyksiä on varmasti mahdollista löytää. Mielestäni oleellisinta on se, että kun jokin looginen systeemi on valittu, siitä pidetään kiinni analyysin loppuun saakka. Jos laulurakenteissa on olemassa järjestystä, niin tuo järjestys ilmenee jotenkin jopa virhetulkintojen kautta. Toisaalta analyysi parhaimmillaan paljastaa nuotinnusvaiheessa tehtyjä virheitä tai ainakin moniselitteisiä paikkoja. Tässä tapauksessa sellaisista ovat esimerkkeinä :

A) Seitsemänjakoisuuden sisäinen säännöllinen vuorottelu 322- ja 223 välillä. Yleensä 48 tahdista 33 on 7/8 ja 15 muita. Vain harvoin jokin 7/8-ala-jaoista on "väärässä" paikassa pystysuorilla riveillä. Tiukan kritiikin tuloksena säännön ja poikkeuksien välinen suhde tahtimäärinä on $31:17 = 2:1$, josta alkupuolen suhde on 15:9 ja loppupuolen 16:8. Poikkeukset jakautuvat siis tasaisesti koko alueelle. Lievästi tulkittuna sama suhde on $42:6 = 7:1$ säännön noudattamisen hyväksi. Tällöin tilapäiset poikkeukset ymmärrettään 7/8:n muunnelmiksi. Alajakotyyppiä 223 on 10-14 kpl ja tyyppiä 322 on 13-15 kpl. Suhde on suunnilleen 1:1 tulkinnasta riippuen.

B) C-aiheiden ymmärtäminen "lievän" periaatteen mukaan 7/8 -muunnelmiksi edellisen huomion perusteella.

C) Toisella rivillä neliöidyn B-aiheen nimeäminen B1:ksi myöhemmin esitettävän rakennekaavion "kauneuden" ja tasapainon perusteella tilanteessa, jossa yksiselitteistä jakoa kahteen eri tyyppiin on mahdoton tehdä. Syynä on mm. se, että 7/8 -rytmijaottelu noudattaa osin toista järjestystä kuin melodiset sukulaisuussuhteet.

D) Neliöidyn keskipiste-C:n ymmärtäminen C:ksi eikä B:ksi kuten kuusi tahtia aikaisemmin. Kyseisen C:n lopussa on koko esityksen symmetrinen keskipiste.

E) Hengitystaukojen näkeminen osiksi ylimääräisinä (neliöidyt tauot) ja osaksi rakenteeseen kuuluvina. Musiikki on jälkimmäisessä tapauksessa kuin toinen soittaja, joka kulkee eteenpäin riippumatta siitä, keksiikö laulaja sanat ajoissa vai ei. Tällaisia ovat 5. ja 8. rivien tauot A-aiheiden alussa. Ne eivät siis kuulu edellisten tahtien loppuihin.

F) "Virheellisten" A-aiheiden merkitys rakenteen kannalta 8. ja 10. riveillä. Juuri näiden virheiden ansiosta syntyy leu'ddin lopullinen symmetrinen rakenne. On ikään kuin jokin laulajan alitajunnassa käskisi sijoittamaan A-aiheen ylimääräisesti johonkin, jota varten laulajalla ei ole sanoja.

Leu'ddin rakennekaava on pohjimmiltaan AB-ABBC-ABBC, joskin tällainen rakenne esiintyy vain kahden ensimmäisen rivin kokonaisuutena. Muut rivit on kuitenkin helpompi ymmärtää tämän kaavion pohjalta. Idealia perusmuotoa ei siis oikeastaan ole, koska sen esiintyminen on yhtä poikkeuksellista kuin muunnelmienkin.

A	B	A1	B	B1	C	(P)
		A	B1	B1	C	(L)
A	B	B1	B	B1	C	(P)
A	B	A1	B	B1	C	(P)
		A			C!	(L)
A	B	B1	B	B1	C	(P)
		A	B	B1	C	(L)
A		A	B	B1	C	(P)
		A	B	B1	C	(L)
A		A	B	B1	C	(P)

Pitkät ja lyhyet säkeet muodostavat riveinä symmetrian 32-23. Sen alkuosassa on 7A, 12B (6+6) ja 5C. Loppuosassa on 7A, 12B (6+6) ja 5C. C! on siis rakenteen keskipiste. Yhteensä rakenteessa on 14A - 10C - 24B, jolloin B : AC = 1:1, siis täydellinen tasapaino.

Anastassia Ossipovna Gerassimova: U'stten - leu'dd. DAT 21:1

♩ = 130

Anastassia Ossipovna Gerassimova

3-2-2 2-2-3? 3-2-2 22-22?
2-2-3-(?)

A B 3-2-2 22-22?
2-2-3-(?)

U'st - naž lij Teap-pan ä'lğg(?)

A1 B B1 C

U'st-(e)-naž lij vue'lj - a - škuät - tam Ä'K - kel u'cc - a siid - a - že.

B1(?)

Keäss - (a) - tas - tam, Keäss - (a) - tas - tam kooum(a) viõ'lğ - ges jeär - ga - la.

Mu'st ve't vue'lj - a - škuõ' - di ju'n - a njeežž - až Räm-man (a)

niõ - dáž joo, šâäd - daž (tjä...) Kä'rn-nel ä'lğg - a joo.

Mu'st ve't viill - jáž lij - a ju'n

A1

nuõrr(a) lij suõnn - a - põ'nn - a - jaž Huat - tar E'llj - a ä'lğg - a joo.

B-C?

Mon go vue'lj - (e) - škuõ't - tem ve't

koumm ve't ee'm - a päi säärn - a - de - škuõ't - te: "Ko'st ton U'st-(e) - naž

vue'lj - a - škuõ't - tek Ä'K - kel niõ - di är - ra joo.

A B B1 C

Ke'rij (i) Täð - je - naž ij - a vue'lj - a. Puu' - šti dää - ram päi vuä - jak ju'n."

(a - da - Na - o)

Näsk - a emm - (a) - žâm (a) säärn - a - de - škuõ' - di: "Mâ - ta Taarr (a) neei - bi - nad vuõl - de - škuõ' (di)."

Äj - jaž emm - (e) - žâm säärn - a - de - škuõ' - di: "Di go vuvdd - (a) - jâä'lğ - sa tääk - ka - lad."

(O - a - et - te...?)

Ee' - led emm - žâm säärn - a - de - škuõ' - di: "Mâ - ta sâä'v - ta ke'rr - saž jâä'tt - a - stâäll."

(Toinen nuotinnus on varustettu Satu Mosnikoffin litteroimalla tekstillä - esimerkkinä tekstin vaikutuksesta alunperin musiikkipohjaiseen transkriptioon.)

Ero sarjallisen säkeistorakenteen ja improvisoitujen symmetrisvaltaisten muotojen välillä tulee esille, kun tarkastelemme A:n ja B:n esiintymisjärjestystä riveittäin:

$$A = 2-1-1 - 2-1-1 - 1-2 - 1-2 = 14$$

$$B = 3 - 2 - 4 - 3 - 4 - 2 - 2 - 2 - 2 = 24$$

A esiintyy siis kahtena erilaisena sarjana, mutta B:llä ei ole siihen mitään suhdetta. Kuitenkin voimme tarkastella AB-rakennetta vielä siten, että **jätämme kunkin rivin lopusta pois viimeisen B1-C -yhdistelmän**, joka toistuu keskipiste-C:tä lukuunottamatta joka rivillä. Saamme 5. keskirivin A:n mukanaolosta riippuen kaksi kaaviota, joissa alku- ja loppuosat ovat eri riveillä:

	A-B-B1			B1	B1	
ABA1-BAB1		BAB-A1BA	tai:	ABA1-BA	AB	BA-BA1B(A)
ABB1- BABA		ABAB-AAB		ABB1- BABA		ABAB-AAB

Alarivi on molemmissa kaavioissa sama. Sen reunaryhmät ovat käänteisiä peilisyymmetrioita, so. alku-A:ta vastaa loppu-B jne. Keskirivymät sen sijaan ovat puhtaasti peilisyymmetrisiä keskipisteessä olevasta AA-parista lähtien. Ylärivissä oikeanpuolinen kuva on rakenteeltaan samantyyppinen. Kuitenkin keskellä on vielä käänteissymmetrinen ydin. Vasen ylärivi muuttuu loppu-A:n mukaantulon johdosta käänteiseksi. Siinä valtaosa ulkoreunasta on peilisyymmetriaa ja sisällä B-keskipisteellä varustettu käänteissymmetrinen ydin. Tässä muodossa leudon alku- ja loppuosat ovat siis symmetrioidenkin suhteen toisilleen käänteisiä. Tämä selittää rakenteen ulkoasun kaoottisuuden. Mikrotason epäjärjestys muuttuu improvisaatioissa makrotason järjestykseksi. Nämä kaksi vaihtoehtoista mallia osoittavat todeksi sen, että jos järjestystä on, niin se tulee esille monesta eri näkökulmasta.

7) Koulutuksen suunnittelukysymyksiä

Yhteensä matkalta kertyi noin 250 numeroitua äänitettä keskusteluineen. Yli 20 tunnin äänitemateriaalista peräti neljäsosa on musiikkia. Vuoden 1995 aikana on tarkoitus littää, kääntää ja nuotintaa ko. materiaali mahdollisimman suurelta osin. Ensi vaiheessa tulisi kuitenkin etsiä sopiva lauluaineisto erityisesti kouluopetusta varten - siten että sillä olisi mahdollisesti käyttöä myös Suomen kolttasaamelaiden keskuudessa.

Tutkimusmateriaali pyritään julkaisemaan tulevaisuudessa sekä kirjallisessa että - ainakin osittain - soivassa muodossa. Äänitetty materiaali tallennetaan ainakin Tromsøen museoon, Maailman musiikin keskukseseen, Muurmanskiin (aluehallinnon kanssa tehtävän sopimuksen mukaisesti), Lovozeroon saamelaisten omia tarpeita varten sekä Viroon kielen ja kirjallisuuden instituuttiin. Lovozeroon pyritään lisäksi keräämään kopioina myös aikaisemmin eestiläisten ja venäläisten toimista äänitetty materiaali sekä lehti- ja kirja-artikkelien kokoelma saamelaisten musiikista Kuolan alueella.

Tutkimusmäärärahojen pienuuden vuoksi näyttää siltä, että alkuperäissuunnitelma myös vanhojen äänitteiden litteroimisesta ja nuotintamisesta ei tule toteutumaan. Toiveena on kuitenkin saada koulukäyttöön edes joitakin vanhojen äänitteiden parhaimmistosta. Kuolansaamelaisen laulukirjan tulisi poiketa tavallisista koulukirjoista, koska sen tulisi huomioida saamelaismusiikin erityispiirteet - ainakin sekatahtilajisuus ja improvisaation

perustavaa laatua oleva merkitys elävälle kulttuurille. Tämä musiikki ilman improvisaatiota on kuin pelkkä kuva elämästä. Kuva itse ei juokse, mutta itse elämän tunnistaa juuri sen juoksusta. Pelkkä valmiiden lopullisessa muodossa olevien laulujen opettelu on vain kulttuurin kivettyneen muodon omaksumista. Se ei kykene elämään itsenäisesti vaan pysyy elossa ainoastaan yhteiskunnan tekohengityksen, tuen avulla.

Jos löydetään ideat siitä, kuinka improvisointi voidaan omaksua, voi kouluopetus antaa siihen valmiudet. Sen jälkeen tästä taidosta ainakin parhaimmillaan voi uudelleen tulla eräs elämän arkipäivään kuuluva muoto, jollainen asema vanhalla luvv'tillakin on joskus ollut; valmius kohdata muussakin arkielämässä ennalta-arvaamattomia tilanteita.

Emme ole enää saaliin yllättävää metsästäjäkansaa, mutta suhteemme toisiin ihmisiin jokapäiväisissä elämäntilanteissa rakentuu aivan samalla tavalla hetkessä tehtyihin valintoihin ja päätöksiin. Ja nämä tilanteet tulevat eteemme niin nopeasti, että niiden kulua ei voi laatia etukäteen. Me joudumme improvisoimaan säilyttääksemme ikuisesti horjuvan tasapainon yhteisen hyvän ja oman hyvämmen välillä. Ehkä musiikki voisi auttaa koulua oivaltamaan improvisointikyvyn välttämättömyyden myös muussa arkielämässä.

Ellei improvisointia kyetä ottamaan mukaan koulutusohjelmaan, niin silloin tällainen koulukirja jää yhdeksi satojen muiden turhien asioiden joukossa odottamaan arkistoihin tallennettuna aikaa, jolloin joku lopulta tulee ja ymmärtää, kuinka tuo historiallinen materiaali herätetään unestaan, kuinka sitä kyetään käyttämään luovasti.

Perinteen tuhoaminen, improvisointi on osa elävää kulttuuria, osa elävää perinnettä. Ilman osittaista kuolemaa mikään perinne ei elä. Traditio ja luovuus ovat kuin nuorallantanssijan sivustat. Heti kun aletaan kallistua toiseen suuntaan, on tehtävä jotain, jotta tasapaino säilyisi. Ihannetila ei ole tasapaino, vaan ihannetila on tasapainon hakeminen, koska itse hakeminen on juuri elämää. On kolme mahdollisuutta kuolla: kallistua lopullisesti oikealle tai vasemmalle mutta myös jähmettyä paikoilleen.

Kuolan saamelaismusiikki tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet improvisoinnille. Käytävissä oleva materiaali tarjoaa sadoittain mahdollisuuksia siihen, kuinka ennalta-arvaamattomuutta voidaan soveltaa musiikkiin. Melodija-LP:llä 25923 000 on kolmen yksinkertaisen motiivin luvv't, joka esiintyy muodossa abbc-a1bbc. Siinä a=32, b=32, c=23.

M.P. Pavlova, Melodija 25923 000: A5

On täysin mahdollista harjoitella esittämään tätä siten, että a:n korvautuminen a1:llä tai b:llä on ennalta-arvaamaton. Teemoihin voidaan vähitellen sijoittaa sanoja; ihmisten nimiä, eläinten nimiä, lähiympäristön asioita jne. kunnes joukkoon vähitellen uskalletaan sijoittaa jo kokonaisia järkeviä lauseita. Yhtä fraasia harjoitellaan muuntelemaan niin monta kymmentä kertaa (tietysti leikkimielellä), että siihen kyllästytään, jonka jälkeen otetaan toinen fraasi muuntelun kohteeksi ja harjoitellaan sitten vaihtelemaan näitä kahden ensimmäistä fraasia epäsäännöllisessä järjestyksessä ja samalla uutta tekstiä improvisoimalla tuottaen.

Tietenkään ei tarvitse välttämättä aloittaa juuri em. viisijakoisesta tahtilajista vaan jostakin tutummasta rytmikuvioista. Saman LP:n numerossa A7 on karkeasti jaotellen viisi 2/4-tahtilajissa olevaa aiheita, joiden epäsäännöllisesti muuttuva keskinäinen järjestys on jo

levyltäkin kuultavissa. Näistä viidestä aiheestakin oikeastaan vain kolmea (B-C-D) muunnellaan, sillä kaksi muuta (A-E) muodostavat vain kerran esiintyvänä kunkin "säkeistön" so. syklin alun ja lopun. Niiden määrä ja paikka ovat ennalta määriteltäviä. Kolmesta muuntujasta D-aihe poikkeaa vielä sikäli, että se myös esiintyy aina ilman ker- tauksia. Siis vain B ja C ovat määrittään ennalta-armaamattomia. Perustyytit ovat siis AB...C..., DBC ja DE. Nyt äänitetty DAT-versio on monimutkaisempi ja teksti saattaa vai- kuttaa rakenteen määrittelyyn.

A.I. Moshnikova, Melodija 25923 000:A7 sekä DAT 11:

Olellaista on se, että kaikki palautetaan pienimmälle mahdolliselle mikrotasolle ja har- joitellaan sitten hallitsemaan tämän tason materiaalin muuntelu. Pääasia on alkuvai- heessa voittaa improvisoinnin aluksi tuottama rimakauhu ja uskaltautua heittäytymään leikkiin. Esteet ovat meidän kulttuurissamme pikemmin psykologisia kuin motoris-tekni- siä. Rohkaisevaa on muistaa, että oppivathan lapset pelaamaan palloakin ja leikkimään hippasta, jotka molemmat ovat tyypillisiä improvisointileikkejä.

Musiikkianalyysiä koskevissa pohdiskeluissa on jäänyt pois mm. aluekohtaisten tunnus- merkkien tarkempi erittely kuten vaikkapa Lovozeron tyylin melodiset piirteet. Jos lähtö- pisteenä on duuritonaliiteetin perussävel, niin tyypilliset intervallisuhteet melodiakaares- sa ovat I - III - IV - III - I, joka kääntyy tämän jälkeen rinnakkaismolliin: I - VII - VI. Tässä ovat oikeastaan koko Kildininsaamen luvv'tin melodiset perusainekset. Suuri osa luvv'teista on tämän peruskaavan toisintoja ja muunnelmia. Rinnakkaismollin sijasta voi- daan päätyä tyyppiin I - VII - V. Tämä intervallisuhte on identtinen IV - III - I kanssa, mikä aiheuttaa huojuntaa kahden tonaalisen keskipisteen välillä.

Tästä mallista on olemassa useita rytmisesti yksinkertaisia versioita, jotka hyvin sopisivat kouluharjoituksen lähtökohdaksi. Tämä materiaali opetellaan ensin mahdollisesti help- pona ryhmälaulumuotoina, jonka jälkeen se pilkotaan muunteluharjoituksia varten pa- lasiksi ja sovelletaan aineistoon erilaisia rytmikaavioita, jonka jälkeen alkaa jälleen pa- lasten yhteenkokoaminen - mutta nyt improvisoidussa muodossa, yksilöllisesti.

M.A. Antonova, Melodija 25923 000: A3

Pavla Konkova 8.7.86, IS-kok.

Pavla Konkova, Melodija 17419-20: A3

Rakenne: ABA-ABA-BB

Maria Pavlova, Forte SP02-0003: A2

Kaiken tasoisille lauluille löytyy tilaa yhteislaulun / ryhmäidentiteetin ja improvisoinnin / yksilöidentiteetin välisessä maastossa. Tähänastiset tiedossa olevat äänitteet muodostavat yhteensä yli 1000 laulua käsittävän kokoelman, joka varmasti on riittävä kulttuurin uudelleen elvyttämiseksi. Luonnollisesti joukkoon mahtuu myös venäläisperäistä aineistoa. Toisaalta kahden eri kulttuurin risteytymästä syntynyt uudempi musiikki on useissa tapauksissa täysin omaehtoinen maailmansa. Kuunnellaan vaikkapa *Fjodor Serginin* laulunomaisia leu'ddeja (Melodija 25923 000: B 13-14 ja Forte; B6), jotka voisivat Kuolassa merkitä samaa kuin Etelä-Amerikassa bossa nova.

Lopuksi voidaan sanoa, että 1994-97 tehtyjen kenttämatkojen tulokset edustavat laajinta tähän asti kerättyä yhtenäistä kokoelmaa Kuolan saamelaisten musiikista. Mutta vasta jatkossa seuraava yhteistyö näyttää, toteutuuko projektin yksi päätarkoituksista, so. missä määrin tulokset tulevat auttamaan Kuolan saamelaisuuden elossapysymistä.

8) Luvvjin nuotintamisesta

Kun musiikkimateriaalia nuotinnetaan, niin analyysiä varten on oltava jokin näkemys siitä, miksi kyseistä työtä tehdään ja mitä mahdollisia seurauksia siitä on. I. Travinan kirja (1987) edustaa tähän mennessä yksin Kuolan saamelaismusiikin nuotintamista laajassa mittakaavassa. Travinan kaksi perusvirhettä ovat toisaalta **nuotintaminen absoluuttisiin sävelkorkeuksiin** ja toisaalta **runomittapohjaisen tekstianalyysin menetelmien käyttö siinä missä runomittaa ei näytä olevan olemassa**. Sivuilla 35-55 hän mittaa lauseiden pituuksien kestoja esimerkinomaisesti jonkin matkaa alusta lähtien viemättä analyysiä kuitenkaan loppuun saakka. Tällä perusteella hän voi vain todeta, että lauseet ovat erimittaisia tai samanmittaisia. Vielä yleisempi johtopäätös on, että laulut ovat yleensäkin rytmikaltaan erilaisia - joissakin tapauksissa kylläkin toisiaan muistuttavia (!).

Musiikintutkijat ovat suhteessaan lauluteksteihin eräänlaisen alemmuuskompleksin vallassa kielitieteilijöihin nähden, koska kielitieteellinen tutkimus on yleensä paneutunut kansanrunouteen huomattavasti kauemmin ja perusteellisemmin kuin musiikintutkimus. Laulujen kielellistä ja musiikillista rakennetta ei aina uskalleta tutkia erikseen, vaan musiikki helposti alistetaan hyväksymään kielelliset mittapuut peruslähtökohdaksi. Tällöin on vaikea nähdä, että erityisesti improvisoidussa laulussa kielelliset ja musiikilliset rakenteet voivat elää rinnakkain omaa elämäänsä ja noudattaa omia jaksotuksiaan. Tästä puolittaisesta itsenäisyydestä vasta syntyy lopullinen - usein hyvinkin monimutkainen - kokonaisuus.

Tahtiviivan paikka ei välttämättä ole siellä, missä on lauseen ensimmäinen sana. Oikeastaan juuri siksi herättää ihmetystä, kuinka vähän Travina on tarkkaillut tekstin yleistä rakennetta nuotintaessaan esim. numeroa 11 *Mierre jodtjem* (ss. 89-92). Hänen tapauksessaan liian tarkka yksityiskohtiin uppoutuminen on selvästikin vaikeuttanut näkemästä metsää puilta. Pelkän nuotinnuksen pohjalta on todella vaikeaa saada mitään käsitystä ko. musiikista - varsinkaan kun ei tunne kieltä.

On kiistaton tosiasia, että musiikillisten pääpainojen ei tarvitse olla alisteisia kielellisille korostuksille kansanmusiikissa. Tämän osoittavat niin virolaiset kuin suomalaiset runo- lauluanalyytit sekä myös lukuisat saamelaisjoikujen nuotinnukset, joissa teksti on mukana (esim. Tirén 1942, N:ot 190-191 ja 515-516). Oman kalevalaisen laulumme sanat "...tietäjä iänikuinen..." osoittavat tämän seikan kaikkein selkeimmin. Mikk Sarv on todennut kahdesta Maria Zahharovan laulamasta saman luvv'tin eri versiosta: "...näistäkin huomaa jo melodian ja sanojen riippumattomuuden toisistaan" (Sarv 1990, 37).

Tirén N:o 515-516, IS-tulkinta.

Kumpi äv tse vuome njälki da äv ja väi ken ya ya ya ya ya a a
 äv tse vuome manai ävta väi kes vuo vuo o na na na na na a a
 Ovoi vuomi njolki da ov ta vai gis voi a voi a na na na na...

Tirén N:o 190-191, IS-tulkinta

Dav gul Lars Bengt sav, val-la val-la val. Njas ja bantav, val-la val-la val-la. Dav
 gul Lars Bengt sav, val-la Njas ja bantav, val-la (etc...)

(2X13 = 222-223)

Teksti ja musiikki ovat siis kaksi itsenäistä tekijää, jotka kylläkin ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Niiden kombinaatiot tuottava uuden tason kokonaistaideteoksen, jonka monimutkaisuusaste on jopa suurempi kuin osatekijöidensä summa. Molempien tekijöiden rytmikka elää omaehtoista elämäänsä. Tähän tulevat lisäksi vielä melodian yms. ominaisuudet. Kolmen itsenäisen tekijän taitekohdat muodostavat erivahvuisia solmukkeita sen perusteella, kuinka monen tekijän taitekohdat osuvat yhteen kulloinkin samanaikaisesti.

Jarkko Niemen mukaan L. Taragupta tulkitsee hantien häälaulun eri rakenne-elementtien limittäisyyden laulua eteenpäin vieväksi dynaamiseksi ominaisuudeksi. "Laulun melodia- ja tekstisäkeiden rajat eivät yhtene ja näin syntyy... loputtomuuden tunnelma. Kun melodiasäe loppuu, tekstisäe jatkuu yhä" (Niemi 1990, 121).

Otamme teoreettisen esimerkin, jossa vaikkapa teksti (A) voisi olla kaksijakoinen, melodia (B) kolmijakoinen ja rytmi (C) viisijakoinen:

A:	0	-	2	-	4	-	6	-	8	-	10	-	12	-	14	-	16	-	18	-	20	-	22	-	24	-	26	-	28	-	30		
B:	0	-	-	3	-	-	6	-	-	9	-	-	12	-	-	15	-	-	18	-	-	21	-	-	24	-	-	27	-	-	30		
C:	0	-	-	-	5	-	-	-	10	-	-	-	15	-	-	-	20	-	-	-	25	-	-	-	30	-	-	-	-	-	30		

	0						6						10	12			15				18	20				24					30		

On vaivattomasti nähtävissä, että numerot muodostavat vuorottelevina pareina täysin uuden symmetrisen rakenteen, jossa keskipisteenä on luku 15. Se aloittaa uuden "puolisäkeen", joka on peilisyymmetrisessä suhteessa rivin alkuosaan. Symmetrisyys muodostuu siis sarjallisista osatekijöistä, jos sarjat ovat erimittaisia. Tässä tapauksessa puolisäkeet päättyvät iskuilla 15 ja 30, jonka luvun jälkeen sykli alkaa uudelleen.

Tekstin ja musiikin painotuksien sijoittuminen ajoittain eri kohdille ei välttämättä ole merkki sekavuudesta vaan yhtä hyvin tehokeino, jolla yksinkertaiselta näyttävistä osatekijöistä luodaan monikerroksellinen kokonaisuus. Jos musiikki on alistettu täysin tekstin rakenteen ylivaltaan, ei tämä tasaveroisuuteen pohjautuva vuorovaikutus tule esille.

Jos nyt palaamme kalevalaiseen lauluun, onkin "tietäjä iänikuinen" -fraasi ymmärrettävä nurinpäin olevana vastakohtaparina "oikeinpäin" olevalle fraasille "Vakaa vanha Väinämöinen". Tämä oikein-nurin -vuorottelu on eräs taiteen luomisen keino, joka ylläpitää mielenkiintoa vaihtelunsa ansiosta ja auttaa hahmottamaan laajan tason symmetrisiäkin kokonaisuuksia.

Edellä oleva ei suinkaan tarkoita, että pitäisi hypätä ojasta allikkoon, että teksti olisi alistettava musiikille. Molempia on tutkittava itsenäisinä tekijöinä siten, että kummallekin pyritään löytämään aluksi yksinkertaisin mahdollinen muotorakenne. Vasta sen jälkeen katsotaan, miten nämä rakenteet toimivat yhdessä. Oman analyysini perusteella näyttää siltä, että Travina ei ole löytänyt kummallekaan osatekijälle yksinkertaisinta muotoa. Seurauksena on se, ettei kokonaisuudelle löydy minkäänlaista järjestystä ja lopputuloksena on kaoottisuus, joka työntää luotaan sen sijaan että se houkuttelisi opettelemaan kyseistä luvv'tia.

Toinen Travinan virhe - pyrkimys absoluuttisten sävelkorkeuksien merkitsemiseen tuottaa useita ongelmia. Jos jatkuvat modulaatiot puolisävelaskeleittain ylöspäin eivät suoranaisesti estä melodian hahmottamista, niin ne ainakin vaikeuttavat analyysiä huomattavassa määrin. Sukulaishahmojen tunnistaminen nuotinnoksesta on melkein mahdotonta ilman nuottien transponoimista yhteen sävellajiin. Ilman kuultavissa olevaa äänitettä tämä puolestaan ei käy päinsä, koska on uhkarohkeaa ruveta muuttamaan samalla myös intervallisuhteita.

Intervallisuhteiden samankaltaisuutta on vaikea arvioida nuotinnoksesta, koska hyppäys seuraavaksi korkeampaan sävellajiin on merkitty tapahtuvaksi yksityisen säkeen keskellä yhtä hyvin kuin säkeen lopussa. Tämä on luonnollista tapauksessa, jossa säveltason nousu on täysin portaaton ja kun lisäksi melodiaan liittyy Kuolan saamelaisille tavallinen terassin korkeuden huojunta. Kuitenkaan Travina ei ole käyttänyt mikrintervalleja kuvaamaan nousuja. Seurauksena on se, että myös intervallisuhteet vääristyvät jatkuvasti puolen sävelaskeleen verran, jos vertaamme hänen nuotinnostaan yhdessä sävellajissa pysyvään suhteelliseen nuotinnokseen.

Lopputuloksena on se, että Travina joutuu käyttämään sekä koko 12-säveljärjestelmän nuotit enharmonisine muunnoksineen että myös kaksinkertaisen määrän eri intervalleja verrattuna transponoituun nuotinnokseeni, jossa - terassin huojahdus mukaanlukien - on vain asteikko g-a(b)-h-c-d. Tässä tapauksessa siis pikkutarkka pyrkimys absoluuttisiin sävelkorkeuksiin tuottaa - tasavireisessä järjestelmässä - vähintään yhtä paljon vääristyneitä intervalleja kuin melodian suhteuttaminen yhteen ainoaan sävellajiin.

Ensimmäinen tehtävä on siis kirjoittaa suhteelliseen sävelkorkeuteen perustuva nuotinos, joka ei välitä yleisestä äänialan siirtymisestä ylöspäin esityksen kuluessa. Tällainen suhteellinen nuotinos ei ole sen epätarkempi kuin Travinankaan. Suhteellisessa nuotinnuksessa mikrintervallierot on jätetty kokonaan huomioimatta, kun taas absoluuttisessa nuotinnuksessa ne on huomioitu liioitellen, siis puolisävelaskeleina. Edellisestä vain muodostuu huomattavasti yksinkertaisempi ja selkeämpi nuottikuva, jonka analysoiminen ei ole enää ylivoimaista.

9A) I. Travinan nuottiesimerkki (Mierre jodtjem)

Jarkko Niemi sattui löytämään Kuolasta saamistani nauhoitekopioista kyseisen Travinan nuotinnoksen pohjana olevan äänitteen. Hän oli myös päätenyt transponoimaan oman nuotinnoksensa yhteen sävellajiin sekä kirjoittanut tekstin "selkokielelle", jonka jälkeen todellinen äänitteen ja nuotinnoksen vertailu saattoi alkaa. Kun itse jo aikaisemmin olin nuotintanut kyseisen luvv'tin alkupuolen, ei tekstiä vielä ollut käytössäni, koska pinnallisen tarkastelun pohjalta en ollut osannut samaistaa ko. äänitettä kirjan numeroon 11.

Puhtaasti musiikkiin pohjautuva nuotinnokseni oli tehty rytmikaavaan 33-22-32, jotka sisälsivät oman nykyisen version kolme ensimmäistä 5/8 -tahtia. Ero johtui siitä, että musiikilliselta pohjalta kuunneltuna toinen numero (3) sisälsi kolme samaa säveltä, joten ne hahmottuivat kokonaisuudeksi. Rytmikaavan muutokseen oli kaksi syytä. Ensimmäinen on se, että 5/8 -tahtilaji on kuitenkin huomattavasti yksinkertaisempi kuin 15/8 -rytmikaava.

Toinen syy löytyi tekstistä. Jos valitaan 33-alkuinen rytmikaava, sisältyy uuden sanan ensimmäinen tavu toisen kolmosen loppuun peräti kymmenen kertaa. Viisijakoisessa tahtilajissa (32-alku) tätä ei tapahdu kertaakaan, jos pitkät nelitavuiset sanat jätetään huomioimatta. Yksinkertaisuus vie siis voiton tässäkin tapauksessa.

Travinan tahtilaji on myös 5/8 - poikkeuksia lukuunottamatta. Missä ero sitten on? Ero on siinä, että Travina ei ole uskaltanut ajatella ensimmäistä iskualaa loppupitkänä (=1/8 + 1/4) vaan on asettanut pääpainon 1/4:lle. Travinan tahtiviiva on siis ensimmäisen kahdeksasosan jälkeen. Omassa mallissani olen sijoittanut tahtiviivan ensimmäisen 1/8:n edelle, siis käyttämällä suomalaisillekin vierasta loppupitkä-iskualaa, jambia. Tein valintani aluksi musiikillisin perustein, mutta tekstianalyysi tarjosi myöhemmin toisenkin perustelun:

Tahtiviivojen kohdissa olevat tekstimerkit (E = ennen tahtiviivaa; J = t-v:n jälkeen):

	IS:	IT:
Sanan katkaisevia tavuviivoja:	11	72
Lauseen alkuja tms (J)	16	2
Uuden sanan alkuja (J)	73	13
Oik.puolisia avainsanoja (J)	13	1-2
Vas.puolisia lisätavuja (E)	12	2
Pisteitä (E)	15	5
Pilkkuja (E)	19	1

Tämän lisäksi ilmenee vielä suuri ero Travinan 23-jaottelun ja oman 32-jaottelun välillä koskien tahdin sisäisiä poikkeuksia so. jolloin 23-ajattelu on muutettava tilapäisesti sanojen tai melodian kulun vuoksi 32-kaavaksi (tai päinvastoin). Travinalla näitä poikkeuksia tarvitaan 12 ja omassa nuotinnoksessani vain yksi.

Tehty analyysi on melko summittainen, koska en ole varmistanut sitä kielentutkijan kanssa, mutta sen täytyy olla suuntaa antava tarkastellessamme yhteisvaikutusta asteikolla looginen / epälooginen:

IS:	148	12	= 10:1
IT:	25	84	= 1:3

Avainsanoiksi olen valinnut vain "Barents", "merra" ('meri'), "luvvija" ja "puadte" (~'tulla; tulee') - viimeainittu runsaan toistuvuutensa vuoksi. Lisätavuja (tai -sanoja) ovat puolestaan "go-lo", "dei-ja", "da", "le-e", "le-je" tai "le, gol". Niiden sijainti aivan edellisen tahdin lopussa on merkittävää siksi, että joiussa ns. merkityksettömien tavujen paikka on aina mahdollisimman painottomalla tahtiosalla - siis yleensä tahdin lopussa. Sama näyttää pätevän myös kuolansaamelaiseen luvv'tiin. Kysymyksessä ovat täytetävät - oipa niillä salattua merkitystä tai ei.

Seuraavassa esitän ensin Travinan nuotinnuksen N:osta 11 ja sen jälkeen oman analysoidun versioni saman nauhoitteen pohjalta.

№11

МИЕРРЕ ЕДТЪЕМ
В МОРЕ ЕДЕМСкоро ($\text{♩} = 120$, $\text{♩} = 240$)

30

-на - сан - ча лув - вял а - ле, лув - вял ол - мзть. Тэ -

- ле кад - та - лэ - пя мый - (я) (го, ло), нэм -

V

-па кэське пуад - тэ а - ле. Ког - да ёа - мэ мый

40

ёад - тэ, не по - ю, да нэм - па (го, ло), кул -

VI

- ле а - ля. Тэ - ле воаль - тэ - ма мый - (е) (го, ло)

алль - кепь па - я - нэ - мя мый - (я) (го, ло), ёах -

50

-ка - гар - ра ке - зе - ш(е), ку - дэ - ге - ма - бар -

VII

-рэ - сэн - ча. Кес - ся - п(а), кес - ся - п(а), мый -

- (я), ал - ла, кул - ле - шыл - лэ - гэн - ча лля - е. Раз -

- нэ куэ - ла - гэн - ча (го, ло) пуад - т(а), пуад - т(а), пуад -

60 VIII

- т(а) сонн(а) пуад - т(а) а - ля. Сайм, лляй, гор-нос -

- тай, лляй, нуад - та (ле, гоа). Тэ - ле атть-та куэл -

- ла - гэн - ча па - я - нэ - п(а). Туа - ла - гэ - п(а), туа -

IX 70

- па - гэ - п(а). Ба - рен - це - ва оа - ка - ня - ма нымм -

- пэн - ча чал - ма - да - на пэс - сэ - п(а), мер -

- р(а) а - ле. Рас - ка - ча - ло годть тэ - ле сед -

X 80

- нэ да вуль... Ба - рен - це - ва мер - ра - оа - ка - ня -

- ма (ле - е), тон - н(а) да еад - тэ

на (ле - е), горь - ко тан - на вот.

Mierre jodtjem

(Ks. Travina 1987 N:o 11.)

Olga Vassiljevna Julina
nuotinnus I.S.

$\text{♩} = 240$

a **b** **c** **d** **d1**

Те - рье - мье и да - же го - рэ лувв - та я соаг -
 4 ка. Пил - ло - лэ па - я - нал - ле, порь - ёо - сэн - че, мэн - на - гэ - па порь - ёс аль - н(е).
 9 те - перь (го, ло) порь - ёа - сась тэ мэн - нэ - аг - пя.
 12 Ёар - ра - сен - че лувв - та - мя, лувв - та - мя. То - нэ чуть кор - пус ка - та.
 17 гей, та. гей, ёад - тэ не - о - жи - дан - но. (дэй - я, пей)
 22 па - я - нэ - мя ёах - ка гоар - ра (ле - я, го, ло).
 25 Рас - ка - ча - ло ми - нэть злэ Ба - рен - це - ва мер - ра - оа - ка - гэн - ча, лья - е.
 30 Вэн - на - сан - ча лув - вял а - ле, лув - вял ол - мэть
 33 Тэ - ле кад - та - лэ - пя мыйй - (я) . (го, ло). Нэм - пэ кэсь - ке пуад - тэ а - ле.
 38 Ког - да ёа - мэ мыйй ёад - тэ, не по - ю. Да нэм - па (го, ла), кул - ле а - ля.
 43 Тэ - э Тэ - ле воаль - тэ - ма мыйй - (е го, ло)

a b c d d₁

46
алль - кепь па - я - нэ-мя мыйй-(я го. ло) ёах-ка - гар-ра ке-зе - ш(е).

51
ку - дэ - ге-мя - ёар-рэ-сэн-ча. Кес-ся - п(а), кес-ся - п(а).

56
мыйй-(я), ал-ла, кул-ле - шыл-лэ - гэн-ча лья-е.

59
Раз-нэ куэ ла - гэн-ча (го. ло) пуад-т(а), пуад-т(а), пуад-т(а) сонн(а) пуад-т(а) а - ля.

64
Сайм, лья, гор-нос-тай, лья, нуэд-та (легол). Тэ-ле атть-та

69
куэл-ла - ген-ча па-я - не-п(а). Туа-па - гэ-п(а), туа-па - ге-п(а).

74
Ба-рен - це-ва оа-ка - ня-ма нымм-пэн - - ча

77
чал-ма - да-на пэс-сэ-п(а), мер-р(а) а-ле. Рас-ка - ча-ло годть тэ - ле

82
сед-нэ да вуль... Барен - це-ва мер-ра - оа-ка - ня-ма (ле-е).

87
тон-н(а), да ёад - тэ на (ле-е), горь-ко тан-на вот...

9B) Muotorakenne.

Nuotinnoksesta ilmenee, että luvv't rakentuu kolmesta aiheesta ja niiden vähäisistä muunnelmista siten, että rytmisesti a ja d ovat identtiset kuten myös b, c ja d1 keskenään. Yhtä lailla voidaan sanoa, että parit ab ja dd1 ovat identtiset ja c jää symmetrian keskipisteeksi. Rytmisesti se on b-tyyppiä, mutta melodian suhteen se on keskelle jäävä välittäjämuoto rivin alku- ja loppuosan välillä seuraavalla tavalla:

	G	A	H	C	D
ab:	0	0	2/8	7/8	1/8
c:	2/8	0	1/8	2/8	0
dd1:	5/8	1/8	4/8	0	0

jossa keskimäärin jakauma on:

	G	A	H	C	D
a:	0	0	0	5/8	0
a1:	0	0	3/8	2/8	0
b:	0	0	1/8	3/8	1/8
c:	2/8	0	1/8	2/8	0
d:	3/8	0	2/8	0	0
d1:	2/8	1/8	2/8	0	0

Toinen lähtökohta on tarkastella melodia-aiheita itsenäisinä, jolloin kiinnittyy huomio c-d1 -sukulaisuuteen yhtä oikeutetusti kuin b-d1 sekvenssiin sekä ab:n vajaayhdistelmiin (=a1), jotka jäljempänä olen merkinnyt b-aiheen puuttumisena (=a-c). Kaikki aiheet ovat siis monimutkaisessa rytmis-melodisessa sukulaissuhteessa toistensa kanssa.

Selkeästi toistuvia poikkeuksia ovat siis siellä täällä puuttuvat b-aiheet. Olen tulkinut ne puuttuviksi, vaikka tarkkaan ottaen voitaisiin hyvin sanoa a-aiheen näissä tapauksissa rakentuvan itse asiassa a-aiheen alkuosasta ja b-aiheen loppuosasta. Analyysin kannalta sillä ei ole paljon merkitystä. Aika-arvosuhteita vertaillen b:n osalle voidaan lisätä $5 \times 2/8 = 10/8$ ja a:sta poistaa saman verran, mikäli lopputulos näyttää silloin kauniimmalta. Päinvastaisessa tapauksessa ymmärrämme ko. tahdin puhtaana a:n muunnelman (a1).

Yhdessä tapauksessa (rivi 9) a:sta puuttuu loppuosa ja kuudenneksi viimeisellä rivillä on kaksi vajaamittaista tahtia, jotka nuotinnukseen on merkitty d-aiheen puuttumisena. Niiden selitys on siinä, että laulaja lopettaa kesken, lausuu pari sanaa ja jatkaa sitten melkein samasta kohdasta riviä. Tässäkin tapauksessa olen tulkinut vajanaiset cd-tahdit pelkäksi c:ksi, jonka keskelle katko sijoittuu. Näin saamme luvv'tin kokonaisrakenteen, joka muodostuu kolmesta erityyppisestä rivistä:

Huomautuksia:

Tähti (*) tarkoittaa ajallista keskipistettä ja (**) rakennesymmetrian keskipistettä.

A = abc

A1 = ac

B = dd tai dd1 > AB tai A1B = 0 (so. 'lyhyt' = II tai III); AAB = 1 ('pitkä' = I)

I = abc-abc-dd = AAB

II = ac-dd(1)

III = abc-d(d)

I :	abc abc dd =	AAB =1
I :	abc abc dd =	AAB =1
II :	a-c ---- dd1 =	A1B =0
I :	abc abc dd =	AAB =1
I :	abc a1bcdd =	AAB =1
III :	abc ---- dd =	AB =0
I :	abc* abc dd** =	AAB =1
II :	a-c ---- dd =	A1B =0
I :	abc abc dd =	AAB =1
III :	abc ---- -d =	AB =0
II :	a-c ---- dd =	A1B =0
I :	abc abc dd =	AAB =1
II :	a-c ---- dd =	A1B =0
II :	a-c ---- dd1 =	A1B =0

Kun katsomme roomalaisilla numeroilla merkittyjä kolmea rivityyppiä, saamme sarjan:

I-I - II - I-I - III - I - II - I - III - II - I - II - II,

josta ei löydy minkäänlaista ennalta-arvattavuutta. Rivi (ja sen mukana aihekimput) on niin monimutkainen, että sen täytyy olla improvisoitu.

Onko kyseinen numerosarja kaoottinen? Olen monissa yhteyksissä todennut, että systemaattinen epäjärjestys, yllätyksen haku tuottaa lopulta symmetrisiä sarjoja (Saastamoinen 1987, 1990, 1993, 1994). Kun katsomme ko. sarjaa uudestaan sillä silmällä, huomaamme melko helposti kahdesta eri symmetriatyyppistä muodostuvia numeropareja.

I-I - II-I - I-III - I+II - I-III - II-I - II-II

Kun aloitamme ääri-laidoilta, saamme parit I-I / II-II, sitten II-I / II-I, I-III / I-III, jolloin keskelle jää pari I-II. Laidat ja keskus ovat siis käänteissymmetrisiä ja niiden väleihin jäävät osat peilisyymmetrisiä. Tässä symmetriasarjassa I = 7 kpl, II = 5 kpl ja III = 2 kpl. Jos eliminoimme I-III -parit pois, jää jäljelle viisi ykköstä ja viisi kakkosta. Mutta toisaalta 5+2=7. Tämä huomio houkuttelee yhdistämään II-III -tyypit yhteen seuraavassa esitetyllä tavalla.

Rakenne on mahdollista yleistää niin, että A ja A1 katsotaan identtisiksi. Saamme silloin oikeassa laidassa olevan 1-0 -sarjan, joka poikkeaa edellisestä symmetriasta siten, että hahmot muuttuvat kolmen rivin kokonaisuuksiksi symmetrian keskipistettä lukuunottamatta. Sarja on tällöin:

110 - 110 - 1+0 - 100 - 100

jossa on 7 ykköstä ja 7 nollaa - siis täydellinen tasapaino. Tasapaino johtuu kaavion täydellisestä käänteissymmetriasta, jonka keskuksena on tahdin N:o 50 loppu. Alkupuolelle jää noin 240/8 ja loppupuolelle noin 180/8. Rakenteellinen ja ajallinen keskipiste sijaitsevat siis eri paikoissa. Ajallinen keskipiste on tahdin 45 lopussa. Tällä yleisyyden tasolla rakenne on jo sellainen, että se olisi teoriassa mahdollista muistaa jopa ulkoa. Ainoastaan b-aiheen tilapäinen puuttuminen jäisi improvisoinnin varaan.

Oli improvisoinnin laita kuinka tahansa, niin on varmaa, että rakenne muodostuu melko yksinkertaisesta symmetriasta. Katsomme silti vielä aiheiden aika-arvoihin perustuvia suhteita. Laskeminen on suhteellisen helppoa, koska aiheet ovat yhden tahdin mittaisia 5/8 -tahtilajissa.

587

21xa	=	105/8
16xb	=	80/8
21xc	=	105/8
25xd	=	125/8

Luvuista voidaan päätellä oikeastaan vain yksi selkeä suhde, $bd : ac = 1:1$ sekä esiintymismäärien että aika-arvojen summien ollessa kyseessä. Tietenkin voitaisiin myös tutkia eri sävelkorkeuksien välisiä esiintymissuhteita ja -määriä eri aiheiden välillä, mutta tässä yhteydessä en paneudu näin tarkkaan analyysiin. Olennaisin seikka - rakenteiden symmetrisyys ja siitä johtuva tasapaino - on löydetty. Samalla materiaali on kyetty paloittelemaan sellaisiin hahmoihin, joita voidaan myös harjoitella yhdistämään tyylin tarjoamissa puitteissa.

Se mikä Travinan nuotinnoksessa oli kaaosta, on muuttunut hallittavissa olevaksi järjestelmäksi, joka toivottavasti luotaan työntämisen sijasta houkuttelisi myös asiaan vihkitymätöntä ymmärtämään saamelaismusiikin arvoja. Sen jälkeen ei tunnu enää mahdollomalta ajatukselta pyrkiä jopa opettelemaan itse tämän musiikin rakennemaailmaa.

Analyysin ja nuotinnoksen ensisijainen tehtävä on edistää kulttuurin kehittymistä avaamalla sen salaisuuksia niin, että se houkuttelisi luokseen sen sijaan että se edesauttaa kulttuurin tuhoutumista muuntamalla se entistä käsittämättömämpään muotoon, jota kukaan ei enää ymmärrä - eivät edes saamelaiset itse.

24 Kuolansaamelaista musiikkia käsittelevät lähteet

Kuolansaamelaista musiikkia koskevat tietomme ovat lähes olemattomia, jos tiedot pitäisi etsiä läntisillä kielillä kirjoitetuista lähteistä. Raja kulkee oikeastaan kolttasaamelaiden itäpuolella. Petsamon aluehan kuului Suomeen aina maailmansotaan saakka, joten suomalaisilla tutkijoilla kuten kielitieteilijä T.I. Itkosella sekä sittemmin A.O. Väisäsellä ja Armas Launiksella oli mahdollisuus ainakin kerätä musiikkia eri muodoissa Petsamon alueelta, joka sodan jälkeen jäi Neuvostoliitolle. Kaikki he kirjoittivat ainakin artikkeleita tai jopa kirjoja ainakin kolttien kulttuurista yleensä. Varsinaiset musiikkiartikkelit ja julkaistut nuotinnukset jäivät kylläkin nappuvaiheeseen. Kaikki tämä materiaali odottaa vielä julkaisemistaan.

Eestiläis-suomalaiset artikkelit

Kildinin ja Turjan saamelaisia koskevat musiikilliset maininnat liittyvät lähinnä viime vuosisadan puolella tehtyjen kieli- yms. tutkimusten oheishuomioihin. Tällaiset esim. shamanismiin liittyvät tiedonannot on suunnilleen jo siteerattu O. Edströmin (1978) väitöskirjassa tai tämän tutkimukseni lähdeviitteissä. Varsinaisia pohjoismaisilla kielillä julkaistuja musiikkiartikkeleita ei ole tietääkseni muita kuin seuraavat - kaikki vuonna 1990 kirjoitettuja tai esitettyjä:

1) Mikk Sarvin 'Kuolan niemimaan saamelaiset ja heidän musiikkinsa' joka on julkaistu Kansanmusiikki-lehdessä 3/1990 (36-38). Kyseinen yleisesitys herättää eräänlaisena mielenkiintoisena keskustelun avausnumerona muutamia kysymyksiä. Sarv toteaa, että laulussa käytetään vain muutamia sanoja ja suurin osa lauletaan käsittämättömillä tavuilla (s. 36). Tämä pätee käsittääkseni vain suhteellisesti, so. verrattuna vaikka suomalaiseseen kansanlauluun. Suhteessa saamelaisjoikuun tilanne on pikemminkin päinvastainen. Siinä yhteydessä niin kolttien kuin Lovozeronkin leuddit tai luvvj't ovat runsassanaisia eeppiis-lyyrisiä kuvauksia, vaikkakin melodiat saatetaan joskus esittää pelkillä täytetavuilla ilman ymmärrettävää tekstiä.

Toinen kysymys on termistön käyttö. Sarv puhuu etupäässä lauluista, mutta mainitsee sanan 'leudd' Maria Zahharovan esittämän 'Peuran sadun' yhteydessä. Kysymyksessä on kuitenkin luvvj't -termin piiriin kuuluva Lovozeron alue.

Mikk Sarvin esittämä soitinluettelo Kuolasta on lyhyt mutta merkittävä. Siinä on lueteltu

- a) kanteletta muistuttava 3-7 kielinen soitin,
- b) 5-6 huilun yhtäaikainen soittaminen,
- c) (ehkä) edelliseen liittyvä maininta koivuisesta pan-huilun kaltaisesta soittimesta,
- d) isommasta päästä soitettava lehmänsarvi,
- e) hampailla toisesta päästä kiinni puristettava lanka,
- f) shamaanirumpu (maljamainen) sekä tietenkin
- g) hanuri (Sarv 1990, 37-38).

2) Ene Viidang on sivunnut Kuolan saamelaisten musiikkia artikkelissaan 'Saamid' (Teater-Muusika-Kino 8/1990, 45-50). Soitinten kuvaus on yhtenevä Mikk Sarvin artikkelin kanssa, mutta lauluperinnettä on kuvattu tarkemmin. Viidang kuvaa 'lõ'vvtin' laulutapa sanoilla melismaattinen, liukuja ja laajaa vibratoa käyttävä sekä 'pyörivä ja aaltoileva niin kuin vesi koskessa'. Hän kiinnittää huomiota myös

- A) mollivoittoiseen melodiatyyppiin,

- B) pentatonisen asteikon katkeamiseen jopa kesken sanan ja alkamiseen toisesta sävelalasta,
 C) improvisointiin ja
 D) uusien sanojen sijoittamiseen tuttuun melodiatyyppiin. Laulajalla on oltava mielessään kuva ihmisestä tai paikasta ennenkuin voi esittää kohteensa. Musiikilla ja käytetyillä sanoilla arvellaan olevan erilliset voimat.

Kuolassa tavataan henkilökohtaisia luvvit'eja, eläinaiheita, legenda- ja tarina-aiheita, itkuja sekä usein venäläisvaikutteisia leikkilauluja. Kehtolaulut ovat nykyisin vaikeasti tavoitettavia. K. Korkinan antamien tietojen mukaan leu'ddien laulaminen yhdessä on ollut Lovozerossa mahdollista. Jos melodia on kaikille tuttu, aletaan laulaa yhdessä, vaikka jokainen koristelee sitä halunsa mukaan. Tuloksena on omaperäinen moniäänisyys (Viidang 1990, 48-50).

3) Tromsøn yliopiston Tromura -sarjassa N:o 21 vuodelta 1991 on Tromsøssa 1990 pidetyn saamelaismusiikkia käsittelevän kongressin esitelmiä. Niiden joukossa on sekä Ene Viidangin että allekirjoittaneen katsaukset Kuolan saamelaismusiikista.

4) Virossa 1992 julkaistu LP-levy 'Saami rahvalaule' (Ritonis; Forte SP02-0003) sisältää Mikk Sarvin luonnehdinnan Kuolan saamelaisten lauluista (engl. 'chant' ja eest. 'lugu', mon. 'lood').

5) Suomen etnomusikologisen seuran Sessio -lehdessä on 1990-luvulla ilmestynyt Jarkko Niemen levyesittely Neuvostoliitossa ilmestyneestä LP-levystä Narodnaja muzyka saamov SSSR (Melodija S 90 25923 000).

6) Jekaterina Korkinalta olen (haastattelun yhteydessä huhtikuussa 1995) saanut vielä muutaman soitinnimen. Käytössä on ollut maracas -tyyppinen helistin, joka on tehty riekon kurkusta - nähtävästi kaulanikamista. Soittimen nimi on 'shereda'. Uuden version tästä soittimesta näin Lovozerossa 1994. Soitin oli suurempikokoinen, koska se oli valmistettu liittämällä poron kurkun palanen puiseen kahvaan. Sisällä oli kiviä, herneitä tms. materiaalia.

Soittotuohen nimitys on 'piessj'. Sen ääni viheltää ('njurke') kuin pajupilli. Korkina antoi kyseisen soittimen ääninäytteen käyttämällä tuohena ohutta muovikelmua. Soittimen nimihistoriaa käsitellään joiku-terminologian lopussa olevassa vertailussa hantien narsjuh -soittimen kanssa.

Korkinan mukaan shamaanirummun eräs nimitys on mahdollisesti ollut 'shummer', vaikka sanakirja tuntee kildinin- ja turjansaamessa nimitykset 'koa 'md' ja 'kiemde'. Nämä sanat liittyvät yleissaamelaiseen sanaperheeseen 'komte'-gábdée-goaw'de' jne. Aihetta on tarkemmin käsitelty 'Noidan työvälineet' -artikkelin yhteydessä.

Katsaus olemassa olevaan ääniteaineistoon

Entisen Neuvostoliiton alueella Kuolan saamelaismusiikin tutkimusta on tehty jossain määrin. Erityisesti aineiston keruu on ollut virolaisessa tutkimuksessa tähän saakka etusijalla. Virolaiset ovat tehneet äänitteiden keruumatkoja useaan otteeseen ja sieltä löytyvätkin laajimmat Kuolan musiikkikokoelmat (Sarv 1990, 36-38). Tärkeimmät kokoelmat ovat:

- 1) Jaan Sarv - Igor Bogdanov / Radio Tallinn 1977.
- 2) Margo Kõlar - Kerstin Söödor 1988.
- 3) Mikk ja Marju Sarv, Ene Viidang 1989-90.

Muut kerätyt aineistot sijaitsevat lähinnä

- 1) Pietarissa Venäjän tiedeakatemian kansatieteellisen instituutin Pietarin osaston äänitearkistossa (Hippius-Evald -kokoelmat 1928-37) ja
- 2) Herzen-instituutissa (Terjoshkin-kokoelma 1982-83),
- 3) Petroskoissa kielen ja kirjallisuuden instituutissa (Kert-Zaikov kokoelmat 1960-1975).
- 4) Lovozerossa (Katrín Korkinan, Alexandra Antonovan ja muiden saamelaisten yksityiskokoelmat)
- 5) SKS, Helsinki: Tutkimusryhmä Minna-Riikka Järvinen - Sampsa Cairenius - Marju Sarv - Pentti Leppäaho nauhoitti Kuolasta kokoelman 18.8. - 22.8 1994 välisellä ajalla Revdassa ja Luujärvellä.
- 6) Tromsøen museo, Maailman Musiikin Keskus, Helsinki: Kola Sámi Musical Tradition -projektin nauhoitemäärä ajalta 1994-1997 on noin 600 äänitettä

Neuvostoliitossa on ilmestynyt kaksi äänilevyä Kuolan saamelaisten musiikista:

- 1) Saamskie pesni, Melodija C32-17419-20 mini-LP (1982) ja
- 2) Narodnaja muzika saamov, Melodija C90 25923 000 LP (1987).
Jälkimmäinen LP pohjautuu virolaisen Jaan Sarvin yhdessä Igor Bogdanovin kanssa v. 1977 keräämään materiaaliin.

Virossa julkaistu ko. materiaalista toinen LP:

- 3) Saami rahvalaule, Forte SP02-0003 (1992).
Samaa materiaalia sisältyy vielä kahteen muuhun NL:ssa ilmestyneeseen kokoelma-LP:hen, jotka ovat Igor Bogdanovin toimittamia:
- 4) Narodnostei severa, Melodija 19759 007
- 5) Music of Northern Lights (2-LP), Melodija 30129 001.

Suomalaisilla ei takavuosina sodan jälkeen ollut Kuolaan pääsymahdollisuuksia. En tässä yhteydessä kuitenkaan huomioi T.I. Itkosen, A. Launiksen ja A.O. Väisäsen äänitai nuottitallenteita vuosisadan alkupuolelta, vaikka ko. kolttamateriaali onkin kerätty nykyisin Venäjälle kuuluvalla alueella. Kuolan materiaalia on jonkin verran Inarin Saamelaisradion arkistossa (Pavla Konkova) sekä tutkimuksen laatijan kokoelmissa.

Kuolan venäjänkieliset (siteeraamattomat) lähteet

Venäjänkielinen lähdekirjallisuus on luonnollisesti laajempi, vaikka varsinaisia musiikki-kirjoja onkin vain yksi - tässä yhteydessä usein siteerattu Irina Travinan *Saamskie narodnie pesni* (1987). Ehkä tunnetuin yleisteos Kuolasta on Nikolaj Haruzinin *Russkije lopari*, joka ilmestyi vuonna 1890 Moskovassa. Musiikkia siinä on sivuttu Mikko Korhosen mukaan noin 20 sivun verran (Korhonen 1983, 133). Tutkimustulosten painopiste on kautta aikojen ollut kielitieteellisellä puolella. Irina Travinan kirjaa lukuunottamatta varsinaisen musiikintutkimus on jäänyt artikkelien ja esitelmien varaan. Kirjoittajista mainittakoon mm. V.V. Senkevitch-Gudkova (1959-77) ja Igor Bogdanov (Brodski) (1976-82).

Kuolan musiikkia koskevien artikkelien käännöksiä ei ole käytetty tässä tutkimuksessa, joten esittelen vain tunnetuimpien artikkelien nimet. Kysymysmerkit tarkoittavat, että ko. artikkeleita en ole löytänyt Suomen eikä Viron tärkeimmistä kirjastoista.

- Brodskij, Igor (= I. Bogdanov)
- 1976 Kizutsenju etnomuzykalnyh svjazej finno-ugorkih narodov i narodov sibiri... Muzykalnyj folklor finno-ugorskih narodov. Tallin.
- 1976 K izutseniju muzyki narodov Severa RSFSR. (244-257)
Traditsionnoe i sovremennoe narodnoe muzykalnoe iskusstvo. Moskva.???
- 1978 Mnogoshvete narodnih talantov. Sovjetskaja muzyka (134-137).???
- 1978 Kratkaja informashija v tom dze konsherte.(31-33).
Informatsionnoe pismo N:o 6-7, Sojuza kompozitorov SSSR, Moskva.???
- 1979 O sovremennyh protsessah v traditsionnom muzykalno-instrumentalnom tvorshestve narodov Sibiri. Musfond (ed. Hippus) Moskva (89-91).???
- Brodskij I. - Sarv J.
- 1978 Kratkaja informashija o rezultatah Kolskogo-saamskoj medzrespublikanskoj etnomuzykovedtsheskoj ekspeditsii 1977.
Informatsionnoe pismo N:o 6-7, (29-30).
- Bogdanov, Igor (=Brodski, I.)
- 1981 The music of the northern lights. Severnoe sijanie, Moskva (241-246).
- 1982 Smotr iskusstva narodnostej severa.
Muzykalnaja dzizn N:o 7 (s. 3).
- 1982 Muzyka poljarnogo sijanija. (Katalog bulletin) Melodija N:o 4 (35-37)???
- Dantschenko, V.
- 1874 Skaski i pesni loparei. Golos N:o 301, (1-2).
- Granovskij, B. B.
- 1980 Pesni narodov Rossii b muzykalnom sobranii i trudah V. F. Odoevskogo.
Tipologija i vzaimosvjazi folkloru narodov SSSR. Nauka, Moskva.
- Haruzin, Nikolaj
- 1890 Russkije lopari, Moskva.
- Kert, G.
- 1971 Tam, gde notsuet solntshe. Sever N:o 11 (96-100).
- "Leegajused"
- 1970 Pesni saami (79-86). Soome-ugri rahvaste laule, Tallinn.
- Lobanov, M. A.
- 1975 Folklor narodov RSFSR v fonogrammarhive instituta literatury an SSSR.
Folkloristika Rossiskoj Federatshii, Leningrad (175-184).
- Lukjantshenko, T. V.
- 1966 Muzykalnyj folklor narodov Severa i Sibiri. Moskva ???
- Sarv, Jaan
- 1979 Arhaiteskie tserty v pesnja saamov Kolskogo polyostrova.
Muzykalnyi folklor finno-ugorskii narodov, Tallin (42-43).
- 1986 Pesni pro svatovstvo kolskii saamov.
Muzyka v svadebnom obrjade finno-ugrov i sosedii narodov, Tallin (284-291).
- Senkevitch-Gudkova, V. V.
- 1959 Liritsekie pesni notozerskii saami.
Voprosi literaturi i narodnogo tvortsestva, Petrozavodsk (41-59).
- 1960 Elementi improvizatsii i traditsionnosti na rannej stadii razvitija folkloru
(na materiale pesennoj liriki kolskii saamov).
Russkij folklor, Moskva (127-145).
- 1971 Pesni krajnego severa. Sever N:o 11 (100-102).
- 1972 Poetiteskaja struktura saamskoj liritsheskoj pesnii-jojki.
Problemy izutsenija finno-ugorskogo folkloru. Saransk (241-246).

- 1973 Saamskie pesni Kolskogo poluostrova. Muzyka (108-116) ???
- 1975 Elementyj vlijaniya russkogo folklora na saamskuju skazku. Folkloristika Rossijskoj Federatsii, Leningrad (168-175).
- 1976 Nekotorye muzykalnye i poetitseskie osobennosti saamskii i hantyjskii pesen o zverja i ptitsha.
Muzykalnyj folklor finno-ugorskii narodov... Tallin (42-43).
- 1977 Komizm v saamskii joigah.
Soome-ugri rahvaste muusikapärandist, Tallin1977 (192-306).
- 1980 Nekotorye muzykalnye i poetitseskie osobennosti saamskii i hantyjskii pesen o zverjah i ptitshah.
Soome-ugrilaste rahvamuusika ja naaberkultuurid, Tallinn (249-266).
- Simonov, B.
1975 Saamy, oleni i "baraban trollja". Nauka N:o 4 (120-125).
- Travina, Irina
1976 Saamskie narodnye pesni.
Muzykalnyj folklor finno-ugorskii norodov... Tallin (44-46).
- 1983 Saamskie pesni. Muzykalnaja dzizn N:o 23 (8-9).
- 1987 Saamskie narodnye pesni, Moskva (ainoa alan kirja).
- Tsulaki, M. I.
1940 Pesni-improvizatsii saamov. Sov. etnografija, Moskva (100-118).???
- Vize, V. J.
1911 Loparskaja muzyka. Izvestija...Russkago Severa, Arhangelsk. (481-486 sekä 11 nuottiesimerkkiä etupäässä pohjoissaamelaiselta alueelta).

Lähdekirjallisuus.

Musiikki ja yleisteokset

- Acerbi, Giuseppe
1963 Matka Lapissa v. 1799. WSOY, Porvoo
- Afanasjeva N.- Rantala L.
1993 Programme of aid to the Russian Sami. Sami Council, Utsjoki.
- Aikio, Samuli
1972 (ks. Guttorm A. I.)
- Amberg, Matts
1969 (ks. Ruong, I.)
- Asplund, Anneli - Hako, Matti (toim.)
1981 Kansanmusiikki. SKS, Helsinki.
- Bergström, Matti
1979 Aivojen fysiologiasta ja psyykestä. WSOY. Porvoo
- Blacking, John
1973 How musical is man? Univ. of Washington Press
1987 A commonsense view of all music. Cambridge Univ. Press.
- Blume, Friedrich
1980 Aussereuropäische Musik in Einzeldarstellungen.
dtv/Bärenreiter, Kassel, Edition MGG 4330.
- Bohm David
1980 Wholeness and the implicate order. (Ark Paperbacks, London 1983)
- Bohm - Peat
1987 Science, order and creativity. (Routledge 1989).
- Bojarkin, Nikolai I.
1984 Pamjatniki mordovskogo narodnogo muzykalnogo iskusstva II. Saransk.
- Bose, Fritz
1934 Die Musik der aussereuropäischen Völker.
Hamel-Hürliman (toim.), Das Atlantisbuch der Musik, Berlin.
- Broadbent, D.E
1958 Perception and communication. Pergamon Press. London.
- Carpelan, Christian
1994 Katsaus saamelaistumisen vaiheisiin.
Kulonen etc. (toim.) Johdatus saamentutkimukseen, Tietolipas 131, SKS.
- Castrén, M. A.
1852-55 Tutkimusmatkoilla pohjolassa, suom. Aulis J. Joki 1967, WSOY, Porvoo.
- Chatwin, Bruce
1988 Näkymättömät polut ('Song lines') Gummerus
- Danielou, Alain
1975 Einführung in die indische Musik. Heinrichshofen, Wilhelmshaven
- Delaporte, Yves
1978 Aspects psycho-sociologiques du chant Lapon.
Yearbook of the IFCM.
- Edström, Karl-Olof
1978 Den samiska musikkulturen. Musikvetenskapliga inst. Göteborg, 1.
1991 Analyse av stilvariasjoner...Ks. Graff (toim.) 1991, 65-82.

- Ehrenzweig, Anton
1967 The hidden order of art. University of California Press.
- Einejord, Jon Eldar
1975 Luotti - juoigos - dajahus; Innhald i joiken.
Hovudoppgåve til samisk hovudfag vårsemesteret. Alta (julkaisematon käsik.)
- Emsheimer, Ernst
1964 Lappische Musik & Lappische Kultgesang.
Studia ethnomusicologica eurasiatica, Stockholm.
- Fellman, Jaakko
1980 Poimintoja muistiinpanoista Lapissa. WSOY, Porvoo
- Gleick James
1987 Chaos. Penguin books.
- Gottlund, C. A.
1832 Keännöksiä Lapin kielestä. Otava II, Tukholma.
- Graff, Ola
1985 Joik som musikalsk språk. Pro gradu -käsikirj. Univ. i Oslo.
1986 Andreas Lüderwaldt: "Joiken aus Norwegen", en kritik. Tromsø.
1991 Samisk joik - viddas egen musikk? Musikk-fokus N:o 7.
1993 Den samiske musikktradisjonen. (artikkeli ss.384-432)
Fanifullen, Univ.forlaget, Oslo
- Graff, Ola (ed.)
1991 Joikens frie lyder når lengre enn mange ord.
Tromura N:o 21, Univ. i Tromsø.
- Grundström - Väisänen
1958 Lapska sånger I Uppsala.
- Grundström - Smedeby
1963 Lappska sånger II Uppsala.
- Guttorm, Anders Ivar
1972 Lappische Joiku-Lieder aus Karasjok. SUS,Helsinki.
(Samuli Aikio, István Kecskeméti, Zoltan Kiss)
- Hamel, Fred
1934 Das Atlantisbuch der Musik. Atlantis-Verlag, Berlin
- Hickmann, Hans
1980 Ägypten in: Blume, Friedrich (toim.):
Aussereuropäische Musik in Einzeldarstellungen DTV / Bärenreiter
- Hofstadter, Douglas R.
1980 Gödel, Escher, Bach. Vintage books. New York.
- Hood, Ki Mantle
1990 The Quantum Theory of Music.
VII. European Seminar in Ethnomusicology (Ed. IICMSD), Berlin
- Häkämies (Jefremoff), Irja
1978 Kolttasaamelainen musiikkiperinne. Kansanmusiikki 2.
- Hämäläinen, Antti
1938 Koltta-Lappia sanoin ja kuvin. WSOY, Porvoo
- Itkonen, T. I.
1939 Inarin tunturilappalaisten joikuja. Kalevalaseuran vuosikirja 19.
1971 Koltan-Lapissa kevättalvella 1913. Kalevalaseuran vuosikirja 51
s. 239-259. Ks. myös Joukahainen, Helsinki 1913, s. 169-192.

- Jauch, J. M.
1973 Are quanta real? Indiana University Press.
- Jenne, Miachel
1984 Music, communication, ideology. Birch Tree Group. Princeton
- Jernsletten, Nils
1978 Om joik og kommunikasjon. Norsk Folkemuseums årbok, Oslo.
- Jones-Bamman, Richard Wiren
1993 "As long as we continue to joik, we'll remember who we are".
(julkaisematon?) väitöskirja (452 s.), Univ. of Washington.
- Julku, Kyösti (toim.) (Studia Historica Fenno-Ugrica 2)
1997 Itämerensuomi - eurooppalainen maa, Atena, Jkl-Oulu
- Järviluoma, Helmi (toim.)
1988 Sessio N:o 4. Tampere.
- Järvinen, Minna Riikka
1994 Kodasta konserttilavalle. Pro gradu, Helsingin yliopisto. (Käsikirj.)
- Kádár, Györgi
1990 Saamelaisten joit unkarilaisten silmin. Lapin sivistysseura 48, Helsinki
1996 Rinnasteinen ajattelutapa suomensukuisten kansojen musiikkiperinteessä
(lisenssiaattityö) Jyväskylän yliopisto
- Kantola, Tuula (ks. myös Landau, Tuula)
1984 Talvadaksen joikuperinne. Folkloristiikan tutkimuksia 2. Turun yliopisto.
- Kjellström Rolf -Ternhag Gunnar - Rydving Håkan
1988 Om joik, Värnamo.
- Koffka, K.
1935 Principles of Gestalt psychology . Harcourt, Brace Co.
- Kouwenhoven F. - Scimmelpenninck A.
1990 Chasing a Folk Tune in Southern Jiansu, China.
VII European Seminar in Ethnomusicology, Berlin.
- Krasnopolskaja, T.
1977 Pesni karelskogo kraja. Petrozavodsk.
- Kuhn, Alfred
1976 The logic of social systems. Jossey-Bass
- Kulonen, Ulla Maija, Pentikäinen, Juhani ja Seurujärvi-Kari, Irja (toim.)
1994 Johdatus saamentutkimukseen. SKS, Helsinki.
- Lagercrantz, Eliel
1928 Gesangsmotive aus Nesseby. Festschrift til rektor J. Qvigstad, Tromsø Museum.
1960 Seelappische Gesangsmotive... (Lappische Volksdichtung IV), SUST 120.
1966 Sonographische Untersuchung Lyrischer Lappischer Volkslieder aus
Karasjok und Enontekiö (L.V.VII), SUST 141.
- Lahtinen, Matti
1981 Näkökulmia saamelaisten musiikkiin Suomessa.
Suomen etnisten vähemmistöjen musiikki, SAS 8, Helsinki.
- Laitinen, Heikki
1977 Suonikylän laulut vuonna 1961. Helsingin yliopisto, pro gradu -käsikirj.
1978 Juoiga viel'lja, oabba! Kansanmusiikki 2.
1981 Saamelaisten musiikki. Asplund (toim.) Kansanmusiikki, SKS, Helsinki.
1993 Impron teoriaa. Musiikin suunta 3.
1994 Song in Oral Culture. Explorations in Finnish and Hungarian Folk Music and
Dance (toim. Luukola - Saha). The Folk Music Institute, Kaustinen

- 1986 Saamelainen joiku. Musiikin suunta 3/1986 (ss. 14-26)
Langer, Susan
1953 Feeling and form. New York.
- Lappalainen, Ilkka
1992 Raportti saamelaisista. Maailma ja me 1/92, Helsinki.
Lappalainen, Päivi
1984 Dāl mi juoiggasta' vel - Anders Ivar Guttormin joikujen tarkastelua
Folkloristiikan tutkimuksia 3, Turun yliopisto.
- Launis, Armas
1906 Kertomukset kansansävelmäin keräysmatkoista Norjan ja Suomen Lapissa
kesällä v. 1904 ja 1905. (Suomi-sarja IV: 3 ja 4 1905-1906).
Kansanmusiikki 2 / 1986, 14-24.
- 1908 Lappische Juoigos-Melodien. Helsinki.
1910 Suomen kansan sävelmiä IV, Inkerin runosävelmät. SKS.
1922 Kaipaukseni maa. Gummerus. Jyväskylä.
1922/2 Saamein säveltä etsimässä. Kalevalaseuran vuosikirja 2.
1930 Eesti runoviisid. Tartu.
- Lavonen, Nina
1991 Karelian yoiks. Tromura 21, Tromsø.
- Lavonen Nina - Stepanova Sandra
1992 Karjalaiset joiut. Etnomusikologian vuosikirja 4.
- Lázár, Katalin
1988 Structure and Variation in Ob-Ugrian Vocal Folk Music.
Studia Musicologica Academiae..., Budapest.
- Lehtiranta, Juhani ja Seurujärvi-Kari, Irja
1991 Saamelaiset. Uralilaiset kansat, toim. Johanna Laakso, WSOY.
- Lehtisalo, Toivo
1937 Beobachtungen über die Jodler. SUSIA XLVIII, Helsinki.
- Leisiö, Timo
1978 Saamelaisten vanhakantainen musiikkikulttuuri. Kansanmusiikki 2.
1979 Islamin maiden soittimia.
Suomalais-arabialaisen yhdistyksen toimituksia, Helsinki
- 1986 Joiku songs in Samiland. Finnish Musical Quarterly 4.
1988? The Sámis and circumpolar song styles. Käsikirj.
1996-7 Lyyra ja Pythagoras. Kansanperinteen laitoksen julkaisuja 23, Tampere.
1997 Lyyra ja säkkipilli Itämerellä. Etnomusikologian vuosikirja 9, Helsinki
- Linkola, Martti (päätoim.)
1985 Lappi. Suomalaisten ja saamelaisten maa I-IV. Karisto, Hämeenlinna
- Lippus, Urve
1990 Kalevalamittaisen runolaulun rytmilait.
Etnomusikologian vuosikirja 1989-90.
1993 Kalevalamittaisen runolaulun rytmilaeista II. Etnomusikologian vuosikirja 5.
- Louhivuori, Jukka
1986 Hengellisten kansansävelmien muuntuminen. Moniste 10,
Tampereen yliopisto.
- Lüderwaldt, Andreas
1976 Joiken aus Norwegen. Bremen.
- Malm, William P.
1967 Music Cultures of the Pacific, the Near East, and Asia.

Prentice-Hall, New Jersey

- Marrow, John D.
1992 Pi in the sky. Penguin Books, Oxford
- Mattsson, Jorma
1994 Lohen ja peuran maa. Erä 5-6.
- Meyer, Ernst Hermann
1977 Geschichte der Musik, Band I. VEB Deutsche Verlag für Musik, Leipzig
- Meyer, Leonard B.
1956 Emotion and meaning in music. University of Chicago Press.
1967 Music, the Arts and Ideas. University of Chicago Press.
- Moisala, Pirkko
1993 Soittotyöanalyysi. Musiikin suunta 3.
- Moles, Abraham A.
1969 Informationstheorie und ästhetische Wahrnehmung.
M. Du Mont Schauberg, Köln.
- Nickul, Karl
1970 Saamelaiset kansana ja kansalaisina. SKS 297.
- Niemi, Jarkko
1990 Nenetsien laulujen musiikilliset rakenteet. Etnomusikol. vuosikirja, Jyväskylä.
1992 Nenetsien musiikkikulttuuri: laulut ja soittimet. Lis. tutkimus.
Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.
1998 The Nenets Songs. Acta Universitatis Tamperensis 591
- Ojamaa, Triinu
1990 The Nganasan sound instrumentary. Tallinn.
- Paulaharju, Samuli
1922 Lapin muisteluksia. WSOY 1962.
- Pekkilä, Erkki
1988 Musiikki tekstinä. Acta Musicologica Fennica 17. Gummerus, Jyväskylä.
1990 (toim.) Hiljainen haltioituminen. A.O. Väisäsen tutkielmia kansanmusiikista.
SKS 520. Helsinki.
- Piston, Walter
1941 Harmony. Norton. New York.
- Prigogine, Ilya & Isabelle Stengers
1984 Order out of Chaos. Bantam Books. New York.
- Rautio, Kalle
1993 Havaintoja karjalaisten joikujen musiikillisesta rakenteesta.
Etnomusikologian vuosikirja 5.
- Reinhard, Kurt und Ursula
1984 Musik der Türkei I - II. Heinrichshofen, Wilhelmshaven
- Routila, Lauri Olavi
1986 Miten teen tiedettä taiteesta. Clarion.
- Ruong, Israel - Matts Arnberg - Håkan Unsgaard
1969 Yoik. Sveriges Radios Förlag.
- Ruotsala, Helena
1993 Kuolan saamelaiset. Neljäs maailma N:o 1, Palladium, Turku.
- Rüütel, Ingrid
1977 (toim.) Soome-ugri rahvaste muusikapärandist. Tallinn
1992 Virolaisen kansanmusiikin historialliset kerrostumat ja tyyli.
Etnomusikologian vuosikirja 4.

- Saarinen, Tuija - Suhonen, Seppo (toim.)
 1995 Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Snellman-instituutti 19, Kuopio
- Saastamoinen, Ilpo
 1974 Kitarakirja. Tammi, Helsinki.
 1985 Kansat soittavat. Tammi. Helsinki.
 1987 Kolttasaamelainen leu'dd. Etnomusikologian vuosikirja, 66-95.
 1990 Keitelelen oudompi nuottikirja, Tampereen yliopisto.
 1990/2 Tupakkapeltojen kuumat rummut. Musiikin suunta 2, 8-36.
 1990/3 Musiikin suunta 3 (teemanumero omista artikkeleista, 53s.)
 1991 Scolt-Sami music in Finland and Sami music in Kola peninsula.
 O. Graff (ed.): Joikens frie lyder..., Tromsø N:o 21, Tromsø.
 1993 Árfo-guov'del -joiku, Etnomusikologian vuosikirja, 277-292.
 1994 Rytmiävaaja-ajattelu saamelaismusiikin hahmotusmallina.
 Pro gradu, Jyväskylän yliopisto (julkaisematon).
- Saha, Hannu
 1996 Kansanmusiikin tyyli ja muuntelu.
 Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 39, Kaustinen
- Salminen, Väinö
 1905 Lappalaisista joikauksista. SUSA XXIII.
 1907 Havaintoja Kemi-, Ounas- ja Muonionjokilaaksoon kesällä 1904 tehdyiltä
 runonkeräysmatkalta. SUSA XXIV.
- Sarv, Mikk
 1990 Kuolan niemimaan saamelaiset ja heidän musiikkinsa.
 Kansanmusiikki 3/1990.
- Saunio - Immonen
 1979 Pororumpu ja balalaikka. Työväenmusiikki-instituutti, Helsinki
- Schopenhauer, Arthur
 1945 Musiikin metafysiikasta . ("Pessimistin elämänviisaus") WSOY. Porvoo.
- Semenoja, Marja Sinikka
 1992 Itäsaamelaiset. Kolttasaamelainen näkökulma.
 Pro gradu, Oulun yliopisto
 1995 Suomen kolttasaamelaiset;
 ks. Saarinen - Suhonen (toim.) Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Kuopio 1995
- Senkevitch-Gudkova, V.V.
 1960 Elementi improvisatsii...Russkij folklor, Moskva.
- Sergejeva, Jelena
 1995 Kuolan saamelaiset: menneisyys ja nykyisyys.
 ks. Saarinen - Suhonen (toim.) Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Kuopio 1995
- Sloboda, John A.
 1986 The musical mind. Oxford University Press.
- Stepanova, A. Sandra. - Koski, T. A.
 1976 Karelskie pritshitanija. Petrzavodsk.
 1977 Die Karelische Joigos-Lieder.
 in: Soome-ugri rahvaste muusikapärändist, (I. Rütel, toim.), Tallinn.
- Stockmann, Doris
 1986 Arbeitsbericht über das Forschungsprojekt "Musik der Samen".
 Kungl. Musik. Akademien, årskrift 1985, Stockholm.
 1987 Bericht über eine Informations- und Sammelreise zu den Samen.
 Kungl. Musik. Akademien, årskrift 1986, Stockholm.

- Suojanen, Päivikki
1984 Finnish Folk Hymn singing. Tampereen yliopisto.
- Szomjas-Schiffert, György
1973 Traditional singing style of the Lapps. The yearbook of the IFMC.
Tampere, H.
- 1956 Eesti rahvalaule viisidega I. Tallinn.
- Therman, Erik
1990 Noitien ja paimentolaisten parissa. (1940), WSOY.
- Tirén, Karl
1942 Die Lappische Volksmusik. Hugo Gebers förlag, Stockholm-Uppsala
- Touma, Habib Hassan
1975 Die Musik der Araber. Heinrichshofen, Wilhelmshaven
- Toynbee, Arnold J.
1950 Historia uudessa valossa. WSOY. Porvoo.
- Travina, Irina
1987 Saamskie narodnie pesni. Sovetskij kompozitor, Moskva.
- Turi, Johan
1979 Kertomus saamelaisista (1910). WSOY.
- Vandor, Ivan
1978 Die Musik des tibetischen Buddhismus. Heinrichshofen, Wilhelmshaven
- Vartiainen, Hilja
1929 Koulupaikan neitinä kolttain parissa. Gummerus, Jyväskylä
- Viidang. Ene
1990 Saamid. Teater-Musika-Kino 8, Tallinn.
1991 Estonian-Sami Society.
O. Graff (ed.): Joikens frie lyder..., Tromsø N:o 21, Tromsø.
- Viilma, Luule
1997 Ellujäämise õpetus III. Haapsalu.
- Vikár, László - Bereczki, Gábor
1971 Cheremis folksongs. Budapest.
- Vikár, László
1983 Folk music of Finno-Ugrian and Turkic peoples. LP-kokoelma LPX 18087-89.
- Vojkova, E.V. - Vladykina, T.G.
1992 Udmurtskij folklor I. Izevsk.
- Väisänen, A. O.
1916 Vienan-Karjalan joikusävelmistä (1992). Etnomusikologian vuosikirja 4.
1917 Refrängin käytöstä. Uusi säveletär N:o 4.
1917/1 Vienan Karjalan joikusävelmiä. Uusi säveletär N:o 5.
1917/2 Vienan Karjalan joiuista. Aika 2.
1918 Itä-Karjalan runous ja musiikki. Itä-Karjala ja Kuollan Lappi, toim. T. Homen.
1932 Karjalainen kansanmusiikki. Karjalan kirja, toim. Iivo Härkönen.
1936 Ukko-Pekan joiku. Musiikkitieto 9-10.
1937 Wogulische und ostjakische Melodien. SUST 73, Helsinki
1942 Pari kolttain sävelmää. Kalevalaseuran vuosikirja 22, WSOY.
1990 Hiljainen haltioituminen. Ks.(toim.) Erkki Pekkilä. SKS. Helsinki
- Widstrand, Carl
1961 Skolt Lapp songs of North East Finland. Journal of IFMC, vol. 13.
- Wiener, Norbert.
1954 The human use of human beings. Doublebay Anchor Books. N.Y.

- 1962 Cybernetics. MIT Press, Cambridge.
Zemtshovskij, I. I.
1976 Karelskie pritshitaniija (mus. teoreett. katsaus), toim. Stepanova-Koski.

Kielitiede

Alava, V.

- 1908 Vatjalaisia häätapoja. (Suomi-aikak.kirjan XLII eripainos; SKS, Helsinki
Anttonen, E.I. - Hakola, H.P.A.
1995 Words for verbal expression in the major agglutinative languages.
Indian linguistics, Vol. 55, Numbers 1-4, Deccan college, Pune, India

Bartens, Raija

- 1992 Olaus Sirma: kansanrunouden välittäjä vai saamelaisen taiderunon ensimmäinen edustaja? Eripainos: Virittäjä 2-3.

Bellwood, Peter

- 1991 The Austronesian Dispersal and the Origin of Languages.
Scientific American, july.

Boiko, Kersti

- 1995 On the originality of the word-initial consonant clusters in Estonian and Finnish. > Itämerensuomalainen kulttuurialue (toim. S. Suhonen),
Castrenaum 49, Hki.

Cavalli-Sforza, Luigi Luca

- 1991 Genes, peoples and languages. Scientific American, november.

Futaky, Istvan

- 1983 Die Frage der uralisch-tungusischen Sprachbeziehungen.
Symposium saeculare societatis Fenno-Ugricae, SUST 185, Helsinki.

Häkkinen, Kaisa

- 1990 Mistä sanat tulevat. SKS, Tietolipas 117, Helsinki
1995 Etymologioita: Tosi tietoa. Hiidenkivi 2 / 1995.
1996 Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa. SKS, Tietolipas 147, Helsinki

Itkonen, Erkki

- 1963 Lappalainen kansanrunous. Suomen kirjallisuus I, SKS-Otava.
1966 Kieli ja sen tutkimus. WSOY, Helsinki.

Ivić, Milka

- 1966 Kielitiede ennen ja nyt. Tietolipas 46, SKS, Helsinki

Jämsä, Tuomo

- 1988 Lappi pakenee, lanta sikenee: sanojen *Lappi* ja *lappalainen* alkuperä.
Sananjalka; Suomen kielen seuran vuosikirja, vol. 30.

Klaas, Birute

- 1995 Zum Ursprung der anlautenden Konsonantenverbindungen in der estnischen und finnischen Sprache. > Itämerensuomalainen kulttuurialue
(toim. S. Suhonen), Castrenaum 49, Hki.

Koivulehto, Jorma

- 1983 Seit wann leben die Urfinnen im Ostseeraum?
Symposium saeculare societatis Fenno-Ugricae, SUST 185, Helsinki.

Korhonen, Mikko

- 1981 Johdatus Lapin kielen historiaan. SKS, Helsinki, Gummerus, JKL.
1983 Kolttalaulujen fonologiaa. SUSA, Helsinki.
1993 Kielen synty. WSOY, Helsinki.

- Kulonen, Ulla Maija
1996 Sanojen alkuperä ja sen selittäminen, SKS, Suomi 181, Helsinki
- Künnap, Ago
1998 Mikä substraatti pohjoisindoeurooppalaisissa kielissä?
Tieteessä tapahtuu (toim. Jan Rydman) 3. Helsinki
- Laakso, Johanna
1997 On verbalizing nouns in Uralic. FUF, Band 54, Heft 3, Helsinki
- Lagercrantz, Eliel
1927 Die Geheimsprachen der Lappen. SUSA 42, Helsinki 1928.
- Lewin, Roger
1990 Ancestral voices at war. New Scientist 16.
- Maitinskaja, K
1983 Заимствованные служебные слова в финно-угорских языках
Symposium saeculare societatis Fenno-Ugricae, SUST 185, Helsinki.
- Mullonen, Irma
1995 Karelisch-wepsische Kontakte im Ortsnamengut des nördlichen Svir-Gebiets
Itämerensuomalainen kulttuurialue (toim. S. Suhonen), Castrenaum 49, Hki.
- Ojansuu, Heikki
1916 Suomenkielen tutkimuksen työmaalta. Jyväskylä
- Peegel, Juhan
1997 Kuld on jäänud jälgedesse; Regivärsi keelest ja poetikast.
Eesti kirjandusmuuseum, Tartu
- Renkonen, V. O.
1954 Kulttuurin avainsanoja. WSOY, Helsinki.
- Róna-Tas, A.
1983 De hypothesi Uralo-Altaica. Symposium saeculare societatis Fenno-Ugricae,
SUST 185, Helsinki.
- Rosberg, J. E.
1928 Kan en språklig sammanslutning bland Lapparna tänkas?
Festskrift til rektor J. Qvigstad, Tromsø Museum.
- Ross, Philip E.
1991 Trends in linguistics, Hard words. Scientific American, april.
- Ruhlen, Merritt
1994 On the Origin of Languages, Stanford University Press
- Setälä, E.N.
1912 Aus dem Gebiet der Lehnbeziehungen (FUF XII)
- Shevoroshkin, Vitaly
1990 The mother tongue. The Sciences, may/june.
- Streng, Walter O.
1925 Sanain merkityksen muuttuminen. WSOY, Porvoo.
- Toivonen, Y. H.
1944 Sanat puhuvat. WSOY, Porvoo
- Virtaranta, Pertti
1994 Lyydiläisiä tekstejä VI. Anna Vasiljenvna Tšesnakovan kerrontaa ja itkuvirsiä.
SUS 218, Helsinki.
- Wiik, Kalevi
1995 The Baltic Sea prosodic area revisited. + Tiit-Rein Viitso'n kommentti
> Itämerensuomalainen kulttuurialue
(toim. S. Suhonen), Castrenaum 49, Hki.

- 1997 Suomi, Häme ja Saame. Hiidenkivi 6/97 (ss. 14-16), Edita, Helsinki
 1997b Suomalaistyyppistä ääntämistä germaanisissa kielissä
 Kyösti Julku (toim.) Itämerensuomi - eurooppalainen maa, Atena, Jkl-Oulu
 Wälchli, Bernhard
 1997 Mordwinisch und ältere baltische Wortsemantik. FUF, Band 54:3, Helsinki
 Öhmann, Emil
 1964 Kieli ja kulttuuri. Otava, Helsinki

Sanakirjat ja -luettelot

- Aben, K
 1966 Läti-Eesti sõnaraamat. Valgus, Tallinn
 Adler, Elna ja Leppik, Merle (toim.)
 1996 Vadja keele sõnaraamat 3. Eesti Keele Instituut, Tallinn
 Alhoniemi, Alho
 1986 Marin kielen lukemisto sanastoineen. SUS; Apuneuvoja XI, Helsinki
 Arumaa, P.
 1940 Vene-Eesti sõnaraamat. Eesti kirjanduse selts, Tartu
 Attila, Jorma & Güngör Demir
 1984 Suomi-Turkki-Suomi taskusanakirja. WSOY, Juva
 Ayto, John
 1990 Dictionary of Word Origins. Arcade Publishing, New York
 Baltsan, Hayim
 1992 Hebrew Dictionary. (Webster's) Modan Publishing House, Tel Aviv
 Barros, Joakim & Luukkanen, Marsa
 1992 Suomi-Portugali-Suomi. Gummerus, Jyväskylä
 Castrén, M.A. & Lehtisalo, T.
 1960 Samojedische Sprachmaterialien. SUST 122, Helsinki
 Collinder, Björn
 1940 Jukagirisch und Uralisch. Uppsala Universitetets årsskrift, Uppsala
 1955 Fenno-Ugric vocabulary. Almqvist & Wiksell, Stockholm
 Donner, Kai
 1932 Samojedische Wörterverzeichnisse, SUST 64, Helsinki
 Eelhein-Issakainen, Ela
 1996 Muusikaleksikon. Eesti Entsüklopediakirjastus, Tallinn
 Fischer, Johann Eberhard
 1995 Vocabularium Sibiricum (1747) (toim. János Gulya).
 Opuscula fenno-Ugrica Gottingensia VII, Peter Lang, Frankfurt am Main
 Garamvölgyi, József
 1975 Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
 Garde, Anna
 1993 Engelsk.dansk - dansk-engelsk ordbog. G.E.C Gads forlag
 Geitlin, Joh. Gabr.
 1996 Suomalais-latinalainen sanakirja (<1883). SKS, Helsinki
 Godenhjelm, B.F.
 1906-16 Saksalais-suomalainen sanakirja I-II. SKST 112, Helsinki
 Gürsoy-Naskali, Emine
 1985 Aşhābu 'L-Kāhf - A treatise in Eastern Turki. SUST 192, Helsinki
 Gürsoy-Naskali - Halén, Harry

- 1991 Cumuica Nogaica. SUST 208, Helsinki
Hagfors, Edwin
- 1961 Ranskalais-suomalainen taskusanakirja. WSOY, Porvoo
Hahn, Franz
- 1972 Serbokroatisch-Deutsch. VEB Verlag, Leipzig
Hakola, Hannu Panu Aukusti (ks. myös Anttonen 1995)
- 1997 Duraljan vocabulary. Kuopio Univ. printing office.
Halén, Harry > ks. Gürsoy-Naskali - Halén, Harry 1991
- Halloun, Moin
- 1997 A Practical Dictionary of the Standard Dialect Spoken in Palestine Vol. I
Betlehem University, Jerusalem.
- Hedberg, Juuso
- 1890 Uuden Testamentin kreikkalais-suomalainen sanakirja. Gummerus, Jyväskylä
- Hiltunen, Arnold
- 1992 Suomi-Venäjä-Suomi taskusanakirja. WSOY, Juva (2. p. 1994)
- Hirvensalo, Lauri, Hedlund, Nils
- 1970 Ruotsalais-suomalainen sanakirja. WSOY, Porvoo
- Holthoer, Rostislav
- 1993 Muinaisen Egyptin kieli. Suomen egyptologinen seura, Helsinki
- Hurme-Malin-Syväoja
- 1989 Uusi Suomi-Englanti suursanakirja. WSOY.
- Hurme-Pesonen
- 1990 Englantilais-suomalainen suursanakirja. WSOY.
- Isačenko, A.V. & König, K.
- 1964 Slowakisch-Deutsch. VEB Verlag, Leipzig
- Itkonen, Erkki
- 1992 **SSA** = Suomen sanojen alkuperä I-II, (E.I. toim.). SKS, Helsinki.
- 1993 Lappische Chrestomathie, Apuneuvoja... VII SUS, Helsinki (II p.)
- Itkonen (E) - Joki (A) - Toivonen, Y.H.
- 1981-7 **SKES** = Suomen kielen etymologinen sanakirja I-VI. SUS, Helsinki
- Itkonen, T. I.
- 1918 Lappalais-suomalaisia sanavertailuja I. SUSA 32, Helsinki
- 1928 Lappalais-suomalaisia sanavertailuja II. SUST 58, Helsinki
- 1958 **KKS** = Koltan- ja Kuolanlapin sanakirja I-II. SUS. Helsinki.
- 1968 Lappalais-suomalaisia sanavertailuja III. SUST 145, Helsinki
- Itkonen, Terho
- 1997 Reflections on Pre-Uralic and the "Saami-Finnic protolanguage"
(FUF) Finnisch-Ugrische Forschungen Band 54, Heft 3, Helsinki
- Jakobsen, M.A., Matras, Chr.
- 1974 Færøsk-Dansk ordbog. Tórshavn.
- Janhunen, Juha
- 1977 Samojedischer Wortschatz; gemeinsamojedische Etymologien
Castreanaum 17, Helsinki
- 1986 Siberian shamanistic terminology. SUST 194, Helsinki
- Joki, Aulis J.
- 1973 Uralier und Indogermanen. SUST 151, Helsinki
- Kaasik etc.
- 1983 Hispaania-Eesti; Tallinn

- Kaljuste, Tiit
1996 Languages around the Baltic Sea. Ilo Ltd., Tallinn
- Kannisto, Artturi
1925 Die tatarischen Lehnwörter Im wogulischen. FUF XVII, Heft 1-3, Helsinki
- Karjalainen - Toivonen
1948 Ostjakisches Wörterbuch I-II. LSFU X,SUS, Helsinki
- Kettunen, Lauri
1986 Vatjan kielen Mahun murteen sanasto. Castrenaum 27, Helsinki
- Kleis,R., Silvet, J., Vääri, E.
1978 Võõrsõnade leksikon. Valgus, Tallinn
- Koivisto, Viljo
1994 Romani-Suomi-englanti sanakirja. Kotim. kielten tutk.keskus 74, Helsinki
- Koivulehto, Jorma
1993 Suomen kielen indoeurooppalaiset lainasanat. (toim. Aarne Nyyssönen)
Suomalainen tiedeakatemia, vuosikirja 1992-1993, Helsinki
- Kokla, Paul, Laanpere, Helga, Mäger, Mart, Pikamäe, Arno
1988 Virolais-suomalainen sanakirja. SKS 301, Helsinki.
1993 Virolais-suomalainen sanakirja (2. uud. painos). Tallinna "Valgus".
- Korhonen, Jussi, Papageorgiou, Dimitrios G.
1993 Suomi-Kreikka-Suomi taskusanakirja. WSOY
- Krawczykiwicz, Antoni
1991 Suomi-Puola-Suomi taskusanakirja. WSOY
- Kroman, Sirkka
1993 Suomi-Tanska-Suomi Taskusanakirja. WSOY, Porvoo
- Kujola, Juho
1944 Lyydiläismurteiden sanakirja. LSFU IX, SUS, Helsinki
- Kulonen, Ulla Maija
1993 Johdatus Unkarin kielen historiaan, SKS, Suomi 170, Helsinki
- Kurulu, Hazırlama
1981 İngilizce-Türkçe-İngilizce telâffuzlu sözlük. Fono, Istanbul
- Kurutsh, R.D. - Vinogradova, I.V. - Jakovleva, R.I.
1991 Saamsko-Russkij slovarj. Murmansk
- Kuusinen, Martti
1993 Suomalais-venäläinen sanakirja. Petroskoi "Karjala".
- Kõrv, A.V.
1936 Uute ja teiste vähemtuntud sõnade sõnastik. "Ilo" kirjastus, Tallinna
- Lagercrantz, Eliel
1939 (LWS) Lappischer Wortschatz I-II. SUS, Helsinki.
- Lampén, Lea
1978 Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Osuuskunta Informaatiokirjakauppa.
- Landau, Tuula (ks. myös Kantola)
- Lehtiranta, Juhani
1989 (YSS)Yhteissaamelainen sanasto . SUS 200, Helsinki.
- Leisiö, Timo
1988 Kansanmusiikintutkijan perussanastoa. Kansanperinteen laitos J 12,
Tampere.
- Lewis, Henry (toim.)
1987 Welsh Dictionary. Collins-Spurrell, London

- Lõugas, V.
1969 Leedu-Eesti sõnaraamat. Valgus, Tallinn
- Lönnrot, Elias
1930 Suomalais-ruotsalainen sanakirja. WSOY, Porvoo, 2.p.
- Lötzsch, Ronald
1992 Jiddisches Wörterbuch. Dudenverlag, Mannheim
- Meri, Veijo
1982 Sanojen synty. Gummerus, Jyväskylä
- Moldanova, S.P. (et al.)
1988 Slovarj hantjysko-russkij i russko-hantjyskij. Просвещение, Leningrad
- Mosnikoff, Jouni - Sammallahti, Pekka
1988 (PKSS) Pieni Koltansaame -Suomi sanakirja. Jorgaleaddji, Vantaa.
- Neumann, M.
1911 Suomalais-Virolainen Sanakirja. Felsberg ja Letermann, Tallinn
- Niemi, Jaana - Mosin, Mihail
1995 Ersäläis-suomalainen sanakirja. Turun yliopiston julkaisuja, Turku
- Nirvi, R. E.
1971 Inkeröismurteiden sanakirja. LSFU XVIII, SUS, Helsinki
- Nyirkos, István
1977 Unkarilais-suomalainen sanakirja. SKS, Helsinki.
- Paasonen, H.
1953 Mordwinische Chrestomathie. SUS, Helsinki (1. p. 1909)
- Pall, Valdek (toim.)
1982 Väike murdesõnastik I-II. Valgus. Tallinn
- Papp, Istvan
1962 Suomalais-unkarilainen sanakirja. Akadémiai Kiádo, Budapest
- Peers, E.A. etc.
1970 Cassell's Spanis-English-Spanish dictionary. Cassell, London.
- P. E. K. (pseudo- t. anonyymi)
1978 Lyhyt kimmeriläis-suomalainen sanakirja. Painosiipi ky Kaseva, Helsinki
(ISBN 951-99186-7-1)
- Pihel, Kalju, Pikamäe, Arno
1993 Suomalais-virolainen sanakirja. Valgus, Tallinn
- Прошева, З.А. & Безносикова, А.А.
1994 Русско-Коми-Русский словарь. (cyrilic)
СЫКТЫВКАР
- Punntila, Matti (toim.)
1998 Impilahden karjalan sanakirja. LSFU XXVII, SUS, Helsinki
- Raid, A., Smirnov, S.
1966 Tšehhi-eesti sõnaraamat. Valgus, Tallinn
- Rajandi, Edgar
1966 Raamat nimedest. Eesti Raamat, Tallinn
- The Reader's Digest Great Encyclopaedis:
1964 Dictionary I-III Oxford
- Rosendahl, Axel
1957 Saksalais-suomalainen sanakirja. WSOY, Helsinki.
- Rothsten, J. W.
1884 Latalalais-suomalainen sanakirja. SKS:n toimituksia 33, Helsinki.

- Rueter, Jack M.
1995 Komi-English-Finnish. Monistettu sanasto
- Räsänen, Martti
1969 Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen,
LSFU XVII,1, SUS Helsinki
- Saagpakk, Paul F.
1996 Valik vähälevinud sõnu. Koolibri, Tallinn
- Saarimaa, E. A.
1927 Kalevalan selityksiä. SKS.
- Sammallahti, Pekka
1989 (**SSSK**) Saamelais-suomalainen sanakirja. Jorgaleaddji Oy, Ohcejohka
1993 (**SSSS**) Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja. Girjegiisá, Ohcejohka.
- Sammallahti, Pekka - Mosnikoff, Jouni
1991 (**SKSK**) Suomi-Koltansaame sanakirja. Girjegiisá Oy, Ohcejohka
- Sammallahti, Pekka - Morottaja, Matti
1993 (**ISSS**) Inarinsaamelais-suomalainen sanakirja. Girjegiisá Oy, Ohcejohka
- Schönfelder-Scäueru, Maria
1977 Rumänisch-deutsch Taschenwörterbuch. VEB Verlag, Leipzig
- Seppälä, Seppo ja Paula
1995 Suomi-heprea Taskusanakirja. Karmel, Saarijärvi
- SKES** > ks. Itkonen - Toivonen etc. Suomen kielen etymologinen sanakirja I-VI
SSA = (Suomen sanojen alkuperä - etymologinen sanakirja I-II)
1992-5 > ks. Itkonen Erkki - U.M. Kulonen (toim.), SKS, Helsinki
- Steingass, F.
1978 English-Arabic dictionary. Libraire du Liban, Beirut.
- Strong, James
1996 The new Strong's complete dictionary of Bible words.
Thomas Nelson Publishers, Nashville
- Suihkonen, Pirkko
1995 Udmurt-English-Finnish Dictionary. SUS, Lexica S. F-U. XXIV, Helsinki
- Sverloff, Matti
1989 Suomi-Koltansaame piensanasto. Pohjolan painotuote. Sevettijärvi.
- Sveum, Tor
1988 Østsamer: Språk kultur historie, en literaturoversikt.
Tromsø Museum (+päivitys 1988-93; Lapin maakuntakirjasto).
- Tauchniz, Karl
1895 Neues Taschen-Wörterbuch der holländischen und deutschen Sprache.
Otto Holtzes Nachfolger, Leipzig
- Toivonen Y.H. - Itkonen E. etc.
1981-7 **SKES** = Suomen kielen etymologinen sanakirja I-VI. SUS, Helsinki
- Tsvetkov, Dmitri
1995 Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto. (toim. Johanna Laakso)
LSFU XXV, SUS, Helsinki
- Uotila, T. E.
1938 Syrjänische Chrestomathie. SUS, Apuneuvoja VI, Helsinki
- Vest - Luukkonen
1992 Suomi-Saame-Suomi sanakirja. Gummerus.
- Webster's New Encyclopedic Dictionary
1995 BD&L, New York

- Weekley, Ernest
 1967 An etymological dictionary of modern English I-II. Dover, New York
 Wettenhovi-Aspa, S
 1936 Fenno-Ägyptischer Kulturursprung der alten Welt.
 K.F. Puromies, Helsinki (2. p.)
 Wichmann, Yrjö
 1916 Syrjänische Volksdichtung. SUST 38, Helsinki.
 1953 Tscheremissische Texte, SUS (V), Helsinki (1.p. 1923)
 1954 Wotjakische Chrestomathie mit Glossar. SUS, Turku (1901> 2.p.)

Uskontotiede, shamanismi, myytit, folklore ym.

- Autio, Eero
 1993 Kultasarvipeura ja sen klaani. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.
 Bock, Ior
 1996 Väinämöisen mytologia (Bockin perheen saaga).
 Synchronicity Publications, Helsinki
 Bing-an, Wu
 1989 Shamans in Mandchuria. in: (M. Hoppál, O. v. Sadovszky ed.)
 'Shamanism - past and present', Istor Books II, Budapest
 Bäckman, Louise
 1975 Sájva. Almqvist & Wiksell, Stockholm
 Bäckman, Louise and Hultkrantz, Åke
 1978 Studies in Lapp shamanism. Almqvist & Wiksell, Stockholm
 Dauenhauer, Nora Marks & Richard
 1989 Treatment of shaman spirits in contemporary Tlingit oratory.
 in: (M. Hoppál, O. v. Sadovszky ed.)
 'Shamanism - past and present', Istor Books II, Budapest
 Dömötör, Tekla
 1981 Volksglaube und Aberglaube der Ungarn. Corvina Kiadó
 1989 Concepts of the soul in medieval iconography (> ks. Hoppál-Pentikäinen)
 Edsman, Carl-Martin
 1967 A Swedish Female Folk Healer from the 18th Century
 (in: Studies in Shamanism;
 ed. Carl-Martin Edsman) Almqvist & Wiksell, Stockholm
 Eisen, Matthias Johann
 1919 Eesti mütoloogia, (2. painos 1995) Mats, Tallinn.
 Fazekas, Jenő
 1967 Hungarian Shamanism (in: Studies in Shamanism; ed. C-M Edsman)
 Almqvist & Wiksell, Stockholm
 Findeisen, Hans
 1957 Schamanentum. Kohlhammer (Urban Bücher), Stuttgart.
 Friis, J. A.
 1868 Lappalaisten noitarummusta ja Kalevalan Sammosta
 > M. Linkola (toim.) Lappi (IV osa, 219-226)1985
 Gaer, Evdokiya
 1989 The way of the soul to the otherworld and the Nanai shaman.
 in: (M. Hoppál, O. v. Sadovszky ed.)
 'Shamanism - past and present', Istor Books II, Budapest

- Ganander, Kristfrid
1995 Mythologia Fennica (1789). Toim. Juha Pentikäinen, Recallmed, Tampere
- Grambo, Ronald
1989 Unmanliness and seiðr. (in: M. Hoppál and O. v. Sadovszky - ed.)
Shamanism - past and present, Istor Books I, Budapest
- Haavio, Martti
1967 Suomalainen mytologia. WSOY, Porvoo
- Hancock, Graham
1995 Fingerprints of the Gods, Mandarin Paperback
- Harnier, Michael
1986 The way of the shaman (1980). Bantam books, USA.
- Harva, Uno (Holmberg)
1933 Altain suvun uskonto. WSOY.
- Hermanns, Matthias
1970 Schamanen (Teil 1). Steiner, Wiesbaden
- Holmberg, Uno (Harva)
1915 Lappalaisten uskonto. Suomen suvun uskonnot 2, WSOY. Porvoo
- Hoppál, Mihály
1989 Hungarian mythology (> ks. Hoppál - Pentikäinen)
- Hoppál, Mihály, Páricsy, Pál (ed.)
1993 Shamanism and performing arts; EIHAS, Budapest
- Hoppál - Pentikäinen (toim.)
1989 Uralic mythology and folklore, EUR I, Budapest (SKS, Helsinki)
- Hoppál, Mihály, Sadovszky, O. v. (ed.)
1989 Shamanism - past and present, Istor Books II, Budapest
- Horwitz, Jonathan
1992 Reawakening shamanism in Sapmi. Shamanism, Vol.5 N:o 3.
- Itkonen, T. I.
1946 Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen.
SUST LXXXVII, Helsinki
- 1948 (84) Suomen Lappalaiset (I-) II, WSOY. (2. painos Porvoo 1984)
- Kapelrud, Arvid S.
1967 Shamanistic Features in the Old Testament. (in: Studies in Shamanism;
ed. Carl-Martin Edsman) Almqvist & Wiksell, Stockholm
- Kaplinski, Jaan
1998 Pohjoisen ukko Ugluchopt ja Vipusessa kánti. Hiidenkivi 2/98
- Karjala, Matti Y.
1997 Kommentti Veikko Anttosen artikkeliin.
Jaana Kouri (toim.) Shamaaniseura: Tiedote 2/96-1/97, Helsinki
- Karjalainen, K. F.
1927 Die Religion der Jugra-Völker. FF Communications 63, WSOY, Porvoo
- Karsten, Rafael
1952 Samefolkets religion. Söderströms, Helsingfors.
- Kemppinen, Iivar
1957 Suomalaisten muinaisrunojen kosmogonia. Kirja-Mono Oy., Helsinki
- Kinnunen, Eeva-Liisa
1991 Kufitarten ja staalojen mailla. SKS, Helsinki.
- Krohn, Kaarle
1914 Suomen suvun uskonto. SKS-WSOY (Helsinki).

- 1917 Suomalaiset syntylöitsut. SKS, Helsinki.
Kun, Shi
- 1989 Shamanic practices among the minorities of south-west China.
in: (M. Hoppál, O. v. Sadovszky ed.)
'Shamanism - past and present', Istor Books II, Budapest
- Læstadius, Lars Levi (1840)
- 1994 Katkelmia lappalaisten mytologiasta. toim. Nilla Outakoski, Tallinn
Lintrop, Aado
- 1995 Šamaaniraamat. Ilmamaa, Tartu.
- Lundmark, Bo
- 1985 The sun-cult in the Saamis < L. Bäckman and Å. Hultkranz (toim.):
Saami Pre-Christian Religion. Almqvist & Wiksell, Stockholm
- Nikulainen, Tuula
- 1997 Työnantajana taivas ja maa. Shamaaniseura: Tiedote - Newsletter 2/96 - 1/97
- Norlander-Unsgaard, Siv
- 1985 On gesture and posture, movements and motion in the Saami bear
ceremonialism. > L. Bäckman and Å. Hultkranz (toim.): Saami Pre-Christian
Religion. Almqvist & Wiksell, Stockholm
- 1987 Time-reckoning in Old Saami Culture. in: 'Saami Religion'
ed. by Tore Ahlbäck, Donner Institute; Almqvist & Wiksell, Uppsala
- Outakoski, Nilla
- 1991 Lars Levi Læstadiusen saarnojen maahiskuva, Tomus XVII, Oulu
- Pentikäinen, Juha
- 1987 Saami Shamanic Drum in Rome
(in:) Saami Religion, ed. Tore Ahlbäck, Donner Institute, Åbo/Uppsala
- 1995 Saamelaiset - pohjoisen kansan mytologia. SKS, Helsinki
- Pettersson, Olof
- 1985 The god Ruto. > L. Bäckman and Å. Hultkranz (toim.):
Saami Pre-Christian Religion. Almqvist & Wiksell, Stockholm
- Porthan, H. G. - Rosenbom, Fred. Joh.
- 1789 Suomalaisten luullusta loitsutaidosta, Turku (teoksessa Henrik Gabriel
Porthanin tutkimuksia, suom. Edv. Rein, SKS, Helsinki 1904)
- Puhvel, Jaan
- 1997 Võrdlev mütoloogia. Ilmamaa, Tartu
- Ravila, Paavo
- 1934 Reste lappischen Volksglaubens. SUST LXVIII, Helsinki.
- Russell, Jeffrey Burton
- 1981 Satan - the early christian tradition. Cornell Univ. Press, Ithaca and London
- Rydving, Håkan
- 1987 Shamanistic and Postshamanistic Terminologies
Saami Religion, ed. Tore Ahlbäck, Donner Institute, Uppsala
- Saarinen, Sirkka
- 1990 Suomalais-ugrilaisten kansojen folklore. Turun yliopisto, suom. lait. julk. 36.
- Sadovszky, Otto I. von
- 1989 Linguistic evidence for the Siberian origin of the Central California indian
shamanism. in: (M. Hoppál, O. v. Sadovszky ed.)
'Shamanism - past and present', Istor Books I, Budapest
- Salminen, Väinö
- 1914 Eräs vanha karhunpeijaisia ja karhurunoja sisältävä vanha muistiinpano.

Ylipainos: SUST XXXV.

- Schmid, Toni
1967 Shamanistic Practise in Northern Nepal. (in: Studies in Shamanism; ed. Carl-Martin Edsman) Almqvist & Wiksell, Stockholm
- Sergejeva, Jelena
1994 Kuolansaamelaisten folkloresta - peuramies.
Johdatus saamentutkimukseen (toim. U.M. Kulonen etc.), Tietolipas 131, SKS.
- Setälä, E. N.
1912 Aus der Gebiet der Lehnbeziehungen. FUF XII, SUS, Helsinki
1932 Sammon arvoitus. 'Suomen suku' laitoksen julkaisuja I. Otava, Helsinki.
- Siiikala, Anna-Leena
1992 Suomalainen Šamanismi. SKS, Helsinki.
1994 Suomalais-ugrialaisten kansojen luontouskonto ja etninen identiteetti
Suomalainen tiedeakatemia - Vuosikirja 1993-94, Helsinki
- Sokolova, Z.P.
1989 A survey of the Ob-Ugrian shamanism. in: (M. Hoppál and O. v. Sadovszky ed.) 'Shamanism - past and present', Istor Books I, Budapest
- Sommarström, Bo
1985 Pointers and clues to some Saami drum problems.
> L. Bäckman and Å.Hultkranz (toim.): Saami Pre-Christian Religion.
Almqvist & Wiksell, Stockholm
1989 The Sámi shaman's drum and the holographic paradigm discussion.
(in: M. Hoppál and O. v. Sadovszky - ed.)
Shamanism - past and present, Istor Books I, Budapest
- Teryukov, A.I.
1989 Notions about souls in the Komi mythology. > ks. Hoppál-Pentikäinen
- Tynni, Aale (suom.)
1982 Eddan jumalrunot. WSOY. Porvoo
- Uccusio, Paul
1991 Der Schamane in uns. Ariston, München
- Veres, Péter
1989 The mythological background to ethnic names of the Ob-Ugrians
(> ks. Hoppál - Pentikäinen)
- Vértes, Edit
1989 Ob.Ugrian and Samoyed mythological beliefs. (> ks. Hoppál - Pentikäinen)
- Wasson, R. Gordon & O'Flaherty, Wendy Doniger
19?? Soma. Harcourt, B.3.73 (ei muita tietoja)
- Żerańska-Kominek, Sławomira
1990 The Turkmen *bakhshy*: Shaman and/or Artist.
VII. European Seminar in Ethnomusicology (Ed. IICMSD), Berlin

Sanomalehtiartikkeleita, painamattomia lähteitä:

Aapala, Kirsti:

'Kieli keskellä suuta', Helsingin Sanomat 20.1.1998

Kotirinta, Pirkko :

Pölkkyitrasta jalostui kansallissoitin, Helsingin Sanomat 28.2.1997

Maasing, Uku

1973 Taevapõdra rahvaste meelest... Tarton luennon käsikirj.kopio 1980

Pajunen, Pentti :

Sherlock Holmes Sammon ryöstäjien jäljillä.Helsingin Sanomat;
kahdeksanosainen artikkelisarja 14-16-18-23-25.8.-(?)-(?) - 9.9. 1960

Rintala, Paavo: Sampo

Eripainos sanomalehti Kalevasta 9.11.1974

Sarv, Marju

1995 Turjasaami sönaraamat, käsikirjoitusluonnos